DE INDISCHE GIDS.

DE INDISCHE GIDS.

TEVENS NIEUWE SERIE VAN HET

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: J. E. DE MEYIER.

ZEVEN EN TWINTIGSTE JAARGANG.

II.

AMSTERDAM. J. H. DE BUSSY. — 1905.

INHOUD VAN DEN ZEVEN EN TWINTIGSTEN JAARGANG, TWEEDE DEEL.

Pag.

Varia:

Koloniale Literatuur:

Wetenschap en Industrie:

Varia:

Eenige beschouwingen in verband met het huidige politie-vraagstuk.

DOOR

D. J. RUITENBACH.

Indien men gaat spreken over de middelen, die kunnen dienen om den economischen achteruitgang van Indië te keeren en de welvaart aldaar te bevorderen, is men spoedig gedwongen, het terrein der algemeene beschouwingen te verlaten. Die middelen toch loopen, wat aard en strekking aangaat, zóó hemelsbreed uit een, dat een omvatten van het gansche vraagstuk der „opheffing", tot welks oplossing zij alle te zamen moeten medewerken, eene onmogelijkheid wordt. Het tegemoet komen aan den landbouw, het bevorderen van de inlandsche nijverheid, het wijzigen van den belastingdruk, het verbeteren van de volksopvoeding, enz., vereischen ieder voor zich zóóveel zaakkennis en studie, dat men nimmer zal mogen rekenen op eene degelijke behandeling van het geheel, wanneer niet eerst al die onderdeelen, zij het natuurlijk in verband met elkaar, helder en onbevooroordeeld van alle zijden bekeken zijn.

Tot die onderdeelen behoort ongetwijfeld ook, de verbetering van het politiewezen in Indië. In diens bekend *Overzicht van den economischen toestand*, heeft Mr. C. Th. Van Deventer dan ook te recht een hoofdstuk gewijd aan de „Veiligheid", omdat hiermede inderdaad de algemeene welvaart van een volk, in het nauwste verband staat. Dat hoofdstuk nu leert, in hoe 'n treurigen toestand het politiewezen in het binnenland van Java verkeert. Evenwel, ook op de plaatsen, waar een grooter of kleiner aantal Europeanen tot de mede-inwoners kunnen worden gerekend, vooral in de hoofdsteden en waar groote garnizoenen verblijf houden, is de politie niet bij machte, de wanorde en ongerechtigheden voldoende te beteugelen, en is dit daar almede een beletsel, voor de rustige ontplooiïng der maatschappelijke krachten. Dat verder ook

de Buitenbezittingen, waarvan de toekomst wel wat te weinig de aandacht trekt nu men de waarneming tegenwoordig zoo uitsluitend op Java en zijne bevolking concentreert, — dat ook die Buitenbezittingen het nog dikwijls met een minderwaardig politietoezicht moeten stellen, zoodat vooral de staatkundige veiligheid daar nog wel eens te wenschen overlaat, mag van te algemeene bekendheid worden geacht, om er hier in het bijzonder op te moeten wijzen.

Het verbeteren van het Indische politiewezen is dus urgent. Echter, ook dit vormt, evenals al de zooeven genoemde, een vraagstuk, dat moeielijk is op te lossen. Noch de regeering, noch buitenambtelijke personen zijn er tot heden in geslaagd, ten aanzien hiervan, een in alle opzichten zuiver afgebakenden weg aan te geven. Eenig recht op toegevendheid meen ik dan ook te hebben, wanneer eveneens in dit opstel, een in alle onderdeelen uitgewerkt plan, ontbreken zal. Wat men in de volgende regels zal vinden is niet anders dan eene *ontleding* van het vraagstuk, waaraan die beschouwingen zijn vastgeknoopt, welke naar mijn gevoelen van invloed kunnen wezen op de in de toekomst te nemen maatregelen. Niet den weg te wijzen, maar het terrein, waarop we ons thans bevinden, eenigermate te verlichten, opdat het zoeken naar een bruikbaren weg wat gemakkelijker zal vallen, ziedaar slechts het doel, hetwelk bij dit schrijven voorzit.

Zoowel de Indische regeering als vele particuliere personen begrijpen, dat er aan den toestand veel ontbreekt. De menigvuldige klachten over de toenemende onveiligheid tengevolge der ongenoegzaamheid der politie, vooral op Java, noodzaakte het Gouvernement reeds in 1874 tot het benoemen van eene commissie van onderzoek, die in haar rapport verbetering van den bestaanden toestand verlangde, door meerdere inmenging in de keuze der desahoofden, en versterking van het Europeesche toezicht. In deze richting werden sedert verscheidene stappen gedaan, en inzonderheid de controleurs van het binnenlandsch bestuur, tot meerdere medewerking verplicht [1]. De laatste verandering, in 1897, waarbij de pradjoerits op Java verdwenen en plaats maakten voor korpsen gewapende politiedienaren, en waarbij tevens eenige verbetering

---

[1]) Mr. de Louter. Staats- en Administratief-recht van N.-I. 1904, bl. 537. Die medewerking van de controleurs blijkt echter in de practijk van zeer luttele waarde.

in de bezoldiging der inlandsche politieoppassers werd gebracht, is overigens wel als een der voornaamste wijzigingen te vermelden.

Verder hebben ook de niet-ambtelijke voorstellen evenmin ontbroken. Deze hier alle te noemen mag overbodig werk heeten. Slechts op enkele zal ik in den loop van dit opstel de aandacht vestigen. De meeste der hierbedoelde plannen lijden evenwel aan het euvel, dat geen voldoende rekening wordt gehouden met het beschikbare geld, eene zaak, in verband met de tegenwoordige omstandigheden van het grootste gewicht. Ook de exceptioneele toestand, waarin Indië zich met zijne onderscheidene volken en rassen geplaatst ziet, werd niet altijd in het oog gehouden. Deze omstandigheid o.a. was menigmaal oorzaak, dat men meende, voor geheel Indië een stelsel te kunnen opbouwen naar Hollandschen trant, daarbij geen of slechts ten deele rekening houdende met den aard der bevolking en de zooveel grootere uitgestrektheid der politioneele werkingssfeer. Natuurlijk, dat met het veronachtzamen van dit laatste, ook het overschrijden van de financieele grenzen gepaard ging en dus almede dáárom, de plannen voor geen verwezenlijking vatbaar bleken.

Er behoeft hier zeker niet in het bijzonder op te worden gewezen, van hoeveel beteekenis de financieele overwegingen zijn. Elke verbetering der politie, hoe gering en in welke richting ook, brengt eene belangrijke vermeerdering van uitgaven mede, en een ontwerp, beoogende de plotselinge opvoering van het tegenwoordige Indische politiewezen tot het menschelijk volmaakte, kan daarom in deze tijden van geldnood, gerust achterwege blijven. Er zouden hiermede zulke exorbitant hooge uitgaven gepaard gaan, dat wel geen Minister van koloniën het vooralsnog in zijn hoofd zal krijgen, deze op zijne begrooting te brengen. Hoezeer de wenschelijkheid, ja, zelfs in veel opzichten de noodzakelijkheid ook moge bestaan, de dubbeltjes-quaestie dwingt zóó beslist tot beperking in de eischen, dat men thans het leveren van een volledig uitgewerkt plan, afgescheiden van de moeielijkheden hieraan verbonden, als van geenerlei practisch nut moet beschouwen. De naastbijliggende taak van den politiehervormer bestaat thans niet hierin, dat hij zich in allerlei beschouwingen verdiept over de inwendige inrichting van het nog op te richten huis, maar dat hij de fundamenten er voor legt, zoodanig en van zoo'n omvang, dat daarop in de toekomst geleidelijk kan worden voortgewerkt, en binnen afzienbaren tijd een stevig en naar de omstandigheden geschikt gebouw verrijzen kan.

In verband hiermede komt het mij nuttig voor, al dadelijk te wijzen op de onmogelijkheid van den wensch, om onze Indische Hermandad in Europeesche kleedij te willen steken. Zoo wil de heer Boonstra voor Java een Amboneesch korps oprichten, geheel in den geest der Nederlandsche marechaussée (Ind. Mil. Tijdschrift 1902 deel I), en acht de heer P. J. F. van Heutsz niet minder dan 970 Europeanen noodig, om, alleen voor Java, tot eene goede organisatie te komen. (Voordracht, gehouden in „Moederland en Koloniën" den 15 September 1904). Mij dunkt ten aanzien van dezen laatsten eisch, dat men de illusie dient te laten varen, als zou ooit bij het reorganiseeren der politie, mogen worden gerekend op de aanwezigheid van een ruim getal zuiver geboren Europeanen, genegen, en, dit vooral niet te vergeten, physiek en moreel geschikt voor de betrekking van politieagent. Men meent daarbij te kunnen rekenen op het leger, maar wanneer men wil weten, in hoeverre dit daarvoor als bron van aanvulling mag worden beschouwd, raadplege men het Pauperisme-rapport. Daaruit valt te leeren, dat die bron uitermate troebel en verre van overvloedig is. Er is in dat rapport zelfs geen sprake van de weinige waarde, aan Europeesche gepasporteerde en gegageerde militairen toe te kennen, maar wel van het groote nadeel, hetwelk Indië van deze lieden, door hun over 't algemeen laag zedelijk gehalte, ondervindt. De Pauperisme-commissie wil ze dan ook gaarne, behoudens enkele uitzonderingen, te beoordeelen naar een verscherpt certificaat van goed gedrag, naar Europa terugzenden. Hoe men nu uit de weinige goeden, die dan zouden overblijven, eene behoorlijke politiemacht zal kunnen recruteeren, mag in waarheid een onoplosbaar raadsel worden genoemd. Tenzij men de benoodigde 970 Europeanen, op enkele uitzonderingen na, uit Europa zou willen ontbieden, waaraan natuurlijk veel te hooge kosten verbonden zijn, is er dus geen denken aan, in Indië ooit een politie, zooals de heer van Heutsz op het oog heeft, machtig te worden. Dat men de gewezen Europeesche mindere militairen, voor zoover zij daartoe geschikt en genegen zijn, op de hoofdplaatsen en in het algemeen daar, waar Europeanen in betrekkelijk groot aantal aanwezig zijn, zou willen gebruiken, verdient natuurlijk aanbeveling. De omstandigheid echter, dat men slechts over deze weinigen te beschikken heeft, mag nimmer aanleiding geven, daarnaar het geheele stelsel te willen inrichten.

En ditzelfde is ook van toepassing op de in Indië geboren Europeanen. Evenals de Pauperisme-commissie, die naar aanleiding

van eene afzonderlijke, bij haar rapport gevoegde nota van het lid, den heer Carpentier Alting, deze quaestie te beoordeelen had, ben ik van gevoelen, dat men ook van hen geen overdreven verwachtingen mag koesteren. Op den voorgrond dient natuurlijk te staan, dat men slechts die Indo's bij de politie gebruiken kan, welke zoowel intellectueel als physiek behoorlijk ontwikkeld zijn, en, door deze voorwaarde te stellen, krimpt het aantal, waarover men te beschikken zoude hebben, al aanstonds belangrijk in. Om deze reden alleen, zou men al vast bij het organiseeren der politie in het binnenland, op hen niet veel mogen rekenen. De vraag, of over het algemeen ook hunne karaktereigenschappen wel voldoende waarborgen opleveren, voor een betrouwbaar en tactvol optreden tegenover eenvoudige desa- en kampongbewoners, kan daarmede onbeantwoord worden gelaten. Ook aan hen valt dus slechts te denken, waar het de organisatie der politie in Europeesche centra betreft, alwaar zij als agent en hoofdagent, of als surveillant over inlandsche oppassers, mits voldoende aan bepaalde, vooraf te stellen eischen, wellicht goede diensten zouden kunnen bewijzen.

Bij het beoordeelen der quaestie, of eenig ras of volksdeel zich meer in het bijzonder voor het verrichten van politiediensten eigent, gaat men tegenwoordig wel wat eenzijdig te werk. Mij komt het voor, dat men daarbij te weinig rekening houdt met den aard van het volk, *waarover* men het politietoezicht wil uitoefenen. De volksaard beheerscht de taal en het gansche gemoedsleven van een volk, daarmede ook zijne zeden en gewoonten, neigingen en hartstochten. Door hierop toezicht te laten uitoefenen door gelijk ontwikkelden, doch behoorende tot een volk met geheel andere taal en zeden, geeft men aanleiding tot botsingen, omdat de opvattingen omtrent recht en gerechtigheid, bij beide niet dezelfde zijn. Zelfs de begrippen omtrent zedelijkheid en orde zullen verschillen. En juist, over wat betreft deze zaken, moet de politioneele voogdij haren invloed doen gelden. Vandaar dat de Amboneezen, welke thans bij voorkeur bij de gewapende politiekorpsen op Java worden ingedeeld, maar zeer matig voldoen, en dit, niettegenstaande aan dezen volksstam, op zich zelf genomen, in bijna alle opzichten, de geschiktheid voor den politie-dienst moet worden toegekend. De oorzaak zal hier te zoeken zijn, in het verschil in denken, voelen en willen. De maat van strengheid, waarmede de onderscheidene overtredingen en misdrijven worden beoordeeld, is bij beiden, — den Javaan en Ambonees — niet dezelfde, vandaar een gemis aan

oordeelkundig optreden, waarbij aan den eenen kant te veel, aan den anderen kant te weinig door de vingers wordt gezien.

In algemeenen zin gesproken, moet dus de politiemacht voortkomen uit het volk zelf. Alleen bij geheel onbeschaafde en pas onderworpen volksstammen, zal men van dezen regel mogen afwijken. Niettemin zal ook bij dezen zoo spoedig mogelijk eene organisatie moeten worden ingevoerd, die tevens aan het volk zelf gaandeweg de gelegenheid geeft, deel te nemen aan den plicht, de eigen orde te handhaven. Niets werkt meer opvoedend voor een ras, dan het besef, dat het voor de eigen rust en orde te zorgen heeft en reeds zedelijk hoog genoeg staat, dat het daarvoor aansprakelijk kan worden geacht, daarentegen, niets is er dat de ontwikkeling der zedelijke krachten meer belemmert, dan het bewustzijn, onmachtig te worden geoordeeld, de vrede en gerechtigheid in eigen huishouden te kunnen bewaren en dit daarom aan vreemden te moeten overlaten. Gelukkig, dat men bij het organiseeren der politie in Indië, met deze waarheid doorgaans rekening hield, want zoowel de Gouvernementspolitie als de kampong- en desapolitie in het binnenland, voldoen aan de hier gestelde voorwaarde vrij wel. Alleen bij de gewapende korpsen onder civiel bestuur treft men de fout aan, dat zij bij voorkeur door Amboneezen, Minahasers en Menadoneezen worden aangevuld. Op grond der ondervinding, met de korpsen pradjoerits opgedaan, (waarover straks) meent men op Java in deze richting nog verder te moeten gaan, door te bepalen, dat bij gebrek aan de zooeven genoemde elementen, slechts Javanen, *mits uit een ander gewest afkomstig*, mogen worden aangenomen. Mij dunkt, dat men ter wille eener gezonde ontwikkeling van de geheele gewapende politiemacht, met dezen regel moet breken, en dus ook haar, althans op Java reeds, zooveel mogelijk zal moeten recruteeren uit het volk, hetwelk zij te dienen heeft en waarover zij tegelijk gesteld is.

Natuurlijk dat dit alles slechts betrekking heeft op het lagere politiepersoneel. Het spreekt van zelf dat de chefs, die stuwkracht en leiding moeten geven aan het geheel, in ontwikkeling en beschaving hooger moeten staan dan het niveau, waarop de eigenlijke volksklasse zich verheft. In Indië zal daarom het hoogere politioneele gezag, bijna altijd in handen van Europeanen moeten berusten. Ook hierbij zal men echter steeds in het oog hebben te houden, dat die leidende kracht eveneens van het volk zelf zal moeten uitgaan, zoodra dit door meerdere zedelijke ontwikkeling een hoo-

geren trap van beschaving bereikt heeft, en blijken geeft van grooter zelfstandigheid van karakter. Al naarmate het de politiezorg van Europeanen minder behoeft, naar die mate zal het voor die zorg, zelven verantwoordelijk moeten worden gesteld. Uit dit betoog volgt, dat men voor geheel Indië nimmer met één uniforme indeeling kan volstaan, maar elk ras — den Javaan, Maleier, enz. — te dien opzichte, op zich zelven zal hebben te beoordeelen.

Het goed en zuiver bepalen der verhouding tusschen de Europeesche en inheemsche politiekrachten. is bij het kiezen van een stelsel van veel belang. Op den voorgrond dient hierbij echter te staan, dat zoowel de preventieve of algemeene als de repressieve of rechtspolitie, steeds onder het bereik van het Europeesche oppergezag moet blijven. De Procureur-Generaal bij het Hoog Gerechtshof, zal, als vertegenwoordiger van dat oppergezag, steeds aan de politie bevelen moeten kunnen geven en er het toezicht op moeten kunnen uitoefenen, dit door tusschenkomst van deels tot de justitie, deels tot het Binnenlandsch Bestuur behoorende ambtenaren. De eerste categorie, als handhavende de rechtspolitie, hier buiten beschouwing latende, kan dus worden gezegd, dat het oppertoezicht over de uitoefening der algemeene politie, steeds door het gewestelijk bestuurshoofd geschieden moet, daar deze, als zelfstandig vertegenwoordiger van het oppergezag, in zijn gewest ten aanzien van deze politie, èn als bestuurder en rechter, èn, binnen zekere grenzen, ook als wetgever kan optreden.

Zoowel op Java als op de Buitenbezittingen is het derhalve de resident, (ter Sumatra's Westkust en in Celebes en O. de gouverneur) die als zelfstandig vertegenwoordiger van het gezag, de macht moet bezitten, om de wanorde te keeren en de onveiligheid weg te nemen. Deze macht is te onderscheiden in de wetgevende en de uitvoerende. De eerstgenoemde macht is hem verleend binnen de grenzen, door het algemeen politiereglement van 1873, van hoogerhand gesteld, zoodat hij in alle, daarbij niet voorziene gevallen, ten behoeve van veiligheid en rust, gezondheid, enz., bevelen kan geven en verordeningen mag uitvaardigen. De bevoegdheid ten aanzien van de *wetgevende* macht is dus, al bestaat hierop natuurlijk eenige contrôle, alleszins ruim genoeg verleend, om van den resident te kunnen en mogen verwachten, dat hij in waarheid en naar eisch de preventieve politie in zijn gewest kan uitoefenen en gebruiken. Blijft nog over de vraag, hoe het ten deze met de *uitvoerende* macht gesteld is. In aanmerking genomen het veel

omvattende van de plichten, den resident als bestuurder op den schouders gelegd, is het bepaald noodig, deze vraag te stellen. Het toezicht op den landbouw, den veestapel, de verdeeling der heerendiensten, de heffing der landrente, het onderwijs, ja, wat niet al meer, vereischen zijne zorg en werkkracht, en reeds eene oppervlakkige beschouwing van al deze takken van dienst nu, maakt dunkt mij het antwoord op deze vraag niet twijfelachtig. De uitspraak lijkt mij hier gewettigd, dat de richtige uitvoering van de taak als hoofd der politie, onder dit alles noodwendig en wel degelijk lijden zal. Ware ook deze taak slechts beperkt tot een eenvoudig „toezicht", men zou met den bestaanden toestand vrede kunnen hebben, maar, dit is geenszins het geval. Op grond van het zooeven gezegde moet den resident in de uitgebreidste beteekenis van het woord, de *handhaving* der politie worden opgedragen, terwijl hij nog bovendien, als hulpofficier van justitie, bij de opsporing van strafbare handelingen, zijn bijstand te verleenen heeft. Nu is het zeker waar, dat hij bij het verrichten van al zijne functiën kan rekenen op de hulp van velerlei ondergeschikte Europeesche en inlandsche ambtenaren, op Java in de eerste plaats op die van de assistent-residenten en regenten der tot zijn gebied behoorende afdeelingen. Maar niettemin is het toch óók waar, dat het hoofd van gewestelijk bestuur voor de „handhaving" aan het oppergezag verantwoordelijk blijft, wat hierop neerkomt, dat elke misslag, nalatigheid of tekortkoming, *hem* als fout of verzaking van plicht kan worden aangerekend. Dit nu kan niet anders dan een onbillijkheid worden genoemd en wanneer men het in de practijk dan ook als zoodanig opvat, en den resident over de toenemende onveiligheid in zijn gewest niet al te lastig valt, is dit alleen hieraan toe te schrijven, dat men ook van hoogerhand het onbillijke beseft, en daarom wel gedwongen is de waarheid te erkennen, dat niemand, dus ook deze autoriteit niet, ijzer met handen breken kan.

Het kan naar mijne meening moeielijk worden ontkend, dat hier de hoofddoorzaak wordt aangeroerd, waarom op Java (en wellicht ook in enkele gewesten van de Buitenbezittingen, bijv. Sumatra's Oostkust) het gansche politiewezen, in al zijne geledingen, zwakte verraadt. De eenige persoon, die krachtens wet en voorschrift de verantwoordelijkheid voor de veiligheid te dragen heeft en haar in naam dan ook draagt, is het gewestelijk bestuurshoofd, maar juist hij is, om de zooeven vermelde redenen, daartoe niet bij machte. Het gevolg hiervan is, dat daar, waar die verantwoorde-

lijkheid niet meer reikt en wel *moet* overgaan op lagere ambtenaren, en waar het plegen van ongerechtigheden meer in het duister geschieden kan, een toestand van onveiligheid voor personen en goederen bestaat, bereids van zoo'n omvang, dat hij reeds kan worden waargenomen als een der belemmeringen voor de inlandsche bevolking, om tot algemeene welvaart en economische ontwikkeling te komen. Zoo nu en dan, wanneer hier of daar het geduld ten einde blijkt, en men zich met vereenigde krachten tot eigen rechter gaat opwerpen, daardoor meer onmiddellijk gevaarlijk wordt voor gezag en omgeving, gaan de oogen tijdelijk open, maar tien tegen een kan er dan op worden gerekend, dat alleen het betrokken Europeesche bestuurshoofd, als eenig wettelijk verantwoordelijk persoon die er te vinden is, voor de onrust aansprakelijk wordt gesteld, en dat ook als zondebok al de gevolgen te dragen krijgt.

De leemte, waarop hier de aandacht gevestigd wordt, komt mij voor Java werkelijk van zóó groote beteekenis voor, dat men iedere reorganisatie der politie op dat eiland als onpractisch verwerpen moet, wanneer men niet begint met den maatregel, elk gewestelijk bestuurshoofd te ontlasten van den plicht, het uitvoerende deel van het politietoezicht op zich te nemen. Zooals gezegd, het wetgevende deel — het beoordeelen en uitvaardigen van politieverordeningen en keuren — behoort meer direct tot zijne functiën. Voor het uitvoerende deel der taak moet hij kunnen rekenen op een, wel is waar geheel aan hem ondergeschikte, maar voor het overige toch zelfstandig onder hem werkende politiekracht. Zelfs in zeer volkrijke en uitgebreide afdeelingen, en geleidelijk in de toekomst ook in alle andere afdeelingen, zou de aan het hoofd hiervan staande assistent-resident, op een zoodanige kracht moeten kunnen rekenen en dan wel met dien verstande, dat, waar de assistent-resident verantwoording verschuldigd is aan een hooger bestuursambtenaar, de onder hem werkende politiebeambte dit is aan den politie-chef, die dat hoogere bestuurshoofd ter zijde staat.

Wel eigenaardig mag het heeten, dat men overal, in gansch Indië, de functie van den politieman, nog steeds vereenzelvigt met de taak van den bestuursambtenaar. Het gevolg hiervan is, dat het besturen in onzen Archipel geen *leidend*, maar een *dwingend* karakter verraadt. Hoe goed en doeltreffend dit nu ook moge zijn tegenover pas onderworpen en nog op lagen trap van beschaving staande volken, men zal dadelijk moeten toegeven, dat dit „karakter" zich gaandeweg te wijzigen heeft, al naar gelang het overheerschte

ras in geestesontwikkeling en in aanhankelijkheid tot ons, toeneemt. De politiestok in de hand van den bestuurder, moge zonder twijfel voor den Papoea onmisbaar zijn, dit wil niet zeggen, dat hij ook nuttig is in de hand van hem, die den Javaan economisch en zedelijk heeft op te heffen. Men mag hierbij bedenken, dat de ethische richting in de koloniale politiek, waarnaar — gelukkig — minister Idenburg het roer zoo beslist gewend houdt, noodwendig medebrengt, dat men zich niet alleen tot financieele beschouwingen en daaruit voortvloeiende hervormingen van stoffelijken aard bepaalt, maar ook, wellicht nog noodzakelijker en in de eerste plaats, de wijze van besturen zal hebben te herzien. Ten tijde der O.-I. Compagnie, later in den tijd van Daendels, nog later, in de jaren der batige sloten, was het einddoel van al ons besturen steeds dit: eigen materieel voordeel. En bij het streven hiernaar, was een dreigement van den politiebeambte, allicht van meer nut, dan een wenk van den bestuurder. Mij komt het voor, dat thans voor Java de tijd gekomen is om in te zien, dat de verandering van doel ook eene wijziging in optreden gebiedt, en als eerste stap in deze richting, het gewestelijk hoofd van bestuur, de speciale rol van politiebeambte aan anderen moet overdragen.

Eén andere reden waarom dit voor Java reeds noodig is, vloeit voort uit de overweging, dat bij een volk steeds, met de toeneming in beschaving, ook een toeneming aan zedelijke afwijkingen gepaard gaat. Van een meerdere intellectueele volksontwikkeling profiteert niet alleen de goede, maar ook de kwade. De laatste wordt daardoor in zijne overtredingen en misdrijven geraffineerder, geslepener. Daar tegenover moet een minstens gelijke kracht worden gesteld, die slechts van de politie, als preventief rechtsmiddel, kan uitgaan. Zij behoort in slimheid en overleg de baas te blijven, en dit heeft er in het Westen toe geleid, de functie van politiechef als een geheel afzonderlijk vak te gaan beschouwen, een vak, dat naast bijzondere individueele eigenschappen, een ernstige voorbereiding vereischt. En nu meen ik, dat men op Java reeds is gekomen tot het punt, waar de weg, die men in het Westen reeds sinds lang bewandelt, begint. De toenemende onveiligheid op Java is niet alleen een gevolg van zwakte aan politie-personeel, zij is ook een gevolg van de uit haren tijd geraakte methode van handelen.

Het ligt hier niet in mijne bedoeling de functie van zoo'n gewestelijk politiehoofd en detail te bespreken, evenmin om zijne

plichten, bevoegdheden en rechten in den breede te omschrijven. Zijn taak komt vrij wel overeen met die van een hoofdcommissaris in een groote stad in Nederland, alleen vordert de uitgestrektheid van het onder zijn toezicht staande gebied, dat hij meer als ambulant inspecteur, dan als een op de hoofdplaats zetelende bureau-ambtenaar werkzaam is. Hij moet, voor zoover het de gewestelijke chefs betreft, staan boven den regent en controleur, en dus *minstens* met assistent-resident gelijk worden gesteld. Alles, wat maar eenigszins in verband staat met het politietoezicht, moet onder zijne leiding komen, en dus zoowel de Gouvernements- en inlandsche, als de gewapende en mantripolitie onder zijne bevelen worden gesteld. De geheime politiefondsen worden door hem aangewend en beheerd. Hij voert het gezag op politioneel terrein in naam van het bestuurshoofd, en is alleen aan dezen verantwoording schuldig.

In hoeverre in dit schema nog een assistent-resident voor de politie in de groote steden past, verdient hier nog overweging. Mij dunkt dat men daar, waar de bestuurstaak reeds op zich zelve veel zorg en inspanning eischt, nimmer één ambtenaar èn met die taak, èn met het handhaven der politie mag belasten. Het een moet dan noodwendig onder het andere lijden, en daar een tekortkomst van den bestuursambtenaar meer dadelijk aan het daglicht komt en zich meer onmiddellijk wreekt, zijn het doorgaans de politioneele belangen die ten achterstaan. Daar nu in de groote steden de assistent-resident voor de politie, tevens hoofd van plaatselijk bestuur is, en deze functie, vooral op Java, een respectabele werkkracht en veel zorg vereischt, komt het mij wenschelijk voor, deze steden op één lijn te stellen met een uitgestrekte en drukke afdeeling als zooeven bedoeld, en daarom ook aan het hoofd van plaatselijk bestuur, dat is de tegenwoordige assistent-resident voor de politie, een afzonderlijk ambtenaar, in gelijken geest als reeds omschreven, toe te voegen. [1])

In verband beschouwd, met de decentralisatie, komt het mij al eveneens gewenscht voor, het daarop aan te sturen, dat het gewestelijk en stedelijk hoofd van bestuur, van het uitvoerende deel der

[1]) Feitelijk is dit reeds bij de reorganisatie van 1897 geschied. Toen werd aan de assistent-residenten voor de politie een controleur toegevoegd. Mij dunkt dat het deze controleurs zijn die politiechef moeten wezen en als zoodanig moeten worden belast met de uitvoerende taak, thans het hoofd van plaatselijk bestuur op de schouders gelegd.

politietaak worde ontlast. Die decentralisatie toch zal medebrengen, dat de hiergenoemde hoofden niet alleen aan het Gouvernement, maar ook aan de door hen bestuurde ingezetenen (in raden vertegenwoordigd) verantwoording schuldig zijn. En nu gaat het toch naar mijn gevoelen niet aan, dat de hoogste autoriteit als *commissaris* van politie fungeert en als zoodanig den ingezetenen dient. Wel zal zij het *hoofd* van politie kunnen en moeten wezen, doch dit niet meer, dan dat zij ook als hoofd kan en moet worden beschouwd van alle andere takken van gewestelijke of gemeentezorg. Het handhaven van den huidigen toestand zou zonder twijfel ten gevolge hebben dat het prestige van den ambtenaar er onder leed, en verder, — aangezien de omvang zijner werkzaamheden er bij de decentralisatie wel niet op verminderen zal, — een verslapping in het toezicht op de veiligheid en orde, omdat de chef, hij die alles moet beheerschen, leiden en bezielen, in den werkelijken zin van het woord, niet gevonden wordt.

Is het aanstellen van ambtenaren speciaal belast met de uitvoerende macht, van groot belang en voor eene behoorlijke handhaving van veiligheid en orde, naar mijn gevoelen op Java een niet meer te vermijden maatregel, voor eene goede samenwerking tusschen hoogere en lagere beambten onderling, is het voor geheel Indië ook noodig, dat er een geleidelijke trapsgewijze gezagsuitoefening bestaat. Hierop valt thans bij een paar takken van politiedienst nog wel wat aan te merken. Zoo bestaat de hiërarchieke ladder bij de gouvernements-politie in de steden slechts uit drie sporten: het hoofd van plaatselijk bestuur, den schout en den inlandschen oppasser, terwijl bij de gewapende politie eenzelfden toestand te constateeren valt, daar hierbij de commandant van het politiedetachement — een gewezen onderofficier — de plaats van den schout inneemt. Bij de inlandsche politie in het binnenland treft men te dezen opzichte een betere verhouding aan, daar hierbij het gezag over meerdere personen wordt verdeeld, als: het Europeesche bestuurshoofd, de wedânâ of assistent-wedânâ als districts- of onderdistrictshoofd, het desahoofd, de politie desa en de desabewoner. Op de Buitenbezittingen en in de kampongs der steden worden deze inlandsche functiën onder andere namen en eenigszins gewijzigde verhoudingen uitgeoefend, maar is de toestand overigens dezelfde. Is het Eur. bestuurshoofd een resident, dan vormen de assistent-resident en controleur, — op Java bovendien de regent met den patih (deze inlandsche betrekkingen worden ook in sommige gewesten

op de Buitenbezittingen gevonden) — alsnog een schakel tusschen hem en het districtshoofd. Hier kan dus veilig worden aangenomen, dat de gezagsverdeeling naar behooren geregeld is, waarom dan ook ten aanzien hiervan, de inlandsche-, boven de gewapende politie en die in de groote steden, moet worden gesteld.

Om deze laatste in betere conditie te brengen, zal het noodig zijn, meerdere rangen of graden in te voegen, waarbij dan tevens in overweging valt te nemen, de uit den tijd geraakte benamingen van schout en oppasser, door andere te vervangen. In de hier bedoelde richting heeft de Heer Priester bij zijn reorganisatieplan zich reeds bewogen, door voor te stellen, dat er in de groote steden voortaan zullen zijn: commissarissen, ondercommissarissen, rechercheurs, hoofdagenten en agenten [1]) Op grond van het zooeven aangevoerde, valt deze betere verdeeling van het gezag toe te juichen, terwijl ook dit voordeel niet gering te achten is, dat men nu, door aan deze meerdere rangen verschillende bezoldigingen toe te kennen, het middel in handen heeft, om tot meerderen ijver en nauwgezetter plichtsbetrachting te bewegen. Of daarbij nog bovendien eene aanstelling tot korporaal, sergeant en sergeant-majoor in het vooruitzicht moet worden gesteld, zooals dit de Heer Priester wil, zal ik hier niet beoordeelen, als rakende dit meer de finesses der door hem ontworpen regeling, maar wel acht ik het hier op zijne plaats, een kleine waarschuwing te laten hooren, tegen de bloote benamingen der hier bedoelde onderscheidingen. Zij toch doen vermoeden, dat bij het verbeteren der gouvernementspolitie in de groote steden, het denkbeeld voorzit althans er niet vreemd aan is, om aldaar de reorganisatie op militaire leest te gaan schoeien. Met hoeveel eerbied nu ook bezield voor het leger, als kweekplaats van gehoorzaamheid en cordaatheid in optreden, deugden, welke ook een politiemacht ten goede zullen komen, moet het mij hier toch van het hart, dat de onplooibaarheid en het gebrek aan tact bij het toepassen dier deugden in de practijk mij niet bijzonder hoog doen opzien tegen de geschiktheid van een militair korps, als handhaver van rust en orde in het maatschappelijk leven van burgers. Hoezeer ik het ook kan toejuichen dat men in het binnenland op militaire wijze gewapende politiekorpsen bezit, om tegen eveneens gewapende ketjoebenden te ageeren, en

---

[1]) De plannen van den Heer Priester zijn mij slechts bekend voor wat alleen Semarang betreft. Zij zijn te vinden in een desbetreffend hoofdartikel van de *Locomotief* dd. 29 October 1901. (zie Febr. afl. *De Ind. Gids* blz. 260).

bij voorkeur gewezen militairen als politiebeambte kiest, omdat zij zich daarvoor *individueel* het meeste eigenen, de oprichting van een in militairen geest georganiseerd politiekorps, waarin de gezagsuitoefening en de bewapening als in het leger wordt doorgevoerd, komt mij voor de gewone preventieve politie, geenszins wenschelijk voor. Een zoodanige macht moet hare kracht te veel zoeken in een vereenigd optreden, kan zich in hare handelingen te weinig schikken naar de levensomstandigheden en opvattingen der bevolking, is in de uitoefening van hare functies dikwijls al te hardhandig. Vooral, nu naar de denkbeelden van den heer Priester, de gouvernements politie in de groote steden, tevens belast zal worden met de contrôle over de gardoe- en kampongbewaking, acht ik de hier gegeven waarschuwing nuttig en noodig.

Om tot eene betere gezagsverdeeling bij de gewapende politie te komen, is niet zoo gemakkelijk, daar de korpsen onderling te verspreid zijn gelegerd, waardoor het uitoefenen van gezag aan velerlei bezwaren onderhevig raakt. De opmerking mag hier echter worden gemaakt, dat bij het aanstellen van een politiechef, speciaal belast met de uitvoerende macht in het gewest, het bepaald dringende der noodzakelijkheid eener wijziging in de gezagsverdeeling bij de gewapende korpsen vervalt, wijl deze korpsen zich doorgaans bevinden op de standplaats van het bestuurshoofd, en dus alsdan onder het meer direkte toezicht van dien politieambtenaar zouden worden gebracht. Overigens schijnt het mij nu niet den juisten tijd, om over eene reorganisatie der gewapende politie te spreken, daar die reorganisatie m. i. niet anders kan worden beoordeeld, dan in nauw verband met de mogelijkheid, om voor het eigenlijke veldleger een algemeene reserve te kunnen scheppen. Daar ik hier straks nog nader op terugkom, acht ik het niet noodig op de gezagsverdeeling bij de gewapende politie nog dieper in te gaan.

Zooeven werd gezegd dat het goed en zuiver bepalen der verhouding van de Europeesche en inheemsche politiekrachten, bij het kiezen van een stelsel van groot gewicht is. Aan deze uitspraak dient nu de vraag te worden vastgeknoopt, of men wel altijd voldoende stof heeft om te kunnen kiezen. Inderdaad, met recht mag men er aan twijfelen, of er thans in de Europeesche en inlandsche samenlevingen werkelijk wel een voldoend aantal menschen te vinden is, waaraan men het verrichten van politiediensten met vertrouwen zou kunnen opdragen. Voor wat de tegenwoordige Europeesche politiebeambten in de steden betreft, heeft men hier

te doen met een fout in de tegenwoordige organisatie, die, omdat zij zonder groote geldelijke offers voor een belangrijk deel kon zijn weggenomen, als een aanklacht is tegen de overheid, die kortzichtig en laks genoeg bleek, om deze fout op te merken noch te verhelpen. Nog nimmer heeft men blijkbaar de noodzakelijkheid ingezien, een voorafgaand onderzoek naar de capaciteiten der aan te nemen personen in te stellen en voor eenige opleiding te zorgen, hoewel reeds een oppervlakkige beoordeeling van de eischen, die men in Europa aan het hooger en lager politiepersoneel stelt, had kunnen leeren, hoe schromelijk achteloos men in Indië met die eischen omspringt. Terwijl men in het moederland, vooral voor de hoogere beambten, een vrij langdurige practische en theoretische voorbereiding noodzakelijk vindt, ziet men nog altijd in de koloniën in elk bestuursambtenaar een goed politiechef, ja, zelfs in elk gepasporteerd of gegageerd onderofficier, als hij maar in het bezit is van een certificaat van goed gedrag, afgegeven door eene militaire autoriteit, een bij uitstek geschikt persoon, om met zelfs de gewichtigste en meest vertrouwelijke (men denke hier b. v. aan de „police des moeurs"!) politioneele functies te worden belast. Het van veel zelf- en zaakkennis getuigende opstel van den heer J. W. Kop, 1e Waterschout te Soerabaja, voorkomende in de *Javabode* van 2, 3 en 8 Juli 1904, kan dit bevestigen en zij hier ter lezing aanbevolen. Het mag trouwens van te algemeene bekendheid worden geacht, dat onze schouten in Indië, zelfs aan de matigst gestelde voorwaarden van geschiktheid, niet voldoen.

Heeft dit alles meer in het bijzonder betrekking op het Europeesche personeel, met evenveel recht kan men het laatste ook beweren van de inlandsche politiebeambten, hoewel de gelegenheid bestaat, dat enkelen hunner zich reeds nu eenigszins kunnen bekwamen. In de tweede of hoogste klasse der drie bestaande opleidingsscholen voor inlandsche ambtenaren, wordt les gegeven in de beginselen der rechtswetenschap en het Staats- en administratiefrecht in Indië, en de leerlingen dus, die werkelijk deze hoogste afdeeling doorloopen, kunnen later in hunne hoedanigheid van regent en districts- of onderdistrictshoofd, en als zoodanig met de leiding der inlandsche politie belast, goede diensten bewijzen. In aanmerking echter genomen, dat deze drie scholen verre van breed zijn opgevat en slechts organiek op 60 leerlingen elk zijn gebracht, en dat verder velen dier leerlingen reeds na het doorloopen der eerste afdeeling, — waarin slechts onderwijs in de

gewone schoolvakken gegeven wordt — de inrichting verlaten, mag men hier den invloed ten goede zeker niet al te hoog rekenen. Om hier maar niet van de lagere inlandsche beambten, de kampong- en desahoofden te spreken, wier geschiktheid voor politiediensten immers veel meer naar gedrag en karakter, dan naar intellectueele ontwikkeling kan worden beoordeeld, moet men dus ook van het inlandsche ambtenaarskorps zeggen, dat het zijn taak bij de politie onvoorbereid begint, en het daarom in de lijn eener goede organisatie gelegen is, de scholen voor inlandsche hoofden uit te breiden en te vermeerderen.

De Heer Priester is zich het gebrek aan voldoende kennis en voorbereiding bij het Europeesche personeel in de groote steden bewust, en heeft daarom bij zijne voorstellen ook dit opgenomen, dat de hoogere beambten voortaan aan zekere eischen van bekwaamheid hebben te voldoen. Tevens wil hij, met het oog op een vakexamen, aan volontairs, in het bezit van een klein-ambtenaarsdiploma, dagelijks theoretische lessen doen geven in het Inlandsche reglement, de strafvordering, het opmaken van procesverbaal, enz., ter verdere opleiding voor de functie van Commissaris en Ondercommissaris. Het behoeft in verband met het voorgaande zeker niet te worden gezegd, dat ik met deze voorstellen van ganscher harte meega. Ik wil er hier thans nog op wijzen, dat met deze hoogere eischen, de bezoldigingen gelijken tred dienen te houden, wil men niet te eeniger tijd òf voor een gebrek aan aspiranten, òf voor de noodzakelijkheid eener verlichting dier eischen komen te staan. Nu schijnt mij de regeling der tractementen, aan het ambt van commissaris en ondercommissaris verbonden, en respectievelijk door den Heer Priester op *f* 250.— tot *f* 350.— en *f* 175.— tot *f* 225.— 's maands gesteld, voldoende, om deze bezwaren te kunnen ondervangen, maar hier moet ik toch deze mijne bedenking aan toevoegen, dat een ambtenaar, die het blijkens deze regeling, slechts tot een maximum inkomen van *f* 350.— kan brengen, onmogelijk als *chef* der politie in eene groote stad kan en mag worden aangemerkt. De verantwoordelijkheid voor de uitvoerende taak, thans in zoo'n stad het hoofd van plaatselijk bestuur op de schouders gelegd, is daarmede dus nog niet op andere schouders overgebracht, waarom ik, evenals boven, ook na de voorstellen van den Heer Priester, de noodzakelijkheid eener toezegging van een daarvoor alleszins bekwaam en daarnaar bezoldigd ambtenaar blijf bepleiten.

Het verbeteren van het gehalte der inlandsche politie op Java, (voor de buitenbezittingen schijnt dit vooralsnog minder urgent) zal almede voor een belangrijk deel afhangen van de mogelijkheid, aan de lagere inlandsche hoofden eene vermeerdering van inkomsten in het vooruitzicht te kunnen stellen. Deze waarheid zal wel door niemand, die maar eenigszins met den toestand in het binnenland van Java op de hoogte is, ontkend worden, en allerminst toont de regeering, dat zij voor die waarheid blind is. Het moet hier evenwel worden gezegd, dat men niet altijd billijk is in zijn oordeel, wanneer men het haar steeds verwijt, dat nog zoo weinig in deze richting gedaan werd. Men bedenkt daarbij niet genoeg, dat met zelfs maar een geringe verhooging der inkomsten van b.v. alle assistent-wedânâs en desahoofden, eene uitzetting der jaarlijksche vaste uitgaven gepaard gaat, die door de schatkist, onder de huidige omstandigheden, onmogelijk te aanvaarden is. Zelfs indien men aanneemt dat de bezoldiging van de assistent-wedânâs voldoende kan worden geacht, — tot welke conclusie de Indische regeering na rijpe overweging volgens de verklaring van den minister gekomen is, — dan nog zou het besluit, om eene verbetering van de financieele positie der desahoofden alléén tot stand te brengen, niet lichtvaardig mogen worden genomen. De heer Van Kol wil hen eene jaarlijksche bezoldiging geven van *f* 200, wat naar de berekening van dezen afgevaardigde, zou komen te staan op niet meer dan twee millioen [1]). Maar elke jaarlijksche begrooting met een zoodanig hoog cijfer te belasten, mag zeker niet geschieden, zonder ook nog de andere nooden en behoeften der bevolking te hebben overwogen. Bovendien, men meene niet, dat door het offeren van die twee millioen, eensklaps aan de corruptie in het desabestuur een einde te maken is. Het betere gehalte zal toch ook door een streng toezicht op handel en wandel moeten worden verkregen. En daarvoor komt mij het benoemen van een gewestelijk ambtenaar met het hoogste politioneele gezag bekleed, allicht van meer nut voor, dan het toekennen eener bezoldiging aan de desahoofden van *f* 200. Tegelijk met deze toekenning zouden toch ook wel eenige hunner tegenwoordige inkomsten, als: het vergen van heerendiensten en het percentage van geïnde belastingen moeten vervallen, daar deze inkomsten

[1]) De particuliere landerijen, waar de desahoofden door den landheer worden benoemd, niet medegerekend, zijn er thans toch nog minstens 25000 desa's. Daarvoor zou wel een grooter bedrag dan twee millioen noodig blijken.

juist de meeste aanleiding geven tot omkooperij en knevelarij. Die hoofden zouden er dus met hunne vaste bezoldiging niet veel op vooruitgaan, wat eigenlijk beteekent, dat de uitgaaf van twee millioen voor hen geen drijfveer zal worden, de functie van hoofd der desapolitie beter te gaan vervullen. Men vergete daarbij trouwens niet dat, eenmaal den voet op dezen weg gezet, ook de inkomsten van den z.g. politie-desa, thans slechts karig beloond door 't genot van wat ambtsvelden, zouden dienen te worden verbeterd, en dat verder de lust en kracht van den desabewoner tot het verrichten van den veiligheidsdienst, almede door eenige geldelijke belooning zouden moeten worden aangevuurd.

De daaraan verbonden kolossale uitgaven dwingen de regeering, om met het nemen van maatregelen tot verbetering der desapolitie, zeer bedachtzaam te werk te gaan, en geen andere weg is er om naar dit doel te sturen, dan die, welke leidt naar meerdere centralisatie. Deze weg, door den heer van Leeuwen in de 1e Kamer aangewezen en door den minister als de juiste erkend, zal er toe brengen, meerdere desa's onder één hoofd te vereenigen, waardoor men van zelf tot eene vermindering van uitgaven voor bezoldiging, enz. komt. Tegelijk zou men dan kunnen trachten bij de desabewaking tot een stelsel van geleidelijken afkoop te geraken, waardoor gaandeweg een door de desabewoners bezoldigde politie verkregen werd, dit in ruil voor eenige mindere heffing aan belastingen. De hiertoe strekkende regeling echter, die zoo diep ingrijpt in de geheele bestuursinrichting en in zoo nauw verband staat met vele andere takken van staatszorg, kan hier niet aan de orde worden gesteld. Zij is volgens verklaring van den minister bij de Indische regeering in onderzoek, en van geen nut komt het mij voor, op dat onderzoek nu reeds vooruit te loopen. Dit zij er hier van gezegd, dat het reorganiseeren der desapolitie, tot het moeielijkste deel van het geheele politievraagstuk behoort.

De omstandigheid, dat men met het oog op de daaraan verbonden financieele bezwaren, vooralsnog zoo weinig kan doen voor de politie in het binnenland van Java, (de oppassers der gouvernementspolitie, toegevoegd aan de Eur. en hoogere inlandsche hoofden, zagen hunne bezoldiging reeds in 1897 van *f* 10 op *f* 12 's maands gebracht), doet de vraag rijzen, of men dan met de opdracht aan den heer Priester, om de politie in de steden te reorganiseeren, waarmede, worden diens voorstellen aangenomen, toch óók geldelijke offers gepaard zouden gaan, niet wat voorbarig

is geweest. Het moet van algemeene bekendheid worden geacht, dat de Europeanen in de steden, op 't stuk van politiezorg, reeds in vrij wat beter condities verkeeren dan de inlandsche bevolking in het binnenland, en de vraag krijgt thans nog meer recht van bestaan, nu het gebleken is, dat de *kampong*-politie der steden, in de voorstellen van den heer Priester, behoudens een paar ondergeschikte punten, zelfs niet werd opgenomen. Ook in de steden derhalve blijft voor den inlander „wachten" het parool. Nu acht de heer Priester alleen voor Semarang eene meerdere uitgaaf van *f* 20.000 noodig, om de politie aldaar te verbeteren, zoodat, bij doorvoering zijner plannen, uitsluitend ten bate van den Europeaan en vreemden Oosterling, voor de steden op Java en de Buitenbezittingen, op een bedrag van ± twee ton zal moeten worden gerekend. Is deze uitgaaf, in de gegeven omstandigheden en in verband met den toestand in het binnenland, wel ten volle gerechtvaardigd?

De quaestie, welke zich hier voordoet, dient van verschillende zijden bekeken te worden, zal men tot een juist en billijk antwoord komen. Wie het eens is met Mr. Brooshooft, die in zijne brochure: *De ethische richting in de koloniale politiek*, vóór alles de inlandsche politie in de desa verbeterd wil zien, zal dadelijk van eene onbillijkheid spreken, wellicht met dezen schrijver medegaan, waar hij ten aanzien der reorganisatie van 1897 reeds uitriep, dat ten deze weer duidelijk de „kapitalistische richting" blijkt. Toegegeven moet hier worden, dat deze reorganisatie, op den keper beschouwd, neerkomt op eene verbetering van den veiligheidstoestand in de steden, ten koste van eene verzwakking der politie in het binnenland van Java. Behalve eene wijziging in de formatie van het oppasserskorps, die wel meer kosten veroorzaakte, maar geen enkel man méér aanbracht, werden de op 56 plaatsen in het binnenland gelegerde pradjoerits, ter sterkte van ongeveer 2000 man, bij die reorganisatie opgeheven, en voor hen 8 korpsen gewapende politiedienaren, ten sterkte van slechts 300 man, in de plaats gesteld. (Bantam en Batavia hadden reeds vóór 1897 gewapende politiedienaren). De hierdoor verkregen bezuiniging, zijnde ruim *f* 98.000, werd sedert voor de helft (*f* 49.440) op de begrooting gebracht, om het Europeesche politiepersoneel in de steden te versterken, en voor de andere helft daarop uitgetrokken, ten einde de straatverlichting der hoofdsteden op Java, benevens Padang en Makasser, waaraan vóór 1897 niets, daarna wèl een bedrag, in 1904 reeds

een van f 208.000 werd besteed, te verbeteren. Afgescheiden van de omstandigheid, dat toch ook die verbetering der verlichting, in verband met den daaromtrent tot nu toe bestaanden middeleeuwschen toestand, eene noodzakelijkheid mag worden genoemd, geeft dit verplaatsen der uitgaven wel eenigen grond voor het vermoeden, dat hier de belangen van den minderen man, in casu den Javaan, maar weinig hebben gewogen, en dit wel eene reden kan zijn, om de thans gegeven voorrang aan de steden, met critischer oog te bekijken. Of de inkrimping der gewapende politie op Java met nog meer dan het $^5/_6$ deel, overigens gerechtvaardigd mag heeten, hierover zal straks meer in het bijzonder worden gesproken. Voorloopig zij slechts geconstateerd, dat die inkrimping niet zonder ernstige bedenkingen te aanvaarden is.

In het licht der reorganisatie van 1897 bezien, is dus de uitspraak alleszins gewettigd, dat over de som, benoodigd voor het verwezenlijken der plannen van den heer Priester, niet mag worden beschikt, dan nadat alvorens eerst iets meer voor de inlandsche politie in het binnenland zal zijn gedaan. Nog verder te gaan dan deze uitspraak, en nu maar al vast de opdracht aan den heer Priester, als van geenerlei nut voor de toekomst te beschouwen, schijnt mij evenwel niet juist, omdat er grond bestaat voor de bewering, dat deze opdracht wel degelijk in verband met nog eene andere aangelegenheid moet worden beoordeeld, en wel, met de reeds voor Batavia, Meester Cornelis en Buitenzorg ingevoerde decentralisatie van bestuur. Daar deze decentralisatie ook eerlang voor de andere groote steden zal gelden, is het te voorzien, dat de zorg voor de gemeentelijke politie niet meer aan het centraal gezag, maar aan het betrokken gemeentebestuur zal worden opgedragen, en, alvorens die zorg uit handen te geven, komt het mij zeer oordeelkundig voor, dat het gouvernement vooraf een onderzoek doet instellen naar den omvang van die zorg, dit vooral met het oog op de financieele gevolgen, die uit de verandering van toestand zullen voortvloeien. Het spreekt wel van zelf, dat, indien eenmaal de wijziging in de bestuursinrichtingen zal zijn geconsolideerd, iedere stad voor een deel voor hare eigen rust en veiligheid te zorgen krijgt, en daarvoor uit eigen middelen een zeker bedrag te offeren zal hebben. En nu worden, vooral wat die financieele gevolgen aangaat, de voorstellen van den heer Priester geheel door dit denkbeeld beheerscht. Hij splitst de politie in de steden in gouvernements- (rijks-), stads- (gemeente) en kampongpolitie, en geeft,

voor wat de stadspolitie betreft, nauwkeurig aan, in hoeverre deze door het gouvernement en in hoeverre door de ingezetenen (de Europeanen en vreemde oosterlingen) zal moeten worden bekostigd. In dit licht bezien, verandert dus de opdracht van den heer Priester eenigszins van karakter en getuigt zij niet van bevoorrechting boven den inlander, maar van een verstandige politiek, die hier niet anders, dan het „gouverner c'est prévoir" in practijk wenscht te brengen.

Heb ik zooeven op den voorgrond gesteld, dat eene verbetering van het Indische politiewezen nu allereerst het binnenland moet gelden, ik moet er hier thans nog speciaal op wijzen, dat dit alleen dáárom billijk moet worden geacht, omdat de onveiligheid voor personen en goederen in het binnenland werkelijk grooter is, en daardoor de economische ontwikkeling meer belemmerd en de welvaart meer bedreigd wordt, dan in de Europeesche centra. Voor het overige dient te worden opgemerkt, dat de politie in de steden, een vrij wat uitgestrekter werkkring bezit dan die in het binnenland. Om maar niet al te uitgebreid te worden, wil ik hier één deel van hare taak noemen, waaruit dit meer in het bijzonder blijken kan. De stedelijke politie nl. is ook belast met het handhaven en doen naleven der verordeningen en keuren, die er in elke stad op 't stuk van volksgezondheid in menigte bestaan en, om mijn betoog nu nog meer te bekorten, wil ik van al deze voorschriften slechts één noemen, het prostitutie-reglement. Zooals bekend is, bestaat in geheel Indië de z.g. reglementeering, wat beteekent, dat er met toestemming van het gewestelijk hoofd van bestuur publieke huizen mogen bestaan, die onder politioneel en medisch toezicht worden gesteld, ten einde op die manier de schadelijke gevolgen der ontucht, zich openbarende in besmettelijke vrouwenziekten, zooveel mogelijk te beperken. Nu is het zonneklaar te bewijzen, dat deze reglementeering die schadelijke gevolgen beduidend *in de hand werkt*, zoodra dit medisch en politioneel toezicht te wenschen overlaat, zoodat, nu dit laatste werkelijk zonder eenig voorbehoud te constateeren valt, deze omstandigheid ten gevolge heeft, dat het aantal venerische ziekten en gevallen van syphilis in de steden, door de gebrekkige politiezorg, bedenkelijk hooger is, dan dit anders het geval behoefde te zijn. Hoe afzichtelijk in Indië de wonde reeds is die hier aangeroerd wordt, kan men opmaken uit het feit, dat in het Indische leger minstens $^1/_3$ deel van de Europeesche en $^1/_7$ deel van de inlandsche militairen aan vrouwenziekten *lijdende* zijn,

en dat gemiddeld jaarlijks ruim 44 % van het Europeesche legergedeelte, daarmede in de hospitalen *verpleegd* wordt. Men sta eens even bij deze cijfers stil om goed te leeren beseffen, hoeveel schade, in moreelen en materieelen zin, dat gemis aan een behoorlijke politie helpt berokkenen! Op gelijke wijze zou men hier den grooten omvang van den clandestienen verkoop van sterken drank aan mindere militairen kunnen aanhalen. Die verkoop toch maakt, dat bijna elke poging, om het drankgebruik in het leger te beteugelen, schipbreuk lijdt. En hoeveel circulaires, zelfs zeer krasse, in den loop der jaren nu ook van uit Buitenzorg en Batavia aan de bestuurshoofden werden verzonden, om toch vooral dien verkoop te helpen fnuiken, zij hebben getoond dat niets aan den toestand te veranderen valt, en alles afstuit op het gebrekkige der politie in de garnizoenen. Op deze twee zaken — de prostitutie en het drankgebruik in het leger [1]) — behoeft slechts te worden gewezen, om eene verbetering der politie ook in de steden, evenals in het binnenland, urgent te verklaren.

En eindelijk mag men niet uit het oog verliezen, dat de politiekrachten, voornamelijk in het binnenland, niet onaanzienlijk gewonnen hebben, sedert de opium-regie op Java in werking trad, terwijl dit op de Buitenbezittingen eveneens het geval zal worden, al naarmate deze regie daar in werking komt. Zij is op Java reeds gepaard gegaan met een kolossale uitbreiding der zn. mantripolitie, zelfs zóó, dat nu elke residentie gemiddeld 130 man meer bezit dan voorheen. Nu is het waar, dat deze politie in de eerste plaats tegen smokkelhandel en andere opiumdelicten te ageeren heeft, en eerst in de tweede plaats voor de eigenlijke veiligheid kan opkomen, daardoor meer den fiscus, dan de bevolking ten goede komt. Maar toch zal men dunkt mij rekening hebben te houden met deze vermeerdering van kracht, wil men de mate van urgentie eener verbetering der politie in het binnenland, zuiver en billijk blijven beoordeelen.

Terloops zij hier nog een maatregel vermeld, die zoowel voor de steden als voor het binnenland gunstig zal werken, n.l. de afschaffing van de bezetting in heerendienst der wachthuizen aan de groote wegen, welken maatregel sedert 1 Januari 1904 in werking kwam. In stede van de vroegere bezettingen, waarop bitter weinig

---

[1]) Beide onderwerpen: „Het prostitutievraagstuk" en „De drankbestrijding in het Ind. leger" behandelde ik uitvoerig, het eerste in het *Ind. Mil. Tijdschrift* 1902, deel I, het tweede in dit tijdschrift, 1901, deel II.

te rekenen viel, heeft men nu op de groote wegen van Java vaste nachtwakers, die door het gewestelijk bestuurshoofd uit aan dezen verstrekte fondsen worden bezoldigd. Daar deze nachtwakers ook worden gebezigd voor het doen van rondes in den omtrek van hun post, is het duidelijk dat èn de Europeaan, èn de desa-inlander van dezen maatregel gelijkelijk profiteert, en de preventieve kracht der Gouvernements politie, zoowel in het binnenland als in de steden, hierdoor niet onbelangrijk vermeerderd is.

Thans van dit onderwerp afstappende zij verder nog de aandacht op de getalsterkte gevestigd. Het spreekt van zelf dat ook deze van grooten invloed is op de kracht, die van de politie kan uitgaan. Om te beginnen wil ik hier andermaal terugkomen op de reorganisatie van 1897. Zooals reeds werd gezegd, heeft de in dat jaar plaats gehad hebbende opheffing der pradjoerits, voor Java eene vermindering aan gewapende politie teweeg gebracht, van ± 1700 man. Daar nu deze politie vooral te waken heeft tegen het gewelddadig verstoren der veiligheid door in vereeniging optredende benden en het plegen van rooverijen op groote schaal. is het noodig de statistiek der ketjoe- en rampokpartijen te raadplegen, ten einde te zien, in hoeverre deze inkrimping gerechtvaardigd mag heeten. Dit raadplegen zal echter niet gemakkelijk wezen, omdat het Koloniaal Verslag de hier bedoelde statistiek geenszins duidelijk weergeeft, en maar al te veel het vermoeden wekt, dat groote onvolledigheid bestaat. Om slechts één voorbeeld te noemen, vermeldt genoemd Verslag vóór 1901 geene enkele rampokpartij in de residentie Batavia, terwijl toch in dat jaar en in de twee latere jaren '02 en '03, respectievelijk 72, 114 en 122 gevallen te constateeren zijn. Dit zou dus het vermoeden wettigen, dat de veiligheidstoestand in dit gewest na 1900 plotseling aanmerkelijk verminderd is. Dit nu is niet aan te nemen. Veeleer zullen de aan het licht getreden ongunstige toestanden op de particuliere landerijen, waaruit de residentie Batavia voor minstens $^2/_3$ deel bestaat, het publiceeren van gegevens sedert meer noodzakelijk hebben gemaakt. Ook ten aanzien van andere residentiën schijnt het mij trouwens eveneens wenschelijk, de cijfers omtrent de daarin vermelde ketjoepartijen, met reserve te beoordeelen. Maar wat uit deze statistiek, door Mr. Van Deventer in zijn Overzicht zoo zuiver mogelijk gegroepeerd, wel zonneklaar blijkt, is dit, dat roof in gewapende benden in stede van te verminderen, sedert de laatste tien jaren,

bijna in elke residentie, bedenkelijk vermeerderd is, en dus een inkrimping der gewapende politie met 1700 man, in geen enkel opzicht te rechtvaardigen is.

Het moet hier daarom worden gezegd, dat de afschaffing der pradjoerits en het daarvoor in de plaats stellen van acht korpsen gewapende politiedienaren (behalve nog 700 oppassers uitsluitend voor transportdiensten), niet anders dan een fout kan worden genoemd. De omstandigheid, dat de pradjoerits te weinig aan hunne bestemming beantwoordden, was geen reden tot opheffing, maar wel een reden, om door betere opleiding en hooger opvoeren van het gehalte, hen meer voor hun taak geschikt te maken. Dit dient hier vooral nu te worden gezegd, omdat men nog in geenen deele het bewijs kan leveren, dat de tegenwoordige politiesoldaten hun werkkring beter vervullen. De vermindering in numerieke sterkte wordt thans nog door niets opgewogen, en op grond hiervan mag worden beweerd, dat de reorganisatie van 1897, van belangrijk nadeeligen invloed is geweest op den veiligheidstoestand in het binnenland van Java.

Het is duidelijk dat men dien invloed kan opheffen, door aan het aantal politiekorpsen alsnog de noodige uitbreiding te geven. Bovenal echter, zal men het personeel beter hebben te onderleggen, iets, wat vooral voor de commandanten der korpsen geldt. Deze zijn thans te weinig ontwikkeld om zelfstandig te staan en te handelen. Toch is dit noodzakelijk. Vooral zoolang de bestuursambtenaar ook tegelijk politiechef is, zal deze doorgaans al heel spoedig geneigd zijn, de wijze van optreden der gewapende politie geheel aan den commandant over te laten, terwijl hij zich daarbij alleen voorbehoudt aan te geven, waar en wanneer dat optreden moet plaats hebben. Overigens kom ik hier terug, op wat ik reeds in het midden bracht, dat nl. de vreemde landaarden op Java moeten worden geweerd. Ik weet niet of het beperken van het aantal politiedienaren tot slechts 10 korpsen, uitsluitend voortvloeit uit de onmogelijkheid, om meerder Ambonneesch personeel, benoodigd voor eene uitbreiding, machtig te worden. Wanneer dit het geval mocht zijn, breng ik in herinnering de wenschelijkheid, om in Indië zooveel mogelijk rasgenooten voor het bewaren en beschermen van rust en orde te bezigen, eene wenschelijkheid, die vooral voor Java reeds, als een noodzakelijkheid te beschouwen is. Voldoet men hieraan, dan lijdt het geen twijfel, of de aanwerving van meerdere korpsen zal voor het vervolg alleszins mogelijk blijken.

Gewezen Javaansche militairen zouden zich zeer goed voor dezen dienst leenen.

Behalve met de veiligheid voor personen en goederen in tijd van vrede, dient de getalsterkte der gewapende politie ook in verband te worden beschouwd mét de defensie in tijd van oorlog. De mogelijkheid eener verdediging van Java tegenover een buitenlandschen vijand, wordt toch voor een belangrijk deel bepaald door de quaestie, in hoeverre men in tijd van oorlog te beschikken zal hebben over troepen, in staat het eigenlijke veldleger in 2e linie te steunen. Om nu in het bezit te komen van een daarvoor noodige algemeene reserve, heeft de regeering reeds aan gepasporteerde en gegageerde militairen, die in het bezit van een certificaat van goed gedrag zijn, de gelegenheid gegeven, zich tegen het genot eener maandelijksche toelage, voor een zeker aantal jaren als reservist te verbinden. Deze maatregel, nog maar slechts een paar jaar in werking, blijkt echter nu reeds weinig doel te treffen. De *f* 15.000, ten vorigen jare hiervoor op de begrooting gebracht, moest dit jaar reeds tot de luttele som van *f* 3000 worden verminderd, eenvoudig, omdat men door het gebrek aan liefhebbers, een hooger bedrag niet noodig had. Uit personen, rechtstreeks afkomstig uit het leger eene eenigszins behoorlijke reserve te recruteeren, blijkt dus een niet te verwezenlijken illusie te zijn geweest. Toch zal zoo'n reserve, wil men het met eene verdediging van Java ernstig meenen, niet kunnen worden gemist. Dit alles bedenkende, is men wel gedwongen voor de hierbedoelde versterking der strijdkrachten, het oog te richten op de gewapende politie, en deze zoo te organiseeren, dat zij, wat numerieke sterkte, samenstelling en opleiding betreft, in oorlogstijd als militair onderdeel kan worden gebruikt. Niet alleen dus de betere veiligheid in tijd van vrede, maar ook die in tijd van oorlog, eischt in de toekomst eene vermeerdering aan gewapende politie.

Terwijl deze op Java sedert 1897 aanmerkelijk werd ingekrompen, verkreeg zij op de Buitenbezittingen gaandeweg een belangrijke versterking. Bedroeg het aantal onderofficieren, korporaals en politiesoldaten, buiten Java, in 1896 nog slechts 1535 man, thans is dit geklommen tot 2218, derhalve eene vermeerdering van bijna 700 man. Een belangrijke versterking verkreeg Sumatra's Oostkust, waar de aan het licht gebrachte toestanden, vóór alles het onvoldoende der actieve politie verrieden. Het aantal politiesoldaten steeg hier van 354 tot 456. De overige vermeerdering komt, behoudens eenige

kleinere uitbreidingen der formatie in andere streken, voornamelijk ten goede aan Atjeh (127 man), Sumatra's Westkust (138 man), Amboina en Menado (160 man), benevens Nieuw Guinea (13 man), in welke gewesten vóór 1897 geen enkel politiekorps gelegerd was. Overigens werd Benkoelen met 26, de Z. en O. afdeeling van Borneo met 56, Celebes en onderhoorigheden met 46 en Ternate met 76 man versterkt; daarentegen werd Palembang met 71 man verminderd.

De bijzondere omstandigheden ter Sumatra's Oostkust en de gewijzigde politieke toestanden in een paar andere gewesten buiten beschouwing latende, kan men zeggen, dat de overige vermeerdering van gewapend politiepersoneel is geschied, al naar gelang de in het binnenland gelegerde militaire posten werden opgeheven of ingekrompen. In het laatst verloopen decennium zijn inderdaad heel wat van die kleine bezettingen bij het eigenlijke veldleger gevoegd, en heeft dit daardoor in getalsterkte gewonnen. De vermeerdering der gewapende politie op de Buitenbezittingen, is dan ook meer direct de krijgsmacht ten nutte geweest. Maar verder valt ook de verwisseling van de zuiver militaire bescherming voor een door het civiel bestuur uitgeoefend politietoezicht, niet anders dan toe te juichen. Een militaire bezetting kan uit den aard der zaak niet veel meer dan in de onmiddellijke omgeving de rust en orde handhaven, voor zoover deze door een gewapend optreden van de bevolking worden verstoord, of daardoor de politieke rechten van het gouvernement kunnen worden beschermd, — en dikwijls genoeg bleek dat daarvoor de noodige kracht ontbrak en nog afzonderlijke troepen moesten worden gerequireerd, — een gewapende politiemacht onder civiel gezag, zal daarentegen ook in al die andere gevallen kunnen handelen, waarbij meer in het bijzonder de veiligheid van personen en goederen betrokken is. De grenzen van hare bevoegdheid zijn veel ruimer en zeer terecht volgt men dan ook in de laatste jaren den regel, om in eenig pas onderworpen of geannexeerd land, zoodra mogelijk de militaire macht, door gewapende politie te vervangen. (Lombok, Nieuw Guinea, enz.)

Het lijdt geen twijfel, of het aantal gewapende politiekorpsen, zal op de Buitenbezittingen gaandeweg aangroeien. Zoo zullen de thans in Atjeh gestationneerde 127 man, in de toekomst, al naarmate de garnizoenstroepen zich uit dit gewest kunnen terugtrekken, moeten worden vermeerderd, en ditzelfde kan ook gezegd worden

van Sumatra's Westkust, Borneo, Celebes en Amboina. Dit in het oog houdende, zou het een verstandige maatregel zijn, de organisatie van deze gansche macht op wat hechter grondslagen te vestigen. De reeds met betrekking tot Java besproken noodzakelijkheid, om de politiekorpsen in tijd van oorlog voor militaire doeleinden te kunnen bezigen, geldt ook voor de Buitenbezittingen, hier voornamelijk, omdat in deze streken op zuiver militaire hulp ter bescherming van de rechten der burgers, alsdan weinig te rekenen zal vallen. De geheele gewapende macht, nu reeds bestaande uit een totaal in den ganschen Archipel van bijna 2900 man, dient daarom, zoo niet onder rechtstreeksch beheer, dan toch zeker wel onder een bepaald toezicht van het Departement van Oorlog te worden gesteld, opdat dit departement reeds in tijd van vrede, hiermede rekening zal kunnen houden bij het uitwerken der plannen, voor eene bescherming in tijd van oorlog. Vooral nu de pogingen, om langs anderen weg tot een algemeene legerreserve te komen, vrijwel schipbreuk lijden, en de in het verschiet liggende opheffing der schutterij die bescherming nog meer bemoeilijken zal, komt het mij alleszins verstandig voor, thans ook van militaire zijde het oog in het bijzonder op de gewapende politiemacht te vestigen, waarbij dan al licht gebreken, die nu nog in bewapening, indeeling, opleiding enz., bestaan, werden opgemerkt en verbetering zouden erlangen. Terecht klaagde de generaal van Vlijmen als kamerlid bij de behandeling der voorlaatste Indische begrooting er over, dat hij als militair, niets van die korpsen begreep, daar hij dan eens van „minderen", dan weer van „oppassers", „dienaren", enz. hoorde spreken. In waarheid moet het worden gezegd, dat het zoowel voor het zooeven besproken doel als voor een oordeelkundiger partij trekken van de diensten die deze gewapende macht als politie bewijzen kan, dringend noodig is, dat meer eenheid en deskundig toezicht gevonden wordt.

De getalsterkte der politie in de steden zal afhangen van de uitgestrektheid der plaats, de sterkte der bevolking en de grootte van het garnizoen. Dat thans het aantal Europeesche beambten (schouten en opzieners) niet groot is, zal wel geen nadere verklaring behoeven, als men weet, dat voor de 13 der voornaamste steden in den Archipel totaal 25 personen zijn uitgetrokken, waaronder slechts 14 met den titel van schout of onderschout. Evenwel, men dient hierbij te bedenken, dat bij de hoogere Europeesche politieambtenaren meer op de qualiteit, dan op de quantiteit moet

worden gelet. Wanneer men dan ook voortaan meer zorg aan de opleiding besteed en tevens de bezoldiging in overeenstemming brengt met de te dragen verantwoordelijkheid, behoeft eene uitbreiding van het getal, niet als een bepaalde voorwaarde voor een beter toezicht te worden gesteld. Zelfs kan men medegaan met het denkbeeld van den heer Priester, waar deze voor Semarang het aantal Europeesche beambten van 7 op 4 (commissarissen) terug brengt, en voor dit verlies twee inlandsche wedânâ-politie wenscht. Veel hangt hier ook af van een juiste rayonsverdeeling, waardoor elks toezicht en verantwoordelijkheid zuiver begrensd, en een oordeelkundige verdeeling van arbeid verkregen wordt. Overbodig acht ik het evenwel niet er hier nogmaals aan te herinneren, dat de aan het hoofd van plaatselijk bestuur verantwoordelijke politie-*chef*, althans in de hoofdsteden op Java, bovendien niet ontbreken mag.

Het aantal lagere Europeesche beambten (hoofdagenten en agenten), zal in de steden afhankelijk zijn van het aantal, dat zich beschikbaar stelt. Zooals ik reeds opmerkte, zal men omtrent dit laatste geen overdreven verwachtingen mogen koesteren, al wil men hierbij nog meer in het bijzonder op het Indo-element rekenen. Het zal echter steeds wenschelijk blijven, de eenmaal aangenomen formatie der gouvernementspolitie zooveel mogelijk met Europeanen aan te vullen, en eerst bij het ontbreken hiervan naar inlanders om te zien. De eerste landaard eigent zich, wat betrouwbaarheid en flinkheid aangaat, meer voor stedelijke politiediensten, terwijl daarentegen gerust kan worden gezegd, dat de laatste landaard, in zuiver Europeesche centra en tegenover militaire overtreders, van bijna nul en geener waarde is. Wat de getalsterkte zelve betreft, komt het mij voor met het bepalen hiervan rekening te moeten houden met de toekomst, die voor alle steden gaandeweg op decentralisatie gericht is. Alsdan zal elk gemeentebestuur, evenals in Europa, naast het recht tot aanstellen van politie, ook het recht tot heffen van belastingen moeten worden gegeven, en inzonderheid met de financieele draagkracht der ingezetenen te rade hebben te gaan, bij het bepalen van de sterkte der in dienst te stellen politiemacht. Hierop thans vooruit te loopen, kan weinig nut opleveren. De heer Priester acht de gouvernementspolitie te Semarang voldoende sterk, wanneer zij 100 man telt. Hierbij nog gevoegd de 60 man, die hij als stadspolitie noodig vindt, komt men voor Semarang — de kampong en gardoebewaking niet mede-

rekenende — op 160 man, voor ongeveer 90000 inwoners (Europeanen en vreemde oosterlingen), of tot eene verhouding van één man op 560 inwoners. Vergeleken bij Nederland, altijd voor zoover in deze de Indische toestanden met de Nederlandsche te vergelijken zijn, is men geneigd te meenen, dat hier door den heer Priester wel wat zuinig gerekend wordt. Ten minste als maatstaf van beoordeeling voor andere steden in Indië, zal in de toekomst het aantal voor Semarang noodig geacht, wel als „minimum" moeten worden aangemerkt.

Van de gouvernementspolitie in het binnenland op Java sprekende, kan men gerust zeggen, dat deze veel te zwak is, want behalve de aan de Europeesche bestuursambtenaren en regenten toegevoegde oppassers, die natuurlijk meer op de hoofdplaatsen werkzaam zijn, bezit elk onderdistrict in het geheel slechts twee oppassers. Alleen wanneer de wedânâ aan het hoofd er van staat, zijn er vier te vinden. Indien men bedenkt dat deze oppassers ook voor de rechterlijke politie diensten moeten verrichten, en een onderdistrict toch minstens 3 à 5000 H.A. beslaat, waarover gemiddeld 20 desa's verspreid liggen, kan men nagaan, wat het actieve toezicht, door de gouvernementspolitie uitgeoefend, in het binnenland van Java te beteekenen heeft. Zóó zwak is deze, dat het eigenlijk maar beter ware dat zij niet bestond, want dan konden de aan haar bestede kosten, wellicht voor nuttiger doeleinden worden uitgetrokken. Dit zij echter slechts bij wijze van vergelijking gezegd. Er *moet* een gouvernementspolitie in het binnenland van Java bestaan, maar dan natuurlijk een lichaam, van waar kracht kan uitgaan, en waarin de desapolitie een daadwerkelijken steun vindt. Dat zijn eigenlijk de twee zaken waarover het eerst valt te spreken, als men wil beginnen den veiligheidstoestand van Java's binnenland te verbeteren: versterking der gouvernements- en verbetering — door opleiding en bezoldiging — der desapolitie. Maar juist deze zaken eischen van de schatkist de zwaarste offers! Omdat zij deze twee zaken onaangeroerd liet, terwijl zij voor de schatkist verre van voordeelig is uitgevallen, verdient de reorganisatie van 1897 dien naam niet. Afgescheiden nog van de hierboven aangehaalde omstandigheid, dat zij oorzaak is geweest eener vermindering aan gewapend politiepersoneel, is deze in '97 ingevoerde wijziging, de koloniën komen te staan op eene vermeerdering in uitgaven van ruim *f* 222,000, waartegen de gouvernementspolitie in het binnenland, met nog ruim 100

oppassers werd *verminderd* [1]). Alleen de reeds gemelde verhooging der bezoldiging, waardoor het gehalte wat beter werd en het bereden maken van ongeveer $^1/_3$ deel der oppassers, kan voor het binnenland op de creditzijde dezer organisatie worden geboekt. Deze voordeelen wegen echter niet op tegen de zooeven genoemde nadeelen. Voor het bevorderen der welvaart en der economische ontwikkeling in het binnenland is dan ook, behalve het verbeteren der desapolitie, de geleidelijke versterking der gouvernements en gewapende politie, die beide in 1897 op zoo stiefmoederlijke wijze werden behandeld, het meeste noodig.

In verband met de toenemende uitbreiding van ons gezag en de meerdere inmenging in bestuursaangelegenheden, zal, zooals reeds werd gezegd, op de Buitenbezittingen de sterkte aan gewapende politie zich gaandeweg moeten uitzetten. Of hiermede ook eene vermeerdering aan oppassers personeel gepaard moet gaan in dier voege, dat behalve aan de Europeesche, ook aan de inlandsche bestuurs-ambtenaren gouvernements-politie moet worden toegevoegd, meen ik te mogen ontkennen. Alles hangt hier natuurlijk af van de toestanden, die in elk gewest afzonderlijk gevonden worden, maar over 't geheel genomen, schijnt de veiligheid voor personen en goederen er op de Buitenbezittingen niet zóó slecht aan toe, dat versterking der active politie in deze richting als noodig of wenschelijk moet worden beschouwd. De verhoudingen in de kampongs en negries tusschen hoofden en bewoners, geven nog altijd in de meeste streken van den Archipel voldoenden waarborg voor rust en orde, en zoolang dit het geval is, behoeft in het binnenland, van een eigenlijk politievraagstuk geen sprake te zijn. Slechts de gewapende politie en voor zooveel noodig die in de hoofdsteden, werden daarom in deze beschouwingen opgenomen.

---

[1]) Er waren vóór 1897 totaal 5113 oppassers, waarvan de kosten bedroegen *f* 632.044 's jaars. Na de reorganisatie kreeg men:

bij de Europeesche bestuursambtenaren	460 man,
„ „ Inlandsche „	4228 „
„ „ Europeesche ambt. bureauoppassers. . . .	244 „
„ „ regenten „	72 „
Totaal. . . .	5004 man, of

109 man *minder*. De kosten hiervoor zijn thans *f* 893.424 's jaars, dus (893.424—632.044) *f* 261.380 meer. Hierbij voor de hoogere bezoldiging en versterking der Europeesche politie in de hoofdsteden *f* 49.440 en voor de oppassers bij de justitie en de landraden *f* 9720, geeft een totaal méér van 320.540. De besparing, verkregen door de vermindering der gewapende politie (opheffing der pradjoerits), zijnde *f* 98.184 van dit totaal afgetrokken, blijft aan *meerdere kosten* een bedrag van *f* 222.356 over. (Zie Kol. Verslag 1897).

Brieven uit den zetel van het Khalifaat.

VIII. [1])

Der Saädèt (Konstantinopol), *Nissan* (April) *1905*.

HOE DE KHALIEF-SULTAN DEN DAG DOORBRENGT.

DE SELAMLIEK.

Zooals men zich uit No. VII dezer Brieven zal herinneren, ligt de KEIZERLIJKE VILLA, het gebouw waarin Sultan Abd-ul Hamid Khan II zelf woont, en waarin zich ook zijn werkkamer bevindt, in den derden hof met de voorzijde naar den tweeden gekeerd. Het is een betrekkelijk klein en eenvoudig Zwitsersch huisje, dat ook van binnen zonder weelde is ingericht. Er binnentredende krijgt men den indruk in de woning van een welgesteld burgerman te wezen, terwijl de werkkamer er als het bureau van een uiterst ordelijk man van zaken uitziet.

Op de groote schrijftafel liggen slechts weinige papieren: de Sultan doet nagenoeg alles wat hem door den eersten of tweeden Secretaris wordt voorgelegd, binnen het etmaal af. Slechts zelden maakt hij daarop eene uitzondering. Ook andere stukken of rapporten, welke verschillende personen hem niet langs den officieelen weg, maar rechtstreeks doen toekomen, worden gewoonlijk dadelijk behandeld.

Alles wat door hem persoonlijk zal worden aangeraakt moet eerst voor zijne oogen in een trommel worden ontsmet.

Wanneer de aangelegenheid hem volkomen duidelijk is en juist voorgesteld lijkt, neemt hij doorgaans onmiddellijk eene beslissing; somwijlen verlangt hij nog nadere inlichtingen of oorspronkelijke stukken de zaak betreffende, om die dan tot in de kleinste bijzonderheden na te pluizen. Slechts een zeer enkele maal geeft hij heelemaal geen antwoord; hetgeen evenwel volstrekt niet beduidt dat het geval hem niet belangwekkend voorkomt, of hij er zich niet mede wil ophouden. Dikwijls toch, als niemand er meer aan denkt, of wanneer men meent dat de aangelegenheid vergeten is,

---

[1]) Zie *De Indische Gids* laatstelijk van *Januari 1905*.

komt de Sultan er plotseling weder op terug; en toont, bij de verklaring der te nemen beschikking, dat deze door hem langdurig en rijp overwogen is.

Sultan Abd-ul Hamid arbeidt ongemeen veel, en heeft daartoe den beschikbaren tijd verstandig en doelmatig ingedeeld; terwijl hij er stipt voor zorgt door een regelmatig leven zijn gestel zooveel mogelijk te ontzien.

Vroeg in den morgen, des winters om zes, des zomers reeds om vijf uur, staat hij op, en maakt als het weder het maar eenigszins toelaat voor alles een lange wandelrit en wandeling in het heerlijke park en door de prachtige bloementuinen. Gaarne verwijlt hij dan eenigen tijd aan een der groote vijvers, maakt een tochtje in een der slanke *kaïk's* of in het electrische motorbootje op het grootste der kunstmeren, roeit of stuurt somtijds zelf, stapt in den kiosk op een der eilandjes af, en bezoekt zijne lievelingsdieren, welke daar in groote kooien eene voortreffelijke verpleging genieten.

Hoofdzakelijk zijn het reeën, herten en allerlei vogels. De Sultan kent ze bijna allen stuk voor stuk, en bemerkt het alras wanneer er een ontbreekt. Wee den oppasser of opzichter door wiens onachtzaamheid een .dier dieren iets overkomt; hij kan er verzekerd van zijn gestraft te worden alsof hij den Meester zelf wat had aangedaan.

Gelijk de Sultan hen kent, kennen die dieren hem ook allen best. Nauwelijks zien of ruiken ze hem, of een vroolijk gebrom, geblaat of getjilp doet zich hooren.

Een bijzondere kiosk is voor de honden bestemd. Menig prachtexemplaar werd den Sultan door andere gekroonde hoofden geschonken. Ook onze Koningin zond in 1898 den Ottomanischen Heerscher een kostbaren grooten poedel, zeldzaam mooi in zijn soort; voor welke beleefdheid Zijne Majesteit zich zeer gevoelig heeft betoond.

De katten zijn eveneens in een apart verblijf ondergebracht, naast de apen, welke ze somwijlen mogen gaan bezoeken.

Het prachtigste van alles is echter het vogelenhuis. Daar zijn de zeldzaamste en schoonste gevederde zangers vereenigd. Een oorverdoovend lawaai heerscht daar voortdurend. Meer dan twintig personen, onder het bevel van een specialen chef, de *Koeschjdsjibaschsji* (*Koeschj* = vogel), zijn belast met de zorg voor de volière; terwijl voor alle andere dieren een directeur en dertig oppassers zijn aangesteld.

Wonderbaar mooi, en waarlijk eenig in zijn soort is de verzameling zang- en siervogels, welke de Mikado, voor twee jaren, den Sultan heeft gezonden. Bij het verlaten van Japan bestond zij uit meer dan 1800 stuks; van alle soorten waren een twintigtal exemplaren aanwezig. Onderweg door de reis is bijna de helft er van bezweken; de rest is gehuisvest in een speciaal er voor gebouwde Japansche serre, waar ze verzorgd worden door de vijf Nipponners, die ze naar hier hebben gebracht, en daartoe dadelijk door den Grooten Heer zijn in dienst genomen.

Het aantal roofdieren is op 't oogenblik gering. Van de uitgebreide menagerie, welke Sultan Abd-ul Azis had ingericht, is niet veel meer over; en de enkele leeuwen, tijgers en panters, alle geschonken door den Negus, welke nog in leven zijn, leiden een kwijnend bestaan. Beter zijn de beren er aan toe, welke verbazingwekkende kunsten kunnen verrichten, en deswege zich dan ook in de bijzondere gunst van hun Keizerlijken meester mogen verheugen.

Is, van wege het slechte weder, het verblijf in het park en in de tuinen te onaangenaam, dan bezoekt de Sultan eenige zijner fabrieken, in de eerste plaats de schrijnwerkerij; doch geschiedt zulks den laatsten tijd veel minder dan vroeger.

Tegen tien uur keert de Sultan in zijne vertrekken terug, en gebruikt er een eenvoudig, maar goed en krachtig ontbijt.

Die maaltijd is bijna elken dag hetzelfde, en bestaat uit een soep, een vleeschschotel, het onmisbare Turksche volksgerecht, de *pilaw* (rijst in bouillon gekookt met eenige toespijs van vleesch of visch), een zoet gerecht en vruchten. Alles wordt opgedragen in gedekte zilveren schotels, gesloten door een zijden band, welke het zegel draagt van den Opperhofmeester, die daarmede de verantwoordelijkheid voor de goede hoedanigheid der spijzen op zich neemt. Toch moet de eerste hofmeester, die den Souverein bedient, en slechts in diens tegenwoordigheid de zegels mag verbreken, alles nog voor zijne oogen proeven voordat de Sultan er zelf van gebruikt.

Gewoonlijk is er bij het Keizerlijk maal niemand anders dan dit tweetal hooge hofbeambten tegenwoordig.

Na het ontbijt bezoekt de Groote Heer zijn bibliotheek. De eerste keizerlijke hofbibliotheek werd door Sultan Ahmed III (1703—27) ingericht. Abd-ul Hamid II heeft vier bibliotheken, waarvan er een buitengewoon rijk voorzien is van werken over

Turkije in alle talen. Daaronder bevinden zich vele handschriften en boeken, waarvan slechts één enkel exemplaar bestaat, omdat het vermenigvuldigen of de verspreiding er van door aankoop van het manuscript en de geheele oplaag voorkomen is.

De in de Turksche, Arabische en Perzische taal geschreven werken zijn tamelijk goed geordend, en in genummerde kasten gerangschikt. Een ook maar eenigszins oppervlakkige catalogus van de in andere talen verschenen werken ontbreekt echter geheel, daar de bibliothecarissen die, op een enkele uitzondering na, niet verstaan.

De grootste der bibliotheken, welke over de tienduizend banden bevat, is maar ten deele van steen; voor het overige van hout opgetrokken.

Twee bibliothecarissen met dertig beambten en bedienden zijn voor den dienst bij die boekenverzamelingen aangewezen.

De Sultan blijft daar dagelijks doorgaans een paar uren; en hij gevoelt er zich zoo prettig, dat hij dikwerf daar de voordrachten van de secretarissen, maarschalken of vizieren aanhoort.

Precies een uur na den middag begeeft de Vorst zich naar zijne slaapvertrekken, welke op den derden hof uitzien, en rust anderhalf uur. Een der meest vertrouwde eunuchen of Albaneezen houdt gedurende dien tijd voor de deur de wacht.

Dit is eigenlijk de eenigste tijd in het etmaal dat de Sultan rustig slaapt; want des nachts arbeidt hij meestal zeer laat, en kan hij daarna door overspanning moeilijk inslapen.

Na dit ongestoorde en verkwikkende middagdutje begint de behandeling der Staatsaangelegenheden, waaraan de *Padisjah* zich nagenoeg onafgebroken wijdt tot twee à drie uur na middernacht. Dan eens arbeidt de Sultan alleen, of met een of meer zijner raadslieden; dan eens woont hij de beraadslagingen bij der ministers of van bijzondere commissies, waartoe hij zich begeeft in een aangrenzend vertrek, waar hij ongestoord alles kan hooren en waarnemen, en van waar uit hij dan zijne orders of opmerkingen aan de vergaderden zendt.

Die lange werktijd wordt, behalve door de verplichte gebeden: anderhalf uur vóór, bij, en anderhalf uur nà zonsondergang, gewoonlijk slechts gedurende hoogstens een kwartiertje onderbroken om een sober avondmaal te gebruiken.

Waar de Sultan des nachts zich ter ruste zal begeven, weet men nimmer van te voren; trouwens de *Padisjah* weet zulks meestal zelf ook niet vóór het oogenblik dat vermoeienis en slaap hem

beginnen te overmannen. Is het weder schoon en zacht, dan gebeurt het niet zelden, dat hij zich midden in den nacht naar een der kiosken in het park laat rijden, en daar dan eenige uren sluimert. Hij slaapt steeds in een kamer gelijkvloers, waaronder geen kelder of eenige ruimte mag wezen. Voor de deur staat, evenals des namiddags, een vertrouwd eunuuch of een Albanische *tufendsji* (fuselier van de persoonlijke lijfmacht) op post.

* * *

Des Vrijdags ondergaat dit programma der dag- en nachtververdeeling in zooverre eene wijziging, dat de namiddag moet besteed worden aan de *Selamliek*, en tot het verleenen van audiënties.

Wat is de SELAMLIEK, welke elke vreemdeling, die de Turksche hoofd- en residentiestad bezoekt, en ook zij welke die reeds jarenlang bewonen, telkens weer wenschen bij te wonen; en waarvoor ook de oprechte belangstelling onder het volk nimmer verflauwt? Reeds van den eersten tijd van den Islam af, plachten, naar het voorbeeld van den Profeet, de Khaliefen des Vrijdags, van oudsher bij de Arabieren als feestdag gevierd, te midden van hun volk te verschijnen, om in de voornaamste moskee van de plaats waar ze zich bevonden, en omringd van hunne soldaten, de voorgeschreven gebeden te verrichten, en somtijds eenige woorden van leering en vermaning tot de verzamelde menigte te richten. Zij toonden zich bij die gelegenheid den Geloovigen in hunne dubbele hoedanigheid van godsdienstig en militair opperhoofd; getrouw den stelregel, dat „het zwaard de sleutel tot het Paradijs" is. Die plechtigheid was alzoo een godsdienstig-militaire, en slechts Moslims mochten er aan deelnemen en er bij tegenwoordig wezen.

Mettertijd, toen de macht der Khaliefen zich uitbreidde, de eenvoud plaats maakte voor weelde en praal, en men als overwinnaar in aanraking kwam met de volkeren van het Westen, werd de gang van den Heerscher naar de moskee met steeds grooter militair vertoon en talrijker gevolg volbracht; en noodigde men zelfs af en toe vreemdelingen, ongeloovigen, uit dien bij te wonen; niet, dewijl de plechtigheid iets van haar religieus karakter verloren had, maar uit diplomatieke berekening. De genoodigden, in het eerst uitsluitend afgezanten van vreemde vorsten of andere zeer voorname bezoekers van den Beheerscher der Geloovigen, moesten van daar in de eerste plaats een overweldigenden indruk

van de glans van het Hof van den Khalief en van de macht van den Islam mede naar huis nemen; en verder door hunne aanwezigheid den *Padisjah* hulde bewijzen, en zoodoende niet weinig bijdragen tot het verhoogen van zijn aanzien onder zijne onderdanen.

De tijd heeft tot op den huidigen dag weinig in het uiterlijk vertoon bij de plechtigheid, en niets in het karakter of in de natuur er van veranderd; de *Selamliek* is gebleven wat ze was: een symbool van den godsdienst, een religieus-militaire ceremonie, waaraan geen Mohammedaansche Heerscher, die aanspraak maakt op de waardigheid van Khalief, zich kan en mag onttrekken.

Mogen heden ten dage dikwijls honderden van buitenlanders, op aanbeveling der diplomaticke missies waaronder ze ressorteeren, worden toegelaten tot het terras of in den kiosk even buiten de *Soeltanat-kapoe* van het Paleis van Yildiz om het prachtige schouwspel aan te zien; zoo beduidt die aanwezigheid van doorgaans voor het meerendeel ongeloovige vreemdelingen volstrekt niet eene wijziging in het wezen der plechtigheid of in de opvatting omtrent het bijwonen daarvan door niet-Moslims. Integendeel, meer dan ooit is het de bedoeling bij het verleenen dier vergunningen dat de toegelatenen door wat zij zien en hooren als het ware verbluft zullen worden, en door hunne tegenwoordigheid den Khalief-Padisjah een bewijs hunner vereering zullen brengen.

Vooral om die laatste reden moet de vreemdeling, die de *Selamliek* mag bijwonen op dat terras of in dien kiosk, zich beschouwen als te zijn de gast van den Sultan, en niet als een toeschouwer bij eene uitheemsche vertooning; hetgeen door sommige toeristen, en met name door die van Angelsaksisch ras, dikwijls vergeten en uit het oog verloren wordt.

Bij de *Selamliek* is het eigenlijk de eenigste maal in de week dat de tegenwoordige Sultan zijn paleis verlaat om zijn aangezicht gedurende weinige minuten den volke te toonen; de naam aan de plechtigheid gegeven drukt zulks duidelijk uit: *Selam* beteekent toch „groet", en het achtervoegsel *liek* duidt de plaats of de gelegenheid aan waar het (be)groeten geschiedt.

Het demokratische in den Islamietischen godsdienst komt vooral bij die gelegenheid goed uit. Terwijl in andere gevallen ieder gewoon sterveling angstvallig uit de nabijheid van den *Padisjah* wordt geweerd, en deze het zooveel mogelijk vermijdt met zijne onderdanen in aanraking te komen, staat men er bij de *Selamliek* verbaasd over hoe vrij het volk, het Mohammedaansche volk wel

te verstaan, zich dan in en om de moskee, waarin de Vorst zich bevindt, mag en kan bewegen. Zelfs vreemde *Soennieten* loopen ongemoeid over den hof rond. Ieder bedelaar, mits hij Moslim is, gaat de poort door zonder in 't minst lastig te worden gevallen. Hij kan zijn gebed doen in de onmiddellijke nabijheid van den Sultan; en wanneer het toevallig zoo uitkomt, nagenoeg vlak naast de „Schaduw van God op Aarde".

Reeds vroegtijdig begint het des Vrijdags in de omgeving van *Yildiz Kiosk* druk te worden. Rijtuig op rijtuig, vele honderden in getal rijden door de voorstad Bessjiek-Taschj of de buitenwijk Nischsjan-Taschj naar boven om officieren in alle uniformen, ambtenaren in hunne tot den hals gesloten gekleede jassen, *stamboeline* genaamd, leden der buitenlandsche diplomatieke missies of der consulaten, en vreemde toeristen daartoe aanbevolen, naar de kiosken tusschen het Paleis en de Hamidjieeh-moskee te brengen. Onderscheidene keizerlijke adjudanten ontvangen de gasten, wien het schouwspel op dat oogenblik onvergetelijk zal blijven. De pracht der ceremonie, het bonte volk met de roode *fez*'en der mannen of de witte *jasmak's* (hoofddoek) der vrouwen, en dan dat heerlijke vergezicht, wanneer de blik over de sierlijke, sneeuwwitte moskee naar den Bosporus, de punt van het Seraïl, naar Skoetari, tot de Prinseneilanden zweeft.

Uit een druk heen- en weerloopen van officieren en het uitrijden van ordonnansen kan men opmaken, dat de Sultan beslist heeft in welke moskee het gebed zal worden verricht.

In vroeger jaren begaf de Vorst zich menigmaal naar een der bedehuizen te Bessjiek-Taschj of naar de nabijgelegen *tekkee* (klooster) der Riffaï Derwischsjen, of wel naar de *dsjami* te Ortakeuy aan den Bosporus, of zelfs een enkele maal naar een der groote moskeeën van Stamboel. Tegenwoordig komt Abd-ul Hamid in Stamboel maar eens in 't jaar, den 15den van *Rhamadan*-maand, om in het Oude-Seraïl den Mantel van den Profeet, den *Khirkä-Sjerief*, te gaan vereeren; en heeft hij al sints zeven jaren het Vrijdagsche gebed verricht in de daartoe door hem speciaal gebouwde Hamidieeh-moskee, even buiten de *Soeltanat kapoe* van de Paleisvesting. Toch wachten de troepen elke week onder aan den Yildizheuvel de beslissing van den Padisjah af, alvorens zich boven langs den weg, welke de Groote Heer zal volgen, op te gaan stellen.

Met volle muziek en ontplooide vaandels komen ze dan van alle zijden langs de breede, uitstekend onderhouden wegen naar boven

gemarcheerd; een prachtig militair schouwspel. Gewoonlijk zijn het drie à vierduizend man. Bij groote gelegenheden, wanneer bijvoorbeeld vreemde souvereinen de plechtigheid bijwonen, komen er wel twaalfduizend man op, infanterie, matrozen, mariniers, cavalerie en zelfs veldartillerie; alles flinke soldaten in bonte, sommige, zooals de zouaven en de Albaneezen, in zeer schilderachtige uniformen. Alle Moslimsche volken, welke onder den scepter van den Padisjah staan, zijn vertegenwoordigd: Syriërs, Tripolitanen, Arabieren, Koerden, Albaneezen, Anatoliërs en Tschjerkessen.

De gewichtigste punten worden door de marinebrandweer bezet, die matrozen-uniform dragen; doch, naast de scheepssabel, nog de brandwachtbijl in den gordel hebben.

De opstelling duurt een klein half uur; waarop dozijnen kleine karretjes met zand aanrijden om daarmede den weg dik te bestrooien; terwijl een aantal tuinknechts zorgvuldig elk steentje verwijderen; opdat des Heerschers wagen toch zoo zacht mogelijk zal rijden.

Een hoornsignaal weerklinkt van de zijde der *Walidee-kapoe* (poort) van het Paleis. De kommandanten der troepenafdeelingen laten de geweren presenteeren. Uit de poort komen verscheidene rijtuigen langzaam den eenigszins hellenden weg afrijden. Het is de Keizerlijke *Harem.*

Vooraan schrijdt plechtstatig de blanke ceremoniemeester van den *Harem,* een der zeer weinige blanke eunuchen die er nog te Konstantinopel zijn.

In de eerste galakoets zit de *Sultane-Walidee,* de moeder (tegenwoordig de Zoogmoeder) van den Sultan. Haar rijtuig volgen die met de prinsessen en hare hofdames. Het zijn alle buitengewoon mooie, gesloten statiekarossen. Voor de raampjes zijn doorgaans de zijden gordijntjes half neergelaten, onder welke men echter heel goed de donkere, fonkelende oogen, en de, door meestal zeer doorschijnende sluiers slechts ten deele bedekte gezichten van de schoonste vrouwen der wereld bespeuren kan.

Naast elk portier gaan twee zwarte eunuchen, terwijl elk rijtuig ook door twee dier bewakers vooraf gegaan en gevolgd wordt.

Onmiddellijk na den *Harem,* komt in een coupeetje, door twee prachtige Arabische hengsten getrokken, Zijne Hoogheid de *Dar-us-Saädet-ul-Sjerifee Aghassi,* kortweg de *Kisler Agha* (*kis* beteekent meisje, maagd) genoemd, de Groot-Eunuuch, de „Hoeder der Gelukzaligheid".

De rijtuigen van den *Harem* rijden in den voorhof van de

Moskee, waar zij zich links van den ingang opstellen. De paarden worden afgespannen, de disselboomen uitgenomen, en de koetsen dicht op elkaar geschoven. De dames stijgen niet uit, zij zien haar Heer en Meester slechts eenige oogenblikken als hij de trappen van het bedehuis opstijgt.

De eunuchen vormen een cordon om de rijtuigen, en zorgen er voor dat niemand die te nakomt.

Inmiddels heeft een tweede stoet den eersten hof van het Paleis verlaten. Het zijn de tot de plechtigheid uitgenoodigde of gecommandeerde officieren en hovelingen.

Twee aan twee, in militairen pas, de laagsten in rang vooraan, trekken ze de poort uit, eveneens naar den voorhof van de moskee, waar ze zich rechts van de deur tot het buitenhek opstellen.

Nauwelijks hebben zij hunne plaatsen ingenomen, of een nieuw beeld doet zich aan het verraste oog voor. Een groep hoogst gewichtige lieden komt de Paleispoort uit. Gewichtig, in de eerste plaats omdat het de ministers, de maarschalken en de voornaamste hoogwaardigheids-bekleeders van het Hof zijn; maar ook omdat de meesten wel over de honderd kilo's wegen. Zij, die geen militairen rang bekleeden, dragen den Turkschen beamtenrok, de *Stamboeline*, welke, naarmate ze een hoogeren graad in de burgerlijke hierarchie bekleeden, meer of minder zwaar met gouden borduursels bestikt is. Zij stellen zich rechts aan den ingang der moskee op.

Eindelijk komen de keizerlijke prinsen, de zoons van den Sultan zelf, en hunne neven die elke keer bizonder worden aangewezen en uitgenoodigd. Behalve de oudste zoon, prins Selim *Effendi*, zijn ze allen officier bij een der aangetreden regimenten, en nemen ze dan ook daarbij hun plaats in 't gelid in.

Nu is alles voor de ontvangst van den Heerscher gereed. Een heele zwerm geheime politiedienaren heeft zich onder de vreemdelingen op het terras, en onder het volk op het voorplein der moskee gemengd; een twaalftal Albanische reuzen van de bizondere lijfwacht neemt vlak voor de trap plaats. Het is middag.

Een tweede hoornsignaal weerklinkt. De *muezzin* op den trans van den *minaret* roept op tot het gebed; alle muziekkorpsen zetten de Padisja-hymne in; de troepen presenteeren.

In de *Soeltanat kapoe* wordt de karos van den Beheerscher der geloovigen zichtbaar.

Een tiental meters er voor spoedt zich de *Teschsjrief-hoemajoen*

mudierie, de ceremoniemeester voor de keizerlijke uitgangen. Dan komen zes adjudanten te paard; en vervolgens de vorstelijke kales met den *Padisjah!*

De soldaten roepen hun *Selam*; de menigte nijgt diep; de *pasja's* op het voorplein der moskee raken met hunne vingertoppen het stof der aarde.

Hij echter, de Khalief, de Sultan, de Keizer der Keizers, nog heden ten dage de Alleenheerscher over een groot deel der Oude Wereld, hij zit daar zonder vertoon, bijna zonder praal.

Te midden van al die schitterende uniformen en kostuums, van die opgedirkte menigte, is hij de voornaamste, en toch de eenvoudigste. Altijd gekleed in de gewone generaalsburnoe, die half openhangt en slechts eventjes de briljanten ster van zijne huisorde laat doorblinken, ziet hij er, gedekt met precies dezelfde *fez* welke de minste onder zijne soldaten, onder zijne onderdanen ook draagt, niet machtiger, niet uitstekender uit dan al die anderen om hem heen. Edoch, al draagt hij daarvan geen uiterlijk teeken; zijne geheele verschijning duidt op Majesteit; men herkent in hem dadelijk den Heer, den Meester over al die anderen.

Achter het keizerlijke rijtuig haasten zich een heele stoet van kamerheeren, adjudanten, hofbeambten, lijfdienaren, speurders, palfreniers; allen bont en zonder eenige orde door elkaar.

Tegenover den Sultan zat vroeger in het rijtuig altijd de Opperste Hofmaarschalk; doch, sedert die post na den dood van den maarschalk Ghazi Osman Pasja, de bekende held van Plewna onvervuld is, valt die hooge eer meestal Abd-ul Hamid's lievelingszoon, den nu twintigjarigen prins Boerhaned-in *Effendi*, luitenant bij de mariniers, ten deel.

Zoodra de keizerlijke karos het voorplein der moskee oprijdt, speelt de muziek der lijfgarde opnieuw de Sultanshymne, den vaandelmarsch, en daarna de heilbede voor den Souverein, waarmede de soldaten instemmen. Donderend klinkt het over den heuvel uit duizenden kelen: *Padisjahim tschsjok jaschsja, bin jaschsja!* Lang leve onze Padisjah, duizend jaren lang!

De *muezzin* verheft opnieuw zijne stem hoog in de lucht; opnieuw klinkt het klaar en duidelijk boven al het rumoer onder hem uit over de hoofden van het verzamelde volk: *Allah ekber, Allah ekber, Allah ekber! Eschsjedoe enla Illah hè Il-Allah! Eschsjedoe we eschsjedoe ennè Mohammed den, abdèhoe we ressoeloe!* God is groot, God is groot, God zij geloofd! Voorwaar er is slechts

een God; en voorwaar Mohammed is Zijn dienaar en Profeet gevolgd door den dringenden roep: Komt, o, Geloovigen! komt, komt op tot het gebed!

De koets houdt stil. De persoonlijke lijfjager in een blauw Albanisch kostuum snelt toe om zijn Verheven Meester bij het uitstappen te helpen. Maar Abd-ul Hamid heeft geen ondersteuning noodig; vlug stijgt hij alleen uit; begroet met de hand de prinsen en de hoogste waardigheidsbekleeders van zijn rijk, die zich diep ter aarde buigen en met een genadigen hoofdknik den *Harem*; en gaat, door slechts enkele zijner vertrouwdste hovelingen gevolgd, de tien trappen op naar den hoofdingang van de moskee.

Op het oogenblik dat hij die zal betreden, zet een koor van dertig *muezzin's* in, dat den onbeperkten heerscher op den drempel van het Godshuis de waarschuwende vermaning toezingt: „Mijn Padisjàh bedenk toch steeds, dat boven U een Heerscher troont, nog machtiger dan Gij!"

En de Khalief-Sultan blijft een paar seconden staan, en nijgt eenige oogenblikken deemoedig het hoofd voor het ook over hem heerschende Opperwezen.

Nadat hij de moskee is binnengegaan begint er op het voorplein een druk heen en weer geloop. Adjudanten gaan en komen om de laatste bevelen van den Souverein over te brengen. Kamerheeren begeven zich naar den kiosk en op het terras waar de buitenlandsche diplomaten en de toegelaten vreemdelingen verzameld zijn, om hen namens den Padisjah te begroetten. De troepen stellen de geweren aan rotten, de ruiterij stijgt af, en allen laven zich aan een verfrisschenden dronk, welke waterdragers in lederen zakken hun reiken; terwijl in den kiosk, voor de diplomatie en de aanzienlijke bezoekers bestemd, de aanwezigen op thee, koffie, sorbet en gebak worden onthaald, en de door fijne rookers zoo zeer gewaardeerde Sultans-sigaretten worden aangeboden.

Het gebed in de moskee duurt ongeveer een half uur. Onderwijl zijn er op het voorplein vijf of zes rijpaarden gebracht, voor het geval dat de Sultan te paard naar het Paleis wil terugkeeren. Het zijn edele dieren van zuiver Arabisch bloed.

Sints 1893 heeft men evenwel Abd-ul Hamid buiten het keizerlijke park niet meer te paard gezien. Wanneer hij vroeger wel eens opsteeg, dan was het een waarlijk indrukwekkende, treffende aanblik hem hoog te ros tusschen de jubelende soldaten, en omgeven door een schitterenden staf, naar de Paleispoort te zien galoppeeren.

Is het weder dienende, dan wordt er na afloop van het gebed parade gehouden. De Sultan begeeft zich op het bordes voor den hoofdingang van de moskee; alle troepen marcheeren in den Duitschen paradepas voorbij, waarbij achtereenvolgens door elke regimentsmuziek de ter gelegenheid van het laatste bezoek van den Duitschen Keizer gecomponeerde Oostersche parademarsch, een waar juweeltje van militaire muziek, wordt gespeeld.

Die revue in die tooverachtige omgeving; terwijl men, boven op den heuvel, de troepen al een kwartier ver van beneden ziet aankomen, en ook bij het afdalen een goede twintig minuten kan volgen en hooren; dat toejuichen van hun oppersten krijgsoverste door elk *tabor* (bataljon) als het voorbij hem defileert; dat militaire vertoon is ongetwijfeld ook een der aantrekkelijkste en onvergetelijkste episoden van de *Selamliek* plechtigheid.

De terugrit van den Grooten Heer naar het Paleis behoort niet meer tot het officieele deel der ceremonie. Abd-ul Hamid maakt daartoe gebruik van een lichte phaeton, waarvan hij zelf de twee schimmels ment, en waarin hij doorgaans alleen plaats neemt. Palfreniers hollen naast de paarden en het rijtuig, dat, zoo goed en zoo kwaad als zulks die voor het meerendeel bedaagde en zwaarlijvige heeren gelukt, wordt gevolgd door de heele schaar maarschalken, vizieren, pasja's, hovelingen en officieren, en een aantal zwaar gegalonneerde bedienden, waartusschen nog de inmiddels te paard gestegen prinsen galoppeeren, die er een bijzondere eer in stellen bij die gelegenheid hun Keizerlijken Vader of Oom hunne vaardigheid in de rijkunst te toonen.

Zoo afgemeten langzaam, zoo deftig en statig alles op den heenrit verloopt; zoo wild, haastig, en bijna koddig gaat het bij den terugkeer toe.

De oudste, de dikste *pasja's*, die in hun gewone doen buiten hun *konak* nauwelijks een voet verzetten, verdringen elkaar om een der riemen, welke achter van het rijtuig afhangen, te vatten; teneinde aldus meegetrokken, te gelijk met hun Heer en Meester aan de Paleispoort aan te komen, om daar met een diepe buiging hem voor die week nog een laatste maal hunne onderdanige hulde te bewijzen.

Na het vertrek van den Khalief stroomt het volk uit de moskee; de rijtuigen van de dames van den *Harem* worden weder aangespannen en keeren stapvoets terug te midden van een onbeschrijflijk gedrang van bedelaars van beiderlei kunne, die zich tot tusschen

de paarden en wielen wagen om enkele van de door de *Sultane's* uit de portier-raampjes geworpen geldstukjes machtig te worden.

Nog een minuut of tien lawaai en gekrioel van menschen, rijtuigen en ruiters; en dan is alles weer stil en rustig op het uitgestrekte plein voor het Paleis en de moskee.

Des te drukker is het echter op de wegen welke van den Yildizheuvel naar beneden leiden. Duizenden Turken, vooral *hanoem's* (vrouwen) met *fistanlez* (japonnen) en *tchsjarschaflez* (sluiers) in allerlei kleuren, zitten daar neergehurkt om de terugrijdende mooi uitgedoste *Frenken* (vreemdelingen) met hunne dames te begluren, en zich te vermeien in het voorbij marcheeren der terugkeerende soldaten, wien ook hier, net als overal elders, menige bewonderende blik wordt toegeworpen.

Met bijzondere plechtigheid heeft de ceremonie der *Selamliek* op *Moeloed* plaats, op den Geboortedag van den Profeet, den 12den van *Rebi-ul-Ewel.* Dan verschijnen alle militairen en ambtenaren in groot gala-uniform of kostuum. Een speciale afgezant van den Groot-Sjerief van Mekka overhandigt dan in de moskee den Khalief een tak versche dadels en een eigenhandig schrijven van den Stedehouder der Heilige plaatsen, in antwoord op den keizerlijken geleidebrief, welke hem door den Chef der Heilige karavaan met de geschenken van den Khalief-Sultan voor de *Kaăba* tegen het *Koerban-Baïram* feest is overhandigd.

De *Padisjah* verleent bij die gelegenheid talrijke gunsten, begenadigt gevangenen en veroordeelden, koopt voor schuld gegijzelden los, en stelt aanzienlijke sommen beschikbaar voor werken van weldadigheid.

Een eigenaardige *Selamliek* wordt in den avond van den 27sten van de *Rhamadan*-maand, de nacht van *Khadir-Guedsjessi*, „de Kracht," gehouden. Bij die gelegenheid wordt den Beheerscher der Geloovigen eene reine maagd aangeboden.

De ceremonie heeft verder hetzelfde verloop als bij dag. Edoch door de bewonderenswaardige, fantastische verlichting van de Hamidjieeh moskee, van de over- en omliggende kiosken van het Paleis, van de keizerlijke buitentuinen en den geheelen Yildizheuvel, ontvangt zij een waarlijk sprookjesachtigen luister. Het is alsof een verhaal uit „De Duizend en Een Nacht" werkelijkheid is geworden.

مخبر MOEKHBIR.

Dr. K. W. van Gorkom over het desabestuur op Java, een kwart eeuw geleden.

Naar aanleiding van hetgeen in den laatsten tijd in dit tijdschrift voorkwam, aangaande de verkiezing van desahoofden en het gehalte dezer lieden, is het van belang in herinnering te brengen wat een bij uitnemendheid deskundig schrijver, de Oud-Hoofdinspecteur Dr. K. W. van Gorkom, destijds over dit onderwerp mededeelde. Wij bedoelen een opstel destijds geschreven in *Het Nieuws van den Dag* van 3 en 10 Maart 1883, dat wij met toestemming van den schrijver hier nog eens laten volgen.

De Redactie.

* * *

Het inlandsch gemeentebestuur in de gouvernementslanden van Java en Madoera biedt ons, bij eene vergelijking met het gemeentewezen in Nederland, naast groote overeenkomst ook belangrijke verschillen. Het is een krachtige volksinstelling wier eerbiediging art. 71 van de Indische grondwet tracht te waarborgen: „Aan de inlandsche gemeenten wordt de regeling harer huishoudelijke belangeu gelaten, met inachtneming der van den Gouv.-Gen. of van het gewestelijk gezag uitgegane verordeningen." Zoo luidt de wet, die geen inbreuk op hare ernstige bedoelingen gedoogt, al kan niet worden ontkent dat algemeene verordeningen en afwisselende regeerstelsels de zelfstandigheid van het inlandsch gemeentebestuur soms bedreigden.

De desa's of dorpen, waarover wij nu spreken, zijn gelegen in de gouvernements gewesten of afdeelingen van Java en Madoera, alzoo buiten de Vorstenlanden en ook buiten de landerijen, die tot het particulier eigendom behooren. Elke desa heeft een hoofd, dat, in verschillende streken anders genoemd, door de bevolking uit haar midden gekozen en door den gewestelijken bestuurder — den resident — bevestigd wordt. Ziedaar al een gewichtig verschil met de gemeenten in Nederland, die hun hoofd — den burgemeester — van de Regeering ontvangen en zich dikwijls met een voor de plaats geheel vreemde hebben tevreden te stellen. Alleen de zoogenaamde vrije of perdikandesa's deelen niet in die vrije keuze, maar haar aantal is betrekkelijk gering. Voor deze geschieden benoeming en ontslag door de Gouverneur-Generaal. De vrije desa's hebben tweeërlei oorsprong. De perdikans danken haar ontstaan aan schenkingen van den Souverein aan bijzondere personen, met een bij de toewijzing bepaald doel, zonder eenig voorbehoud of eenige verplichting tegenover den schenker. De kepoetrans zijn de perdikans, bij wier afstand de Souverein het geven van onderwijs in den godsdienst tot verplichting stelde, terwijl eindelijk de pakoentjens — sleutelbewaarsters — met de be-

waking van graven van overleden vorsten of grooten, van personen of geestelijken van aanzien belast zijn. Zij hebben geen andere bedoeling, noch godsdienstige noch staatkundige. Bij het vrij verklaren dezer desa's had geen schenking of afstand van grond plaats, hij had alleen de bewaking en het onderhoud der graven ten doel. Al deze vrije desa's zijn vrij van belastingen, van heeren en van cultuurdiensten.

Een zekere mate van zelfstandigheid der gemeente moet op Java van oudsher bestaan hebben en van Hindoesche oorsprong zijn. De O. I. Compagnie was er naar 't schijnt weinig mede bekend, had er in zooverre ook geen belang bij, als zij uitsluitend met de hoofden rekening hield en tevreden was zoo deze aan hunne verplichtingen ten aanzien van leverانciën en contingenten voldeden.

De democratische geest, die dit zelfstandig gemeentewezen kenmerkt, was zeker weinig in harmonie met den geest, die ten allen tijde de Indische vorsten en zelfs de Westersche opperheerschappij bezielde. Daardoor is echter getuigenis afgelegd van zijn natuurlijke en innerlijke kracht en deed de wetgever dus wèl die zelfstandigheid te eerbiedigen.

Daendels sprak het eerst van desa-hoofden maar wilde ze als Regeeringsbeambten beschouwd hebben en doen benoemen. Raffles verleende officieel het recht van vrije keuze der desa-hoofden, mits ze inwoners der betrokken gemeente waren en de goedkeuring van den resident verkregen werd, die zoo noodig ook op vervanging kon aandringen. De desa-hoofden zouden apanage-velden in bezit hebben, de desa vertegenwoordigen, en, als huurders der dorpsgronden, met de verdeeling en de inning der landrenten belast worden. Deze beginselen werden bij de overname van de koloniën door het Nederlandsch gezag bestendigd en zijn ook in het tegenwoordig Regeeringsreglement gehuldigd.

In 1878 zag eene verordening het licht op de keuze, het ontslag e. z. v. van de desa-hoofden. Als kiezers treden de mannelijke hoofden der huisgezinnen, bij voorkeur de grondbezitters, op. De verkiezing heeft plaats door mondelinge stemming ten overstaan van den controleur en het districtshoofd, die de kiezers attent maken op hunne belangen en verplichtingen en het hoofd van het bestuur voorlichten omtrent de gekozen candidaten. De resident weigert de bevestiging der keuze van een persoon op wiens zedelijk gehalte met recht valt aan te merken.

Zulke verkiezingen, die veelvuldig voorkomen, zijn voor de controleurs een uitnemende gelegenheid tot aanraking met de bevolking en de bespreking van plaatselijke en algemeene belangen. Men denke intusschen niet, dat de z.g. vrije keuze overal en altijd ook in waarheid de stem des volks heeten kan. Maar al te veel invloed werd daarop meermalen door de plaatselijke inlandsche ambtenaren uitgeoefend, en die invloed kon gunstig werken, waar hij uit waarachtige belangstelling in de gemeente voortsproot. Niet zelden kwamen daarbij echter persoonlijke overwegingen, die met het gemeente- of volksbelang niets uitstaande hadden.

Dat er voorts ook op de zelfstandigheid en de onafhankelijkheid van de vrije kiezers veel af te dingen valt, behoeft nauwelijks verzekerd te worden. In groote desa's met ruim grondbezit enz., pleegt op de verkiezingen veelal

pressie uitgeoefend te worden door enkele personen of groepen, die een personeel belang voor oogen houden en daarvoor intriges noch geldelijke offers ontzien. Menigvuldig zijn de tweespalt en stille of openlijke strijd die daaruit voortvloeien, maar de commissie, die de verkiezing leidt, moge niet alles voorkomen kunnen, zij is bij genoegzamen ijver en tact toch zeker in staat het kwaad te beperken. Wij hebben districten op Java gekend waar het invloedrijk hoofd — districtshoofd — in den regel den man zijner keuze wist te doen op den voorgrond treden. Werd daardoor niet altijd in den geest der desa-bewoners gehandeld, ongetwijfeld versterkte van den anderen kant dat hoofd daardoor zijn invloed, zooals hij ook zijne persoonlijke verantwoordelijkheid verzwaarde.

In de Preanger-Regentschappen was er een twintigtal jaren geleden van vrije keuze der desa-hoofden geen sprake. Maar dat gewest verkeerde vóór zijne reorganisatie in 1871 ook in zeer buitengewone omstandigheden. De regenten waren er heeren en meesters, ook over de hoogere en lagere inlandsche hoofden, wier materieele belangen schier geheel van hunne welwillendheid afhankelijk waren. Zulke toestanden kunnen hun nut en hun kracht hebben zoolang de opperheerschers ze volkomen in de hand houden, doch het is eveneens duidelijk, dat er de grootste verwarring en beroeringen uit voortspruiten moeten, zoodra het zelfbewustzijn van het volk hier of daar tot zijn recht komt en het kunstig samenweefsel met eene geweldige vernietiging bedreigt.

De vrije keuze van gemeentehoofden moge al evenmin absoluut vrij zijn als alle z.g. vrije verkiezingen in de meest beschaafde landen, -- in beginsel is zij de eenig deugdelijke en hare handhaving geboden, ware 't alleen omdat zij reclames en verwijten tegenover het bestuur buitensluit en de belanghebbenden het zichzelven te wijten hebben zoo zij van hunne vrijheid niet het gewenschte gebruik maken.

De desa-hoofden genieten van landswege geen andere geldelijke belooningen dan ter zake van hunne bemoeienis met de Gouvernementscultures (cultuurprocenten) en met de belastingen (8 pCt. perceptie van landrenten, bedrijf e. z. v.). Hun aanzien en welstand verwerven zij bovenal door de beschikking over de ambtsvelden (apanage) en dienstplichtigen (pantjens). Daarentegen wordt door het bestuur eindeloos veel van hen gevergd, zijn zij daarvan de ijverige en getrouwe dienaren, zonder wier bijstand en bemoeienis het ingewikkeld raderwerk van het regeerstelsel dadelijk spaak zou loopen. De desa-hoofden zijn verantwoordelijk voor de politie binnen hun gebied; voor de richtige uitvoering van alle verplichtingen, die op de gemeenten rusten, en zij zijn de bronnen waarut de ambtenaren, door middel van de districthoofden, alle gegevens putten, benoodigd tot de kennis van land en volk, enz. De desahoofden moeten steeds gereed zijn hunne meerderen te volgen en als deze met onverstand en zonder overleg hun macht en grootheid willen laten gevoelen, kunnen zij de persoonlijke belangen van het dorpshoofd maar al te veel schaden, en zoekt dit natuurlijkerwijze die schade te verhalen op zijn onderhoorigen.

Goede dorpshoofden waarborgen de rust, de tevredenheid en de welvaart van het land. Weinig aanzienlijk in rang en positie tegenover de vertegenwoordigers van het binnenlandsch bestuur, nemen zij in waarheid de belang-

rijkste plaats in en is hun waarde vooral door jongere ambtenaren maar al te veel en te dikwijls miskend. Waar het aanzien der dorpshoofden in eere gehouden en zij inderdaad uit de uitnemendsten van de gemeente gekozen worden, daar kan de taak van het bestuur gemakkelijk zijn en de geheele gemeente tot bloei en welvaart komen. Door het dorpshoofd komen wij in rechtstreeksche aanraking met het volk, en door dat hoofd leeren wij de volksgebruiken en behoeften kennen en op waarde schatten. Waar de dorpshoofden door onderling vertrouwen met het bestuur samenwerken, daar kan onze kracht schier onbegrensd heeten.

Als men het zielental van Java en Madoera (20 millioen) [1]) met het aantal desa's (ruin 30,000) vergelijkt, dan springt in het oog dat, dooreen, de dorpen niet zeer volkrijk zijn. Buiten de Vorstenlanden, bedraagt het zielental der desa's dooreen 500. Dit gering middencijfer belet echter niet, dat er gemeenten zijn die eenige duizenden zielen tellen tegenover meerdere, die verre beneden 500 blijven.

Op Java zijn de desa's meest alle tamelijk regelmatig aangelegd en van een aanplant van hoog opgaande bamboe, nevens eene afwateringssloot, omringd. Achter die hooge bamboe liggen de eenvoudige woningen, meerendeels van bamboe vervaardigd met een dak van atap of alang-alang, verscholen. Elk huis heeft een erf, dat beplant is met vruchtboomen en veldgewassen, waarop de sierlijke kokosboom bij uitzondering gemist wordt. De fraaie bladkruinen dezer palmboom steken boven alles uit en geven, uit de verte, aan het geheel een frisch en levendig aanzien. De desa's zijn als molshopen over de bewoonde streken verspreid, te midden van de rijstvelden of wel tegen de berghellingen. Als men de groote wegen volgt, wordt het oog schier overal door onafzienbare reeksen van dorpen getroffen, en zij stoffeeren op de meest bekoorlijke wijze het landschap.

Neemt men nu in aanmerking, dat het bestuur al zijn wijsheid ten aanzien van gronden, cultures, veeteelt, bevolking, hare neringen en bedrijven, enz. uit de opgave van de dorpshoofden putten moet, en dat deze er geen archieven op plegen na te houden, — ja velen zelfs niet lezen of schrijven kunnen, — dan springt het voordeel der beperktheid van de gemeenten in het oog. Wat hierin omgaat kunnen de dorpshoofden omvatten, en op gezette dagen verzamelen zij zich bij hun districtshoofd, aan wien zij mondeling verslag doen van het sinds de vorige bijeenkomst voorgevallene. De districtsschrijver houdt aanteekening van alle mededeelingen, en zoo blijft het bestuur op de hoogte van de nietigste voorvallen, de geringste mutaties, en geeft het door zijne inlandsche ambtenaren zijne bevelen en wenschen aan de gemeenten te kennen.

Intusschen zou het bij zooveel eenvoud toch aan één persoon onmogelijk zijn zich van al zijn verplichtingen te kwijten. Bovendien verdraagt het republikeinsch karakter van het inlandsch gemeentewezen geen eenhoofdig bestuur. Al komt het gezag rechtstreeks alleen in aanraking met het dorpshoofd, dit hoofd vertegenwoordigt een dorpsbestuur, dat uit verschillende

---

[1]) Dit getal is thans $28^{3}/_{4}$ millioen. (*Red.*)

leden is saamgesteld, die alle meer bepaald met zeker werk belast zijn en zoo de taak van het hoofd vergemakkelijken en tegemoetkomen. Als diens rechterhand treedt in de eerste plaats op de desa-schrijver of tjarik, wiens naam genoegzaam zijn mandaat uitdrukt. Deze schrijvers houden aanteekening van alles wat in herinnering gehouden moet worden. Als dorpspriester fungeert de modin, de tempeldienaar, die de uren van het gebed aankondigt en tevens voorgaat in de gemeente-kerk, moskee of langgar. Hij ook adsisteert bij huwelijken, godsdienstige feesten en maaltijden, het wasschen en begraven van lijken. Bij hem komen voorts alle aangelegenheden betreffende huwelijk scheiding, besnijdenis, enz. terecht, behoudens zijn verplichtingen tegenover den districts-priester, die op zijn beurt weer in verbinding staat met den opperpriester, panghoeloe, van het regentschap.

Voorts fungeeren onder verschillende benamingen, als kamitoewa, kapetengan, kebajan, onder het dorpshoofd personen die meer direct met de regeling en bewaking der politie, der heeren- en cultuurdiensten belast zijn. Al deze titularissen zijn van het dorpshoofd afhankelijk. In de meeste gevallen benoemt en ontslaat hij ze naar willekeur, doch is deze plaatselijk, zoowel als door het karakter der personen zelven, in den regel wel meer of min gebonden. Te zamen vormen de mannen het desa-bestuur, dat doorgaans bij het desa-hoofd vergadert, doch in vele gemeenten ook een eigen raadkamer bezit, natuurlijk een hoogst premietief gebouwtje, geheel in overeenstemming met den eenvoud, die de gansche desa kenmerkt.

In de gemeenten, waar de statistieke opnemingen van gronden, erven, bevolking en veestapel door de ambtenaren van de statistiek werden volbracht, heerschen nu ook meer regel en orde. Daar is men officieel in het bezit gekomen van behoorlijke registers, wier nauwgezette bijhouding blijft toevertrouwd aan speciale schrijvers, die onder de contrôle van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur staan.

De statistieke opneming, in 1864 begonnen en in 1879 geeindigd, geschiedde door daartoe aangewezen controleurs en landmeters, met behulp van inlandsche beambten. Zij heeft bewezen, dat de eigen statistiek der inlandsche hoofden veel te wenschen overliet. Hetzij dat deze niet nauwkeurig konden zijn wegens gebrek aan kennis, of wel het niet wilden zijn, uit vrees voor zwaardere belastingen, een feit is 't dat in de meeste afdeelingen, zoowel met betrekking tot de uitgestrektheid van gronden als tot de cijfers van bevolking en veestapel, belangrijke fouten aan het licht kwamen. Wordt aan de bijhouding nu strenge zorg gewijd, dan zal het niet moeilijk vallen althans vrij nauwkeurige cijfers te handhaven. Aan de invoering van registers van den burgerlijken stand valt vooreerst nog weinig te denken in een land, waar de huwelijken even gemakkelijk ontbonden als gesloten worden, de godsdienst het huwen van vier vrouwen veroorlooft, de heeren met verschillende levensperioden of maatschappelijke en ambtelijke overgangen gretig van naam veranderen, en nieuwe geslachten als paddestoelen opstaan. Het is volstrekt overbodig het volk met die nieuwigheden lastig te vallen. 's Lands wijs, 's lands eer! Wetten en instellingen hebben zich te gronden op plaatselijke gebruiken, die eerbiediging verdienen, al kunnen vreemden zich daarvan niet dadelijk de juiste voorstelling maken, ze mitsdien ook niet ten volle naar hunne

waarde voor de belanghebbenden schatten. Wij kunnen en mogen in deze schets van het inlandsche gemeentewezen niet doordringen tot het volkskarakter. Geen volksbeschrijving, maar een voorstelling van de positie van het dorpshoofd is hier ten doel gesteld.

Als beginselen hebben onder onze Regeering gegolden — de regeling der gemeentebelangen aan de gemeenten zelve over te laten. Mits deze niet in botsing dreigen te komen met de van de Regeering of van het gewestelijke gezag uitgegane verordeningen, laat het bestuur of de contròle zich met de huishoudelijke regelingen der desa niet in, zorgen zij alleen dat de diensten, die de hoofden van hunne onderhoorigen vorderen, binnen voegzame grenzen blijven. De bevolking weet, dat zij te allen tijde hare gegronde klachten bij het bestuur kan voorbrengen en sinds het cultuur-stelsel beperkt werd en de heerendiensten en belastingen beter geregeld zijn en gecontroleerd worden, levert zij ook menigvuldig het bewijs van hare overtuiging, dat er ook voor haar goede en onpartijdige rechters zijn.

Zoolang de batigslot-politiek het billijkheidsgevoel van Nederland in de verdrukking hield, liet het Indische bestuur zich alleen gelegen liggen aan de inlandsche ambtenaren, die te zorgen hadden voor een ruime productie. Het cultuur- en heerendienst-stelsel strookte weinig met de hooggeroemde zelfstandigheid der gemeenten, want het kon tot zijn krachtige werking moeielijk rekening houden met de huishoudelijke aangelegenheden der desa, die het op de schromelijkste wijze in de war stuurde. De desa-hoofden werden tot blinde werktuigen van het bestuur verlaagd, en als zij zich naar de inzichten en bevelen daarvan, ook in strijd met de belangen van hunne onderhoorigen, niet konden gedragen, stonden zij zelfs aan de meest vernederende en onteerende straffen bloot, om bij voortgaande onvolgzaamheid ontslagen en niet door beter gehalte vervangen te worden.

Nieuwe toestanden hiervoren bedoeld, bij eene gewijzigde rechtspleging, hebben de positie en de verhouding der dorpshoofden weer opgebeurd; maar waarheid blijft, dat vele ambtenaren dikwijls nog een slecht begrip toonen van de allergewichtigste stelling, die de hoofden in den keten van ons bestuur innemen. Al te veel nog worden zij als de gehoorzame ondergeschikte dienaren van het gezag behandeld, en overweegt men te weinig, dat zij als de eerste en aangewezen vertegenwoordigers en verdedigers van het volk beschouwd dienen te worden. Strenge orde en tucht verdienen aanbeveling, maar al schitteren niet alle dorpshoofden door fijne beschaving en schoolgeleerdheid, zij zijn bij uitnemendheid de krachtige motoren der inlandsche maatschappij, de mannen van de praktijk, waarmede geen malle theorieën, als met wezens zonder gevoel en hart, te sollen hebben. Houden wij het desa-bestuur in eere, waar dit zijn plichten beseft en er zich van kwijt, dan zullen wij op Java sterk zijn; maar dat in eere-houden dient tevens gepaard te gaan met de mogelijkheid voor dat bestuur om zijn plichten met eer te vervullen.

G.

De toekomst van China.

In een artikel in de *Revue des deux Mondes* van 1 April j.l. heeft de heer Pierre Leroy Beaulieu een studie geleverd over: „La Situation et les perspectives économiques de la Chine", welke voor de Indische lezers als naburen van dat rijk van veel belang is. Terwijl men zich vroeger uitsluitend bepaalde tot het drijven van handel met China, heeft de Chineesch-Japansche oorlog de oogen der Europeanen geopend voor de zwakheid van dat rijk en werd er naar politieken invloed gestreefd. Door later kennis te maken met de macht van het rijk van de Rijzende Zon, is men echter, ten gevolge van den Russisch-Japanschen oorlog, op het oude pad teruggekeerd. De ongelukkige politiek der invloedssferen leidde eerst tot den Bokser-opstand en daarna tot den huidigen oorlog. Door tot de zuiver economische politiek terug te keeren, worden zulke gevaarlijke avonturen vermeden en hebben de Westerlingen kans op wezenlijke voordeelen, al is het niet uitgesloten dat hun ook dan teleurstellingen en minder aangename verrassingen wachten; maar het is te laat om in deze geheel-onthouding te prediken. De schrijver acht deze thans vruchteloos en misschien ook onverstandig en daarom gaat hij na wat op economisch gebied reeds door de Westerlingen tot stand is gebracht, over welke middelen beschikt wordt en wat in het vervolg daarvan verwacht kan worden.

Tot aan het verdrag van Sjimonoseki, dat in 1895 een einde maakte aan den Chineesch-Japanschen oorlog, hadden de Europeanen slechts het recht zich in eenige opengestelde havens te vestigen, daar tegen een matig invoerrecht van 5 pCt. koopwaren in te voeren, die aan de inboorlingen te verkoopen en van deze andere goederen voor export over te nemen en uit te voeren, waarbij van enkele eveneens een licht uitvoerrecht werd geheven. Voorzien van een paspoort mochten vreemdelingen in China reizen, doch er werd weinig gebruik van gemaakt wegens de slechte wegen en gebrekkige gemeenschapsmiddelen. De eenige rivier voor de vaart van Europeanen opengesteld was de Blauwe Rivier, waarvan verschillende plaatsen tusschen Shanghai en Itsjang als tractaathavens waren aangewezen. Deze vrijheid was het gevolg van den oorlog in 1858—'60. Nog vroeger, tot in 1842 was alle handel beperkt tot Canton, waar de vreemdelingen slechts betrekkingen mochten aanknoopen met het gilde der „hong"-kooplieden, die het monopolie van den buitenlandschen handel bezaten.

Zoolang de Westerlingen geen invloed konden uitoefenen op de wijze van voortbrenging en zich alleen tot den handel moesten bepalen, was hun invloed op economisch gebied niet groot. Wel had men onder Chineesche stroomannen in Shanghai een paar weverijen opgericht, maar de wettelijke toestand dier inrichtingen was zeer onzeker en had hun aantal zich uitgebreid, dan zou de Chineesche regeering ze wel verboden hebben, evenals deze in 1877 de 20 K.M. op liet breken van een spoorlijntje het vorige jaar door de vreemdelingen,

met oogluiking van de plaatselijke autoriteiten, gebouwd tusschen Shanghai en Woesoeng aan de Jang-tze. Sedert 1889 deed die regeering het voorkomen of zij een lijn van Peking naar Hankow ernstig liet bestudeeren, doch dit was slechts om den vreemden zand in de oogen te strooien. Wilde een ondernemend Chinees zelf nieuwigheden invoeren, dan was hij het slachtoffer van allerlei belastingen of lieten de geletterden en mandarijnen het volk in opstand komen tegen de duivelsche uitvindingen, die de rust van de geesten der voorvaderen verstoorden. In het binnenland werd het verkeer bovendien belemmerd door de „likin", een soort van rijkstollen, in 1863 ingevoerd om de schatkist te stijven, die uitgeput was door het bedwingen van den Taiping-opstand. Slechts in een gedeelte van het land werden Westersche methoden toegepast, namelijk door Li-Hung-Tsjang, destijds onderkoning van Petsjili, die de kolenmijnen van Kai-ping, in de nabijheid van Tientsin, onder leiding van buitenlandsche ingenieurs deed ontginnen en in de buurt eenige kilometers spoorweg liet aanleggen, doch dit was als het ware eene aardigheid en hoogstens eene uitzondering, die den regel bevestigde. Overal elders volgden de Chineezen hun eeuwenheugende gewoonten en lieten de minerale schatten van hun grond onaangeroerd. Men moet zich er over verwonderen dat desondanks in 1895, toen het verdrag van Sjimonoseki gesloten werd, het Hemelsche Rijk toch nog voor een waarde van 171½ millioen taels[1]) in- en voor 143 millioen uitvoerde. Drie-vijfde van dezen uitvoer bestond uit de zaken, die China al sedert onheuglijke tijden aan Europa levert, zooals voor 50 millioen zijde en voor 32 millioen aan thee. Ook ruw katoen, dat door het ontwikkelen van de groote industrie in Japan gevraagd werd, kwam voor ten bedrage van 11 millioen taels en voorts waren in mindere hoeveelheid allerlei andere artikelen als boonen, vlechtwerk, huiden, wol, suiker, tabak, enz. vertegenwoordigd. In den laatsten tijd had de thee echter te kampen met de volgens meer wetenschappelijke methoden bereide thee van Ceylon en Indië. Het geheele handelsverkeer, dat zich eerst in de laatste 35 jaar had ontwikkeld was nog gering, zelfs vergeleken met Britsch-Indië, doch om zich tot die hoogte op te werken, zoude China evenals dit land moeten gedoogen dat de vreemdelingen op zijn eigen gebied hun gang gingen. Die groote verandering trad in bij het meergenoemde verdrag van 1895. Aan de vreemdelingen werden nieuwe rechten toegekend en daar de zwakheid van het Chineesche Rijk zoo duidelijk gebleken was, meenden de Europeesche mogendheden tegenover de regeering te Peking een toon te kunnen aannemen, zooals geen van hen allen het te voren zou gewaagd hebben. De voorwaarden van het verdrag van Sjimonoseki waren op zich zelf van groot gewicht: vier nieuwe havens werden opengesteld en de vrije stoomvaart werd toegestaan op alle rivieren en kanalen, welke tot de havens toegang verleenen. Voorts werd aan vreemdelingen, die voor hun handel in het binnenland reisden, de bevoegdheid gegeven er lokalen te huren, waar zij hun inkoopen vrij van belasting tijdelijk konden opslaan, terwijl eindelijk aan alle vreemdelingen vergund werd allerlei fabrieken in de tractaathavens op te richten en de daarvoor noodige werktuigen tegen een matig invoerrecht in te voeren. Deze en andere voor-

[1]) De haikwan tael, waarmede de douane rekent, is geen geldstuk, maar een gewicht in zilver van 37,783 gram.

deelen wekten groote verwachtingen op, doch daarbij was in aanmerking te nemen, dat verschillende reeds toegestane concessies een doode letter bleven, wegens de kwade trouw of onwil der plaatselijke autoriteiten, die onderhands door het centraal-bestuur werden aangemoedigd en verder dat waar geen ondernemingen buiten de opengestelde plaatsen toegestaan waren, de wetenschappelijke ontginning van de rijkdommen van den bodem en de verbetering dei communicatiemiddelen achterwege bleef. Het waren dan ook minder de gevolgen van het tractaat, dan die van den oorlog zelf, welke een verlevendiging van den handel teweegbrachten. De vreemdelingen sloegen een hoogen toon aan en eischten concessies, terwijl China, dat zich nieuwe hulpbronnen moest verschaffen om de door Japan geeischte schatting te betalen, wel genoodzaakt was aan de eischen der vreemdelingen toe te geven, die hun markt niet wilden openen voor Chineesche leeningen, tenzij in ruil voor voordeelige concessies, hetzij economische of politieke. In 1898 bereikte zulks het toppunt en de spoorlijnen waartoe tusschen 1895 en 1900 formeel concessie verleend werd, waren te zamen niet minder dan 12,000 K. M. lang. Tegelijk werden aan het Engelsche „Peking Syndicate" mijnrechten over uitgestrekte oppervlakten toegestaan in de steenkolenstreken van Shansi en Honan, terwijl Engelsch-Fransche syndicaten andere concessies in Zuidwest-China kregen. Daarbij kwamen de tramways te Tientsin en Peking en een menigte katoenspinnerijen in Shanghai. Het geheele rijk werd doorkruist door handelsmissies en de groote mogendheden lieten zich havens in pacht afstaan, zooals het euphemistisch heette, terwijl zij onderling hun invloedssferen afbakenden.

Bovendien werd der zwakke Chineesche regeering de vrije stoomvaart op alle waterwegen van het Rijk afgedwongen. Het scheen wel of China opengesteld werd in afwachting dat men tot de definitieve verdeeling overging. Door den opstand der Boksers werd men tot de werkelijkheid teruggeroepen. Toen de bevolking in beroering kwam door het overal ingrijpen van de vreemdelingen in de traditioneele gewoonten en oude vooroordeelen, kwamen de Europeanen tot bezinning, doch tevens leerden althans de hoogere standen en de geletterden in China dat het ijdel was om aan de eischen van het westen in alle opzichten weerstand te bieden en ze volstrekt af te wijzen. Hoe duur ook betaald, hoeveel kostbare menschenlevens die strijd ook heeft gekost, het is goed dat hij toen en niet later plaats vond, want hij zou er slechts te verschrikkelijker door zijn geworden. Na 1900 werden met het oog op de daaraan verbonden gevaren geen nieuwe concessies door de vreemdelingen gevraagd en de regeering te Peking, die de gevaren van een openlijk vijandige houding inzag, gaf order dat de verleende behoorlijk tot uitvoering konden komen.

In een volgend hoofdstuk gaat de schrijver na, welke resultaten sedert door den westerschen invloed bereikt zijn en hoe het met de oeconomische wedergeboorte van China staat.

De rekening is gemakkelijk op te maken: ongeveer 5000 K. M. spoorweg zijn in de plaats gekomen van de ettelijke tientallen, die in 1895 aanwezig waren. Van deze uitgestrektheid zijn echter 2600 K. M. niet zoozeer in het belang van China, als wel in een uithoek van het rijk ten bate van Rusland aangelegd; bovendien zijn er te Tientsin tramwegen gebouwd. Wat de mijnen

betreft, de eenige, die vooralsnog in exploitatie zijn, zijn de oude kolenmijnen van Li-Hung-Tsjang te Kaïping, waaruit per jaar 800.000 ton steenkolen worden gedolven Elf katoenspinnerijen, met te zamen 450.000 spindels en 14 zijdeweverijen zijn in de open havens gevestigd, voornamelijk te Shanghai. Eindelijk zijn de uitvoeren ter waarde van 143 millioen taels in 1895, gestegen tot een bedrag van 214 millioen in 1902 en de invoeren van 171 tot 326 millioen. In die jaren zijn beide dus respectievelijk met 50 en met 90 pCt. vermeerderd. Dit is nog lang zooveel niet als in Japan, waar de cijfers 112 en 128 pCt. bedragen, doch voor Britsch-Indië is de toeneming in dat tijdsverloop slechts 12 en 18 pCt.

Niet alleen is de handel in absolute waarde vermeerderd, doch hij heeft zich ook over meer zaken verdeeld. Wel zijn het nog altijd zijde en zijdenstoffen die in 1903 met 74 millioen taels aan de spits staan tegen 50 millioen in 1895, doch de thee is sedert 1895 van 32 op 26 millioen tael gedaald. De uitvoer van ruwe katoen is van 11 op 13 gekomen, doch hier zijn bijzondere invloeden in het spel, namelijk de prijsrijzing in Amerika en de slechte wisselkoersen, waardoor de Chineezen hun katoen zelf gingen spinnen en weven. Wat echter enorm is toegenomen, is de uitvoer van boonen en daarvan gemaakte koeken, die in 1903 een waarde van 11 millioen had, voorts 10 millioen huiden en bont, 5 millioen vlechtwerk, 5$^1/_2$ millioen sesam- en andere olieën, 3$^1/_2$ millioen papier, enz.

Waar China alzoo veel meer dan vroeger aan het buitenland levert, koopt het nog meer van daar in. De waarde der ingevoerde manufacturen steeg in acht jaar van 53 tot 128 millioen taels. Ongelukkig nam ook de invoer van opium van 29 tot 44 millioen toe. De invoeren van metalen, petroleum en suiker zijn alle ongeveer verdubbeld. Voorts komen nu voor 8$^1/_2$ millioen tael steenkolen, 8 millioen spoorwegmaterieel en 2 millioen machinerieën de Chineesche havens binnen. Tegenover deze cijfers kunnen de klachten overdreven geacht worden als zoude de internationale handel met China zich te langzaam ontwikkelen. Wel is het een feit dat die handel veel minder voordeelig en veel wisselvalliger is dan vroeger. Te voren ging hij door handen van enkele Engelsche handelaren, die groote winsten behaalden. Thans is de marge tusschen inkoopsprijs in Europa en verkoopsprijs in China door de concurrentie zeer ingekrompen en zijn het schommelingen in den wisselkoers, die den toestand zeer bemoeilijken. Eensdeels bedreigen deze de winst van den importeur, die met goud moet koopen en tegen zilver verkoopen en anderdeels kan hij bij de daling van den zilverprijs zijn waren niet te duur aanbieden, uit vrees dat bij gemis aan afnemers zijn voorraad zich te veel ophoopt.

Ook in andere opzichten wordt de buitenlandsche handel benadeeld en wel door het gemis aan kennis van de Chineesche taal, welke de kooplieden geheel overlevert aan den compradore [1]. Veelal zijn deze wel te vertrouwen, maar het is altijd verkeerd om op die wijze geheel afhankelijk te zijn en het bezigen van die tusschenpersonen kost geld. De schrijver dringt er op aan dat de Europeanen, die zich in China vestigen, zich ten minste de spreektaal en eenige geschreven karakters eigen maken en bovendien dat zij meer op het kantoor werken in plaats van in de clubs te zitten. Thans worden door

---

[1] Zie *Ind. Gids* 1903 I bl. 322, en 1904 I bl. 870.

Duitschers, Japanners en de Chineezen zelf voordeelen ten koste van de Engelschen behaald.

Wat de nijverheid betreft, die zich na het verdrag van Sjimonoseki ontwikkeld heeft, de voorsteden van Shanghai gelijken een klein Manchester, waar de katoenspinnerijen als uit den grond rijzen. Intusschen leveren deze niet de winsten op, welke men er van verwachtte en staan de aandeelen in die zaken gemiddeld op 60%. De concurrentie met invoerartikelen uit Britsch-Indië en vooral uit Japan blijkt moeilijk vol te houden, hoewel die beide landen met den gouden standaard rekenen. Men zou zoo zeggen dat bij daling van den zilverkoers, de prijs van die goederen in China, uitgedrukt in het minderwaardige zilver, verhoogd zou worden en dat dit een voordeel zou zijn voor de fabrieken in China zelf, waar de voortbrengingskosten in zilver worden voldaan. Dit is niet het geval geweest en het is verwonderlijk dat de Japanners te Shanghai katoen kunnen koopen, dit in hun land verwerken en de geweven goederen weder naar Shanghai terugzenden om ze daar tot dezelfde prijzen aan te bieden als de plaatselijke door Europeesche fabrieken vervaardigde stoffen en dan nog winst maken, die hun concurrenten ontgaat. Dit verschijnsel is nog niet geheel verklaard. Het schijnt echter dat de algemeene kosten in de fabrieken te Shanghai veel hooger zijn dan in Japan en dat men van de Chineesche werkkrachten minder goed partij weet te trekken, als daar van de Japansche.

De grootste omwenteling sedert 1895 heeft op spoorweggebied plaats gegegrepen en, waar door de Europeanen, om de rijkdommen van China tot hun recht te doen komen, steeds bij de Chineesche regeering op spoorwegconcessies is aangedrongen, is die drang niet vruchteloos geweest en heeft zij een aantal lijnen toegestaan, o. a. aan de Chineesche Oosterspoorwegmaatschappij, waarin de Russen deel hebben voor de lijnen in Mantsjoerije; aan de Engelsche Keizerlijke Maatschappij der Chineesche Spoorwegen voor de lijnen in de provincie Tsji-li; aan de British and Chinese Corporation; aan het Engelsche Peking Syndicate; aan de Duitschers voor spoorwegen in Sjantoeng; en verder nog aan een aantal Fransche, Belgische en Italiaansche vereenigingen. Een groot deel van dit alles is nog niet uitgevoerd, doch behalve de Mantsjoerijsche lijnen bestaat nu de lijn van 1200 K.M. van Peking naar Hankow (aan de Yang-tse), waarin nog slechts de groote brug over de Gele rivier ontbreekt [1]; voorts zijn 400 K.M. van Tsing-tao naar Tsinan-foe (in Sjantoeng) gelegd, de 19 K.M. van Shanghai naar Woesoeng en 30 K.M. van Canton naar Fa-sjan, hetwelk een eerste begin van de groote lijn van Canton naar Hankow is. Gelden zijn beschikbaar en de uitvoering is aangevangen voor de lijnen van Chinting naar Taiyuen (300 K.M.), van Shanghai naar Nanking (290 K.M.), van Loakay naar Yunn-Sen (450 K.M.), terwijl de Duitschers met het spoorwegnet in Sjantoeng voortgaan [2].

Interessant zou het zijn de uitkomsten der spoorwegexploitatie te kennen, doch daar de lijnen hun ontvangsten niet geregeld publiceeren, is het zeer moeilijk daaromtrent gegevens te verzamelen. Die van de opengestelde gedeelten van de lijn Peking—Hankow zijn gedeeltelijk wel bekend gemaakt

---

[1] Deze drie kilometer lange brug is thans volgens berichten in de dagbladen gereed en op 10 Juni jl. door de eerste locomotief bereden.

[2] Over de Chineesche spoorwegen gaf de heer Knobel belangrijke mededeelingen in zijn „Oostersche Verpoozingen", bl. 125 e. v. (*Ind. Gids* 1902 II, bl. 1797.)

en beloopen ± ƒ 6000 per K.M. voor het baanvak van Peking naar Pao-tingfoe, dat in een rijk en bevolkt gedeelte van de provincie Tsji-li ligt. Zij waren bevredigend voor een vak van ongeveer 150 K.M. lengte, dat dus slechts van locaal verkeer profiteerde. Een correspondent van de *North China Herald*, die in het vorige jaar gedeeltelijk per spoor en tusschen de opengestelde gedeelten verder over land van Peking naar Hankow reisde, verhaalt dat de treinen overkropt waren met passagiers en dat alles op een voordeelige exploitatie wijst. Het laatste rapport van den Franschen consul te Shanghai maakt er melding van, dat de opening van den spoorweg van Hankow naar het Noorden eene verbazende en plotselinge toeneming van uitvoer van sesamzaad ten gevolge had, welk artikel in overvloed in deze streken gekweekt wordt. Men ziet hieruit met welk een spoed de Chineesche handelaars bij hunne speculaties van de spoorwegen partij weten te trekken. Dezelfde verschijnselen doen zich voor op het Engelsche spoorwegnet in Tsji-li. Toen die consul zich in 1897 daar bevond, slechts eenige maanden na de opening van den spoorweg, waren zooveel reizigers in de treinen als deze maar konden bevatten, terwijl rijst, vruchten en andere voortbrengselen van het zuiden, die te voren langs de Pei-ho naar Peking opgevoerd werden, nu per spoor gingen. Alleen in Sjantoeng gaat het nog niet zoo goed, doch in dit overbevolkte gewest zijn de menschen arm en zal misschien eerst na het ontginnen der minerale rijkdommen het verkeer toenemen, terwijl bovendien de Duitschers die, zij het als ambtenaren, dan wel als handelaren zich niet te best met de Chineezen kunnen verstaan, de plooibaarheid schijnen te missen, die noodig is om den westerschen vooruitgang in een Aziatisch land te doen aanvaarden.

In het algemeen heeft de ervaring, hoe kort zij ook was, geleerd, dat de Chineezen, evenals alle andere menschen, gaarne van de spoorwegen gebruik maken, dat de handel er snel door ontwikkeld wordt en dat er nieuwe ruilwegen door worden ontsloten. De practische geest der Chineezen heeft bij hen spoedig de overhand op het bijgeloof, als zij niet door manderijnen en geletterden worden opgehitst. Het is merkwaardig dat na den Bokseropstand nergens aanvallen zijn gedaan op Europeesch spoorwegpersoneel. Velen, die China kenden, waren van oordeel dat deze meer tegenkanting zouden vinden.

Als men den vooruitgang in China nu niet vergelijkt met dien van Japan, die geheel op zich zelf staat, dan is er in die negen jaren een ontwikkeling waar te nemen, zooals overigens geen ander Aziatisch land kan aanwijzen. Het is nog slechts een voorproef doch tevens een aanwijzing van hetgeen men met het oog op de uitgestrektheid, de bevolking en den rijkdom van het Hemelsche Rijk in de toekomst kan verwachten.

Om een land tot ontwikkeling te brengen zijn noodig verbeterde communicatie-middelen, verbeterde methoden van voortbrenging als deze te voren te wenschen overlieten, ten einde eene grooter hoeveelheid van betere hoedanigheid op te leveren en in de derde plaats het exploiteeren van de rijkdommen van den bodem, die men tot dusver ongebruikt liet liggen. Bij deze drie voorwaarden komt ten slotte het behoud van rust en orde, opdat ieder in vrede moge genieten van de vruchten van zijn arbeid en vlijt.

Om den invloed der spoorwegen in het licht te stellen wordt in eenige bijzonderheden getreden omtrent de bestaande gemeenschapsmiddelen, die veel hinderpalen opleveren. Er zijn wel groote keizerlijke wegen, doch behalve

in de onmiddellijke omgeving der opengestelde havens verdienen de wegen eigenlijk dien naam niet. In de voorsteden van groote plaatsen heeft men hier en daar overblijfselen van een bestrating met enorme steenen, soms van eeuwen her, die nooit hersteld wordt. Er is dan ook geen grooter marteling dan bijv. een tocht op een Chineesche kar in de omstreken van Peking, waar men niet behoorlijk in kan zitten of liggen en telkens tegen het houtwerk aan geschokt wordt. Dan is het nog dikwijls maar beter de eenvoudige landpaden te volgen, die echter in de vlakte beurtelings uit modder of stof bestaan en in het gebergte meer op steile trappen gelijken. Bruggen over de rivieren ontbreken echter niet, want de bouw daarvan wordt als een vrome daad beschouwd; waar de rivieren te breed zijn, geschiedt het verkeer per pont.

De transportmiddelen zijn in het Noorden zeer verschillend, want men houdt er trekdieren op na, die uit Mongolië en Mantsjoerije verkregen worden. De karren, sjeezen met muildieren, draagkoetsjes, kruiwagens, dragers met manden, paarden, ezels, zelfs kameelen vormen bij den ingang der steden een schilderachtige verwarring. Meer naar het midden en Zuiden kent men slechts de kruiwagens en de lastdragers. De menschen gaan er te voet of in draagstoelen, indien zij zich niet op den kruiwagen laten rijden, zooals bij de Chineezen gebruikelijk is. Zulke transportmiddelen gaan langzaam en zijn duur. Met een kruiwagen komt men niet verder dan 20 K.M. per dag, doch de slechte toestand der wegen maakt vooral de overkomst onzeker van goederen, die aan breken onderhevig of niet tegen vocht bestand zijn. De gemiddelde vrachtprijs bedraagt ongeveer 290 Chineesche duiten (sapèques) [1]) of 38 cents per pikol en per 100 li. Een pikol is ruim 60 K.G. en een li is 500 M., zoodat zulks op ongeveer 12$^1/_2$ cents per ton-kilometer komt te staan, hetgeen 5 maal het tarief van de Fransche spoorwegen en 10 maal dat van de Amerikaansche is, terwijl door den lagen loonstandaard in China het vervoer over land nog zeer laag wordt betaald. Als men er gebruik van kan maken is de waterweg dan ook te verkiezen, al is hij zeer tijdroovend, daar de jonken er bijv. van 4—7 dagen over doen om van Tientsin tot Peking op te varen, voor welk traject een gewone trein 4 à 5 uur noodig heeft. Zeilen is niet altijd mogelijk en het vaartuig wordt dan met menschen getrokken. De vracht is zeer gering, slechts 7 duiten per pikol en per 100 li, dat is ongeveer $^1/_4$ cent per ton-kilometer. Hierbij komt nog wat geld voor rijstbrandewijn, die men gewoon is aan de opvarenden te verstrekken en voor den wierook, die gebrand moet worden om de goden gunstig te stemmen. Er zijn ongelukkig slechts weinig wezenlijk goede waterwegen, lang niet genoeg om het heele land te bedienen. Onder deze bekleedt de jongste, van zee tot aan Itsjang de eerste plaats, met enkele affluenten zooals de Han, die er bij Hankow in uitstroomt. Ook de Sikiang of Westrivier, waarvan de monding in de buurt van Canton met een geheel kanalennet in verbinding staat, is goed bevaarbaar, maar bij de meeste andere rivieren heeft men te kampen met zandbanken, versnellingen en zware stroomen die tot allerlei ongevallen aanleiding geven. Zoo klagen Europeesche reizigers die de eerstgenoemde rivier voorbij Itsjang tot Tsjoenking

---

[1]) Zie April-afl. blz. 547. Een aantal gedetailleerde vrachtprijzen ontleent de schrijver aan: T. R. Jernigan, oud consul-generaal te Shanghai: China's Business Methods and Policy. London, Fisher Unwin 1904.

opvoeren over plekken, waar men geen mijl per dag vorderde. Behalve die bezwaren moet bij het transport ook rekening gehouden worden met de rooverijen, die al òf niet officiëel zijn. Tot de eerste behooren de afzetterijen van de inners der *likin*-belasting, die wel de ergste ramp voor den handel in China is. De andere rooverijen heerschen in chronischen toestand op bepaalde wegen en rivieren en in den toestand waarin het Chineesche rijk thans verkeert, is het misschien maar beter dat deze niet van overheidswege worden bedwongen, want de politie, vooral de hooggeplaatste, zoude dikwijls gevaarlijker zijn dan de dieven zelf.

Ondanks al die bezwaren zullen de spoorwegen echter lage tarieven moeten invoeren en de heer Byron Brenan, de Britsche consul, zeide onlangs dat eerst wanneer de goederen door geheel China konden circuleeren tegen een penny per mijl (3 cents per ton-kilometer), dat dan de handel met andere landen zich zoude ontwikkelen in evenredigheid met de natuurlijke hulpbronnen en de vlijt der bewoners. Zoolang het spoorwegnet evenwel nog geen dichte mazen heeft zullen de goederen over groote afstanden op de oude wijze naar de stations gebracht moeten worden en als men het vervoer in het algemeen op het bedoelde peil wil brengen, zal het op den spoorweg zelf nog veel lager moeten zijn. Toen in 1900 en 1901 het militair bewind van Tientsin de spoorvracht tijdelijk verhoogde, werd dadelijk het watertransport weer drukker.

Hierin ligt eene vingerwijzing hoe voorzichtig men zijn moet bij het invoeren van die nieuwigheden in een land, waar de gewone transacties over zulke kleine bedragen loopen. De Japanners schijnen dit vraagstuk met veel talent op te lossen. Hun spoorwegtarieven zijn buitengewoon laag: $^3/_4$ Ned. cent per K.M. voor derde klasse reizigers. Ook het postverkeer is goedkoop: $2^1/_2$ cents voor brieven en de helft daarvan voor briefkaarten. Gelukkig kan men door de lage loonen ook goedkoop exploiteeren en daarbij van de handigheid der Chineezen partij trekken, die zeer bruikbare stokers en machinisten opleveren.

Het is te voorzien dat de spoorwegen voldoende winst zullen afwerpen, te meer omdat de aanlegkosten niet hoog behoeven te zijn en er schijnen voldoende kapitalen voor te krijgen te zijn, zelfs van Chineezen. Dit is gebleken bij de moeilijkheden die zich voordeden naar aanleiding van de spoorwegconcessie van Hankow naar Canton, die door de provincie Hoenan moet loopen. De grondeigenaars en geletterden uit dat gewest, waarvan de bevolking zeer flink, maar aan vreemdelingen vijandig is, wilden China met eigen middelen hervormen en boden het gouvernement verscheidene tientallen millioenen aan om de lijn zelf uit te voeren met geen andere vreemde hulp, dan die van ingenieurs en technici. Ook in Setsjoean en elders hebben inlandsche kapitalisten concessies voor spoorwegen gevraagd. Al is zulks soms aan bijoogmerken toe te schrijven en de uitvoering nog niet verzekerd, het bewijst toch dat de Chineezen het nut van spoorwegen inzien. Of het net zich snel zal uitbreiden, hangt van de houding der regeering af. Niet de ontwikkelde particulieren, die dat nut inzien hebben het laatste woord, en degenen die dit wel hebben zijn slechts vaag doordrongen van de denkbeelden van vooruitgang en zien het naastbij den last en de bezwaren, die zij loopen door die concessies aan vreemden, waardoor zij bij slot van rekening geneigd zijn om de zaak er maar liever bij te laten. Die geest van inertie, welke in de hooge regeeringskringen heerscht en opziet tegen quaesties, is niet alleen

aan China eigen doch daar speciaal ontwikkeld en bijv. mede de oorzaak, dat van de afgedwongen vergunning om het verkeer te water door het geheele rijk voor vreemden open te stellen, in de praktijk zoo weinig gekomen is. Werd de tegenstand in de hoogere kringen overwonnen, dan zou men echter te doen krijgen met het volk. Aanleg van spoorwegen, waardoor werk verschaft wordt, is niet impopulair, maar bij binnenstoomvaart door Europeanen zou de concurrentie, aan de jonken aangedaan, het rumoerige scheepsvolk wel spoedig in beweging brengen.

In het algemeen is de omwenteling die nieuwe methoden in het arbeidvraagstuk teweeg brengen een lastig vraagstuk. Wel heeft de ondervinding geleerd, dat op den duur de machines geen minderen handenarbeid noodig maken, doch onmiddellijk na de invoering verliezen velen hun broodwinning. Men moet een tijd van crisis doormaken die, zooals zelfs in Europa ondervonden is, gepaard gaat met wezenlijk lijden, en dit werd daar nog wel verzacht door het geleidelijke van den overgang. In China zal die overgang veel scherper wezen, als het plotseling van een toestand als bij ons in de middeleeuwen tot die van de twintigste eeuw moet komen. Een typisch voorbeeld heeft de heer Marcel Monnier hiervan medegedeeld[1]). In het hartje van China, op duizend mijlen van de kust, bezocht hij de zoutpannen van Tse-lioe-tsin, in de provincie Setsjoean, waarvan 2 à 300.000 menschen leven, terwijl drie of vier stoomfabrieken met een beperkt personeel hetzelfde werk best af zouden kunnen. Iemand uit dat gewest had te Canton gewoond en daar met de Europeesche verbeteringen kennis gemaakt, die hij op zijn bedrijf wilde toepassen. Met veel kosten liet hij stoompompen er heen brengen; de proef gelukte volkomen en hij pompte veel meer dan zijn buren. Ongelukkig daalde bij hen het peil naar evenredigheid. De benadeelde eigenaars begaven zich naar hun gelukkigen concurrent en gaven hem beleefd maar met klem te kennen dat dit niet ging, het was niet rechtvaardig, dat hij zich een tienvoudig fortuin bemachtigde ten koste van anderen, hij behoorde zich met een matige winst als vroeger tevreden te stellen. Zijn dwaling inzien zou de daad van een wijze zijn, hij zou in vrede met zijn buren leven en zich zelf gewetenswroeging en onaangenaamheden besparen. Deze vriendschappelijke raad vond ingang, de machines werden afgetuigd en de exploitatie werd als van ouds met houten windassen, buffels en rottantouwen hervat. Het eigen aardigste was, dat de man zich niet beklaagde, maar erkende dat de buren in hun recht waren.

De geschiedenis is leerzaam en wijst er op, hoe niet in de eerste plaats bestaande industrieën verbeterd, doch liefst geheel nieuwe takken van nijverheid ingevoerd moeten worden. Deze hebben vooral betrekking op de schatten, die in den bodem sluimeren.

De provincie Shan-si en de aangrenzende deelen van Honan, ten zuidwesten van Peking, kunnen een van de grootste mijndistricten der wereld worden, met hunne kolossale steenkolen- en ijzerertslagen. Bezuiden de Jangtse zijn even belangrijke kolenvelden en de bergen bevatten verschillende metalen. Mijn-exploitatie is de noodzakelijke, de nieuwe, de loonende industrie voor de

---

1) Le Tour de l'Asie, II l'Empire du Milieu, Plon, Paris 1899.

Europeanen in China. Om daartoe te kunnen overgaan is ontwikkeling van het spoorwegnet evenwel een vereischte.

Waar men echter de rijkdommen van China wil exploiteeren, treedt het politieke vraagstuk achter het oeconomische te voorschijn; en dit is eveneens het geval, wanneer men zijn aandacht schenkt aan de verbetering van het muntstelsel, waarvan de verwarde en primitieve toestand een van de grootste hinderpalen is van het ruilverkeer met het buitenland. Dit onderwerp zou een afzonderlijke studie vorderen, doch het is gemakkelijk aan te toonen welke bezwaren het medebrengt en de moeilijkheid die er in ligt om het te moderniseeren. Op het punt van geld was China vroeger een van de meest geavanceerde landen en nu is het een van de achterlijkste. Het bankbiljet was er reeds een eeuw vóór Christus bekend en thans heeft het als werkelijke munt slechts de duit, een onooglijk geldstukje bestaande uit een alliage van koper en zink met een gat in het midden, om ze gemakkelijk aan snoeren te kunnen rijgen. Deze duit, in het Engelsch c a s h genaamd, in de laatste jaren gemiddeld $^1/_8$ cent (Ned.) waard, is in het geheele binnenland de gewone munt voor loonen en voor alle koopwaren; een aantal plaatselijke banken geven biljetten uit, waarop de waarde in duiten is aangegeven. Alleen in de havens, de groote steden en voor belangrijke transacties gebruikt men zilver; doch geen geslagen munten, maar klompen of staven, s y c e e, die men weegt en waarvan het gehalte is gewaarborgd door banken of voorname kooplieden, die ze met dat doel van een merk voorzien. Die staven, welke veel gecirculeerd hebben, dragen daardoor een heele reeks merken, want de waarborg van elk huis geldt slechts in den kring, waarin het bekend is. De tael is alleen de eenheid van gewicht, waarin dat van de staaf wordt uitgedrukt, doch er zijn vele soorten van taels in China gebruikelijk, die op verschillende plaatsen afwijken van de keizerlijke douane-tael. Alleen in de opengestelde havensteden vindt men gemunt geld, Mexicaansche of andere piasters en sedert de laatste 15 jaren, ook overeenkomstige munten, op last van Chineesche onderkoningen geslagen, die echter wel eens gewantrouwd worden. Zoodra men met dit geld in het binnenland komt, wordt het slechts beschouwd als staafzilver en ziet men het circuleeren, voorzien van de merken van binnenlandsche banken. Wat het goud aangaat dit komt slechts als merkwaardigheid en weelde-artikel voor, dat de grooten voor hun kostbaarheden bezigen; nergens wordt het voor ruilmiddel gebruikt.

Evenals de waardeverhouding van goud en zilver afwisselt, wisselt ook die van het zilver en de bronzen duiten af. Het is duidelijk hoe daardoor allerlei moeilijkheden voor den handel ontstaan. Om daar een einde aan te maken, zou men de waardeverhouding van koper tot zilver en van zilver tot goud moeten vaststellen, zooals men dat in menig land heeft gedaan en zelfs aan het zilver een fictieve waarde kunnen geven door de vrije aanmunting te beletten. Het is dan echter noodig dat de munt in een zekere bepaalde hoeveelheid voorkomt en niet tot in het oneindige kan worden vermenigvuldigd. Dit nu is in China met de duiten niet het geval. In theorie is het aantal begrensd, daar slechts de besturen der verschillende gewesten ze mogen doen aanmunten; maar in werkelijkheid is het aantal onmetelijk, omdat er zooveel valsche in omloop zijn. Dit is zoo bekend, dat men bij de Chineesche gewoonte van dingen bij een koop zelfs de voorwaarde stelt, dat slechts een

bepaald aantal valsche duiten in de snoeren mogen voorkomen. Werd de waarde kunstmatig verhoogd, dan zou er voordeel in zijn om nieuwe valsche duiten te maken. Eene hervorming zou echter nog veel moeilijker zijn op het stuk van de vaste waarde van het zilver. Men kan deze niet vaststellen voor de staven, waarvan het aantal onbepaald is, en die door den handel slechts worden aangenomen naar rato van hun gewicht en gehalte en die uit den aard der zaak de koerswisselingen volgen van het metaal, waar zij uit bestaan. Om daartoe te komen, zou men eerst een overal gangbare zilveren munt moeten maken en daarmede alle gewoonten van het publiek in geldzaken geheel moeten veranderen, wat vooral in China buitengewoon moeilijk is. Men kan het zich dan ook niet ontveinzen, dat de hervorming van het Chineesche circuleerend medium, hoe gewenscht ook, een hoogst ingewikkelde taak is, die, ondanks alle overleggingen met Amerikaansche, Japansche en andere deskundigen, slechts op den langen duur vervuld zou kunnen worden door de meest verlichte en met de zaak ingenomen regeering en het is de vraag of die eigenschappen aan de Chineesche kunnen worden toegeschreven. Ook hier is de politiek de hoofdquaestie. De hervorming van China zou bijzonder in de hand worden gewerkt door een politieke hervorming; want tegen de spoorwegen, het ontginnen der mijnen, het voorbereiden eener munthervorming, het afschaffen van de gehate l i k i n- of transitorechten is de regeering veel meer dan de bevolking gekant. Deze is als het ware een groot syndicaat, dat slechts bestaat ten bate van zijn leden. Men verkwist geen geld aan wegen, scholen, politie en andere zaken, die zulk een groot deel van het budget van andere staten in beslag nemen; hier dienen de belastingen om de regeering te onderhouden. Daar beneden leeft de groote nijvere massa van landbouwers en koelies, van nature vreedzaam van aard, die geen nieuwe lasten kunnen dragen. Men zegt hun dat de vreemdelingen zulke enorme schadevergoedingen eischen en niet zonder morren ondergaan zij nieuwe afpersingen bij het innen der belastingen. Op die wijze wordt het volk tegen de Westersche duivels en de nieuwigheden, die zij invoeren, opgezet. Dat is de practijk van eene regeering, die in theorie op bewonderenswaardige wijze gevestigd is op het bestuur van het huisgezin. Zij heeft door de gebeurtenissen der laatste jaren niets geleerd en zeer weinig vergeten. Alle beperkende bepalingen en hindernissen aan waterverkeer, spoorwegen en mijnexploitatie in den weg gelegd, getuigen van de wijze waarop het hof aan de oude dwalingen blijft vasthouden. Toch zijn er twee dingen veranderd: men heeft gezien dat het Westen niet ronduit te bestrijden is, dat men, hoe langzaam en schoorvoetend ook, geleidelijk moest toegeven en in de tweede plaats heeft China nu bijna $1^1/_2$ milliard gulden buitenlandsche schuld, wanneer men de 800 millioen schadevergoeding er bij rekent, die het wegens den Bokser-opstand aan de mogendheden betalen moet. Deze schuld eischt een jaarlijksche uitgaaf van 64 millioen gulden. Dit is een zware last voor het budget, dat volgens een zoo bevoegd kenner als Sir Robert Hart, die sedert dertig jaren de dienst der buitenlandsche douanen bestuurt, in het geheel slechts 88 millioen tael beliep, een cijfer sedert 1902 tot 117 millioen tael of 192 millioen gulden opgevoerd door het uitschrijven van nieuwe belastingen, ten behoeve van de betaling van de de oorlogsindemniteit. Nu kunnen de spoorwegen belangrijke inkomsten aan de

schatkist opleveren en ook de mijnconcessies kunnen aanleiding geven tot loonende heffingen evenals het toenemend handelsverkeer. Door dit laatste zullen de inkomsten stijgen van de douanen in de zeeplaatsen, die onder beheer van vreemdelingen een der best georganiseerde diensten vormen en een van de overvloedigste bronnen van inkomst. Het hof te Peking begrijpt dit zelf en stelt al tegenstribbelende de deur voor de nieuwigheden open.

Alles leidt er dus toe om aan te nemen dat de vooruitgang zich langzamerhand baan zal breken, zooals hij dit in de laatste tien jaren gedaan heeft. Als het handelsverkeer in dezelfde mate als thans blijft toenemen, zou het in 1930 reeds een waarde van 4½ milliard gulden bereiken, dat is reeds veel meer dan de tegenwoordige handelsomzet van Frankrijk. Om nog sneller te geschieden, zou de huidige oorlog nog meer ingrijpende omwentelingen in China moeten veroorzaken, dan te voren plaats hadden. Het is zeker dat het succes der Japanners in geheel Azië een diepen indruk teweeg brengt. Op het oogenblik dat de Europeanen de geheele wereld schenen te overweldigen en China alreeds als vasalstaat gingen behandelen, worden zij wederstaan, door het laatste „gekleurde" volk, dat onafhankelijk bleef en ze met hun eigen wapens bestrijdt. De les is zoo welsprekend, dat zelfs de stijfhoofdigste Chineesche conservatief ze opmerkt en het schijnt wel dat men daar in zoodanige bewondering voor Japan is, dat men bereid staat al hun raadgevingen en leeringen op te volgen. Openlijk of in het geheim zijn de Japanners reeds overal in China doorgedrongen. Het is zeer goed mogelijk dat de Chineezen van hen zullen aannemen, wat zij niet van ons wilden doen. Indien wezenlijk, onder den drang van Japan, China de slagboomen laat vallen, die de intrede van den westerschen vooruitgang belemmeren, dan zullen wij nog van heel wat anders getuige zijn als van een eenvoudige ontwikkeling van het ruilverkeer. Zoowel uit een economisch als uit een politiek oogpunt zal het een zware worsteling zijn, die de Europeaan zal hebben vol te houden tegen de vaardigheid, de onophoudelijke werklust en den handelsgeest der Chineezen, als zij bezield zijn door het organiseerend talent der Japanners. Intusschen zal toch de verandering in het Rijk van het Midden minder snel voortgaan dan in dat van de Rijzende Zon, want gelukkig voor Europa verschilt China in hooge mate van Japan door zijn historische ontwikkeling, zoowel als door den oorsprong van zijn volk, hetwelk ook blijkt uit het hemelsbreed onderscheid in taal. Dit is niet over het hoofd te zien, als men de gebeurtenissen in het Verre Oosten gadeslaat, al nemen die ook onze geheele aandacht in beslag. De blanke man, die de heele wereld meende te onderwerpen, moet tot de overtuiging komen dat hij niet de eenige op die wereld is. Als onaangevochten beheerscher van den aardbol meenden de lieden van ons ras, dat zij zich geheel aan hun droombeelden konden overgeven, dat zij, te midden van inwendige worstelingen, hersenschimmige utopieën konden najagen, dat zij de zorg voor de veerkracht, die de sterkte hunner voorouders had uitgemaakt, konden vervangen door een ideaal van verslapping. Nu zij verplicht zijn om met anderen te rekenen, is het noodig dat zij begrijpen dat de tijd voor zulke droombeelden voorbij is, dat het uur is gekomen om zich de lendenen te omgorden. Het zal van de onvoorzichtigheid of van de wijsheid der blanken afhangen, of het gele gevaar er al of niet een in de werkelijkheid zal worden.

Spoorwegen in Duitsche Koloniën.

I

TOGO.

Deze kolonie, gelegen aan de zoogenaamde *Slavenkust*, tusschen de Engelsche Goudkust en het Fransch geworden Dahomey in, werd in 1885 als Duitsche bezitting erkend, nadat in 1880 aldaar door Duitschers handelsfactorijen gesticht waren,[1]) die weldra in gespannen verhouding kwamen met de inboorlingen en de Europeesche buren, waarbij eenige negerhoofden zich tot den Duitschen keizer om bescherming wendden. Terwijl de kust vanaf Lome aan de westzijde tot Klein-Popo in het oosten aan Duitschland kwam, verkreeg Frankrijk het aangrenzende Groot-Popo. Deze kust is voor het verkeer zeer weinig gunstig, er staat eene zware branding en nergens is een behoorlijke haven. Door zijne ligging ten opzichte van het binnenland is Lome het beste gelegen, als uitgangspunt van den natuurlijken handelsweg die over Kewe, Tove en Agome naar Misahöhe loopt en dan verder over Kete Kratji, enz. naar het binnenland gaat. Om die reden is ook op eerstgemelde plaats met vrij veel kosten een ijzeren- los en laadhoofd gebouwd. Dit heeft ongeveer 800.000 M. gekost en is op staatskosten gebouwd. Van daar is een smalspoorbaan van 75 cM., wijdte, die echter in een meterspoor om te bouwen is, ter lengte van 42 K. M. aangelegd naar de andere kantoren langs de kust en eindigt te Klein-Popo. Het rijk stond voor deze baan 725.000 M. toe, doch zij werd aangelegd en zal geëxploiteerd worden door twee particuliere maatschappijen; de „Vereinigte Maschinenfabrik Augsburg" en de „Maschinenbau gesellschaft Nürnberg, A. G.", die ook den steiger hebben gemaakt.

De kolonie Togo is een veelbelovende kolonie en vooralsnog de eenige Duitsche kolonie, waarvan de inkomsten de uitgaven dekken. Volgens de laatste opgaven heeft Togo met Porto Seguro en Klein-Popo een oppervlak van 87.200 K. M^2. en $2^1/_2$ millioen inwoners, waaronder 159 Europeanen waarvan 149 Duitschers en wel 70 ambtenaren en 48 zendelingen. De inkomsten en uitgaven zijn voor het dienstjaar 1904—'05 geraamd op 1.605.000 M. en de bezetting bestaat uit 539 man aan troepen en politiemacht. De in- en uitvoer neemt steeds toe. Tegenover een invoer van ruim 6 millioen mark in manufacturen, sterken drank en allerlei Europeesche artikelen stond in 1902 een uitvoer van 4 millioen, waarvan palmolie met 1 millioen en palmpitten met 1.7 millioen het overwegende deel uitmaken. Tegenover deze handelsbeweging van 10 millioen in 1902 stond een cijfer van 5.6 millioen in 1899 en van 8 millioen in 1901.

Plantages hebben er nog in de eerste plaats betrekking op kokospalmen, maar daarnevens bestaan enkele koffie- en cacao-ondernemingen, terwijl men zich in den laatsten tijd met ijver op den aanplant van katoen toelegt. De gemeen-

---

[1]) Zie het artikel „Duitschland als koloniale mogendheid" van den heer Abram Müller in de *Economist* van Febr. 1905, bladz. 106, 123 en 129.

schap van het binnen- en achterland met de kust is een levensquaestie en nu treft deze kolonie het slecht dat de grootste rivier, de Volta, die over een zekere lengte aan de westzijde grensrivier is met het Engelsche gebied, in den benedenloop geheel binnen dit laatste valt, zoodat aan die zijde het vervoer dreigt te worden afgetapt ten bate van den handel van Quittah (Keta) in de *Gold Coast Colony*. Aan de Oostzijde is het de spoorweg door Dahomey, die met een aftapping van het verkeer dreigt, zoodat het leggen van een eigen baan naar het binnenland thans hoog noodig is gebleken. De heer Lucien Hubert [1]) zegt ironisch dat de Duitschers, die de noodzakelijkheid van eene gemeenschap met het binnenland wel inzagen, als echte nieuwelingen op koloniaal gebied, dezelfde fouten hebben gemaakt als de Franschen in Algerië en welke deze in Madagascar dreigden te begaan. Zij hebben namelijk een prachtigen rijweg aangelegd van Lome naar Misahöhe, waarvan de officieele rapporten in hun lof niet uitgepraat zijn en die in zulk een uitstekenden staat van onderhoud moet verkeeren dat, naar het zeggen van reizigers, men hem best met automobielen zou kunnen berijden. Misschien zijn er nog wel eenige van die voertuigen uit de schipbreuk van Fransch-Soedan voor die proeven gered, want wat bij dien weg een „comble" is, er zal nooit een bespannen voertuig langs kunnen, omdat de trekdieren (paarden of ossen) zoodra zij op de kust aanlanden, aan de surrah-ziekte bezwijken.

De bevolking is gewillig om te werken, er gingen zelfs in 1900 een 600-tal lieden uit Togo als arbeiders op de plantages van Kameroen, terwijl in het land zelf het dagloon 40—50 Pfg. bedraagt (24—30 cent). De bedoelde weg is in heerendienst aangelegd.

Bleek het alzoo dat vervoer per as niet aan de verwachting zou beantwoorden, het goede tracé van Lome naar Misahöhe bracht het denkbeeld op het tapijt om daarlangs een spoorweg aan te leggen. Het „Kolonial-Wirthschaftliches Komitee", dat later is samengesmolten met de „Deutsche Kolonialgesellschaft" belastte zich met de voorloopige onderzoekingen en tevens met het aanmoedigen der bevolking in het binnenland om zich op de katoencultuur toe te leggen. Daartoe is bij Tove en op andere plaatsen een Amerikaansch katoenplanter werkzaam en kreeg aanvankelijk goede resultaten. Men is voornemens een lijn van 120 K.M. lengte en 75 cM. spoorwijdte te bouwen, die grootendeels den bestaanden weg zal volgen en volgens den ingenieur voorloopig zou eindigen te Agome-Palime, om later te worden doorgetrokken tot Sausanné-Mango, geheel in het noorden der kolonie. De „Bezirks amtmann" Gruner is echter voor Tove-Djigbé als eindpunt, omdat de lijn dan gemakkelijker tot Atakpamé verlengd kan worden. Die lijn zal dan ook Kete Kratji aandoen, tot welk punt de Volta-rivier in den regentijd bevaarbaar is.

Wel bestaat aan de oostzijde der kolonie nog een rivier, de Mono, doch deze is slechts over korten afstand tot aan de stroomversnellingen van Begba bevaarbaar en heeft als afvoerweg geen beteekenis, terwijl door de geringe breedte der kolonie (ongeveer 180 K.M.) het gevaar voor zijdelingsche aftapping van het handelsverkeer naar de naburige koloniën niet denkbeeldig is.

Voor de uitvoering van den spoorweg naar het binnenland hebben de beide genoemde maatschappijen, die het hoofd te Lome en den kustspoorweg aan-

---

[1]) Politique africaine bl. 227.

legden, zich aangemeld. Dit syndicaat stelt échter hooge eischen, zij willen niet alleen het monopolie voor de exploitatie van deze lijn maar ook van die van het laadhoofd en van de kustlijn, alsmede een subsidie. Hieromtrent schijnt de Rijksdag nog te aarzelen, daar er reeds zooveel aan de koloniën wordt ten koste gelegd. Eerder zoude men nog tot het verleenen van landconcessies overgaan. Eene rentegarantie door den Staat werd door Dr. Hans Meyer niet bepaald noodig geacht, omdat geen Duitsche koloniale spoorweg ergens in eene kolonie onder zulke gunstige voorwaarden aangelegd wordt als hier.

Omtrent de bouwkosten is nog niets voldoende bekend, men spreekt van 50000 francs per K.M., doch was het volgens andere berichten nog niet eens of het niet beter zou zijn toch maar het meterspoor te nemen. Intusschen is tot den aanleg besloten. De heer Pierre Decharme [1]) is niet bevreesd dat de baan den Dahomey-spoorweg concurrentie aan zal doen, want vooreerst heeft deze een grooter gebied, dat hij beheerscht en in de tweede plaats heeft hij een grooten voorsprong in de uitvoering. Dat het oók in de kolonie Togo niet altijd zoo geleidelijk gaat met uitvoering door maatschappijen zoude men opmaken uit de volgende noot, welke deze schrijver aan dit hoofdstuk van zijn boek toevoegt: op het oogenblik dat dit ter perse wordt gelegd, ontvangen wij een brief uit Togo, die ons omtrent den spoorweg langs de kust veel minder gunstige berichten geeft, dan die welke wij uit Berlijn van overigens zeer bevoegde personen verkregen. Ook het los- en laadhoofd te Lome zou nog lang niet zijne voltooiing naderen, terwijl de spoorwegwerken zeer weinig gevorderd zouden zijn. (Dit was dus in 1903).

II.

KAMEROEN.

De evenals Togo van 1885 dateerende kolonie Kameroen, heeft zijn ontstaan te danken aan de rivaliteit van Engelsche en Duitsche handelsfactorijen op dat gedeelte van Afrika's kust, dat aan de Golf van Biafra ligt. Reeds in 1856 [2]) hadden de Engelschen er met de negervorsten een soort van scheidsgerecht „court of equity" ingesteld en hoewel de Engelsche Regeering van een protectoraat niets wilde weten en een uitnoodiging daartoe van de inlandsche hoofden in 1882 onbeantwoord liet, de particulieren van beide natiën trachten steeds hunne landsregeeringen tot ingrijpen te bewegen, met dat gevolg dat beide ongeveer gelijktijdig tot krachtig optreden besloten. Toen Dr. Nachtigal, die met hetzelfde doel in Togo werkzaam geweest was, .. Juli 1884 te Kameroen kwam om verdragen met de inlandsche hoofden te sluiten, lag er reeds een Britsch oorlogsschip, waarvan de commandant evenwel door het gemis aan volmacht, belet werd om de twee negerhoofden, koning Bell en koning Aqua aan den invloed der Duitschers te onttrekken Deze stonden hunne souvereiniteitsrechten af aan de beide Hamburger handelshu[illegible] C. Woermann en Jantsen & Thormählen, welke dit bezit weder onmiddellijk aan den Duitschen vertegenwoordiger overdroegen. De daarop volgende protesten van de Britsche regeering, de gisting, die onder de negers

Les Chemins de Fer dans les Colonies allemandes, Paris 1903 bl. 24.

[2]) Zie *De Economist* van Febr. 1905, bl. 107.

ontstond en het verschijnen van een Duitsch eskader dat de verovering van het land bewerkstelligde, maakte van de vorming der kolonie een voldongen feit, dat door een in 1885 met Engeland en Frankrijk gesloten tractaat werd bevestigd, hetwelk in 1893 en 1894 werd aangevuld.

Thans strekt zich de kolonie uit van Rio del Rey in het noordwesten op de grens van Britsch Nigerië tot de Campo-rivier in het zuiden, die de grens met Fransch-Congo uitmaakt. In het binnenland reikt het gebied tot aan het Tsjad-meer en de rivier Sjari. De oppervlakte wordt geschat op 495.000 K.M². en de bevolking op 3½ millioen negers, waaronder 581 Europeanen leven, waarvan 494 Duitschen. De handel is beperkt tot de kustfactorijen, gevestigd te Kameroen, Victoria, Kribi, Batanga en Campo en heeft met het binnenland plaats door tusschenkomst van den negerstam der Doealla's. Dieper in het binnenland heeft men andere negerstammen, waaronder de Haussa's die ook in het Togo-gebied worden aangetroffen en Mohammedanen zijn.

Volgens het budget der kolonie voor 1904-'05 beliepen de uitgaven 4.086.000 Mark, waarvan 1.405.000 M. door het Duitsche Rijk worden bijgepast. Het handelsverkeer liep in 1902 over 9.3 millioen Mark invoer en 6 millioen M. uitvoer, doch in de *Economist* worden ongeveer 13¼ en 6¼ millioen voor beide opgegeven. Men vindt daar als invoerartikelen vermeld bijna 3 millioen aan manufacturen, en voorts eetwaren, spiritualiën, rijst, tabak, hout, ijzerwaren en zout, terwijl de uitvoer bestond uit cacao (700.000 M.), palmolie (1.000.000 M.), palmpitten (2.300.000 M.) gom-elastiek (1.400.000 M.) en ivoor (700.000 M.). De aanplant van cacao schijnt dus al iets af te werpen, hoewel het aantal plantages nog niet meer dan een 20-tal bedraagt. Men stelt zich veel voor van de vruchtbare vlakten van Adamawa in het binnenland, doch het groote bezwaar was tot dusver het gemis aan afvoerwegen naar de kust. Geen der rivieren Kameroen, Sawaga en Nyong geeft een bruikbaren verkeersweg en ook de afvoer van het genoemde rijke achterland, dat op de groote Benoewé-rivier is aangewezen, een zijtak van den Niger, die, van Fransch-Congo naar het Britsche Nigerië loopende, Adamawa van Oost naar West doorsnijdt schijnt daartoe ongeschikt.

Spoorwegen zijn hier dus een vereischte om het land te exploiteeren. Eene eerste lijn van 60 K.M. lengte is daarom in uitvoering gekomen, zonder eenig rijkssubsidie, ondernomen door eenige planters, die hunne gronden wenschten te verbinden zoowel met de haven van Victoria, als met de hoofdplaats Buea Deze spoorweg van 60 c.M. spoorwijdte is in 1901 begonnen en zou in 1904 voltooid worden. Daar hij dient voor het afvoeren der uitvoer-artikelen en voor den opvoer van belangrijke voorraden landsgoederen, zal hij zeker wel goede zaken maken.

Een veel grootscheepscher, maar ook gewaagder, plan beoogde het in 1901 onder voorzitterschap van graaf von Borcke opgerichte Syndicaat van den Kameroenschen Spoorweg, dat met een kapitaal van 25 millioen Mark een lijn van 400 K.M. naar het Noorden wil leggen, met een spoorwijdte van 0 75 M. De concessie daartoe is verleend en het eerste gedeelte, lang 200 K.M. . ..hen Victoria en Moendame, dat in de richting van de slecht bevaarba.. ..r Moendame loopt, zoude in 1908 opgeleverd moeten worden. Intusschen is met de studie van die lijn pas in het vorige jaar een begin gemaakt en was men aanvankelijk van voornemen de uitvoering zonder staatssubsidie,

doch alleen met 50.000 H.A. grond-concessie tot stand te brengen, De heer Lucien Hubert die dit vermeldde zoude het een prachtig voorbeeld van initiatief der Duitsche kapitalen vinden, doch vroeg of men slagen zoude. Als men bedenkt dat de spoorweg streken moet doorloopen, die nauwelijks onderzocht en nog niet bezet zijn, dat in Boven-Kameroen de politie feitelijk jaren lang door de Franschen is uitgeoefend, welke die streken bevrijdden van de benden van Rahba, dan acht hij nog eenige twijfel geoorloofd. Wanneer men echter nagaat dat juist Adamawa en het land van de Bali dat men passeert de belangrijkste en rijkste streken zijn en dat de handelsbeweging, die er reeds is thans langs de Benoewé geheel ten bate van Nigerië wordt afgetapt, dan is de spoorlijn wel noodig. Het schijnt uit de jongste dagbladberichten, dat de Duitsche keizer op 22 Maart. jl. een wetsontwerp geteekend heeft betreffende den aanleg van de geheele lijn tot aan het Tsjad-meer. Het syndicaat zou zelfs geen rentegarantie verlangen, doch daar het niet al het kapitaal alleen kan bijeenbrengen. moet het de hulp van bankinstellingen aanvaarden, die deze garantie wel eischen.

Behalve dit plan, dat derhalve kans op verwezenlijking heeft, zijn er nog andere denkbeelden voor spoorwegbouw in Kameroen geopperd, namelijk om, van het eindpunt, waar de Sanaga-rivier nog bevaarbaar is, genaamd Edea met een spoorlijn noordoostwaarts het volkrijke Wute-land binnen te dringen. Het andere ontwerp beoogt het verbinden van de uitgestrekte gronden van de Zuid-Kameroen-maatschappij met de kust, door een lijn die gericht is naar de Nyong-rivier boven de Tappenbeck-versnellingen.

Terwijl deze en analoge plannen verder kunnen blijven rusten, is het voor Kameroen in de eerste plaats noodig dat het aantal plantages er toeneemt en dat het binnenland beter verkend en bezet wordt. Het aantal posten is wel vermeerderd en in den laatsten tijd steeds verder naar het noorden uitgestrekt, doch de Duitschers schijnen toch op vele plaatsen nog alles behalve meester van den toestand te zijn. Dat ook hier schandalen niet ontbreken blijkt uit verschillende berichten en dat het tusschenbeide tot een uitbarsting komt blijkt evenzeer. Men heeft echter in deze kolonie niet zulk een groote troepenmacht als bijv. in den Congo-staat; volgens de opgaven over 1903—'04 was de sterkte 1205 man koloniale soldaten en politie.

Het laatste bericht over spoorwegen in Kameroen dat werd aangetroffen stond in *l'Europe Coloniale* van 19 Febr. jl. en luidde dat Dr. jur. Max Esser, de directeur van de maatschappij der West-Afrikaansche plantages en van de Mijnbouwmaatschappij Kameroen met de directie der kolonie in overleg was getreden omtrent de concessie van een spoorweg van Doealla aan de kust naar de petroleumbronnen van laatstgenoemde maatschappij, van daar via Edea te verlengen naar het zuiden der kolonie.

III.

ZUID-WEST AFRIKA.

Zooals bekend is heeft deze kolonie haar ontstaan te danken aan het initiatief van den Bremer koopman F. A. Lüderitz, die met toestemming der Duitsche regeering in 1883 land wist te verwerven in Angra Pequena, benoorden de Oranje-rivier, een streek waar tot dusver de beschaafde wereld

zich niet anders mede bemoeid had, dan in den vorm van de sedert 1842 aldaar uitgeoefende werkzaamheid der zendelingen van Barmen. Engeland dat slechts feitelijke aanspraken had op een klein gebied nabij de Walvischbaai, gaf, dank zij de krachtige houding van Bismarck, zijne vage aanspraken op het overige deel van de kust op en nadat ook hier Dr. Gustav Nachtigal met de inlandsche hoofden verdragen gesloten had, is krachtens de tractaten met Portugal van 30 Dec. 1886 en met Engeland van 1 Juli 1890, ten slotte de geheele streek van de Kunene- tot de Oranje-rivier onder Duitsch gezag gekomen, met uitzondering van de genoemde Walvischbaai, en vormt thans de kolonie Duitsch Zuid-West Afrika, welke in het binnenland door eenige denkbeeldige lengte- en breedtegraden van de naburige bezittingen is gescheiden. Deze kolonie heeft 835.000 vierk. K.M. oppervlakte, doch is zeer schaars bevolkt, zoodat naast 4674 Europeanen, waaronder 2595 Duitschers slechts van een paar honderd duizend inboorlingen sprake is, die nog gesplitst zijn in Kaffers, Hottentotten, Damara's Bosjesmannen, enz. Dat de toestand er nog alles behalve rustig is, werd reeds in dit tijdschrift besproken (1904 I bl. 738) en de opstand is nog steeds niet gedempt.

Van alle Duitsche koloniën is Zuid-West Afrika wel het meest misdeeld op het punt van gemeenschapsmiddelen; er bestaan slechts enkele paden en geen bevaarbare stroomen. De hoogvlakten, die vruchtbaar en gezond moeten zijn, worden van de kuststreek gescheiden door groote uitgestrektheden duinen en onbebouwde steppen en de eenige redelijk bruikbare haven was in Engelsche handen. Het scheen dus van het hoogste belang dat er zoo spoedig mogelijk in de gemeenschap voorzien werd en de Duitsche regeering verleende reeds in 1892 wel wat overhaast het monopolie voor spoorweg-aanleg aan eene Engelsche maatschappij, de *South West Africa Company Ld.* De te doorsnijden terreinen schenen echter zoo ongeschikt voor cultuur en de waarde van de hoogvlakten nog zoo twijfelachtig dat deze maatschappij er na vijf jaar nog niet toe kon besluiten het door haar bestudeerde spoorwegtracé van Swakopmund tot Windhoek in uitvoering te brengen.

Een samenloop van omstandigheden deed echter de zaak bespoedigen. In 1897 brak in de lente eene hevige veeziekte uit, die zich over bijna de geheele kolonie verspreidde en waardoor de transporten bij gemis aan trekdieren uiterst moeilijk werden. Daarenboven openbaarde zich eenige gisting onder de Herero's en men vreesde dat het bij een opstand niet mogelijk zou zijn Windhoek en de omliggende posten in het gebergte geregeld te approviandeeren. De heer Von Richthofen, destijds Minister van Koloniën, besloot daarom maar direct een spoorweg van de kust derwaarts aan te leggen. Het zou geheel en al eene strategische lijn zijn, om den opstand te kunnen bedwingen, en aan den Rijksdag werden slechts enkele, hoogstens 5, millioenen Mark gevraagd om dien spoorweg voor troepenvervoer in eenige maanden aan te leggen. De militaire genie werd dan ook met de uitvoering belast, maar in stede van enkele maanden duurde de aanleg 5 jaar en de kosten bereikten het viervoudige. In zekeren zin herhaalde zich hier de geschiedenis van den Franschen spoorweg Kayes-Bammakoe.

De twee luitenants der genie, die met eenige onderofficieren en sappeurs naar Zuidwest Afrika werden gezonden, kregen opdracht om vooral snel te werken en aanvankelijk ging het railleggen ook vrij vlug, doch binnen eenige

maanden waren de omstandigheden geheel gewijzigd. Men kwam, dank zij het serum van Koch, de runderpest te boven en de vrees voor opstand verdween, zoodat men nu moest zien aan de militaire lijn eene economische strekking te geven. Was zij met eerstgenoemde bedoeling begonnen zonder de *South West Africa Company Ld.* in de zaak te kennen, thans zoude zij een inbreuk op haar monopolie maken. Aanvankelijk werd daarom bij het vervoer tusschen Swakopmund en de naburige stations gebruik gemaakt van muilezels om de wagens langs de railbaan te bewegen, doch ten slotte werd op 11 Oct. 1898 een nieuw verdrag met de genoemde maatschappij gesloten, waarbij de staat al zijn rechten hernam, doch aan haar de concessie liet voor een na te noemen spoorweg door het achterland, waar ook de maatschappij zich het meest mede bezighield, omdat de minerale rijkdommen aldaar vrij wat meer schijnen te beloven dan de landbouw op de hoogvlakte zulks doet.

Met den aanleg van den spoorweg, die slechts eene spoorwijdte van 60 cM. heeft, ging het gemakkelijk, zoolang men nog in den woestijngrond aan de kust was, doch toen men de eerste uitloopers van het gebergte naderde, bleek het alras dat men niet voort zou kunnen gaan, zonder gedetailleerde voorafgaande opnemingen en daarvoor schoten de hulpmiddelen te kort. De Minister van Oorlog zond toen in 1899 den kolonel der genie Gerding in commissie, die zich gunstig uitliet over hetgeen tot stand was gebracht, doch het verder voltooien van de lijn begrootte op 13.734.000 Mark, waardoor de aanleg per K.M. op ongeveer 36.000 M. zou komen te staan, een overigens niet hoog cijfer. De Rijksdag maakte eerst wel wat bezwaar, doch daar het werk toch voltooid moest worden, stond hij het bedrag toe. In Juni 1902 werd de spoorweg over de volle lengte in exploitatie gebracht, doch het door kolonel Gerding geraamde bedrag, vereischte nog een suppletie van 1.730.000 M. en men mag aannemen, dat ook dit niet voldoende was, want in 1903 moesten er nog verschillende deelen van de lijn, die te overhaast en weinig solide waren aangelegd, gereconstrueerd worden.

Deze spoorweg is 382 K.M. lang; het 60 cM. wijde spoor bestaat uit rails van 9.5 K.G. per str. M., in stukken van 5 M., die elk op 8 ijzeren dwarsliggers rusten. Men heeft in gebruik 28 tenderlocomotieven, 4 voorspanlocomotieven en 200 vierassige wagens. De goederenwagens laden 5000 K.G. en de personenwagens zijn van trammodel met zitbanken in de lengte en twee perrons. Wegens de vele dalen, die gepasseerd moesten worden, had men talrijke bruggen te bouwen, de meeste zijn van ijzer en de langste, die over den bovenloop van de Swakop bij Okahandja, heeft eene lengte van 305 M. De stations zijn niet van steen, doch slechts als loodsen geconstrueerd; alleen te Swakopmund en Windhoek zijn flinke stationsgebouwen. Het grootste bezwaar bij den aanleg was de stijging, want reeds op 289 K.M. van het beginpunt is men op 1500 M. hoogte, daalt dan tot den middenloop der Swakoprivier tot 1289 M., om vandaar weder te Windhoek tot 1638 M. te klimmen (dat is 275 M. hooger dan het hoogste punt op de Brennerbaan). Ondanks die hoogte is de grootste helling nergens sterker dan 1 : 40, alleen bij de steile oevers van de Khan-rivier heeft men over 4 K.M. eene helling van 1 : 20 moeten toelaten en worden de zware voorspanlocomotieven gebruikt, terwijl aldaar bij toenemend verkeer een tandradbaan noodig zal zijn. Overal

heeft men de ingravingen in de harde rotsen met dynamiet moeten bewerkstelligen. Van Swakopmund tot het op 40 K.M. gelegen station Rössing is het terrein een geleidelijk oploopende woestijn, doch dan beginnen de aanvankelijk eveneens kale bergen. Bij het station Khan komen sporen van plantengroei, kreupelbosch en steppengras, doch over het geheel biedt het landschap een troosteloozen aanblik.

De wijze van exploitatie regelt zich naar de helling. Over de eerste 20 K.M. tot aan het station Richthofen trekt eene locomotief 5 beladen wagens, daar worden de wagens een voor een afgekoppeld en afzonderlijk naar boven gesleept, doch voorbij Khan gaat het weder gemakkelijker. Bij de diepingesneden bedding van de Khan-rivier is het terrein zoo lastig, dat men ter vermijding van kostbare kunstwerken en tunnels de baan over meerdere kilometers eenvoudig op de droge rivierbedding heeft aangelegd. Hoewel wegens de droogte van de streek, het soms slechts een enkele maal in eenige jaren voorkomt, dat de rivier belangrijk wast, zoo is in zulk een geval dit baanvak toch reddeloos verloren en het verkeer voor geruimen tijd afgebroken. De regenloosheid maakt de watervoorziening buitengewoon lastig; op de meeste stations heeft men het water op groote diepte in de granietlagen moeten aanboren en is het bovendien zilt.

Met betrekking tot het ongunstige tracé geeft Dr. Hans Meyer [1]) in overweging om zoodra het verkeer toeneemt, dit alsnog te verleggen en van Swakopmund in een noordelijke boog de baan door gemakkelijker terrein naar de hoogvlakte bij Aukhas te brengen, waar de Khan-rivier gemakkelijker overbrugd kan worden en zich de lijn vertakken kan, eensdeels naar het na te noemen Otavi, anderdeels naar Windhoek, waarbij de sectie Karibib-Windhoek van de bestaande lijn te gebruiken is.

Met de aangenomen smalspoorwijdte kan de baan voldoen aan een jaarlijksch verkeer van 15000 ton en eerst als dit toeneemt, is volgens kolonel Gerding en ook volgens Dr. Meyer de tijd daar om deze om te bouwen en de uitgaven voor eene grootere spoorwijdte te doen. Voorloopig werkt men nog onder ongunstige omstandigheden, daar de terrein-moeilijkheden eene hooge exploitatierekening geven en de omvang van het verkeer gering is.

De in- en uitvoer van Zuid-West Afrika zijn nog gering. Wel vindt men in de *Economist* voor 1902 daarvoor respectievelijk waarden van $11^1/_2$ millioen en 2.213.000 M., doch de cijfers voor andere jaren loopen zeer uiteen en een groot deel van den invoer wordt gevormd door ijzer, hout, cement en andere bouwmaterialen, te Swakopmund zelf verbruikt, terwijl ook de aan de kust gewonnen en direct geëxporteerde guano niet aan het spoorwegverkeer ten goede komt. Vooral voor de haveninrichting en de spoorbaan zelf zijn in 1902 en vroeger groote hoeveelheden materialen ingevoerd.

Waar zoo weinig te vervoeren valt, bepaalt het verkeer zich tot èèn goederentrein per dag, die de geheele baan in 3 à 4 dagen aflegt en één personentrein in de week in elke richting. Deze laatste doet het traject in 2 dagen met overnachten te Karibib. De tarieven zijn de volgende: Europeanen in de eerste en tweede klasse en Inlanders in de derde klasse respectievelijk 10, 6 en 4 Pfennig per K.M. en retourkaarten tegen 15 en 9 Pf. voor Europeanen

[1]) Die Eisenbahnen im tropischen Afrika, 1902 blz. 77.

in de 1e en 2e klasse. Stukgoederen betalen 40 Pf. per ton-kilometer, met een uitzonderingstarief van 20 Pf. en voor geheele wagenladingen van 5 ton wordt 30 Pf. per ton-kilometer betaald. Wordt meer dan 5 ton tegelijk verzonden dan wordt 12 Pf. per ton-kilometer in rekening gebracht Tegenover de vrachtprijzen die per ossekar betaald moesten worden en die bij een duur van den tocht van circa vier weken 1.20 à 1.55 M. per ton-kilometer bedroegen, terwijl het personen-vervoer in paardekarren van Swakopmund naar Windhoek 120 M. kostte, geeft genoemd tarief eene aanzienlijke verlaging, die aan den handel en het land evenzeer ten goede komt, als de tijdsbesparing; doch de spoorbaan van 60 cM. met haar geringe capaciteit en hooge bedrijfskosten, kan er niet, zonder belangrijke bijpassing van staatswege van bestaan. Eerst als door breeder spoor de capaciteit toeneemt, zonder de exploitatiekosten te verhoogen en als er dan meer vervoerd wordt, terwijl de tarieven eene verlaging ondergaan, zal de lijn rendabel kunnen worden. Die toeneming van het verkeer zal geleidelijk plaats hebben door het vermeerderen der plantages en het uitbreiden van runder- en schapenteelt, doch op snellere wijze zal dit geschieden, als de mijnindustrie tot bloei geraakt, waaromtrent groote verwachtingen worden gekoesterd.

Die mijngronden bevinden zich in het Otavi-district noordwaarts van Windhoek en daar de *South West Africa Company* tegelijk met hare concessie hier het ontginningsrecht had gekregen, was er telkens sprake van of Otavi door een spoorweg met de lijn te Windhoek vereenigd zou worden, dan wel direct met de kust. Doch aangezien het onderzoek naar den rijkdom dier mijngronden in 1901 ingesteld zeer ongunstige uitkomsten had, scheen er weinig kans op verwezenlijking van die plannen.

Onverwacht deed zich echter eene andere oplossing voor. Op eene te Londen op 28 Juli 1902 gehouden algemeene vergadering der genoemde maatschappij, deelde namelijk de voorzitter, de heer G. Cawston, plannen mede, die voor de ontwikkeling dezer Duitsche kolonie nieuwe vergezichten openen. Reeds in 1900 had de, onder de Engelsche wetsbepalingen staande, *South West Africa Company* voor het onderzoeken en eventueel ontginnen van de Otavi-mijnen, onder leiding van het Berlijnsche „Diskontogesellschaft" een Duitsche „Minen und Eisenbahngesellschaft" in het leven geroepen, in wier maatschappelijk kapitaal van 1 millioen Mark eerstgenoemde maatschappij een belangrijk aandeel had genomen. Het was deze Otavi-maatschappij, die eenige moeitevolle tochten had laten doen om een spoorwegtracé van Otavi naar de kust te vinden, waarin de laatste expeditie, onder Dr. George Hartmann, eindelijk naar wensch was geslaagd. De Otavi-maatschappij zou naar aanleidiug daarvan haar kapitaal tot 2½ millioen pond sterling uitbreiden, door het uitgeven van nog een half millioen oprichters-aandeelen, waarvan de S. W. A. Cy er 360.000 zou nemen. Op die wijze zou de Duitsche maatschappij geheel onder den invloed dezer laatste komen, zonder evenwel op te houden eene Duitsche onderneming te zijn in den zin der voor de kolonie geldende wetten. Deze kapitaalsuitbreiding zoude in de eerste plaats dienen om een spoorweg naar de kust aan te leggen, want het bleek nu dat een zekere, door de maatschappij uitgezonden, heer Ch. James, bij de Tsumeb-mijn ertslagen ontdekt had, welke zulk een spoorwegaanleg volkomen rechtvaardigden. Volgens Dr. Meyer zoude evenwel de geograaf Dr. G. Hartmann die lagen reeds voor

hem ontdekt hebben, hetgeen de maatschappij verzwijgt. Hoe het zij, volgens de berekening van James zouden er bijna een half millioen tonnen koper- en looderts aanwezig zijn, die jaren lang tot een gezamenlijke nettowinst van $1^1/_2$ millioen pond sterling te exploiteeren zouden zijn. Water en brandhout zijn plaatselijk ruim voorhanden; arbeiders zouden onder de Herero's in voldoende mate zijn aan te werven tegen 20 shilling loon per maand en 10 sh. per week voor onderhoud on verpleging. Ook elders zou veel erts te vinden zijn en aan den spoorweg per jaar £ 43.000 vracht verzekeren. De S. W. A. Cy bezit in de Damara-concessie een land-uitgestrektheid van 4500 vierk. Engelsche mijlen en daarvan is een rechthoek van 1000 vierk. Eng. mijlen overgedragen aan de Otavi-maatschappij en omvat de Otavi-, Tsumeb- en andere mijnen. Dit gebied omvat ook goede cultuurgronden om levensmiddelen op te telen.

Op grond van de laatste onderzoekingen werd het de beste richting geacht om de lijn te laten aanloopen op de Portugeesche haven Porto Alexandre, de eenige op de zuidwestkust, welke zonder kostbare kunstwerken geschikt is voor een druk verkeer. Zij doorsnijdt dan het grondgebied van de Mossamedes Co. en het mijngebied in Zuid-Angola, dat eveneens aan de S. W. A. Cy behoort, terwijl de Kunene zal worden gepasseerd dicht beneden den tweeden waterval. Deze lijn zal door de Otavi-maatschappij worden aangelegd en met uitzondering van 10 K.M. geheel liggen op gebied, dat òf rechtstreeks aan de S. W. A. Cy. behoort, òf waarop zij invloed uitoefent. De opname der lijn moet met groote zorgvuldigheid hebben plaats gehad. Daar in deze streek akkerbouw en mijnontginning hand aan hand kunnen gaan, doet men moeite er boeren en andere personen heen te lokken, die van landbouw verstand hebben.

Doch de plannen reiken nog veel verder. Porto Alexandre ligt zooveel dichter bij Europa dan Kaapstad (1300 Eng. mijlen = 2090 K.M), terwijl de afstand over land tusschen Porto Alexandre en Pretoria omstreeks 1250 mijlen en van Pretoria naar Kaapstad 1040 mijlen bedraagt. De reis van Europa zou daardoor 1300 mijlen over zee bekort kunnen worden tegen eene landreis, die slechts ± 320 K.M. langer is. De ontworpen spoorlijn zou de lijn Kaapstad-Bulawayo ontmoeten bij Gaberones (op ongeveer 140 K.M. benoorden Mafeking), op 1540 K.M. van Kaapstad en 1050 K.M. van Porto Alexandre. Deze spoorweg zal de spoorwijdte van 3 voet 6 duim = 1.067 M. hebben, welke ook het geheele Zuid-Afrikaansche spoorwegnet heeft.

Om dit plan te verwezenlijken heeft de Otavi-maatschappij van de Duitsche regeering de concessie verkregen om de lijn van Otavi oostwaarts tot op de grens van Rhodesia op 21° O. L. te verlengen. Deze Trans-Afrikaansche spoorweg zou over 1000 K.M. lengte op Duitsch gebied vallen en de lijn Swakopmund-Windhoek zou er natuurlijk op den duur aan moeten aansluiten,[1]) want uit een politiek oogpunt zou Duitschland moeielijk kunnen toelaten dat de baan door zijn gebied van uit een Portugeesche haven beheerscht werd. Mocht Swakopmund onverhoopt niet geschikt zijn om er een eerste

---

[1]) Intusschen is men met een spoorlijn van 60 cM. spoorwijdte tusschen Swakopmund en Otavi reeds begonnen en waar de bouwkosten der lijn naar Windhoek per K. M. op 36.649 Mark worden gesteld, zijn zij hier slechts 25.840 Mark (zie April-afl. 1905 van het *Zeitschr. für Kolonialpolitik etc.*)

rangshaven van te maken (onlangs vernam men reeds klachten over toenemende verzanding), dan zou Duitschlands belang mede brengen om tot ruiling van grondgebied over te gaan en zich van het bezit van Porte Alexandre of van de Walvisch-baai te verzekeren, wil het niet dat de Engelsche maatschappijen met de voordeelen gaan strijken.

IV.

OOST-AFRIKA.

Duitsch Oost-Afrika is, in tegenstelling van de vroeger genoemde koloniën niet ontstaan door het verleenen van bescherming aan reeds lang bestaande Duitsche factorijen, doch de vrucht van het streven naar koloniaal bezit, dat in 1882 leidde tot de oprichting van het „Deutscher Kolonialverein," in 1884 gevolgd door de „Gesellschaft für Deutsche Kolonisation" te Berlijn, waarvan de toen nog slechts 27-jarige Dr. Karl Peters de ziel was.[1] Deze begon koloniën te zoeken en in 1885 kwam hij te Berlijn terug met een bundel tractaten met inlandsche hoofden van de kust tegenover Zanzibar, waarop ten slotte op 27 Febr. 1885 een keizerlijke „Schutzbrief" verkregen werd.[2] De genoemde maatschappij werd in September van dat jaar vervangen door de „Deutsch-Ost-Afrikanische Gesellschaft," die later ook in het bezit kwam van het Witoe-gebied. De gebroeders Denhardt hadden namelijk in den aanvang van 1885 van den Sultan der Soeaheli een oppervlakte van 20 à 25 □ mijlen afgestaan gekregen, doch deze kuststrook kwam ingevolge het na te noemen tractaat van 1 Juli 1890 aan Engeland in ruil voor het eiland Helgoland. Volgens de dagbladen is in Duitschland die quaestie nog niet uit, omdat de gebroeders Denhardt nog altijd aanspraak maken op eene schadeloosstelling omtrent welks bedrag zij het met do Duitsche regeering niet eens kunnen worden.

De Duitsch Oost-Afrikaansche maatschappij ging voort met naar het binnenland expedities uit te rusten, die met dozijnen tractaten met negervorsten terug kwamen, doch waarbij de rechten van den Sultan van Zanzibar geheel waren miskend. Deze, die onder den invloed stond van den Britschen Consul-Generaal, Sir John Kirk, zond telegraphisch een protest tegen den verleenden beschermingsbrief en werd tot rede gebracht door het afzenden van een Duitsch eskader. Aan Said Bargash werd een ultimatum gesteld om zijn troepen uit de thans onder Duitsche „Schutsherrschaft" staande landstreken terug te trekken en de Duitsche rechten daarop te erkennen. Daar de Sultan hieraan voldeed, verviel het voorwendsel om het Sultanaat geheel in te lijven, terwijl ook de Britsche regeering, die in een tractaat met Frankrijk de onafhankelijkheid van den Sultan erkend had, te zijnen gunste tusschen beide kwam.

Op 1 Nov. 1886 werd het Londensche tractaat gesloten, waarbij de binnenlandsche grenzen tusschen het Duitsche en Engelsche gebied weder vastgesteld en het recht van den Sultan op de voor de kust liggende eilanden en een deel van die kust werd erkend. Daar de „Deutsch-Ost-Afrikanische Gesellschaft" echter de beschikking over die kust onontbeerlijk achtte voor haar ontwikkeling, wist zij in 1888 van den opvolger van Said Bargash het

---

[1] Febr. afl. *Economist* bl. 109.

[2] Zie de vertaling door C. F. Zeeman in: Een en ander over Duitsche Kol. Politiek, blz. 23.

recht te verkrijgen, die kust in zijn naam te besturen en er invoerrechten te heffen. De door de nieuwe heerschappij verwekte ontevredenheid gaf aanleiding tot een oproer, en nu zond Duitschland een Rijkscommissaris, Hermann von Wissmann, uit om den opstand te onderdrukken, tetwijl een Duitsch en Engelsch eskader in naam van den Sultan de kust blokkeerden. Von Wissmann volvoerde de moeilijke taak en toen hij 1890 terugkeerde, vond hij het op 1 Juli 1890 met Groot-Britannië gesloten nieuwe verdrag waarbij de toestand zoodanig geregeld was dat Engeland het gebied in het noorden kreeg en het protectoraat over Zanzibar zelf, Duitschland het eiland Mafia en de kust zuidwaarts tot aan de Rovuma-rivier. De genoemde Duitsche maatschappij stond hare bestuursrechten aan de Rijksregeering af en sedert 1 Jan. 1891 is Duitsch Oost-Afrika een Rijkskolonie, waarvan de juiste begrenzing later nog door tractaten met Engeland en Portugal verder is geregeld, zoodat het thans een afgerond geheel vormt, dat westwaarts door de Tanganyika- en Nyassa-meren begrensd wordt en volgens de laatste gegevens een oppervlak heeft van 995.000 $K.M.^2$ en eene bevolking van 6.847.000 zielen, waaronder 1247 Europeanen, van welke 965 Duitschers zijn. Ook deze kolonie is financieel nog noodlijdend. Voor 1904/05 zijn de inkomsten geraamd op 3.061.000 Mark en de uitgaven op 9.637.000, zoodat van spoorwegbouw ten laste der kolonie nog geen sprake kan zijn.

Nadat zij in 1891 definitief was gevormd, werd door de verschillende Duitsche belanghebbenden onder het voorzitterschap van Dr. Oechelhauser eene conferentie gehouden, waar de genoemde Karl Peters de hoofdrol vervulde, ten einde te komen tot eene spoorwegverbinding, die de kust van den Indischen Oceaan met de groote Afrikaansche meren zoude verbinden. Het was echter niet twijfelachtig dat ook de Duitsche rijksregeering, die al zooveel kosten voor de kolonie gemaakt had, niet voor eene dergelijke onderneming te vinden zou zijn en daarom werd besloten eerst met een veel korter lijn te beginnen, die van Tanga aan de kust naar Torogwé zou loopen in de streek Usambara. Bij een verdrag van 3 Augustus 1891 tusschen de Duitsche regeering en de „Deutsch-Ost-Afrikanische Gesellschaft" gesloten, nam laatstgenoemde de verplichting op zich eene spoorwegmaatschappij op te richten, onder den naam van: „Eisenbahngesellschaft für Deutsch-Ost-afrika (Usambara-Linie)", welke in Nov. 1891 van de regeering de concessie kreeg en die onder het bestuur stond van den heer Von der Heydt en den genoemden Dr. Oechelhauser. Het kapitaal van 2 millioen Mark, was gesplitst in 1500 aandeelen van 1000 M. en 2500 van 200 M. Er was geen rentegarantie gegeven, maar wel afstand van gronden, bestaande in niet minder dan 4000 H.A. voor elken geëxploiteerden kilometer. Het groot-kapitaal onthield zich van deelneming en drie kwart van de aandeelen bleven in handen van de D. O. A. G.

Men had alzoo aanvankelijk de verbinding op het oog van de havenplaats Tanga met de vruchtbare streken van Oost-Usambara, waar uitgestrekte bosschen zijn en ook de koffie scheen te willen tieren. Een spoorwijdte van minstens 1 M. was verplichtend gesteld, de maatschappij was bevoegd de baan met dubbel spoor in te richten, doch de voorbereidende werkzaamheden moesten in 6 maanden afloopen en op zijn hoogst in 4 jaren tijd moest het gedeelte van Tanga naar Malianga (op 5° 8′ 9″ Z. B. en 38° 50′ 10″ O. L.)

in exploitatie zijn gebracht. De maatschappij kreeg vrijdom van invoerrecht op haar materialen en werd vrij gelaten in haar tarieven, zoolang nog niet in twee opvolgende jaren een zuivere winst van 10% op het kapitaal was verkregen. Als dit geschiedde kon de regeering eene tariefsherziening verlangen.

Onder die voorwaarden werd in 1891—92 met de voorbereidende werkzaamheden begonnen; daar echter de daarmede belastte ingenieurs de een voor, de andere na, Oost-Afrika wegens ziekte moesten verlaten, was er nog niets bruikbaars verricht toen de „Bauinspector" Bernhard, die de baan ten slotte uitvoerde in Mei 1893 aankwam. Deze heeft later in zijn boek: *Der Eisenbahnbau in Deutsch-Ost-Afrika, besonders der Linie Tanga-Muhesa*, Berlin 1898, niet alleen de geschiedenis van dien bouw beschreven, doch ook een schat van kostbare technische ervaringen betreffende spoorwegbouw bijeengebracht. Het blijkt daaruit dat men bij den aanvang van den Usambaraspoorweg geheel onbekend was met de eigenaardigheden van land en volk. Het was daardoor een moeilijke taak, die Bernhard in 1895 volvoerde, toen hij de 86 K.M. met 1 Meter spoorwijdte tot Korogwé voltooide. Op dit gedeelte is de grootste helling 1:40, de kleinste straal der bogen op de vrije baan 150 M. Het station te Tanga ligt buiten de stad, maar door een havenspoor met pier, kunnen de waggons direct uit de schepen beladen worden. Bij K.M. 7 zijn kalksteengroeven, waaruit de bouwmaterialen van den spoorweg betrokken werden; op 14 K.M. van het begin, bij het station Pangwé begint de lijn met vele kronkelingen in het land van Bondeï te stijgen en komt via Ngomeni (29 K.M.) te Moehesa (40 K.M.), een plaats die 200 M. hooger dan Tanga ligt. Voor dit traject is bergop 3 uur en af 2 uur noodig. De treinsnelheid is nergens grooter dan 25 K.M. per uur. Het verdere gedeelte van de lijn van Moehesa tot Korogwé loopt langs den zuidelijken rand van het Oost-Usambaragebergte. Men heeft hier een tal van kunstwerken; dit stuk kwam in Febr. 1902 in exploitatie ter lengte van 44 K.M.

Bij de uitvoering van de lijn had men groote tegenvallers. De heer Lucien Hubert zegt [1] dat in 1896 de baan tengevolge van wegspoelen in zulk een treurigen toestand was, dat men het verkeer tijdelijk moest staken. Daarbij had men groote sommen verkwist aan weelderige steenen stations. terwijl alle gebouwen hier anders van hout of gepleisterde bamboe zijn. De bepalingen en regelingen waren tot in belachelijk kleingeestige bijzonderheden uitgesponnen, maar de geldelijke uitkomsten waren teleurstellend, vooral ten gevolge van de schade door de tropische regens aangebracht, die bewezen dat alle doorlaten te nauw waren aangelegd. Toen men er eindelijk in slaagde den weg weder voor het verkeer open te stellen, was men genoodzaakt hulp bij de regeering te gaan vragen. Daar in 1897 de D. O. A. G. niet genegen was de benoodigde voorschotten te verstrekken, gaf de Duitsche regeering 6000 M. per maand ondersteuning, doch toen ook de fondsen voor den verderen bouw ontbraken, was de spoorwegmaatschappij verplicht te liquideeren. Van af 1 April 1899 nam de Duitsche Regeering al het voltooide werk over, tegen betaling van 1.300.000 M. hetgeen zeer ruim was, daar de herstelling van het bestaande nog ruim 300.000 M. vereischte. Voorts werd van rijkswege de voortzetting bekostigd tot Korogwé en bleek het dat deze lijn, waarover

---

[1]) Politique africaine bl. 234.

men tien jaar lang bezig was geweest ± ƒ 48.000 per K. M. had gekost. Men had dan ook geen lust om de baan verder naar het binnenland te verlengen en de Rijksdag weigerde een crediet van 1.600.000 Mark voor de verlenging met 44 K. M. tot Mombo. Later schijnt men echter toch daartoe te zijn overgegaan, want volgens de laatste berichten is ook dit stuk in aanbouw.

Bij de Usambara-baan waren aanvankelijk ijzeren dwarsliggers van 1.70 M. lengte en 24 K. G. per M. gewicht uit Duitschland gebruikt, doch later werd door concurrentie van Arabische en Indische ondernemers gecontracteerd voor de levering van dwarsliggers van hard hout, dat in de bosschen aan de kust zou worden aangekapt. Dit gaf aanvankelijk bezuiniging, doch toen de baan door het gouvernement werd overgenomen bleken de houten dwarsliggers zoo vergaan en door witte mieren aangetast, dat men ze met veel kosten weer door ijzeren moest vervangen. Andere moeilijkheden waren de havenwerken, de beballasting, het bijeenhouden van de arbeiders, die in den oogsttijd wegliepen en de zieken, gewoonlijk ten getale van 6 pCt. van het aantal, waaronder 4 pCt. aan koortsen.

Als locomotieven heeft men tenderlocomotieven van $17^1/_2$ ton dienstgewicht, en 2454 K.G. trekkracht; de personenrijtuigen zijn luchtige wagens met doorgang, alleen voor 2de en 3de klasse, terwijl de goederenwagens 7500 K.G. laadvermogen hebben.

De tarieven zijn vooralsnog hoog, stukgoederen ongeveer ƒ 0.40 per tonkilometer, zoodat de koffieplantages er nog niet veel voordeel van hebben en veel goed nog met dragers vervoerd wordt. Intusschen is dat vervoer aan koffie, dat slechts loopt over 150 à 200 ton, bij de heerschende lage prijzen en ziekten in het gewas, voor den spoorweg van weinig beteekenis, ook al werd het nog vertienvoudigd. Het groote bezwaar voor de rentabiliteit van dezen spoorweg is dat hij maar zulk een klein gebied bedient. Intusschen zou een verlenging voorbij Mombo langs het gebergte Kilimandsjaro slechts loopen door bijna onbewoonde wildernissen en zulk eene verlenging zou alleen dan reden van bestaan hebben als het waar is dat in het gebied van Irangi op ± 275 K. M. hemelsbreedte westelijk van Korogwé goud in exploiteerbare hoeveelheid gevonden wordt. Komt het voorts tot de ontginning van goudvelden binnen het Duitsche gebied aan den zuidelijken oever van het Victoria-Nyansa-meer, waarvan de toegang door den Oeganda-spoorweg op het Britsche gebied reeds wordt vergemakkelijkt, dan zou een doortrekken van den Usambara-spoorweg van Korogwé via Irangi naar dat meer later in aanmerking komen.

Dat men op het gebied van exploitatie der koloniale hulpbronnen niet stil zit, blijkt uit een bericht, vergezeld van een 11-tal afbeeldingen, voorkomende in No. 26 Vde Jahrgang van het *Koloniale Zeitschrift* (1904), waarin vermeld wordt dat in 1903 een maatschappij is opgericht, de „Sigi-Export-Gesellschaft". die een zijtak gaat aanleggen door Oost-Usambara, welke bij K. M. 44 op de bestaande lijn zal aansluiten ten einde aldaar op groote schaal een boschexploitatie te beginnen. Deze lijn, waarvan het tracé geen buitengewone moeilijkheden oplevert zal tot aan de zagerij der maatschappij 22 K M. lang worden en de rails en het rollend materieel dat er voor noodig is, zijn reeds ter plaatse aangevoerd. Tegen het einde van 1904 hoopte men met de op-

stelling der machinerieën van deze groote zagerij gereed te komen, doch het transport van die zware stukken leverde groote moeilijkheden op.

Eensdeels had men te kampen met slechte wegen, anderdeels met gebrek aan volk, daar de verlenging van den spoorweg van Korogwé naar Mombo veel arbeiders in beslag nam en men het volk met veel kosten zelfs van Dar-es-Salaäm moest laten komen.

Ook boeren schijnen zich in Duitsch Oost-Afrika neer te zetten, want in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 16 April leest men dat, volgens de *Usambara-Post*, zich ongeveer 15 Boerengezinnen gevestigd hebben aan den berg Meroe, ten W. van den Kilimandsjaro, terwijl ook anderen over Korogwé het binnenland introkken. Luiden de berichten over eerstbedoelden vrij gunstig, van velen is men bevreesd dat zij een soort zigeunerleven, weinig ten bate van de nieuwe kolonie, zullen leiden. Aan den voet van de Kilimandsjaro moet er, volgens een correspondent van de *Köln. Zeitung*, nauwelijks meer plaats zijn voor blanke kolonisten. „De zendelingen houden de beste stukken bezet, en verder hokken de Sjensi zoo dicht opeen en vermeerderen zij zich zoo sterk, dat al het land ingenomen moet geacht worden."

Ontwerp voor de Deutsch-Ostafrikanische Centralbahn. Terwijl o. a. de genoemde heer van der Heydt eene verbinding voorstond van Tanga met het Victoria-Nyansa-meer, zijn de heer Oechelhauser en ook Hermann von Wissmann meer voor een centrale lijn, die van Dar-es-Salaäm aan de kust naar Tabora zou gaan, de kolonie dus meer in het midden van Oost naar West doorsnijdende. Van Tabora uit zou de baan zich splitsen in een noordertak, aanloopend op het Victoria-Nyansa-meer (bij Moeansa), en zuidwestwaarts naar het zuidelijk uiteinde van het Tanganyika-meer bij Bismarcksburg. Reeds in 1895 was de luitenant der genie Schlobach met een terreinverkenning voor dien spoorweg belast en werd een overeenkomst gesloten tusschen de directie der Koloniën bij het Duitsche Ministerie van Buitenlandsche Zaken, de Deutsche Bank en de D. O. A. G. om elk van drieën 100.000 M. te storten voor de voorbereidende maatregelen, terwijl Minister Miquel en de Kanselier, Prins von Hohenlohe, eene rentegarantie toezegden. Men vormde toen een comité voor de bewuste centraalbaan, waarvan de heer Oechelhauser president werd. De zaak liep echter niet vlot, omdat de Directeur van Koloniën vervangen werd door Baron Richthofen, die voorstander was van de verlenging der Usambara-lijn. In 1898 werd deze bewindsman vervangen door den heer von Buchka, die begon met aan den Rijksdag 100.000 M. subsidie te vragen voor het bestudeeren van het eerste deel van de lijn van Dar-es-Salaäm naar Mrogoro, zijnde een afstand van 220 K.M., doch dit werd geweigerd. Intusschen was von Buchka in ongenade gevallen en in Juni 1900 vervangen door Dr. Stübel, gezant in Chili, die goed op de hoogte is van koloniale aangelegenheden. Deze stelde zich in verbinding met de Deutsche Bank, ten einde de oprichting te bewerken van eene maatschappij, die de lijn zou aanleggen, doch om den Rijksdag, die bevreesd was voor fantastische plannen, niet te ontstemmen, diende hij een wetsontwerp in voor den aanleg van den lijn Dar-es-Salaäm naar M'rogoro als een geheel op zich zelf staanden spoorweg. Alleen was in de ontwerp-concessie opgenomen, dat indien later tot het doortrekken van de lijn mocht worden besloten, deze maatschappij daarop de voorkeur zou hebben.

Na hevige discussies werd het ontwerp door den Rijksdag opnieuw in handen gesteld van de commissie voor het budget, die er zich eerst in Maart 1902 met 13 tegen 10 stemmen mede vereenigde. Doch toen was het niet het geschikte oogenblik om er weder mede voor den dag te komen en de regeering nam het voorstel voorloopig terug. Intusschen heeft de voorzitter van het *Kolonialgesellschaft* steeds aangedrongen bij den Rijkskanselier om het ontwerp weder in te dienen en zooals men thans verneemt, schijnt dit ten slotte doel te hebben getroffen en de tegenzin van den Rijksdag overwonnen te zijn, want in het vorige jaar is voor die lijn een rentegarantie op een kapitaal van 20 millioen toegestaan en heeft men onverwijld de hand aan het werk geslagen. In Dec. 1904 is een inspecteur met een staf ingenieurs naar Dar-es-Salaäm vertrokken om met den aanleg te beginnen. Men heeft thans een ijzeren lossteiger met railbaan onderhanden, ten einde het materieel direct in spoorwegwaggons te kunnen overladen en van daar naar het werkterrein te brengen. Intusschen is men in het binnenland aan het uitzetten van het tracé en de verwachting wordt uitgesproken dat binnen drie jaar het gedeelte tot M'rogoro lang 220 K.M. gereed zal zijn, voor zoover is na te gaan met een spoorwijdte van 1.067 M. Van de kust tot daar heeft men te doen met een lage vlakte, waar de temperatuur steeds om 30° C. slingert en wat voor den Europeaan nog onaangenamer is, de vochtigheid zeer groot is. Op den doorweekten, veenachtigen bodem groeien ondoordringbare bosschen en zoomin paarden als ander vee houden het hier lang uit. Komt men echter te M'rogoro, dat reeds ter hoogte van 526 M. ligt, dan wordt het anders en is men bij het begin van een golvend terrein dat tot aan het meer Tanganyika hoogten van 500—1500 M. bezit. Daar is het klimaat voor den Europeaan veel dragelijker en kan hij zelfs arbeiden, terwijl de voorjaars- en najaarsregens (in Maart—April en November—December) den oogst ten goede komen. De D. O. A. G. oogst thans voor een waarde van 2 millioen Mark per jaar aan caoutchouc, voor 800.000 M. copra en voor 600.000 M. koffie, terwijl men dank zij het bekwaam initiatief van den Gouverneur Von Gotzen er reeds regelmatige katoenaanplantingen heeft, die beloven van Duitsch Oost-Afrika op den duur een van de grootste katoenstreken der wereld te maken.

Is het land zelf dus reeds vrij belovend, een Duitscher, die in het nummer van 12 Febr. j.l. van *l'Europe Colonial* zijn oordeel uitspreekt, over het daar besproken en afgebeelde plan van een Trans-Afrika-Spoorweg, gelegen ongeveer tusschen 0° en 7° Z. B., zegt dat vooral de rijke omstreken van het Tanganyika-meer den aanleg van zulk een lijn zouden wettigen, omdat men niet vergeten moet dat in vroeger jaren, toen de slavenhandel nog bestond, de Sultans van Zanzibar in de besproken richting van de omstreken der groote meren ivoor en slaven liet komen en naar de kust brengen, waar Arabische schepen ze verder naar Indië of Europa brachten. Destijds droegen die slaven zelf het ivoor, doch thans kost het transport van een ton goederen van Tanganyika naar de kust 3000 M.

Het bewuste plan, dat uit België afkomstig schijnt te zijn, als tegenhanger van het Engelsche plan Kaap-Caïro, bestaat in een lijn, die in Fransch-Congo te Libreville aan de westkust zou beginnen, van daar over Franceville zou loopen tot aan de Congo bij Berghe-Sainte-Marie, dan den onafhankelijken Congo-staat naar het oosten doorsnijden, tot de Congorivier opnieuw gesne-

den wordt te Boeli, en vandaar naar Albertville gaan aan het Tanganyika-meer om aan de oostzijde daarvan van Karigonde via Tabora in den Duitschen centraalspoorweg haar verlenging te vinden. De geheele lengte wordt op ± 3500 K.M. geschat. Bij het meest westelijke snijdingspunt met de Congo ontvangt de baan al de producten van het noorden, bij het tweede snijdingspunt die uit Katanga en omstreken en verder die uit den omtrek der meren. Al naar omstandigheden zal de stroom van handelsgoederen zich deels via Libreville over zee richten naar Bordeaux, Antwerpen, Hamburg, enz. en overigens via Dar-es-Salaäm, wat Frankrijk betreft naar Marseille door het Suez-kanaal.

Volgens een Fransch bericht zou op het budget van Fransch-Congo 250.000 francs zijn uitgetrokken om het tracé binnen die kolonie te bestudeeren en volgens *De Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 Maart j.l. zoude het plan door de regeeringen te Berlijn, Parijs en Brussel reeds in beginsel zijn vastgesteld.

Doch het ontwerp Dar-es-Salaäm—Tanganyika-meer is niet het eenige dat in Duitsch Oost-Afrika aan de orde is en de heer Hans Meyer vond in zijn geschrift van 1902 een Duitsch Oost-Afrikaansche Zuidelijke Spoorweg zelfs urgenter. [1]) Dit staat in verband met Engelsche spoorwegplannen om het verkeer met het meer Nyassa en den afvoer langs de beneden-Zambesi te verbeteren. Behalve de geconcedeerde Sjiré-spoorweg op Engelsch gebied, van het grensstation Sjiromo over Blantyre en Samba naar Fort Johnston aan den zuidelijken rand van het Nyassa-meer, is door Portugeesch gebied een lijn van de Pemba-baai (Port Amelia) naar het Nyassa-meer in onderzoek. Als er nu toch een concurreerende lijn wordt gelegd, dan vindt Dr. Meyer dat dit veel beter op Duitsch grondgebied, iets noordelijker kan gebeuren, waar de afstand kleiner en het terrein beter is. Deze lijn zou van de kust bij Lindi of Kilwa westwaarts moeten loopen naar Wiedhafen aan het Nyassa-meer en dan ± 700 K.M. lang worden en daardoor de kortste verbinding van de meren met de kust zijn. De verschillende voordeelen aan dit tracé verbonden, zijn in het aangehaalde werk breedvoerig uiteengezet. De spoorwijdte zoude, in aanmerking genomen dat zulks voor den Congo-spoorweg ook voldoende bleek, op 0.75 M. kunnen bepaald worden. De heer Meyer stelt namelijk dat dit spoor vergeleken bij het meterspoor 75 % besparing in aanleg geeft. Terwijl het te betwijfelen is of die besparing alleen door spoorversmalling naar evenredigheid wel zoo groot is, heeft al die ongelijkheid in spoorwijdte het bezwaar dat het materieel van de eene lijn niet op de andere kan loopen en schijnt er veel voor te zijn dat men in deze streken maar overal het zoogenaamde Kaapsche spoor van 1.067 aanhoudt. Toen de heer Meyer zoo ijverde voor de „Deutsch-Ostafrikanische Südbahn" was de lijn Dar-es-Salaäm—Tanganyika op den achtergrond. Nu deze, zooals boven gezegd is, werd aangevangen, zal vermoedelijk de zuidbaan nog wel uitgesteld worden, tenzij de groote maatschappijen zoo iets beginnen en dan later de begonnen lijn aan het gouvernement weten op te dringen, zooals blijkbaar met de Usambara-lijn in het noorden het geval is geweest.

---

[1]) Prof. Dr. Hans Meyer, Die Eisenbahnen im tropischen Afrika bl. 102.

VARIA.

INLANDERS IN STAATSBETREKKINGEN IN BRITSCH-INDIË.

Op 29 Maart jl. hield de Hon. Mr. Gokhale C. I. E.[1]) als lid van den oppersten wetgevenden raad te Calcutta een rede over het ingediende Indische budget, waarin o. a. gesproken werd over de ruimere toelating van Indiërs in den staatsdienst. De onderkoning had gezegd, dat waar er klachten over achteruitzetting geuit waren, deze niet gerechtvaardigd zijn, ja dat wat de toelating tot hoogere ambten betrof in Britsch-Indië eene vrijgevigheid betracht werd, die in de wereldgeschiedenis zonder voorbeeld is. In een Gouvs. besluit van 24 Mei 1904 zoude aan ditzelfde denkbeeld als volgt uitdrukking zijn gegeven: „Er is een geleidelijke toeneming geweest in het bezigen van inlanders en een geleidelijke afneming in het gebruik van Europeanen, waaruit blijkt hoe eerlijk en trouw het Britsch Gouvernement zijne beloften heeft vervuld en hoe onwaar de beschuldiging is, die men zoo dikwijls verneemt, omtrent een stelselmatige uitsluiting der inboorlingen van dit land". De spreker is van gevoelen dat de publieke opinie in deze nog niet overtuigd is en dat twee beginselen, welke in het genoemde besluit zijn nedergelegd in strijd zijn met de beloften gedaan in 1833 en 1858[2]). Zij luiden: Ten eerste dat de hoogste betrekkingen in den burgerlijken dienst in Indië namelijk die van de „Imperial Civil Service", waarvan den leden de verantwoordelijke taak is toevertrouwd om de algemeene bestuursbeginselen ten uitvoer te leggen — hoewel openstaande voor die Indiërs, welke in Engeland geweest zijn en de gevorderde examens hebben afgelegd, niettemin als algemeene regel vervuld behooren te worden door Engelschen, omdat deze, deels door erfelijkheid, deels door opvoeding, deels door onderwijs, de kennis der regeeringsbeginselen, de denkwijze en karaktersterkte bezitten, welke voor hun taak noodzakelijk zijn en, aangezien het beheer van Indië een Britsch beheer is, en elk ander beheer onder de gegeven omstandigheden onmogelijk is, moet de toon en de maatstaf worden aangegeven door hen, die dat beheer in het leven hebben geroepen en er verantwoordelijk voor zijn.

Het tweede beginsel is dat buiten dit keurcorps, het Gouvernement zooveel mogelijk en naarmate het peil van onderwijs en zedelijkheidsbewustzijn klimmende is, de inwoners van het land zal bezigen, zoowel omdat het algemeen beleid medebrengt om de Europeesche tusschenkomst eerder te beperken dan uit te breiden, alsook omdat het wenschelijk is om de beste

1) Zie *Ind. Gids* 1902, II blz. 951.

2) Zie *Ind. Gids* 1903 II blz. 1503.

inlandsche krachten en vernuften aan den staatsdienst te verbinden. Dit beginsel wordt alleen beperkt door het feit dat bij sommige diensttakken, waar wetenschappelijke of technische kennis vereischt wordt of waar een bijzondere verantwoordelijkheid aan verbonden is, dan wel een hooge mate van physiek weerstandsvermogen wordt gevorderd, het Europeesche element sterk vertegenwoordigd zal moeten zijn of zelfs het overwicht zal behooren te hebben.

Deze uit een Engelsch oogpunt gezien, zoo juiste kenschetsing hoever men in deze materie gaan kan, leerzaam ook voor ons, waar men veelal geneigd is op aanlokkelijke denkbeelden in te gaan zonder voeling te houden met de practijk en de logica der feiten, uit vrees van voor niet vooruitstrevend genoeg te worden aangezien, is natuurlijk niet naar den smaak van den Indischen hoogleeraar. Deze constateert dat de regeering van oordeel is dat ras, hoewel niet bepaald een beletsel, toch slechts bij zeer weinigen geen reden van ongeschiktheid voor de hoogere ambten zal opleveren; dat die ongeschiktheid zal blijven bestaan, zoolang de Britsche overheersching duurt en dat met betrekking tot de ambten, thans door Europeanen bekleed, zulks het geval is, omdat Indiërs, die daartoe uit een oogpunt van onderwijs en zedelijkheid geschikt zijn, hetzij niet beschikbaar zijn, of waar dit wel het geval is, ongeschikt worden geacht om bijzondere verantwoordelijkheid te dragen.

Een statistiek waarop van gouvernementswege de conclusie werd gebouwd, dat het aantal inboorlingen in den staatsdienst toenemende is, wordt door den heer Gokhale gewraakt, omdat daarin betrekkingen zijn opgenomen met eene bezoldiging afdalende tot 75 Roepie per maand; doch over dergelijke baantjes loopt de klacht niet, zelfs niet waar die bezoldiging tot 200 R. per maand opklimt, hoewel ook dan in sommige diensttakken klachten over uitsluiting worden gehoord. Neen, als er een grief bestaat dan heeft die betrekking op de ambten van vertrouwen en verantwoordelijkheid in den publieken dienst, die bijv. met meer dan 500 R. beloond worden. Uit de door het gouvernement geleverde statistieken van 1897—1903 heeft de heer G. opgaven samengesteld, waaruit blijkt hoe het in dit opzicht gesteld is, en die als een bijlage tot zijne rede zijn gedrukt en in het weekblad *India* van 12 Mei 1905 overgenomen. Daaruit valt volgens hem niet af te leiden dat het gouvernement in dit opzicht bijzonder liberaal is geweest, en dat bij het instellen van nieuwe ambten tusschen 1897 en 1903 deze meestal gegeven zijn aan Europeanen en Eurasiërs (Indo-Europeanen) welk laatste element geen afneming in getalsterkte aanwijst en dat daarbij het zuiver Indische element in sommige diensttakken zelfs terrein verloren heeft.

Uit de tabellen blijkt onder anderen de verhouding bij de volgende diensttakken:

1. Telegraafdienst.

Rangen.	Europeanen en Eurasiërs.	Indiërs.
Rs. 2[illegible]0—300	78	12
„ 300—400	72	4
„ 400—600	30	2

[illegible]s zijn er nog 37 betrekkingen bij dit departement, waar de bezoldiging [illegible]n 600 en 3500 Roepiën afwisselt, die alle door Europeanen worden vervuld.

2. Staatsspoorwegen.	Europeanen en Eurasiërs.	Indiërs.
Rs. 200—300	287	63
„ 300—400	140	23
„ 400—500	99	11
„ 500—600	42	3
„ 600—900	84	6

119 andere betrekkingen, betaald met 900 tot 3000 Roepiën per maand, zijn uitsluitend in handen van Europeanen en Eurasiërs.

3. Postdienst.		
Rs. 200— 300	61	53
„ 300— 400	30	18
„ 400— 500	26	3
„ 500—1000	17	1
„ 1000—3500	10	1

Hierbij valt aan te teekenen dat de eenige Indiër, die een ambt had in de categorie van 2000—2500 Roepiën 's maands tot de *Covenanted Civil Service* behoorde en niet meer bij de posterijen dient.

Omtrent het totaal aantal betrekkingen in verschillende diensttakken met een bezoldiging van meer dan 500 Roepiën per maand, wordt een overzicht gegeven, dat hieronder zoo beknopt mogelijk is overgenomen, waarbij de cijfers voor 1897 en 1903 afzonderlijk zijn vermeld.

	Totaal.		Europeanen.		Eurasiërs.		Hindoes.		Mohammedanen.	
	1897.	1903.	1897.	1903.	1897.	1903.	1897.	1903.	1897.	1903.
Algemeen bestuur	234	248	189	197	16	24	28	25	1	2
Landbouw departement (nieuw)	0	3	—	3	—	—	—	—	—	—
Oudheidkundig onderzoek (nieuw)	0	7	—	6	—	—	—	1	—	—
Belastingaanslag	2	2	1	1	—	—	1	1	—	—
Botanische opname	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Burg. Veeartsenijk. dienst	10	12	10	12	—	—	—	—	—	—
In- en uitvoerrechten	34	38	27	31	4	5	3	1	—	1
Cultures	1	2	1	2	—	—	—	—	—	—
Onderwijs	145	142	117	114	1	4	24	23	3	1
(Boven de 1000 Rs. 's maands waren in 1897 alle ambten ten getale van 39 bezet door Europeanen en in 1903 van 49 door 48 Europeanen en één Hindoe).										
Accijnsen	5	7	2	5	—	—	3	2	—	—
Buitenlandsche betrekkingen	9	10	8	8	—	1	—	—	1	1
Boschwezen	135	137	134	136	—	—	1	1	—	—
Geologische opname	10	11	8	9	—	—	2	2	—	—
Leger (Imperial Service Troops)	10	15	10	15	—	—	—	—	—	—
Indisch Museum	2	3	2	3	—	—	—	—	—	—
Gevangeniswezen	37	45	37	41	—	—	—	4	—	—
Rechterlijke Macht	450	456	246	236	15	13	155	[illegible]	34	34
Landelijke inkomsten	826	899	585	653	28	15	184	[illegible]	38	51
Burg. Geneeskundige dienst	194	193	182	182	2	1	10	10	—	—
Meteorologische waarn.	2	4	2	4	—	—	—	—	—	—

	Totaal.		Europeanen.		Eurasiërs.		Hindoes.		Mohammedanen.	
	1897.	1903.	1897.	1903.	1897.	1903.	1897.	1903.	1897.	1903.
Militaire administratie	9	14	4	9	5	5	—	—	—	—
Intendance	3	6	1	3	2	3	—	—	—	—
Mijnwezen	1	3	1	3	—	—	—	—	—	—
Muntwezen en Waarborg	9	11	8	10	—	—	1	1	—	—
Staatkundige betrekkingen	134	139	131	134	1	1	—	2	2	2
Port Blair (bestuur van de Andaman-eil.)	7	7	7	5	—	1	—	—	—	1
Posterijen	25	29	22	27	—	—	3	2	—	—
Openbare Werken	435	404	361	322	20	23	52	57	2	2
(Boven 1200 Rs. per maand in 1877, 40 en in 1903, 61 alle Europeanen).										
Opiumdienst	32	44	31	41	1	1	—	1	—	1
Geschutgieterij	9	16	9	16	—	—	—	—	—	—
Loodswezen	12	21	12	21	—	—	—	—	—	—
Politie	3 29	328	321	321	4	2	3	3	1	2
Registratie	6	3	1	1	—	—	4	2	1	—
Kon. Indische Marine	14	14	14	14	—	—	—	—	—	—
Zoutregie	34	38	32	35	2	2	—	1	—	—
Wetenschappen en Kunsten	2	2	2	2	—	—	—	—	—	—
Zegeladministratie	4	5	2	2	1	—	1	3	—	—
Staatsspoorwegen	374	254	253	221	13	24	8	9	—	—
(Boven 1200 Rs. in 1897, 29 alle Europeanen, in 1903, 34 waarvan 32 Europeanen en 2 Eurasiërs).										
Landsdrukkerijen, enz.	9	8	7	7	1	1	1	—	—	—
Pakhuis administratie, enz.	3	2	3	2	—	—	—	—	—	—
Opnemingsdienst	46	42	37	29	9	13	—	—	—	—
Diverse ambten	2	5	2	5	—	—	—	—	—	—

De volgorde is eenigszins zonderling, omdat zij in het Engelsch alphabetisch was; van eene poging tot rangschikking is als onnoodig echter afgezien.

In het algemeen blijkt wel hoeveel minder de Eurasiërs of Indo-Europeanen in tel zijn en dat van de Hindoes in de hoogere rangen de grootste massa is geëmployeerd bij de rechterlijke macht, bij de landelijke inkomsten en de openbare werken, terwijl bij bestuur en onderwijs hun aantal afnemend is. Opvallend dunkt ons hoe weinig Mohamedanen hoogere staatsbetrekkingen bekleeden.

EEN OORDEEL OVER HADJI'S.

In een lezing, gehouden door den Ingenieur J. Homan van der Heide in het *Indisch Genootschap* op 28 Maart jl. over „Landbouwtoestanden in Achter-Indië, beschouwd in verband met Java", komen eenige zeer juiste opmerkingen voor omtrent deze veel-gesmade lieden in verband met de quaestie van woeker in de dessa. Waar de kleine grondbezitters steeds in handen vallen van kleine Inlandsche kapitalisten, die gewoonlijk woekeraars worden genoemd,

schuilt hierin, evenals in den tegenzin tegen de hadji's volgens den schrijver, eigenlijk iets zeer onbillijk: „De rentevoet", zoo sprak hij, volgens het gedrukte verslag der lezing (bl. 127), „waarnaar die Inlandsche kapitalisten hun interest berekenen, is weliswaar zeer hoog; doch dit is het geval in alle kapitaalarme landen, speciaal in het Oosten. Bovendien is de zekerheidsstelling der debiteurs uiterst dubieus en rekenen ook Europeesche geldinstellingen, als ze credieten verstrekken, in zulke omstandigheden zeer hooge rente. Het is de Inlandsche kleine kapitalisten evenmin euvel te duiden als Europeesche kapitalisten, dat zij hun geld op de landsgebruikelijke wijze zoo voordeelig mogelijk beleggen.

„De hulp die zij door hun voorschotten aan de Inlandsche landbouwers en werklieden verschaffen is eene zeer dure hulp, doch op het tijdstip dat de voorschotten worden verstrekt, is het toch in elk geval een hulp.

„De kleine Inlandsche kapitalisten, veelal handelaars en geldschieters tegelijk, en die doorgaans hadji worden, vertegenwoordigen op Java den opkomenden middenstand, de burgerij, die langzamerhand een plaats zal vorderen tusschen de Inlandsche en vreemde ambtenaars- en geldaristocratie en het gros der bevolking.

„De reden waarom die menschen hadji worden, is naar het voorkomt geenszins in de eerste plaats godsdienstijver, doch veel meer is het omdat de positie van dessa-man in het dessaverband in hun omstandigheden spoedig een onmogelijkheid wordt. Zij hebben vrijheid van beweging noodig voor hun bedrijf, en hebben daardoor tevens behoefte aan meerdere persoonlijke vrijheid. En gelijk de Christelijke lijfeigenen in de middeleeuwen hun leven waagden op bloedige kruistochten om vrij te worden, zoo offeren velen van de meer gegoede Inlanders op Java, een belangrijk deel van hun bezit, om een positie te bereiken, die hun volgens de Inlandsche gewoonten en gebruiken aan den invloed der dessahoofden onttrekt en vrijheid van actie waarborgt en hun aan allerlei lasten en onaangenaamheden, onder anderen aan dienstverrichtingen, beleefdheidsvormen en hormat-betuigingen, waaraan zij ontgroeid zijn, doet ontkomen.

„Het is m. i. in hoofdzaak de economische en maatschappelijke drang, die deze lieden op den weg naar Mekka brengt, ofschoon velen zich dit wel niet volkomen bewust zullen zijn, en zich uitsluitend voor vrome pelgrims zullen houden.

„De Inlandsche maatschappij op Java is in een tijdperk van bijzondere economische evolutie. De naturaal-huishouding heeft plaats gemaakt voor de geldhuishouding en de Europeesche handel en nijverheid hebben hun invloed op Inlandsche levenswijze en bedrijf doen gelden; daarmee gaat gepaard de ontwikkeling van het kapitalisme, waaraan ook een klein aantal Inlanders een bescheiden deel hebben.

„Het is thans daarom zeer bepaald noodig de zaken met betrekking tot Java, en daaronder de hadji-kwestie, ook van een economisch en niet uitsluitend van een staatsrechterlijk, godsdienstig of filantropisch standpunt te beschouwen, zooals maar al te veel geschied is. Doet men dit, dan ziet men in de hadjis niet zoo zeer godsdienstige geestdrijvers, als wel in de allereerste plaats menschen met grooteren ijver, doorzicht en spaarzaamheid dan het gros; spaarders, die het gespaarde met voordeel beleggen, volgens den landsgebruikelijken rentevoet.

„Van dit standpunt gezien zijn de hadjis zeker niet een ongewenschte categorie der bevolking, doch daarentegen een zeer gewenschte, wier toeneming veeleer als een heuglijk feit is aan te merken.

„Als de Regeering er echter, mijns inziens terecht, prijs op stelt dat de economische evolutie op Java in haar uitingen zoo weinig mogelijk een godsdienstig karakter aanneemt, omdat dit gevaarlijk kan worden voor orde en rust, dan is naar het voorkomt de te volgen weg niet om de hadjis en het hadji-worden aan banden te leggen, doch wel om het den opkomenden Inlandschen middenstand in 't algemeen mogelijk te maken, ook buiten het hadji-worden om, zich een zoodanige vrijheid van actie en maatschappelijke positie te verzekeren, als hij in verband met den ontwikkelingsgang van Java noodig heeft.

„Als men de hoofdoorzaak voor het hadji-worden daardoor opheft, zal dunkt mij het hadji-worden zich spoedig in hoofdzaak tot geestelijken moeten beperken.

„De trek naar Mekka is in Nederlandsch-Indië in verhouding tot de bevolking sterker, dan in de andere Mohamedaansche landen en staan de Nederlandsch-Indische pelgrims in Mekka om hun algemeene gegoedheid bekend, hetgeen daardoor veroorzaakt moet worden, dat zij zich, meer dan elders, alleen uit de meest gegoede klassen der bevolking recruteeren. Dit moge tot staving van het vermelde strekken.[1])

„De erkenning van het feit dat de woekerende hadjis tot den opkomenden middenstand moeten worden gerekend, die natuurlijk niet uitsluitend uit deze elementen bestaat, sluit geenszins goedkeuring van hun praktijken in, en bepalingen tegen den woeker schijnen mij toe wel gewenscht te zijn.

„In 't algemeen kan men daarvan echter geen groote uitwerking verwachten,

---

[1]) In onderstaand staatje, waarvoor de gegevens zijn ontleend aan de Rapporten van den Sanitairen dienst in de pelgrimshavens aan de Roode Zee, is het totaal aantal aangekomen pelgrims, en het aantal Britsch Indiërs en Javanen daaronder, aangegeven.

Pelgrims aangekomen in de Roode Zee havens:

Jaar.	Totaal aantal.	Britsch-Indiërs.	Javanen.	Opmerkingen.
1894/1895	57.475	12.054	7.351	Onder de Javanen zijn de Maleiers niet begrepen. Die vormen een afzonderlijke rubriek in de rapporten, te zamen met hun stamgenooten van het Maleische schiereiland, Noord-Borneo en de Filippijnen.
1895/1896	61.944	11.539	12.611	
1896/1897	40.953	3.787	7.972	
1897/1898	38.875	1.033	9.572	
1898/1899	36.768	1.398	7.066	
1899/1900	36.609	1.775	5.190	
1900/1901	51.861	3.345	7.888	
1894/1901	324.484	34.931	58.230	

De Javanen vormen dus bijna $1/5$ van het totaal aantal pelgrims en hun aantal is veel grooter dan dat der Britsch-Indiërs, terwijl ze nog niet $1/10$ gedeelte van het totale aantal Mohamedanen uitmaken, en nog lang niet de helft van het aantal Mohamedanen in Britsch-Indië.

De afstand van Java tot Mekka is grooter dan van de meeste andere Mohamedaansche landen, en daarbij is het gros der bevolking op Java niet alleen niet fanatiek, maar zelfs op godsdienstig gebied tamelijk indifferent.

Het ligt dus voor de hand dat er op Java buitengewone oorzaken buiten den godsdienst om moeten bestaan voor den trek naar Mekka.

omdat de rentevoet op economische oorzaken berust, die zich door eenvoudige wettelijke bepalingen niet laten opheffen.

„Algemeene verbetering kan m. i. ook niet van goedkoop landbouwcrediet, doch alleen van verbetering van de economische positie van de Inlandsche landbouwers, van minder dringende behoefte tot leenen verwacht worden.

„Arme landbouwers, die geld noodig hebben, en meergegoeden die hun dat leenen tegen hooge rente, zullen er op Java altijd wel blijven, zooals die er in alle, ook in de meest welvarende Europeesche zoowel als Aziatische landen steeds zijn. Het erge van de zaak is echter dat de kwaal op Java epidemisch en niet alleen maar sporadisch voorkomt; en daarin kan alleen verbetering gebracht worden door economische opheffing van den landbouwersstand en verhooging der productie."

Nadat de voorzitter naar aanleiding van die woorden inlichting had gevraagd, omdat hij behoorde tot dezulken, die de hadji's altijd beschouwd hebben als een ramp voor Java, omdat zij op afkeuringswaardige wijze trachten aan brood te komen en de bevolking te exploiteeren, wees de spreker er op, dat hij natuurlijk in het hadji-worden der Inlanders geen heuglijk feit ziet, maar wel daarin, dat die hadji's vormen het begin van een opkomenden middenstand, een klasse van menschen, die meer energie toonen dan het gros en sparen om zich eenig bezit te verwerven. Dat die menschen hadji's zijn, beschouwt hij als een nadeel en hij zou willen voorkomen dat zij dit voor hun opheffing noodig hebben, door de bevolking in het algemeen, meer vrijheid van beweging te geven door losmaking van het dessa-verband. Het is ook voor hem een bezwaar, dat de meergegoeden, omdat ze hadji zijn geworden, beschouwd worden als een soort van geestelijken, die als zoodanig overwicht uitoefenen op de bevolking. Maar de oorsprong en grondslag van hun positie is niettemin dat zij ijveriger en bekwamer zijn dan het gros van de bevolking en meer doorzicht hebben, en zij daardoor en door spaarzaamheid zich eenig bezit hebben weten te verwerven. Nu is het waar dat zij hun geld veelal uitleenen tegen een hooge rente en daardoor de bevolking in zekeren zin benadeelen; doch iedereen, die geld uitleent tegen interest, eischt daardoor offers van minder gegoeden, en als men dit in de Europeesche kapitalisten niet afkeurt, waarom zou men dat dan wel doen ten opzichte van de Javaansche kapitalisten? Beiden hebben even veel recht in dit opzicht. Dat de rentevoet voor Inlanders zoo hoog is kunnen de Inlandsche kapitalisten niet helpen. Als men de hadji-kwestie van een economisch standpunt beschouwt, moet men de vermeerdering van hun aantal, niet omdat zij hadji's zijn, maar omdat zij bezitters, spaarders zijn, op prijs stellen. Het goede van de zaak is dat zij vormen het begin van een Inlandschen stand van meer gegoeden.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 Juni 1905.

INHOUD.

Voorlichting van opvolgers bij het Binn. Bestuur. In de *Locomotief* van 20 April jl. is eene circulaire afgedrukt, namens den G. G. door den Gouv. Secretaris aan de Hoofden van Gew. Bestuur verzonden, waarin er aan herinnerd wordt, dat bij art. 1 van het Gouv. besluit van 3 April 1849 No. 24 (Bijblad No. 189) de eerste civiele autoriteiten op de Buitenbezittingen en de residenten der beide vorstenlanden bij vertrek aan hun opvolger een memorie moeten overhandigen betreffende de toestanden in hun gewest, doch dat zulks tot dusver voor de overige besturende en controleerende ambtenaren van het B. B. niet is voorgeschreven. De G. G. acht het wenschelijk dat in het vervolg ook door die ambtenaren in dat geval zulke nota's worden opgemaakt en aan hun onmiddellijken chef ingediend. Deze nota's kunnen, mits met zorg samengesteld, voor de opvolgers eene nuttige bron van dadelijke inlichting vormen, waarvan de samenstelling niet veel tijd behoeft te kosten, terwijl de verplichting daartoe een gunstigen invloed kan hebben op de plichtsopvatting en plichtsbetrachting der betrokken ambtenaren. Kort en zaakrijk zouden die memoriën, behalve een algemeen overzicht omtrent den toestand van land en volk, al zoodanige bijzonderheden moeten bevatten op politiek, economisch, agrarisch of ander gebied, waarvan de kennisneming voor den opvolger van nut kan zijn, of die waard zijn aan de vergetelheid ontrukt te worden. In het verdere gedeelte der circulaire wordt erkend, hoe de samenstelling der memoriën in sommige gevallen moeilijk of ondoenlijk zal wezen, doch de G. G. wenscht toch de verplichting daartoe in het algemeen te zien opgelegd en op de naleving toezicht te doen oefenen. Naast het op die wijze in de toe-

komst verschaffen van hulpmiddelen om den bestuursambtenaren hun taak te vergemakkelijken, is de Regeering voornemens nog meer in die richting te doen, door ruime verspreiding van afzonderlijke nummers van staatsbladen, circulaires, enz., opdat elk ambtenaar die kunne bezitten, geleidelijke uitgifte in handig zakformaat van verschillende algemeene regelingen, aanmoediging, door het geven van honorarium en het drukken tegen den kostprijs bij 's Lands drukkerij, van de samenstelling van toelichtingen omtrent uitgevaardigde verordeningen, die als handleiding bij de toepassing daarvan kunnen dienen en instelling van gewestelijke bibliotheken, zooals die besproken zijn in *Tijdschr. B. B.* 1890, blz. 384 en 14e deel, blz. 467.

In het nummer van 22 April brengt de hoofdredacteur van de *Locomotief* in zijn „Links en Rechts" hulde aan de wijze van inkleeding van dit stuk, waarbij niet een kort bevel wordt gegeven, maar dat in de considerantes, die er mede gepaard gaan, den journalisten stof voor recensie en critiek levert. Deze circulaire illustreert volgens hem het noodlot van het B. B., het schrijfwerk. Z. E. heeft eene uitvoerige nota doen schrijven om het nuttelooze van veel schrijfwerk aan te toonen, waarvan ieder ook zonder een nota wel overtuigd is en toch reeds in een half jaar tijds menige beschikking uitgevaardigd, waarvan vermeerdering van schrijfwerk het noodlottig gevolg is. Voorts wordt gevonden, dat de circulaire slechts oude literatuur aanhaalt en de arbeid van de heeren Hasselman en Damsté in de Maart- en Dec.-afl. 1904 van het *T. B. B.* niet vermeldt. Dit zal wel zijn, omdat het stuk al in concept was vóór dat die artikelen verschenen; overigens is de quaestie van overlading door schrijfwerk dikwijls ook de schuld van de ambtenaren zelf, die bij wankelmoedigheid er eerder toe komen om te schrijven dan te handelen.

* * *

Irrigatiewerken in Siam. In het weekblad *De Ingenieur* van 20 Mei jl. No. 20 komt van de hand van Ingenieur Grinwis Plaat een overzicht voor van het rapport van den Ingenieur Homan van der Heide over dit onderwerp, dat wij in de Jan.-afl. van 1904 in de *Indische Gids* bespraken. Beide extracten vullen elkaar aan, doch in dit weekblad vindt men bovendien een verkleinde copie van de bij dat rapport gevoegde kaart, welke voor het recht begrip van den loop der rivieren van veel nut is.

* * *

Een historische gebeurtenis noemt de *Nieuwe Courant* van 20 Mei jl. het op 17 April jl. houden van de eerste vergadering van den gemeenteraad te Batavia. Men zou kunnen zeggen, dat daarmede een nieuw tijdperk onzer koloniale geschiedenis is geopend, dat van de deelneming der ingezetenen aan het bestuur des lands. Ongetwijfeld heeft men hier nog slechts met een klein begin, een eerste schrede, te doen, doch aan een lang beraamd plan is dan toch een begin van uitvoering, aan een abstract denkbeeld een concrete en practische vorm gegeven. Het blad gelooft aan den ernst en de bekwaamheid der Indische regeering en is er van overtuigd dat de Indische steden mannen genoeg tellen, in het ambtelijke als in het particuliere, berekend voor de taak en bereid haar te vervullen. Veel hangt af van de meerdere of mindere doelmatigheid der verordeningen, doch de Indische raden zullen niet hebben

af t e wachten, op wat voor wijze met behulp daarvan over hen zal worden beschikt, zelf zullen zij zich hebben te m a k e n. Behalve aan het werk van dagelijkschen aard ter bevordering van gezondheid en verkeer of verfraaiing, moeten de raden zich wijden aan de taak van hun eigen opbouw. Hoe te vergaderen, hoe te beraadslagen, hoe te werken, hoe de bevoegdheden, hun geschonken, te gebruiken en er mee te woekeren, hoe van de eigenaardige samenstelling partij te trekken, zoodat deze niet als eene belemmering maar als een kracht worde beschouwd, is een opdracht van niet alledaagsche beteekenis, waard, dat de beste mannen der Indische maatschappij er hun krachten aan besteden. Vervolgens wordt door het blad gewezen op het niet uitkomen der voorspellingen van sommige bladen, dat het geen ernst zou zijn met de instelling, dat de leden onverschillig zouden zijn en dat de regeering de raden kort wil houden. Waar de bedoeling van den Rijkswetgever vaststaat, mag van de Indische regeering verwacht worden, dat zij er met den meesten ernst naar streven zal, dit doel te bereiken, nauwlettend de werkzaamheid en de krachtsontwikkeling van de raden zal gade doen slaan, hun groei bevorderen door het verstrekken van groeiruimte en voedsel en door een en ander ambitie en werklust zal prikkelen. Tegenwerking, waar zij hun ontwikkeling nastreven, hebben de raden niet te vreezen, en mocht onverhoopt de zorg van het centrale gezag in het overdrevene vervallen, dan zal het de taak zijn der Volksvertegenwoordiging, om door de contrôle, welke zij zich op het in practijk brengen van het door haar aanvaarde beginsel heeft voorbehouden, daar tegen te waken.

Rust op de eerste Indische gemeenteraden eene schoone, doch moeilijke plicht, een deel van de verantwoordelijkheid rust tevens op het Indische publiek en op de Indische pers, want in de belangstelling, die zij toonen, ligt een groote kracht, onontbeerlijk voor het welslagen van het werk.

In den door de *N. Ct.* bedoelden welwillenden en belangstellenden geest, spreekt zich zeker de hoofdredacteur van de *Locomotief* uit in zijn „Links en Rechts" in het nummer van 22 April jl., waar hij eenige practische bezwaren behandelt, die zich in het begin voordoen, zooals de quaestie van de volgorde van stemming, vooral belangrijk met het oog op de inlandsche leden. Volgens den correspondent van dat blad zouden deze zich over het algemeen richten naar dengeen, wiens naam het eerst werd afgeroepen, in dit geval de hoofddjaksa. De *Loc.* vraagt daarom: „Is de Inlander absoluut onontvankelijk voor de begrippen „zelfstandige meening" en „onafhankelijk oordeel"? De tijd zal 't leeren. Eén van beiden: Of het uitspreken van een eigen oordeel is voor altijd onvereenigbaar met het Inlandsch begrip van wellevendheid; maar dan wordt het opnemen van Inlandsche leden in onze gemeenteraden een paskwil. Of 't zal gelukken de Inlandsche leden van onze gemeenteraden te doordringen van de waarheid dat het ja en amen zeggen als men naar de persoonlijke meening vraagt bedrog en dus grove onwellevendheid is; en dan kan van de gemeenteraden een opvoedende kracht uitgaan onder de Inlandsche bevolking met zeer ver strekkende en zegenrijke gevolgen".

Uit de verslagen der zittingen te Batavia en te Buitenzorg, waarin allereerst het reglement van orde in behandeling kwam, valt op te maken dat op beide plaatsen voor de leden een struikelblok was de verplichting om de een of andere functie op zich te nemen, ook al heeft men daarvoor geen voldoenden

tijd. Voorts zal het bevorderen van zelfstandig stemmen der inlandsche leden nog voorziening eischen en is het wel lastig dat telkens de quintessens van het gesprokene in het Maleisch vertaald moet worden, terwijl men voor sommige begrippen zooals „motie" geen maleisch woord kon vinden. Te Buitenzorg kwam men tot een tal van voorstellen van de leden over verbeteringen en veranderingen ter plaatse, die, blijkens den indruk welke men van het particuliere verslag in de *Java-Bode* krijgt, aan beknoptheid en weloverdachtheid te wenschen overlieten. Hulde wordt gebracht aan den tact, waarmede de vergadering geleid werd en deze is bij die eerste bijeenkomsten zeker dubbel noodig. Een merkwaardig lichtpunt was het dat het volstrekt niet bleek dat de ambtenaren zich lieten weerhouden om zelfstandig hun oordeel uit te spreken, ook al druischte dit tegen dat van den voorzitter in.

* * *

Vreemde Oosterlingen. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Mei j.l. bevat een merkwaardig artikel, overgenomen uit de *Java-Bode*, betreffende de verbittering der Arabieren in Indië tegen ons bestuur, op grond van de bepaling, welke hun werkingssfeer tot de hoofdplaatsen beperkt, vanwaar zij zich niet dan met een bijzondere vergunning, welke bijna nooit wordt verleend, naar het binnenland mogen begeven, terwijl zij op die hoofdplaatsen bijna allen verwezen worden naar de ellendigste, ongezondste buurten, welke er maar te vinden zijn. Hun aantal is in Ned.-Indië betrekkelijk gering; volwassen mannelijke Hadramieten waren er in 1900 slechts 5428 en dit getal is sedert eer af- dan toegenomen. Volgens een geraadpleegd Arabier zou de toevloed zeker grooter worden, als hun meer faciliteiten werden gegeven, doch de regeering wenscht dit niet wegens het gevaar van uitzuigen door woeker van de inlandsche bevolking. Hiertegen wordt aangevoerd dat, zoolang de bevolking zich daartoe leent, de toestand niet erger zou worden als aan de 5000 Arabieren dezelfde vrijheid werd gegeven als nu reeds de 90000 Chineezen genieten. Volgens den geraadpleegden Arabier zou er echter niets tegen zijn om de immigratie van Arabieren in Ned.-Indië voor het vervolg te verbieden, wanneer de sluiting van dit gebied voor nieuwelingen gepaard ging met meerdere vrijheid voor degenen, die er reeds zijn: De beperkende bepalingen treffen het meest de fatsoenlijke Arabieren, de slechten weten toch wel door de mazen te kruipen, door zich bijv. voor Turken uit te geven. Thans mist een fatsoenlijk Arabisch koopman te Batavia bijv. de gelegenheid een doodziek kind naar boven te zenden, of wordt een pas geweigerd om de zaken van een overledene te Bandong te regelen. Deze klacht brengt de *Java-Bode* onder de aandacht der Regeering. De uitlating van den Arabischen zegsman, dat men geen bezwaar zou hebben tegen sluiting der kolonie voor nieuwelingen, mits meerdere vrijheid aan de aanwezigen worde verleend, komt wonderwel samen met een request, onlangs ingediend door den luitenant der Chineezen Thung Tjoen Ho te Buitenzorg, waarin o. m. betoogd werd, dat de voortdurende toevloed van arme Chineezen uit hun land naar Ned.-Indië hoogst nadeelig werkte op den welstand der hier geboren en getogen Chineezen, die door al te groote concurrentie hun broodwinning steeds meer bedreigd zien. Hij stelde daarom voor van elken singkeh een belasting van 100 à 200 gulden te heffen, zonder betaling waarvan hij niet

van boord van het hem aanbrengende schip op Nederlandsch-Indischen bodem zou mogen worden ontscheept. Wel werd deze zinsnede uit het request van Thung Tjoen Ho later op verzoek van vele zijner landgenooten ingetrokken, doch het reeds gedane verzoek wijst op den wensch van vele andere peranakans om de immigratie van singkeh's te beperken. Wellicht is het, volgens den schrijver van het artikel, thans voor de sluiting dier immigratie het geschikte oogenblik; doch voor de Chineesche werkkrachten der buitenbezittingen wenscht hij eene uitzondering te maken.

Dat juist thans, onder den invloed van den oorlog in het Oosten, teekenen van réveil of bewustwording onder de Chineezen zijn op te merken, welke niet over het hoofd gezien mogen worden, bespreekt de Atjeh-Correspondent van de *Nieuwe Courant* in zijn 74sten brief, opgenomen in het nummer van 26 Mei j.l. Daaruit moeten voor ons, Europeanen, èn als ras, en als bestuurders van deze landen gevaren voortkomen, bij een verkeerd politiek beleid, — d. i. zulk een, dat aan afkeurenswaardige tradities zekere rechtsgronden ontleent, die wij Nederlanders in het omgekeerde geval niet zouden willen erkennen: dat wij als ras per se superieur zijn. Deze schrijver gelooft, dat wij deze meening weldra niet meer aan Chineezen en Indo-Chineezen zullen kunnen opdringen. Hij ziet in de ongeveer 200.000 Chineesche medeburgers, met hunne vele relaties in de inlandsche,— niet het minst Atjehsche — samenleving en op familie- en handelsgebied door geheel Oost-Azië een niet licht te overschatten macht. Dat deze zich zelf bewust is, blijkt uit het vrij algemeen verlangen naar een Chineeschen consulairen dienst. Mocht dit vraagstuk aan de orde komen, dan meent de schrijver dat het rechtvaardige van dit verlangen moeilijk zal kunnen worden ontkend. Dat, wanneer men zich niet naar dien wensch voegt, daardoor de rasgevoeligheid van een ontwakend volk geprikkeld zal worden, leert men in Atjeh beter inzien, dan elders in Indië, omdat daar een vlottende, zich gestadig vernieuwende Chineesche bevolking leeft, waarvan een groot deel met andere besturen dan het onze van nabij bekend is.

Wat den moreelen invloed van de Chineezen op allerlei soort van inlanders betreft: het grootste deel van de Indo-Chineesche wereld staat met de Inlandsche bevolking der hoofdplaatsen op den besten voet en deze leert graag van den meer wereldwijzen Chinees. Ook ziet wel de orthodoxe Mohamedaan neer op den Chinees, die geen door den Profeet erkende heilige boeken heeft, maar de Chineesche „medjoesis" (heidenen) zijn voor onze Maleiers, Bataks, Gajoes en Atjehers als zoodanig volstrekt geen voorwerpen van afschuw; doch vooral voor de laatsten, practische lieden van wie men leering omtrent alles op de wereld krijgen kan. Er zijn dan ook sinds 1870 vrij wat dwaze, voor ons vaak noodlottige, dingen door de Penangsche Chineezen aan de Atjehers verteld, zeer waarschijnlijk zonder booze bedoeling, maar zij wekten bij de militante cliënten illusies op, die hun zelf en den nieuwen gebieders veel last en leed veroorzaakten. Hoezeer de Atjehers steeds door de Chineezen van den overwal zijn uitgebuit, toch kost het moeite de relaties met hen te verzwakken, laat staan te verbreken. De Chineezen lezen en vertalen de Nederlandsche, Britsche en Maleische bladen en leveren daarop de noodige commentaren. Den invloed nagaande, die dit heeft op de stemming in de inlandsche wereld, maakt de schrijver onderscheid tusschen de meer gematigde Maleische bladen op Java,

Sumatra en in de Straits uitgegeven, welke onder Europeeschen invloed staan, en die waarin Chineezen en Inlanders zich vrijelijk laten gaan. In deze treft de toon van naïeve bewondering voor de „orang Japan". Ergens las de correspondent: „bangsa Japan", hetgeen dus insluit eene erkenning van familieverwantschap tusschen Japanners en Polynesiërs. Deze wordt door de Japanners geleeraard en geen schijn van religieus antagonisme wordt door Maleische persorganen tegenover hen aangekweekt. Het is opmerkelijk hoe de Maleische wereld iets begint te begrijpen van het bestaan van eene groote Polynesische familie. De tegenstelling dat een land als Rusland, welks naam een siddering veroorzaakte, door een Aziatisch volk kon geslagen worden, dat is, zooals men telkens uitgesproken vindt, meer dan men ooit dorst verwachten. Tot dusver waren de Maleische bladen weinig ernstig of belangrijk. Zij waren de trouwe afspiegeling van de indolentie en onwetendheid, waarin de bevolkingen vegeteerden. Op eens is er, naar aanleiding der groote gebeurtenissen, een ernstig element in gekomen en het blijkt overvloedig dat dit naar den smaak der lezers is. De inlandsche samenleving blijkt vatbaar voor geestdrift jegens een volk, dat haar kort te voren nagenoeg ten eenenmale vreemd was en het wordt niet onder stoelen of banken gestoken dat men spoedig van een geheele zegepraal van de Japanners over de Russen hoopt te vernemen. Zonder over dit alles alarm te roepen, wijst de schrijver op de noodzakelijkheid geen struisvogelpolitiek te volgen, die onaangename verrassingen zou kunnen opleveren. Omgekeerd zou eene door overdreven vrees ingegeven geestelijke onderdrukking vooral onder het militante volk in Atjeh verzet kweeken. Wel een reden dus om alles aan te wenden tot pacificatie der gemoederen, waarbij niet machtsvertoon maar de grootst mogelijke welvaart de solide grondslag is. Alle elementen om deze te scheppen zijn in Atjeh aanwezig, voor den nieuwen gouverneur, kolonel van Daalen, is daar een schoone taak weggelegd en groote verwachtingen worden op hem gebouwd. Meer dan eens heeft hij getoond dat het gewestelijk bestuur, ook met betrekkelijk geringe machtsmiddelen, sterk is. Thans komt het er in de geschetste omstandigheden op aan te laten zien, dat men ook wijs en vooruitziende is.

In het *Alg. Handelsblad* van 7 Juni jl. worden deze artikelen ook besproken en wordt eveneens meerdere vrijheid voor de aanwezige vreemde Oosterlingen bepleit, met het noodige toezicht dat zij van die vrijheid geen misbruik maken.

* * *

Welvaart op Java. In het *Alg. Handelsblad* van 18 Mei jl. wordt uitvoerig besproken het artikel van S. Nirpa in het *Tijdschr. voor het B. B.*, waarvan wij in de vorige revue ter loops melding maakten (bl. 908) en gewezen op de onbetrouwbare statistieken en de economische ketterijen, welke er in ter sprake komen. Als tegenhanger hoe men door een ander soort stokpaardjes te berijden, de meer gebruikelijke bestrijdt, scheen ons het stuk niet onaardig. Men komt er ten minste door tot zelfdenken; daarom komt ons het verwijt, hoe het mogelijk is dat de bekwame redacteur van genoemd tijdschrift 'n dertig bladzijden daarvoor inruimt, niet geheel billijk voor.

* * *

Oude tempels. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Mei jl. neemt uit de *Mataran* het bericht over, dat, dank zij het initiatief van Dr. Brandes, bij den Boeroeboedoer een Siwaïtische tempel ontdekt is, die wel in puin ligt, doch waarin wonderschoone beelden zijn gevonden, zoo goed als onbeschadigd, welke beelden in schoonheid van vorm alle Brambanansche beelden verre overtreffen. Grooten lof komt hier ook toe aan den heer Leydie Melville, onder wiens deskundige leiding de uitgraving met de uiterste zorg en voorzichtigheid heeft plaats gehad.

Nog een ander werk wordt van Dr. Brandes geroemd, namelijk het zooveel mogelijk in den oorspronkelijken toestand terugbrengen van de nabij Boeroeboedoer aanwezige Tjandi Pawon. Deze was in den loop der tijden met een reusachtigen randoe-alas boom begroeid, waardoor het bovenste deel geheel verwoest was. Dr. Brandes heeft volgens dit bericht den boom met de grootste nauwgezetheid opgeruimd en het uiterst moeilijke werk verricht om de verspreide deelen tot den vereischten vorm terug te voegen, zooals uit een later in den handel te brengen photographische afbeelding van den heer Cephas zal blijken. Hierbij dient te worden aangeteekend, dat Dr. Brandes in zijne brochure: „Eenige uiteenzettingen", die in 1902 bij Albrecht & Co. te Batavia verscheen, zelf zegt op bl. 45), dat niet hij, maar de heer van Erp het eerst een stuk van dien randoe-alas liet wegnemen, doch dat hij het amoveeren van dien boom ook noodzakelijk vond. Blijkbaar heeft hier het natuurschoon voor het archeologisch schoon het veld moeten ruimen.

***

Het ontslag van den Regent van Poerwokerto, waaromtrent wij in de *Locomotief* van 20 April jl. een uitvoerig artikel, overgenomen uit de *Java-Bode* aantroffen, schijnt dubbel en dwars verdiend te zijn, als men verneemt van het legio knevelarijen, waaraan hij zich schuldig maakte. Gedwongen leenen van zijn ondergeschikten, onderhouden van een duren gamelang, quasi door een ververeeniging van hoofden, schatting door dorpshoofden bij hun aanstelling opgebracht, onderzoek van zaken, met afschuiven van geld te zijnen voordeele, het op onereuse wijze leenen van gelden uit de moskee-kas, en dergelijke waren handelingen, die jaren lang getolereerd schijnen te zijn, doch waaraan nu een einde is gemaakt, door de krachtige houding van den Landvoogd en dit was noodig, want het slechte zaad door den regent gezaaid ontkiemde welig; de geheele lagere ambtenaarswereld — enkele goeden niet te na gesproken — leerden schulden maken en knevelen om er weer uit te raken, als een doodgewone zaak beschouwen. Het is een voorbeeld tot richtsnoer voor andere regenten, die, zij 't ook niet met zoo'n vaart, in een dergelijk schuitje varen, zoo besluit het artikel.

***

Bantam—Banten. In een ingezonden stuk van het *Alg. Handelsblad* van 17 Mei j.l. maakt Dr. A. A. Fokker attent op het feit dat waar wij telkens het woord B a n t a m gebruiken, dit naar inlandsche uitspraak en schrijfwijze B a n t e n moet wezen. Daar dit laatste woord voor ons eerder gemakkelijker is uit te spreken dan omgekeerd, vraagt hij waarom wij die spelling uit den tijd der Portugeezen hebben behouden, en daaraan een verkeerde uitspraak blijven geven. De Portugeezen zelf hebben het woord nooit anders dan

B a n t a n uitgesproken (de z.g. stomme *e* of pepet in de laatste lettergreep konden zij niet anders dan door een *a* weergeven); zoo schrijven zij ook heden nog tal van woorden op een *m*, waar ze toch een *n* laten hooren (b.v. het bekende D o m, Spaansch D o n, voor persoonsnamen, en b o m, goed, enz.). Met A m b o i n a, den Portugeeschen naam voor Ambon hebben wij afgerekend en nu meent Dr. Fokker dat wij ook gerust B a n t a m kunnen laten vallen. De redactie van het *Hbl.* is er voor de eenmaal geijkte spelling maar te behouden, zooals men dat ook voor bekende andere plaatsen den landen doet. Nu het woord al drie eeuwen in gebruik is, zal het blad er maar mede voortgaan, omdat er dan de meeste kans is dat de lezers het begrijpen. Intusschen veroorloven wij ons de opmerking, dat men toch met de Atjehsche namen veel radicaler tot de juistere spelling is teruggekeerd en dat deze voor een leek nu wel wat barbaarsch klinken.

* * *

De suikercultuur op Java. Onder dit opschrift heeft de *Nieuwe Courant* in haar nummers van 6 tot 27 Mei j.l. een tiental vervolg-artikelen over dit onderwerp gegeven, welke zich kenmerken door een bezadigde en duidelijke uiteenzetting van hetgeen aan die cultuur vast is en van het belang dat Indië daarbij heeft. Uitgaande van den volgens sommigen zorgwekkenden toestand, waarin de Javaan verkeert en die eigenlijk hierop neerkomt dat het oude landbouwvolk zich begint te ontwikkelen tot een handwerksvolk, waarbij dit proces verhaast wordt onder den invloed van Europeesche industrie en handel, treedt het feit op den voorgrond dat Indië op dit oogenblik zichzelf niet kan bedruipen, omdat de Javaan niet meer belasting kan betalen en dat hij dit niet kan wegens gebrek aan geld. Herinnerd wordt aan hetgeen de heer de Jaager zeide in de Jan.-afl. 1901 van dit tijdschrift: „Makanan moerah, wang mahal", er is geen gebrek aan eten, maar aan gelegenheid om geld te verdienen. In de diepe binnenlanden van Preanger en Bantam zijn dorpen aangetroffen, waar de rijst 10—12 jaar opgeschuurd lag. De inlander heeft meer noodig dan voedsel, zooals kleeren, werktuigen, olie, metalen enz. die hij slechts voor geld kan krijgen; hij moet dus in staat gesteld worden zijn arbeid te geven voor geld en dan is hetgeen hij thans zelf voortbrengt van weinig beteekenis, vergeleken bij het groote zielental. Om na te gaan welke waarde de inlanders buiten den landbouw produceeren, wordt de bedrijfsbelasting van 2 pCt. als maatstaf genomen, die in 1902 ruim 1½ millioen gulden opbracht en dus 75 millioen aan inkomsten voorstelde. Hieronder zijn nog verschillende bedrijven, die voortspruiten uit of in nauw verband staan met de suikerindustrie. Bij genoemd cijfer nog 5 millioen voegende voor niet belaste bedrijven, schat men de totaal-inkomsten buiten die door landbouw verkregen op 80 millioen.

Om een denkbeeld te geven van den omvang der suikerindustrie wordt vermeld dat in 1904/05 de aanplant wordt geschat op 105.580 H.A. of wegens het om de drie jaar planten op dezelfde gronden, worden 316.740 H.A. voor die teelt gebruikt, ongerekend de tusschenliggende ongeschikte of ongebruikte gronden. In Nederland zijn geen twee provincies die te zamen laatstgenoemde oppervlakte aan bouwgronden kunnen aanwijzen (Groningen en Noord-Brabant tellen te zamen 275.000 H.A. en de 6 kleinste provincies, Friesland, Drente,

Overijssel, Utrecht, Noord- en Zuid-Holland beschikken bij elkaar over niet meer dan 266.000 H.A.). [1]).

Volgens een opgaaf omtrent 8 fabrieken van Midden-Java wordt daar van *f* 351 tot *f* 554 per bouw onder de bevolking gebracht, met een gemiddelde uit de opgegeven cijfers van *f* 360. Volgens een andere taxatie *f* 318, waarvan *f* 45.25 af voor grondhuur, geeft *f* 270 per beplanten bouw aan diverse arbeidsloon. Voor de genoemde uitgestrektheid van 105.580 H.A. of 148,778 bouws geeft dit dus ruim 40 millioen aan ontvangsten of 50 pCt. van hetgeen alle inlanders op Java buiten den landbouw om produceeren. Stelt men het dagloon bij de suikercultuur op 25 à 30 cts., gemiddeld 27½ cts. dan stelt het genoemde cijfer de betaling voor van 146 millioen dagdiensten. Volgens de „Jaarcijfers" waren er in 1898 in alle fabrieken in Nederland werkzaam 248.773 personen. Stelt men hun arbeid op 300 werkdagen per jaar, dan komt men tot het besluit dat deze juist voldoende zou zijn om de helft te leveren van het voor de Indische suikerfabrieken benoodigde werkvolk. De opbrengst aan ruwe suiker van die fabrieken bedroeg 1.083.259 ton, dat is negen maal de opbrengst van alle suikerfabrieken in Nederland, die in 1903—'04 112.509 ton leverden.

Aangezien het suikerriet met zorg verbouwd moet worden, komt het weinig voor dat riet ter vermaling wordt opgekocht, doch wordt het meestal door de onderneming zelf geteeld op gronden, die ingehuurd worden, omdat de inlanders hun bouwgrond niet aan niet-inlanders mogen verkoopen. De inhuur mag naar den aard van het bezitsrecht van den inlander zekere termijnen niet overschrijden: voor ambtsvelden een oogstjaar, voor communaal bezeten gronden 6½ jaar: individueel bezeten gronden of communale met vaste aandeelen 12 jaar en voor die met agrarisch eigendom 20 jaar. Dat zelfs voor deze laatste categorieën beperkingen zijn gesteld, vindt zijn reden in de

---

[1]) Deze cijfers zijn volkomen juist; doch het is gewenscht de statistiek in zijn geheel te geven en aangezien de provinciale opgaven niet overal bij de hand zijn, ontleenen wij het volgende overzicht in Hectaren aan de „Jaarcijfers" over 1908:

	Bouwland.	Weide en hooiland.	Waarmoozerijen en tuinen.	Boomgaarden en kweekerijen.	Bosch.	Totaal gecultiveerde gronden.	Totaal ongecultiveerde gronden, dijken, wegen, wateren, enz.
Groningen	127.206	60.036	3.673	161	1.122	192.198	42.807
Friesland	45.274	209.657	1.644	209	7.967	264.751	66.708
Drenthe	43.477	67.645	1.009	53	11.452	123.636	141.609
Overijssel	59.986	127.221	1.964	604	19.549	209.324	122.692
Gelderland	119.427	154.477	7.272	6.287	78.395	365.858	127.722
Utrecht	18.330	71.778	2.399	2.778	19.587	114.872	23 756
Noordholland	37.199	151.607	8.450	1.986	6.682	205.924	69.747
Zuidholland	61.635	163.594	8.423	4 552	9.005	247.209	53.866
Zeeland	109.099	34.539	2.093	1.430	1.418	148.579	28 519
Noordbrabant	147.821	122.318	5.506	1.069	60.570	337.284	148 671
Limburg	89.871	26.350	4.758	6.009	38.179	165.167	55.082
Totaal	859.325	1.189.222	47.191	25.138	253.926	2.374.802	881.119

3.255.921 H.A.

omstandigheid dat zonder haar de zorgelooze inlander er spoedig toe zou komen zijn grond voor zoo langen tijd te verhuren, dat de transactie weinig van verkoop zou verschillen en dat die vrees gegrond is blijkt uit het in de streken met erfelijk individueel bezit geleidelijk overgaan van den bouwgrond in handen van groot-grondbezitters. Dat tegenover 3.280.523 bezitters of aandeelhouders in bouwgrond volgens de officieele rapporten 1.083.880 landbouwers tegen loon of aandeel in de opbrengst bij inlanders werkzaam zijn, bewijst hoe groot nu reeds het aantal is der onterfden, die hun grond òf in zoogenaamde huur, òf door koop hebben zien overgaan in handen van helpende landgenooten. Hieruit ziet men dat grondverhuur niet (zooals wel eens beweerd is) een gevolg is van de suikercultuur, maar dat deze gebruik maakt van toestanden, die ook zonder haar bestaan. Als regel is het aanbod van grond voor verhuring bij bestaande ondernemingen grooter dan de vraag, komen de verhuurders zich een paar jaar vooruit aanmelden en vragen dan tevens voorschot.

De fabrikant heeft zooveel mogelijk groote complexen noodig, hetgeen ruil van gronden noodzakelijk maakt, die zoodanig de inwendige huishouding van de dessa raakt, dat alle Europeanen, zoowel ambtenaren als particulieren, het best doen er zich buiten te houden. De ondernemer roept daarbij de hulp in van het hoofd en de bestuursleden van het dorp en betaalt aan deze *f* 1 à *f* 2.50 per ingehuurden bouw. Heeft de ruiling plaats gehad, dan wordt de overeenkomst volgens model gesloten, en is eerst rechtsgeldig na onderzoek door den controleur en bekrachtiging door den Assistent-Resident. De verdere waarborgen omtrent vooruitbetaling, tijd van in gebruik zijn, gaan wij kortheidshalve voorbij.

Terwijl in 1903 voor 124.936 bouws ± *f* 5.652.000 aan huur werd betaald of *f* 45.23 per bouw, gaven anderen *f* 30 à *f* 35 als huurprijs op. Het verschil spruit vermoedelijk voort uit de premiën, die de fabrikanten boven de huur betalen voor het aanvaarden van den bouwgrond na een bepaalden tijd. Daar het snijden van het riet niet in eens plaats vindt, maar binnen een tijdperk van ongeveer vier maanden, krijgt de een zijn grond eerder terug dan de ander. Onbillijk is dit niet, omdat de huur tot den uitersten termijn reikt, doch om het onaangename verschil weg te nemen, geeft een fabriek op Midden-Java bijv. voor elke halve maand dat één bouw na 1 Mei wordt aangehouden *f* 2, doch onder beding dat, als het riet in brand mocht vliegen, *f* 50 per bouw wordt afgetrokken. Wordt dus van een dorp bijv. 60 bouw ingehuurd en tot 1 Aug. aangehouden, dan krijgen de verhuurders $2 \times 2 \times 3 \times 60 =$ *f* 720 premie, doch brandt er 3 bouw van het riet af dan wordt daarvoor *f* 150 gekort. Men heeft deze regeling gemaakt om de bevolking belanghebbende bij rietbranden te maken; intusschen schijnt op grond van hetgeen de heer J. L. van Gennep in deel XXVI afl. 4 van het *Tijdschr. B.-B.* over de rietbranden mededeelt, het toeschrijven van deze aan het te lang aanhouden der gronden niet juist te zijn. Ontevredenheid, wrok of wraakzucht tegen dorpshoofden, bewakers, bestuur, en dergelijke schijnen meer dan dit de reden van veel branden.

Hoe het zij, de ondernemers lijden door branden enorme schade en zijn in hun recht daartegen door dat premiestelsel te waken. De bevolking ontvangt die premies en als nu de ontvangsten voor grondverhuring rond

op *f* 40 per bouw gesteld worden, meent de schrijver niet ver van de waarheid te zijn. De ingehuurde grond blijft daarvoor 16 maanden ter beschikking. Vervolgens wordt de beschouwing van den heer Van Deventer op bl. 29 van zijn vroeger besproken overzicht (1904: II bl. 1726) aan een critiek onderworpen. Waar deze tot de conclusie komt dat bij *f* 30 à *f* 35 huurprijs de inkomsten bij verhuur en eigen bebouwing nagenoeg gelijk staan, komt het den schrijver der onderhavige artikelen voor dat de nadeelen van den verhuur wat te hoog, de voordeelen wat te laag zijn gesteld. Zoo geeft een gendjah-oogst wel minder beschot dan een van padi-dalam, maar de rijst is vroeger beschikbaar, als de prijzen hooger zijn; tegenover het nadeel van het weder herstellen der weggeploegde dijkjes, staat het voordeel dat de grond direct geschikt is voor tweede gewas en waar nu de huursom feitelijk hooger is, komt men tot het besluit dat de inlander bij de verhuring geldelijk voordeel heeft.

Onder de aan verhuur verbonden misstanden, die onder de oogen gezien moeten worden, behoort de vooruitbetaling, waarbij de huursom reeds lang verteerd is, als de verhuurder zijn grond moet afstaan, doch het is te vreezen, dat dit bezwaar niet te voorkomen zal zijn, daar die misstand niet door de suikercultuur in het leven is geroepen, maar geldleenen onder landgenooten ook voorkomt en dan zelfs met geheel verlies van den grond kan eindigen. Zelfs de bestaande bepaling dat geen vooruitbetaling mag worden gegeven voor de intrede van de 15de maand, voorafgaande aan het kalenderjaar, waarin met de grondbewerking zal worden begonnen, acht de schrijver op goede gronden overbodig en zelfs schadelijk. Een andere misstand is de betaling der dessahoofden voor hun tusschenkomst bij het ruilen en wisselen van grondstukken. Hier behoeft volstrekt niet dadelijk aan knoeierij of omkooping te worden gedacht en behoort men niet te vergeten dat de vrije suikercultuur is ontstaan uit de gedwongene (cultuurstelsel), toen alle daarbij betrokken ambtenaren en beambten en ook de dessahoofden voor hunne bemoeiïngen op de eene of andere wijze werden beloond. Bij den overgang was het desideratum: vervanging door een vrijen aanplant op ingehuurde gronden en met vrije arbeiders bewerkt, doch overigens op denzelfden voet als de op te heffen gouvernements-tuinen. Om de inlandsche hoofden daar tegen niet te stemmen is men den dessahoofden en nog langen tijd ook den inlandschen ambtenaren hun premiën blijven betalen; dit is op vele plaatsen geschied, zoo niet op verzoek, dan toch met medeweten van de betrokken plaatselijke ambtenaren, die, het is niet zoo lang geleden nog gezegd, het zoo hard vonden, dat die hoofden hun cultuurprocenten moesten missen. Zoo zijn die premies blijven bestaan, wat ook billijk is, doch het is niet goed dat zij bij wijze van geschenk worden gegeven; het zou geraden zijn te bepalen dat de fabrikant verplicht is, hun voor elken bouw in hun dessa gehuurde grond een zekere som, bijv. *f* 2.50 te betalen. Na gewaarschuwd te hebben tegen onjuiste of overdreven verhalen omtrent die premies, wordt nog de bewering besproken, dat de verhuring in het bijzonder plaats heeft om met de huursom de landrente te kunnen voldoen. De landrente bedraagt op Java van 3.840.000 bouw ± *f* 18 millioen of gemiddeld *f* 4.70 per bouw. Daar de ingehuurde gronden tot de beste sawahs behooren, stelt de schrijver ze voor de 148778 bouw suikergronden van 1905

op ƒ9 en de belasting daarvan zou dus ƒ 1.339.002 bedragen. De meeste gronden worden verhuurd en de huursom wordt ontvangen in het laatste kwartaal, als het grootste deel van de landrente al betaald is en misschien de helft nog moet worden afgedaan, stel ƒ669.000. Nu ontvangt de bevolking voor haar aan de fabrieken verhuurden grond, groot 148778 bouws, berekend tegen ƒ45.23, met inbegrip van braak-inhuur ƒ6.709.000; de meerdere 6 millioen en hetgeen zij nog in handen krijgt door verhuur aan eigen landgenooten zijn bestemd voor andere doeleinden. Dat een Javaan bij navraag gaarne beweert, dat hij zijn grond verhuurt, omdat hij anders zijn landrente niet betalen kan, spruit voort uit de verklaarbare hoop dat zulks tot vermindering van aanslag kan leiden.

In het 5de artikel wordt de waterquaestie besproken. Bepaaldelijk in den drogen tijd heeft het suikerriet water noodig en daarvoor moet gebruik gemaakt worden van het bevloeiingsmateriaal, dat de bevolking anders bezigt of beter gezegd zou kunnen bezigen voor de teelt van eigen gewas. Het watergebruik is op Java niet aan bepaalde regelen gebonden; die het dichtst bij de bron zit neemt gewoonlijk zooveel als hij noodig heeft, zonder zich om lager gelegen gronden te bekommeren. Toch hebben zich hier en daar eenvoudige regelingen ontwikkeld en zoo heeft zich in suikerstreken, met uitzondering van enkele plaatsen, waar groote irrigatiewerken zijn aangelegd, de regeling gevormd dat de inlander het water 's nachts en de fabrikant het overdag krijgt. Deze regeling is voortgevloeid uit de vroegere toestanden; vooreerst werd aan de gouvernementsaanplantingen vroeger het eerst water gegeven en waar er gevaar was, dat dit in de bovenstreken zou worden opgehouden, werd het aflaten daarvan in het belang van die cultuur geëischt, doch ten andere werd het water alleen overdag gebruikt omdat het werk in de tuinen en het toezicht daarop alleen overdag geschiedden. Des nachts had men het water niet noodig en werd het aan de bevolking overgelaten. Deze profiteerde er in de lagere streken van, dat men in de bovenlanden geen vrijheid had om het op te houden en had dus in sommige gevallen toch nog meer, dan bij geheel vrij beheer. In de meeste suikerstreken is men ten bate der bevolking er toe overgegaan om reeds 's middags om 4 uur het water te harer beschikking te stellen, zoodat zij het nog bij dag naar haar velden kan leiden. In deze regeling ligt veel gebrekkigs, zegt de schrijver en hij betreurt het, dat bij den overgang van de gedwongen in de vrije cultuur, door den Staat niet dadelijk betere voorzieningen zijn gemaakt, doch waar de toestand bestaat en niet kunstmatig in het leven is geroepen, late men zich zonder betere gegevens, dan waarover men thans beschikt, niet verleiden tot ingrijpen in door jarenlang gebruik verkregen aanspraken.

Het vaststellen van ieders rechten op het water of van de uit te keeren schadeloosstelling als het hem toekomende niet wordt verstrekt, is zeer moeilijk. Er zijn er die, als de fabrikant slechts 1/3 van den grond huurt, hem niet, zooals bij bovenbedoelde regeling, de helft, maar slechts 1/3 van het water willen geven; daar hij echter van 1 April tot 1 November zoowel beschikt over de gronden van den afloopenden als over die van den toekomstigen oogst, zou hij dan volgens dien regel zelfs recht hebben op 2/3. Nu kan hij als het riet gesneden is de gronden wel eerder teruggeven, doch recht

op het water kan hij toch houden zoolang hij nog huur aan den grond heeft. Het wordt niet gewenscht geacht, dat de Staat hier ingrijpt en bijv. bepaalt, dat het water den grond volgt. Dit wordt zelfs gevaarlijk geacht voor de bevolking, want om het recht op het water te behouden, zou het kunnen gebeuren dat de fabrikant dan verplicht zou zijn de gronden ook tot 1 Nov. aan te houden.

Bij een ander geval wordt ondersteld dat er in den oostmoesson slechts water beschikbaar is voor 30 % van een complex gronden. Als nu de fabrikant met instemming van de deelgerechtigde bevolking in die streek 30 % heeft ingehuurd, het deel dus, dat in gewone omstandigheden, met uitsluiting van de andere 70 %, water zou krijgen, dan heeft hij, volgens den schrijver, ook aanspraak op al het water uit de leiding en zou het onbillijk zijn hem een deel te ontnemen om de bevolking in de gelegenheid te stellen een deel van die 70 % te beplanten. Wel zou het kunnen beplanten van dat deel, vooral als door de meerdere vraag in die streek, ontstaan door de fabriek, de prijs van tweede gewassen verhoogt, voor de bevolking een groot voordeel zijn, doch men kan niet zeggen dat zij benadeeld wordt, wanneer men haar dat meerdere water niet geeft. Laat men zich verleiden water te verschaffen ten koste van de fabriek, dan zou die kunnen gedwongen worden tot staking of inkrimping van het bedrijf. Dit geeft aan de bevolking grootere schade, want zij krijgt dan wel de beschikking over meer water, waarvan zij echter niet kan profiteeren en het ware dan beter geweest haar alleen het weinige te laten, dat zij in staat is om te zetten in *geld*.

Door een en ander wordt aangetoond, dat de oplossing van het irrigatievraagstuk zoo eenvoudig niet is als het schijnt. Mag de Staat zonder schadeloosstelling ingrijpen in jarenlang gevestigde toestanden, waarop de fabrikant zijn onderneming heeft uitgebreid? En verder: welke factoren zullen de hoeveelheid water bepalen, waarop ieder recht heeft. Regelt die zich naar de waterbehoefte, den aard van den grond en van het gewas? Dit zijn alle quaesties, die voor de regeling opgelost moeten worden en is de regeling gevonden, dan hapert het nog dikwijls aan de verdeelwerken. Daarom is de regeling waarbij de eene partij zooveel uren als de andere de beschikking er over heeft, in afwachting van iets beters, nog zoo kwaad niet. Intusschen moet men naar het betere blijven zoeken en zekerheid verschaffen om een eind te maken aan den toestand, waarbij hoogere en lagere ambtenaren vaak meenen naar willekeur te mogen ingrijpen,

In een volgend artikel worden de waterregelingen besproken, die hier en daar zijn ingevoerd en door de fabrikanten betaald worden. De eerste stoot hiertoe werd 23 jaar geleden gegeven door den toenmaligen Resident van Tegal, later Gouverneur-Generaal, Jhr. Van der Wijck, met betrekking tot het gebied van de Goeng en Koemissik. Later zijn zulke regelingen ingevoerd in het gebied van de Pekalen, bij de Pategoewan-werken en elders. Waar zij definitief zijn ingevoerd, zal geen enkel fabrikant verlangen weer tot den ouden toestand terug te keeren. Natuurlijk zullen zij er geen genoegen mede nemen als bij het vervangen van oude toestanden door nieuwe zij alleen de nadeelen dragen, terwijl de eerste ontstaan zijn uit handelingen van den Staat, van de bevolking en van de fabrikanten te zamen; elk moet dan noodzakelijk een deel van de lasten voor zijn rekening nemen.

De quaestie van het onbillijk verdeelen van het water is echter een klein kwaad tegen het groote euvel: het misbruik dat door de inlandsche bevolking in het gebergte en ook in de benedenstreken van het irrigatiewater wordt gemaakt. Het nutteloos laten wegvloeien of verspreiden over groote oppervlakken, waar het nutteloos in den grond trekt en verdampt, terwijl men beneden naar water snakt, het te ver uiteen beplanten van velden met tweede gewassen, waardoor veel water verloren gaat op den weg naar die velden en dergelijke, zijn zaken waaraan een einde moet komen. Levert de watervoorziening in suikerstreken in den drogen tijd wel eens moeilijkheden op, voor den aanplant van rijst, die in den regentijd water behoeft, heeft de oprichting van suikerfabrieken, in landen waar de toevoer beperkt is, voordeelen. Is er bijv. onvoldoende water voor 3000 bouw, doch genoeg voor 2000, dan is het een voordeel als 1000 bouw riet in den westmoesson met rijst, doch in den oostmoesson met riet beplant worden. Men kan dan een streek met minder water bevloeien of wel, als in de Pekalen, een grooter oppervlak irrigeeren.

Om te doen zien wat de suikercultuur beteekent voor den werkzoekenden inlander, wordt er op gewezen dat men zoo vroeg mogelijk in het jaar begint met het openmaken der velden, zoodat tegen dat hij klaar is met zijn sawaharbeid en op den nieuwen oogst wacht, dadelijk gelegenheid bestaat om geld te verdienen. Geschetst wordt hoe in bepaalde richtingen de lieden uit armere streken tijdelijk naar de suikerstreken verhuizen of elders arbeid bij het planten van bibit vinden. Als men nagaat dat voor het bewerken van een bouw 6 à 8 man noodig zijn, dan komt men tot een millioen dagdiensten, een getal zoo groot dat, als alle werkbare landbouwers in Nederland er voor beschikbaar waren, zij nog slechts voldoende zouden zijn voor de helft der door de suikercultuur ingenomen gronden. Voeg daarbij het werk voor het onderhouden en snijden van den aanplant, dat in de fabriek en dat van de karrevoerders, dan blijkt hoeveel arbeid nuttig besteed kan worden. Intusschen begint in den laatsten tijd het vervoer meer en meer over draagbaar spoor plaats te hebben, hetgeen voor de inlandsche bevolking te bejammeren is, want daarmede gaat voor haar een bedrijf, dat bij een aanplant van 148.000 bouws ruim 10 millioen gulden zou kunnen opbrengen, te eenigertijd verloren. De veldarbeid wordt per taak betaald, omdat daarmede iedereen loon krijgt naar verrichten arbeid, ieder vrij is zoo lang of zoo kort te werken als hij verkiest en de controle het gemakkelijkste is. De loonen worden 's avonds tusschen 4 en 6 uur door de mandoers op het veld uitbetaald, daar het Europeesch personeel te beperkt is om het zelf te doen; het heeft echter de contrôle en al zou een belanghebbende wellicht toch niet durven klagen over slechte betaling, deze zou toch blijken door volksverloop van den eenen mandoor naar den anderen. Bij fabrieksarbeid en transport komen wel boeten voor, maar men is daar zeer voorzichtig mede, omdat men het vaste werkvolk hard noodig heeft.

Ter beantwoording van de vraag of de arbeid bij de suikercultuur behoorlijk betaald wordt, is bij taakwerk het vergelijken met andere takken van nijverheid moeilijk. Het dagloon, op gezag van Mr. Van Deventer gesteld op 25 à 30 cts. voor een man en 15 cts. voor een vrouw, dus voor een gezin op gemiddeld $42^1/_2$ ct., schijnt belangrijk meer dan wat volgens dienzelfden schrijver wordt opgeleverd door arbeid aan eigen akkers en erf of hier en daar als daglooner.

Klemmender dan dit beroep op Mr. Van Deventer's onzekere statistieken, schijnt ons het feit, dat jaarlijks niet duizenden of tienduizenden, maar honderdduizenden naar de fabrieken trekken om er werk te zoeken. Bovendien steken de dagloonen van $22^1/_2$ tot $41^1/_2$ ct. gunstig af bij de loonen, genoemd in het rapport over de Solo-vallei van $16^2/_3$ tot 25 ct. (vgl. blz. 44 van dat verslag). Het eigenbelang van den fabrikant, voor wien op tijd werken meer waarde heeft dan goedkoop werken, waarborgt hier een billijke behandeling en de werknemer bij veldarbeid staat veel vrijer tegenover den werkgever dan hier in Europa. Slechte betaling bij suikerfabrieken straft zichzelf en daarom is het de grootste zorg van den beheerder en de eerste verplichting der geëmployeerden de arbeiders behoorlijk en op tijd te betalen.

Doch ook indirect oefent de cultuur een grooten invloed uit door het werk geven aan velerlei bedrijf, als: potte- en steenbakkers, vlechters, wagenmakers, karre- en schuitevoerders; voortdurend zijn allerlei ambachtslieden in de fabriek noodig en zelfs inlandsche scheikundigen, speciaal voor deze industrie opgeleid, schijnen goed te voldoen. Ook voor het verkeerswezen is de bloei der suikerindustrie van groot gewicht. De opbrengst aan suiker wordt voor 1904 geschat op 1.083.000 ton, terwijl in 1903 ongeveer 235 000 ton plantriet (stekken) werden geoogst. Als men nagaat dat alle vrachtgoederen in doorgaand verkeer langs de S.S. op Java in 1903 slechts 536.000 ton bedroegen, dan is dit slechts de helft van hetgeen in 1904 alleen aan suiker over dat eiland langs verschillende verkeerswegen werd vervoerd. Als tak van uitvoer bedraagt de waarde der suiker 69 millioen, terwijl die van den geheelen uitvoer in 1903 op 157 millioen is berekend en voor 1904 zal die waarde veel hooger zijn. In 1900 toonde Mr. N. P. Van den Berg in een voordracht aan, dat de suikerindustrie in economischen zin voor Java misschien van nog grooter beteekenis is, dan de wijnbouw voor Frankrijk of de graanteelt voor Noord-Amerika.

Brengt zij groote voordeelen aan land en volk, in de laatste jaren deed zij dit ook aan de ondernemers. Hierbij wordt er nadruk op gelegd dat voor hen eerst sedert kort een tijdperk van verademing is ingetreden. Niet ondersteund als elders door premiestelsels, heeft de suikercultuur in Indië op eigen wieken moeten leeren drijven. Die voordeelen hebben de vraag doen rijzen of staatsexploitatie niet gewenscht zou zijn. Hiertegen wordt gewaarschuwd, o. a. ook wegens het bezwaar dat de ambtenaren aan collega's, beheerders van een staatsonderneming, niet zouden durven weigeren, wat zij het een particulier wel doen, in zake verzoeken om hulp met arbeid, water, materialen enz. Over het algemeen worden de uitkomsten van staatsexploitatie in Indië ook niet bemoedigend geacht. Op Madoera waar het land arm is door gebrek aan bouwgrond en water, wordt door de bevolking geld verdiend met visscherij, scheepvaart, uit werken gaan, enz. en daar zijn de zoutmakers in de kommervolste omstandigheden van allen. Over de toestanden op Banka, vergeleken met Billiton behoeft thans niet nader te worden gesproken, na alles wat daarover geschreven is. Staatsexploitatie van suikerfabrieken op Java wordt door den schrijver eene ernstige bedreiging geacht van de persoonlijke vrijheid van den inlander, een vermomde terugkeer tot het dwangstelsel. Het drijven van die industrie door de Javanen zelf is een aantrekkelijk denkbeeld, waarvan de verwezenlijking slechts in een verre toekomst ligt.

In verband daarmede wordt wel eens gevraagd of het niet beter ware geweest den inlander in zijn kalme rust te laten, doch terecht wordt, bij het antwoord van „misschien wel", het onvermijdelijke aangetoond van zijn contact met de buitenwereld en de behoeften, welke hij daardoor heeft leeren kennen.

Een groote grief tegen de suikerindustrie is voorts dat het geld, hetwelk er mede verdiend wordt grootendeels het land uitgaat, elders wordt verteerd en weinig bijdraagt tot de welvaart en de ontwikkeling van het land van voortbrenging. Men wenscht daarom wel eens uitvoerrechten, doch dit wordt ten sterkste ontraden; niettemin komt het billijk voor ook deze thans bloeiende tak van nijverheid te doen deelen in de lasten van het land, waarin zij gedreven wordt. Dit geldt ook voor de andere groote bedrijven; volgens sommigen zou men bij de suiker niet te hard van stapel moeten loopen en deze industrie eenigen tijd gelaten moeten worden zich van de groote geldelijke verliezen en zware schokken van vroeger geheel te herstellen. Dit daargelaten komen twee soorten van belasting geschikt voor: een zeker percentage van de netto-winst of een watercijns per beplanten bouw. Het bepalen van de eerste en het geven van inzage in de boeken zal veel bezwaren opleveren; terwijl de voorstanders van den tweeden belastingvorm meenen dat dan tegelijk zekerheid kan worden gegeven omtrent de rechten der ondernemers op het water. Tevens zou een regeling moeten worden getroffen om, waar de bevolking in enkele gevallen door onttrekking van teveel water schade lijdt, haar uit een gedeelte van dien cijns dit te vergoeden. Eensdeels zouden op die wijze veel moeilijkheden uit den weg worden geruimd, anderdeels moet er dan op gerekend worden dat al dadelijk een deel der belasting weer aan de bevolking wordt uitgekeerd. Ook zal bij vooruitgang der industrie eene verhooging en bij achteruitgang eene verlaging van dezen cijns in uitzicht gesteld moeten worden. Om het bezwaar te ondervangen dat goede en kwade ondernemingen per bouw evenveel zouden moeten opbrengen, ware eene rationeele verdeeling misschien aan een door de fabrikanten te kiezen commissie over te laten. Volledigheidshalve wordt ook het denkbeeld vermeld geopperd in de April-afl. van dit tijdschrift (bl. 565). De moeilijkheid ligt hier in de bepaling van de productiekosten; stelt men die te hoog, dan zullen de meest winstgevende ondernemingen, die het goedkoopst werken, in evenredigheid veel minder betalen, dan de in minder gunstige omstandigheden verkeerende, en zullen er jaren zijn, waarin nog door velen met winst wordt gewerkt, zonder dat belasting kan worden geheven; stelt men de voortbrengingskosten te laag, dan zullen vaak fabrieken, die met verlies werken, nog worden bezwaard met eene belasting op de winst. Naar aanleiding van deze opmerking meenen wij dat het dan zaak is de productiekosten niet te laag te stellen, maar het te heffen percentage van het verschil van deze (waarover desnoods een der laagst bekende marktprijzen of iets meer ware te nemen) met den actueelen marktprijs, zeer hoog te stellen. Het was ons aangenaam te zien, dat tegen het denkbeeld alleen dit practische bezwaar wordt gesteld, dat inderdaad niet onoverkomelijk schijnt.

In het slotartikel, voorkomende in de *Nieuwe Courant* van 27 Mei j.l., wordt het oordeel aangehaald door Mr. N. P. van den Berg op 14 Maart 1900 in de

vereeniging „Hou en Trouw" uitgesproken, dat de suikerindustrie de hoeksteen is, waarop schier alles rust wat leven en bedrijf geeft aan het verkeer op Java en haar val niet alleen het verlies van Europeesche kapitalen zou ten gevolge hebben, doch de inlandsche bevolking het kind van de rekening doen worden, die dan de millioenen derft die ze nu daaruit trekt. Teekenend is hier naast het oordeel van den heer de Jaager in zijn beschouwingen (Jan. afl. 1901 bl. 24), waar hij de nadeelen zelfs zeer donker schetst en toch eindigt met de woorden: „Wel verre van een tegenstander dezer Europeesche industrie te zijn, acht ik het behoud er van een levensquaestie voor Java". Wat nu de aan het bedrijf klevende gebreken en misstanden aangaat, moet men niet angstvallig nagaan of er niet enkele personen zijn, die door de industrie eenige schade lijden; die nadeelen zijn niet grooter dan bij andere landbouw- en nijverheidsinstellingen. Het belang van de onderneming brengt mede de arbeiders goed te behandelen. Op grond van zijn ondervinding in Kraksaan, zegt de heer Van Gennep in zijn artikel over rietbranden, dat op enkele hooge uitzonderingen na, waar het bestuur voor de belangen der bevolking heeft moeten opkomen, de fabrikanten de lieden niet afpersten, billijk betaalden, en een open oor hadden voor klachten.

Aan de bestaande misstanden, als men ze zoo noemen wil, kan spoedig een eind gemaakt worden door samenwerking van Regeering, bestuur en fabrikanten, doch dan moet tegenover hen eene andere houding aangenomen worden, dan het geval is geweest in de laatste vijf jaren.

Een eerste stap tot loyale samenwerking is het request van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java, dat in de revue der Mei-afl. op bl. 742 is besproken. Het geeft blijk dat de fabrikanten waar noodig genegen zijn om mede te werken tot verbetering van bestaande toestanden en vooral spreekt er de overtuiging uit dat een nauwlettend toezicht daarop niet gevreesd maar dringend ingeroepen wordt. Doch zelfs met de gebreken, die de industrie thans nog aankleven, biedt zij zulke voordeelen ook voor de bevolking, dat zij aanspraak heeft op de onverdeelde belangstelling van het opperbestuur, van de Regeering van N. I. en van allen, zonder onderscheid, die het wel meenen met den inlander op Java.

* * *

Europeesche industrie op Lombok. Naast het boven besproken artikel, waarin de onvermijdelijkheid en tevens de lichtzijden van een Europeesche industrie op Java worden besproken, is het niet onaardig melding te maken van een opstel van den controleur Van Affelen van Saemsfoort in de *Locomotief* van 26 April jl., waarin een overeenkomstig betoog ten opzichte van Lombok wordt geleverd. In verband met een in de Kamerzitting van 24 Nov. 1903 vermelde, onder het bestuur van Minister Cremer tot den G. G. gerichte, aanschrijving om Lombok voor de Europeesche industrie gesloten te houden, is er op het Dept. van B. B. een concept algemeene verordering samengesteld nopens de rechten van de inlandsche bevolking op den grond in de afdeeling Lombok, waarbij „de verhuring of ingebruikgeving van gronden aan niet-inlanders" verboden is. De half geopende deur voor de invoering van Europeesche industrie zal daarmede voorgoed gesloten worden, en de schrijver meent dat men daarmede niet op het rechte pad is. Hij wijst er op hoe landbouw en

industrie hand aan hand moeten gaan, hoe hier steeds een overmaat van rijst wordt geproduceerd en hoe daaruit blijkt, dat minstens 12000 bouw gronden voor andere cultures zouden ingeruimd kunnen worden. Daardoor zouden o.a. honderden armen, die thans geen sawah bezitten, ook aan verdienste worden geholpen. Gevaar voor misgewas behoeft niet te worden gevreesd, waar Lombok nog andere uitvoerartikelen heeft en de toename der bevolking vindt nog veel woeste gronden als arbeidsveld. Waar er thans voordeelen uit overproductie zijn, komen deze slechts Arabieren en Chineezen ten goede en nu wil de schrijver ook de Europeanen, vele werkzoekende Hollanders, daarin doen deelen. Gewezen wordt op het ongerijmde om particuliere industrie per se als een ramp voor de bevolking te beschouwen. Welke industrieën op dit eiland het best zullen slagen, kan aan het oordeel der particulieren zelf worden overgelaten, als de regeering zich niet onwillig toont in het verleenen van concessies. Eenige aanwijzing van mindere tegenkanting van bestuurswege wordt gevonden in de concessie verleend voor de oprichting van een rijstpelmolen, die vier jaar geleden zeker geweigerd zou zijn. De mogelijkheid van aanleg van een tram door particulieren wordt besproken; tegen de vestiging van Europeanen in de binnenlanden voor opkoop van rijst en copra is geen bezwaar meer; thans zijn er alleen nog bezwaren tegen de vergunning tot „huur en in gebruikgeving" van gronden als boven bedoeld. Dan rijzen bij de bestuursambtenaren allerlei schrikbeelden op, doch ondanks de beschrijving door den controleur J.E. Jasper van de machinatiën der „suikerheeren" in het *Weekblad voor Indië* opgehangen, gelooft de heer v. A. v. S. dat het bestuur krachtig genoeg kan optreden om misbruiken te keeren, waar toch niet in elk ondernemer een bedrieger behoeft te worden gezien. Bovendien laat het volk zich gemakkelijk bedriegen, dan is het veel meer de dupe van zijn eigen adel. Schrijver zou voor één suikerfabrieken ook voor tabakscultuur vergunning willen doen geven en is overtuigd dat de particuliere industrie hier tot zegen der bevolking zal zijn. Hij is er voor dat de ambtenaren de weeke politiek ten opzichte van Lombok laten varen, den Sassak niet opbrengen als een teere baby, doch hem onder goede bewaking aan weer en wind blootstellen, om hem kracht en gezondheid te geven.

* * *

Het voorloopig verslag over de *wijziging van het Regeeringsreglement*, nu laatstelijk in dit tijdschrift besproken op bl. 581 van de April-afl., is verschenen, hoewel het wetsontwerp zelf niet meer in dit zittingjaar in behandeling zal komen. Het op den voet volgen van dit staatsstuk, dat nog bijna 24 kolommen beslaat, kan daarom kortheidshalve achterwege blijven. Alleen zij aangeteekend dat nagenoeg algemeen met instemming was gezien dat de Regeering zich niet uitsluitend bepaald had tot den rechtstoestand der inlandsche Christenen, maar de geheele rechtsbedeeling meer in overeenstemming wenschte te brengen met de behoeften van de bevolking en de onzekerheid in de indeeling van deze wenschte op te heffen. Wat de toelichting betreft, verscheidene van de vele leden, die hulde brachten aan dien wetenschappelijken arbeid, meenden dat deze aan helderheid zou hebben gewonnen, zoo zij zich tot het noodzakelijke had bepaald. Anderen bespraken de verregaande eenzijdigheid om het denkbeeld Cremer geheel op zijde te schuiven.

Wat de in de toelichting met zooveel welgevallen besproken unificatie van het strafrecht betreft, werd door sommigen gewezen op het feit dat dit recht nog op menig punt met de inlandsche opvattingen in botsing komt. Bij de leden die een specifiek Nederlandsch-Indisch recht voorstonden voegden zich anderen, die betwijfelden of de grondgedachte, waarvan was uitgegaan, de assimilatie-idee, wel juist was. Het werd althans verkeerd geacht dit streven van regeeringswege aan te moedigen en het zelfs in beginsel in de wet te proclameeren.

De Regeering had, meenden hare bestrijders, nimmer het groote beginsel mogen prijsgeven dat in de artikelen 67, 75 en 119 en het R. R. uitdrukking heeft gevonden en den inlanders eerbiediging waarborgt van hun eigen bestuursinstellingen, hun eigen recht en hun eigen godsdienst.

*
* *

Inlandsche officieren bij het Indische leger. Het *Alg. Handelsblad* van 19 Mei jl. komt op dit onderwerp terug (vergelijk revue Mei-afl. bl. 742) naar aanleiding van eenige opmerkingen van den correspondent der Ostas. Lloyd, die uit Batavia o.a. schijnt te schrijven dat de plannen der Regeering om ontwikkelde inlanders den officiersrang toegankelijk te maken, aldaar bij de Europeesche bevolking zeer verdeelde gevoelens heeft gewekt. Men is daar, volgens hem, gewoon den inlander als een ver beneden den Europeaan staand wezen te beschouwen, dat hem allen eerbied verschuldigd is, zonder zelf op eenige achting aanspraak te maken. Het *Hbl.* acht het mogelijk dat men te Batavia, waar men van de inlandsche maatschappij slechts weinig ziet, zoo oppervlakkig, ja dom redeneert, doch het gelooft niet dat in geheel Indië zulk een klove tusschen Europeaan en inlander aanwezig is, en het wijst er op hoe verstandige Europeanen slechts oordeelen naar karakter en kennis. Voorts spreekt het blad de bewering tegen als zoude de Hollandsche koloniale politiek, die den inlander zijn nationaliteit wil laten behouden, verhinderen dat hij door opvoeding en onderwijs den Europeaan nader gebracht wordt, en verwijst daartoe naar de hoofdenscholen, het openstellen der H.B.S. voor inlanders, enz. Dat de adellijke inlander vreemd, ja vijandig tegenover het „Europeïsme" zou staan, wordt evenmin toegegeven; het blad is er integendeel zeker van dat onze meest ontwikkelde regenten ook onze getrouwste vrienden zijn. Wat het slotwoord betreft, dat de aanlokkelijkheid van het tractement bij nationale bewegingen haar kracht zou verliezen, het *Hbl.* meent dat als daarmede gezinspeeld wordt op het mogelijk plegen van verraad door inlandsche officieren, hiervoor alleen dan eenig gevaar zou kunnen bestaan, als de opvattingen „der" Europeanen inderdaad zoo waren als in den aanhef door den Correspondent is gezegd en de inlandsche officieren zich terecht gegriefd of geminacht zouden voelen; maar de Europeesche officieren zullen te verstandig zijn daartoe aanleiding te geven.

*
* *

Het suikercongres te Soerabaja wordt, behalve in de Indische bladen, o. a. ook besproken in de *Nieuwe Courant* van 17 Mei jl., die in herinnering brengt hoe het eerste der congressen, welke het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java zooveel mogelijk jaarlijks bijeenroept, gehouden werd te

Soerabaja in 1896 en dat nu onlangs op 6 April het zevende daar bijeen kwam, dat, bij afwezigheid van den voorzitter, den heer S. C. van Musschenbroek, geleid werd door Mr. J. W. Ramaer en bijgewoond door een 300-tal belangstellenden, waaronder de heer Lange, resident van Soerabaja en Dr. Van Breda de Haan als vertegenwoordiger der Indische regeering. Op gezag van het *Soerab. Handelsblad* wordt medegedeeld, dat onder de gemeenschappelijke belangen, waarbij het Syndicaat optrad, de volgende zaken behoorden: „Een handleiding voor de fabriekscontrôle, ten dienste van suikerfabrieken, werd vervaardigd, een prijsvraag uitgeschreven voor een betere verpakkingswijze van muscovados, pogingen werden aangewend om vaste regelingen omtrent bemonstering van suiker te verkrijgen, onderhandelingen werden aangeknoopt om een fusie der proefstations met het syndicaat in het leven te roepen, een zending naar China beoogde het verkrijgen van gegevens omtrent dat land als afzetgebied van Java-suiker".

Daar in Europa de beetwortelsuiker toch nagenoeg geheel in eigen behoeften voorziet, moet naar andere afzetgebieden, zooals China en Japan, worden omgezien. Vooral in het binnenland van China zouden nog millioenen pikols verbruikt kunnen worden, als de invoer geheel vrij was. Verder kwam het vakblad, „Het Archief voor de Javasuikerindustrie", ter sprake, dat voortaan eens per week zal verschijnen. Naast vele maatregelen, in het belang der industrie, trekt vooral de aandacht het besluit om in de omgeving der suikerfabrieken een onderzoek in te stellen naar den economischen toestand der bevolking en deze te vergelijken met die streken, waar particuliere industrie onbekend is. Met instemming wordt melding gemaakt van het besproken request van het Syndicaat (Mei-afl. blz. 742), waaruit blijkt, dat zij een strenge contrôle niet vreezen, maar eerder wenschen. Dit is zeer verblijdend evenals hetgeen de waarnemende voorzitter omtrent de plannen voor de toekomst mededeelde, vooral door de werkelijke belangstelling, die daaruit spreekt voor de inlandsche bevolking. Waar onomwonden uitgesproken werd, dat niet alleen naar eigen voordeel, maar ook naar dat van het personeel en van de inlandsche bevolking gestreefd moet worden, wordt in de *Nieuwe Courant* gezegd, „dat het goed doet zulke woorden te hooren uit den mond van den voorzitter van eene vereeniging, die geacht kan worden de geheele suikerindustrie op Java te vertegenwoordigen, woorden van te meer waarde, wijl zij door de aanwezigen warm werden toegejuicht, zoodat zij kunnen gelden als de weerklank van hetgeen door hen wordt gedacht en gevoeld. Indien Java's suikerfabrikanten, zoo besluit het blad, zich tot roeping en plicht stellen, gelijk zij het openlijk uitspreken, de inlandsche bevolking, die hen helpt in hun bedrijf, warme belangstelling te betoonen en te steunen, ook in het verkrijgen van beter onderwijs, dan mag met grond verwacht worden, dat de betere tijden, die voor deze industrie zijn aangebroken, ook van gunstigen invloed zullen zijn op den economischen toestand van de daarbij betrokken bevolking".

* * *

Eene slechte uiting van corpsgeest noemt het *Algemeen Handelsblad* van 23 Mei jl. een oordeel van een belanghebbende bij de onderwijzerspromotie, die het in de *Java-Bode* als een lasterlijk gerucht beschouwt, dat gefluisterd

wordt, hoe een inspecteur van het lager onderwijs door zijn advies zou hebben medegewerkt tot bezuinigingsvoorstellen met betrekking tot de bevordering in het corps onderwijzers, waaruit hij zelf voortkwam. Dat gaat volgens het *Handelsblad* te ver. Een adviseur der Regeering moet het volle recht behouden, aan deze naar zijn overtuiging adviezen uit te brengen en zijn collega's hebben niet het recht hem daarover tot de orde te roepen. Zoo zou de oogendienarij, die zich tot dusver naar boven openbaarde, zich in omgekeerde richting gaan bewegen, wat nog erger is.

* * *

Openbaarheid in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 24 Mei jl. wordt er aan herinnerd hoe bevreesd men indertijd was voor openbaarmaking van stukken uit de Indische archieven en hoe Staatsblad 1854 n° 18 daartegen strenge straffen bedreigde. Sedert was men wat milder geworden als het betrof officieele bescheiden van „zuiver wetenschappelijken aard." Bij het laatste besluit in die richting van 7 Augustus 1901 werden alle departementschefs gemachtigd, aan belangstellenden te vergunnen afschrift te maken van archiefstukken van zuiver wetenschappelijken aard, of daarvan extracten te verleenen; natuurlijk onder het voorbehoud dat geheim zou blijven wat geheim behoorde te zijn. Tot zijn groot genoegen ziet het blad thans in de *Javasche Courant* een besluit van 20 April 1905, waarin aan de hoofden van algemeen bestuur dezelfde machtiging wordt verleend ook voor „de tot (hun) archief behoorende bescheiden van niet wetenschappelijken aard," welke voor belangstellenden van belang kunnen zijn. Het blad ziet hierin dat tot den „nieuwen koers" in Indië voortaan behoort de openbaarheid en het wenscht dat menigeen zich aangetrokken zal gevoelen verschillende onderwerpen in de Indische archieven te bestudeeren en de uitkomsten zijner studiën openbaar te maken. Met het oog op dit laatste kunnen wij geheel in die ingenomenheid deelen, doch vragen of in die richting werkelijk veel zaken opzettelijk zijn achtergehouden, die niet geheim behoefden te blijven.

Het wil ons voorkomen, dat tegenwoordig wel eens te veel wordt gedacht dat een geheim stuk per sé zaken bevat van zoodanige arglistige natuur dat men er niet voor uit durft te komen, althans bij de stukken, die geen betrekking hebben op de defensie. Dat deze geheim moeten blijven, spreekt toch van zelf, doch daarbij is men wel eens wat al te exclusief geweest, zoodat wij meenen dat bij Oorlog nog een nuance van geheim tot zeer geheim bestaat, welke de waarde van het eerste woord te niet doet. Waar de deur voor het publiceeren van stukken den burgerlijken dienst betreffende te wijd wordt opengezet, daar brengt men die personen in verleiding, welke niet beseffen wat geheim behoort te blijven. Sanctie van een departementschef zal daarom altijd onvermijdelijk zijn.

Juist dezer dagen ontmoetten wij een voorbeeld van gemis aan zulk besef in een brief, nu wel niet uit een gouv.-archief, doch die toch naar onze bescheiden meening eveneens niet had mogen openbaar gemaakt worden. Wij bedoelen een schrijven gericht aan den Minister van Binnenlandsche zaken, afgedrukt in het Bulletin van het koloniaal Museum te Haarlem n° 33 (Mei 1905) bl. 107. Het betreft eenige voorwerpen door een inlandsch hoofd als een eerbetoon aangeboden aan H. M. de Koningin, en door tusschenkomst

van den Minister aan het kol. Museum gezonden. Die voorwerpen worden in dat schrijven getoetst aan de eischen, welke volgens den briefschrijver gesteld moeten worden aan een geschenk dat een inlandsch vorst aan zijn gebiedster wenscht aan te bieden; dit geschenk behoort niet iets te wezen wat ieder voor geld op de markt kan koopen, doch iets dat in het bijzonder de vruchten voorstelt van de vlijt zijner onderhoorigen. Op grond van die zeer juiste redeneering wordt het gezondene op onmeedoogende wijze afgekeurd. Een inlander, die dit las zou zich „maloe" gevoelen; wij hopen daarom dat men de kieschheid zal hebben hem geen vertaling van dit gedrukte stuk onder de oogen te brengen. Die brief had geheim moeten blijven als voorlichting van de Europeesche bestuursambtenaren om in overeenkomstige gevallen op kiesche wijze wenken te geven.

Eigenaardig valt met deze quaestie van openbaarheid en geheimhouding te zamen het in het begin der maand Juni ontvangen telegraphisch bericht dat de hoofdredacteur van de *Locomotief* de heer M. Vierhout, wordt vervolgd en gegijzeld is, wijl hij weigerde zijn zegsman te noemen inzake een artikel in de *Locomotief* van 18 Nov. inhoudende defensie-onthullingen. De aanhef van bedoeld stukje luidt: „Door het legerbestuur is bij geheim schrijven aan enkele autoriteiten kennis gegeven van een binnenkort te verwachten bevel tot mobilisatie van eenige troepen deelen op Java." en dan volgen daaromtrent eenige bijzonderheden, die zeker niet publiek gemaakt hadden mogen worden. Het is de vraag of de schrijver hier niet zonder erg heeft gehandeld, door het veelvuldig gebruik van het woord geheim bij zijn departement, waardoor dit alle kracht verloor en boven een brief, die werkelijk geheim moest blijven, dus bij de daar gevolgde usance had moeten staan „zeer geheim."

Wat de gijzeling zelf betreft, de *Nieuwe Courant* van 4 Juni jl. zegt dat dit bericht niet alleen in journalistische kringen, maar ook daar buiten, naar het hoopt, alleszins gerechtvaardigde ergernis zal verwekken. Als de hoofdredacteur van de *Loc.* zich door het openbaren van landsgeheimen aan wet of verordening vergrepen heeft, behoort hij te worden gestraft. Maar dat men een verantwoordelijk redacteur gewetensdwang aandoet, door hem te stellen voor de keus tusschen zijn persoonlijke vrijheid en het schenden van vertrouwen tegenover dengene, die zich op zijn eerewoord verliet, vindt het blad kortweg schandelijk.

* * *

Geneeskundige dienst bij buren van Indië. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Mei j.l. komt een oorspronkelijk aan de Lancet ontleend bericht voor over de geneeskundige verzorging op de Philippijnen, waarvoor de Amerikaansche regeering veel heeft verricht. Voor 108.000 dollar is een laboratorium opgericht voor onderzoekingen op het gebied der tropische hygiëne en ziektekunde. De blanken verkeeren er in een goeden gezondheidstoestand. Te Manilla bedroeg hun sterftecijfer 9.75 per 1000 en dat der inboorlingen 53 per 1000. In de helft der sterfgevallen was geen geneeskundige hulp ingeroepen. De inlandsche geneeskundigen weigeren deel uit te maken van de geneeskundige vereeniging De begaafdheid der Philippino's voor de studie der geneeskunde wordt zeer geroemd; het thans opgeleide geslacht zal zich vermoedelijk geheel met de Amerikaansche geneeskundigen verbroe-

deren. Te Manilla is het aantal geneeskundigen 217 of 1 op 1013 inwoners. Buiten de hoofdstad is deze verhouding 1 op 51.786 inwoners of op 1500 K.M^2.

Een artikel in het *Alg. Handelsblad* van 24 Mei d. a. v. bespreekt het crediet van 165.000 frs., dat de Fransche regeering voornemens is aan te vragen voor een geneeskundige school . . . in China. Deze school bestaat reeds op kleine schaal te Tsjung-toe, de hoofdplaats der provincie Se-Tsjoean, die ongeveer tweemaal zoo groot is als Frankrijk en door Yoennan gescheiden is van Fransch Indo-China (Tonkin). Zes jaar geleden liet de onderkoning van dit gewest een leger van 8000 Chineezen op Europeesche wijze oefenen en verzocht den Franschen consul een landgenoot als arts voor de troepen te laten overkomen. Dr. Legendre, die ongeveer vijf jaar die taak vervulde en zich thans tijdelijk te Parijs bevindt, heeft aan de *Temps* zijn ervaringen en plannen medegedeeld. Hij beweert, dat het met de Berlitz-methode even gemakkelijk valt de Chineesche als elke andere spreektaal te leeren; alleen als men de duizenden schrijfteekens wil leeren, heeft men een geheel leven noodig. De verworven taalkennis stelde hem in staat zich verstaanbaar te maken en nu vroeg hij vergunning een corps verplegers op te leiden. Toen deze cursus goede uitkomsten gaf, ging hij een stap verder en verzocht vergunning tot het oprichten van een geneeskundige school, tot vorming van officieren van gezondheid. De onderkoning, ofschoon een ouderwetsche Chinees, zag het nut er van in en zoo werd in Maart 1903 de cursus geopend met 12 jonge letterkundig opgeleide Chineezen. In het begin had de dokter met heel wat vooroordeelen te kampen. De geneeskunst der Chineezen bestaat ongeveer uitsluitend uit den pols voelen en recepten klaar maken; in één jaar wordt men geneesheer. Dat hij bij het onderwijs verder wilde gaan en ook practisch verbanden leeren aanleggen enz., dat als een handwerk werd beschouwd, ontstond er heel wat verzet over die „onnutte en onfatsoenlijke" dingen. Langzamerhand kwam met behulp van den ambtenaar, wien het verkeer met vreemdelingen is opgedragen en die zelf in Europa had gestudeerd, meerdere toenadering en vertrouwen. Een nieuwe onderkoning, een man van vooruitgang, wilde zelfs de school tot 50 kweekelingen uitbreiden, doch wegens gebrek aan ruimte konden er slechts 32 worden geplaatst. Bovendien droeg hij Dr. Legendre de geneeskundige behandeling op van al de ambtenaren. Alleen met een Franschen verpleger was het hem echter onmogelijk die omvangrijke taak te vervullen. Alleen voor het onderwijs aan de geneeskundige school zijn ten minste drie geneeskundigen en een apotheker noodig en bovendien ontbreken de noodige toestellen. Dr. L. heeft thans de Fransche regeering overgehaald hiervoor de genoemde som beschikbaar te stellen. Voor Frankrijk is de groote beteekenis van dit offer hierin gelegen, dat het aldus vasten voet krijgt in een der nijverste en meest bevolkte provincies van China. De Chineezen hechten zeer aan hun leermeesters, dat weten de Japanners, die nu overal in China het onderwijs in handen trachten te krijgen en Frankrijk wil op die wijze populair worden in het aan Tonkin grenzende deel van China. De spoorweg die al naar Yoennan loopt heeft kans om naar Se-Tsjoean te worden doorgetrokken en de bedoelde school kan een middel zijn om de handelsbetrekkingen met deze provincie uit te breiden.

* * *

De gewezen regent van Madioen, Raden Mas Adipati Broto di Ningrat (zie *De Ind. Gids* 1902 II bl. 1259, 1601), is in de Kamerzitting van 19 Mei 1905 ter sprake gekomen, naar aanleiding der conclusie van het verslag der Commissie, die adviseerde op zijn adres over de door hem van de Indische regeering ontvangen aanzegging liever niet naar de residentie Madioen terug te keeren en verzoekende onderzoek zijner zaak door onpartijdige rechters. Terwijl reeds in het zittingjaar 1902—1903 (Gedr. stukken *121*) de Commissie op een destijds ontvangen request van oordeel was dat het geheel aan de prudentie van den Landvoogd moest worden overgelaten, hoe het onderzoek in deze zaak te leiden en te beëindigen en het verleend eervol ontslag met recht op het volle pensioen het bewijs leverde dat de Gouverneur-Generaal niet met onnoodige hardheid tegen hem wil optreden, wordt in het advies der Commissie op het laatstingezonden request, eene opmerking gemaakt, welke een tegenspraak van den Minister van Koloniën uitlokte. De Commissie bepaalde zich tot de vraag of art. 47 R. R. in bedekte termen op adressant is toegepast en hij door de Indische regeering onrechtmatig in zijne vrijheid van beweging is belemmerd. (Adressant woonde namelijk te Djokjakarta en op het gerucht dat hij zich te Ngawi wilde vestigen, werd hem namens de Indische regeering door den Resident van Djokjakarta de bij zijn ontslag geuite wensch der Regeering, dat hij zich niet meer in de residentie Madioen zou ophouden, in herinnering gebracht). In de eerste plaats is de Commissie met den Minister van oordeel dat ten aanzien van adressant geen inbreuk is gemaakt op het bepaalde bij artt. 47 en 48 R. R. en dat evenmin het uitgesproken voornemen, om den adressant bij eventueele vestiging in de residentie Madioen onder toezicht te stellen, mag worden aangemerkt als eene bemoeilijking van zijn verblijf aldaar, welke in strijd zou zijn met eerstgenoemd wetsartikel. Het recht der Regeering, om in dergelijke gevallen bijzonder toezicht te houden, wordt niet ontkend. In de tweede plaats wordt een brief besproken dd. 5 September 1903 door den Resident van Madioen aan R. M. A. Broto di Ningrat gericht, waarin deze den eisch stelde dat de gewezen regent vergunning moest vragen, om zich te Ngawi te mogen vestigen. Wat deze eisch betreft is de Commissie van gevoelen dat, „waar de vrijheid van beweging van den inlander alleen en uitsluitend wordt beperkt in art. 47 van het R. R., in alle gevallen, dat dit artikel niet is toegepast, elke inlander zich vrijelijk mag en moet kunnen begeven waarheen hij wil, en dat dan ook de Indische regeering, buiten het geval van art. 47 van het R. R., niemand de verplichting kan opleggen haar vergunning te vragen, om zich van de eene naar de andere plaats op Java te mogen begeven”. In dien gedachtengang had de laatstbedoelde eisch niet mogen worden gesteld.

De Minister kan hiermede niet instemmen, of liever daarover geen oordeel hebben, omdat hem daartoe de gegevens ontbreken, en hij door dit verslag voor het eerst van dien brief van den Resident van Madioen hoort. Van de Regeering is geen andere opdracht uitgegaan dan de bovenvermelde opdracht aan den Resident van Djokjakarta, doch aannemende dat eerstbedoelde brief zoo luidde als de gewezen regent mededeelt, dan heeft deze zoo weinig gestrekt tot beperking van diens vrijheid, dat deze in Juni 1904 aan den Resident van Madioen niet gevraagd, maar kennis gegeven heeft, dat hij zou

verhuizen naar Ngawi, aan dat voornemen gevolg heeft gegeven, aldaar een tijd is gebleven en weer is vertrokken, zonder dat hem eenig belemmering in den weg is gelegd. Het blijkt verder uit de discussie dat het de bedoeling niet was van den Minister zich er gevoelig over te toonen dat de Commissie hem niet vooraf in kennis gesteld had met het voorhanden afschrift van dien bewusten brief, doch zich eenvoudig de vrijheid van zelfstandig oordeelen wenscht voor te behouden. De heer Pijnacker Hordijk vindt een onderzoek naar aanleiding van dien brief noodig, daar naarmate die Resident op eigen gezag of op machtiging der Regeering handelde, hij of deze laatste te veroordeelen zijn. Indien werkelijk het authentieke stuk zulk een zinsnede bevat, dan is de Resident volgens den Minister buiten de opdracht der Regeering gegaan en zal deze ter zake nadere inlichtingen vragen.

* * *

Het Koloniaal Werfdepôt. Naar aanleiding van een pleidooi van C. in de *Locomotief* van 19 April jl., waarin gewezen wordt op het geheel noodeloos naast elkander voortbestaan van het Koloniaal Werfdepôt en de Koloniale Reserve (waaromtrent ook in de ***Militaire Gids*** een artikel verscheen, zie onze revue in jaargang 1904, II, blz. 1716), breekt ook het *Algemeen Handelsblad* van 22 Mei jl. een lans voor verandering in dien toestand, welke slechts behouden bleef „uit kracht van gewoonte". De redeneering als zou de Regeering het Werfdepôt willen behouden omdat het gelegenheid biedt eenige officieren boven de formatie aan te stellen, hetgeen de promotie bevordert, acht het blad een argument dat al te klein is. Men ziet het, volgens het blad, zoo dikwijls dat nieuwe organisaties in het leven worden geroepen, zonder dat de bestaande, in overeenstemming daarmede, worden gewijzigd of opgeheven en het acht het de taak van de pers om op de mogelijkheid van dergelijke bezuinigingen de aandacht te vestigen; de volksvertegenwoordiging neemt veelal het denkbeeld over en de Regeering ziet zich dan wel verplicht, die mogelijkheid met ernst in overweging te nemen. Aangezien de voorgedragen insmelting van het Werfdepôt bij de Koloniale Reserve het *Handelsblad* wel toelacht, hoopt het door dit artikeltje mede te werken, dat bedoelde overweging niet achterwege blijve.

* * *

Indische Weeshuizen. In de *Locomotief* van 18 April jl. wordt melding gemaakt van de plannen der Regeering om niet alleen een verhoogd subsidie, dat gevraagd werd voor de Protestantsche en Roomsch-Katholieke Weeshuizen te Semarang, te weigeren, doch na het onderzoek, dat in loco omtrent de besteding van het subsidie door het Protestantsch Weeshuis werd ingesteld, in te gaan op een voorstel om dit met *f* 8000 te verminderen. De Regeering is van oordeel, dat het subsidie voor de weeshuizen slechts zoo hoog mag zijn, dat daaruit alleen de a l l e r e e r s t e behoeften van het kind bestreden kunnen worden; voor de rest moet de particuliere liefdadigheid zorgen. Het Gouvernement wil dus slechts betalen voor nachtleger, voeding, uiterst eenvoudige kleeding en elementair onderwijs. Voor al 't overige, voor al wat strekken kan om de kinderen weerbaar te maken in den levensstrijd, voor voorbereidend-, herhalings- en ambachtsonderwijs, vakopleiding en kleine ge-

noegens, moet het bestuur het noodige geld zien los te krijgen van de particulieren. Zij wil de door haar gesubsidieerde weeshuizen geschoeid zien op de leest van het gesticht Van der Steur te Magelang. Hiertegen wordt aangevoerd dat dit laatste een reddingswerk is en dat V. d. S. in de laagste lagen der maatschappij zijn arbeid verricht. Aan de individueele resultaten van dat werk mogen daarom geen hooge eischen gesteld worden, slechts bij uitzondering worden de plegelingen later productieve leden der maatschappij, meestal treden zij in het leger. Een weeshuis neemt ook wel verwaarloosde en halfverlaten kinderen op, doch het blijft toch een weeshuis in dezen zin, dat ouders er op moeten kunnen rekenen, dat bij hun ontijdigen dood, hun onverzorgd achterblijvende kinderen een tehuis vinden, waar zij, naar hun aanleg, tot nuttige leden der maatschappij worden opgeleid, hetgeen meer uitgebreid onderwijs motiveert en stof levert voor een derden stand van Europeanen, belastingbetalende burgers, die zich braaf door het leven heen slaan.

Waar de Regeering meent, dat particuliere liefdadigheid zal vergoeden wat voortaan door haar zal worden nagelaten, ziet zij over het hoofd hoe deze steeds voor zulke instellingen van blijvenden aard ontoereikend blijft. Gemakkelijker opent zich de particuliere beurs nog voor instellingen als die van het Leger des Heils, Van der Steur, Van Emmerik e. a., omdat men daar voelt met een bepaalde roeping te doen te hebben, met instellingen, steunende op de vocatie van bepaalde personen, die daardoor op hun leven of sterven berusten en een vergankelijk karakter dragen. De particulier, die eenmaal begint zulk een werk te steunen, gevoelt dat hij daarmede kan ophouden, wanneer hij wil; bij instellingen als weeshuizen, huivert hij voor de blijvende verantwoordelijkheid. Waar men bij de straks bedoelde reddingsinrichtingen veel gebrekkigs voor lief neemt, moet een weeshuis door bekwame deskundige handen goed onderhouden worden, het mag geen beslag leggen op de krachten van het weeshuis zelf, zooals de verlatenen en hulpbehoevenden bij V. d. S. hunne krachten aan het gesticht besteden, doch in het oog houden dat het de kinderen opvoedt voor de maatschappij. Dat nog op het huishoudelijk werk bezuinigd mag worden, waar dit nuttig en leerzaam kan blijken, wordt toegegeven, doch het principe, om ook aan het onderwijs te tornen, deugt niet en daarom wordt het inzicht der Regeering bestreden.

*
* *

Het notariaat te Soerabaja. In de *Locomotief* van 25 April jl. bespreekt *Just* de ordonnantie van 30 Maart 1905 (Stbl. no 231), waarbij is bepaald dat het getal notarissen te Soerabaja voortaan, zooals vroeger drie zal bedragen. De vacature ontstaan door het overlijden van notaris Pino in Juli 1904 wordt niet vervuld. Men kan niet zeggen dat het publiek de dupe is van de opheffing van het vierde notariskantoor te Soerabaja, want het heeft zich in geen opzicht gekant tegen het bekende verzoek der drie overlevende notarissen ter zake en het heeft den maatregel uitgelokt door bij voorkeur storm te loopen op een kantoor; thans mag men hopen dat de drie overblijvenden ten minste allen hun redelijk brood hebben. Doch volgens den schrijver bestaat ook te Semarang zulk een toestand van zeer ongelijke cliëntèle en de urgentie wordt daar zelfs grooter geacht. De schrijver komt tot het besluit dat de getroffen maatregel voor Soerabaja een zegenrijke daad is, doch dat zij ook te Semarang

en Batavia moet worden toegepast. De Regeering, die hier de hand aan de ploeg heeft geslagen, trekke haar niet eerder terug, dan nadat de gansche akker van het notariaat grondig is verbeterd. Met het oog op de lange lijst van candidaat-notarissen en op het aantal plaatsen die tot groote ontwikkeling kwamen, wil hij nieuwe notariaten instellen, bijv. te Garoet, Poerwakarta, Tjilatjap, Muntok, Singaradja en Samarinda, waar de notarissen een zeer goed bestaan zouden vinden, zoo aan het notariaat aldaar tevens de werkzaamheden en inkomsten van ontvanger, van ambtenaar van den burgerlijken stand en van vendumeester werden verbonden, thans als bijbaantjes door ambtenaren B. B. waargenomen, een toestand die bij den tegenwoordigen vooruitgang op elk gebied niet meer gehandhaafd kan blijven. Men stelle de zaak niet uit totdat voor de beruchte vacature te Tandjong-Pandan zich een sollicitant heeft voorgedaan, want daar zijn die bijbaantjes niet aan het notariaat verbonden en was juist de gelegenheid om ter zake een proef te nemen. Komt de voorspelling uit dat zich in dat geval wel een sollicitant zal opdoen, dan mag de schrijver lijden dat ook de andere genoemde notarisplaatsen spoedig gecreëerd worden.

* * *

Zachte dwang. Waar men het dikwijls voorstelt dat zachte dwang noodig is, omdat de inlander te dom is om zijn eigen belang te begrijpen, vindt het *Alg. Handelsblad* van 25 Mei j.l. weer een schitterende bevestiging zijner opvatting van het tegendeel in het jaarverslag over 1904 van de Soekaboemische Landbouwvereeniging, waarin men leest:

„De aanplantingen van thee door en van de inlandsche bevolking in de afdeelingen Soekaboemi, Garoet en elders, blijven zonder den minsten „zachten dwang" zich steeds uitbreiden, en zijn reeds in verscheiden centra een voor den inlander noemenswaardige bron van inkomsten.

„Vele ondernemingen moedigen den nieuwen aanleg of de uitbreiding der bestaande inlandsche theetuinen aan, o. a. door het gratis verstrekken van theezaden.

„Ofschoon natuurlijk doel hiervan is eigenbelang en niet in de eerste plaats het ter hulp komen van den bruinen broeder, zoo wordt deze toch ontegenzeggelijk en blijvend daarmede geholpen; zal dit ooit gezegd kunnen worden van de ten koste van zeer veel papier en inkt zoowel hier als in Nederland gedane voorstellen tegen de z. g. inzinking der inlandsche bevolking?"

Op de aangegeven wijze wordt in de Preanger de theecultuur eene geliefde volkscultuur en vormt een tegenstelling met andere haar opgelegde culturen, waarbij de instemming der bevolking ontbrak en die in verval raakten, zoodra de bestuursbemoeienis verslapte. De Javaan is al net als een ander mensch, hij doet gaarne wat hij zelf goed vindt, ongaarne wat een ander beter vindt.

* * *

Snel recht. Onder dit opschrift is in het *Alg. Handelsblad* van 23 Mei jl. een correspondentie van de *Java-Bode* van 18 April uit Palembang overgenomen, betreffende een zeer laat gedeeltelijk herstel van onrecht, waarbij een leemte in de wetgeving eene volledige schadevergoeding schijnt te beletten.

In 1898 hadden twee Chineezen op publieke vendutie een verbazend groot terrein gekocht van een pangeran, gelegen aan de Moesi-rivier en een zijtak, de Sekanan, en lieten daarna de bewoners aanzeggen dat zij den grond moesten ontruimen. Allen voldeden daaraan behalve een negental huisgezinnen in tien woningen, langs die zijtak, die door een kampongweg er achter als het ware een afzonderlijke kampong vormden en door hunne gunstige ligging aan de rivier een levendigen handel dreven. Zij hadden daar van ouder tot ouder gewoond, meenden gebruiksrechten op dien grond te hebben. Bij een proces voor den landraad werd den Chineezen hun vordering toegewezen, met last dat bedoelde grond bij voorbaat ontruimd moest worden. De inlanders gingen in appèl, doch zonder den uitslag af te wachten werden de menschen in 1899 door het bestuur uit hun huizen gezet. Het duurde tot 1902 voordat het proces bij den hoogeren rechter was afgeloopen, dat de inlanders weder handen vol geld kostte. Maar zij wonnen hun proces voor den Raad van Justitie te Batavia en het Hooggerechtshof wees een verzoek om cassatie van de Chineezen beslist af. Intusschen hadden de Chineezen reeds lang een rij flinke huizen langs bovenbedoelden kampongweg gezet met het front naar de Sekanan en de oude woonerven der inlanders als voorerven daarvan ingericht. Het Gouvernement had zelfs een stuk grond cadeau gekregen om er een marktplaats op te bouwen, die al gereed was. Toen nu de in het gelijk gestelde inlanders om hun grond kwamen, beweerden de Chineezen dat zij er niets aan konden doen, want het Gouvernement had ze er zelf afgezet en daar de Palembangers niet recht wisten wat te doen, zouden zij er volgens zeggen maar in berusten, omdat het bestuur het gedaan had. Dit wil er echter bij den correspondent niet in, hij denkt dat zij bang gemaakt zijn. Toen nu een geheel nieuw bestuur was opgetreden en ook een nieuw landraadvoorzitter den vorigen had vervangen, dienden zij een verzoek in aan den G. G. om te onderzoeken of werkelijk de ambtenaren van het B. B. hen eigenmachtig van hun grond had gezet. Dit lokte een reis uit van den subst.-officier van den Raad van Justitie en van diens bevinding is zooveel uitgelekt dat hij tot de overtuiging is gekomen dat de Palembangers het volste recht hadden weer op hun grond te gaan wonen, dat hij dit dien menschen heeft medegedeeld ook en dat de verdrevenen nu weer bezig zijn, hun erven af te bakenen en hun huizen daarop weder op te bouwen, vol dankbaarheid voor den landvoogd, die iemand zond om hen te helpen en met het plan zelfs iemand tot overbrenging van dien dank naar Buitenzorg af te vaardigen. Met betrekking tot het verdriet, de schade en de kosten, welke deze menschen hebben gehad, schijnt zulks volgens de wet niet op de bedrijvers te kunnen worden verhaald. De correspondent zou hier willen doen nagaan of bij de ambtenaren misbruik van macht heeft plaats gehad en dan hen met de schade belasten.

* * *

Afval. In de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 17 Mei jl. en later in *De Indische Mercuur* van 30 Mei, is een artikel overgenomen van den heer W. F. A. Loonen in de *Preanger Bode*, waarin de aandacht wordt gevestigd op het wegwerpen van horens, beenderen en hoeven van geslacht vee in Nederl.-Indië. Deze artikelen vertegenwoordigen in Europa volgens zijn informatie de volgende marktwaarden: horens *ƒ* 300 per 1000 K.G., beenderen *ƒ* 1000 per 1000 K.G.

en hoeven f 20 per 1000 stuk. Uit een statistiek van huiden-uitvoer en verwerking besluit de schrijver tot een jaarlijksche slacht van $^1/_2$ millioen dieren, geven $1^3/_4$ millioen K.G. horens, $^1/_2$ millioen K.G. beenderen en 2 millioen hoeven, te zamen van een verkoopwaarde van f 1.065.000, waarop zeker 20 25 pCt. te verdienen valt.

* * *

Japan's victorie. In zijn Van Dag tot Dag van 1 Juni jl. bespreekt de hoofdredacteur van het *Algemeen Handelsblad* door hem in Engeland opgemerkte onwijze opwinding tegen Duitschland en hij vindt de reden van haat in geldzucht, winzucht, vrees voor een actieven, kundigen mededinger op zee en in Azië. Die wangunst en haat hitsen de Britten nu op tegen de Duitschers. Maar onwijs in hun zelfzucht hebben ze uit haat en vrees voor Rusland terzelfde tijd de overmacht van een veel geduchter mededinger in het leven geroepen. De Engelschen zijn ontrouw geweest aan Europa en de Europeesche belangen en hebben Japan in staat gesteld de oppermachtige te worden in de stille Zuidzee. Geen Europeesche mogendheid neemt weer het standpunt in, dat ze innam vóór de ineenstorting der Russische bureaucratie en militaire inrichtingen. En allerminst Engeland!

Duitschlands macht op het vaste land is er door versterkt en in Azië zal Engeland het bemerken in zijn door pest verarmd en ontvolkt Indië, wat de triumf van het gele ras over een groot christenvolk van blanken beteekent. Engeland zal het bespeuren in China en alom hoe goedkoope werkkracht en toomelooze geestkracht de Japanners in staat zullen stellen Europeesche goederen van de markten te weren. „Zeker", zegt hij, „Japan zal aanvankelijk geen zachte bevredigende woorden sparen en alle rijken pogen te overtuigen, dat als *a* en *b* gezegd zijn, *c* niet langer volgt. Maar zoo zeker als iets ter wereld zal Japan zijn vloot gaan versterken en zal het China gaan bewerken en doordringen, het organiseeren en aanvoeren. En dan zal er een anti-Japansche beweging beginnen in Engeland! Ik geloof zeker dat de eerste oorlog welke Japan zal voeren, nadat vrede met Rusland gesloten is en enkele jaren werden gewijd aan kracht te herwinnen en in China legers te vormen, een oorlog zal zijn met Engeland, waarbij de Amerikaansche Republiek toeziet."

De schrijver kan zich niet verheugen over Japan's verpletterende zegepralen; hij ziet in de nederlaag van Rusland die van de bedorven bureaucratie en hoopt dat zij het land tot hervorming en geleidelijke zelfregeering brengt, doch hij heeft diep medelijden met die opgeofferde goedmoedige flinke Russische soldaten en het sneed hem door het hart de Aziaten uitgelaten te zien triomfeeren over een groot en goed christenvolk. Met diep medelijden is hij vervuld van nameloos groote bezorgdheid voor de toekomst. „Als men maar eens ernstig wilde overdenken waartoe de Japansche overheersching leiden moet.... indien men eens onderscheid wilde maken tusschen de machtige, begaafde, goedhartige millioenen van het Slavonische Rusland en de bureaucratie, die hen zoo slecht regeerde.... dan zou overal in Europa de triomf van Japan minder vreugde wekken dan ze nu schijnt te doen."

* * *

Tegemoetkoming aan de particuliere koffiecultuur op Java. Onder de bijlagen van de Handelingen der S. G. 1904—'05 bevat No. 116, 1—4 de stukken over in 1901 ingediende adressen betreffende den noodlijdenden toestand, waarin de particuliere koffiecultuur op Java verkeerde en waarbij werd aangedrongen op het onverwijld nemen van maatregelen tot opheffing of schorsing van de fiscale rechten op die cultuur. Aan de bezwaren is thans reeds grootendeels tegemoet gekomen door het bij de wet van 30 Dec. 1901 (St. No. 282) afschaffen van het uitvoerrecht op koffie; door het verlagen van de vrachtprijzen bij het vervoer van koffie langs de staatsspoorwegen op Java, gedurende 1901 en volgende jaren; door het openen van de gelegenheid aan ondernemingen, die in moeilijkheden verkeeren, om kwijtschelding van reeds verschenen canon te krijgen en door het invorderen van achterstallige verponding door middel van dwangschrift gedurende geruimen tijd achterwege te laten (Kol. Versl. 1902 kol. 247). Tegen het verlagen van den canon is de regeering gekant: „hoofdzakelijk op dezen grond, dat de vastgestelde contractueele bepalingen, van weerskanten als billijk beschouwd, niet afhankelijk mogen worden gemaakt van latere omstandigheden, die voor de erfpachters gunstiger of ongunstiger blijken dan vroeger gerekend was. Wel is waar zou de aanbevolen maatregel eene wel te billijken ontheffing van lasten verzekeren aan ondernemingen, die werkelijk in critieken toestand verkeeren, doch daarbij zou tevens aan tal van anderen een voordeel worden verschaft, waarvan de noodzakelijkheid niet is gebleken, voor vele zelfs ongetwijfeld niet of niet in gelijke mate aanwezig is." De regeering prefereert daarom in noodzakelijke gevallen kwijtschelding te verleenen, hetgeen sedert reeds voor een aantal ondernemingen is geschied. De Minister voegt bij zijn nota van inlichtingen eenige belangrijke bijlagen, zooals een overzicht van de gemiddelde productie in de jaren 1895/'99 van eenige ondernemingen in de afdeelingen Kediri, Blitar, Malang, Loemadjang, Djember, Panaroekan, Modjokerto, Ngawi en Madioen, welke van 1 tot 6.3 pikol per bouw gaven; voorts een overzicht van den verpondingsaanslag voor producties van 1—10 pikol per bouw, of voor niet in volle productie, dan wel nog geheel woest zijnde gronden. Eindelijk worden voor de ondernemingen in de afdeeling Malang de gezamenlijke lasten berekend, welke volgens de adressanten voor vele landen *f* 13.50 per bouw zouden zijn. Men ziet daaruit dat aan verponding en canon te zamen door 3979 bouws meer dan *f* 13.— wordt betaald, maar door 33116 bouws minder. (De helft van deze betaalt zelfs *f* 8.— en minder). Daar uit een en ander blijkt, dat door de Regeering reeds een groot deel aan de door adressanten geopperde bezwaren is tegemoet gekomen, stelt de commissie voor den Minister voor de verstrekte inlichtingen dank te zeggen.

*
* *

Een kaart van het spoor- en tramwegnet der Deli-Spoorwegmaatschappij, op de schaal 1 : 200.000 is voor de aandeelhouders verkrijgbaar gesteld en ook bij de firma J. H. de Bussy te bekomen, waardoor men, in de richting van noord naar zuid, een zeer duidelijk overzicht krijgt van de streek van Straat Malakka naar het Toba-meer en van west naar oost tusschen de Aroe-baai en Tandjong Kasan met de Pagoerawan-rivier. Op een afzonderlijk carton in den rechter bovenhoek is op de schaal 1 : 900.000 (dezelfde van den bekenden

atlas van Stemfoort & ten Siethoff) een overzichtskaart gegeven van de bestaande en in aanbouw zijnde spoor- en tramwegverbindingen tusschen Atjeh en Sumatra's Oostkust. Op de hoofdkaart zijn de verschillende ondernemingen met geel gekleurde grenslijnen duidelijk aangegeven, terwijl met bruin gekleurde tranches en enkele hoogtecijfers het grensgebergte met de Bataklanden er op voorkomt. Deze fraaie kaart zal zeker door alle belanghebbenden bij Deli met zeer veel belangstelling worden geraadpleegd.

* * *

De Indische begrooting voor 1906. De *Java-Bode* ontving van een vriendelijke hand een overzicht van de ontwerp-begrooting voor 1906, zooals die onlangs in de gecombineerde vergadering van den Raad en de Departementschefs ter tafel is gebracht en geeft in haar nummers van 8 en 9 Mei jl. daaruit eenige cijfers, die echter natuurlijk nog niet als vaststaande zijn te beschouwen. Aanvankelijk toonde de begrooting evenals voor 1905 een tekort van 13½ millioen, dat zelfs nog hooger behoorde te worden aangeslagen, daar men rekent in 1906 in stede van 205.000 pikols Java-koffie slechts 175.000 pikols te verkoopen. De Gouverneur-Generaal nam al dadelijk het initiatief tot het bezuinigen van 4½ ton bij het departement van Landbouw, ± ƒ 95000 op Onderwijs en ruim ƒ 40.000 op Justitie door het onvervuld laten van eenige ambten bij het hooggerechtshof. Verder werden eenige verminderingen bij B. O. W. ten bedrage van 1½ millioen in overweging genomen, alsmede het buitenwerking stellen van drie flottielje-vaartuigen, welke thans ± ƒ 450.000 kosten en het afvoeren van een aanvraag van ƒ 445.000 voor een onderzeesche boot. Aldus wordt het deficit tot 10 millioen gereduceerd. Bij deze cijfers zijn buiten beschouwing gelaten de sommen door Nederland beschikbaar gesteld (Zie *De Ind. Gids* 1904 II bl. 1703). Door onderscheid te maken tusschen productieve en gewone uitgaven laat zich het tekort op deze laatste op ± 6¼ millioen beredeneeren. Het blad toont echter aan hoe weinig dit voor de practijk geeft, als de baten van het spoorwegverkeer weer alle besteed worden aan nieuwe lijnen de Atjeh-tram onder de productieve werken wordt gesteld en een bekwaam accountant in de balans der Ombilinkolenmijnen geen voordeelig saldo zou ontdekken.

Ook omtrent ƒ 1.325.000 aan bevloeiïngswerken, „door de profeten der inzinkingstheorie het ééne noodige genoemd", wordt betwijfeld of zij op den duur het gouvernement eenig voordeel zullen brengen in den vorm van hoogere landrenten, vooral als men inging op het denkbeeld door een der leden van den Raad geopperd, om zelfs de tertiaire leidingen onder deskundig beheer te stellen.

Waar het dus wijs schijnt maar vast te houden aan het tekort van 10 millioen, zou dit nog zeer kunnen worden ingekrompen, wanneer men volgens het blad den zedelijken moed had te erkennen dat het leger niet in staat zal zijn een B. V. tegen te houden en alleen optreedt als een gewapende, goed georganiseerde politie tegen de inlandsche bevolking en dat eerstgenoemde taak behoort te zijn die van een door het moederland te bekostigen vloot. Dan zouden al dadelijk voor ± 1¼ millioen aan defensiewerken geschrapt kunnen worden. De G.G. zelf moet in eigen boezem het B. V. spook al lang hebben uitgeroeid en in die richting in overweging hebben gegeven, geen bijzondere maatregelen te treffen tot uitzending van meer dan 1000 Europeanen

waardoor $^1/_2$ millioen op de uitgaven in Nederland wordt bespaard. Een tweede middel om tot vermindering van uitgaven te geraken is de inkrimping van het aantal assistent-residenten en controleurs, zoodra beschikt zal kunnen worden over een voldoend aantal inlandsche ambtenaren van westersche ontwikkeling en daarnaast ook van voor de burgerlijke bestuurstaak opgeleide officieren. Tegen het gemis van een 40-tal dezer uit de gelederen is in vredestijd geen bezwaar en zij zullen met een toelage van ƒ 100.— 'smaands het als een onderscheiding beschouwen aldus het tekort bij de bestuursambtenaren aan te vullen. Speciaal onderlegd, zouden deze officieren, na zich eenige jaren met den Indischen troependienst te hebben vertrouwd gemaakt, tijdelijk ter beschikking kunnen worden gesteld van de residenten der Buitenbezittingen en tevens de minwaardige posthouders aldaar kunnen vervangen. Enkele jaren vóór hun naderende bevordering zouden zij naar den troep moeten terugkeeren, om daarbij hunne geschiktheid als leider wederom te toonen. Op Java is de eerste stap in de bedoelde richting reeds gezet door in Europa opgeleide jongelieden uit de inlandsche aristocratie te benoemen tot aspirant-controleur met de voorop gestelde bedoeling, hen later te doen intreden als regenten, waarna de assistent residenten „gerust zouden kunnen worden gemist." Om een voldoende aanvulling van deze catagorie van inlandsche ambtenaren te verzekeren, zou een grooter aantal hoogere burgerscholen met drie-jarigen cursus kunnen worden opgericht. Is het bedoelde standpunt bereikt, dan kan het aantal controleurs en assistent-residenten belangrijk worden ingekrompen, met instandhouding der bestaande gewesten; de promotie zou daarbij vlugger gaan en men kreeg jonger residenten.

Waar het blad de verdere uitgaven doorbladert, moeten wij wegens plaatsgebrek nog vluchtiger zijn. Voor de uitbreiding van het aantal pandhuizen met 15 is een bedrag van ƒ 360.000 gesteld en voor beleeningssommen, welke niet in hetzelfde jaar in de kassen der pandhuizen zullen terugvloeien — een voorschot dus — ƒ 1.572.000. Om een begin te maken met emigratie van Javanen naar de Buitenbezittingen is ƒ 435.000 gevraagd. Het zal evenwel volgens het blad de vraag zijn of deze zaak onder de bestaande omstandigheden wel ter hand genomen zal worden; vooral nu er steeds meer stemmen zich gaan verheffen tegen de overbevolkingstheorieën van den ingenieur Homan van der Heide. Zooals gezegd is werden van het werkplan van $9^3/_4$ millioen van B. O. W. $1^1/_2$ afgevoerd, doch bezwaarlijk zal kunnen worden afgewezen de ƒ 110.194 gevorderd voor nadere uitbreiding van het personeel van den post- en telegraafdienst. Voor uitbreiding van reeds in exploitatie zijnde spoorwegen is $6^1/_4$ ton gevraagd. Ten behoeve van Marine werd ƒ 168.000 gevraagd voor de aanschaffing van Elia-torpedo's, alsmede ƒ 40.000 voor verdere uitvoering van het door den inspecteur Zeeman uitgewerkte plan tot kustverlichting enz.

Overgaande tot de middelen worden in het tweede artikel de geraamde voordeelige saldi op koffie, kina, Banka-tin en Ombilin-kolen geraamd op 2.4; 0.3; 10.1 millioen en ƒ 73.130, dus over het geheel nog lager dan in het vorige jaar (zie April-afl. blz. 545) Omtrent nieuwe middelen wordt vermeld, dat eerlang van de inlandsche bevolking in Atjeh en Singkel personeele belasting zal worden geheven en, van de niet-inheemsche, bedrijfsbelasting. Te Djambi zal de reeds lang in de pen zijnde hoofdelijke belasting worden ingevoerd,

doch men heeft zich nog niet aan eene raming der opbrengst gewaagd. Wel schat men een hoofdgeld in de Karo-Bataklanden op ƒ 60.000.

Uit de ontworpen inkomstenbelasting hoopt de Regeering een millioen te trekken en uit een uitvoerrecht op suiker van 15 cts. per 100 K.G. anderhalf millioen. De opbrengst der rechtstreeksche belastingen ter Sumatra's Westkust wordt, naar men het blad verzekerde, op den duur op vier millioen geraamd. De bate, voortspruitende uit de intrekking van het collecteloon van belastingpenningen ten faveure der Europ. ambtenaren B. B. ter Sumatra's Oostkust wordt geschat op ƒ 30.000. Als de instelling van een arbeids-inspectie in dat gewest noodzakelijk is geworden, tengevolge van hun gebrekkig toezicht, dan is volgens het blad hun deze kies getrokken bij wijze van boetedoening. Voorts denkt men nog 1/2 millioen te trekken uit eene verhooging der bedrijfsbelasting voor vreemde Oosterlingen in de Buitenbezittingen die daar thans slechts 2 % en op Java 4 % betalen. Het meest hoopt de ontwerper der schets-begrooting te halen uit eene voorgenomen herziening van het toltarief geraamd op ƒ 1.800.000. Verder denkt men ƒ 100.000 te trekken uit eene belasting op huisbedienden. Wat men uit een uitvoerrecht van 4 pCt. naar de waarde uit copra zou trekken is nog niet onder cijfers gebracht. Voorts is in overweging het heffen van uitvoerrecht op kina, hetgeen als de kinine onbelast blijft, den voortbrengers niet onwelkom is. Wijder is beraamd een uitvoerrecht op gekorven Java-tabak en op petroleum en gazoline, terwijl gazoline en benzine evenals petroleum aan accijns onderhevig zullen zijn.

Uit de petroleum hoopt men later nog andere voordeelen te krijgen door van staatswege nieuwe olie-terreinen te exploreeren en die dan ter exploitatie aan den meestbiedende uit te geven, onder voorbehoud, dat naast den krachtens de nieuwe mijnwet op te brengen cijns, een royalty aan het gouvernement worde betaald, als waarvan thans enkele inbrengers van zulke terreinen in naamlooze vennootschappen gulden inkomsten genieten, zonder daarvoor iets meer te hebben uitgegeven dan een zegeltje van anderhalve gulden. Minder gelukkig vindt het blad het denkbeeld om de uitvoerrechten op getah en andere boschproducten te verhoogen, omdat daardoor de ontluikende handel allicht te zwaar wordt getroffen. Beter te verdedigen is het plan om het invoerrecht op Europeesch tafelzout te verhoogen. Ten slotte wordt het heffen van bedrijfsbelasting overwogen van, op ondernemingen in zelfbesturende landschappen in Z. en O. Borneo gevestigde, inlanders, die rechtstreeks onderdanen zijn van het gouvernement en de verhooging van de hoofdelijke belastingen in het algemeen op de Buitenbezittingen.

* * *

Gouvernements-koffiecultuur. Het *Vaderland* van 7 Juni jl. ontleent aan het *Bat. Nbl.* het bericht dat er een circulaire is gezonden aan de residenten der gewesten waar nog koffiecultuur bestaat om te wijzen, op de noodzakelijkheid om alle aandacht aan die cultuur te wijden, waarvan het gouvernement de opbrengst nog niet missen kan. In verband daarmede wenscht de landvoogd dan ook geen voorstellen tot afschrijving uit de cultuurplannen van voor de cultuur van koffie reserve-terreinen te ontvangen, dan alleen bij gebleken volstrekte noodzakelijkheid, welke urgentie uit die voorstellen ten duidelijkste zal dienen te blijken. (Men vergelijke onze revue in de Maart-afl. bl. 443—444.)

* * *

De post in Indië. Talloos zijn, volgens het *Alg. Handelsblad* van 7 Juni jl. de klachten in de Indische bladen over de wijze, waarop de posterij haar taak vervult. En naar de ondervinding van het blad, zijn die klachten niet overdreven; geen mail haast gaat voorbij, of het ontvangt brieven, waaruit blijkt dat een vroeger aan of door het blad verzonden schrijven verloren is gegaan. Wie zeker wil zijn dat een brief terecht komt, *moet* „aanteekenen"!

Deze op geen enkel bepaald feit gegronde klacht geeft het blad aanleiding tot de verzuchting dat de heeren van de post in Indië wel wat meer nagereden mochten worden. Het knipt een staaltje uit de *Locomotief* van onheusche behandeling door een hulp-postkommies op een kleine plaats en het erkent dat de menschen in Indië gedeeltelijk zelf schuld aan den toestand hebben, door hunne grieven niet aan de hoogere postambtenaren mede te deelen; doch men doet dat niet, om soesah te vermijden, om op een kleine plaats geen ruzie te krijgen, uit vrees van, waar het ongestraft geschieden kan, nog slechter behandeld te worden. Als bewijs, dat het bestuur wel weet hoe slecht de P. en T. dienst werkt, maakt het melding van een circulaire van den Hoofdinspecteur door de *Deli Courant* vermeld, waarin gesproken wordt van de hoogst onvoldoende plichtsbetrachting en de buitengewoon slordige wijze van werken, waaraan zich een groot deel van het personeel tot ergernis en dikwijls tot schade van het publiek, bij herhaling zou schuldig maken. Het *Hbl.* meent dat het zoover niet had kunnen komen als men in tijds groote opruimingen onder het personeel had gehouden. Op *elk* gebied in Indië zijn ambtenaren en beambten noodig, die men vertrouwen kan en het blad vermoedt dat zulks den belanghebbenden thans gaandeweg aan het verstand zal worden gebracht. Het wordt daartoe, als het op den gang van zaken bij den post let, wel tijd.

De lezing van dit knorrig artikel maakte op ons geen aangenamen indruk. Gesteld de behandeling der posterijen was zoo slecht als hier in algemeene termen wordt gezegd en de Hoofdinspecteur heeft werkelijk een circulaire geschreven in den geest als de bedoelde, dan komt ons deze, zoomin als het onderhavige artikel voor van eenig nut te zullen zijn, omdat het niet aangaat een geheel corps, waarvan de meerderheid, zooals zeker bij dezen dienst het geval is, zich buitengewoon inspant, een ontmoedigenden klap toe te dienen, naar aanleiding van klachten, die in de meeste gevallen ongegrond of onbeteekenend zijn. Uit eigen ervaring verklaren wij gaarne nog nooit een brief op de post te zijn kwijt geraakt. Doch wel heeft men gevallen zooals bijv. van een dame die ons klaagde dat een verzonden postwissel niet bezorgd was, doch die bij onderzoek èn de wissel èn het reçu zorgvuldig bleek bewaard te hebben, denkende dat de post het geld van zelf zond. Zoo bleven er vroeger duizenden guldens aan per postwissel verzonden gelden onopgevraagd, omdat men te slof was er navraag naar te doen. Bij de eischen, die het publiek stelt, dient men in het oog te houden dat de enkele feilen, die goed geconstateerd wezenlijk te wijten zijn aan het personeel een onbeteekenende fractie van het geheele verkeer betreffen. Men leze bijv. het hoofdstuk „klachten" bl. 77 van het jongste Verslag (1903) van den P. en T. dienst. Van de 395 klachten over gewone brieven, waarvan er per jaar 23 millioen worden verzonden waren er nog eenige ongegrond en zijn de meeste waarschijnlijk toe te schrijven aan het geheel niet ter post bezorgen der stukken.

Daar zit het groote kwaad, dat de posterij steeds wordt aangewreven en waaraan zij geheel onschuldig is, of vond men niet (bl. 84) te Telok betong een heel pakje ongestempelde brieven toevallig in een put, blijkbaar door dengene die ze bezorgen moest, weggeworpen; worden niet dikwijls brieven door ontrouwe dienstboden van postzegels beroofd en daarna vernietigd? Het moet voor de ambtenaren, die op groote kantoren buitengewone diensten verrichten om zieke kameraden te vervangen, voor chefs van binnenlandsche kantoren, die geheel alleen zijn en ook 's nachts elk oogenblik kunnen opgeroepen worden, grievend zijn om maar altijd beschouwd te worden als te behooren tot het personeel, dat zijn plicht niet doet en nagereden moet worden; terwijl het juist op de hulpkantoren en buitenposten veelal een tijdelijk hulpkommies is die lomp tegen een bediende, of slordig op zijn beheer is, dan wel malversaties pleegt met het geld. En dan, hoe dikwijls en tot welke bedragen komen financieele knoeierijen of verduisteringen aan het licht, vergeleken bij de 22 millioen gulden, die elk jaar door de handen van den dienst gaan (*De Ind. Gids* 1903 I bl. 479). Waarlijk als men goed werk wil hebben, dan mag een woord van hulde wel eens in de plaats komen van al dat afgeven op menschen, wier taak in hun gejaagde betrekking men niet voldoende beoordeelen kan. Zeker de schuldigen moeten gestraft, doch als het, dikwijls door persoonlijke veeten zooals vroeger, in de pers gewoonte wordt op den P. en T. dienst te schelden, dan is o. a. de Hoofdinspecteur daar om zijn personeel de hand boven het hoofd te houden en niet om door algemeene weinig tactvolle circulaires de goeden te verbitteren. Wij kunnen dan ook haast niet aannemen, dat de uit de *D. C.* aangehaalde woorden inderdaad zoo luiden, en hopen dat zij uit hun verband gerukt of onvolledig zijn weergegeven.

* * *

Onze gespannen verhouding tot Badoeng wordt door den heer v. E. besproken in een 7-tal artikelen in het *Vaderland* van 24 Mei tot 6 Juni, waarbij achtereenvolgens de vorst, de machthebbenden, het volk, de geschiedenis, de politiek, de belangenstrijd en de te volgen strategie worden behandeld. Men krijgt door deze stukken een goed inzicht in den toestand, waarbij het duidelijk wordt hoe een au fond goedhartig beheerscher, en een vredelievend volk, door hun eigenaardige denkbeelden in botsing moeten komen met Westersche opvattingen. Aanleiding tot het conflict is hier het kliprecht en de eigen rechtspleging. Er is een lange reeks van tekortkomingen der Badoengers; prauw geplunderd, marinebakens vernield, hadji gekrist, Chinees getjintjangd. De ware schuldigen zijn natuurlijk de strandbewoners, die den schoener Sri Koemala als buit aanmerkten; de visschers die de bakens namen: de poenggawa, die de doodstraf ten uitvoer liet brengen; de tjintjangers van den gestaarten broeder. Maar de Regeering zegt: tekortkomingen van Badoeng, de Vorst wordt beboet, hij is de verantwoordelijke man; met zijn voorganger en met hem werd het tractaat gesloten; hij heeft voor naleving daarvan te zorgen. Dan volgt onderzoek, onwil om schuld te belijden, neiging tot verzet, blokkeeren van de kust, en zoo glijdt de zaak al verder en verder. Dat de vorst ook na het vermaan door een hoofdambtenaar van Batavia, bekend met de Baliërs en sympathie voor hen gevoe-

lend, een ontwijkend en ongepast antwoord geeft, is eensdeels vreemd voor iemand zooals hij, die anders van soesah afkeerig is, doch laat zich ook weer verklaren door den belangenstrijd, welke op geheel Bali merkbaar wordt. Hoemeer het bestuur kennis neemt van de verhoudingen in de niet rechtstreeks daaronder staande streken, hoe meer de zucht levendig wordt om daar misbruiken weg te nemen, middeleeuwsche toestanden te veranderen. Om dit te kunnen doen hunkert dat stieven naar meer invloed en de inlandsche vorsten ontzeggen hun hulp tot verbetering, wel gevoelende dat die invloed sterker wordt dan hun eigen macht in hun rijk. Die belangenstrijd heeft zich geuit in het conflict met Kloenkoeng, dat met Tabanan en nu weer met Badoeng en het is thans de vraag: Weegt tegen al de ellenden van militair optreden op de winst, die wordt verkregen door het breken van den onwil der machthebbenden, winst door toeneming van den gouvernementsinvloed ten goede op moreel en stoffelijk gebied? Die vraag kan slechts beantwoord worden door hen, die van nabij met de zaken bekend zijn; met vertrouwen moet hun advies worden afgewacht. Is eenmaal de teerling geworpen, dan niet langer gedraald, maar door krachtige vlugge slagen den tegenstand gebroken. Het slotartikel behelst eenige wenken, welke in verband daarmede te terreinkennis van den schrijver hem in de pen gaf.

*
* *

Dessahoofden en Dessaverkiezingen worden besproken in een hoofdartikel van het *Kol. Weekblad* der Ver. Oost en West naar aanleiding van de polemiek van den heer A. H. J. G. Walbeehm en het *Alg. Handelsblad* (zie de Mei- en Juni-afl. van dit tijdschrift). De schrijver schaart zich eerder aan de zijde van eerstgenoemde, doch merkt op dat het voorstel om de vrije verkiezing af te schaffen en de keus der dessabewoners te beperken tot de leden van het dessabestuur, een stap achteruit zou zijn. Toevallig was te voren in het *Kol. Weekblad* een feuilleton verschenen getiteld: „Van grasjongen tot Regent", dat volgens de schrijfster eene ware gebeurtenis tot oorsprong heeft. Zou Pah-Sipin, zoo vraagt het blad, ooit de uitmuntende diensten hebben kunnen bewijzen die hem later tot Regent deden benoemen, als de keuze van dorpshoofd in zijne gemeonte, tot de leden van het dessabestuur beperkt was geweest?

*
* *

Bolaäng-Mongondo. In het *Vaderland* van 7 Juni jl. bespreekt de oud-Resident E. J. Jellesma het bericht dat men voornemens zou zijn het detachement in dit tot de residentie Menado behoorende zelfbesturende gewest op te heffen. Hij brengt in herinnering hoe ongeveer vier jaar geleden de landschappen Bolaäng-Mongondo, Bolaäng-Oeki, Bintarena, Bolang-Hang en Kaidipan tot eene afdeeling vereenigd zijn onder een controleur B. B., hetgeen dringend noodig was om in het binnenland onzen invloed te vermeerderen en een einde te maken aan allerlei misstanden. Sedert vele jaren heerschte in eerstgenoemd gewest regeeringloosheid en oefenden leden van den minderen adel en fortuinzoekers een soort schrikbewind over de goedgezinde bevolking uit. Het kwam zelfs op 19 Aug. 1902 tot feitelijkheden, doch een toen gegeven gevoelige les heeft den toestand veel verbeterd.

Alvorens tot de opheffing der bezetting over te gaan, dient men werkelijk ernstig te overwegen of nu werkelijk de tijd daarvoor reeds is aangebroken. Men verlieze niet uit het oog dat de hoogvlakte sterk bevolkt is en men daar staat tegenover 60000 zielen met allerlei slechte en ontevreden elementen. Het zou niet de eerste keer zijn dat men door ontijdige ontblooting van militaire hulp het werk later onder veel ongunstiger omstandigheden moest hervatten.

* * *

Imperialisme. In gevallen als de bovengenoemde is men zoo licht geneigd van imperialisme te spreken, doch waar de heer Dr. Kielstra wel eens verweten wordt daarvan een voorstander te zijn, wijst de hoofdredacteur van het *Alg. Handelsblad* in zijn „Van Dag tot Dag" van 9 Juni er op, hoe deze zelf gezegd heeft dat in ons land uitbreiding van gebied en gezag op zich zelf door niemand wordt gewenscht, maar dat die uitbreiding dikwijls een p l i c h t is tegenover de inlandsche bevolking. Dr. K. is zeer stellig gekant tegen half werk, zooals in 1860 tegen Boni, of vóór 1896 in Atjeh. Hij verklaarde zich een tegenstander van hen, die meenende het „Imperialisme" te bestrijden, aan zoodanig halfwerk de voorkeur geven en niet beseffen, dat het voor de inlandsche bevolkingen zelf niet het minst, vaak noodig kan zijn doortastend te handelen en niet met den schijn genoegen te nemen. Op treffende wijze vindt het *Hbl.* deze zienswijze ondersteund door het *Soer. Hbl.* van 2 Mei; waarin bij het ongelukkige figuur door het plaatselijk bestuur van Makasser gemaakt, de bestuursambtenaren op Zuid-Celebes niet hard gevallen moeten worden, doch geoordeeld wordt dat het de kamerleden zijn, die sinds jaar en dag onthouding op imperialistisch gebied hebben gepredikt. „Waarom dringen diezelfde kamerleden niet aan op afschaffing of vermindering van politie in Nederland? De vergelijking is toelaatbaar. Ons imperialisme is in de practijk niets anders dan het doen van politiediensten — met soldaten. In ons koloniaal rijk zijn van die „achterbuurten", waar af en toe onze soldaten moeten verschijnen ter uitoefening van de politie. Zijn wij te zuinig om hen uit te zenden, dan is het gevolg analoog aan dat eener groote stad waar sommige beruchte wijken zonder politietoezicht worden gelaten. Maar dat zien de heeren anti-imperialisten niet in, of liever, zij doen alsof zij het niet inzien. Dat hoort zoo bij de politiek.... De consequenties van het politieke demoralisatie-proces hebben wij thans voor oogen. Jammer, dat de heeren van anti-imperialistischen bloede in Zuid-Celebes niet eens een kijkje kunnen nemen; zij zouden den oogst kunnen aanschouwen van 't geen zij hebben gezaaid"....

Waar geen „landhonger" in het spel is, maar streven om voor het vervolg waarborg te krijgen voor rust, kan van imperialisme geen sprake zijn.

* * *

Nog eens: l'Europe Colonial. Toen in de Juni-afl. op bl. 902 vermeld werd dat dit blad heeft opgehouden te bestaan, bleek eene slechts tijdelijke interruptie voor eene definitieve te zijn aangezien. Sedert No. 23 van 17 Maart volgden nu onlangs No. 24 op 21 Mei en No. 25 op 11 Juni. Of de gelijktijdigheid van deze hervatting met het ontslag van Minister Delcassé duidt op eene gewijzigde richting in de Fransche staatkunde, blijve thans in het midden. Genoeg zij het met dit bericht de onjuistheid van het vorige hersteld te hebben.

* * *

De Spaarbank „Minahassa" gaf een verslag over haar 9de boekjaar loopende tot 31 Dec. 1904. Bedroeg het aantal inleggers in 1901 een aantal van 728 met een tegoed van *f* 129.794 (Zie *Ind. Gids* 1902: II bl. 1218) thans zijn deze cijfers gestegen tot 924 inleggers met *f* 205.223 tegoed. Tot deze inleggers behooren 559 inlanders, 160 inlandsche vereenigingen en overigens 185 Europeanen, 11 Europ. vereenigingen, 8 vreemde Oosterlingen en 1 vereeniging dezer laatste. Op Groot-Sangir neemt het aantal inleggers langzaam toe en de directie hoopt dat ook dáár de inlander, evenals de Minahasser mettertijd het nut van het sparen zal inzien. Eigenaardig is dat ook deze instelling *f* 89.060 in effecten heeft belegd, waarvoor zij als er maar gelegenheid was, wel Indische staatsschuld zou koopen en dat zij een klein verlies moest boeken wegens verkoop van Russische effecten.

* * *

De Kwantan-districten. In het *Alg. Handelsblad* van 7 Juni jl. wordt er nog eens op gewezen hoe de tegenstanders van gezagsuitbreiding in Indië niet inzien hoe deze vaak onze plicht kan zijn en hoe „onthouding" verwant is aan „verwaarloozing". In een artikel in de *Java-Bode*, overgenomen in het *Hbl.* van 23 Mei, wordt dit weer duidelijk aangetoond met betrekking tot de Kwantau-districten. Daar vinden onze van de kolenmijnen weggeloopen dwangarbeiders een veilige toevlucht. En toen onlangs, op ons grondgebied, onze bevolking eenige dier dwangarbeiders opvatte, bij welke gelegenheid een gevecht plaats vond, nam het „onafhankelijk" hoofd der Kwantan-districten de vrijheid, eene bende, uit weggeloopen dwangarbeiders bestaande, ter bestraffing van onze onderdanen, naar ons gebied te zenden. Bij deze vruchten onzer onthouding zal volgens de *J.-B.* de meest verstokte conservatief moeten toegeven, dat hier krachtig dient te worden ingegrepen. Deze opmerking vindt het *Hbl.* merkwaardig, omdat het veeleer de sociaal- en vrijzinnige democraten zijn, die zich tegen zoodanig ingrijpen verzetten en zich onder de meest vooruitstrevenden rekenen. Het *Hbl.* heeft vroeger (31 Juli 1903, zie *Ind. Gids* 1903 II. 1395) onze verhouding tot de Kwantan-districten besproken en hoe men van Taloeq opheldering vroeg omtrent den moord op den opnemer van Raalte, in het gevolg van den heer IJzerman en er in berustte dat die niet gegeven werd. Het blad begrijpt niet hoe die slappe houding nog verdedigers kan vinden.

* * *

De toekomst vau het corps ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur wordt in de *Locomotief* van 3 Mei jl. besproken door een belanghebbende, naar aanleiding van allerlei geruchten, die de ronde doen, zooals het afschaffen van de huishuur-indemniteiten, het intrekken van zeventien residentsplaatsen, enz. en dat, terwijl er toch reeds ontevredenheid heerscht wegens de trage promotie en het geleidelijk intrekken van allerlei voordeelen aan die betrekking verbonden. Wij kunnen niet gelooven dat de Regeering zoo onverstandig zal wezen om te gaan beknibbelen op de positie der ambtenaren, die zij het meeste noodig heeft, doch zoude een goede politiek niet medebrengen hen wat te releveeren; ze bij goede dienstverrichting meer te gaan beschouwen als de ambtenaren, die zooals in Britsch-Indië tot een „Covenanted Service", behooren, waarbij van weerskanten de stipte loyale naleving van dien „Covenant" op den voorgrond staat? „Men wil", zegt de schrijver van het

artikel, „de Inlanders nauwer aan ons verbinden; men wil dat zij in ons hunne natuurlijke beschermers zien; men wil getrouwe onderdanen van hen maken, die ons in een oorlog met den B. V. van zelf zullen steunen, en men treft slag op slag het corps ambtenaren, dat dien Inlanders dat denkbeeld moet bijbrengen; men verdonkert de toekomst van hen, die de bevolking tot vriend moeten maken; men brengt in een staat van voortdurende ongerustheid over hun lot hen, die de bevolking moeten overtuigen van de eerlijkheid, die bij alle regeeringsmaatregelen voorzit." Al is het zeker kortzichtig van den somber gestemden schrijver om aan de eerlijkheid van regeeringsmaatregelen te willen twijfelen, dergelijke uitingen van ontmoediging mogen niet onopgemerkt blijven, want zij wijzen er op welk een slechten indruk het systeem van bezuinigen en beknibbelen op kleinigheden maakt.

Waar wij van oordeel zijn, dat het algemeene budget, als aansporing tot zuinig staatsbeheer, altijd met een deficit behoort te sluiten, en dat als het tekort te groote proporties aanneemt er nog wel radicale middelen zijn om de inkomsten te verhoogen, daar ligt het voor de hand na tegaan waarvoor juist altijd getracht wordt eenige duizenden uit te zuinigen op degenen, die het gouvernement 't slechtst kan missen, de ambtenaren in verschillende diensttakken.

De reden schijnt tweeledig, vooreerst weet ieder precies hoeveel zij verdienen en is een korting daarop het eenvoudigst te decreteeren, en in de tweede plaats heerscht in Nederland nog altijd het vooroordeel dat de Indische tractementen zoo hoog zijn, terwijl die in Nederland zelf zoo laag zijn. Dit laatste is waar, doch behalve dat ook daar nog al eens een bijverdienste bestaat, is het nu eenmaal niet mogelijk daar zonder eenig eigen fortuin in staatsdienst rond te komen. Men verwacht er niet dat de staat in het geheele onderhoud van den ambtenaar en zijn gezin voorziet en dit is in Indië wel noodig, omdat in tegenstelling met Nederland persoonlijk fortuin daar uitzondering is. Wie nu dit laatste bezit en aan een lage bezoldiging gewoon is, kan zich niet verplaatsen in de omstandighcid dat de bezoldiging ook dat gemis moet vergoeden.

* * *

Boni. Na het afsluiten dezer revue, verscheen nog het volgende belangrijke bericht in de *N. R. Ct.* van haar correspondent uit Constantinopel dd. 13 Juni:

„De Vorst van Boni heeft 200 pond sterling geschonken voor den verderen bouw van den zgn. Hedzjas-spoorweg naar de heilige plaatsen van den Islam. Die gift is aan de desbetreffende hooge commissie ten paleize ter hand gesteld door een Sjeich uit Hadramaut, die voor eenige jaren ook onze Oost-Indische bezittingen heeft bereisd; waarschijnlijk wel ten behoeve der panislamitische propaganda.

„Tegelijkertijd was die tusschenpersoon de overbrenger van een brief van, of van wege den Bonischen vorst, waarin deze de hulp vand en Khalief inroept voor hem en zijne bondgenooten in hunne moeilijkheden met de Nederlandsch-Indische regeering."

Hoewel als zeker wordt aangenomen dat men te Yildiz niet op dat verzoek zal ingaan, moet toch aan den Turkschen consul te Batavia opgedragen zijn, het Paleis omtrent den loop der Bonische gebeurtenissen op de hoogte te houden.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Het Negerhollands der Deense Antillen. Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandsche taal in Amerika door D. C. Hesseling. Uitgegeven van wege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. — Leiden A. W. Sythoff, 1905. — Prijs ƒ 2.50.

De aankondiging van het bovengenoemde werk moge aanvangen met een kort woord over den schrijver en over hetgeen van zijn hand vroeger het licht zag.

Dr. D. C. Hesseling, privaat-docent aan de Rijks Universiteit te Leiden, publiceerde verschillende opstellen en vertalingen die in min of meer nauw verband staan met het vak dat hij doceert: het Nieuw-Grieksch. Waren deze studiën meer in een beperkten kring bekend, in 1902 deed de schrijver een welgeslaagd beroep op de aandacht van alle algemeen ontwikkelden door de uitgave van het prachtige werk Byzantium, de Europeesche beschaving na de stichting van Konstantinopel, waarin bijzonder treft het groote talent waarmede hij het dikwijls te weinig gevoelde verband heeft doen zien, tusschen een gedeelte beschavingsgeschiedenis en de ontwikkeling, in hetzelfde tijdvak, van de letterkunde en van het leven der taal.

Het behoeft daarom niet te verwonderen, indien in het boek dat nu wordt aangekondigd, het onderwerp, hoewel rakende aan een gedeelte geschiedenis van eigen taal en volk, iets nieuws is, de behandeling blijk geeft van eene breede opvatting, en de lectuur ook bij den gewonen beschaafden lezer zooal geen nieuwe gedachten oproept, toch afleiding geeft en het genot schenkt den gezichtskring te verruimen.

Eigenlijk zou men kunnen zeggen dat de schrijver het Negerhollandsch opnieuw heeft ontdekt. Het was hem gebleken dat in enkele beschrijvingen van de Deensche eilandjes St. Thomas, St. Jan en St. Croix, gewag werd gemaakt van een dialect, thans zoo goed als uitgestorven, door de plantagenegers tot in de negentiende eeuw in zwang gebleven en waarvan de oorsprong gezocht moet worden in de feiten dat Nederlandsche kolonisten met hunne slaven voor geruimen tijd het voornaamste eiland, St. Thomas en ook St. Jan hebben bewoond, en hunne omgangstaal met de inheemsche bevolking zich door de slaven uitbreidde tot op St. Croix.

De schrijver heeft dat dialect, het Negerhollandsch, opgespoord in verschillende geschriften, in het Deensch en in Denemarken, of wel in het Duitsch uitgekomen, vooral in overzettingen en kleine spraakkunsten door de Hernhutters samengesteld, want zoowel Deensche als Duitsche zendelingen hadden zich op het eind der 18de en het begin der 19de eeuw met ijver op de kerstening der negerslaven toegelegd. In den nieuweren tijd bestond over het onderwerp

slechts één artikel, van de hand van een schrijver die het Nederlandsch niet verstond: Einige Notizen über die Kreolensprache der Dänisch-Westindischen Inseln door Dr. E. Pontoppidan, *Zeitschrift für Ethnologie*, 1881.

Ingeleid wordt het werk door eene beschouwing van de oorzaken, waardoor de talen van een groot deel van de gekleurde Nederlandsche bevolking in Suriname (het Negerengelsch), van de gekleurde Nederlandsche bevolking op Curaçao, Aruba en Bonaire (het Negerspaansch of Papiamentsch) en op de eilanden St. Eustatius, Saba en St. Martin (het Engelsch), aldaar het middel van gedachtenuiting zijn geworden en gebleven. Het zijn er drie: de betrekkelijke gemakkelijkheid waarmede Nederlanders in den vreemde hun moedertaal prijsgeven, de overmacht van talen door volken gesproken die ons in handelsgrootheid en getalsterkte overtreffen en de omstandigheid dat in verschillende streken reeds vóór ons zich blanken hadden gevestigd en er hun taal hadden overgebracht. Hoeveel het voordeel der eerste vestiging waard is, wordt aangetoond door de vermelding dat nog in de eerste helft der achttiende eeuw het Portugeesch in Batavia het Nederlandsch dreigde te verdringen, dat in Suriname de mengeltaal, ondanks het gestadig toenemen van Hollandsche woorden en uitdrukkingen, toch nooit het karakter van Negerengelsch verloren heeft en op Trinidad, omdat er zich vele Fransche kolonisten vroegtijdig hebben gevestigd, het Fransch de taal is gebleven, hoewel toch dat eiland nooit aan Frankrijk heeft toebehoord.

Daarna wordt een overzicht gegeven van de geschiedenis van de Deensche Antillen. De eerste Deensche Gouverneur vond op St. Thomas in 1672 een aanzienlijk getal kolonisten, grootendeels Hollanders en vandaar dat de Deensche overheid zich gedurende den eersten tijd van het bestaan der kolonie van het Hollandsch bediende. Een volstrekt bewijs van het ontstaan van een creoolsch idioom, het Negerhollandsch, dateert van het jaar 1732, toen op het eiland de eerste zendelingen aankwamen van de Moravische Broederschap of Hernhuttersgemeente, die dadelijk het „bastaard-hollandsch" begonnen te leeren om de negers in hun eigen taal met het Christendom bekend te maken. Ook de Denen namen, zooals reeds gezegd, het zendingswerk ter hand en bedienden zich daarbij uitsluitend van het creoolsch. Dat Negerhollandsch stond echter zoo na aan de door ons gesproken taal dat het alleen naast en tegelijk met het Nederlandsch kon bestaan. Toen het gebruik van de Nederlandsche taal afnam en verdween, door dat de blanke bevolking op het platteland verminderde, daarna vele Engelschen, en de Engelsch sprekende van St. Eustatius verdreven Nederlanders, zich om handelsredenen op de eilanden, vooral in de hoofdplaatsen, vestigden, voorts het eiland St. Thomas door de Engelschen tot twee maal toe werd bezet en eindelijk de slaven in 1848 na hunne vrijverklaring zich in de steden gingen vestigen, was de *plantagetaal* ook langzamerhand zoo goed als uitgestorven.

De auteur gaat nu over tot eene omschrijving van de geschriften, die in het Negerhollandsch zijn opgesteld. Vooral treffen ons dan de Negerhollandsche titels, zooals: *Gebeden en liederen voor die swart Broedergemeenten* (1765) en *A. B. C. boekje voor die Negerkinders van St. Thomas, St Croix en St. Jan.* (1800). Op welke omvattende en interessante wijze Dr. Hesseling de bibliographie bespreekt, kan blijken uit een van de opmerkingen uit het be-

trekkelijke hoofdstuk welke wij hier zullen aanhalen, namelijk dat bewust of onbewust nog talloos velen in de meening verkeeren, als zou eigenlijk maar één grammatika ter wereld bestaan, die der Latijnsche taal, *zooals zij die op school geleerd hebben.*

In het derde hoofdstuk gaat de schrijver na op welke wijze de Afrikanen de Europeesche klanken, die zij voor het eerst van hunne meesters hoorden, begonnen over te nemen. De taalgeleerden zijn het over het ontstaan van het creoolsch oneens; Coelho [1]) verkondigt de meening dat de slaven eenvoudig nabootsten, geen enkele klank van het Afrikaansch in hun creoolsch overbrachten, doch alleen Europeesche klanken, die hun moeilijk vielen, wijzigden. Lucien Adam [2]) wil, lijnrecht daar tegenover, het creoolsch onder de Afrikaansche talen rangschikken, omdat, volgens hem, de negers de Afrikaansche klankleer en spraakkunst zouden hebben behouden. De Poyen-Bellisle [3]) zoekt de verschillen tusschen Europeesche en creoolsche talen slechts in den afwijkenden vorm der spraakwerktuigen. Suchardt [4]) wees op het eenzijdige van deze uitspraken: en Dr. Hesseling geeft aan hoe menig duister punt in deze zaak nog zal moeten worden opgehelderd door waarneming van de lichamelijke *en*, niet te vergeten, van de geestelijke eigenschappen der gekleurde volken. Uit den stand van de tanden en de dikke lippen van de negers werden reeds enkele verschijnselen verklaard.

In plaats van Negerhollandsch, vervolgt de schrijver, zou men haast van Negerzeeuwsch hebben kunnen spreken, want de eerste kolonisten waren vooral Zeeuwen en daardoor heeft de taal een besliste Zeeuwsche tint behouden. Dat er Deensche, Duitsche en Engelsche woorden in het dialect werden opgenomen, is na het bovenopgemerkte duidelijk; waarschijnlijk kwamen door het Papiamentsch ook Spaansche woorden in het Negerhollandsch (en niet in het Spaansch voorkomende maar klaarblijkelijk Caraïbische woorden als: makoet = korf), en voorts enkele Portugeesche woorden, door de zeemans- en slaventaal die veel verbreid was op de Goud- en Slavenkust.

De spraakkunst van het Negerhollandsch (Hoofdstuk IV) bevat tal van opmerkingen over de spelling, de klanken, de functie en den vorm der woorden en de samenstelling van den zin; in het laatste (vijfde) hoofdstuk worden de punten van overeenkomst en verschil met het Nederlandsch in Zuid-Afrika aangewezen. Ook deze uiterst leerzame vergelijking brengt den schrijver tot de conclusie, dat de theoriën van Coelho en Adam ieder een deel waarheid bevatten. Voorts merkt hij op dat wie het Afrikaansch of het Negerhollandsch (en wij voegen er bij: het Negerengelsch) wil bestudeeren, zich niet tevreden mag stellen met de kennis van onze beschaafde spreektaal, maar vergelijken moet met het plat Hollandsch van de hedendaagsche volkstaal en door het lezen van zeventiende-eeuwsche kluchten en pamfletten. Dan worden schijnbare germanismen herkend als ons bezit en tal van woorden blijken ontleend te zijn aan het zeemansbedrijf.

Een bloemlezing van het Negerhollandsch en een glossarium vormen het tweede gedeelte van het boek.

---

1) Boletim da Sociedade de Geographia de Lisboa, 1878.
2) Les Idiomes Négro-Aryen et Maléo-Aryen, Paris, 1883.
3) Les sons et les formes du Créole dans les Antilles. Baltimore, 1894.
4) Zeitschr. f. rom. Philologie, 1883, V.

Misschien bleek het reeds uit het bovenstaande overzicht, — toch kan nog worden opgemerkt, dat het werk ook van belang is voor hen, die in Nederlandsch-Indië verblijf houden. Meer direct is het dit voor den ontwikkelden ingezetene in de kolonie Curaçao. Maar het meest voor den beschaafden inwoner van Suriname. Het boek is o. i. als aangewezen voor instellingen als de Koloniale Bibliotheek te Paramaribo, en de bibliotheek van het Genootschap voor Onderwijzers aldaar. Surinaamsche Nederlanders zullen door de lezing van het werk tal van eigenaardige verschijnselen in hunne dagelijksche omgeving kunnen opmerken en verklaren. Niet alleen vele spreekwoorden uit het Negerhollandsch worden in het Negerengelsch teruggevonden — voorbeeld: „Diefman no betrou sie Maet draeg groot sak"; in het Negerengelsch: „Toe foefoeroeman no lobi si trawan tjari baksita"; maar ook allerlei uitdrukkingen.

Steller dezes zal zoo vrij zijn hiervan eenige eenvoudige voorbeelden uit eigen ervaring bij te brengen. In de aan het werk van Dr. Hesseling ontleende Negerhollandsche zinnen, is de u duidelijkshalve in oe veranderd.

Nederlandsch.	*Negerhollandsch.*	*Negerengelsch:*
Ik kan niet.	Mie no kan.	Mie no man.
Hoe vaar je?	Hoe so joe vaer?	Fa joe tan?
Heel wel.	Mie bin gesont.	Mi de boen (Port. bom).
Ik heb geen tijd.	Mie no hab Tit.	Mi no habi tem (Eng. time).
Ik weet het niet.	Mie no weet.	Mi no sabi (Port. sabe).
Hoe komt het, dat je vandaag zoo lang slaapt?	Wat maek joe slaep soo laet van Dag?	San mek'joe sribi so leti ti dei? (sribi, Eng. sleep; ti dei, to day).
Morgen, juffrouw.	Morg klein vrou [1]).	Morgoe, pikien missie.
Ja, een beetje,	Ja, beetje soo.	Ja, pikien so.
Heel vroeg.	vroe — vroe	froekoe — froekoe.
Ik kan het niet helpen.	Mie no kan help.	Mi no kan helpi, enz.

Uit de bovenstaande zinnetjes blijkt, dat zoowel in het Negerhollandsch als in het Negerengelsch de Nederlandsche woordschikking of de woordenkeus op dezelfde wijzen zijn veranderd, en dezelfde, naar onze wijze van zien kinderlijke opvatting heeft voorgezeten. Wij zouden verder durven gaan en beweren dat de beoefenaar van het Negerhollandsch, voor de oplossing van moeilijkheden, in vele gevallen met succes met het Negerengelsch zal kunnen te rade gaan.

Eene korte bespreking wenschen wij te wijden aan het woordje „na", door Dr. H. op blz. 110, 111, 112 en 113 zoo uitgebreid behandeld, ten einde hierdoor te doen uitkomen dat het Negerengelsch, ten deze, hulp kan geven.

Volgens Van Name, Contributions to Creole Grammar, Transactions of the American Philological Association, 1871, wordt „na" ook gebruikt in 't praesens

---

[1]) „Klein vrou" wordt in het Negerhollandsch genoemd de dochter des huizes wanneer zij huwbaar is. Volkomen in overeenstemming met deze wijze van uitdrukking is het Negerengelsche „pikien missie" (pikien van pequeno, Port.)

van het verbum substantivum en is op de vraag: Wie die bin da? (who is there), het antwoord: Na mi (it is I). Gaat men nu na dat, in het Negerengelsch, vraag en antwoord luiden: Soema drapé? en (eveneens): Na mi, dan kan men vermoeden dat de door Dr. H. aangehaalde veronderstelling van Van Name, dat „na" een verbastering zou zijn van „*bin* arising from indistinct pronunciation", niet juist is.

Meer is er te zeggen voor de door Dr. H. aangegeven beteekenis „zie daar". Na bigi jeje meki crabboe no ha hedde, is de Negerengelsche vertaling van het zinnetje op blz. 130: Zijn groote geest maakt dat de krab geen kop heeft, Neger-hollandsch: Na groot geest mak crabboe no ha kop. Zoekt men nu naar den gedachtengang van den spreker, dan schijnt deze, van de verschillende eigenschappen van het dier *er één aan te wijzen*, en tegen den hoorder te zeggen: *Ziedaar* (het is) zijn groote geest (die) maakt, enz.

Evenals in Negerhollandsch is er in het Negerengelsch een van het Nederlandsch afwijkend en uitgebreid gebruik van „na", dat de aandacht verdient van den beoefenaar van de creoolsche taal. Wij zullen deze merkwaardige afwijkingen aantoonen. Aan de armen — na potiman; in uw plaats — na joe plesi; te middernacht — na mindrineti; onder dokters handen — na dattra hanoe; bij wien? — na hoesoema?; voor uw aangezicht — na joe fesi; aan alle kanten — na alasei; breng ons tot verstand — poti wi na verstand; van hem heb ik geleerd — na hem mi ben leri; tegen zes uur — na siksijoeroetem; van tafel opstaan — komopo na dina; op weg — na pasi.

Het ware niet onaardig indien het Negerhollandsch, een tot doode taal geworden idioom van Nederlandsche afkomst, nog meer in bijzonderheden zou kunnen worden bestudeerd door een nog levend dialect, het Negerengelsch, dat in eene Nederlandsche kolonie wordt gesproken, maar waaraan gestadig Nederlandsche woorden worden toegevoegd. Voor Nederlandsche taalgeleerden dus een buitenkansje.

Thans eenige opmerkingen, die wij bij de lezing van het boek voelden opkomen [1]).

Belangrijk is het, uit de samenstelling van den zin na te gaan hoe de neger denkt. Een Europeaan die zich aan een tafel gestooten heeft zal zeggen: „Ik heb mij gestooten"; een neger: „de tafel stootte *mij*". Voelt men het enorme onderscheid? De Europeaan erkent in zijne wijze van uitdrukking, dat hij

---

[1]) Eenige aanvullingen van specialen aard volgen hier. Op blz. 70 zegt de heer H. dat het hem niet mogelijk is geweest onderscheid te maken tusschen de termen die aan Afrikaansche talen zijn ontleend en de woorden die door de Caraïben in West-Indië bekend zijn geworden, en noemt dan o. a. het woord tschikki. Blijkens het glossarium is de beteekenis: Zandvloo, Pulex penetrans; het woord chico, chica is in de Martius' dictionarium galice, latine et galibi opgenomen. Zie Indian words in the Dutch language and in use in Dutch Guiana in de thans verschenen Transactions of the International Congress of Americanists, pag. 206. Het vraagteeken op blz. 133 onderaan is voor den beoefenaar van het Negerengelsch overbodig; op blz. 91 wordt trouwens een dergelijke uitdrukking „Mie moet hoppo", ik moet opstaan, verklaard. Omtrent het woord *tata*, vader, blz. 166, dat ook in het Negerengelsch voorkomt, geeft R. Kleinpaul, Menschen und Völkernamen. Etymologische Streifzüge auf dem Gebiet der Eigennamen, Leipzig 1885, blz. 49 en 50, eenige inlichtingen; hij noemt atta en tata een *kinderwoord*, dat nog heden bij de Italiaansche kinderen wordt gevonden. zoodat stamelen in 't Italiaansch heet: tartagliare.

zelf eene handeling heeft verricht, dat het eigen schuld is: — de neger wijt het stooten aan het levenlooze voorwerp, hetwelk hij zich bezield denkt en behept met een wil hem te benadeelen. Er liggen vele eeuwen van ontwikkeling, zelfs, als men wil, van religieus denken tusschen de beide uitdrukkingen.

In verband met de algemeene beschouwingen van den schrijver willen wij de aandacht vestigen op het feit, dat de Indiaan in de kuststreken van Suriname een taal als het Negerengelsch heeft leeren verstaan, terwijl hij niet bij machte is den Europeeschen gedachtengang, beschaving en taal over te nemen. Zouden de negers, als „samenstellers" van Negerhollandsch, Negerengelsch en andere creolentalen, wellicht onbewust hebben overgenomen en naar hunne opvatting gereconstrueerd, datgene wat in de Europeesche talen was overgebleven van de onbeholpen wildemanstaal, in gebruik in de tijden toen de Europeesche volken nog slechts in beschaving de hoogte hadden bereikt van de onbeschaafde negers in Afrika?

Het uitwerken van deze vraag zou voor eene boekaankondiging te ver voeren. Wij willen als besluit den schrijver nog eens hulde betuigen voor de wijze waarop hij in het licht heeft gesteld hoe nauw taalwetenschap, anthropologie en ethnographie met elkander in verband staan. Boven dat verband der wetenschappen staat echter de belangstelling in de menschen waarover gesproken wordt en velen zullen met ons in het bijzonder dien band gevoelen en naast den humor van de woorden eene echt menschelijke ontroering ondervinden, indien zij de eenvoudige Negerhollandsche belijdenis lezen van de oude negerin: Mi arm pover, mi soutkop, mi swart heide, mi a wees. Mi soo dom (g)lik een koei. Die Tata na bovo, Em ben mi Tata, Em ben mi Mama, Em ben mi broeer, Em ben mi suschi, Em ben allegaar goed voor mi.

Jhr. L. C. VAN PANHUYS.

Jaarboek voor Suikerfabrikanten op Java. 10de Jaargang 1905/06; met kaart aangevende de ligging der suikerfabrieken. — Amsterdam, J. H. de Bussy, 1905.

Deze tiende jaargang van een gewaardeerd handboek geeft, behalve een kalender, in de eerste plaats een algemeene en een residentiegewijze gerangschikte lijst van 180 suikerfabrieken, waardoor men van elk een overzicht krijgt van de ligging, het adres, de eigenaars, de administrateur, de werkwijze en installeering der fabriek, het jaar wanneer de onderneming is aangevangen, de capaciteit in pikols riet per dag en de beplante oppervlakte in bruto bouws. In de alphabetische lijst merkt men op dat de ondernemingen Djapanan en Ngempit in Pasoeroean en Tandjong Sarie in Besoeki gesloten zijn, terwijl zulks later ook het geval is gebleken met Klaling in Semarang. Er blijven daardoor 176 in werking zijnde fabrieken over, doch van eenige daarvan, met name Baron, Karah, Ketintang, Paroengdjaja, Pengkol, Soekoredjo, Soerawinangon (Ploembon) en Tjiledoek waren geen opgaven ontvangen. Waar het nut van handboeken als het onderhavige erkend wordt, mocht van de zijde van belanghebbenden naar ons inzien de waardeering wel zoover gaan, van daartoe door hunne bijdragen mede te werken.

Op de bedoelde lijsten volgt de, krachtens ordonnantie St. 1899 No. 263

vastgestelde, staat, waarop zijn vermeld de maxima der uitgestrektheid van den jaarlijkschen bruto-aanplant van maalriet of indigo-gewas op van de inlandsche bevolking gehuurde gronden, voor de mede in dien staat vermelde ondernemingen, ten getale van 171 die vóór 1894 in werking zijn gebracht en van 4 daarna. De nu volgende lijst der Beetwortel-suikerfabrieken en raffinaderijen in Nederland telt respectievelijk 31 en 10 volgnummers. In het vijfde hoofdstuk zijn eenige ordonnanties vereenigd, die op de suikerindustrie betrekking hebben. Deze beginnen met Staatsblad 1838 No. 50 en bevatten voorts het reglement op industrieele trambanen; de ordonnantie betreffende de beteugeling van de serehziekte; die van staatsblad 1899 No. 263 tot bescherming der oeconomische belangen der Inlandsche bevolking; de regelen betreffende de inlandsche grondverhuringen (Staatsblad 1900 No. 240), met de voorschriften tot uitvoering en nog andere op de particuliere industrie toepasselijke bepalingen. Ook het reglement op het stoomwezen met wat er bij behoort is geheel overgenomen.

In het zesde hoofdstuk vindt men zeer handige herleidingstabellen van bouws in H.A., pikols in K.G. en omgekeerd en ook van pikols per bouw in K.G. per H.A. Vervolgens worden de spoorwegtarieven voor suiker en bibit opgegeven en in het achtste hoofdstuk een aantal diverse opgaven verzameld over munten, maten en gewichten in N.-I., een munttabel voor vreemde landen, enkele vreemde maten en gewichten, een berekening van het aantal stekken en de benoodigde mest bij verschillende plantwijdten en verschillende berekeningen met het grondverzet verband houdende. Ook het stikstofgehalte van eenige landbouwgewassen en afvalproducten kan men hier vinden, evenals de oogsttijden van het suikerriet in verschillende landen, het verband tusschen de suikerprijzen te Londen en op Java, statistieken en oogstramingen.

Uit de residentiegewijze gegeven suikerproductie in 1904 blijkt hoe per bruto bouw in Solo het kleinste rendement aan hoofdsuiker werd verkregen en dat dit toch nog 94.6 pikol bedroeg met 5.9 pikol zaksuiker, welke cijfers per netto bouw 105.6 en 6.6 beliepen. Waar de geheele gemiddelde opbrengst in 1904 voor Java 105 pikol hoofdsuiker per bruto bouw bedroeg, is zulks een bewijs hoe verbazend men is vooruitgegaan tegenover bijv. 35 jaar geleden, toen bijv. Paroengdjaja tegenover alle andere Cheribonsche fabrieken de kroon spande met 60 pikols per bouw, onder de deskundige leiding van „Simon den toovenaar".

In de op bl. 177—178 gegeven ramingen der wereldproductie ziet men dat Java ongeveer een vijfde van den geheelen rietsuikeroogst levert, terwijl van de rond 10 millioen tonnen suiker, die geproduceerd worden 4.3 millioen ton rietsuiker en 5.7 millioen beetwortelsuiker zijn.

Het einde van het boek bevat de Nederlandsche suikerwet, en verschillende personeele opgaven, alsmede de statuten der Vereeniging „Algemeen Sydicaat van Suikerfabrikanten op Java". Eene kaart op de schaal van 1:1.000.000 loopende van Cheribon tot straat Bali geeft de ligging der suikerfabrieken aan.

Bulletin van het Koloniaal Museùm te Haarlem No. 33. Verslag over 1904 met bijlagen. — Amst. J. H. de Bussy *f* 1.25.

Het jaarverslag over 1904, ditmaal vergezeld van de 6de en 7e tabel der samenstelling van Indische voedingsmiddelen, waarbij het cijfer der onderzochte stoffen tot 350 opklimt, begint met een verslag van het beheer, waaruit blijkt dat het afgeloopen jaar weliswaar er een van bloei en ontwikkeling was voor het Koloniaal Museum, doch dat er nog veel te verbeteren valt met betrekking tot de localiteit en dat het met een jaarlijksch budget van *f* 15,000 met moeite rondkomt. Een beroep op de offervaardigheid van Indische belangstellenden is ook daarom niet misplaatst, omdat het Museum in Europa een intermediaire rol kan vervullen tusschen producenten en afnemers, waartoe men in Indië zelf niet in de gelegenheid is. Merkwaardig in die richting is de afdeeling van het Koloniaal Museum te Amsterdam onder den naam van „Bureau voor Handelsinlichtingen", achter de nieuwe Beurs gevestigd, van welks uit- en inwendig aanzien bij dit bulletin een paar lichtdrukken zijn gevoegd. Deze instelling, die financieel en administratief van het K. M. onafhankelijk is, verstrekt adressen en geeft inlichtingen omtrent bepaalde handels- en verbruiksartikelen in vreemde landen, afzet, prijzen, uitvoer, enz. 's Woensdags van $11^1/_2$ tot 1 uur werd er een koloniaal spreekuur gehouden, 47 maal door den Directeur en 5 maal, bij diens afwezen, door den Conservator. Allerminst was daarbij te klagen over gemis aan belangstelling en het spreekuur moest soms door de vele bezoekers tot verre over den tijd voortgezet worden. Van den aard der gevraagde inlichtingen is aanteekening gehouden en deze opsomming op bl. 97 geeft blijk van de verscheidenheid der behandelde onderwerpen.

Behalve de administratieve berichten behelst dit verslag een kort overzicht van de gehouden voordrachten en evenals in vorige jaren een schat van inlichtingen over zeer verschillende onderwerpen van wetenschappelijken aard, die er een blijvende waarde aan geven.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HET SPOORWEGBEHEER IN ALGERIË.

Er is dikwijls sprake geweest van den aankoop der Algerijnsche spoorwegen door den Staat en daar die quaestie een bijdrage levert tot het groote vraagstuk van particuliere of staatsexploitatie, is het niet ondienstig hier een kort overzicht te laten volgen, dat werd aangetroffen in *Les Annales Politiques et Littéraires*, van 21 Mei. jl.

Het is nu ongeveer een jaar geleden dat het Parlement een wet aannam, waarbij de controle op de Algerijnsche Spoorwegmaatschappijen van den Minister van Openbare Werken in Frankrijk werd overgedragen op den Gouverneur van Algerië, met bevoegdheid om concessies terug te koopen of nieuwe te verleenen, en tot dusver is nog geen verandering in het spoorwegbeheer der kolonie gebracht. Het spreekt van zelf dat de aandeelhouders in de verschillende spoorwegmaatschappijen gaarne iets naders willen hooren van hetgeen hun in dit opzicht boven het hoofd hangt, al is het hun ook bekend dat de hun eenmaal verstrekte waarborgen niet zonder hunne toestemming gewijzigd kunnen worden.

Ondanks de aan den Gouverneur van Algerië verleende bevoegdheden, is er op het oogenbik nog geen sprake van terugkoop of naasting. Deze is bovendien nooit als einddoel beschouwd (behalve door eenige socialistische afgevaardigden), maar slechts als middel. Wat Algerië voor alle dingen wenscht is eenvormigheid van tarieven en zoo mogelijk ook eenheid in de exploitatie; maar het hecht er niet volstrekt aan dat die exploitatie door de kolonie zelve geschiede.

Na de afkondiging der wet van 23 Juli 1904, welke hem de vereischte machtiging gaf, heeft de heer Jonnart eene Commissie benoemd, die belast werd met het onderzoek wat er gedaan zou kunnen worden om de gewenschte resultaten te bereiken. Men heeft eerst gedacht over de vorming van een exploitatie-syndicaat, waarin elk der vier groote spoorwegmaatschappijen, de *Paris-Lyon-Méditerranée*, de *Ouest-Algérien*, de *Est-Algérien* en de *Bône-Guelma* vertegenwoordigd zouden zijn. De bewoordingen der betreffende overeenkomst, die aan het oordeel der verschillende maatschappijen werd onderworpen, hadden evenwel, met betrekking tot een harer, het nadeel, dat daardoor sommige vraagstukken in een bepaalden zin schenen te worden opgelost, welke niet overeenstemde met de rechten, welke die maatschappij aan de van kracht zijnde overeenkomsten meent te ontleenen.

Men heeft daarom naar eene andere redactie moeten zoeken, die rekening hield met de belangrijke verschillen, die bestaan in de concessie-voorwaarden, waardoor elk net wordt beheerscht, voor het geval dat bepaalde gebeurtenissen,

bijvoorbeeld die van naasting, zich later zouden voordoen. De maatschappijen maakten nu zelf een concept op, waarbij de belangen van elk harer gewaarborgd werden en legden dit aan den Gouverneur Generaal voor, doch deze kon zich daar niet mede vereenigen en van het plan werd afgezien.

Men schijnt zich thans met een minder uitgebreid programma te willen tevreden stellen. Men zou nu elke maatschappij in het bezit van haar eigen net laten en alleen de tarieven gelijk maken op den voet van dat der maatschappij P.-L.-M., dat het laagste is. Deze reductie zou echter voor de drie andere maatschappijen een vermindering van inkomsten van 2.200.000 fr. tengevolge hebben, waarvan de helft door de *Compagnie de l'Est-Algérien* gedragen zou worden, zonder dat zij daarvoor eenige compensatie zou kunnen vinden. Die opoffering scheen haar te groot en zij sloeg het voorstel af.

Zoo staan de zaken thans, doch er is aanleiding te verwachten dat zij niet lang zoo zullen blijven en dat men tot eene overeenkomst zal geraken, want juist grootendeels met het oog daarop is de wet van 23 Juli 1904 aangenomen.

Zoolang toch de rentegarantie geheel ten laste van de regeering van het moederland kwam, zou elke overeenkomst onmogelijk zijn geweest, omdat de lasten van den Staat er zonder eenige compensatie door zouden zijn vermeerderd. Thans staat het anders, nu de Staat de zorg voor de garantie aan de Kolonie heeft overgedragen, onder verplichting van het moederland om aan deze een vooruit bepaalde subsidie uit te betalen. Als de rentegarantie toeneemt, of niet zoo snel afneemt als men zou mogen verwachten, dan zal het budget van de kolonie het verschil dragen en het bestuur der kolonie heeft slechts te onderzoeken of de te bewilligen offers, welke voor de ontwikkeling daarvan noodig worden geacht, uit dien hoofde tengevolge zullen hebben, dat op andere wijze voldoende tegenvoordeelen worden verkregen.

Men moet zich echter niet ontveinzen dat, wanneer de eenheid van tarieven zich onder de geschetste omstandigheden laat tot stand brengen, daarmede nog geen afdoende regeling van het spoorwegvraagstuk in Algerië is bereikt. Het zal een stap verder wezen, maar die, wanneer hij gezet is, aanleiding zal geven tot nieuwe eischen, omdat de concessie-voorwaarden der Algerijnsche spoorwegmaatschappijen slecht gesteld zijn en hare gebreken zich meer en meer zullen openbaren, naar gelang de kolonie, door hare ontwikkeling, meer behoefte begint te krijgen aan een verbeterden transportdienst.

Het gebrek van die voorwaarden is, dat de rentegarantie, welke aan de Algiersche maatschappijen voor den geheelen duur hunner concessie (vijf en zeventig jaar) verleend zijn, vastgesteld werden op ronde cijfers voor aanleg en voor exploitatie. De Staat waarborgt aan de maatschappijen een minimum netto-opbrengst, terwijl de exploitatiekosten in ronde cijfers volgens bepaalde schalen naar de ontvangsten worden berekend. Indien de wezenlijke uitgaven lager zijn dan die begroote cijfers, dan is zulks een voordeel voor de maatschappij, maar in het tegengestelde geval draagt zij het verlies.

Uit deze regeling volgt dat de maatschappijen er geen enkel belang bij hebben hun verkeer uit te breiden en dat zij er integendeel voordeel in zien om alle treindiensten, die niet druk gebruikt worden, te beperken of geheel in te trekken, omdat zij door deze worden blootgesteld aan het overschrijden der geraamde exploitatiekosten.

Anderdeels zijn de lijnen met zeer groote zuinigheid aangelegd, om te blijven binnen de grenzen der voor de garantie geraamde aanlegkosten en een grooter verkeer zou uitbreidingswerken vereischen, welke de maatschappijen trachten te vermijden, omdat bij de meeste lijnen het aanlegkapitaal, dat de rentegarantie geniet, niet mag worden verhoogd met de kosten van uitbreidingswerken.

Het eenvoudig opsommen van deze omstandigheden verklaart de moeilijkheden, welke het ontwerp tot unificatie der tarieven ontmoet en stelt nieuwe in het vooruitzicht bij elke poging, die men zal trachten te doen om het verkeer op de minst goed aangelegde banen uit te breiden. Het blad is dan ook van oordeel, dat de naasting, die thans terzijde is gesteld, vroeg of laat onvermijdelijk zal worden, ten minste voor sommige lijnen, daar die naasting alsdan voor de aandeelhouders voordeeliger zal uitkomen dan het invoeren van hervormingen in het bedrijf.

DE GROOTE ZEESLANG.

In het Tijdschrift: *Het Nederlandsch Zeewezen* van 15 Mei 1905 komt een interessant ingezonden stuk voor van den heer J. Vollewens, 3e officier a/b s.s. „Ambon", van de Mij. Nederland, die bericht dat hij op 22 October 1904 des v.m. 11 uur bij het doorstoomen der kleine of Oostelijke straat van Bab-el-Mandeb, plotseling een kop boven water zag komen, waarvan hij, daar zoo spoedig geen photographie-toestel bij de hand was, een schets maakte. Toen hij het monster voor het eerst zag was het geen 20 M. van den waarnemer af, die terstond den gezagvoerder en eenige andere getuigen waarschuwde. De 3e en 4e maal dat de kop boven water kwam, zagen zij die ook. „De vorm", zegt de berichtgever, „was als die van een kaaiman, doch onder- en bovenkant waren geheel glad; de bovenkant was zwart, de onderkant glinsterend wit, terwijl in de ± 1 M. lange kaken hagelwitte spitse tanden van ± 1,5 d.M. lengte stonden. Voor in den kop waren twee kleine donkere oogen". Op de teekening is de middellijn van den nek op ongeveer 75 c.M. gesteld, andere deelen waren niet te zien, behalve het begin van een zwarte rugvin, terwijl het lichaam naar beneden toe dikker werd. Het was omringd door een school jonge haaien.

Het bedoelde bericht werd met de schets overgenomen in het *Alg. Handelsblad* van 17 Mei d. a. v. met vermelding van hetgeen *Brockhaus' Conv. Lex.* van zeeslangen zegt, doch in het *Hbl.* van 20 Mei wees J. W. H. er op dat de „Almanach Hachette" van 1899 (bl. 370) meer licht gaf en dat daaruit bleek dat de ware aard van de zoogenaamde zeeslang het eerst vastgesteld is door een Nederlander, den heer Oudemans. Volgens deze is zij in werkelijkheid een zoogdier, een soort van buitengewoon lange en slanke, vooral langhalzige zeehond. De mededeelingen en de teekening van den heer Vollewens schijnen volgens J. W. H. volkomen daarmede overeen te stemmen; alleen heeft op vroegere waarnemers de kop niet den indruk gemaakt van zoo lang te zijn.

Daar het toch wel wat sterk was om door een Fransch periodiek te komen aan gegevens door een Nederlander bijeengebracht, werd om inlichting

gevraagd aan Dr. J. F. van Bemmelen te 's Hage, die onmiddellijk de aandacht vestigde op het werk, waarvan de uitvoerige titel luidt: The great Sea-serpent. An historical and critical treatise, with the reports of 187 appearances (including those of the appendix), the suppositions and suggestions of scientific and non-scientific persons, and the author's conclusion (with 82 illustrations) bij A. C. Oudemans Jzn. [1]) Doctor of zoology and botany, member of the zoological society of the Netherlands, Director of the Royal Zoological and Botanical Society (zoological Gardens) at the Hague. Published by the author, October 1892. Leiden E. J. Brill, Oude Rijn 33a; London: Luzac & Co. Great Russell Street 46.

Het is wel merkwaardig dat van dit lijvige royaal-octavo boekdeel van 592 bladzijden, dat ruim 12 jaar geleden werd uitgegeven in ons land zoo weinig notitie is genomen, dat wij er bijv. in het tijdschrift „de Natuur" met geen woord van vinden gerept, dat de Kon. Bibliotheek er geen exemplaar van bezit, en dat geen der lezers van het artikel van den heer Vollewens er de aandacht op vestigde. Uit het exemplaar, dat bij de Universiteits-bibliotheek te Amsterdam berust, moge daarom hieronder het een en ander worden vermeld. Naar het voorkomt is het onderwerp in dezen arbeid zoo volledig behandeld, als de gegevens tot 1892 toelieten. Onder de bronnen, die er over bestaan, en die beginnen met een Latijnsch geschrift van Olaus Magnus, aartsbisschop van Upsala, uit het jaar 1555, worden, behalve de in een aanhangsel vermelde, in chronologische volgorde niet minder dan 332 boeken of tijdschriftartikelen genoemd, waarvan 205 door den schrijver geraadpleegd zijn kunnen worden. Onder de Nederlandsche geschriften wordt de aandacht gevestigd op een opstel van 12 Nov. 1881 van den schrijver zelf, toen deze nog in Utrecht studeerde en door onjuiste berichten op een dwaalspoor was, (zie blz. 444 van zijn boek) opgenomen in het *Album der Natuur* van 1882, blz. 13—26 en van prof. P. Harting in dienzelfden jaargang blz. 66. Voorts op G. Verschuur, Eene reis om de wereld in 480 dagen, Haarlem 1882; C. Honigh, Reisschetsen in Noorwegen in *De Gids* 1884, blz. 300; de *Haagsche Courant* van 6 Juni 1889 en *De Amsterdammer*, weekblad voor Nederland van 12 Juli 1890.

In de eerste plaats beschrijft het boek kennelijk onjuiste of bedriegelijke verhalen en vertooningen omtrent de groote zeeslangen, waarvan zeker wel een der sterkste is het in 1845 in New-York ten toon stellen van een kolossaal geraamte, dat achteraf geconstrueerd bleek te zijn uit de beenderen van een aantal op verschillende plekken opgedolven voorwereldlijke dieren. In het tweede hoofdstuk komen de waarnemingen en vondsten ter sprake, waarbij bekende maar kolossale zeemonsters voor het onbekende dier zijn aangezien. Als men nagaat dat er inktvisschen (kalmar) zijn gevonden, onder den naam van „kraken" bekend, welke tot 30 voet lang zijn, met vangarmen van 50 à 60 voet, dan zijn zulke vergissingen te begrijpen. Een andermaal, zooals bijv. in een bericht, dat gestaan moet hebben in de *Amsterdamsche Courant* van 6 Oct. 1858, als ontleend aan een brief van kapitein L. Bijl van de Hollandsche bark „Hendrik Ido Ambacht" aan de Java-Bode omtrent een zeemonster, dat

[1]) Dr. A. C. Oudemans is thans leeraar in de nat. hist. bij de H. B. S. met 5 j. cursus te Arnhem en een zoon van Prof. J. A. C. Oudemans vroeger Chef van den Geographischen dienst in Nederlandsch-Indië.

het schip in den Zuid-Atlantischen Oceaan negen dagen lang bleef vervolgen, moet gedacht worden aan een cachelot of potvisch (sperm whale), welke dieren in gewonden staat nijdig en strijdlustig zijn. Het vierde hoofdstuk van het boek (blz. 103—379) behandelt de verschillende verhalen en rapporten, die betrekking hebben op de waarneming van zeeslangen, naar tijdsorde gerangschikt en grondig beredeneerd, alsmede critiek op de verhandelingen, welke over het onderwerp zijn geschreven. In het vijfde hoofdstuk worden de tot dusver geopperde verklaringen vermeld, welke in het geheel er 23 zijn, die op blz. 482/483 nog eens overzichtelijk worden geresumeerd, om dan in het 6de hoofdstuk de conclusies bijeen te voegen. De schrijver komt dan tot 162 naar chronologische volgorde gerangschikte waarnemingen, welke alle uit een zoölogisch oogpunt zeer waarschijnlijk zijn en die zeer weinig reden geven aan verdichtsels te gelooven. Eenige beweringen, die aanvankelijk overdreven schenen, worden door den schrijver ontwijfelbaar als juist aangenomen, nadat hij alle rapporten te zamen heeft vergeleken, hetzij omdat zij meermalen voorkomen, hetzij omdat zij bevestigd worden door zeer achtenswaardige getuigenissen van jongeren datum.

De eerste aanleiding tot bestudeering van het onderwerp was een opstel in het tijdschrift *Nature* van 18 Nov. 1880, waar het artikeltje in het Album de Natuur uit voortvloeide en in Jan. 1889 kwam aan den schrijver het werk van Henry Lee ter hand, getiteld „Sea Monsters Unmasked". Deze schrijver verklaarde de zeeslangen op verschillende wijzen, als te zijn scholen bruinvisschen, die achter elkander zwemmen, als reusachtige zeegrassen, groote inktvisschen en ook aarzelend als een nog onbekende diersoort, behoorende tot een geslacht van reptielen, waarvan alleen fossiele vertegenwoordigers bekend zijn. Daar de schrijver van een ander gevoelen was, deed hij op zijn beurt in het onderhavig werk een poging tot verklaring en schreef het in het Engelsch, omdat deze taal aan alle zoölogen en zeevaarders bekend is.

Uit de bijeen gebrachte waarnemingen worden conclusies getrokken omtrent afmetingen, vorm, huid, bouw, kleur, geslacht, physiologische kenmerken, zooals voedselsoort, waarnemingsvermogen, kracht en groei, terwijl zelfs is uit te maken dat deze zeemonsters blijk hebben gegeven van nieuwsgierigheid, achterdocht, vrees, speelschheid, enz. Op bl. 516 worden een zijaanzicht en een teekening van de rugzijde gegeven van het dier, zooals de schrijver het zich ten slotte voorstelt, een lange hals, een geleidelijk verbreedend lichaam met twee voorvinnen, dat weder smal uitloopt, voorzien is van twee achtervinnen en overgaat in een staart ongeveer 1½ maal de lengte van het lichaam; welke laatste weer even groot is als de lengte van kop en hals te zamen. De bek is voorzien van knevelharen, en over de lengte-as van het lichaam zijn een soort manen waargenomen, doch niet bij alle individuen, zoodat is aan te nemen dat de mannelijke exemplaren daarvan voorzien zijn, en de vrouwelijke niet, die overigens ook in lichaamsgrootte voor de eerste onderdoen. Volgens Eric Pontoppidan, die in 1753 eene natuurlijke geschiedenis van Noorwegen schreef, zou aldaar eens een jong zijn gevangen van 18 voet lang, gelijkende op een krokodil, doch daar de lieden in hun schrik de netten in den steek lieten, nam dit dier ook dadelijk de vlucht. Zoo wordt door hem ook melding gemaakt van het stranden van een paar doode individuen, omstreeks 1743 of 1744, doch het Noorweegsche volk had zulk een schrik voor deze

monsters, dat zij de plek niet durfden naderen, waar de lichamen een ondragelijken stank verspreiden. Hierdoor ontbreken nadere bijzonderheden en dat men niet meer cadavers aantreft, wordt verklaard door het gewoonlijk in de diepte zinken daarvan. De enorme hals en staart zijn vermoedelijk niet bedekt met een dikke vetlaag en daardoor naar evenredigheid te zwaar voor de betrekkelijk geringe hoeveelheid lucht opgesloten in de longen of de vetlaag op het eigenlijke lichaam. Wat de geographische verspreiding aangaat, behalve in den Atlantischen Oceaan, in de IJszee, en in den Grooten Oceaan, is het voor Indische lezers van belang, dat de volgende waarnemingen betrekking hebben op den Indischen Oceaan:

a. In de Golf van Aden op 28 Jan. 1879 door Majoor Senior aan boord van de City of Baltimore: „The head and neck, about two feet in diameter, rose out of the water to a height of about 20 or 30 feet, and the monster opened its jaws wide as it rose, and closed them again as it lowered its head and darted forward for a dive, reappearing almost immediately some hundred yards ahead".

b. Vermoedelijk tusschen 10° en 20° Z.B. en 50° en 70° O.L. aan boord van de Cleopatra op 15 September 1849.

c. Op 2° N.B. en 90° O.L. op 21 Mei 1877 door de bemanning van de bark Georgina van Rangoon.

d. In Straat Malakka op 11 Sept. 1876 door die van het Engelsche schip Nestor.

e. Op de kust van Australië in 1871.

f. In Geographic Bay op de westkust van Australië in 1879 door Red. H. W. Brown, geestelijke te Lockville.

Een van de meest omstandige en vertrouwbaarste waarnemingen, schijnt vooral die van het personeel van het Engelsche oorlogsschip Daedalus, kapitein M'Quhae, op 6 Aug. 1846 in den Atlantischen Oceaan op 25° Z.B. en 9° 37′ O.L., die ook de vinnen zagen.

Wat nu de nomenclatuur aangaat, aanvankelijk had de schrijver gemeend, het dier verwant te moeten denken aan den Plesiosaurus (blz. 445), doch later is hij tot de overtuiging gekomen dat het behoort tot de orde der Pinnipedia, of vinpootigen. Daar volgens hem bij de naamgeving de gewoonte bestaat dat de oudste naam van een soort of geslacht, ook al bracht men toen het voorwerp onder een verkeerde rubriek, de prioriteit heeft en de geleerde Rafinesque Schmaltz, het tot de echte zeeslangen (Pelamis) rekenende, den naam *Pelamis megophias* gaf, hetgeen beteekent: groote zeeslang Pelamis; zoo moet volgens den heer Oudemans de naam Megophias als soortnaam worden aangehouden en daar de familie dezelfde is als boven, acht hij den wetenschappelijken naam *Megophias megophias* (Raf.) Oud. aangewezen

Zonder in meer bijzonderheden over dit onderwerp te komen, zij volledigheidshalve slechts vermeld, dat de heer C. C. van Slooten in het *Hbl.* er op wees, hoe in Juli 1904 professor Giard, hoogleeraar in de zoölogie te Parijs, het belangrijkste wat tot dusver over het beest bekend werd in een lezing samenvatte, die opgenomen is in de *Bulletins de l'Académie* en o. a. waarnemingen van 25 Febr. 1903 door het Fransche schip *Décidée* en in 1897 door de *Avalanche* vermeldt. Volgens dezen zoude het terrein van de zeeslang zelfs bij voorkeur de Indo-Chineesche zeeën zijn.

DE GELEIDELIJKE ONTRAADSELING DER GETIJBEWEGING IN DE VAARWATERS VAN SOERABAJA.

Nu wij in den jaargang 1903 van dit tijdschrift (II bl. 1446 e. v.) reeds gewezen hebben op het licht, dat langzamerhand ontstoken wordt over de waterstanden en stroomen in de zeegaten van Soerabaja, mogen wij niet onvermeld laten een in het weekblad *De Ingenieur* van 3 Juni j.l. verschenen opstel over „de getijbeweging in straat Soerabaja, verklaard uit de theorie der lange golven", van de hand van Dr. D. F. Tollenaar, vroeger leeraar aan het Gymnasium „Willem III" te Batavia, thans te Amsterdam. Uit dit artikel blijkt dat, wanneer men over meer wiskundige kennis beschikt dan ingenieurs te Delft op kunnen doen, uit de verkregen gegevens nog heel wat af te leiden is, dat meer en meer bewijst hoe het water in die zeestraat met bijna mathematische juistheid vooruit te voorspellen bewegingen volgt, waarvan de oorzaken in algemeene verschijnselen liggen opgesloten. Wil men uit een ingenieurs-oogpunt kunstmatig in de toestanden ingrijpen om plaatselijke veranderingen teweeg te brengen. dan moet men die bewegingswetten kennen, anders wordt blindelings geld weggeworpen of wellicht het tegenovergestelde bereikt van hetgeen men wenscht.

Het denkbeeld, dat Dr. Tollenaar thans uitwerkte, is dat de constanten van getijhoogte en getijstrooming, die voor verschillende punten van de straat berekend zijn, hunne plaatselijke grootte ontleenen aan de interferentie van twee tegen elkaar inloopende golfbewegingen, waarop de wrijving wel niet zonder invloed is, doch die ook,. zonder deze van overwegenden invloed te beschouwen, op ongedwongen wijze eene verklaring geeft van het geleidelijk te niet loopen van de dubbeldaagsche getijden van Soerabaja naar de Java-zee, niet omdat die wrijving een enkele in die richting voortloopende golf nagenoeg geheel afslijt, doch omdat gelijktijdig in omgekeerde richting een analoge golf beweegt, welke op de verschillende punten met de eerste een ongelijk phaseverschil heeft, welk phase-verschil op den drempel bij de Java-zee nagenoeg 180° is, zoodat alsdan de beide golven juist tegengesteld zijn en elkaar nagenoeg opheffen. Nam men geen wrijving aan dan zoude de stroomkromme bij het Djamoean-rif, vergeleken met een bekende waarneming aldaar op 25 April 1899 gedaan, later dan de waargenomene vallen, doch door die wrijving wel in te voeren, geschiedt dit eerder en valt de waargenomen tijd er tusschen, zoodat men volgens den schrijver moet aannemen, dat zich een wrijvingsinvloed doet gelden, welker grootte hij uit de ten dienste staande waarnemingen bepaalt op $f = 12.65 \times 10.^{-5}$.

Voor degenen, die zich het ontstaan van de tegengestelde golf niet kunnen voorstellen, wordt er op gewezen, hoe de voortplanting van geluidgolven, dus van luchtverdichtingsgolven, in een open orgelpijp dezelfde wetten volgt als de door hem beschouwde golven in het kanaal van Soerabaja naar de Java-zee. Bij zulk een orgelpijp vormt zich, als aan een der uiteinden de verdichting nul is, eene staande golving, bestaande uit twee golfsystemen, zich bewegend in tegengestelde richting met gelijke amplitude. De analogie wordt zoowel voor het dubbeldaagsche maansgetij M_2 als voor de getijden S_2 en N aangetoond. Vraagt men, van waar bij deze getijden de terugkomende golf, dan antwoordt de schrijver dat dit een gereflecteerde golf is,

dat: „aan het uiteinde een zgn. reflexie tegen een los uiteinde plaats heeft. Daar vindt men een verdichting nul, een knooppunt, daarentegen een buik, een maximum van de snelheid der luchtdeeltjes".

„De dubbeldaagsche getijbeweging wordt bij de Java-zee als tègen een los uiteinde gereflecteerd". Deze stelling licht de schrijver toe met een noot, die er een kijkje op geeft wat hij met betrekking tot Straat Madoera nog in portefeuille heeft: „Zoo de reflexie tegen een vast uiteinde plaats heeft, verkrijgt men juist daar ter plaatse een maximum-getijhoogte, een minimum-stroomsnelheid. Een dergelijk interferentie-verschijnsel doet zich zonder eenigen twijfel in Straat Madoera voor, waar een dergelijke gedeeltelijke reflexie plaats vindt op den Java-wal tusschen Pasoeroean en Straat Soerabaja". Op blz. 1448 van jaarg. 1903, II van dit tijdschrift is op die toeneming van amplitude tusschen Meindertsdroogte en Pasoeroean gewezen en deze schijnt dus te verklaren te zijn door het ontmoeten van de westwaarts tegen Java gereflecteerde golf met de oorspronkelijke en afhankelijk te wezen van de grootte van het plaatselijk phase-verschil. Moge Dr. Tollenaar, door de belangstelling, welke de thans gepubliceerde arbeid ondervindt, aangemoedigd worden om ook dit verschijnsel meer in bijzonderheden wiskundig te verklaren.

J. E. de M

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

J. P. Schoemaker: Verhalen uit de Indische Krijgsgeschiedenis (Java—Boni—Bandjermasin). Amersfoort, VALKHOFF & Co. [1905]. 8°.

Jaarboek voor Suikerfabrikanten op Java. 10e jaargang. 1905/06. Met kaart aangevende de ligging der Suikerfabrieken. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1905. gr. 8°.

J. L. D. van der Roest: Woordenlijst der Tobelo-Bòeng-taal. Uitgegeven door het Inst. voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. s'-Gravenhage, MARTINUS NYHOFF. 1905. 8°.

Dr. H. Blink: Nederlandsch Oost- en West-Indië. Geographisch, ethnographisch en economisch beschreven, *9e aflevering* [*waarmede Deel 1 compleet is*]. Leiden, voorheen E. J. BRILL. 1905. 8°.

Algemeen Verslag der **protestantsche kerken** in Nederlandsch-Indië over 1903. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. gr. 8°.

Nieuw adresboek van geheel Nederlandsch-Indië [Afgesloten op 5 April 1905]. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. 8°.

Jaarcijfers voor het Koninkrijk der Nederlanden. **Koloniën 1903.** Bewerkt door het Centraal Bureau voor de Statistiek. 's-Gravenhage, Gebr. BELINFANTE. 1905. gr. 8°.

B. Bokma de Boer: De cultuur en de finantieele resultaten verkregen met diverse rietsoorten en zaadrietvarieteiten. Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java, Soerabaia. [Soerabaia, H. VAN INGEN. 1905.] gr. 8°. [*Nadruk verboden.*]

Bulletin van het **Koloniaal Museum** te Haarlem. N°. 33. Mei 1905. Inhoud: Verslag [van den Directeur **Dr. M. Greshoff**] over het jaar 1904, met Bijlagen. Met *afbeeldingen*. Uitgave van het Museum. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1905. 8°.

Verslag van den Raad van Beheer der **Ned. Indische Spoorweg-Maatschappij** over het jaar 1904 aan de Algemeene Vergadering van Aandeelhouders, enz. 's-Gravenhage, 1905. 8°. Met kaart en tabellen.

Verslag over de **Burgerlijke Openbare Werken** in Nederlandsch-Indië over het jaar 1903. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1905. 4°. Met kaarten, plattegronden en platen.

J. F. Nassy: Medische werken voor bewoners der Surinaamsche Binnenlanden. [Overdrukken uit „Onze West"]. Paramaribo, 1905. 8°.

A. Ireland: The Far Eastern Tropics. Studies in the administration of tropical dependencies. Hong Kong, British North-Borneo, Java, etc. Westminster, A. CONSTABLE & Co. 1905. 8°.

Geographen-Kalender. In Verbindung mit vielen Fachgenossen herausgegeben von **Dr. Hermann Haak**. Dritter Jahrgang 1905/1906. Mit dem Bildnis von J. E. RECLUS, und 16 Karten in Farbendruck. Gotha, Justus Perthes 1905. 8°.

Von Luschan: Ueber Konservierung ethnographischer Sammlungen. Separatabdr. aus dem stenographischen Protokoll der Enquete zur Konservierung von Kunstgegenständen. Wien, 1905. Verlag der k. k. Zentralcommission für Künst- und historische Denkmale in Wien.

Semarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij. Verslag over het jaar 1904. Utrecht, J. VAN BOEKHOVEN. 1905. 8°. Met kaarten en tabellen.

Serajoedal Stoomtram-Maatschappij. Verslag over het jaar 1904. 's-Gravenhage, voorh. Gebr. GIUNTA d' ALBANI 1905. 8°. Met kaart en tabellen.

Samarang-Joana Stoomtram-Maatschappij. Verslag over het jaar 1904. 's Gravenhage, voorh. GIUNTA d' ALBANI. 1905. 8°. Met kaarten en tabellen.

Oost-Java Stoomtram-Maatschappij. Verslag over het jaar 1904. Utrecht, J. VAN BOEKHOVEN. 1905. 8°. Met kaart en tabellen.

Mme L. Quenedy: Java, Birmanie. Paris, ALBIN-MICHEL 1905. In 18. Avec 16 gravures hors texte.

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Boon's Geïllustreerd Magazijn. *Mei 1905.* Indische Kunstnijverheid in „Boeatan" te 's Gravenhage, door R. W. P. DE VRIES Jr. (*met afbeeldingen*).

Het Nederlandsche Zeewezen. *4e jaarg. 1 Juni 1905.* Zeemansavonturen te land, III, door Dr. I. B. VAN LEENT. [Handelt over Ceram] (*met illustratie*).
Id. *15 Juni 1905.* Om en bij Bonthain door MERZE (*met afb.*). — Suriname in woord en beeld, door Dr. H. VAN CAPPELLE. V. De Stadsbevolking (vervolg).

Eigen Haard. *31e jaarg. No. 20, 20 Mei 1905.* Indische journalisten. Karel Wybrands, door EVA (met *portret*).
Id. *No. 22. 3 Juni 1905.* Een gewichtige dag voor Suriname, door H. D. [Opening van den Spoorweg]. Met *afbeeldingen* naar foto's van Mej. A. CURIEL te Paramaribo.
Id. *No. 23. 10 Juni 1905.* De Ramboet-Moyo (een waterval [bij Nongko-Djadjar op Java]), door MITIS (met *plaat*).
Id. *No. 24. 17 Juni 1905.* Makassar en Gowa, door Bintang Djaoeh [= J. F. L. DE BALBIAN VERSTER] (*met afbeeldingen*).

De Aarde en Haar Volken. *41e jaarg. (1905) maandafl. 4.* Fragmenten en sprokkelingen uit een Indisch reisdagboek door Jonkvrouw A. VON SCHMIDT AUF ALTENSTADT, (met tal van *afbeeldingen* en *portretten*). (*Vervolg en slot van maandafl.* 1).

De Beweging. *Juni 1905.* Ik herhaal! Niet de rechte man op de rechte plaats. [Bedoeld is Z. Exc. J. B. VAN HEUTSZ], door Mr. P. BROOSHOOFT.

Weekblad voor Indië. *1e jaargang (1904—05). No. 50.* De uitreiking van het officierskruis der Oranje-Nassau-orde aan den regent van Demak (*met plaat en portretten.*) — Eene „matinée dansante" te Pangkadjene, door BOEGIS (*met afb.*) — Een contractkoelie, door SAIDI.
Id. No. 51. Pastoor HENDRIK CHRISTIAAN VERBRAAK, 1835—1905 (*met portret*). Een beleefd, maar dringend verzoek om inlichting [aan Dr. I. GRONEMAN], door Dr J. BRANDES. — Indië in den Haag, door HENRI BOREL.
Id. No. 52. Na een jaar, door M. VAN GEUNS. — Over rietbranden, door J. E JASPER. — Uit het leven op Sumatra. Een picnic te Pasar Bidoeng bij Padang (*met platen*). — F. C. E. BOUSQUET (*met portret*), door M. F. ONNEN. — CONSTANT VAN DE WALL (*met portret*), door HENRY. — Een Madoereesche „Cavaleria Rusticana", door JODOCUS (*zie ook 't volgend nummer*).
Id. 2e jaarg. (1905—06). No. 1. Het zevende Suikercongres te Soerabaja (*met afbeeldingen*). — Uit een Militair klachtenboek, door PIETJE. — Antwoord van Dr. I. GRONEMAN [aan Dr. J. BRANDES].
Id. No. 2. Het hospitaalschip der Russische vloot „Kostroma" [te Tandjong Priok], door G. (*met foto's.*). — P. F. SYTHOFF (afgetreden resident van Semarang), door ED. v. G. (*met portret en afb.*). — Een Indische Faust, door HENRI BOREL.
Id. No. 3. De eerste gemeenteraden van Nederlandsch-Indië (*met foto's.*). — Sport in Indië. Een voetbalmatch te Probolinggo (*met afb.*).

De Indische Mercuur. *28e jaarg. (1905.) No. 21.* Economische en landbouwtoestanden op Java, door v. G[ORKOM]. — Honing en was van St. Eustatius en iets over de bijen, welke honing en was leveren, door P. VAN DER WIELEN. — Het zevende Suikercongres. — Bemestingsproeven bij tabak, door R. W. T. — Een en ander over Ammoniabemesting op het eiland Java (*zie ook No. 22.*). — Een thee-expert op Java. Handelsvereeniging te Soerabaia.
Id. No. 22. Koloniaal Museum te Haarlem. — Suikercultuur op Hawaï. — Het gebruik van inheemsche planten als voedings- en geneesmiddel, door v. d. B[URG]. — Caoutchouccultuur, door A. H. BERKHOUT. — Soekaboemische

Landbouwvereeniging (*zie ook No. 23.*). — Bericht omtrent de Gouv.-kina-onderneming over het 1e kwartaal 1905. — Malangsche Vereeniging van koffieplanters (*zie ook No. 24.*).

Id. No. 23. Twee Indische natuurliefhebbers uit de 18e eeuw en de noodzakelijkheid tot bescherming van staatswege van merkwaardige dieren- en plantensoorten in de Ned. Koloniën. Voordracht door den Heer P. J. VAN HOUTEN. — Ned. Afdeeling der N. I. Mij. van Nijverh. en Landbouw, Jaarverslag over 1904. — Onderzoek van kratok-boonen. — Surinaamsche goudvelden. — Chilisalpeter als meststof. — Een nieuw boek over de caoutchouccultuur en bereiding, door A. H. BERKHOUT.

Id. No. 24 Nog eens over irrigatie, c. a., door v. G[ORKOM]. — Hypothesen en ervaring omtrent de Serehziekte. — Verpondings-aanslag van Erfpachtsperceelen, door C. H. O. M. VON WINNING. — De met suikerriet beplante oppervlakte van Java. — De suikerproductie van Java. — Fransch Guyana. — Uitvoer van Java.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl. 70 April-Mei 1905.* Het tariefwezen op de spoorwegen in Ned.-Indië, door A. W. E. WEYERMAN. — Uitvoering van de Indische mijnwet. (Bespreking van het werk van Mr. J. G. POTT). — Millioenen-phantasiën van een outsider (III), door P. J. F. VAN HEUTSZ. — De wetenschap en het voedingsvraagstuk. — Productenmarkt en wisselkoersen over April 1905. — *Persoverzicht.* Het gebruik van Sirih in Ned. O.-I. — Tuinmest. — Suikerprijzen. — Pisang-cultuur. — Rietcultuur en padioogst. — Coffea Robusta. — Cacao in West-Indië. — Conserveeren van visch.

De Cultuurgids. Landbouwkundig tijdschrift. *6e jaarg. 1904—05. Afl. 12.* Iets over de cultuur van tak-enten van koffie-hybriden in Oost-Java, door D. PEEREBOOM VOLLER. — Coffea Canephora, var. opaca pierre, door TJ. W. (met *plaat*). — Dertig jaren kinamarkt in woord en beeld, door C. H. O. M. VON WINNING (aanvulling). — Een Spaansche vlieg op de cacao door D. B. — De gouvernements getah-pertja onderneming te Tjipetir. — Hybriden-koffie. Mededeeling van 't Syndicaat voor koffie- en andere bergcultures. — Hybriden-koffie, door D. PEEREBOOM VOLLER. — De phytophtora en de Collotstrichum schimmel op cacao, door D. B. — *Diverse mededeelingen*: De gondang. Waaraan is de achteruitgang in vruchtbaarheid van den grond wanneer er geen stalmest of groene bemesting toegepast wordt, toe te schrijven? door Dr. Z. KAMERLING. — Kina en Kinine, door L. L. A. MAURENBRECHER. — Proeven omtrent de gunstigste plantwijdte bij kina. — Kina-cultuur in Amerika.

Id. *7e jaarg. 1905—06. Afl. 1.* Mededeelingen omtrent de katoencultuur op Java (met *platen*), door G. F. W. VAN MAANEN. — De echte Funtumia Elastica is op Telogo-Redjo door D. B. — De wenschelijkheid van nieuw bloed voor de Liberia-koffie. — De ondervinding bij het Boschwezen met Ficus elastica en Hevea Brasiliensis. — Uitvoerrecht op coprah, enz.

Cultura. Uitgave van de Vereeniging van oud-leerlingen der Rijkslandbouwschool. *17e jaarg. No. 202, Juni 1905.* Het plantklaarmaken van den grond in Ned. Oost-Indië, door F. A. VON STÜRLER (met *plaatbijlage*).

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *13e jaarg. (1905). Afl. 4.* Afzetsels in verdamplichamen, door H. C. PRINSEN GEERLIGS en H. TERVOOREN. — Vergelijkende cultuurproef met verschillende zaadrietvariëteiten, door J. D. KOBUS en J. A. VAN HAASTERT. — De oorzaak der Cobb'sche suikerziekte, door E. F. SMITH (vertaald door) P. VAN HOUWELINGEN. — Een extractie-apparaat ter bepaling der cellulose in riet en ampas, door J. SAUER. Enz.

Bijblad van het Archief voor de Java-Suikerindustrie. *Afl. 12. 20 Mrt. 1905.* Lijst der op het 7e suiker-congres te Soerabaja, te houden op 6, 7 en 8 April 1905, in te leiden onderwerpen.

Id. *Afl. 15. 10 April 1905.* Invloed der Brusselsche conventie op de suikerconsumptie. **Id.** *Afl. 16, 17 April 1905.* Het zevende congres van het Alg. Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java. **Id.** *Afl. 17, 24 April 1905.* Regeling voor het verleenen van studiebeurzen [door het Alg. Syndicaat] aan leerlingen van de afd. B. der Koningin Wilhelmina School te Batavia.

Soekaboemische Landbouwvereeniging. *Notulen van 20 Maart 1905.* De degeneratie van den Liberia-koffieboom, (voordracht) door JHR. WESTPALM VAN HOORN VAN BURGH.

Notulen van 17 April 1905. Bespreking over: De benoeming van een Expert ten behoeve der Thee-cultuur op Java.

Id. Jaarverslag over 1904. A. Theecultuur (met *Bijlagen*). — B. Kinacultuur (met *Bijlagen*). — C. Koffiecultuur (met *Bijlage*). — D. Pepercultuur. — E. Cacaocultuur. — F. Kapokcultuur. — G. Katoencultuur. - H. Ramehcultuur. — I. Caoutchouc- en getahpertjacultuur. — J. Suikerriet-bibitcultuur. — Verbeteren en aanleggen van wegen op Java.

De Ingenieur. *20e jaarg. 1905. No. 22.* De getijbeweging in straat Soerabaja, verklaard uit de theorie der lange golven, door Dr. D. F. Tollenaar (met *afbeeldingen*).

Natuurkundig Tijdschr. voor Ned.-Indië. *Dl. 64 (1905), afl. 3—4.* Magnetische opneming van Nederl. Oost-Indië door Dr. W. van Bemmelen. — De „Songkeat" een vischparasiet, door Dr. H. D. Tjeenk Willink. — Regenbuien waargenomen aan het Observatorium te Batavia met een zelfregistreerenden regenmeter gedurende 1879 tot 1901, door Dr. S. Figee. — Contribution to the knowledge of the influence of solar eclipses on terrestrial magnetism, by Dr. W. van Bemmelen. — Uitkomsten der aardmagnetische waarnemingen te Batavia en Buitenzorg verricht gedurende het jaar 1903. — Enz.

Indisch Militair Tijdschrift. *66e jaarg. 1905. No. 5.* Boni, door J. van der Weijden (met *plaat*). — Nog eens recrutenopleiding, door V. — Troepenopleiding, door R. ten Seldam (met *2 platen*; vervolg). — Onderzeesche torpedobooten, door X. — Bereden infanterie, door H. B. — Iets over valschijven bij de infanterie, door P. A. Kooy.

Het Recht in Nederlandsch-Indië *Dl. 84 (1905,) No. 2—4.* Inlandsch recht en Inlandsche Christenen. — Beschouwingen over art. 57 van de wet op de krijgstucht in verband met den rechtsregel „non bis in idem". Verhandeling van J. H. C. Munter, Kapt. der Inf. — Subsidiaire telastelegging. (Eene beschouwing). Verhandeling van Mr. F. B. Simon van Leeuwen. — De „verzachtende omstandigheden" in het strafgeding. Verhandeling van Mr. W. I. M. Plate. — Actie tot ontbinding der koopovereenkomst. Eed. Met naschrift van Mr. A. van Gennep. — Enz.

Tijdschrift voor Strafrecht. *Deel XVII (1905), afl. 3.* Handleiding ten gebruike bij het voorloopig onderzoek in strafzaken door Mr. W. E. Haase en Mr. W. Boekhoudt. Aankondiging en bespreking door Mr. M. S. Koster.

Het Koloniaal Weekblad. *5e jaarg. (1905/06) No. 10.* Het Panama-Kanaal en onze West-Indische Koloniën. — **Id. No 11.** Het Internationaal Koloniaal Instituut. — **Id. No. 12.** Uitvoering van de Indische Mijnwet (*zie ook No. 13*). — De Heer van Heutsz en het volksonderwijs in Indië, door H. Z. Zegers de Beijl . — **Id. No. 13.** Desahoofden en Desaverkiezingen.

Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap. *Juni 1905* Verslag aangaande den werkkring Mădja-Warnă, over het jaar 1904, door A. Kruyt. — Mijne eerste ervaringen in Posso in 1904, door Ph. H. C. Hofman (*slot*).

Orgaan der Ned. Zendingsvereeniging. *Juni 1905.* Uit den arbeid te Cheribon, door O. v. d. Brug. — Kerstvieringen te Indramajoe, door A. Vermeer. — Het nieuwe Kerkgebouw te Patekwan, door L. Tiemersma (*met plaat*).

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *62 Jahrg. 1905. Nr. 6.* Stand der Arbeit auf den Rheinischen Missionsgebieten. — Kleine Züge aus Sumatra.

Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society. *No. 43. April 1905.* An illustrated Catalogue of the Ethnographical collection of the Sarawak-Museum. — Part II, Personal Ornaments, bij R. Shelford (with plates).

Petermanns Mitteilungen. *51. Band, 1905. Nr. 5.* Ueber die Herkunft des Namens „Celebes", von G. W. W. C. Baron von Hoëvell.

Man. A monthly record of Anthropological science. May 1905. Studies in Bornean decorative art. I: Patterns derived from the Roots of the Fig-tree, by A. C. Haddon (with illustrations).

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 23 Mei—21 Juni 1905.

De markt was in de afgeloopen maand prijshoudend, wat betreft cultuurwaarden. Hoewel in den aanvang de omzetten slechts gering bleven, ontstond er langzamerhand meer animo en kon na de Pinksterdagen zelfs een levendige handel geconstateerd worden, welke voor enkele fondsen tot rijzing der waarden leidde. Zulks mag te meer een gunstig verschijnsel genoemd worden nu de stand van de suikermarkt in deze volstrekt niet medewerkt en er de laatste weken hoegenaamd geen omzet van suiker op Java heeft plaats gehad. De oorzaak der vaste stemming zal dan ook meer gezocht moeten worden in het feit, dat de thans meer en meer bekend rakende jaarverslagen der verschillende cultuurmaatschappijen nog gunstiger uitvallen dan men zich voorgesteld had; het is opvallend, hoe zeer de intrinsieke toestand van de meeste der maatschappijen met een enkel gunstig jaar plotseling is verbeterd.
Van tabakswaarden valt ditmaal weinig te zeggen. In het begin der verslagperiode kon na het bekend raken van den uitslag der inschrijving te Rotterdam eenige vooruitgang geconstateerd worden, doch daarna geraakten deze fondsen meer op den achtergrond. Nu het grootste gedeelte van de mooie tabak verkocht is en het peil der inschrijvingen begint te dalen, hebben winstnemingen plaats, welke den koers der aandeelen niet ten goede komen.
Aandeelen van petroleum-maatschappijen bleven vast gestemd bij weinig omzet. De verschijning van de jaarverslagen der voornaamste maatschappijen had geen invloed op de markt.
Ook in goudaandeelen ging niet veel om. In de laatste paar weken ontwikkelde zich wat handel in aandeelen Redjang Lebong, waarvan de koers gunstige gevolgen ondervond.
Wat transportwaarden betreft dient vermeld te worden de rijzing in de aandeelen der Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij in de laatste week van April; de verhoogde koers bleef sedert gehandhaafd.
Ten einde deze finantieele overzichten voor bezitters van koloniale fondsen zoo volledig mogelijk te doen zijn, worden voortaan in de ondervolgende opgaven ook de West-Indische fondsen vermeld. In deze verslagperiode gaven deze fondsen ter Beurze geen aanleiding tot afzonderlijke bespreking.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Cultuurm. der Vorstenlanden	$4^1/_8$ %
Pref. Aand.	„ „ „	$2^1/_4$ „
Aand.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	$14^1/_2$ „
5 % Oblig.	„ „	3 „
Aand.	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	1 „
„	Koloniale Bank	$6^1/_4$ „
5 % Oblig.	Koloniale Bank	$^1/_4$ „
Aand.	Likwidatie Barge c.s.	$2^1/_4$ „
„	Ned. Indische Handelsbank	$9^1/_4$ „
„	Mij. tot expl. der Suikerf. Kalibagor	3 „
Rec. v. H. 04.	Mij. tot. Expl. der Pamanoekan- en Tjiassemlanden.	$^5/_{16}$ „
Aand.	Cultuur Mij. Soember Redjo	$8^1/_4$ „
„	Asahan Tabaksbouw Maatschappij	$^1/_2$ „
„	Besoeki Tabak Maatschappij	$1^1/_2$ „
„	Deli Maatschappij	8 „
„	Kwala Pessilam Tabak Maatschappij	$^1/_4$ „
„	Medan Tabak Maatschappij	$^1/_2$ „

Aand.	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	$5/8$ %
„	Padang Tabak Maatschappij	4 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	$2^3/8$ „
„ B	Serdang Tabak Mij.	28 „
„	Sumatra Cultuur Mij.	2 „
„	United Langkat Plantage, C. v. g.	$4^1/2$ „
„	Nederl. Gutta Percha Maatschappij	9 „
„	Rotterdamsche Lloyd	$2^7/8$ „
„	Kon. Ned. Mij. t. expl. van Petrol.br. No. 6601—9900	$3/8$ „
„	Petroleum Mij. Moeara Enim	$4^{11}/16$ „
Cert.	Panolan Maatschap.	$3^1/2$ „
6 % Cum. pref. Aand. A.	Perlak Petrol. Mij.	$1/2$ „
3 % „ „ „ B	„ „ „	$3^1/4$ „
Gew. Aand.	Gross. Concessies	$1/4$ „
Aand.	Expl. Mijnb. Maatsch. „Kwand. Soemalata"	$1/2$ „
„	Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij	$3/8$ „
10 % Oblig.	„ „ „ „	$2^1/4$ „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „	4 „
Aand.	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	$40^1/2$ „
„	Mijnbouw Maatschappij „Soemalata"	$3/4$ „
„	Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves Rec. v. aand.	$1^1/2$ „
„	Droogdok Maatschappij Tandjong-Priok	10 „
$2^1/2$ % Oblig.	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	$3/8$ „
Aand.	Bat. Electrische Tram Maatsch.	$1/8$ „
„	Kediri Stoomtram Maatschappij	5 „
„	Malang Stoomtram Mij.	$1^1/2$ „
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	$7/8$ „
4 % Oblig.	Samarang-Joana Stoomtram Mij.	$1/4$ „
Aand.	Serajoedal Stoomtram Maatsch.	$2^1/2$ „

Lager werden genoteerd:

$4^1/2$ % Pandbr.	Ned.-Ind. Administratie Kantoor en Hulpbank	4 %
Winst Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	$1/16$ „
$4^1/2$ % Oblig.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	$1^1/4$ „
4 „ „	'85 „ „	$1/4$ „
Pref. Aand.	Koloniale Bank	$1/2$ „
Aand.	Nederlandsche Handelmaatschappij	$6^3/4$ „
Cert.	„ „	$7^1/16$ „
Rescontre	„ „	$2^7/8$ „
4 % Oblig.	Ned.-Ind. Handelsbank	$1/4$ „
Aand.	Maatsch. tot Expl. der Suikerf. Badas	$4^1/2$ „
„	Java Bosch Exploitatie Maatschappij	5 „
„	Java Cultuur Mij.	2 „
„	Cultuurmaatschappij „Maron"	$1/2$ „
„	Mij. tot Expl. Suikerf. Sindang-Laoet	$5^1/2$ „
„	Amsterdam Deli Compagnie	2 „
Cert.	„ „ „	$3^1/2$ „
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	$5^3/4$ „
Pref. Aand.	„ „ „	4 „
Aand.	Deli Cultuur Maatschappij	$1/4$ „
Aand. serie A.	Langkat Tabak Maatschappij	5 „
Aand.	Senembah Maatschappij	$26^1/2$ „
Cert.	„ „	2 „
Aand. A.	Serdang Tabak Maatschappij	$2^1/2$ „
„	Sumatra Plantage Maatschappij	6 „
„	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	$4^3/4$ „
„	Koninklijke West-Indische Maildienst	$4^1/4$ „
4 % Oblig.	Rotterdamsche Lloyd	$1/4$ „
Aand.	Stoomvaart Maatschappij Nederland	$11/16$ „

Aand.	Java Petroleum Maatschappij	1 %
„	Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen	1¼ „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „	1 „
Aand.	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	7 „
„	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	2¼ „
Pref. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Bwool	⅝ „
„ „	Gross. Concessies	¼ „
Aand. 1e serie	Mindrineti Goud expl. Maatsch.	¾ „
Aand.	Noord-Celebes Mijnbouw Mij.	⅜ „
„	Handelsvereeniging Java	1¹/₁₆ „
„	Deli Spoorweg Maatschappij	⅛ „
„	Ned.-Ind. Spoorw. Maatsch	¼ „
4 % Oblig.	„ „ „ „ 1—3000	⅜ „
Pref. Aand.	Madoera Stoomtram Mij.	2⅞ „
Cert. v. 4 % Obl.	Modjokerto Stoomtram Maatschappij	¼ „
Aand.	Oost-Java Stoomtram Mij.	1 „

DIVIDENDEN.

Liquidatie James Barge & Co. en Moormann & Co. voorgest. div.	6½ %
Mij. t. Exploitatie v/h land Kedong Allang	7 „
Handelsvereeniging Amsterdam	10 „
Kon. Ned. Mij. t. Expl. van Petr. br. in Ned.-Indië	50 „
Petr. Mij. Sumatra Palembang	4 „
Cultuur Mij. Petjangaän	15 „
Dordtsche Petr. Ind. Mij.	7 „
Koloniale Bank gew. aand.	3 „
„ „ pref. „	5 „
Moluksche Handelsvennootschap voorgest. div.	9 „
Javasche Bank	9 „
Cultuur Maatschappij Langsee	20 „
Javasche Bosch expl. Mij. v/h P. Buwalda & Co.	6½ „
Int. Crediet & Handelsvereeniging Rotterdam	4⁴/₁₀ „
Naaml. Vennootschap Kina Cultuur Mij. Lodaja	25 „
Cultuur Maatschappij Titjangkar	5 „
Tjidamar Cultuur Maatschappij	23½ „
Naaml. Vennootschap Suikerfabriek Tjoekir (slot)	10 „
Winkel Maatschappij Eigen Hulp	5 „
„ „ Onderlinge Hulp	5 „
Indische Handels Compagnie	9 „
Petroleum Mij. Sumatra Palembang voorgest. div.	3½ „
„ „ Moeara Enim	10 „
United Langkat Plantations Co.	5 „
Ned. Ind. Handelsbank voorgest. div.	9²/₁₅ „
Kediri Stoomtram Maatschappij	5 „

INCOURANTE FONDSEN.

In de afgeloopen week werden de volgende verhandeld:

Aand.	Nederl.-Indische Gas Maatschappij	170—175 %
Certif.	Pasoeroean Stoomtram Maatschappij	73⅛ „
Gew. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	40—45 „
Aand.	„ „ „ (cumulatief.)	81—81½ „

Opr. Bew.	Nederl.-Indische Landbouw Maatschappij . . .	*f* 45—48
Claims	Stoomvaart Maatschappij Nederland	*f* 0.30—0.65
Aand.	Administratiekantoor van Indische Fondsen .	70 „
6 % Oblig.	Cultuur Maatschappij Gending met winstbew.	114 „
Aand.	Cultuur Mpij. der Padangsche Bovenlanden. .	12 „
„	Zuid Java Cultuur Maatschappij.	10 „
Gew. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	88—125 „
Pref. Aand.	„ „ „	120—140 „
Aand.	Guyana Goud Expl. Mpij. Mindrineti, 2e serie.	$1^1/_4$ „
„	Nederl.-Indische Exploratie Maatschappij. . .	165 „
5 % Oblig.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda. . . .	97 „
Opr. Aand.	Algemeene Consignatie Bank	*f* 45.
„	Javasche Cultuur Maatschappij	*f* $69^1/_2$—$75^1/_4$
„	Mij. tot Expl. der Suikerfabriek Kalibagor . .	*f* 150—165
Aand.	Surinaamsche Bank	160—165 „
„	Ned.-Indische Houtaankap Maatschappij . . .	20 „
„	Preanger Koffiecultuur Mij. Tjiharoes Rahajoe	20 „
„	Landbouw Maatschappij Tjiseureuh	50 „
„	Mijnbouw Maatschappij Totok.	125 „
„	Nederl.-Indische Tramweg Mij.	145 „
Winst Aand.	Cultuur Maatschappij Gending	*f* 125.
Aand.	Nederl.-Indische Electriciteit Maatschappij . .	8—20 „
„	West-Java Kina Cultuur Maatschappij	60 „
„	Javasche Zee- en Brandassurantie Maatschappij	70 „
„	Cultuur Maatschappij Maron.	$85^1/_4$ „
„	Cultuur Maatschappij Modjo Pangoong. . . .	70 „
„	Cultuur Naatschappij Soember Redjo	66 „
„	Export Maatij. v.h. B. van Leeuwen & Co. .	101 „
Winst „	Suikerfabriek Poerwokerto	*f* 40
Aand.	Brandassurantie Mpij. de Oosterling	85 „
Gew. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto met bew. v. deelger.	110
Aand.	Mpij. tot het drijven van Commissiehandel en het exploiteeren van pakhuizen en prauwen te Panaroekan	180 .
Pref. Aand.	Oostersche Hypotheekbank	100 „
Aand.	Djajagiri Kina Maatschappij.	95 „
„	Oost-Indische Zee- en Brandassurantie Mpij. .	40 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juni. 7	21
Kol. Suriname .... Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds...... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank ......Aand.	$74^3/_4$	$74^3/_4$
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven $4^1/_2$ pCt...	98	94
N. I. Hyp. Bank.................. Pbr. 4 pCt.	100	100
Oostersche Hypotheek Bank ....Pref. Aand.	$99^1/_2$	$99^1/_2$
Borneo Sumatra Maatschappij.......Aand.	$103^1/_8$	$103^1/_8$
Cultuurm. d. Vorstenl............. „	$100^7/_8$	105
„ „ „ „ ....Pref. Aand.	175	$177^1/_4$
„ „ „ „ ....Winst- „	$30^1/_4$	$30^3/_{16}$
Handelsv. „Amsterdam" ....Aand.	$157^1/_2$	169
„ „ ....Oblig. 5 pCt.	105	108
„ „ .... „ $4^1/_2$ „	$103^1/_2$	$102^1/_4$
„ „ '85 .... „ 4 „	$101^1/_2$	$101^1/_4$
„ „ '94 .... „ 4 „	—	—
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	120	121
Java Bank.........................Aand.	174	174
„ „ ....Cert. v. Aand.	174	174
Koloniale Bank ....Aand.	71	$77^1/_4$
„ „ ....Pref. Aand.	$91^1/_2$	91
„ „ ....Oblig. 5 pCt.	103	$103^1/_4$
Likw. Aand. Barge c. s............Aand.	$94^5/_8$	$96^7/_8$
Ned. Handelmaatschappij ....Aand.	$182^1/_4$	$175^1/_2$
„ „ ....Cert.	$182^3/_4$	$175^{11}/_{16}$
„ „ ....Rescontre.	$178^3/_{16}$	$175^5/_{16}$
Ned.-Ind. Escompto Mij............Aand.	127	127
„ „ „ ....Cert. v. Aand.	$138^3/_4$	$138^3/_4$
Ned.-Ind. Handelsbank ....Aand.	$139^3/_4$	149
„ „ ....Oblig. 4 pCt.	$101^1/_4$	101
Ned.-Ind. Landbouw Mij. .... „ 5 „	—	—
Surinaamsche Bank ....Aand.	—	—
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.Aand.	70	$65^1/_2$
Crediet- en Handelsver. Banda ..... „	—	—
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	—	—
Java Bosch Expl.-Mij. ....Aand.	96	91
„ „ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	102
Java Cult. Mij....................Aand.	118	116
„ „ „ 1e Hyp..............Oblig. 5 pCt.	$102^1/_2$	$102^1/_2$
Cult. Mij. v. Jav. Oosthoek.....Cert. v. Obl. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	150	153
„ „ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tello...............Aand.	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran".Aand.	120	120
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.....................Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" ......Aand.	$95^1/_2$	95
Landbouw-Maatsch. Melattie........ „	—	—
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	$102^1/_2$	$102^1/_2$
Ned.-Ind. Cultuur Mij..............Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij..........Aand.	20	20
„ „ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	$92^3/_4$	$92^3/_4$

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juni. 7	21
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.......Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo....... „	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... „	—	—
Pamanoek & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04. Aand.	$98^{15}/_{16}$	$99^{1}/_{4}$
Cultuurmaatschappij Penampean....Aand.	—	—
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga....... „	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	180	180
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	$101^{3}/_{4}$	$101^{3}/_{4}$
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	234	$228^{1}/_{2}$
Cultuur-Mij. Soember Redjo......... „	66	$74^{1}/_{4}$
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... „	—	—
„ „ „ ,...Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh........ „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	60	60
Wilhelmina Koffie Cult. Mij.......... „	—	—
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. „	—	—
Amsterdam Deli Comp.............. „	648	646
„ „ „ ....Cert.	653	$649^{1}/_{2}$
Amst. Langkat Co..................gew. Aand.	51	$45^{1}/_{4}$
„ „ „ ....Pref. „	94	90
Tabak-Maatschappij Arendsburg......Aand.	509	509
„ „ „ ......Cert.	495	495
Asahan Plantage Maatschappij.......Aand.	45	45
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... „	$13^{1}/_{2}$	14
Besoeki Tabak Maatschappij.......... „	103	$105^{1}/_{2}$
Deli-Batavia Maatschappij............ „	—	440
„ „ „ ....Cert.	—	442
Deli-Cultuur-Maatschappij ....Aand.	$51^{3}/_{4}$	$51^{1}/_{2}$
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	360	360
Deli-Maatschappij...................Aand.	450	458
„ „ ....Cert.	460	460
Deli Padang Maatschappij...........Aand.	$53^{1}/_{2}$	$53^{1}/_{2}$
Holl. Sum. Tab. Mij................ „	58	58
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... „	20	$20^{1}/_{4}$
Langkat Tabak Mij. Serie A......... „	$47^{1}/_{2}$	$42^{1}/_{2}$
„ „ „ „ B......... „	—	—
Langkat Mij....................... „	$3^{5}/_{8}$	$3^{5}/_{8}$
Medan-Tabak Maatschappij........... „	222	$222^{1}/_{2}$
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... „	$130^{3}/_{8}$	131
Padang Cultuur Maatschappij.........Pref Aand.	$39^{3}/_{4}$	$39^{3}/_{4}$
„ „ „ B.......Aand.	17	17
Padang Tabak-Maatschappij.......... „	115	119
Rotterdam Deli-Maatschappij.......... „	$253^{3}/_{8}$	256
Senembah-Maatschappij.............. „	374	$347^{1}/_{2}$
„ „ ....Cert.	355	353
Serdang Tabak Maatschappij, A.......Aand.	$158^{1}/_{2}$	156
„ „ „ B...... „	59	87
Soengei Bedjangkar................. „	—	—
Sumatra Cultuur Maatschappij........ „	$265^{1}/_{2}$	$267^{1}/_{2}$
Sumatra Plantage Maatschappij....... „	76	70
United Langkat Plant.,............Cert. v. g. Aand.	272	$276^{1}/_{2}$
Ned. Gutta Percha Mij..............Aand.	71	80

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juni. 7	21
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Aand.	19	19
" " " " ...Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Gas Maatschappij ....Aand.	—	—
" " " " ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Pharm. Handelsver. v/h. A. d. Ailly en Zn. en M. & G..................Aand.	135	135
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van Aand.	—	—
Java-China-Japanlijn, 1 Serie......... "	116	116
" " .... Oblig. 4 pCt.	$101^3/_4$	$101^3/_4$
Kon. Paketvaart-Mij...............Aand.	$157^3/_4$	153
" " " ....Oblig.	100	100
" " " uitg. 1903...... "	103	103
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	$104^1/_2$	$100^1/_4$
" " " " ..Oblig. 4 pCt.	$101^1/_2$	$101^1/_2$
" " " " 1900. Obl. 4 pCt.	103	103
Rotterdamsche Lloyd ....Aand.	$109^1/_8$	112
" " ....Oblig. 4 pCt.	$101^3/_4$	$101^1/_2$
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	$145^{15}/_{16}$	$145^1/_4$
" " Oblig. 4 pCt.	101	101
Dordt. Petroleum Industrie Mij.....Pref. Aand.	125	125
" " " " .... Oblig. $4^1/_2$ pCt.	102	102
" " " " 1903.Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Gaboes Petr. Mij..................Aand.	—	16
Java Petroleum Maatschappij ......Aand.	11	10
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. "	$407^1/_4$	406
do do No. 6601—9900 do. .... "	$357^1/_8$	$357^1/_2$
" " " " " " " " Cert. v. Aand.	$409^1/_2$	$408^1/_2$
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	$119^9/_{16}$	$124^1/_4$
" " " " Oblig. 5 pCt.	$102^1/_2$	$102^1/_2$
Petr. Mij. Moesi Ilir .... "	38	31
Panolan Mij.....................Cert. ƒ	$366^1/_2$	370
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	129	$129^1/_2$
" " " 3 " " ... " " B	86	$89^1/_4$
Sumatra Palembang Petroleum Mij.Aand.	65	$62^3/_4$
Mijnbouw Mij. Bwool..............Pref. Aand.	$5^1/_2$	$4^7/_8$
Gross. Concessies..................Gew. Aand.	18	$18^1/_8$
" " ....Pref. "	48	$47^3/_4$
Guyana Goud-Placer Maatschappij..Aand.	—	—
" " " ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata".Aand.	$68^3/_8$	$68^7/_8$
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	8	$7^1/_4$
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . "	190	190
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... "	$11^7/_8$	$12^1/_4$
" Oblig. 1e Hyp. 1901. 10 pCt...	$65^3/_4$	68
dito dito Cert. v. Aand.	$63^1/_2$	$67^1/_2$
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	—	—
Noord Celebes Mijnbouw Mij....... "	$17^5/_8$	$17^1/_4$
Oost Borneo Maatschappij......... "	$39^3/_4$	$39^3/_4$
" " " ....Pref. Aand.	$81^1/_2$	$81^1/_2$
Pagoeat Expl. Syndicaat...........Aand.	—	—
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.......... "	302	$342^1/_2$
Singkep Tin Maatschappij.......... "	79	79
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" "	80	$80^3/_4$

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juni. 7	21
Suriname Mijnbouw Maatschappij...Aand.	–	—
Tjenako Steenk. Mij............... „		—
Handelsvereeniging Java .... „	$93^{13}/_{16}$	$92^{3}/_{4}$
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	114	$115^{1}/_{2}$
Droogdok Mij. Tandjong-Priok......Aand.	155	165
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel, $4^{1}/_{2}$ pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij........Aand.	$180^{1}/_{8}$	180
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	$102^{5}/_{8}$	$102^{5}/_{8}$
„ „ „ .... „ 4 „ 1902	$102^{5}/_{8}$	$102^{5}/_{8}$
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.............Aand.	220	$219^{3}/_{4}$
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	$102^{7}/_{8}$	$102^{1}/_{2}$
„ „ 4e-8e serie .. $3^{1}/_{2}$ pCt.	$98^{3}/_{4}$	$98^{3}/_{4}$
„ „ 1896 ....Oblig. $2^{1}/_{2}$ pCt.	$90^{1}/_{8}$	$90^{1}/_{2}$
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	$33^{1}/_{2}$	$33^{1}/_{2}$
„ „ „ „ ...Oblig. $4^{1}/_{2}$ pCt.	—	—
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	$19^{7}/_{8}$	20
„ „ ....1e hyp. Obl. 5	—	—
Kediri Stoomtram Mij..............Aand.	106	111
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$99^{7}/_{8}$	$99^{7}/_{8}$
Madoera Stoomtram Mij...........Aand.	21	21
„ „ „ ..... Pref. Aand.	$59^{7}/_{8}$	57
„ „ „ ..... Oblig. 5	103	103
Malang Stoomtram Mij.............Aand.	$54^{1}/_{2}$	56
„ „ „ ....Oblig.	91	91
Modjokerto „ „ ....Aand.	20	$20^{7}/_{8}$
„ „ „ ....Cert. v. 4 pCt. Obl.	84	$83^{3}/_{4}$
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Oost-Java Stoomtram Mij...........Aand.	58	57
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Passoeroean „ „ ....Aand.	7	7
„ „ „ ....Obl. $4^{1}/_{2}$ pCt.	—	—
„ „ „ .... „ $4^{1}/_{2}$ „ 1901	—	—
„ „ „ ....Cert. v. dito	$73^{1}/_{8}$	$73^{1}/_{8}$
Probolinggo Stoomtr.-Mij............Aand.	21	21
„ „ „ ....Oblig. $4^{1}/_{2}$ pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij.......Aand.	145	145
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$101^{3}/_{4}$	102
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	160	160
„ „ „ „ ......Oblig.	$101^{3}/_{4}$	$101^{3}/_{4}$
Serajoedal Stoomtram-Mij..........Aand.	$135^{1}/_{2}$	138
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	20 April—2 Mei.	3—16 Mei.
Javasche Bank	—	182—183
Certif Nederl. Handel-Mij	—	180
N. I. Escompto Mij. Incl. dvd. 04 (cps. van af *f* 45)	132	130½—131
N. I. Escompto Mij. Incl. dvd. 04 (cps. van af *f* 46)	124	123—124
Ned. Ind. Handelsbank	130—131	129—129½
N. I. Hypotheekbank 4 pCt. pandbrieven	—	98—100
N. I. Effectenbank (4% pandbrieven)	—	95
Koninklijke Paketvaart Mij	166	160
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	122½	122½
Handels-Verg. „Amsterdam"	167	162
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	—	72½
Mij. Onderlinge Hulp	—	70
Deli Spoorweg Mij	—	182
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	147½	—
Kediri Stoomtram-Mij	—	101½—102½
Jav. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	72½
Oost-Ind. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	45
Nederlandsche Lloyd	—	75
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	122½	122½
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	90	—
Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	90
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	140	140
Brand-Ass.-Mij. Veritas	—	109
Bataviaasch Prauwenveer	137½	149
Nieuw Prauwenveer te Batavia	161	165
Tegalsch Prauwenveer	170	172½—175
Nieuw Sam. Prauwenveer	195	—
Part. Prauwenveer te Soerabaja	137½—140	—
Oost-Java Prauw- Mij	143	146
Nieuw Probolinggo en Oosthoek Prauwenv.	200	—
Bagelen Thee- en Kina Mij	—	107½
Kultuur Mij. „Perbawatie"	—	170
Kultuur Mij. Artana	140	—
Kultuur Mij. „Gedeh"	112½	115
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	167½—170	175
„ „ „ Pasir Salam	129	—
„ „ „ Goenoeng Soesoeroeh.	80	—
Ned. Ind. Telefoon Mij	210	—
Intercommunale Telefoon Mij	130	130
Preanger Telefoon Mij	98	—
New. Sing. dist. Water Ice Foy. Lmtd.	125	—
Bandoengsche Kinine Fabriek	127½	127½
N. I. Mijnb. Maatschappij (obligatiën)	—	75
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	203—122	126—130
„ „ „ (obligatiën)	133½—150	160
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	295	—
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	124½—127	127—132½
„ „ „ (gew. aandeelen)	84½—87½	85—92½
Coupons No. 4 Redjang Lebong	*f* 6.80	6½—6¾
Goud Explor. Mij. Simau claims	*f* 10½-*f* 10½	*f* 10—*f* 15
„ „ „ „ (aandeelen ex cp.)	—	110—125
„ „ „ „ (obligatiën)	—	155

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „KOFFIEPELLERIJ BANJOEWANGI."

(Javasche Courant van 2 Mei 1905, No. 35).

Zetel. Djember.

Doel. De exploitatie van de koffiepellerij, toebehoorende aan den heer D. Birnie, gedreven wordende op het hem toebehoorend perceel, gelegen in de dessa Toekang Kajoe, district en afdeeling Banjoewangi; voorts de oprichting en exploitatie van andere industrieele ondernemingen, het drijven van commissiehandel, het exploiteeren van pakhuizen en het opslaan en vervoeren naar boord of naar de reede van producten en goederen voor derden.

Kapitaal. *f* 50,000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 250, waarin wordt deelgenomen door den heer D. Birnie voor 116 aandeelen, door den heer L. Kuiper voor 4 aandeelen, terwijl de overige volgens goeddunken van den directeur uitgegeven worden.

Inbreng. De door den heer Birnie genomen 116 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het hem toebehoorend perceel met al wat daarop gebouwd is, machinerieën en verdere gereedschappen enz.

Bestuur. 1 Directeur de heer D. Birnie, 1e Commissaris de heer L. Kuiper.

Winstverdeeling. 5 pCt. over het gestorte kapitaal aan de aandeelhouders, van het resteerende 50 pCt. aan het reservefonds en 50 pCt. aan de aandeelhouders.

BOUWMAATSCHAPPIJ „SALEMBAPLEIN"

(Javasche Courant van 5 Mei 1905, No. 36).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van het op Salemba, afdeeling Meester Cornelis, residentie Batavia, gelegen perceel, alsmede van zoodanige andere perceelen als naderhand door de vennootschap in eigendom, erfpacht of opstal zullen worden verkregen, zoomede het koopen en verkoopen, huren en verhuren van gemeubileerde en ongemeubileerde huizen enz.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Mevrouw M. J. Belle voor 199 aandeelen, door den heer C. F. Ahrens voor 1 aandeel.

Inbreng. De door Mevrouw Belle genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het haar in eigendom toebehoorend goed, zijnde het perceel gelegen op Salemba, afdeeling Meester Cornelis, residentie Batavia, met de daarop rustende hypotheek en met alles wat daartoe behoort.

Bestuur. 1 Directeur: de heer C. F. Ahrens.

De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPIJ LOEN TJIANG.

(Javasche Courant van 9 Mei 1905, No. 37).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaken, tot nu toe te Batavia gedreven, voorts het drijven van import en exporthandel, zoo voor eigen rekening als in commissie, het beleggen van gelden en andere fondsen, het uitleenen van gelden, het koopen of op andere wijze verkrijgen van onroerende goederen, het aangaan van en het deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen of handelszaken, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement en van derden, het aanvragen in eigendom, recht van opstal of erfpacht van Gouvernementsgronden, het bebouwen en in cultuur brengen van die gronden, het verkoopen der verkregen producten, het deelnemen in maatschappijen enz.

Kapitaal. *f* 100,000, verdeeld in 80 aandeelen van *f* 1250, waarin wordt deelgenomen door Gouw An kie voor 20 aandeelen, door Siauw A Hien voor 10 aandeelen, door Nio Hoey Oen voor 16 aandeelen, door Phoa Siong Tjoe voor 16 aandeelen, door Phoa Lip Tjay voor 10 aandeelen, door Phoa A Kim voor 8 aandeelen.

Inbreng. Alle genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de te Batavia gedreven wordende handelszaken onder het merk „Loen Tjiang".

Bestuur. 1 Directeur Gouw An Kie, 1 plaatsvervangend Directeur Siauw A Hien, 2 commissarissen Phoa Lip Tjay en Nio Hoey Oen.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan den directeur, 20 pCt. tot aanleg en stijving van het reservefonds, 70 pCt. aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ SIANG TIK HOO.
(Javasche Courant van 9 Mei 1905, No. 37).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, het koopen of op andere wijze verkrijgen en verkoopen van roerende en onroerende goederen en vaartuigen, het in de vaart brengen van de laatsten, het exploiteeren van gronden, industrieele en landbouwondernemingen en handelszaken, het in leen verstrekken van gelden, het aangaan van pacht-, aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement en particulieren, enz.

Kapitaal. f 50.000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 1000.— waarin wordt deelgenomen door Liem Swie Liang voor 20 aandeelen, door The Tjiak Nio voor 10 aandeelen, terwijl de overige aandeelen binnen 5 jaar geplaatst moeten zijn.

Inbreng. De door Liem Swie Liang genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de door hem te Soerabaia onder het merk Siang Tik Hoo gedreven wordende handelszaak, met inventaris en baten en lasten.

Bestuur. 1 Directeur Liem Swie Liang, 1 Commissaris Liem Bie Tjwan.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

EXPLORATIE- EN EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ BAGELEN KEDOE.
(Javasche Courant van 9 Mei 1905, No. 37).

Zetel. Magelang.

Doel. Het aanvragen en verkrijgen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het aankoopen of overnemen van door anderen verkregen vergunningen, het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen en verkrijgen van concessies tot mijntontginning voor alle soorten delfstoffen, daaronder begrepen aardolie, petroleum enz.; het verkoopen, inbrengen of vervreemden der geheele of gedeeltelijke rechten en verplichtingen voortvloeiende uit die concessies.

Kapitaal. f 1.200.000, verdeeld in 2400 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer J. J. van Medenbach de Rooy voor 1000 aandeelen, de rest voor 1910 geplaatst moetende zijn.

Inbreng. De door den Heer Medenbach de Rooy genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van alle rechten en verplichtingen, voortspruitende uit eene vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen op een terrein in de afdeeling Poerworedjo en Keboemen.

Bestuur. 1 Directeur de heer J. U. Masman, 3 commissarissen de heeren P. K. Steinmetz, S. D. Janzen, H. A. Salomonson.

Winstverdeeling. 3 pCt. aan den directeur, 6 pCt. aan de commissarissen, 91 pCt. aan de aandeelhouders.

SCHEEPSLEVERANTIE EN MACHINE- EN WERKTUIGHANDEL „DE NIJVERHEID", VOORHEEN VAN BRUGGEN & KRUISINGA.
(Javasche Courant van 12 Mei 1905, No. 38).

Zetel. Semarang.

Doel. De verdere exploitatie van de scheepsleverantie, de verdere exploitatie van den Machine- en Werktuighandel de Nijverheid, en verder het uitoefenen van daden van koophandel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie.

Kapitaal. f 100,000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer P. J. Klein voor 140 aandeelen, door Cornelia Schotel voor 40 aandeelen, door den heer J. M. Klein voor 20 aandeelen.

Inbreng. De door de beide heeren Klein genomen 160 aandeelen, worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de tot nog toe door den heer P. J. Klein te

Semarang gedreven wordende scheepsleverantiezaak, met bootjes, inventaris enz. en door dien van den door den heer J. M. Klein gedreven Handelszaak Machine- en Werktuighandel de Nijverheid, met inventaris, baten en lasten, etc.

Bestuur: 2 Directeuren, de heeren: P. J. en J. M. Klein.

Winstverdeeling. 15 pCt. aan de Directeuren, 10 pCt. aan het reservefonds, 75 pCt. aan de aandeelhouders.

STOOMVAART-MAATSCHAPPIJ „KARANG".

(Javasche Courant van 12 Mei 1905, No. 38).

Zetel. Batavia.

Doel. Het in de vaart brengen, de verdere exploitatie, de verhuur en de verkoop van het Stoomschip Karang, en verder het aangaan van contracten voor leverantiën en transport.

Kapitaal. *f* 16,000, verdeeld in 32 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door Oey Khoen Ie voor 8 aandeelen; door Ang Sioe Tjiang voor 8 aandeelen, de resteerende binnen 5 jaar geplaatst moetende zijn.

Inbreng. Van de door Oey Khoen Ie genomen 8 aandeelen worden er 5 geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het genoemde Stoomschip Karang.

Bestuur: 1 Directeur: Ang Sioe Tjiang; 1 Commissaris: Oey Khoen Ie.

Winstverdeeling. Na aftrek der uitgaven wordt de winst onder de aandeelhouders verdeeld.

HANDEL MAATSCHAPPIJ „TJIOE TJIONG TJAO".

(Javasche Courant van 16 Mei 1905, No. 39).

Zetel. Pasoeroean.

Doel. De voortzetting van de zaken door Tjioe Tjiong Tjao te Pasoeroean gedreven; het drijven van handel in rijst, suiker, petroleum, koffie, lucifers en alle andere artikelen.

Kapitaal. *f* 80.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 2000, waarin wordt deelgenomen door Tjioe Tjiong Tjao voor 38 aandeelen, door Tjioe Beng Yam voor 1 aandeel, door Tjioe Hong Tjay voor 1 aandeel.

Inbreng. De door Tjioe Tjiong Tjao genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de door hem gedreven wordende handelszaak te Pasoeroean.

Bestuur. 1 Directeur Tjioe Tjiong Tjao, 2 commissarissen Tjioe Beng Yam en Tjioe Hong Tjay.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling der winst.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „COMMISSIEKANTOOR ARENDS"

(Javasche Courant van 16 Mei 1905 No. 39).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het drijven van handel in landbouw en andere voortbrengselen van Nederlandsch-Indië in commissie voor rekening van derden.

Kapitaal. *f* 20.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer A. M. Arends voor 20 aandeelen, terwijl de overige binnen 10 jaar geplaatst moeten zijn.

Inbreng. De door den heer Arends genomen 20 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het door hem te Soerabaia gedreven wordende commissiekantoor met alle baten en lasten.

Bestuur. 1 Directeur de heer Arends.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling der winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „WRIENGIN".

(Javasche Courant van 16 Mei 1905, No. 39).

Zetel. Djokjakarta.

Doel. De exploitatie van de onderneming Wriengin, in de residentie Djokjakarta, en het voor de markt bereiden en verkoopen der producten dezer onderneming.

Kapitaal. *f* 300.000, verdeeld in 300 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer J. G. W. Baumgarten voor 200 aandeelen, door den heer F. A. Einthoven voor 100 aandeelen.

Inbreng. De door beide heeren genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de landbouwonderneming Wriengin, met fabrieken, magazijnen, loodsen, woonhuizen en andere gebouwen, de te velde staande oogst, en verder alle baten en lasten.

Bestuur. 1 Directeur de heer F. A. Einthoven, 1 commissaris de heer J. G. W. Baumgarten.

Winstverdeeling. 25 pCt. aan het reservefonds, van de rest 85 pCt. aan de aandeelhouders, 12 pCt. aan den directeur, 3 pCt. aan den commissaris.

PREANGER LANDBOUW INDUSTRIE MAATSCHAPPIJ.

(Javasche Courant van 26 Mei 1905, No. 42).

Zetel. Bandoeng.

Doel. Het oprichten en exploiteeren van fabrieken, pellerijen, branderijen enz. ter verwerking van landbouwproducten. Verder zal zij onbewerkte en bewerkte producten opkoopen dan wel zelf de benoodigde grondstoffen planten op gronden door haar, hetzij in eigendom, hetzij in huur, opstal of erfpacht verkregen, om die bewerkt of onbewerkt weder te verkoopen.

Kapitaal. *f* 25.000, verdeeld in 250 aandeelen van *f* 100, waarin wordt deelgenomen door den heer J. A. Monod de Froideville voor 150 stuks, door den heer A. F. P. M. Verlinden voor 25 stuks, terwijl de resteerende naar gelang de behoefte worden uitgegeven.

Inbreng. De door den heer Froideville genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de rechten op een stuk Gouvernementsgrond in de dessa Soerabaja, afdeeling Bandoeng, met de daarop te bouwen cassavemeelfabriek en alle andere getimmerten.

Bestuur. 1 Directeur de heer J. A. Monod de Froideville, 1 commissaris de heer A. F. P. M. Verlinden.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan den directeur, 2½ pCt. aan elk der commissarissen, 10 pCt. tot het vormen van een reservefonds, de rest aan de aandeelhouders.

CULTUURONDERNEMING „TEGALLEGA".

(Staatscourant van 30 Mei 1905, No. 126).

Zetel. Den Haag.

Doel. Het telen en kweeken van producten op zoodanige gronden op het eiland Java, Nederlandsch Oost-Indië, de residentiën Djokjakarta en Soerakarta uitgesloten, als door de Vennootschap in huur, eigendom of erfpacht zullen worden verkregen, het verwerken, ten vervoer en ten verkoop geschikt maken der te verkrijgen producten en het vervoeren en verkoopen van deze.

Kapitaal. *f* 150,000, verdeeld in 150 aandeelen van *f* 1000, en voorts 30 oprichtersaandeelen, terwijl in de aandeelen wordt deelgenomen door den heer C. J. van Griethuyzen voor 135 stuks en door den heer J. M. Schmitz voor 15 stuks.

Bestuur: 2 Directeuren, de heeren: Schmitz en van Griethuyzen.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan den Administrateur, 15 pCt. aan oprichtersaandeelen, 75 pCt. aan Aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over April 1905.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (125.000)	*f*	54.000.—
Goederen, tonnen (29.000)	„	165.000.—
Verschillende ontvangsten	„	19.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	238.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	208.667.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	829.(97.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	809.646.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	38.70
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	33.93
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	33.70
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	32.64

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (91.000)	*f*	34.000.—
Goederen, tonnen (10.000)	„	47.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.800.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	84.800.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	85.743.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	339.720.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	327.643.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	50.48
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	51.04
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	50.55
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	48.35

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (28.000)	*f*	3.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	3.000.—
Verschillende ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	6.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.347.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	17.261.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	16.092.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	9.13
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.30
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	6.25
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.78

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilometers.)

Reizigers, aantal (24.000)	*f*	5.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	9.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	14.400.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	1.618.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	36.504.—†
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	6.324.—*
Per dag kilometer deze maand (voorloopig)	„	12.97
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	5.39*
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	1.013†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.23*

* Gemiddeld in exploitatie 10 K.M.
† „ „ „ 30 „

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (78.000)	*f*	20.000.—
Goederen, tonnen (12.000)	„	40.000.—
Verschillende ontvangsten	„	2.100.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	62.100.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	58.057.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	250.363.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	223.448.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	8.48
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.93
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	8.55
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	7.57

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (63.000)	*f*	12.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	12.000.—
Verschillende ontvangsten	„	700.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	24.700.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	17.154.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	88.306.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	69.228.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	17.52
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	12.17
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	15.66
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	12.17

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Mei 1905 *f* 10.035 tegen *f* 10.400. Sedert 1 Jan. *f* 52.235 tegen *f* 57.200.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Mei 1905 *f* 27.200 tegen *f* 25.728 in 1904. Opbrengst sedert 1 Juli 1904 *f* 304.200 tegen *f* 302.809 in 1904.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Mei 1905 *f* 5.400 tegen *f* 5.521; sedert 1 Jan. *f* 22.351 tegen *f* 23.781; per dagkm. *f* 5.48 tegen *f* 5.79.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Mei 1905 *f* 5.000 tegen *f* 5.059; sedert 1 Jan. *f* 27.692 tegen *f* 22.762; per dagkm. *f* 5.09 tegen *f* 4.16.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Mei 1905 *f* 8.700 tegen *f* 7.308; sedert 1 Jan. *f* 26.682 tegen *f* 23.349; per dagkm. *f* 4.36 tegen *f* 3.79.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Mei 1905 *f* 19.100 (voorl. opg.) tegen *f* 12.405. Sedert 1 Jan. *f* 78.188 (voorl. opg.) tegen *f* 55.017.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Mei 1905 *f* 17.100 (voorl. opg.) tegen *f* 9.119. Sedert 1 Jan. *f* 68.580 (ten deele voorl. opg.) tegen *f* 50.584.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Mei 1905 *f* 7.349 tegen *f* 6.541. Sedert 1 Jan. *f* 31.848 tegen *f* 27.309.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Mei 1905 *f* 9.102 tegen *f* 9.189. Sedert 1 Jan. *f* 38.165 tegen *f* 37.795.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mei 1905	*f* 138.900	*f* 11.50	389
„ 1904	„ 126.900	„ 10.50	
Verschil meer	„ 12.000	„ 1.—	
Van 1[o] Januari:			
1905 tot 31 Mei 1905	„ 515.100	*f* 8.75	389
1904 „ 31 „ 1904	„ 489.300	„ 8.30	
Verschil meer	„ 25.800	„ 0.45	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Mei 1905	*f* 19.800	*f* 17.25	37
„ 1904	„ 18.000	„ 15.70	
Verschil meer	„ 1.800	„ 1.55	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Mei 1905	„ 91.000	„ 16.30	37
1904 „ 31 „ 1904	„ 83.200	„ 14.80	
Verschil meer	„ 7.800	„ 1.50	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Mei 1905	*f* 6.300	*f* 4.95	41
„ 1904	„ 4.700	„ 3.70	
Verschil meer	„ 1.600	„ 1.25	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Mei 1905	„ 27.100	„ 4.40	41
1904 „ 31 „ 1904	„ 22.900	„ 3.65	
Verschil meer	„ 4.200	„ 0.75	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Mei 1905	*f* 37.000	*f* 13.10	91
„ 1904	„ 33.200	„ 11.75	
Verschil meer	„ 3.800	„ 1.35	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Mei 1905	„ 115.500	„ 8.40	91
1904 „ 31 „ 1904	„ 104.200	„ 7.55	
Verschil meer	„ 11.300	„ 0.85	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Mei 1905	*f* 121.900	*f* 14.35	274
„ 1904	„ 124.400	„ 14.65	
Verschil minder	„ 2,500	„ 0.30	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Mei 1905	„ 420.000	„ 10.15	274
1904 „ 31 „ 1904	„ 440.300	„ 10.55	
Verschil minder	„ 20.300	„ 0.40	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Mei 1905	*f* 17.000	*f* 10.95	50
„ 1904	„ 12.900	„ 8.30	
Verschil meer	„ 4.100	„ 2.65	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Mei 1905	„ 56.200	„ 7.45	50
1904 „ 31 „ 1904	„ 53.500	„ 7.05	
Verschil meer	„ 2.700	„ 0.40	

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Mei 1905 *f* 34.000 (+ *f* 9000); sedert 1 Jan. *f* 172.000 (*f* 40.500).

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1904.

Opbrengst Mei 1905	*f* 108.000	tegen *f*	110.564	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 37.86	„ „	38.76	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 588.000	„ „	626.438	„ 1904.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	112 K.M.	in 1904.
Opbrengst April 1905	*f* 33.000	„ *f*	21.800	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 6.86	„ „	6.28	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 175.000	„ „	103.361	„ 1904.

Over bepaling der productiviteit van bouwvelden,

DOOR

J. C. VAN EERDE.

In de vergaderingen van het Indisch Genootschap, gehouden op 20 October en 29 December 1903 werden door mr. N. G. Pierson zeer belangrijke onderwerpen van Koloniale Politiek behandeld. In verband met „Beschouwingen naar aanleiding van het Verslag der Indian Famine Commission van 1901" kwamen toen meerdere grondslagen, waarop een landrentestelsel dient te berusten, ter sprake. En zoo werd o. a. aangetoond, dat een grondbelasting wel degelijk verband kan houden met de draagkracht, den oeconomischen toestand der bevolking, zonder dat dit afbreuk doet aan het karakter eener grondbelasting.

Wat nu de bepaling van de productiviteit der bouwvelden betreft, zoo werd melding gemaakt van de wijze, waarop in Bombay die productiviteit wordt nagegaan, nl. door onderzoek naar de eigenschappen van den grond, de diepte, de kleur, de al of niet doordringbaarheid voor water, enz. En daarbij werd de vraag gesteld, waaraan het toch toe te schrijven kan zijn, dat men in de nieuwe landrenteregeling voor de Preangerregentschappen een geheel ander systeem voor de bepaling van de productiviteit, nl. proefsneden, ziet aangenomen, daar toch het Bombaystelsel bewezen heeft in de praktijk zeer bruikbaar te zijn.

In het gevolgde debat bleek duidelijk, dat het gehoor van mr. N. G. Pierson niet met het Bombaystelsel in zake productiviteitsbepaling vertrouwd was. Men noemde het „de *wetenschappelijk* heel schoone" methode van Britsch-Indië, in tegenstelling van de proefsneden, „die meer tot de inlandsche bevolking spreken".

Het zij mij vergund, melding te maken van de wijze, waarop bij de invoering van de Landrente op Lombok de productiviteit van de bouwgronden, speciaal de sawahs, is nagegaan en hoe men

daar tot eene classificatie der rijstvelden is gekomen op dergelijke manier als dit in Britsch-Indië geschiedt. En op den voorgrond dient dan te worden gesteld, dat men op Lombok in geenen deele een nabootsing van Bombay heeft beoogd, doch door de omstandigheden gedwongen is, niet over te gaan tot het „proefsnedenstelsel" van de Preangerregentschappen. Wel werden op betrekkelijk kleine schaal proefsneden gehouden, om het, evenals in Bombay, door de ervaring geleerde quantum van de belasting, te controleeren, doch voor eene classificatie der verschillende groepen van perceelen en een daarmede verband houdende belasting, deden deze proefsneden of proefoogsten slechts indirect dienst. Het woord *ervaring* verdient in een land, waar wij betrekkelijk sedert kort met de toestanden bekend geraakten eenige verklaring.

Als gegevens had men de belastingquanta van het inlandsche vorstenbestuur, de landrente der in vrijwel overeenstemmende omstandigheden verkeerende Gouvernementslanden op Bali en de belastinghoeveelheden der Preanger.

Zoo ook de dadelijk na onze komst op het eiland belangrijk verlaagde landrente, waarvan men den druk had kunnen nagaan gedurende de jaren, verloopen tusschen onze inbezitneming van Lombok en de invoering aldaar van een nieuwe landrenteregeling.

Eene onderlinge vergelijking der groepen van perceelen, gewoonlijk geheele waterschappen, soms deelen van waterschappen beslaande, leidde nu tot eene klassenverdeeling, eerst in 3, later door tusschenvoeging van twee klassen, in 5 klassen. Hoe zulk eene onderlinge vergelijking plaats vond, moge hier nader worden uiteengezet, om te doen uitkomen, dat die door hare wetenschappelijkheid niet te veroordeelen is en nog meer tot de bevolking spreekt dan proefoogsten. Bij een proefoogst toch is, behalve het daarvoor aangewezen landrente-personeel in den regel de eigenaar c. q. ook de bebouwer van een perceel de eenige tegenwoordige, hoogstens vergezeld van eenige menschen, die bij den oogst assisteeren en sommige bebouwers der aangrenzende perceelen. En wat constateeren die? De hoeveelheid natte padi, die van een bepaald veld wordt gesneden. Mag hun ook de uitkomst van de opmeting van het veld worden medegedeeld, de hoeveelheid bras, van het veld verkregen, die immers eerst na behoorlijke droging en weging is vastgesteld, komt slechts zeer weinigen ter oore. De proefoogst moge voor den belastingheffer een zeer nuttig gegeven opleveren, tot de bevolking als zoodanig spreekt hij niet; hij geeft niemand

der belastingplichtigen behalve in sommige gevallen dengene, wiens veld voor proefoogst is uitverkoren, de zekerheid, dat zijn veld in een juiste klasse is aangeslagen. Die zekerheid krijgt hij eerst, als hij gaat vergelijken met den aanslag van dorpsgenooten, van wier velden hij de hoedanigheid, de grondgesteldheid, de productiviteit kent en vergelijken kan met zijn eigen veld, onafhankelijk van de uitkomsten, door de Gouvernementsambtenaren, al proefoogstende, verkregen.

Ondertusschen, men herhaalt het hier, deze overwegingen hebben op Lombok niet geleid tot het niet-volgen van het proefoogstensysteem der Preanger. Daartoe brachten de plaatselijke omstandigheden. In de eerste plaats was men van meening, dat proefoogsten dan alleen een goede basis van beschouwing opleveren, als zij gedurende een *reeks van jaren* in *zeer grooten getale* worden gehouden, aangenomen de mogelijkheid, dat in de verschillende groepen van perceelen enkele van deze laatste werden aangewezen door deskundige landbouwers, die als *normale* perceelen konden worden aangemerkt. Wijl nu de tijd, de gelegenheid en het personeel ontbraken, om proefoogsten op zulk een uitgebreide schaal te nemen gedurende meerdere jaren, meende men deze niet als aanwijzers voor de productiviteit te mogen aanwenden en kwam men tot een stelsel van onderlinge vergelijking, dat in de practijk goed heeft voldaan en later slechts in zeer weinig opzichten correctie behoefde, evenals in Bombay.

Zij, die in verschillende deelen van de wereld gelijke uitingen van den menschelijken geest aantreffende, dan dadelijk aan navolging denken, mogen hierin een bewijs zien van de stelling, dat ongeveer overeenstemmende toestanden gelijke uitingen in casu politieke maatregelen doen geboren worden, geheel onafhankelijk van elkander autochthoon ontstaan.

Het behoeft geen betoog, dat voor eene juiste onderlinge vergelijking de verschillende groepen van perceelen ten opzichte van de omstandigheden, die invloed hebben op de uitkomsten van het landbouwbedrijf, in de eerste plaats noodig is een *permanenten vergelijker* voor al de groepen van perceelen, die in beschouwing zullen komen. Op Lombok had men als zoodanig een commissie, bestaande uit een Europeesch ambtenaar en vier inlandsche deskundigen nl. twee hoofden, die reeds onder het vorstenbestuur steeds belast geweest waren met de verzorging van landbouw- en irrigatiezaken en twee ervaren landbouwers, alle vier menschen met groote

plaatselijke kennis van het geheele gebied, waarin de te beschouwen groepen van perceelen waren gelegen. In deze commissie is nimmer verandering gebracht, zij heeft de geheele classificatie door onderlinge vergelijking beëindigd, daarbij een groote bedrevenheid en geoefendheid, waarborg voor juiste resultaten, verkrijgende. Plaatselijk hield zij hare onderzoekingen, waterschap voor waterschap, in ieder daarvan besprekingen houdende met *al* de ingelanden, soms akker voor akker nagaande, waar op plaatselijke verschillen in zake de omstandigheden voor de uitkomsten van het landbouwbedrijf van belang, werd opmerkzaam gemaakt.

En na het gehouden onderzoek werd aan ieder der ingelanden medegedeeld, tot welke klasse het waterschap of een bepaald deel van het waterschap zoude worde gerekend, eveneens de klassen der omliggende waterschappen. Het kwam wel eens voor, dat sommigen zich in eene klasse, verband houdend met gunstiger omstandigheden, dan waarin zij meenden, dat hunne velden verkeerden, gerangschikt achtten. Dan werden nadere gegevens verzameld, nadere vergelijkingen gemaakt en zoo noodig, wijziging in de classificatie gebracht. Het eind-resultaat was, dat ruim 200 waterschappen in 5 klassen van aanslag zijn ingedeeld op eene wijze, waarop niemand meer iets aan te merken had, terwijl ieder der ingelanden van deze 200 waterschappen, te zamen plm. 30,000 bouw beslaande, wist in welke klasse zijn veld behoorde. En men meent, dat op deze wijze, vooral in de vergaderingen met de ingelanden van ieder waterschap afzonderlijk gehouden, beter „tot het volk werd gesproken" dan proefoogsten ooit zouden hebben kunnen doen. Want ieder der belanghebbenden kon daar zijne meening uiten omtrent de factoren, die van invloed zijn op de productiviteit van zijn akker.

En die meening, men moge die dan al of niet „wetenschappelijk" noemen, getuigde van zeer veel kennis en helder doorzicht in landbouwzaken, zooals men die alleen aantreft bij een volk, dat van geslacht op geslacht zich aan den landbouw heeft gewijd.

Wat nu die factoren betreft, naar welke een onderzoek werd ingesteld, ze betroffen in hoofdzaak : de terreinsgesteldheid, de arbeid voor de bebouwing noodig, de plaatselijke ligging, de vruchtbaarheid van den bodem, de bevloeiing, de afzet van het product, de gelegenheid voor den aanplant van tweede gewassen.

Bij dat onderzoek beoogde men geenszins voor iedere groep van perceelen, aan elk der factoren een bepaald cijfer toe te kennen, welk cijfer, al dan niet met een bepaalde coëfficient vermenigvul-

digd, in rekening zou worden gebracht, om zoo tot onderlinge vergelijking te geraken. Integendeel, men was zich bewust, dat de aanname van zulke cijfers en van zulke coëfficiënten steeds iets willekeurigs zoude behouden en eigenlijk diende te varieeren naar al de plaatselijke omstandigheden. Men beschouwde slechts al die factoren in 't algemeen, om daardoor te geraken tot een stelsel van relatieve waardebepaling der bouwvelden ten opzichte van alle invloeden, die voor den landbouw in een bepaalde groep van perceelen voor- of nadeelig zijn.

Terwijl ook de oeconomische toestanden der verschillende landstreken niet buiten beschouwing bleven, wat te meer noodig was in dit land, waar de oorlogsgeesel zich, hier meer, daar minder gedurende een reeks van jaren had doen gevoelen.

Men vond toch op Lombok streken, die in de langdurige oorlogsperiode, voorafgaande aan onze inmenging in de binnenlandsche aangelegenheden op dit eiland, weinig of niet geleden hadden en daarnaast terreinen, die sedert jaren woestenij waren geweest en nu weder met zeer veel moeite in ontginning waren genomen. Elders waren welgestelde of voorname lieden ten gevolge van onze expeditie tot den bedelstaf gebracht en men zag deze zeer toe te juichen pogingen doen, om door den landbouw, door eigen handenarbeid, in het onderhoud van de humnen te voorzien. Dat de fiscus van dergelijke gevallen wel degelijk kennis behoort te nemen en aan zulke menschen geen druk mocht opleggen als aan anderen, voor wie de landbouw een overvloedig middel van bestaan oplevert, spreekt van zelf. Vandaar dat „de oeconomische toestand" wel degelijk een factor van beschouwing diende uit te maken, te meer, wijl deze factor het karakter van de landrente, als zuivere grondbelasting, geenszins te niet doet, zooals uit het bovenstaande ook blijken kan.

Een der fouten, die het belastingsysteem van het vorstenbestuur aankleefden, was wel, dat de landrente, veel te uniform werd geheven en dat daarbij lang niet genoeg rekening werd gehouden met de omstandigheden, waaronder het rijstgewas, waarvan den vorst als eigenaar van den grond een deel toekwam, werd verkregen, in verband met de varieerende draagkracht der landbouwers en het verschil in opbrengst der betere of slechtere gronden. Toch bestonden er wel sporen van het stelsel, dat met factoren, als boven opgesomd, rekening wilde houden en ook dit was eene omstandigheid, die de reden van het onderzoek en het doel, dat daarmede beoogd werd,

zeer begrijpelijk en gemakkelijk acceptabel maakte voor de bevolking. Die sporen kan men terugvinden in de bepaling, dat in sommige afgelegen streken of wel daar, waar het irrigatiewater schaarsch was of waar veel wildschade werd geleden aan het rijstgewas door het wild van de vorstelijke jachtterreinen of wildparken, de verschuldige landrente minder was dan elders.

Bij het onderzoek naar de vruchtbaarheid diende hoofdzakelijk te worden gelet op drie factoren : *de samenstelling van de bouwkruin de aard van den ondergrond* en de *watertoevoer*. De algemeene voorkomende bovenlaag of *bouwkruin* is de tana sari of fijne aarde d. i. vruchtbare teelaarde, veelal een vermenging van eenige andere grondsoorten. De dikte van deze bouwkruin loopt in verschillende waterschappen uiteen, doch is zelden dikker dan 3 à 4 d.M., veelal slechts één ploegvoor (plm. 2 d.M.) dik op den ondergrond gelegen.

Wat de invloed van *den ondergrond* op de vruchtbaarheid betreft, zoo is een onderlaag van *ampan* de meest algemeen voorkomende en in streken, waar men zuinig met het irrigatiewater moet zijn, de meest gunstige *dasar* (vloer). Deze ampan toch, die het water niet of zeer weinig doorlaat, doet dat in de bouwkruin blijven en is mede oorzaak, dat de door het water medegevoerde of opgeloste stoffen niet in de diepte verdwijnen, doch een werkzame rol spelen. Bij zulk een ampan-ondergrond kan men dus spreken van eene te verzadigen mulle bouwkruin, die alleen door drainage in horizontale richting, door verdamping en door de plantenprocessen haar water verliest. Is de ampan al eene compacte massa, steenhard is zij niet, vooral niet aan hare bovenkorst, die voortdurend met de vochtige bouwkruin en het daardoor voortstroomende irrigatiewater in aanraking blijft. Bij aanraking met het ploegijzer of den patjol laten dan soms ook eenige ampandeelen los, die door invloed van zonnewarmte en water zich met de bouwkruin vermengen. De inlander beschouwt dit als minder gunstig en noemt den bouwgrond, waarin veel ampan is gemengd, ook door toevoer met het irrigatiewater tana bea d. i. roode aarde.

Is de ondergrond van vulkanisch zand (Bal. bias, Sass, grès), dat korrelig, in verschillende tinten voorkomt, en zeer poreus is, dan is er veel grooter watertoevoer noodig, die niet lang onderbroken mag worden, zal niet mislukking van het gewas een gevolg zijn. De inlander noemt dit tana sarangan of ijle aarde. Is men echter van voldoenden watertoevoer verzekerd, dan is de mulle ondergrond, die ook goed draineert, te verkiezen, wijl de door het water

toegevoerde stoffen toch wel in de bouwkruin, die als zeef dienst doet, blijven.

Op de plaatsen, waar puimsteen (batoe koemboeng) of daar, waar grootere of kleinere rolsteenen (de inlander zegt : levende steenen batoe oerip Bal. batoe iroep Sass.) als een laag onder de bouwkruin voorkomen, en dit laatste is veelal het geval in vroegere rivierbeddingen, thans met teelaarde bedekt ,is ook een groote, constante watertoevoer noodig.

Daar, waar een ondergrond, veelal uit rolsteenen bestaande, op groote diepte voorkomt (soms 1 meter of dieper), vormt de bouwkruin de zoogenaamde *boehoeg* Bal. *gĕdoer* of *lĕdong* Sass. d. i. een veel waterhoudende, dikke modderlaag. Zoo de bouwkruin hier uit klei bestaat, wat in 't Zuiden en Oosten van het eiland in groote terreinen het geval is, heeft men te doen met zware klei, ofschoon zeer vruchtbaar, voor de rijstcultuur zich minder eigenend dan de betrekkelijk dunne bouwkruin van losse tana sari, die door het doorstroomende irrigatiewater steeds wordt bemest en ververscht (drainage). De gĕdoerformatie, ofschoon ook vaak zeer vruchtbaar, geeft aan den uitslag van den oogst groote wisselvalligheid : zij houdt te lang hetzelfde water vast. Men onderscheidt de gĕdoergronden in :

a. „gĕdoer kĕdok" (lett. doof slijk), die, al bestaat hij uit vruchtbaren, zwaren grond, eerst laat kan beplant worden, daar bij veel regen- of watertoevoer het gewas in dit moerasslijk geen wortel kan schieten. Het groote nadeel is echter, dat het toegevoerde water belet wordt door de stroomen, omringd als het veelal is door den *dasar* der omliggende tana sarigronden. Deze stilstand veroorzaakt rotting en doet het gewas kwijnen. Drainage, voor den landbouw van even groot nut als irrigatie, is vooral bij gĕdoer-gronden zeer noodig. Treedt zij door plaatselijke omstandigheden op b. v. door helling van het terrein, dan wordt gĕdoer een zeer goede bouwgrond, door de Sassaks genaamd;

b. „gĕdoer rao" (lett. modderslijk), die alleen maar het nadeel heeft, dat het rijstgewas er spoedig op zijde gaat liggen, omdat de worteltjes in den moerasgrond te weinig steun vinden.

Troffen wij dus als ondergrond aan : *ampan*, *grés* of *steenen* dan dient nu iets omtrent de voor de rijstcultuur bij uitstek gunstige *bouwkruin*, in hoofdzaak uit *tana sari* bestaande, te worden gezegd. Naar de landbouwers mededeelden was de bouwkruin een eeuw geleden veel zandiger dan tegenwoordig, wat zij toeschrijven aan

het slib (njanjad) dat ieder jaar weer opnieuw door de rivieren wordt aangevoerd uit de wouden, die het gebergte bedekken. Men treft door de bouwkruin gemengd aan :

a. het zwarte vulcanische zand (grès bidĕng);

b. het witte, korrelige, puimsteenachtige zand (grès poeti);

c. het gele, zandsteenachtige zand (grès abang).

Ook wordt medegedeeld, dat de goede tana sari eerst zijne tegenwoordige samenstelling verkregen zou hebben, nadat de asch, waarmede het land na de uitbarsting van de Tambora in 1815 bedekt was, in verweerden toestand na eenige jaren door den bouwgrond was heengewerkt.

Thans komt dus de tana sari voor, meer of minder vermengd met de bovengenoemde drie zandsoorten, geldende de grond, vermengd met wit zand voor de vruchtbaarste, omdat dit zand langzamerhand onder den invloed van chemische of mechanische invloeden, geheel verdwijnt.

Daarna geldt als de vruchtbaarste bouwgrond, de vermenging van tana sari met geel zand (tana sari gading) en in de laatste plaats, die met zwart zand vermengd, wijl de grond dan minder mul is.

Men moet zich echter niet voorstellen, dat de vermenging der tana sari met een andere zandsoort een groot verschil in productie ten gevolge zoude hebben; zoolang de teelaarde in de tana sari maar de overhand blijft behouden, is de grond vruchtbaar te noemen en bevordert het zand de noodige losheid van den bodem, als door het rijstgewas gewenscht. De tana sari doet zich dan veelal voor òf egaal van kleur in de nuances, door de vermengde zandsoort aangegeven, òf wel als eene vettige, klevende, blauwgrijze grondsoort met gele of donkere strepen er doorheen.

Heeft echter het zand de overhand, hetzij doordat het in groote hoeveelheden door het irrigatiewater is toegevoerd, hetzij door gebrek aan toegevoerd slib, dan moet de grond tot de minder vruchtbare soorten gerekend worden (tanah gĕmba Bal. tana glègèr Sass).

Hier en daar komt ook onvermengde zwarte teelaarde voor, vooral in de nabijheid van steden of dorpen of in sterk bewoonde streken. Het is, alsof de vette aarde, gevormd door den afval uit de vestigingen van menschen en dieren, die door het water der afvoerkanalen medegevoerd wordt, benedenstrooms weer uit het water gezift wordt door de aangrenzende terreinstrook en zich dan in de nabijheid dier vestigingen vastzet. Deze vette aarde noemt men tanah sĕlĕm Bal. tana bidĕng Sass. d. i. zwarte aarde. Is deze met een

weinig zwart zand vermengd, dan vormt zich een klevende, zeer vruchtbare grondsoort (tana lilin) d. i. wasachtige grond. Klei (tana malit) wordt in zeer uitgestrekte terreinen van het Oostelijk en Zuidelijk gedeelte van Lombok aangetroffen, doch staat door zijne vastheid ten achter bij de mulle teelaarde, vooral ook, omdat de kleistreken ten opzichte van de irrigatie veelal in ongunstige omstandigheden verkeeren.

De invloed van de *irrigatie* op de vruchtbaarheid van den grond is van zeer groot belang, daardoor toch wordt voorzien behalve in het voor rijstgewas zoo noodige besproeiingswater, ook in de door het water toegevoerde stoffen, die voor alle cultures van groot nut zijn, vooral wanneer de stroomen en beken, die de leidingen voeden, loopen door of hun oorsprong hebben in humusrijke bosschen of sterk bevolkte streken. Maar ook is de irrigatie van groot belang, omdat het stroomende water den bouwgrond draineert en een voortdurende ververschiug van den grond plaats heeft door den afvoer van bij stilstaand water ontstaande rottingsproducten en de daarmede samenhangende woekergewassen.

Een behoorlijke watertoevoer is dan ook een belangrijke factor bij de beoordeeling van meerdere of mindere vruchtbaarheid, want al kan soms een moeilijke watertoevoer, hetzij door hoogte van het terrein, hetzij door schaarschte van irrigatiewater in sommige gevallen de oorzaak worden van een minder goed slagen van den oogst, steeds zullen daardoor de bovengenoemde gunstige gevolgen van ruimer watertoevoer uitblijven. Langs de rivieren of leidingen wordt soms de bouwkruin voor een deel weggespoeld en komen de rolsteenen of de ondergrond soms te voorschijn, vooral wanneer de stroombeddingen zich verleggen. Daaronder kunnen enkele perceelen lijden, tenzij de groote helling in het terrein en te kleine terrassen een afspoeling van geheele groepen van perceelen ten gevolge hebben, zoodat op meerdere plaatsen de steenen te voorschijn komen.

Bleek dus, dat de inlander zeer vele grondsoorten onderscheidt, alle min of meer gunstige voorwaarde voor de rijstcultuur opleverende, dan werd tevens in het licht gesteld, dat de inlandsche landbouwkundige, de inlandsche geoloog vooral let op drie zaken : *dikte* van de bouwkruin, *kleur* van den grond en de *doordringbaarheid* voor water in verband met bevloeiing.

Vergelijken wij deze factoren met die, als door mr. N. G. Pierson omtrent Bombay medegedeeld (bldz. 164 Verslag van de Vergade-

ring van het Indisch Genootschap op 29 Dec. 1903), dan stuiten wij hier weder op eene merkwaardige overeenkomst.

Alles, wat hier is aangeteekend over de grondgesteldheid op Lombok is de zuivere inlandsche *wetenschap*, die elk goed ontwikkeld landbouwer aan een belangstellend Europeaan kan mededeelen. Als zoodanig behoeft de wetenschap dus niet afschrikkend te werken. Zij ligt voor ieder te grijpen, die zich de moeite wil geven, met de inlandsche boeren te spreken.

De moeilijkheid voor den landbouwer bij het verkrijgen van eene behoorlijke productie is behalve van grondsoort en irrigatie ook voor een groot deel afhankelijk van de hoeveelheid *arbeid*, die hij moet besteden om tot goede resultaten te geraken. In hoofdzaak dient men hier vergelijkingen te maken ten opzichte van twee factoren n. l. :

1°. de arbeid, noodig voor het opvoeren en op het veld brengen van het noodige bevloeiingswater d. i. het onderhoud der irrigatiewerken als dammen, stuwen, leidingen, oeverversterkingen, inlaten enz. 2°. de veldarbeid d. i. de bebouwing van den akker, die nauw samenhangt met den aard van den grond en de terreinsgesteldheid.

Ook te dien opzichte diende overwogen te worden, in hoeverre sommige groepen van perceelen in gunstiger positie verkeeren dan andere. In sommige waterschappen, ver benedenstrooms in een bevloeiingsgebied gelegen, heeft men behalve een aandeel in den hoofddam ook meerdere stuwen in de verschillende leidingen te onderhouden. Soms is het aantal ingelanden, die te zamen een dam onderhouden, groot, elders gering, dan weer moet men belangrijke afstanden afleggen, alvorens men den te herstellen dam bereikt; elders zijn de materialen voor een dam in het nabijgelgen bosch te kappen, elders weer moet men die over groote afstanden vervoeren of ze voor belangrijke sommen koopen.

De veldarbeid wordt bezwarend op „gĕdoer-gronden", daar, waar groote rolsteenen aan de oppervlakte komen, en in tana malit. Vooral, als ploegen door de drassigheid van het terrein en door de dikke, geheel van water doortrokken bouwkruin, onmogelijk wordt en met den patjoel moet worden gewerkt, wat dan zeer zwaar is.

Ook waar zeer kleine terrassen op zwaar hellend terrein (Tjarik gantoeng, hangende sawahs) het ploegen onmogelijk maken, wordt veel handenarbeid vereischt, te meer omdat daar de taluds en de dijkjes veel onderhoud vereischen, ten einde wegvloeiing van irrigatiewater en wegspoeling van de bouwkruin te voorkomen. Hoe de *afzet van het product* van grooten invloed kan zijn op de opbrengst

van den oogst, wanneer de velden gelegen zijn in moeilijk te bereiken streken, ver verwijderd van de handels-centra, en de afscheepplaatsen aan de kust, springt in 't oog.

Een andere factor, van groot belang voor de productiviteit van een perceel is de gelegenheid tot den aanplant van tweede gewassen. Over 't algemeen worden na den rijstoogst op Lombok tweede gewassen aangeplant en deze cultuur vormt een belangrijke bron van inkomsten voor vele inlanders. Op de „gĕdoer-gronden" is de cultuur van tweede gewassen (gĕgadon Bal. tĕtalĕtan Sass.) veelal onmogelijk, omdat in de oostmoeson de grond splijt, evenals de klei (tana malit), die dan een harde massa vormt. De „gĕdoer-kedok" daarentegen is steeds moerassig, zoodat het aangeplante gewas dikwijls gaat rotten. Elders slagen maar enkele soorten van tweede gewassen, die met zeer weinig water tevreden zijn, terwijl daar, waar ook in de oostmoeson irrigatiewater beschikbaar is, waardevolle tweede gewassen, als tabak, suikerriet, soemangka, peper, kunnen worden aangeplant.

Men meent in het bovenstaande in groote trekken te hebben aangetoond op welke wijze de onderlinge vergelijking der verschillende groepen van bouwvelden ten opzichte van de productiviteit, die afhankelijk is van vele boven aangegeven factoren, mogelijk is, en dat zulk eene vergelijking kan leiden tot eene classificatie, even bruikbaar als die, berustende op proefoogsten.

Het Boschbeheer op Java in 1903,

DOOR

A. H. BERKHOUT.

Even als in voorafgaande jaren, [1]) willen wij een beredeneerd overzicht geven van het verslag van den dienst van het boschwezen in Nederlandsch Indië.

Wij zullen daarbij vooral die onderdeelen releveeren, die van meer algemeen belang geacht mogen worden.

Het is ongetwijfeld te betreuren, dat ook thans weer het verslag laat verscheen. Bedriegen wij ons niet dan is zulks gedeeltelijk toe te schrijven aan het opnemen van meerdere platen, die te Buitenzorg aan 's Lands Plantentuin werden vervaardigd en veel tijd in beslag namen.

De uitgestrektheid der djatibosschen op Java en Madoera met uitzondering van die, welke aangetroffen worden in een deel der residentie Soerakarta en in de residentiën Bantam, Djokjokarta en Madoera, bedroeg aan het einde van het jaar 1903 643.818 H.A. Volgens raming zal de uitgestrektheid der wildhoutbosschen op Java ongeveer tweemaal zoo veel bedragen. Gaandeweg verbetert de toestand dier bosschen, zoowel door vervanging van ontredderd woud door jong plantsoen, alswel door de uitdunningen op groote schaal en door de meerdere zorg voor de bewaking, welke aan sommige bosschen vooral aan die in de houvesterijen kan worden besteed.

De grensregeling en afbakening der bosschen naderen gelukkig, wat de djatibosschen betreft, met rassche schreden hare voltooiing en is daardoor voor alle bosschen het begin gemaakt van een rationeel beheer.

Op den Tjermé, Soembing, Sindoro en Merbaboe werden om de wildhoutboschen grenspaden aangelegd.

Er werden drie voorloopige bedrijfsplannen goedgekeurd. Het trekt bij het doorlezen van de details dier plannen de aandacht, dat van het boschdistrict Semarang e. a. niet minder dan 47 % van het geheele gebied uit min of meer gedevasteerd bosch bestaat

[1]) Ind. Gids Maart-afl. 1903, bld. 361 en v. en Ind. Gids Aug.-afl. 1904, bld. 1179 en v.

als gevolg van de uitbuiting op groote schaal waaraan de Semarangsche wouden gedurende de geheele vorige eeuw hebben blootgestaan. De netto opbrengsten der drie voorloopig ingerichte boschcomplexen worden geschat op ± ƒ 2,20, ƒ 6,50 en ƒ 2,70 per jaar en per H.A. Aangezien hunne exploitatie geschiedt door tusschenkomst van de partikuliere nijverheid kan in de werkelijkheid de opbrengst sterk van de schatting afwijken.

Niet minder dan 6007 H.A. werden gedurende 1902/03 met djati beplant. Met rassche schreden wordt dus de normale te beplanten vlakte bereikt; want bij een omloop van 80 of 90 jaar bedraagt deze respectivelijk $\frac{643818 \text{ HA.}}{80 \text{ jaar.}} = 8048$ H.A. en $\frac{643118 \text{ HA.}}{90 \text{ jaar.}}$ = 7153 H.A.

Natuurlijk, dat de uitgaven voor de djaticultuur door de uitbreiding, aan het te beplanten terrein gegeven, steeds stijgen, maar per H.A. nemen zij af. Ze bedroegen in 1903, 1902 en 1901 respectievelijk ƒ 37,69 — ƒ 39,77 en ƒ 42,47. Vergeleken met wat de aanleg der loofhoutbosschen in Duitschland kost, mogen deze uitgaven laag genoemd worden.

In verschillende ten gevolge van brand zwaar geteisterde djati-aanplantingen ging men er toe over, de jonge boomen af te zetten en werden daarmede verrassende resultaten verkregen, slaande de djatiboom gemakkelijk van stomp weer uit. Voor ons blijft het evenwel nog twijfelachtig, of zulk een afgezet bosch later niet zal blijken een hoog percentage holle boomen bij velling op te leveren. De verwachting, dat door tusschenzaaien van toeri de djati-aanplantingen minder zouden te lijden hebben van brand, doordat de allang allang door de toeri zou belet worden behoorlijk te groeien, werd niet vervuld.

Men neemt nu proeven met de kratok (Phaseolus lunatus L) de boonensoort, die onlangs in ons land aanleiding gaf tot vergiftiging bij mensch en dier.

De boschveldbouw blijkt nog steeds de zekerste kansen voor het welslagen der djaticulturen te bieden, maar gaat men voort ook op andere wijze cultures tot stand te brengen.

Bij de plantovereenkomsten ging men in enkele gewesten er toe over het plantloon gedeeltelijk in padi en djagoeng uit te betalen, ten einde zoodoende de behoeftige planters onafhankelijk van de onder hen huizende woekeraars te maken. Het is te hopen, dat de boschambtenaren op dit terrein hunne krachten niet overschatten.

Met de cultuur van sandelhout werden nog geen bevredigende resultaten verkregen. De van Palembang en Borneo afkomstige rottangsoorten blijven zich in Japara naar wensch ontwikkelen, voor zooverre ze daarin niet door ontijdig afsnijden door onbevoegden worden gehinderd. Ware het niet gewenscht, die rottangsoorten over te brengen naar de een of ander houtvesterij, waar een beter toezicht kan worden uitgeoefend? In de buitenbezittingen dreigen de beste soorten van rottang te worden uitgeroeid en is daar toezicht vrij wel geheel ondoenlijk.

Met kracht werden in het gebergte de reboisatiën in het belang van de bevloeiing der benedenlanden voortgezet, maar kon in deze richting zeker nog heel wat meer gedaan worden. Op den Merbaboe bleek het, dat Cupressus fastigiata, hoewel een uitheemsche boomsoort zijnde, zich zelf voortplant.

Aan de aanplanting van Ficus elastica, de inheemsche caoutchoucboom, werd een belangrijke uitbreiding gegeven, zoodat op ultimo Maart 1904 het beplante terrein 2476 H. A. besloeg. In de jaren 1898/1899, 1899/1900, 1900/1901, 1901/1902, 1902/1903 werden respectievelijk geplant: 531, 1108, 8906, 72329 en 153000 karetboomen. Men schijnt het dus in Indië met ons eens te zijn, dat genoemde boomsoort meerdere waardeering verdient dan zij eenige jaren geleden genoot. Menging van djati met karet bleek niet te voldoen, daar laatstgenoemde zeer gevoelig is voor brand en zelfs de heete lucht, die opstijgt uit het loopvuur, dat in de djatiplantsoenen zoo hoogst moeilijk te keeren is, haar verderfelijk wordt. De boschveldbouw-methode bewees zeer geschikt te zijn, maar mag niet te lang het kweeken van veldgewassen tusschen de karet worden toegestaan, dewijl anders de grond te zeer uitput en het oppervlakkige wortelstelsel wordt beschadigd. Goede diensten bewijst ook bij de karetculturen, eene kruipende tot de familie der compositen behoorende, plant, Tridax procumbens, die uit Zuid-Amerika afkomstig is, maar thans op vele plaatsen in Zuid-Azië verwilderd voorkomt. Het is een goedaardig onkruid, dat geen brandgevaar laat opkomen, uitdroging van den grond belet en een rijke groene bemesting levert. Zou het geen aanbeveling verdienen met het uitstrooien van het zaad dier plant proeven te nemen op de laag gelegen koffielanden?

Er wordt twijfel geopperd aangaande het voordeel van een dicht plantverband bij het planten van karet, daar volgens sommigen door het later aftappen van jonge eerst enkele jaren oude exem-

plaren een minderwaardig harsachtig product wordt verkregen, dat men beter doet in het geheel niet in den handel te brengen.

Deze mededeeling komt ons voor wel wat in strijd te zijn met de ervaring opgedaan bij het door ons met eng plantverband in de toenmalige residentie Krawang aangelegd plantsoen. In het jaarverslag over 1902 vindt men opgegeven, dat het product bij de dunning van het plantsoen verkregen in Indië onderhands in doorslag tegen *f* 175 à *f* 200 per picol van de hand kon worden gezet. Dit is toch zeker een zeer bevredigende prijs.

Blijkt het, dat het product der jonge boomen minderwaardig is en de reputatie van de latere oogsten zou kunnen bederven, dan doet men beter het niet te verzamelen maar wordt daardoor een enger plantverband nog niet overbodig. Bij de djati-aanplantingen brengen de eerste dunningen veelal ook geen direct geldelijk voordeel op maar plant men eng om zoo spoedig mogelijk van het onderhoud voor het plantsoen af te zijn. De groeicijfers van even oude marcotten-aanplantingen en zaailingen plantsoenen, die in het verslag werden medegedeeld, bevestigen onze voorliefde voor de eerste en wat de vorm der boomen aangaat, zoo is voor een spoedige sluiting de marcot met zijn breedere kroon geschikter dan de zaailing. Moest de karet timmerhout opleveren, dan zou de sterke takverdeeling als een nadeel kunnen worden beschouwd, maar dat is immers niet het geval. Marcotten zijn zeer sterk, mits ze slechts worden uitgezet nadat ze flink beworteld zijn. In prijs komen ze heel wat lager te staan dan de zaailingen, dewijl de kweek daarvan veel langer duurt.

Voor de aanplanting van Hevea, de boom, die den Pararubber oplevert, werden zaden ingekocht op de Pamanoekan- & Tjiassemlanden en op Ceylon. Het kiemvermogen van eerstgenoemd zaad bedroeg 80%, van laatstgenoemd 35% en kwam daardoor de plant te staan respectievelijk op *f* 0,015 en op *f* 0,028 per stuk, wat de kosten van het zaad en het transport daarvan betreft.

De zaden van Ceylon waren met fijn gestampte houtskool verpakt in dichtgesoldeerde en van te voren met kopersulphaat uitgespoelde petroleumblikken. Een groot voordeel aan het gebruik van het buitenlandsch zaad verbonden is, dat het reeds in September ter beschikking op Java staat, terwijl de oogsttijd op Java zelf in Februari t/m April valt.

Bij het uitpoten moet men zorg dragen, dat de pitten slechts voor ongeveer de helft in den grond komen en dat de meer platte

zijde, waar men een ondiep gleufje met een doorloopende streep opmerkt, naar boven gekeerd is. De jonge plantjes worden in potjes of mandjes naar den vollen grond overgebracht ten einde beschadiging van den penwortel te voorkomen.

Het jaar 1903 is voor de boschexploitatie geen gunstig jaar geweest. Door geregelde exploitatie werd verkregen;

In.	M³. timmer-	Stapel M. brandhout.
1903	106.188	353.878
1902	139.907	397.481
1901	160.258	380.648

Van de in 1903 gevelde hoeveelheid werden 10.177 M³. timmer- en 29.828 stapel M. brandhout door eigen exploitatie verkregen.

De, althans wat het timmerhout betreft, zeer aanzienlijke en voor 's lands financiën hoogst nadeelige achteruitgang van de opbrengst der partikuliere aankappen was te wijten aan de slapte in den houthandel en gebrek aan kapitaal bij verschillende ondernemers, die bovendien bij hunne inschrijvingen geen rekenschap hadden gehouden met het meerdere aanbod van boschperceelen. Ook werd in het vorafgaand jaarverslag het verwijt gemaakt, dat zij niet tijdig meer werk hadden gemaakt van uitbreiding van den uitvoer van djatihout.

Gedeeltelijk schijnt dit verwijt in strijd met het feit, dat de Java Bosch Exploitatie Maatschappij klaagde genoodzaakt te zijn haar kapitaal in te krimpen. In werkelijkheid is zulks evenwel niet met elkander in strijd, want het verwijt slaat op de kleine ondernemers, die door onvoldoende kapitaal de crisis niet het hoofd konden bieden. De groote ondernemers staakten nagenoeg hunne exploitatiën en werd aan hen uitstel van betaling door het Gouvernement toegestaan. Ook in andere opzichten kwam de Indische Regeering de partikuliere contractanten te gemoet. Zoo werd aan hen, die per massa-eenheid betaalden, toegestaan voor dwarsliggers eene lager bedrag te voldoen. Een extra-reductie werd bovendien toegestaan voor de dwarsliggers, die naar Zuid-Afrika werden verscheept. Dit komt op hetzelfde neer als de vroeger door ons aanbevolen tijdelijke uitvoerpremie. Bij minnelijke schikking werden eenige overeenkomsten ontbonden. Waarlijk men mag de Indische Regeering niet verwijten, dat zij de contractanten niet te hulp gekomen is en wanneer in 1904 de zaken dan ook beter zijn gegaan, dan komt haar de eer daarvan voor een groot deel toe. Dank zij de tegemoetkoming en door den drang der

omstandigheden nam de uitvoer van djatihout uit Nederlandsch-Indië toe en bedroeg deze in:

1903	28.071 M^3.
1902	13.444 „
1901	8.574 „

In 1904 zou volgens een nader bericht de uitvoer zijn gestegen tot 35.000 M^3. In deze richting moet verder gewerkt worden om eene herhaling van de crisis in den houthandel in de toekomst te voorkomen.

De djatiboschexploitatie moet die uitbreiding verkrijgen, die in verband met de begroeide oppervlakte voor een gezond boschbeheer wordt noodig geacht. In Europa zal geleidelijk overal meer djatihout gebezigd worden, want waar men tegenwoordig komt ziet men dit hout bezigen en Britsch Indië schijnt genoodzaakt te zijn den uitvoer van teak te verminderen. Er werden in 1903 zelfs eenige partijtjes djatihout naar Br-Indië verscheept, een feit dat om zooveel meer is toe te juichen, daar de afstand van dat land tot Java betrekkelijk gering is, maar bovendien in dat rijk ook houtwerken van mindere dimensiën te plaatsen zijn en deze het kostbaarder vervoer naar Europa bezwaarlijk kunnen dragen.

Op Java daalden de prijzen van het hout tot 5 meter lengte van 10—15 pCt. De prijzen van hout langer dan 6 meter, dat in de eerste plaats voor uitvoer in aanmerking komt, daalden niet.

De exploitatie in eigen beheer onderging in 1903 een niet onbeduidenden vooruitgang en leverde ondanks de malaise zeer bevredigende resultaten.

De in het laatst van 1900 aangevangen exploitatie van het perceel Karanganjar-Tempoer-Sindari-Brodjol liep in het jaar 1903 ten einde. Het overschot bedroeg *f* 41.214 d. i. *f* 372 meer dan waarop gerekend was, indien i. d. t. de aanbesteding gelukt ware.

Van de gelegenheid om zonder omslag en met vermijding van alle overbodige formaliteiten op eerlijke wijze in hare behoeften aan hout te voorzien, werd door de Inlandsche bevolking in toenemende mate gebruik gemaakt.

De Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij ging voort met het gebruik van hout als brandstof op al hare spoor- en trambanen in Midden-Java. Waarom werden in 1903 op de Staatsbanen in deze richting geene proeven genomen? Elders

lazen we, dat de *Ind.* S. M. belangrijke besparingen maakte door het gebruik van brandhout.

De uitdunning der djatiaanplantingen werd met kracht voortgezet.

Aan caoutchouc werd uit de Krawangsche aanplantingen verkregen 464 K.G. waarvan op Batavia ondershands verkocht werden 195 K.G. tegen *f* 2.9[2] netto per K.G. De 77 K.G. van den oogst van 1902 brachten in Nederland *f* 2.25 per K.G. op.

Hoewel op de houtvesterijen het politietoezicht voldoende schijnt te zijn, wordt er in de boschdistricten nog steeds door beroepsdieven veel hout gestolen.

Bij de definitieve inrichting der djatibosschen had men herhaaldelijk te klagen over onvoldoende personeel.

Aan het einde van het verslagjaar bestond het vast personeel der inrichtingsbrigade uit:

1 inspecteur.

3 houtvesters.

7 adjunct-houtvesters en verder ondergeschikte boschbeambten. Het technisch personeel is o. i. geheel onvoldoende.

De inkomsten die het Indische Gouvernement uit de djatibosschen trekt zijn niet te versmaden. Ze worden niet verkregen door den Javaan te belasten of door vooraf zware geldelijke offers van het Moederland te eischen, maar door een rationeel beheer der bosschen.

Die meerdere inkomsten kunnen duurzaam slechts verwacht worden, wanneer het boschbeheer geleid wordt in goede banen, wanneer de exploitatie behoorlijk rekening houdt met de toestanden en wanneer dus slechts die bosschen gesloopt en weer verjongd worden waarvan inderdaad bleek, dat de aanwas te wenschen overliet.

Ondanks de zware inspanning van het personeel van de inrichtingsbrigade waren aan het einde van het verslagjaar slechts 19005 H.A. tot houtvesterijen (4) ingericht (met Regaloeh mede gerekend 20842 H.A.) d. i. van nog geen drie procent van de geheele oppervlakte der djatibosschen kon gezegd worden, dat het beheer geschiedt volgens een gedetailleerd plan en dus de noodige zekerheid geeft.

Wij noemen dat een treurig verschijnsel. Waar het Indisch Gouvernement eigenaar is geworden der djatibosschen, rust op hem de verplichting die bosschen zoodanig te exploiteeren, dat *duurzaam* de grootst mogelijke voordeelen worden verkregen.

En al zou nu een aanzienlijke uitbreiding van de inrichtingsbrigade ten gevolge hebben, dat de netto-opbrengst van het boschwezen afnam, zoo mag zulks niet als een onoverkomelijk bezwaar

gelden, want die afname zou slechts van tijdelijken aard zijn en de daarvoor besteede gelden zouden spoedig door ruimere baten gevolgd worden.

Zooals men nu werkt is het einde niet te voorzien, want over eenige jaren zullen tevens de bedrijfsplannen der oudste houtvesterijen moeten worden herzien en waar deze opgemaakt werden in een tijd toen men nog over weinig betrouwbare gegevens beschikte, zal die herziening mede veel arbeid veroorzaken.

Met het voorafgaande wordt allerminst beoogd het personeel van de inrichtings-brigade een verwijt te maken, daar lettende op zijn geringe sterkte, hard gewerkt werd.

Terwijl in voorafgaande jaren het maximum 29,000 H.A. had bedragen, kon in 1903 41,000 H.A. blijvend boschareaal worden opgenomen.

Door aan de triangulatie meerdere uitbreiding te geven, vond vooral in de residentie Rembang de opname een geregelden voortgang. De lengte der primaire veelhoeken kon zoodoende bekort worden, waardoor de nauwkeurigheid der opname grooter werd en de gevallen van hermeting zich zeldzamer voordeden dan vroeger.

Voorafgaande mededeeling bevestigt dus onze vroegere verkondigde meening en hopen wij dat in deze richting verder zal worden voortgegaan, ook al moge de geringe geaccidenteerdheid der djatibosschen het trianguleeren bezwaarlijk maken.

De reeds sedert geruimen tijd in uitzicht gestelde assistentie zijdens den Topographischen dienst bij de triangulatie werd ook in het verslagjaar niet verleend en moest het boschwezen zich zelf maar helpen.

Het is wel eigenaardig, dat waar eerstgenoemde tak van dienst de opname der djatibosschen wenschte te verrichten, men in gebreke bleef het meest aangewezen gedeelte van het werk over te nemen.

Bij een triangulatie komt het slechts aan op den graad van nauwkeurigheid en is kennis van de speciale takken van dienst niet noodig. Vandaar dat dat werk zeer goed verricht kan worden voor meerdere diensttakken te gelijk. Het maken van boschkaarten vereischt evenwel kennis van het boschbedrijf en geschiedt daarom in de meeste landen door personen die tot het corps boschambtenaren behooren. Te meer is zulks gewenscht daar ter wille van de opmeting de boschambtenaar in alle deelen van het bosch moet doordringen en gelegenheid heeft tal van waarnemingen te doen, die bij het later samenstellen van het bedrijfsplan uitstekend te pas kunnen komen.

Het definitief bedrijfsplan voor het complex Margasari (residentie Pekalongan) kwam einde 1903 bijna gereed en dat van het 1837 H.A. groote complex Regaloeh werd bij Indisch besluit van 30 September 1903 N°. 17 goedgekeurd.

Aangezien volgens het boschreglement een houtvesterij op zijn minst 2500 H.A. groot moet zijn, kan het complex niet worden afgescheiden.

Geldelijk voordeel is vooreerst niet van het complex Regaloeh te verwachten, daar het grootendeels ($^2/_3$) uit aanplant bestaat en overigens uit sterk uitgekapt natuurbosch.

Door de nabijheid van de hoofdplaats Pati en van eenige suikerfabrieken zal eene betere verzorging van het bosch dit in de toekomst tot een kostbaar domein maken.

Voorts kwam in de eerste helft van het verslagjaar gereed het definitief bedrijfsplan voor het complex Balo (afdeeling Rembang). Ook dit complex bleek sterk uitgekapt te zijn. Niet minder dan 1120 H.A. van de 4926 H.A. waren begroeid met totaal gedevasteerd bosch en komen slechts 3300 H.A. in aanmerking voor exploitatie gedurende den eersten turnus.

Het voornaamste motief tot definitieve inrichting is de overweging geweest dat alleen deze maatregel eene algemeene vernieling van het complex zou kunnen beletten, maar niet minder de zekerheid, dat alleen de ten opzichte van de definitief ingerichte bosschen toegestane wijze van exploitatie genoegzame vrijheid geeft om tegemoet te komen aan de behoefte van de bevolking en van de plaatselijke nijverheid.

Het is goed zulks hier te releveeren, daar de meening bij enkelen in den Lande bestaat alsof met de inrichting der houtvesterijen alleen beoogd wordt om ter wille van het geldelijk voordeel tot eigen exploitatie over te gaan.

Niets is minder waar. Het hoofddoel is er over te waken, dat de ingerichte bosschen niet verder gedevasteerd worden en dat dus in de toekomst hun toestand beter wordt. Om zulks werkelijk te kunnen bereiken is eigen exploitatie meestal noodzakelijk.

Eenigszins teleurgesteld zijn wij na de lezing van het hoofdstuk dat handelt over het onderzoek naar houtmassa en bijgroei in de djatibosschen. Wij hadden gaarne gezien, dat in deze richting meer gewerkt ware geworden. De houtvester, die met de bijgroei-onderzoekingen belast was, moest wegens gebrek aan personeel met andere werkzaamheden worden belast.

Het grondig nagaan van den aanwas der djatibosschen en het be-

palen van den houtvoorraad achten wij zaken van het grootste belang.

Kent men den aanwas niet nauwkeurig, dan berust het bedrijfsplan op een zwakke basis.

Is men niet voldoende op de hoogte van den houtvoorraad, dan ontaarden de uitbestedingen der djaticontracten in dobbelspel, waarbij de kwade kansen grootendeels op den duur voor de Indische Regeering zijn.

Men had gemeend aan de vroegere wijze van aanbesteding geleidelijk een einde te kunnen maken door zooveel mogelijk er toe over te gaan de contractanten niet meer en masse te laten betalen maar per M^3. verkregen houtquantum. Bleek dan de schatting van den houtvester niet juist te zijn geweest, dan oefende zulks weinig invloed uit op de overeenkomst.

Wanneer de Ind. Regeering evenwel per M^3. geveld hout betaald wordt, dan heeft deze belang er bij, dat zoo weinig mogelijk verkapt wordt en is het den contractant vrij wel onverschillig of veel hout in den vorm van spaanders verloren gaat. De meerdere contrôle, die bij de retributieperceelen de houtvesters moeten uitoefenen, zijn voor de partikuliere contractanten belemmerend.

Het is minder juist, dat de houtvester den contractant wil dwingen geen acht te slaan op de eischen van de houtmarkt, dat zou inderdaad onverstandig wezen.

In de perceelen waarvoor en masse betaald wordt kan de contractant doen en laten wat hij wil, maar daar zorgt hij dan ook wel zelf, dat zoo weinig mogelijk hout verloren gaat.

Bovendien veroorzaken de retributie-perceelen veel administratieve omslag, die voor den houthandelaar, die vlug zijn waar van de hand wil zetten, lastig is.

Men zal daarom in de toekomst wel weer gedwongen worden tot de vroegere wijze van uitgifte over te gaan.

Laat men den contractant en masse betalen, dan moet men evenwel weten hoeveel hout men feitelijk afstaat.

Nu meene men niet dat zulks weinig ter zake doet, want tegenover meevallers staan ook tegenvallers.

Zulks is volkomen waar voor de groote maatschappijen, die voor meerdere perceelen contracteeren, maar bij kleine ondernemers vindt geen compensatie plaats. Zij maken of groote winsten of lijden groote verliezen.

In het laatste geval blijven ze in den regel in gebreke hun

pachtsom te voldoen en verloor daardoor vroeger de Indische Regeering reeds hoogst aanzienlijke bedragen.

De retributie-perceelen maakten het mogelijk, dat kleine ondernemers zonder veel risico te loopen en zonder veel vakkennis te bezitten mede konden concurreeren.

Het gevaar dat een tijd lang gedreigd heeft, dat de groote maatschappijen op Java een ring zouden vormen, heeft door de retributieperceelen opgehouden te bestaan, maar zou nu in de toekomst wel eens weer op den voorgrond kunnen treden.

Het komt ons voor, dat de nieuwe wijze van opname van den houtvoorraad er veel toe zal bijdragen voor het verkrijgen van betrouwbare gegevens omtrent de aanwezige houtmassa op een gegeven uitgestrektheid.

Van ruim 1200 djatiboomen met middellijnen varieerende tusschen 20 en 140 c.M. werden stamvorm en de verkregen kantrecht beslagen houtmassa onder de noodige contrôle aangeteekend. Uit die gegevens werd voor elke diameterklasse (van 10 c.M.) de gemiddelde hoeveelheid kantrecht beslagen hout per stam berekend, en dat telkens voor drie boniteiten.

Het aantal onderzochte stammen is te gering om in alle opzichten betrouwbare tabellen samen te stellen en bestaat dan ook het voornemen de gepubliceerde tabellen op grond van de op te doene ervaring over eenigen tijd te herzien.

We moeten het betreuren, dat niet wederom de in 1879 door den heer Bruinsma en ons ingeslagen weg is gevolgd geworden.

Daarbij was hoofdzaak de rondhoutmassa na te gaan en uit die rondhoutmassa de beslagen hoeveelheid af te leiden.

Ons wil die methode nog steeds beter toeschijnen.

Het beslaan hangt van te veel factoren af en is te zeer aan schommelingen onderhevig.

De aldus verkregen cijfers zijn daarom voor vergelijking weinig geschikt.

Is een bosch gunstig gelegen, zoodat bv. korte balkjes met voordeel aan in de onmiddellijke nabijheid wonende suikerfabrikanten kunnen worden verkocht, dan zal een boom in zulk een bosch heel wat meer beslagen hout opleveren dan een even zware boom staande in een afgelegen bosch, waaruit alleen zware kostbare houtwerken met voordeel kunnen worden afgevoerd.

Nu kunnen de omstandigheden in den loop der tijden veranderen. De suikercultuur in de nabijheid van het eerste bosch kan te gronde

gaan en zich daarentegen zeer voordeelig ontwikkelen in de nabijheid van het tweede bosch.

De ☐ bekapte houtmassa verandert daarmede geheel en al.

Had men nagegaan de hoeveelheid rondhout in het bosch aanwezig en dan tevens bepaald hoe groot het percentage ☐ bekapt hout bedroeg, dan zou door wijziging van het percentage bij verandering der toestanden gemakkelijk de ☐ bekapte hoeveelheid om te rekenen zijn.

Het percentage kan zeer uiteenloopen. De eene contractant werkt b.v. zijn hout zuiniger op dan de andere. In het eene bosch staan meer holle boomen dan in het andere.

De productie aan rondhout per vlakte-eenheid zal evenwel aan veel minder schommelingen onderhevig zijn.

Vandaar dan ook, dat in landen, waar een geregeld boschbeheer zich krachtig heeft ontwikkeld, de administratie en contrôle uitgaat van de hoeveelheid rondhout.

De totale uitgaven voor den boschbedrijfsregelingdienst beliepen in:

	1901	1902	1903
voor personeel.	*f* 80,071	*f* 86,233	*f* 89,401
aan verwerkte fondsen. .	„ 54,676	„ 61,595	„ 89,227
Totaal . . .	*f* 134,747	*f* 147,828	*f* 178,628

De uitgaven nemen dus voortdurend toe, niet door dat dúúrder maar door dat méér gewerkt wordt.

Het boschbeheer in de residentiën Palembang, Bangka en de Lampongs, dat gedurende eenige jaren door een boschambtenaar werd gevoerd, moest gedurende het verslagjaar wegens gemis aan personeel aan het bestuur worden overgelaten.

Er gaat heel wat hout van Sumatra's Oostkust en uit den Riouw-Archipel naar Singapore en daaronder zeer goede soorten, zooals trembesoe, resah enz. De beste worden daar betaald met 30 dollar per ton (= 1,418 M^3.) De meeste houtsoorten brengen slechts $^1/_3$ van dezen prijs op.

De Chineezen, die het hout vellen, zijn cijnsplichtig en betalen de ondernemers b. v. in de afdeeling Bengkalis *f* 2.50 per hoofd en per maand voor elk arbeider bij de timmerhoutkapperijen en zagerijen en *f* 1.50 voor elk man bij de houtskoolbranderijen. Het kappen van brandhout is vrij, hoewel er veel voordeel mede behaald wordt.

Gemiddeld waren in de laatste vijf jaren op de balkenkapperijen in de afdeeling Bengkalis werkzaam 1540 man en bedroeg de cijns per M^3. *f* 0.44.

Bij de invoering van een geregeld boschbeheer zou het Gouvernement op den duur ongetwijfeld per M^3. heel wat meer inkomsten kunnen genieten, maar ook al waren deze niet hooger dan nog is het te betreuren, dat er geen deskundig personeel voor het beheer werkzaam is; want zooals thans geexploiteerd wordt, dreigt de toekomst de dupe er van te worden.

Men heeft feitelijk met roofbouw te doen. Tot op hoogstens 1500 Meter van het strand of de rivieroever worden de bruikbare boomen omgekapt en verder het bosch aan zijn lot overgelaten. Verwijdert men de goede soorten dan krijgen de inferieure de overhand en zal het bij een latere exploitatie van de dieper in het binnenland gelegen bosschen een groot nadeel blijken te zijn, dat vooraf wegen moeten worden aangelegd door een streek, die niets kan opleveren.

Onze vrees wordt niet geheel gedeeld in het verslag, maar wel acht men het mede gewenscht, dat het Gouvernement meerdere voordeelen van de bosschen trekt.

Van de proef met de onglen-exploitatie in Palembang wordt geconstateerd, dat deze als geheel mislukt moet worden beschouwd.

Gemakkelijk is het ongetwijfeld niet met voordeel een boschbeheer op de buitenbezittingen in te voeren.

Waar men op Java de houtvesters uitstekend en met voordeel kan gebruiken is de kans niet erg groot, dat men voldoende goede krachten voor de buitenbezittingen disponibel stelt. Het zou overigens zeer nuttig werken, indien de buitenbezittingen hun eigen corps boschambtenaren kregen en lang zou het niet behoeven te duren totdat de inkomsten daar voldoende de uitgaven dekten.

Helaas wil de Indische Regeering maar al te vaak eerst oogsten en daarna denken aan zaaien.

De klachten over de aanvulling van het corps boschopzieners is slechts afdoende op den duur weg te nemen door voorafgaande opleiding der sollicitanten. Die opleiding zou natuurlijk in hoofdzaak van practischen aard moeten zijn.

Op het einde van het verslagjaar bestond het personeel uit:

1 hoofdinspecteur (chef van den dienst),

3 inspecteurs (van wie er twee werden belast met de controle

op het beheer en de ander als chef der inrichtingsbrigade werkzaam was),

28 houtvesters,
3 asp. houtvesters,
4 adj. houtvesters der 1e klasse,
15 „ „ „ 2e „
55 opzieners,
29 leerling-opzieners,
10 opnemers,
1 leerling opnemer,
24 mantris-opnemer,
125 mantris politie,
287 boschwachters.

Het aantal inspecteurs is te gering in verhouding tot dat der houtvesters. Waar men in Pruisen, waar men zich gemakkelijker en sneller verplaatsen kan, 1 inspecteerend ambtenaar op 6 houtvesters noodig acht, komt ons de verhouding op Java niet raadzaam voor. Feitelijk laat men dan ook een houtvester inspecteurswerk verrichten.

Het personeel is overigens zoo groot in aantal dat er bepaalde opleiding voor opzieners, opnemers en mantries wel reden van bestaan heeft.

Wellicht ware de opleiding te combineeren met de oprichting van een proefstation, waaraan het nagaan van den aanwas en het samenstellen van opbrengststapels enz. kon worden opgedragen.

De geldelijke uitkomsten, van het boschbeheer bleven in 1903 ver ten achter bij die van de voorafgaande jaren.

Het overschot bedroeg:

in 1903. . . . . *f* 993.858
„ 1902. . . . . „ 1.633.587
„ 1901. . . . . „ 1.156.881

Hier te voren werd er reeds opgewezen, dat de slechte resultaten van 1903 in hoofdzaak moeten worden toegeschreven aan den ongunstigen toestand van den houthandel in dat jaar op Java en terwille daarvan meerdere contractanten uitstel van betaling werd toegestaan.

Let men evenwel op het vele goede, dat in dat jaar werd verricht en bedenkt men, dat de houtcrisis slechts van tijdelijken aard is, dan vervallen voor een groot deel de redenen tot klagen.

WAGENINGEN, Mei 1905.

Schadelijke regelingen op Zuid-Celebes in zake Justitie, Politie en Heerendiensten

DOOR

H. T. DAMSTÉ.

Een stipte naleving van bepalingen is in Indië onmogelijk. Die vogels van Europeesche pluimage willen niet gedijen in den Oost. Ze zijn het maaksel van Haagsche en Buitenzorgsche theoretici. Ze houden geen rekening met den werkkring der ambtenaren, die aan de stipte naleving de hand hebben te houden; met den aard der heterogene bevolking, die, vanwege de Inlandsche en Chineesche plakpartij, geen onwetendheid mag voorwenden.

Gering is dan ook hun invloed in de binnenlanden, waar moet worden gehandeld: gekend worden ze echter op de bureau's, dáár waar men schrijft.

Zoo lijkt de arbeid van Buitenzorg en Batavia wel eens op dien van een stoomschip met woest rondwentelende schroefas... boven water! of mogelijk ook wel van een luchtschip op weg naar het rijk der chimères!

Men schrijft, men decreteert,.. maar het is theorie en onuitvoerbaar. In het binnenland moet er de hand mee worden gelicht.

Te Batavia werkt men intusschen voort. Men regelt hoe langer zoo meer. Maar die regelingen waar het binnenland om vraagt, die kunnen niet worden gegeven: het zou in strijd zijn met de een of andere reeds vroeger gegeven bepaling; met een regeling waar het binnenland niet van weet, en niet van weten mag.

Derhalve geen samenwerking tusschen Batavia en Binnenland; geen steun van de Regeering voor het werk van de praktijk. Neen, met juridische nauwkeurigheid voortbouwend op nobele principes en wettelijke bepalingen, verwijdert de Regeering zich hoe langer zoo meer, ontneemt den bestuurder zijn kracht, degradeert hem tot staten- en rapporten-brakenden automaat, brengt den bestuurswagen tot stilstand, en verheugt zich in papieren resultaten van justitie-regeling en vermindering van heerendienst, die met den feitelijken toestand geen ander verband houden, dan dat zij de toepassing van goede regelingen beletten en aan een gezonde bestuursuitoefening in den weg staan.

I.

Macht, Recht en Sabel.

Wat moet men denken van de invoering op Celebes van een reglement op het rechtswezen model Der Kinderen? Men schreef toch reeds 1882 toen men zulks deed? Men was toch geen vreemde meer op dit eiland? Men kende toch reeds den conservatieven aard der bevolking? de totale ongeschiktheid der hoofden voor iets anders dan hertenjagen, hanenkloppen en opiumschuiven? Men had toch reeds leergeld betaald met St. 1824, N. 31—A?!

Goed, Der Kinderen kende den „feitelijken toestand" niet, zooals Kooreman dien kende en afschilderde in *De Indische Gids* van 1883. Hij wist niet als deze:

1⁰. dat „een pennestreek, van hoe hoog geplaatste hand ook, niet in staat is, ineens een instelling te vernietigen, die a. h. w. in het merg en bloed van den Makassaar en Boeginees is doorgedrongen";

2⁰. dat elk voorschrift, van welke strekking ook, op Celebes slechts op de hoofdplaatsen van afdeelingen en onderafdeelingen en hun onmiddellijke omgeving met stiptheid kan worden toegepast;

3⁰. dat Makassaren en Boegineezen zich niet kunnen voegen naar vaste regels;

4⁰. dat zij onvatbaar zijn van andere volken taal, gewoonten of gebruiken over te nemen of na te volgen;

5⁰. dat alzoo ook een reglement op het rechtswezen slechts toepassing zou kunnen vinden binnen zeer enge grenzen, terwijl van de zijde van hoofden en bevolking niet op de geringste medewerking zou mogen worden gerekend.

Hij wist ook niet, dat rekening moest worden gehouden met de oorspronkelijke of gaoekang-stichtingen, en dat de door hem ingestelde, daarmee geen rekening houdende regentschapsgerechten, zoo de Regenten die konden en wilden bedienen zooals de bepalingen dat wenschen, aanleiding zouden geven tot doodslag en opstand, en tot de meest ernstige ongeregeldheden.

Ook was Der Kinderen vergeten de stelling uit St. 1824, N. 31-A., dat de geringe welvaart van de bevolking met betrekking tot de gunstige ligging van het land en de takken van nijverheid, hoofdzakelijk moest worden geweten aan „het gemis van veiligheid voor personen en eigendommen, bij ontstentenis van genoegzame bescherming en klem in het bestuur, en van doelmatige rechterlijke instellingen". Althans, hij trok niet de met

betrekking tot een Inlandsche maatschappij anders nog al voor de hand liggende conclusie, dat, om zoo justitie als bestuur meer klem te doen krijgen, beiden in een hand dienden te blijven, wijl een scheiding niet anders zou kunnen leiden dan tot verzwakking van beide elementen.

Dat reglement op het rechtswezen van Der Kinderen, dat het goede wat bestond omverwierp, en daarvoor in de plaats stelde een blok theorie, waaruit van te voren met zekerheid viel te voorspellen, dat nimmer iets goeds zou worden geboren, is het geen droeve illustratie van wat in Indië al niet mogelijk is? Is het geen treurig staaltje van de misgrepen, waartoe Hollandsche knapheid kan leiden? van wanbeleid, voortspruitend uit Europeesche zelfgenoegzaamheid, onschokbaar vertrouwen in de voortreffelijkheid van alles wat uit het Westen komt?

Kan het anders dan wrevel wekken, de zuur opgebrachte penningen der Inlanders misbruikt te zien tot schepping en onderhoud van zulke instellingen?

Vergaat het de bevolking hierbij niet als in het Manangkabausche spreekwoord „Djatoeăh ditimpo djandjang poelo, parian patjah, aiĕ tagoenggang" (Met een bamboe vol water het huis willende binnengaan, rolt men van de trap; de trap valt boven op ons, de bamboe breekt en het water gaat verloren)? Is het voor haar geen „roegi" van alle kanten?

We hebben thans een mooi reglement op het rechtswezen, een ingewikkelde Westersche machine, waar de bevolking niets van begrijpt.

Op eerbiedigen afstand blijft ze het wonder aanschouwen, doch wordt ze door een onverwachte beweging gegrepen en gedwongen van nabij het raderwerk te bekijken, dan resulteert die kennismaking in oprechte verbazing, spijtig naar aanleiding der wonderen, aanschouwd op civiel rechterlijk gebied, vroolijk bij den misdadiger, die zich de vrijheid ziet hergeven.

Op civiel gebied zoekt de bevolking dan ook geen recht meer bij zijn Europeesche meesters. En in crimineele zaken. den enkelen keer dat het gelukt een misdadiger in handen te krijgen, wordt deze wel meestal vrijgesproken, zoo niet door den rechtsgeleerden landraadsvoorzitter, dan door den *nóg* rechtsgeleerder revisie-rechter; en zulks middels enormiteiten op het gebied van rechtsgeleerd formalisme en Hollandsche woord-uitleggingskunst, als door een Inlandsche maatschappij heusch niet kunnen worden betaald en geapprecieerd.

Onlangs woonde ik ergens bij hoe tijdens het bezoek van den Landraadspresident iemand een civiele actie kwam instellen. „Ja

man, 't is goed hoor"! antwoordde de rechtsgeleerde, „maar ik kan je zaak niet eer dan over drie maanden pas behandelen"..
„Dan hoeft het niet"! was klagers antwoord; en de bedienaar van het recht was zeer tevreden met die afdoening van zaken [1]).

Te Maros werd onlangs een pradjoerit door den landraad veroordeeld tot $1^1/_2$ jaar dwangarbeid, wijl hij den Instructeur met een mes was te lijf gegaan. De revisie-rechter sprak den man vrij, omdat de Instructeur er zonder letsel was afgekomen en het niet wettig was bewezen, dat het mes, waarmee de aanslag gepleegd was, een „scherp werktuig" was geweest! [2])

Doodslagen in streken waar geen doktoren zijn acht de oolijke rechter veelal geheel onwaarschijnlijk! Wie zegt u, dat de man die daar dood neer lag met een steek door de borst, niet juist aan een beroerte stierf, toen de moordenaar hem de kris in het hart boorde? Een deskundige heeft niet het tegendeel beweerd! De moordenaar dient dus gestraft wegens het toebrengen van kwetsuren, niet wegens moord.

Ja, en de verwonding heeft niet eens een ziekte van meer dan 20 dagen ten gevolge gehad! Ik geef in overweging zulks in den vervolge als verzachtende omstandigheid in aanmerking te nemen!! [Zie artikel zooveel Inlandsch Strafwetboek, en Judex' „Een vadermoorder" in het Weekblad voor Indië].

Maar ik vraag u:

Wordt door zoodanige rechtsinstellingen de misdaad niet gekweekt? Werkt het Reglement op het Rechtswezen de criminaliteit niet in de hand?

Dat moet toch wel!

Want langs officieelen weg vergoeding te krijgen voor ondervonden leed of schade is vrijwel onmogelijk.

---

[1]) Ik behoef zeker wel niet te zeggen, dat ik hier geen persoonlijkheid bedoel. De hier bedoelde rechter had meerdere landraden te bedienen en de belangrijkheid van den landraad te „ergens" wettigde geen drukker bezoeken dan van eens in de drie à zes maanden.

[2]) Dat desniettemin de rechter in zijn boevenliefde soms erg onhartelijk kan doen, ondervond Heer Mangoeloeang, jongst wegens gebrek aan zijn bekentenis stavende wettige bewijsmiddelen vrijgesproken van „medeplichtigheid aan diefstal van groot vee in de weide, enz."

Sinds 18 October 1903 in preventieve hechtenis, werd hij den 23sten April 1904 door den landraad veroordeeld tot 3 maanden dwangarbeid. Dat vonnis werd vernietigd bij 's Raads beschikking dd. 13 Juli d. a. v. No. 166 B. Den 20sten October 1904 veroordeelde de landraad hem opnieuw, maar nu tot 6 maanden voor de afwisseling. Op 14 December sprak de Raad den man vrij, en op den 29sten bereikte mij dat vonnis ter executie.

Dat was dus een obstructie in 's mans gestolen karbouwen- of eerlijke broodwinning, die ruim 14 maanden aanhield en op niets uitliep!

Zeker, er zijn bepalingen; ongenietbaar volmaakte bepalingen zelfs; en voor de bevolking volmaakt ongenietbaar!

De kans van straf te erlangen voor gepleegd misdrijf is gering.

Spreekt het nu niet van zelf, dat de Celebiaan nog meer dan vroeger geneigd is den weg te volgen, die voor den natuurmensch de aangewezene is? dat hij zich zélf recht verschaft? dat hij wreekt het leed dat hem is aangedaan? dat hij neemt waarop hij recht meent te hebben? dat hij p l e i z i e r gaat krijgen in wreken en nemen, in dooden en stelen, in het plegen van gewelddadigheden tegen de maatschappelijke orde?

Ziet hier een staatje van eenige categorieën gedurende de laatste vijf jaren in de Bergregentschappen (een onderafdeeling met slechts 8385 zielen w.o. 2417 volwassen mannen) gepleegde misdrijven, en terzake door den Landraad uitgesproken veroordeelingen:

Misdrijven.	Jaartal.	Aantal gevallen.	Aantal veroordeelden.	Aanmerkingen.
Moorden en doodslagen	1900	16	—	
	1901	5	6	In 4 zaken. Een van de zes werd in revisie vrijgesproken.
	1902	8	1	
	1903	10	—	
	1904	8	3	In 2 zaken.
Verwondingen . .	1900	1	—	
	1901	6	—	
	1902	2	—	
	1903	2	—	
	1904	3	—	
Veediefstallen . .	1900	10	1	
	1901	12	—	
	1902	17	5	In 3 zaken, 4 van de 5 veroordeelden werden door den revisie-rechter vrijgesproken.
	1903	11	—	
	1904	46	2	In 1 zaak. Een van de 2 veroordeelden werd in revisie vrijgesproken.
Brandstichtingen .	1900	2	—	
	1901	2	—	
	1902	5	1	Werd in revisie vrijgesproken.
	1903	—	—	
	1904	4	—	

Valt daaruit niet te concludeeren, dat Politie en Justitie, in den staat waarin zij verkeeren, gevoegelijk zouden kunnen inrukken? Men neme nl. in aanmerking, dat de werkelijk gepleegde misdrijven talrijker waren dan kan blijken uit de derde kolom, welke slechts weergeeft de misdrijven, „welke ter oore kwamen van het Europeesche bestuur", en wier aantal stijgt of daalt, al naar mate men meer of minder belangstelling daarvoor toont. Dat het aantal veediefstallen in 1904 grooter zou zijn geweest dan in vorige jaren, ik zou het niet gaarne bezweren. Had ik geen navraag gedaan op de maandelijksche vergaderingen, doch slechts afgewacht wat men zou gelieven te rapporteeren, . . . er zouden veel minder paarden en karbouwen gestolen zijn, op papier! Ook maakte ik eens mee een jacht op een paardendief in het gebied van een kampong, welks hoofd op de komende vergadering geheel onkundig bleek van de diefstal die er te zijnent was voorgevallen. Van de 4 brandstichtingen in 1904 kwamen er 2 eerst te mijner kennis op reis, als wanneer ik de restes van verbrande huizen ontwarend, omtrent die branden inlichtingen inwon.

Maar vechten tegen onze rechtsinstellingen, ik weet het, het is vechten tegen de bierkaai. Waar men eenmaal het rechtswezen wetenschappelijk is gaan regelen, daar is men den weg opgegaan, waarvan geen terugkeer mogelijk schijnt.

Gedurende de laatste jaren is er veel veranderd in de reglementen tot regeling van het rechtswezen, in dat van Celebes zoo goed als in die van andere gewesten. Maar de regentschapsgerechten hier bleven bestaan. Den regenten, die veelal kunnen lezen noch schrijven, die geen flauw idee hebben van wat we willen met onze politie en justitie, die slechts weten van dobbelen, hertenjagen, en opiumschuiven, veelal ook van karbouwen en paarden stelen, en menschen laten vermoorden, hun werd het wapen in handen gelaten, dat hen bevoegd maakt te knoeien en moeielijkheden te veroorzaken, in civiele zaken, wanneer de waarde in geschil niet meer beloopt dan ƒ25.—, en in overtredingen op welke een geldboete is gesteld, niet te bovengaand de som van ƒ15.— of een gevangenisstraf voor den tijd van één tot zes dagen. Maar we kunnen gerust zijn: het richtzwaard is wat zwaar voor den arm van den opium-schuiver. Zou wel eens ooit een regent zelfstandig zijn rechtsmacht hebben uitgeoefend (aan de hand van het reglement tot regeling van het rechtswezen, bedoel ik natuurlijk)?!

Maandelijks dien ik dikke bundels papier in, en aan het eind van het kwartaal zijn die bundels nóg veel geweldiger.

't Zijn verantwoordingen van door de Regentschapsgerechten (*niet*) opgelegde boeten: heel mooie gedrukte staten, modellen A, B I en B II, waar ten kantore te Tjamba de djaksa dwars doorheen het woord „nihil" schrijft, om ze vervolgens den regenten ter teekening voor te leggen. Zij teekenen ze dan,... met een kruisje: den bekenden hanepoot der analphabeten!

Zouden die bundels papier, die fraaie gedrukte staten, zijn te bekostigen uit de luttele guldens boete, een enkel maal opgelegd door... den djaksa, in naam van den regent ter standplaats van den Controleur, als deze nl. een zaak uitdrukkelijk naar dat regentschapsgerecht heeft verwezen, en de afdoening ervan heeft gelast?

Voor wat de Bergregentschappen betreft kan ik verklaren, dat van de 5 regentschapsgerechten die hier in naam bestaan, er 4 nog nimmer een vonnis hebben geveld, terwijl No. 5 (dat is dan eigenlijk de djaksa), een vruchtbaarheid ontwikkelt, van een à twee vonnissen in het jaar.

Maar het is vergeefs, te vechten tegen den papieren leugen.

Wie durft twijfelen aan de schoonheid der regelingen van het rechtswezen, aan de voortreffelijkheid onzer juridische dogma's, aan de onfeilbaarheid der Westersche principes, dat is een ketter, een barbaar, of op zijn zachtst genomen een excentriek, die de gemeente met zijn paradoxen wil doen versteld staan.

Ik was indertijd controleur te Lam Njong op Groot-Atjèh.

Ook daar bestond een reglement op het rechtswezen van Der Kinderen, maar daar werd het genegeerd; niet alleen door de bevolking, als op Celebes, maar ook door het bestuur.

Eenmaal 's weeks werd er ten kantore van den Controleur vergaderd door oelèëbalang's, moekém- en gampōng-hoofden, en door de voornaamste geestelijken.

Zij die iets te klagen hadden, kwamen dan op die vergadering, en massa's lieden profiteerden van die gelegenheid.

Groote zaken werden daar aangebracht, zoowel als kleine intieme klachten van de vrouw tegenover haar man, van den broer tegenover zijn zuster.

Staande de vergadering werden de zaken onderzocht en zoo mogelijk onmiddellijk afgedaan.

Klacht en gegeven beslissing werden in een register opgeteekend, en zoo werden wekelijks tal van zaken uit de wereld geholpen.

Dat was een rechtspraak die de bevolking begreep en waar ze vertrouwen in had.

Hoe kan het ook anders?

Is het niet de eenvoudige en ideale manier, dat de Inlander zich en zijn geschillen geoordeeld ziet in een vergadering van de besten van zijn volk, gecontroleerd door den Europeeschen bestuurder?

En is het geen waanzin, den Inlander met zijn slecht gevulde beurs en onbedorven hersens, tegen wil en dank te vergasten op onze hem niet passende, door hem niet gewilde, en voor hem niet te bekostigen dure Westersche instellingen?

Zouden we het bij het volgen van eerstgezegde methode niet in onze hand hebben, de adat in goede banen te leiden en de Inlandsche maatschappij zich harmonisch te doen ontwikkelen?

En moet volgens den thans ingeslagen weg de Inlandsche maatschappij niet noodzakelijk totaal gedesorganiseerd worden?

Het komt mij voor, dat Celebes goed af zou zijn, zoo de rechtspraak over Inlanders er werd opgedragen, alleen aan Magistraten en Hoofdenvergaderingen.

De Magistraten (Assistent Residenten en Controleurs), zouden moeten oordeelen, alléén in overtredingszaken, en de competentie hooren te hebben, welke thans tusschen hen en de Regentschapsgerechten is verdeeld.

De Hoofdenvergaderingen, geleid door den Europeeschen bestuurder, en vergaderend op plaatsen en tijden als tot heden gebruikelijk, zouden alle civiele en crimineele rechtspraak moeten krijgen, en in overtredingszaken ook die, welke niet des Magistraten is.

Beslissingen dienden genomen in gemeen overleg, en de vonnissen waren te teekenen, behalve door den Europeeschen leider, ook door de Regenten, namens de verdere vergadering (voor zoover ze het kunnen)!

Die vonnissen, kort gesteld, doch vergezeld van in menschelijk proza te stellen toelichtingen, waren, zoo betreffend misdrijven en overtredingszaken, aan het Gewestelijk Bestuurshoofd ter revisie te onderwerpen.

De straftoemeting zou moeten geschieden volgens het Inlandsch strafwetboek, doch subtiel formalisme diende strengelijk geweerd.

De strafvordering als ook de burgerlijke rechtspleging dienden in hoofdzaak te worden overgelaten aan het beleid en het gezond verstand van den Europeeschen bestuursman.

„Maar dat zou een stap terug zijn?" hoor ik al zeggen; . . „arbitraire uitspraken ! ! . . macht tegen recht ! ! !"

Neen, antwoord ik, dat zou geen stap terug zijn! We zouden afstappen van een stokpaardje, ja: een Westersch principe prijsgeven, dat, op zich zelf heel mooi, hier in dit doux pays nog ganschelijk niet op zijn plaats is. We zouden blijk geven homo *sapiens* te zijn, en geen door principes gedreven, redelooze machines!

Arbitraire uitspraken? Zeker, absoluut uitgesloten zal onrecht nooit heelemaal wezen. Maar 't zal niet halen bij het „regelmatige" onrecht, dat men „recht" noemt, van tegenwoordig.

Themis zou mogelijk eens onder haar blinddoek door kijken voor dat zij toesloeg. Welnu, ze zou minder blind zijn en minder onbeholpen!

Ze zou vlugger richten, en een strenge rechtvaardige vrouw worden genoemd. Thans vindt men ze een rare oude dame. waarvan men niet heel veel begrijpt. De Inlander zou vinden dat hem beter werd recht gedaan; zijn maatschappijtje zou beter bescherming genieten; en de kosten zijner door ons beheerde huishouding zouden aanzienlijk kunnen worden verminderd. [1])

„Maar dat alles betreft alleen de Justitie! De politie deugde ook niet, hoorde ik u zeggen. Wat geeft het op welke wijze de vierschaar wordt gespannen. zoo de politie niet zorgt, dat de misdadiger ook wordt gepakt, die daarvoor behoorde terecht te staan?

---

[1]) Iemand wien ik het bovenstaande liet lezen, vroeg mij: „Je bent toch hoop ik, een voorstander van het beginsel: „beter 10 schuldigen vrijgesproken dan 1 onschuldige veroordeeld?!"

„Neen, heelemaal niet!" was mijn antwoord. „In een land zonder preventieve politie is dat beginsel vooral hoogst verderfelijk!

Gesteld ge zijt appelenkoopman en als zoodanig beheerder van een wagen vol grauwe renetten. In het midden dier appelenzee ligt een netje met 10 appels, allen rot op één na; doch welke die éene is, dat is een mysterie, dat zich voor uw appelenkoopmansverstand niet wil laten ontdekken.

Zoudt ge nu, uit deernis met dien eenen appel, het heele netje met rottigheid onaangetast laten, op gevaar af, dat, ingevolge het spreekwoord van den rotten appel in de mand, de overige gave fruit geheel te schand' zou worden gemaakt?

Ik zou U een slecht appelbeheerder vinden; en ik ben zeker, dat ik alle grauwe renetten in dezen aan mijne zijde heb.

Men begrijpe wel, dat de Inlander onze Europeesche overgroote bescherming van het individu alleronmogelijkst vindt; dat hij de talrijke rechters, waardoor de boef naar ons systeem moet zijn schuldig bevonden om te kunnen worden uitgestooten, niet kan betalen; en dat een preventieve politie welke in Europa de gemeenschap tegen losloopend geboefte beveiligt, in Indië te eenenmale ontbreekt.

Laten we dan handelen zooals de Inlander dat wenscht. Laat de persoon tegenover den rechter iets minder zwaar gepantserd wezen; dan zal de maatschappij ruimer ademhalen, meer veilig zijn, en minder zwaar gedrukt worden door voor den rechter onkwetsbaren, en door belastingen tot bekostiging der luxe eener afzonderlijke *Europeesche, rechterlijke* macht.

Heusch! wat minder humaniteit! dan waren we veel humaner!"

Het zij mij vergund te herhalen, dat de tegenwoordige instellingen de bevolking onsympathiek zijn. Ware dit anders, dan zou de richtmachine ook meer stof ter verwerking ontvangen. Tegenwoordig onthouden de hoofden zich, en benadeelden richten maar liever zelf, wanneer de gelegenheid zich biedt.

Een regeling van het rechtswezen in den door mij aangegeven zin zou dus van zelf de verbetering der politie met zich brengen.

Overigens, een directe verbetering ware ook wel bereikbaar; maar een groote stap diende daartoe gemaakt: Militair bestuur, dáár zou het naar toe moeten!

In het koloniaal verslag over 1882 ontdekte ik onlangs, dat onder hoofden en grooten in de Gouvernementslanden van Celebes het vertrouwen in ons bestuur voortdurend stijgende was.

Ik vond dat erg mooi en was niet meer zóó verwonderd iets verderop te lezen, dat „over de veiligheid van personen en goederen ook in het afgeloopen jaar niet viel te klagen"!

Ik sloeg latere verslagen na, om te zien, hoe zich die veiligheid ontwikkeld had, en bespeurde tot mijn genoegen, dat dezelve er voortdurend op was vooruit gegaan, zoodat het in 1903 zelfs luidde:

„Behalve ter hoofdplaats Makassar bleef de veiligheid van personen en goederen veel te wenschen overlaten. Steeds heeft men te kampen met de weinige medewerking van hoofden en bevolking tot het voorkomen of ontdekken van misdrijven. Veediefstallen kwamen als gewoonlijk, veelvuldig voor".

Ik bespeurde zulks „tot mijn genoegen", niet wijl ik belang heb bij Celebessche onveiligheden, maar omdat ik iets voel voor meer waarheid in officieele papieren.

Want men prate wat men wil over het betrekkelijke der begrippen „veilig" en „onveilig", over subjectieve opvattingen en dergelijken meer, die mededeeling van 1882 vind ik wat verregaand ..... optimistisch!

Wie wil weten, hoe die veiligheid er uitzag in het jaar '82, leze wat Kooreman daaromtrent schreef in *De Indische Gids* van het volgende jaar, aflevering Maart, bl. 360 e.v.:

„Aan de huizen, de kralen, de bewoners, aan alles, ik zou bijna „zeggen aan de karbouwen, die schuw rondgluren telkens als een „vreemdeling de kampong bezoekt, kan men zien, dat ieder op „eigen veiligheid is bedacht.

„Rondom de huizen zijn paggers (omheiningen), die uit allerlei „materialen (levende en doode takken, oude gespleten bamboe, de

„toppen en takken van gekapte bamboe enz.) zijn samengesteld, „en de kampong niet oogelijker maken. Die paggers zijn dan „ook niets anders dan versperringen, die, als „versperren" niet „noodig is, dat is, als de Controleur, Regent of Glarang de kampong „bezoekt, en men hem den kortsten weg laat nemen, worden omver-„getrokken of uitgekapt. Immers materialen zijn genoeg voor-„handen, en de schade is in een oogenblik hersteld!

„Dergelijke versperringen bevinden zich ook bij de karbouwen-„kralen en bij kollongs, als daarin paarden zijn gestald; gewoonlijk „bestaan ze dan geheel uit droge bamboetakken en toppen, die bij „de minste aanraking geritsel maken. In sommige streken gebruikt „men zelfs voet- en borstrandjoe's (angels).

„Een Makassaar of Boeginees, onverschillig of hij zich in zijn „huis of daarbuiten bevindt, legt zijn wapen — kris of badik — alleen „dan af, als hij gaat eten of slapen, omdat de kris- of badikband „bij het eten en slapen hindert. Hij houdt het echter ook in dat „geval binnen het bereik van zijn arm. Treedt men zijn huis „binnen — langs een in den regel ver van gemakkelijke trap of „ladder, die in afgelegen kampongs 's nachts verwijderd wordt — „dan is het eerste, wat men ziet, zijn lansen, die òf heel losjes „aan een van de huispalen zijn vastgebonden, òf tusschen de „bamboezen van den zolder gestoken, zoodat hij ze maar voor „het grijpen heeft.

„Zelden ontmoet men vrouwen, of ze hebben het mesje in de „hand, dat bij het weven gebruikt wordt om de draden af te „snijden, en het grootste genot van de kinderen is het spelen met „vader's badik of kris. Dikwijls ziet men jongens van circa 10 „jaar loopen gewapend met een kleine badik.

„Van tijd tot tijd worden de wapenen met citroenen schoonge-„maakt; het is een bewijs, òf dat men booze voornemens heeft, „òf dat men bijzonder goed gestemd is, en dat schoonmaken „geschiedt met meer zorg, meer geduld, meer oplettendheid, dan een „Europeesche schoone van haar kamenier bij het poetsen van haar „bijouteriën zou durven eischen.

„Een wapen, dat gebleken is goed, vertrouwbaar te zijn, dat is, „waarmede menschen zijn gedood, heeft een hooge waarde, en als alle „pogingen om een berucht moordenaar of roover in handen te krijgen „vruchteloos zijn, als wenken, bevelen, bedreiging met ontslag niets „uitwerken, bereikt men niet zelden zijn doel door als premie op de „gevangenneming van den misdadiger zijn beproefd wapen te stellen.

„De Makassaar slaapt op een matje, dat op den vloer is gespreid, „wat in vergelijk met de vorengenoemde voorzorgsmaatregelen een „onbegrijpelijke onvoorzichtigheid is, want daarvan wordt door „vijanden niet zelden gebruik gemaakt om te *soloro*. Dit *soloro* „is een afschuwelijke wraakoefening, door den beleedigde zelf of „door een van diens volgelingen of slaven uitgevoerd, en daarin „bestaande, dat de moordenaar zich des nachts onder het huis „begeeft, na zich te voren vergewist te hebben van de plaats, waar „de persoon, op wien men zich wreken wil, zich gewoonlijk ter „ruste legt. Na door den vloer, die uit gespleten bamboe bestaat, „naar de hartkloppingen van dien persoon te hebben geluisterd, „worden de gespleten bamboezen een weinig opzij geschoven, en „wordt de moord volbracht, naar gelang van de hoogte van het „huis met badik, kris of lans.

„Voornamelijk in de binnenlanden wordt op deze wijze dikwijls „wraak genomen, en de dader wordt zelden of nooit ontdekt, „hoewel hij of zijn lastgever in den regel bekend is. De justitie „is machteloos tegenover hem, maar vroeg of laat wordt weer- „wraak genomen.

„Om dit *soloro* te beletten, wordt de slaapmat van een voornaam „inlander gewoonlijk gespreid op een karbouwenhuid of op een „bultzak van kapok gemaakt en zoo hard als een plank, zoodat „geen wapen er door kan dringen.

„In een huis, waarin zich goederen van waarde bevinden, of „waarvan de bewoner eigenaar is van karbouwen of paarden, „wordt 's nachts om beurten door de huisgenooten wacht gehouden. „De wachters vallen echter dikwijls in slaap, waarop door de „dieven wordt gerekend. Wordt een diefstal ontdekt, dan wordt „er rumoer gemaakt, huisgenooten en buren vliegen te wapen om „de daders na te zetten, en worden dezen achterhaald, dan weten „ze, dat het om hun leven is te doen. Wie een dief doodt, ver- „antwoordt er zich altijd mede dat hij zich verzette en amok maakte. „Alleen daar waar padie geteeld wordt op natte velden, woont „de bevolking voor het grootste gedeelte in kampongs; waar zij „zich bezighoudt met de teelt van tuinpadie, djagoeng, aardvruchten, „koffie, katjang enz., woont zij verspreid in vlakten en bosschen „op heuvelen en langs berghellingen.

„Een bevolking, die nog niet geregeld woont, kan ook niet „onder geregeld beheer staan, en het grootste deel der bevolking „van het Gouvernementsgebied woont verspreid."

Hoe het ook zij, tegenwoordig is de toestand allerbedroevendst, en de staat der politie is daaraan geëvenredigd.

Ter te Maros gehouden bestuursvergadering dd. 22 en 23 October 1903 werden als oorzaken daarvan genoemd en besproken:

1°. het gehalte der hoofden;

2°. de onvoldoende bewaking van het vee;

3°. het algemeen gewapend loopen buiten de hoofdplaatsen;

4°. de nabijheid der onafhankelijke rijkjes;

5°. onvoldoende politie, (ik geloof dat bedoeld werd: geringe sterkte en onvoldoende bezoldiging);

6°. langzame en niet door den Inlander begrepen rechtspraak;

7°. het ontbreken van nachtelijke rondes;

8°. de speelzucht der bevolking;

9°. de aanwezigheid van een groot aantal aná karaeng's; en

10°. het wonen in verspreid liggende huizen.

Op 8 en 9 November 1904 werd andermaal vergaderd en bevonden, dat de toestand er niet op was vooruitgegaan.

Hoe zou 't ook kunnen, zoolang de middelen, die men het kwaad kon tegenover stellen, blijven opbewaard in dure steenen bentengs, achter heel veel ijzerdraadversperring en met glasscherven bezette muren, waar zij voortvegeteeren en geld verslinden, achteruitgaan in kracht en energie, en niemendal presteeren!

In een land als Celebes, waar moord en diefstal aan de orde van den dag zijn, waar alles gewapend loopt en de hartstocht voor het spel zoo groot is als in geen ander gewest, daar zou men een sterke preventieve politie dienen te hebben.

De ambtenaren B.B. moest men niet laten voortwurmen met bepalinkjes en 25 man pradjoerits, doch den militairen moest men de zaak in handen geven.

Van de hoofden der officieren en de armen en beenen der manschappen kon worden geprofiteerd tot schraging van ons gezag en handhaving eener goede politie.

Een eind zou kunnen gemaakt aan het dragen van wapens en de booze gevolgen van dien [1]); spaarzamer kon worden tewerk gegaan met het geven van vergunningen tot dobbelen; de bezoekers van speelpartijen konden eens door een zeef worden gegooid om uit hen weg te pikken degenen die nog wat op hun kerfstok

---

[1]) Art. 2, N. 1 van de Verordening tot bevordering van netheid, zindelijkheid, veiligheid en orde in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, stelt zulks sinds 1874 reeds strafbaar!

hadden; middels patrouilles kon worden gewaakt tegen het vervoer van gestolen vee; kortom, politie zou er zijn in dit land, dat zoozeer politie noodig heeft. Betere orde, veiliger toestanden zouden geboren worden, en een verzachting der zeden van de Inlandsche bevolking zou op den duur zeker niet worden gemist!

Volledig militair bestuur over het geheele gewest ware natuurlijk de ideale toestand.

Kan daartoe echter om redenen van goud niet worden overgegaan – en zulks *zál* niet kunnen, dat begrijp ik zelf natuurlijk heel goed – dan ware het toch in te voeren in die ressorten, waar nu reeds militaire bezettingen liggen, a.d.z. Pangkadjene (met Segeri) en Sindjai (met Bikeroe); wijl officieren van Makassar wellicht ook voor naburige ressorten waren te gebruiken (Maros, Bergregentschappen, Tello en Takalar).

De krachtige ambitieuse civiele gezaghebber met zijn patrouilles zou in de plaats moeten treden van den mismoedigen controleur, die weet, dat zijn gezag een fictie is en zijn ressort geen toekomst heeft onder omstandigheden als zich hier voordoen.

Men versta mij wel: Het is niet de bedoeling, met hardheid te besturen, of de bevolking eenigszins als vijand te behandelen; doch wel, om een zeer noodige politie te scheppen, en waar noodig, direct met kracht te kunnen optreden. Ook om de bevolking aan het werk te zetten tot het scheppen van noodige maar thans nog ontbrekende verbindingen; en om de hand te kunnen doen houden aan eenige noodzakelijke keuren omtrent orde en netheid en dergelijke, welke thans als doode letters ons tegengrijnzen: een bespotting van het Nederlandsch gezag en een verderf voor de ambtenaren, welke zich aan dien krachtloozen toestand hebben te gewennen.

(*Slot volgt*).

Boni.

De teerling is geworpen! De bejaarde leenvorst van Boni heeft geweigerd te voldoen aan het ultimatum der Indische regeering, dat hem in het begin van deze maand door den resident Brugman, daarvoor met drie oorlogsschepen naar Boni vertrokken, werd overgebracht. Met de wapenen zal hij thans worden gedwongen aan onze rechtmatige eischen te voldoen; eene nieuwe Bonische expeditie staat te beginnen.

Zeker, ze zullen te betreuren zijn, de offers welke daarvoor door ons leger zullen moeten worden gebracht, de ellende welke daaraan, evenals aan elke expeditie van eenige beteekenis, voor de bevolking zal verbonden zijn, maar wij zijn overtuigd, dat slechts krachtig optreden onzerzijds het middel kan zijn om de zoo dringend noodige verbetering te brengen in den treurigen toestand, waarin door onze weifelende, zwakke houding in de laatste halve eeuw zich thans gansch Zuid-Celebes bevindt. Langer toegeven, langer dralen zou dien toestand èn voor ons gezag èn voor de bevolking hoogst gevaarlijk doen worden. Geen onderhandeling kan meer baten, beloften noch contracten kunnen hier afdoende helpen; slechts het zwaard kan verbetering brengen in den gecompliceerden ongunstigen toestand, waarin sedert jaren Celebes verkeert.

Wie bekend is met dien toestand, zooals die o. a. blijkt bij goede lezing van de Koloniale verslagen der laatste jaren en zoo duidelijk geschetst werd in Dr. Kielstra's artikel: „Een land van onrust", eenige maanden geleden in *Onze Eeuw* verschenen, zal waarlijk aan de Indische regeering geen streven naar imperialisme kunnen verwijten, wanneer zij thans eindelijk er toe overgaat om met de wapenen ons gezag krachtig en voor goed in Zuid-Celebes te vestigen tot heil van de bevolking, welke wij reeds te lang hebben overgelaten aan de willekeur van hare vorsten, wier eigenbelang en heerschzucht de zoo noodige ontwikkeling des lands hebben belet en aanleiding gaven tot aanhoudende onlusten, tot algemeene onveiligheid.

De tijdsomstandigheden zijn ons niet gunstig, nu reeds in menig gewest elders in den archipel door onze troepen moet worden opgetreden, dit en wellicht het verloop van den krijg tusschen Rusland en Japan de inlandsche vorsten aanmoedigt in hun verzet tegen ons. Doch van den Gouverneur-Generaal van Heutsz mag worden verwacht, dat zonder aarzelen de strijd zal worden begonnen en dat deze met onze, goed bewapende en in de laatste jaren zoo goed geoefende, troepen krachtdadig zal worden gevoerd en niet als bij de vorige expeditiën, op halfslachtige wijze zal worden geëindigd.

Dat ook eenige der bondgenootschappelijke landen zich tegen ons keeren, zooals de Adja Tapparang (w. o. Sidenreng), Loewoe, Maiwa en waarschijnlijk ook Gowa, was te voorzien, doch evenals Boni zullen ook deze onze kracht

moeten leeren kennen en daarvoor moeten bukken. Eerst daardoor kan de zoo troebele toestand op Zuid-Celebes afdoende worden gezuiverd.

Als beschaafde koloniale mogendheid is Nederland verplicht om in zijne koloniën overal zijn gezag krachtig te handhaven en dit te gebruiken ter bevordering van de ontwikkeling en de veiligheid der landen aan dat gezag onderworpen. Werd die plicht niet of niet voldoende vervuld, dan zoude met recht eene andere mogendheid die taak van ons kunnen afnemen. Nederland mag zich daarom gelukkig rekenen, dat het bestuur over Oost-Indië thans berust in de handen van iemand, die, trots de moeielijke omstandigheden van het oogenblik, niet terugdeinst voor een krachtig optreden tegen den onwilligen en overmoedigen leenvorst van Boni en die, door wat hij in Atjeh als troepenaanvoerder en bestuurder heeft tot stand gebracht, goede waarborgen geeft, dat daarbij doortastend en voor de toekomst beslissend zal worden gehandeld.

Aan het bovenvermelde artikel van Dr. Kielstra en aan het overzicht, onlangs door het officieele persbureau der Indische regeering aan de Indische bladen verstrekt, ontleenen wij grootendeels het volgende, dat voor onze lezers thans van belang mag worden geacht.

Het vorstendom Boni of Boné, thans groot ± 120 □ geographische mijlen, dus ongeveer $^1/_5$ van Nederland, werd in 1640 onderworpen door den sultan van het toenmaals zoo machtige rijk van Makasser of Gowa, waarmede de O. I. Compagnie herhaaldelijk strijd heeft gevoerd. In 1666 kwam Aroe Palakka, een Bonische prins wiens vader en grootvader op last van den vorst van Gowa waren ter dood gebracht, te Batavia de hulp der Compagnie inroepen tegen den overheerscher. Die hulp werd gaarne verleend, eene expeditie onder admiraal Speelman bracht in 1667 Gowa tot onderwerping en dwong den sultan tot de onderteekening van het bekende Bongaisch tractaat, waarbij o. a. de plaats Makasser en zijne omgeving, de Noorder-, de Zuider districten en Bonthain aan de Compagnie werden afgestaan en (bij art. 18) aan Boni zijne zelfstandigheid werd teruggegeven. Toen in 1672 Boni's vorst afstand deed van de regeering, werd Aroe Palakka in diens plaats gekozen.

Ofschoon hij dus aan de krachtige hulp der Compagnie zijne verheffing en zelfstandigheid had te danken, maakte hij zich eenige jaren later van haar volkomen onafhankelijk; stoorden hij en zijne opvolgers zich niet aan de bepalingen van een in 1667 gesloten contract, drongen herhaaldelijk met vijandige bedoelingen het gouvernementsgebied binnen en wisten zij hun macht en aanzien zoo groot te maken, dat Boni in 1812 het waagde te protesteeren tegen een overgave van ons bestuur aan de Engelschen en zich krachtig te verzetten tegen de eischen van het Britsche bestuur. Wel werden de Bonieren door de Engelsche troepen binnen hunne rijksgrenzen teruggedreven, doch overwonnen werden zij niet en bij het herstel van het Nederlandsche gezag in 1816 werd zelfs een deel van het gouvernementsgebied door Boni en zijn bondgenoot Tanette bezet. Onze regeering miste destijds de macht om krachtig tegen beide rijken op te treden. Eerst in 1824 werd Tanette onderworpen door eene expeditie onder kolonel De Stuers, doch Boni weigerde toe te treden tot een nieuw en meer bindend tractaat — het z.g. vernieuwde Bongaisch contract — dat in dat jaar met Tanette en de overige rijkjes werd

gesloten. De gouverneur-generaal Van der Capellen, tot eene afdoende regeling van den toestand op Celebes te Makassar gekomen, werd op hooghartige en aanmatigende wijze door de vorstin van Boni behandeld en vier dagen na zijn vertrek deden de Bonieren een inval in onze noordelijke afdeeling. Daarop werd in 1825 eene expeditie onder bevel van den generaal Van Geen tegen Boni afgezonden. Deze expeditie had wel succes, 's vijands benden werden verslagen, de hoofdplaats werd genomen, maar de overwinning werd niet voltooid, de vorstin onderwierp zich niet en na het vertrek van onze troepen bleef Boni vijandig. De opstand op Java (Java-oorlog) en de krijgsverrichtingen op Sumatra Bondjol) maakten het ons in vele jaren niet mogelijk opnieuw krachtig tegen Boni op te treden, men bepaalde zich tot onderhandelen met schijnbaar succes. In 1838 trad Boni toe tot het nieuwe contract, dat echter eerst in 1846 door den vorst beëedigd, zeer slecht werd gehandhaafd.

In 1859 was de toestand zoo onhoudbaar geworden, dat tot eene nieuwe expeditie moest worden beslist. Eene eerste tocht onder generaal Steinmetz leed échec, eene tweede, spoedig daarop volgend, onder generaal Van Swieten slaagde volkomen. Boni's vorstin vluchtte, de rijkssieraden vielen in onze handen, het land werd overwonnen. Van die overwinning werd door ons echter geen nuttig gebruik gemaakt om ons gezag voor goed in Boni te vestigen. Wel werd de vorstin afgezet en een deel van het rijk bij ons gebied gevoegd, maar het bleef bestaan als leenvorstendom onder een door ons gekozen vorst — eveneens Aroe Palakka genaamd, — zonder voldoende waarborgen, dat het met hem gesloten contract zoude worden nageleefd. Onder dien zwakken vorst, die onzen steun noodig had, ging nog alles goed, ook nog onder zijn dochter, die hem in 1871 na zijn dood opvolgde, en o. a. in 1894 na den overval op Lombok blijk gaf van haar trouw door ons hulptroepen aan te bieden. Bij haren dood in het volgende jaar begonnen echter de moeielijkheden, reeds dadelijk met de keuze van een opvolger. Gehuwd met Kraeng Popo, zoon van den vorst van Gowa liet zij een 13-jarige dochter na als wettige erfgename, die haar echter door toedoen van de Indische regeering niet heeft opgevolgd.

Omtrent die opvolging vermeldt het overzicht van het officieele persbureau het volgende:

Er waren twee candidaten voor den opengevallen troon: haar dochter [1] en haar broeder, sedert 1871 rijksbestuurder van Boni. Gedurende het leven der vorstin had haar echtgenoot, Kraeng Popo, overwegenden invloed uitgeoefend en hij wenschte dezen te blijven behouden, c.q. zelf den troon bestijgen. De toenmalige gouverneur Van Braam Morris koesterde echter de overtuiging dat de inmenging van den Gowaschen prins Boni niet tot zegen had gestrekt. Het volk was door zijn toedoen onbillijk zwaar belast, willekeur trad in de plaats der landsadat. Dit deed het wenschelijk voorkomen na het overlijden zijner echtgenoote diens invloed te elimineeren en de gouverneur droeg aan de rijksgrooten schriftelijk op, niet tot een nieuwe verkiezing over te gaan alvorens hij zelf ter plaatse was. Desniettemin had bij zijne aankomst

[1]) Deze dochter overleed den 20en Febr. 1908. De wettige linie van het Bonische vorstenhuis wordt thans nog alleen vertegenwoordigd door den 68-jarigen leenvorst.

te Boni toch reeds de aanwijzing van den opvolger door de rijksgrooten plaats gehad, doch om aan den wensch van den gouverneur tegemoet te komen, was aan de handeling slechts een voorloopig karakter gegeven. De keus was gevallen op de minderjarige dochter; de gouverneur kon zich hiermede niet vereenigen, besprak de zaak nader met de leden van de Hadat. Na daardoor tot de overtuiging te zijn gekomen, dat zij, en met hen heel Boni, den rijksbestuurder tot leenvorst wenschten en alleen uit vrees voor Kraeng Popo zijne dochter hadden gekozen, ging hij er toe over dien rijksbestuurder onder nadere goedkeuring van den gouverneur-generaal tot leenvorst van Boni aan te wijzen onder den naam van Lapawawooi Kraeng Segeri. Spoedig daarop moest, om aan zijne intriges een einde te maken, aan Kraeng Popo het langer verblijf in Boni worden ontzegd; zijne dochter liet hij achter bij den nieuwen vorst, overeenkomstig den wensch van haar overleden moeder, die er blijkbaar van overtuigd was, dat zij beter toevertrouwd was aan de zorgen van haar oom dan van haar eigen vader. De keuze vond tegenkanting bij de regeering, omdat zij niet geheel regelmatig had plaats gehad, doch nadat de verkiezing alsnog in optima forma door de hadat was verricht werd Lapawawooi Kraeng Segeri, die thans het bestuur voert, bevestigd.

Deze keuze is gebleken geene gelukkige te zijn geweest. Wel had de nieuwe vorst ons vroeger goede diensten bewezen tijdens de expeditie van 1860 en bij de latere krijgsverrichtingen tegen Kraeng Bonto Bonto in de Noorder- districten waarvoor hij beloond werd met de gouden medaille met keten; wel toonde hij zich in 1898, toen hem bij gelegenheid van de troonsbestijging van onze Koningin de gouden ster van verdienste werd toegekend, zoo ingenomen met die onderscheiding, dat hij en de rijksgrooten en prinsen op „inlandsche wijze al tandakkende met hun ontbloote kris ongevraagd opnieuw in tegenwoordigheid van den Gouverneur trouw zwoeren aan het gouvernement," maar al spoedig daarna bleek het welk eene vreemde opvatting hij had van trouw en hoe weinig gezind hij was om zijne contractueele verplichtingen na te komen.

In het contract gesloten op 16 Febr. 1896 [1]) was o.a. bij art. 12 bepaald dat de bestuurders en landsgrooten van Boni met het N. I. Gouvernement steeds vrede en oprechte vriendschap zullen onderhouden en zich verbinden evenzeer vrede en vriendschap te onderhouden met de naburige of andere tot het grondgebied van Ned. Indië behoorende inlandsche landschappen en mitsdien zonder voorkennis of toestemming van het Gouvernement tegen zoodanige landschappen geen vijandelijkheden zullen plegen, noch daartoe uitrustingen of voorbereidselen maken, noch versterkingen binnen het landschap Boni opwerpen.

Bij art. 22 verklaart het Bonische bestuur o.a. „zich te onderwerpen aan alle regelingen, welke het Gouvernement van N. I. mocht goedvinden vast te stellen omtrent de exploitatie van pachten en omtrent het heffen van rechten van de vaartuigen die Boni's haven aandoen, *zoomede van de aldaar in- en uitgevoerd wordende goederen."*

---

[1]) Gedrukte stukken der Tweede Kamer 1897—1898 152 No. 4.

Op welke wijze de vorst deze verplichtingen is nagekomen blijkt uit het volgende, officieel medegedeeld in het meergenoemd overzicht:

„De van hem op het tijdstip zijner verheffing tot vorst van Boni gekoesterde verwachtingen werden echter niet vervuld. Onder gouverneur Van Braam Morris kwam dit nog niet zoo aan den dag, maar onder diens opvolger, baron Van Hoëvell, maakte de radja zich schuldig aan zeer ernstige met zijn contract strijdige handelingen, welke van bestuurszijde tal van schriftelijke en mondelinge vertoogen en terechtwijzingen ten gevolge hadden. Toen dit alles niet hielp, richtte baron Van Hoëvell zelfs een „laatste waarschuwing" tot den vorst, met de mededeeling, dat wanneer hij geen gehoor gaf aan deze vermaningen, den gouverneur-generaal zou worden gerapporteerd dat Boni het gouvernement de gehoorzaamheid had opgezegd.

„In het geheim-schrijven van 23 Maart 1903 gaf de aftredende gouverneur hiervan kennis aan de regeering. Hij adviseerde tevens tot krachtig optreden tegen den vorst, die slechts op eigen grootheid en rijkdom bedacht was en zijn volk blootstelde aan eindelooze vexatiën, waardoor het verliep; die zijn rijksraad zoo goed als geheel op zijde had gezet; die, door geldzucht gedreven, overal zijn trawanten heen zond met gewapend geleide om de in de andere zelfbesturende staten gevestigde Bonieren af te zetten; die zich dit zelfs op 's gouvernements rechtstreeks gebied veroorloofde, zoodat dergelijke gezanten in 1901 van Saleyer moesten worden weggejaagd; die ten slotte, profiteerende van de zwakheid van andere landschappen, als bijv. Loewoe en Laiwoei, die niet tegen hem opgewassen waren, daar den baas speelde en de bewoners had gebrandschat en beboet.

„Naar aanleiding van dit schrijven werd de nieuwe gouverneur, Kroesen, uitgenoodigd om te dienen van advies ter zake van de tegenover Boni gevolgde politiek, daarbij rekening houdend met den wensch der regeering, dat een gewapend optreden tegen Boni zoo mogelijk moest worden vermeden, indien dit niet bepaald geëischt werd door 's lands belang of waardigheid.

„De gouverneur Kroesen trad den 29sten Juni 1903 op. In zijn den 9den Juli d.a.v. ingediend verslag over de maand Juni werd vermeld dat van de kennisgave der overneming van het bestuur was gebruik gemaakt om den vorst van Boni te kennen te geven, dat de gouverneur met leedwezen had vernomen dat diens handelwijze in den laatsten tijd in strijd was met het contract en dat hij wel eens uit het oog verloor den eerbied en de gehoorzaamheid aan den vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indische gouvernement verschuldigd, terwijl de hoop werd uitgesproken dat de vorst tot betere gedachten zou komen, berouw zou toonen over zijne misstappen en verder van hem werd geëischt in vredelievende verhouding tot het gouvernement te blijven voortleven en zijn volk met rechtvaardigheid te besturen.

„Om te kunnen voldoen aan de hiervoren vermelde opdracht, om te dienen van advies omtrent de Bonische zaken, begaf gouverneur Kroesen zich, op een daartoe ontvangen uitnoodiging van den vorst, overgebracht door het Bonische gezantschap dat den 9den November 1903 te Makasser zijn opwachting maakte, den 11den Januari 1904 naar Boni en verbleef daar 3 dagen. Gedurende dit bezoek werden den radja zijne vele tekortkomingen voorgehouden; echter zonder resultaat.

„Gespecificeerd zijn de grieven tegen het zelfbestuur van Boni de volgende:

„I. Een opvolgende reeks van daden van eigen richting, van rooftochten en van uitingen van tegenwerking van het gouvernement, als daar zijn:

a. In 1897 werd door Boni daadwerkelijk deelgenomen aan den strijd tusschen Loewoe en Enrekang; door den gouverneur werd den radja van Boni het verkeerde zijner handelwijze onder het oog gebracht.

b. In het jaar 1899 werd door een der Wadjoesche vorsten een Bonische grenskampong in brand gestoken en toen de daarvoor volgens de landsgebruiken verschuldigde boete niet werd voldaan, zond de radja van Boni eigenmachtig zijn zoon met een legermacht om wraak te nemen. Nadat door dezen de hoofdplaats van den vijand bezet was geworden, werd van den gouverneur de last ontvangen terug te keeren, maar terwijl de poengawa bezig was aanstalten te maken, daaraan te voldoen, werd door de Wadjoërs andermaal een kampong van Boni verbrand, hetgeen den strijd opnieuw deed uitbarsten, waarvan eene volslagen overwinning der Bonieren en het verbranden der Wadjo'sche hoofdkampong het einde was. Ook dit incident werd gevolgd door eene persoonlijk gegeven vermaning van den gouverneur wegens zijn eigenmachtig optreden:

c. Ook na het sub *b.* vermelde is de vorst van Boni voortgegaan zich daadwerkelijk en gewapenderhand in de Wadjo'sche zaken te mengen, hetgeen eene nieuwe terechtwijzing van de zijde van den gouverneur uitlokte.

d. In het laatst van 1901 zond de vorst gewapende lieden naar Saleyer om belasting in geld te innen van de aldaar wonende Bonieren. Hierover ter verantwoording geroepen, kon slechts eene zeer onbevredigende verklaring van dat optreden gegeven worden;

e. In 1902 werden door den radja gewapende lieden naar Paloppo (Loewoe) gezonden ter inning van eene opgelegde brandschatting van 18.000 rijksdaalders;

f. Niettegenstaande het recht tot het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen bij het gouvernement berustte en het bekend was dat zoowel hoofden als bevolking niets daartegen hadden, maakte de vorst steeds bezwaren tegen het toestaan van desbetreffende aanvragen;

g. Ook werden door den vorst bezwaren ingebracht tegen het doen van opnamen in het vaarwater der golf van Boni;

h. In 1903 werd door het bestuur vernomen dat door den vorst twintig prauwen met gewapenden naar Bengkoka (Loewoe) waren gezonden, die daar danig huis gehouden en zich gedragen hadden als heeren en meesters van het land, belastingen innende, brandschatting opleggende, reeds berechte zaken opnieuw in behandeling nemende, enz.;

i. Door den resident van Timor werd bij zijne missive van 28 Maart 1903 No. 761/6, den gouverneur bericht, dat in Februari 1903 eenige Bonische hoofden met een honderdtal gewapende volgelingen, over zes prauwen verdeeld, in de afdeeling Larantoeka waren gekomen om zich meester te maken van de nalatenschap van een aldaar op last van den radja vermoorden Boeginees, hetgeen hun, dank zij de medegevoerde groote macht, ook gelukt was, waarbij zij de Boegineesche kampong ook in opschudding hadden gebracht door de uitstaande schulden van den vermoorde door gewapende lieden te laten innen.

„II. Een tweede categorie van grieven tegen den radja spruit voort uit de wijze waarop door hem het bestuur wordt gevoerd over zijne onderdanen.

Daarbij laat hij zich geheel leiden door zijn schraapzucht, vordert zulke hooge belastingen, doet zulke willekeurige heffingen, dat vele menschen, om aan zijne vexatiën te ontkomen, in arren moede het land verlaten.

„III. Eindelijk is er in onze verhouding nog een derde, eveneens zeer ernstige moeielijkheid gerezen en wel de volgende:

„Naar aanleiding der uit Indië ontvangen voorstellen tot opheffing van het vrijhavenstelsel in het oostelijk gedeelte van den archipel, werd de wet van 30 December 1899 afgekondigd (Indisch Staatsblad 1900, No. 8), den gouverneur-generaal bevoegd verklarende om ook in die gedeelten van Nederlandsch-Indië, waar zulks tot dusverre niet geschiedde, in- en uitvoerrechten vanwege het Nederlandsch-Indische gouvernement te doen heffen. Bij het doen dier voorstellen aan het opperbestuur was tegelijkertijd een aanschrijving gezonden aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden om met de besturen der leenroerige en bondgenootschappelijke landen in zijn gewest, die voor eigen rekening in- en uitvoerrechten hieven, in overleg te treden over de overneming door het gouvernement van dat middel van inkomsten, met opdracht voorts naar gelang de onderhandelingen zouden vorderen, der regeering mededeeling van den uitslag te doen, vergezeld van eene opgaaf van de bedragen der schadeloosstellingen welke eventueel zouden moeten worden uitgekeerd.

„In 1899 rapporteerde de toenmalige gouverneur dat verschillende staatjes reeds bereid bevonden waren hunne rechten tegen schadeloosstelling af te staan en in andere de onderhandelingen nog voortduurden, doch in zijne geheime missive van 26 Maart 1900, No. 270 I/Z, moest hij er melding van maken, bij de bespreking der quaestie met den leenvorst van Boni tegen verwachting op bezwaren te zijn gestuit. Op alle tot hem gerichte vertoogen, in de eerste plaats gegrond op het door hem in 1896 met het gouvernement gesloten contract, had de radja maar steeds geantwoord met het verzoek in de landsgebruiken geene verandering te willen brengen en alles bij het oude te laten. Te Makasser teruggekomen, had de gouverneur daarover nog een brief geschreven, doch van den radja ten antwoord ontvangen dat het hem te zwaar was om te dragen; dat, toen hij het contract van 1896 sloot, hij in de meenig verkeerd had dat alles zou blijven evenals vroeger.

„Tijdens zijn verblijf in Boni, waarop hierboven reeds melding werd gemaakt, bracht gouverneur Kroesen de zaak opnieuw ter sprake; hij hield den radja zijn contractueel op zich genomen verplichtingen voor, zoomede de ernstige gevolgen welke uit eene voortgezette weigering om aan het verlangen van het gouvernement tot overdracht van het recht tot heffing van tolrechten tegen behoorlijke schadeloossteling te voldoen, voor hem en zijn land zouden kunnen voortvloeien, doch ook daarna gaf de radja beslist te kennen zoolang hem het bestuur over Boni gelaten was, de heffing der in- en uitvoerrechten niet aan het gouvernement te kunnen afstaan.

„Dat inderdaad van Boni niets anders geëischt is dan waartoe het volgens het vigeerend contract verplicht is, blijkt hieruit dat bij artikel 1 van dit contract de tegenwoordige bestuurder en de landsgrooten van Boni, evenals hunne voorgangers gedaan hadden, o. m. verklaarden dat dit landschap, met deszelfs onderhoorigheid Lamoeroe, uit kracht van overwinning behoort tot het grondgebied van Nederl.-Indië, aan welks gouvernement en deszelfs vertegenwoor-

digers zij trouw, gehoorzaamheid en onderwerping beloofden. Op dien grond werd bij artikel 3 het landschap ook slechts als l e e n afgestaan aan Lapawawoi Kraeng Segeri, onder uitdrukkelijke voorwaarde van stipte en trouwe nakoming der in het contract omschreven verplichtingen.

„Aan het slot van artikel 21 nu van dat contract behoudt het gouvernement zich het recht voor de in het landschap bestaande belastingen, en daartoe behooren de in- en uitvoerrechten, te allen tijde tegen schadevergoeding over te nemen, terwijl het voorlaatste lid van artikel 22 luidt als volgt: „De bestuurder en de landsgrooten van Boni verklaren in het bijzonder zich te onderwerpen aan alle regelingen, welke het gouvernement van Nederlandsch-Indië nader mocht goedvinden vast te stellen, omtrent de exploitatie van pachten en omtrent het heffen van rechten van de vaartuigen welke de haven van Boni aandoen, zoomede van de aldaar in- en uitgevoerd wordende goederen."

„De halsstarrige, door niets gemotiveerde weigering van den leenvorst om aan een zijner contractueele verplichtingen te voldoen, zette de kroon op zijne tekortkomingen. Waren de vorige tekortkomingen van Boni's bestuurder steeds met een voorbeeldelooze lankmoedigheid behandeld, thans kon met deze houding geen genoegen meer genomen worden. Immers, na al het daarover verhandelde en nadat het gouvernement zoo duidelijk den radja zijn op goede gronden berustenden wensch te kennen had gegeven om gebruik te maken van een het gouvernement contractueel toekomend recht, kan het niet dan bij dringende noodzakelijkheid er weder van terugkomen en dit te minder omdat het in deze zaak tegenover Boni op een geheel legaal standpunt staat.

„Bovendien zijn de voorbereidende werkzaamheden voor de invoering der tolrechten-heffing te Makasser, voornamelijk wat de noodige gebouwen betreft, zoo ver gevorderd, dat binnen een niet te lang tijdsverloop aldaar met het heffen dier rechten begonnen zou kunnen worden, terwijl de handel te Makasser van meening is dat niets zijne belangen zoo ernstig zou bedreigen dan dat tot die heffing overgegaan zoude worden zonder tegelijkertijd denzelfden maatregel op geheel Zuid-Celebes toe te passen, voor welke meening gegronde redenen schijnen te bestaan.

„Tot zooverre, de op het oogenblik met Boni hangende kwestiën. Zooals werd opgemerkt kunnen de grieven tegen dat landschap worden verdeeld in drie groepen:

„1e. de door den radja gepleegde machtsoverschrijdingen;

„2e. zijn slecht, vexatoir bestuur over eigen onderdanen en

„3e. zijne weigering, mede te werken tot het overdragen van het heffen van tolrechten aan het gouvernement;

„drie groepen echter die tot de juiste beoordeeling van het conflict als een samenhangend geheel moeten worden beschouwd en die ook een gemeenschappelijken achtergrond hebben. Immers, zoowel de onder punt I vermelde grieven als die bedoeld onder punt III geven ondubbelzinnig blijk van een diepgewortelden geest van verzet, welke het zelfbestuur tegen het gouvernement bezielt en van onwil om de contractueele verplichtingen na te komen, terwijl het wanbestuur van den radja over eigen onderdanen mede getuigt van geringschatting dier contractueele verplichtingen. Noch vermaningen, noch waarschuwingen, noch dreigementen vermochten verandering in dezen toestand te brengen.

„De gevoelige les, den Bonieren in 1860 toegebracht, schijnt geheel door hen vergeten. Van een bondgenootschappelijken staat werd Boni teruggebracht tot een leenrijk, welks vorst het landschap in leen ontving onder de nadrukkelijke voorwaarde van stipte en trouwe nakoming der in het contract omschreven verplichtingen. En niet alleen de vorst, ook de rijksgrooten van Boni verklaarden in art. 1 van het vigeerend contract, dat dit landschap, met deszelfs onderhoorigheid Lamoeroe, uit kracht van overwinning behoort tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië, welks gouvernement en deszelfs vertegenwoordigers zij trouw, gehoorzaamheid en onderwerping beloofden.

„Die trouw, die gehoorzaamheid, die onderwerping spreken echter zeer zeker niet uit hunne daden na het optreden van den thans het bestuur voerenden leenman, wiens eigen zoon als poenggawa of legeraanvoerder steeds bereid is, voor hem op strooptocht te gaan, terwijl die bestuurder ook niet geschroomd heeft om zich gewapenderhand te mengen in de aangelegenheden van naburige staten dan wel elders gevestigde Bonieren, ja zelfs hen die op ons rechtstreeksch gebied gevestigd zijn te gaan plunderen en brandschatten.

„Jarenlang trad Boni's vorst het contract met voeten, thans verzet hij zich hardnekkig tegen het nemen van maatregelen welke getroffen moeten worden zoowel in het belang van het algemeen als in dat van Boni in het bijzonder; maatregelen die trouwens ook zijn persoonlijke belangen niet kunnen schaden, daar aan het slot van artikel 21 van het contract is bepaald dat het gouvernement zich het recht voorbehoudt om „de bestaande belastingen — en daartoe behooren de in- en uitvoerrechten — te allen tijde tegen schadevergoeding over te nemen", en de in uitzicht gestelde schadevergoeding zóó ruim werd genomen, dat 's vorsten inkomsten door het afstaan der in- en uitvoerrechten eer zouden vermeerderen dan verminderen. Toch bleef hij tegenstand bieden, niet alleen in den vorm van lijdelijk verzet aanvankelijk en pertinente weigering ten slotte, maar hij verstoutte zich zelfs om zich openlijk tegen het gouvernement te wapenen, door ruimen invoer van vuurwapens en munitie. eene daad waardoor het contract opnieuw werd gevioleerd.

„Door het ongestraft plegen door Boni der hiervoren omschreven herhaalde contractbreuken zijn ook andere landschappen in gisting gekomen en zoo ontstond, zooals een van 's regeerings adviseurs het noemde, een politieke ziektetoestand in Celebes, die slechts door krachtig ingrijpen, door het nadrukkelijk doen gelden van onzen wil kan genezen; slechts door het volledig toegeven aan onze eischen door Boni en zoo niet dan door dwangmaatregelen kan op genoemd eiland het overwicht van het gouvernement weder volkomen worden hersteld en daarmede de mogelijkheid geopend om maatregelen te nemen die noodig zijn voor de bevordering der welvaart van de bevolking in deze streken en die tevens in het belang zijn van het gouvernement."

Uit bovenstaande mededeelingen blijkt duidelijk, dat de opheffing van het vrijhavenstelsel en de onwil der vorsten van Zuid-Celebes om zelfs tegen ruime schadeloosstelling afstand te doen van hun recht tot het heffen van in- en uitvoerrechten in hun gebied, de rechtstreeksche aanleiding is van het in den laatsten tijd ondervonden verzet en de regeering thans tot actief optreden dwingt.

In de jongste aflevering van het *Ind. Mil. Tijdschrift* komt een opstel voor van den luit.-adjudant J. van der Weijden, dat eene verzameling is van gegevens omtrent Boni, welke uit een militair oogpunt van belang kunnen zijn. Wij ontleenen aan dit opstel de volgende bizonderheden, welke met het oog op de aanstaande expeditie ook voor niet-militaire lezers belangrijk kunnen worden geacht.

Het vorstendom Boni bestaat uit: eigenlijk Boni en uit de Palili- of vasalstaten (w. o. Lamoeroe). Van eigenlijk Boni is de hoofdplaats Watamponé, op eenige kaarten ook Boni genoemd.

Het grenst ten oosten aan de Golf van Boni. De kust is zeer laag en loopt met bijna onmerkbare helling in zee af, zoodat bij eb een breede strook van ± 1 K. M. droog valt. Baaien worden daar niet aangetroffen. De reeden van Badjoé en van Palima liggen geheel open voor den oostenwind. Schepen van 10 of meer voet diepgang moeten 2 mijlen uit de kust blijven. In den oostmoesson staat op die reeden meermalen eene hevige branding. Langs de geheele kust worden koraal- en modderbanken aangetroffen. Tot op een afstand van 5 K. M. van de kust is het land laag, moerassig en begroeid met nipahbosschen.

Het binnenland is zeer bergachtig, de hoogste toppen verheffen zich echter niet hooger dan ± 800 M. Van de geologische gesteldheid is niets bekend, een deskundig onderzoek heeft nooit plaats gehad. De bodem der vlakten is over het algemeen zeer vruchtbaar en zeer geschikt voor rijstcultuur. Het product is echter thans van slechte kwaliteit omdat de grondbewerking slechts oppervlakkig wordt uitgeoefend en de sawahs geheel van regen afhankelijk zijn, hoewel de talrijke bergstroomen bevloeiïng zeer gemakkelijk zouden maken, welke dan ook in enkele vlakten vroeger werd toegepast; de daar aangelegde waterwerken zijn door verwaarloozing thans bijna geheel verdwenen.

De eenige kunstweg(?) in het geheele rijk is de weg van Badjoé naar Watamponé (slechts ± 6 K. M.), die tijdens de laatste expeditie (1859-1860) door onze troepen werd aangelegd. Ze is echter slechts 4 M. breed en niet verhard; in den regentijd waarschijnlijk een modderpoel. Alle overige gemeenschapsmiddelen te land worden gevormd door voetpaden of door paardenpaden, z. g. petèkké-wegen, de laatste zijn veelal ook in den regentijd bruikbaar.

De meeste regen valt in Boni in den oostmoesson gedurende de maanden Mei, Juni en Juli; de droge tijd is in de maanden Augustus tot November. De oostenwinden staan van Juni tot eind November krachtig door en veroorzaken bij de bevolking veel koortsen. De westenwinden nemen in December een aanvang; ze waaien minder hevig en zijn minder ongezond dan de oostenwinden.

Rijst en djagong zijn de belangrijkste cultuur-producten; tabak, suikerriet, katoen en koffie worden slechts in geringe hoeveelheden voortgebracht. Rundvee wordt niet aangetroffen, schapen en geiten in klein getal; het aantal karbouwen is vrij belangrijk. De eertijds zoo bloeiende paardenteelt gaat sterk achteruit.

De bevolking is niet talrijk, bedraagt vermoedelijk niet meer dan 70.000 zielen. De Bonieren munten boven de andere Boegineezen uit door vormelijkheid en beschaafde taal, worden trotsch en heerschzuchtig genoemd. Hun godsdienst is de Mohamedaansche, waarvan de voorschriften echter zeer slecht

worden opgevolgd. Het aantal hadji's is gering, hun aanzien en invloed zijn onbeduidend. Mesigits worden nergens aangetroffen, slechts verwaarloosde bamboezen loodsen worden tot bedehuis gebruikt.

Alle huizen zijn op palen gebouwd en zien er meestal smerig en verwaarloosd uit. De ruimte onder den vloer dient voor bergplaats en paardenstal.

In verband met de overal heerschende onveiligheid zijn de meeste huizen omgeven met paggers van boomtakken of gespleten bamboe.

Omtrent strijdkrachten en bewapening vermeldt het aangehaalde artikel het navolgende:

„Boni is een van de weinige staatjes in onzen archipel, die reeds in vredestijd over eene kleine gewapende macht beschikken. Men heeft er namelijk de zoogenaamde *djowa's*. Dit zijn contingenten, uit de verschillende landschappen, districten of kampongs te zamen gebracht, welke dienen om den persoon en de eigendommen van de vorst te beschermen, diens bevelen te doen eerbiedigen, enz. Deze *djowa's* vormen dus eigenlijk meer een soort politie.

„De *djowa's* worden, behalve voor politiediensten en het doen van gewapende tochten, ook gebezigd tot het verrichten van huiselijken arbeid voor den vorst. De duur van den diensttijd is geheel onbepaald en blijft afhankelijk van de luimen en willekeur van den vorst.

„Overigens wordt in vredestijd niets aangewend om het rijk in verdedigbaren staat te houden. Men vangt daarmede eerst aan, wanneer men een oorlog te wachten heeft of dien tegen anderen voeren wil.

„Zoodra dit het geval is, wordt de bevolking, zoowel die der vasallen als die welke tot het gebied van den vorst behoort, te wapen geroepen. Daartoe worden bevelen, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, met inachtneming van de gebruiken des lands, door zendelingen naar de verschillende deelen van het rijk aan de ondergeschikte hoofden en vasallen overgebracht, die dan zorgen, dat de bevolking aan de roepstem van vorst en rijksraad gehoor geeft tot een aantal, als in die bevelen of volgens landsgebruik is aangegeven.

„Het spreekt vanzelf, dat men bij het te wapen roepen der mannelijke bevolking in de eerste plaats diegenen laat opkomen, die vroeger reeds gevochten hebben of die in het Ned. Ind. leger hebben gediend.

„Hoe groot het aantal strijders zal zijn, dat wij bij eene aanstaande expeditie tegenover ons zullen knnnen verwachten, valt zelfs niet bij benadering op te geven. Velen onzer zijn van meening, dat een groot gedeelte der mannelijke bevolking niet zal gehoorzamen aan het bevel van vorst en rijksgrooten, wanneer deze hunne benden tegen het Ned. Ind. Gouvernement ten strijde zullen roepen, en dat het volk ons zal beschouwen als de redders, die het van de dwingelandij en de willekeur van hunne hoofden zullen verlossen. Men scheppe zich echter geen illusies. Wel is waar is het een feit, dat een gedeelte der bevolking van Boni het bestuur van vorst en rijksgrooten moede is en dat velen zich aan de willekeurige handelingen hunner hoofden onttrekken door het land te verlaten en zich te vestigen in de onder ons direct bestuur staande landschappen, doch men kan er van overtuigd zijn, dat vorsten en hoofden den godsdienst en den invloed der priesters zullen aanwenden, om den kafirhaat in de bevolking wakker te schudden. Wel kan de afkeerigheid der bevolking van het bestuur harer hoofden een spoedig einde van den oorlog doen verwachten, doch bij het uitbreken van

den strijd zal de bevolking ons niet met gejuich als hare redders begroeten, integendeel in ons gehate kafirs zien, tegen wie het voeren van den heiligen oorlog de plicht is van ieder Mohammedaan.

„Men schat het aantal weerbare mannen dat aan den strijd zou kunnen deelnemen, op ± 10.000. Voegt men hieraan toe een 2000 tal strijders uit de omliggende staatjes (Wadjo, Soppeng, enz.), dan zou Boni's krijgsmacht op ongeveer 12.000 weerbare mannen zijn te stellen. Deze strijders staan onder hunne eigene hoofden. Zij zijn hartstochtelijke schuivers en dobbelaars, vadsig en zorgeloos in hunne bivaks, zoodat overvallingen veel kans op succes zullen hebben. Overigens zijn zij bestand tegen vermoeienis en ontbering.

„Een gedeelte der krijgsmacht kan als ruiterij worden aangemerkt. Hoe talrijk deze ruiterij thans is, valt moeilijk te zeggen, doch zeker is het, dat het aantal paarden niet meer zoo groot is als vroeger, zoodat ruiterbenden van ± 2000 paarden, zooals den 28en Februari 1859 o.a. bij Malowe optraden, in de toekomst wel niet meer zullen voorkomen.

„Hoewel volgens sommige schrijvers de rijkunst der Boegineezen zeer hoog staat, heeft zij in werkelijkheid slechts weinig te beteekenen. Wel zijn zij onbevreesd te paard en durven zij de snelste gangen aan te nemen, doch daarmede is ook alles gezegd. Zij zitten op hunne paarden, doch van rijden, zooals men dat in cavaleristischen zin verstaat, is bij hen geen sprake. Zij zoeken bij het besturen van hunne paarden alleen hulp in den teugel en trachten de dieren door trekken en rukken te brengen waar zij ze hebben willen. De Boegineezen gebruiken geen stijgbeugels en zitten te paard met het eene been afhangend en met het andere opgetrokken, waarbij de zool van den voet tegen de schoft gedrukt wordt. Zij buigen het bovenlijf sterk voorover om den korten rotanteugel te kunnen vatten. Door hunne manier van te paard zitten, vallen zij er in de snelle gangen spoedig af, doch door hunne vlugheid zijn zij er ook weer spoedig op.

„Volgens geruchten worden de Bonieren tegenwoordig in den wapenhandel geoefend door een viertal Turken. Een spionnenbericht, in December van het vorige jaar ontvangen, luidde, dat de Poenggawa elken dag zijne soldaten (plm. 800 in getal) liet exerceeren.

„De wapenen der zoogenaamde infanterie zijn krissen, klewangs, werpspietsen of andere lansen en geweren.

„Het aantal draagbare vuurwapenen, waarover Boni zou kunnen beschikken, wordt zeer verschillend opgegeven. Volgens sommigen bedraagt dit aantal niet meer dan 1000, volgens anderen wordt het weer op ongeveer 4000 geschat. Men is in het bezit van Beaumontgeweren, Miniékarabijnen met vaste en met toeslaande bajonet, Winchester repeteergeweren, voorlaadgeweren en dondertussen In November van het vorige jaar berichtte de gouverneur van Celebes, dat een onder hem dienende beambte hem het volgende had medegedeeld: „Vernemende dat ergens een Bonische prauw zoude liggen, ging hij, als inlander verkleed, derwaarts, een Winchestergeweer met zich voerende. De kwaliteiten van dat geweer roemende, vernam hij van de opvarenden der prauw, die bleken de behandeling van hetzelve geheel te kennen, dat Boni een 300 dier wapens met 9 en 12 schoten zoude bezitten, aldaar van uit Singapore via Soembawa ingevoerd, en dat zij deelgenomen hadden aan oefeningen in het schieten naar de schijf met die geweren. Men

klaagde over het zooveel minder juist schieten dezer Winchesters dan de Beaumontgeweren; te dien aanzien prefereerde men zelfs de oude tromp-laders, waarvan er ongeveer 2000 in Boni aanwezig zouden zijn. Het minder juist schieten met de Winchesters was vermoedelijk een gevolg van het niet behoorlijk gebruik maken van het vizier, daar hij een Boniër op 30 pas liet schieten met zijn geweer, waarvan het vizier door hem ongemerkt op 500 M. was gesteld".

„Het houden dezer oefeningen in het schijfschieten werd ook uit den mond van andere prauwvoerders vernomen.

„Een in December van het vorige jaar uitgezonden spion meldde dat Boni nog steeds voortgaat den voorraad aan geweren en kruit aan te vullen. Om de geweren, meestal afkomstig van Singapore, aan te koopen, was men bezig in Boni eene oorlogsbelasting te heffen. Zoo moest men voor iederen karbouw, klein of groot, een halven gulden betalen, terwijl verder iedereen belast werd met het betalen van een minimum van *f* 0.50. Zij, die meer konden missen, moesten meer belasting afdragen, zoodat er personen waren, die *f* 50 en *f* 100 moesten betalen. Verder meldde dezelfde spion, dat de laatste bezending geweren, uit Singapore aangevoerd en afkomstig van een aldaar wonenden Arabier, bestond uit 200 achterladers.

„Te Balang Nipa liepen het vorige jaar geruchten, dat aanzienlijke hoeveelheden buskruit in Boni zouden zijn binnengesmokkeld en dat verder in Boni zelf kruit zou worden vervaardigd. Spionnen hebben echter later gemeld. dat die pogingen tot vervaardiging van buskruit geen succes hebben gehad. De gewezen regent van Oost Boelo-Boelo deelde onlangs mede, dat hij met zekerheid wist, dat Boni een zeer grooten voorraad buskruit bezat. De Beaumontpatronen zijn afkomstig van particuliere fabrikanten.

„Als bijzonderheid vermelden wij, dat gepasporteerde hoornblazers van ons leger enkele Bonieren op den hoorn hebben leeren blazen en hen met onze signalen hebben bekend gemaakt. De door hen gebruikte hoorns zijn onze oud-model infanteriehoorns.

„De bewapening der ruiterij bestaat uit een kris en een of meer lansen, waaronder de voor den ruiter onmisbare lasso of striklans.

„Eenige dagen vóór den strijd worden de rijkssieraden op het open veld, althans buiten hunne gewone bewaarplaats gebracht en dan met het bloed van een karbouw of ander offerdier besmeerd. Tot die rijkssieraden behooren in Boni vele vaandels. Het meest bekende vaandel, dat vaak genoemd wordt in de geschiedenis der door Boni gevoerde oorlogen, is de Samparadja

„Het volksbegrip hecht zoo groote waarde aan de rijkssieraden, dat hij, die ze in zijn bezit heeft, als regeerend vorst wordt beschouwd. Bij opstanden tegen een vorst tracht men zich in de eerste plaats van deze voorwerpen meester te maken en zoo dat gelukt, dan is hem feitelijk het gezag ontnomen. Bij gelegenheid van het besmeren met bloed der rijkssierraden heeft gewoonlijk een volksfeest plaats, waarbij de hoofden en prinsen dansende en met ontbloote kris in de hand den eed van trouw zweren (men noemt dit mangaroe)."

Volgens onlangs hier te lande ontvangen berichten is als bevelhebber van de expeditie tegen Boni aangewezen de Kolonel der infanterie C. A. van Loenen, wien de Kolonel der cavallerie Jhr. L. D. C. de Lannoy als onderbevelhebber, de majoor A. Kisjes als chef van den staf zijn toegevoegd.

De expeditionnaire macht zal zijn samengesteld uit: $3^1/_2$ bataljons infanterie (het 6e, 9e, 19e en rechterhalf 15e bataljon), 1 escadron cavallerie en 1 batterij berg-artillerie, waarbij natuurlijk de noodige genietroepen en personeel van den geneeskundigen dienst en van de intendance zullen worden gevoegd. De transporttrein van Mr. Cornelis zal de expeditie mede maken. Het marine-eskader onder bevel van den Kapitein ter zee A. H, Hoekwater bestaat uit: de pantserschepen Hertog Hendrik en De Ruijter, de pantserdekschepen Holland en Zeeland — alle behoorende tot het auxiliair eskader — de flottielje-vaartuigen der Indische militaire marine de Assahan en de Siboga en een communicatie-vaartuig, de Tjantik II.

Het 6e bataljon bestaat uit 1 compagnie Europeanen en 3 compagniën Amboneezen, de overige bataljons bestaan uit 1 compagnie Europeanen en overigens uit inlanders. Van het 9e bataljon is een compagnie bewapend, ingedeeld en geoefend als de marechaussée van Atjeh.

Omtrent het plan der krijgsverrichtingen is natuurlijk nog niets bekend gemaakt. Wij weten slechts, dat te Paré-Paré, na Makasser de meest bloeiende havenplaats van Celebes, gelegen aan de Westkust in het rijkje Sidenreng, een bivak is ingericht en bezet werd door eene compagnie Amboneezen en te Tjamba, in het gouvernementsgebied nabij de Z. O. grens van Boni, eene compagnie Timoreezen is gelegerd. Door beide posten worden tal van toegangswegen naar Boni beheerscht. Aan de oostzijde wordt de kust door onze oorlogsschepen geblokkeerd, waardoor verdere aanvoer van opium, zout en oorlogsbehoeften wordt belet of althans zeer moeilijk wordt gemaakt.

* * *

VARIA.

HET ADVIES VAN DEN HEER VAN KOL OVER DE NIJVERHEID OP JAVA.

Onder de prae-adviezen, dezer dagen uitgebracht over de door de *Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek* gestelde vraag: „Welke Regeerings-maatregelen nopens de nijverheid op Java, zijn in het belang der inlandsche bevolking te nemen"? verdient dat van den heer H. van Kol, waarvan ons een overdruk werd toegezonden, eene meer uitvoerige bespreking.

Onder de vele studies van dien schrijver, zal dit advies, naar ons oordeel, een eerste plaats innemen, door den logischen gedachtengang en het helder inzicht in de maatschappelijke verhoudingen, dat er uit spreekt. Natuurlijk verloochent hij zijn principes niet en stelt hij zich voor, dat door verbetering van het productief vermogen der inlanders ook voor hen „het tijdstip worde bespoedigd dat, in plaats van het kapitalistische stelsel, het socialistische of maatschappelijke zal treden" (bl. 37), doch in afwachting van dien voor ons niet-socialisten minder begrijpelijken toekomstigen heiltoestand, zijn de actueele middelen om het volk vooruit te brengen, geheel overeenkomstig aan die welke ook andersdenkenden op sociaal gebied meenen dat moeten worden toegepast.

Eigenaardig is in deze studie het streven om het vraagstuk, zooals in de inleiding gezegd wordt van het gebied der gewaagde beschouwing over te brengen op dat der practische politiek en dat de schrijver zich hier vooral doordrongen toont van de stelling door hem als motto van het eerste hoofdstuk gekozen, dat de geschiedenis eene opvolging is van dwingende noodzakelijkheden, een keten van oorzaken en gevolgen.

Om op dat practisch terrein te blijven, worden achtervolgens besproken: De ontwikkeling der volkshuishouding in het algemeen; de bevordering en ontwikkeling der industrie in verschillende landen in het bijzonder, alsmede ten slotte, of en hoe dit voor Java van Regeeringswege kan geschieden. In het eerste hoofdstuk leest men o. a. de stelling dat hoe gemakkelijk en vruchtdragender de productie is, des te hooger stijgt de ontwikkeling van een volk; immers deze verandert met de productie-wijze, al kunnen ideologische invloeden, zedelijke en intellectueele aanleg, invloed van klimaat, ras en milieu niet worden geloochend en bestaat er wisselwerking tusschen beiden. Achtervolgens wordt nagegaan hoe in hoofdzaak in historische volgorde zijn waar te nemen: het huiswerk (huisvlijt), de loonarbeid, het handwerk, de huisindustrie en het fabriekswezen. Bij de eerste voorziet elk gezin in eigen behoefte, aan kapitaalvorming wordt niet gedacht; de eenige arbeidsverdeeling is die der geslachten of het onderling hulpbetoon, het „toeloeng-menoeloeng" der Maleiers, ook bij andere volken terug te vinden. Bij den loon-arbeid blijft de grondstof in het bezit van den voortbrenger, die de bewerking tegen loon opdraagt aan den arbeider, welke in zijn eigen huis of in de woning van zijn klant werkt. Hiervan zijn op Java vele voorbeelden, bedrijfskapitaal is er niet

bij noodig. Bij de inlandsche kunstindustrie, goud- en zilverbewerking, snijwerk, enz., verdient dit op Java steun der Regeering.

Bij het lator ontstane handwerk wordt niet langer voor loon gewerkt, maar de werkman tracht tegen min of meer vaste prijzen afzet te vinden voor het bewerkte product. Zijn persoonlijkheid geeft den doorslag, kapitaal en arbeid zijn bij dit bedrijf niet gescheiden. Bij verbetering der primitieve gereedschappen en behoorlijke opleiding der handwerkslieden heeft ook dit op Java nog wel een toekomst. De huis-industrie, waarbij de arbeiders nog in eigen woning of werkplaats werken, nadert reeds meer de kapitalistische productie. Zij behoort niet verward te worden met de in de eerste plaats genoemde huisvlijt, die werkt voor de behoeften van het gezin. Hier ontwikkelt zich een ware productie, liefst in streken waar de grondstoffen gemakkelijk te krijgen zijn en het bedrijf slechts eenvoudige middelen en handgrepen vereischt. Eenige kapitaalvorming is voor deze industrie noodig en met slechts een enkele stap gaat zij over tot het fabriekswezen. De omvang wordt in den regel te gering geschat. In Londen en Parijs leven duizenden arbeiders in haar dienst en in Rusland houden 7½ millioen landlieden zich er mede bezig en produceeren voor meer dan 2 milliard gulden waarde. Zoo was het met de handweverijen in Moskou doch nauwelijks deed de stoommachine haar intrede, of zij moesten kiezen tusschen den loonarbeid in fabrieken of hun ondergang. Ook op Java heeft de invoer der fabrieksgarens en weefsels de aloude inheemsche textiel-industrie grootendeels verdrongen. Toch acht de schrijver eene herleving der huisindustrie op Java geenszins onmogelijk. Bij goede regeling van den afzet zouden dan de tegenwoordige tusschenpersonen, die vaak woekerwinsten afpersen [1]), kunnen vervallen en de volle opbrengst van zijn arbeid den inlander ten goede komen. De individueele nijverheid kan dus, vooral op het gebied der kunstindustrie, op Java nog gulden dagen beleven, mits het verschaffen van productiemiddelen en het ter markt brengen van het product. Dit geeft den schrijver aanleiding tot een kleine uitweiding over den handel, waarin o. a. geconstateerd wordt dat op Java de inlander geen deel aan den groothandel heeft, terwijl de marskramerij in handen is van Chineezen en Arabieren. Voor dien tusschenhandel mist de inlander kapitaal, kennis en connectiën, al mag men bezwaarlijk den Javaan, vooral de vrouw, elken handelsgeest ontzeggen. Behalve wat handel in rijst, tabak en kleedjes is alles in handen van vreemden; doch dit kan en moet, volgens den heer Van Kol anders worden door leiding en ingrijpen van de Regeering.

Bij de bespreking van het fabriekswezen wordt in het licht gesteld hoe vroeger slechts gebruiksgoederen werden voortgebracht, doch thans alleen ruilwaarden geproduceerd; credietwezen, handel. scheepvaart en spoorwegen namen daardoor een groote vlucht; het kapitaal in den aanvang onbekend, werd beheerscher van den aardbol. „De Weltwirthschaft" ontstond; na de verzorging van het gezin, kwam die van stad en natie, want voor den afzet van de reusachtige productie der moderne fabrieken was een wereldmarkt noodig en werd deze eerlang te klein.

Terwijl de toepassing van het groot-kapitaal op de industrie sommige

[1]) Zie *De Ind. Gids* 1903 II bl. 1891.

takken van handwerk te gronde richtte, behoeft dit niet met alle en overal, met name op Java, het geval te zijn. In Oostenrijk heeft de regeering aan het kleinbedrijf de hand gereikt en nu vraagt de schrijver of onze Regeering reeds jaren geleden geen maatregelen had kunnen nemen om op analoge wijze als daar de doodelijke concurrentie der Europeesche industrie te weren. Waar vroeger aan de O. I. C. massa's garens geleverd werden, is nu geen enkele spinnerij meer aanwezig, petroleum en lucifers verdrongen de inheemsche verlichtingsmiddelen en allerlei andere bedrijven gingen kwijnen. De Indische regeering, die niet beproefde ze te steunen, laat staan nieuwe te scheppen, wordt blind genoemd voor de moderne ontwikkeling, terwijl de ontwikkeling der volkshuishouding juist, volgens den heer Van Kol, een der voornaamste plichten van de Staatsmacht is. Op Java moet naar de ontwikkeling van een krachtig industrieel bedrijf, door en voor den inlander worden gestreefd; voor de groot-industrie moeten de grondslagen worden gelegd. „Daarvoor zijn noodig: geschikte arbeidskrachten, bruikbare grondstoffen, doeltreffende arbeidsverdeeling, wetenschappelijke studieën, behoorlijke machinerieën en gereedschappen, een goede afzethandel en vervoermiddelen, en — last not least! — een flink bedrag aan kapitaal". Aan niets van dat alles zal het op Java volgens den schrijver behoeven te ontbreken. Wat het eerste punt betreft, de vorming van een proletariaat is reeds in vollen gang. Met zijn snelvlietende rivieren en watervallen kan Java nog vrij wat kracht produceeren; om een goeden afzet te verzekeren zal het voldoende zijn de koopkracht der millioenen Javanen op verschillende wijze te versterken. Doch vóór alles moet er voldoende kapitaal zijn en dit is een moeilijk vraagstuk in een land, dat reeds sedert eeuwen werd uitgemergeld en beroofd. Hierbij wordt nagegaan hoe de oorspronkelijke accumulatie er van in Europa plaats had. Roof van gemeentegronden, diefstal van kerkelijke goederen, geknoei van belastinggaarders, plundering van het Oosten en van Indië, de ontdekking van Amerika, slavenhandel, enz. waren de hoofdmomenten bij de opeenstapeling van rijkdommen na de Middeleeuwen. Toen kwamen de ontdekking van ijzer- en steenkolenmijnen in Europa, goud in Peru en Mexico en de stijgende waarde der gronden in de steden er nog bij. In gloeiende bewoordingen wordt de proletariseering der massa en de ontwikkeling der plutocratie geschilderd, het ontstaan „der thans nog heerschende kapitalistische periode". Het kapitalisme is een historisch feit geworden en het baat weinig nu nog veel te theoretiseeren over zijn historische noodzakelijkheid, doch wat wel onderzocht moet worden is „of aan de tegenwoordige productiewijze, die wij ook op Java nastreven, onafscheidelijk zijn verbonden de onrechtvaardigheden, zoodat de weelde van enkelen moet gekocht worden door de ellende der massa, en of haar eenige doel mag zijn het scheppen van meerwaarde voor den kapitalist". Zonder op deze quaestie, waaromtrent het oordeel van den schrijver bekend is, hier verder in te gaan, wijst hij op den plicht der Regeering, ook in onze koloniën, om de misstanden van het industrieel regiem naar krachten te besnoeien, door bepalingen tegen overmatigen arbeid, afpersing enz., doch alvorens dit nader te bespreken, gaat hij na wat in dit opzicht in meer beschaafde landen is gedaan. Zoo wordt aangetoond dat in enkele tientallen jaren Duitschland den overgang van het agricultuur-tijdperk

naar de industriëele periode heeft doorloopen, waarnaar ook op Java gestreefd moet worden. Als oorzaken worden genoemd de energie, de ondernemingsgeest en de geest van associatie der krachten, die de Germanen kenmerkt. Verder het uitnemend volksonderwijs de hoogstaande technische opleiding en de invloed der staatsmacht. In Frankrijk wordt gewezen op hetgeen vorsten en staatslieden ter bevordering van de industrie gedaan hebben, doch door de zware belastingen, gevolg van het militairisme, de onvoldoende toeneming der bevolking en de zware concurrentie van het buitenland bekleedt Frankrijk nauwelijks den 6den rang onder de industrieele mogendheden. De voorrang wordt door Engeland bereikt, waar het volksinkomen verrassend snel klom.

In de beschouwingen over België en Nederland wordt o. a. aan het tengevolge van oorlogen immigreeren van Vlaamsche en Fransche wevers een ommekeer in de industrie toegeschreven; deze gebeurtenissen deden o. a. de katoennijverheid geboren worden. (waarmede wel zal bedoeld zijn de textielindustrie in het algemeen, want vòòr het begin der 19de eeuw was de katoeninvoer van geen beteekenis) Wat België betreft eerst het continentale stelsel en later het immigreeren van Engelsche industrieelen hebben er het fabriekswezen ontwikkeld, zoodat het nu een der meest industrieele en welvarende landen van den aardbol is. Bij Noord-Amerika wordt er op gewezen, hoe daar nog in 1880 driemaal meer kapitalen waren gestoken in het boerenbedrijf dan in het fabriekswezen. Men mag voor Java wel in het oog houden dat de export van landbouwvoortbrengselen uit de Vereenigde Staten in 1900 bijna 2000 millioen gulden waarde had en nog altijd den grondslag van den enormen rijkdom aldaar vormde.

Een betere vergelijking is echter te maken tusschen Java en Rusland. In beide landen staat men aan den wieg van het kapitalistisch regiem, dat reeds een paar honderd jaar in West-Europa bestaat en het is er de vraag hoe zal men de economische evolutie, die in aantocht is, op de beste wijze in de hand werken. Na gewezen te hebben op hetgeen minister Witte als een tweede Colbert tot stand bracht op het punt van fabrieken en spoorwegen, toont de schrijver aan hoe de autocratische regeering blind bleef voor de rechten en het geluk der arbeiders en landbouwers. Men doorleeft een crisis in de industrie door het gemis aan koopkracht van de steeds armer geworden landbouw-bevolking. Ook de protectie bleek in Rusland een ramp voor het volk en de industrie, door deze kunstmatig op te drijven zonder een veld van afzet te vinden. De Russische boer, en ook daarin gelijkt hij op den Javaanschen desa-man, vurig gehecht aan zijn dorp en zijn grond, zal alleen door de harde noodzakelijkheid der armoede, door zijn toenemende proletariseering de fabriekssslavernij aanvaarden. Wordt die overgang in Rusland als pijnlijk beschouwd, meer hoop heeft de schrijver uit dit oogpunt op Britsch-Indië, dat in de 18de eeuw reeds een land van industrie was Indische katoen en zijde, benevens de gedrukte „Calicots" en „Indiennes" werden er in de 18de eeuw nog tegen metalen geruild en hielden zegevierend de concurrentie vol tegen de Vlaamsche en Engelsche wevers, doch het handwerk werd er doodgedrukt door de Britsche machines; de fijnere handwerken werden vernietigd door de markt te overstroomen met goedkoop goedje, dat door bescherming van Regeeringswege een grooten voorsprong kreeg.

Millioenen wevers en ambachtslieden werden gedwongen de voorvaderlijke ambachten op te geven en grondstoffen uit te voeren in ruil voor het fabriekswerk der vreemde overheerschers. Aan de hand van R. C. Dutt, „Economic History of India" wordt vermeld hoe in het begin der 19de eeuw van alle katoen- en zijdeweefsels een prohibitief invoerrecht van 70 à 80 pCt. werd geheven. Hoe Britsch-Indië, een land met ontzaggelijke hulpmiddelen, op verschillende wijzen is achteruitgezet wordt nader uitvoerig vermeld. „Zonder een industrieele regeneratie is van meer welvaart of liever verdwijnen der armoede geen sprake. Doch dat nieuwe ideaal kan alleen worden bereikt door verschaffing van het voor elken vooruitgang onmisbare kapitaal, dus vermeerdering en verbetering van de productiemiddelen".

Het laatste land dat als punt van vergelijking dienst doet is Japan, hetwelk nauwelijks $^2/_3$ eeuw geleden veel overeenkomst met Java vertoonde; beide landbouwlanden, alles geschiedde in handenarbeid, overbevolking leidde tot dwergbedrijf, vele kleine bezitters verdwenen, zonder dat concentratie van bezit tot het groot-bedrijf leidde. De Regeering greep in door leiding, landbouw-crediet, scholen, proefvelden en voorschotten. Zij schiep het individueele eigendom van den grond, doch beschermde den kleinen man tegen de gevolgen daarvan (Weulersse. Le Japon d'aujourd'hui 1904.)

Met die groote ontwikkeling op industrieel gebied, voorgegaan door staatsfabrieken en gesteund door kapitaal in den vreemde opgenomen, waarbij thans nog de lasten van den oorlog komen, is in Japan een toestand ontstaan, die naast de geschilderde lichtpunten ook ernstige schaduwzijden heeft. Wel zijn de loonen gestegen, doch zij zijn nog zeer gering en uit het straks genoemde werk wordt de uitspraak aangehaald: Le Japon est le paradis de la grande industrie, mais l'enfer des travailleurs. L'avenir y est au capital le moins scrupuleux".

Eindelijk komt de schrijver in zijn derde hoofdstuk tot de behandeling der vraag: „Wat kan voor Java van Regeeringswege geschieden"? Allereerst wordt hierbij onderzocht of Java behoefte heeft aan industrieële ontwikkeling en dan worden al dadelijk de volgende cijfers aan de beroepstelling van 1900 (K. V. 19 2) ontleend: 5014218 landbouwers, 365315 ambtenaren en desabestuurders, 20516 geestelijken, 18793 onderwijzers, 343730 handelaren, 120897 inlanders bij het verkeerswezen, 88485 in de verzameling-nijverheid, 48764 huis- en stalbedienden. 792621 van andere beroepen en 159289 inlanders, die voor eigen rekening eenige nijverheid beoefenen, doch van deze was nog de grootste helft tevens landbouwer, zoodat het aantal zuivere industrie-arbeiders niet meer dan 77897 bedraagt, waarvan 59 pCt. in de residenties Soerakarta, Kedoe, Semarang, Batavia. Djokjakarta en Soerabaja, die te zamen slechts 41 pCt. der geheele bevolking tellen. Meer dan een millioen volwassen mannelijke inlanders waren zonder beroep of bedrijf. Tegen 1.1 pCt. der volwassen inlandsche mannen, die een zelfstandig nijverheids-bedrijf uitoefenden, was dit bij de Vreemde Oosterlingen met 10.2 pCt. het geval en bij de Europeanen met 7 pCt. Van de 19604 volwassen Europeanen werden er 7712 door het gouvernement bezoldigd. De anderen waren in den handel of bij de cultures. Alle ondernemingen, zoowel op het gebied van landbouw als van industrie, die of belangrijk kapitaal dan wel technische leiding of wetenschappelijke

vorming eischen, zijn in handen van Europeanen of Chineezen. Zelfs als loondienaren is het aantal inlanders gering, daar in 1895 slechts 4 pCt. der inwoners van Java, die een bedrijf uitoefenden, werkzaam waren bij de Europeesche cultures en 14 groote industrieele ondernemingen niet meer dan 2885 werklieden bezigen. Bij den staat zijn er 1850 bij het Marine-Etablissement en 1890 bij de werkplaats en der S. S. De geringe omvang van het fabriekswezen op Java kan, volgens de heer Van Kol, zoo niet blijven. Met instemming worden de woorden van Minister Idenburg op 19 Nov. 1002 gesproken, aangehaald, (die op bl. 82 van den jaargang 1903 I van dit tijdschrift zijn geresumeerd) dat Java thans een overgangstijdperk doorleeft uit den zuiveren landbouwtoestand naar de periode, waarin de industrie meer op den voorgrond treedt. De aandacht moge voorts gevestigd worden op deze zoo juiste uitspraak van den heer. Van Kol: „De strijd om het bestaan op Java is niet zoozeer verscherpt door het groote zielental, — ook in dunbevolkte streken wordt gebrek geleden, — doch door het in aanraking komen met den wereldhandel, door de concurrentie der buitenlandsche fabrieken; de mindere waarde van zijn landbouw en de onttrekking naar den vreemde van millioenen en millioenen aan land en volk; terwijl de ontwikkeling der industrie kunstmatig of indirect werd tegengewerkt".

De uitvoer van Java wordt in de jaren 1881—'85 berekend op ƒ 10.90 per hoofd en in 1897—1901 op slechts ƒ 9 40, nauwelijks 3 pCt. van die van België of Zwitserland. Gewezen wordt verder op de geringe koopkracht der Javanen en op de tegenstelling met vroeger, toen, zooals op gezag van wijlen Van Soest wordt gezegd, onder de Hindoe-vorsten Java in de 8ste tot de 16de eeuw een glansperiode doormaakte.

Vluchtig wordt aangestipt hoe dit verliep en hoe men onder Raffles later voor het eerst weer pogingen zag om de nijverheid op te beuren; daarop kwam een aanvankelijk streven naar handelsvrijheid en ontginning van woeste gronden, dat echter weldra met de beschermende rechten ten bate der Nederlandsche industrie en met het cultuurstelsel teniet ging. Door het consignatiestelsel, het vervangen van den ruil- door den geldhandel enz. is volgens den heer Van Kol het proletariaat ontstaan in een milieu zonder kapitaal en waarin kapitaalvorming voor den inlander vrijwel onmogelijk is. De Javaan staat in dit overgangstijdperk ongewapend in den strijd om het bestaan, onvoorbereid voor de zware taak die hem wacht. Hij wordt vergeleken bij een machteloos kind, dat om redding smeekt aan eene stiefmoeder, die het verwaarloosde.

Het doel is dan afgebakend: het in het leven roepen van een inlandsche fabrieksnijverheid met inlandsch kapitaal, naast en wellicht later in de plaats der Europeesche industrie. Het onderzoek is daardoor aan de orde, welke industrieën zijn op Java voor ontwikkeling vatbaar? Hulde brengend aan de bekende studie van den heer Rouffaer, kan deze slechts zelden tot leidraad dienen, daar zij alleen rekening houdt met de klein-industrie De schrijver wil blijkbaar verder, waar hij een nauwkeurig onderzoek noodig acht om na te gaan of een of andere industrie in handen van den inlander levensvatbaarheid kan verkrijgen tegen vreemde mededinging, al ware het maar tot afzet voor eigen gebruik van het eiland. Daarbij is veel ervaring, kennis en hoofdbreken noodig en moet veel kapitaal worden gewaagd, terwijl de inlanders moeten

worden geoefend. Daarom zal de moeilijke aanvangsperiode alleen kunnen uitgaan van den Staat, die er tijd en geld aan kan besteden.

Dat proeven door particulieren genomen met cement-fabrieken, bierbrouwerijen, enz. mislukt zijn, behoeft volgens den heer Van Kol niet te ontmoedigen; onder niet deskundige leiding, soms opgericht met speculatieve doeleinden, zonder voldoend bedrijfskapitaal en nieuw geld om de zaken in gang te houden tot zij winst gaan afwerpen, was volgens den schrijver moeilijk een beter resultaat te verwachten. Door nieuwe proeven met doorzettingsvermogen en energie genomen, hoopt hij den verloren tijd te zullen inhalen, plaatselijk wil hij aan de hand van het bekende rapport van Mr. Abendanon naar de meest geschikte industrieën doen zoeken. De leiding van het geheel moet aan ervaren, kundige mannen, vol toewijding en energie worden opgedragen, die van Java een parel onder de koloniën willen maken wat de welvaart van den Inlander betreft.

Zijnerzijds kan de schrijver niet meer doen dan een ruwe schets geven om zijn plan te verduidelijken, een schema ontwerpen voor het onderzoek ter bevordering der groot-industrie op Java. Zijn taak is met een breed handgebaar den weg naar het einddoel aan te wijzen; aan anderen de plicht het tracé uit te zetten en de piketten te slaan. Wij zullen hem op den weg langs verschillende industriën niet volgen, al bevatten de laatste 35 bladzijden van het advies ook belangrijke wenken, want in een overzicht als dit kunnen wij ons slechts tot de hoofddenkbeelden bepalen en dat trekt het merkwaardige slot nog de aandacht: „De vroeger verwachte internationale verdeeling van den arbeid, waarbij b. v. Indië de ruwe katoen, Australië de wol, Canada de waren enz., de grondstoffen dus, zouden leveren voor de industrieën van Europa is niet verwezenlijkt, integendeel een sterke *nationalisatie* van de productie is waar te nemen; steeds meer landen trachten zich onafhankelijk te maken van het buitenland, om binnen de eigen grenzen alles voort te brengen, waaraan men behoefte heeft. Frankrijk, Rusland en Oostenrijk gingen voor, Italië en Japan volgden, Australië is op weg en Canada wil zelf een industrie-staat worden. Er heeft eene voortdurende decentralisatie plaats der industriëen over de geheele aarde, elk volk wil op zijn beurt fabrieksvolk worden, en zelfs de meest achterlijke landen van Azië en Afrika zullen eenmaal alles zelf produceeren wat zij noodig hebben. Wanneer het juist is, dat eenmaal iedere streek zijn eigen voortbrenger en zijn eigen verbruiker zal worden, en vele verschijnselen wijzen daarop, dan moet Insulinde zich tijdig voorbereiden voor die taak die het dan te vervullen heeft".

Met het doel voor oogen om de sluimerende krachten die Java bezit, te wekken en, niet wanhopend aan zijn toekomst, een dergelijken toestand voor te bereiden, besluit de geestdriftige voorvechter van alle verdrukten zijn advies en waar het geldt de menschen aan te sporen tot belangstelling in het lot van den inlander en daadwerkelijken steun, als deze zich maatschappelijk omhoog tracht te werken is de bezieling, die van hem uitgaat van groote waarde.

Keert men met zijn gedachten op practisch terrein terug, dan is er in de uiterste consequenties der redeneeringen nog veel tegenstrijdigs. Waar voor den afzet van de reusachtige productie der moderne fabrieken een wereldmarkt

noodig is, die eerlang te klein wordt, zooals op bl. 10 van het advies wordt medegedeeld, zal toenemende voorziening in eigen behoefte van de genoemde onderdeelen van de wereldmarkt allernoodlottigst reageeren op de millioenen Europeesche fabriekarbeiders, steeds er op uit, om betere levensvoorwaarden te bedingen, doch wier producten door inkrimpend afzetsgebied, hoe langer hoe minder waard worden. Gesteld dat door onderwijs en leiding de karaktereigenschappen van het Maleische, Mongoolsche en andere rassen op één hoogte waren te brengen met die van het Kaukasische en dat men aldus hunne inferioriteit op het gebied van handel en nijverheid geheel overwon, dan kan dit niet anders dan ten koste van het geluk van de vertegenwoordigers van dit laatste ras en het is nu maar de vraag voor welk de schrijver de grootste sympathie heeft.

EEN GOED JAAR.

Nu de verslagen van verschillende instellingen en ondernemingen over 1904 geleidelijk het licht zien, kan men zich een meer nauwkeurig denkbeeld maken van de uitkomsten van het afgeloopen jaar, „waarin", zooals de President van de Javasche Bank in den aanhef van zijn verslag zegt, „de overgroote meerderheid der inwoners van Nederlandsch-Indië zeker geen reden tot klagen heeft gehad, terwijl ook de naaste toekomst in algemeenen zin met gerustheid wordt tegemoet gezien. Een vrij algemeene voorspoed werd hier in het leven geroepen door invloeden, die zich zoowel in als buiten Nederlandsch-Indië deden gelden, en veel geld werd *in* maar vooral *door* Nederlandsch-Indië verdiend. Gunstige weersgesteldheid en het nagenoeg geheel uitblijven van epidemische ziekten kwamen den producent ten goede; een bijna in alle streken bevredigende rijstoogst en meerdere inkomsten door de cultuur van andere producten werkten zeer tot herstel van de algemeene welvaart mede, en de importhandel ondervond den gunstigen weerslag daarvan door flinken omzet en betere vluggere betaling".

De steller van dit verslag wijst er verder op dat wel is waar ruim 2 millioen pikols rijst werden ingevoerd. tegen 1 millioen in het vorige en $3^1/_2$ millioen in het daaraan voorafgaande jaar, doch het kostende is gebleken de draagkracht der koopers niet te boven te gaan. Met uitzondering van de koffie, waarvan de productie zich evenwel in 1905 veel minder ongunstig liet aanzien, waren uitvoer en prijzen van de hoofduitvoerproducten nagenoeg algemeen stijgende. Vooral geldt dit de suiker, waarvan weer ruim 2 millioen pikols meer werden geproduceerd en de prijs een sedert jaren ongekende verbetering ondergaat.

In het begin van 1904 was de prijs laag en bestond de vrees dat Amerika zich hoofdzakelijk uit Cuba zou voorzien, terwijl het Verre Oosten, pas als flink afnemer begonnen, gedeeltelijk als afzetgebied zou worden verloren door den oorlog. In verband met, door den loop der geldmarkt in het leven geroepen, lage biedingen der wisselbanken voor de wissels, welke de exporteurs tegen de te verschepen suiker zouden te trekken hebben, deed de Javasche Bank, tot steun van die banken en indirect van de suikerindustrie, de toezegging, dat zij bereid was het verwachte surplus aan suikerwissels uit de

markt te nemen tot hare specie pariteit dat wil zeggen, tot een koers, die de Bank in staat zou kunnen stellen zonder schade zoo noodig in de schijnbare behoefte aan specie-invoer te voorzien.

Gedurende eenigen tijd waren grootere wisselinkoopen door de Javasche Bank hiervan het gevolg, doch toen de omstandigheden er toe gingen leiden dat de wisselbanken, daartoe te meer in staat gesteld door verlaging van het rentetarief van de Javasche Bank voor disconteering van buitenlandsche wissels, gelijke of betere koersen konden besteden, trok laatstgenoemde instelling zich terug, omdat daarmede de gedane toezegging verder nutteloos was geworden.

Vermeerderde consumptie, een onvoldoende oogst op Cuba, een ongunstig verloop der beetwortelsuiker-campagne en de rechtstreeksche gevolgen der Brusselsche conventie waren oorzaak van eene geleidelijke stijging der suikerprijzen, zoodat de oogst van 1905, en zelfs die van 1906, tot veel beter prijzen verkocht worden. Amerika en Britsch-Indië waren grootere afnemers dan gewoonlijk; maar de uitvoer naar Japan en Australië verminderde.

De groote suikeroogst en de andere gunstige omstandigheden in 1904 weerspiegelden zich in het verkeer. De ontvangsten van den Spoorweg Semarang-Vorstenlanden-Willem I waren, blijkens het Verslag van den Raad van Beheer der Ned.-Indische Spoorweg-Maatschappij — de vergoeding wegens medegebruik van het baanvak Solo—Djokja door de Staatsspoorwegen niet medegerekend — ruim *f* 122.000 hooger dan in 1903. Het aantal reizigers vermeerderde met 141000, de opbrengst met *f* 31.000. De spoorweg Batavia—Buitenzorg heeft ruim *f* 32.000 meer opgebracht dan het vorig jaar. Onder de stoomtramwegen van die maatschappij is vooral merkwaardig de lijn Goendih—Soerabaja, die reden tot tevredenheid gaf, omdat zoowel het personen- als het goederenvervoer niet onbelangrijk vermeerderde. In het verslagjaar werden 107000 reizigers en 47000 ton vrachtgoederen meer vervoerd dan in 1903 met een opbrengst van onderscheidenlijk *f* 28,500 en *f* 170.000 hooger dan in het vorig jaar. Het vervoer van dienstgoederen niet medegerekend was de opbrengst in 1904 nagenoeg *f* 700.000 tegenover *f* 481.000 in 1903. Wanneer men in aanmerking neemt dat deze lijn van Goendih uit eerst loopt door het zuiden van de zoo dikwijls beklaagde afdeeling Grobogan, dan door de schaarsch bevolkte zuidelijke districten van Blora en van Padangan af door de Solovallei, waarvan men zich dikwijls zulk een verkeerde voorstelling maakt, dan is dit resultaat zeker opmerkelijk.

Suiker gaf op deze lijn zeker niet den doorslag en als men nu het verslag van de Semarang-Joana Stoomtram maatschappij er naast legt, dan blijkt wel dat suiker en petroleum in het vervoer der lijnen van die maatschappij een groote rol spelen, doch tevens dat de omvang van het vervoer dezer artikelen in 1904 door bijzondere omstandigheden niet grooter was dan in 1903 en dat niettemin een aanzienlijke toeneming van het verkeer was waar te nemen. Dit verschijnsel is daarom te verblijdender, daar het aantoont dat de lijnen dezer maatschappij in steeds ruimeren zin aan landbouw en nijverheid ten goede komen. Dat het suikervervoer stationnair bleef werd veroorzaakt door de samensmelting van het bedrijf der fabrieken Kaling en Tandjong modjo met inkrimping van den aanplant met 500 bouws.

In het vorige jaar stipten wij eenige cijfers aan uit de verslagen der Indische tramwegen over 1903 (*Ind. Gids* 1904 II bl. 1117) en thans willen wij die van 1904 daarmede vergelijken.

De totale hoeveelheid der in 1904 op de lijnen van de Semarang-Joana St. Tr. Mij. vervoerde vrachtgoederen bedroeg 235466 ton tegen 207449 ton in 1903. Brandhout, bekapt en onbekapt timmerhout steeg te zamen tot 53659 ton, de suiker, inclusief stroop, bibit enz. bedroeg 64.824 ton en het petroleumvervoer ruim 26000 ton. Te zamen vormden deze artikelen 61½ pCt. van het totale vervoer. Het rijstvervoer was iets minder en het padi-vervoer iets meer dan in het vorige jaar, overigens was er eenige vermeerdering te constateeren in inlandsche producten, kedelé, vruchten, trassie, visch, enz. terwijl het zout met 30 pCt. toenam.

Op de Semarang-Cheribon stoomtram nam het goederenvervoer van 370836 ton in 1903 toe tot 422944 ton, doch de bevredigende uitkomsten zijn voor deze maatschappij meer te danken aan den ruimen suikeroogst, dan aan een goeden rijstoogst in het verkeersgebied. In het irrigatiegebied van de Pemalie waarvan ten vorige jaren een meerdere productie van 700000 pikols werd geconstateerd vergeleken met 1902, bleef nu de oogst beneden de verwachting en zelfs was door muizenplaag en ziekte over eene belangrijke uitgestrektheid geheele mislukking te constateeren. Gelukkig zijn aldaar in het loopende jaar de vooruitzichten weder gunstig. Ook in de overige streken van het verkeersgebied was de rijstoogst slechts middelmatig. Deze omstandigheden spiegelden zich af in het reizigersverkeer, dat in het begin van 1904 nog algemeen drukker was, onder de nawerking van den vorigen overvloedigen oogst, doch daarna was in de afdeelingen Tegal en Brebes een belangrijke teruggang op te merken. In die afdeelingen was daarenboven de weinig geslaagde gouvernementskoffieoogst in het daarachter gelegen bergland van nadeeligen invloed. De kleinhandel verkeerde in die streken in gedrukten toestand. Dat dit elders niet het geval was en het reizigersvervoer niet achteruitging wordt toegeschreven aan de meerdere inkomsten, die uit de suikerindustrie aan de bevolking ten goede kwamen. De ruime aanvoer van rijst en aardvruchten, de eerste door lage rechtstreeksche tarieven vooral uit het verkeersgebied van de Semarang-Joana, toonde aan dat de bevolking de middelen bezat om in het tekort aan voedingsmiddelen te voorzien en tevens dat dit zonder aanvoer uit het buitenland kon geschieden. Rijst uit Rembang kan thans te Cheribon met overwalsche rijst concurreeren, zoodat bij plaatselijken misoogst de vier residenties, waardoor deze tramlijnen loopen elkanders tekort kunnen aanvullen. De algemeene gezondheidstoestand was aanmerkelijk gunstiger dan in de voorgaande jaren, hetgeen ongetwijfeld aan het reizigersverkeer bevorderlijk was. Alleen de lijn Tegal-Balapoelang, gelegen in de door oogstmislukking bezochte streek, ging ondanks de grootere suikeropbrengst, in vervoer en opbrengst achteruit. De lijn Cheribon—Kadipaten vertoonde eene niet onbelangrijke verbetering. Wat nu de vervoercijfers in bijzonderheden betreft, brandhout, bekapt en onbekapt timmerhout kwamen dit jaar te zamen op 35300 ton, de petroleum bleef gelijk, maar de suiker (stroop, nummersuiker, zaksuiker en rietstekken) klom van 214 500 tot over de 256.000 ton.

Ook de Serajoedal-Stoomtram was tevreden over den rijstoogst, al was deze

niet zoo groot als in het vorige jaar, maar een ruime klapperoogst ging gepaard met bevredigende copra-prijzen. Onder den invloed van twee opvolgende goede jaren bleef de toestand der bevolking vooruitgaande en dit openbaarde zich ook door een belangrijk reizigersverkeer. Ook het goederenvervoer nam toe, doch ten gevolge van een buitengewoon natten oostmoesson bleef de suikerafvoer hier belangrijk bij 1903 ten achter. Vergelijkt men de cijfers dan blijkt dat het totale goederenvervoer 92.571 ton bedroeg tegen 89.552 in 1903, dat de suiker en stekken met 3000 ton zijn achteruitgegaan, doch de copra met bijna 1500 ton is vermeerderd, al is die dan ook nog 1000 ton beneden 1902 gebleven. Petroleum met 1961 ton, tabak met 1336 ton en zout met 477 ton toonden een kleine vermeerdering, terwijl het rijstvervoer van 563 ton in 1903 steeg tot 1914 ton.

Ook dit jaar was van de vier zustermaatschappijen de Oost-Java Stoomtram-Maatschappij er het minst goed aan toe. Door het aanbrengen van verbeteringen in de dienstuitvoering en door doeltreffende beperking van uitgaven, slaagde men er in tot betere resultaten te komen dan in het vorige jaar, doch de verbetering was nog niet van groote beteekenis. Terwijl het reizigersverkeer op de stadslijn Oedjong—Sepandjang een hooge opbrengst gaf, ging dat op het baanvak Sepandjang—Krian opnieuw achteruit en op het baanvak Modjokerto—Ngoro bleef dit voortdurend het geval. Hiervoor weet de maatschappij blijkbaar geen verklaring te vinden. Men heeft te kampen met de concurrentie van de steeds in aantal toenemende karretjes, doch dit wijst weder op het gezochte der verklaring, dat de afneming aan mindere welvaart zou zijn te wijten. Het goederenvervoer op die lijn was door den ruimen suikeroogst bevredigend. In 1904 was het totale goederenvervoer 72.322 ton tegen 64.758 in 1903. Hiervan was het aandeel van suiker, suikerriet, bibit, enz. 54.000 ton, hout 7400 ton, koffie 468 ton, terwijl rijst, padi en gaba slechts 244 ton leverden (in 1903 maar 88 ton). Te noteeren valt de vermeerdering van het artikel vruchten van 371 op 907 ton.

Zelfs de Madoera-Stoomtram kan schrijven, dat gedurende 1904 voor het eerst tekorten op de exploitatie-rekening plaats maakten voor een overschot. De opbrengst van het personenvervoer bleef voor de 1ste en 2e klasse nagenoeg gelijk; het inlandersvervoer nam gedurende de drie eerste maanden slechts weinig toe, om daarna flink te stijgen. Ook het goederenvervoer nam sterk toe. doch de oorzaken waren grootendeels van tijdelijken aard, als van bouwmaterialen voor de in aanbouw zijnde zoutfabrieken, van de grootere hoeveelheid zoutbriketten, die bij aanvankelijke invoering van dit stelsel als voorraad noodig is en het afhalen van de briketten van de zoutfabriek te Kali Anget, zoolang die te Krampon nog niet in werking is gekomen. Daartegenover staat dat als deze laatste klaar is, minder briketten per prauw vervoerd zullen worden; terwijl het aantal fabrieksbenoodigdheden een blijvende vermeerdering van vervoer zal geven. In het geheel werd in 1904 eene hoeveelheid van 49.163 ton vervoerd tegen 26.918 ton in 1903. Hiervan waren grootere massas: 17.846 ton briketten, 824 ton aardolie, 3490 ton baksteen, 1365 ton grind, 2965 ton gabah, 1026 ton kalk, 1026 ton petroleum, 5314 ton rijst, 2744 ton steenkolen, 1321 ton tokogoederen, 838 ton ijzerwaren en 2592 ton zand.

CONTRACT MET BANAWA (DONGGALA). [1]

Nademaal het wenschelijk is voorgekomen om de wederzijdsche rechten en verplichtingen tusschen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en den bestuurder van Banawa (Donggala) meer dan in de bestaande overeenkomsten in overeenstemming te brengen met de eischen van den tegenwoordigen tijd, zoo is op heden den 13den December 1902 onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië tusschen ons Johan Albert George Brugman, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw en officier van de orde van Oranje-Nassau, resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, daartoe behoorlijk gemachtigd ten deze handelende voor en namens het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en Maraoena Aroe Ganti, bestuurder van Banawa (Donggala) met zijne landsgrooten (hadatsleden) overeengekomen als volgt:

Artikel een.

Evenals hunne voorgangers verklaren ook de tegenwoordige bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) dat dit landschap behoort tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië en dat zij mitsdien Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, vertegenwoordigd door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als wettige Oppergebiedster erkennen.

Zij beloven derhalve aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en aan deszelfs vertegenwoordigers trouw, gehoorzaamheid en onderwerping.

Artikel twee.

Het gebied van het landschap Banawa (Donggala) bestaat uit:

1°. eigenlijk Banawa of Donggala, begrensd in het noorden en het westen door de zee (straat Makassar), in het oosten door de baai van Paloe en in het zuiden door het landschap Paloe of Palos.

2°. Lero begrensd in het noorden door Sirendjang (Towaëlie), in het oosten door Parigi, in het zuiden door Towaëlie en in het westen door de zee.

3°. Balaesang en Dampelas, begrensd in het noorden door Tontolie, in het oosten door de met Moöeton verbonden landschappen, in het zuiden door Sirendjang en in het westen door de zee.

Eene nadere omschrijving van dit gebied en eene opsomming van de daartoe behoorende eilanden zijn opgenomen in de aan dit contract gehechte bijlage A.

De bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) verklaren zich onvoorwaardelijk te zullen onderwerpen aan de beslissing van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in alle gevallen van grensgeschil met de aangrenzende landschappen.

Artikel drie.

Het landschap Banawa (Donggala) wordt als leen afgestaan aan Maraoena Aroe Ganti onder uitdrukkelijke voorwaarde van stipte en trouwe nakoming der in dit contract omschreven verplichtingen.

De bestuurder verklaart dit leen op die voorwaarden te aanvaarden.

---

[1] Opgenomen onder n°. 201, 29 in de Handelingen der Staten-Generaal. Bijlagen 1903—1904.

Artikel vier.

De bestuurder van Banawa (Donggala) noch zijne landsgrooten zullen het landschap ooit aan eenige andere natie dan aan de Nederlandsche overgeven, noch met eenige andere Mogendheid, hetzij Oostersche of Westersche, noch met eenigen onderdaan van zoodanige natie eenig verbond of overeenkomst aangaan of briefwisseling houden, noch geschenken of zendelingen ontvangen van of zenden aan zoodanige Mogendheid of zoodanigen onderdaan, noch toelaten dat zulks door of namens hunne kinderen of andere bloedverwanten of door of namens hunne onderdanen plaats vinde.

Artikel vijf.

Aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië blijft het recht voorbehouden om den bestuurder van Banawa (Donggala) wanneer daartoe redenen bestaan, te ontslaan en na raadpleging der landsgrooten een vervanger te benoemen.

(De rijksbestuurder wordt benoemd en ontslagen door den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden in overleg met den bestuurder en de landsgrooten.)

In geval van overlijden van den bestuurder geven de landsgrooten (hadatsleden) daarvan onverwijld kennis aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden en wordt het bestuur des lands voorloopig gevoerd door den voornaamste der landsgrooten (den rijksbestierder) in afwachting dat door het gouvernement een vervanger zal zijn. bevestigd.

Artikel zes.

De landsgrooten en mindere hoofden des lands zullen den bestuurder in de nakoming zijner verplichtingen trouw ter zijde staan, hem eerbiedigen en zijne bevelen gehoorzamen voor zoover die strekken tot welzijn van land en volk en niet strijden met de bevelen van het gouvernement.

Zij, die daarin onwillig en ongehoorzaam zich betoonen, zullen van hunne posten ontzet en naar bevind van zaken gestraft worden.

Bij verschil van gevoelen doet de gouverneur van Celebes en onderhoorigheden uitspraak.

Artikel zeven.

De bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) zullen den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden als den vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement eerbiedigen en gehoorzamen en mitsdien alleen met hem, dan wel met de onder hem dienende ambtenaren, in overleg treden omtrent alle aangelegenheden, de wederzijdsche belangen betreffende.

Zij zullen zonder zijn medeweten of voorafgaand overleg met hem aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement geen brieven noch gezantschappen afzenden.

Artikel acht.

De bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) zullen met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement steeds vrede en oprechte vriendschap onderhouden en dat Gouvernement, waar noodig, op eerste aanvrage met alle in hun bereik zijnde middelen hulp verleenen door het leveren van manschappen, arbeiders, dragers en roeiers, wapenen en vaartuigen en zulks tegen zoodanige vergoeding als het Gouvernement billijk zal achten.

Zij verbinden zich evenzeer vrede en vriendschap te onderhouden met de naburige of andere tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië behoorende inlandsche landschappen en zullen mitsdien zonder voorkennis of toestemming van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië tegen zoodanige landschappen geen vijandelijkheden plegen, noch daartoe uitrustingen of voorbereidselen maken, noch versterkingen binnen het landschap Banawa (Donggala) opwerpen.

Ook zullen zij zich niet mengen in de aangelegenheden van inboorlingen van hun land, die in de naburige landschappen mochten gevestigd zijn.

Versterkingen die met voorkennis van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement binnen het landschap Banawa (Donggala) mochten bestaan of nader opgericht worden, zullen op eerste aanzegging van dat Gouvernement geslecht worden.

Artikel negen.

De bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) zoomede hunne onderdanen zullen, zoo te land als ter zee, de Nederlandsche vlag voeren en niet toelaten dat in plaats van deze of nevens deze eene andere gevoerd wordt.

Het is den bestuurder echter toegelaten om persoonlijk zijn standaard of herkenningsvlag gelijktijdig met, doch onder de Nederlandsche te voeren.

Artikel tien.

Aan het Nederlandsch-Indische Gouvernement blijft het recht voorbehouden om zulks noodig of nuttig oordeelende, te allen tijde een of meer Europeesche of inlandsche ambtenaren en het noodig personeel over het landschap Banawa (Donggala) aan te stellen, belovende de bestuurder en de landsgrooten ook die ambtenaren te eerbiedigen en te doen eerbiedigen.

Artikel elf.

Op welke plaats ook in het landschap Banawa (Donggala) het Gouvernement in het vervolg mocht wenschen bezetting te leggen, versterkingen op te werpen of etablissementen op te richten, zullen de bestuurder en de landsgrooten niet alleen zulks toestaan, maar ook tegen billijke betaling en vergoeding voor eventueel daaruit voort te vloeien derving van inkomsten alle mogelijke hulp en bijstand verleenen, terwijl zij voor elk van zoodanige bezettingen, versterkingen of etablissementen, kosteloos ter beschikking van het Gouvernement zullen stellen eene uitgestrektheid gronds ter grootte van één vierkante paal of zooveel meer of minder als noodig zal blijken, ter plaatse naar de keuze van het Gouvernement, behoudens billijke schadeloosstelling aan rechthebbenden.

De ter beschikking van het Gouvernement gestelde terreinen zullen behoorlijk afgebakend en in kaart gebracht worden.

Artikel twaalf.

De bestuurder en de landsgrooten zullen met rechtvaardigheid regeeren, het welzijn des volks bevorderen, den landbouw, de nijverheid, den handel en de scheepvaart en alle overige wettige en nuttige bronnen van volksbestaan beschermen en bevorderen, in bescherming nemen en doen beschermen allen, die met vergunning van het Gouvernement binnen het landschap Banawa

(Donggala) zich gevestigd hebben of aldaar tijdelijk verblijf houden, alle handelaren, onderdanen van het Gouvernement, zoomede in het algemeen alle handelaren, zonder onderscheid, die in het landschap ten handel komen.

Alle den handel belemmerende gebruiken zullen mitsdien in het landschap Banawa (Donggala) afgeschaft en verboden zijn.

Aan de handelaren van dat landschap worden met betrekking tot den handel op alle landen onder het bestuur van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement wederkeerig dezelfde rechten verzekerd, die onderdanen van het Gouvernement genieten.

Hunne vaartuigen moeten voorzien zijn van een door den bestuurder uit te reiken zeebrief of van een jaarpas, opgemaakt volgens de betrekkelijke voorschriften, welke stukken echter niet zullen worden uitgereikt dan in overeenstemming met den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, die ze daartoe mede onderteekenen zal.

Artikel dertien.

De bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) verbinden zich om aan Europeanen en andere Westersche en Oostersche vreemdelingen geen gronden af te staan en hunne toelating of vestiging buiten de havens van dat landschap niet te vergunnen, zonder voorkennis en vooraf verkregen toestemming van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden.

Handelaren zullen echter in de havens van dat landschap worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden zonder die voorkennis en toestemming, zoolang zij de orde en rust niet verstoren, zullende van hun meer dan drie maanden voortgezet verblijf in die havens door den bestuurder en de landsgrooten kennis moeten worden gegeven aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden.

Het Gouvernement van Nederlandsch-Indië behoudt zich de bevoegdheid voor, om ten aanzien van de toelating en vestiging van Chineezen en andere Oostersche vreemdelingen in het landschap Banawa (Donggala) te allen tijde zoodanige verordeningen uit te vaardigen als het in het algemeen belang van Nederlandsch-Indië of in het bijzonder belang van dat landschap zal noodig achten.

Personen die zonder verlof zich hebben verwijderd uit 's Gouvernements militairen- of maritiemen dienst, voortvluchtige veroordeelden of misdadigers en dergelijken zullen door den bestuurder van Banawa (Donggala) in geen geval binnen dat landschap geduld, maar onverwijld aan het Gouvernement uitgeleverd worden indien zij zich daar vertoonen en zulks ook zonder dat hunne uitlevering in elk voorkomend geval geëischt wordt.

Artikel veertien.

Het recht tot het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, alsmede tot het verleenen van concessiën tot mijnontginning en tot ondernemingen van landbouw in het gebied van Banawa (Donggala) berust geheel bij het Gouvernement, dat echter steeds vooraf het inlandsch zelfbestuur ter zake zal raadplegen en daarenboven vooraf een onderzoek zal doen instellen naar de rechten van derden op de gronden, benoodigd voor mijnbouwkundige opsporing, mijnontginning of voor eenige

onderneming van landbouw, terwijl het bij eventueele beschikking over zoodanige gronden voor billijke schadeloosstelling door den concessionaris zal zorg dragen.

Van de voor concessiën tot mijnontginning door het Gouvernement te heffen cijns en vast recht en van den door ondernemingen van landbouw op te brengen pacht- of huurschat zal steeds de helft ten behoeve van het zelfbestuur worden afgestaan.

Het Gouvernement houdt zich wijders het recht voor om voor eigen rekening mijnbouwkundige opsporingen, mijnontginningen en ondernemingen van landbouw in het gebied van Banawa (Donggala) te doen aanvangen en voortzetten, behoudens billijke schadeloosstelling wanneer daartoe aanleiding bestaat.

De bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) beloven zoodanige ondernemingen steeds zooveel mogelijk te bevorderen.

De door den wetgever van Nederlandsch-Indië vastgestelde of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen, betreffende opsporing en ontginning van delfstoffen, zijn voor het landschap Banawa (Donggala) en zijne ingezetenen van verbindende kracht.

Artikel vijftien.

De bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) zullen, zonder toestemming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement geene andere belastingen heffen, dan die omschreven in de aan dit contract gehechte opgave en mitsdien zullen zonder die toestemming die belastingen hetzij ze in geld, in natura of in arbeid opgebracht worden, in geen geval verhoogd of verzwaard mogen worden.

De bestuurder en de landsgrooten verbinden zich in het algemeen te zorgen en te doen zorgen, dat in het landschap Banawa (Donggala) geen bovenmatige of onwettige heffingen, hoe ook genaamd, en door wien ook, van de bevolking geëischt worden.

De boven omschreven belastingen zullen, behalve de in- en uitvoerrechten en pachten zoo die bestaan, niet van toepassing zijn op 's Gouvernements directe onderdanen.

Het Gouvernement behoudt zich het recht voor bestaande belastingen te allen tijde tegen schadevergoeding over te nemen.

Artikel zestien.

Het recht tot het heffen van belastingen buiten de in het vorig artikel bedoelde, berust bij het Gouvernement.

Alle door het Gouvernement van Nederlandsch-Indië vastgestelde of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen, betreffende rechten, belastingen en verpachtingen en in het algemeen betreffende alle inkomsten van het Gouvernement hoe ook genaamd, zullen ook van verbindende kracht zijn voor de ingezetenen zonder onderscheid van die plaatsen in het landschap Banawa (Donggala) waar zoodanige inkomsten aan het Gouvernement zijn of eventueel zullen worden afgestaan.

De bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) verklaren in het bijzonder zich te onderwerpen aan alle regelingen, welke het Gouvernement van Nederlandsch-Indië nader mocht goedvinden vast te stellen omtrent de

exploitatie van pachten en omtrent het heffen van rechten van de vaartuigen welke de havens van Banawa (Donggala) aandoen, zoomede van de aldaar in- en uitgevoerd wordende goederen.

Het Gouvernement van Nederlandsch Indië heeft het recht om ten laste van zijne directe onderdanen alle zoodanige belastingen in te voeren als het noodig zal achten.

Artikel zeventien.

Al de door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in omloop gebrachte muntsoorten zullen ook in het landschap Banawa (Donggala) tegen den wettigen koers gangbaar zijn.

Artikel achttien.

Als onderdanen van den bestuurder van Banawa (Donggala) worden beschouwd alle personen van welken landsaard ook, die in dat landschap verblijf houden en niet behooren tot eene der in het volgende artikel omschreven catagoriën.

Artikel negentien.

Als rechtstreeksche onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement worden in het landschap Banawa (Donggala) beschouwd:

1°. alle Europeanen en daarmede gelijkgestelden;

2°. alle bedienden van Europeanen en daarmede gelijkgestelden voor zooverre zij niet behooren tot de inheemsche bevolking van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden;

3°. alle personen, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements etablissementen;

4°. alle personen in dienst van het Gouvernement, onverschillig van welken landaard;

5°. alle gewezen dienaren van het Gouvernement, niet behoorende tot de inheemsche bevolking van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden;

6°. alle Chineezen en andere vreemde Oosterlingen;

7°. alle andere niet tot de inheemsche bevolking van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden behoorende personen, gevestigd op ondernemingen van land- of mijnbouw, die gedreven worden door onderdanen van het Gouvernement;

8°. allen, die den Christelijken godsdienst belijden.

Al deze Gouvernements onderdanen zijn als zoodanig onderworpen aan de rechtspraak der Gouvernements rechtbanken en rechters.

Wanneer zij, verdacht van eenig misdrijf of eenige overtreding binnen Banawa (Donggala) zijn opgevat, worden zij door den bestuurder aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden uitgeleverd.

Artikel twintig.

Aan de rechtspraak der rechtbanken van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zijn mede onderworpen onderdanen van den bestuurder van Banawa (Donggala) die:

te zamen met onderdanen van het Gouvernement aan misdrijven of overtredingen zich schuldig maken;

misdrijven of overtredingen plegen tegen het Gouvernement, deszelfs ambtenaren, militairen of andere onderdanen of wel ten aanzien van deszelfs eigendommen of van die zijner onderdanen;

procedeeren in zaken van handel en nijverheid of andere civiele gedingen, waarin onderdanen van het Gouvernement betrokken zijn;

zich schuldig maken aan misdrijven en overtredingen ten aanzien der aan het Gouvernement afgestane of eventueel af te stane inkomsten, en ten aanzien van de bepalingen omtrent den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie in het landschap Banawa (Donggala);

overtreden de door den wetgever van Nederlandsch-Indië vastgestelde of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen, welke voor het landschap Banawa (Donggala) en zijn ingezetenen van verbindende kracht zijn.

Ook de straf- en rechtsvorderingen ter zake van misdrijven en overtredingen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels, hetzij deze liggen binnen of buiten het gebied van het landschap Banawa (Donggala), gepleegd door onderdanen van den bestuurder, zullen worden berecht door de Nederlandsch-Indische rechtbanken en rechters en naar de Nederlandsch-Indische wetten.

De ambtenaren van het Gouvernement zijn bevoegd tot opsporing van bovenbedoelde misdrijven en overtredingen en zullen daarin door den bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) steeds zooveel mogelijk worden bijgestaan.

De bestuurder en de landsgrooten zullen de vonnissen in de bovenbedoelde gevallen uitgesproken steeds eerbiedigen en aan de uitvoering daarvan bevorderlijk zijn.

Artikel een en twintig.

In de gevallen waarin volgens het bepaalde bij het voorgaand artikel onderdanen van den bestuurder voor de rechtbanken van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te recht staan, zal de bestuurder bevoegd zijn in persoon of bij gemachtigde zitting te nemen in de rechtbank, voor welke de zaak van zijn onderdanen wordt behandeld, ten einde daarover zijn gevoelen uit te spreken.

Artikel twee en twintig.

De zorg voor de politie binnen het landschap Banawa (Donggala) berust bij den bestuurder en de landsgrooten, die dientengevolge aansprakelijk zijn voor de orde en de rust binnen hun land en zorg dragen voor de opsporing van misdrijven en overtredingen, uitgezonderd voor zooveel betreft de uitgestrektheid gronds voor etablissementen of versterkingen afgestaan.

Voor zooveel betreft de binnen het landschap Banawa (Donggala) onder hunne eigene door of van wege het Gouvernement aangestelde of eventueel aan te stellen hoofden, gevestigde Chineezen of vreemdelingen, is de bestuurder bevoegd met opzicht tot die politiezorg de hulp en tusschenkomst van gezegde hoofden in te roepen.

Artikel drie en twintig.

De rechtsmacht van den bestuurder en de landsgrooten bepaalt zich tot de bevolking van Banawa (Donggala) niet behoorende tot 's Gouvernements onderdanen en behoudens het reeds bepaalde in artikel twintig.

Civiele zaken worden volgens 's lands gebruik afgedaan.

In crimineele zaken wordt het beginsel gehuldigd, dat elk misdadiger zal worden gestraft volgens de wetten van en op het land waar hij zijn misdaad of overtreding gepleegd heeft, met dien verstande dat verminkende of martelende straffen, waaronder ook de straf van rottanslagen wordt begrepen, niet mogen worden toegepast.

Het recht om personen wegens politieke redenen buiten het gebied van het landschap Banawa (Donggala) te verwijderen, berust uitsluitend bij den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, behoudens de bevoegdheid van den bestuurder om tot zoodanigen maatregel voorstellen aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden te doen.

De bestuurder en de landsgrooten behouden echter de bevoegdheid om op personen behoorende tot hunne onderdanen, verwijdering uit het Landschap Banawa (Donggala) als straf, wegens misdrijven begaan in dat landschap, toe te passen.

In die gevallen wordt, nadat de beschuldigde behoorlijk in zijne verdediging gehoord is, de verbanning gelast bij een door den bestuurder en de landsgrooten uit te vaardigen vormelijk bevelschrift, dat echter vóór de ten uitvoerlegging door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië moet zijn goedgekeurd, die ook de plaats aanwijst, waar de banneling verblijf zal houden.

Vonnissen, waarbij de beklaagde door den bestuurder en de landsgrooten veroordeeld is tot dwangarbeid en verbanning buiten het landschap gedurende den tijd welken die dwangarbeid duren zal, zijn niet onderworpen aan de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, maar worden door tusschenkomst van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden den directeur van justitie ter strafplaats aanwijzing aangeboden.

Artikel vier en twintig.

De bestuurder en de landsgrooten verbinden zich om de in hun land bestaande wegen steeds in goeden staat te houden en wanneer het Gouvernement zulks mocht verlangen nieuwe wegen door hun land aan te leggen.

Artikel vijf en twintig.

In het landschap Banawa (Donggala) zijn menschenroof, slavenhandel en in- en uitvoer van slaven verboden en zullen die misdadige bedrijven, door den bestuurder en de landsgrooten binnen hun land niet geduld maar met alle in hun bereik zijnde middelen krachtdadig tegengegaan worden.

(Zij verbinden zich hunne medewerking te zullen verleenen aan de maatregelen, die het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zal nemen om tot eene algeheele afschaffing van de slavernij in hun gebied te geraken.)

Tot verzekering der rechten van zoodanige personen, die tot waarborg van schuld als pandelingen zich mochten hebben gesteld, beloven de bestuurder en de landsgrooten te zullen waken en doen waken, dat zooveel mogelijk in hun land worden nageleefd de bepalingen door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met opzicht tot het pandelingschap vastgesteld; te zullen tegengaan en doen tegengaan alle onwettige en onbillijke aanhouding van

personen als pandelingen, en voorts krachtig te zullen medewerken tot de trapsgewijze afschaffing van het pandelingschap voor zooveel dat nog binnen hun land mocht bestaan.

Daartoe beloven de bestuurder en de landsgrooten in het bijzonder tegen te gaan en voor altijd af te schaffen het vroeger ingeslopen misbruik om vrije lieden voortdurend in pandelingschap te houden en dat verband zelfs op hunne kinderen te doen overgaan.

Artikel zes en twintig.

De bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) zullen den zee- en rivierroof met alle in hun bereik zijnde middelen krachtdadig tegengaan en doen tegengaan en geene schuilplaats noch eenige andere hulp of medewerking hoegenaamd verleenen, noch toelaten dat die verleend worden aan zee- of rivierroovers, noch aan personen, die hun bekend zijn of aangewezen worden als zoodanig bedrijf uit te oefenen of daarin betrokken te zijn.

Zij zullen degenen, die daaraan schuldig of medeplichtig bevonden worden, aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden uitleveren, dan wel hen volgens de wetten en instellingen des lands, doen terecht stellen, naar gelang die schuldigen of medeplichtigen onder de jurisdictie van het Gouvernement, dan wel die van den bestuurder en de landsgrooten staan.

Artikel zeven en twintig.

De bestuurder en de landsgrooten verbinden zich, om aan alle schepen en vaartuigen, welke langs de kusten of langs de boorden der rivieren binnen het gebied van Banawa (Donggala) in nood mochten vervallen, allen bijstand te verleenen, de schipbreukelingen te verzorgen en zich geen hunner goederen toe te eigenen, noch te gedoogen dat iemand, wie ook, zich die toeeigene.

Zij verbinden zich om schepen en vaartuigen of goederen, welke aan het strand of langs de rivieren binnen het gebied van hun land mochten stranden of komen aandrijven of worden aangebracht en welker eigenaren onbekend zijn, te bergen, dan wel ten voordeele van belanghebbenden in het openbaar te verkoopen, indien die niet kunnen worden bewaard.

Van het stranden van schepen en vaartuigen of aanbrengen van aan het strand of uit de rivieren opgevischte goederen, zullen de bestuurder en de landsgrooten onverwijld kennis geven aan den Gouverneur van Celebes en onderhoorigheden.

De bestuurder en de landsgrooten kunnen hulp- en bergloon vorderen, waarvan het bedrag door hen zelven, naarmate van de moeite, wordt begroot.

Van die begrooting geven zij onverwijld kennis aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, die, na den bestuurder, de landsgrooten en de andere belanghebbenden te hebben gehoord, bevoegd is haar te wijzigen, zooals hem billijk zal voorkomen.

Daarna kunnen de daarbij betrokkenen, indien zij zich door de bedoelde begrooting, al dan niet door den Gouverneur van Celebes en onderhoorigheden gewijzigd, bezwaard gevoelen, door tusschenkomst van dien gouverneur, de beslissing van den Gouverneur-Generaal inroepen, aan welke beslissing de bestuurder en de landsgrooten zich zullen onderwerpen.

Artikel acht en twintig.

De bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) verbinden zich om met de alle middelen onder hun bereik of te hunner beschikking gesteld of nog te stellen, het volksonderwijs in hun gebied krachtdadig te ondersteunen en te bevorderen.

Artikel negen en twintig.

De bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) verbinden zich de vaccine onder hunne onderdanen toe te laten en te bevorderen.

Artikel dertig.

De bestuurder en de landsgrooten van Banawa (Donggala) zullen zooveel in hun vermogen is, de teelt van voedingsgewassen en andere nuttige gewassen als padi, cacao, koffie enz. aanmoedigen en bevorderen.

Artikel een en dertig.

De in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie, niet gedekt door eene schriftelijke vergunning van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, zijn in het landschap Banawa (Donggala) verboden.

De bestuurder en de landsgrooten verbinden zich de overtreders van dit verbod en de voorwerpen waarmede de overtreding gepleegd is, aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement uit te leveren.

Artikel twee en dertig.

De bestuurder en de landsgrooten erkennen, dat door dit contract alle vroegere overeenkomsten door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met de bestuurders van Banawa (Donggala) gesloten — voor zooverre die met het tegenwoordige contract in strijd zijn — zijn vervallen.

Omtrent hetgeen nader blijken mocht in het belang van land en volk regeling te behoeven, wordt voorts overeengekomen, dat partijen zich deswege in der minne zullen verstaan.

Aldus ten dage en jare in den aanhef vermeld te Donggala overeengekomen, in triplo opgemaakt, onderteekend, bezegeld en plechtig beëedigd door den bestuurder van Banawa (Donggala) en zijne landsgrooten in tegenwoordigheid van mij resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden.

(*w. g.*) J. A. G. BRUGMAN.

Stempels en handteekeningen van den bestuurder van Banawa en van zijne landsgrooten.

In ons bijzijn:

De gezaghebber van het Gouv. stoomschip *Zwaan*,
(*w. g.*) BERMAN.

De civiel gezaghebber aan de Palosbaai,
(*w g.*) W. H. NIELS.

De luitenant der Boegineezen,
(*w. g.*) MOEHAMAD AMIR.

Bijlage A.

Opgave van de landen en eilanden waaruit het gebied van Banawa (Donggala) is samengesteld: Donggala, Ganti, Kabonga, Bale, Towale, Kola-Kola, Lero, Towaya, Salibomba, Tosale, Tolongano, Pantalowang, Marana, Tibo, Aliendaoe, Batoe Soeya, Sikara, Bala Esa, Pamaloeloe, Mapaga, Dampelas, Tamboeng, Panggang en de eilanden: Panggalasia, Pasoso, Tiengowa en Mapoete.

De Resident ter beschikking van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden,

(*w. g.*) J. A. G. Brugman.

Opgave van belastingen in het landschap Banawa (Donggala):

1°. de inkomende en uitgaande rechten:

a. van alle in- en uitgevoerde artikelen worden 4 pCt. rechten geheven.

2°. Laboe batoe of ankerage gelden en soessoeng binanga zijn afhankelijk van de hoegrootheid van het vaartuig; de minste betaling is 25 cents.

3°. van ieder vruchtdragenden klapperboom 8 klappers per jaar.

Voor het overige is het volk aan geen landelijke of directe belasting onderworpen.

Na het oogsten van zijn padie, djagong of andere tuinvruchten biedt het daarvan den vorst en het hoofd, onder wiens gebied het sorteert, bij wijze van hommage, een klein gedeelte aan, bestaande, wat de padie betreft, uit één bos per veld.

De Resident ter beschikking van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden,

(*w. g.*) J. G. A. Brugman.

Opgave van de havens van het landschap Banawa (Donggala), bedoeld in artikel dertien van het contract d.d. 13 December 1902: Donggala, Lero, Towaya, Marana, Tiebo, Batoe Soeija, Aliendaoe, Parapa, Malokoe, Towiija, Tamboeng, Sielangbea, Sibaijoe, Dampelas, Taiepa.

Stempels en handteekeningen van den bestuurder van Banawa en van zijne landsgrooten.

Akte van Bevestiging.

Nademaal in de plaats van den afgezetten bestuurder van Banawa (Donggala) La Makagilli Tomedoda overeenkomstig de instellingen van dat landschap tot bestuurder is verkozen Maraoena Aroe Ganti;

En aangezien Maraoena Aroe Ganti voornoemd op heden Zaterdag den 13den December des jaars 1902 overeenkomende met den 12den Ramalan van het jaar 1320 der Mohamedaansche tijdrekening te Donggala met het Gouvernement van Nederlandsch-Indië een nieuw contract, waaraan deze akte is geannexeerd gesloten en plechtig beëedigd heeft, zoo wordt voornoemde Maraoena Aroe Ganti bij deze door mij Resident ter beschikking van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, daartoe behoorlijk gemachtigd, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, in naam en van wege het Gouvernement van Nederlandsch-

Indië plechtig bevestigd in zijne waardigheid van bestuurder van Banawa. (Donggala.)

Ten blijke waarvan deze akte opgemaakt en onderteekend is door mij Resident voornoemd,

(*w. g.*) J. A. G. BRUGMAN.

Dit contract en deze akte van bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den Mei 1903.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) W. ROOSEBOOM.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(*w. g.*) C. B. NEDERBURGH.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) DE GROOT.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
A. E. ELIAS.

(**201**. 30.) NOTA VAN TOELICHTING.

Van de in 1901 plaats gehad hebbende bestuurswisseling in het onder het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden ressorteerende landschap Banawa (Donggala) (zie Koloniaal Verslag 1902 kolom 79/80) is gebruik gemaakt om met den nieuw gekozen bestuurder, La Maraoena Aroe Ganti, het hierbij overgelegd nieuw politiek contract van 13 December 1902 te sluiten. Na het tot stand komen van dit contract is, blijkens de mede hierbij overgelegde akte van bevestiging, de nieuwe bestuurder in zijn waardigheid bevestigd.

Voor bijzonderheden omtrent het landschap Banawa zij verwezen naar de Nota van Toelichting, behoorende bij het vroegere contract met dat landschap van 2 Mei 1888 [1]) en naar de Koloniale Verslagen van 1892, blz. 20 en 67, 1893 blz. 21/22, 1895, blz. 26 en 1897, blz. 26/27.

[1]) Zie Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1889/1890, — **103**, No. 13.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 Juli 1905.

INHOUD.

Een nieuw levensbericht van Aquasi Boachi prins van Asjanti van de hand van zijn vriend H. Linse is als bijlage V opgenomen in het onlangs verschenen verslag (1 Mei 1904—30 April 1905) van de *Vereeniging van Delftsche Ingenieurs.* Daar wij den overledene in den vorigen jaargang (II bl. 1362) vrij uitvoerig hebben herdacht en in het *Bat. Nieuwsblad* van 11 Juli 1904 nog een interessant fragment is overgenomen uit het dagboek van een officier, die den tocht naar Koemassie medemaakte, waarbij de beide negerprinsen werden medegebracht, schijnt het onnoodig hier uit dit stuk nog bijzonderheden aan te halen. Voor den ethnograaf is het wellicht van belang dat volgens Aquasi zijn naam Zondag, en de naam Quamin van zijn neef Zaterdag zou beduiden. In een noot van Dr. H. van Capelle, gevoegd bij zijn Surinaamsche negervertellingen, in Elsevier's geill. maandschrift (1904 bl. 325), zouden bij de negers aldaar de namen Kwassi en Quami ook bekend zijn, terwijl aan die namen respectievelijk het fatum verbonden wordt van „luiheid" en „ongeluk", dat Boachi weinig, maar zijn neef Poco ruimschoots heeft achtervolgd. Uit een en ander blijkt dat de afstamming der negers in West-Indië, als oorspronkelijk uit Afrika aangevoerde slaven, nog in hunne sagen is bewaard gebleven.

* * *

Koffiecultuur en Belasting ter Sumatra's Westkust vormen nog eens het onderwerp van een opstel van den Assistent-Resident C. F. R. Ockerse in het *Bat. Nieuwsblad* van 29—30 Maart, naar aanleiding van de artikelen door

den controleur C. Lulofs in *De Indische Gids* geschreven (1904 II bl. 1629 en 1787). Uit dit opstel blijkt dat de heer Ockerse de denkbeelden van den heer Lulofs met opzicht tot de gedragslijn, die wij ten aanzien der gouvernements-koffiecultuur ter S. W. K. behooren te volgen — behoudens meeningsverschillen op slechts enkele punten — bijna geheel kan deelen, doch dat hij diens denkbeelden omtrent de in te voeren geldelijke belasting niet tot de zijne kan maken. Als wij aan den rand van een staatsbankroet stonden, dan was het iets anders, doch nu moet men niet voorbijzien dat de invoering eener hoofdelijke belasting ons groote moeilijkheden kan berokkenen en de mogelijkheid niet is uitgesloten dat de invoering er van ons tot krachtige maatregelen, zelfs van geweld, zal nopen. Had de heer L. in 1897 de besprekingen met de bevolking ter voorbereiding der invoering van de hoofdelijke belasting mede helpen leiden en de meermalen met ingehouden heftigheid uitgestooten bewoordingen: „wij zijn geen slaven van de compagnie" gehoord, dan zou hij die invoering nu niet voorstaan. Om echter den schijn te vermijden dat hij slechts afbreekt en niet opbouwt, geeft de heer O. in zijn derde opstel aan hoe volgens hem de belasting moet worden geheven. In de eerste plaats komt hij daarbij terug op het reeds eerder door hem aanbevolen tiendrecht (zie onze Maart-afl. bl. 427) en hij werkt nader uit hoe eventueele ontduiking van die belasting zou zijn tegen te gaan. Vervolgens behandelt hij de bedrijfsbelasting, in te richten in den geest der ordonnantie, opgenomen in St. 1877 N°. 282, waarbij deze voor Palembang is geregeld. Ook de inning van deze zal genoegzaam verzekerd zijn, wanneer daarbij eveneens het principe ten grondslag wordt gelegd, dat niet de persoon, maar het bedrijf wordt belast. De koopman die de belasting niet voldoet kan zijn koopwaren niet aan een executoir beslag onttrekken. Ten slotte wordt de vraag beantwoord of de invoering eener belasting op de verschillende opbrengsten van den grond en op de bedrijven binnen redelijken tijd zijn voor te bereiden en binnen enkele jaren een bedrag van 30 à 40 tonnen gouds per jaar, d. i. het voor S.W.K. geraamd tekort, vermogen op te brengen. De schrijver meent dit bevestigend te mogen beantwoorden. Een bedrijfsbelasting en, als men die wenscht, eene slachtbelasting, zouden, als nu aan de voorbereiding begonnen werd, reeds in 1906 kunnen worden ingevoerd. De invoering van een grondbelasting zou een langere termijn van voorbereiding eischen, doch ook hier wordt $1^1/_2$ jaar blijkbaar voldoende geacht. Zijn beide eenmaal in werking, dan zullen zij volgens hem den lande een opbrengst kunnen verzekeren, welke reeds binnen weinig jaren verre zal overtreffen, die welke de best geregelde hoofdelijke belasting — mits eerlijk toegepast — der schatkist kan verzekeren.

* * *

Een nieuwe Chineesche boycot-geschiedenis op Java. Terwijl in de vorige aflevering (bl. 1073) melding gemaakt is van het denkbeeld van den luitenant der Chineezen Thung Tjoen Ho te Buitenzorg om de immigratie van landgenooten uit China te bemoeilijken, blijkt thans dat zulks aanleiding heeft gegeven tot een boycot-beweging, waarbij die, welke vroeger tegen de Handelsvereeniging Amsterdam te Soerabaja op touw werd gezet, slechts kinderspel is. Genoemde luitenant is, naar het *Bat. Nieuwsblad* van 10 Mei jl.

mededeelt, bestuurslid van de vereeniging der Jong-Chineezen Tiong Hwa Hwe Kwan, welke zich ten doel stelt, hoofdzakelijk door goed onderwijs, het peil der Chineezen te verheffen. Ware het denkbeeld in die vereeniging ter sprake gebracht, dan zou het misschien tot een collectief request aanleiding hebben gegeven want men mag aannemen dat de meeste in Indië geboren Chineezen, de p e r a n a k a n s, over het algemeen met hem medegaan. Men schijnt hem thans echter kwalijk te nemen dat hij de zaak van eenzijdig standpunt beschouwde en de meening opwekte als zou hij alle immigranten, met de kwaden ook de goeden, willen weren; hij vestigde blijkbaar den indruk meer een vijand dan een vriend van zijn eigen landslieden te zijn. Een groote Chineesche firma te Semarang stelde zich aan het hoofd der beweging en spoedig werden al de andere singkeh-firma's overgehaald om mede te doen met de boycot-beweging, waarvan in den vereischten vorm een notarieel contract werd opgemaakt. Aan den eisch om minstens *ƒ* 100 per firma of per handelaar in een weerstandskas te storten werd gereedelijk voldaan en den eersten dag was reeds een bedrag van *ƒ* 8500 gestort. Op die wijze kan Thung Tjoen Ho geen zaken meer doen. Met zijn acht broeders had hij een maatschappij gevormd, ook deze moest worden getroffen om te voorkomen dat zijn broeders hem te hulp kwamen. Te vergeefs heeft de aangevallene bij verschillende personen en bij het bestuur hulp gezocht, die hij echter nergens krijgen kon. De boycotters weten dit en voelen zich zoo krachtig, dat zij weigeren de straf te herroepen, tenzij blijkt dat aan het request van Thung Tjoen Ho door de regeering geen gevolg wordt gegeven. Gebeurt dat wel, dan zal de weerstandskas gebruikt worden om een rechtsgeleerde te engageeren, wiens taak zal zijn de belangen der Chineezen bij regeering en, zoo noodig, volksvertegenwoordiging, te bepleiten, terwijl die kas voor hetzelfde doel aangesproken mag worden zoo de beslissing van den rechter over de boycot wordt ingeroepen. Het gebeurde is niet alleen een sterk sprekend voorbeeld van het solidariteitsgevoel der Chineezen, maar ook een vingerwijzing voor de regeering dat zij niet langer de handelbare, onderdanige onderdanen van vroeger zijn, dat zij zich „voelen".

In het nummer van 11 Mei, geeft het *Bat. Nbl.* een request dat door een 200-tal singkeh's in deze zaak tot de regeering gericht is. Daarin wordt betoogd dat het heffen van een soort hoofdgeld bij toelating van *ƒ* 100.— gelijk zou staan met een algeheel verbod tot toelating van in China geboren Chineezen (singkeh's), want dat alleen armoede er hen toe brengt hun land (meestal de provincies Foekien en Kwantoeng) te verlaten; dat de maatregel in strijd zou zijn met art. 105 R. R. dat weliswaar het exclusief beginsel huldigt, met de bedoeling de inlandsche bevolking te beveiligen, zoowel tegen westersche als oostersche overrompeling, maar alleen als de voldoening aan een bij de vaststelling van het R. R. bestaande tijdelijke behoefte, geenszins als de uitdrukking van absoluut recht of als beginsel, waarvan niet zou mogen worden afgeweken. De gelegenheid om onbeperkt als concurrenten der inlandsche bevolking op te treden, is hun benomen, door doeltreffende repressieve maatregelen, en daarom bestaat er niet de minste noodzakelijkheid om in strijd met den geest van het R. R. te handelen. Er wordt op gewezen hoe bovendien de singkeh veel minder dan de in Indië geboren Chinees met die bevolking in aanraking komt en verreweg de groote meerderheid zich

als ambachtsman op de hoofdplaatsen vestigt, ten einde lotsverbetering te zoeken en dat de meening ongegrond is dat zij geneigd zouden zijn de openbare rust en orde te verstoren. Men heeft dit gevaar willen zien in den geest van aaneensluiting, die de singkeh's kenmerkt en hun sterk ontwikkeld altruïsme, doch dit is het zorgen voor anderen, in dit geval voor de kameraden, in tegenstelling van het zelfzuchtig zorgen voor eigen ik, dat de andere elementen der bevolking op Java kenmerkt. Ten slotte wordt een beroep gedaan op de ervaring, die de G. G. in zijn carrière heeft opgedaan, als hij getuige was van de goede eigenschappen der Chineezen en van hetgeen zij bijdragen tot verhooging van den socialen levensstandaard van den Europeaan. Met het oog daarop meenen requestranten veeleer een opheffing der bestaande belemmeringen voor hun verblijf op Java dan hunne uitsluiting te mogen verwachten.

De *Locomotief* van 25 Mei jl. dit request besprekende, wijst er op dat aan het geheele stuk te zien is, dat de 200 singkeh's de hulp van een Europeesche hand hebben gehad, en het blad heeft vooral bezwaar tegen de zinsnede over het zelfzuchtig zorgen voor eigen ik, dat speciaal moet slaan op de Europeanen in Indië; immers het Javaansche dessa-leven is zoozeer het beeld van altruïsme en onderlinge verzorging van gemeenschappelijke belangen, dat de adressanten bezwaarlijk het oog gehad kunnen hebben op de inlanders, toen zij hun eigen altruïsme stelden tegenover het egoïsme van anderen. Aldus hebben de 200 Chineezen van Buitenzorg, behoorende tot het overheerschte ras, zich in een officieel stuk een overigens ongemotiveerd oordeel aangematigd over het overheerschende ras in deze gewesten en dit minachtend oordeel in een adres aan den landvoogd wordt ongepast geacht. Daartegenover wordt erkend dat van de zijde der Europeanen, ook wel eenzijdig en te oppervlakkig geoordeeld wordt over de Chineezen, zooals in het bekende werk van Mr. Margadant over het R. R. (III bl. 246 e. v.). Het daar gezegde wordt een eenzijdig oordeel geacht, waarbij het incidenteele tot den rang van het universeele is verheven, en daardoor een onrechtvaardig oordeel. Als tusschenhand en ambachtsman worden de verdiensten der Chineezen daar tegenover in het licht gesteld. Opmerkenswaardig is het overigens dat de 200 adressanten al het kwaad, dat men van hen spreekt, afschuiven op de „peranakans", terwijl Mr. Margadant juist deze voor de ongevaarlijke houdt. Intusschen geven de singkeh's door dit afschuiven van de schuld in principe den slechten invloed der Chineezen toe en in zoover is hun adres niet handig gesteld. Zij maken zich de hier geboren Chineezen tot vijanden en zullen bezwaarlijk het gouvernement overtuigen van het groote verschil in handel en wandel tusschen hen en genen. Wat de boycot betreft, deze is niet alleen ongeoorloofd, maar, gepaard aan het indienen van het request, eene onbeschaamdheid, op zijn zachtst een vooruitloopen op het oordeel van den Gouverneur-Generaal".

„'t Is van het hoogste belang voor de Regeering", zoo besluit de *Locomotief*, „dat zij de Chineesche bevolking en hare inwendige organisatie beter leert kennen. Dat zij thans nog vaak mistast, is gebleken bij het opzichtig overvallen van Chineesche vergaderingen te Soerabaja en te Batavia, die later niet de beteekenis bleken te hebben gehad, welke men er a priori aan meende te moeten hechten. Aan de andere zijde blijken onder de Chineezen opvattingen

te heerschen, die in strijd zijn met den plicht der officieren-Chineezen, het gouvernement naar waarheid en geweten als ambtenaar voor te lichten."

Omtrent de boycot te Soerabaja, waarvan boven sprake is, ontleent de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 28 Juni jl. aan het *Soer. Hbl.* het bericht dat deze een einde heeft genomen. De Handelsvereeniging Amsterdam, genoodzaakt door de belemmeringen en moeilijkheden, die zij in haar importhandel ondervond, heeft namelijk besloten het haar door de boycotters gedane aaubod te accepteeren, bestaande in de betaling van *f* 25.000 aan de Chineesche vereeniging Hoo Tiong Hak Tong en *f* 5000 als proceskosten der tegenpartij, waarna de boycot ontbonden wordt. De desbetreffende ontbindingsacte is reeds opgemaakt en de betaling van de som in quaestie wacht alleen op de toestemming van den G.-G. aan die vereeniging om het geld te accepteeron. Terwijl het blad zich begrijpen kan dat de H. V. A er toe kwam zich het groote offer te getroosten, betreurt het *Soer. Hbl.* dat de Regeering meende niet tusschen beide te moeten komen en het ziet er een hoogst gevaarlijk antecedent voor de toekomst in. Het zal de Soerabajasche Chineezen, die als veeleischend en chicaneus bekend staan, nog chicaneuser maken en het blad gelooft dat er wel eens een tijd kan aanbreken, dat de Europeesche firma's, die in Aug. 1902 hebben gemeend het vuurtje tegen de Handelsvereeniging Amsterdam te moeten aanblazen, zelf met een dergelijk verterend vuur in aanraking komen.

* * *

Boycot van Amerikaansche goederen in China. Dat dit uitsluitingsmiddel meer en meer onder Chineezen gangbaar wordt, blijkt uit eene analoge beweging in China zelf op touw gezet tegen Amerikaansche handelsgoederen. De *Nieuwe Courant* van 23 Juni jl. bespreekt een artikel hierover, voorkomende in de *London and China Telegraph* van 10 Juni te voren, waarin wordt gezegd dat de oorzaak ligt in de z.g. "Exclusion Law" welke de immigratie van Chineezen in de Vereenigde Staten door zeer beperkende en vernederende voorwaarden zooveel mogelijk tegengaat. De pogingen van den Amerikaanschen gezant te Peking, Rockhill, faalden. De beweging wordt geleid door de Chineesche koopmansgilden, welke over geheel China hun vertakkingen hebben, en krachtig gesteund door de Chineesche pers, die zelfs advertenties ter aanbeveling van Amerikaansche producten weigert. De leden van een der invloedrijkste kooplieden-gilden te Tientsin, dat in 17 provinciën van China zijn vertakkingen heeft, hebben zich op straffe van 50.000 tael boete verbonden geen voortbrengselen van Amerikaansche herkomst te koopen. Dit besluit is te Peking in 10.000 exemplaren verspreid. Vooral in de provincie Foekien is men verbitterd over de uitsluitingsmaatregelen op de Philippijnen. Te Tientsin zouden 600 Chineesche studenten van 26 hoogescholen bijeen zijn gekomen om tegen het „Amerikaansche gevaar" een perscampagne te openen. Intusschen is de groothandel op dit punt niet sentimenteel en moeten er sedert 1 Febr. reeds voor 20 millioen dollars orders op katoentjes uit Amerika zijn gegeven. Daartegenover leest men weer in het *Vaderland* van 26 Juni dat de boycot zich in Amerika wel degelijk op onaangename wijze doet gevoelen.

Hoewel het gevaar dezer nationale opleving in China, in de V. S. zelf alles

behalve licht geteld wordt, schijnt men er voorloopig nog niet gezind tot het nemen van mildere maatregelen tegenover Chineesche immigranten. Integendeel, men zou in Californië eene organisatie hebben gevormd om ook voor Japansche en Koreaansche immigranten dezelfde beperkende bepalingen te doen gelden als voor Chineezen. In zulke zaken schijnt de invloed over de afzonderlijke staten bij de centrale regeering te Washington, niet zoo groot, dat zij deze van hun voornemen zal weten af te brengen. Zoo deze staten (vermoedelijk drie in getal) de Unie er toe weten te brengen Japan met China over één kam te scheren, dan zal eerstbedoeld land niet alleen zelf daarop antwoorden met uitsluiting der Amerikanen, doch ook China hiertoe trachten over te halen en de thans begonnen boycot is het bewijs dat het daarbij instemming zal ontmoeten.

Volgens een later bericht zouden de vertoogen van den Amerikaanschen gezant in China toch eenige uitwerking gehad te hebben en zou de onderkoning van Tsi-li, Joean-sji-kai, de studentenvergaderingen te Tientsin, hebben verboden en een circulaire hebben uitgevaardigd, waarin hij de kooplieden berispt, wegens het zich mengen in regeeringszaken.

* * *

De Resident L. C. Welsink. In het *Vaderland* van 23 Juni 1905 wordt in herinnering gebracht dat het op dien dag in Tapanoelie, speciaal op de hoofdplaats Padang Sidempoean, een groot feest zal zijn, omdat het dan de viering is van het 25-jarig bestuur in Tapanoelie van den Resident aldaar, den Heer Louis Christiaan Welsink. Deze bekwame ambtenaar kwam daar 25 jaar geleden als jong controleur op de standplaats Taroetoeng, waar juist na zeer kort verblijf zijn eerste voorganger vergiftigd werd weggevoerd. Hij nam aldaar van het oudste hoofd dier streek, den sedert overleden Radja Pontas, de vallei van Silendoeng uit naam van het N. I. Gouvernement onder beheer. Veel heeft hij daar mede gemaakt en menige expeditie geleid, doch in de meeste gevallen de oproeren door politiek beleid gedempt. Bij vreedzame annexatie, voelt de bevolking zich thans gelukkig als onderdanen der N. I. Regeering en geen radja kent grooter eer en trots, dan wanneer de „Vader der Bataks" bij zijn vele tournées van zijn gastvrijheid gebruik maakt. Al hoort men betrekkelijk weinig van dezen buitengewonen ambtenaar, die een kwart eeuw van zijn leven heeft gewijd aan de opkomst van zulk een reusachtig, vrij dicht bevolkt gewest, een gevolg van zijn voorbeeldigen eenvoud en haat van reclame en ophef, toch zal ieder, meent het blad, er mede instemmen als het 't N. I. Gouvernement toewenscht, dat hij nog vele jaren moge behouden blijven als Staatsdienaar in het welbegrepen belang van Land en Volk.

* * *

Toestanden in Atjeh. In het „Van Dag tot Dag" van het *Alg. Handelsblad* van 17 Juni jl. wordt een particuliere brief besproken, door een in Atjeh dienend officier aan een zijner verwanten alhier geschreven, waarin deze o. a. zegt: „Het moet mij van het hart, dat wij hier tegenwoordig door de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging als schooiers behandeld worden. De leden der Tweede Kamer zouden liefst voor niets, voor geen cent, mooi, goed,

degelijk werk willen hebben.... Als het maar niets kost!!" Het blad wijst weer op het onrechtvaardige om van de Tweede Kamer de algemeene zondebok te maken van alles wat de autoriteiten in Indië doen (zie Febr.-afl. bl. 267) en meent zelfs dat dit lichaam nooit heeft aangedrongen op beknibbeling der inkomsten van officieren en soldaten te velde. Integendeel als de schildering juist blijkt van de wijze waarop men nu in Atjeh bezuinigen wil, dan vertrouwt het blad dat van hare zijde een krachtig protest niet zal uitblijven.

Zoo zijn dan de daggelden ingetrokken, ook in het bivak en men moet meer dan 12 uur daaruit zijn geweest om daggeld te krijgen, terwijl men er niet voor zijn plezier is, alles er duur betaald moet worden en men op excursies in het belang der pacificatie nog de kwade kansen van den oorlog moet loopen, terwijl de koelies zijn ingetrokken en men genoodzaakt is bij gemis van wat anders blikjes als voedsel mede te nemen. Daardoor doen vele officieren moeite naar Java weg te komen, waar men aangenamer en goedkooper kan leven. De vorderingen der pacificatie op Atjeh worden op bedenkelijke wijze overschat en men gaat zich wijsmaken dat het vrede is, ook daar, waar oppassen dag en nacht de boodschap is. Wij voeren nog altijd oorlog, zij het tegen kleine benden, maar dat is een afmattend werk en eene „fatsoenlijke behandeling" acht de briefschrijver daarbij niet te veel geëvergd. Voorts wijst hij er op dat het 12de bataljon naar Java teruggaat en hij vraagt of wij den toestand zullen kunnen blijven beheerschen, wat nu reeds zooveel moeite kost. „Het is zoo eeuwig jammer dat generaal Van Heutsz zoo zichtbaar zijn eigen ruiten ingooit, zijn eigen kranig werk gaat verwaarloozen"....

*
* * *

Het octrooi van de Javasche Bank. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 Juni jl. brengt in herinnering dat de Javasche Bank in 1828, tijdens het bestuur van du Bus de Ghisignies is opgericht, aanvankelijk met 4 later met 6 millioen kapitaal. Herhaaldelijk is haar octrooi verlengd, laatstelijk in 1891 voor den tijd van 15 jaren; het loopt nu op 31 Maart 1906 af en de Ind. regeering en de Bank zijn het over de voorwaarden der verlenging reeds eens geworden. De vaststelling kan echter slechts geschieden bij Kon. Besluit en het is de vraag of zij ongewijzigd aanvaard kunnen worden. Daarover wenscht het blad het een en ander op te merken. Met den duur der voorgestelde verlenging — tot 31 Maart 1921 en dan verder van jaar tot jaar, op dezen voet evenwel, dat het octrooi nooit eerder kan eindigen dan vijf jaren na de opzegging — kan het blad zich vereenigen, evenals met de wijziging van art. 1, waardoor de uitsluitende bevoegdheid der Bank om binnen N.I. biljetten uit te geven, wordt bevestigd. Artikel 7 geeft eenige uitbreiding aan de operaties der Bank, waarbij papier aan order niet slechts in disconto, maar ook als onderpand van beleening of van krediet in rekening courant kan worden genomen. Deze verruiming van bevoegdheid wordt toegejuicht en het blad zou haar ook aan de Nederlandsche Bank willen toekennen. Voorts zal de Javasche Bank voortaan niet alleen goederen mogen beleenen, maar ook „de deze vertegenwoordigende afscheepsdocumenten". Om alle misverstand te voorkomen had hier bijgevoegd kunnen worden dat niet be-

doeld zijn cognossementen van uitgaande goederen, maar van die, welke op weg zijn naar Java of een ander eiland waar de Bank een eigen kantoor heeft. Ook hier is niets tegen, doch het oordeel luidt ongunstig over een ander voorstel, dat strekt om ook voor beleening vatbaar te maken: „hypothecaire vorderingen en andere voor overdracht of beleening vatbare en bij geschrifte aangegane inschulden'', onder welke, blijkens de Toelichting der Bankdirectie, polissen van levensverzekeringen worden begrepen! Ernstig wordt ontraden hierop in te gaan. Ten hoogste zouden deze operaties in zeer buitengewone omstandigheden tot een zeer beperkt bedrag bij uitzondering zijn toe te staan, doch in den gewonen werkkring der Bank passen zij niet. En dit geldt ook eene alinea van art. 5, waarbij wordt voorgesteld het afgeven van zichtwissels of assignatiën, niet alleen tusschen haar kantoren onderling, doch ook onbepaald toe te laten. Door in dit artikel ook correspondentschappen buiten Indië toe te laten, wil men aan de Javasche Bank bevoegdheden geven, ten aanzien van den buitenlandschen wisselhandel van veel verdere strekking dan zij nu bezit. Zij zal kunnen trekken op en remitteeren naar alle plaatsen van den aardbodem, zonder eenige andere beperking dan deze, dat de gekochte en verkochte wissels den gebruikelijken looptijd moeten hebben, voorts door twee of meer solidair verbondenen of wel door kredietbrieven of verband van afscheepsdocumenten gedekt moeten zijn. Zulk een uitbreiding van de werking eener circulatie-bank kan schadelijke gevolgen hebben. Wat tot nu toe was toegestaan, was ruim voldoende en de hoop wordt uitgesproken dat de Regeering die „correspondentschappen" buiten N. I. kort en goed zal schrappen en met betrekking tot het afgeven van assignatiën de bestaande bepaling zal handhaven. Het blad zou dan eveneens willen bestendigen wat nu in art. 20 van het octrooi bepaald is om $^3/_4$ van het speciedepot der Bank uit „standpenningen" te doen bestaan. Er moet belet worden dat een belangrijk deel der aanwezige specie uit pasmunt zal bestaan. De voorraad standpenningen, waar de Bank meent zelf wel voor te zullen zorgen, zou stellig onvoldoende zijn als zij beneden dat minimum daalde, zoodat de bepaling nooit hinderlijk en alleen nuttig kan zijn. Tegen de voorstellen der winstverdeeling heeft de *N. R. Ct.* geen bezwaar, doch weinig sympathiek is haar het voorstel om bij art. 11 toe te laten dat, in plaats van twee derden, drie vierden der geschatte waarde bij uitzetting van geld op hypotheek mag worden voorgeschoten. Daar echter slechts een derde van het gestorte kapitaal der Bank in hypotheken belegd mag worden, heeft dit punt geen groote beteekenis.

* * *

De werking van het persbureau in Indië. Naar aanleiding van hetgeen de *Java-Bode* van 9 Mei mededeelde over de Indische begrooting voor 1906 (zie vorige revue bl. 1100) heeft het persbureau in een later aan de Indische bladen verstrekt communiqué gezegd, dat dit blad, door onbekendheid met de wijze waarop de Indische begrooting dit jaar voor de eerste maal tot stand zal worden gebracht, soms mistastte en hierdoor tot verkeerde conclusiën kwam. Tevens wordt omtrent die behandeling der begrooting het een en ander medegedeeld, doch ten slotte overwogen dat eene ontwerp-begrooting, waarover de Indische regeering de beschikking heeft, niet bestaat, omdat wat

in Indië geleverd wordt slechts eene bijdrage is ter verdere bewerking in Nederland, uitsluitend ter beoordeeling van den Minister. In verband daarmede acht bedoelde regeering „zich niet vrij om cijfers en andere gegevens te verstrekken, welke dienst moeten doen niet om een Indisch plan ten uitvoer te leggen of in verdere behandeling te nemen, maar om een ministerieel ontwerp te kunnen samenstellen. Over dergelijke cijfers en gegevens heeft naar het oordeel der regeering alleen de minister te beschikken". Uit deze overwegingen die volkomen juist zijn, blijkt tevens dat de pers, die de Indische belangen bespreken zal, meer heeft aan een niet-officieele onderhandsche inlichting die zich tevreden stelt met ten naastenbij juiste cijfers, dan aan een officieel bureau, dat geen andere dan correcte gegevens behoort te verstrekken maar dit feitelijk niet kan doen.

* * *

Een onderzoekingstocht op Sumatra. Prof. Dr. Wilhelm Volz, van wiens reis naar het Toba-meer een verslag met een kaartje van de onafhankelijke Bataklanden voorkomt in het *Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap* deel XVI (1899) bl. 415, heeft onlangs met den heer P. Otto een tocht gedaan naar de Pak-Pak-landen, waarvan hij op 21 Mei te Medan terugkeerde en waaromtrent een medewerker van de *Sumatra-Post* eenige mededeelingen kreeg, die wij overgenomen vinden in de *Nieuwe Rott. Courant* van 18 Juni jl. Prof. Volz vertrok op 21 Maart van Medan naar de Karo-hoogvlakte door den Soemboe-Ikan pas en besteeg op 27 Maart van Soekanaloe uit den Sinaboeng, waarvan de hoogte 2417 M. bedraagt. Deze berg bezit een dubbele krater, de noordelijkste $^{1}/_{3}$ en de zuidelijkste $^{1}/_{4}$ K.M. in doorsnede. Laatstgenoemde is nog zwak in werking. Noordelijk van dezen berg, dicht bij kampong Kota Radja is een idyllisch meer gelegen, ter hoogte van 1400 à 1500 M., dat als aangewezen schijnt voor een sanatorium en van Bandar Baroe uit in een flinken dagmarsch te bereiken zou zijn. Na de bestijging van den Sinaboeng maakte prof. Volz een tocht door het zuidelijk en westelijk deel der Karo-hoogvlakte, dat in tegenstelling met het noordelijk onvruchtbaar en weinig bevolkt is. Op 8 April ontmoette hij te Kaban Djahé den heer Otto en trok met hem westelijk naar Kwala bij de Alaslanden, waar luitenant Van Reenen zich met eene colonne van 41 bajonetten bij hen voegde en gezamenlijk de Pak-Pak-landen werden binnen getrokken, over Kedoepen, waarbij de overtocht van de diepe rivier Laoe Hrnoen veel moeilijkheid gaf. Men trok over Kota Deleng, Tambahan, Tandoek-Tandoek en Boeloe Doeri naar het gebied der Kepas-Batakkers op een hoogvlakte in den geest van die der Karo, doch opvallend effen. Dit gebied dat door de straks genoemde rivier van het Pegagang-gebied is gescheiden, grenst westelijk aan het Sim-Sim-gebied, waarvan het gescheiden is door een in verscheidene ketenen opgelost gebergte van oude lei, dat als een der voortzettingen van het Barisan-gebergte is te beschouwen. De expeditie had hier te lijden van tegenstand der bevolking, men kreeg gewonden, die naar Moeara Batoe Batoe gebracht moesten worden. Prof. Volz maakte met de zijnen nu verder den tocht over Kota Nangka in Oostelijk Sim-Sim en kwam door een zeer gemakkelijken pas weder in het Kepas-land, waar de kampongs Pandji Bakaoe en Basoeroen werden bezocht en na een

moeilijken overtocht van de Laoe Hrnoen op 15 Mei Kota Oesan in den Pegagang werd bereikt. Van hier trok men naar Porobbo aan het Toba-meer langs een uiterst drassigen weg en nadat men zich te Tongging van de colonne-Van Reenen gescheiden had, over Kaban Djahé naar Medan terug.

Het Pak-Pak gebied bestaat uit een reeks evenwijdige bergruggen, waarvan de hoogte geleidelijk afneemt van ongeveer 1500 M. bij het Toba-meer tot 800 M. in Boven-Singkel. Het klimaat is zeer afwisselend onder den invloed van het gebergte, zoodat op 1100 M. op sommige plaatsen nog kokospalmen worden aangetroffen en in Boven Singkel op zooveel minder hoogte de echte vegetatie van het hooggebergte. Over het algemeen is het land arm, doch de Pak-Pak's zijn bedreven in houtsnij- en smeedkunst. Als een bewijs van hunne weinig beschaafde opvattingen vermeldt Prof. Volz, dat tot nog voor korten tijd het menschen-eten voorkwam, waarvan de sporen, in den vorm van schedels en beenderen nog in het gansche Pegagang- en Kepas-gebied worden aangetroffen. Hij heeft hierover belangrijke gegevens verzameld en het schijnt dat dit bedrijf aan de noodige wetten gebonden is. Binnen weinige maanden zullen de beide heeren eene nieuwe expeditie ondernemen, ditmaal naar de Gajoe Loeës.

* * *

Europeesche landbouwondernemingen op Java. Naar aanleiding van een woord door den heer Van der Biesen in de Eerste Kamer op 17 Maart jl. gesproken, die aandrong op gouvernementscultuur op Java en den van andere zijde uitgesproken twijfel of door particulieren aldaar wel zulke groote voordeelen uit de cultuur worden getrokken, gaat het *Alg. Handelsblad* van 20 Juni jl. na in hoeverre dit laatste juist is en komt tot de conclusie dat het niet waar is dat, alles te zamen genomen, de landbouwondernemingen op Java groote voordeelen afwerpen. De koffiecultuur, waarvan men 15 à 20 jaar geleden zoo goede verwachtingen had, ligt sinds lang te zieltogen, de talrijke daarin gestoken millioenen kunnen nagenoeg verloren worden geacht; ook de indigo-cultuur, hoewel van minder belang, staat er niet al te best voor. Met enkele andere cultures, als thee en kina, gaat het in de laatste jaren beter, doch beide, haast alleen in de Preanger gedreven, zijn van beperkten omvang.

Met de suikercultuur meent men dat hoofdzakelijk geld verdiend wordt, en inderdaad is in de laatste maanden de toestand gunstig. Doch het blad meent dat men zal moeten toegeven dat men niet mag afgaan op de uitkomsten van een enkel jaar, als door een samenloop van omstandigheden de marktprijzen belangrijk zijn gestegen. Om aan te toonen dat, als men den loop der prijzen in vorige jaren nagaat, niet alles goud is wat er blinkt, herinnert het blad er aan dat in de eerste jaren na 1884 de suikerfabrikanten alle moeite hadden het hoofd boven water te houden en hoe zij hun bedrijf geheel naar de eischen des tijds hebben moeten inrichten. Zoover behoeft men echter niet terug te gaan om te doen zien hoe groot het risico was van de „kapitalisten". Het blad gaat daartoe na hoe hoog de aandeelen in vier fabrieken, Kaliwoengoe-Plantaran, Maron, Kalibagor en Sentanen-Lor sedert 1 Mei 1894 ter beurze genoteerd stonden en ziet dan de waarde van de beste onderneming binnen vier jaar tot haast de helft, van andere nog

veel sterker verminderd. Voorts blijkt er volgens het blad uit dat, de tien jaren te zamen genomen, de aandeelhouders over het geheel weinig genoegen van hunne onderneming hebben beleefd en dat er voor anderen, en ook voor den Staat, al zeer weinig reden is om met afgunst op de „suikerlords" neer te zien. De prijs der aandeelen toont duidelijk aan dat er aan de suikerondernemingen niet zooveel te verdienen is geweest als sommigen zich-zelven en anderen nu trachten wijs te maken. En nu vraagt het blad zeer te recht of de Staat zooveel risico mag loopen door zelf ondernemer te worden. Voorts bespreekt het de meening, dat de suikerfabrikanten te veel zouden verdienen, doordien zij voor grondhuur en voor den arbeid der bevolking te weinig betalen, en zegt daaromtrent, dat met het oog op den stand der aandeelen de suikerfabrikanten doorgaand niet meer k o n d e n betalen. Niet uit louter winstbejag bezuinigden zij zooveel als zij konden, doch uit noodzaak. Wanneer de ervaring leert dat de gunstige toestand van het oogenblik min of meer blijvend is, hetgeen nog niet als zoo zeker wordt beschouwd, dan zullen, volgens het *Hbl.* de ondernemers schadeloos gesteld worden voor het renteverlies en dan zal onvermijdelijk de inlandsche bevolking daarvan den terugslag ondervinden.

„Een ander bewijs voor het niet leveren van schatten" wordt gevonden in het sedert 1894 teruggaan van het aantal ondernemingen, buiten de Vorstenlanden, van 154 tot 134, terwijl sedert dien tijd van 18 erfpachtperceelen met suikerteelt nog slechts zeven over zijn. Een en ander moet hen tot nadenken brengen, die meenen, dat men de suikercultuur nu het haar na een lange lijdensgeschiedenis tijdelijk voor de wind schijnt te gaan, dadelijk wel nieuwe lasten kan opleggen.

* * *

De Koloniale Bank over groote suikeroogsten. De argumenten in bovenbedoeld artikel komen ons niet in allen deele steekhoudend voor. Gaarne wordt toegegeven dat de suikercultuur tijden beleefd heeft dat de prijzen geen winst-uitkeering toelieten, zooals in 1884 of dat de netto-winst gering was, zooals in 1895, doch volgens de berekening van Pantanoëta hebben de fabrieken op Java van 1882 tot 1900 toch gemiddeld te zamen nog een netto-winst van 10 millioen gulden 's jaars gemaakt: dit cijfer is door het *Hbl.* niet weersproken (zie bl. 564 van onze April-afl.) en geeft 5 pCt. over het in de ondernemingen gestoken kapitaal, dat nu wel, met het oog op het risico, tegenover de door couponknippers gemaakte rente niet hoog wordt geacht, maar dan toch voor die benarde periode nog zulk een ongunstige basis niet is, waarop de kolossale winsten van thans voortbouwen.

Dat de zeer gunstige uitkomsten van 1904 nog niet zijn toe te schrijven aan hooge marktprijzen blijkt uit de betrekkelijke verslagen.

De *Koloniale Bank* bericht in haar verslag over het boekjaar 1904 omtrent de suiker dat dit bedrijf reden tot tevredenheid gaf, niet zoozeer door de hoogere prijzen, want daarvan had men in 1904 nog geen voordeel, maar door den zeer bevredigenden oogst, waarvan lage kostprijzen het gevolg waren. De productie van de tien fabrieken, waarmede de Bank in relatie is, liep uiteen van 87 tot 140 pikols per bruto-bouw, gemiddeld uitkomende op 116 pikols, tegen 100 en 109 in 1902 en 1903. Die grootere productie was voor

een deel te danken aan het gunstige weder, dat het riet gedurende den groei getroffen had, maar ook voor een deel aan het succes met de zaadrietsoorten verkregen, sommige waarvan rietproducties opleveren, waaraan vroeger niet kon worden gedacht. Langzaam maar geregeld wordt dan ook de aanplant van zaadrietsoorten uitgebreid, naarmate men omtrent hunne geschiktheid meer ondervinding opdoet. De verhouding zaadriet was in 1901—'04 respectievelijk 22, 32, 47 en 62 pCt. als gemiddelde van alle tien fabrieken. De beplante oppervlakte was 7726 bouws, tegenover 7596 bouws in 1903. Van die 7726 bouws werden verkregen 898.000 pikols suiker of 98.000 meer dan geraamd was. De oogst werd dooreen verkocht tot *f* 5.73 tegenover *f* 6.02 in 1903. De lagere verkoopprijs werd goed gemaakt door den lagen kostprijs, die dooreen uitkwam op *f* 4.54 Voegt men daarbij hetgeen aan tantièmes op de fabrieken en nieuwe machinerieën betaald werd, zoo wordt de kostprijs *f* 4.89. (In het vorige jaar waren deze cijfers *f* 4.84 en *f* 5.19). De bibit-rekening, die ten vorigen jare met *f* 45.45 per bouw voorkwam, bedroeg over de afgeloopen campagne *f* 43.50.

De oogst voor 1905 wordt geraamd op 855.000 pikols of 111 p. p. b. en is nagenoeg geheel reeds verkocht voor *f* 6.88 p. p dus tegen *f* 1.15 meer dan het vorige jaar. Zelfs is reeds vooruit een deel van den oogst van 1906 geplaatst tegen *f* 7.12 p. p., alzoo *f* 1.39 hooger dan in het verslagjaar. Beide cijfers vermenigvuldigd met de oogstraming van 855.000 pikols geven dus voor de tien fabrieken *boven* de hoogst bevredigende uitkomsten van 1904 nog een extra winstcijfer van respectievelijk *f* 983.250 en *f* 1.188.450.

* * *

De toestand der suikerondernemingen op Java blijkt ook nog uit andere verslagen. Zoo heeft „Sindanglaoet" in 1904 gemaakt 183.364 pikols of 139 87 pikol per bouw. De prijs daarvan, inclusief alle uitgaven voor nieuwe machinerieën, gebouwen en vervoermiddelen, bedroeg *f* 4.16 per pikol en exclusief de buitengewone uitgaven en de aan het personeel uitgekeerde procenten *f* 3.82 p. p. De netto-winst bedroeg *f* 312.342 of 15 pCt. van het aandeelenkapitaal.

Uit het verslag der maatschappij tot exploitatie der suikerondernemingen Sentanen-lor, Brangkal en Dinoyo blijkt, dat de suikeroogst der vijf fabrieken in 1904 bedroeg 542.801 pikol (zaksuiker voor de helft gerekend), welke voor *f* 6 31 verkocht werden, tegen *f* 5.90 per pikol in het vorige jaar. De gemiddelde kostprijs was *f* 4.885 tegen *f* 4.913 p. p. in het vorige jaar. In 1905 hebben de vijf fabrieken een rietaanplant van 4489 bouws en de geheele oogst werd reeds op Java verkocht tot de volgende prijzen: 150.000 pikol muscovado à *f* 6.75; 40.000 pikol à *f* 7; 100.000 pikol à *f* 8, alsmede stroop- en zaksuiker tot verschillende prijzen, genoeg om te doen zien, dat men hier ook voor 1905 op een belangrijke extra-winst boven het goede jaar 1904 kan rekenen.

Een en ander doet de waarschuwing van het *Hbl.* om toch vooral omzichtig te zijn bij het opleggen van nieuwe lasten aan die cultuur, wel wat overdreven klinken. Als er geld noodig is voor de staatshuishouding, waarom zouden dan niet diegenen het opbrengen, die door de bestaande orde van zaken in de gelegenheid worden gesteld dergelijke winsten te maken en die het thans het best kunnen missen. Uit de gegeven cijfers blijkt nog dat de gemiddelde beplante oppervlakte per fabriek 750 à 900 bouw bedroeg. Vergelijkt men dit

met de vroegere cijfers, toen een fabriek met 500 bouws al zeer groot was, dan blijkt daaruit de concentratie van het bedrijf in steeds grooter wordende fabrieken en is het geen wonder dat de kleine fabrieken verdwijnen en het aantal dus afneemt. Die afneming is derhalve geen bewijs van achteruitgang. zooals het *Hbl.* schijnt te meenen; de beplante oppervlakte is daarentegen belangrijk vooruitgegaan.

Een ander punt, dat bij de beoordeeling der winsten wel eens over het hoofd wordt gezien, is, dat behalve in den vorm van percenten over het aandeelenkapitaal, met die cultuur nog zooveel verdiend wordt door allerlei tusschenhanden, die betaling voor hun diensten krijgen, ook al wordt aan de aandeelhouders weinig of niets uitgekeerd. Zoo bevat de kostprijs van de suiker, zooals boven bleek, het noodige voor aanschaffing van nieuwe machines en tantièmes, zoo zal hetgeen op den afscheep, het vervoer en den verkoop van suiker verdiend wordt eveneens op de onkostenrekening voorkomen, de geldschieters die de ondernemingen in administratie hebben verdienen er ook aan. Om zich een juist beeld te vormen van hetgeen landbouwondernemingen in het algemeen en de suiker in het bijzonder uit Indië trekken, moeten al deze factoren in aanmerking worden genomen. Dat die verdiensten er zijn is een gelukkig verschijnsel, hoe meer er verdiend wordt hoe beter, maar dan ook niet te angstvallig om van ieder die het aangaat van die ruime winsten een flink aandeel te vorderen ten bate van de schatkist, zooals nu bijv. de Billiton-maatschappij bij wijze van uitzondering betaalt en verder streng gewaakt tegen het beknibbelen van den inlander. Uit dit oogpunt komen ons de artikelen over de suikercultuur in de *Nieuwe Courant*, die wij in de vorige afl. (bl. 1077) bespraken. overtuigender voor dan het bovenbedoeld artikel in het *Hbl.* Daarin stelde men zich toch op het standpunt dat de Javaan met de betaalde grondhuur en koelieloonen goed af zou zijn, beter dan bij arbeid voor eigen rekening. Hier wordt aangenomen dat de suikerfabrikant de te betalen huur en loonen regelt naar wat hij betalen kan. Die maatstaf is even onjuist en onbillijk als dat bijv. iemand met een klein inkomen op grond van zijn geringe middelen, van de winkeliers rabat zou vergen. Wat ten slotte de marktprijs van aandeelen in suikerondernemingen betreft. als een fabriek goede zaken maakt en zij gaat voor een hooge som in andere handen over, die de zaak slecht beheeren, dan dalen de aandeelen in het vergroote kapitaal onmiddellijk, doch zulks kan, naar onze meening nooit als bewijs gelden voor den slechten toestand van de suikerindustrie in het algemeen.

*
* *

Dr. J. L. A. Brandes. † Een groot verlies heeft de wetenschap geleden door het afsterven van Jan Laurens Andries Brandes, op 13 Jan. 1857 te Rotterdam geboren, waar zijn vader Luthersch predikant was. Toen deze later een beroep te Amsterdam aanvaardde, bezocht de toekomstige Indoloog het gymnasium aldaar en werd aanvankelijk ook voor het predikambt bestemd. Na zijns vaders dood veranderde hij van studie en bekwaamde zich te Leiden — vooral onder leiding van Prof. Kern, voor wien hij zijn leven lang den grootsten eerbied heeft gevoeld — voor de Indische studie. Op 3 Juni 1884 promoveerde hij tot doctor in de taal- en letterkunde van den Oost-Indischen

Archipel op één proefschrift, getiteld: „Bijdrage tot de vergelijkende klankleer der westersche afdeeling van de Maleisch-Polynesische taalfamilie". In November van dat jaar in Indië aangekomen, werd hij door de Regeering dadelijk belast met oudheidkundige onderzoekingen. Hij maakte zich al spoedig verdienstelijk door de ontcijfering van opschriften en oud-Indische oorkonden en het onderzoek van Hindoe-oudheden. Als conservator der handschriften-verzameling van 't Bataviaasch genootschap van K. en W. kwam hij tot zijn volle recht en menige bijdrage van zijn hand in de door dat genootschap uitgegeven verhandelingen getuigt van zijn omvangrijke kennis.

Dr. Brandes heeft vooral veel verzameld omtrent de oude geschiedboeken (Babads) van Java en Bali. Hij werd belast met de uitgave van het bekende Balineesche woordenboek, door wijlen Dr. van der Tuuk begonnen. Een zijner belangrijkste publicaties was voorts die van de Pararaton of het boek der Koningen van Toemapel en van Madjapahit. Dit werk, waarover wij in de *N. Rott. Courant* van 29 Juni jl. eenige bijzonderheden aantroffen, is geschreven in middel-Javaansch, het tweede van de beide tijdperken van klank- en vorm-ontwikkeling die de Kawi-taal doorloopen heeft. Men vindt dit stuk met vertaling en aanteekeningen in het 49ste deel der genoemde verhandelingen. Brandes noemde dit werk een der opmerkelijkste voortbrengselen van de Javaansche litteratuur van ouderen tijd. Voor het vaststellen van den tekst kon hij gebruik maken van drie kropaks of handschriften in palmblad gekrast (zie *De Ind. Gids* 1903 I blz. 342). Een ander merkwaardig stuk sluit zich hierbij aan, het oud-Javaansche gedicht Nâgara kĕrtâgama, een lofdicht van Prapantja op koning Hayam Woeroek, die regeerde van 1351(?) tot 1389. Het handschrift, door Brandes in 1894 medegebracht uit de poeri van den vorst van Lombok, is eveneens in dit tijdschrift door Prof. Kern besproken (t. a. p. bl. 311 e. v.). Zooals de heer Rouffaer in de *Encycl. v. N.-I.* schreef (IV bl. 384) is dit werk helaas alleen in Balineesche karakters, zonder transcriptie en zonder commentaar uitgegeven en het is thans te vreezen dat de verwachting dat eene uitgave in den geest als die van de Pararaton zal volgen, op eene pijnlijke teleurstelling zal uitloopen. Behalve die werken, vindt men nog vermeld het register op de Babad Tanah Djawi en eenige opstellen over Oud-Batavia, terwijl Brandes op het laatst van zijn leven eenige buitengewone vondsten op wetenschappelijk gebied gedaan moet hebben, waarvan nog geen nader bericht in Nederland was ontvangen. Op Lombok heeft hij, na den bekenden oorlog veel en hard gewerkt en na aldaar voor de wetenschap gered te hebben, wat te redden was, heeft hij veel van de Hindoe-geschiedenis van dat eiland aan het licht gebracht. Door te Hanoi het Oriëntalisten-congres bij te wonen, vond hij gelegenheid de aandacht te vestigen op het verband tusschen de oude bouwwerken in China en Achter-Indië en die op Java en Bali, en heeft daarmede een nieuw veld van wetenschap blootgelegd, waarop nog veel belangrijks te vinden zal zijn. Vooral hield hij zich met de oude gebouwen op Java bezig als voorzitter der commissie voor het archaeologische onderzoek op Java, waarbij zijn groote kennis van de geschiedenis der oude Hindoes en van het oud-Javaansch en oud-Balineesch hem te stade kwam, terwijl hij daarbij blijk gaf van een helderen blik op constructieve details. Bij de herstelling van den Mendoettempel en het onderzoek van den Boroboedoer werd

van zijn kennis in ruime mate partij getrokken. Van het eerste deel der publicaties van de genoemde commissie, de beschrijving van Tjandi Toempang of Djago, door Dr. Brandes bewerkt, is in dit tijdschrift kort geleden melding gemaakt (Febr. afl. bl. 286). De beschrijving van een andere oudheid, Tjandi Singosari, moet nagenoeg voltooid zijn. Volgens deskundigen is in die werken een schat van nieuwe gezichtspunten geopend, die een geheel nieuwen kijk geven op de tijdperken van beschaving op Java en hoe deze zich van Midden- naar Oost-Java heeft voortgezet. Dr. Brandes, die in Indië commissaris van het Kon. Inst. v. Taal-, Land- en Volkenkunde en correspondeerend lid van de Kon. Academie van Wetenschappen was, werd een paar jaar geleden voor zijn verdiensten door de Regeering benoemd tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw. „Nederland en Indië treuren over het verlies van dezen geleerde", zeide het *Vaderland* van 27 Juni jl., „wiens overlijden zich diep laat gevoelen."

* * *

Heerendiensten. In het *Alg. Handelsblad* van 22 Juni jl. wordt er aan herinnerd hoe dit blad bij verschillende gelegenheden reeds jaren lang heeft aangedrongen op afschaffing van heerendiensten, daar waar voldoende belastingen in geld kunnen worden opgebracht. Waar nu onlangs het *Soer. Hbl.* van 13 Mei, naar aanleiding van het program van „Moederland en Koloniën" nog zeide, dat die drang slechts uitgaat van menschen, die door doctrine worden beheerscht en de werkelijke toestanden niet kennen, wijst het *Hbl.* op het misbruik dat in alle opzichten van heerendiensten wordt gemaakt. Dat niet alleen inlandsche doch ook Europeesche ambtenaren zich aan dat misbruik schuldig maken, wordt ditmaal waarschijnlijk geacht, naar aanleiding van een onderzoek door den officier van justitie te Batavia, ingesteld te Telok Betong, waaromtrent een bericht uit het *N. v. d. D. v. N.-I.* van begin Mei, wordt overgenomen. Hoofdaanleiding was een aanklacht omtrent het bouwen van een landhuis gedeeltelijk in heerendienst en het op gelijke wijze doen omwerken van een stuk grond van ± 7 bouw van bosch tot lustoord, doch gaandeweg komen er allerlei dingen bij, waarvan de ambtenaren elkander aldaar beschuldigen. Een ander verhaal in het *Bat. Nbl.* van 16 Mei betreft het misbruik maken van de diensten van bezoldigde politiedienaren. Dit heeft nu wel geen betrekking op heerendiensten, maar het *Hbl.* meent dat waar men aldus over de politie durft te beschikken, de heerendienstplichtigen nog gemakkelijker voor particulieren arbeid kunnen worden opgeroepen. De aangehaalde misbruiken zullen weliswaar eerst na behoorlijk onderzoek geconstateerd kunnen worden, doch de berichten stemmen tot nadenken omdat men blijkbaar in Indië dergelijke handelingen geenszins onmogelijk vindt. Het is er mede als met de gestraften, waar het *Hbl.* al meer over gesproken heeft en die ook volgens een klacht in het *Bat. Nbl.* wel ten behoeve van ambtenaren werken. Dit blad vond dat zoo'n „parodie van correctie" een slechten indruk moet maken op de dieven, doch legt volgens het *Hbl.* niet genoeg den nadruk op het misbruik door de ambtenaren ten eigen bate van hunne macht gemaakt.

* * *

Zeekaarten. In de *Locomotief* van 22 Mei j.l. wordt er door C. aan herinnerd hoe in het nummer van 16 April 1904 door D. in dat blad werd gewezen op den onvolledigen toestand, waarin de kaarten van de Oost-Indische vaarwaters verkeeren. Dit artikel schijnt de aandacht getrokken te hebben, want sedert het optreden van den tegenwoordigen landvoogd is het vraagstuk van eene snellere opname van de koloniale wateren definitief aan de orde gesteld. Er is voorgesteld het aantal stoom-opnemingsvaartuigen ten behoeve van Indië op vier te brengen en het nieuw uit te zenden materieel het type te geven van de „Van Gogh" en de „Van Doorn". Dit denkbeeld heeft veel kans verwezenlijkt te worden, al moet ook de formatie van het corps zeeofficieren er voor uitgebreid worden en al zullen de kosten van den hydrographischen dienst er door stijgen. Dat spoedig meer vertrouwbare zeekaarten zullen worden afgeleverd, verwacht de schrijver van het artikel zoowel ten gevolge van die uitbreiding als van de overbrenging van de oude tweede afdeeling van het Dept. van Marine te Batavia naar de afdeeling Hydrographie in Den Haag, omdat de ondervinding heeft geleerd dat deze vlugger werkt. Bij het opnemingspersoneel heerscht evenwel thans de ongerustheid dat men de meerdere kosten gedeeltelijk zal trachten te vinden door vermindering van hun inkomsten, nu bezuiniging in het staatsbeheer in Indië schering en inslag is en het gerucht loopt dat men ook bij den topographischen dienst de daggelden wil doen vervallen. Het artikel treedt in eenige beschouwingen over de onbillijkheid van dit laatste en als men in aanmerking neemt dat een brigadechef bij die opname in betere conditie verkeert dan een luitenant ter zee 1ste kl., die het bevel over een opnemingsvaartuig voert, dan blijkt wel het ongewenschte van zulk een stap, waar gelukkig de Minister van Marine ook in heeft mede te spreken. Naast de verbetering der zeekaarten, die in elk geval ter hand genomen wordt, herinnert de schrijver ook aan hetgeen destijds over de landkaarten werd gezegd en hij vraagt of er spoedig een einde te voorzien is aan den toestand, dat hoogst belangrijke residenties van Java, zooals Semarang, gelegen in het centrum van het eiland en voor oorlogsoperatiën bijzonder geschikt, niet op een behoorlijke, voor krijgskundige doeleinden bruikbare schaal zijn in kaart gebracht. Toen men in dit opzicht nog niet aan een buitenlandschen vijand dacht is men op Sumatra begonnen en daar men dit eenmaal aangevangen werk niet in de steek wil laten, werken twee van de drie bestaande brigades op dat eiland en is het te vreezen dat de gebrekkige toestand op Java nog voorloopig wel zal blijven zooals hij is, hetgeen vooral vreemd wordt geoordeeld omdat men voor de verdediging overigens al zijn aandacht op Java concentreert.

In verband met dit artikel herinneren wij er aan dat in het *Tijdschr. van het Kon. Ned. Aardr. Gen.* in den jaargang 1904, II, bl. 1089, een opstel voorkomt van den heer C. Craandijk, over: „Het werk onzer opnemingsvaartuigen in den N.-I. Archipel", met een overzichtskaart, waaruit blijkt hoe de geheele zuidkust van Sumatra, Java en de kleine Soenda-eilanden, een deel van de kust van Borneo, Oost-Celebes, enz. nog niet behoorlijk zijn opgenomen, om nu niet van de Molukken en Nieuw-Guinea te spreken, die daarop eveneens geheel blank voorkomen.

* * *

Wijlen de oud-Minister E. de Waal, die op 1 Juli jl. op 83-jarigen leeftijd overleed, was iemand, die door zijn arbeid op koloniaal gebied zich een blijvende aanspraak op waardeering heeft verworven. Op 27 November 1821 te 's Gravenhage geboren, kwam Engelbert de Waal in 1837 — en toen reeds voor de tweede maal — te Batavia, waar hij zich al spoedig verdienstelijk maakte. Zooals men o. a. lezen kan in de inleiding op Van der Kemp's werk over het Zoutmiddel, had hij reeds in Maart 1845 als ambtenaar ter Algemeene Secretarie het Zoutmonopolie in Ned.-Indië behandeld in eene memorie, die nog in het archief aldaar berust en waarvan de Regeering het belang erkende door den jongen ambtenaar, onder toekenning eener gratificatie van *f* 500, „de tevredenheid van het Gouvernement te betuigen over zijn betoonden ijver in 's lands dienst en over de pogingen in de bovenbedoelde memorie door hem in het werk gesteld om de verbeteringen aan te toonen, voor welke het Zoutmonopolie vatbaar zou kunnen zijn." Zijne in 1865 verschenen brochure over: „Het Zoutmonopolie in Ned.-Indië", vond volgens den heer Van der Kemp (blz. 24) algemeene waardeering en is dan ook sinds lang uitverkocht. „Van 4 Juni 1868 tot November 1870", zoo vervolgt deze schrijver, „stond de waardige man aan het hoofd van het departement van Koloniën, en daarna zette hij zich weder tot het schrijven van die verdienstelijke monographieën, welke in „Onze Indische Financiën" het licht zagen en waaruit mede zooveel kennis valt te trekken". Twee voorname wetten bracht de heer de Waal tijdens zijn Ministerschap tot stand: de agrarische wet van 9 April 1870, die ten doel had eene oplossing te geven aan het vraagstuk op welke wijze aan de particuliere industrie de gronden te verschaffen die zij noodig had, en tevens regels te stellen ter handhaving en uitbreiding van de rechten door de inlandsche bevolking op den grond uitgeoefend; en de suikerwet van 21 Juli 1870, waarbij regeerings-tusschenkomst geleidelijk ingekrompen en ten laatste opgeheven zou worden en maatregelen getroffen werden om inmiddels regeering, contractanten en bevolking te voldoen. Mede behoort tot zijn werk de reorganisatie van het Preanger-stelsel, maar de door hem ter zake voorgestelde maatregelen werden, door eene gevoeligheid van de Eerste Kamer, eerst toen Van Bosse minister was aangenomen.

Bij de begrafenis huldigde o. a. Jhr. Mr. H. van der Wijck, oud-Secretaris-generaal bij het Ministerie van Koloniën de nagedachtenis van den ontslapene, die van zoo groote beteekenis was geweest voor de geschiedenis van onze Indische politiek en als bewindsman met kracht en energie de hem toevertrouwde belangen had behartigd. Hij herinnerde er aan, dat in 1848 besloten was tot het jaarlijks samenstellen van een Koloniaal Verslag. Aan de uitvoering van dit eenvoudig voorschrift in onze Grondwet was machtige arbeid verbonden. De grootste bezwaren en moeilijkheden golden zeer zeker het eerste dezer Verslagen. Dit ontzettend veel omvattende werk is verricht door den destijds jeugdigen Indischen ambtenaar De Waal. Wie dit weet, kan niet anders dan met eerbied opzien tot de kennis en werkzaamheid van dezen ambtenaar. De schitterendste tijd, door de De Waal in Indië doorgebracht, was voorzeker die, toen hij als algemeen secretaris de rechterhand was van den toenmaligen gouverneur-generaal. Dit bewees later nog de wederzijdsche waardeering, toen die beide mannen elkander in de Eerste Kamer terugzagen, de een als lid dier Kamer, de ander als minister van Koloniën.

Wat den letterkundigen arbeid van den heer De Waal betreft vermeldt de *Nieuwe Rott. Courant* dat onder zijn redactie in 1842 te Batavia verscheen „De Kopiïst", een maandschrift, dat twee jaar later vervangen werd door het „Indisch Magazijn", mede onder zijne redactie, welk tijdschrift ook niet langer dan twee jaren leefde. Belangrijker werk verscheen van hem na zijn terugkeer in Nederland: „Nederlandsch-Indië in de Staten-Generaal sedert de Grondwet van 1814": „De Koloniale politiek der Grondwet en hare toepassing tot 1 Februari 1862"; „Aanteekeningen over koloniale onderwerpen" (eene serie van twaalf opstellen, hoofdzakelijk over Indische financieele aangelegenheden) en eindelijk: „Onze Indische financiën", waarvan van 1876 tot 1884 zeven stukken verschenen. Een door hem omstreeks 1840 samengestelde „Geschiedenis der financiën van Ned.-Indië van 1816 tot 1825" is nooit verschenen.

* * *

De veestapel op Java vormde het onderwerp van een hoofdartikel in de *Nieuwe Courant* van 28 Juni j. l., naar aanleiding van eene voordracht door den heer Schot, particulier veearts te Soerabaja, op het laatste suikercongres aldaar gehouden. Daaruit werd ontleend dat reeds in 1901 het Alg. Syndicaat van Suikerfabrikanten de aandacht der regeering vestigde op den treurigen toestand, waarin de veestapel verkeert met verzoek daaromtrent een onderzoek te doen instellen en maatregelen tot verbetering te willen nemen. Daarop werd geantwoord dat de zaak de ernstige aandacht en zorg van de Indische regeering had getrokken, dat reeds maatregelen tot aanmoediging van de veeteelt in het algemeen waren genomen en dat verdere reeds beraamd en in voorbereiding waren. Dit antwoord werd als ontwijkend beschouwd en in 1903 ging het Syndicaat er toe over, om bij de er aan toegetreden fabrieken zelf een onderzoek in te stellen betreffende den achteruitgang van den veestapel in haar rayons, den omvang en de oorzaken daarvan en de middelen, welke ter verbetering kunnen worden aanbevolen. Een tweede request aan de regeering bleef tot dusver onbeantwoord. Het syndicaat kwam tot de conclusie dat op enkele uitzonderingen na de veestapel *niet* in getalsterkte, maar *wel* in hoedanigheid achteruit gaat; alleen in den omtrek van enkele fabrieken was ook deze laatste goed. Als oorzaken van den achteruitgang worden genoemd: besmettelijke ziekte, het verlagen der loonen, geen teeltkeuze, het castreeren der beste stieren voor trekvee, het verkoopen van andere voor slachtvee, onvoldoende verzorging en voeding, de slechte economische toestand der bevolking in sommige streken (Madioen), gebrek aan weidegronden, enz. Als middelen ter verbetering worden o. a. aanbevolen: het stationneeren van flinke dekstieren; betere continueele voeding van het vee; het castreeren van voor de voortteling ongeschikte stieren; verhooging der loonen, veetentoonstellingen en veemarkten; het geven van voorschotten in den vorm van goede trekdieren; het aanleggen van gemeente-weiden, waar dit mogelijk is. Men won het advies in van den controleur Leon, die sedert eenige jaren aan den Directeur van B. B. is toegevoegd voor onderzoekingen en het voorbereiden van maatregelen in het belang van den veestapel en deze was van oordeel dat met uitzondering van het Merapi-ras, geheel Midden-Java in het bezit is van een uitgeteerd steeds achteruitgaand runderras. Hij verwachtte succes

van demonstratiekralen, allereerst te vestigen te Soemenep, en het laten zien wat een goede teeltkeus vermag. Wat tot dusver door het gouvernement gedaan is, werd door hem „modderen” genoemd. Overgaande tot het ontwikkelen van zijn eigen denkbeelden, wil de heer Schot in de eerste p'aats dat bestuur en particulieren al hun krachten inspannen om den inlander juistere begrippen bij te brengen omtrent voeding en verpleging van het vee. Hij wenscht het stationneeren van volbloed Madoereesche dekstieren, omdat uit kruising met deze een sterk en krachtig trekdier ontstaat, zooals de inlander dat noodig heeft. Het geld daarvoor zou òf door de fabrikanten individueel òf door het Syndicaat verstrekt kunnen worden. Geconcludeerd wordt echter dat de verbetering van den veestapel uit moet gaan van de Regeering, die voor technische contrôle moet zorgen, nadat in principe is vastgesteld welke fokrichting op Java dient gevolgd te worden. De Regeering bevordere verder de middelen tot verbetering van voeding en verzorging van het vee, terwijl de wijze dient te worden vastgesteld, waarop castratie behoort te worden ingevoerd.

De *N. Ct.* meent de aandacht van Minister en Volksvertegenwoordiging met den meesten ernst hierop te moeten vestigen. Zij acht het bedroevend te moeten hooren dat de veestapel is verwaarloosd en beschamend voor een Indisch landvoogd, die met den meesten ernst door een particuliere vereeniging op den toestand was gewezen, om niet van ambtelijke adviezen te spreken, dat hij bleef *beramen* en *voorbereiden*, „een talmen, waarvoor te minder reden was, omdat het duidelijk is, wat al dadelijk zou kunnen worden verricht en de te nemen maatregelen niet heel veel zouden behoeven te kosten”. Intusschen begrijpt het blad wel waar de schoen wrong, namenlijk of *gedwongen* castratie zou worden ingevoerd, dan alleen de gelegenheid daartoe onder deskundig toezicht geopend. In elk geval had dit laatste al vast kunnen gebeuren. Het blad wijst ten slotte op het stapje vooruit, dat gedaan is door het geld dat op de begrooting gebracht werd voor bevordering van veeteelt en paardenfokkerij, doch het berekent, dat het deel daarvan dat voor veeteelt bestemd is, te gering moet worden geacht en men aldus pas over honderd jaar op Java gereed zal zijn.

In het nummer van 29 Juni, wordt de aandacht gevestigd op hetgeen de heer Pijnacker Hordijk in de Tweede Kamer gezegd had, die wees op de noodzakelijkheid om bij de castratie met omzichtigheid en eerbiediging van de gevoelens en de gewoonten van den inlander te werk te gaan, omdat anders ontevredenheid en verzet niet zullen uitblijven. In verband daarmede kan er niet ernstig genoeg gewaarschuwd worden niet alleen tegen het uitoefenen van dwang op den bezitter van het vee, maar ook tegen het zonder voorafgaand nauwkeurig onderzoek uitvaardigen van het verbod om stieren van boven de twee jaren vrij te doen weiden. Men vergete niet dat de inlander zeer aan zijn rund of buffel gehecht is; dat het hem zou grieven als het om redenen, die hij niet begrijpt, lichamelijk leed wordt aangedaan; dat hij hecht aan teekens (oeser-oeseran), waaronder er zijn, die gevaar voor den bezitter opleveren als het dier wordt verwond; dat de jongen die het vee bewaakt, gewoonlijk beloond wordt met het eerste kalf en dat die kans op loon vermindert, als het samenkomen van stieren en koeien beperkt wordt; terwijl het zeer moeilijk zal zijn afzonderlijke weiden voor stieren alleen aan te wijzen.

Een en ander mag volgens dezen correspondent van de *N. Ct.* bij de uitvoering der voorgenomen maatregelen niet wordt voorbijgezien.

* * *

Indische statistieken. In het *Alg. Handelsblad* van 29 Juni worden de onlangs verschenen Jaarcijfers, Koloniën 1903, aan eene critiek onderworpen, waarbij op een aantal leemten in die cijfers wordt gewezen, terwijl er tevens eenige conclusies uit worden getrokken. Zoo blijkt uit de bevolkingscijfers o. a. dat de instrooming van Japanners nog niet verontrustend is. Aan de statistiek, vermeldende het aantal personen, omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken, inclusief moord en zelfmoord, wordt geen waarde toegekend, omdat de cijfers, die niet bij het bestuur bekend zijn, even noodig zijn. Een totaal cijfer bijv. der slachtoffers van tijgers, zou een aanwijzing zijn, dat meer gedaan moest worden om deze uit te roeien.

Hoe weinig er nog gedaan wordt aan de verpleging van zieken bewijst een vertrouwbaar staatje van de aanwezige geneeskundigen. Zoo zijn in Bantam bijv. op 800.000 zielen slechts één officier van gezondheid en vijf inlandsche geneeskundigen.

Waar „de kosten van het openbaar lager onderwijs voor Europeanen" worden vermeld, wordt deze omschrijving onjuist genoemd en moeten bedoeld zijn „de kosten van Europeesch onderwijs, van onderwijs op Westerschen leest geschoeid", waarvan echter ook niet-Europeanen kunnen genieten. Wij veroorloven ons hier de opmerking of dit laatste niet geschiedt onder het voorbehoud: zoo lang er plaats voor is. Voorts had het blad gaarne een statistiek van het schoolbezoek zien opgenomen. De cijfers der christen- en zendinggemeenten zijn onvoldoende samengetrokken. De gedetailleerde overzichten betreffende de Mekkagangers bleven in de laatste jaren wegens hun onbetrouwbaarheid achterwege, slechts die van het consulaat van Djeddah hebben waarde, hoewel het blad wijst op het feit dat in de laatste vijf jaren er steeds meer menschen terugkeerden dan er aankwamen. Waarom de redactie nog eenige van die onbetrouwbare cijfers aanhield wordt niet begrepen, terwijl ook de statistiek der gemiddelde loonen overbodig wordt geacht, omdat zij evenmin vertrouwbaar schijnt.

Onder het hoofd „verdeeling van het bezit" worden conclusies uit de aanslag in de bedrijfsbelasting getrokken, die met het bezit weinig verband houden. Eindelijk wordt gewezen op de fout dat over het hoofd is gezien dat het hoofdgeld in Pasoeroean *ƒ* 1.50 bedraagt.

* * *

Leve de schoone Ramie! roept de Van-Dag-tot-Dag-schrijver van het *Alg. Handelsblad* van 4 Juli uit, waar hij naleest wat *The World's Work* van Juli over deze vezelstoffen mededeelt. De vezels zijn de langste der wereld: Ramie 100, hennep 36, vlas 25, zijde 13, katoen 12 en driemaal zoo sterk als die van Russische hennep. De moeilijkheid is de vezels te ontdoen van de gom, die ze doordringt, want als men dit met alcalische mengsels beproeft, knapt de vezel al heel spoedig op het weefgetouw. Gedeeltelijk heeft men dit bezwaar overwonnen en in Duitschland en Zweden maakt men er sterk ondergoed en grof, maar duurzaam linnen van. Daar de vezel zoo bestand is tegen

slijten en wasschen, wordt in vele der grootste Fransche hotels, spoorwegmaatschappijen en stedelijke bureaux ramie voor tafellinnen gebruikt. Ook in hospitalen en bij het leger vindt de stof toepassing. Wat ze echter voor kunst en schoonheid vermag ontdekte een Engelsche vrouw, Mevrouw Ernest Hart, die wonderen deed om de nijverheid der Iersche boerinnen te ontwikkelen. Reeds 20 jaar geleden wijdde zij zich aan de productie van zoogenaamde art-linens en nu is zij er na herhaalde proeven ook in geslaagd daarvoor de ramie te gebruiken, waarbij zij raad ontving van groote huizen in Parijs en Lyon. Zij heeft nu allerlei weefmachines aan het werk en kan niet aan de aanvrage voldoen. Zij maakt linnen behangsels, tapijten, damast, repps, japonstof in alle kleuren, liefelijk schoon kunstlinnen in elken vorm en tint ... Wie er meer van weten wil, zegt de schrijver, ga naar Londen en kijke uit eigen oogen in 13 Gerrandstreet W.

Toen hij dat alles las, dacht hij tevens: laten wij in Indië veel ramie kweeken en tevens aan die jonge vrouwen vol kunstgevoel in ons vaderland, die wat zoeken. Zouden zij niet eens bij mevrouw Ernest Hart aankloppen?

*
* *

De kabinetscrisis in Australië. De telegraphisch medegedeelde val van het Australische ministerie-Reid, vereischt volgens *De Nieuwe Courant* van 4 Juli jl. eenige toelichting. Het parlement van den Australischen Statenbond bestaat nu ongeveer 13 maanden, maar droeg al sedert den eersten dag van zijn bestaan de kiemen van ontbinding in zich, daar het was samengesteld uit drie partijen, die in getalsterkte zoo tegen elkander opwogen, dat een meerderheid niet mogelijk was. Eerst werd het bewind beproefd door het ministerie-Deakin, dat steunde op de protectionistische groep, doch het werd door de coalitie der beide andere onmogelijk. Toen kwam voor 't eerst sedert de wereld bestaat, een socialistisch werklieden-ministerie onder Watson aan de beurt, doch bezweek eenige maanden later en toen volgde de vrijhandelsgezinde groep met het ministerie-Reid, die na korten tijd op haar beurt door de protectionistische- en werklieden-partijen werd afgemaakt. Hieruit was nu duidelijk gebleken, dat geen levenskrachtig bewind met dit parlement mogelijk is en daarom heeft de heer Reid aan den gouverneur van Australië, Lord Northcote, de ontbinding van het parlement en nieuwe verkiezingen voorgeslagen. Wel aarzelt deze, doch eene andere oplossing schijnt niet mogelijk.

„Voor Engeland en voor geheel Europa", zegt de *N. Ct.* is deze crisis in Australië van meer gewicht dan men oppervlakkig zou vermoeden. Wanneer te Melbourne, te Svdney, te Victoria de balans weer overhelt naar het protectionisme, is de weg gebaand voor Chamberlain om zijn lievelingsplan van een tolverbond met de koloniën er door te halen. Voor de landen, die met Engeland en zijn koloniën handel drijven, is het inderdaad niet onverschillig, hoe de crisis in Australië wordt opgelost."

*
* *

Kleurlingen op Java. In het *Alg. Handelsblad* van 5 Juli j.l. wordt een schrijver in de *Mitteilungen der K. K. geogr. Gesellschaft in Wien* (Bd. XLVIII No. 4 en 5 blz. 240) terecht gewezen, die o.a. beweert dat Java bijzonder met halfbloed „gezegend" is; op de 27.000 mannelijke Europeanen zouden ongeveer 20.000 kleurlingen komen. Het *Hbl.* ontleent aan de laatste volkstelling van

ulto Dec. 1900 dat van de 33.000 mannelijke Europeanen er 25.000 in Ned. Indië zijn geboren, doch deze zijn voor een groot deel afstammelingen van Europeesche vaders en Europeesche moeders. Hoeveel het aantal kleurlingen onder hen bedraagt is niet na te gaan, omdat onze wetgeving gelukkig geen onderscheid maakt. Men gaat echter zeker te ver als men alle in Indië geboren Europeanen tot de kleurlingen rekent. De schrijver van het artikel meent geheel ten onrechte dat huwelijken tusschen in Indië geboren Europeanen onvruchtbaar zijn en alleen afstamming plaats heeft door kruising met inlandsch bloed. Daarbij zouden bij de tweede en derde generatie de Europeesche ras-eigenschappen geheel verloren gaan. Dit is alleen toe te geven als niet ook weder kleurlingen met zuiver Europeesche vrouwen trouwden Waar vervolgens wordt uitgeweid over de halfslachtige positie der sinjo's en de hun toegeschreven gebreken, vindt het *Hbl.* dat de schrijver zich nogal tegenspreekt en dat, waar velen ondergeschikte posten vervullen, niet de afstamming maar wel de opvoeding den doorslag geeft. Het *Hbl.* acht deze bij vele kleurlingen verwaarloosd en meent dat waar de Regeering bij het lager-onderwijs reeds veel gedaan heeft, zij nu ook het voorbereidend onderwijs moest reorganiseeren, terwijl ook het vak-onderwijs meer de aandacht trekt. Met een beroep op de practijk bij het leger meent het *Hbl.* dat men in alle rangen daarvan Indo-Europeanen heeft, die in geen enkel opzicht de verwijten verdienen, welke de Schr. van hooren zeggen den „sinjo's" naar het hoofd werpt.

* * *

Bezoldiging van dessahoofden. In het *Alg. Handelsblad* van 5 Juli jl. wordt met ingenomenheid vermeld dat de *Java-Bode* van 17 Mei het zoo geheel eens is met de denkbeelden, die het *Hbl.* in zake het afschaffen van dessaverkiezingen voorstaat en het blad acht het veel gewonnen dat men de tegenwoordige verkiezing alleen schijnt te willen behouden met het oog op de kosten, aan een verandering verbonden. De *Java-Bode* stelt het voor, alsof de dessahoofden thans, nu zij door de bevolking verkozen worden „voor de eer" werken, maar dat de Regeering hun eene bezoldiging zal moeten toeleggen wanneer zij door het openbaar gezag worden benoemd Het een schijnt het *Hbl.* al even onjuist als het ander. Vooreerst zijn er van de 2722 dessa's op Java 22832, die te zamen 373.083 bouws ambtsvelden voor de dessahoofden aanwijzen. Al is die verdeeling ongelijk, het gemiddelde is toch ruim 16 bouw. In de regelingen van 1891 vindt men de bepaling dat in dessa's, waar de ambtsvelden kleiner uitgestrektheid hebben dan het voor elk bepaalde maximum het ontbrekende kan worden aangevuld „uit de onbeheerde sawah- en tegalvelden". Voorts hebben de dessahoofden recht op dessa-dienstplichtigen en op 8% collecteloon van de belastingen, gemiddeld neerkomende op ƒ80 per hoofd. Terwijl de cultuurprocenten thans niets meer beteekenen, genieten zij, terecht of ten onrechte, voordeelen voor hun bemoeiingen met den inhuur van gronden voor suiker- en tabakscultuur. Alles te zamen werken de dessahoofden dus niet „voor de eer" en het *Hbl.* vindt geen reden om aan te nemen dat de gewenschte hervorming in het dessabestuur hooge eischen aan de schatkist zou stellen. In hoofdzaak behoort de gemeente zijn eigen burgemeester te betalen.

* * *

Koloniale leeningen. In het *Alg. Handelsblad* van 6 Juli jl. bespreekt dit blad deze quaestie nog eens naar aanleiding van de sedert in druk verschenen verhandeling van Mr. de Meester (zie onze Juni-afl. bl. 879). Na instemming betuigd te hebben met het sluiten van leeningen voor de koloniën, wordt het bezwaar van Mr. Pierson besproken dat men zich geen illusies moet maken: „dat koloniale leeningen zonder garantie van den Staat op den duur zeer gemakkelijk te plaatsen zijn, en vooral niet wanneer de reden waarom geen garantie verleend werd zeer ruchtbaar werd gemaakt. Men zal dan zeggen: ziet toch, Nederland wil zich niet langer borg stellen, zelfs geen zedelijke verantwoordelijkheid aanvaarden; waarlijk, dit kan geen aanmoediging zijn om in zulk een leening deel te nemen." Deze beschouwingen zouden geheel door het *Hbl.* gedeeld worden, wanneer het onmogelijk ware, den kapitalisten andere (en betere!) waarborgen te verschaffen, dan de waarborg van den Nederlandschen Staat. Het blad ziet er niet het minste bezwaar in om, zoolang het crediet van N.-I. nog niet gevestigd is, voor rente en aflossing speciale inkomsten te verbinden. Daartoe zijn bijv. de staatsspoorwegen, inkomsten uit domeinen of bepaalde belastingen aan te wijzen en dat het kapitaal in zulke gevallen bereid zal zijn aan Indische leeningen deel te nemen, bewijzen de koersen der tegenwoordige Indische obligatiën. Het *Hbl.* hoopt zeer dat onze wetgeving spoedig voor zoover noodig worde gewijzigd, opdat de bevoegdheid van Ned.-Indië om leeningen aan te gaan boven allen twijfel gesteld worde. Dan moet gebroken worden met het Indië niet vooruitbrengend, maar wel uitputtend stelsel om ook de buitengewone uitgaven uit de gewone inkomsten te bestrijden.

*
* *

Op den goeden weg is men volgens den heer v. E. in het *Vaderland* van 10 Juli j.l. bij de behandeling der Indische begrooting, vooreerst door de gegevens omtrent het eerste hoofdstuk welke de Minister van Koloniën thans aan Indië verstrekt en verder door de behandeling in de gecombineerde vergadering, die op 26,27 April 1905 ter bespreking van die begrooting is gehouden.

„Daarmede", zegt hij, „is een zeer verstandige wending gebracht in den reeds sedert het begin der vorige eeuw gevoerden strijd over het vraagstuk, waar het zwaartepunt voor de vaststelling der begrooting moest zijn gelegen in Nederland of in Indië. Daarmede is ook de verantwoordelijkheid voor de op de begrooting gebrachte posten belangrijk verplaatst van het Plein naar Buitenzorg.

„In dezen tijd, die vraagt om scheiding der financiën van het Moederland en die van Indië, die tevens vraagt om decentralisatie, is hierdoor een gewichtige stap gedaan in de richting van decentralisatie, eene decentralisatie *van boven af*, die voor Indië wellicht grooter vruchten zal afwerpen dan eene andere uiting daarvan: de instelling van enkele gemeenteraden op Java."

Het extract besprekende dat de *Java-Bode* van de Indische begrooting gaf (zie onze Juli-afl. bl. 1100), acht de heer v. E. ook deze bespreking van veel waarde. De eisch van publiciteit schijnt hem voorloopig veel urgenter dan de beantwoording der vraag of de vergadering bovenbedoeld moet aangevuld worden met deskundigen in Indië, en daarom hoopt hij van harte dat „de bevriende hand" werkelijk eene door de Indische Regeering geauthoriseerde

daad vorrichtte, toen zij dat verslag afstond en dat er geen sprake is van omkooping van ondergeschikten, zooals een ander blad insinueerde. Intusschen brengen de laatste mailberichten omtrent de zoozeer gewenschte tijdige publiciteit weinig geruststellend nieuws in den vorm van het besproken communiqué van het persbureau (zie boven bl. 1228). Hoewel voor de redeneering van dat bureau veel te zeggen is, rijst de vraag of de Minister van Koloniën niet zeer wijs en verstandig zoude handelen, door den Gouverneur-Generaal te machtigen tot publiceering der cijfers en andere gegevens, opdat de deskundige meening van de Indische ingezetenen aan de behandeling der begrooting ten goede kome.

Zoo groot mogelijke openbaarheid is, vooral wat de behandeling der Indische begrooting betreft, een eerste eisch om te geraken tot een juist inzicht in alle Indische zaken, waaromtrent thans het licht zeer onvoldoende schijnt.

* * *

De economische toestand van Nederlandsche-Indië vormt het onderwerp van een opstel door Mr. C. Th. van Deventer, geschreven in de Juni-afl. der *Revue Economique internationale.* De schrijver begint met hulde te brengen aan den heer Clive Day voor de heldere en beknopte wijze, waarop deze een beeld heeft ontworpen van de politieke en economische inrichting onzer koloniën, een arbeid, die tot nog toe door geen Hollander was ondernomen en die alleen mogelijk was omdat de heer Day in de kennis der Nederlandsche taal den sleutel bezat om zich in de omvangrijke literatuur over het onderwerp in te werken. De heer Day heeft echter het onderwerp niet uitgeput en is niet *up to date* omdat de gegevens, waarover hij beschikte. slechts loopen tot het jaar 1900 en nu zijn volgens Mr. v. D. in de eerste jaren der XXste eeuw vooral op Java gebeurtenissen voorgekomen, welke in menig opzicht den ecomomischen toestand wijzigden en het tot een vraagpunt gemaakt hebben of het thans gevolgde economisch en maatschappelijk beleid onveranderd gehandhaafd moet blijven. Hij treedt dan in beschouwingen over het weinige weerstandsvermogen der inlandsche bevolking en hoe in de troonrede van 1901 een onderzoek naar den economischen toestand werd toegezegd, dat nog niet is afgeloopen. Minister Idenburg, het resultaat daarvan niet willende afwachten, om de noodige maatregelen te nemen: „s'adressa à quelques Hollandais ayant résidé aux Indes et dont il savait les chaudes sympathies pour la population indigène, invitant, avec l'aide de tout les documents qu'il était possible d'obtenir en Hollande, à rédiger un rapide aperçu, qui serait en même temps un exposé de la situation économique de l'Inde et d'indiquer les moyens les plus pratiques d' y apporter des améliorations; enfin, de faire une enquête sur la question des finances de l'Inde néerlandaise".

Deze studies gaven aanleiding tot de bekende plannen, die hier worden geresumeerd. Irrigatie, intensieve cultuur, het landbouwdepartement, verbetering van den veestapel, landbouwcrediet dessa-loemboengs en emigratie passeeren de revue. Niet altijd was het even gemakkelijk die bij ons bekende denkbeelden in het kleed eener vreemde taal te steken. In hoeverre de schrijver geslaagd is, kan bijv. blijken naar aanleiding van het „crédit agricole": „On s'inspirera surtout, en pareille matière, d'un usage des villages javanais, qui n'a été jusqu'ici qu'une institution négligée, c'est la *grange*

banale pour la conservation du riz, où les paysans déposent en nature une partie de leur récolte, créant ainsi la base d'un crédit agricole sur une base coopérative".

Het emigratie-vraagstuk wordt door den schrijver het hoofdprobleem geacht. Indien Nederland in de oplossing daarvan slaagde zou de economische toekomst van zijn Oostersch rijk verzekerd zijn. Als hoofdzaak wordt daarbij als eisch gesteld het brengen van het Javaansche volk tot een graad van ontwikkeling, die in voldoende mate geestkracht, moed en zelfvertrouwen in zich sluit, waardoor het, uit een oogpunt van landbouw, zijn historische taak zal kunnen vervullen om de Buitenbezittingen te javaniseeren. Op deze wijze komt de schrijver op zijn bekend stokpaardje van algemeene ontwikkeling en vakstudie, waarbij hij zich een toekomst-Javaan droomt, die op zijn moeder-eiland geen plaats meer vrij vindende, als onafhankelijk man, behoorlijk met het noodzakelijke toegerust, zich geheel uit vrije beweging naar de Buitenbezittingen begeeft.

Waar op bl. 548 de zeer juiste stelling wordt uitgesproken, dat elke poging om het economisch peil van het volk te verheffen, in dat volk zelf zijn voornaamsten steun moet vinden, is het de vraag hoe lang dat stelsel van opvoeding en onderwijs wel zal moeten werken, voordat de zoo straks geschilderde Javaan die thuis geen plaats meer vindt, uit eigen beweging zal emigreeren.

Ten slotte bespreekt de schrijver de financieele zijde der quaestie, beweert dat de opbrengst van alle belastingen gemis aan natuurlijke vermeerdering aanwijst en dat zulks het beste bewijs is dat de inlander te zwaar belast is. De plannen van den Minister zullen voorloopig 40 millioen kosten, die door Nederland worden gegeven en de natie zal nog wel verder moeten gaan. Zij zal dit ook doen: „non seulement parce qu'elle est une nation honnête, mais encore un peuple pratique, et l'exécution des projets du ministre Idenburg prouvera sans doute que, par ces seules mesures, le but que l'on vise ne saurait être atteint; les Hollandais aimeront mieux porter au double et au triple l'assistance qu'ils prêtent à l'Inde que d'engager un capital de 40 millions sans obtenir de résultats correspondant à ce sacrifice." Ten slotte wordt de scheiding der financiën in uitzicht gesteld en een ruimere mate van zelfbestuur waardoor Indië een toekomst te gemoet gaat, die onder de intellectueele leiding van Nederland, de Indische volken brengt in den koers, gericht op vooruitgang en economische onafhankelijkheid.

*
* *

Ontwerp-suikerbelasting. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 8 Juli j.l. vindt men uit de *Java-Bode* van 9 Juni de hoofdtrekken ontleend van eene ontwerp-ordonnantie, samengesteld aan het Ministerie van Koloniën, welke om advies is gezonden aan verschillende autoriteiten en lichamen en die men hoopt met 1 Jan. 1906 in werking te zien treden. Deze ordonnantie beoogt om onder den naam van „suikerbelasting" van de suikerondernemingen in Ned.-Indië eene belasting te heffen, die afhankelijk zal zijn van de verkoopprijzen van het artikel en van de meerdere of mindere productiviteit van den grond, een beginsel, dat naar onze meening voor geen redelijken tegenspraak vatbaar is. In het algemeen wordt *ƒ* 5 per pikol als kostprijs aangenomen en naarmate de marktprijs deze waarde met veelvouden van *ƒ* 0.25 te boven gaat,

wordt een opklimmend aantal centen belasting per pikol suiker geheven: Bedraagt de marktprijs bijv. *f* 7.50, dan zullen fabrieken met een opbrengst per netto-bouw van 95 tot 115 pikol, voor elken pikol *f* 0.10 betalen. Bedraagt de opbrengst 70 pikol per bouw of minder, dan is de belasting slechts *f* 0.0375, bij 70—95 pikol *f* 0.0875 en bij hoogere producties meer tot *f* 0.14 a's maximum bij een rendement van meer dan 140 pikols. Dit laatste cijfer klimt tot *f* 0.32 als de winst *f* 4 per pikol bedraagt en daalt tot *f* 0.025 bij een winst van *f* 0.25 of *f* 5.25 verkoopprijs. Binnen deze grenzen worden de verschillende belastingcijfers per pikol evenredig verdeeld. Neemt men de suikerproductie in 1904 ad ruim 15 millioen pikol ten grondslag en den gemiddelden verkoopprijs op *f* 7.50 bij eene productie van 95—115 pikol als middencijfer, dan geven 10 cts. p. p. een bruto-opbrengst van 1½ millioen gulden, een niet te verwerpen bate, die echter bij zulk een hoogen verkoopprijs wel wat gering mag geacht worden, vergeleken met de kolossale winsten, die zulk een prijs voor de industrie afwerpt. Bij een verkoopprijs van *f* 6 daalt de belasting bij dezelfde productie tot 2¼ cent en de totale opbrengst tot nog geen *f* 340.000, een cijfer dat toch zeker wel geen aanleiding tot klachten zal geven, verdeeld als het is over zooveel ondernemingen en eerder de vraag doet rijzen of het met behoud van de schaal geen zaak zou zijn, de belastingcijfers maar te verdubbelen.

Het *Algemeen Handelsblad* is, zooals op grond van zijn vroegere beschouwingen over de suikerindustrie te verwachten was, niet met deze belasting ingenomen en zegt in zijn avondblad van 13 Juli jl. dat het hier wel een vreemd geval is: „Wij hebben hier te lande òòk geld noodig; wij hebben hier òòk industrieën, die wel eens een paar goede jaren hebben, — en niemand, van welke politieke richting ook, denkt er aan, uitvoerrechten of extra-belastingen te gaan heffen van zoodanige industrie. Integendeel, men verheugt zich als de landbouw of de fabrieksnijverheid bloeit, wel wetende dat dit winst brengt aan alle standen en aan de schatkist tevens. Waar geld verdiend wordt, laat men ook geld verdienen; daar worden weder nieuwe ondernemingen op touw gezet, daar is minder werkeloosheid, minder armoede, over het geheel een hooger peil van welvaart . . . en de fiscus ondervindt daarvan de gevolgen."

Dat het op Java alles anders is, wordt vervolgens besproken in den geest dat men aldaar eerder met staathuishoudkundige beginselen zou schipperen, dan men in het moederland zou durven doen. Deze beschouwingen komen ons daarom onredelijk voor, omdat er niet de aandacht op gevestigd wordt dat al die directe en indirecte voordeelen, welke het bloeien van particuliere ondernemingen afwerpt, in het moederland zich openbaren ten bate der ingezetenen en wel rechtstreeks aan de gelukkige bezitters der aandeelen en indirect aan al degenen die door nering en bedrijf voor het gewonnen geld aan die bezitters hun producten of arbeid leveren.

Op Java is het geheel anders; gaat het daar de ondernemingen goed, dan heeft de bevolking hoogstens het genot van een redelijk loon, dat in minder goede tijden wordt afgemeten naar hetgeen de ondernemer missen kan, doch van de groote gelegenheid tot geld verdienen, door de ruimer uitgaven, die de aandeelhouders zich kunnen veroorloven, wordt de inlander al zeer spaarzaam gebaat; het leeuwendeel wordt in Europa verteerd en komt daar het publiek

ten goede. Het is de niet te loochenen quaestie van de „drain", die nu wel als onvermijdelijk moet worden beschouwd, zoolang de in de gematigde luchtstreken tehuisbehoorende westerling economisch den oosterling de baas is, maar waarvan een flink deel mag worden opgeëischt voor een schatkist, die altijd noodlijdend is, omdat diegenen die de gewone belastingen opbrengen, zulks met de meeste moeite doen. Waar nu het *Handelsblad* moet erkennen dat de voorgestelde suikerbelasting op betere grondslagen rust dan een ruw uitvoerrecht en rekening wordt gehouden met productie en marksprijs, kan men dankbaar zijn voor die waardeering en niet meer verlangen. Het blad vraagt nog of als men aldus zoowel de winst op het landbouwbedrijf (productie) als die op het handelsbedrijf (den verkoopsprijs) gaat belasten er nog wel plaats is voor de bedrijfsbelasting, die beide elementen treft? Dit is echter meer van theoretisch dan van practisch belang. Van meer gewicht is de opmerking dat voor de belasting op de winsten van alle bedrijven dezelfde regelingen moeten gelden, en, uitgaande van het beginsel, dat wie het meeste verdient ook zonder bezwaar het meest betalen kan, het stelsel van progressie bij de bedrijfsbelasting (en de Indische zoogenaamde patentbelasting) toepassing moet vinden. Zoo zal men de noodige gelden op betere wijze vinden, dan door heffingen op enkele bedrijven afzonderlijk die, al zijn zij op zichzelve niet bezwarend, hatelijk zijn omdat andere bedrijven, die evenzeer goede winsten afwerpen, onbelast blijven. „Waarom — zal men bijv. volgens het blad vragen — moet juist Javasuiker extra aan de schatkist bijdragen en de Javatabak, of de kina, enz. niet?"

Men kan hier de petroleum, de Delitabak en andere groote stapelproducten bijvoegen en hopen dat daarop weldra analoge belastingen mogen worden ingevoerd om de door het *Hbl.* gesignaleerde onbillijkheid weg te nemen. Nu eenmaal een geschikte basis van zulke belastingen gevonden is, zal bovendien langs dezen weg kunnen worden voorkomen, dat de kleine belastingbetalers in Nederland op den duur eereschulden gaan afdoen, waarvan zij niet het voornaamste profijt hebben gehad.

* * *

Het beroepsgeheim van redacteurs. In de *Locomotief* van 7 Juni j.l. houdt de redacteur „In eenzaamheid" eenige beschouwingen over het beroepsgeheim en, waar hij toen in gijzeling was wegens zijne weigering om den naam te noemen van den berichtgever van het in de vorige revue (bl. 1091) besproken artikel, beschouwt hij zich niet als persoon gegijzeld; „'t is de dagbladpers, de journalistiek die op de pijnbank der onvrijheid is gelegd, omdat zij hare roeping als draagster van het grondwettig beginsel van het vrije woord getrouw wil blijven."

Het is een pijnlijke zaak, want zooals de *Samarangsche Courant* o.a. schreef: „De heer V. had 't stukje „Neutraliteit en mobilisatie" niet moeten opnemen. Ziedaar zijn fout." Zeer juist schijnt ook het in de *Loc.* van 8 Juni overgenomen oordeel van het *Nieuws v. d. Dag v. N.-I.*: „Aan de eene zijde is het gemakkelijk genoeg om in het gebeurde niet anders te zien dan een nieuwe poging om de pers hier te lande te muilbanden; door telkens den naam van een correspondent te vragen kan een blad door de Regeering in de onmogelijkheid worden gebracht om er correspondenten op na te houden;

waar voorts een beroep van den Redacteur op het beroepsgeheim niet langer baat, zal geen enkel inzender of correspondent langer het wagen aan een blad inlichtingen te verschaffen. Zoo kan men redeneeren en zoo is reeds geredeneerd. Maar", zoo vervolgt dat blad, — „afgezien van de kwestie der belangrijkheid van de zoogenaamde geheime zaken en van de vraag of daarvan niet vaak een te ruim gebruik wordt gemaakt — de Regeering moet kunnen staat maken op de bewaring van het geheim in de aangelegenheden en door de lieden die zij acht daarvoor in aanmerking te komen. En zij moet degenen, die haar vertrouwen schenden kennen, ten einde zich voor het vervolg voor dezen te kunnen wachten."

In ons oog bestaat er eenige overeenkomst tusschen het schenden van een geheim en diefstal. Hij die in zijn winkel gestolen voorwerpen ten verkoop legt, die alleen daardoor ver beneden de waarde kunnen worden aangeboden, zal zich als heler toch ook niet kunnen verschuilen achter het beroepsgeheim, dat hij den naam van den leverancier, feitelijk den dief, niet noemen mag. Wanneer het bekend is dat bepaalde zaken, als in casu defensiegeheimen, onder strafbedreiging niet mogen worden bekend gemaakt, dan behoort een redacteur die berichten terug te wijzen of te eischen dat de berichtgever des gevraagd, zijn naam ter beschikking stelt. De redactie van de *Locomotief* heeft daar blijkbaar geen erg in gehad en bevindt zich nu in moeilijkheid, waarbij het te hopen is dat men zijn goede trouw zal ontzien. Op dat punt staat hij blijkbaar hooger dan de redacteur van het *Soerab. Handelsblad,* die blijkens een in hetzelfde nummer van de *Loc.* overgenomen oordeel, nog niet tot het besef is gekomen van het onkiesche eener in Aug. 1902 ten onzen opzichte begane indiscretie.

* ***

De toestand op het eiland St. Martin. In het *Vaderland* van 12 Juli j.l. wordt onder het opschrift: „Onvoldoende voorlichting" de aandacht gevestigd op eene mededeeling in het Koloniaal Verslag over Curaçao dat van de ruim 3700 Nederlandsche onderdanen op St. Martin niet minder dan 670 in het afgeloopen jaar van 3 tot 6 maanden werk hebben moeten zoeken te Santo Domingo en Connétable. Terwijl de *Amigoe di Curacao* destijds reeds een getal van 1600 werkzoekenden had genoemd en als oorzaak van de ramp den stilstand in het zoutmaken had opgegeven, zegt het K. V. dat 1904 voor de zoutpannen een vrij voordeelig jaar was, terwijl 1905 zich zeer gunstig inzet. Men zal daarom de verklaring verder in den landbouw moeten zoeken, die in 1904 leed onder onvoldoenden regenval. Velen hadden voorbereidingen getroffen om katoen te planten, maar de daarvoor gunstige maanden Mei—Aug. bleven droog en hoewel de plantjes later goed stonden, zij hebben zich niet genoeg kunnen ontwikkelen.

Daar evenwel niet de landbouw, maar de zoutwinning op St. Martin de hoofdzaak is, heeft men geen voldoende verklaring van de exceptioneel sterke emigratie in 1904.

Van bevoegde zijde wordt er onze aandacht op gevestigd dat, al was het jaar 1904 wat de weersgesteldheid betrof gunstig voor den zoutoogst, dit nog niet in zich sluit dat daarom veel zout werd verkregen. Door de weinige regens werd de toestand van de zoutpannen, die in vorige jaren zeer door

zoetwater ' geleden hadden, beter en ontstond er vooruitzicht op een goeden oogst in 1905. Het tijdelijk emigreeren van inwoners om elders werk te zoeken is een gewoon verschijnsel. Het eilandje Connétable ligt nabij de kust van Fransch Guyana en de phosphaat-exploitatie aldaar staat onder directie van iemand, die van St. Martin afkomstig is, zoodat er aanleiding bestaat om daar bij een landgenoot te gaan werken.

* * *

Een en ander over Japanners van de hand van Dr. Herman F. C. ten Kate door hem op 6 Jan. j.l. uit Macau geschreven, vindt men afgedrukt in het *Alg. Handelsblad* van 14 en 15 Juli j.l. met eene verontschuldiging der redactie over de late plaatsing. De schrijver herinnert aan zijn artikel in hei *Bat. Hbl.* waarvan wij in den vorigen jaargang (II bl. 1893) een overzicht gaven en licht thans eenige der destijds geuite stellingen nader toe.

„De overdreven sympathie van Engeland en Amerika, is gedeeltelijk te begrijpen, doch zij is misplaatst en berust niet weinig op kortzichtigheid", zoo zegt hij waarschuwend: „De loftuitingen en de vleierij der Japanomanen hebben het volk van Nippon voor een deel gemaakt, wat zij thans zijn: gevaarlijke lieden, die in hun grenzelooze verwaandheid niets liever wenschen dan hun vroegeren leermeesters en raadgevers een lesje te geven en op den kop te zitten". In dit artikel wordt er in het bijzonder de aandacht op gevestigd hoever Japanners en Europeanen van elkander staan en dat er nooit van eenige intimiteit tusschen hen sprake is. Huwelijken tusschen Japanners en Europeanen, vooral van gelijken stand, komen zeer zelden voor en bij tijdelijke liaisons speelt bij de Japansche vrouwen het materieel belang de hoofdrol.

„Toen ruim een jaar geleden een schatrijk jong Amerikaan van een zeer bekende familie een g e i s h a, die talent noch schoonheid bezat, huwde, sprak men dagen achtereen in de Japansche kranten over de schande dier mésalliance — wel te verstaan voor de edele dochter van het Rijzende Zonland". Uit alles wat de schrijver opsomt blijkt dat tusschen beide soort van menschen steeds het gevoel ligt dat zij niet bij elkander passen en waar bijv. een schrijver in de *Times* van 10 Nov. 1904 naar aanleiding van het zendingswerk in Japan schreef: „The anti-foreign sentiment is absolutely non-existent", daar wordt zulks door Dr. ten Kate ten stelligste tegengesproken, al erkent hij dat het Japansche gouvernement, ten minste openlijk, steeds alles doet om de gevoelens van het volk jegens de vreemdelingen gunstiger te stemmen.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Geschiedenis der Universiteits-Bibliotheek te Leiden, door Dr. P. C. Molhuysen, Conservator van handschriften bij die bibliotheek. Leiden. A. W. Sijthoff. 1905.

Dit interessante geschrift, van 78 bladzijden met een aantal goed geslaagde afbeeldingen, behelst de lotgevallen der bibliotheek van af den tijd, dat zij van Prins Willem I een van haar eerste boeken, namelijk den in 1569 bij Plantijn uitgegeven viertaligen bijbel in 8 deelen, cadeau kreeg en in 1591 naar de Faliede Bagijnkerk werd overgebracht, tot op heden, nu zij in een modern ingericht gebouw naast die tot boekenmagazijn verbouwde kerk haar hoofdkwartier heeft gekregen. Geleidelijk wordt de overgang geschilderd van de tegenover bladzijde 15 naar een oude prent genomen afbeelding van den toestand in 1610, toen de boeken, naar hun inhoud in 7 vakken verdeeld, in lessenaars (plutei) waren opgesteld, bevestigd aan kettingen, voorzien van een ring, die over een ijzeren stang liep, waardoor zij zonder losgemaakt te worden uit de kasten op den lessenaar daarboven gelegd konden worden, tot de moderne magazijnen en zalen, waarvan latere afbeeldingen de onafzienbare boekperspectieven voor den geest roepen. Interessant is de geschiedenis der aanwinsten, legaten, processen, enz.; doch het is hier de plaats niet daarover verder uit te weiden. Wel dient de Leidsche bibliotheek bij degenen, die Oostersche en koloniale aangelegenheden bestudeeren, als bron van kennis een eerste plaats in te nemen, want het is daar dat op dit gebied tallooze schatten in handschrift en druk aanwezig zijn. Nog in 1895 werd de handschrift-verzameling belangrijk vermeerderd door het legaat van Dr. Neubronner van der Tuuk, waarvan de Javaansche, Balineesche en Sasaksche handschriften in 1901 door den betreurden Dr. J. Brandes beschreven werden.

Hoogst belangrijk — voor de studie van het Boeddhisme en Sanskrit — was het aanschaffen van de Chineesche Tripitaka, mogelijk gemaakt door den krachtigen steun van Regeering en geleerde genootschappen. Van dit uit 2100 deelen bestaande werk, dat 1662 Boeddhistische geschriften bevat, leest men hier dat de houten blokken, die voor den druk moeten dienen, bewaard worden in een klooster bij Kyoto; een enkele maal vroeger was hiermede een compleet exemplaar gedrukt, o. a. in 1875 voor The India Office te Londen. Thans werd een copie voor de Leidsche bibliotheek gemaakt. Voor de groote waarde van het bezit van dit boek wordt verwezen naar een artikel van Dr. M. W. de Visser in het „Museum" October 1903, p. 1—3.

Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederl. Indië over het jaar 1903. Amsterdam J. H. de Bussy 1905

Met dit deel is het twaalfde verslag van dien aard in het licht verschenen en daarbij weder een arbeid afgeleverd, die aan de samenstellers, nevens hun gewone werk, vrij wat inspanning gekost zal hebben, omdat dit verslag, in afwijking van andere, welke bijna geheel uit staten bestaan, ook beschrijvende gedeelten bevat, die, het is ons uit ondervinding bekend, dikwijls moeilijk in beknopten vorm uit de gewestelijke gegevens zijn samen te trekken.

Het verslag is verdeeld in vijf hoofdstukken, welke tot onderwerp hebben: mededeelingen van algemeenen aard, gebouwen, wegen en bruggen, waterstaatswerken, onderverdeeld in havens en reeden op Java, havens en reeden op de buitenbezittingen en drinkwaterleidingen, terwijl het vijfde hoofdstuk is gewijd aan de bevloeiïngen.

In het eerste hoofdstuk wordt men o. a. op de hoogte gehouden van de houtprijzen en dan moet het een Europeesch lezer treffen hoe hoog deze in Indië zijn en, hoewel de prijzen van djatie iets gedaald schijnen te wezen, toch nog *f* 60 per M³. wordt genoteerd voor hout van omstreeks 6 M. lengte. Als men nagaat dat hier het zeer bruikbare grenen hout *f* 25 à *f* 30 kost, dan blijkt het hoe veel gemakkelijker men in Europa in de gewone houtbehoefte voorziet. Eerst het kostbare eikenhout gaat tot prijzen van *f* 75 à *f* 150 en het is dan ook alleen daarmede dat Indisch hout in Europa kan trachten te concurreeren.

In § 9 van dit hoofdstuk vindt men een overzicht van de verwerkte bedragen en de kosten van beheer van den gewestelijken waterstaatsdienst. Hieruit blijkt dat in den regel 14 ingenieurs en 152 architecten en opzichters met dezen dienst belast zijn. (Wat laatstgenoemd aantal betreft, is er eenig verschil met bijlage S van het Koloniaal Verslag van 1904). De in dezen staat opgegeven verwerkte bedragen hebben betrekking op alles wat door den gewestelijken waterstaat is verwerkt, terwijl Staat II van bijlage S van het K. V. over 1904 de in 1903 verwerkte bedragen aangeeft, z o n d e r het aan onderhoud en herstelling ten koste gelegde en geen onderscheid maakt tusschen algemeenen en westelijken dienst.

Door deze verschillende wijzen van cijfergroepeering ontbreekt het juiste overzicht van hetgeen door den algemeenen dienst wordt uitgegeven, terwijl de zaak nog gecompliceerder wordt daar de gewestelijke dienst ook gelden voor andere departementen, hoofdzakelijk voor Marine, verwerkt. Telt men de totaal verwerkte sommen op, die op bl. 5 van het verslag B. O. W. zijn vermeld, dan komt men tot een eindcijfer van *f* 7,353,500 (afgerond). Blijkens de toelichting op de begrooting voor 1903 waren voor dat jaar voor onderhoud en herstelling van gebouwen en waterstaatswerken uitgetrokken *f* 2,758,100 en voor bevloeiïngswerken *f* 379,900. Eerstgenoemd cijfer, verhoogd met plm. *f* 73.500 voor Marinegebouwen, geeft *f* 2,831,600, welke van het verwerkte bedrag afgetrokken *f* 4,521,900 overlaten voor nieuwe werken onder gewestelijk beheer. Staat I van bijl. S van hoogergenoemd K. V. geeft een eindcijfer van *f* 5,790,387, waaruit dus volgt, dat behalve het onderhoud ad *f* 379,900, door den Algemeenen dienst verwerkt zoude zijn *f* 1,268,487,

doch dit klopt niet met het overzicht op bl. 179 e. v. van het onderhavige verslag, volgens hetwelk die dienst in 1903 *f* 156,778 aan opnemingen en *f* 1.389,829 aan uitvoering zou hebben besteed, ongerekend nog de kleine irrigatiewerken, vermeld in Staat B bl. 184) waarvan er ook eenige bij den Algemeenen dienst in uitvoering waren. Een en ander wijst er op dat de opgave der verwerkte bedragen in het verslag der B. O. W. vergeleken met die van het K. V., al loopen zij over hetzelfde dienstjaar, nog wel eenige toelichting behoeven.

Het tweede hoofdstuk geeft eenige mededeelingen over gebouwen, die hersteld of vernieuwd werden en ook omtrent de geheele nieuwe, welke door uitbreiding van de staatszorg noodzakelijk werden. Onder deze trekken de aandacht drie pandhuizen met administrateurswoning te Tjimahi, Soekaboemi en Tjiandjoer, die op ± *f* 12000 per stuk kwamen te staan, een uitgaafpost, welke bij uitbreiding van de pacht in eigen beheer, voor eene belangrijke vergrooting vatbaar is. Behalve de opmerkingen in den tekst geeft het overzicht in den vorm van een staat, die op bl. 31—73 voorkomt, gegevens van geldelijken en constructieven aard omtrent de belangrijkste in 1903 voltooide gebouwen, 122 in getal. Om te doen zien voor welke verschillende doeleinden over zulk een uitgestrekt gebied als Nederlandsch-Indië, telkens nieuwe gebouwen noodig zijn, wordt hier vermeld dat onder deze gebouwen er 6 voorkomen, die betrekking hebben op woningen voor ambtenaren van het Europeesch bestuur, 13 op kantoren en kabelhuizen ten behoeve van den Post- en Telegraafdienst, 2 betreffen onderwijzerswoningen, 5 woningen of kantoren voor schouten en politieambtenaren, 10 districtshoofds-woningen, 3 woningen van opzieners der recherche, 3 gouvs. pandhuizen, 11 diverse kantoorgebouwen, 5 gevangenissen. 2 koffie-inkooppakhuizen, 2 zoutdepôt-pakhuizen op Madoera, 7 Europeesche scholen, 17 Inlandsche scholen, 7 gebouwtjes voor zieken, terwijl 14 nummers onderdeelen van het groote nieuwe krankzinnigengesticht te Lawang betreffen, waarvan een algemeen plan op de schaal 1 : 2000 werd gepubliceerd bij het verslag over 1899. Vervolgens hebben 6 nummers betrekking op bazaarloodsen, ten behoeve der inlandsche markten, 4 op pasangrahans en 6 op verschillende andere gebouwtjes.

Het hoofdstuk omtrent wegen en bruggen geeft belangrijke cijfers omtrent het onderhoud in betaalden arbeid van wegen in Bantam, Batavia, Cheribon, Semarang, Rembang, Soerabaja, Madoera, Pasoeroean, Besoeki, Banjoemas en Kedoe, waardoor men op de hoogte komt van de prijzen der materialen en die per vierk. eenheid, cijfers, die waarde krijgen, door ze met vroegere jaren te vergelijken. Hierbij sluit zich aan wat voor verbetering van bestaande wegen op Java en Madoera werd gedaan. Nieuwe wegen werden vooral in de Preanger aangelegd om de zuidelijke districten beter toegankelijk te maken, doch ook elders schijnt bij de groote lengte der bestaande wegen toch altijd nog vraag te zijn naar meer, terwijl de groote hoofdplaatsen, in het bijzonder Soerabaja belangrijke sommen vereischen om hun wegennet te doen blijven beantwoorden aan de eischen van het verkeer. Op de Buitenbezittingen is het onderhoud van wegen in vrijen arbeid nog groote uitzondering, doch Sumatra's Oostkust vereischt daarvoor reeds belangrijke sommen, namelijk te zamen bijna *f* 113.000 per jaar (bl. 95). Ook voor nieuwe wegen worden daar ruimschoots gelden toegestaan.

Omtrent de in 1903 uitgevoerde bruggen en duikers worden eenige bijzonderheden medegedeeld, voor zoover deze vermeldenswaardig waren, terwijl in een staat gewestelijk is vermeld welke werken van dien aard in het verslagjaar voltooid werden, namelijk op Java en Madoera 26 steenen boogbruggen, 49 groote en 136 kleinere permanente liggerbruggen, 24 houten bruggen, 266 permanente en 74 tijdelijke doorlaten en 56 noodbruggen. Op de Buitenbezittingen vindt men vermeld 3 boogbruggen, 24 groote en 30 kleinere permanente bruggen, 57 houten bruggen, 60 diverse duikers en 8 noodbruggen.

Met al die vernieuwing van bestaande doorlaten, bijbouwen van nieuwe bruggen en vervangen van noodbruggen door permanente, is er geen oog te houden op het aantal bruggen dat aanwezig is. In vroeger jaren zijn in de verslagen bij dit hoofdstuk bijlagen gevoegd geweest, die telkens voor een gewest de wegen met name vermeldden, welke van staatswege worden onderhouden, met een opgaaf van het aantal en de soort van bruggen in elk voorhanden. Niet alleen dat deze staten op den duur herziening zullen behoeven, van sommige buitenbezittingen zijn zij geheel in de pen gebleven, zooals van de Padangsche Boven- en Benedenlanden, de Lampongs, Palembang, Sumatra's Oostkust, Atjeh, Riouw, Billiton, Westerafdeeling van Borneo, Celebes, Ternate en Timor. Wenschelijk zou het zijn als bij volgende verslagen jaarlijks een paar van die opgaven gevoegd werden, om eenigszins te codificeeren over welke wegen en werken de staatszorg zich uitstrekt.

Het vierde hoofdstuk, eerste gedeelte, geeft een overzicht van den baggerarbeid in verschillende havens en tevens de elders niet te vinden cijfers over het scheepvaartverkeer te Tandjong Priok en elders, waarbij de specificatie blijkbaar rekening heeft gehouden met onze opmerking op bl. 1757 van den vorigen jaargang *De Ind. Gids*. Werd toen reeds geconstateerd dat het aantal Japansche kolen te Priok ingevoerd zoo toenam, in 1903 zijn van de 100.000 ton die geimporteerd werden, 60 pCt. Japansche, tegen 21 pCt. Engelsche, 11 pCt. Australische en nog geen 5 pCt. Ombilinkolen. Zoo worden wij op eigen terrein in dit opzicht overvleugeld.

Op bl. 136 worden eenige mededeelingen gedaan over den waarnemingsdienst in Straat Madoera, waarvan, naar verluidt, thans een kolossaal omvangrijk verslag is uitgebracht, dat zeker eindelooze tabellen zal bevatten betreffende de hier besproken snelheidsmetingen, drijvingen, slibwaarnemingen enz. In deze paragraaf wordt de aanduiding gemist van het doel, waarmede de verschillende onderzoekingen gedaan werden en daar in het algemeen het eenvoudige het kenmerk van het ware is, moeten wij ons bepalen tot het uitspreken van de hoop dat de leiders dier waarnemingen uit die massa gegevens de verschijnselen zullen weten te ontraadselen en tot eenvoudige denkbeelden terug brengen en daardoor werkelijk de waarheid nabij mogen komen.

Het opruimen van het ter reede van Soerabaja gezonken stoomschip „Jomina" wordt afzonderlijk beschreven en met een plaat toegelicht. Merkwaardig is daarbij de ervaring dat het niet mogelijk was het wrak onder water met een electrische lamp te verlichten, daar ook slechts een gering slibgehalte van het water dit ondoorschijnend maakt. De plaatsing van de ladingen dynamiet Favier geschiedde daarom door duikers op den tast. Bij de berichten omtrent de havens der buitenbezittingen vindt men thans voor het eerst cijfers omtrent de scheepvaartbeweging te Palembang en

omtrent baggerwerk ter Sumatra's Oostkust. Dit laatste had sedert Juli 1903 plaats in de Asahan-rivier te Tandjoeng Balei met den grooten baggermolen „Solorivier III," vier klepschouwen en een sleepboot. In 120 werkdagen werden 52270 M^3. specie opgebaggerd. Bij de opgaven omtrent de scheepvaartbeweging te Makasser wordt de inhoud der schepen, behalve in M^3., thans ook in tonnen opgegeven.

Verschillende bijzonderheden over belangrijke werken als de haveninrichting te Makasser, rioleeringen te Soerabaja, het bandjirvrij maken van Soerakarta enz. onbesproken latende, dient de aandacht gevestigd op de drinkwatervoorziening ter hoofdplaats Soerabaja, welke door een plaat wordt toegelicht. Men vindt daarop afbeeldingen van het brongebouw Tojo Arang, van een gekoppelden afsluiter, van een brugovergang der waterleidingbuizen en van het hoog-reservoir bij de dessa Wonokitri, bestaande uit practisch opgevatte gemetselde waterbakken, welke in de plaats zijn gekomen van het aanvankelijk voorgestelde phantastische ijzeren reservoir. Met uitzondering van enkele kleinigheden kwam de Soerabajasche drinkwaterleiding in het verslagjaar gereed en in het begin van October 1903 werd met de geregelde exploitatie een aanvang gemaakt. In ronde cijfers zijn voor dit werk aan rechte mofbuizen uit het buitenland ontvangen 14872 ton ijzerwerk, verder aan flensbuizen en afsluiters 885 ton en aan bloklood, werk en diversen 435 ton materialen, alles te zamen ter waarde van ƒ 1.452,000, waarvan nog een waarde van ƒ 105.000 als reserve in voorraad bleef. Het vervoeren, opslaan en beheeren van dien voorraad kostte in een rond cijfer ƒ 100.000, terwijl wij omtrent de onderdeelen van het werk de volgende uitgaven in ronde cijfers aanteekenen: brongebouw Tojo Arang ƒ 21700, hoogreservoir ƒ 120.000, leggen der hoofdleiding ƒ 114.000 en van het stadsnet ƒ 135.700, brongebouw Plintahan ƒ 16.000, bronleiding Plintahan met ontlastreservoir ƒ 100.000. Alle uitgaven in Nederlandsch-Indië, met inbegrip van de voorbereidende werkzaamheden, de tractementen en reistoelagen der ambtenaren bedroegen ten slotte ƒ 756.274. Hierbij het bovengenoemde cijfer van de materialen uit het buitenland, die verbruikt zijn, komt men op ƒ 2.103.018 voor de totaalkosten van het werk, dat geraamd was op ƒ 2.600.000. Zeker een mooi succes, dat te danken is aan de vlugge uitvoering en het beleid van het betrokken personeel. Ware men destijds op aanleg door particulieren ingegaan dan had, blijkens het rapport door den Ingenieur H. P. N. Halbertsma aan den Minister van Koloniën uitgebracht (bl. 54), als grondslag det rentabiliteitsberekening een kapitaal van ƒ 3.150.000 moeten zijn aangenomen en was men blijkbaar veel duurder uit geweest.

Om niet te lang te worden, besluiten wij met enkele grepen uit het vijfde hoofdstuk. De liquidatie der Solovallei-werken, die sedert Nov. 1898 geschorst zijn, gaat geregeld voort, door verstrekking van materiaal aan andere diensten, het ontwerp der vergaarkommen, dat zeer duur belooft te worden, was nog steeds niet geheel rijp, en de sluis Kali-Miring bleef voortdurend geopend, ten einde den waterstand op de Solorivier in het belang der omliggende gronden te verlagen. Ook nu werd geene uitschuring noch hinderlijke opslibbing van de geul waargenomen, zoodat in dit opzicht geen bezwaar teg n het openhouden van die sluis bestaat. Leerzaam is het overzicht van de onder ultimo 1903 gedane uitgaven voor 24 groote irrigatieontwerpen,

waarvan zes tot dusver niet tot uitvoering kwamen, namelijk de bevloeiïngen in Noord-Bantam en Krawang, die van Wedoeng in Semarang en van Zuid-Djember, alsmede de uitbreiding der bevloeiing uit de Kedoeng-Kandang-leiding in Pasoeroean en van het Tangsi en Merawoegebied in Kedoe en één, die van de Solovallei, werd geschorst. Na aftrek van de zes eerstgenoemden, waarbij de te irrigeeren oppervlakte wordt opgegeven 255610 bouws uit te maken, blijven er in deze lijst, tegenover de Solowerken, 17 werken over, die betrekking hebben op een te irrigeeren oppervlak van 411200 bouws, doch waarvan de bedijkingen in Semarang slechts een indirect onderdeel uitmaken, daar zij hoofdzakelijk dienen tot het beveiligen tegen overstrooming van bewoonde streken of van bevloeide gronden, niet onder deze werken begrepen. Voor de 15 eigenlijke bevloeiïngswerken, welke op die 411200 bouws betrekking hebben, is dan volgens den staat onder ultimo 1903 uitgegeven aan opnemingen en projectwerk *f* 1.719.303, aan uitvoering *f* 13.562,582, te zamen *f* 15.281.885, terwijl alleen aan de Solovallei nog $1^1/_2$ millioen meer werd besteed.

Hierbij dient in herinnering gebracht te worden dat de verslagen over 1892 en 1893 spraken van 16 bevloeiïngswerken, die op het zoogenaamde algemeene irrigatieplan gebracht waren, doch dat vier sedert voltooide werken namelijk Mangiesleiding, Pategoean- en Pekalenwerken en de Waloe-bevloeiing als voltooid niet meer zijn genoemd op den staat, terwijl van twee andere, de bevloeiing van Kendal en Grobogan betreffende, niets is gekomen omdat de kosten geheel onevenredig bleken aan het te stichten nut. Van de 24 genoemde werken, in de laatste jaren onderhanden genomen zijn er dus 10 van het algemeene irrigatieplan en 14 nieuw onderhanden genomen ontwerpen dan wel dezulke, die als onderdeel van vroegere plannen meer op den voorgrond zijn getreden. Van deze laatste soort is de bevloeiïng van het district Wedoeng in de residentie Semarang een voorbeeld, een werk dat eigenlijk als een onderdeel van de Demaksche waterwerken is te beschouwen.

Getrouw aan de gewoonte om elk jaar meer uitvoerig stil te staan bij de geschiedenis van een of ander groot werk is hier van bl. 198—216 het verslag besloten met de geschiedenis der verbetering van de Serang-rivier en van de bevloeiïng van het genoemde district, toegelicht door een kaart op de schaal 1:75000, waardoor ook in dit opzicht het verslag in het algemeen blijvende waarde verkrijgt en de geheele serie verslagen een onmisbare handleiding wordt voor de Indische waterstaatsingenieurs.

J. E. DE M.

Talks and Tales about India. Nieuw Engelsch Leesboek voor de hoogere Klassen der Middelbare school, verzameld door F. P. H. Prick van Wely, Leeraar aan de Afd. H. B. S. van het Gymnasium W. III, Weltevreden. A. M. van Belkum & Co., 1905. Prijs *f* 1.50.

Dit werk van de hand van een leeraar, die reeds door meerdere publicaties van zijne belangstelling in het onderwijs in Nederl.-Indië heeft doen blijken, (men zie *Ind. Gids* 1901 I, bl. 400 en 1903 II, bl. 1871, terwijl in laatstgenoemd jaar een lijst van zijn hand verscheen getiteld: „Indische woorden en hunne

equivalenten in de Moderne talen"), heeft, niet met het doel bestaande leesboeken te verdringen, daarnaast iets oorspronkelijks gegeven. Waar men bij het Lager Onderwijs begonnen is zich, wat de leermiddelen betreft, te ontvoogden van het moederland, omdat de Indische school een andere basis en andere eischen heeft als de Hollandsche, kan volgens den schrijver op sommige punten althans dit goede voorbeeld bij het Middelbaar met vrucht worden nagevolgd en nu heeft hij hier een 17-tal onderhoudend geschreven opstellen over Indische geschiedenis en Indische toestanden verzameld, die ontleend zijn aan bekende schrijvers op dit gebied. Daaronder vindt men Lord Minto in zijn brieven door een achternicht uitgegeven, Raffles in zijn History of Java, John Crawfurd in zijn „History of the Indian Archipelago"; Alfred Russel Wallace in „The Malay Archipelago"; W. B. d'Almeida in „Life in Java"; W. H. Seward in „Travels around the World"; Anna Forbes in „Insulinde"; Hugh Clifford in „Studies in Brown Humanity"; E. R. Scidmore in „Java the Garden of the East"; onze landgenoote mejuffrouw A. de Wit in haar „Facts and Fancies about Java", destijds in *The Straits Times* gepubliceerd, terwijl ook het laatste artikel aan de dagbladpers ontleend is en een fietstocht op Java beschrijft door T. Philip Terry in *The Singapore Free Press.*

De stukken, die gekozen werden, zijn belangwekkend en boeiend geschreven. Terwijl de taalkennis er mede wordt uitgebreid, strekken zij tevens om den blik op historisch- en ethnographisch gebied te verruimen en wij meenen. voor zoover een leek er over oordeelen kan, dat hiermede een nuttig werk is verricht. Of de schrijver geslaagd is, zal, zooals hijzelf zegt, de tijd moeten leeren en hij verzoekt daarom collega's die het boek gebruiken, hem hunne ervaringen daaromtrent mede te deelen.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

EEN NIEUWE KOFFIEBOOM.

Volgens *l'Europe Colonial* van 18 Juni j.l. heeft de ontdekkingsreiziger Auguste Chevalier op een tocht naar de Sjari in Midden-Afrika een nieuwe koffieboom ontdekt, Hij zag daar drie variëteiten: de Coffea Congensis, de Coffea sylvatica en de Coffea excelsa. De laatste is vooral merkwaardig wegens het product; het is een boom van 6 tot 15 M. hoog, die in de wouden langs de Oostelijke affluenten van de Sjari groeit, op gronden die veel stikstof en soda, doch bijna in het geheel geen potasch, zwavelzuur of kalk bevatten.

De koffie bestaat uit kleine ronde boontjes, waarvan er 700 à 710 op 100 kub. cM. gaan en dan 69.2 gram wegen. Het gewicht van 100 boontjes wisselt af tusschen 7.4 en 13.95 gram. In den natuur-toestand geeft een boom van 5 jaar oud en 8 M. hoog 600 vruchtjes met 1200 boontjes, of circa 120 gram per jaar. Volgens de analyse van den heer Hondas, chef van het laboratorium der „École supérieure de pharmacie" bevatte deze koffiesoort o. a. 7.66 % water, 1.89 % caffeïne, 3.11 % stikstof, 12.58 % vet en 3.75 % aschbestanddeelen. Zij wordt onder de beste gerangschikt, die na het branden en trekken een uitstekend aroma geeft. De heer Chevalier meent daarom dat de cultuur en de veredeling dezer in het wild groeiende soort, een winstgevend bedrijf zoude zijn.

Ter vergelijking zij hier aangeteekend, dat, blijkens de brochure, aangekondigd in dit tijdschrift in 1903, I bl. 637, volgens Arnold, het aantal boonen dat in 100 kub. cM. gaat voor donkere fraaie Java-koffie 374 bedraagt, voor Costa-Rica 406, voor goede Guatemala 414, Caracas 420, Santos 426, Mokka 434, Rio 472, Manilla 496 en West-Afrika 626, zoodat de boontjes der nieuwe soort al bijzonder klein zijn. In hetzelfde werkje vindt men een analyse van Mokkakoffie uit Bell: „Chemistry of Food", waarbij behalve 37.95 % cellulose-gehalte en andere stoffen percentsgewijze 8.98 water, 1.08 caffeïne, 6.90 stikstof en 12.60 vet worden opgegeven, zoodat het caffeïne-gehalte der nieuwe soort belangrijk hooger is.

PUNTA ARENAS.

Punta Arenas (Engelsch Sandy Point), de zuidelijkste stad der wereld, ligt in de straat van Magellaan en wordt o. a. geregeld bezocht door de booten van de maatschappij Kosmos en van de Pacific Steam Navigation Cy. Naar gelang van het weder gaat men van af de mailboot met een stoombarkas of met een zeilbootje aan land. De baai is halfcirkelvormig en ligt beschut door

het tegenoverliggende Vuurland, zoodat men er minder hooge zeeën heeft dan te Valparaiso en in andere Chileensche havens. De stad is grootendeels gebouwd op het lage land langs de zee, en verder tegen de helling van heuvels, waarachter zich met bosch bedekte bergen bevinden. Al dadelijk wordt men getroffen door de groote bedrijvigheid, die te Punta Arenas heerscht, in hoofdzaak veroorzaakt door het lossen van uit Europa komende goederen, die gedeeltelijk weder worden overgeladen op kustbooten ter voorziening van Vuurland, Fort Stanley op de Falkland's eilanden en de kleine nederzettingen aan de kust, welke weder in verbinding staan met de „farms", waar men zich op schapen- en runderteelt toelegt.

Punta Arenas, thans een tot Chili behoorende vrijhaven, was vroeger, toen het iets verder de straat in lag, een strafkolonie van dat land en het zal ongeveer 50 jaren geleden zijn dat eenige Franschen de eerste nederzetting vestigden op de plaats waar Punta Arenas nu staat en zich op de schapenteelt begonnen toe te leggen. Deze heeft vooral in de laatste 20 jaren eene belangrijke uitbreiding gekregen en er zijn thans farms, die over 300.000 stuks beschikken. Daaruit kan men nagaan welk een omvang de wolhandel daar heeft; alles toch moet over Punta Arenas worden verscheept. Men vindt er twee bankinstellingen, 20 grootere en kleinere hotels, verschillende importhuizen, een post- en telegraafkantoor en een telephoon, scheepstimmerwerven, houtzagerijen, handelaars in vellen (zeehonden, leeuwen, vossen, lama's, wilde katten, enz.), een Roomsche kerk met klooster en school, een Engelsche kerk met een „college", Fransche en Engelsche kleermakers en modisten, eene bierbrouwerij, drie clubs, kortom alles wat men in een groote stad verwacht te vinden.

De stad is gebouwd naar Amerikaansch model, rechte straten, die elkander kruisen en regelmatige vierkante huizenblokken vormen; het plaveisel is er beter dan men, uit noordelijk Chili komende, zou verwachten, terwijl de trottoirs goed begaanbaar zijn. De stad heeft in het centrum een „plaza" met muziektent, zitbanken, plantsoen en wandelpaden, waarvan de onmiddellijke omgeving als de voorname buurt wordt beschouwd, waar de mooiste winkels en woonhuizen zijn, onder welke die van den intendant van het gewest, van den vice-admiraal der Chileensche marine, die de voor de stad liggende oorlogsschepen commandeert en van den Gobernador Maritimo zeer fraai moeten wezen. Zooals in iedere stad heeft men ook hier veel weelde in de kleeding der dames, doch niet de overdreven modes, die in andere deelen van Chili worden gedragen; het Europeesche element heeft daarvoor te veel den boventoon. Als men door de stad wandelt, die ongeveer 8000 inwoners telt, kan men zich moeilijk in de nabijheid van Kaap Hoorn denken.

Het klimaat is niet onaangenaam en zeer gezond voor menschen met een goede borst en sterke longen, daar de lucht er bijzonder fijn en koud is. In den winter (Mei—November) valt er sneeuw en wordt de koude niet zoo zeer om hare gestrengheid, dan wel om hare langdurigheid onaangenaam gevonden; er is dan geen wind, maar de dagen zijn kort, hetgeen weer wordt goed gemaakt in den zomer, wanneer er in December en Januari geen nacht is.

De menschen zien er gezond en welvarend uit en zijn van een geheel ander type dan in het overige Chili, waar de correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, aan wien deze bijzonderheden ontleend zijn (No. van

26 Mei 1905), niet veel goeds van zegt. Men ontmoet er geen halfgekleede schooiers, die maar 3 dagen in de week werken, om de 4 andere dronken te zijn, volk waarmede men het elders doen moet. Hier zijn bijna uitsluitend vreemdelingen van oneindig beter gehalte, waaronder vele Kroaten. Deze menschen zijn ordentelijk, werken hard en verdienen een hoog loon, terwijl de Chileenen zich er niet te huis voelen en er zich ook weinig vertoonen.

Buiten de fraaie en goed onderhouden stad vindt men in beide richtingen langs de zee breede rijwegen, zooals men die in andere deelen van Chili vergeefs zal zoeken en kan men groote afstanden per 2- of 4-wielige buggy afleggen, zelfs door bergachtige gedeelten, een groot voordeel boven de omstreken van Valparaiso en Santiago, waar men, door de afwezigheid van bruikbare wegen, zich slechts te paard kan verplaatsen. In het verdere Chili is Punta Arenas onbekend en onbemind, omdat in tegenstelling met Argentinië, vreemdelingen in Chili niet gezien zijn en deze plaats een cosmopolitisch karakter heeft.

Uit een oogpunt van natuurschoon worden de prachtige lichteffecten geroemd, waarschijnlijk veroorzaakt door de fijne lucht, waardoor de zon nog een groote kracht uitoefent. Op- en ondergang van deze zijn er prachtig en er zijn dagen, dat men op groote afstanden de ijsbergen in de straat van Magellaan of op Vuurland kan zien, terwijl geheel doorloopende zuivere regenbogen er soms een half uur en langer zichtbaar blijven.

Voor den Nederlander is het merkwaardig dat onze nationale vlag op Punta Arenas hoog wordt gehouden en dat het kleine clubje Hollanders, dat daar werkzaam is, hoog staat aangeschreven. Dit is voor een groot deel natuurlijk aan hun eigen energie en werkkracht te danken, doch ook in niet geringe mate aan onzen consul aldaar, den heer P. A. de Bruijne. Wanneer men nagaat, dat deze aan het hoofd staat van een groot importhuis, met een landgenoot als kassier en eventueel waarnemend administrateur, mede-geinteresseerde in eene farm, met twee andere landgenooten aan het hoofd staat eener inrichting tot het bereiden van schapenvet en onlangs eene maatschappij heeft opgericht, ten doel hebbende de walvischvangst, waartoe een speciaal voor dat doel ingerichte stoomboot met het noodige personeel uit Noordelijk Europa verwacht wordt, dan kan men, volgens den berichtgever, zeggen dat Punta Arenas veel aan genoemden heer te danken heeft, die dan ook over bijna alles wat er tot stand komt wordt geraadpleegd. Waar men wel beweert dat men tot vroegere tijden moet teruggaan om bij onze voorvaders de energie terug te vinden, die het tegenwoordige geslacht zou ontbreken, wordt men verwezen naar Punta Arenas, om zich te overtuigen van hetgeen de Hollanders daar met hun consul aan het hoofd hebben tot stand gebracht. Zijn echtgenoote, eene Engelsche van geboorte, gaat geheel op in den werkkring in de belangen van haar man, en doet al het mogelijke om het den Hollanders in haar gastvrij huis aangenaam en gezellig te maken.

De schapenfokkerij van onze landgenooten ligt plm. 11 uur rijden van Punta Arenas; men kan er ook over zee komen met een kustboot tot een plaatsje, genaamd Rio Verde, van waar de afstand nog 20 minuten rijdens is. Men zou de reis per boot direct doorgaande in twaalf uren kunnen doen, maar aangezien er verschillende plaatsen moeten worden aangedaan, duurt de reis veel langer, somtijds drie dagen, zoodat het verkieselijk is over land

te gaan. Ofschoon niet behoorende tot de grootste, staat deze farm bekend wegens den goeden grond en de zaakkundige wijze, waarop hij beheerd wordt. Zoowel voor de wol als voor de beesten worden dan ook de hoogste prijzen door onze landgenooten gemaakt. Aangezien de bodem niet meer voedsel oplevert dan voor een bepaald aantal van 1 à 2 stuks per H.A., moet jaarlijks het surplus worden opgeruimd. De oudere beesten gaan naar de „graseria" van den heer De Bruijne, waar zij worden uitgebraden ter verkrijging van het vet, dat in een groot deel van Chili zelfs als boter dienst doet. De jongere beesten, die te veel zijn, worden of verkocht aan een buurman, die verliezen geleden heeft, of naar een inrichting (frigorifico) te Rio Seco gezonden, waar zij geslacht en geprepareerd worden om in bevroren toestand naar Zuid-Afrika te worden overgebracht. Deze fabriek moet beter zijn, dan die, welke in Australië en Argentinië voorkomen, en van de nieuwste machines zijn voorzien. Zij werkt met ammoniak en kan dagelijks 1200 à 1500 stuks prepareeren en doen bevriezen, terwijl er ruimte is om 80.000 stuks tijdelijk op te bergen in afwachting van de booten, die er tot 120 000 kunnen laden.

Niet ver van Punta Arenas is een kolenmijn, verbonden met een spoorweglijntje, die met succes wordt geëxploiteerd. Onlangs is concessie verleend voor den aanleg van electrische tramlijnen en voor een naar de modernste eischen ingerichte badinrichting; ook is men begonnen met het bouwen van een kaarsenfabriek, waarvoor de machines en installatie uit Europa zijn aangekomen. Deze zal wegens de goedkoope grondstof met succes concurreeren met zulk eene inrichting in Chili en in elk geval aanvoer uit Europa voortaan onmogelijk maken. Ook begint men zich ernstig op de mijn-industrie toe te leggen en het is mogelijk dat men met voldoende middelen en machinerieën werkende, succes zal hebben. Tot nu toe werd het zoeken zoowel naar koper als naar goud op primitieve wijze gedaan en gaf daardoor weinig resultaat. Herhaaldelijk komen te Punta Arenas, op hun doortocht naar Vuurland, expedities uit Argentinië, die er hunne uitrusting en de noodige lastdieren aankoopen. Aan de gegeven beschrijving knoopt de correspondent de voorspelling vast, dat jonge Nederlanders, die werken willen en zich van sterken drank onthouden, hier een goede toekomst kunnen hebben.

DE PEST IN BRITSCH-INDIË.

In den vorigen jaargang (deel I bl. 790) werden reeds eenige berichten opgenomen omtrent deze vreeselijke ziekte, en thans schijnt het of zij ondanks alle maatregelen, steeds in hevigheid toeneemt. Het aantal sterfgevallen, over geheel Britsch-Indië berekend, bedroeg toch in:

1901	273.679
1902	577.427
1903	851.263
1904	1.022.299

terwijl de wekelijksche opgaven voor 1905 tot dusver hoogere cijfers aanwijzen dan in de overeenkomstige weken van het vorige jaar. In 1904 klom het wekelijks aantal sterfgevallen van ongeveer 17000 in het begin van Januari

tot 47500 in April, om in Juli tot ongeveer 1900 te dalen. Thans begon de maand Januari met bijna 25000 gevallen en klom het aantal tot een maximum van 57.700 in de week eindigende met 1 April, om daarna geleidelijk af te nemen tot 35492 in de week eindigende 20 Mei en tot 23038 in de daaropvolgende week.

Gaat men de gewestelijke cijfers na die vrij geregeld in het weekblad *India* worden gepubliceerd, dan was in het gewest Bombay en Sind (met 18$^1/_2$ millioen inwoners) het aantal wekelijksche sterfgevallen het hoogst in de week eindigende 15 October 1904, namelijk 9801, tegen 10890 in de overeenkomstige week van 1903. De laagste sterftecijfers, afwisselend tusschen 361 en 1086, vindt men tusschen 14 Mei en 16 Juli, als de temperatuur het hoogst is. Terwijl in de stad Bombay het sterftecijfer in 1903 in dien tijd van het jaar ongeveer 50 per week was, klom het in April tot 570 per week, was van Juni tot Januari 1905 weder gering, doch steeg op 22 April tot 792 in de toen afgeloopen week. In de Vereenigde Provinciën (50 millioen zielen) was er in het vorige koele jaargetijde een maximum van 9427 sterfgevallen in de week van 12—19 Maart 1904, doch in Juli van dat jaar hield de sterfte bijna geheel op. Vervolgens nam de ziekte geleidelijk weer in hevigheid toe, bleef tot in October beneden het aantal van 1000 sterfgevallen per week, doch klom daarna op schrikbarende wijze tot een eerste maximum van 15367 sterfgevallen in de week van 28 Jan.—4 Februari 1905 en, na verder in Februari te zijn gedaald, in Maart tot een nog grooter maximum van 23.387 over de week die met 1 April eindigde, waarna de sterfte begin Mei tot de helft daalde en op 27 Mei tot het weekcijfer van 2941 terugging, waarmede hier, betrekkelijk gesproken de crisis schijnt te zijn doorstaan. In de Centraal-Provincies (bijna 10 millioen zielen) was de aanval in 1904 veel heviger dan in 1905, tegenover een maximum weekcijfer van 2581 op 30 Jan. 1904, staat het geheel ophouden in den zomer en daarna een maximum weekcijfer van 677 op 1 October, dat weer geleidelijk daalt en daarna slechts weinig rijst tot 505 in de week, die op 28 Jan. 1905 eindigde.

Bleef dit gewest dus betrekkelijk verschoond, vreeselijk was de sterfte in Pendjab, dat ruim 20 millioen zielen telt en waar het sterftecijfer in het laatst van 1903 tot 9 Jan. 1904 beneden de 1500 was gebleven, om dan geleidelijk te stijgen met weekcijfers, die op 27 Februari meer dan 5000, op 19 Maart meer dan 10000, begin April 20000 en op 30 April zelfs boven de 30000 kwamen. Na het maximum van 34685 in de week, eindigende 7 Mei, daalt de sterfte geleidelijk tot nog geen 2000 in Juni en slechts 31 in de week van 6—13 Augustus. In den volgenden winter komt de ziekte echter met groote hevigheid terug en bereikt op 26 November 1904 het weekgetal 2000, op 7 Januari 1905 van 5000, daarna in het begin van Maart 10000, en eindelijk in April meer dan 20000 om ditmaal, met een maximum van 30909 op 6 Mei, het hoogste punt te bereiken. Centraal-Indië, dat in 1904 in het laatst van Maart een grootste weekcijfer van ruim 1600 had, bleef in 1905 bijna vrij, doch in Bengalen was de epidemie in dit jaar veel heviger dan in het voorgaande. Terwijl in Dec. 1903—Jan. 1904 het aantal sterfgevallen van ruim 700 tot ongeveer 2000 klom, met een cijfer voor de hoofdstad Calcutta van 10 à 20 per week, was op 2 April 1904 het maximum van het gewest 4810 en 574 in de stad, waarna in Juli het aantal tot een niet noemenswaardig cijfer

daalde. Daarop vindt men voor het gewest in December 1904 het weekgetal weer stijgende tot 2000, op 7 Jan. 1905 tot 3000, op 4 Februari tot over de 5000 en op 1 April het maximum van 9703 bereikt.

Merkwaardig is het verloop in het gewest Madras. waar de weekcijfers eerst van 300 in Nov. 1903 geleidelijk oploopen tot 961 in de week, eindigende 20 Febr. 1904, doch dan weder afnemen tot ongeveer 200 in Juni en Juli om te rijzen tot 735 in de week eindigende 10 Sept. 1904 en dan tot Maart 1905 te blijven schommelen omstreeks 300 à 400, waarna in April 1905 het getal valt tot 68 en verder niet vermeld wordt. De hoofdplaats Madras schijnt bijna geheel ongemoeid gebleven te zijn.

In de *Lancet* van 13 Aug. 1904 wordt volgens een bericht in de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 22 Aug. d. a. v. het nagenoeg vrij van pest blijven van Madras door den luit.-kolonel van den Britschen geneeskundigen dienst W. G. King, verklaard uit de strenge toepassing van het „paspoort-stelsel", dat daar sedert het begin der epidemie in werking is en dat hij reeds in 1894, toen Hongkong werd aangetast, aan de geneeskundige ambtenaren van alle Indische havens had aanbevolen. Het stelsel bestaat hierin, dat ieder, die uit een besmette streek aankomt, zijn verblijfplaats moet opgeven en gedurende een zekeren tijd onder toezicht blijft. In het presidentschap Madras, met ruim 38 millioen inwoners, is het stelsel in alle dorpen en steden ingevoerd Sedert 1897 zijn te Madras 67 gevallen van ingevoerde pest voorgekomen, waarvan 59 rechtstreeks door het paspoortstelsel zijn ontdekt. Een epidemie van 11 gevallen was het gevolg van ontduiking van het toezicht door één vreemdeling. Alle „contacten" werden afgezonderd en de epidemie breidde zich niet uit. Het stelsel eischt ontzaggelijk veel werk. In 1903 kwamen te Madras 80.000 personen uit besmette streken aan, en slechts 2 pCt. konden niet geregeld worden nagegaan, maar waar slechts 1 van de 5000 personen achteraf bleek besmet te zijn, is de kans, dat een ingevoerd geval niet wordt ontdekt, uiterst gering. King betwijfelt of op den duur de voortgang der ziekte kan worden gestuit, doch wat aan menschenlevens en welvaart wordt gespaard gedurende de jaren, dat de strijd kan worden volgehouden, weegt ruimschoots op tegen de groote inspanning, welke te verkiezen is boven het fatalisme, waarmede men elders in Indië de komende dingen heeft afgewacht.

In Bombay heeft men volgens datzelfde artikel op groote schaal modelwoningen voor de armen gebouwd, met veranda's, badvertrekken, privaten en ventilatie door de zolderingen. Ook deze woningen werden door de epidemie niet gespaard, doch als zij eenmaal geweken is zal Bombay vermoedelijk niet zoo hevig worden bezocht als tot nu toe het geval was.

Op 7 Juni jl. richtte de heer Field in het Engelsche Lagerhuis eene interpellatie tot den Minister van Indië, waarin hij vroeg of deze bekend was met de schrikbarende sterftecijfers der laatste jaren (welke boven zijn genoemd) en of hij kon mededeelen welke stappen door de regeering gedaan waren om de verspreiding van de pestziekte tegen te gaan. De heer Brodrick antwoordde dat hij bekend was met de betreurenswaardige sterfte aan pestziekte, die werd uitgedrukt door de bedoelde cijfers. Het gouvernement tracht voortdurend, doch onder het noodzakelijk ontzien van de gevoeligheid en de vooroordeelen van het volk, dit op alle mogelijke wijze bij te staan, door het zooveel mogelijk verschaffen van de middelen om zichzelf te

helpen en door daartoe alle voor dat doel dienstige stoffelijke middelen binnen het bereik er van te brengen. Bij wijze van preventieve maatregelen, bevordert het de meest doeltreffende reiniging en gezondmaking van steden en dorpen, het vernietigen van ratten en muizen en het middel der inenting. Het neemt niet-ambtelijke hulp te baat en organiseert die, door het instellen van gezondheids- en liefdadigheidscommissies en het heeft de verplichtingen omschreven van gemeentebesturen en dergelijke lichamen ten opzichte van het kennisgeven van gevallen, het inrichten van hospitalen, het kosteloos ter beschikking stellen van open terreinen om er kampen op te richten en het ondersteunen van daklooze zwervelingen. Telkens wanneer een pestepidemie ergens uitbreekt, moedigt het de inwoners aan en verleent door zijn geneeskundige en administratieve ambtenaren hulp om de woningen en bezittingen te ontsmetten, de zieken te isoleeren, besmette voorwerpen te vernietigen en verblijven en plaatsen waar de besmetting heerscht te ontruimen. Het geeft daarbij vergoeding aan de armen voor verlies van eigendom en helpt deze om opnieuw een onderkomen te krijgen.

Ten slotte wijst de Minister op het aanwezig zijn van laboratoria, waar de inentingsvloeistof wordt bereid, de ziekte stelselmatig wordt bestudeerd en de diagnose er van opgemaakt; voorts heeft het gouvernement een crediet ter beschikking gesteld van een adviseerende commissie van groote autoriteit in Engeland, om de kosten te bestrijden van een wetenschappelijke expeditie, die thans aan verdere pest-onderzoekingen in Indië bezig is.

In een brief, namens den heer Brodrick op 24 Mei te voren gericht tot iemand die hem opmerkzaam had gemaakt op de bewering, dat de regeering ten opzichte van Pendjab de werkelijke sterftecijfers zoude achterhouden, wordt dit laatste onjuist genoemd en gezegd dat inderdaad in de maanden Maart, April en Mei 1904 in dat gewest, toen de ziekte er het hevigst was, meer dan 250.000 sterfgevallen zijn voorgekomen. Voorts werd in dien brief gezegd, dat de zooeven vermelde wetenschappelijke expeditie kort te voren werd uitgezonden onder de gemeenschappelijke directie van de „Royal Society" en het „Lister Institute". Zij werkt in overleg met de Indische regeering, doch is geheel te beschouwen als een aanvulling van den reeds aanwezigen geneeskundigen dienst en het is in geenen deele de bedoeling dat zij deze gedeeltelijk vervangt. De getalsterkte van het personeel is door de genootschappen bepaald, die hun arbeid controleeren, zoowel met betrekking tot den aard van het te houden onderzoek als tot den bijstand, welke de expeditie in Indië van den geneeskundigen dienst aldaar zal ontvangen.

Gaat men de statistieken betreffende andere gewesten en plaatsen na, dan schijnt in China Shanghai nagenoeg vrij te blijven. In Aden kwamen in Februari jl. een paar honderd sterfgevallen per week voor, doch in het laatst van Maart daalde dit cijfer tot 32. In dezelfde maand Februari werd uit Birma een sterfgeval gerapporteerd, later door meerdere gevolgd, die zich echter schijnen te bepalen tot Rangoon, waar de week, die eindigde met 22 April 1905, een hoogste cijfer van 175 gaf, dat sedert afnam. In die maand treft men ook geregeld cijfers aan van Kashmir, van 200 à 383 per week, terwijl in de inlandsche staten Mysore en Hyderabad, zoomin als in Rajpoetana de ziekte is geweken.

Ook onze koloniën zijn niet geheel buiten gevaar nu, blijkens de *Deli-Courant*, onlangs officieel bekend is gemaakt dat de onderneming Batang Kwis (liggende nabij de halte Serdang van den Deli-spoorweg) en in het bijzonder het etablissement voor het goederenvervoer aldaar, besmet is verklaard wegens pest en de gewone maatregelen zullen worden toegepast. De overleden pestlijder was een bewoner van dezelfde pondok waar het eerste slachtoffer gewoond had. Deze pondok is met alles wat er in was verbrand, nadat voorzorgen waren genomen, dat geen vluchtende infectiedragers. als ratten en muizen, konden ontsnappen.

Door dezen radicalen maatregel hoopt men nu het kwaad te hebben gekeerd.

DE NEDERLANDSCHE KAMER VAN KOOPHANDEL IN AMERIKA.

Wij ontvingen het „Second annual report for the year ending April 30, 1905" van „The Netherland Chamber of Commerce in America", die gevestigd is: 68 Broad Street, New-York. Deze vereeniging, die op 28 Mei 1903 in den staat New-York als rechtspersoon erkend werd, stelt zich ten doel om in de Vereenigde Staten de belangen te vertegenwoordigen en voor te staan van den handel, de nijverheid, den landbouw, de scheepvaart en de kunsten en wetenschappen van Nederland en zijne Koloniën en den handel van deze met de Vereenigde Staten te doen toenemen. Terwijl het hoofdbureau te New-York gevestigd is, kunnen afdeelingsbureaux in andere steden van de V. S. worden gevestigd. Leden kunnen zijn Nederlanders en Nederlandsche firma's, genootschappen en instellingen, voorts genaturaliseerde Amerikanen van Nederlandsche verwantschap en Amerikanen van Nederlandsche afstamming. De contributie bedraagt respectievelijk 10 dollars of 10 gulden 's jaars naarmate de leden binnen of buiten de V. S. wonen, terwijl het 20-voud daarvan in eens gestort levenslang lidmaatschap geeft. Terwijl de verdere huishoudelijke bepalingen hier kortheidshalve achterwege kunnen blijven, valt nog te vermelden, dat de Nederlandsche gezant en de Nederlandsche Consul-Generaal respectievelijk eere-voorzitter en eere-ondervoorzitter zijn, terwijl de heeren D. G. Boissevain, Stuyvesant Fish en Rene J. Jessurun de betrekking van voorzitter, ondervoorzitter en secretaris-penningmeester bekleeden. In de ledenlijst telt men 146 leden in Nederland en de Koloniën, 43 leden in de Vereenigde Staten en 7 „Associate members." Door den dood verloor de vereeniging haar eersten vice-president, de heer John Van Lansing Pruyn, aan wiens nagedachtenis een kort woord wordt gewijd.

Gaat men het korte overzicht der werkzaamheden na, dan blijkt dat de Kamer door een aantal personen bezocht werd, die zich naar de tentoonstelling te St. Louis begaven en inlichtingen kwamen inwinnen, dat zij gegevens verzamelde voor de technici, die uit Nederland de tentoonstelling bezochten en deze door haar secretaris deed ontvangen; dat zij een gedachtenwisseling uitlokte over de voorgestelde Nederlandsche tariefwet, een adres tot den Minister van Buitenlandsche zaken richtte betreffende bezwaren, die zich in de regeling der pakketpost tusschen Nederland en de V. S. voordoen, dat zij

een petitie indiende inzake de nieuwe bepalingen omtrent het behoud van het Nederlanderschap in de vreemde, dat zij voorts op verschillende vragen van Hollandsche kooplieden en industrieelen antwoordde, enz.

Uit de gegevens welke het onderhavige verslag bevat, ontleenen wij het volgende: Overzicht van voornaamste artikelen uit Nederlandsch Oost-Indië in de haven van New-York geimporteerd gedurende het jaar 1904 per maand, met de totale bedragen van den vrijen en belasten import.

1904.	Koffie (vrij).	Suiker, niet over No. 16 D. S. (belast).		Totaal vrij.	Totaal belast.
Januari........	$ 7.838	lbs. 6.036.605	$ 99.871	$ 124.577	$ 116.516
Februari.......	„ 274.388	—	—	„ 416.592	„ 8.737
Maart..........	„ 91.237	—	—	„ 162.858	„ 8.127
April..........	„ 253.849	—	—	„ 362.584	„ 10.488
Mei............	„ 203.402	—	—	„ 319.344	„ 2.949
Juni...........	„ 58.628	—	—	„ 215.820	„ 4.181
Juli............	„ 192.390	„ 12.283.130	„ 205.804	„ 261.188	„ 215.116
Augustus......	„ 22.018	„ 11.408.390	„ 186.637	„ 187.853	„ 191.821
September.....	„ 710	„ 132.199.385	„ 2.230.191	„ 55.705	„ 2.240.370
October........	„ 110.386	„ 249.886.889	„ 4.423.890	„ 181.127	„ 4.338.415
November.....	„ 408.247	„ 134.912.260	„ 2.484.928	„ 500.288	„ 2.473.517
December......	„ 232.170	„ 73.036.545	„ 1.284.068	„ 387.281	„ 1.298.068
Totaal.....	$ 1.855.458	lbs. 619.763.204	$ 10.865.389	$ 3.075.112	$ 11.007.659

Rekent men een dollar op *f* 2.50, dan werd dus van uit Ned.-Indië in 1904 in de Vereenigde Staten voor *f* 7.687.780 vrij ingevoerd, waaronder een waarde van *f* 463.864 aan koffie. Verder werd voor *f* 27,519.150 belastbare goederen ingevoerd en daaronder ruim 281.110 ton suiker ter waarde van *f* 27.163.472. Deze laatste opgaaf verminderd met het cijfer voor Januari geeft voor de laatste helft van het jaar een invoer van 278.372 ton, terwijl volgens de Handelsvereeniging te Batavia van Mei tot Dec. in 1904 (Zie Jaaroverzicht van *De Indische Mercuur*, bl. 3) verscheept werden naar

Delaware Breakwater v. o.	251 553 ton.
Boston	16.649 „
Te zamen . . .	268.202 ton.

hetgeen dus vrijwel met die opgaaf overeenkomt, voor zoover zulke statistieken betrouwbaar kunnen wezen.

HET EERSTE NEDERLANDSCHE KABELSCHIP.

Blijkens een bericht in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 11 Juli j.l. werd kort geleden voor rekening van de Ned.-Indische Regeering het kabelschip „Von Podbielsky" aangekocht en te Rotterdam voor den Indischen dienst gereed gemaakt. Dit vaartuig is vermeld op de lijst, voorkomende op bl. 1004 van het IIde deel van de *Indische Gids* van 1902, en was toen te Nordenham op ongeveer 6 K.M. van Bremerhafen aan den Weser gestationneerd voor de

„Deutsch-Atlantische Telegraphen Gesellschaft". Thans is het aangekocht van de „Norddeutsche Seekabelwerke", welke te Nordenham haar werf en werkplaatsen heeft. Het schip is in 1900 bij de firma Dunlop & Co. te Glasgow gebouwd naar de bepalingen van den Germanischen Lloyd voor eerste klasse stoomschepen. Bij eene belading met 1300 ton heeft het schip dat 80 M. lang en 11 M. breed is, een diepgang van 5 M. en als het slechts met 500 ton beladen is loopt het nog 13 mijl. Vóór op de boeg en achter bij den achtersteven zijn de stoelen met rollen bevestigd, waarlangs de kabels door middel van kabelmachines wordt geleid bij het uitvieren of inhalen. Het schip heeft stalen masten en schoenerstuig; bij beide masten staat een stoomlier met de noodige toestellen voor de behandeling van de laadboom bij het werken met boeien, dreggen, enz. Het opperdek is van voor tot achter geheel glad ten einde ruim baan te houden voor de kabels, die uit of in de „tanks" worden geleid. Het tusschendek is bijna geheel ingericht voor verblijven, waarbij dat van den kabelingenieur en zijn ondergeschikten achterin is met een flinke koekkoek voor licht en ventilatie door een electrische waaiertoestel. In de gangen langs de machinekamer en het ketelruim zijn de hutten gebouwd voor de scheepsofficieren en machinisten. Vóór het voorste ketelschot is het verblijf van dat gedeelte der bemanning, dat in het bijzonder met de behandeling der kabels belast is en vindt men ook een ruime werkplaats. Het verblijf van de matrozen en de stokers is geheel vooruit op het tusschendek en zoo geriefelijk mogelijk ingericht. Te Feijenoord zijn verschillende veranderingen in die verblijven gebracht om ze voor den Indischen dienst geschikt te maken.

De kabelmachines zijn geleverd door de firma Johnson & Philips te Londen. Vooruit op het tentdek staat een groot dekhuis, waarin de stoomstuurmachine en de kaartenkamer zich bevinden.

Er zijn drie groote cirkelronde putten of tanks voor de kabels, op wier bodems kegels zijn aangebracht, waaromheen de kabels worden opgeschoten. Deze kabelputten hebben een gezamenlijken inhoud van 725 M^3. De middelste is de grootste en heeft 10 M. middellijn bij een diepte van 3 M. Ten einde het schip behoorlijk te kunnen ballasten, wanneer er geen kabels aan boord zijn, heeft men onder de kabelputten bakken voor waterballast gemaakt, die 300 ton water kunnen opnemen en met een zeer uitgebreid en volledig stel pompleidingen zijn verbonden. Het schip is voorzien van een stoomspil, van zes sloepen, en een electrisch zoeklicht, voorts van luidsprekende telephonen en een bergplaats voor ijs.

Gedreven door twee stel triple-expansie machines met oppervlakte-condensors, wordt de stoom geleverd door twee enkele ketels, elk met drie vuren, bestemd voor 180 Eng. ponden stoomdruk. Elke ketel heeft een schoorsteen en voor het leveren van stoom voor de hulpwerktuigen, als het schip ter reede ligt, is een hulpketel opgesteld.

Het visschen van een telegraafkabel is zelfs voor een speciaal daartoe uitgerust schip een moeilijke taak, omdat men in den regel niet precies weet waar hij ligt. Aangezien kabels zeer duur zijn zal men bij het leggen steeds den kortsten weg tusschen twee plaatsen kiezen, en zoo dicht mogelijk langs uitspringende landhoeken gaan, waar men dan door peiling nauwkeurig bepalen kan, waar de kabel werd uitgevierd. Om een kabel te visschen worden een of meer speciaal daarvoor ingerichte dreggen aan sterke lijnen

afgevierd en men begint zeer langzaam vooruit te stoomen, waarbij de dreggen over den grond worden gesleept. Zigzagsgewijs stoomt men nu heen en weer over de lijn, welke op de kaart de ligging van den kabel aangeeft. Bemerkt men door toeneming van de spanning der lijn dat men den kabel gepakt heeft, dan wordt zij voorzichtig ingehaald totdat men den kabel binnenboord heeft, waarna het beschadigde deel niet moeilijk te vinden is.

Het is in gevallen van nood mogelijk om, met zeven-mijls vaart en zelfs meer, kabels te leggen. Ten einde de in voorraad zijnde kabels te beschutten tegen klimaatsinvloeden, worden zij op plaatsen, waar de temperatuur hoog oploopt, in tanks onder water bewaard. Ten einde snel een kabel te kunnen leggen moet het terrein eerst worden opgenomen door loodingen op bepaalde afstanden, zooals zulks door Hr. Ms. flotille-vaartig Edi geschiedde van de 100 vaamslijn vóór de Yangtse-kiang af in de richting van Jap en vervolgens van af dat eiland respectievelijk in de richting van Guam, Palao en Menado, hetgeen alles geschiedde met de diepzeeloodings-machine, systeem Lucas.

Na de vertimmering keert het kabelschip naar Nordenham terug om daar een kabel te laden, welke in Oost-Indië dadelijk zal worden gelegd.

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw,

DOOR

N. MAC LEOD.

V.

De Oostkust van Sumatra, van 1659 tot 1685.

De verwoesting van Palembang bevestigde voor langen tijd het overwicht der Compagnie. Evenwel maakte deze daarvan geen gebruik om veroveringen te maken. De peperhandel bleef het hoofddoel; met de inwendige politiek der Staatjes bemoeiden de residenten zich slechts als raadgevers, en wanneer de Nederlandsch-Indische Regeering met sterke hand beschermend of bemiddelend optrad, zich steeds neutraal houdende, dan was altijd het oog op het behoud van den peperhandel gericht. Terwijl te Palembang eenige tijd moest verloopen om weer toenadering te verkrijgen, voordat de Regeering zelve opnieuw peper liet koopen, stond zij oogluikend toe, dat Bataviasche Chineezen en Maleiers daar peper gingen halen, die aldus toch te Batavia aan de markt kwam.

De pangéran van Palembang overleed kort na de verwoesting. Evenals vóór zijne aanvaarding der regeering in 1636, waren er thans verschillende pretendenten om hem op te volgen. De uit de hoofdstad verjaagde bevolking had zich in drie partijen, die elk een der pretendenten aan het hoofd hadden, verdeeld, nl. 1°. een „echte" broeder van den overleden vorst, zoo men zeide 20 jaar oud, die den titel van raden-toemenggoeng had; deze had zich met zijn aanhang versterkt te Soekatiga, „twee dagen scheppens" (roeiens) de rivier op; 2°. een zoon van een ouderen broeder van den pangéran, raden depati genaamd, 16 jaar oud; deze hield zich op in de nabijheid van Palembang, op de door de riviertakken gevormde eilanden, en 3°. raden Ranting, 20 jaar oud [1]), zoon van

[1]) Op deze opgegeven leeftijden is weinig staat te maken, de raden-toemenggoeng zal wel ouder geweest zijn. Wij komen hierop later terug.

pangéran Poerba, een zwager van den overledene. Tot vechten kwam het tusschen hen niet, maar de eene belette den anderen dat zijn volk zich verplaatste, eenerzijds om peper te gaan halen in de bovenlanden, anderzijds om die langs de rivier af te voeren.

De pangéran-adipati van Djambi wilde als bemiddelaar optreden, hetgeen evenwel de aldaar nog resideerende koopman Pieter de Goijer hem afried, daarbij aanvoerende dat, nu de Compagnie *„op zijn verzoek"* Palembang verwoest had, hij geene betrekking met dit, aan haar vijandige, rijk mocht onderhouden. Deze niet zeer doordachte raad werd echter door den pangéran niet opgevolgd: hij begaf zich in het laatst van September 1660 met 1000 à 1200 man in 32 vaartuigen naar Palembang, bleef eenige dagen, door slecht weer, bij het visschersdorp aan den mond der rivier liggen, en kwam midden October te Palembang aan, waar nu door zijne tusschenkomst de regeering aan bovengenoemden raden-toemeng-goeng werd opgedragen.

De nieuwe pangéran van Palembang was geneigd tot toenadering aan de Compagnie. In 1661 liet hij twee matrozen los, die nog overgebleven waren van den moord in het jaar 1658. Deze mannen meldden zich aan op een Engelsch schip, dat peper lag te laden, en verzochten den kapitein hen mede te nemen, wat deze echter weigerde. De Regeering te Batavia was hierover even zoo verontwaardigd als zij de edelmoedigheid van den jongen inlandschen vorst op prijs stelde. In Mei 1662 zond deze een sjahbandar naar Batavia tot onderhandeling met de Regeering, waarvan het vernieuwen van de oude contracten het gevolg was. Dit was zeker ook wel bespoedigd geworden door het hervatten, in 1661, van de blokkade van de Palembangsche rivier, om het uitvoeren van peper ten nadeele van de Compagnie te beletten, en om een prikkel te geven om eerder aanzoek tot vrede te doen. Het jacht *Alckmaer*, de galjoot *Charloys* en een sloep, die in station naar Malaka gingen, waren met dezen dienst belast. De kruisende schepen namen de peperlading uit de vreemde vaartuigen en gaven daarvoor recepissen op de Regeering af.

Bij het vernieuwde contract werd bedongen dat alle peper aan de Compagnie zou verkocht worden, met uitsluiting van alle anderen. Den 30en Junij 1662 vertrok de koopman Evert Michielsen met de jachten *Saphier* en *Hollandse remedie* van Batavia, om het contract te laten bekrachtigen. De pangéran verzocht toen dat de nieuwe loge der Compagnie dicht bij zijn dalĕm zou gebouwd worden.

De onderkoopman Jonathan Claesz. werd met het kantoor belast. Hij overleed reeds op den 25en Augustus 1663 en werd door den onderkoopman Melchior Hurdt opgevolgd.

De pangéran zond in 1664 gezanten naar Mataràm, die echter door den Soesoehoenan niet ontvangen werden en in Augustus van dat jaar terugkwamen met de boodschap dat de pangeran in persoon zijne hulde moest komen brengen.

Het is opmerkelijk, hoe bij al deze onderling verwante vorstenhuizen de eerbied voor Mataram geringer was, naarmate men verder weg woonde. Toen in 1659 de jang-di-pertoewan-moedah van Djohor, broeder van den radja, te Djambi was gekomen, om te trouwen met de dochter van den pangéran, was er zelfs sprake van, dat Djohor wenschte dat Djambi de suzereiniteit van Mataram zou afzweren, en toen in het volgende jaar de pangéran zijn geheimraad als gezant naar den Soenan wilde zenden, wist de jang-di-pertoewan-moedah, die tot September 1660 in Djambi vertoefde, te bewerken dat dit voornemen afsprong, en slechts twee loerahs naar Djapara gezonden werden. Het was, volgens hem, volstrekt niet noodig dat men voor den Soenan sëmbah maakte.

Het feest van genoemd huwelijk was ook bijgewoond door den pangéran of jang-di-pertoewan van Indragiri, die getrouwd was met eene zuster van Ratoe-maas-gedeh, en met eene menigte van volk en vaartuigen te Djambi kwam. Met hem en den radja van Djohor besloot de pangéran van Djambi te beraadslagen over de houding, tegenover Mataram aan te nemen, toen ook zijn zoon, de pangéran-adipati-anoem, die in 1661 aan de regeering begon deel te nemen, het huldebewijs aan den Soenan geheel onnoodig vond en zeide te vertrouwen dat de Compagnie wel helpen zou, wanneer men met Mataram in moeielijkheden kwam, eene meening, waarmede de Bataviasche Regeering het eens was. Djambi werd door haar van schietgeweer en kruit voorzien, zoo 't heette om zich eventueel tegen de Menangkabauers te kunnen verdedigen, maar waarschijnlijk ook wel om tegenover Mataram meer gerust te kunnen zijn.

Het hoofd van het kantoor te Djambi, Pieter de Goijer, overleed den 18en Junij 1662 en werd voorloopig door den onderkoopman Joannes de Harde opgevolgd. De Regeering droeg daarna het kantoor op aan Evert Michielsen. Deze was een slecht ambtenaar. Hij wist van de inlandsche hoofden persoonlijke voordeelen te

genieten, waarvoor hij hun dan groote geschenken gaf. Door de Harde van allerlei misdrijf beschuldigd, ging hij in 1663 op eigen gezag naar Batavia, waar men hem aanhield en door Andries Bogaerdt deed vervangen, terwijl den koopman Abraham Verspreet een onderzoek naar het te Djambi voorgevallene werd opgedragen.

Een der eerste handelingen van Bogaerdt was, de Regeering te adviseeren om met Indragiri een contract te sluiten voor den handel in peper en goud. Jan van Wesenhagen werd in het volgende jaar daarvoor naar Indragiri gezonden. Het contract, dat hij met de *Purmerlant* over Palembang medebracht, hield in dat de vorst al de peper aan de Compagnie zou leveren, met uitsluiting van alle anderen, zelfs de Engelschen. Als tol zou de Compagnie betalen 500 realen voor een jacht, als roeba-roeba 5 thail goud of 80 realen, en van elke sorteering kleeden één kleed. [1]) Voor een groot schip zou van alles het dubbele betaald worden. (De naam Indragiri werd eindelijk, sedert 1660, niet meer Andrigirij geschreven.) Aan den onderkoopman Michiel van Heijst, die door van Wesenhagen achtergelaten werd, schonk de vorst („sulthan" genoemd) een stuk grond om eene loge en pakhuis te bouwen. Evenals vroeger waren er in Indragiri twee hoofden van de regeering, vader en zoon, waarvan de laatste sedert eenige jaren de zaken in handen had. In 1665 bracht de *Schelvis* eene lading peper en wat goud van Indragiri te Batavia; voor het laatste werd per thail, d. i. ruim $1^1/_2$ reaal gewicht, 17 à 19 realen betaald. In het najaar werd de *Geldria* naar Indragiri gezonden; in 1666 werd 639 thail goud aangebracht.

In Mei 1665 ontving de Regeering een brief van den pangéran-adipati-anoem van Palembang, waarbij deze om een Perzisch paard vroeg. Vermoedelijk was deze dezelfde die in 1660 raden-depati genoemd werd en toen de tweede troonpretendent was. Hij stond in het huwelijk te treden met de voordochter van eene vrouw van zijn vader, en de pangérans van Djambi werden uitgenoodigd dit huwelijk bij te wonen. De vijandelijkheden van Djambi, in 1659, schenen dus vergeten te zijn.

In Palembang bouwde Hurdt intusschen pakhuizen en ging de handel weer voort; in 1665 kwamen daar de jachten *de Hen* en

[1]) „Roeba-Roeba is de gifte aen den Coninck en Sabandars uijt de aengebragte kleeden van ijder soort."

Vlielandt en de fluit *Hoogcarspel.* Maar met meer voorspoed scheen de gezindheid van den pangéran minder goed te worden. Hurdt beklaagde zich over verschillende onredelijkheden van hem, en in Maart 1666 kwamen twee gezanten van den pangéran te Batavia, met niet minder dan het verzoek, dat Hurdt teruggeroepen mocht worden, omdat hij niet eerbiedig genoeg was geweest! Toevallig (?) kwamen er ongeveer tegelijkertijd dergelijke verzoeken van Djambi en Indragiri, zoodat wel aan afgesproken werk mocht gedacht worden. De Regeering droeg aan den koopman Jacob Joriszoon Pits, die naar Malaka ging, op om de kantoren Palembang, Djambi en Indragiri te inspecteeren; hij vertrok den 30en Julij 1666 met het jacht *de Meijboom* en legde te Palembang en Djambi de zaken bij, waarna te Indragiri de klachten werden ingetrokken. Dat men te Djambi over Bogaerdt geklaagd had was te verwonderen, want hij had er slag van, met de hoofden om te gaan, zoo zelfs dat hij in 1664 de Engelschen, die met den pangéran hooge ruzie hadden, door zijne tusschenkomst voor ongeluk had weten te bewaren, toen laatstgenoemde met 5 à 600 man op hunne loge afkwam.

In Julij 1665 meldde Bogaerdt het overlijden van Ratoe-maasgedeh, de Palembangsche prinses, die als weduwe en moeder van Djambische vorsten zulk een belangrijk aandeel in de regeering van Djambi gehad had. Voor haar kleinzoon, den pangéran-adipati-anoem, was in 1663 ook de hand van eene Palembangsche raden-adjeng gevraagd, maar dit aanzoek was, tot groote grief van zijn vader, geweigerd. De pangéran-anoem liet toen het oog vallen op eene dochter van den sulthan van Bantam, en later weer op eene van den Makasaarschen kraeng Kronron, een vijand van de Compagnie. Thans, in 1665, dacht hij weer over de Palembangsche, maar dit verflauwde spoedig.

Toen de jang-di-pertoewan-moedah van Djohor in September 1660 naar zijn land terugkeerde, liet hij zijne vrouw te Djambi achter, zoogenaamd totdat hij in Djohor een huis voor haar had ingericht. Maar toen dit tot 1665 geduurd had, zond de pangéran eenige gezanten naar Djohor om te verzoeken dat deze zaak nu eindelijk geregeld zou worden. De radja deed alsof er van eene „zaak" van zeerooverij sprake was, en antwoordde dat hij daarnaar een onderzoek zou instellen. Nu dacht de pangéran er over, zijne dochter maar met een ander te laten trouwen. Andries Bogaerdt

ried hem echter aan, niet zoo spoedig daartoe over te gaan, maar liever eerst nog een gezant te zenden en bij mislukking der onderhandelingen desnoods de bemiddeling van een derden in te roepen. In December van laatstgenoemd jaar kwam te Djambi tijding dat de Djohorsche prins, op weg om zijne vrouw af te halen, te Lingga was aangekomen. De pangérans zonden aanstonds eenige voorname personen af, om hem te gaan begroeten en begaven zich vervolgens zelf naar den mond der rivier, om hem in zee te verwelkomen. Toen de Djohorsche vloot naderde, gingen twee flotilles, van den ouden en van den jongen pangéran, haar feestelijk tegemoet. Maar de Djohoreezen begrepen het verkeerd, of misschien maakte het groote aantal Djambische vaartuigen hen beducht.... zij schoten er met scherp op — en keerden naar Djohor terug. De vriendschap tusschen Djambi en Djohor was nu voor eenige jaren in vijandschap veranderd. In den loop van 1666 kwam de Lakhsamana van Djohor met eenige vaartuigen, om te trachten het geschil bij te leggen, maar nu gingen vijandelijkheden van het volk van den pangéran-adipati uit.

Andries Bogaerdt werd in 1667 vervangen door Willem Volger, die opperhoofd in Japan geweest was. De pangéran-adipati nam den titel aan van pangéran-ratoe.

Omstreeks 1 November vernam men in Djambi een gerucht, dat 80 Djohorsche vaartuigen in of voor de rivier lagen. De pangérans, bevreesd voor een aanval op hunne stad, verzochten aan Volger en aan den Engelschen resident beiden, om hulp door een van hunne vaartuigen. Volger gaf een toestemmend antwoord, maar de Engelschen, die volgens Volger „niets deden dan eten en drinken", beweerden dat zij daarvoor eerst order moesten hebben van hun hoofd te Bantam. De pangéran-ratoe werd hierover zoo boos, dat hij den Engelschen resident tweemaal een stuk hout naar het hoofd wierp en uitschold. Gelukkig bleef de gevreesde aanval achterwege en had ook de driftige handeling van den pangéran geene gevolgen.

De oneenigheid met Djohor duurde intusschen voort en bracht allerlei kwaad teweeg. De pangéran-ratoe ging tegen Djohor een oorlog van zeeroof voeren, waaronder ook anderen leden, en omdat de Regeering te Batavia hem haren bijstand tegen Djohor weigerde, werd zijne houding tegen de Compagnie hoe langer hoe onaangenamer; in 1668 dreigde hij, hulp te zullen vragen aan Mataram. De loge werd herhaaldelijk door kwaadwilligen aangevallen; in September dèed men eene poging om haar in brand te steken;

dit gelukte in de Engelsche loge, die daardoor veel schade leed.

Daar op verschillende plaatsen op de kust en eilanden Djohorezen woonden, hadden de Djambische zeeroovers een ruim jachtveld. In 1668 liepen zij Tongkal af en roofden menschen en vaartuigen op Lingga. Het waren, als boven gezegd, niet alleen Djohorezen, die van hen te lijden hadden. In de rivier van Indragiri werd een Arabisch vaartuig door het rooverhoofd Langpasir afgeloopen; de pangéran-depati zelfs liet een Chineesch vaartuig, dat de Djambirivier uit ging, vervolgen en afloopen, waarbij de bemanning verdronk en het vaartuig verbrand werd.

In 1669 verminderde de Regeering den omvang van het Djambische kantoor, tengevolge van den slechten, door den oorlog benadeelden handel. Volger vertrok en werd door den onderkoopman Dirck de Haes vervangen. Ook in Indragiri had eene verwisseling van ambtenaren plaats, daar Michiel van Heyst den 25en Augustus 1667 was overleden en Hendrik Isbrantsen in zijne plaáts opgetreden. De oude jang-di-pertoewan overleed daar in 1668.

Op hun verzoek werden in laatstgenoemd jaar Bangka en Blitoeng door de Compagnie in bescherming genomen. Met verschillende vorstjes op die eilanden werd den 10en Julij 1668 een contract aangegaan; deze werden te Batavia door eenen radja Sampoe a (of Samparoe) vertegenwoordigd. De aanwezigheid van tin op deze eilanden schijnt toen nog niet bekend geweest te zijn; als producten werden genoemd: schildpad, vogelnestjes, was en ijzer; de Regeering verwachtte niet dat er veel voordeel te halen zou zijn.

De protectie was niet naar den zin van Palembang, dat aanspraak maakte op de suprematie, sedert in 1642 de radja van Bangka, te Palembang vermoord was. Palembang haalde gewoonlijk slaven van Bangka. In October 1669 ging de pangéran er zelf heen, met 100 vaartuigen.

In dezen woeligen tijd had Palembang een opstand te dempen in Toelang-bawang in Lampong. De pangéran zond in April 1668 een gezantschap naar Batavia om de hulp der Compagnie in te roepen. Men gaf hem 20 geweren. Bantam zond 40 oorlogsprauwen. Nadat de opstandelingen uit hunne hoofdplaats verjaagd waren en deze verbrand was, en vervolgens nog eenige kampongs in Kemering, die zich langer verzetten, waren ingenomen, was omstreeks het einde van het jaar de rust hersteld. De Bantammers waren, nadat zij ongeveer 30 man verloren hadden, terug gekeerd.

De pangéran van Palembang zond in 1668 weder een gezantschap naar Mataram, dat echter evenmin als dat van 1664 door den Soenan werd ontvangen.

De Djambische roovers gingen in 1669 op roof naar Oedjong-Salang, niettegenstaande dit onder Siam behoorde. Een andere roover, Intjé Pandan, werkte voor eigen rekening; door een Compagnie's vaartuig voor de rivier van Indragiri gepakt, wist hij te ontsnappen, maar in 1670 werd hij, nadat hij een Atjehsch vaartuig had afgeloopen, gevangen genomen en te Djambi veroordeeld en gekrist. Langpasir kwam in Januarij 1670 met een vloot van 40 vaartuigen te Djambi terug, medebrengende 400 geroofde menschen van Indragiri en 50 of 60 Djohorezen van Lingga.

Indragiri vereenigde zich nu met Kwantan om wraak te nemen op Djambi; met 1000 man deden zij een aanval op Tandjong. Eene gewapende macht, onder Dipa Negara, een neef van den pangéran-ratoe, werd in Maart tegen hen uitgezonden, maar voerde weinig of niets uit.

De pangéran-depati van Djambi vertrok den 24en Junij 1670, vergezeld van zijn oom raden Poerba-negara, een zwager van den pangéran-ratoe, met 40 prauwen en 8 à 900 man, naar Palembang, zoo 't heette om eindelijk met de dochter van den pangéran te gaan trouwen. Dipa Negara verving hem tijdelijk in de regeering. Onderweg ontmoette hij in de rivier Langpasir, die berichtte dat wel 150 Djohorsche vaartuigen bij Tongkal en op andere plaatsen nabij Djambi lagen. Aanvankelijk terug willende keeren, vervolgde echter de pangéran de reis, daar het een loos gerucht scheen te zijn, en den 14en Julij kwam hij te Palembang aan. Het huwelijk werd echter vooreerst nog niet voltrokken. De pangéran deed zich kennen als een losbol, en zijn volk scheen gekomen om te rooven. Bataviasche prauwen, die van Palembang vertrokken, werden bedreigd in zee afgeloopen te zullen worden door te gelijk met haar vertrekkende Djambiers, die zeiden naar Blitoeng te willen gaan. Die van Batavia bleven daarom in den mond der rivier liggen. Een Makasaarsch vaartuig, dat slaven aan boord had en naar Djambi moest, kreeg van den pangéran-depati eenige vaartuigen mede tot vrijgeleide, maar in zee liepen de konvooiers zelf het Makasaarsche vaartuig af, vermoordden de bemanning en hielden de slaven voor zich.

Middelerwijl verergerden in Djambi de toestanden. Er werd weer

een poging gedaan om de loge in brand te steken en de Haes leed meer en meer overlast. Hij verzocht aan de Regeering, hem eenig garnizoen te zenden om zich te kunnen verdedigen en deze zond hem *zes* soldaten. Door eenen pandita-moedah liet de Haes aan den pangéran-ratoe, die intusschen den titel van sulthan aangenomen had, zijne bezwaren onder het oog brengen, waarop laatstgenoemde aan de Regeering te Batavia een brief zond met het verzoek, tegen Djohor tusschenbeide te komen. De Haes ried aan, deze tusschenkomst te verleenen. In 1670 werd hij tot koopman bevorderd.

De sulthan deed in Augustus een tochtje overland naar Tongkal en Indragiri, nam 917 menschen gevangen en verdeelde die als slaven onder zijne hoofden.

In November kwamen werkelijk de Djohorezen. De lakhsamana lag voorin de rivier met eene vloot van 82 vaartuigen, met bassen bewapend, 23 goraps met 3 en 5 ponders op den boeg en ander klein geschut. De Haes schreef hem een brief en ging, toen de vloot de rivier op kwam, zelf naar hem toe. De lakhsamana ontving hem zeer beleefd. De Haes houdt hem voor, dat de Compagnie bemiddelend tusschen Djohor en Djambi wil optreden, dat de sulthan zich voor het oogenblik van vijandelijkheden onthoudt en noodigt hem uit, dit als een wapenstilstand te willen beschouwen en de Djambi-rivier te verlaten. Na een uur overleg antwoordt de vlootvoogd dat hij zonder nadere bevelen van zijn vorst niet heen kan gaan, en vraagt aan de Haes of deze er voor kan instaan dat de sulthan, wanneer deze belooft geen vijandelijkheden te zullen plegen, zijn woord zal houden. Neen, zegt de Haes, dat niet, maar dat de sulthan het wagen zou de Compagnie voor den gek te houden, is niet te verwachten. Toen evenwel de lakhsamana volhield dat hij Djambi moest en zou aantasten, protesteerde de Haes ernstig daartegen, en merkte op dat alle nadeelen, die de Compagnie daarvan zou ondervinden, voor rekening van Djohor zouden zijn. Het was een gewichtige rol, die deze eenvoudige ambtenaar, zonder militaire macht gesteund, hier tusschen twee vijandige partijen te spelen had, en zijn succes getuigde, niet slechts van zijne eigene geschiktheid, maar ook van den grooten moreelen invloed, dien de Compagnie zich door hare vloot in den archipel reeds verworven had. Tot driemaal toe zei de lakhsamana, die het gewicht der opmerking van de Haes voelde, dat het een „moeielijke zaak" was. Maar, zei hij, wanneer de sulthan vrede wil maken, ben

ik bereid gedelegeerden te zenden om daarover te onderhandelen. Gevat merkte nu de Haes op, dat wanneer de lakhsamana zooveel volmacht had dat hij over vrede kon onderhandelen, hij ook wel op zijne verantwoording kon nemen, met de vloot weg te gaan. Dit zeide de vlootvoogd wel te willen doen, indien de sulthan maar iemand zond om te zeggen dat hij zich vereenigde met het vredescontract dat de Compagnie zou opmaken.

De Haes scheen dus nog al succes te hebben, maar vermoedelijk was het hem alleen te doen om de Djohorezen terstond te zien vertrekken, en toen dit hem mislukte, ging hij naar de loge terug.

De Djohorezen plunderden en verbrandden vervolgens eenige kampongs en namen menschen gevangen, wat de Djambiërs niet beletten. Alleen zond de Sulthan den 27[en] November een 25-tal lichte vaartuigen, met basjes bewapend, op verkenning. Twee dagen later verlieten de Djohorezen de rivier, maar bleven tot den 8[en] December daarvóór liggen, waarschijnlijk azende op de vloot, waarmede men verwachtte dat de pangéran-adipati van Palembang zou terugkomen. Deze kwam echter over land terug, met het plan om in de kentering der moesons met eene vereenigde Djambisch-Palembangsche vloot naar Djohor te gaan om „revengie" te nemen, een plan, dat echter zonder Palembang tot uitvoering kwam. Hij was vergezeld van Poerba-negara en den Palembangschen radén Woekoersari. Den 8[en] December was hij te Palembang terug.

Het was aan De Haes gebleken, dat de lakhsamana een brief meegebracht had van den kapitein van een te Djohor liggend Engelsch schip, aan het hoofd van het Engelsche kantoor te Djambi, eene aanbeveling inhoudende om de Djohorezen van wapens en munitie te voorzien. Pangéran Dipa-negara ontving van De Haes, op verzoek van den Sulthan, eenigen voorraad kruit en kogels, terwijl 2 matrozen beschikbaar werden gesteld om de Djambiërs te leeren omgaan met geschut. De Sulthan was nu weer met de Compagnie bijzonder ingenomen en liet met staatsie en saluten een brief naar de loge brengen.

Te Palembang kwam den 7[en] December eene jonk binnen, met 2 Arabische kooplieden, die rapporteerden dat op hunne reis, tusschen Djohor en Malaka, hun Chinesche schipper en 4 Chinezen, door de andere opvarenden, 3 Javanen en een Menangkabauer, waren vermoord. De pangéran eischte de moordenaars (en de jonk) op, maar nu bleek weder de overmacht der Compagnie, ook op

juridisch gebied, want het gelukte Hurdt de moordenaars in handen te houden en naar Batavia te doen opzenden. Zij kwamen echter zoo ver niet, want een stuurman, die op hen passen moest, maakte zich dronken en gaf hun daardoor gelegenheid om overboord te springen.

Het huwelijk van den pangéran-adipati van Djambi werd in 1671 eindelijk te Palembang voltrokken, maar hij kwam eenige dagen daarna zonder zijne vrouw te Djambi terug, en was niet te bewegen, haar te gaan halen. Djohor en Djambi hadden nu beiden de bemiddeling der Compagnie aangenomen, maar konden het niet eens worden over het aanwijzen van eene plaats van samenkomst.

Langpasir roofde intusschen lustig voort, zijne tochten tot voorbij Celebes uitstrekkende, en de pangéran-adipati gaf in het eerste half jaar van 1672 gevolg aan zijn voornemen, om Djohor te gaan tuchtigen. Deze tocht werd met succes uitgevoerd, want Djohor werd geplunderd en verbrand, en de radja vluchtte naar het binnenland.

In het laatst van het jaar werd er voor de Djambi-rivier weer een gevecht geleverd, waarin de Djohorezen de overhand behielden. De Sulthan van Djambi was anders in dit jaar een „oorlogschip" rijk geworden, nl. de sloep *Anjelier*, die hem geschonken werd, op voorwaarde, dat hij eenige schulden aan de Compagnie zou doen innen. Den laatsten December ging hij met de *Anjelier* en 70 personen naar Palembang om te voorkomen dat er, tengevolge van het gedrag van zijn zoon tegen diens bruid, ongenoegen zou ontstaan. Hij bleef er tot 27 Julij 1673.

Toen in 1672 te Batavia de waarschuwing ontvangen was, die Rijcklof van Goens van Ceilon aan de Regeering zond, om te beletten, dat de Franschen van De la Haye hunne vlag zouden hijschen op Bangka, zond de Regeering den koopman Johan de Harde naar dit eiland, om radja Sampoeroe en zijne vrienden aan te manen zich aan het contract te houden. De Harde werd evenwel vijandig „aangetast en afgewezen". De bestraffing moest echter tot betere tijden uitgesteld worden en gelukkig bleven de Franschen weg.

In Februarij 1673 ging Hurdt van Palembang naar Batavia terug, opgevolgd door zijn secunde, den onderkoopman Joannes Schilhoorn. Deze aanvaardde zijn bestuur onder onaangename omstandigheden. De handel ging slecht tengevolge van de onlusten, en men vreesde zoozeer, met Djambi in ongenoegen te zullen

komen om het gedrag van den pangéran-adipati, dat men zelfs versterkingen begon te maken. De pangéran nam den titel aan van pangéran-ratoe.

In Maart 1673 verscheen weer een aanzienlijke Djohorsche vloot voor de rivier van Djambi. De radja-moedah van Djohor en de lakhsamana voerden over de 110 vaartuigen het bevel. Zij voeren de rivier op, maar vonden de plaats beter verdedigd dan zij verwachtten en werden afgeslagen, zoodat zij weer afdreven en, in afwachting van door Menangkabau en Indragiri toegezegde hulp, de rivier blokkeerden. Intusschen voer de zoon van den lakhsamana met 21 vaartuigen een zijtak der rivier op, roofde daar en bleef er eenigen tijd, terwijl het overige der vloot den 29en April opbrak en bij Bintang ging liggen.

Dirck de Haes en de Sulthan lieten over Palembang naar Batavia een verzoek om hulp brengen, dat daar den 22en Mei ontvangen werd. De Regeering zond Andries Bogaerdt weer naar de oostkust, met de schepen *Oostenburg*, *Batavia* en *Muijden* en 2 sloepen. Hij kreeg in last, als onpartijdig bemiddelaar op te treden en vertrok den 5en Junij; den 12en kwam hij voor de Djambi-rivier ten anker. Terwijl hij daar lag, kwam de zoon van den lakhsamana, die juist van zijn rooftocht terugkeerde, bij hem aan boord. Bogaerdt maakte van deze gelegenheid gebruik om den boekhouder Gerrit Both met brieven naar de Djohorsche vloot bij Bintang te zenden, met den raad om vrede te maken of tegelijk met Djambi gezanten naar Batavia te zenden. Vervolgens met klein vaartuig de rivier opvarende, ging Bogaerdt met den Sulthan en den pangéran-adipati spreken, die zeiden wel vrede te willen maken maar daarbij verzochten onder *bescherming* van de Compagnie te mogen komen. Both kwam van den lakhsamana terug met het antwoord dat ook Djohor wel vrede wilde maken, maar niet wist of men Djambi wel vertrouwen kon.

De schepen kwamen in Augustus en September te Batavia terug en brachten gezanten van Djambi mede, aan wie de Regeering te kennen gaf, dat zij, strikt neutraal wenschende te blijven, Djambi niet onder hare bescherming kon nemen, maar steeds bereid was om bemiddelaar te zijn.

Op deze wijze bleef de oorlog voortduren. Langpasir ging in Augustus 1674 weer met 9 vaartuigen op roof uit en werd in September door een zekeren panglima Pampoeasa met 9 andere

gevolgd. Met Langpasir liep het nu af. Nadat hij bij de Bintangsche eilanden ongeveer 150 menschen en wat goederen geroofd had en daarmede naar huis wilde gaan, werd hij door den orangkaja Sri Nara-di-redja met 7 goraps en 8 kleinere prauwen omsingeld en gevangen gemaakt. Met 4 van zijn panglima's werd hij naar den lakhsamana gebracht, die op Riouw woonde. De panglima's werden hier levend „gespit". Langpasir werd naar Pahang gezonden, waar men hem eerst de handen en voeten afkapte en vijf dagen later den rug kruisgewijs opensneed en zoo een langzamen pijnlijken dood deed sterven. Pampoeasa ontsnapte, toen hij tusschen Poeloe Berhala en Alang-tiga (ten W. van Singkep) Sri Nara zag aankomen.

In November lag de zoon van den lakhsamana weer met 50 vaartuigen op roof in de Djambi-rivier. Het jacht de *Flamand*, dat met teruggaande Djambische gezanten van Batavia kwam, werd door de Djohorezen ongemoeid gelaten.

In dit jaar 1674 werd Bogaerdt als resident door Gerrit Pot vervangen.

Terwijl zee- en strandroof voortduurden — de lakhsamana lag met vele vaartuigen bij Lingga en maakte van daar uit tochten — veroorzaakten in 1675 twee Menangkabausche hoofden, toewan Mahmoed-ketjil en raden Itam, onlusten in Tandjong, welke door den pangéran-adipati van Djambi gedempt werden. De sulthan ging naar Tambesi, waar hij een tolhuis oprichtte en peper opkocht. Een Perakhsche radja Gombo, broeders zoon van den radja van Perakh, die in 1672 in Djohor gevangen gemaakt was, werd voor 300 rijksdaalders ontslagen, toen Perakhsche gezanten met eene aanbeveling van Balthasar Bort, den gouverneur van Malaka, te Djambi waren gekomen om zijne loslating te vragen.

De radja-moedah van Djohor overleed in 1675.

Uit schaarschte van geld richtte in 1676 de sulthan van Djambi eene munt op, waar hij zilveren matten liet slaan, maar deze poging werd na eenige maanden gestaakt, daar het geld niet deugde.

In hetzelfde jaar wendde de sulthan zich tot Bantam om bemiddeling. In October ging de pangéran-adipati met 25 vaartuigen en 2000 man naar Bantam, waar hij met 100 vaartuigen in groote staatsie werd ingehaald. Hij had zijn dochtertje, 13 jaar oud, meegenomen om dit met den jongen sulthan van Bantam te laten trouwen, maar diens vader, Sulthan Agoeng, behield het kind voor zichzelf. Het verzoek had tot gevolg dat Bantamsche gezanten

met een jachtje en 10 of 12 vaartuigen naar Djohor gingen, maar het gelukte hun niet, eenigen invloed ten gunste van Djambi uit te oefenen.

Van zijne reis maakte de pangéran gebruik om te trachten met de Regeering te Batavia in aanraking te komen, nederig verzoekende of hij Batavia eens mocht komen zien, maar men gaf hem beleefd in overweging om dit nog eenigen tijd uit te stellen. De Regeering ging in het bewaren van hare neutraliteit nog al ver!

In 1677 nam de sulthan van Djambi (was het in navolging van Bantam?) den titel aan van sulthan-agoeng, terwijl zijn oudste zoon dien van sulthan Mahmoed Safi kreeg.

Palembang, dat gelukkig tot dusver buiten den oorlog bleef, ging intusschen voort zich langzaam te herstellen. De pangéran-ratoe, die in 1675 den titel en naam van sulthan Abdoel Hamal aannam, liet in Maart 1674 te Batavia door een gezantschap om munitie vragen en in 1675 om 10 kanonnen, vermoedelijk om zich tegen Djambi te wapenen. De Regeering zond hem 2 metalen 4-pondertjes, echter onder beding dat hij ze *niet* tegen Bantam, Djambi, Djohor of andere *vrienden* der Compagnie mocht gebruiken. In 1677 was Palembang in staat, 10 vaartuigen met hulptroepen naar Java te zenden, om Mataram te helpen tegen Troenå Djåjå; deze hulp beteekende echter weinig en het bleek niet dat zij iets uitrichtte.

Meer vertoon maakte het huwelijk van de jonge zoons van sulthan Abdoel Hamal, de pangérans-depati en -aria, met de dochters van den sulthan-agoeng van Djambi, in hetzelfde jaar. Toen de pangéran-adipati van Djambi, nu sulthan Mahmoed Safi of sulthan-anoem genoemd, van zijne reis naar Bantam over Palembang terugkeerde, had hij het plan voor deze huwelijken zijner zusters bewerkt. In November 1677 gingen de pangérans met 100 vaartuigen naar Djambi, om te trouwen. Den 7en Maart 1678 gingen zij weder naar Palembang terug, maar vergezeld van hun schoonvader sulthan Agoeng; deze had „alles wat hij konde, jae tot het alderminste stucq geschut toe, dat hem toebehoorde, mede gesleept dogh voor sijn vertreck een uijterlijck gelaat getoont hebben of hij aan desselfs zoon sulthan Anoem 10 ⊙ realen in spetie wilde laten, om hem te dienen tot erffenis soo hij tot Palimbang moght comen te overlijden, dese somme gelts presenteerde hij eerst aan onsen Resident in bewaring te geven, mits daar voor de maantlijxe rente van 2 % zoude werden betaalt". Maar de

resident bedankte daarvoor, „hadde sijn deposito niet noodig" en wou liever dat hij zijn schuld afdeed. Toen beproefde de sulthan het bij de Engelschen, die een tiende gedeelte er van namen, waarop hij zijn schatten naar Palembang medenam. In Augustus kwam hij terug. Sulthan-anoem ging in October, met 30 vaartuigen, ook naar Palembang, weer om te trouwen, nu echter niet met eene Palembangsche, maar met de Makasaarsche vrouw Kraeng Tima, zuster van een zwervenden Daeng Manggika, die hij waarschijnlijk in 1676 in Bantam had leeren kennen.

Het Djambische rijk verkeerde in tamelijk berooiden toestand. De sulthan bood zelfs de heerschappij over zijn land aan de Compagnie aan, wanneer zij de Djohorezen, die nog steeds op de rivier roofden, wilde verjagen en tot vrede dwingen. Deze hadden weer met 15 vaartuigen voor de rivier gekruist, en daar binnen 4 visschers opgepakt en peper gestolen uit een pakhuis, dat de Engelschen aan de monding der rivier hadden. De sulthan deed daar niets tegen, al had hij ook te Palembang voor 1500 van de meegenomen rijksdaalders een „oorlogschip", namelijk het jachtje de *Hengelaer*, van den particulieren koopman Abraham Wijs gekocht. De Djohorezen leden intusschen óók schade, want de Djambische zeeroover Pamprio kwam in Junij met 90 gevangen Djohorezen binnen. Van dezen vernam men dat de Jang-di-pertoewan van Djohor overleden was en zijn gekozen opvolger radja Ibrahim heette. Deze hield zich te Riouw bij den Lakhsamana op.

Intusschen was in Januarij 1678 de gouverneur-generaal Maetsuijcker overleden en door Rijcklof van Goens opgevolgd. Ook in het plaatselijk bestuur van Palembang en Djambi hadden mutaties plaats. Gerrit Pot overleed 30 April 1678 en werd door den koopman Jan van Heeden vervangen; en in plaats van Schilhoorn ging in December de opperkoopman Jan van Leene [1]) naar Palembang, tevens als commissaris, tot het sluiten van een, reeds door Dircq de Haes voorbereid nieuw contract betreffende den alleenhandel in peper en lijnwaden. Terwijl Palembang nu reeds zóó vooruitgegaan was dat het een „importante peperplaats" genoemd werd, bracht daarentegen Djambi, door den oorlog met Djohor, minder op, en wilde de Regeering daarom dit kantoor verminderen.

De fouten in de administratie gaven den nieuwen gouverneur-

[1]) Men scheef ook wel van Leenen, maar meest zonder n.

generaal aanleiding tot de volgende nieuwe orders: den 1en resident werd opgedragen het journaal der negotie te houden; de 2e moest de posten in het grootboek overdragen, en met den 3en de pakhuizen beheeren, terwijl de 3e de kas moest houden en niets betalen dan op schriftelijke ordonnantie van den hoofdresident; de geldkisten mochten niet geopend worden dan in tegenwoordigheid van de drie residenten.

Deze bepalingen, in verband met vroegere mededeelingen over de handelingen van sommige residenten, geven wel aanleiding tot het vermoeden dat die handelingen niet altijd eerlijk waren, maar de tractementen waren dan ook verwonderlijk klein: zoo werd bij voorbeeld van Leene om zijn goede diensten bevorderd van koopman op zestig tot opperkoopman op tachtig gulden per maand! En dan werd nog als bezuiniging bepaald dat de beambten te Djambi en Palembang niet meer gezamenlijk mochten tafel houden op kosten van de Compagnie! zij ontvingen slechts kostgeld.

Om Palembang meer rendabel te maken deed Van Goens hier evenals op de Westkust het stelsel van passen of zeebrieven voor inlandsche vaartuigen invoeren, terwijl de particuliere vaart van Europeanen („burgers'') verboden werd. Een nieuwe tak van handel was die in parangs, die op Blitoeng en andere eilanden vervaardigd, te Palembang opgekocht en dan naar Timor vervoerd werden. Om de schepen goedkooper te kunnen lossen en laden werden slaven naar Palembang gezonden. Van Leene kreeg in last, zulke verbeteringen ook te Djambi en Indragiri in te voeren. De loge te Palembang werd met een pagar van nipa-stammen versterkt. Waarschijnlijk had men hiermede wel het oog op een mogelijken aanval van Djohorsche zeeroovers, welke eventualiteit ook den sulthan, nu sulthan-ratoe genaamd, en den pangéran-depati aanleiding gaf om aan de Regeering te verzoeken van munitie voorzien te worden en te verklaren dat zij Djambi tegen Djohor wilden helpen, waarop de Regeering hun den raad gaf, zich maar liever er niet mee te bemoeien.

Met Djohor bleef de Regeering dan ook steeds op goeden voet. Zij zond een „Staatsiebezending" daarheen om den nieuwen radja Ibrahim geluk te wenschen en hem tevens kennis te geven van het overlijden van Maetsuycker en het optreden van van Goens. Daarop kwamen twee gezanten, met de weidsche titels van Radja-Makota en Sri-maharadja-dewa naar Malaka, meldende dat zij naar Batavia zouden gaan zoodra met Djambi vrede gesloten zou zijn.

Maar Djohor scheen vooreerst nog van oordeel te zijn dat men vechten moest om vrede te verkrijgen. Den 25en Mei 1679 verscheen weer een Djohorsche vloot, onder den Lakhsamana, die nu Datoe padoeka-radja heette, in de Djambi-rivier. Zij was 300 prauwen sterk. Veertig kleinere roeiden de rivier op, tot aan eene sterkte die onbezet was, en waarvan de Djohorezen dadelijk begonnen het geschut in de rivier te werpen. Om 10 uur 's avonds kreeg men in de hoofdplaats bericht van hetgeen er gaande was. Nu werd volk naar de batterijen gezonden en op de nadering daarvan liepen de Djohorezen weg en roeiden naar hunne vloot terug Deze zette nu op en ankerde bij de zoo even genoemde sterkte., Zij debarkeerde 's nachts 1500 à 1600 man en ging met den dag verder stroomopwaarts, maar werd, na een gevecht, dat 3 à 4 uren duurde, genoodzaakt terug te trekken. Terwijl nu de Djohoreezen zich op eene zandplaat in de rivier versterkten en met hunne vaartuigen aan weerszijden daarvan de rivier afsloten, versperden de Djambiërs hunnerzijds de rivier met goentings, vlotten, een van hunne scheepjes en de Compagnie's jonk *Japara*, welke de sulthan zich toeeigende.

Intusschen kregen de Djohorezen bondgenooten. De slechtgeaarde Sulthan Anoem schaamde zich niet, de partij van de aanvallers te kiezen en met zijn zwager Daeng Manggika en diens 300 Makasaren, die in dezen tijd, evenals in Oost-Java en Bantam, zich overal vertoonden waar te rooven en te vechten viel, onverschillig tegen wien, te land tegen Djambi op te rukken. Zij staken tot dicht bij de Nederlandsche loge de huizen in brand en namen bezit van de Engelsche loge. Toen later ook 1400 Djohorezen met 4 stukken zich er bij voegden, scheen het dat Djambi door de aanvallers genomen zou worden. De Nederlanders, hoewel maar 22 man sterk, en niet bij machte om zich voldoende te verdedigen wanneer zij aangevallen zouden worden, trachtten herhaaldelijk door hunne tusschenkomst vrede te maken, maar dit gelukte hun vooreerst niet.

De Engelschen, wier loge den 20^en^ Junij geheel vernield werd, namen eerst de wijk bij de Nederlanders en gingen vervolgens naar Palembang, waar zij verzochten zich te mogen vestigen, maar Van Leene verzette zich daartegen, op grond van het monopoliecontract der Compagnie, zoodat zij weer naar Djambi terug keerden en eindelijk naar Bantam opbraken.

In het begin van Julij ging Van Leene met den hoeker *de Baars* en de sloepen *Swartepoth* en *Geregtigheijt* zelf naar Djambi, om zoo

noodig hulp te verleenen, evenwel steeds met de order van de Regeering, om zich geheel neutraal te houden. Hij werd door Djohorezen, Djambiers en Makasaren met eerbied ontvangen en als bemiddelaar aàngenomen. Aanstonds wist hij drie dagen wapenstilstand te bewerken, waarvan hij gebruik maakte om de eigendommen der Compagnie op de vaartuigen over te brengen, tusschen de vijandige partijen in. Sulthan-Agoeng was daarbij zeer meegaande. Hij eischte geen betaling van tol bij het afschepen van de peper en leende daartoe zijn eigen vaartuigen. Van Leene redde daardoor eene waarde van *f* 117.535. Van den Lakhsamana kreeg hij een, uit de loge geroofd, stukje terug en van daeng Manggika twee dergelijken. Van Leene bracht het nu gelichte kantoor van Djambi naar Palembang over. Kort na zijn vertrek overleed de sulthan-agoeng. De erfgenamen waren sulthan Anoem en 3 dochters, resp. gehuwd met den Djambischen pangéran Poerba-negara en de beide zoons van den sulthan-ratoe van Palembang, de pangérans-adipati en Aria.

Door bemiddeling van pangéran Dipa Negara werden aan de partijen brieven van de Regeering overhandigd, die het sluiten van vrede tengevolge hadden. Djambi moest aan Djohor 10.000 rijksdaalders betalen voor het geschut en de wapens in 1673 uit Djohor weggevoerd, en nog 2 groote metalen stukken, goud en zilver teruggeven en 300 gevangen Djohorezen vrijlaten. Daeng Manggika had de vermetelheid van den sulthan te eischen dat alle Makasaren en Boeginezen in Djambi aan hem overgeleverd zouden worden, maar de Djohorezen bemoeiden zich niet meer met hem en de sulthan van Djambi wilde hem alleen eenige vaartuigen geven om te vertrekken. De Regeering schreef aan Manggika dat zij hem aanried, evenals aan alle Makasaren die in 1669 uitgeweken waren, naar zijn land terug te keeren; zij had juist in Oost-Java de handen vol met zijne lastige landgenooten. Maar Manggika stoorde zich er niet aan.

Toen de oorlogsschatting gedeeltelijk betaald was, brak de Djohorsche vloot op, een zoon van Pangéran Dipa Negara als gijzelaar medenemende. De radja van Djohor, die te Riouw woonde, omdat zijne in 1673 verwoeste stad nog niet opgebouwd was, moest den vrede nog bekrachtigen.

(*Wordt vervolgd*).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek. Prae-adviezen [van Mr. **P. Maclaine Pont, J. Homan van der Heide** en **H. van Kol**] over de vraag: Welke Regeeringsmaatregelen nopens de nijverheid op Java zijn in het belang der inlandsche bevolking te nemen? Amsterdam, JOH. MÜLLER. 1905. gr. 8°.

J. C. J. Kempees: De tocht van Overste VAN DAALEN door de Gajō-, en Alas- en Bataklanden. 8 Febr. tot 23 Juli 1904. [Met fotogrammen vervaardigd door H. M. NEEB]. Amsterdam, J. C. DALMEYER. (1905). 8°.

P. Gonnaud: La Colonisation hollandaise à Java, ses antécédents, ses caractères distinctifs. Paris, A. CHALLAMEL. 1905. gr. in-8°.

Mr. F. C. Hekmeijer: Geschiedenis van de nieuwe regeling der Residentiegerechten op Java en Madura. Uit de officieele stukken bijeengebracht en gerangschikt. 's-Gravenhage, Gebr. BELINFANTE — Batavia, H. M. VAN DORP & Co. 1905. 8°.

G. P. Rouffaer en **Dr. H. H. Juynboll:** De batik-kunst in Nederlandsch-Indië en hare geschiedenis. Aflevering IV. Haarlem, H. KLEINMANN & Co. (1905). gr. 4°. Met platen.

A. J. N. Graafland: Iets over de fiscale wetgeving in Nederlandsch-Oost-Indië. 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1905. 8°.

Verslag van het Mijnwezen over het 4e kwartaal 1904. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. gr. 8°. [Extra-bijvoegsel der Javasche Courant 16/6 1905 No. 48.]

Rapporten van de Commissie in Nederlandsch-Indië voor **oudheidkundig onderzoek** op Java en Madoera. 1903. Uitgegeven voor rekening van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Batavia, Albrecht & Co. — 's Gravenhage, M. NIJHOFF. 1905. gr. 8°. Met platen en bouwkundige teekeningen.

Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië. Samengesteld door P. A. VAN DER LITH en JOH. F. SNELLEMANN. *Aflevering 40.* (Voedingsmiddelen [door C. L. VAN DER BURG] — Vorstenlanden [door G. P. ROUFFAER]). s'Gravenhage, M. NIJHOFF—Leiden, E. J. BRILL. (1905). gr. 8°.

G. P. Rouffaer: Vorstenlanden. (Overgedrukt uit de Encyclopaedie van Ned.-Indië, dl. IV) 1905. gr. 8°. [Aan de Nagedachtenis van Dr. J. L. A. BRANDES opgedragen].

Sinjo Frans: Lotsverbetering van Indo-Europeanen. Uitgegeven door en vanwege den Indischen Bond. Met een voor- en naschrift der Redactie. Opgedragen aan alle weldenkenden in Indië. Batavia, ALBRECHT & Co. 1905. 8°.

Malang-Stoomtrammaatschappij. Verslag over het jaar 1904, uitgebracht in een Algem. Vergad. van Aandeelhouders, op den 8 Juli 1905. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1905. 8°.

Verslag van den President der **Javasche Bank** en van den Raad van Commissarissen over het 77e boekjaar 1904/1905, uitgebracht in de Alg. Verg. van stemgerechtigde deelhebbers, gehouden 30 Mei 1905. Batavia, H. M. VAN DORP & Co. 1905. 8°.

M. van Geuns Jsz.: Suikerraffineeren op Java met bijlagen handelende over de constructie van de Vacuumpannen, de wijze van suikerkoken, het gebruik van beenzwart bij het raffineeren, enz. Semarang—Soerabaia, G. C. T. VAN DORP & Co. 1905 8°.

H. Sundermann: Niassisch—Deutsches Wörterbuch. Mit Anhang: Zur Verleichung des Niassische mit anderen malaio-polynesischen Sprachen. Herausgegeb. v. d. Batav. Ges. fur Kunst und Wissensch. Märs. 1905. [*Genoteerd uit „Globus". Bd. 88 Nr. 2.*]

J. J. Smith: Die Orchideen von Java. Leiden, Buchh. und Druckerei, vorm. E. J. BRILL. 1905. gr. 8°. [Flore de Buitenzorg, publié par le Jardin botanique de l'État. VIme partie.]

Prof. E. Haeckel: Wanderbilder Serie I und II. (Erste Lieferung). Die Naturwunder der Tropenwelt (Insulinde und Ceylon). Nach eigenen Aquarellen und Ölgemälden. W. KOEHLER'SCHE Verlagsbuchhandlung. (1905). fol.

W. Garoens Jr. Kaffee. Kultur, Handel, und Bereitung im Produktionslanden. Mit circa 40 Abbildungen. Nach meinen Aufzeichnungen und Erfahrungen in Mexiko. Hannover, C. BRANDES. 1905. 4°.

Dr. R. Kissling: Handbuch der Tabakkunde, des Tabakbaues und der Tabakfabrikation in Kurzer Fassung. Zweite, wesentlich vermehrte Auflage. Mit 96 Textabbildungen. Berlin, P. PAREY. 1905. 8°.

H. Neuville: Technologie du Thé. Composition chimique de la feuille récolte et manipulation. Procédés européens. Procédés asiatiques. Paris, A. CHALLAMEL. 1905. gr. 8°. Avec planches et illustrations. [Bibliothèque d'Agriculture Coloniale.]

R. Wurtz et **A. Thiroux**: Diagnostic et Séméiologie des maladies tropicales. Avec 97 figures en noir et en couleurs. Paris, Masson et Cie 1905 [1]).

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel XXVIII, Mei-Juni 1905.* Het inlandsch bestuur in de onderafdeeling Loeboe Sikaping en Rau, afdeeling Loeboe Sikaping, Res. Padangsche Bovenlanden, door J. BALLOT. — Iets over staatsexploitatie van Seran [Ceram], door F. J. P. SACHSE. — Kapitaalvorming en verlaging van rente, door H. CARPENTIER ALTING. — Handleiding ten gebruike bij het voorloopig onderzoek in strafzaken, door Mr. W. H. HAASE en Mr. W. BOEKHOUDT [besproken] door H. E. STEINMETZ. — De ontwerpregelingen in zake de magangs en de benoeming en bevordering van Inlandsche ambtenaren beneden den rang van Ass. Wedono (met uitzondering der adjunct-djaksa's) door F. H. G. J. VAN LEEUWEN. — Een wederwoord, door CARON. — Onderhoud van wegen.

Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van K. en W. *Deel XLVIII, 1905. Afl. 1.* Een beschreven koperen plaat uit de Lampongs, door Dr. G. A. J. HAZEU. — Aanteekeningen naar aanleiding van een bezoek aan den Boroboedoer, door E. F. JOCHIM. — De makara als haartres-sieraad, door Dr. J. BRANDES (met zeven platen). — Een Buddhistisch monniksbeeld, en naar aanleiding daarvan het een en ander over eenige der voornaamste mudrâ's door Dr. J. BRANDES (met zes platen). — Eenige opmerkingen op de Maleische taalstudiën van den heer CH. A. VAN OPHUIJSEN, door A. F. VON DEWALL. — Een miskende Arabische palataal, door C. SNOUCK HURGRONJE.

---

[1]) Zie bespreking in *„De Indische Mercuur"*, dd. 18 Juli 1905, No. 29 door Dr. C. L. VAN DER BURG.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap *Tweede Serie Deel XXII, No. 4, 1 Juli 1905.* De aansluiting van het driehoeksnet van Zuid-Sumatra aan het net van Sumatra's Westkust, door Dr. J. J. A. MULLER. — Bataksche rijkjes Dolok en Poerba, ontleend aan eene nota, dd. 29 Juli 1903 van den toenmaligen controleur voor de Bataksche aangelegenheden C. J. WESTENBERG. [Met voorwoord van A. L. VAN HASSELT].

Notulen van het Bataviaasch Genootschap van K. en W. *Deel XLII, 1904, aflevering 4.* Beschuldiging of verdachtmaking, door Dr. J GRONEMAN. — Naschrift op het voorgaande stuk, door Dr. J. BRANDES. · Maleische, Arabische en Atjèsche handschriften in April—Mei 1903 aangetroffen in het Gajoland (Karang Ampar) door Luit. Kol. G. C. E. VAN DAALEN, afkomstig van derwaarts uitgewekene Atjèhsche wetgeleerden en hoofden. · Id. aangetroffen in Semelét en Pameuë, door Kapt. W. B. J. A. SCHEEPENS in Sept. 1902. — Enz.

Eigen Haard. *31e jaargang 1905, No. 25.* Zuid-Celebes en de aanstaande Boni-expeditie (met kaart), door BINTANG DJAOEH [= J. F. L. DE BALBIAN VERSTER]. **Id. No. 28.** Schetsen van Bali en Lombok, door W. O. J. NIEUWENKAMP (vervolg, met afbeeldingen).

Het Nederlandsche Zeewezen. *4e jaarg. 15 Juli 1905.* Indië en onze neutraliteit, door J. K. — Suriname in woord en beeld, VI (slot), door Dr. H. VAN CAPPELLE.

De Ingenieur. *20e jaarg. 1905. No. 25.* De zout-industrie op het eiland St. Martin (Ned. West-Indië), door C. J. HUDIG (met afbeeldingen).

Koninkl. Akademie van Wetenschappen. *Deel XXIII (2e gedeelte) der Verslagen der Wis- en natuurkundige afdeeling. Vergadering van 24 Dec. 1904.* De aansluiting van het driehoeksnet der eerste orde van Zuid-Sumatra aan dat van Sumatra's Westkust, door S. BLOK (met kaart).

Het Recht in Ned.-Indië. *Dl. 84. (1905), No. 5—7.* Een burgerlijk proces zonder verplichte verschijning van partijen (jus constituendum). Verhandeling van Mr. HUBREGTSE. — Nog eens de bevoegdheid van den verwijzenden Landraadvoorzitter en het forum van den heler. Verhandeling van Mr. K. VAN HINLOOPEN LABBERTON.

De Wapen-heraut. *9e jaarg. 1905. Afl 4/5.* Nederlandsche geslachten op Indischen bodem overgeplant, door W. WIJNAENDTS VAN RESANDT (vervolg). — Oude grafzerken te Batavia, door ID. (Vervolg).

De Militaire Spectator. *Juni 1905.* De beschrijving van een veldbakoven van eenvoudige constructie, zooals in Korintji tijdens de expeditie is gebruikt, door B. W. G. C. VRIES.

Indisch Militair Tijdschrift. *36e jaarg. 1905. No. 6.* Boni door J. VAN DER WEIJDEN (vervolg). — Bereden Infanterie door H. B. (vervolg). — Beschieting van kabelbalons, door N. E. L. (met plaat). — Militaire rechtspraak. Open brief, door U.; met Naschrift van J. H. C. MUNTER. — De invloed van het onderhoud der geweren M. 95 op hunne schietwaarde en de middelen tot verbetering, door TERWA. — Over de herkomst van eenige militaire benamingen. — Kamerschietoefeningen, door S. (met plaat).

Geneeskundig Tijdschrift voor Nederl. Indië. *Dl. XLV (1905), afl. 2.* Mededeelingen uit de chirurgisch-gynaecologische kliniek te Trettes bij Soerabaja, door DR. P. KOEFOED. — Bijdrage tot de casuistiek van lepra, door DR. R. RÖMER. — Over het voorkomen van ankilostomiassis in het Djambische, door DR. A. J. SALM. — „Haemoglobin Scale" van DR. T. W. TALLQUIST, door DR. J. F. H. DE GRAAF. — Nieuwere onderzoekingen over de pest. Literatuuroverzicht, door DR. J. DE HAAN. — Verslag over de werkzaamheden van de Afd. Sumatra's Oostkust over 1904. — Verslag van het wetenschappelijk gedeelte van de verg. der Onderafd. Semarang en Omstreken. Enz.

Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Koloniën. *Bulletin No. 49. 1905.* Het onderzoek van Nieuw-Guinea in vroegere eeuwen (voordracht door Prof. A. WICHMANN).

Weekblad voor Indië. *2e jaarg. 1905. No. 4.* Eene tentoonstelling van Inlandsche zaken te Batavia (met 2 foto's), — De Madoerees en zijn wapens, door J. Th. Petrus (met foto). — Otto Knaap, door Kemoening (met portret). — De geschiedenis van de brug van Lamkoenjit, door J. J. S.

Id. No. 5. Terreinverkenningen voor het Algemeen Nederlansch Verbond (Het oordeel van een vreemdeling over het Indisch Nederlandsch), door F. P. H. Prick van Wely.

Id. No. 6. De tentoonstelling-pasar malam te Soerabaja, door J. E. Jasper (met foto's). — Een kranig politieambtenaar (M. van der Plas, te Semarang) (met portret). — Indische hotels en Hollandsche pensions, door Henri Borel.

Id. No. 7. Een maalfeest op een Suikerfabriek (Pandji), (met foto's). — Sport in Indië (met de B. V. C. naar Bandoeng en Tjimahi), (met foto's).

Id. No. 8. De Philippijnen en de Amerikaansche imperialisten en anti-imperialisten, door J. G. Doorman. — Hendrik Cramer (met portret). — In memoriam. D. Pronk (met portret). — Het schietconcours der Bataviasche schietvereeniging (met foto). — De jongste afstandsrit der Salatigasche militaire sportvereeniging (met foto).

De Indische Mercuur. *28e jaarg. 1905. No. 25.* Een nuttig werk voor geiten [om met weinig kosten van zwaar kreupelhout, uitnemende weiden te maken], door W. G. Leembruggen. — Proefstation voor suikerriet in West-Java „Kagok".

Id. No. 26. Vereeniging tot bevordering van Landbouw-, Mijnbouw- en andere industriën in het Gouv. Sumatra's Westkust — Groenten-cultuur in de Tropen, door R. W. Tuinzing. — Nogmaals Kratokboonen.

Id. No. 27. Woeste grondontginning, door v. G[orkom]. — Over den stand van de Caoutchouc aanplantingen van het Boschwezen in Ned. Indië in 1903, door t. W.

Id. No. 28. Lantana Camara L., de tabaksteelt in Deli bedreigend, door v. G[orkom]. — De gouvernements plantentuin op Ceylon, door R. W. T[uinzing]. — De cultuur van suikerriet in Suriname, door J. M. — Suikerbelasting in Indië. — Het internationale koloniale landbouw-congres te Parijs (*zie ook No. 29*). — Productie en verbruik van zwavel en kiezen (*zie ook No. 29*). — Eene bijdrage tot de geschiedenis van den koffiehandel (*zie ook No. 29*).

Id. No. 29. Een nieuw boek over de ziekten van het heete klimaat [besproken], door Dr. C. L. van der Burg. — Proeven tot bestrijding der krulloten-ziekte.

Inspectie van den Landbouw in West-Indië. *Bulletin No. 4. Mei 1905.* Rameh, Rhea of Chinagras. door A. W. Drost. — Proefzendingen met Amerikaansche bacovesoorten, door Dr. C. J. J. van Hall. — Planttijd en snoeiwijze van bacoven, door Dr. C. J. J. van Hall. — Maïs- of Builenbrand, door A. W. Drost.

Cultura. Uitgave van de Vereeniging van oudleerlingen der Rijks landbouwschool. *17e jaarg. No. 203. Juli 1905.* De landbouw van Curaçao en zijne toekomst, door R. H. Rijkens (met plaat). — Melkmachines in Indië, door V. R. Y. Croesen. — Het plantklaarmaken van den grond in N. O. Indië. (Aanleg van wegen en waterleidingen), door F. A. von Stürler.

Teysmannia. *16e Jaarg. 1905. afl. 5.* Palmarosa-olie, door W. R. Tromp de Haas. — Lichtgevende planten (vervolg), door J. van Breda de Haan. — De teelt van den Wijnstok, door H. J. Wigman. — Een praatje over de teelt van druiven op Java, door Djina. — Valsche meeldauw bij den Wijnstok in Ned.-Indië, door J. van Breda de Haan. — Groene bemesting, door S. Boddé. — Het winnen van citroensap en citroenzuur door W. R. Tromp de Haas. — Mededeelingen betreffende caoutchouc. VII, door Id. — Tentoonstelling te Buitenzorg, door H. J. Wigman. — Bijdrage tot de kennis der cocabladeren. — Een schaduwboom (Deguelia microphylla, door Pit (met platen).

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *13e jaarg. Afl. 5. 1 Mei 1905.* Hypothesen en ervaring omtrent de serehziekte, door S. A. Arendsen Hein. — De met suikerriet beplante oppervlakte van Java, door W. C. Dickhoff. — De suikerproductie der verschillende residenties, door Id. — Het bemonsteren van riettuinen, door J. Sauer. — Enz.

Het Koloniaal Weekblad. *5e jaarg. No. 15.* Goud-exploratie op Atjeh. (*Zie ook No. 17*). — **No. 16.** Curaçao. **No. 18.** Lotsverbetering van Indo-Europeanen, door H. Z. Zegers de Beyl. — Petroleumcongres te Luik. **No. 19.** De vrije verkiezing van Desahoofden.

Berichten uit de Zendingswereld. *6e jaarg. 15 Juli 1905.* De arbeid der Zending in de Bataklanden.

Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap. *Juli 1905.* Kost- en dagschool voor dochters van Hoofden en aanzienlijken in de Minahassa, te Tomohon; uit het jaarverslag van den directeur A. Limburg.

Het Zendingsblad. *Juli 1905.* Soemba [relaas van de verwonding, door een Soembaneeschen slaaf, van Ds. D. K. Wielinga, enz.]

Berichte der Rhenischen Missions-Gesellschaft. *1905, Nr. 7.* Bevat uitvoerige berichten, betreffende de zending op Nias.

Die Katholischen Missionen. *Juli 1905.* Indonesien. Selbstmord unter den heidnischen Mädchen von Sumatra.

Deutches Kolonialblatt. *16 Jaarg. No. 13. 1 Juli 1905.* Das neue Dezentralisationsgesetz für Niederländisch Indien.

Mitteilungen der Kais. Königl. Geogr. Gesellschaft m Wien. *Band XLVIII, 1905, No. 4 u. 5.* Die Mestizenfrage auf Java.

Revue Énomomique Internationale. *Juin 1905.* La situation économique de l'Inde néerlandaise, par C. Th. van Deventer.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 Juni—21 Juli 1905.

Terwijl aanvankelijk voor cultuurwaarden vrij veel animo bestond en de meeste koersen eenige verbetering aantoonden, bleef op den duur de stemming flauw ten gevolge der felle reactie op de suikermarkt. De aandeelen Handelsvereeniging „Amsterdam", die in de eerste week van deze verslagperiode van 155 tot 174 opliepen, voornamelijk in verband met de inschrijving op nieuwe aandeelen, moesten later dit avans weder geheel prijs geven. De tot *f* 55 opgejaagde prijs der claims viel eveneens weder terug tot op *f* $22^1/_2$. De dividendverwachtingen voor het volgende jaar zijn ten gevolge der minder gunstige suikermarkt niet hoog meer gespannen en het behoeft derhalve geen verwondering te baren, dat de stemming op de aandeelenmarkt eenigszins lusteloos en gedrukt is. Minder juist schijnt het gezien, dat het beurspubliek de aandeelen Nederlandsche Handel Maatschappij in de malaise laat deelen, waar dit lichaam toch niet alleen bij suiker belang heeft. Talrijke liquidaties van uitgebreide hausse-posities, die op rescontre loopen, schijnen aan die daling niet vreemd te zijn.

Over het algemeen was de omzet van petroleumaandeelen niet groot, hoewel op sommige dagen de koersen nog al fluctueerden. Aandeelen Koninklijke ondervonden in het begin van dezen verslagtermijn den terugslag van de opmerkingen van het bestuur in de algemeene vergadering van 24 Juni l l., doch konden zich later herstellen.

In mijnwaarden was de stemming nog al geanimeerd, vooral in de laatste week toen op het bericht van het vinden eener nieuwe goudader op de terreinen der Soemalata, in de nabijheid van het terrein der Noord-Celebes, de aandeelen dezer beide maatschappijen nogal opliepen. Voor aandeelen Soemalata was de stemming trouwens gedurende de geheele maand nogal vast geweest, daar men in de hoop leeft dat de nieuwe meer uitgebreide exploitatie tot gunstige resultaten zal leiden.

Op de tabaksmarkt ging zeer weinig om. Het bekend worden van de officieele prijsopgave van de tot op 15 Juli 1905 verkochte Sumatra- en Borneotabak versterkte de positie wel eenigszins. Bij een verwachten kleineren oogst zijn thans op genoemden datum 181.513 pakken Sumatratabak verkocht tot ongeveer 110 cents tegen verleden jaar op den zelfden datum 178.778 pakken tot ongeveer 104 cent. Borneotabak heeft een ongunstig jaar; slechts 8802 pakken zijn gerealiseerd tot ongeveer 77 cent tegen verleden jaar 10.850 pakken tot ongeveer 94 cent.

Vermeld mag worden de over het algemeen gunstige houding der Indische scheepvaartaandeelen.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	5 %
5 % Oblig.	Koloniale Bank	$1^1/_2$ „
Aand.	Ned.-Ind. Escompto Maatschappij	$^1/_2$ „
„	Crediet en Handelsvereeniging Banda	$15^7/_8$ „
5 % Oblig.	Java Cultuur Maatschappij 1e Hyp.	$^{15}/_{16}$ „
5 % Oblig.	Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc.	$^3/_4$ „

Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	29 %
Cert.	„ „ „	$20\frac{1}{2}$ „
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	$9\frac{1}{4}$ „
Pref. Aand.	„ „ „	$3\frac{1}{2}$ „
Aand.	Asahan Plantage Maatschappij	7 „
„	Asahan Tabaksbouw Maatschappij	$1\frac{1}{16}$ „
„	Deli Cultuur Maatschappij	$2\frac{1}{4}$ „
„	Deli Padang Maatschappij	$1\frac{7}{8}$ „
Aand.	Holland Sumatra Tabak Mij.	$4\frac{3}{4}$ „
Aand. serie A.	Langkat Tabak Maatschappij.	$1\frac{3}{4}$ „
Aand.	Medan Tabak Maatschappij	$4\frac{1}{2}$ „
„	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	$3\frac{1}{4}$ „
„	Rotterdam Deli Maatschappij.	$3\frac{1}{2}$ „
„	Senembah Maatschappij	10 „
Cert.	„ „	11 „
Aand. A.	Serdang Tabak Maatschappij.	1 „
„ B	„ „ „	$5\frac{1}{4}$ „
„	Sumatra Cultuur Mij.	$2\frac{1}{2}$ „
„	Nederl Gutta Percha Maatschappij.	4 „
„	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	4 „
„	Koninklijke West-Indische Maildienst	2 „
4 % Oblig.	Rotterdamsche Lloyd	$\frac{1}{4}$ „
Aand.	Stoomvaart Maatschappij Nederland	$\frac{1}{2}$ „
Pref. Aand.	Dordt. Petrol. Industr. Mij..	4 „
Aand.	Java Petroleum Maatschappij	1 „
„	Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen	$2\frac{3}{4}$ „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „	4 „
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim.	$7\frac{1}{4}$ „
„	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	$7\frac{3}{4}$ „
1 % cum. pref. Aand. A	Perlak Petrol. Mij..	$1\frac{3}{4}$ „
Aand.	Expl. Mijnb. Maatsch. „Kwand. Soemalata"	$7\frac{1}{2}$ „
„	Noord-Celebes Mijnbouw Mij.	$12\frac{9}{16}$ „
„	Oost Borneo Maatschappij	$1\frac{1}{2}$ „
Pref. Aand.	„ „ „	$\frac{3}{4}$ „
Aand.	Pagoeat Expl. Syndicaat.	$3\frac{1}{8}$ „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	$7\frac{1}{2}$ „
„	Mijnbouw Maatschappij „Soemalata"	$7\frac{3}{4}$ „
$2\frac{1}{2}$ % Oblig.	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	$1\frac{1}{2}$ „
Pref. Aand.	Madoera Stoomtram Mij.	$\frac{1}{4}$ „
Aand.	Oost-Java Stoomtram Mij.	10 „
4 % Oblig.	Samarang-Joana Stoomtram Mij.	$\frac{1}{2}$ „
Oblig.	Semarang-Cheribon Stoomtram Maatsch	$\frac{1}{4}$ „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Algemeene Consignatie Bank	$\frac{3}{4}$ %
„	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	$3\frac{15}{16}$ „
Pref. Aand.	„ „ „	$3\frac{1}{2}$ „
Winst „	„ „ „	$1\frac{1}{2}$ „
Aand.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	1 „
4 % Oblig.	„ „ '85	$1\frac{1}{8}$ „
Aand.	Koloniale Bank	$\frac{1}{4}$ „
Pref. Aand.	„ „	$2\frac{1}{4}$ „
Aand.	Likwidatie Barge c.s.	$9\frac{3}{4}$ „
„	Nederlandsche Handelmaatschappij	$2\frac{1}{2}$ „
Cert.	„ „	$\frac{11}{16}$ „
Rescontre	„ „	$\frac{11}{16}$ „
Aand.	Ned. Indische Handelsbank	3 „
„	Java Cultuur Mij.	$2\frac{1}{2}$ „
3 % Oblig.	Ned.-Ind. Houtaankap Maats.	$4\frac{1}{4}$

Aand.	Besoeki Tabak Maatschappij	$2^1/_4$ %
"	Deli Batavia-Maatschappij	5 "
Cert.	" " "	2 "
Aand.	Sumatra Plantage Maatschappij	10 "
C. v. g. Aand.	United Langkat Plantage	$9^1/_2$ "
Aand.	Java-China-Japanlijn 1e Serie	$8^3/_4$ "
"	Petroleum Mij. Moeara Enim	$^1/_4$ "
6 % Cum. pref. Aand.	B. Perlak Petrol. Mij.	$^3/_8$ "
Aand.	Mindrineti Goud expl. Maatsch.	$^1/_2$ "
"	Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij	$^3/_8$ "
10 % Oblig. 1901	" " " "	$3^3/_4$ "
Cert. v. Aand.	" " " "	2 "
Aand.	Handelsvereeniging Java	$7^5/_{16}$ "
"	Deli Spoorweg Maatschappij	2 "
4 % Oblig.	" " "	$^1/_8$ "
4 " " 1902	" " "	$^1/_4$ "
Aand.	Babat Djombang Stoomtram Maatschappij	1 "
"	Kediri Stoomtram Maatschappij	$3^1/_2$ "
4 % Oblig.	" " "	$^1/_8$ "
Aand.	Madoera Stoomtram Mij.	$^5/_8$ "
Oblig.	Malang Stoomtram Mij.	$^7/_8$ "
Aand.	Modjokerto Stoomtram Mij.	$^1/_4$ "

DIVIDENDEN.

Cultuur Maatschappij Balapoelang	*f* 125
Winkel Maatschappij Eigen Hulp	5 %
Cultuur Maatschappij Wonolongan	*f* 50
" " Besito	8 %
" " Goemoel Djogonallan	3,562 "
" " Artana	13 "
" " Tjisampora	5 "
Ned. Indische Gas Maatschappij	11 "
Kina Maatschappij Soekawana	110,6 "
Oost-Indische Zee- en Brandassurantie Maatschappij	4 "
Houthandel Maatschappij West Java	5 "
Cultuur Maatschappij Doekoewringin	22 "
" " Soember Wadoeng	15 "
De Pondok Gedehlanden	5 "
Maatschappij tot exploitatie van het land Soekaboemie	6 "
Cultuur Maatschappij Tjisampora	5 "
Maatschappij tor Exploitatie van de Suikerfabriek Pangka	*f* 100
" " " der Suikerondern. Koning Willem II	" 25
Naamlooze Vennootschap Visser & Co.	" 6,25
" " Handel Maatschappij Het Centrum	$7^1/_2$
Medan Hotel Maatschappij	8 "

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Cultuur Mpij. Goemoel Djogonallan	65	%
"	Nederl.-Indische Gas Maatschappij	176	"
"	Passaroen Koffie Cult. Mij	68	"
Certif.	Pasoeroean Stoomtram Maatschappij	$73-73^1/_8$	"
Gew. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	115—125	"

Opr. Bew.	Javasche Cultuur Maatschappij	*f* 70½—80
"	Nederl.-Indische Landbouw Maatschappij . . .	*f* 40—49
Aand.	Landbouw Mij. Getas.	91¼—100 %
"	Landbouw Maatschappij Tjiseureuh	50 "
"	Bandoengsche Kininefabriek.	130—132½ "
"	Bataviasche Electrische Tram Mij	20 "
"	Mij. tot Expl. der Suikerfabriek Kalibagor . .	*f* 160
Oblig.	Insulinde Telefoon Mij	91 "
Aand.	Ned. Scheepsbouw Mij	143 "
Gew Aand.	Oostersche Hypotheekbank	10 "
Aand.	Ned.-Indische Houtaankap Maatschappij . . .	20 "
Gew. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	35 "
Pref. Aand.	" "	78 "
" "	Asahan Tabak Mij. Silau	20 "
Aand.	Explor. Syndicaat Pagoeat.	17 "
"	Mijnbouw Mij. Atjeh.	*f* 220
"	Crediet & Handelsver. Banda	33 "
"	Landbouw Mij. Melattie	36 "
"	Oost Java Stoomtram Mij.	155 "
"	Surinaamsche Bank	150 "
"	Landbouw Maatschappij Rongga	97 "
"	Guyana Goud Explor. Mpij. Mindrineti.	2½ "

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juli. 7	21
Kol. Suriname .... Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds...... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank ...... Aand.	$73^1/_4$	72
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven $4^1/_2$ pCt...	$94^1/_2$	$94^1/_2$
N. I. Hyp. Bank.................. Pbr. 4 pCt.	100	100
Oostersche Hypotheek Bank .... Pref. Aand.	$99^1/_2$	$99^1/_2$
Borneo Sumatra Maatschappij....... Aand.	—	—
Cultuurm. d. Vorstenl............. „	$97^7/_{16}$	$93^1/_2$
„ „ „ „ .... Pref. Aand.	166	$162^1/_2$
„ „ „ „ .... Winst- „	$27^1/_4$	$25^3/_4$
Handelsv. „Amsterdam"............ Aand.	155	154
„ „ .... Oblig. 5 pCt.	$104^7/_8$	$104^7/_8$
„ „ .... „ $4^1/_2$ „	$103^5/_8$	$103^5/_8$
„ „ '85 .... „ 4 „	$102^1/_4$	$101^1/_8$
„ „ '94 .... „ 4 „	$102^1/_4$	$102^1/_4$
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd..... Aand.	121	126
Java Bank......................... Aand.	—	—
„ „ .... Cert. v. Aand.	—	—
Koloniale Bank .... Aand.	73	$73^3/_4$
„ „ .... Pref. Aand.	$88^1/_4$	86
„ „ .... Oblig. 5 pCt.	$103^1/_4$	$104^3/_4$
Likw. Aand. Barge c. s............ Aand.	$97^1/_2$	$88^1/_4$
Ned. Handelmaatschappij .... Aand.	$174^1/_4$	$172^3/_4$
„ „ .... Cert.	$173^{15}/_{16}$	$173^1/_4$
„ „ .... Rescontre.	$173^7/_{16}$	$172^3/_4$
Ned.-Ind. Escompto Mij............ Aand.	127	$127^1/_2$
„ „ „ .... Cert. v. Aand.	—	128
Ned.-Ind. Handelsbank .... Aand.	139	136
„ „ .... Oblig. 4 pCt.	101	101
Ned.-Ind. Landbouw Mij. .... „ 5 „	$107^1/_2$	$107^1/_2$
Surinaamsche Bank .... Aand.	—	—
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas. Aand.	$65^1/_2$	$65^1/_2$
Crediet- en Handelsver. Banda ..... „	$34^1/_8$	50
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	—	—
Java Bosch Expl.-Mij............. Aand.	91	91
„ „ „ „ .... Oblig. 5 pCt.	102	102
Java Cult. Mij.................... Aand.	$116^1/_2$	114
„ „ „ 1e Hyp............. Oblig. 5 pCt.	$102^1/_{16}$	103
Cult. Mij. v. Jav. Oosthoek..... Cert. v. Obl. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor. Aand.	$152^1/_2$	$152^1/_2$
„ „ „ „ „ „ .. Oblig. 5 pCt.	—	102
Cult. Mij. Kali Tello.............. Aand.	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran". Aand.	115	115
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.... .... Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" ...... Aand.	95	95
Landbouw-Maatsch. Melattie........ „	35	85
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	$102^1/_2$	$102^1/_2$
Ned.-Ind. Cultuur Mij .... Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij.......... Aand.	$19^7/_8$	$19^7/_8$
„ „ „ „ .... Oblig. 5 pCt.	$92^3/_4$	$88^1/_2$

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juli. 7	21
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.......Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo....... „	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... „	21	21
Pamanoek & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04. Aand.	100½	100½
Cultuurmaatschappij Penampean....Aand.	5	5
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga....... „	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	180	180
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	101¾	102½
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	225	225
Cultuur-Mij. Soember Redjo. .... „	74¼	74¼
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... „	—	—
„ „ „ ,...Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh........ „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	—	—
Wilhelmina Koffie Cult. Mij.......... „	—	—
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. . „	—	—
Amsterdam Deli Comp............... „	648	677
„ „ „ ....Cert.	649	669½
Amst. Langkat Co..................gew. Aand.	47	56¼
„ „ „ ....Pref. „	92½	96
Tabak-Maatschappij Arendsburg......Aand.	—	500
„ „ „ ......Cert.	499	499
Asahan Plantage Maatschappij.......Aand.	36	43
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... „	4 15/16	6
Besoeki Tabak Maatschappij.......... „	105½	104¼
Deli-Batavia Maatschappij........... „	440	435
„ „ „ ....Cert.	442	440
Deli-Cultuur-Maatschappij ....Aand.	52¼	54½
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	—	330
Deli-Maatschappij...................Aand.	454	454
„ „ ....Cert.	455	455
Deli Padang Maatschappij............Aand.	50	51⅞
Holl. Sum. Tab. Mij................. „	52¼	55
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... „	15	15
Langkat Tabak Mij. Serie A......... „	38½	40¼
„ „ „ „ B......... „	—	19
Langkat Mij...................... „	—	3
Medan-Tabak Maatschappij........... „	219	223½
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... „	132½	135¾
Padang Cultuur Maatschappij.........Pref Aand.	22	22
„ „ „ B.......Aand.	—	5
Padang Tabak-Maatschappij.......... „	115	115
Rotterdam Deli-Maatschappij.......... „	256½	260
Senembah-Maatschappij.............. „	340	350
„ „ ....Cert.	340	351
Serdang Tabak Maatschappij, A.......Aand.	150½	151½
„ „ „ B....... „	58¼	163
Soengei Bedjangkar.................. „	55	55
Sumatra Cultuur Maatschappij........ „	267½	270
Sumatra Plantage Maatschappij....... „	70	60
United Langkat Plant.,...........Cert. v. g Aand.	282	272½
Ned. Gutta Percha Mij...............Aand.	67	71

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juli. 7	21
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Aand.	11	11
" " " " ...Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Gas Maatschappij ....Aand.	—	—
" " " " ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Pharm. Handelsver. v/h. A. d. Ailly en Zn. en M. & G..................Aand.	135	135
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van Aand.	—	—
Java-China-Japanlijn, 1 Serie......... "	$128^3/_4$	120
" " .... Oblig. 4 pCt.	101	101
Kon. Paketvaart-Mij...............Aand.	160	164
" " " ....Oblig.	—	—
" " " uitg. 1903...... "	103	103
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	$100^1/_4$	$102^3/_4$
" " " " ..Oblig. 4 pCt.	$101^1/_2$	$101^1/_2$
" " " " 1900. Obl. 4 pCt.	—	—
Rotterdamsche Lloyd ....Aand.	$117^3/_4$	$117^3/_4$
" " ....Oblig. 4 pCt.	$101^1/_2$	$101^3/_4$
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	150	$150^1/_2$
" " " Oblig. 4 pCt.	—	—
Dordt. Petroleum Industrie Mij.....Pref. Aand.	114	118
" " " " .... Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	102
" " " " 1903.Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	102
Gaboes Petr. Mij..................Aand.	16	16
Java Petroleum Maatschappij ......Aand.	10	11
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. "	346	$348^3/_4$
" " " " " " " " Cert. v. Aand.	349	353
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	$109^7/_8$	$109^3/_4$
" " " " Oblig. 5 pCt.	—	—
Petr. Mij. Moesi Ilir .... "	$28^1/_2$	$36^1/_4$
Panolan Mij. ....Cert. *f*	355	355
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	126	$127^3/_4$
" " " 3 " " ... " " B	$85^5/_8$	$85^1/_4$
Sumatra Palembang Petroleum Mij.Aand.	58	58
Mijnbouw Mij. Bwool...............Pref. Aand.	5	5
Gross. Concessies..................Gew. Aand.	$18^1/_{16}$	$18^1/_{16}$
" " ....Pref. "	44	44
Guyana Goud-Placer Maatschappij..Aand.	—	15
" " " ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata".Aand.	$72^1/_4$	$79^3/_4$
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	$6^1/_2$	6
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . "	190	190
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... "	13	$12^5/_8$
" Oblig. 1e Hyp. 1901. 10 pCt...	80	$76^1/_4$
dito dito Cert. v. Aand.	79	77
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	—	—
Noord Celebes Mijnbouw Mij....... "	$17^7/_{16}$	28
Oost Borneo Maatschappij.......... "	35	$36^1/_2$
" " " ....Pref. Aand.	78	$78^3/_4$
Pagoeat Expl. Syndicaat...........Aand.	$18^7/_8$	22
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.......... "	$340^1/_2$	348
Singkep Tin Maatschappij.......... "	—	85
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" "	$82^1/_4$	90

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juli. 7	21
Suriname Mijnbouw Maatschappij...Aand.	4	4
Tjenako Steenk. Mij............... „	—	—
Handelsvereeniging Java .... „	$92^5/_{16}$	85
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	117	117
Droogdok Mij. Tandjong-Priok......Aand.	165	165
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel, $4^1/_2$ pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij........Aand.	180	178
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	$102^3/_8$	$102^1/_4$
„ „ „ .... „ 4 „ 1902	$102^1/_2$	$102^1/_2$
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.............Aand.	211	211
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	$102^1/_2$	$102^1/_2$
„ „ 4e-8e serie .. $3^1/_2$ pCt.	$98^7/_8$	$98^7/_8$
„ „ 1896 ....Oblig. $2^1/_2$ pCt.	92	$93^1/_2$
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	$33^1/_2$	$32^1/_2$
„ „ „ „ ...Oblig. $4^1/_2$ pCt.	90	90
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	20	20
„ „ ....1e hyp. Obl. 5	—	—
Kediri Stoomtram Mij..............Aand.	110	$106^1/_2$
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$99^7/_8$	$99^3/_4$
Madoera Stoomtram Mij............Aand.	22	$21^3/_8$
„ „ „ ..... Pref. Aand.	59	$59^1/_4$
„ „ „ ..... Oblig. 5	104	104
Malang Stoomtram Mij.............Aand.	$59^3/_4$	$59^3/_4$
„ „ „ ....Oblig.	$90^3/_4$	$89^7/_8$
Modjokerto „ „ ....Aand.	23	$22^3/_4$
„ „ „ ....Cert. v. 4 pCt. Obl.	82	82
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Oost-Java Stoomtram Mij............Aand.	55	65
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Pasoeroean „ „ ....Aand.	—	—
„ „ „ ....Obl. $4^1/_2$ pCt.	—	—
„ „ „ .... „ $4^1/_2$ „ 1901	—	—
„ „ „ ....Cert. v. dito	73	73
Probolinggo Stoomtr.-Mij............Aand.	21	21
„ „ „ ....Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij.......Aand.	145	145
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$101^3/_4$	$102^1/_4$
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	160	160
„ „ „ „ ......Oblig.	$101^3/_4$	102
Serajoedal Stoomtram-Mij...........Aand.	135	135
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	17 Mei– 30 Mei.	31 Mei– 13 Juni.
Javasche Bank	183¼–184	–
Holl. Certif Nederl. Handel-Mij	180	182–185¾
N. I. Escompto Mij	–	124
„ „ „ „ Encl. dvd. 04 (cps. van af ƒ 46)	123¾–124	–
N. I. Escompto Mij. Claims No.46.	–	4¾–5
Ned. Ind. Handelsbank	128–131	140–141½
N. I. Hypotheekbank 4 pCt. pandbrieven.	100	–
Koninklijke Paketvaart Mij	160–162	160
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	–	122½
Handels-Verg. „Amsterdam"	160	160
Ned. Ind. Spoorweg Mij	–	212½
Samarang-Cheribon Stoomtram-Mij	148	160–162½
Brand-Waarborg-Mij. N.-I.	127½	–
Bataviaasch Prauwenveer	149	–
Part. Prauwenveer te Soerabaja	–	145
Cultuur Mij. „Tjiogreg"	–	57½
Assam Thee Ondern. „Gedeh"	117½	120
Mij. tot Expl. van Rijstlanden	–	300
Assam Thee Ondern. Singaparna	145	–
„ „ „ Pasir Salam	129–130	130
Cultuur Mij. Goenoeng Tjempaka	–	80
Ned. Ind. Telefoon Mij	212½	207½
Preanger Telefoon Mij	99	–
New. Sing. dist. Water Ice Foy. Lmtd.	125	–
Bandoengsche Kinine Fabriek	130	130
Samarangsche IJs Mij	–	100
N. I. Mijnb. Maatschappij .....(aandeelen)	–	7½
„ „ „ .....(obligatiën)	75	–
Mijnbouw Mij. „Totok" ....(aandeelen)	115–124	124–125
„ „ „ ....(obligatiën)	150–155	150
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" ..(aandeelen)	297½	300–307½
Mijnbouw Mij. Atjeh. (oprichtersbewijzen)	180	185
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	159–161½	185–190
„ „ „ (gew. aandeelen)	110–112	120
Goud Explor. Mij. Simau (aandeelen)	196–200	196
„ „ „ „ claims	ƒ 20	–
„ „ „ „ (obligatiën)	227½–235	–
Claims Totok	ƒ 2½	ƒ 3½
„ en rentecoupons Totok	–	ƒ 27

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

HANDEL MAATSCHAPPIJ „SIEN TJIEN TJAY".

(*Javasche Courant van 19 Mei 1905, No. 40*).

Zetel. Malang.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen zoo voor eigen rekening als in commissie, het koopen of op andere wijze verkrijgen en verkoopen van roerende en onroerende goederen en vaartuigen, het in de vaart brengen van deze laatsten, het exploiteeren van gronden, industrieele- en landbouwondernemingen en handelszaken, het in leen verstrekken van gelden, het aangaan van pacht-, aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement en particulieren, het deelnemen in- en het verrichten van alle rechtshandelingen, welke met het doel dezer vennootschap in verband staan.

Kapitaal. *f* 70.000, verdeeld in 28 aandeelen van 2.500, waarin wordt deelgenomen door Tjioe Thiang Tjing voor 26 aandeelen, door Tio Swan Nio voor 2 aandeelen.

Inbreng. De door Tjioe Thiang Tjing genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de hem toebehoorende handelszaak te Malang met inventaris goederen, alle baten en lasten.

Bestuur. 1 Directeur Tjioe Thiang Tjing, 1 plaatsvervangend directeur Tjioe Tjiang Tway.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de ver deeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPIJ „LIAUW A YOENG".

(*Javasche Courant van 19 Mei 1905, No. 40*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van import en exporthandel zoo voor eigen rekening als in commissie, het beleggen van gelden, het in leen verstrekken van gelden, het exploiteeren van onroerende goederen, het aangaan van en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen of handelszaken, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement en van particulieren, het aanvragen in eigendom, erfpacht, recht van opstal, of gebruik van Gouvernementsgronden en het bebouwen en in cultuur brengen daarvan, het verkoopen der verkregen producten enz.

Kapitaal. *f* 75.000, verdeeld in 30 aandeelen van *f* 2.500, welke alle zijn volgestort.

Bestuur. 1 Directeur Liauw A Yoeng, 1 plaatsvervangende directrice Tjan Koei Nio.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „GANDJAR TEMOE".

(*Javasche Courant van 19 Mei 1905, No. 40*).

Zetel. Batavia.

Doel. De verkrijging in erfpacht en de exploitatie van de uitgestrektheid woeste gronden, in het district Damaradja, residentie Preanger Regentschappen, voorts de exploitatie van en het aanvragen, huren of aankoopen van eigendom, erfpachtsrecht, opstal, of andere wijze van gebruik van Gouvernementsgronden en den verkoop van eigen producten en van die van derden.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren C. Cordesius en C. F. Cordesius elk voor 25 aandeelen en door den heer P. Oldenburger voor 50 aandeelen.

Inbreng. De door bovengenoemde heeren genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van alle rechten en verplichtingen, welke zij kunnen doen gelden op bij gouvernements besluit toegezegde erfpacht.

Bestuur. 1 Directeur de heer P. Oldenburger; 1 Superintendent de heer C. Cordesius, 1 Administrateur de heer C. F. Cordesius.

Winsiverdeeling. Van de winst komt na aftrek der tantièmes aan het personeel, 25 pCt. aan het reservefonds en de rest aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „BLITARSCHE BIBITONDERNEMING".
(Javasche Courant van 23 Mei 1905, No. 41).

Zetel. Blitar.

Doel. Den aanplant, den inkoop en verkoop van suikerrietstekken, voortgebracht op gronden daartoe gehuurd bij vrijwillige overeenkomsten van de bevolking op het eiland Java.

Kapitaal. *f* 15.000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 250, waarin wordt deelgenomen door den Heer H. C. Anten voor 20 aandeelen, door Tan Oen Nio voor 16 aandeelen, door Lim Biauw Tioe voor 4 aandeelen, de overige binnen 2 jaar geplaatst moetende zijn.

Bestuur. 1 directeur The Ing Sioe, 2 commissarissen de heeren H. C. Anten en K. Th. Haase.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist over de verdeeling der winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ GOENOENG SINDOER.
(Javasche Courant van 23 Mei 1905, No. 41).

Zetel. Goenoeng Sindoer, afdeeling Buitenzorg, residentie Batavia.

Doel. De overname en verdere exploitatie van het, in de afdeeling Buitenzorg gelegen particuliere land „Goenoeng Sindoer; het verkrijgen van gronden in Nederlandsch Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal en het voor den landbouw in exploitatie brengen en/of verder exploiteeren van aldus verkregen gronden; de bereiding en verkoop van eigen- en van door opkoop van derden verkregen producten.

Kapitaal. *f* 300.000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 5000, waarin wordt deelgenomen door Tan Wie Siong voor 58 aandeelen, door Tan Wie Pek voor 1 aandeel, door Tan Koen Gie voor 1 aandeel.

Inbreng. De door Tan Wie Siong genomen 58 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het hem in eigendom toebehoorende particuliere land Goenoeng Sindoer, met al wat daartoe behoort als paarden, karren, machinerieën, enz.

Bestuur. 1 Directeur, Tan Wie Pek, 2 commissarissen Tan Wie Siong en Tan Koen Gie.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ MONTJOLIMO.
(Javasche Courant van 23 Mei 1905, No. 41).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De overname en exploitatie van het erfpachtsperceel Montjolimo, residentie Banjoemas, het in cultuur brengen van genoemd erfpachtsperceel door aanplant van klappers en andere gewassen, de exploitatie van zulke gronden als naderhand hetzij in eigendom, hetzij in huur, opstal of erfpacht mochten worden verkregen, en den handel in producten.

Kapitaal. *f* 25.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 250, waarin wordt deelgenomen door de Heeren J. A. E. van Deventer voor 20 aandeelen, W. J. Ketjen voor 20 aandeelen, Ch. L. Stoll voor 20 aandeelen, W. J. H. van Ryck voor 20 aandeelen, J. H. van Wely voor 20 aandeelen.

Bestuur. 1 Directeur de heer Ch. L. Stoll.

Winstverdeeling. Van de zuivere winst 10 pCt. aan het reservefonds, 2 pCt. aan den Directeur, 8 pCt. aan de commissarissen, 80 pCt. aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ „GIE HAP KONGSIE".
(Javasche Courant van 30 Mei 1905, No. 43).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen zoo voor eigen rekening als voor rekening van derden zoowel te Soerabaia als elders.

Kapitaal. *f* 25.000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 250, waarin wordt deelgenomen door The Kian Sing voor 100 aandeelen, door Go Djoe Lwan voor 20 aandeelen, door King Pho Khoen voor 20 aandeelen, terwijl de overige binnen 5 jaar geplaatst moeten zijn.

Bestuur. 1 Directeur The Kian Siang.

Winstverdeeling. De winst wordt onder de aandeelhouders verdeeld.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „JAHN'S DRUKKERIJ MALANG PASOEROEAN".
(*Javasche Courant van 30 Mei 1905, No. 43*).

Zetel. Malang en Pasoeroean.

Doel. De overname en voortzetting van het drukkersbedrijf tot dusverre onder den naam van „Jahn's Drukkerij te Malang en Pasoeroean" gedreven wordende, met al hare rechten en verplichtingen en alzoo het drijven van een boek- en handelsdrukkerij, den handel in boeken, kantoor- en schoolbehoeften, voorts het typograveeren, lithograveeren, boekbinden, stempelmaken, encadreeren, alsmede alle aanverwante bedrijven.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer A. J. Jahn voor 50 aandeelen, door vrouwe F. J. Robijn voor 50 aandeelen.

Inbreng. De door beiden genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de drukkerszaak, met inventaris, en alle baten en lasten.

Bestuur. 1 Directeur de heer A. J. Jahn.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling der winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ MERAPI.
(*Javasche Courant van 30 Mei 1905, No. 43*).

Zetel. Jogjakarta.

Doel. Het exploiteeren van ondernemingen van landbouw in de residentie Jogjakarta.

Kapitaal. *f* 40.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door vrouwe M. A. Baumgarten voor 39 aandeelen, door den heer R. C. Engel voor 1 aandeel.

Inbreng. De door vrouwe Baumgarten genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de haar toebehoorende landbouwonderneming Bedojo, met alle rechten en verplichtingen, losse en vaste inventaris, en dat van den heer Engel wegens de inbreng van goederen.

Bestuur. 1 Directeur de heer D. J. A. E. de Brauw, 2 commissarissen de heeren R. C. en A. H. Engel.

Winstverdeeling. 15 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan den directeur, 5 pCt. voor de beide commissarissen, 70 pCt. aan de aandeelhouders.

THE BOETAK PLANTING COMPANY (DE BOEDAK PLANTAGE MAATSCHAPPIJ).
(*Javasche Courant van 2 Juni 1905, No. 44*).

Zetel. Boetak.

Doel. De exploitatie voor de cultuur van kina, assamthee en andere gewassen van de erfpachtsperceelen Boetak I en II, gelegen in het district Djampangwetan, afdeeling Tjiändjoer, residentie Preanger Regentschappen, en voorts het oogsten, voor de markt bereiden en verkoopen van eigen product.

Kapitaal. *f* 180.000, verdeeld in 360 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer R. N. G. Bingley voor 32 aandeelen, door dienzelfden heer voor 48 aandeelen, door den heer H. Tomlinson voor 120 aandeelen.

Inbreng. De door den heer Bingley genomen 32 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de perceelen Boetak I en II enz.

Bestuur. 1 Directeur de heer R. N. G. Bingley, 1 commissaris de heer H. Tomlinson.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds; van de rest 6 pCt. rente aan de aandeelhouders; van het overblijvende 5 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan de commissaris, de rest aan de aandeelhouders.

KINA CULTUUR MAATSCHAPPIJ „TJIPARAY".
(*Staats-Courant van 4 Juni 1905, No. 154*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het verkrijgen — hetzij in eigendom, huur of op andere wijze — en weder van de hand zetten zoowel van vergunningen en concessiën voor boschontginning als van de gronden waarop die vergunningen betrekking hebben; de exploitatie van die vergunningen, concessiën en gronden en het in cultuur brengen van de daarvoor geschikte

terreinen en zulks zoowel voor eigen rekening als voor rekening van derden, alleen of in gemeenschap met anderen; verkoop of verhuur van de uit de concessiën verkregen rechten; opkoopen voor de markt bereiden, verkoopen van- en handel drijven in kina en andere gewassen en producten; deelnemen in of mede-oprichten van andere maatschappijen en vennootschappen, en verder al datgene wat met het voorgeschrevene in verband staat.

Kapitaal. ƒ 250.000, verdeeld in 250 aandeelen van ƒ 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer G. J. la Bastide voor den heer M. R. Thiem voor 244 aandeelen, door den heer P. A. van Berlo voor 5 aandeelen, door den heer A. H. A. Pilger voor 1 aandeel.

Inbreng. De voor den heer M. R. Thiem genomen 244 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van alle rechten en aanspraken die hij kan doen gelden tot bekoming van het erfpachtsrecht op een perceel woeste gronden, in het district Tjisondari, afdeeling Bandoeng, residentie Preanger Regentschappen.

Bestuur. 1 Directeur de heer P. A. Van Berlo.

Winstverdeeling. 8 pCt. over het aandeelenkapitaal; van de rest 30 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan de directie, 15 pCt. aan de commissarissen, 10 pCt. aan den gedelegeerde, 35 pCt. aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „SOEKA-ATI".

(Javasche Courant van 6 Juni 1905, No 45).

Zetel. Bandoeng.

Doel. De verdere exploitatie eener Kina- en Koffieonderneming op de tot dit doel door haar over te nemen erfpachtsperceelen genaamd Soeka-Ati, Tjoekoep II en Tjikanangan, en, ofschoon de hoofdaanplant uit kina met koffie zal bestaan, zullen andere cultuurgewassen niet uitgesloten worden.

Kapitaal. ƒ 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van ƒ 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren E. G. A. Halewijn en P. Op de Laey voor 50 aandeelen te zamen, door den heer E. G. A. Halewijn voor 25 aandeelen, door den heer P. Op de Laey voor 25 aandeelen.

Inbreng. De door beide heeren te zamen genomen 50 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de rechten van erfpacht en de aanspraken daarop volgens voorloopige toezegging, benevens den daarop staanden aanplant van kina en koffie, de inventaris, het kassaldo, en alle baten en lasten.

Bestuur. 1 Directeur de heer E. G. A. Halewijn, 1 commissaris de heer P. Op de Laey.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „PAMEGATAN".

(Javasche Courant van 6 Juni 1905 No. 45).

Zetel. Bandoeng.

Doel. De verdere exploitatie eener thee- en kinaonderneming op de tot dit doel door haar over te nemen erfpachtsperceelen genaamd Pamegatan, Patapaän en Negla, en, ofschoon de hoofdaanplant uit thee en kina zal bestaan, zullen andere cultuurgewassen niet worden uitgesloten.

Kapitaal. ƒ 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van ƒ 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren Halewijn en Op de Laey voor 50 aandeelen te zamen, door den heer E. G. A. Halewijn voor 25 aandeelen, door den heer P. Op de Laey voor 25 aandeelen.

Inbreng. De door de heeren Halewijn en Op de Laeij genomen 50 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de rechten van erfpacht op de genoemde drie perceelen benevens den daarop staanden aanplant van kina en thee, het kassaldo, de inventaris en alle baten en lasten.

Bestuur. 1 Directeur de heer E. G. A. Halewijn, 1 commissaris de heer P. Op de Laeij.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

SIGARENFABRIEK DE SOEMBING.

(Javasche Courant van 9 Juni 1905, No. 46).

Zetel. Temanggoeng.

Doel. De overname en verdere exploitatie van de te Temanggoeng gelegen sigarenfabriek de Soembing; het drijven van handel in tabak, sigaren, sigaretten, gabah en andere zaken.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer C. A. A. Th. Gatzen voor 99 aandeelen, door den heer G. J. Lette voor 1 aandeel.

Inbreng. De door den heer Gatzen genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van 3 te Temanggoeng gelegen hem toebehoorende perceelen; de inventaris van de sigarenfabriek de Soembing, met machinerieën en gereedschappen, de aanwezige goederenvoorraad, alle baten en lasten.

Bestuur. 1 Directeur de heer C. A. A. Th. Gatzen, 1 plaatsvervangend directeur de heer G. J. Lette.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan den directeur, het resteerende aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN RIJSTPELMOLEN MERK SOE HONG.

(Javasche Gourant van 13 Juni No. 47).

Zetel. Tjiandjoer.

Doel. De exploitatie van rijstpelmolens en het drijven van handel in rijst.

Kapitaal. *f* 24.000 verdeeld in 24 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Tan Soey Tjoan voor 10 stuks, terwijl de overige 14 aandeelen eveneens genomen en in contanten volgestort zijn.

Inbreng. De door Tan Soey Tjoan genomen 10 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van 2 in de afdeeling Tjiandjoer gelegen perceelen met de daarop staande gebouwen, enz.

Bestuur. 1 Directeur Tan Soey Tjoan, 2 commissarissen Tan Tian Hin en Tan Tian Po.

De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE DER SUIKERFABRIEK TANDJONG-TIRTO.

(Staats-Courant van 27 Juni 1905 No. 148).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. De overneming en verdere exploitatie der bovengemelde suikerfabriek, met bijbehoorende landbouwondernemingen, en al hetgeen daartoe behoort, alles gelegen op Java, in de residentie Djocjacarta, waaronder ook den handel in landbouwproducten, en voorts van alle landbouwondernemingen, die de vennootschap, in eigendom, huur of erfpacht mocht verkrijgen.

Kapitaal. *f* 500.000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door P. G. Wieseman en W. Broese van Groenou ieder voor 250 aandeelen.

Bestuur. 2 Directeuren de heeren P. G. Wieseman en W. Broese van Groenou, 3 commissarissen vrouwe S. Broese van Groenou, en de heeren A. Broese van Groenou en L. F. Wieseman.

Winstverdeeling. 6 pCt. over het maatschappelijk kapitaal aan de aandeelhouders; van de rest 20 pCt. aan het reservefonds, vervolgens 3 pCt. aan de directie, 6 pCt. aan de commissarissen, 91 pCt. aan de aandeelhouders.

SURINAAMSCHE HOUTAANKAP- EN HANDELSONDERNEMING.

(Staats-Courant van Dinsdag 18 Juli 1905, No 166.)

Zetel. Rotterdam.

Doel. Het kappen van hout, den aankoop en verkoop daarvan, alsmede den vruchtenhandel, het waarnemen in Suriname van verschillende agenturen voor handelshuizen en den Im- en export van alle handelsartikelen.

Kapitaal. *f* 100.000 verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer L. Riede voor 5 aandeelen, door den heer W. van der Voet voor 5 aandeelen,

door den heer J. F. Sylvius voor 10 aandeelen, terwijl de resteerende aandeelen binnen 15 jaar geplaatst moeten zijn.

Inbreng. De door de heeren Riede en van der Voet genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van het hout, staande op het perceelgrond „Nelly's Hoeve" district Beneden Para in Suriname, en mede door inbreng van verschillende agenturen en handelsrelatiën.

Bestuur. 1 Directeur in Nederland de heer J. F. Sylvius. 1 Directeur in West-Indië de heer L. Riede, 1 gedelegeerd commissararis de heer W. van der Voet.

Winstverdeeling. 5 pCt over het gestorte kapitaal, van de rest 20 pCt. aan de Directeuren, 10 pCt. aan den commissaris, 10 pCt. aan een reservefonds, 60 pCt. aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ KADHIPATEN.

(*Staats-Courant van 18 Juli 1905, No. 166*).

Zetel. Den Haag.

Doel. De overname en verdere exploitatie van de suikeronderneming Kadhipaten, gelegen in de afdeeling Madjalengka, residentie Cheribon,

Kapitaal. *f* 600.000, verdeeld in 600 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door vrouwe J. F. van Hattum van Alphen voor 200 stuks, door vrouwe W. C. van der Broek d'Obrenan voor 200 stuks, door den heer J. F. de Vogel voor 200 stuks.

Inbreng. De door deze personen genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van genoemde suikeronderneming Kadhipaten.

Bestuur. 3 Directeuren: de heeren D. L. van Hattum van Alphen, C. F. E. van den Broek d'Obrenan en J. F. de Vogel.

De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Mei 1905.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (174.000)	*f*	64.000.—
Goederen, tonnen (31.000)	„	122.000.—
Verschillende ontvangsten	„	22.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	208.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	212.717.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	1.040.046.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	1.022.363.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	32.73
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	33.47
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	33.60
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	32.81

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (102.000)	*f*	39.000.—
Goederen, tonnen (12.000)	„	53.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.700.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	95.700.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	89.950.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	436.448.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	417.593.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	55.13
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	51.81
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	51.61
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	49.06

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (47.000)	*f*	4.000.–
Goederen, tonnen (4.000)	„	4.000.–
Verschillende ontvangsten	„	300.–
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	8.300.–
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	5.798.–
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	26.278.–
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	21.889.–
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	11.64
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	8.13
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	7.57
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	6.26

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (72.000)	*f*	12.000.–
Goederen, tonnen (3.000)	„	5.000.–
Verschillende ontvangsten	„	500.–
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	17.500.–
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	21.993.–
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	105.257.–
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	91.220.–
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	12.01
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	15.09
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	14.83
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	12.77

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilometers).

Reizigers, aantal (21.000)	*f*	5.000.–
Goederen, tonnen (5.000)	„	11.000.–
Verschillende ontvangsten	„	400.–
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	16.400.–
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	1.715.–*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	56.778.–†
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	8.039.–*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	14.30
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	5.53*
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	11.95†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.29*

* Gemiddeld in exploitatie 10 K.M.
† „ „ „ 31 „

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (89.000)	*f*	24.000.–
Goederen, tonnen (16.000)	„	53.000.–
Verschillende ontvangsten	„	3.400.–
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	80.400.–
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	67.937.–
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	329.843.–
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	291.385.–
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	10.63
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	8.98
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	8.95
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	7.86

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Juni 1905 *f* 26.600 tegen *f* 25.919 in 1904; sedert 1 Juli 1904 *f* 330.800 tegen *f* 328.729 in 1904.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Juni 1905 *f* 10.025 tegen *f* 10.355; sedert Jan. *f* 63.260 tegen *f* 67.545.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juni 1905	*f* 155.700	*f* 13.35	389
„ 1904	„ 152.700	„ 13.10	
Verschil meer	„ 3.000	„ 0.25	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 30 Juni 1905	„ 670.800	*f* 9.55	389
1904 „ 30 „ 1904	„ 642.000	„ 9.05	
Verschil meer	„ 28.800	„ 0.50	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Juni 1905	*f* 18.200	*f* 16.40	37
„ 1904	„ 17.600	„ 15.85	
Verschil meer	„ 600	„ 0.55	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 30 Juni 1905	„ 109.300	„ 16.30	37
1904 „ 30 „ 1904	„ 100.800	„ 14.95	
Verschil meer	„ 8.500	„ 1.35	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Juni 1905	*f* 16.300	*f* 13.25	41
„ 1904	„ 11.300	„ 9.20	
Verschil meer	„ 5.000	„ 4.05	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 30 Juni 1905	„ 43.300	„ 5.85	41
1904 „ 30 „ 1904	„ 34.200	„ 4.60	
Verschil meer	„ 9.100	„ 1.25	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Juni 1905	*f* 52.300	*f* 19.15	91
„ 1904	„ 50.700	„ 18.55	
Verschil meer	„ 1.600	„ 0.60	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 30 Juni 1905	„ 167.800	„ 10.20	91
1904 „ 30 „ 1904	„ 155.000	„ 9.35	
Verschil meer	„ 12.800	„ 0.85	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Juni 1905	*f* 161.900	*f* 19.70	274
„ 1904	„ 156.100	„ 19.—	
Verschil meer	„ 5.800	„ 0.70	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 30 Juni 1905	„ 582.000	„ 11.75	274
1904 „ 30 „ 1904	„ 596.400	„ 11.95	
Verschil minder	„ 14.400	„ 0.20	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juni 1905	*f* 24.000	*f* 16.—	50
„ 1904	„ 20.500	„ 13.65	
Verschil meer	„ 3.500	„ 2.35	
Van 1° Januari:			
1905 tot 30 Juni 1905	„ 80.100	„ 8.85	50
1904 „ 30 „ 1904	„ 73.900	„ 8.10	
Verschil meer	„ 6.200	„ 0.75	

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juni 1905 *f* 23.400 (voorl. opg.) tegen *f* 11.848. (def. opg.) Sedert 1 Jan. *f* 92.116 (ten deele voorl. opg.) tegen *f* 62.433.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juni 1905 *f* 19.490 tegen *f* 13.734. Sedert 1 Jan. *f* 51.338 tegen *f* 41.043.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juni 1905 *f* 15.038 tegen *f* 10.880. Sedert 1 Jan. *f* 53.203 tegen *f* 48.675.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juni 1905 *f* 9.300 tegen *f* 8.465; sedert 1 Jan. *f* 33.032 tegen *f* 31.227; per dagkm. *f* 5.07 tegen *f* 4.77.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juni 1905 *f* 15.200 tegen *f* 12.260; sedert 1 Jan. *f* 39.717 tegen *f* 35.609; per dagkm. *f* 5.42 tegen *f* 4.83.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juni 1905 *f* 7.600 tegen *f* 6.782; sedert 1 Jan. *f* 25.316 tegen *f* 30.363; per dagkm. *f* 5.18 tegen *f* 6.22.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juni 1905 *f* 39.200 (voorl. opg.) tegen *f* 27.776. (def. opg.) Sedert 1 Jan. *f* 117.388 (ten deele voorl. opg.) tegen *f* 82.793.

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 211 Kilometers. Juni 1905 *f* 33.500 (+ *f* 5500). Sedert 1 Jan. *f* 205.500 (+ *f* 46.000).

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1904.

Opbrengst Juni 1905	*f* 102.000	tegen	*f* 94.155	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 36.96	„	„ 34.11	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 690.000	„	„ 720.593	„ 1904.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	112 K.M.	in 1904.
Opbrengst Juni 1905	*f* 31.000	„	*f* 20.337	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 6.67	„	„ 6.05	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 206.000	„	„ 123.698	„ 1904.

Uitvoering van de Indische Mijnwet,

DOOR

Mr. J. H. KETJEN.

Ontwerp-ordonnantie tot uitvoering van de artikelen 7 en 12 der Indische Mijnwet. — Samengesteld door Mr. J. G. Pott, Hoofdambtenaar voor de Mijnwetgeving in Ned.-Indië. Batavia, Landsdrukkerij, 1905. Uitgegeven met machtiging der Regeering.

Door de welwillendheid van den bekwamen samensteller der in hoofde vermelde ontwerp-ordonnantie mocht de Redactie van de *Ind. Gids* een exemplaar ontvangen, met toelichtingen zoo in algemeen gedeelte als in 't bijzonder op de artikelen van het ontwerp. In de overtuiging dat het uitlokken van bespreking en zoo noodig critiek voorop heeft gestaan bij de toezending, stelde de Redactie mij de drie deelen ter hand met de uitnoodiging deze taak op mij te nemen, de engere of ruimere vervulling ervan geheel aan mij overlatende.

Bij het aanvaarden dezer opdracht kon ik mij de moeilijkheid niet ontveinzen als leek een oordeel te moeten vormen over den arbeid van hem, die door grondige studie en ambtelijke ervaring de gansche materie van mijnwetgeving tot zijn beschikking had en die ter plaatse zich vrijelijk kon wenden tot adviseurs, met gelijkwaardige attributen toegerust.

Het scheen mij toe dat voor dengene, die onder dergelijke omstandigheden een stem moet doen hooren, wellicht van invloed op het arresteeren van een ontwerp, zich op het standpunt dient te plaatsen, dat de beste kans van slagen opent. In dezen gedachtengang beschouwde ik mij als outsider, die, los van elke speciale voorkennis, niet ingewijd in de juiste richting der te bearbeiden vraagstukken, zich geplaatst ziet voor den reeds voltooiden tekst der artikelen en over hun beteekenis, doelmatigheid en samenhang heeft te oordeelen. Mogelijk zwicht zulk een oordeel

voor dat des ontwerpers of lost het zich daarin op, mogelijk ook — en dit bepaalt mijn standpunt — erlangt het waarde door zijn onbevooroordeeldheid, kan het leemten of onjuistheden aan het licht brengen, welke den samensteller door al te groote nabijheid van zijn stof ontsnapten, zooals het oog *op* iets somtijds den blik er *in* ten goede komt of voor een beteren het veld doet ruimen. Voorts zij aangestipt dat de moeilijkheid, bij het in concept brengen zoo van mijnwet als ontwerp, welke voor een groot deel te danken was aan een tienjarige, niet onverdeeld gunstige ervaring onder het „ancien-régime”, bij den nieuwen arbeid intuïtief meer geleid kan hebben tot reactie tegen ingeslopen misstanden dan tot het scheppen van een objectief deugdelijk, zelfstandig-nieuw stelsel, hoe noodig dit overigens zich ook had aan te passen aan het bestaande en de fouten daarvan te vermijden.

De algemeene indruk, door schrijver dezes van het ontwerp ontvangen, hangt samen met deze onderstelling en zou zich als volgt laten formuleeren: de beide hoofdgrieven tegen het oude régime, onzekerheid in het vergunningsrecht en een te wijd geopende deur voor speculatieve concessiejacht, zijn vervangen achtereenvolgens door te grooten ambtelijken omslag en te geringen waarborg tegen onjuist opgevatte machtsfunctien van de zijde der betrokken autoriteiten; welke beide nieuwe grieven de voor ontwikkeling van een gezond mijnwezen zoo hoognoodige zekerheid van het vergunningsrecht, naar zich vreezen laat, dreigen te schaden.

Die rechtsonzekerheid beheerscht m. i. het ontwerp in zijn vier hoofdinstituten: het verleenen, verlengen, overdragen en intrekken van vergunningen tot exploratie, en schuilt zoowel in het door den aanvrager te vervullen stel formaliteiten, dat telkens door autoritair ingrijpen kan worden ontzenuwd, als in des aanvragers meer materieele bevoegdheden, waaronder in de eerste plaats valt te verstaan het recht van appèl op den gouverneur-generaal. Laat mij trachten dezen indruk ten aanzien van elk der vier genoemde statuten, in beknopt verband en zoover het bestek van een tijdschrift-artikel toelaat, te ontvouwen.

De procedure tot het bekomen van vergunning tot mijnbouwkundige opsporing vangt aan met een in duplo bij het hoofd van gew. bestuur ingediend verzoekschrift; dat is dus bij den ambtenaar, van wien ook de beslissing in eerste ressort zal moeten uitgaan. Het hoofd van gew. best. zendt het request door naar den chef van het mijnwezen, die via den directeur van O. E. N. een

voorloopige beslissing van den gouverneur-generaal kan uitlokken, en het vervolgens terug zendt aan het hoofd van gew. best. (art. 9 [1] en [3]). Maakt de chef van het mijnwezen aanmerkingen zonder den G.-G. er in gekend te hebben, dan kan het hoofd van gew. best. zulks doen (9 [2] en [4]). Daarna is het verzoek eerst vatbaar voor publicatie en kunnen belanghebbenden hunne bezwaren indienen (9 [11] en [12]). Ten aanzien van de met deze bezwaren gecommentarieerde aanvragen vangt na verstrijking van den daarvoor toegestanen termijn een tweede gang van zaken aan, geheel gelijkvormig aan den eersten, bedoeld bij art. 9, en na voltooiïng van dezen tweeden up-and-down-gang neemt het hoofd van gew. best. zijn beschikking (13). Van deze beschikking, waarbij genoemde hoofdambtenaar verplicht is zich te houden aan de adviezen van den chef van het mijnwezen of de beslissing van den G.-G. (13 [1]) is beroep toegekend op den G.-G., hetzij aan den aanvrager, hetzij aan belanghebbenden. Dit beroep wordt geregeld bij de artt. 24, 25 en 26 en deze schrijven..... nogmaals een geheel overeenkomstige procedure voor, met dit verschil dat het thans niet gaat van mijnwezen naar O. E. N. maar van O. E. N. naar mijnwezen! Ziehier nu toch waarlijk een administratieve rompslomp, die aan de stoutste fantaisie parten speelt! De tijd staat in het teeken van decentralisatie, en in stede van den G.-G. te ontheffen van onnoodige bemoeienis, dwingt men hem in enkele maanden driemaal aan dezelfde futiliteit zijn aandacht te wijden: eerst voor de meeningsverschillen van resident en chef van het mijnwezen, daarna voor de divergentie dier beiden, rakende bezwaren van derden, en eindelijk voor de bezwaren van die derden zelven of van den aanvrager! Maar daargelaten de dwaasheid en den omhaal van deze ambtelijke rutschbaan, hier heeft men met ernst te vragen naar den invloed ervan op het belang der aanvragers en daarmee op den exploratiegeest in het algemeen.

Blijkens de mem. van toel. is de vraag onderzocht welke der hierna te noemen ambtenaren krachtens art. 7^2 Ind. Mijnwet met het verleenen der vergunning behoorde te worden belast: het hoofd van gew. bestuur, de chef van het mijnwezen als deskundige, de directeur van O. E. N. als departementschef of de gouverneurgeneraal. Waar de chef van het mijnwezen door zijn hoedanigheid en het hoofd van gew. bestuur als meester in zijn gewest naar de ratio legis beiden zijn aangewezen, kan ik, rekening houdende met de Indische gehechtheid aan het suum cuique,

desnoods vrede hebben met een oplossing waarbij het hoofd van gew. bestuur formeel, — de chef van het mijnwezen in werkelijkheid de beslissing doet vallen (13[1]), maar daartoe behoort zich dan ook het dualisme te bepalen. Voor den directeur van O. E. N. bestaat m. i. hetzij actief, hetzij passief in consideratie en advies, geen plaats in het geding; hem behoort d. m. met het oog op de archieven van zijn departement slechts kennis te worden gegeven van de beslissing wanneer die kracht van gewijsde heeft; en met name den gouverneur-generaal heeft men er tot aan de eindbeschikking geheel buiten te houden. Indien het toch, gelijk de bijz. mem. van toel. op pag. 15 zeer terecht overweegt met een beroep op de mijnwet zelve, wenschelijk is een lagere autoriteit (het hoofd van gew. bestuur) te doen beslissen alleen reeds op grond dat men de hoogere (den G.-G.) voor het appèl beschikbaar moet houden, dan dient men die stelling ook toe te passen met al de consequenties, welke zij eischt. Waar nu de gouverneur-generaal als *bestuurder* in eigen zaak reeds twee keer decisie heeft genomen in geschillen tusschen zijn ambtenaren onderling, daar lijkt het mij bezwaarlijk hem voor de derde maal als *rechter* in diezelfde aangelegenheid te doen optreden; immers dan gaat het om een uitspraak waarbij een tegenpartij betrokken is, en men mag aannemen dat, al geldt het misschien meer of andere détails, de G.-G., als hebbende gepraejudicieerd, niet meer de vrijheid van oordeelen heeft, welke strookt met de belangen van den appellant. Zonderling dan ook lijkt mij de uiterst luchtige, overigens niet duidelijke en met haar zooeven vermelde uiting op pag. 15 strijdende redeneering van de mem. van toel. op art. 9[3], dat het wenschelijk is 's landsvoogds gevoelen te vragen reeds vóór de verleening, vermits het beroep van beslissingen ongewenschte gevolgen kan hebben voor belanghebbenden, en teneinde het instellen er van zooveel mogelijk onnoodig te maken. „Uit een practisch oogpunt," zoo heet het daar verder, „zal dit voor de betrokken partijen de voorkeur verdienen, terwijl de taak van den Gouverneur-Generaal hierdoor niet verzwaard zal worden." Woorden die wel den stempel dragen van de volmaakte gemoedskalmte, waarin ze geschreven zijn, maar die m. i. nog aan de logica moeten worden getoetst. Bedrieg ik mij niet, dan is er verwarring ontstaan tusschen het begrip „beroep" en het in eigen boezem der regeering langs hierarchischen weg vaststellen van een uit verschillende zienswijzen te vormen slotconclusie.

Bij het eventueel ontwerpen eener nieuwe procesorde zijn dus in hoofdzaak twee bezwaren te ondervangen: de ambtelijke omslag en de onvoldoende rechtsconditie van den aanvrager-appellant, en wel met dien verstande dat geheel onaangetast blijve het eenmaal aangenomen, juiste beginsel van preventief toezicht bij het verleenen van vergunningen. De ontwerper laat dit toezicht theoretisch in handen van den chef van het mijnwezen, practisch bij deze en bij het hoofd van gew. bestuur te samen. In dit dualisme schuilt de kern der moeilijkheid, en het is dus hierop dat de oplossing gericht moet zijn. Welnu, het bepaalde bij art. 13[1], waar het hoofd van gew. bestuur bij de beslissing gebonden is aan de adviezen van den chef van het mijnwezen, geeft reeds de richting aan: men heeft het eerste lid van het genoemde artikel te ontdoen van de zinwending: „en (of) aan de beslissing van den Gouverneur-Generaal zoo die is ingeroepen" en het aldus van zijn vitieuse staart gescheiden beginsel in de gansche vergunnings-procedure consequent door te voeren. De zuiver formeele verleening door het hoofd van gew. best. is dan de vrucht van het onderling overleg tusschen dezen ambtenaar en den chef van het mijnwezen, met het overwicht aan de zijde van den laatste. Dit overleg omvat alles, in den ruimsten zin en dus ook de krachtens art. 31 eventueel te stellen voorwaarden, wat bij het behandelen eener aanvrage daarvoor in aanmerking komt; zoodanig dat op het tijdstip der verleening en der publicatie daarvan een geheel afgerond, alles omvattend besluit in eerste ressort van het hoofd van gew. best. aanwezig zij, waarvan de gouverneur-generaal, autoriteit in tweede instantie, nog geen kennis heeft genomen.

Hierbij zij terloops aanbevolen den termijn voor het indienen van bezwaren door derden-belanghebbenden (waarom 3 en 2 maanden, d. w. z. waarom voor den inlander een maand korter de gelegenheid te openen (12[1])?) ter vereenvoudiging reeds te doen ingaan terstond na de in art. 11 2 en 3 bedoelde bekendmaking, en deze laatste te doen plaats hebben terstond na de aanvrage; waartoe tusschen aanvrage en publicatie één phase der behandeling, na den bezwarentermijn een tweede enz.? Om de verbandseenheid en ter wille van tijdsbesparing is het wenschelijk coulant en vooral praktisch te werk te gaan, terwijl er geen enkele reden bestaat om voor periodes, die geheel ongehinderd gelijktijdig haar verloop kunnen hebben, reeds bij voorbaat en bij ordonnantie een aanzienlijke tijdruimte te sanctioneeren.

Wij komen thans aan het praerogatief van den gouverneur-generaal, aan wien uit aard der zaak bij het naar de mem. v. toel. aanvaarde stelsel van preventieve contrôle het oppertoezicht toekomt. Dit oppertoezicht behoort m. i. tweeledig te zijn, te weten de eindbeslissing in appèl en ten tweede de aanvulling, wijziging of cassatie (te samen kortweg cassatie te noemen) van het gewestelijk besluit, waarbij vergunning is *verleend*. Dit laatste n.l. moet om redenen van algemeen belang kunnen worden achterhaald, en zal in de praktijk eerst dan voor zelfstandige toepassing van het cassatierecht in aanmerking komen indien door derden-belanghebbenden geen beroep is ingesteld; het is alzoo juist met het oog op dit geval dat nog een termijn voor cassatie worde gesteld (bij voorkeur na den verstreken beroepstermijn, opdat bij eventueel beroep de wenschelijkheid van cassatie eenvoudigheidshalve tegelijk met het onderzoek kunne worden onderzocht) na afloop waarvan bij niet-toepassing het gewestelijk besluit van rechtswege kracht van gewijsde erlangt, terwijl bij wijziging of aanvulling dit laatste tijdstip redelijkerwijs worde opgeschort tot de gewijzigde of aangevulde vergunning door den aanvrager kan zijn aanvaard of verworpen. In de gevallen van beroep (waarom zijn derden-belanghebbenden uitgesloten van het partieele beroep ex art. 24[2]?) kan deze afzonderlijke cassatie-termijn vervallen omdat het op cassatie gerichte onderzoek zich oplost in de behandeling der zaak zelve, waarbij mag worden aangenomen dat met des gouverneur-generaals eindbeslissing tevens is beslist over de al of niet wenschelijkheid dier cassatie.

De hier geopperde regeerings-bevoegdheid tot vernietiging in 't algemeen belang van een vergunningsbesluit, hoezeer dan doorgaans zullende blijven schuilen, dient niettemin m. i. uitdrukkelijk in de ordonnantie te worden opgenomen indien men besluiten kan den gouverneur-generaal niet te raadplegen bij de wording van het gewestelijk besluit, en wel met het oog op de zooeven aangehaalde mogelijkheid van niet-ingesteld beroep. Of de mijnwet zelve er zich tegen verzet? Ik meen van niet; immers de uitdrukking: „de vergunning wordt verleend" kan bezwaarlijk als imperatief worden opgevat in dien zin dat, waar art. 8 lid 1 c terreinen of streken uitsluit van opsporing om redenen van algemeen belang, ook de persoon eens aanvragers daarvan om dezelfde redenen niet zou kunnen worden uitgesloten; de eisch toch dat vergunning moet worden *gevraagd* brengt mede, ook in verband

met het preventieve-toezicht-beginsel, dat deze kan worden geweigerd, zelfs al is aan alle zakelijke vereischten voldaan.

Weegt het cassatierecht te zwaar om aan het door schrijver dezes voorgestane stelsel de voorkeur te geven boven het in art. 9 v.v. van het ontwerp gehuldigde, waarbij de G.G. vóór het gewestelijk besluit de geheele zaak onderzoekt? Ook hier zou ontkenning kunnen volgen. Waar de chef van het mijnwezen toch, in overleg met het hoofd van gew. bestuur, reeds termen tot inwilliging eener aanvrage kon vinden, zal de gouverneur-generaal uiterst zelden het bedoelde praerogatief doen gelden, en dan lijkt het mij niet doelmatig om tegenover die hoogst *zeldzame* kans te stellen het *steeds* geldend bezwaar van te groote bevooroordeeldheid in geval van appèl.

Een ander praerogatief van den gouverneur-generaal — van secundairen aard — is het recht van afwijking der prioriteit (art. 26[2]). Deze bevoegdheid, voorzoover het algemeen belang beoogd is, kan als uitbreiding van het cassatierecht in aanmerking komen, en waar het billijkheid geldt, hoort zij thuis bij de uitspraak in beroep, zoodat aan dit instituut geen afzonderlijke plaats in de procedure behoeft te worden ingeruimd noch een bijzondere termijn gesteld.

Een kort overzicht van het vergunningsproces, dat mijns oordeels behoorde te worden uitgewerkt ter vervanging van het in de artt. 9, 11, 12, 20, 23 enz. ontworpene, zou alzoo op het volgende neerkomen: indiening van het verzoekschrift en publicatie daarvan; 90 dagen termijn voor bezwaren van derden; inmiddels en zoo noodig daarna overleg tusschen chef van het mijnwezen en hoofd van gew. bestuur; beslissing van den eerstgenoemde door toedoen van den laatste en publicatie daarvan; 30 dagen beroepstermijn; beslissing in beroep of in cassatie-algem. belang; eventueel 14 dagen beraad-termijn (in geval van aanvulling of wijziging) tot aanvaarding of verwerping der vergunning; eventueel (in geval van geen beroep) 30 dagen cassatietermijn, eveneens gevolgd door 14 dagen tijd van beraad; kracht van gewijsde. De geheele vergunningsprocedure zou dan een tijdruimte in beslag nemen van, stellen wij, 150 à 210 dagen, d. i. 5 à 7 maanden, bij normalen ijver en zonder overbodige omwegen als b.v. tusschenadviezen van O. E. N., publicaties in de *Jav. Courant* via den chef van het mijnwezen of via de hemel-wete welke andere schijven, enz., enz.

Bij bovenstaande regeling zal eensdeels in het oog vallen dat het besluit, waarbij de gouverneur-generaal in appèl de gewestelijke

vergunningsweigering vernietigt, het positieve gevolg van bevel tot verleening behoort te hebben, van welk gevolg in art. 26, in tegenstelling met de overeenkomstige artikelen betreffende verlenging en overdracht (41 lid 5 en 50 lid 4) niet blijkt; en ten andere dat van een bestaan der vergunning geen sprake kan wezen vóór het tijdstip waarop het daartoe strekkend besluit in kracht van gewijsde is gegaan. Ook in het systeem van het ontwerp zou de logica dit m. i. eischen, daar de duur der vergunning en de tijd binnen welke de exploratie moet zijn aangevangen onmiskenbaar het stellen van een aannemelijken begindatum noodig maken. Wel noemt art. 28 als zoodanig den datum van het verleeningsbesluit, en even goedmoedig bepaalt art. 27 dat de houder zijn onderzoekingen onmiddellijk moet staken indien de gouverneur-generaal dat besluit vernietigt, maar het zal wel niet veel hoofdbrekens kosten om aan te nemen dat weinigen hun tijd en hun middelen op het spel zullen zetten zoolang de appèltermijn en de eindbeslissing hangende zijn. Hoe bovendien art. 20 lid 1 bij het uitreiken van het authentiek en volledig afschrift van het verleeningsbesluit reeds spreken kan van een „houder der vergunning," terwijl deze nog slechts aanvrager is en krachtens art. 7 lid 1 Mijnwet eerst aan de *schriftelijke* vergunning zijn recht ontleenen kan, lijkt mij ook niet duidelijk en minstens voorbarig.

Troffen bovenstaande bedenkingen de ontworpen procedure der verkrijging van het opsporingsrecht, en daarmee in ruimer zin de m. i. onvoldoende tegemoetkoming aan de lust tot exploratie, als noodwendige voorgangster van exploitatie en bijgevolg de hoeksteen van een bloeiend mijnwezen, laat mij thans eenige beschouwingen wijden aan het materieele vergunningsrecht zelve, d. w. z. aan enkele zijner elementaire bestanddeelen.

Als zoodanig komen hoofdzakelijk in aanmerking het element *„voorwaarden"*, des houders verplichting tot *diligentie* en de beide voorname attributen *verlenging* en *overdracht*, alle in onderling verband.

Ook hier vraag ik mij af of de desbetreffende bepalingen van het ontwerp wel geven wat zij behooren te geven, of zij niet een onevenredig deel der hen toekomende zorg hebben moeten ontberen ten bate eener lijvige historische toelichting, en met name of het algemeene beginsel van preventief toezicht genoegzaam in evenwicht wordt gehouden met de den houder te waarborgen rechtszekerheid.

Art. 32 werkt nader uit art. 7 lid 4 Mijnwet: „aan de vergunning kunnen voorwaarden verbonden worden".

Het 3e lid nu van art. 32 stelt tot beginsel dat voorwaarden, zoolang de vergunning van kracht is, van overheidswege niet mogen worden gewijzigd of uitgebreid dan met toestemming van den houder der vergunning.

Op dit beginsel valt niets af te dingen; het is een gezonde consequentie van de gezonde leer dat in een tweezijdige rechtsverhouding niet eenzijdig wijziging mag worden gebracht. De mem. van toel. op art. 32 (bladzijde 121) huldigt deze opvatting dan ook ten volle; een eenmaal onder zekere voorwaarden verkregen vergunning, heet het daar, geeft een recht tot opsporing *op dien voet*, en het gaat niet aan daarin later zonder medewerking der vergunninghouders verandering te brengen. Doch zie nu hoe de ontwerper zich zelf ontrouw wordt bij de artt. 37 en 47, handelende over verlenging en overdracht. Ook daar is in den aanhef geheel dezelfde zienswijze aanvaard, maar in het tweede lid volgt, als het ware in één adem: de houder der vergunning resp de nieuwe verkrijger, die *bezwaar hebben* tegen die aan een verlenging of overdracht verbonden *nieuwe of gewijzigde voorwaarden, kunnen daarvan in beroep komen* bij den gouverneur-generaal. Men mocht waarlijk geneigd zijn te gelooven aan een lapsus, aan een bijna werktuigelijk systematiseeren van het recht van beroep; wat toch kan als ernstig motief gelden voor deze bepalingen! Er wordt geen *nieuwe* vergunning gevraagd, maar verlenging van de bestaande; geen overdracht beoogd van een recht, door nog onbekende regelen beheerscht! De vergunning is en blijft de tusschen gever en houder eenmaal vastgestelde rechtsverhouding, en tot de essentieele bestanddeelen daarvan behooren — mits naar de overeengekomen of te voren bekende objectieve regelen uitgeoefend — de attributen verlenging en overdracht; bijgevolg is de toestemming tot verlenging of tot persoonsverwisseling van den houder geen door het recht erkend moment om nieuwe voorwaarden op te dringen, maar slechts de formaliteit tot sanctie van des houders uitoefening zijner rechten. De juridische figuur is hier een publiekrechtelijk contract, en dit kan wel is waar in een bijzonder geval een bijzonderen loop nemen, meer of minder afwijkende van de gewone leer der overeenkomsten, maar het blijft zijn aard behouden, en het gaat allerminst aan om aan de eene partij bij voorbaat een brevet voor willekeur uit te reiken.

Als de houder geen nieuwe of gewijzigde voorwaarden *wil*, is het uit, en dan is er ook geen sprake meer van een door appèl uitgelokte beslissing van den gouverneur-generaal; en indien toch, zoo is het eerste lid der beide artikelen niets dan een ijdele phrase, omdat het door het tweede geheel te niet wordt gedaan. De vergunning en de overdracht ervan liggen voor den houder op het gebied van het vermogensrecht; zoo ergens, dan is dus het waarborgen van rechtszekerheid hier een klemmende eisch van staatsplicht, en waar de staat kan constateeren dat aan alle in zijn belang bedongen of voorgeschreven praestaties is voldaan, dient hij op de volheid van zijn taak om dien eisch gestand te doen niets verder af te dingen. Dat wijders protest van derden mogelijk is, indien de voorwaarden met toestemming des houders of op diens verzoek zijn gewijzigd of aangevuld, ligt voor de hand, immers de aard der vergunning ondergaat daarmee wijziging, en ook derden moeten daarbij voor hun belangen kunnen waken. Of het echter doelmatig is dit protest op te lossen in een beroepsprocedure, zooals de artt. 32, 37 en 47 dit voorschrijven, mag m. i. betwijfeld worden. Buiten en behalve n. l. dat dezelfde grieven, welke ik tegen die procedure in zake de *verleening* te berde bracht, ook hier gelden, en waarbij dus omslag, onvrijheid in oordeel van den gouverneur-generaal en tijdverlies de hoofdrol spelen, valt nog op een ander bezwaar te wijzen. Het gewestelijk verleeningsbesluit, zooals het is, zal in vele gevallen bevolen zijn door den gouverneur-generaal tengevolge van diens eindbeslissing in appèl. Mijns inziens nu kan een dergelijk besluit, in zijn geheelen inhoud dus een bevel, ook alleen door den gouverneur generaal worden gewijzigd, wil de wijziging rechtsgeldigheid hebben, niet door het hoofd van gew. bestuur. Niet dus door een appèl-termijn te openen op het gewijzigde gewestelijk besluit kan dit bezwaar ondervangen worden, doch veeleer door een termijn tot het indienen van bezwaren vóór de gouverneur-generaal beslist hetzij tot de wijziging van het in zijn oorspronkelijken vorm bevolen besluit, hetzij tot de verlenging of overdracht.

Indien het ontwerp op gelukkiger wijze orde bracht in de niet gecompliceerde doch aan casuistiek zoo rijke materie van het beroepsrecht, zouden, meen ik, zoowel overtolligheden als leemten als oneigenlijke toepassingen aan het daglicht komen en het geheel daarbij winnen aan eenvoud en degelijkheid van opzet. Waarom b.v. is in art. 30 het hoofd van gew. bestuur niet gebonden aan het

advies van den chef van het mijnwezen, en waarom ook beslist hij in art. 31 in het hoogste ressort! Art. 31 omvat de bevoegdheid om *na* het vergunningsbesluit de daarin omschreven grenzen van het opsporingsterrein te wijzigen. Verandering in de te exploreeren oppervlakte, ofschoon niet als voorwaardenverandering gequalificeerd, beteekent toch wijziging van een minstens even essentieel bestanddeel der vergunning als de eigenlijke bijzondere voorwaarden; bij consequentie zou men dus even goed de toestemming des houders tot eisch moeten stellen als in art. 32. Evenwel ware de bevoegdheid in art. 30 desnoods te beschouwen als praerogatief van het administratief gezag om in het algemeen belang eenzijdig een voorschrift te preciseeren of te verbeteren; doch van tweën een; òf het is dit niet en dan dient het als gewone voorwaardenwijziging te worden behandeld, conform de daarbij aangenomen beginselen, òf het is inderdaad zulk een noodzakelijk praerogatief, maar dan ook moeten de waarborgen voor den vergunninghouder tegen willekeur die der voorwaardenwijziging zoo veel mogelijk nabij komen, en dat geschiedt hier beslist niet; immers een besluit, oorspronkelijk door den chef van het mijnwezen aangegeven en door den G. G. eventueel in hoogste instantie bevestigd, kan volgens art. 30 eigenmachtig door den resident worden gewijzigd, terwijl hierbij de beteekenis van het beroep op den G. G. geen andere is dan dat de landvoogd zijn eigen besluit op voorstel des residents en tegen den wil des vergunninghouders nog eens heeft te herzien, ook weer een informaliteit, welke onvoldoende voeling houdt met het gezag en de oordeelsvrijheid des gouverneur-generaals en dus middellijk met de belangen der rechtzoekenden. Art. 30 behoorde kortweg in den volgenden geest te luiden: grenswijzigingen, door den vergunninghouder aangevraagd of door den gouverneur generaal noodig geoordeeld nadat het vergunningsbesluit in gewijsde is gegaan, kunnen door den landvoogd in eerste en hoogste instantie worden aangebracht of bevolen na verstrijking van een voor het indienen van bezwaren vastgestelden termijn.

Een verwante grief als tegen art. 30 treft art. 31. Dit art. omsluit het beginsel dat verschillen van opvatting omtrent het beloop der grenzen door het hoofd van gew. bestuur in hoogste ressort worden beslist. Een andere bestuursfunctie ligt aan een dergelijke beschikking ten grondslag, nl. uitspraak in geschillen omtrent den inhoud der vergunning, zoodat dan ook niet in formaliteitsoverwegingen de bedenking tegen dit voorschrift zetelt

(immers tot interpretatie van een bestaand besluit kan elk ambtenaar bevoegd wezen, die er mee te maken heeft, welke ook de autoriteit zij, die het uitvaardigde of de uitvaardiging beval), maar in het onvoldoende der instantie.

Veelal toch zal een grenzengeschil niet belangrijk genoeg zijn om het aan den omslag eener authentieke interpretatie te onderwerpen, d. i. aan een uitlegging door den gouverneur-generaal, die het besluit in eindressort nam of beval, maar even vaak misschien zal deze oplossing wèl de gewenschte zijn, voorzoover zij althans hebbe uit te gaan van de administratieve macht; niet ondenkbaar is ook dat het geschil meer of minder zijdelings een overeenkomstig art. 30 gewijzigd grensbeloop betreft, en dit geval zou het hoofd van gew. bestuur kunnen plaatsen voor de eindbeslissing in een aangelegenheid, welke reeds tevoren tegen zijn zienswijze door den gouverneur-generaal in appèl was opgelost. In het kort: het geschil kan te aanzienlijk zijn voor het hoofd van gew. bestuur in hoogste ressort, en er kan verband bestaan met eventualiteiten ex art. 30, beide m. i. overwichtige redenen om den gouverneur-generaal te doen beslissen, hetzij in beroep, hetzij — en bij voorkeur — in *eenige* instantie. Bevreemdend mag het trouwens heeten, dat terwijl de gebondenheid van het hoofd van gew. bestuur aan hoogere adviezen en decisies in en buiten beroep allerwege tot in bijzonderheden is uitgesponnen, hier, in een betrekkelijk belangrijke phase van het vergunningsrecht, opeens diens volkomen zelfstandigheid naar voren wordt gebracht; een frontwijziging, waaromtrent de memorie van toelichting de duisternis bestendigt.

Laat mij thans enkele opmerkingen wijden aan het systeem des ontwerpers ter zake van het voornaamste door de Indische Mijnwet aangenomen preventieve middel tegen speculatiezucht zonder reëelen achtergrond: het eischen van diligentie.

De wil van den vergunninghouder moet nl. in de eerste plaats gericht zijn op daadwerkelijk onderzoek, en dit blijkt uit twee feitelijke omstandigheden: 1e. de opsporing moet zijn aangevangen binnen het jaar en 2e. er moet gewerkt zijn met ernstige bedoelingen, en de werkzaamheden moeten „zoo *regelmatig* mogelijk, d. w. z. zonder onnoodige tusschenruimten" (cf. mem. van toel. op art. 36 pag. 141) zijn voortgezet „en alleen door omstandigheden onafhankelijk van den wil van den houder der vergunning niet tot

zoodanig resultaat hebben geleid dat op grond daarvan een aanspraak op concessie geldig gemaakt kan worden (36^2).

Op het 1e is de straf intrekking der vergunning, op het 2e weigering tot verlenging volgens art. 35.

Buiten twijfel is hier een zware taak van den ontwerper gevergd: het scheppen van evenwicht tusschen het algemeen belang, dat de staat heeft bij een krachtige, niet door concessiehandel ontzenuwde mijn-industrie aan de eene zijde, en de bijzondere belangen der vergunninghouders, zich oplossende in rechtszekerheid en vrijwaring tegen willekeur of onevenredig zware sanctie anderzijds.

Diligentie — voortaan kortheidshalve hierin ook het „begin van opsporing" te begrijpen — moet er wezen, dit is niet voor redelijke tegenspraak vatbaar, doch „hoe en door wie moet zij bewezen worden" en „welke regeling van het beroepsrecht levert den houder den besten waarborg voor de stabiliteit van zijn recht", ziedaar de beide vraagstukken in wier oplossing de moeilijkheid schuilt, urgenter nog voor het „begin der opsporing" dan voor de eigenlijke „diligentie" van artikel 36, immers de sanctie op de laatste — niet verlenging — is passiever van aard en ligt in verder verschiet dan die op de eerste: intrekking der vergunning.

Moet de houder zijn diligentie bewijzen of het bestuur het tegendeel? Een regeling van dèn bewijslast in zoovele woorden stelt het ontwerp niet; men mag uit 33^2 (de beslissing omtrent tijdige opsporing berust bij het hoofd van gew. bestuur), opmaken dat hij op dien ambtenaar drukt; daarentegen wijst 36^1, „indien niet is aangetoond dat de houder der vergunning diligent is geweest" op de andere opvatting.

Geeft alzoo het ontwerp geen sprekend hetzij in de eene of in de andere richting geformuleerd beginsel, wat het wèl bevat is een soort tweeslachtige middenweg, waarbij beide partijen hare bijdrage leveren tot het besluit, dat slechts een harer beoogt te treffen; deze heeft het materiaal te verschaffen, dat de ander zal bearbeiden om haar recht ongerept te laten of het haar te ontnemen. Ziehier overzichtelijk den gang van zaken (artikelen 33, 34, 35 en 36): de houder der vergunning deelt aan de administratie schriftelijk den stand en den aard mede der op zijn onderzoekingsterrein verrichte werkzaamheden met vermelding van plaats en tijd der verrichting en, bij verzoek om verlenging, ook van de resultaten; op deze schriftelijke mededeeling, waarbij nog

incidenteel nadere bescheiden kunnen worden gevorderd tot staving harer juistheid, volgt het ambtelijk onderzoek, dat achtereenvolgens bestaat uit een advies van het hoofd van plaatselijk bestuur, c.q. een bevolen plaatselijk onderzoek, een advies van het hoofd van gewestelijk bestuur, een advies van den chef van het mijnwezen, een tusschenkomst van den directeur O.E.N, een beslissing van den gouverneur-generaal, in „twijfelachtige" gevallen „zoo mogelijk" nog een advies van een mijningenieur-expert in loco, en ten slotte de door het advies van den chef van het mijnwezen aangegeven beslissing van het hoofd van gewestelijk bestuur. Indien dit gansche inquisitoriale onderzoek, waarbij de bewijsvoering geen oogenblik contradictoir is geweest, uitloopt op een intrekking der vergunning of een weigering tot verlenging, staat den houder het recht van beroep ten dienste volgens den rythmus der artikelen 24, 25 en 26, d.w.z. hij kan een bezwaarschrift indienen en daarmee uitlokken een tegenbeslissing van den gouverneur-generaal, welke laatste reeds in dezelfde zaak beslist had en wiens onderzoek in tweede instantie bezwaarlijk een anderen weg kan hebben dan in eerste, zij het ook van boven naar onder.

Indien nu slechts alle tot advies gehouden enkele personen zich vereenigden tot een commissie ter plaatse, kon men van de aldus in tegenwoordigheid van den vergunninghouder of hem, die in zijn naam de werken verricht, ontstane gedachtenwrijving een spoedig en afdoend resultaat verwachten, dat voldeed aan de eischen van deugdelijkheid en dat, qua besluit, een geordend, afgesloten geheel opleverde voor des gouverneur-generaals beslissing in appèl, maar thans is ieder hooger advies een in de lucht hangende bevestiging of een betweterij van het lagere, voortspruitende uit bloot persoonlijke, op zich zelf staande en onder den invloed van afstand en tijdruimte aan verslapping onderhevige zienswijzen, waarbij zeer twijfelachtig is of het locaal onderzoek van een enkelen eenzijdigen deskundige, gesteld dat het afdoend ware, nog elementaire beteekenis kan hebben.

En aldus, zegt de mem. van toelichting op pag. 141 onderaan, „worden de bezwaren aan het ontbreken van een mijninspectie verbonden voor een deel ondervangen en zal in vele gevallen kunnen worden voorkomen", voegt de toelichter er gemoedelijk aan toe, „dat de vergunninghouder ook nog in beroep komt bij den Gouverneur-Generaal",

Inderdaad zou zulk een beroep onder vigeur der ontworpen

ordonnantie slechts een geringe kans op succes hebben, en ik dien hierbij in het licht te stellen dat de bezwaren er tegen, hoezeer overeenkomende met die, welke ik ten aanzien van het *verleenen* der vergunning opperde, in deze materie des te klemmender kunnen worden geacht; dààr toch gold het de weigering van iets, dat nog geen deel van het vermogen uitmaakte, hier daarentegen het verlies van een verkregen recht en dus onweerlegbaar een op geldelijk nadeel te herleiden ingrijping in den vermogenstoestand van den appellant.

De vraag of men den vergunninghouder zijn diligentie zal laten bewijzen dan wel den staat het tegendeel, wordt beheerscht door een primaire: is het in het belang van een gezond mijnwezen het preventief staatstoezicht te belichamen in bepalingen van belemmerende strekking, of dient het zoodanig te worden beperkt, dat niets de aanmoediging tot exploratie in den weg sta.

In het eene geval legge men den vergunninghouder het bewijs op, in het andere worde de diligentie vermoed tot tegenbewijs.

Het ligt niet op mijn weg een dier beide standpunten aan te pleiten; mogelijk noopt de ervaring tot het eerste, mogelijk ook heeft het den weg te banen voor het tweede, maar er zijn in elk geval overwegingen van praktischen aard, welke bij de keuze van stelsel zullen hebben mede te tellen.

Legt men den vergunninghouder het bewijs op, het zij zoo, maar dan zal men hem ook alle bevoegdheden en faciliteiten van een goed geordend procesrecht moeten waarborgen; en bij gebreke aan onafhankelijke administratieve rechtspraak, door welk gemis de administratie zelve rechter wordt, minstens hebben te zorgen voor een behoorlijk deskundig eerste ressort, dat van het bewijs kennis neemt en dat beslist. Dit ressort moge collegiaal zijn of niet, een eerste eisch is dat het zelfstandig beslisse en geheel afgezonderd blijve van het gezag, dat voor tweede en hoogste instantie is aangewezen. Voor de hand ligt het hierbij te denken aan het instellen van een mijninspectie voor eersten aanleg, den gouverneur-generaal in appèl.

Vindt de staat geen termen voor een voegzaam procesrecht, kan hij niet besluiten tot de instelling van zulk een eerste ressort, van zulk een mijninspectie b.v., laat het zijn om financieele redenen, kan hij geen betere regeling treffen van zijn rechtsvormen dan een reeks met tusschenpoozen elkaar opvolgende adviezen van slechts hierarchisch tot elkaar staande adviseurs, evenzeer dienende in eersten aanleg als in beroep, kan hij, om welke redenen dan ook,

niet naar behooren voldoen aan de uitvoering der ten behoeve van zich zelf gestelde eischen, dan dient hij die te beperken tot datgene, welks richtige uitvoering *binnen* de sfeer van zijn krachten ligt. Doet hij dit niet, zoo zal hij groot gevaar loopen het individueele belang van groepen van onderdanen te schaden zonder dat daarmee het algemeene in evenredige mate wordt gebaat, een politiek tot schade van alle partijen, van de ingezetenen, van de industrie, die zij levendig moeten houden, van den staat zelve.

De gevolgtrekking uit het bovenstaande zou dan luiden dat het gouvernement òf een inspectie van het mijnwezen in het leven roepe òf een deel van zijn angst voor niet-diligentie late vallen en den vergunning-houder diligent blijve achten tot het zich in staat acht hem het tegendeel aan te toonen. Het zou wel het eenvoudigste wezen dit bewijs door den gouverneur-generaal in eenige instantie te doen leveren, contradictoir, maar de Mijnwet schrijft nu eenmaal beroep voor, en zoo zal er weinig overschieten dan het over te laten aan de gezamenlijke prudenties der hoofden van gewestelijk en van plaatselijk bestuur, zoowel bij het verzuim van begin van opsporing als ten aanzien van eventueel later gebrek aan diligentie. Het gevaar voor een lichtvaardig dictum valt zeker niet te onderschatten, doch men mag de vorming van jurisprudentie tegemoet zien, welke aan vele bestuurs-ambtenaren tot richtsnoer kan dienen; het is trouwens geen modelregeling maar slechts een, die geboden wordt wijl het gouvernement voor een mijnhuishouding op onbekrompener voet blijkbaar nog niet den tijd gekomen acht.

Voor den vergunninghouder ligt het voordeel hierin, dat het zwaartepunt voor de beoordeeling zijner praestaties verplaatst wordt van een ambtelijk onder-onsje naar een zelfstandige tweede instantie, waar hij zich op verwering kan richten tegen een reeds geheel met redenen omkleede lagere uitspraak, d. w. z. dat hij, als slechts gehouden tot tegenbewijs, in veel gunstiger conditie verkeert dan wanneer hij zijn bewijsmiddelen voor het aantoonen der diligentie in eersten aanleg reeds moest uitputten. Art. 36 lid 1 zal dus, met een wijziging in de woordvoeging, moeten luiden: het verzoek om verlenging wordt afgewezen indien is aangetoond dat de houder der vergunning niet diligent is geweest.

De eisch van beknoptheid noopt mij mijne opmerkingen tot het bovenstaande, d. i. tot het aangeven der hoofdgedachte, te

beperken. Van datgene echter, dat vòòr het arresteeren van het ontwerp tot andere gezichtspunten zou kunnen leiden, is het voornaamste gezegd. Ik had in dezelfde lijn nog de aandacht kunnen vestigen op de statuten overdracht en intrekking der vergunning en ten slotte op een aantal punten van secundair belang en van meer redactioneelen aard, doch het bestek laat ook dit niet toe.

Moge deze vluchtige beschouwing bijdragen tot de overtuiging dat waar aan de grondslagen der mijnindustrie wordt gearbeid, het aanbeveling verdient de verhouding tusschen den staat en de industrieelen onder eenvoudiger, logischer en ruimer denkbeelden te ontwikkelen dan het enghartige Indische personenrégime in zijn eeuwige adviezenzucht en zijn eeuwige vrees voor te kort komen toelaat.

Daarbij geve ook niet den doorslag wat in andere landen met andere gegevens *is* of wat de historie er van zegt dat *was*, maar hoe het in Nederlandsch-Indië, op ons eigen gebied, *behoort* te zijn. Niet overnemen of navolgen zij het hoofddevies, maar scheppen!

DEN HAAG, Augustus 1905.

Geen Vakonderwijs op de Inlandsche Volksschool,

DOOR

J. HABBEMA.

In het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 17 April jl. Tweede blad, komt een artikel voor getiteld: „Klassenproductie of produceerende Klassen", waarvan de schrijver zich „Tulk" teekent.

Dat is weer eens een ouderwetsche filippica tegen de Inlandsche school (in de Minahassa), die zeker in Indië wel instemming zal vinden, want het aantal dergenen die het nut van onderwijs voor den gewonen inlander maar niet kunnen inzien, is nog niet gering, al wordt het, gelukkig, gaandeweg kleiner.

De schrijver begint met een politiek economische geloofsbelijdenis waarin hij o. a. zegt dat hij, zoolang er nog menschen zijn die honger lijden, iemand die meer padi verbouwt dan hij zelf opmaakt en omzet in de noodige kleeding, beter geschikt acht voor de maatschappij, dan iemand die van de pen leeft of weelde-artikelen fabriceert en dat hij zelf liever op een kantoor zit voor *f* 150, dan timmert voor *f* 200 's maands, want schr. is liever lui dan moe.

Hij heeft het niet tegen de *neutrale* school, de *particuliere*, de *biddende* of de *niet-biddende* school, maar tegen *de* school in het algemeen.

Hij zegt, dat men op het oogenblik hard bezig is van kerkelijke zijde, om de liberale school voor te stellen als haar doel gemist hebbende. De kerkelijke school, in casu de school van het Nederlandsch zendelinggenootschap, heet de volksschool en practisch. Binnenkort zal de neutrale school verkocht worden aan 't genootschap voornoemd en kerkelijken verheugen zich reeds op dien lapjesdag.

In het kort komt zijn verder betoog hierop neer, dat de Inlander aan het op school geleerde niets heeft, dat de school den Inlander

afkeer doet krijgen van handenarbeid en dat zij de kweekplaats is van allerlei boosdoeners, of zooals hij zich uitdrukt: „Als onze inlandsche school zoo doorgaat over gansch Indië zich te verspreiden, dan krijgen wij met der tijd een paar millioenen van die boos- en nietsdoeners; schmarotsers op den levensboom der producenten, het proletariaat geboren op de schoolbank, het domme socialisme van het weten".

Wij zouden den schrijver al dadelijk willen vragen: is de sociale toestand van de Minahassa dan zóó slecht, veel slechter dan op Java en is het aantal boos- en nietsdoeners in de Minahassa betrekkelijk zooveel grooter dan op Java, waar het aantal onderwezenen relatief zooveel kleiner is en waar men slechts één leerling op elke zes of zevenhonderd zielen telt, terwijl het onderwijs in de Minahassa zoo algemeen is en zooveel langer heeft gewerkt dan op Java? Wij hebben wel het tegendeel hooren beweren.

Over de Minahassa kunnen wij niet oordeelen door persoonlijke waarneming, maar wel over Ambon, waar de onderwijstoestanden ongeveer dezelfde zijn en daar hebben wij van die neiging tot boosdoenerij niets bespeurd, althans niet als gevolg van het onderwijs.

Op Ambon hebben de meeste Christenen schoolgegaan en hoewel men ook] daar, zooals „Tulk" het uitdrukt, liever lui dan moe is en, evenals hij, liever klerk wordt dan timmerman, achten zij die er niet in slagen klerk of i. d. te worden zich niet te goed om met een ambacht of iets anders den kost te verdienen.

Onderwezen inlanders vindt men op Ambon en de Oeliassers onder alle rangen en standen, evenals bij ons en het komt ons voor dat juist daar, waar het onderwijs zoo algemeen is als in de Minahassa en op Ambon, de nadeelen er van minder worden gevoeld dan b.v. op Java, waar iemand die een cursus aan een lagere school heeft doorloopen, zich daarop laat voorstaan en zich al licht te goed acht voor handenarbeid, waartoe hij in den regel ook zijn toevlucht niet behoeft te nemen, omdat in allerlei betrekkingen aan jongens die wat geleerd hebben behoefte bestaat.

Zoodra het aantal onderwezenen belangrijk grooter wordt en het aanbod de vraag overtreft, moeten de oud-leerlingen der inl. school hunne eischen wel lager stellen en hun bestaan zoeken bij landbouw of nijverheid.

Het gaat daarmee als met de hadji's; hoe meer hadji's hoe geringer het prestige en ook de pretenties van den hadji.

Dat er Ambonneezen en andere inlanders zijn die van hunne

kennis van lezen en schrijven misbruik maken, is waar, maar dat nadeel van het onderwijs is niet van dien aard, dat het gewicht in de schaal legt tegenover de groote voordeelen er van. Wij zouden toch den bolderwagen en de trekschuit niet terugwenschen, omdat die vervoermiddelen veel minder ongelukken veroorzaakten dan thans spoortreinen en stoomtrams.

„De school kweekt klassemenschen en leert niet produceeren", zegt Tulk o. a. in zijn artikel

Het komt ons voor dat de school juist het in de inlandsche maatschappij nog veel meer dan in de onze ontwikkeld klassewezen tegengaat, want in de school zijn allen gelijk en de school geeft aan een ieder gelegenheid vooruit te komen. Wij zouden zelfs durven zeggen: voor bestrijding van het klassewezen is de school de beste plaats en onderwijs het zekerste middel.

Dat de school niet produceert is natuurlijk juist, maar door het onderwijs worden de kinderen geschikter om te produceeren na het verlaten der school, terwijl zij gedurende den tijd dat zij school gaan voor het meerendeel toch weinig of niets zouden kunnen presteeren en produceeren, indien zij niet naar school gingen.

Nuttig is onderwijs, nl. degelijk, ontwikkelend onderwijs, voor iedereen, dus ook voor den inlander. Men kan van meening verschillen omtrent methode, leerstof en grenzen, maar in algemeenen zin valt het nut van goed lager onderwijs voor den Javaan en Maleier evenmin te ontkennen als voor den Europeaan.

Bij gelijken aanleg mag men aannemen, dat een onderwezen mensch beter is toegerust voor den strijd om het bestaan, bruikbaarder is of wordt voor zijn werk en meer kans heeft om vooruit te komen, dan een niet onderwezene en wel niet alleen door de *kennis* die hij op school heeft opgedaan, maar vooral omdat hij daar heeft leeren nadenken en zijn verstand gebruiken.

Dat is zóó waar, dat men overal in de beschaafde wereld onderwijs voor iedereen van het grootste belang acht, ongeacht zijn bestemming. Wel heeft die bestemming invloed op de grenzen van het te geven onderwijs, maar aan het nut van lager onderwijs voor een ieder wordt niet meer getwijfeld, zooals voldoende blijkt uit het streven in alle beschaafde landen van Europa, niet alleen om de jeugd de gelegenheid te geven onderwijs te ontvangen, maar zelfs om het schoolgaan verplichtend te stellen voor alle kinderen.

Het doel van het gewoon lager onderwijs is in hoofdzaak drieledig en beoogt: het ontwikkelen van de verstandelijke vermogens der leerlingen, het aanbrengen van *voor iedereen* nuttige kennis en het aankweeken van maatschappelijke deugden. Onderwijs waarbij dat drieledige doel in het oog wordt gehouden, moet voor iedereen nuttig zijn, onverschillig of hij Nederlander is of Javaan.

Zonder de practische waarde van de kennis van lezen, schrijven en rekenen voor de groote meerderheid der leerlingen te onderschatten, vestigen wij er hier nog eens de aandacht op, dat het ook en vooral de intellectueele ontwikkeling, de geestelijke ontbolstering is, waardoor het onderwijs ook voor den inlander van zooveel belang moet worden geacht.

Dat voor een volk dat grootendeels uit landbouwers bestaat, landbouw- en ambachtsonderwijs wenschelijk is, zal niemand tegenspreken en dat er in die richting meer gedaan zou moeten worden, is zeker. Hoe, dat is een zaak, waarover wij ons wel zullen wachten van advies te dienen, wegens onbevoegdheid, doch men verwarre en vermenge toch vooral niet lager onderwijs met vakonderwijs.

Want hoe en door wie dat landbouw- en ambachtsonderwijs mocht worden gegeven, en hoe eenvoudig men dat onderwijs mocht willen inrichten, het zou iets anders zijn dan, en behoort derhalve gescheiden te blijven van het lager onderwijs, dat ten doel heeft ontwikkeling van het verstand en het aanbrengen van kennis die nuttig is *voor iedcreen*, ook al wordt hij geen landbouwer of ambachtsman en zulke inlanders zijn er dan toch ook. Als men een akker wil bezaaien dan moet hij eerst geploegd of omgespit, plantklaar gemaakt worden en eerst daarna kan men zaaien met kans op een goeden oogst. Zal zulk *vak*onderwijs, want dat zou het zijn, al was het nog zoo eenvoudig, vruchten dragen, dan dient daaraan vooraf te gaan onderwijs dat de kinderen, behalve lezen en schrijven, logisch leert denken, en ze daardoor geschikt maakt om het vakonderwijs te kunnen volgen en begrijpen.

Men kan wel zeggen dat vakonderwijs ook bij totaal onontwikkelde niet voorbereide en onderwezen leerlingen resultaten kan hebben, maar dan toch minder en vooral minder spoedig dan bij onderwezene.

Ook is het wel mogelijk dat een desaman die nooit heeft school

gegaan een beter landbouwer blijkt te zijn, dan zijn buurman die wel de school heeft bezocht, maar dan is dat een uitzondering, toe te schrijven aan meer dan gewone intelligentie van den een of domheid en onhandigheid van den ander. Hadden ze beide onderwijs genoten, dan zou het verschil waarschijnlijk nog veel grooter zijn geweest.

Zulke op zich zelf staande feiten bewijzen niets. Als regel mag men aannemen, dat iemand die goed lager onderwijs heeft genoten gemakkelijk en eerder de vakkennis zal verkrijgen die hij noodig heeft, hetzij dan met of zonder onderwijs in het vak waarvoor hij bestemd is, dan iemand die niets heeft geleerd. Dat wordt in Europa algemeen erkend en er is geen enkele reden waarom lager onderwijs op Javaan of Maleier een ander effect zou hebben dan op den Europeaan.

Er zullen wel inlanders zijn voor wie de op de school opgedane kennis van lezen en schrijven van weinig of geen nut is, maar voor de overgroote meerderheid der leerlingen van de inlandsche school is dat toch zeker wel het geval.

Bovendien mag men niet uit het oog verliezen dat het niet alleen te doen is om de *kennis* van lezen en schrijven, maar ook om de geestelijke inspanning die het verkrijgen er van vordert. Door die inspanning worden de verstandelijke vermogens tot ontwikkeling gebracht en dat is dan toch zeker voor iedereen nuttig. Die kennis is dus niet alleen doel maar ook middel en dat geldt ook voor andere vakken.

Men mag er b.v. het rekenonderwijs geen verwijt van maken, dat er op de school wel eens zaken worden uitgerekend, die in het zoo eenvoudige dagelijksch leven van den inlander nooit voorkomen. Dat zou even onbillijk zijn als het gymnastiek-onderwijs te verwijten, dat een jongen die koopman zal worden, in een touwladder moet klimmen of om een rekstok draaien, terwijl er niet de minste kans bestaat, dat hij later als een Romeo tot zijn Julia moet opklimmen of zich zal ontwikkelen tot rekstok-specialiteit in een specialiteiten-theater.

Natuurlijk moet het lager onderwijs, ook op de inlandsche school, rekening houden met en zich aanpassen aan de omgeving en het dagelijksch leven van den inlander en behoort het zich, op de volksschool (inl. school der 2de klasse), te bepalen tot de gewone vakken van lager onderwijs c. q. vermeerderd met bespreking van eigen gewest en eiland en in het algemeen van datgene

wat voor de leerlingen in verband met de omgeving van de school van belang is.

Voor zoover dat mogelijk is en onze middelen het toelaten moet het onderwijs daarom worden opgedragen aan ontwikkelde en goed voorbereide onderwijzers, want alleen van zulke onderwijzers kan men verwachten, dat zij den paedagogischen takt zullen bezitten om den kinderen slechts datgene te leeren, waarvan de kennis voor hen van belang is en niet boven hunne bevatting gaat, en alleen van zulke onderwijzers kan opvoedende kracht uitgaan.

Hoe slechter de onderwijzers en dus het onderwijs, hoe grooter de kans op nadeelige gevolgen er van in den vorm van pedantisme, het ontstaan van een quasi-wetenschappelijk proletariaat en het aankweeken van procureurs van kwade zaken en dergelijke schadelijke parasieten.

Vooral zullen die nadeelige gevolgen voor den dag komen als men van de lagere school een inrichting maakt, waar de inlandsche jeugd voor het een of ander vak of baantje wordt afgericht en zoodoende bij de leerlingen de overtuiging vestigt, dat het doorloopen van den cursus een zeker recht geeft op benoeming tot de eene of andere betrekking. Blijft zulk eene benoeming achterwege, dan is de ex-leerling teleurgesteld en acht zich verongelijkt en het is vooral onder teleurgestelde en zich verongelijkt achtende ex-scholieren, dat men de aanstaande schrijvers van anonieme brieven en procureurs van kwade zaken moet zoeken.

Ook daarom is het zaak de lagere school zuiver te houden, en niet door africhterij voor het een of ander verwachtingen te wekken, die misschien niet verwezenlijkt kunnen worden.

Wordt een speciale voorbereiding noodig geacht voor vak of ambt, dan zijn daarvoor afzonderlijke scholen noodig, waarop alleen de beste of althans de goede leerlingen van de lagere school worden toegelaten en waar de toelating verband houdt met de behoefte.

Toen wij hierboven het drieledige doel van het onderwijs op de lagere school in herinnering brachten, noemden wij in de derde plaats: het aankweeken van maatschappelijke deugden.

De maatschappelijke deugden die op een goede inlandsche lagere school worden aangekweekt zijn juist die, welke bij den inlander niet zelden worden gemist.

Een kenmerkende eigenschap van inlandsche ouders is, dat zij over het algemeen veel te zwak zijn voor hunne kinderen en deze schromelijk verwennen. Van geregeld bezig houden in het ouderlijk huis is zelden sprake en. . . ledigheid is des duivels oorkussen.

Op school nu gewent het kind aan geregelden arbeid op gezette tijden en aan orde en tucht, wat voor zijn later leven niet anders dan nuttig kan zijn.

Dat men echter de aankweeking van die maatschappelijke deugden alleen mag verwachten van onderwijzers, die zelf aan orde en tucht gewend zijn en voldoende paedagogische takt en aanleg bezitten om orde en tucht in de school op gepaste en oordeelkundige wijze te handhaven, spreekt van zelf en de resultaten van het onderwijs zijn dus, ook in die richting, vooral afhankelijk van de geschiktheid der onderwijzers en meer in het bijzonder van het hoofd der school.

Wij bepalen ons tot deze korte uiteenzetting van dit maatschappelijk en economisch belang van het schoolgaan voor den inlander, omdat wij hetzelfde onderwerp reeds bespraken in *De Indische Gids* van Juli 1904 [1]).

Hierboven merkten wij op, dat het niet aangaat de lagere school te vervormen tot een vermomde landbouw- of ambachtschool, omdat niet alle inlanders landbouwers of ambachtslieden worden. Er wordt door de tegenstanders van de inlandsche school te veel uit het oog verloren, dat er ook in de inlandsche maatschappij behoefte bestaat aan menschen, die wat geleerd hebben, dus ook aan jongens die door goed lager onderwijs geschikt zijn geworden voor verdere studie en ontwikkeling.

Op Java b. v. zijn een groot aantal inlandsche ambtenaren en beambten noodig bij het binnenlandsch bestuur, het kadaster, de spoor- en tramwegen, posterijen, politie en bij particulieren, voor wie eenige kennis en ontwikkeling onmisbaar zijn, willen zij bruikbaar wezen of worden voor hun werk.

Wij gelooven ons niet schuldig te maken aan overdrijving, wanneer wij beweren dat het peil van kennis en ontwikkeling van al die categorieën van landsdienaren en geëmployeerden bij particulieren over het algemeen te laag is, en dat ook vele desa-

[1]) Het politiek en economisch belang van onderwijs aan de inlandsche bevolking van Ned.-Indië.

hoofden en leden van het desabestuur door onkunde de noodige geschiktheid missen voor eene behoorlijke vervulling van hunne taak.

Nu kan iemand die verstand heeft van paarden aan een veulen wel zien of er een goed paard uit zal groeien, maar men kan aan den neus van een inlandschen jongen niet zien of hij voldoende aanleg en ijver bezit om een bruikbaar ambtenaar of beambte te worden.

Was dat wel het geval, dan zou men zulke veelbelovende jongens in de school bijeen kunnen brengen tot een aantal, ongeveer overeenkomende met het aantal beschikbare baantjes, maar nu eerst op de school en dan nog wel pas na eenigen tijd blijken kan, welke jongens door aanleg en ijver kans geven op latere bruikbaarheid in de eene of andere betrekking, moet het aantal leerlingen wel groot zijn, om een ruime keuze te verkrijgen.

In de Juli-aflevering van *De Ind. Gids* van 1900 [1]) merkten wij dienaangaande het volgende op: „Men verlieze hierbij niet uit het oog, dat de lagere school nog iets anders is dan een opleidingsplaats; zij is tevens een onderzoekingsterrein, een proefstation, waar de intellectueele vermogens der leerlingen worden onderzocht en de superioriteit van de leerlingen met meer dan gewonen aanleg wordt ontdekt.

Zelfs al ware men van meening dat de gewone landbouwer onderwijs ontberen kan, dan zal toch niemand ontkennen dat er duizende onderwezen inlanders noodig zijn, zoowel voor de verschillende takken van den staatsdienst als voor de particuliere industrie, den handel en den landbouw.

Hoe meer kinderen nu in de gelegenheid worden gesteld om onderwijs te ontvangen, hoe ruimer de keuze wordt uit welonderwezen jongelieden van goeden aanleg en hoe beter dus het gehalte van de inlandsche ambtenaren en beambten en van de inlandsche geëmployeerden bij particulieren”.

Wij zijn het verder volstrekt niet eens met den schrijver van het artikel in het *Bat. Nieuwsblad*, waar hij beweert, dat er pas belangstelling in letters en cijfers kan zijn bij het inlandsche kind als het tien jaar is of daarboven. Onze ondervinding dienaangaande is geheel anders.

Wel hebben wij dikwijls, zoowel de belangstelling als het leer-

---

[1]) Een pleidooi voor het inlandsch onderwijs.

vermogen bij leerlingen van 10 jaar en daarboven schromelijk zien verminderen en ons daarentegen verbaasd over de intelligentie en den leerlust van de kleine dreumessen van een jaar of zes. Trouwens iedereen die inlandsche scholen van nabij kent, zal het zijn opgevallen, dat men over het algemeen in de laagste klasse de beste resultaten van het onderwijs verkrijgt, nl. als de klasse niet te groot is en niet toevertrouwd aan een onbekwaam onderwijzer.

Het is juist die intelligentie en leerlust van de kleintjes, welke bij openbare lessen en korte bezoeken van niet-deskundigen, dezen een hoog, te hoog denkbeeld geven van den natuurlijken aanleg van den inlander in het algemeen. Te hoog, omdat velen later tegenvallen en het aantal der leerlingen die het brengen tot de hoogste klasse en den geheelen cursus met succes doorloopen, gering is.

Ook moeten wij opkomen tegen T's bewering dat in de gansche schoolinrichting een leven doorschemert van gemak en niet van zwoegen en werken.

Het werken en zwoegen is anders dan bij handenarbeid, maar het gaat niet aan daarom het schoolleven voor te stellen als een leventje van niets doen. Zoo'n leventje wordt geleid door kinderen die *niet* school gaan, want die voeren thuis in den regel niets uit, of niet veel goeds.

De inspanning moge dan van anderen aard zijn dan bij handenarbeid, niemand zal beweren, dat leeren geen inspanning kost, den inlander niet minder dan den Europeaan en dat hij zich die inspanning getroost in de hoop op verbetering van zijne maatschappelijke positie, is hem niet kwalijk te nemen; dat doen wij ook.

Het is jammer dat T. en anderen, die zoo heftig tegen de inlandsche school te velde trekken, zich steeds bepalen tot afbreken, maar nooit opbouwen. Wel krijgt men van hen een aantal vage termen en dikke woorden te hooren als: het onderwijs moet meer practisch, aanschouwelijk zijn, al die geleerdheid moet weg, wat heeft zoo 'n eenvoudige desaman daaraan enz., maar wij wachten nog steeds op een schema in hoofdtrekken van zoo'n ideale school, dat men kan goedkeuren en waarover men zich kan verheugen, of waarvan men de onuitvoerbaarheid of ondeugdelijkheid kan aantoonen. Bespreking of critiek van los daarheen geworpen frases en machtspreuken gaat natuurlijk niet aan.

Een van de hoofdbezwaren tegen de inlandsche school, wij merkten dat reeds hierboven op, is dat zij niet voldoende rekening houdt met de omstandigheid, dat de inlandsche bevolking van Nederlandsch-Indië grootendeels uit landbouwers bestaat. T. vraagt dan o. a. ook: „Waar is de man die hem (den inlander) leert hoe hij zijn akker moet bebouwen, welke boomsoorten hij moet aanwenden voor huisbouw?"

Hij wil dus landbouw- en ambachtsonderwijs op de lagere school, maar dan vragen wij: aan wie wil hij dat onderwijs opdragen en wanneer zal men er mee beginnen? In de laagste klasse vóórdat de kinderen kunnen lezen en schrijven? Of acht hij misschien onderwijs daarin geheel overbodig en is hij van oordeel, dat dadelijk kan worden begonnen met landbouw- en ambachtsonderwijs, dat dan natuurlijk uitsluitend mondeling onderwijs kan zijn, waarvoor men een groot aantal bekwame onderwijzers noodig heeft. Waar wil hij die onderwijzers doen opleiden en hoe, of wil hij het landbouwonderwijs opdragen aan de tegenwoordige onderwijzers, die van landbouw waarschijnlijk nog minder weten dan een gewone desaman?

En zoo is er nog een heele reeks van vragen, waarop de mannen die met de leiding van en het toezicht op het inlandsch onderwijs zijn belast, zeker gaarne het antwoord zouden willen hooren, want zij wenschen natuurlijk niets liever dan gebreken weg te nemen en verbeteringen in te voeren.

Laat T. of een andere tegenstander van de inlandsche school eens een schema ontwerpen van een school zooals hij die zou wenschen, met korte omschrijving van leerstof, leerplan, hulpmiddelen, opleiding van onderwijzers, leertijd, enz. Détails worden niet verlangd; die kunnen door de deskundigen worden uitgewerkt. Hij houde dan echter in het oog dat niet alle Javanen en Maleiers landbouwers of ambachtslieden worden, dat de inlandsche maatschappij duizende goed onderwezen menschen noodig heeft, voor wie lezen, schrijven en rekenen zeker het allerminste is wat men van hen mag eischen en dat er dus ook gelegenheid moet bestaan voor zulke inlanders om zich te ontwikkelen en te bekwamen.

In het Koloniaal Weekblad van Oost en West van 2 Juni jl. komt een artikel voor van H. Z. Zegers de Beijl, getiteld: „De Heer van Heutsz en het Volksonderwijs in Indië", dat door de tegenstanders van de inlandsche school wellicht zal worden be-

schouwd als koorn op hun molen, wat echter volstrekt niet het geval is.

De schrijver klaagt er o. a. over, dat er in Indië zoo goed als geen vakscholen zijn en dat het onderwijs op de Europeesche school er een is van kennen en niet van kunnen en hij komt tot de conclusie, dat de openbare school in Indië niet beantwoordt aan de allereerste eischen die het volksbelang en dat der kolonie haar voorschrijven. Zij leidt niet op voor het practisch maatschappelijk leven van den middenstand en der behoeftigen en is er in hoofdzaak slechts op ingericht den leerling in staat te stellen een of ander wetenschappelijk examen te doen. Hij zegt dan verder: „Daar (nl. op de Eur. volksschool) moet de leerstof in hoofdzaak het kunnen bedoelen. Daar moet naast werkelijk *practisch* rekenen, lezen, schrijven, taal- en land- en volkenkunde, natuurkunde, rechtlijnig en handteekenen, een ruime plaats gegeven worden aan slöjd, aan elementair land- en tuinbouwonderwijs en handenarbeid. Het een zoowel als het andere inderdaad slechts als elementair onderwijs op te vatten. *De school blijve voorbereiding en vóóroefening, langs den weg eener gewone zielkundige praktijk en meer niet*".

De laatste zinsnede hebben wij gecursiveerd, omdat daaruit blijkt, dat ook de heer Z. d. B. de lagere school beschouwt als een inrichting waar men wordt voorbereid en dat de *eigenlijke* praktijk (zielkundige praktijk is ons niet recht duidelijk) op die school niet thuis behoort.

Uit het geheele citaat blijkt, dat de schrijver wel degelijk kennis van lezen, schrijven en rekenen (en nog heel wat meer) noodig acht, ook voor menschen, die met landbouw of een ambacht hun brood moeten verdienen.

Wel wordt in de aanhaling gesproken van *practisch* rekenen, maar dat wil niet zeggen machinaal rekenen zonder voorafgaand grondig onderwijs in het rekenen, maar zoo, dat de leerling, ook al rekent hij practisch, toch begrijpt waarom hij het zoo doet. Ook is het natuurlijk niet de bedoeling van den schrijver, dat de leerlingen slechts machinaal zouden leeren lezen, zonder te begrijpen wat zij lezen en zonder in staat te zijn het gelezene met eigen woorden weer te geven.

En om dat alles te *kunnen*, moet men het eerst worden *geleerd* en in het algemeen moet aan *praktijk* en *kunnen* steeds *theorie* en *kennen* voorafgaan.

Uit het artikel van den heer Z. d. B. valt dus volstrekt niet af te leiden, dat hij het intellectueele onderwijs, om het nu maar eens zoo te noemen, zou willen afschaffen; hij wil het alleen combineeren met vakonderwijs, wat wij ook voor inlanders wenschelijk achten.

Alleen meenen wij bezwaar te moeten maken tegen het brengen van vakonderwijs *op de lagere school*, omdat de leerlingen niet allen dezelfde bestemming zullen volgen en het vakonderwijs voor een aanstaanden landbouwer anders moet zijn dan voor een aanstaanden ambachtsman, visscher, matroos, klerk e. a. en daarom komt vereeniging van leerlingen met dezelfde bestemming op afzonderlijke vakscholen ons veel beter voor, te meer omdat de vorming van geschikt personeel voor zulke halfslachtige scholen zeer moeielijk zou zijn en veel tijd en geld zou kosten en omdat die halfslachtigheid, dat hinken op twee gedachten, zoo licht ten gevolge heeft, dat noch het voorbereidend noch het vakonderwijs tot zijn recht komt.

Wij moeten daarom blijven bij onze meening: geen vakonderwijs op de inlandsche volksschool. Daar alleen voorbereidend onderwijs en daarna vakonderwijs op afzonderlijke scholen even als in het Moederland. Eerst het een en dan het andere.

Schadelijke regelingen op Zuid-Celebes in zake Justitie, Politie en Heerendiensten

DOOR

H. T. DAMSTÉ.

(*Slot*).

II.

HEERENDIENSTEN.

De persoonlijke diensten moeten geleidelijk worden verminderd. De vrienden van Indië willen dat zoo.

Wordt er niet jaar in jaar uit door Kamerleden gesproken over die booze heerendiensten, die nog immer niet zijn afgeschaft? Zijn er niet vele geachte afgevaardigden, wier Indische kennis zich bepaalt tot de zekere wetenschap, dat de heerendiensten vermindering behoeven?

O die vrienden van Indië! Ze doen vaak zoo'n kwaad met hun belangstelling en reglementeerzucht! Ze zijn zoo gevaarlijk in hun onschokbaar vertrouwen op hun Westersche mooie principes! Hun generaliseeren heeft Indië reeds zoo menige wrange vrucht bereid!

Aan hen dankt de Inlander de substitutie van eenvoudig recht door duur en onbegrijpelijk formalisme. Aan hen danken we ook het beginsel, dat de heerendiensten moeten worden afgeschaft; niet alleen op Java, waar een werkelijke verlichting zeer zeker wel gewenscht schijnt, doch ook op de Buitenbezittingen..., ook op Celebes! waar de bevolking nog nooit goed heerendienst heeft gepresteerd!

Zij die in „Uit onze Koloniën" (Deel I, blz. 124—129) den heer Van Kol volgden op zijn omzwervingen op Celebes, en wel meer speciaal op zijn reis naar den waterval der Bantimoeroeng, zullen naar aanleiding van den onvoldoenden staat, waarin de daar haar oorsprong nemende sawah-leiding werd aangetroffen, mogelijk hebben ingestemd met zijn klacht over „het gemis aan hart en plichtgevoel bij sommige ambtenaren, en vooral de schrielheid eener

Regeering, die op het gebied van irrigatie nog niets deed voor de Buitenbezittingen".

't Zij daarom hier verklaard, dat die klacht, althans voor dit geval, ten eenenmale onjuist was.

't Was juist de bestuurder, die tijdens het zéér vluchtig bezoek van den heer Van Kol te Maros zetelde, die in 1899 de toenmaals vervallen leiding had doen herstellen en sedert ook onderhouden. Het mogelijke had hij gedaan, zijn bevoegdheid was hij te buiten gegaan, en daaraan alleen viel te danken, dat er nog water stroomde door de leiding, al waren er lekken in den bovenloop, en al stroomde het water niet door tot aan Fort Valkenburg.

„De schrielheid der Regeering" deed het hem ook niet; geen schrielheid met geld ten minste.

Trouwens, de ware staat van zaken was den heer Van Kol wel verteld. Dat blijkt, waar hij gewaagt van de tegen Ilcken's project tot irrigatie uit de Bantimoeroeng geopperde bedenking, dat eerst een herziening van het Regeeringsreglement zou noodig zijn, om hetzelve te kunnen uitvoeren. „Het stuitte dus af op de een of andere bepaling der heerendienstregeling", heet het daarop; een conclusie, die voor oningewijden aan duidelijkheid te wenschen overlaat.

Jammer dat de heer Van Kol de zaak niet dieper heeft bestudeerd. Hij zou te klagen hebben gevonden, maar anders dan hij deed.

In stede van over de schrielheid der Regeering, zou hij gesproken hebben van letterknechterij; in plaats van personen onredelijk te beschuldigen, zou hij gewaagd hebben van Prinzipienreiterei, van laffe papieren leugens, en van de schadelijke gevolgen van verkeerd geplaatste Hollandsche belangstelling in koloniale aangelegenheden.

De zaak is deze:

Onder de categorieën verplichte diensten, waaraan de bevolking van Celebes, vroeger volgens de St. 1868 No. 19 en 1891 No. 113, en thans blijkens St. 1900 No. 55 is onderworpen, wordt tengevolge van een indertijd gemaakt verzuim, tevergeefs gezocht naar de in regelingen voor andere gewesten zelden missende rubriek: „het aanleggen, herstellen en onderhouden van dammen, dijken en waterleidingen".

Verder zegt art. 57 al. 2 R. R., dat de heerendienstverordeningen in elk gewest om de 5 jaar moeten worden herzien, „met het doel om daarin trapsgewijze de verminderingen te brengen, bestaanbaar met het algemeen belang".

Op grond nu van laatstbedoeld voorschrift, meent de Indische Regeering geen vrijheid te hebben, de vroeger gemaakte fout te herstellen, en de door het heerendienstreglement van Celebes gekende diensten, in het belang van den landbouw der bevolking, uit te breiden met de gezegde categorie.

De wenschelijkheid der aanvulling wordt erkend, doch men acht zich gebonden door de bewoordingen van art. 57, 2de alinea.

Nu is ook duidelijk de door den heer Van Kol aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur toegeschreven bedenking, waarop het irrigatie-project Ilcken kwam schipbreuk te lijden: Er waren 190.330 heerendienstplichtigen voor noodig, en *die* waren niet te krijgen: Voor waterleidingen enz. mochten geen heerendiensten gevorderd worden!

Zulks is „der langen Rede kurzer Sinn".

Behandelen we echter de zaak meer uitvoerig, want ze is leerzaam.

We zullen er uit zien, hoe het humaan bedoelde art. 57 al. 2 R. R. zeer inhumane uitkomsten heeft geleverd; hoe men, zij het al niet om de 5 jaar, toch al een paar maal getracht heeft, de heerendiensten ten genoege der Volksvertegenwoordigers op papier te verminderen; hoe die papieren-verminderingen geen feitelijke verminderingen waren, en hoe feitelijke vermindering ook verre van gewenscht zou zijn; hoe integendeel op Celebes, waar uit onmacht nog veel te weinig gewerkt is, een feitelijke verméérdering dier diensten ten eerste gewenscht ware; hoe quantitatief die vermeerdering ook zeer wel zou kunnen geschieden, binnen de grenzen der door de bepalingen gestelde maxima, welke nog nimmer werden geëischt, niet omdat er geen werk viel te verrichten, doch al wederom, wijl het bestuur daartoe onmachtig was; hoe qualitatief daarentegen een uitbreiding belet wordt door de opvatting der Regeering, dat zulks in strijd zou zijn met het beginsel der vermindering van heerendiensten; hoe de Regeering die opvatting niet schijnt te huldigen voor Sumatra's Westkust, waar die diensten bij hun laatste regeling in St. 1904 No. 355, aanmerkelijk zijn uitgebreid; hoe dus de bevolking van Zuid-Celebes, die zeer weinig heerendienst presteert en allerminst de bescherming van art. 57 behoeft, die niettemin geniet, tot haar groot nadeel! daar hulp en leiding in zake haar rijstbouw thans *niet* kunnen worden verleend; hoe eindelijk door zoodanige principes en de wijze waarop zij worden toegepast, de zaken worden aan banden

gelegd, vooruitgang onmogelijk gemaakt, en de bestuurder als met lamheid wordt geslagen.

In 1891 wees de Gouverneur Van Braam Morris op de wisselvalligheid der padi-productie in de Noorder-districten, welke gedurende het tijdvak 1881—1890 had gevarieerd van 5.173.018 tot 2.356.735 bossen van 12 à 13 kati.

In dien toestand meende hij, ware verbetering te brengen, middels eenvoudige, door de bevolking zelf te graven leidingen.

Waar de afdeeling Noorder-districten de rijstschuur was van Zuid-Celebes, en de bevolking $^1/_{10}$ van haar oogst als belasting aan het Gouvernement opbracht, was er z.i. wel reden haar te helpen, waarom hij de beschikbaarstelling verzocht van een geschikt waterstaatsopziener, ter bepaling van de plaatsen, waar de leidingen te graven.

Twee jaar later, in Juni 1893, stelde de Directeur der B. O. W. den ingenieur J. Ilcken voor 5 maanden ter beschikking van den Gouverneur, „tot het geven van technische voorlichting bij den aanleg van bevloeiingswerken in de afdeeling Noorder-districten".

Ilcken bevond, dat in het Marossche alleen de Bantimoeroeng-val was te benutten, doch daarmee een aanzienlijk sawah-vlak kon worden besproeid; en dat met den arbeid in Pangkadjene en Segeri beter ware te wachten, tot na afloop der Bantimoeroeng-werken. Ook ontwierp hij een plan tot verbeterde voeding der bestaande Bantimoeroeng-leiding.

De Gouverneur stelde voor, die verbeterde prise d'eau op het werkplan voor 1895 op te brengen. De kosten werden geraamd op *f* 12.000 en de benoodigde heerendiensten waren gemakkelijk te krijgen: Immers bleven er jaarlijks in de onderafdeeling Maros ruim 150.000 dagdiensten onverbruikt!

De Directeur der B. O. W. meende dan ook, dat wel geen financieele bezwaren zouden rijzen en technische bezwaren waren er ook niet.

Maar ziet, daar kwam in Juli 1894 een brief uit Buitenzorg, met verzoek, het voorstel tot uitvoering van het werk in heerendienst „in nadere overweging te nemen", omreden St. 1891 No. 113 het vorderen van heerendiensten ten behoeve van irrigatie-werken op Celebes niet toeliet!

Daar stond men!

Men had een reglement gevonden, van welks mindere volmaaktheid geprofiteerd kon worden, om een nuttig werk te stuiten!

Natuurlijk stelde de Gouverneur voor, den hinderpaal uit den weg te ruimen en het werk toch te doen doorgaan.

Hij betoogde, dat van oudsher de bevolking van Celebes, op last harer hoofden aan bevloeiingswerken had gearbeid, iets wat ze deed met lust en opgewektheid, doch waarbij gevoeld werd het gemis aan leiding en eenheid in bevelen; dat het niet opnemen in St. 1891 No. 113 van een bepaling omtrent die diensten feitelijk een verzuim was geweest, alleen verklaarbaar uit de sterke mate, waarin de bevolking van haar verplichting daartoe was doordrongen; dat eindelijk, om groote waterleidingen als van Bantimoeroeng e.a. voor algeheel verval te behoeden, het noodzakelijk was, den bestaanden toestand te sanctioneeren en St. 1891 No. 113 aan te vullen met een bepaling, waardoor aanleg, herstel en onderhoud van dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen eveneens in heerendienst zouden kunnen geschieden.

O die departementen en die secretarie!

Het is soms of men er zich ten doel stelt, de bestuurders klein te maken, het initiatief te knotten en alle vooruitgang en verbetering zooveel doenlijk te beletten, met verwijzing naar Staatsblad dit, Bijblad dat, of Circulaire nommer zooveel!

Het met warmte door den ter zake kundigen gewestelijken bestuurder gedane voorstel komt in handen van lieden die niet weten en niet voelen, commiezen of ambtenaren ter beschikking zelfs, die leven van kritiek oefenen en aanmerkingen maken op zoodanige voorstellen.

Zij „zoeken", aan de hand van bepalingen en antecedenten.

Een zekere strijdlust bezielt hen soms.

Ze vinden het voorstel „slecht gemotiveerd", ontdekken „tegenspraak in 's voorstellers beweringen", ze wenschen „nadere inlichtingen".

En ze leggen hun vondsten neer in rapporten en missives, die, zoo een handteekening erlangend van Directeur of Gouvernements Secretaris, den voorsteller dol maken, dan wel beangst, al naar gelang van diens aanleg en persoonlijke karaktereigenschappen.

Een heerlijk bloempje van dergelijk soort van bureau-arbeid, welke zich ten doel stelt te stremmen meer dan te steunen, af te breken liever dan mee te werken tot verhooging van bloei en welvaart onzer prachtige Indische koloniën, vinden we in het antwoord van den Directeur van B.B. d.d. 11/9-1894:

„Met referte aan Uwe missive dd. 23 Juli jl., heb ik de eer „UHEdG. mede te deelen, dat, wil de Regeering een beslissing „nemen overeenkomstig uw voorstel om alsnog onder de heeren-

„diensten op te nemen: dijken, waterwerken, dammen en water-„leidingen, de noodzakelijkheid daartoe beter behoort te worden „aangetoond, dan zulks door UHEdG. geschied is.

„Het mag toch betwijfeld worden, of de Regeering wel daartoe „zal overgaan, alleen op grond van uwe bewering, dat men ver-„geten zou hebben, die werken in St. 1891 No. 113 op te nemen. In „St. 1868 No. 19 waarin de in uw gewest te verrichten heerendiensten „voorloopig werden geregeld, komen ze onder de daarbij genoemde „heerendienstwerken evenmin voor, zoodat de door U bedoelde „omissie reeds toen moet hebben plaats gehad. En is dat werkelijk „het geval geweest, dan rijst de vraag, wat de reden is, dat daarop „niet eerder de aandacht is gevallen en dit eerst is geschied na „26 jaren.

„Dat de bevolking reeds van oudsher de hier bedoelde diensten „zou hebben verricht, kan intusschen wel worden aangenomen. „Reeds in de specifieke opgave van de heerendiensten, zoowel „beloonde als onbeloonde, bijzondere als algemeene, die van de „inlandsche en daarmede gelijkgestelde bevolking in het Gouver-„nement Celebes en Onderhoorigheden gevorderd worden, aange-„boden bij Uwe missive van 7 September 1865 No. 403 I/Z, „werden onder de onbeloonde diensten genoemd, die, gevorderd „ten behoeve van het „daarstellen en onderhouden van wegen, „bruggen en *waterleidingen*" doch *alleen* in de afdeelingen *Makassar,* „*Noorder- en Zuiderdistricten*, en zouden deze diensten hun ontstaan „te danken hebben, in de afdeeling *Makassar* „door aloude ge-„bruiken in overeenstemming met de behoefte", in de beide andere „afdeelingen „door aloude gebruiken en verordeningen", zonder „dat echter blijkt, *welke* verordeningen bedoeld zijn.

„In de opgave, behoorende bij Uwe missive dd. 10 November „1866 No. 4470/12, worden onder de onbeloonde diensten eveneens „genoemd, die ten behoeve van het daarstellen en onderhouden „van wegen, bruggen en *waterleidingen*, doch nu alleen in de afdee-„lingen *Noorder- en Zuiderdistricten.*

„Hoewel niet algemeen, schijnen dus deze diensten toch in „enkele streken van uw gewest gevorderd te worden, en verdient „het dus aanbeveling, vooraf te doen nagaan, waar de bevolking „gewoon is ze te verrichten. Tevens komt het noodig voor te „weten, van welken omvang deze diensten zijn, en hoeveel dag-„diensten gemiddeld 's jaars daarvoor verricht moeten worden, „en zulks omdat toch de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat de

„Regeering met het oog op het tweede lid van artikel 57 Regee-„ringsreglement besluit, deze diensten voortaan in vrijen arbeid „te doen verrichten.

„Voor dijken schijnt in uw gewest nimmer heerendienst te zijn „gevorderd en komt het mij dus voor, dat die *niet* onder de hee-„rendienstwerken mag worden opgenomen.

„Alvorens uw hiervoren bedoeld voorstel bij de Regeering voor „te brengen, heb ik mitsdien de eer UHEd.G. te verzoeken, dat „in verband met het vorenstaande nader te willen toelichten".

Hiermee was de Gouverneur voor een half jaar buiten gevecht gesteld.

Evenwel, de noodige gegevens werden verzameld, en in Maart 1895 diende hij van repliek.

Hij erkende dat de omissie in het heerendienstreglement ook reeds in St. 1868 No. 19 werd aangetroffen en schreef zulks toe aan de vroeger opgegeven redenen. In 1891 was de leemte zijn aandacht ontgaan, wijl de bewuste diensten steeds door de hoofden, buiten voorkennis en medeweten van het bestuur, werden bevolen.

Hij trachtte den Directeur te bekeeren van diens ongeloof, dat *algemeen* op Celebes heerendiensten voor irrigatiewerken werden gevorderd.

Terzake van den omvang dier diensten noemde hij de lengte der waterleidingen ± 410 palen, tot wier onderhoud slechts 12.300 dagdiensten waren benoodigd. In verband daarmee wees hij er op, dat in 1894 van de beschikbare dagdiensten er 3.025.177 onverbruikt waren gebleven. Aanleg en onderhoud van bevloeiingswerken in vrijen arbeid, als waarvan de Directeur gewaagde, moest een illusie worden geacht, daar vrije arbeiders op Celebes niet waren te bekomen.

's Directeurs aanmerking ter zake van de „dijken" kon als juist worden erkend, zoo rivierdijken werden bedoeld. Aan dijken van waterleidingen placht wel degelijk immer in heerendienst te worden gewerkt.

Ten slotte volhardde de Gouverneur bij zijn vroeger gedaan voorstel tot aanvulling van St. 1891 No. 113.

Daarop werd niets gehoord, totdat den 30sten November een telegram kwam, met „beleefd doch dringend verzoek" om voorstellen tot herziening, ingevolge art. 57 R. R., van de heerendienstregeling voor Celebes.

Den 2den December diende de Gouverneur een voorstel in, strekkende tot verlaging van het maximum te vorderen dagdien-

sten van 42 tot 38, maar tot aanvulling der sóórten van diensten met een nieuwe categorie voor „het aanleggen en onderhouden van waterleidingen".

Als toelichting schreef hij het volgende:

„Het aanleggen en onderhouden van waterleidingen geschiedt „tot nog toe in gemeentelijken dienst, juister uitgedrukt, volgens „oud gebruik; het totaal gemis aan zin tot samenwerking, dat „Makassaar en Boeginees kenmerkt, heeft ten gevolge, dat er „weinig nieuwe waterleidingen aangelegd, en dat de bestaande „o. h. a. verwaarloosd worden. Waar er de hand aan gehouden „wordt, zijn vexatoire maatregelen tegen onwilligen niet zeldzaam, „b. v. afname der sawahs die door de waterleiding besproeid „worden of verbod om ze te bewerken.

„Het is zoowel in het belang van het algemeen als in dat van „het individu wenschelijk, het aanleggen en onderhouden der water„leidingen in heerendienst te doen plaats hebben, opdat er behoorlijk „toezicht op kunne uitgeoefend worden. Eene vermeerdering der „heerendiensten is het niet, slechts wettiging van den bestaanden „toestand".

Toen kwam er een lang telegram van den Directeur van B. B., vragend o. a., of het maximum dagdiensten niet op minder dan 38 gesteld kon worden, op 30 of 36 bijv., daar gedurende de laatste 4 jaren gemiddeld slechts 14, 9, 10 en 8 dagdiensten per man waren gevorderd.

De Gouverneur antwoordde, dat het maximum op 36 gesteld kon worden, maar niet op minder, daar irrigatie ernstig ter hand genomen moest.

Den 25sten Maart 1896 vond Buitenzorg, dat de zaak nog niet rijp was voor behandeling. Men wenschte een vooraf gaand plaatselijk onderzoek nopens de heerendiensten en de werking van de regeling van 1891, speciaal ook ten aanzien van de vraag, of geen afschaffing mogelijk was van een of meer thans gevorderde diensten. Wel was voorgesteld, het maximum dagdiensten te verminderen van 42 tot 36, doch waar van 1891 tot 1894 per dienstplichtige slechts 14, 9, 10 en 8 dagen arbeid gevorderd waren, was het duidelijk dat zulks geen feitelijke verlichting zoude brengen. Lettend op die cijfers 14, 9, 10 en 8, scheen de urgentie wel gering, doch meetellend de irrigatiediensten, kon voor vermindering aanleiding bestaan. In de gegeven omstandigheden dacht de Gouverneur-Generaal met de herziening te moeten wachten *„tot*

de aanhangige wijzigingen van art. 57 R. R. haar beslag zouden hebben gekregen", waardoor de Regeering meer vrijheid zou hebben, „om de nieuwe regeling in overeenstemming te brengen met den bestaanden toestand".

De Gouverneur antwoordde den 11den November, dat het gewenschte onderzoek was afgeloopen en alle afdeelingschefs eenstemmig van oordeel waren, dat de heerendiensten op Celebes hoegenaamd niet drukkend waren; dat van afschaffing van eenigen dienst geen sprake zou mogen zijn, integendeel het aanleggen en onderhouden van waterleidingen nog diende te worden gebracht onder de verplichte diensten; dat zulks geen uitbreiding zou zijn, doch sanctioneering van bestaande en werkelijk zeer nuttige diensten, en beëindiging „van een ongeregelden toestand, die reeds „jaren lang onder de oogen van het bestuur aanleiding had ge„geven tot allerlei onrechtvaardigheden en vexatoire handelingen „van de zijde der hoofden". Het maximum, meende de Gouverneur nu, kon zelfs worden teruggebracht tot 30.

De Directeur was echter nog niet uitgepraat.

Den 30sten April 1897 vroeg hij toezending der afdeelingsrapporten, zeide het eens te zijn met den Gouverneur, dat irrigatiewerken onder de heerendienstwerken behoorden te worden opgenomen, en vertelde dat ook de Regeering daartegen in principe geen bezwaar had, doch alleen wenschte *„af te wachten tot eene eventueele wijziging van art. 57 R. R. Haar daartoe vrijheid gaf"*.

Dan wilde de Directeur weten, waarom de Gouverneur, die vroeger het maximum niet lager dan 36 wilde hebben, thans 30 voldoende achtte; en hij vroeg overlegging van een onderafdeelingswijze opgaaf der waterleidingen, ter berekening van het jaarlijks benoodigd aantal dagdiensten voor het onderhoud. Eindelijk was de Directeur het nog oneens met een heeleboel, wat de Gouverneur gezegd en gevonden had. Doch zulks doet hier minder ter zake.

De Gouverneur had er blijkbaar genoeg van. Hij hield zich stil, en een nieuw bestuurder zetelde te Makassar, toen ruim 1½ jaar later aan de beantwoording van 's Directeurs schrijven werd herinnerd.

De nieuwe Gouverneur Van Höëvell raadde de kwestie der irrigatiediensten te laten wachten op de herziening van art. 57 R.R., en de zaak der heerendienstregeling afgescheiden daarvan te behandelen.

De Regeering vond dat goed, waarop de Gouverneur een voorstel indiende, dat leidde tot de geboorte van St. 1900 No. 55.

Het treft ons in dat staatsblad, dat het maximum dagdiensten gesteld is op 38 en niet op 30, als laatstelijk door den Gouverneur werd voorgesteld, — oorspronkelijk vermoedelijk alleen, om door den grooten afslag van 42 op 30, de gewenschte kwalitative uitbreiding er door te krijgen. Batavia vond dat schijnbaar te royaal; en 't had gelijk: men moet niet op eenmaal al zijn kruit gaan verschieten; men dient ook rekening te houden met den dag van morgen. Zoo is er nu nog wat over voor een volgende herziening, en een dáárna volgende. Zoo is er geen eind aan Indië's vooruitgang. De geleidelijke afschaffing der heerendiensten schrijdt langzaam voorwaarts, de Tweede Kamer is tevreden.... en de papieren leugen, voortwoekerend in het werk van Indië's bestuursmachine, tast de teederste deelen daarvan aan. De raderen raken verroest, de tanden grijpen niet meer ineen, de veren verliezen haar elasticiteit en de machine vervolgt haar loop, maar zwaarder, moeilijker, langzamer; en welhaast dreigt zij stil te staan, zoo geen algeheele schoonmaak plaats grijpt.

Is het dan niet mogelijk, kort en bondig te vertellen, dat, waar geen meerdere inkomsten zijn om het werk uit te betalen, aan vermindering van heerendienst ook niet kan worden gedacht? dat het nutteloos is te goochelen met woorden en cijfers, en eens in de 5 jaren de reglementen te herzien, met het doel op afschaffing der heerendiensten aan te sturen?

Zou een Tweede Kamer zelf ook niet liever wenschen de waarheid te hooren, dan telkens weerom op den flauwen schotel der heerendienstvermindering te worden onthaald?

O zeker! Er worden zeer weinig heerendiensten verricht op Celebes! Het maximum zou zelfs tot op 20 kunnen worden verminderd,.... voor het oogenblik! Want Celebes is een achterlijk land. De invloed van ons gezag is zeer onvoldoende. Orde en netheid worden in de kampongs tevergeefs gezocht. Een geregeld onderhoud der wegen is nergens gebruikelijk. Langs de weinige bestaande wegen ziet men zoo goed als geen pedati-transport. Zeker, de heerendiensten zijn op papier nog aanmerkelijk te verminderen.

Maar als eenmaal het gewest zal zijn vooruitgegaan, als Oost- en Westkust door wegen zullen zijn verbonden, waarlangs het transport per as *te* groote voordeelen biedt boven pateke-transport

en lange praoe-reizen, dan dat de conservatieve Inlander er langer het oog voor kan houden gesloten; als onze invloed zoodanig zal zijn, dat wegen, kampongs en erven in behoorlijken staat kunnen worden onderhouden, dan zullen ook kwantitatief de heerendiensten moeten worden uitgebreid.

Dat zal dan niet kunnen, dank zij de papieren concessies, die thans periodiek aan het Nederlandsche stokpaardje der heerendienstvermindering worden gedaan.

Men zal zich hebben vastgewerkt tegen dien tijd.

Het schip van staat zal zich hebben vastgeboord in het strand der bepalingen, onmachtig voor- of achteruit, links of rechts te stevenen; niet in staat te manoeuvreeren naar de eischen van het getij; een speelbal der golven, hun zekere prooi, wanneer de storm hen zal opzweepen tot grootere kracht, tot meerder en woester geweld.

De teekenen zijn er alreeds.

Dat de bestuursvestigingen op Celebes nog niet telefonisch onderling zijn verbonden, in het belang eener goede politie, tot vereenvoudiging der bestuursadministratie, tot betere beheersching van den politieken toestand, en als middel ook tot onderhoud van een goed moreel en tot tegengang eener bij de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur thans niet zelden waarneembare neiging tot vereenzaming en moedeloosheid, vindt zijn grond in de vrees, dat zoo'n telefonische geleiding niet tegen de vernielzucht der bevolking zoude zijn te beschermen.

Zonder Reglement op het Rechtswezen zouden de kampongs binnen wier gebied vernielingen plaats grepen, kunnen worden beboet. Zonder Reglement op de Heerendiensten konden zij worden belast met de herstelling van het vernielde. Zonder bepalingen ware hier dus een telefoon bestaanbaar. Dank zij ons gereglementeer moeten wij die echter thans derven!

Maar ter zake.

Ook de tegenwoordige Gouverneur Kroesen trachtte de Regeering te bewegen, door wijziging van St. 1900 No. 55 het mogelijk te maken, de bevolking in heerendienst te laten werken tot aanleg, herstel en onderhoud van dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen.

Luidens zijn schrijven van 17 Juni 1904, gaven het misgewas van 1902 en de minder gunstige oogst van 1903 hem daartoe aanleiding.

Zoekend naar middelen om dergelijke calamiteiten voor de toekomst te voorkomen, of althans in hun gevolgen te verzachten,

had hij gedacht aan: 1. het oprichten van gemeenschappelijke padischuren, om in de vette jaren te vullen met den voorraad waarop in magere jaren zou kunnen worden geteerd; en 2. het aanleggen van eenvoudige waterleidingen ter irrigatie der thans meest van regen afhankelijke sawahs.

Van eerstgezegden maatregel werd in verband met het gehalte der hoofden maar weinig succes verwacht. Het sub 2 bedoelde middel bood echter veel kans van slagen.

Echter ontbrak het de bevolking aan gemeenschapsgevoel; en hoewel zij tijd in overvloed had, zou zij, zoo de honger haar niet dwong, niet overgaan tot evenbedoelden arbeid.

In den Oostmoesson leidde men een lui leventje: Men liep de pasars af, om deel te nemen aan dobbelspelen; bezocht feesten waar hanengevechten werden gehouden; de hoofden zaten achter de herten aan.

Zeker, ook werden de huizen wel wat hersteld en werd er wat handel gedreven, doch veel tijd ging daarmee niet heen.

Toch viel van Inlandsche zij geen initiatief te verwachten tot aanleg van werken ter voorkoming van misgewas.

Waar dit kon worden voorkomen, ging het echter niet aan, het Gouvernement periodiek Liefdadigheid te laten spelen, doch moest de bevolking aan het werk worden gezet tot het uitvoeren van de noodige werken.

Om zulks mogelijk te maken en onwilligen te kunnen dwingen, diende de regeling in St. 1900 No. 55 te worden aangevuld met een nieuwe categorie verplichte diensten, ten behoeve van irrigatie.

Zulks ware *niet* in strijd met art. 57 R. R., dat niet de soort doch slechts de hoeveelheid vorderbaren arbeid beperkte.

Ook ware het geen „werkelijke" kwalitatieve dienstvermeerdering, doch zou de aanvulling overeenstemmen met de adat en een redres zijn van vroeger gepleegd verzuim.

Immers bepaalde de adat als straf op het niet werken aan waterleidingen, dat den nalatige zijn velden werden ontnomen, om aan anderen te worden uitgegeven?

Thans kwam het voor, dat nalatigen zich ter zake beklaagden en het bestuur zich genoodzaakt zag de velden terug te doen geven.

Het gezag der hoofden werd zoodoende geschaad en de nalatige ontving geen straf, doch profiteerde van de waterleidingen, ten koste van anderer arbeid.

Dat op overschrijding van het maximum van 38 dagdiensten

geen kans zou zijn, was duidelijk, waar thans jaarlijks niet meer dan 8 dagen per man werd gearbeid.

Overigens wilde de Gouverneur bepaald zien, dat alleen lieden uit bij zekere leiding belang hebbende kampongs daaraan wierden tewerkgesteld, en geen nieuw werk zou worden begonnen, dan na machtiging van het hoofd van het gewest.

Buitenzorg antwoordde den 19den October 1904, dat, *waar art. 57 R. R. nog niet was gewijzigd*, en ook in andere analoge gevallen door de Regeering was beslist, dat de 2de alinea van dat wetsartikel geen vrijheid liet, de diensten, welke krachtens de betrekkelijke heerendienst-regelingen in eenig gewest gevorderd mogen worden, met geheel nieuwe categoriën uit te breiden, aan 's Gouverneurs voorstel voorloopig geen gevolg kon worden gegeven.

Met de strekking werd overigens ten volle ingestemd, waarom den Gouverneur verzocht werd op de zaak terug te komen, *zoodra de vereischte wijziging van het Regeeringsreglement een feit zou zijn geworden.*

Het moge waar zijn, dat „ook in andere analoge gevallen" de Regeering gemeend heeft, geen vrijheid te hebben, de diensten in eenig heerendienst-reglement uit te breiden met „geheel nieuwe categoriën", ik weet nog andere gevallen, waarin ze die diensten wel degelijk heeft durven uitbreiden.

Vergelijken we voor de Sumatra's Westkust vastgestelde heerendienst-reglementen van St. 1877, No. 248 en 1904, No. 355, dan zien we, dat de diensten, die daar mogen worden gevergd, bij de laatste regeling zijn uitgebreid met die voor:

1. het aanleggen of bouwen, herstellen en onderhouden van duikers;

2. het vervoeren van personen en troepen op marsch en van hunne goederen;

3. het snijden van gras voor de rij- en trekdieren van Gouvernements-reizigers;

4. het doen van nachtpatrouilles;

5. het bewaken van bruggen; en

6. het overbrengen van dienstbrieven buiten den postdienst.

Weliswaar zijn ze op een listige manier binnengesmokkeld, door ze met een „daaronder begrepen" vast te plakken aan reeds vroeger gevorderd wordende diensten, of door ze in de plaats te stellen van minder omvangrijke doch eenigszins gelijkluidende categoriën (zoo is bijv. 6 in de plaats gekomen van een oude

rubriek „het vervoeren van brieven, daar waar geen postdienst bestaat"), doch feitelijk zijn het uitbreidingen.

Verder bedreigde St. 1877, No. 248 alleen straf tegen onwil of nalatigheid in de verrichting van bepaald omschreven „*heeren*diensten", terwijl St. 1904, No. 355 ook overtredingen inzake *gemeentelijke* of *negrie*diensten strafbaar stelt. Feitelijk komt zulks neer op een verlamming van alle bepalingen, welke beperking van diensten beoogen.

Voor Sumatra's Westkust, een gewest waar de „rodi" in vergelijk met Celebes ontzaglijk zwaar is, kan men de diensten dus kwalitatief wel uitbreiden. Op Celebes, waar de druk zóó gering is, deinst men daarvoor terug, niettegenstaande het hier slechts zou gelden een uitbreiding ten dienste van den Inlandschen landbouw, een herstel van begane omissie, een sanctioneering van bestaanden toestand, geen werkelijke verzwaring der heerendiensten, kortom, waar het slechts de kwestie is van een *woord*, dat echter dient gesproken, om de belemmeringen uit den weg te ruimen, waarmee bureaumenschen een werkelijk nuttig werk hebben weten te stuiten.

„*Zoodra* de vereischte wijziging van het R. R. een feit zou zijn geworden", werd den Gouverneur verzocht, terug te komen op zijn voorstel.

Dat zal wel niet „*zoo dra*" zijn!

In 1896 wachtte men ook reeds „tot de aanhangige wijzigingen van art. 57 R. R. haar beslag zouden hebben gekregen". Dat is nu 9 jaren geleden! Zeker, dat goed bedoelde art. 57 is een ongelukkig artikel; het dient te worden gewijzigd.

Maar zoo lang het nog niet gewijzigd is, is het dan wel noodig, het zóódanig te interpreteeren, dat aan de bevolking een zegen moet worden onthouden? dat de „pintoe razaki" gesloten moet blijven? dat de arm van den bestuurder die het goede wil, tot lijdelijkheid moet worden gedwongen?

Moet naar het voorbeeld van Indië's Justitie, welke de bepalingen hanteert, meer om den misdadiger te beschermen dan om hem onschadelijk te maken, ook de Regeering de bepalingen hanteeren tot het kweeken van slechts negatieve resultaten?

De Rechterlijke macht meent humaan te zijn door te doen gelijk ze doet; maar de Regeering kan zich toch met dien waan niet vleien, waar zij verhindert, dat de sawahs der bevolking behoorlijk geirrrigeerd zullen worden?

Waarom dan het voorschrift dat de heerendienstverordeningen

in elk gewest om de 5 jaar moeten worden herzien, „met het doel om daarin trapsgewijze de verminderingen te brengen, bestaanbaar met het algemeen belang" juist zóó uitgelegd, dat op Celebes de irrigatiediensten niet eerlijk als heerendiensten mogen worden erkend, niettegenstaande er van de 38 vorderbare heerendienstdagen gemiddeld slechts 8 plegen te worden besteed, en de erkenning het aantal volstrekt niet boven de 38 zoude doen rijzen? niettegenstaande de officieele negatie aanleiding geeft tot twist en onrecht in de kampong, tot verwaarloozing van bestaande leidingen, en aan het Gouvernement de gelegenheid onthoudt, met weinig kosten de bevolking aanzienlijk tegemoet te komen, middels een prachtig werk, als zoude zijn: het verbeteren van de waterleiding der Bantimoeroeng?

NASCHRIFT.

Dat in het vorenstaande nog niet alles gezegd is omtrent de valsche toestanden, waartoe de bestaande bepalingen inzake heerendiensten en de wijze waarop zij worden geïnterpreteerd aanleiding geven, moge blijken uit de navolgende circulaire dd. 24/12 1904 5279/7 van den Gouverneur van Celebes en onderhoorigheden.

> „Zooals U wel reeds bekend zal zijn, is sedert jaren door „de verschillende afdeelingschefs aangedrongen op betere „bewaking der gevangenissen, inzonderheid op die plaatsen, „waar die bewaking niet geschiedt door militairen of gewapende „politiedienaren.
>
> „Ook dezerzijds is bij de Regeering aangedrongen op ver„betering van den bestaanden toestand, eerst door zoodanige „wijziging der heerendienst-ordonnantie, dat het bewaken „van gevangenissen daarin werd opgenomen, en vervolgens „door het in dienst stellen van vaste wakers.
>
> „Op deze voorstellen is thans bericht, dat de Regeering „van oordeel is, dat eene aanvulling der heerendienst-ordon„nantie als bovenbedoeld in strijd zou zijn met artikel 57 „van het R.R., dat de Gouverneur-Generaal geen vrijheid kan „vinden eene vrij belangrijke uitgave als voor vast bewakings„personeel noodig zou zijn, op de begrooting te brengen, „inzonderheid voor een gewest, waar de uitgaven de inkomsten

„overtreffen, en eindelijk, dat Zijne Excellentie verlangt, dat, „in afwachting der voorgenomen wijziging van art. 57 van „het R.R., de bewaking *op den bestaanden voet* blijft geschieden".

„Op den bestaanden voet"! Weet ge hoe dat is, waar het niets mag kosten en de Regeering ook niet van heerendienst wil weten? Dat wil zeggen, dat men die bewaking tòch in heerendienst doet geschieden, maar officieel daarover zwijgt, of anders die diensten betitelt als diensten tot bezetting van wachthuizen of zoo. Niet waar? Een wachthuis laat zich toch ook wel bouwen binnen de omheiningen der landsgevangenissen?

Men verwijte het dus niet den bestuursambtenaar, zoo zijn respect voor bepalingen gering is, en hij de hanteering er van overlaat aan Batavia en de gewestelijke bureau's.

De schuld ligt te 's-Gravenhage, te Buitenzorg en te Batavia; in den centralen regeeringsvorm alzoo, en het daaraan onafscheidelijk verbonden geregeer en gereglementeer en gegeneraliseer van pennisten, die met de eigenlijke toestanden niet vertrouwd zijn.

Arm Indië, waar de hoogste machten hun fort maken van het scheppen van *zulke* regelingen; waar zij geen kracht en leiding geven aan de mannen van het gezag, doch hen eer stuiten en bemoeilijken waar zij de zwakken vormen tot „Batavia-vreezers" en „laissez-aller-broeders", en oorzaak zijn dat de goeden veelal te recht de beschouwing gaan huldigen, „dat de bepalingen er zijn, enkel en alleen om overtreden en genegeerd te worden".

Spoorwegen in Engelsche koloniën in Afrika.

De heer Lucien Hubert [1]) ziet in den spoorweg-aanleg in de Fransche en Duitsche koloniën eenerzijds en in die der Engelschen anderzijds eene sterke tegenstelling, waarbij de eersten op grond van het denkbeeld dat de rail nieuwe afzetgebieden opent, zoo langzamerhand het gewicht eener kolonie zijn gaan afmeten naar het aantal kilometers spoorweg, die voor het verkeer zijn opengesteld, terwijl bij de Engelschen die verheerlijking van het spoor op zich zelf achterwege is gebleven. Hij vindt het dan ook teekenend dat de Fransche Ivoorkust, die rijk maar niet populair is, zich moet vergenoegen met een ontwerp (dat thans toch een begin van uitvoering heeft gekregen zie bl. 117 onzer Jan.-afl.), terwijl in Fransch-Guinea, dat door den bekwamen administrateur Ballay bekend is geworden en in Dahomey, waar veel Fransch bloed is gestort, reeds netten van honderden kilometers in aanbouw zijn. Zoo heeft in Duitschland de gemakkelijkst te besturen en rijkste kolonie Togo nooit de sympathie verworven, welke de Rijksfinanciën bedreigt door den aanleg van den Oost-Afrikaanschen Centraal-spoorweg.

Bij de Engelschen zal men noch in de rapporten, noch in de beraadslagingen van geleerde genootschappen die koortsachtige haast, dien onzinnigen drang tot ontwerpen en aanleggen aantreffen, welke hier de ergste utopiën in het leven riepen. Hunne koloniën aan de kust van Guinea gaan voort zich normaal te ontwikkelen en het is op normale wijze, dat, toen de behoefte er aan bleek te bestaan, hunnen ijzeren wegen zijn uitgerust en uitgebreid.

En al gaat de aanleg niet gepaard met al die drukte, de tot stand gekomen lijnen zijn van het grootste gewicht, zoowel wegens de bereikte kilometrische, uitbreiding, als wegens de kostbare leering, die uit hun wijze van aanleg is te trekken. De heer Hubert roemt o. a. den Oeganda-spoorweg als een welsprekende proef van de snelheid van beslissen en de volharding in de uitvoering, die de Angel-Saksers in moeilijke oogenblikken weten te ontwikkelen.

Engeland heeft in Afrika een prachtig net strategische spoorwegen aangelegd; doch als tegenhanger daarvan heeft men in het stroomgebied van de Zambesi en in Rhodesië een spoorwegnet, dat men zonder veel overdrijving als een van speculatie-spoorwegen kan aanduiden. De maatschappijen zijn daar spilziek geweest met hunne duizenden kilometers, gelegd met opoffering van millioenen. Rhodes heeft daar de hand in gehad en met zijn avonturiersgeest in die onmetelijke gebieden de kiemen gestrooid der phantastische ontwerpen, waarvan de groote bluf, welke nergens voor noodig is en slechts

[1]) Politique africaine, Paris 1904 bl. 238.

dient om de heele wereld te verbazen, de Kaap-Cairo, de waardige bekroning werd.

Zonder op deze speculatie-lijnen, de Egyptische spoorwegen en andere Engelsche buitenlandsche lijnen in te gaan, zullen hieronder ter sprake komen de spoorwegen in Sierra Leone, aan de Goudkust, in Lagos en in het daaraan grenzende Nigeria. [1])

I.

SIERRA LEONE.

Het schiereiland Sierra Leone, waarop thans de hoofdplaats Freetown ligt, werd reeds in 1787 door de inboorlingen aan Engeland afgestaan, met inbegrip van het eiland Sherboro en een gebied langs de kust, dat zich tot aan de republiek Liberia uitstrekt. Het grondgebied, dat 71900 K.M^2. beslaat en volgens schatting van 1901 een bevolking van 108000 zielen telt, ligt aan de Noord en Noordwestzijde besloten door Fransch-Guinea en grenst aan de Oostzijde aan de genoemde republiek. Volledigheidshalve dient vermeld te worden dat de Engelsche kolonie Gambia, die meer westwaarts geheel in Fransch Senegal geënclaveerd ligt en grootendeels bestaat uit nederzettingen langs de rivier van dien naam, welke Frankrijk reeds in 1783 aan Engeland overliet, vroeger een onderdeel van Sierra Leone uitmaakte. In 1843 werd het een afzonderlijke kolonie en in 1866 een deel van de West-African Settlements om in 1888 opnieuw tot een afzonderlijk gewest te worden verheven, onder een gouverneur met een uitvoerenden en een wetgevenden raad. In dit gebied is echter van spoorwegen nog geen sprake.

Van Sierra-Leone, dat eveneens onder een gouverneur met twee zulke raden staat, worden als uitvoerartikelen vermeld: Kola, caoutchouc, gember, aardnoten, gom copal, huiden, palm-olie en kokosnoten, bijenwas, enz. Om deze producten gemakkelijker uit het binnenland naar de kust te vervoeren, waar de noordelijke grens ongeveer 300 K. M. van die kust verwijderd is, terwijl de spoorwegen in de Fransche koloniën met eene aftapping van het vervoer derwaarts dreigden, is men genoodzaakt geweest tot den bouw van een spoorweg van Freetown over Songotown dwars door de kolonie naar de grens van Liberia. De eerste sectie, tusschen de twee genoemde steden ter lengte van 52 K. M. kwam in 1899 in exploitatie. De tweede van Songotown naar Rotifunk (37 K. M.) in Oct. 1900; de derde van deze plaats naar Moyamba lang 128 K. M. in Nov. 1901, terwijl de laatste van Moyamba naar Bô (220 K. M.) in 1903 zoude worden opgeleverd.

De aangenomen spoorwijdte van deze lijn is, 2'6" of 0,76 M. en de rails hebben een gewicht van 13.4 K. G. per M^1. De uitvoering van het werk geschiedt door de Engelsche firma Shelford and Sons en werd in Nov. 1895 aangevangen. Deed men alzoo lang over de eerste sectie, dit wordt toegeschreven aan de groote moeilijkheden, die men te overwinnen had. In de volgende secties was de voortgang 10 K. M. per maand en daar men als

---

[1]) Omtrent den Oeganda-spoorweg in Britsch Oost-Afrika is in *De Ind. Gids* 1903 I bl. 182 iets medegedeeld.

gemiddelde in een tropisch land 50 K. M. per jaar mag stellen, blijkt het dat deze lijn zeer vlug werd gebouwd. Dit valt te apprecieeren als men leest dat het klimaat vochtig is, dat malaria er inheemsch is en dat het er van Mei tot October ongezond is voor Europeanen. In het binnenland zijn die toestanden wat beter. De temperatuur wisselt af van 89° tot 62° Fahr. en in Januari en Maart heerschen er hevige winden.

De kosten van den spoorweg worden door de kolonie gedragen, die tegen $3^1/_2$ pct. geld heeft opgenomen bij een crediet-instelling. De kosten per kilometer bedragen op de sectie Freetown-Songotown ongeveer *f* 46000, want in de ijzerharde graniet en lateriet moest veel arbeid met dynamiet verricht worden, terwijl ook de overbrugging van diep ingesneden beken en rivieren en het maken van korte bochten de kosten zeer verhoogden. Van de tweede sectie tot Rotifunk bedroegen de aanlegkosten slechts *f* 32.500 en ten slotte schijnt voor het laatste gedeelte de gemiddelde prijs *f* 26000 per K. M. te zijn geweest, alles met inbegrip van het rollend materieel.

Het werk heeft aan de financiën van de kolonie een zwaren last opgelegd; want *f* 260.000 per jaar moet op de begrooting worden afgezonderd voor de amortisatie van het aanlegkapitaal en voor bijpassing aan hetgeen op de exploitatie te kort komt, welke sommen ongeveer gelijk zijn. Het moederland komt de kolonie wel af en toe bijstaan, doch dit geschiedt niet dikwijls en niet zoo regelmatig als bijv. in de Fransche koloniën. Daarentegen heeft het moederland wel op zich genomen om eventueele zijtakken of verlengingen van den spoorweg voor zijn rekening te nemen. Men denkt er al over om de kustlijn van Bô te verlengen tot aan de grens van Liberia en om te Songotown een zijtak van 270 K. M. te bouwen, welke die plaats zal verbinden met Fallaba, gelegen nabij de bronnen van de Niger.

Wat het verkeer op dezen spoorweg betreft, is dit volgens Hans Meyer[1]) vooral viermaal in de week op marktdagen, tegen verlaagd tarief, zeer groot. Men vindt in de plaatselijke bladen dan steeds klachten omtrent het overvullen der personenrijtuigen. In 1898 stond de bouw van de baan tijdelijk stil wegens den opstand die was uitgebroken, tengevolge van de zeer gehate hutbelasting, welke men dat jaar invoerde en die aanleiding heeft gegeven tot militaire expedities, tot volksverloop en tot het verplaatsen van den handel op Soedan. De emigratie over land heeft plaats naar het naburige Liberia en daartegen valt weinig te doen. Des te beter echter weet het gouvernement de voor de ontwikkeling van het land zoo nadeelige emigratie over zee naar andere West-Afrikaansche koloniën tegen te gaan. Het werven van arbeiders in Sierra Leone is bij de wet verboden, waardoor voor dit land zijn kostbaarste bezit, namelijk een ruime arbeidskracht, behouden blijft.

Vergeleken met Fransch-Guinea is volgens Meyer de toestand van Sierra-Leone, dat zooveel ouder is, zeer achterlijk. Een Engelschman moet gezegd hebben, dat het beschamend is dat Sierra Leone na een eeuw van Britsche overheersching zich nog in den tegenwoordigen toestand bevindt, terwijl voor zijn deur een energieke concurrent als Fransch-Guinea in tien jaar zooveel verder is gekomen. In 1900 bracht dit gebied voor een waarde van £ 28.450 meer op, en kostte £ 39.772 minder dan Sierra Leone en bovendien werd er

[1]) Die Eisenbahnen im Tropischen Afrika 1902, bl. 27.

£ 21.394 meer aan openbare werken besteed. In ronde cijfers werd in Sierra Leone in 1902 voor een waarde van $7^1/_8$ millioen gulden ingevoerd en voor 4 millioen uitgevoerd; terwijl die cijfers van hetzelfde jaar voor Fransch-Guinea zijn te stellen op ruim 5 en 4 millioen, zoodat later de uitvoer meer gelijk is geworden; de overmaat van invoer zal wel te stellen zijn op rekening van den spoorweg-aanleg. Volgens de cijfers van Dr. Hans Meyer waren in 1897 de invoer en uitvoer respectievelijk £ 457.000 en £ 401.000 waard. In 1898 werd veel spoorwegmaterieel ingevoerd, waardoor de invoer toenam, doch de uitvoer daalde tengevolge van den opstand. In 1899 nam deze laatste weer toe door gemakkelijk verkeer per spoorweg evenals in 1900, doch in 1901 ging de uitvoer terug tot £ 304.000, voornamelijk door minder caoutchouc en palmpitten.

Wat de financieele positie van de kolonie Sierra Leone betreft, met inbegrip van de spoorweg-uitgaven, bedroeg het budget voor 1900 totaal £ 137.000 aan uitgaven tegen £ 133.816 aan ontvangsten, waaronder slechts £ 12.000 voor den spoorweg, die £ 44.000 uitgaven eischte. In 1901 was er nog altijd een deficit van £ 11.128 op de Staatsbegrooting, doch daar de spoorweg-ontvangsten met £ 11.122 waren gestegen, bestond er volgens Meyer hoop dat de zaken eene betere wending zouden nemen. Van elders blijkt dat in 1902 tegen £ 190.000 uitgaven reeds £ 210.000 ontvangsten over stonden en dat er dus in dat jaar ongeveer £ 20.000 over was.

II.

GOLDCOAST.

Aan de Engelsche Goudkust-kolonie zijn voor ons bijzondere herinneringen verbonden, want onze vroegere bezittingen op de kust van Guinea behooren daar thans toe. Het tegenwoordige Engelsche gebied ligt tusschen 3° Westeren 1° 10′ Oosterlengte en grenst ten Oosten aan de Duitsche kolonie Togo en wordt verder, behalve door de zee, door de Fransche kolonie omgeven. De oppervlakte bedraagt ruim 160.000 K M². en de bevolking wordt op $1^1/_2$ millioen zielen geschat. Het land wordt bestuurd door een gouverneur, aan wien sedert 1874 uitvoerende en wetgevende raden zijn toegevoegd, waarvan de leden door de kroon benoemd worden. De zetel van het bestuur is Accra, met 16,250 zielen. Het klimaat aan de goudkust is zeer ongezond en de malaria is er inheemsch.

In de lente van 1900 brak wegens ingevoerde belastingen in het binnenland een hevige opstand uit onder de Asjantijnen, welke door Kol. Willcocks werd bedwongen. Zooals de naam reeds aanduidt speelt het zoeken van goud hier een groote rol en men heeft het bouwen van spoorwegen met een tweeledig doel ontworpen, vooreerst om het achterland van Asjanti te openen en verder om het Engelsche gezag steviger te vestigen. De lijn die van Sekondi aan de kust (bij de Takoradi-baai) over een lengte van 320 K.M. naar Koemassie, de hoofdplaats van Asjanti zal loopen, gaat langs Tarkwa, het centrum der goud-districten. In 1900 begon de firma Shelford and Sons met de uitvoering en de verwachting was dat de lijn tot de genoemde lengte en met de Kaapsche spoorwijdte van 1.067 M. in 1903 voltooid zou zijn. Bij de uitvoering had men

eerst vertraging, als gevolg van den opstand en later wegens gebrek aan werkvolk; doch toen dit uit de koloniën Gambia en Sierra Leone werd ingevoerd ging het beter. Nadat in 1901 reeds 112 K. M. gereed waren en het aardewerk van Sekondi uit tot 210 K. M. was gevorderd, ging men verder met de onder deze omstandigheden respectabele snelheid van 8 K. M. per maand. In April 1902 was men met de aardenbaan gevorderd tot het mijndistrict Oboeassi en in Mei reikte het spoor tot 48 K. M. voorbij Tarkwa. Men had tot 12.000 negers tegelijk aan het werk, zoodat de voltooiïng mogelijk bleek tot Koemassie zonder tot geïmporteerde Chineesche werkkrachten zijn toevlucht te nemen, een maatregel waarvan eerst sprake was.

De kosten waren aanvankelijk begroot op *ƒ* 36.600 per K.M.; doch tot aan Tarkwa beliepen zij in werkelijkheid *ƒ* 42.000, terwijl verder op nog, lang voor het werk gereed was, *ƒ* 48.200 werd besteed. Met inbegrip van de noodige haveninrichtingen en gebouwen te Sekondi, zoude naar het oordeel der Engelsche firma gemiddeld *ƒ* 61.000 per K.M. voor de geheele lijn noodig zijn. Opgemerkt moet worden, dat de aanleg zeer veel moeilijkheden ondervond. De plantengroei is er verbazend, de regenval is van alle plaatsen van de kust van Guinea hier het sterkst, de grond is moerassig en het klimaat zooals gezegd zeer ongezond. Voorts is de havengelegenheid te Sekondi zoo slecht, dat het bedrijf der goudmijnen er ook door bemoeilijkt wordt. Of de lijn later nog tot Salaga, gelegen aan den middenloop der Volta-rivier zal worden doorgetrokken, is nog niet beslist.

Om de lijn van Tarkwa tot Koemassie door te trekken, schreef de kolonie in 1901 eene leening van ruim een millioen pond sterling uit, waarvan zeer eigenaardig de rente gegarandeerd werd door de „Ashanti Goldfields Corporation", doch daar de goudmijnen in Asjanti slechte zaken maken, was het publiek wantrouwend en schreef slechts voor een luttel bedrag in. De belanghebbenden bij de mijnen en de beursmannen geven zich echter, volgens Hans Meyer, alle denkbare moeite om den goudrijkdom van het land op te vijzelen. Men heeft de regeering ook weten over te halen om in het laatst van 1902 het reeds voltooide gedeelte van den spoorweg van Sekondi over te nemen tot Adjah Bippo, waar de groote „Wassau Mining Company" haar mijnen heeft. Hierdoor zouden âlle Tarkwa-goudmaatschappijen gebaat zijn, terwijl men er zelfs op aandringt in het dal van de Jein-rivier aan de andere zijde van Obwassi een zijtak te bouwen. Het publiek toont echter weinig belangstelling, omdat zoomin de groote „Wassau Mining Cy." als de omvangrijke „West Afrikan Gold Trust" op voordeelige balansen kunnen wijzen. Laatstgenoemde schrijver is van oordeel, dat de speculatiegeest, welke tengevolge van den Transvaalschen oorlog uit Zuid-Afrika verdrongen was en zich nu op de goudkust wierp en daar tal van maatschappijen in het leven riep, zich eerst eens flink de vingers gebrand moet hebben, voor dat een deugdelijke arbeid de voordeelen, die werkelijk beschikbaar zijn, te voorschijn zal kunnen brengen. Die arbeid zal daarbij een goede steun hebben in den spoorweg met de kleine zijtakken of wegen naar de verschillende mijndistricten, en het is te voorspellen, dat dan naast de goud-industrie ook voor den landbouw in het zeer vruchtbare Asjanti-gebied en voor de reeds begonnen caoutchouc-aanplantingen meer arbeidskrachten beschikbaar zullen komen, dan thans bij de heerschende goudkoorts.

Van de voltooiïng van den spoorweg verwacht men ook veel in verband met het arbeidersvraagstuk, dat hier alles beheerscht. De Fantijnen, die hier tehuis behooren, hebben vroeger onder den dwang hunner hoofden caoutchouc in de bosschen verzameld; doch thans nu de boomen zeldzamer worden, verdienen de hoofden van de kuststreek meer geld door hunne landerijen aan de mijnconcessionarissen te verpachten. Hunne onderdanen vergenoegen zich er mede, door hun vrouw bananas te laten kweeken voor levensonderhoud en zelf verwaardigen zij zich af en toe tot het werken in de mijnen tegen loonen hooger dan in Engeland worden betaald. De Asjantijnen verder in het binnenland zijn vijandig terughoudend. Is de spoorweg eenmaal gereed dan hopen de mijndirecties er niet alleen op dat de 11000 aangeworven arbeiders, die daar nu aan werken, zich voor den mijnarbeid zullen laten vinden, doch ook dat uit het dan ontsloten Azo-land de als voortreffelijke arbeiders bekende Joroeba-lieden voor den mijnarbeid verkregen zullen worden. Voorshands weten de mijndirecties geen anderen uitweg dan invoering van gedwongen arbeid of het aanwerven van Chineesche koelies, wanneer ten minste geen hulp verkregen kan worden uit de in dit opzicht beter voorziene Engelsche koloniën Sierra Leone en Lagos door aldaar aan de onderhoorigen vrijen emigratie toe te staan; doch hierop is niet veel kans, daar deze de lieden best zelf kunnen gebruiken.

Wat den financieelen toestand van de Engelsche Goudkust-kolonie betreft, Dr. Meyer bespreekt statistieke gegevens die tot 1901 loopen, toen de invloed van den spoorweg zich nog niet kon doen gevoelen. De in- en uitvoer die sedert 1897 in omvang toenamen, waren in 1901 ten gevolge van den Asjanti-oorlog weder gedaald, terwijl de aanvankelijke toename niet aan meer uitvoer van goud, doch aan dien van caoutchouc te danken was. De goud uitvoer was van 1891 tot 1900 steeds verminderd en daalde van 20743 onsen tot 8944 onsen. De waarde van den invoer die 1897 ruim £ 900,000 bedroeg was in 1901: £ 1.269.000 en die van den uitvoer in die jaren £ 858.000 stijgende tot £ 1.112.000 in 1899 en in 1901 wéder teruggegaan tot £ 868.000. Volgens een andere opgaaf is de uitvoer in 1902 nog lager geweest. De staatsinkomsten hebben daarvan de gevolgen ondervonden en zijn in 1900 te zamen £ 326.000 tegen £ 323.000 in 1899 geweest, terwijl zij te voren veel sterker waren geklommen; daar tegenover zijn ook minder uitgaven gedaan, namelijk £ 267.000 in 1900 tegen £ 310.000 in 1899. Blijkens de laatst beschikbare cijfers over 1902 zou er een deficit zijn.

III

LAGOS.

De Engelsche kroonkolonie Lagos[1], de oude Slavenkust, waar de menschenhandel sedert de ontdekking door de Portugeezen een vijftal eeuwen gebloeid heeft kwam geleidelijk in Britsch bezit, nadat op 27 Dec. 1851 de stad Lagos door de Engelsche veroverd was. Toen in het volgende jaar een negervorst op den troon was hersteld, werd met hem een verdrag gesloten om die plaats

[1] Zie in de Jan. en volgende afl. van jaargang 1904 van het *Bulletin de la Société d'Etudes Coloniales* een rapport over Lagos van den heer De Ceuleneer.

voor den algemeenen handel open te stellen en verder slavernij en wreedheden in zijn land af te schaffen. In 1861 nam Engeland het land feitelijk in bezit en breidde zijn souvereine rechten ook uit over het grondgebied van het naburige Joroeba-land. Een en ander geschiedde slechts met groote opofferingen en gesteund door de *Royal Niger Company*. Aanvankelijk deel uitmakende van de Goldcoast-kolonie, vormde het eilandje Lagos met een strook van de kust tusschen het Fransche gebied en den mond van de Benin-rivier, later een van de drie deelen, waarin de groote kolonie Nigeria was verdeeld, doch een paar jaar geleden is het een geheel afgezonderd gewest geworden, omvattende Lagos en Joroeba-land ter oppervlakte van 74900 K.M.² met naar schatting 3 à 4 millioen inwoners w. o. 308 blanken. De hoofdstad telt volgens verschillende opgave 37000 à 42000 inwoners, waaronder 150 of 233 blanken, terwijl de inlandsche steden Abeokoeta en Hadan respectievelijk op 100.000 en op 80.000 zielen geschat worden[1]).

Hoewel deze kolonie een van de welvarendste van West-Afrika moet zijn, wordt het klimaat een van de ongezondste genoemd; de sterfte is er zoo sterk dat volgens officieele statistieken de geboorten onder de inboorlingen geen gelijken tred daarmede zouden houden. Van de Europeanen, die er in den regel niet langer dan 12 maanden aan een stuk verblijven, is de sterfte van 85 per duizend in 1881 thans gedaald tot 64 per duizend 's jaars.

Lagos, gelegen op het gelijknamige eiland, dat ongeveer 975 H.A. oppervlakte heeft, nabij de plek waar verschillende lagunen aan de slavenkust in de golf van Benin uitwateren, is een van de belangrijkste handelscentra van de Afrikaansche westkust. Een gevaarlijke bank scheidt de lagune van Lagos van de zee en kan slechts gepasseerd worden door schepen met geen grooter diepgang dan 10 voet. Door herhaaldelijke veranderingen waaraan de vaargeul blootstaat wegens het verplaatsen van de zandbanken en door de zuidelijke en Z. Z. O.-winden is de vaart er gevaarlijk. Toch wordt het wel eens „The Liverpool of West Africa" genoemd. In 1901 kwamen er 455 stoombooten aan met een inhoud van 485.031 ton. De waarde van den invoer wordt voor 1902 berekend op £ 915.000 en die van den uitvoer op £ 1.285.000. Volgens Dr. Hans Meyer was de van 1897 tot 1899 sterk toenemende handelsomzet daarna weder gedaald en dit wel wegens het afnemen van den uitvoer van ivoor en caoutchouc, ook omdat er strenge maatregelen tegen de roof-exploitatie van het laatste artikel waren genomen. Later waren de uitvoercijfers weder hooger ten gevolge van meer uitvoer van palm-olie en pitten, welke door den spoorweg gemakkelijker afgevoerd kunnen worden.

In 1896 is het meergenoemde Engelsche huis Shelford en Co. begonnen met den aanleg van een spoorweg van Lagos naar Ibadan, ter lengte van 197 K.M. met de spoorwijdte van 1.067 M. Deze baan is op 14 Maart 1901 ingewijd en heeft met inbegrip van het rollend materieel *f* 55 à *f* 60.000 per K.M. gekost. Het volkrijke Abeokoeta dat 175 M. boven den zeespiegel ligt, is met een zijspoor van 5 K.M. met de hoofdlijn vereenigd. De kosten van den bouw worden bestreden uit eene door de kolonie aangegane leening van £ 1.053.700, die evenwel niet toereikend schijnt te zijn om den spoorweg geheel in werkbaren toestand te brengen. Aan rente en aflossing neemt die

---

[1]) Uitgave 1903 van Justus Perthes' Taschen atlas.

leening nu reeds 22½ pCt. van alle inkomsten der kolonie in beslag, namelijk in het financieele jaar 1901/02 £ 51.730. Van den spoorweg werden de bruto-ontvangsten voor 1902/3 op £ 52.200 geraamd en de exploitatiekosten op £ 43.600, zoodat de netto opbrengst slechts £ 8600 zoude wezen; doch in werkelijkheid is er verlies en volgens Dr. Meyer zou een plaatselijk blad zulks toeschrijven aan het te groote personeel, dat bij den spoorweg in dienst is. Ook de heer De Ceuleneer is niet gunstig in zijn oordeel over het beleid bij aanleg en exploitatie. Hij vindt de aanlegkosten van een millioen pond sterling veel te hoog, waar geen groote terreinbezwaren werden aangetroffen en schrijft dit toe aan het verspillen van arbeidskrachten door niet behoorlijk op taak te doen werken. Waar de financieele resultaten zoo ongunstig zijn, kunnen de verwachtingen niet groot wezen omtrent het denkbeeld om de lijn voorbij Ibanan door te trekken tot aan den Niger bij Jebba. Intusschen schijnt toch eene verlenging tot Oshogbo en eventueel tot Illorin te zijn toegestaan. Deze Niger-verbinding moet in commercieele en strategische waarde trouwens achter staan bij de concurreerende lijn door Fransch Dahomey van Kotonoe naar Tsjaoeroe aan den Niger (Jan.-afl. bl. 118), welke volgens dien schrijver door de Franschen veel meer practisch en zuinig is aangevat, dan de Engelsche onderneming. Het meerendeel der goederen die van den Boven- en den Midden-Niger onder anderen uit Sokoto komen, zullen den weg over Dahomey verkiezen, dank zij de vergemakkelijking van de toegangen derwaarts en de pogingen door de Franschen in het werk gesteld om de karavanen uit het Noorden daarheen te leiden. De aanleg van dien spoorweg gaat snel vooruit en hij zal, na voltooiïng, van het loshoofd te Kotonoe direct naar het binnenland doorloopen.

De lijn van Lagos naar Ibadan heeft daartegenover het nadeel dat zij begint bij een eilandje in de lagune, Iddo genaamd, dat zelf met de hoofdplaats door een lange brug, de „Carterbridge", is vereenigd, die alleen £ 83.080 heeft gekost en hoewel nog niet lang geleden voltooid, reeds in zulk een reparabelen toestand verkeert, dat het verkeer er over voor voetgangers zelfs tijdelijk verboden werd. Deze brug heeft een lengte van 640 M. en zal voor spoorwegverkeer niet geschikt zijn, voordat zij geheel is versterkt, want de ondergrond der lagune moet zoo zacht wezen, dat de pijlers geen voldoende draagvermogen hebben. Het laden en lossen van koopwaren moet dus voorloopig niet te Lagos zelf, maar te Iddo plaats hebben en daardoor zal de spoorweg veel van zijn nut verliezen, want de stoomers kunnen dit eiland zeer moeilijk bereiken. Voor Lagos zelf treedt het vraagstuk van de zandbank meer en meer op den voorgrond, vooral daar met den spoorweg het verkeer nog zal toenemen. Het maken van een steiger, die in zee uitgebouwd wordt, schijnt onvermijdelijk, daar de gevaarlijke waterweg in de laatste 10 jaren reeds 14 stoombooten heeft doen verloren gaan. Terwijl de spoorweg thans reeds met een brug van 750 M. van Iddo naar den vasten wal loopt, schijnt het de bedoeling later het spoor van den te bouwen steiger over de brug tusschen Lagos en Iddo, waar nu slechts een trambaan ligt, door te laten gaan. Door de hooge kosten aan een en ander verbonden heeft de kolonie het invoerrecht op importgoederen reeds moeten verdubbelen van 5 op 10 pCt. der waarde, doch daarvoor is weder een factor in het nadeel van deze verbinding ontstaan, vergeleken met den spoorweg van Kotonoe op het Fransche grondgebied.

Als eigenaardige bijdrage tot het comfort, dat de spoorweg Lagos-Ibadan aan inlandsche reizigers aanbiedt, kan een afbeelding dienen uit de *West African Mail* overgenomen in het aangehaalde „Bulletin" van 1904 (bl. 190) waar men die reizigers opgepropt ziet staan in een viertal open goederenwagens.

Over het algemeen krijgt men van de financiën der kolonie Lagos geen gunstig denkbeeld, als men nagaat dat in 1901 van de totale ontvangst der schatkist ad £ 211.467 het grootste deel of £ 193.924 bestond uit invoerrechten en dat van deze er £ 133 834 werden verkregen uit geheven recht op sterke dranken, waarvan in 1901 werden ingevoerd 459000 gallons jenever en 128.500 gallons rhum, ongerekend nog de whiskey, cognac en dergelijke, waaraan de Europeanen zich te buiten gaan. [1]) Wat de voortbrengselen van Lagos betreft, de caoutchouc-handel zal op den duur te niet loopen door de ruwe wijze, waarop de Joroeba's met de boomen omspringen en ze om het sap te winnen eenvoudig omkappen. Ook van goud had men hier groote verwachtingen, doch de beursspeculatie heeft er niet zulk een vlucht genomen als in de Goudkust-kolonie. De Gouverneur is in dit opzicht sceptisch gestemd en stelt zich veel meer voor van den landbouw met behulp van inboorlingen. Om deze in de hand te werken, worden het uitvoeren van werkkrachten uit Lagos zooveel mogelijk tegengegaan. Hoofdzakelijk belooft het stelselmatig kweeken van katoen voordeelig te zijn. De Joroeba's, Noepe's en Haoessa's zijn daarmede reeds vertrouwd en er bestaat een zeer ontwikkelde inlandsche weefindustrie. Het gouvernement van Lagos heeft met de op 7 Mei 1902 te Manchester opgerichte „British Cotton Growing Association" daarvoor Joroeba-land uitgekozen, waar de katoencultuur behalve over een vruchtbaren bodem ook over ruime arbeidskrachten beschikken kan, terwijl het vlakke terrein en zich beter voor spoorwegbouw leent, dan in de geaccidenteerde wildernissen der naburige koloniën. Men stelt zich voor dat de inlanders het product op eigen grond zullen planten en dat de genoemde maatschappij het ruw opkoopt, om het zelf door machinale behandeling voor export geschikt te maken. Als voorbeeld heeft hierbij de Fransche Senegal- en de Engelsche Gambia-kolonie gestrekt, waar de cultuur van aardnoten op overeenkomstige wijze zulk een vlucht heeft genomen.

IV.

NIGERIA.

Een uitvoerige studie over het Niger-protectoraat is opgenomen in de Januari- en Februari-afl. van het *Bulletin de la Société d'Etudes Coloniales* van 1905. In deze streken waren reeds lang verschillende Engelsche maatschappijen werkzaam, terwijl omstreeks 1880 ook de Franschen een dertigtal kantoren aan den Niger hadden. Om tegenover deze sterker te staan vereenigden de Engelschen zich onder den naam van „National African Company" en waren omstreeks 1884 in het bezit van 32 à 33 factorijen aan den Niger en zijn takken. In dat jaar en in 1890 en in 1894 sloot deze maatschappij

[1]) Bulletin 1904 bl. 181, e. v.

verdragen met den Emir van Sokoto, waardoor zij protectoraatsrechten op het uitgebreide gebied der Haoessa's kreeg, tegen een in 190. weder ingetrokken jaargeld. De door de Britsche regeering gesteunde machtige maatschappij had in een jaar tijd bovendien wel drie honderd overeenkomsten met andere negervorsten gesloten en kreeg op 10 Juli 1885 van de Britsche Regeering een octrooi, dat veel overeenkomst had met dat van de „East India Company". Zij nam den naam aan van „Royal Niger Company, Chartered and Limited" en naar schatting had zij toen reeds een gebied van 7 à 80..000 K.M². met 20 à 30 millioen inwoners in haar macht. De grenzen van den invloedssfeer der R. N. Co. werden afgebakend door de overeenkomsten tusschen Engeland en Duitschland van 7 Aug. 1885, 27 Juli en 2 Aug. 1886 en krachtens deze behield zij de jurisdictie over het gebied van de Beneden-Niger en dat van de Benoewé. Engeland had verder, krachtens tractaten door E. H. Hewett gesloten met inlandsche hoofden aan de kust op 5 Juni 1885 zijn protectoraat afgekondigd over de geheele kuststreek van af de bezitting Lagos tot aan de rivier Rio del Rey op 9° Oosterlengte, behalve de gebieden, die aan de R. N. Co. waren afgestaan. Dat Engeland omstreeks 1890 door de willekeurige bezetting van Sokoto de expansie van Frankrijk in deze streken een zwaar échec heeft doen lijden is reeds vroeger in dit tijdschrift terloops medegedeeld (Mei-afl. bl. 685). Genoeg zij het te vermelden dat de Royal Niger Company geleidelijk een geduchte macht verwierf en in 1898 niet minder dan 42 stations bezet hield, waarvan Asaba, Akassa en Lokoja aan den Niger de voornaamste zijn, met eerstgenoemde plaats als administratief middelpunt.

In 1899 werd echter in het Lagerhuis een wet aangenomen, waarbij de noodige fondsen werden toegestaan om het octrooi van de maatschappij terug te koopen en dit werd op 1 Jan. 1900 herroepen. De directe administratie van haar gebied ging over in handen van de Britsche regeering en de R. N. Co. keerde terug in den toestand, waarin zij aanvankelijk had verkeerd, die van eenvoudig handelslichaam, waarbij het kapitaal tot £ 319.760 werd teruggebracht, doch uitgestrekte gronden aan haar in eigendom verbleven. De Regeering ging er onmiddellijk toe over om het beheer der nieuwe bezittingen te regelen en verdeelde het gebied in twee groote gedeelten, Noord-Nigeria en Zuid-Nigeria, welke gescheiden werden door een lijn, die ongeveer met den 7den breedtegraad samenvalt en langs de stad Ida loopt. Hoe een groot deel van deze gebieden feitelijk nog in het geheel niet onderzocht was en op de inlandsche vorsten veroverd moest worden, valt buiten het bestek van dit opstel. Genoeg zij het er op te wijzen dat voor den bloei van den handel afvoerwegen naar den Niger, waar langs de karavanen zich bewegen kunnen, een levensvraag vormen en ook de aanleg van spoorwegen kwam er ter sprake. Thans bestaan deze feitelijk nog niet in Noord- en Zuid-Nigeria. De High Commissioner van Noord-Nigeria, Sir Frederick Lugard is een voorstander van het doortrekken van den Lagos-spoorweg niet alleen van Ibadan over Iwo, Ikerim en Illorin naar Jebba of Rabba aan den Niger, maar van daar in N. O. richting dwars door zijn gewest naar Kano, het groote handelscentrnm van Sokoto. Het is wel waarschijnlijk dat zulk een spoorweg in de Haoessa-landen een locaal reizigersverkeer zou hebben, maar daarvan kan hij niet bestaan, als wegens den grooten afstand tot de kust de vrachten voor export ontbreken. Eerder

zou men er dan nog aan kunnen denken om van het punt waar de Kadoena, een zij-rivier van den Niger in die richting, ophoudt bevaarbaar te zijn, een stuk spoorweg landwaarts in te bouwen. Het sterkst is nog het argument van het strategisch belang van een lijn van Lagos naar Kano, doch hiervoor zal Engeland, waar in dit geval geen groote politieke oogmerken in het spel zijn, als bij den bouw van den Oeganda-spoorweg, wel geen lijn van 1000 K.M. lengte van de kust naar Kano willen aanleggen. Volgens Dr. Hans Meyer zijn er in Engeland dan ook weinigen die op Lugard's plannen ingaan en hij gelooft dat de Manchester kooplieden lang zullen kunnen wachten voordat de voorspelling van het katoensyndicaat vervuld wordt dat Noord-Nigeria het grootste katoen-voortbrengende gewest der wereld zal worden. Lagos verkeert in dit opzicht in een meer belovenden toestand.

Het punt, waar de genoemde Kadoena-rivier onbevaarbaar wordt, heet Bari-Joeko en deze plaats is thans met Zoengoeroe, den zetel van het bestuur, verbonden door een tramweg met smal spoor, die ter lengte van 20 K.M. sedert 1902 in exploitatie is. Er is sprake van deze door te trekken tot Baro aan den Niger, eenige mijlen benedenstrooms van Egga, omdat schepen met 6 à 7 voet diepgang, en van half Augustus tot half October zelfs met 10 voet diepgang, van de kust tot daar kunnen opvaren. De regeering heeft ook tracé's laten opnemen voor de verlenging van de lijn naar Zoengoeroe tot Zaria en Kano, ter lengte van respectievelijk van 245 en 132 K.M.

Andere ontwerpen, die ter sprake zijn gebracht door den genoemden High Commissioner, zijn het bouwen van een spoorweg van Ibadan naar Sapelle of Sapelli, een rivierhaven op de Benin, een arm van den Niger, waardoor men bij de vaart het gevaarlijke aankomen te Lagos zou vermijden en dus de aldaar voorgenomen havenverbeteringen, die wel een millioen pond sterling zullen kosten, kan uitwinnen. Eindelijk heeft het gouvernement zich ernstig bezig gehouden met een spoorlijn van het Tsjad-meer naar Old Calabar (aan de kust niet ver van de grens van Kameroen). Nu echter door den tocht van den Franschen kapitein Lenfant naar het Tsjad-meer bewezen is, dat men te water langs den Niger en diens zijrivier, de Benoewé, met vaartuigen van 250 tot 300 ton kan komen tot Jola en binnen het verdere Britsch gebied zelfs nog met stoombootjes van 50 à 60 ton verder door kan gaan, zal dit spoorwegplan in elk geval eene belangrijke wijziging moeten ondergaan.

VARIA.

OUDE INDISCHE FAMILIES.

Op 21 Juni 1905 overleed te Batavia de heer Jacobus Leonardus Martens, die, op 6 December 1816 geboren, dus den leeftijd van 88 jaar bereikte. Op 19-jarigen leeftijd als klerk in dienst getreden bij de directie der genie, ging hij al spoedig over bij de afdeeling boekhouden der generale directie van financiën op een salaris van *f* 50 's maands. In 1838 werd hij op datzelfde bureau eerste klerk op *f* 140, het jaar daarop tweede commies, in 1848 eerste commies, in 1855 hoofdcommies, in 1862 vendumeester met een tractement van *f* 600 per maand. Na in 1864 op wachtgeld te zijn gesteld, kreeg hij in 1865 zijn pensioen. Elf jaar later maakte het gouvernement nog eens van zijn diensten gebruik door hem voor een jaar bij de Weeskamer te Batavia te werk te stellen. Tot aan zijn laatste ziekte was de heer Martens iederen dag ijverig in de weer. Eene Maleische vertaling van het Nieuwe Testament laat hij onafgewerkt achter. Eerder verschenen van zijn hand de Concordantie op den Koran en eenige vertalingen in het Maleisch; eene aanschouwelijke voorstelling van het Mohammedaansche erfrecht wacht nog slechts op den druk.

Men wees op dezen opgewekten vriendelijken ouden heer als iets buitengewoons, als iemand, die de kunst had uitgevonden om in Indië oud te worden en een Duitsch professor, die het niet gelooven wilde, moest uit zijn eigen mond vernemen, dat hij een tachtiger voor zich had; een tachtiger, die, als hij zaken had te doen, kennissen wilde zien, zonder hulp naar de tram stapte en in de kantoren van de stad trappen op en af ging.

Naar aanleiding van het in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* overgenomen overlijdensbericht, schreef men aan dat blad in het No. van 21 Juli jl. dat de stamboom van den ouden heer Martens indertijd tot onderwerp van eene wetenschappelijke studie was gemaakt door kapt. Fedor Schulze te Batavia, die in het „Zeitschrift für Ethnologie" van 1896 dezen stamboom liet afdrukken en er eenige aanteekeningen aan toevoegde. Dat Europeesch bloed bij doelmatige kruising in Indië veel langer dan drie geslachten kan blijven voortleven wordt daardoor ten duidelijkste aangetoond.

De alleroudste heer Hendrik Martensz (zooals hij zijn naam schreef), te Alkmaar op het laatst der 17de eeuw geboren, en zijne echtgenoote Avia van Soerden, hadden één kind, een zoon Robbert en van diens eerste vrouw, Catharina van Spelt, stamt de thans in het 6de geslacht levende familie Martens. Zooals gebruikelijk was, werd Robberts's sterfdag gegraveerd in een zilveren lepel en vork: „Ter gedachtenis van den ondercoopman en geweesen Manipas Resident Robbert Martensz, overleden tot Amboina den 1n April

Anno 1758". Van Robbert's tweede vrouw, Jacomina Hendriksz, van Hollandsch-Portugeesche afkomst, stamt de tak-Cordesius, want beider dochter, de mooie Louisa Cornelia, „de roos van Ambon", trouwde een Duitschen medicinae doctor Frischen, en de dochter van deze beiden, Catharina Maria, huwde met Cordesius en werd de stammoeder van een talrijk geslacht.

Een dochter van Catharina van Spelt, Robbert's eerste vrouw, werd de stammoeder der geslachten Van Rijswijk en Luyke; een zoon, Hendrik, hoofd van het derde Martens-geslacht, trouwde een Hollandsch-Portugeesche vrouw (familie Dias) en de oudste zoon, het oudste kind tevens, Jan Hendrik, zorgde dat het geslacht Martens niet uitstierf. Hij is viermaal getrouwd geweest; zijne eerste vrouw was eene inlandsche van Ambon en van haar stamt de thans in Utrecht wonende familie Burg; zijne tweede echtgenoote, Jacoba Margaretha van Christoffels, gaf het aanzijn aan het geslacht Brouwer; zijne derde was Catharina, Abigaïl van Clootwijk, de vierde Sophia, Frederika Fey, en van deze vrouw is de thans overleden Jacobus Leonardus Martens het oudste kind. Uit diens huwelijk met eene vrouw van Chineesche afkomst sproten drie kinderen, uit het huwelijk met Egeritha Contradina Suyker vier, van welke Robbert Eduard het derde is; zijn oudste zoon, Jacobus Leonardus geheeten naar zijn grootvader werd te Batavia den 28sten Augustus 1890 geboren en is de stamhouder van het geslacht.

NIJVERHEIDS-ADVIEZEN VOOR JAVA.

Nu de praeadviezen van de heeren Mr. P. Maclaine Pont, J. Homan van der Heide en H. van Kol over de door de „Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en Statistiek" gestelde vraag: „Welke regeeringsmaatregelen nopens de nijverheid op Java zijn in het belang der inlandsche bevolking te nemen" in een boekdeel van 200 bladzijden (Amst. Joh. Muller 1905) verschenen zijn, moge, in aansluiting aan de aankondiging van den arbeid van laatstgenoemde (in de vorige afl. bl. 1198), ook op dien van de beide andere adviseurs de aandacht worden gevestigd.

Mr. Maclaine Pont beweegt zich op practisch terrein en geeft eenige te waardeeren wenken omtrent hetgeen, waarvan men zich te onthouden zal hebben, en wel in de eerste plaats van het verspillen van geld aan emigratieproeven, die met het oog op de groote jaarlijksche toeneming der bevolking nutteloos zijn. Voorts wil hij de regeeringshulp bepalen tot de bewoners der gouv. landen en op de particuliere landerijen den eigenaren slechts alle bemoeienis met de politie ontnemen. Daarentegen moet voldoende geld worden toegestaan voor het landbouwdepartement, omdat hij meent dat dit de productie van rijst per vierkante eenheid oppervlak zal kunnen helpen opvoeren, op dezelfde wijs als zulks in 30 jaar met de suikerproductie het geval is geweest. Fondsen voor irrigatie moeten daar natuurlijk mede gepaard gaan en hij wil daarvoor, van het voor de ontwikkeling op Java bestemde bedrag van 3 millioen 's jaars, nog één millioen boven de gewone uitgaven afstaan. Het overige zou hij wenschen te bestemmen voor afschaffing van de geheele bedrijfsbelasting en van de rijtuigbelasting voor inlanders en eindelijk een ton 's jaars geven voor de aanmoediging der zeevisscherij. Al de andere maatregelen,

die Mr. Pont voorslaat kosten vooralsnog geen geld, hoewel de verlaging van de winst op het zout in een volgend jaar toch reeds een gevoelig deficit zou opleveren. In de eerste plaats wijst hij op het belang der Europeesche industrie voor Java en hoe deze voor den inlander onmisbaar is, zoodat vreemd kapitaal van den landbouw aldaar niet afgeschrikt mag worden. Ten opzichte van den veestapel, waar het Gouvernement tot dusver weinig voor deed en een enkele keer, dat daarop een uitzondering werd gemaakt, de uitkomst niet gelukkig was, wordt onthouding gewenscht. Mijnbouw moedige men aan door een liberale mijnwet.

Bij de bespreking van den boschbouw wordt op geestige wijze aangetoond hoe men hier zoowel het ei, als het later daaruit verwachte kuiken wenscht te bezigen en ten slotte van datzelfde ei nog naar een omelet streeft. De exploitatie wordt overgelaten aan de particuliere industrie, de inlanders genieten kaploon, de regeering ontvangt den prijs voor het hout: het ei. Daarop besloot men de exploitatie zelf ter hand te nemen, men zou 225.000 M³. 's jaars kappen: het kuiken. Het onmiddellijk gevolg was vrees bij de particuliere houtaankapmaatschappijen voor de toekomst, inkrimping van het bedrijf enz. Alleen door de angst voor de gouvernementsconcurrentie werd eene industrie gesmoord, die duizenden Inlanders had kunnen voeden en veel kapitaal naar Java lokken. Wel bleek die concurrentie niet zoo erg, van de in 1902 verkregen 172.000 M³. waren slechts 7500 M³. afkomstig van de Gouvs. houtvesterijen, doch men wist dit niet vooruit en niemand weet wat er van komt, zoodat solide menschen van zaken niet meer entameeren dan noodig is om hun bedrijf even gaande te houden.

Ten slotte komt de omelette in den vorm van het voorstel van den Directeur van O. E. en N. om den inlander voor niets of voor zeer weinig geld djatihout uit 's lands bosschen te geven voor scheepsbouw en ander timmerwerk. Hiermede worden echter zoowel het gouvernement als eigen ondernemer, als de particuliere houtkapperijen en hunne afnemers in de tweede hand bedreigd. De Regeering, die aanving tegen hare eerstehands afnemers te concurreeren, zoude thans ook op groote schaal gaan concurreeren als detaillist? Geen bedrijf is op die manier denkbaar, zegt Mr. Pont. Toch verdient dit bedrijf de volle aandacht, want in 1903 bracht het nog *f* 2.202.000 in de schatkist.

Terwijl onderzoek betreffende eene uitbreiding der zoetwatervisscherij wordt aanbevolen, zal de zoutwatervisscherij bestudeerd en geregeld moeten worden, doch deze taak is voor het reeds met werk overkropte Binnenl. Bestuur te zwaar en daarom wil Mr. P. een college voor de zeevisscherijen instellen. Tevens wordt opgekomen tegen het denkbeeld om al vast invoer van buitenlandsche visch door hoog invoerrecht te weren, hetgeen gepaard met de bescherming der inlandsche textielindustrie voor de bevolking als eerste gevolg van de jongste belangstelling der Nederlanders in hare „inzinking" dure visch en dure kleeren en misschien gebrek aan visch en aan kleeren zou te wachten geven.

Dergelijke puntige zetten uit Mr. Maclaine Pont's betoog zijn zeker van groot nut om de adviseurs tot bezinning te brengen. Zijn studie over den prijs van het zout is niet minder belangrijk, daar zij een der voornaamste grondzuilen van het Indische belastingstelsel raakt.

Na de voedingsmiddelen besproken te hebben, komt het ambacht aan de beurt en wordt het rapport van Mr. Abendanon onder handen genomen. Wat deze op dit gebied voorstelde, wordt in bijzonderheden gecopieerd: „opdat eens duidelijk blijke waartoe men komt, als men de in eene maatschappij aanwezige natuurlijke krachten, door den prikkel van het eigenbelang ieder op zijn terrein en naar eigen lust en kennis werkzaam, versmadende, zijn heil verwacht van de Staats wondermacht".

Aangetoond wordt dat, waar afzet voor een product mogelijk was, het zonder eenige bescherming werd voortgebracht en dat men daar niet gediend was van Regeeringsmaatregelen. Doch niet alleen dat deze achterwege kunnen blijven, men dient er voor te zorgen dat althans de afzet van thans behouden blijve en deze wordt ernstig bedreigd door een ander denkbeeld uit het „Staatsgevaarlijk rapport" van den Directeur, om namelijk het onmisbaar element voor dien afzet, den Chineeschen koopman uit de binnenlanden, te weren. Hier wordt aangetoond dat deze Vreemde Oosterlingen daar juist onmisbaar zijn.

Wil men een practischen maatregel nemen, die de productie van den inlander op geheel Java en Madoera ten goede komt, dan schaffe men volgens dezen adviseur, de bedrijfsbelasting af. Men zal dan zestien ton gouds derven, doch de maatregelen welke de directeur voorstelt zal men ook niet voor niets hebben, terwijl men ten minste weten zal, waarmede men af is en de ambtenaren van een massa werk ontlast, wat van Z.H.E.G's. maatregelen niet gezegd kan worden. Ook de rijtuigbelasting als belemmering van het vervoer, wordt veroordeeld. Dat de opbrengst belangrijk steeg, nadat zij in 1885 verlaagd werd, is een bewijs daarvoor.

Waar de Directeur onderhandsche gunningen voorstaat, wil de heer Pont streng vasthouden aan openbare aanbesteding krachtens de comptabiliteitswet. Zaken zijn zaken en men ga vooral niet in op het denkbeeld om de transporten en leverancies in handen van inlanders te krijgen. Al schrijft een inlander in, dan is het nog volstrekt niet zeker dat een Chinees of Europeaan het geld niet zal verdienen, maar het gouvernement is duurder uit.

Ook van maatregelen tegen den woeker stelt hij zich niets voor. De geldhandel is een bedrijf als een ander, dat betaald wil worden voor zijn arbeid en risico, kennis vereischt, en niet als bijbaantje of uit philantropie ter hand genomen kan worden, wil het in het groot ten bate van de maatschappij strekken.

Daar lage spoor- en tramvrachten den afzet van producten bevorderen, is er, zooals wordt aangetoond, in die richting wel wat te doen, doch men dient vooraf de gevolgen van tariefverlaging na te gaan. Buitendien algemeene verlaging van alle tarieven is volstrekt niet doeltreffend. Men moet de te vervoeren goederen onderscheiden in grondstoffen en bewerkte grondstoffen: nijverheidsproducten. De eerste worden meest over korte afstanden vervoerd en daarvoor is de vrachtprijs op Java niet meer voor verlaging vatbaar. Bij de laatste drukt de vrachtprijs over groote afstanden te zwaar en belemmert daardoor den afzet. Aangetoond wordt dat de tarieven der S.S. aanzienlijk hooger zijn dan die der tramwegmaatschappijen en dat zij voor vermindering vatbaar schijnen, zonder dat de staatsspoor behoeft op te houden winst te behalen. Vermindert deze de vracht, dan moeten anderen wel volgen, zooals uit het jaarverslag der N. I. S. worden aangetoond.

Wat de afzet over zee betreft, wordt gesproken van monopoliefokkerij. Om de zeevrachten omlaag te krijgen moet het streven zijn eenige banden weg te nemen, die de natuurlijke ontwikkeling der N. I. scheepvaart beletten. Voor het overige trachte men de krachtige scheepvaart onzer naburen ten eigen bate aan te wenden. Dit kan bijv. geschieden door de bepalingen af te schaffen, welke hare deelneming in het vervoer van de N. I. producten tusschen de kustplaatsen belemmert, namelijk de uitsluiting van de vreemde vlag voor de kustvaart. Het is niet alleen een onmiddellijk voordeel, dat er van verwacht kan worden, de nawerking in de toekomst kan haar nut hebben. De in 1899 dus 6 jaar voor de expiratie van het contract met de Kon. Paketvaart Mij. tot stand gekomen onderhandsche verlenging tot 1915 wordt hierbij besproken en hoe de oud-directeur Van der Kemp die overhaaste behandeling niet in 's lands belang achtte. Als over eenige jaren weder een spoedvoorstel aanhangig gemaakt wordt om tegen een anderen schotel linzenmoes het feitelijk monopolie dier maatschappij andermaal te verlengen, dan beveelt de heer M. P. de lezing van de argumenten van den heer Van der Kemp nog eens aan. Men vindt ze: Verh. Indisch genootschap 17 Jan. 1889. „Het paswoord op het letterslot der Koloniale schatkist is door hem bekend gemaakt; met het woord „vlag" is zij nu wel wat al te vaak geopend voor subsidies van nationale reederijen". In het belang der inlanders, zou dat woord veranderd moeten worden, omdat er waarlijk wel in andere nooden te voorzien is dan in die van eenige Nederlandsche heeren. Het geldt te zorgen dat de Staat voor de toekomst niet uitsluitend op de K. P. M. aangewezen zij en een der beste middelen daartoe is de mededinging van anderen niet langer te belemmeren.

Wenscht dus ten slotte in zijn résumé Mr. Maclaine Pont de beschikbaar te stellen extra drie millioen niet te besteden in den vorm van rechtstreeksche hulp aan sommige takken van inlandsche nijverheid, ook de derde adviseur, de heer J. Homan van der Heide ziet in zulke maatregelen blijkbaar weinig heil.

Ter bevordering van de welvaart van den inlander kan men streven of naar een verhooging der nijverheidsproductie of naar het wijzigen van de verdeeling der voordeelen, welke die nijverheidsproductie oplevert. Het laatste is echter geen economisch maar een sociaal vraagstuk, dat voor Java geen gewicht heeft. Al werd ook de geheele opbrengst der nijverheid, boven een billijke rente van het kapitaal en betaling van het personeel onder de bevolking verdeeld, dan zoude dit voor een totaal van dertig millioen zielen toch niet genoeg zijn.

Ook in Europa is verhooging der productie noodzakelijk en op Java is volgens den heer H. v. d. H. de toeneming der productie zeer veel geringer geweest dan die der bevolking. Dientengevolge besluit hij tot een achteruitgang, die gekeerd moet worden door van regeeringswege maatregelen te nemen om de productie te doen toenemen. Erkend wordt evenwel dat de invloed der regeering beperkt is. In de allerlaatste plaats wil hij die hulp echter aanwenden voor eene volgens hem ten doode opgeschreven handwerknijverheid, die zich zelfs in den vorm van huisnijverheid niet kan handhaven.

Terecht wordt er de aandacht op gevestigd dat Java nu eenmaal in nauwe aanraking gekomen is met de moderne industrie en handelsbeweging en dat

de primitieve natuurtoestanden er plaats hebben gemaakt voor de maatschappij, gegrond op de geldhuishouding.

Hoewel de heer H. v. d. H. meent dat van den inlander, als hij onttrokken werd aan den fatalen invloed der binnenlandsche omgeving, meer ontwikkeling, van zijn energie en werkkracht te verwachten is, verwacht hij van hem geen leiding bij de fabrieksnijverheid, waarvoor de kapitalen uit het buitenland zouden moeten komen, terwijl het ontbreken van steenkool en metalen al dadelijk de industrieën, welke deze behoeven, doet wegvallen. Kon de textielindustrie zich uitbreiden, zoodat deze geheel in de eigen behoeften voorzag, dan zou zij toch niet meer dan aan ± 40000 menschen werk geven en ook dit zet dus niet aan. In overeenstemming met den gedachtengang, die ook in zijn andere geschriften doorstraalt, is daarom alleen de landbouwindustrie bij machte het gevaar af te wenden. Om deze te ontwikkelen doet hij verschillende middelen aan de hand, die zeker niet onaangevochten zullen blijven. Wij noemen slechts de gedwongen grondverhuur voor export-cultures, die gelijkstaat met een soort van tijdelijke onteigening ten algemeenen nutte; het voortzetten der Solovalleiwerken, het verbreken van het dessaverband enz.

Volgens hem zou de suikerrietaanplant op Java wel verdubbeld kunnen worden en zouden er in de Solovallei, bij voortzetting der werken aldaar, alleen ± 50.000 bouw voor kunnen worden aangewezen. Het is nutteloos om tegenover iemand met zulke vastgewortelde denkbeelden als de heer H. v. d. H. de staking dier werken nog eens te verdedigen, doch dat de technische bezwaren aan dat ontwerp verbonden een sprookje zouden zijn, is gemakkelijker te zeggen dan waar te maken.

Daar in het algemeen het zwaartepunt van het inlandsche volksbestaan ligt en zal moeten blijven liggen in den landbouw en dus maatregelen, die dienen om deze te verbeteren en uit te breiden alle toejuiching verdienen, heeft deze adviseur in de hoofdzaak gelijk, doch zijn advies word ontsierd door de minachting, waarmede hij denkbeelden behandelt niet met zijn stokpaardjes overeenstemmende en door de vele kortzichtige maatregelen die hij aanbeveelt, zooals de protectie door middel van invoerrechten, een maatregel door zijn medeadviseur Mr. Maclaine Pont afdoende bestreden en zijn plannen om op het gebied van grondbezit en dessabestuur allerlei maatregelen te nemen, die door een ernstige regeering wel nooit in overweging zullen worden genomen.

Legt men de drie adviezen nevens elkander, dan is in elk menige te waardeeren opmerking te vinden, doch de slotsom, die het meest met de practijk schijnt overeen te stemmen, is misschien wel die van Mr. Pont om zich zoo min mogelijk met de nijverheid te bemoeien en haar alleen te steunen door intrekking van belastingen, als van deze bewezen is dat zij belemmerend werken. De ingrijpende maatregelen bestemd om haar een kunstmatig leven in te blazen, doen te veel denken aan die ideologen, waarvan zulk een juiste teekening voorkomt in een opstel van den heer Edmond Picard in de Juli-afl. van de *Revue Economique Internationale*, over „Le luxe et les grandes fortunes" (bl. 16): Vijf en twintig jaar geleden, zegt hij, was men nog geheel doordrongen van de overtuiging dat de menschelijke wezens volkomen vrij waren, dat hunne maatschappelijke toestand slechts van hen zelf afhing, dat

men ze door eene verstandige opvoeding geheel kon verbeteren, ja ze zelfs volmaakt kon maken, en dat eene goede regeering van staathuishoudkundigen, ervaren lieden van de soort als Emile de Laveleye bijv., zonder veel moeite hervormingen zouden kunnen invoeren, die geschikt waren om geluk en eensgezindheid op de aarde te verspreiden. Het was slechts een zaak van gezond oordeel (de beroemde Rede) en van goeden wil.

Sedert is men gaan inzien dat wij niet de natuur leiden en ons dienstbaar maken, doch dat zij het is, die ons leidt en beheerscht, dat zij een boven ons verheven mechanisme is, waarvan wij slechts onbeduidende raderen uitmaken. Door deze opvatting verliest men de zucht om alles volgens onze droombeelden te willen inrichten. Men geeft zich over aan de beweging niet blind en werkeloos, maar als een passagier die weetgierig, werkzaam en levendig geinteresseerd is bij de reis van het schip, dat onder een geheimzinnigen en zwijgenden gezagvoerder staat. Of wel men beschouwt zich als een acteur, die een rol vervult, waarbij de natuur als schrijver, als regisseur en als souffleur dienst doet. Men houdt niet op met handelen, zelfs niet met zich vrij te wanen, al voelt men dat dit slechts middelen en blijkbaar voorbijgaande inbeeldingen zijn, welke het geheel bezigt om zijn doeleinden te bereiken.

Van hem, die begrijpt dat de mensch op maatschappelijk gebied het roer niet in handen heeft, is geen groote geestdrift te verwachten voor maatregelen, waarbij eene snelle omkeering van maatschappelijke toestanden beoogd wordt. Toch is hij niet blind voor de gevolgen, die menschelijke wetten en instellingen op den loop der samenleving hebben en wenscht hij in de eerste plaats zich daarvan rekenschap te geven. Om dit te kunnen doen moet men zich zooveel mogelijk van ingewortelde denkbeelden losmaken. Daarbij is het al dadelijk de vraag of alle menschen en volken hetzelfde denkbeeld van geluk hebben. Voor den Europeaan van de 19de eeuw schijnt dit te bestaan in de bevrediging van eerzucht en het zooveel mogelijk genieten van stoffelijke genoegens. Vandaar een jacht naar hooger betrekkingen, geld en pensioen, die vaak op zieldoodende teleurstelling uitloopt. Waar wij bij onze maatregelen in het belang van den inlander geheel voorbijzien dat dit gejaagde levensideaal voor hem geen genoegen is, en dat hij op het punt van bezit bevredigd is als hij daardoor zijn tijd naar eigen smaak en welgevallen besteden kan en in rustige omgeving voortleven, dan brengen wij hem geen geluk, door hem in plaats van den landbouw op eigen grond, de hoogere nijverheidsproductie op te dringen.

Wel dreigt soms de aanraking met de buitenwereld het evenwicht te verbreken en bestaat er gevaar dat de inlander daarbij economisch het onderspit delft, doch als de gelegenheid om geld te verdienen op bescheiden schaal, slechts zoover strekt, dat hij zich nu kan koopen, wat vroeger door eigen industrie werd voortgebracht, dan is het gevaar voor de „inzinking" reeds bezworen. Men mag zelfs aannemen, dat er integendeel een geleidelijke opheffing plaats vindt, nu meer artikelen van betrekkelijke weelde in gebruik komen, waaraan vroeger niet werd gedacht. Maakte de aanraking met de buitenwereld den overgang reeds moeilijk, nog meer is dit het geval, nu door betere hygiene en mindere sterfte er op denzelfden grond zooveel meer menschen als vroeger leven. Doch de praktijk bewijst dat de elasticiteit van de

maatschappelijke verhoudingen groot genoeg is om ook deze een beter bestaan te verschaffen en ondanks alle statistieken op het papier, voorloopig is er nog plaats, al schijnt het ook wenschelijk dat andere middelen van bestaan die van den landbouw aanvullen. Op bescheiden schaal zal dit kunnen, juist door meer handel en verkeer, spoorwegen, industrie, enz. Men late zich niet door cijfers ontmoedigen, doch ga af op den feitelijken toestand en dan zal elk reiziger, die de binnenlanden van Britsch-Indië bijv. vergelijkt met die van Java, zeer zeker omtrent deze laatste een vrij wat gunstiger indruk krijgen. Waar thans Java 12000 zielen per vierk. geogr. mijl telt, tegen Nederland 8466, wijst Mr. Maclaine Pont er op dat Java het dichtst bevolkte land der aarde is en dat dit in veel sterker mate het geval zal worden. „Doch", vraagt hij, „waar men overal in de wereld streeft naar vermeerdering zijner bevolking, omdat die welvaart aanbrengt; waar Sumatra en Borneo hunne ontwikkeling wachten van meer bevolking, waar niemand een gevaar ziet in de dichte bevolking van *Londen*, *België*, of *Malta*, zou daar het bereiken van het desideratum voor Java een gevaar daarstellen? Waar is de grens? Hoeveel per vierk. mijl moet bereikt worden, wil de zegen veranderen in een vloek?"

TOESTANDEN OP CERAM.

In den vorigen jaargang deel II bl. 1717 werden uit de dagbladen eenige berichten over Ceram overgenomen, welke niet geheel juist blijken te zijn. De heer H. Krayer, hulpprediker te Loki, West-Ceram, van wiens mededeelingen over de Christen-Inlanders op dat eiland reeds melding is gemaakt in de Mei-afl. (bl. 725), schrijft ons onder dagteekening van 22 Juni 1905, o. a. hoe, vóór dat de heer Van Oldenborgh Resident van Ambon werd, er reeds eene benteng en eene mobiele colonne te Wahai waren: De nieuwe benteng kwam in 1898 gereed, prachtig liggende op een heuveltop en ruim van drinkwater voorzien. Destijds was als Commandant Civiel gezaghebber te Wahai de 1ste Luitenant Gijsberti Hodenpijl, die, terwijl men met den bentengbouw bezig was, ook zijn aandacht aan het civiel bestuur moest wijden. Deze Commandant begon met patrouilles te maken. Uit den aard der zaak patrouilleerde hij eerst in den omtrek van Wahai en kreeg ook de kustlijn een beurt, die oostwaarts zich uitstrekt tot de grenzen van de afdeeling Waroe, westwaarts tot de grenzen der afdeeling Kairatoe, thans West-Ceram. Toen kwam in 1900 de 1ste luitenant F. J. P. Sachse.

„Het land achter Wahai was nog nooit bezocht en de bergen en wegen terra incognita. Wat men op kaarten vond, had men op getuigenis van Alfoeren geteekend. De heer Sachse opende feitelijk het achterland van Wahai, bezocht de Alfoersche dorpen, trad overal vredestichtend op, had veel succes en wist zich populair te maken bij de Alfoeren der Wairama, Nisawēlē en Mahoeala stammen. Het land werd door den heer Sachse in kaart gebracht, de bewoners kwamen in aanraking met het bestuur en er ordende zich een geregelde toestand.

„Er was vrede en de pantserplaten, die rondom in de benting hingen boven de palisadeering werden in het magazijn opgeborgen. De Alfoersche regenten volgden bereidwillig zijne bevelen en ook in commercieel opzicht ging de afdeeling Wahai vooruit.

„Den bewoners van Wahai leerde hij sawah's aanleggen, die in de bocht van Sawai de kostelijke damar-bosschen ontginnen en met open oog en scherpen blik ontdekte hij vindplaatsen van zwarte kolen, volgens de machine-officieren der Kon. Paketv. Mij. anthraciet".

In verband met hetgeen omtrent Kairatoe was gezegd, wordt opgemerkt dat de naam dezer afdeeling bij Staatsblad van 1 Jan. 1904 No. 2 veranderd is in West-Ceram en dat de heer Sachse van Wahai naar Piroe werd overgeplaatst. Het plaatsje Kairatoe ligt (zie Mei-afl. bl. 726) nabij den ingang van de Piroebaai aan den oostelijken oever. De posthouder die hier oorspronkelijk zijn verblijf hield, bracht ettelijke jaren geleden zijn standplaats over naar Hatoesoea (aan denzelfden kant iets dieper de baai in). Door de ramp van 1899 werd Hatoesoea, alwaar de heer L. A. Ch. Moorrees posthouder was, verwoest en zijn standplaats naar Piroe overgebracht. (Dit Piroe ligt geheel binnen in de baai). Nadat deze posthouder in 1902 door een Atjeher aangevallen en verwond was, waarbij hij het gebruik van zijn hand moest missen, verkreeg hij zijn ontslag en werd in zijn plaats de heer M. Soelilatoe, een Ambonees te Piroe aangesteld. In April 1904 ging het bestuur echter over aan den civiel gezaghebber der afdeeling West-Ceram, den heer Sachse, over wiens flink optreden de heer Krayer met den grootsten lof spreekt.

„Onder zijn leiding werd het kampement opgericht, kreeg Piroe een nieuw aanzicht en werd een aanvang gemaakt met de organisatie van West-Ceram, het land van het kakehanverbond en de snellers. Hij maakte verschillende patrouilles over land en over zee en ondernam de moeitevolle tochten naar Lohia, Roembĕroe, Boeria en Doenoetĕloe, van waar Prof. Martin en de posthouder Pieters destijds vluchtten. Ontving men Sachse hier eerst wantrouwend, bij zijn heengaan deed men hem uitgeleide, gaf men vruchten aan de manschappen en scheidde als de beste vrienden. Het land bracht hij hier ook in kaart.

„Als commandant van de colonne van Piroe, versterkt met die van Ambon en eene marine landingsdivisie, trok hij op tegen de Alfoeren van Roemahsoal. Zijn kalmte en doorzicht deden hem den terugtocht op het gunstige oogenblik ondernemen en hij had het resultaat dat de Alfoeren van Roemahsoal zich onderwierpen, in politieke verbinding met hem bleven en begonnen de boete te betalen.

„In Maart 1905 werd de heer Sachse vervangen door den 1sten Luitenant W. Ruinen, die in denzelfden geest werkt als zijn voorganger, van welken arbeid resultaat mag worden verwacht".

Ten slotte schijnt ook de postlooper, die alleen beschermd door een Nederlandsche vlag dwars over het eiland trekt, eene legende te zijn, want de heer Krayer zegt dat iedere post door 8 à 10 man gebracht wordt, die geen vlaggen maar wel elk een geweer en een parang hebben. De postweg loopt van Amahei naar Hovale Kolalinji (bocht van Sawai) vandaar naar Pasanĕa en dan in een prauw naar Wahai, en juist door dat deel van Ceram, waar geen Alfoeren wonen en op verren afstand van de tuinen.

De schrijver voegt er nog aan toe dat de toestanden onder de patalima (Wahai) geheel anders zijn dan onder de patasiwa (West-Ceram) en dat het terrein van West-Ceram een versteende golven-massa gelijkt, bergen hòog opgeworpen tot 2000 M. schots en scheef door elkander gegooid.

HET VERKRIJGEN VAN MIJNCONCESSIES OP MADAGASCAR. [1])

I. Goud, edele metalen en edelgesteenten. Het opsporen en ontginnen van natuurlijke lagen van goud, edele metalen of edelgesteenten, zooals die voorkomen in aanspoelingen, ophoopingen, lagen of aders, die in het grondgebied der kolonie Madagascar voorkomen, is onderworpen aan de bepalingen van het decreet van 20 Febr. 1902.

Deze nieuwe regeling eischt wel ernstiger waarborgen van den prospector en den ontginner, maar vereenvoudigt de te vervullen formaliteiten en verzekert aan den bezitter van eene vergunning tot ontginning, het bezit van den mijngrond, die hem is toegewezen.

Europeanen en daarmede gelijkgestelden, geen ambtenaren der kolonie, en speciaal daarvoor opgerichte maatschappijen, die zijn samengesteld overeenkomstig de Fransche wetten, hebben het recht vergunningen tot opsporing en ontginning te krijgen. Inboorlingen moeten daartoe vooraf door den Gouverneur Generaal worden gemachtigd. Eindelijk kan een gemachtigde, die zelf voldoet aan de vereischte voorwaarden om eene vergunning te krijgen en in het bezit is van een behoorlijke volmacht, de vereischte formaliteiten vervullen, in vervanging van een persoon of eene maatschappij. De een zoowel als de ander zijn echter verplicht woonplaats in de kolonie te kiezen en van dit domicilie kennis te geven, waar hun alle noodzakelijke beteekeningen naar behooren zullen worden gedaan.

Aile werkzaamheden van opsporing of ontginning zijn verboden binnen die streken, welke krachtens decreet of besluit voor gesloten zijn verklaard, en eveneens binnen of in een omtrek van 50 Meter buiten gesloten eigendommen, huizen, putten. begraafplaatsen, gemeenschapswegen en alle werken van openbaar nut of kunstwerken, tenzij de eigenaar of het bestuur, naar omstandigheden dit verbod opheft of beperkt.

Ieder persoon, die zich wenscht bezig te houden met het opsporen van goud, edele metalen en edelgesteenten op een door hem uitgezocht terrein, behoudens de boven vastgestelde verbodsbepalingen, moet den omtrek van het opsporingsgebied op eene kennelijke wijze aanduiden door in het midden van dien omtrek, begrensd door een cirkel van 2 K.M. straal, een seinpaal te plaatsen met een opschrift, dat in de Fransche taal aanduidt het doel der opsporing, den naam van den persoon of van de maatschappij voor wie de vergunning zal worden gevraagd en den datum van het stellen van de paal. Elke seinpaal moet zich op een minsten afstand van 2 K.M. van elke andere reeds opgerichte paal bevinden en voorts staan buiten den omtrek van elke reeds bestaande ontginning.

Nadat het teeken van occupatie aldus is aangebracht, moet de opspoorder tot het hoofd der bestuursafdeeling, waar binnen de paal gelegen is, een verzoek om eene vergunning tot opsporing richten, waarin de persoon of maatschappij, waarvan sprake is wordt vermeld en door middel van over-

[1]) Dit artikel was reeds afgedrukt toen in de dagbladen het bericht ve.scheen dat volgens de *Financial Times* over een paar weken een nieuwe goudwet voor Madagascar zou worden afgekondigd. Dit is echter een gerucht dat, door de Z.-Afr. P. overgenomen, nadere bevestiging behoeft.

zichts- en detailkaarten, alsook door nauwkeurige aanduidingen, de plaats van het signaal nauwkeurig genoeg moet worden aangewezen, om gelegenheid te geven dit op het terrein terug te vinden en aan eenig geographisch bepaald punt vast te leggen.

Het verzoek wordt door het hoofd van de bestuursafdeeling onmiddellijk geboekt in een bijzonder register, met aanduiding van dagteekening en uur waarop het ontvangen is, en vervolgens door tusschenkomst van den mijncommissaris van het gewest, vergezeld van diens advies, aan den Chef van het Mijnwezen doorgezonden. Na onderzoek, richt deze ambtenaar tot den aanvrager een bevelschrift tot storting van 100 francs; vervolgens geeft hij, op vertoon van eene quitantie dat dit bedrag in een openbare kas der kolonie gestort is, de vergunning tot opsporing af.

Deze vergunning, welke naar prioriteit van de aanvraag wordt afgegeven, zooals deze door de boeking van den datum en het uur in het bijzondere register van het hoofd der bestuursafdeeling is aangewezen, machtigt den bevoorrechte om alle werkzaamheden van ontgraving en peiling tot op elke diepte binnen den bepaalden omtrek te doen, zooals boven gezegd is. Zij is geldig voor een jaar, gerekend van den dag der afgifte; de duur van geldigheid kan verlengd worden met perioden van een jaar, tot een maximum van twee malen, tegen betaling van een recht van 200 francs voor de eerste verlenging en van 500 francs voor de tweede en op eene aanvraag aan den mijn-commissaris van het gewest, gedaan vóór het verstrijken van den te verlengen termijn en onder overlegging van een bewijs van storting van het gevorderde recht.

De houder der vergunning kan gemachtigd worden om over hetgeen zijn opsporing oplevert te beschikken; als hij een recht betaalt van 10 pCt. *ad valorem*, waarvan de grondslag door een besluit van den Gouverneur Generaal wordt geregeld. De vergunning kan worden overgedragen op elk persoon of elke maatschappij, die aan de vereischte voorwaarden voldoet, na storting van een bedrag van 100 Francs in eenige openbare kas in de kolonie. Ingeval van overlijden van den bevoorrechte, heeft de overdracht der vergunning plaats op zijn rechthebbenden, zonder dat er op nieuw recht wordt betaald.

In alle gevallen is geen overdracht definitief, voor dat zij door den mijncommissaris regelmatig is aangeteekend op de vergunningsakte.

Elk bevoorrechte in het bezit van eene vergunning tot opsporing, kan op een willekeurig oogenblik van den duur dier vergunning, de omwisseling vragen in eene vergunning tot ontginning, welke alleen recht geeft om te ontginnen.

Het perceel voor de ontginning wordt gevormd door een rechthoek, gelegen binnen den omtrek der opsporing en waarvan de zijden op het terrein moeten worden aangewezen door middel van grenspilaren of palen, die ten hoogste 1 K.M. uit elkander staan en onder eerbiediging, zoo er aanleiding toe is, van vroeger verkregen rechten. Elk perceel moet door een speciale vergunning gedekt zijn.

Het verzoek om eene vergunning tot ontginning moet gericht worden door den titularis der opsporingsvergunning of door zijn regelmatigen gemachtigde tot den mijncommissaris onder wien het aangevraagde terrein ressorteert. Het moet gedaan worden vóór het verstrijken van den termijn,

waarover de opsporingsvergunning loopt en vergezeld zijn van een volledig plan van het gewenschte perceel, op de schaal van 1 : 10000 georienteerd op het ware Noorden en waarop ook de seinpaal is aangegeven. Eindelijk moet het alle inlichtingen betreffende den aard der lagen bevatten.

De vergunning wordt in den kortst mogelijken tijd door den mijncommissaris uitgereikt; door dit stuk wordt aan den houder, altijd onder voorbehoud van te de voren genoemde verbodsbepalingen, het uitsluitend recht verleend om binnen de uitgestrektheid door den omtrek omsloten, goud, edele metalen en edelgesteenten te winnen en over de voortbrengselen zijner werkzaamheid te beschikken, wanneer hij zich houdt aan de voorschriften, die van kracht zijn betreffende het vervoer van en den handel in die kostbare stoffen.

De vergunning tot ontginning vormt een titel van mijneigendom; zij kan worden afgestaan, overgedragen en met hypotheek bezwaard op de wijze als is voorgeschreven in de wetgeving, welke in de Kolonie op het grondbezit betrekking heeft; de eigendomsoverdrachten zijn onderworpen aan een recht van 100 francs, wanneer zij geen betrekking hebben op de rechtverkrijgenden van een overleden bevoorrechte.

Rechten en verplichtingen van de houders der vergunningen. Het eigendom van mijnen is afgescheiden van dat van de oppervlakte. De houder van eene vergunning tot opsporing of ontginning heeft, altijd onder de bovenvermelde gevallen van voorbehoud, het recht om vrijelijk, dat is zonder voorafgaande machtiging, doch tegen betaling van de schattingen, die kunnen worden vastgesteld, binnen de grenzen van zijn toegewezen perceel, domeingronden, die voor zijn arbeid noodig zijn, te bezetten, en hout te kappen, toegangswegen aan te leggen en er kanalen en water-afleidingen te maken. Indien het particuliere eigendommen of in cultuur gebrachte gronden betreft, kan het in gebruik nemen daarvan, bij gemis van toestemming van den eigenaar of van den regelmatigen gebruiker, slechts geschieden door middel van eene machtiging afgegeven door het hoofd van het gewest, na de belanghebbenden te hebben gehoord. In geval van tijdelijke in gebruikneming zullen de toegestane werkzaamheden aanleiding geven tot eene schadeloosstelling, die gesteld wordt op het dubbele van de netto-opbrengst van het gebezigde terrein. Ingeval van langdurig gebruik, kan de eigenaar den aankoop vorderen en wordt de prijs er van vastgesteld op het dubbele van de waarde van den grond. Voor domeingrond worden de schattingen zoo noodig door den Gouverneur-Generaal vastgesteld op voordracht van de hoofden der diensten van de domeinen en van de wateren en bosschen. Eindelijk worden door de burgerlijke rechtbanken alle geschillen uitgemaakt, die zich kunnen voordoen.

Elk houder van een vergunning moet voor elk perceel een register van delving en een register van verkoop of verzending aanhouden, ingericht in een voorschreven vorm en dat gefolieërd en geparapheerd wordt door den mijncommissaris. Deze registers moeten vertoond worden op uitnoodiging van den ambtenaar van den dienst van het mijnwezen of van alle andere ambtenaren van de administratie, die speciaal zijn aangewezen om ze na te gaan.

Na afloop van elk kwartaal, te rekenen van de afgifte van de vergunning tot ontginning en zoo spoedig mogelijk, moet elke ondernemer aan den mijncommissaris der streek opgaaf doen van de binnen elk rayon verkregen totale

productie. Naar die opgaaf wordt de grootte berekend van het recht dat de exploitant driemaandelijks moet betalen en waarvan het bedrag 5 pCt beloopt van de waarde der gedolven stoffen, berekend naar een grondslag, die elk jaar door den Gouverneur-Generaal wordt vastgesteld.

In geen geval kan dit per drie maanden betaalbare recht, lager zijn dan 250 francs voor dat tijdvak en voor elk perceel. Een bedrag gelijk aan het minimum per kwartaal vastgesteld, of 250 francs, is bij vooruitbetaling invorderbaar; het bevelschrift tot betaling van die som wordt den exploitant gelijktijdig met zijne vergunning tot ontginning ter hand gesteld.

Elk exploitant, die zijn ontginning wil staken moet daarvan eene verklaring afleggen aan den mijncommissaris en hem de vergunning terug zenden; het recht voor de ontginning is voor het geheele loopende kwartaal opvorderbaar; de verlaten ontginning wordt teruggebracht tot de terreinen, die voor opsporing zijn opengesteld, wanneer zij met geen wezenlijke rechten bezwaard is.

Strenge straf- en boetebepalingen zijn aan deze voorschriften verbonden en verzekeren de nauwgezette toepassing er van. De overtreding der verplichting om binnen de voorgeschreven termijnen op te geven wat elk perceel heeft opgebracht en het niet voldoen van de geeischte rechten heeft het vervallen van de aanspraak op ontginning ten gevolge en het door de zorgen der administratie te koop stellen der terreinen.

De handel in goud, edele metalen en edelgesteenten kan slechts plaats hebben tegen betaling van een buitengewoon patent van 1800 francs per jaar. Hij is onderworpen aan formaliteiten, voorgeschreven in een besluit gedagteekend 9 Juni 1902, dat niet mag worden overtreden, op straffe van zeer zware boeten of gevangenisstraf.

Het goud, dat uit eene geregelde ontginning wordt verkregen, mag niet vervoerd worden dan vergezeld van een geleide-biljet, dat is opgemaakt overeenkomstig een besluit van 9 Juni 1902. Dit geleide-biljet moet genomen worden uit een souche-boek, dat de exploitant in een bureau van het mijnwezen kan krijgen en waarvan de bladzijden gefolieerd en geparapheerd moeten zijn, hetzij door een administrateur, hetzij door een ambtenaar van den dienst van het mijnwezen. Dit stuk wordt aan den kooper overhandigd; het vormt een identiteitsbewijs voor de kostbare stof en een wettig ontvangbewijs voor de handelaars in goud.

II. *Andere mijnen dan die van edele metalen en edelgesteenten.* Elk persoon, elke maatschappij, die een ander is als de eigenaar van den grond en zich met opsporen van die mijnen wil bezig houden, moet voorzien zijn van eene vergunning tot opsporing. Deze wordt afgegeven door den dienst van het mijnwezen te Tananarivo of door de administrateurs, hoofden van gewesten, tegen betaling van eene som van 25 francs. Deze vergunning is een jaar geldig; zij geeft het recht om opsporingen te doen buiten den omtrek van reeds toegestane concessies en reeds afgebakende opsporingsperceelen; zij kan verlengd worden als de administratie dit oorbaar acht.

Wanneer de onderzoeker zijn opsporingsterrein heeft uitgezocht, moet hij op de hoeken van dit terrein, dat niet grooter mag zijn dan 2500 H. A., en op elken K. M. op de rechtlijnige grenzen, grenspalen zetten en onderhouden waarop vermeld zijn: 1°. de naam van den houder, 2°. de datum der vergunning;

3°. de soort van het gezochte mineraal; vervolgens geeft hij aan den administrateur chef van het gewest kennis van het volbrengen van deze formaliteit.

Indien de prospector concessie wil krijgen voor de door hem ontdekte mijn, moet hij het verzoek daartoe richten tot den dienst van het mijnwezen te Tananarivo.

De administratie houdt nu gedurende minstens drie maanden eene enquête, waarna, als er zich geen tegenstand opdoet, de concessie aan den aanvrager wordt verleend.

Elke mijn is onderworpen aan een vast jaarlijksch recht van:

1 franc per H. A. tot aan 200 H. A.
2 „ „ „ „ „ 500 „
3 „ „ „ voor het meerdere tot aan 1000 H. A.
4 „ „ „ „ „ „ „ „ 1500 „
5 „ „ „ „ „ „ „ „ 2500 „

Dit recht is slechts invorderbaar na het verstrijken van het tweede jaar der concessie. Bovendien wordt van de gedolven voortbrengselen een recht betaald van 2½ pCt. hunner handelswaarde op het terrein van de mijn, berekend naar de opbrengst van het afgeloopen half jaar. Deze beide schattingen moet halfjaarlijksch vooruit betaald worden.

Elke mijn die door wanbetaling wordt teruggenomen of die wordt verlaten, wordt binnen een tijdsverloop van zes maanden opnieuw geveild.

(*Guide-Annuaire de Madagascar 1905*).

CONTRACT MET KOETEI.

(**201.** 31.)

Aangezien het wenschelijk is voorgekomen de rechten en verplichtingen tusschen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en den sultan en de landsgrooten van het landschap Koetei nauwkeuriger te omschrijven en meer in overeenstemming te brengen met de eischen van de veranderde tijdsomstandigheden dan door de bestaande overeenkomst, aanvullingen en wijzigingen daarvan geschied is, zoo is op heden den 26sten Augustus 1902 overeenkomende met den 21sten Djoemadilawal 1320, onder nadere goedkeuring van de Regeering van Nederlandsch-Indië tusschen ons Cornelis Alexander Kroesen, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, en gemachtigde van het Nederlandsch-Indisch-Gouvernement, en Zijne Hoogheid Mohamad Alimoedin Adil Chalifatoel Moeminin, officier der orde van Oranje-Nassau, sultan van Koetei en zijne landsgrooten overeengekomen als volgt:

Artikel een.

1. Evenals hunne voorgangers verklaren ook de tegenwoordige bestuurder sultan Mohamad Alimoedin Adil Chalifatoel Moeminin en de landsgrooten van Koetei, dat dit landschap behoort tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië en dat zij mitsdien Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, vertegenwoordigd door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als wettige Oppergebiedster erkennen.

2. Zij beloven derhalve aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en aan zijne vertegenwoordigers trouw, gehoorzaamheid en onderwerping.

Artikel twee.

Het landschap Koetei grenst:
ten noorden: aan het landschap Sambalioeng,
ten oosten: aan de straat van Makassar,
ten zuiden: aan het landschap Pasir, zullende de westgrens nader worden aangewezen.

Tot Koetei behooren de volgende eilanden:
die vormende de eilandengroep aan de monding der Koetei-rivier, tusschen de Moeara Badak en de Moeara Djawa,
Poeloe Baras, Bassa,
Poeloe Pandjang,
Poeloe Krinding,
Poeloe Melahin,
Poeloe Bontang,
Poeloe Agar-Agar,
Poeloe Miang Besar,
Poeloe Miang Ketjil, en
Poeloe Bira Birahan.

De sultan en landsgrooten van Koetei verklaren zich onvoorwaardelijk te zullen onderwerpen aan de beslissing van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in alle gevallen van grensgeschil met de aangrenzende landschappen.

Artikel drie.

1. Het landschap Koetei wordt als leen afgestaan aan sultan Mohamad Alimoedin Adil Chalifatoel Moeminim onder uitdrukkelijke voorwaarde van stipte en trouwe nakoming der in dit contract omschreven verplichtingen.
2. De sultan verklaart dit leen op die voorwaarden te aanvaarden.

Artikel vier.

De sultan van Koetei noch zijne landsgrooten zullen het landschap ooit aan eenige andere natie dan de Nederlandsche overgeven, noch met eenige andere mogendheid, hetzij oostersche of westersche, noch met eenige onderdaan van zoodanige natie, eenig verbond of eenige overeenkomst aangaan of briefwisseling houden, noch geschenken of zendelingen ontvangen van of zenden aan zoodanige mogendheid of zoodanigen onderdaan, noch toelaten dat zulks door of namens hunne kinderen of andere bloedverwanten of door of namens hunne onderdanen plaats vinde.

Artikel vijf.

1. De sultan en de landsgrooten zullen, telkens wanneer de waardigheid van troonsopvolger onvervuld mocht zijn, met eerbiediging der landsinstellingen en in overleg met den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo den prins aanwijzen dien zij tot troonsopvolger wenschen bestemd te zien.
2. Deze aanwijzing wordt onderworpen aan de goedkeuring en bekrachtiging van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, zonder welke zij van geenerlei gevolg is.
3. Bij gemis aan eenstemmigheid tusschen den sultan en zijne landsgrooten onderling of tusschen dezen en den resident der Zuider- en Oosterafdeeling

van Borneo wordt de keuze van den tot troonsopvolger aan te wijzen prins onderworpen aan de beslissing van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, aan welke beslissing de sultan en de landsgrooten zich onvoorwaardelijk zullen onderwerpen.

4. Bij overlijden van den sultan of in geval dat de waardigheid van bestuurder van het landschap Koetei door andere omstandigheden, onvervuld mocht geraken en er een troonsopvolger is aangewezen, die op dat tijdstip meerderjarig is, treedt deze als bestuurder van het landschap op na vooraf te hebben afgelegd, en in geschrifte te hebben onderteekend, en bezegeld den eed van trouw aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als den vertegenwoordiger der Koningin in die gewesten, zoomede van stipte naleving van deze overeenkomst.

5. Hetzelfde geschiedt wanneer en zoolang de sultan tijdelijk onbekwaam wordt zelf de teugels van het bewind te voeren.

6. Is er geen troonsopvolger aangewezen, dan zal de raad van landsgrooten voorloopig het bestuur van het landschap in handen nemen en zoo spoedig mogelijk eene voordracht doen tot vervanging van den bestuurder in overleg met den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, die daarop de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië vraagt.

7. Bij gemis aan eenstemmigheid tusschen den resident en raad van landsgrooten wijst de Gouverneur-Generaal den opvolger aan.

8. Tot op het tijdstip dat van den Gouverneur-Generaal de goedkeuring op de voordracht of wel de aanwijzing van den opvolger verkregen zal zijn, blijft het bestuur van het landschap tijdelijk opgedragen aan den raad van landsgrooten.

Artikel zes.

1. Bijaldien de aangewezen troonsopvolger gedurende zijne minderjarigheid tot de vorstelijke waardigheid mocht worden geroepen, worden tot aan het door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië te bepalen tijdstip zijner meerderjarigheid het vorstelijk gezag en het bestuur van het landschap Koetei uitgeoefend door een of meer regenten daartoe door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen en bij eene daarvan uit te reiken akte in die waardigheid te bevestigen.

2. Voordat deze akte wordt uitgereikt moeten deze tijdelijke bestuurder of bestuurders afleggen en in geschrifte onderteekenen en bezegelen den eed van trouw en stipte nakoming van dit contract, voorgeschreven bij artikel vijf.

Artikel zeven.

Geene uitroeping, voorstelling aan het volk, of bevestiging van den tot sultan verkozen prins is geldig, wanneer die niet geschiedt krachtens eene door den Gouverneur-Generaal onderteekende akte, waarbij de keuze van dien prins wordt goedgekeurd en bekrachtigd.

Artikel acht.

1. Het landsbestuur van Koetei bestaat uit den sultan en de landsgrooten, wier titels, bevoegdheid, werkkring en inkomsten door den sultan in over-

eenstemming met den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo worden bepaald en die ook door hem, behoudens dezelfde overeenstemming, tot hunne ambten zullen worden geroepen en daaruit ontslagen.

2. Wanneer een meerderjarige aangewezen troonsopvolger aanwezig is, heeft deze het recht van zitting in de vergaderingen van het landsbestuur en daarin eene adviseerende stem.

3. Bij verhindering van den sultan zal hij in die vergaderingen van rechtswege worden vervangen door den meerderjarigen aangewezen troonsopvolger en bij ontstentenis of verhindering van dezen door een ander door den sultan aan te wijzen hem verwant vorstelijk persoon.

4. In een vergadering van het landsbestuur die niet door den sultan wordt bijgewoond, worden alle beslissingen genomen onder voorbehoud van diens nadere goedkeuring.

5. De resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en de betrokken plaatselijke besturende ambtenaren hebben het recht alle vergaderingen van het landsbestuur, waarin rechtzaken of belangrijke bestuursaangelegenheden behandeld worden, bij te wonen.

Artikel negen.

1. De sultan en landsgrooten van Koetei zullen den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo als den vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement eerbiedigen en gehoorzamen en mitsdien alleen met hem rechtstreeks dan wel door tusschenkomst van den betrokken plaatselijk besturende ambtenaar, in overleg treden omtrent alle aangelegenheden, de wederzijdsche belangen betreffende.

2. Zij zullen, zonder zijn medeweten of voorafgaand overleg met hem, aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement brieven noch gezantschappen afzenden.

Artikel tien.

1. De sultan en landsgrooten van Koetei zullen met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement steeds vrede en oprechte vriendschap onderhouden en dat Gouvernement, waar noodig, op eerste aanvrage met alle in hun bereik zijnde middelen hulp verleenen door het leveren van volk, wapenen en vaartuigen en zulks tegen zoodanige vergoeding als het Gouvernement billijk zal achten.

2. Zij verbinden zich evenzeer vrede en vriendschap te onderhouden met de bestuurders der naburige of van andere tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië behoorende landschappen en zullen mitsdien zonder voorkennis en toestemming van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië tegen zoodanige bestuurders geene vijandelijkheden plegen, evenmin daartoe uitrustingen of voorbereidselen maken of versterkingen binnen het landschap Koetei opwerpen.

3. Versterkingen, die binnen het landschap mochten bestaan of met voorkennis van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement nader opgericht worden, zullen op eerste aanzegging van dat Gouvernement geslecht worden.

Artikel elf.

Aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement blijft het recht voorbehouden om zulks nuttig of noodig oordeelende, te allen tijde een of meer Europeesche

of inlandsche ambtenaren en het noodige overige personeel in het landschap Koetei te plaatsen; belovende de sultan en de landsgrooten ook die ambtenaren te eerbiedigen en te doen eerbiedigen.

Artikel twaalf.

1. Op welke plaats ook in het landschap Koetei het Gouvernement van Nederlandsch-Indië in het vervolg mocht wenschen bezetting te leggen, versterkingen op te werpen of etablissementen op te richten, zullen de sultan en landsgrooten niet alleen zulks toestaan, maar ook daartoe tegen billijke betaling en vergoeding voor eventueel daaruit voort te vloeien derving van inkomsten, alle mogelijke hulp en bijstand verleenen, terwijl zij voor elk van zoodanige bezittingen, versterkingen of etablissementen, kosteloos ter beschikking van het Gouvernement zullen stellen eene uitgestrektheid gronds ter grootte van een vierkante paal, of zooveel meer of minder als noodig zal blijken ter plaatse naar de keuze van het Gouvernement, behoudens billijke schadeloosstelling aan rechthebbenden.

2. De ter beschikking van het Gouvernement gestelde terreinen zullen behoorlijk afgebakend en in kaart gebracht worden.

3. Het Gouvernement belooft dergelijke gronden niet te vervreemden of te verkoopen, maar die, wanneer ze niet meer voor het beoogde doel noodig mochten zijn, weder aan het leen toe te voegen.

Artikel dertien.

1. De sultan en de landsgrooten zullen met rechtvaardigheid regeeren, het welzijn des volks bevorderen, den landbouw, de nijverheid, den handel en de scheepvaart en alle overige wettige en nuttige bronnen van volksbestaan beschermen en bevorderen, in bescherming nemen en doen beschermen allen, die zich met vergunning van het Gouvernement binnen het landschap Koetei gevestigd hebben, of aldaar tijdelijk verblijf houden, alle handelaren, onderdanen van het Gouvernement, zoomede in het algemeen alle handelaren, zonder onderscheid, die in dat landschap ten handel komen.

2. Alle den handel onnoodig belemmerende gebruiken zullen mitsdien in het landschap Koetei afgeschaft en verboden zijn.

3. Aan de handelaren van dat landschap worden met betrekking tot den handel op Java en op alle andere landen, onder het bestuur van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, wederkeerig dezelfde rechten verzekerd, die onderdanen van dat Gouvernement genieten.

4. De aan den sultan en zijne onderdanen toebehoorende schepen moeten voorzien zijn van een door den sultan uit te reiken zeebrief of van een jaarpas, opgemaakt volgens de betrekkelijke Gouvernementsvoorschriften, welke stukken echter niet zullen worden uitgereikt dan in overeenstemming met den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, die ze daartoe zal mede onderteekenen of doen onderteekenen door den betrokken plaatselijk besturenden ambtenaar.

5. De sultan en zijne onderdanen zullen zoo te land als ter zee de Nederlandsche vlag voeren en niet toelaten dat in de plaats van deze of nevens deze eene andere gevoerd wordt.

6. Het is den sultan echter toegelaten om persoonlijk zijn standaard of herkenningsvlag gelijktijdig met, doch onder de Nederlandsche te voeren.

Artikel veertien.

Als onderdanen van den sultan van Koetei worden beschouwd alle personen van welken landaard ook die in dat landschap verblijf houden en niet behooren tot eene der in het volgende artikel omschreven categoriën.

Artikel vijftien.

1. Als rechtstreeksche onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement worden in het landschap Koetei beschouwd:

1°. alle Europeanen en daarmede gelijkgestelden;

2°. alle personen in dienst van het Gouvernement, onverschillig van welken landaard;

3°. alle personen, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements etablissementen;

4°. alle gewezen dienaren van het Gouvernement, niet behoorende tot de inheemsche bevolking der residentie Zuider- en Oosterafdeelingen van Borneo, die na minstens vijf jaren onafgebroken dienst eervol zijn ontslagen;

5°. alle Chineezen en andere vreemde oosterlingen;

6°. alle niet tot de inheemsche bevolking van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende personen, die in dienst zijn van de hiervoren sub 1°. tot en met 5°, bedoelde onderdanen van het Gouvernement, benevens alle personen, onverschillig van welken landaard, die krachtens met hunne werkgevers op den voet der bestaande bepalingen gesloten werkcontracten op ondernemingen, welke door onderdanen van het Gouvernement gedreven worden, werkzaam zijn.

2. Tot de inheemsche bevolking van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo worden medegerekend de in dat gewest geboren Boegineezen.

3. Gouvernements onderdanen zijn als zoodanig onderworpen aan de rechtspraak der Gouvernementsrechtbanken en rechters.

4. Wanneer zij, verdacht van eenig misdrijf of eenige overtreding binnen Koetei zijn opgevat, worden zij, door den sultan en de landsgrooten aan de Gouvernementsvertegenwoordigers uitgeleverd.

Artikel zestien.

1. Aan de rechtspraak der rechtbanken en rechters van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zijn mede onderworpen onderdanen van den sultan van Koetei, die:

I. zich te zamen met onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement aan misdrijven of overtredingen schuldig maken;

II. misdrijven of overtredingen plegen tegen het Gouvernement, zijne ambtenaren, militaire of andere onderdanen of wel ten aanzien zijner eigendommen of die zijner onderdanen;

III. hetzij tegelijk met Gouvernementsonderdanen, hetzij door een of meer Gouvernementsonderdanen alleen of met onderdanen van den sultan als eischers, in een civiel geding als gedaagden betrokken worden;

IV. zich schuldig maken aan misdrijven en overtredingen ten aanzien der aan het Gouvernement afgestane of eventueel af te stane inkomsten, dan wel ten aanzien van telegraaflijnen of kabels, hetzij deze liggen binnen het

gebied van Koetei hetzij daarbuiten, en evenzoo ten aanzien van de bepalingen omtrent den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie in het landschap Koetei;

V. overtreden de door den Wetgever van Nederlandsch-Indië vastgestelde of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen, welke voor het sultanaat en zijne ingezetenen van verbindende kracht zijn.

2. De ambtenaren van het Gouvernement zijn volkomen bevoegd tot opsporing van bovenbedoelde misdrijven en overtredingen en zullen daarin door den sultan en de landsgrooten van Koetei steeds zooveel mogelijk worden bijgestaan.

3. De sultan en de landsgrooten zullen de vonnissen in de bovenbedoelde gevallen over sultans onderdanen uitgesproken, steeds eerbiedigen en aan de uitvoering daarvan bevorderlijk zijn.

Artikel zeventien.

In de gevallen, waarin volgens het bepaalde bij het voorgaande artikel sultans onderdanen voor de reehtbanken of rechters van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement terecht staan, is de sultan bevoegd in persoon of bij gemachtigde tegenwoordig te zijn bij de berechting der zaken zijner onderdanen ten einde daarover zijn gevoelen uit te spreken.

Artikel achttien.

1. De sultan en de landsgrooten van Koetei zijn aansprakelijk voor de handhaving van orde en rust onder de sultans onderdanen.

2. Zij zullen desverlangd en in overleg met den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo alle voor de overige ingezetenen des lands geldige politioneele verordeningen en keuren ook op de sultans onderdanen van toepassing verklaren en ten aanzien van dezen handhaven.

3. Zij zijn bevoegd om wanneer hunne eigene middelen daartoe te kort schieten ten aanzien dier politiezorg de hulp en tusschenkomst van het Europeesch bestuur in te roepen, maar daarentegen ook verplicht om desgevorderd diezelfde hulp en tusschenkomst op eerste aanvrage te verleenen aan de ambtenaren, die van Gouvernementswege met de zorg voor de politie belast zijn.

Artikel negentien.

1. Behoudens de bepalingen van de artikelen 16 en 17 van deze overeenkomst zijn alle onderdanen van den sultan van Koetei onderworpen aan de rechtspraak van het leenbestuur.

2. Elk aan die rechtspraak onderworpen misdadiger wordt gestraft volgens de in het landschap Koetei bestaande wetten en landsinstellingen, met dien verstande evenwel, dat martelende of verminkende straffen, waaronder ook de straf van rotanslagen wordt begrepen, niet mogen worden toegepast, verbindende de sultan en de landsgrooten zich, om die straffen in overleg met den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo door meer menschelijke straffen te vervangen.

3. De doodstraf mag niet worden ten uitvoer gelegd dan nadat de schuldige met inachtneming der volgens de wetten en instellingen des lands voorgeschreven rechtspleging daartoe veroordeeld zij en de resident der Zuider-

en Oosterafdeeling van Borneo na kennisname van het vonnis en alle overige tot de zaak betrekking hebbende bescheiden, zijne toestemming tot die ten uitvoerlegging zal hebben verleend.

4. Het voltrekken van de doodstraf zal geschieden op de in de Gouvernementslanden gebruikelijke wijze.

5. Wanneer de resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bedenking heeft tegen de voltrekking der doodstraf en niet op grond daarvan terstond van hare toepassing wordt afgezien, wordt de beslissing van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië ingeroepen, aan welke beslissing de sultan en de landsgrooten zich zullen onderwerpen.

6. Bij veroordeeling tot dwangarbeid voor niet meer dan één jaar wordt de plaats waar de straf zal worden ondergaan door het hoofd van gewestelijk bestuur in overleg met den sultan en de landsgrooten en bij langeren duur van straftijd van Regeeringswege aangewezen.

Artikel twintig.

1. Behoudens de bevoegdheid van het leenbestuur om tot zoodanigen maatregel voorstellen te doen aan den resident, berust bij den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië het uitsluitend recht om aan personen, al dan niet tot de Gouvernements rechtstreeksche onderdanen behoorende, die gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde, het verblijf binnen het landschap Koetei of een gedeelte daarvan te ontzeggen, dan wel eene bepaalde plaats daarbuiten tot verblijf aan te wijzen.

2. Voor zoover die maatregel zal worden toegepast op de onderdanen van den sultan, geschiedt dit niet dan na ingewonnen advies van hem en zijne landsgrooten.

3 In het onderhoud van de personen, die door dien maatregel getroffen worden, wordt voor zooveel noodig van Gouvernementswege voorzien.

Artikel een en twintig.

1. De sultan en landsgrooten van Koetei verbinden zich geene Europeanen en westersche of oostersche vreemdelingen, voor zoover deze laatsten behooren tot eene der categorieën omschreven in de eerste alinea van artikel vijftien, in hun land toe te laten zonder vooraf verkregen toestemming van den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo of van den plaatselijk besturenden ambtenaar.

2. Handelaren echter zullen in de havens van het landschap Koetei worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden zonder die voorkennis en toestemming zoolang zij de orde en rust niet verstoren, zullende van hun meer dan drie maanden voortgezet verblijf in die havens door den sultan en landsgrooten kennis moeten gegeven worden aan den plaatselijk besturenden ambtenaar.

3. Het Gouvernement van Nederlandsch-Indië behoudt zich de bevoegdheid voor, om ten aanzien van de toelating en vestiging van oostersche vreemdelingen in het landschap Koetei te allen tijde zoodanige verordeningen uit te vaardigen als het in het algemeen belang van Nederlandsch-Indië of in het bijzonder belang van dat landschap zal noodig achten.

4. Personen, die zich zonder verlof hebben verwijderd uit 's Gouvernements

militairen of maritiemen dienst, voortvluchtige veroordeelden of misdadigers en dergelijken zullen door den sultan en de landsgrooten van Koetei in geen geval binnen dat landschap geduld, maar onverwijld aan het Gouvernement uitgeleverd worden, indien zij zich daar vertoonen, en zulks ook zonder dat hunne uitlevering in elk voorkomend geval geëischt wordt.

5. Evenzoo bestaat die verplichting tot uitlevering ten aanzien voor alle goederen en voorwerpen, die in strijd met de op de onderdanen van den sultan toepasselijk verklaarde verbodsbepalingen binnen het landschap Koetei zijn ingevoerd en aldaar kunnen worden achterhaald.

Artikel twee en twintig.

1. De sultan en de landsgrooten van Koetei zullen den zee- en rivierroof met alle in hun bereik zijnde middelen krachtdadig tegengaan en doen tegengaan en geene schuilplaats noch eenige andere hulp of medewerking hoegenaamd verleenen, noch toelaten dat die verleend worden aan zee- of rivierroovers, noch aan personen, die hun bekend zijn of aangewezen worden als zoodanig bedrijf uit te oefenen of daarin betrokken zijn.

2. Zij zullen degenen, die daaraan schuldig of medeplichtig bevonden worden aan den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo uitleveren dan wel hen volgens de wetten en instellingen des lands doen terechtstellen naar gelang die schuldigen of medeplichtigen onderworpen zijn aan de rechtspraak van het Gouvernement of van het leenbestuur.

Artikel drie en twintig.

1. De sultan en de landsgrooten verbinden zich, om aan alle schepen en vaartuigen, welke langs de kusten of langs de boorden der rivieren binnen het gebied van Koetei in nood mochten vervallen, allen bijstand te verleenen, de schipbreukelingen te verzorgen en zich geene hunner goederen toe te eigenen noch te gedoogen, dat iemand, wie ook, zich die toeeigene.

2. Van het stranden van schepen en vaartuigen of aanbrengen van aan het strand of uit de rivieren opgevischte goederen zullen de sultan en de landsgrooten onverwijld kennis geven aan den meest nabij zijnden ambtenaar van het Gouvernement, en in afwachting van de maatregelen door dezen te nemen al dadelijk alles wat mogelijk is doen en laten doen om die schepen en vaartuigen of goederen te behouden of voor verdere schade te bewaren.

3. De sultan en de landsgrooten kunnen hulp- en bergloon vorderen, waarvan het bedrag door hen zelven naarmate van de moeite wordt begroot. Van die begrooting geven zij onverwijld kennis aan den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo die, na den sultan, de landsgrooten en de andere belanghebbenden te hebben gehoord, bevoegd is haar te wijzigen zooals hem billijk zal voorkomen.

4. Daarna kunnen de daarbij betrokkenen, indien zij zich door de bedoelde begrooting, al dan niet door den resident gewijzigd, bezwaard gevoelen, door tusschenkomst van dien resident, de beslissing van den Gouverneur-Generaal inroepen, aan welke beslissing de sultan en de mantri's zich zullen onderwerpen.

Artikel vier en twintig.

1. In het landschap Koetei zijn menschenroof, slavenhandel en in- en uitvoer van slaven verboden en zullen die misdadige bedrijven door den

sultan en de landsgrooten binnen hun land niet geduld maar met alle in hun bereik zijnde middelen krachtdadig tegengegaan worden.

2. Zij verbinden zich hunne medewerking te zullen verleenen aan de maatregelen die het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zal nemen om tot eene algeheele afschaffing van de slavernij in hun land te geraken.

3. Ter verzekering der rechten van zoodanige personen die zich tot waarborg van schuld als pandelingen mochten hebben gesteld, beloven de sultan en de landsgrooten van Koetei te zullen waken en doen waken dat zooveel mogelijk in hun land worden nageleefd de bepalingen door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met opzicht tot de pandelingschap vastgesteld bij de ordonnantiën van 7 Juli 1859 (Staatsblad No. 43) en 22 Juni 1872 (Staatsblad No. 114) te zullen tegengaan en doen tegengaan alle onwettige en onbillijke aanhouding van personen als pandelingen en voorts krachtig te zullen medewerken tot de trapsgewijze afschaffing van het pandelingschap voor zooveel dat nog binnen hun land mocht bestaan.

Artikel vijf en twintig.

De sultan en de landsgrooten verbinden zich om vernederende en de mindere hoofden en bevolking onnoodig drukkende gebruiken voor zoover die nog mochten bestaan in overleg met den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zoo spoedig doenlijk af te schaffen.

Artikel zes en twintig.

1. De sultan en de landsgrooten verklaren het havenbeheer en de politie in de havens en op de reeden van het landschap Koetei aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te hebben overgedragen en derhalve er in toe te stemmen:

dat door dat Gouvernement in die havens, waar het zulks noodig acht, havenmeesters worden aangesteld,

dat aan die ambtenaren dezelfde bevoegdheden worden toegekend als aan de havenmeesters in het Gouvernements direct gebied, en

dat door de Regeering van Nederlandsch-Indië in die havenplaatsen haven-, ankerage- en loodsgelden worden geheven, ook van des sultans onderdanen.

2. Als een gevolg van de in de vorige alinea bedoelde overdracht zijn het algemeen politiereglement voor reeden, ankerplaatsen en havens in Nederlandsch-Indië (Staatsblad 1885, No. 87) en de bepalingen waardoor het eventueel zal gewijzigd, aangevuld of vervangen worden, voor het landschap Koetei en zijne ingezetenen, den sultan en zijne onderdanen daaronder begrepen, van verbindende kracht.

3. Het vervoer van personen door middel van stoomschepen is in het landschap Koetei onderworpen aan de ter zake bestaande of nog te maken Gouvernements voorschriften (Staatsblad 1894 No. 278), ook wanneer dat vervoer geschiedt met schepen aan den sultan of zijne onderdanen toebehoorende.

Artikel zeven en twintig.

1. De sultan en de landsgrooten zullen aan personen, niet behoorende tot de inheemsche bevolking van het landschap Koetei geene vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en concessiën tot ondernemingen van landbouw, houtaankap, of mijnontginning verleenen, noch aan zoodanige

personen gronden verkoopen of verhuren, noch toelaten dat door hunne onderdanen dergelijke vergunningen of concessiën, die eventueel aan deze mochten zijn verleend, dan wel rechten op gronden aan zoodanige personen worden overgedragen dan na verkregen toestemming van het Gouvernement en behoudens nadere goedkeuring der contracten door den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

2. Zoodanige concessiën zullen steeds met inachtneming van de algemeene belangen van Nederlandsch-Indië, waartoe ook het landschap Koetei behoort, zooveel mogelijk worden geregeld in overeenstemming met de algemeene verordeningen die te dezer zake reeds bestaan of nader mochten worden uitgevaardigd en met de bijzondere bepalingen die het Gouvernement te dien aanzien reeds gemaakt heeft of nader zal vaststellen.

3. Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement behoudt zich wijders het recht voor om voor zijne rekening ondernemingen van landbouw of mijnontginning in het landschap Koetei te doen aanvangen en voortzetten, een en ander behoudens billijke schadeloosstelling aan de betrokkenen voor zoover daartoe grond bestaat.

4. De sultan en landsgrooten beloven zoodanige ondernemingen steeds zooveel mogelijk te bevorderen.

5. Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement heeft ook het recht vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en concessiën tot mijnontginningen binnen het landschap Koetei te verleenen, zullende elk voorkomend geval van dien aard het onderwerp van eene bijzondere schikking met den sultan en de landsgrooten uitmaken.

6. Het Gouvernement regelt het toezicht in het algemeen belang op de mijnontginning te houden.

Artikel acht en twintig.

De sultan en de landsgrooten van Koetei verbinden zich de vaccine onder hunne onderdanen toe te laten en te bevorderen.

Artikel negen en twintig.

De sultan en de landsgrooten verbinden zich om met de middelen onder hun bereik of tot hunne beschikking gesteld of nog te stellen het volksonderwijs in hun land krachtdadig te ondersteunen en te bevorderen.

Artikel dertig.

Al de door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in omloop gebrachte muntsoorten zullen ook in het landschap Koetei tegen den wettigen koers gangbaar zijn.

Artikel een en dertig.

1. De in Koetei bestaande belastingen en heffingen, hetzij in geld of in arbeid zullen door den sultan en de landsgrooten noch verhoogd noch verlaagd worden, noch zullen nieuwe worden ingevoerd, zonder vergunning van het Gouvernement.

2. Behalve de in de suppletoire overeenkomst van 25 Juni 1900 genoemde rechten, worden in Koetei de volgende belastingen geheven:

1°. de hasil tanah, d. i. een tiende van alle ingezameld wordende boschproducten.

2°. een hoofdgeld ten bedrage van *f* 2,50 (twee gulden vijftig cent) voor iederen volwassen ongehuwden man en *f* 3,50 (drie gulden vijftig cent) voor iederen gehuwden man 's jaars.

3°. heerendiensten.

3. Het Gouvernement heeft het recht ook deze inkomsten geheel of gedeeltelijk tegen een nader te bepalen billijke schadeloosstelling van den sultan en de landsgrooten over te nemen en die daarna te wijzigen of af te schaffen, dan wel nieuwe daarvoor in de plaats te stellen.

4. De sultan en de landsgrooten verbinden zich in het algemeen te zorgen en te doen zorgen, dat in het sultanaat geen onwettige heffingen, hoe ook genaamd en door wien ook, van de bevolking geëischt worden.

5. Het Gouvernement heeft het recht om ten laste van zijn directe onderdanen alle zoodanige belastingen in te voeren als hetzelve noodig zal achten.

Artikel twee en dertig.

1. De sultan en de landsgrooten verbinden zich de helft hunner inkomsten uit mijnconcessiën en vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen af te zonderen voor de vorming eener landschapskas tot bestrijding van in het belang van het landschap Koetei en zijne bevolking noodige of gewenschte uitgaven.

2. Het beheer dier landschapskas, waarin ook andere, nader aan te wijzen inkomsten gestort kunnen worden, wordt door den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo geregeld in overeenstemming met den sultan en de landsgrooten.

Artikel drie en dertig.

1. Voor zoover de bepalingen der vroegere overeenkomsten door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met de sultans en landsgrooten van Koetei gesloten in strijd zijn met die van deze overeenkomst, zijn zij door deze vervallen.

2. Omtrent punten bij dit contract niet voorzien en die nader blijken mochten in het belang van land en volk regeling te behoeven, wordt voorts overeengekomen, dat partijen zich deswege in der minne zullen verstaan.

3. Het Gouvernement van Nederlandsch-Indië zal den sultan en de landsgrooten van Koetei en hunne opvolgers, zoolang zij de hun in dit contract opgelegde verplichtingen trouw en stipt opvolgen, in hunne waardigheden en rechten als zoodanig handhaven en zich niet anders dan in de in dit contract omschreven gevallen met de inwendige huishouding van het landschap inlaten.

Artikel vier en dertig.

Dit contract treedt in werking op den dag op welken het door de Regeering van Nederlandsch-Indië zal worden goedgekeurd.

Aldus ten dage en jare in den aanhef dezes vermeld ter hoofdplaatse Tenggaroeng overeengekomen, in viervoud opgemaakt, onderteekend, bezegeld en plechtig beëedigd door den sultan van Koetei, Mohamad Alimoedin Adil Chalifatoel Moeminin, officier der orde van Oranje-Nassau, en door zijne landsgrooten, pangeran Mangkoe Negoro, pangeran Sosro Negoro, pangeran Pandji

en pangeran Prawiro, in tegenwoordigheid van mij Cornelis Alexander Kroesen, resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

(*w. g.*) KROESEN.

Stempels en handteekening van den
sultan van Koetei Mohamad Alimoedin
en zijne landsgrooten.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 14den December 1902, onder voorbehoud, dat de sultan en de landsgrooten van Koetei instemmen met de in rooden inkt in den Maleischen tekst van de artt. 8, 9, 10, 13, 16, 19, 21 en 27 aangebrachte wijzigingen, strekkende om dien tekst met den Nederlandschen in overeenstemming te brengen, en dat zij van deze instemming doen blijken door eene hieronder te stellen onderteekende en bezegelde verklaring.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w g.*) W. ROOSEBOOM.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(*w. g.*) C. B. NEDERBURGH.
Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) PAULUS.

Wij, Mohamad Alimoedin Adil Chalifatoel Moeminin, officier der orde van Oranje-Nassau, sultan van Koetei en landsgrooten van dat landschap verklaren in te stemmen met de in rooden inkt in den Maleischen tekst van de artikelen 8, 9, 10, 13, 16, 19, 21 en 27 van bovenstaand contract aangebrachte wijzigingen, ten bewijze waarvan wij deze verklaring hebben onderteekend en bezegeld.

Gedaan te Tenggaroeng, den 20sten April 1903, overeenkomende met den 22sten Dzoelhidjah 1320.

Stempels en handteekeningen van den
sultan van Koetei en van zijne landsgrooten.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) DE GROOT.

Wij, sultan Mohamad Alimoedin Adil Chalifatoel Moeminin, officier der orde van Oranje-Nassau, bestuurder van het landschap Koetei en zijne landsgrooten, hebben op verzoek van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement onderstaanden staat opgemaakt en onderteekend.

Opgave van de havens van het landschap Koetei bedoeld in art. 21 van het contract van heden.

Namen der havens:

Balikpapan,
Moeara Djawa,
Samarinda,
Bontang,
Sangkoelirang.

Aldus opgemaakt te Tenggaroeng den 26sten Augustus 1902, overeenkomende met den 21sten Djoemadilawal 1320.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
A. E. ELIAS.

(201. 32.) NOTA VAN TOELICHTING.

Met het onder de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo ressorteerende landschap Koetei, dat nog in het begin der vorige eeuw aan het Bandjermasinsche rijk ondergeschikt was, werd op 8 Augustus 1825 een voorloopig contract gesloten, dat op 11 October 1844 door een definitief contract werd vervangen. Bij dit contract werd Koetei in leen afgestaan aan den sultan Mohamad Saleh Oedin, nadat hij, zoo voor zich als zijne opvolgers, onze opperheerschappij over dit landschap erkend had. Bij hetzelfde contract werden de opvolgingsrechten van den toen nog onmondigen zoon van den sultan, Adjie Soliman, erkend.

Na den dood van Mohamad Saleh Oedin op den 18n Augustus 1843 werd Adjie Soliman, onder den naam van Mohhammad Aadil Chaliefat Oel Moeminin als sultan uitgeroepen en kwam hij onder voogdijschap van den pangeran Mangkoe Boemi, den Ferdana Mantrie en den Kiahi Senopati van welke voogden de eerstgenoemde op 7 Juli 1848 overleed en vervangen werd door pangeran Depati, ook genaamd pangeran Toeha of pangeran Ratoe.

Met de drie voogden van den sultan werd vervolgens op 19 October 1850 een contract aangegaan, dat gedurende de minderjarigheid van den jongen vorst van kracht is gebleven. Nadat deze het bestuur had aanvaard werd het vervangen door het contract van 17 Juli 1863 [1]), later aangevuld bij de overeenkomsten van 12 Juli 1896 [2]), 16 Maart 1898 [3]) en 27 Augustus 1898 [4]).

Sultan Soliman overleed op 2 December 1899 en werd opgevolgd door zijn oudsten wettigen zoon, onder den naam en titel van sultan Mohamad Alim oedin Ala-dil Chalifatoel Moeminin, nadat hij bij de door hem gepasseerde akte van verband [5]) o. a. had verklaard te zullen medewerken tot het sluiten van een nieuw politiek contract, alsmede tot de overdracht aan het Gouvernement — tegen schadeloosstelling — van de tolrechten, pachten en monopoliën in Koetei.

Deze overdracht kwam tot stand bij de suppletoire overeenkomst van 25 Juni 1900 [6]), terwijl het nieuwe contract werd gesloten op 26 Augustus 1902. De belangrijkste bepalingen van dit contract, hetwelk hierbij wordt overgelegd, zijn die van de artikelen 8 (samenstelling van het landsbestuur), 14—17 (onderdaanschap en rechtspraak), 24, al. 3 (pandelingschap), 25 (afschaffing van vernederende gebruiken), 26, al. 2 en 3 (toepasselijkheid van het algemeen politiereglement voor reeden, ankerplaatsen en havens in Nederlandsch-Indië en van de bepalingen op het vervoer van personen door middel van stoomschepen), 31 (opgave van de in Koetei bestaande wettige belastingen) en 32 (vorming van eene landschapskas).

---

[1]) Zie Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1864/1865, — (XXI) No. 30.

[2]) Zie Gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1899/1900 — 161 No. 2.

[3]) Id. 1898/1899, — 166 No. 31.

[4]) Id. No. 32.

[5]) Id. 1900/1901, — 169 No. 6.

[6]) Id. 1901/1902, — 169 No. 2.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 Augustus 1905.

INHOUD.

Huidenhandel in Midden-Java. In het onlangs verschenen verslag over 1904 van de *Kamer van Koophandel te Semarang* is onder de bijlagen een nota opgenomen, samengesteld door het lid dier Kamer, den heer C. C. Zeverijn, naar aanleiding van het verzoek door den toenmaligen Directeur van O. E. en N. op de vergadering van 16 April 1904 tot de Kamer gericht, betreffende den huidenhandel in Midden-Java. Uit dit stuk blijkt, dat die handel moeilijk is, wegens de uiteenloopende hoedanigheid der huiden, welke niet altijd voldoende worden bereid. De beste huiden komen van de Chineesche pachters, die veel zorg besteden aan de bereiding, terwijl door een inlandsch handelaar ook veel versche huiden worden opgekocht, die onder zijn toezicht worden bereid.

Het grootste deel der huiden van Midden-Java wordt echter gedroogd te Semarang aangebracht; zij worden bereid opgekocht door de binnenlandsche agenten van de verschillende huidenhandelaars. Deze huiden zijn door den dessaman zelf op zorgelooze en onvoldoende wijze bereid, niet voldoende gestrekt en gedroogd en soms in vieren gevouwen naar de opkoop-agenten gebracht. Het is niet mogelijk de qualiteit door nabereiding te verbeteren en het prijsverschil met de goed bereide is aanzienlijk en kan tot ƒ 10 per pikol of ƒ 2 à ƒ 3 per huid bedragen.

De toestand in Oost-Java is beter, omdat daar meer gelegenheid is om versche huiden per spoor of tram naar de hoofdplaatsen te verzenden, waar zij door de handelaren zelve gedroogd en bereid worden. Daar een versche huid ongeveer driemaal zooveel weegt als een gedroogde, moeten de vracht-

prijzen in Oost-Java wel billijk zijn als men verneemt dat de inlander aldaar voor zijn versche huiden een betrekkelijk beteren prijs maakt, dan op Midden-Java voor het zoogenaamd bereid product. Waar het uitgebreid spoor- en tramwegnet in den Oosthoek het voor de handelaren de moeite waard maakt om etablissementen op te richten, om de huiden naar eisch te drogen en te bereiden, zou deze goede handelwijze op Semarang kunnen gevolgd worden als de N. I. S., de Sem.-Joana en de Sem.-Cheribon Stoomtram-Maatschappijen, hunne tarieven zooveel verlaagden, dat vervoer van versche huiden voordeeliger werd. Voor plaatsen, die te ver van een halte liggen is alleen verbetering te verwachten door de huiden plaatselijk met meer zorg te behandelen. Daarvoor is het niet noodig giftkuipen in de dessa te plaatsen, hetgeen gevaarlijk kan zijn. Deze behandeling is geen vereischte om een goede qualiteit te verkrijgen, maar dient slechts om het later intreden van bederf te voorkomen. Terwijl de schrijver tusschenkomst der Regeering verlangt om tot vrachtverlaging te komen, gelooft hij, dat de handelaren of hunne agenten wel invloed op de bereiding in het binnenland kunnen uitoefenen; zij weten welke inlanders slachten en het schijnt voor den handelaar niet moeilijk of kostbaar om de bereiding te doen controleeren en op gemaakte fouten te wijzen of op kleine schaal versche huiden te koopen en die als demonstratie zelf te bereiden. Hebben de inlanders eenmaal de overtuiging verkregen, dat zij door wat meer zorg een aanzienlijk hoogeren prijs voor hun waar kunnen bekomen, dan zal zonder twijfel vooruitgang niet uitblijven.

* * *

Staatsexploitatie van het eiland Ceram. In de Mei-Juni-afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur* schreef de 1e Luit. der Inf. F. J. P. Sachse: Iets over Staatsexploitatie van Seran". Hij zegt dat jaarlijks ± 7 ton wordt toegelegd op de Molukken en dat het noodig is daarin verandoring te brengen. Onze vestiging te Amboina kost nog immer handen met geld, zonder noemenswaardig nut af te werpen en daar het niet mogelijk is door verhooging van de belastingen op de eilanden Amboina, Haroekoe, Saparoea en Banda het tekort te dekken, moet de ingeslagen weg worden verlaten en mag niet langer het grootste deel der residentie onbenut worden gelaten. Aangetoond wordt dat Amboina niet het meest geschikte punt voor onze hoofdvestiging is, dat het geen hulpbronnen heeft en in oorlogstijd gemakkelijk te overrompelen en te isoleeren is. Terwijl de bevolking hier eenige beschaving en welvaart bezit, heeft men slechts de eenige kilometers breede straat over te steken, die Ambon van Seran (Ceram) scheidt, om plotseling te komen te midden van een half wilde bevolking, waarvan de binnenlanden nog niet eens het Nederlandsche gezag erkennen, waar noghet koppensnellen heerscht en de bevolking in twist en onrust leeft. Van de overige eilanden wordt maar niet eens gesproken, onze invloed is er zeer gering geweest, voornamelijk door het opgesloten zijn op zulk een klein eiland. Eindelijk ligt onze vestiging op een plek, die veel van aardbeving te lijden heeft, terwijl een vloedgolf in de baai van Ambon de geheele plaats van de aarde zou wegvagen.

De schrijver komt dan tot het besluit dat de hoofdvestiging verplaatst behoort te worden en toont aan dat Wahai op de Noordkust van Seran daartoe als aangewezen is. Aan die noordkust, die in den westmoesson geheel

aan woest weder bloot staat, is de baai van Hatiling beoosten onze tegenwoordige vestiging te Wahai de eenige goede haven, ten westen beschermd door het Wahai-rif, ten oosten door den Tandjoeng, met een invaart van ± 400 M. breedte, die zonder bebakening niet gemakkelijk te vinden is. Op nog geen 100 M. van de kust is de haven 4 tot 5 vadem diep, zoodat een korte pier de grootste schepen gelegenheid zou geven tot aanleggen. Onmiddellijk beoosten deze haven strekt zich de vlakte langs de geheele noordkust van Seran uit met een gemiddelde diepte van 10 uren gaans. Een riviertje kan dienen tot afvoer van vuil; goed drinkwater is op eenige meters diepte te krijgen en op ongeveer een K.M. achter het tegenwoordige Wahai heeft men twee groote altijd vloeiende bronnen, waarvan de grootste op ongeveer 90 M. hoogte ligt, waardoor gemakkelijk eene waterleiding tot de ± 5 K.M. oostelijk aan te leggen stad zou zijn te maken. Men het oog op aardbevingen zouden de huizen van hout moeten zijn, waartoe zeer goede soorten in de buurt zijn te verkrijgen, terwijl ontwouding het terrein voor landbouw zou vergrooten. Grind zou van nog al verren afstand aangevoerd moeten worden, doch dit wordt geen bezwaar geacht. Door een heuvelreeks wordt een geschikte plaats voor het aanleggen van kustbatterijen geboden, om de stad tegen een coup de main te beveiligen. Omtrent aanwezige mineralen valt niet veel te zeggen, daar Seran niet ernstig onderzocht is. Alleen te Boela zijn door de „Koninklijke" reeds spuitende petroleumbronnen aangeboord. Ook steenkool komt waarschijnlijk voor. De groote kracht zal echter gevonden moeten worden in den landbouw. Thans worden nog geen sawahs door de Alfoeren aangelegd, maar het vlakke terrein dat zich over ± 250.000 bouws rondom Wahai uitstrekt, wordt daarvoor geschikt geoordeeld. Al werden hiervan slechts 100.000 bouw ontgonnen, dan rekent de schrijver op 2½ millioen pikols oogst, tegen *ƒ* 6, op grond dat de heer Jacometti (zie *Indische Gids* 1903 II bl. 1730) de exportwaarde van Java-rijst op *ƒ* 6.50 per 50 K.G. stelt. De schrijver wil nu op deze gronden een staatsrijstland-exploitatie invoeren. Daartoe zouden geleidelijk 20.000 Javaansche landbouwersgezinnen overgebracht, een paar honderd bezoldigde opzichters aangesteld moeten worden, enz. Volgens globale berekening op bl. 542 komt men daarbij tot een jaarlijksche uitgaaf van ± 9 millioen, welke als de bruto-opbrengst 15 millioen was, een jaarlijksch saldo van 6 millioen gulden zou geven. Het is jammer dat de schrijver het verschil van rijst- en padie-opbrengst over het hoofd zag. Van deze laatste mag de opbrengst gemiddeld op 25 pikols per bouw gesteld worden, het cijfer dat ook de heer Jacometti t. a. p. noemt, doch de daaruit te pellen rijst, die *ƒ* 6 per pikol zal opbrengen, weegt slechts de helft, zoodat de bruto inkomsten op *ƒ* 7.500.000 zijn te stellen en dan zou de zaak *ƒ* 1.500.000 verlies in plaats van winst opleveren.

Het *Alg. Handelsblad* van 22 Juli jl. dit artikel besprekende, wijst eveneens op de te hoog geschatte opbrengst en op den prijs van beste importrijst, welke niet maatgevend is voor het hier te oogsten product. Voorts is geen rekening gehouden met menige noodzakelijke uitgaaf voor bestuur, politie, onderwijs, enz. Ook ziet de schrijver over het hoofd dat alleen bij bijzonder waardevolle productie landbouwondernemingen met geïmporteerde werkkrachten kunnen worden gedreven. „Wie Staatsondernemingen op de Buitenbezittingen wenscht, moet denken aan mijnbouw, *niet* aan landbouw", zegt

het blad, „en allerminst aan weinig loonende cultures. En hij moet zich geheel uit het hoofd zetten, dat men de noodige werkkrachten anders dan met toestemming der individuen zoude kunnen verkrijgen".

*
* *

Uitvoerrechten op boschproducten in de residentie Menado. In het *Vaderland* van 18 Juli 1905 vestigt de oud-resident E. J. Jellesma de aandacht op een klacht, voorkomende in het verslag van de Handelsvereeniging Menado over 1904, dat het heffen van uitvoerrecht op boschproducten, inzonderheid op rotting en damar, zoo bezwarend is en het onmogelijk wordt om met voordeel te concurreeren met Noord-Borneo en Malakka, waar dat recht niet geheven wordt en de scheepsvrachten lager zijn. De schrijver herinnert er aan hoe bij St. 1900 n⁰. 10 de Gouv.-Gen. bevoegd is verklaard buiten Java en Madoera uitvoerrechten te heffen en hoe bij St. 1901 n⁰. 20 en St. 1903 n⁰. 421 daarvan gebruik is gemaakt, het laatste voor Menado en het landschap Banggaai op Ternate, met ingang van 1 Febr. 1904. Waren in vroegere jaren de rotting- en damarbosschen in die streken niet al te ver van het strand verwijderd, reeds sedert jaren zijn deze door de onoordeelkundige behandeling der inlanders uitgeroeid en nu moeten die artikelen diep uit het binnenland gehaald worden en vallen er aanzienlijke transportkosten op. Noemenswaardige winst heeft de handel daarin sedert geruimen tijd niet meer behaald en daarom betreurt de schrijver het heffen van die uitvoerrechten en voorziet hij dat de handelaren weldra met den opkoop zullen moeten ophouden, waardoor de inlanders een niet onbelangrijke bron van inkomsten zullen verliezen. Hij acht het mogelijk dat in dit opzicht de toestanden op andere buitenbezittingen gunstiger zijn, doch adviseert voor Menado en Banggaai de afschaffing van die uitvoerrechten. Dit advies zou aan waarde gewonnen hebben, als er tevens bij ware vermeld, hoe de Regeering dan aan inkomsten uit die streken moet komen.

*
* *

Een ministerie van handel en nijverheid is het opschrift van een ingezonden stuk van den heer H. J. Martijn Jr., dat in het *Alg. Handelsblad* van 18 Juli jl. en in verschillende andere bladen geplaatst werd. Daarin wordt heftig tevelde getrokken tegen de voorgenomen suikerbelasting en mogelijke invoering van andere belastingen op uitvoerartikelen en deze politiek voorgesteld, als te berusten op onkunde en kortzichtigheid. Met veel ingenomenheid las de schrijver het artikel van den heer C. Rozeraad in de Maart-afl. van de *Revue Economique Internationale,* waarin deze (op bl. 554) het oprichten van een speciaal handels-ministerie bepleit, dat onafhankelijk van de politiek en van andere takken van dienst, zich uitsluitend zou hebben bezig te houden met de belangen van het land op het gebied van handel en nijverheid. Aan het hoofd zou een volkomen bevoegd man van zaken moeten staan, geholpen door talentvolle ondergeschikten. Het oprichten van een afzonderlijk ministerie van Koophandel wordt door den heer M. toegejuicht. Hij zou het een zegen vinden: „voor onzen, zoo stiefmoederlijk bedeelden handel, eene stiefmoederlijkheid, die voortvloeit uit onkunde niet alleen doch die door gebrek aan menschen op de hoogte van wat des handels is, niet voldoende wordt gediend". Aan dit ministerie zou al dadelijk de herziening moeten worden opgedragen

van onze merkenwet, de reorganisatie van het Consulaatwezen, enz. In dit artikel verwijst de heer Martijn naar zijne op 20 Febr. jl. in de Vereeniging „Moederland en Koloniën" gehouden lezing. Men zal door het gedrukte verslag daarvan te lezen, zich een juister voorstelling kunnen maken van al hetgeen deze voormalige koopman te Penang in de Nederlandsche regeling van zaken vergeleken met de Engelsche vindt af te keuren, een stof te omvangrijk echter om ze hier te resumeeren.

***

Militaire Tehuizen. In de *Nieuwe Courant* van 19 Juli jl. wordt naar aanleiding van de jongste vergadering van de „Vereeniging voor Evangelisatie onder de militairen in Ned.-Indië" de aandacht op het streven dezer vereeniging gevestigd. Zij heeft haar werkkring met groote energie over geheel Indië verspreid, zoodat nu reeds Tehuizen voor den militair zijn opgericht te Ambarawa (Willem I), Bandjermasin, Batavia (Passar Senin), Buitenzorg, Fort de Kock, Gombong, Kota Radja, Magelang, Malang (Klodjen Lor), Padang, Padang-Pandjang, Salatiga, Semarang, Soerakarta en Tjimahi. Kort na het verslagjaar is ook een Tehuis te Soerabaja geopend. Dat deze instellingen nut stichten, wordt door het toenemend aantal bewezen en er is zelfs sprake van eene herziening der statuten om den arbeid onder de Indo-Europeanen te kunnen aanvangen. Een groot stuk nieuwe bekendheid verwacht het bestuur van een dit jaar verschenen „Gids", welke de Indische militair tot nut en genoegen zal strekken en over welke inhoud het blad een zeer gunstig oordeel velt.

***

De aanleiding tot den strijd met Boni moet volgens het *Alg. Handelsblad* van 18 Juli jl. gezocht worden vooreerst in het feit dat men, na de expeditie van 1860, niet gezorgd heeft meester te blijven van den toestand, doch ook in het niet goedmaken van dat verzuim in 1895. Men verergerde toen echter integendeel de fout door iemand op den troon van Boni te brengen, die er geen recht op had. Volgens de Boegineesche adat mogen alleen zij, die „zuiver Loehoesch bloed in de aderen hebben", tot het bestuur geroepen worden. Dáárom was, bij het overlijden der vorstin in 1895, hare 13-jarige dochter de aangewezen persoon; daarom werd deze voorloopig door de rijksgrooten gekozen, hoewel de gouverneur van Celebes hun had opgedragen, niet tot eene verkiezing over te gaan, voordat hij zelf ter plaatse was. De rijksgrooten, die, om den gouverneur niet te ontstemmen, verklaarden dat hunne houding slechts voorloopig en voor herziening vatbaar was, hadden daarmede een duidelijken wenk gegeven, en bezwaarlijk kan worden aangenomen de oprechtheid van hunne latere verklaring, dat zij, met den gouverneur, aan den niet-rechthebbende de voorkeur gaven. De toen op dezen laatste gevallen keuze vond tegenkanting bij de regeering, maar zij moest ten slotte zwichten voor het *fait accompli*. Ons bestuur op Celebes is volgens het *Hbl.* in 1895 niet op de hoogte geweest van zijn taak, het kende de adat, maar vreesde den invloed van den Goaschen prins, vader der 13-jarige prinses, die niet in den smaak onzer ambtenaren viel. Inlichtingen verstrekt door het *Soer. Hbl.* van 5 Juni laten bij het *Hbl.* dezen indruk achter, dat de Indische regeering door onkunde of intrige in

1895 is misleid. Wat toen gebeurd is bewijst volgens het *Hbl.* opnieuw, dat om goed te besturen, de regeering in alle rangen behoefte heeft aan bekwame ambtenaren, en dat deze allereerst op de hoogte moeten zijn van de adat van het land waarin zij werkzaam zijn.

Vergelijkt men deze uitspraak met hetgeen Dr. Kielstra schreef op bl. 435 der Dec.-afl. van *Onze Eeuw*, dan was toen diens indruk dat wel de bewuste prinses de eenige was die *recht* had op den troon, en dat men haar daarom ook gekozen had: maar dat daarna de rijksbestierder de rijksgrooten heeft bewerkt, en de Gouverneur er ten slotte is ingeloopen. Indien dit het geval is, dan moge men dit betreuren, een aanleiding tot beschuldiging der toenmalige ambtenaren, welke in het artikel van het *Hbl.* doorstraalt, kan men daarin dan bezwaarlijk vinden.

* * *

Eene acte van beschuldiging. Over het algemeen is men er naar onze meening wel wat gauw bij om ambtenaren te beschuldigen en wel bij voorkeur bij massa's te gelijk. In hetzelfde *Alg. Handelsblad* van 19 Juli leest men onder bovenstaand opschrift, dat de *N. Soer. Ct.* van 26 Mei ernstige klachten heeft over de wijze waarop in Indië gediend wordt en het *Hbl.* neemt daar eenige staaltjes uit over. Deze betreffen in algemeene termen het afzetten van Vreemde Oosterlingen en Inlanders op gouvernementsbureaux, het verdienen aan reisdeclaraties, het profiteeren van leverancies aan den Staat door het eischen van percenten en eindelijk het niet besteden door hooggeplaatste bestuursambtenaren van de hun toegelegde receptiegelden. Bij het opsommen van deze overoude grieven, erkent het *Hbl.* zelf dat de berichtgever niet overal juist is, doch het vindt toch dat zijn klacht nut heeft, omdat zij wijst op de noodzakelijkheid van toezicht en controle, want *al* wie Europeesch landsdienaar is in Indië moet, in de oogen der bevolking, vooral in moreelen zin hoog staan: dat eischt het „prestige". Wij voor ons gelooven dat het niet goed is om altijd van die algemeenheden te debiteeren. Laat men enkele feiten noemen en laat de Regeering elk haar bekend geworden geknoei onverbiddelijk straffen, doch zulke tot traditie geworden algemeene beschuldigingen moesten, juist om de ambtenaren niet te ontmoedigen, niet steeds worden herhaald.

* * *

Java-rijst en vreemde rijst. In het *Alg. Handelsblad* van 19 Juli jl. wordt het bericht besproken dat volgens Indische berichten besloten zou zijn bij alle gouvernements-leveringen van rijst—voor de mijnwerkers op Banka, voor de troepen, voor de dwangarbeiders, enz.—ook de levering van buitenlandsche rijst toe te laten, wanneer die goedkooper is. Volgens het *Bat. Nbl.* zullen de inlandsche soldaten ontevreden zijn en eerder ziek worden en is er voorts een economisch argument tegen den maatregel, namelijk dit dat er nu zooveel minder Java-rijst zal worden verbruikt en dat daardoor de prijzen zullen dalen en eigenaardige schommelingen in den rijsthandel zullen optreden. Het *Hbl.* gelooft met het oog op de totale productie- en invoercijfers niet dat zulk een storing in den rijsthandel zal ontstaan. Men heeft het blad echter wel eens verteld en als men eenig geloof slaat aan de (zooeven genoemde)

beschuldigingen in de *N. Soer. Ct.* van 26 Mei, dan zal men dit volgens het blad zoo onwaarschijnlijk niet vinden — „dat menig aannemer zich voor Java-rijst laat betalen, maar Siam-rijst levert. En dan laat het zich hooren, dat de Indische regeering maatregelen neemt om aan deze knoeierij een einde te maken".

* * *

Het Makassaarsch gezag. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Juli jl. bespreekt de oud-advocaat te Makassar, Mr. R. Vorstman, de vraag of er op Celebes tegenover de ons omringende vorsten en grooten van uit de hoofdplaats Makassar wel genoeg gezag uitstraalt. Terwijl in andere gewesten de Resident steeds op zijn bureau te vinden is, houdt de Gouverneur te Makassar zijn bureau aan huis. Heeft hij een ambtenaar noodig, dan snelt een oppasser heen naar de secretarie om hem te ontbieden. Daar bevindt zich geen hoofdambtenaar, die genoeg gezag over het personeel kan uitoefenen. De secretaris van het gouvernement en die voor de Inlandsche zaken zijn daartoe niet hoog genoeg in rang en tractement. Zelfs niet de gecommitteerde voor Inlandsche zaken, al krijgt hij eershalve den titel van resident, omdat daarvoor, zoolang het Mr. V. heugt, steeds lieden van inlandsche afkomst, fungeeren, verwant of gezellig opgegroeid met lieden van dezelfde afkomst, die, evenals zij, ter secretarie werken en daar als schrijvers en tolken voor het Boegineesch en Makassaarsch dienen. Voorts heeft de schrijver den indruk gekregen, dat er op die secretarie weinig wordt uitgegevoerd, dat de ambtenaren er met allerlei vorsten, vorstjes, hoofden, enz. aan de deur staan te praten en dat er veel verhandeld wordt wat beter gezwegen ware. „De zaak van den oud-regent van Labakkang, o. a. dien hoogst onwettig behandelden man, wiens familie niet te vergeefs drakentanden in het Pangkadjenesche gezaaid heeft, werd er niet op verbeterd", zegt de schrijver en hij meent dat de gouverneur alleen ter secretarie met vrucht kan werken te midden van zijn ambtenaren, te midden van de papieren en bescheiden de dagelijksche zaken betreffend, te midden van het zoo belangrijke Makassaarsche archief; dat hij daar voor ieder toegankelijk en wakend over zijn ondergeschikten moet blijven, die dan meer tot het besef zouden komen, dat het de belangen geldt van hetgeen tusschen de straat van Makassar en de baai van Boni, ja tot Boelekomba toe gelegen is, plus de op zoo onpractischen afstand gelegen eilanden Saleyer, Boeton, Soembawa en Flores met eene bevolking niet zoo meegaand als de Javaan. Een wespennest meer of minder is ons met het oog op de beschikbare militaire macht zeker niet onverschillig. „Tot nog toe gaat het in het Makassaarsch bestuur, zooals de bestuursmacht verdeeld is, te huiselijk toe", zoo besluit Mr. V. zijn artikel. „De uitdrukking is zacht en gemoedelijk. Toen mij onlangs een oud-Indisch hoofdambtenaar in mijn oor fluisterde: een janboel! was mijn waarheidsliefde werkelijk gekwetst".

* * *

Onder de heidenen in Zuid-Sumatra. In het *Alg. Handelsblad* van 21 Juli jl. wordt de aandacht gevestigd op een bericht van pastoor W. L. Jennissen, die sedert 1891, R. K. missionnaris is in de Pasoemahlanden, in 1866—'68

onder ons gezag gebracht. Deze schrijft in de Juli-afl. van „Die katholische Missionen", dat het hem bij zijn komst aldaar zoo trof, dat er zooveel zelfmoorden onder de bevolking plaats hadden, voornamelijk van vrouwen en meisjes. De oorzaak wordt gevonden in de verlovingen, die plaats hebben wanneer de aanstaande echtelingen nog kinderen zijn; de geheele „handel" wordt door de ouders gedreven en hoofdzaak is de koopprijs der bruid, van 40 tot 100 Rksd., die vóór de verloving voldaan moeten worden. Komt nu de tijd van het huwelijk en willen de jonge lieden niets van elkander weten, dan verzet zich de geldquaestie dikwijls tegen de scheiding en menigmaal geeft de bruid er de voorkeur aan zich op een afgelegen plaats door ophanging met haar slendang van het leven te berooven. Dit gebeurt zoo vaak, dat men aan eene besmettelijke ziekte des geestes zou gaan denken. In de laatste 10 jaren waren den pastoor 50 dergelijke gevallen van zelfmoord bekend geworden, in werkelijkheid zijn er meer, en dat op eene bevolking van 4000 zielen, waaronder ca. 600 jonge vrouwen en meisjes. „Dikwijls", zegt hij, „speelt ook het heidensch bijgeloof een rol, en het spreekt van zelf, dat de verspreiding van het Christendom ook in deze richting weldadig werkt. Van alle Christenmeisjes heeft zich, zoolang de missie hier werkzaam is, nog nooit een van het leven beroofd". Het *Hbl.* wijst op deze nuttige zijde der zending en hoe reeds sedert tal van jaren het gouvernement getracht heeft het huwelijk met bruidschat (djoedjoer) in Zuid-Sumatra af te schaffen, maar alleen de schijn werd gediend. De regeering kan op de zeden en gewoonten geen afdoenden invloed oefenen, alleen door de verspreiding van het Christendom krijgt het volk andere begrippen omtrent hetgeen al of niet geoorloofd is.

* * *

Bezuinigen en leenen. In een artikel onder dit opschrift in de *Nieuwe Courant* van 22 Juli jl., werdt er op gewezen hoe, sedert Generaal van Heutsz landvoogd is, geen mail voorbijgaat, die geen berichten brengt van ingevoerde bezuinigingen. Indië wordt daarbij vergeleken met een gezin, waarvan de behoeften, naarmate de kinderen grooter worden, steeds toenemen en waarvan de uitgaven de inkomsten langzamerhand zijn gaan overschrijden. Waar voortgaan op de oude wijze ten slotte ten ondergang zou leiden, daar is de huisvader verplicht twee middelen aan te wenden, bezuiniging en uitbreiding van het bedrijf. Wel is het zijn eerste plicht te bezuinigen, de uitgaven, zij het ook in weerwil van het tegengestribbel of ten koste der tranen van onverstandige huisgenooten, binnen veilige perken te brengen, maar daarmede mag hij niet volstaan. Het huishoudelijk *status quo* moge hiermede voorloopig zijn bevestigd, op den duur zou verhooging van uitgaven weer niet kunnen uitblijven en dan zou verdere bezuiniging, inkrimping en ten slotte achteruitgang gaan beduiden.

Behalve de kracht van wil daartoe, moet hij ook het scheppend en vruchtbaarmakend vermogen bezitten en gebruiken, dat de bronnen van inkomst rijkelijker kan doen vloeien en nieuwe te voorschijn mag roepen. Daarbij wordt gewezen op de opvoedende kracht, die van bezuinigen kan uitgaan; door den toegepasten druk zal meer latente veerkracht ontwaken. Het moet zoo zijn dat de ernst der tijden niet enkel worde erkend of ten hoogste begrepen, maar ook persoonlijk ondervonden. Niet alleen door den ongelukkigen be-

lastbaren minderen man, maar door hen, die krachtens hunne stelling in de maatschappij niet met een passieve, maar met een actieve rol zijn bedeeld. De aldus opgewekte energie moet op verstandige wijze geleid en gebruikt worden. Onmisbaar is dan dat het hoofd van gezin of staat het geloof wete te wekken aan groote mogelijkheden in de toekomst en middelen wete te vinden om die in de lucht hangende mogelijkheden naar het terrein der practijk over te brengen. Nieuw bedrijfskapitaal zal moeten worden verschaft: de huisvader zal een hypotheek, de staatsman een leening sluiten.

Wat ziet men nu in Indië gebeuren. Op het gebied van bezuinigingen ziet men alle diensttakken aangetast, den goeden weg ingeslagen. Doch hoe staat het met het andere deel der taak?

Tot dusver heeft het den schijn, alsof de landvoogd zich daar niet mede inlaat. Den schijn wordt gezegd, want men gelooft niet, dat hij, die getoond heeft groote concepties te kunnen uitdenken en ten uitvoer te leggen, zijn aandacht gespitst zou kunnen houden op het ellendige kleine bezuinigingswerk, zonder dat de gedachte aan een groot ideaal hem daarbij vervulde. En daarbij wordt de hoop uitgesproken dat de aankomst in October van den voor de tweede maal tot Vice-president van den Raad van Indië benoemden heer De Meester, een tijdperk zal openen voor een nieuw financieel beleid, hetwelk ten grondslag zal strekken aan een breedere Indische politiek en de verwezenlijking zal mogelijk maken van veel, wat tot dusver noodig, maar om geldelijke redenen onmogelijk werd geacht.

* * *

Menado-Jap-Guam en Jap-Shanghai. De *Staatscourant* No. 167 bevat de concessie verleend aan den heer J. J. Le Roy, als vertegenwoordiger van een syndicaat van Nederlandsche financiers en van de firma Felten en Guilleaume, Karlswerk Aktiengesellschaft, te Mülheim aan den Rijn, voor de telegraphische verbindingen Menado-Jap-Guam en Jap-Shanghai. (Zie April-afl. bl. 625). Aan de ondernemers wordt vergunning verleend voor hun rekening, in aansluiting aan het zich tot Menado uitstrekkende N. I. telegraafnet, een telegraafkabel van Menado naar Jap te leggen, die verbonden moet worden met Guam en met Shanghai. Tot dit doel wordt hun voor den tijd van 40 jaren, gerekend van het tijdstip van aanvang der kabel-exploitatie, het recht tot landing van dien kabel ter noordkust van Celebes verleend, ter plaatse door hen nader met den G. G. van Ned.-Indië overeen te komen.

De ondernemers moeten op hun kosten den te landen kabel met het gouv. post- en telegraafkantoor te Menado verbinden, waarvan hun een afzonderlijke localiteit verhuurd zal worden. Blijkens art. 10 is de Ned. Regeering bereid, op grond van hetgeen zij met de Duitsche overeenkwam, voor den tijd van 20 achtereenvolgende jaren een subsidie te verleenen ten bedrage van 375.000 Mark van het op 1.400.000 M. bepaalde gezamenlijke jaarlijksche subsidie. Van de jaarlijksche ontvangst uit de op de gezamenlijk gesubsidieerde lijnen verkregen kabel-taksen komt 90 pCt. in mindering van het subsidie. Aan de goedkeuring der concessie-verleenende Regeeringen is de vaststelling der tarieven onderworpen. Het gouvernement van N.-I. geniet voor alle over de lijnen der onderneming te Menado aankomende of van daar verzonden telegrammen, als het telegram bestemd is voor of afkomstig uit

Ned.-Indië een eindtaks van 44 centimes per woord; als het telegram met gebruikmaking van de gouv. telegraaf voor plaatsen buiten Indië bestemd is, en nader overeen te komen transit-taks en als het telegram naar plaatsen buiten Indië bestemd is en door Ned.-Indië geseind wordt, buiten bemoeienis van den gouv. telegraafdienst, een transit-taks van 10 centimes per woord. Regeeringstelegrammen genieten op de lijnen der onderneming 50 % reductie.

De overdracht aan een naamlooze vennootschap. in art. 19 verplichtend gesteld, is den 5den December 1904 geschied aan de op 19 Juli 1904 opgerichte „Deutsch-Niederländische Telegraphengesellschaft, Aktiengesellschaft" te Keulen.

* * *

Militaire dienstplicht in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 24 Juli jl. komt een ingezonden stuk voor van X, waarin deze eén gesprek mededeelt, waarvan hij getuige was. Het betrof iemand, die voor het groot ambtenaars-examen geslaagd was, doch eerst een jaar later naar Indië kon vertrekken, omdat hij eerst hier de herhalingsoefeningen moet mee maken. Op de vraag wat het Hollandsche leger heeft aan een iets beter geoefend soldaat, die toch naar de Oost gaat, terwijl er bovendien zulk een gebrek aan O.-I. ambtenaren is, wordt aangetoond dat die zaken „Oorlog" niet schelen kunnen. Hoe moeilijker men het de miliciens maakt om er tusschen uit te trekken, hoe beter. Dat daardoor de dienstplicht gehaat wordt, schijnt „Oorlog" evenmin te kunnen schelen, en heelemaal niet dat Indische ouders daardoor de voorkeur er aan zullen geven hun zoon in het buitenland een Europeesche opvoeding te doen geven. Het artikel eindigt met de vraag of wij nu eens een minister krijgen, die vele bureaucratische malligheden over boord gooit en bovenal een eind maakt aan alle noodelooze plagerij en begrijpt dat Oost-Indië het voornaamste deel van Nederland is.

* * *

Indische Boter. In de *Locomotief* van 22 Juni jl. wordt vermeld dat de firma Schut & Co. op Soekasari te Buitenzorg een boterfabriek heeft opgericht, waaruit de *Java-bode* dezer dagen een monstertje werd aangeboden.

De hoedanigheid daarvan kan inderdaad de scherpste mededinging doorstaan met de beste, uit Europa ingevoerde merken, zegt genoemd blad, terwijl de fabrikanten schrijven dat de prijs, waarvoor zij hun artikel in den handel kunnen brengen, beduidend lager zal zijn. Om de exploitatie in het groot ter hand te kunnen nemen, wordt nog slechts gewacht op de werktuigen voor het vervaardigen der blikjes. Zijn de fabrikanten eenmaal zoover en blijken zij in staat te zijn, op groote schaal te kunnen produceeren, dan zal de intendance stellig aan hunne inrichting de noodige aandacht schenken, evenals zij te voren reeds deed aan de schoenenfabriek Roussel en de conservenfabriek van den heer van Dalfsen, waardoor de onderneming dan een ruim afzetveld zal zijn gewaarborgd.

* * *

Reactionnair in zake dessaverkiezingen. In het *Nieuws van den dag van N. I.* van 24 Mei verhaalt Multavidi eene „ware gebeurtenis" uit het dessa-leven, die voor het *Alg. Handelsblad* van 26 Juli j.l. koren op den molen is van

het afschaffen der vrije verkiezing van dessahoofden. Pa Mejam was jaren dorpshoofd en zeer rijk geworden, door de wijze waarop zijn schrijver Simin de belastingen hielp innen, waarbij veel meer werd geeischt dan aan het land behoefde te worden afgedragen. Eindelijk wil het dessahoofd afstand doen van zijn betrekking ten behoeve van zijn schoonzoon, als deze hem maandelijks een pensioen van *f* 25 uitkeert. De Wedono en Assistentwedono werden omgekocht om de candidatuur van den schoonzoon te steunen, doch daar de dessaschrijver Simin, die ook veel geld heeft, hem blijkbaar eveneens heeft betaald, wordt deze ten slotte met algemeene stemmen gekozen. Na een jaar sterft hij reeds door vergif, de schoonzoon wordt thans overwinnaar en op zijn beurt rijk. Het *Alg. Handelsblad* wijt deze knoeierijen aan de „vrije verkiezing" en brandmerkt deze als een ramp voor den inlander.

Het *Koloniaal Weekblad* van 20 Juli te voren, gaf het verhaal ook in extenso, doch zegt er van dat dit „koren op den molen" slechts schijnbaar is: „Want Pa Mejam en zijn belastinggaarder Simin, zijn alleen denkbaar in een district, waar ook de door de Indische Regeering benoemde Wedono's en hunne assistenten, in zedelijken zin, de opvolgers zijn der hoofden van Lebak uit de tijden van *Multatuli*".

Naar de overtuiging van het *Kol. Wkb.*: „is de Regeering nimmer met ernst en gestrengheid opgetreden tegen de Pa-Nejams, de Simins, de Wedono's en hunne assistenten, enz. enz. wier oneerlijkheid wellicht het meest bijbracht tot het economisch verval, waarin Java's bevolking verkeert." Het blad zou een kruistocht willen prediken: „tegen die uitzuigers van den inlander en ontrouwe belastinggaarders, een kruistocht waarin men — zoodra het duidelijk bleek, dat uitroeien van het kwaad de ernstige wil der Regeering was — zeker zou worden bijgestaan door 't steeds vermeerderende getal inlandsche hoofden op Java, wier streven het is om in de eerste plaats te waken voor de belangen hunner minbedeelde rasgenooten. In ditzelfde kader zou echter het afschaffen der dessa-verkiezingen of het beperken der keuze tot de Simins en dergelijken, volstrekt niet passen, want hoe meer de gewone inlander tot zijn recht komt en onbevreesd om zijn recht durft vragen, hoe gemakkelijker het der Regeering zal vallen om de nog talrijke misbruiken tegen te gaan, die even goed als 't gemis aan voldoend onderwijs, het bestaan van den woeker en 't niet bestaan van voldoende irrigatiewerken met eene goede waterregeling, de oorzaken zijn van den economischen achteruitgang, waarvan de bestrijding, naar wij vertrouwen, nu met ernst is aangevangen en met kracht zal worden doorgezet".

Dit opstel van het *Kol. Wkb.* heeft, blijkens het nummer van 28 Juli jl., blijkbaar den toorn opgewekt van het *Alg. Handelsblad*, omdat er in gesproken werd van de onjuiste argumenten, die *van reactionnairen kant* tegen de vrije dessahoofd-verkiezing worden ingebracht. Na een beroep op de heeren Brooshooft en Hasselman en nog eens den wensch uitgesproken te hebben dat de Regeering de adviezen openbaar make, waarop laatstgenoemde zijn oordeel grondde, zegt het *Hbl.* dat men dan — zoo waar! — den heer Van Kol wel reactionnair zou kunnen noemen, die op bl. 221 van zijn werk „Naar de Antillen" schreef, dat de ontwikkeling der negers in de Fransche koloniën:

„nu eenmaal nog niet het standpunt heeft bereikt waarop zij een goed en voor henzelven nuttig gebruik van het kiesrecht kunnen maken".

Men zou hierbij kunnen opmerken dat ginds sprake is van een, uit heterogene bestanddeelen gevormd, complex van pas vrijgemaakte slaven die niet zoo innig verbonden zijn als op Java de bewoners van een zelfde dessa, en dat het hier geen verkiezing voor eene algemeene volksvertegenwoordiging geldt, maar die van een eigen hoofd uit eigen omgeving. Daar het *Hbl.* de zaak echter te dwaas vindt om er verder over te spreken, is het waarschijnlijk dat het in deze wel niet van zijn stokpaardje af te brengen zal zijn.

* * *

Bedrijfsbelasting op Java. In het *Alg. Handelsblad* van 27 Juli wordt het wel toevallig genoemd dat zoowel Mr. Maclaine Pont in zijn praeadvies omtrent de Nijverheid op Java, als Notaris Graafland in zijn critiek op de Ned.-Indische belastingen zich voorstanders verklaren van de afschaffing der bedrijfsbelasting. Er wordt aan herinnerd hoe zij ontstaan is onder Raffles uit een h u i s t a k s, een kleine huur voor den grond, waarop de huizen der inlanders waren gebouwd en hoe zij tot 1837 zoo heette, doch toen bedrijfsbelasting werd met het hoofddenkbeeld dat naast de landrente, die drukt op het product van den landbouw, eene belasting geheven moet worden van de vruchten van den arbeid der niet-landbouwende bevolking. Daar de aanslag in de practijk willekeurig en, hoewel in theorie 2 % van de inkomsten, feitelijk overgelaten is aan het inzicht der commissie, schaart het *Hbl* zich aan de zijde dergenen, die deze belasting willen afschaffen, doch het voelt terecht dat de Indische geldmiddelen niet van dien aard zijn om nu maar klakkeloos 16 ton prijs te geven. „Zooals de zaken thans staan, is in Indië eene percentsgewijze heffing van uit den arbeid of handel door inlanders verdiende gelden eene fraaiigheid o p p a p i e r; in werkelijkheid", zegt het blad, „loopt zij uit op eene geheel willekeurige schatting". Als een eigenaardig geneesmiddel hiertegen vraagt het verder of in de inlandsche maatschappij zooals die thans is, een uniform hoofdgeld nog niet het beste is? Dan weet tenminste ieder wat hij betalen moet, en kan hij verder vrijelijk beschikken over zijn tijd en over de vruchten van zijn arbeid. In zoodanig hoofdgeld kunnen dan, èn de heerendiensten, èn de bedrijfsbelasting, èn de door Mr. Pont terecht veroordeelde rijtuigbelasting worden omgezet. Op Java, waar het overgroote deel der bevolking financieel ongeveer in denzelfden toestand verkeert, schijnt dit denkbeeld aan het *Hbl.* daarom niet zoo verwerpelijk. Bepaald vooruitstrevend in de ethische koers, is het naar onze bescheiden meening toch zeker niet.

* * *

Het regentschap Japara. In de *Nieuwe Courant* van 27 Juli jl. wordt het bericht besproken dat de Indische regeering van plan is door het overlijden van Raden Mas Adipati Ario Sosroningrat (Maart-afl. bl. 437) opengevallen regentsplaats te Japara ter besparing van kosten niet meer te vervullen, doch dit regentschap te voegen bij het onmiddellijk daaraan grenzende Koedoes Naar aanleiding daarvan werd van geachte zijde het een en ander aan dat blad medegedeeld, waaruit wij in de eerste plaats de kenschetsing der positie

van de Regenten ontleenen, niet alleen de hoogst geplaatste inlandsche ambtenaren, maar tevens de politieke schakels tusschen de bevolking en het Europeesch bestuur. Daarenboven hebben de regenten, krachtens art. 69 R. R. een zeker erfrecht verkregen. Onjuist wordt echter de bewering genoemd dat deze bepaling een bezwaar zou zijn tegen het opheffen van regentschappen.

Die bewering zou juist kunnen wezen als de ondervinding geleerd had dat bij het overlijden van een regent, het aantal geschikte familieleden zoo groot was, dat de Regeering daaruit maar had te kiezen. Het aantal personen echter, dat aan de eischen voldoet, is integendeel zoo klein, dat meermalen anderen tot die hooge waardigheid worden geroepen. Zoo zijn drie van de vier regenten van Rembang van lage afkomst. Mocht dus door de opheffing van een regentschap, het rechthebbend familielid daardoor niet dadelijk benoemd worden, er zal zeker wel gelegenheid zijn hem later elders zulk een zetel aan te wijzen.

Er zijn echter andere omstandigheden, die bij het overwegen van zulk eene opheffing niet over het hoofd gezien mogen worden.

De vader van wijlen den Regent van Japara was de over geheel Java en daarbuiten beroemde Pangeran Tjondronegoro, meer bekend onder den naam van Pangeran Demak. Toen daar de hongersnood uitbrak, was deze nog met den titel van Raden Adipati, Regent van het aangrenzende Koedoes, waar reeds zijn voorzaten het gezag voerden. De Indische Regeering die in hem den man meende gevonden te hebben om met krachtige hand Demak uit zijn ellende op te heffen, plaatste hem daarheen over, doch benoemde, om Koedoes voor het geslacht der Tjondronegoro te behouden, zijn oudsten zoon, ook Tjondronegoro (den jongeren dus) geheeten, tot zijn opvolger aldaar. Als belooning voor de uitstekende diensten door hem bewezen, werd hem de titel van Pangeran verleend; na zijn overlijden werd hij te Demak opgevolgd door zijn tweeden zoon Poerboningrat, terwijl eenigen tijd later zijn derde zoon, de nu overleden Sosroningrat, Regent werd van Japara. Later werd Poerboningrat tot regent van Semarang aangesteld en te Demak vervangen door den vierden zoon Hadiningrat.

Intusschen hadden op het gebied van justitie en politie te Koedoes zaken plaats gehad, die het de Regeering noodig deden voorkomen Tjondronegoro (den jongere) van daar weg te nemen; zij deed hem van standplaats verwisselen met Tjokronegoro van Brebes, die zelf van lage afkomst, aldus kwam te staan aan het hoofd van het regentschap, waar het geslacht van den Pangeran Demak jaren en jaren het gezag had gevoerd. Sedert zijn Tjondronegoro van Brebes, Poerboningrat van Semarang en Tjokronegoro van Koedoes gestorven en door hunne zonen opgevolgd. Daarbij is de Regent van Tegal getrouwd met een dochter van den Pangeran en hun zoon Patih van Pamalang, zoodat aan Java's noordkust beoosten Cheribon een aantal leden van dit geslacht hooge ambten vervullen en deze regentenfamilie een voorname, zoo niet de eerste plaats op Java inneemt. Zij heeft die deels aan haar afkomst, deels aan de groote verdiensten van wijlen den Pangeran te danken, maar voornamelijk ook om zijn in daden omgezette en door zijne zonen mede gehuldigde overtuiging, dat niet alleen hooge afkomst maar vooral kennis, ontwikkeling en beschaving een plaats doen veroveren in de maatschappij. Toen nog geen enkel inlandsch ambtenaar aan zulke dingen dacht, liet hij zijn

kinderen een Europeesche opleiding geven. Dat zijn kinderen dien weg zijn blijven volgen, getuigen o. a. Raden Adjeng Kartini en Roekmini, zijn kleindochters en zijn kleinzoon Raden Mas Ario Sosrokertono, die thans aan de hoogeschool te Leiden studeert.

De vraag of het niet gevaarlijk is aan de leden van één en dezelfde familie in aaneengesloten gedeelten van Java zooveel macht te geven, wordt ontkennend beantwoord, mits de bestuurshoofden geen blijk van zwakheid geven, doch het vertrouwen der regenten weten te winnen. Zonder toe te geven aan niet altijd goed gemotiveerde eischen of verzoeken om hen of hun familie behulpzaam te zijn of om vermeende grieven weg te nemen, dient duidelijk te blijken, dat men de diensten door hen en hun vaderen bewezen waardeert en niet vergeet en dienen rechtmatige grieven voorkomen of hersteld te worden. Dit is niet altijd in het oog gehouden, toen jarenlang den regenten van Demak en Japara het hun toekomend praedicaat Ario werd onthouden of toen de oude regent van Tegal in 1900 bij de reorganisatie werd achtergesteld bij den regent van Pekalongan. Worden zulke dingen vermeden, dan zal de invloed van eene familie als die van Tjondronegoro niet anders dan ten goede kunnen komen van ons gezag op Java. Daarenboven, al is er in beginsel geen bezwaar tegen het opheffen van regentschappen, het gaat niet aan daarmede steeds voort te gaan zonder te dicht te naderen bij de grens, waarop men wel verkregen rechten zou gaan aantasten. Waar in 1900 reeds verscheidene zijn ingetrokken, verdient het aanbeveling daarmede in de eerste tijden niet weer te beginnen.

***

Is de nieuwe koers in Nederlandsch-Indië een goede? is de vraag, die de heer L. Lange (volgens het adresboek gep. O.-I. officier en handelaar) in een ingezonden stuk in de *Nieuwe Courant* van 26 Juli jl. behandelt. Hij trekt terecht tevelde tegen de heerschende zucht tot beknibbelen. „Wil men bezuinigen op het personeel, dan doe men het op de hoeveelheid, doch nooit op de hoedanigheid". Overigens zijn de aanbevelingen om geen belastingen op de landbouw- en nijverheidsproducten in te voeren maar met krachtige hand landbouw, nijverheid en handel te bevorderen, reeds meer te berde gebracht en schijnt het onnoodig den schrijver in deze in bijzonderheden te volgen. Eigenaardig is het middel dat hij wil aanwenden om het voortdurend uit Indië wegvloeien van kapitaal te voorkomen. Dat ieder weder naar Europa trekt is niet voor zijn genoegen, maar veelal voor de opvoeding der kinderen. Dit zou bestreden kunnen worden door in Indië de gelegenheid te openen voor die opvoeding te zorgen. Daartoe zou het middelbaar onderwijs er herzien en het hooger onderwijs er ingevoerd moeten worden. Het daarop ontvouwde onderwijsplan zal veel geld kosten, doch door het behouden van tal van goede elementen en het in Indië doen verteren van veel geld, dat nu naar Europa gaat, zullen de kosten, volgens dezen adviseur, ruimschoots worden vergoed.

***

Suikerbelasting in Ned.-Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 30 Juli jl. wordt tevelde getrokken tegen het *Koloniaal Weekblad*, dat in hetzelfde nummer, waarin het de afschaffers der dessaverkiezing reactionnair noemde, een speciale

belasting op suiker, petroleum en misschien andere Indische producten verdedigt. Dit blad besprak een heftigen uitval van den heer Martijn tegen de suikerbelasting, waarbij het zich geen voorstander van uitvoerrechten verklaarde en ook niet van het beginsel om den Staat te doen deelen in de winsten der industrieele ondernemingen, zoodra het deze buitengewoon goed gaat, omdat dit den ondernemingsgeest drukt, in plaats van dien op te wekken. Hier heeft men echter volgens het *K. W.* met een uitzonderingsgeval te doen. „Bewezen is, dat het op behoorlijk ontwikkelingspeil brengen onzer O.-I. bezittingen, groote opofferingen zal vorderen van het Nederlandsche volk, dat reeds begonnen is met uit eigen Staatskas voor dit goede werk bij te dragen. Niets onbillijks of strijdigs met de goede leer ligt er nu in om een paar zeer winstgevende koloniale ondernemingen, die groote voordeelen trekken uit de goedkoope werkkracht der inlanders of uit verkregen concessiën tijdelijk mee te doen betalen tot herstel van den socialen nood".

Het *Hbl.* vraagt wat men wel van die redeneering zegt en somt dan nog eens op alles wat Nederland van Indië genoten heeft. Voorts wenscht het rekening te houden met de omstandigheid, dat die wintstgevende ondernemingen weinig jaren geleden nog noodlijdend waren en, wat de goedkoope werkkrachten, enz. betreft, als dit juist was, zouden zij altijd groote voordeelen moeten behalen en de koffie bewijst het tegendeel. Ook schijnt de werkkracht slechts goedkoop, doch de individuen produceeren veel minder dan in Europa. Wat de „verkregen concessiën" betreft, het *Hbl.* acht het niet te vergoelijken als daaraan wordt getornd. Het vraagt verder, wie zal nog zijn geld in Indische ondernemingen wagen, wanneer aldus het recht van den sterkste wordt geprezen als een beginsel van staatsmanswijsheid.

Naar onze bescheiden meening is dit toch wel een wat al te scheeve voorstelling van het denkbeeld om in billijkheid de in Indië verkregen winsten wat ruimer te doen bijdragen aan de geldmiddelen die dienen moeten om Indië geschikt te doen blijven om er op den duur die winsten te maken. Voorts mag men vragen of het *Hbl.* de ondernemers niet wat te zwart afbeeldt als het vraagt of men het deze, wanneer de Regeering aldus de winstgevende ondernemingen gaat plukken, eigenlijk nog wel euvel zou kunnen duiden, als zij op hun beurt den willekeurig op hen gelegden last trachten af te wentelen op de inlandsche bevolking.

Het blad zegt ten slotte: „Hef belastingen, zoo noodig zelfs zware belastingen; regel die zooveel mogelijk naar de draagkracht, maar belemmer daarbij niet de ontwikkeling der nijverheid, en vooral: laat u niet beheerschen door afgunst ten aanzien van enkele takken van nijverheid, die op een gegeven oogenblik met voordeel werken". Begrijpen wij dit goed, dat, mogen de belastingen niet geheven worden van die takken van nijverheid, want de voorgestelde, alleen den winst treffende, is wel de zachtst denkbare. Dus blijven slechts zware belastingen over op de inlanders, zooveel mogelijk naar de draagkracht. Dit geeft de indruk alsof het bedoelde afwentelingssysteem nu ook aan de Regeering wordt aanbevolen.

Meer waardeering vindt het plan in de opstellen voorkomende in de *Nieuwe Courant* van 1 en 2 Augustus jl. Na de beginselen van het ontwerp (zie vorige revue blz. 1245) vermeld te hebben, zegt het blad dat het denkbeeld

eener belasting van de meerwinst niet nieuw is en reeds werd nedergelegd in het ontwerp eener suikerbelasting door den Minister Van Dedem in November 1903 ter overweging aan de Staten-General toegezonden, tegelijk met een ontwerp-wet tot afschaffing van de uitvoerrechten op de suiker. Dit verworpen ontwerp, hier *A* genoemd, wordt vergeleken met het nieuwe, kortheidshalve door *B* aangeduid. Zou volgens *A* vrijstelling worden gegeven aan de ondernemingen, die op zoo kleine schaal zijn geinstalleerd, dat het vermalen van 1000 pikols riet per etmaal het vermogen der werktuigen te boven gaat, volgens *B* zal door allen zonder onderscheid betaald moeten worden. Nu vestigt het blad de aandacht op de kleine fabriekjes, voornamelijk in de residentie Kediri gedreven door inlanders tot het maken van suiker uit eigen geplant of opgekocht suikerriet. Naar het verneemt hebben zelfs enkele van die inlanders hun bedrijf uitgebreid en verbeterd door hunne vroegere houten molentjes te vervangen door ijzeren van Amerikaansch maaksel.

Waar men bij de ontwikkeling van het landbouwvolk op Java tot een nijverheidsvolk moet trachten, om, zonder ziekelijke bescherming of kunstmatige opdrijving, de hinderpalen voor eene zich ontwikkelende inlandsche industrie zooveel mogelijk weg te nemen, wenscht de *Nieuwe Courant* deze vrij te stellen, vooral ook omdat zij reeds in de bedrijfsbelasting zijn aangeslagen.

Eene andere vrijstelling, die gewenscht wordt, is die van de suiker, afkomstig van riet door de bevolking voor eigen rekening geplant en aan den Europeeschen fabrikant verkocht. Dit geschiedt thans nog slechts op enkele plaatsen, doch het is in het belang der bevolking, dat dit meer en meer plaats vindt, omdat zij daardoor zal deelen in de voordeelen, die deze cultuur opwerpt. Wordt nu de suiker daarvan verkregen vrij gesteld, dan heeft de fabrikant een prikkel om die volkscultuur aan te moedigen.

Een ander verschil in de ontwerpen *A* en *B* betreft de kostprijs, die hier op *f* 5 is gesteld. Hieruit spruit eene bevoorrechting voort van die fabrieken, welke onder de gunstigste condities werken en daarom het zwaarst belast kunnen worden. Daarentegen worden ondernemingen wier kostprijs iets hooger is dan dat bedrag benadeeld en de bepaling dat in zulk een geval na een commissoriaal onderzoek een hooger prijs kan worden aangenomen, is hierbij niet voldoende. Volgens eene berekening van den heer E. C. W. Engelberts, gepubliceerd in het *Archief* voor 1903, waren er toen van 129 fabrieken niet minder dan 103 of 80 pCt., die een hoogeren kostprijs dan *f* 5 hadden. Acht de ontwerper der wet de kostprijsbepaling door een commissie mogelijk voor ongeveer 80 pCt. der fabrieken, die zeker zullen reclameeren, dan kan er geen bezwaar tegen bestaan om het onderzoek ook over de overige 20 pCt. uit te strekken en bestaat er geen reden een kostencijfer in de ordonnantie op te nemen.

Volgens ontwerp *A* zou van alle fabrieken 8 pCt. van de meerwinst worden geheven, volgens *B* is de belasting progressief opklimmend en zal minstens 1 pCt. hoogstens 8 pCt. bedragen, alleen voor het geval de meerwinst per pikol meer bedraagt dan *f* 4, zal voor elke *f* 0.25 meer 10 pCt. worden geheven. Deze progressieve heffing wordt eene groote verbetering geacht.

Minder juist wordt het gevonden, dat, blijkens het tarief het verschil van opbrengst van een enkelen pikol per bouw eene belastingverhooging zou kunnen veroorzaken, die varieert tusschen de 66 en 1000 pCt., ja dat het

zelfs zou kunnen gebeuren, dat die verhooging meer zou kunnen bedragen dan de grootere winst door den fabrikant tengevolge van dien eenen pikol verkregen. (Een fabriek van 1000 bouw, zal bij 69 pikol per bouw en een meerwinst van *f* 1¼ hebben te betalen *f* 172,50; rijst de opbrengst tot 70 pikol, dan zal zij hebben op te brengen *f* 1897,50). Voorts wordt een omschrijving gemist van hetgeen wordt verstaan onder netto-aanplant, in verband met het voorgaande zeker van belang. Op verschillende punten zal het ontwerp daarvan nog moeten worden herzien, alvorens het bij de Kamers kan worden voorgebracht. Is de *N. Ct.* goed ingelicht, dan is men daar reeds over bezig. Voorts wordt er met ingenomenheid melding van gemaakt, dat de opmaking aan het Ministerie heeft plaats gehad, na overleg met belanghebbenden in de suikercultuur en dat men in Indië, behalve de Kamer van Koophandel, ook het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten de gelegenheid heeft gegeven van zijn gevoelen te doen blijken.

* * *

Een Amerikaan over Java. Blijkens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 29 Juli jl. bevat de jongste aflevering van het Bulletin „of the Bureau of Labor" een tweede studie van dr. Victor S. Clark over de arbeidstoestanden, respectievelijk in de Philippijnen en op Java, vrucht van een reis door den schrijver in opdracht van de Amerikaansche regeering in die streken gemaakt. Omtrent het artikel over Java wordt gezegd, dat het weinig nieuws bevat, doch dat de eindindruk van dr. Clark in hooge mate gunstig is, in zooverre de zorg van onze regeering voor de welvaart van den Javaan betreft. Het land wordt, zoo schrijft hij, bestuurd met die welvaart als eerste en voornaamste doel. Het Nederlandsche bestuur gaf goede openbare werken, vrede en een rechtvaardig toegepaste rechtsbedeeling. Hij bewondert ons koloniaal beleid en brengt hulde aan den hoogen intellectueelen standaard, de bekwaamheid en de beschaving der autoriteiten. Hij betreurt het echter dat wij, anders dan de Amerikanen op de Philippijnen, er van afzagen rechtstreeks invloed uit te oefenen op het leven en de beschaving der Javaan. Deze, in zijn welvaart beschermd, heeft zich gevoed en vermenigvuldigd Er wonen thans 29 millioen menschen, waar er voor een eeuw 3 millioen woonden, doch daaronder is er niet een wiens naam in de wereld bekend werd, die iets heeft bijgedragen tot de ontwikkeling en beschaving der menschheid. Hij wil dit echter niet geheel aan ons koloniaal stelsel wijten, de aard van het volk heeft hier ook een woord medegesproken. In tegenstelling van de Philippijnen, waar de bevolking nationale inspiratiën en drang naar beschaving heeft, ontbreken hier de elementen voor economischen en socialen vooruitgang. „Deze conclusie klinkt ongetwijfeld weinig hoopvol", zegt het blad, „doch dat na het zoo waardeerend boek van Prof. Clive Day, die Java niet van eigen aanschouwing kende, zoo spoedig een ander Amerikaan, ditmaal op grond van persoonlijk onderzoek, zijn gunstig oordeel over ons beleid der latere jaren komt bevestigen, dunkt ons niet zonder beteekenis".

* * *

Middeleeuwsche toestanden. In het *Alg. Handelsblad* van 2 Aug. jl. wordt de aandacht gevestigd op het maandverslag van den Resident van Timor over Maart jl. opgenomen in de *Javasche Courant*, waarin een bericht wordt

besproken van den civiel gezaghebber van Larantoeka, betreffende het overlijden van het eenige zoontje van den radja van Adonare, zeer waarschijnlijk ten gevolge van zware koortsen. Door den radja en de bevolking werden echter een drietal berglieden, w. o. een vrouw beschuldigd als soewagi's (toovenaars) den dood van den knaap te hebben veroorzaakt. Twee hunner, door den civielen gezaghebber verhoord, bekenden hunne schuld. Deze wist echter den radja en de rijksgrooten te bewegen de beklaagden tot een jaar dwangarbeid, te ondergaan te Koepang, te veroordeelen, in stede van hen een slachtoffer van de wraak der bevolking te doen worden. De oplossing is practisch misschien de beste, doch het kan het blad niet bevredigen dat het Nederlandsch gezag de „toovenaars" hielp straffen . . . . „wat blijft er in onze Oost toch veel te doen voor de verspreiding van ontwikking en beschaving".

* * *

Een pseudo-goesti. In hetzelfde nummer wordt een gedeelte uit een der „penkrassen" van den oud-luitenant Clockener Brousson aangehaald, betreffende een in Indië geboren controleur, nu met verlof in Europa, die er zich op beroemde dat de inlanders hem steeds zoo erbiedig g o e s t i noemen (hetgeen den titel is van een pangeran uit de vorstenlanden). Het *Hbl.* vindt dat niets het aanzien van het Europeesch bestuur meer ondermijnt dan dergelijke aanmatiging en zou, wanneer een onderzoek de juistheid van het feit bevestigde, dien ambtenaar, tot voorbeeld voor anderen, onmiddellijk willen ontslaan.

* * *

Een Chinees over de Indische Regeering. In het *Alg. Handelsblad* van 2 Aug. jl. komt een ingezonden stuk voor van Dr. A. A. Fokker, getiteld: „De kennis van Europeesche talen en de Chineezen in Nederlandsch-Indië", over een Maleisch opstel in het 11de nummer van dezen jaargang van de *Bintang Hindia*, blijkbaar van de hand van een Javaanschen Chinees, die zich Ta Ba Ik noemt, hetgeen bij elkander gelezen zooveel beteekent als „niet goed". Deze zegt, dat onder de bewoners van Indië 't de Chineezen zijn, die door het Hooge Gouvernement als stiefkinderen worden behandeld. Hij wil nu niet spreken over het verplicht wonen op bepaalde plaatsen en de uitsluiting van gouvernementsbetrekkingen, behalve die waaraan geen tractement is verbonden, doch over het onderwijs dat door de Hooge Regeering aan kinderen van Chineesche afkomst wordt verschaft. Omtrent de Singkeh's, die vreemdelingen zijn, wordt het billijk geacht dat deze als zoodanig minder rechten en bevoegdheden hebben dan inboorlingen, maar de Peranakan-Chineezen mogen geen vreemdelingen worden genoemd. Hun voorouders zijn in Indië geboren, woonden er en werden er begraven, zij zijn o r a n g i n d i a geworden en nu vraagt de schrijver of het billijk is deze Indische menschen van de echte landskinderen te onderscheiden. In andere landen zouden toestanden, zooals die der Chineezen in Indië, niet voorkomen. Hij vindt nu dat het gouvernement scholen voor hun kinderen moest oprichten, want de bestaande inlandsche scholen zijn voor deze niet geschikt. „Wij weten", zoo zegt hij, „dat de inlandsche scholen slechts leerlingen kunnen afleveren, welke m a c h i n e s v a n h e t G o u v e r n e m e n t

kunnen worden, d. w. z. die scholen leveren geen leerlingen, welke naar behooren hun levensonderhoud kunnen zoeken buiten de gouvernements kantoren. In handel of ander bedrijf kunnen ze slechts als klerken optreden. De bekwaamheden en wetenschappen op die inlandsche scholen onderwezen kunnen niet dienen om mee te doen in den wedstrijd naar levensonderhoud. Het Hooge Gouvernement weet stellig dit alles wel. Daarom mogen wij zeggen, dat het de bewoners van Indië, welke in de wet „Chineezen" wordt genoemd, als stiefkinderen behandelt." Die toestand wordt voorts krenkend genoemd en eene groote vereeniging door Chineezen opgericht zal over eenigen tijd zelf een handelsschool oprichten. Omdat de Engelsche taal zeer noodig is voor den handel, wordt deze op verscheidene scholen, door die vereeniging opgericht, onderwezen. Het is alsof de Chineezen zeggen: „De Hollandsche taal raakt ons niet". Dit bespeurende, zeggen de Hollanders dat de Chineezen die taal niet eeren, niet dankbaar zijn voor de bescherming genoten onder de Hollandsche vlag. Omdat zij die beschuldiging niet billijk achten, storen de Chineezen zich daar echter niet aan. Zij voelen zich gekrenkt enz. en wachten af wanneer de Hollanders hun misslagen willen herstellen.

Als men den verwaanden toon nagaat, die in het door ons slechts zeer verkort weergegeven slot doorstraalt, dan moet men het betreuren dat iemand als Dr. Fokker zulke uitingen „rake opmerkingen" noemt en in bescherming neemt. Staan dan de Europeesche onderwijsinrichtingen niet voor Chineezen open? Waar moet het heen als op kosten van den Javaan nog een stel afzonderlijke inrichtingen van middelbaar onderwijs voor Chineezen moesten verrijzen?

***

Vluchtelingen uit Fransch-Guyana. Als een vervolg op het, in onze revue jaarg. 1904 II bl. 1246 vermelde, artikel bevat de *Gids* van Augustus jl. een nieuw opstel over het bagno in Fransch-Guyana door den heer Th. B. van Lelyveld, waarin de toestanden in de strafkolonies Saint Laurent en Saint Jean worden beschreven, en o. a. in bijzonderheden wordt vermeld hoe de ongelukkigen trachten te ontvluchten. In het bijzonder doen dit de, met het oog op hun antecedenten uit het vaderland verwijderden, zoogenaamde „relégués". Tot en met 1897 werden er ± 4800 van deze personen heen gezonden, gemiddeld zijn er aanwezig ± 1200, terwijl ruim 2200 ter plaatse gestorven zijn, resten alzoo 1400, die na ontvluchting nimmer zijn teruggebracht. Zouden daarvan wel 400 behouden zijn gebleven, vraagt de schrijver.

Een tractaat van uitlevering, uitsluitend betrekking hebbende op vluchtelingen uit Fransch-Guyana, bestaat er tusschen Frankrijk en Nederland niet. Formeel zijn eigenlijk alleen uit te leveren sommige forçats, die in de termen van het uitleveringstractaat van misdadigers vallen; de meeste vluchtelingen zijn echter gerelegeerden, omdat voor hen, vooral door minder toezicht, de vlucht het gemakkelijkst is. Worden deze zonder middel van bestaan aangetroffen, dan worden zij als landloopers gearresteerd en uitgeleverd. Het doel van de meesten is niet om in de Hollandsche kolonie te blijven, maar om door het uitoefenen van een vroeger ambacht aldaar een sommetje bij elkaar te krijgen groot genoeg om den overtocht te betalen naar Demerara en de Antillen om vandaar naar Engeland te gaan. Dit is op Paramaribo

echter moeilijk, doch sommigen gelukt het. Er waren er, behalve in een of ander ambacht, werkzaam in de Societeit, bij het Bouwdepartement, ja zelfs bij den vorigen consulair agent van Frankrijk. Het getal évadé's bedraagt 500 à 600 per jaar en geeft ons bestuur veel last en onkosten, doch onderhandelingen over scherper toezicht hebben nog niet tot de gewenschte vermindering geleid.

* * *

De bevoegdheid der Algemeene Rekenkamer in N.-I. Onder het opschrift „Indische opvattingen" vestigt het *Alg. Handelsblad* van 3 Aug. jl. de aandacht op het onlangs verschenen verslag der Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië over 1903, dat door den Minister van Koloniën op 12 Jan. jl. aan de Tweede Kamer werd overgelegd (gedr. stukken 145. 3). Daarin komt onder het opschrift: „Minder juist begrip omtrent de rechten en verplichtingen der Algemeene Rekenkamer", een bericht voor, dat het *Hbl.* beschouwt als een staaltje van bemoeizucht van dit college. Het gold de tijdelijke zending van een kapitein der genie van Batavia naar Soerabaja, ter vervanging van den eerstaanwezend genie-officier aldaar, die ziek was geworden. Toen een paar maanden later deze definitief moest worden vervangen, werd daartoe een kapitein uit Magelang gezonden. De Rekenkamer vroeg of de dienst te Soerabaja niet tijdelijk door een aldaar aanwezigen luitenant had kunnen waargenomen worden en zoo neen, waarom dan niet dadelijk de kapitein uit Magelang was gezonden, waardoor minder reiskosten noodig geweest zouden zijn. De legercommandant antwoordde dat de aanwijzing van den kapitein van Weltevreden door de belangen van den dienst was gevorderd, doch de A. R. was daarmede niet tevreden. Hieruit ontspon zich eene geheime correspondentie, waarin dat college volgens het *Hbl.* zeer waarschijnlijk den welverdienden deksel op den neus kreeg. Er werd dan weer heel wat inkt vermorst tengevolge van de omstandigheid dat de Indische Rekenkamer zich de meerdere van den departementschef waande. Ook de vorige paragraaf uit het verslag handelende over het bezwaar dat de Regeering een anderen klerk tot 3de commies benoemde, dan de Rekenkamer gewenscht had, vindt het *Hbl.* met verwijzing naar art. 49 R. R. echt Indisch en het zegt ten slotte: „Waarlijk uit een en ander blijkt wel dat de Landvoogd nog heel wat te doen heeft voordat hij aan bemoeizucht, aanmatiging en inkt-wellust den kop heeft ingedrukt. Want zoo wij hier toevallig over handelingen van de Algemeene Rekenkamer spreken, — wij gelooven vast, dat het kwaad evenzeer elders zetelt".

* * *

Radja Kasiman van Badoeng. Met terugzicht op de reeks artikelen over onze gespannen verhouding tot Badoeng (revue Juli-afl. bl. 1104) herinnert het *Vaderland* van 3 Aug. j.l. er aan, hoe aldaar als de voornaamste machthebbende naast de vorsten in Badoeng, de oude Radja Kasiman geschetst was, het eigenlijke vliegwiel, de macht die alles beheerschte. Zijn invloed werd in alle regeeringsdaden gevoeld, meer nog dan die van 's Vorsten eigen broeder Anak Agoeng Madé Agoeng. Nu brachten echter de Indische bladen het bericht dat deze reeds overleden was vóór dat de Raad van Indië Liefrinck voor de regeling van het geschil te Badoeng kwam. „Het

heengaan van den ouden diplomaat Kasiman", zegt het blad, „verklaart voor een goed deel de halsstarige houding van het Badoengsche hof. In de eerste plaats toch mist de ietwat stompe Vorst Goesti Ngoerah Dèn Pasar thans de scherpzinnige voorlichting van Radja Kasiman, die er steeds op uit was ieder conflict met de Indische Regeering te vermijden, maar ook laat zich vermoeden, dat thans meer conservatieve elementen hun invloed op het Vorstenbestuur doen gelden en zullen vooral de priesters wel belangrijk in aanzien bij den Vorst hebben gewonnen".

* * *

Het tekort aan Officieren van Gezondheid bij het Indische leger wordt in een ingezonden artikel in het *Vaderland* van 5 Aug. j.l. besproken door „Mavors Medicator", die zegt dat er van het thans toegestane aantal subalternen bij dien diensttak ten bedrage van 184 op het oogenblik 25 ontbreken. Voegt men daarbij een 5-tal, die geen dienst doen, wegens ziekte of overplaatsing en 9 die voor de expeditie naar Boni noodig zijn, dan ontbreken er thans 39. Na van de 184 afgetrokken te hebben 50 van die geneeskundigen welke elk op een der 50 garnizoensplaatsen dienst doen, wordt dus de dienst, waarvoor 131 militaire geneeskundigen noodig zijn, waargenomen door 39 minder of bijna 30 %. Daarom acht de schrijver het niet te verwonderen, dat de lust tot dienstneming bij jonge artsen niet groot is. Het incompleet drukt het meest op de jongeren en als de jeugdige officieren van gezondheid reeds spoedig na hun aankomst in Indië te velde gaan, is dit niet bevorderlijk voor het dienstnemen, daar zich door hun brieven aan studiegenooten reeds spoedig het gerucht verbreidt, dat de gewezen makker geen pad vol rozen bewandelt. Slechts hij, die in Indië geboren is, weet dat de betrekking van officier van gezondheid daar niet te verwerpen is, hij had het doel zich voor Indië te verbinden en hij wil als zoodanig carrière maken. Dit maakt het verklaarbaar dat reeds twee jeugdige artsen zich voor Indië verbonden hebben op een premie van *f* 4000 voor 8 jaren plus 4 jaren bij de reserve, terwijl men met moeite Nederlandsche artsen vindt, die zich voor 5 jaren willen verbinden voor een premie van *f* 4000.—.

Gaat men na, dat men voor eene verbintenis voor 8 jaren bij de marine *f* 8000 als premie kan krijgen en bij de landmacht *f* 3000 voor de 6 jaren, dan ligt het voor de hand, dat hij, die veel geld noodig heeft, bij de K. N. M. gaat en hij, die slechts weinig noodig heeft, bij de landmacht; bij deze laatste heeft hij zich slechts één uniform aan te schaffen; gaat hij naar Indië dan krijgt hij *f* 1000 meer, maar hoeveel heeft hij niet noodig voor zijn uitrusting, c. q. die zijner echtgenoote.

De schrijver ziet na verschillende beschouwingen voor den vasten en tijdelijken dienst, ten slotte alleen heil in premieverhooging.

In het *Vaderland* van 11 Aug. schrijft een oud-hoofd-officier bij dien tak van dienst dat het hem spijt, dat Mavors Medicator tot die conclusie komt en dat hij vermeent dat maatregelen moeten worden getroffen om de geregelde leveringen van officieren van gezondheid voor de toekomst te waarborgen. Omtrent eene wederoprichting eener school tot opleiding van Indische O. v. G., zooals die, welke in 1869 van Utrecht naar Amsterdam werd over-

gebracht en in 1880 ontbonden, wordt gevreesd dat er niet gemakkelijk toe zal worden overgegaan. Toch gelooft deze schrijver, dat dit de eenige weg zou zijn om geregelde aanvulling te verzekeren van artsen, die, behalve toegerust met de noodige hoeveelheid medische wetenschap, tevens geschikt zijn in den militairen dienst een dragelijk figuur te maken. Als jong-officier van gezondheid was de schrijver er ook voor aan den geneeskundigen dienst zoo min mogelijk een militaire kleur te geven, doch na een twintig-jarigen diensttijd zijn zijne opvattingen gewijzigd en heeft hij de overtuiging gekregen: „dat de arts, die in kazernes en hospitalen dienst doet, en die eenige malen gedurende zijn verband op expeditie moet, voldoende op de hoogte dient te zijn van de militaire bepalingen. voorschriften enz., om niet tot spot zijner kameraden van andere wapens of zijn ondergeschikten te zijn."

Voorts wil hij een onderzoek naar de redenen tot ontevredenheid en de positie zoodanig geregeld, dat de inkomsten niet naar willekeur door overplaatsing verminderd kunnen worden. De groote aantrekkelijkheid vormden vroeger de wisselvallige particuliere bijverdiensten, doch door den grooten toevloed van burgergeneesheeren, wordt de O. v. G. vrijwel buiten de praktijk gesloten. Het verhoogen der premie van 4 op 8000 gulden, blijkbaar aan M. M. nog niet bekend, zal menig jong arts in den val lokken, doch de verbetering van den toestand is daarbij slechts schijnbaar.

* * *

Financiën en bezuiniging in Indië. In het avondblad van 4 Aug. jl. bespreekt het *Alg. Handelsblad* hetgeen wij in onze revue in de Juli-afl. op bl. 1108 over beknibbelen en over de voordeelen van een slecht sluitend budget zeiden. Wat het eerste betreft, is het maar wat men door „kleinigheden" verstaat en vele kleintjes maken een groote. Daar is in Indië, volgens het blad, veel dat achterwege moet blijven, omdat het geld er niet voor beschikbaar is en het noemt daaronder, tot ons genoegen (zie onze revue Juni-afl. bl. 889) de bezoldiging der magangs. Wil men dat geld vinden, bijvoorbeeld door inkrimping van bij de bestaande toestanden te weelderige organisatie, dan zal men altijd bij de belanghebbenden tegenstand vinden, doch eene krachtige regeering stoort zich daar niet aan. Als voorbeeld zou het *Hbld.* bijv. Benkoelen tot een Assistent-residentie willen terugbrengen. Terwijl wij de wenschelijkheid van dezen maatregel in het midden laten, zij ter verduidelijking gezegd dat onder beknibbelen bijv. gerekend kan worden het bezuinigen op reisindemniteiten, en toelagen, het intrekken van daggelden te velde (zie vorige revue bl. 1227) en dergelijke. Waarom mag aan ambtenaren tegenover veel schadeposten niet eens een enkel buitenkansje gegund worden, waar aan employé's in het particuliere toch wel zulke voordeeltjes te beurt vallen?

Bij het vermelden van het nut van slecht sluitende begrootingen, kwam ons de bewering in de gedachte, dat als het Britsche budget der jaren, die den oorlog in Zuid-Afrika vooraf gingen, niet met groote overschotten gesloten had, men zich wel tweemaal bedacht zou hebben, alvorens dien oorlog te ondernemen.

Dat een slecht sluitend budget het land op den weg naar het staatsbankroet brengt, is wel wat overdreven. Het budget is nog niet de afgesloten staatsrekening en als het eerste spoort tot zuinigheid, kan de laatste juist daardoor beter sluiten.

Nemen de tekorten onverhoopt toe, zooals thans in Ned.-Indië het geval is, dan zal door een leening het verschil gedekt moeten worden en is de tijd daar om naar vermeerdering van inkomsten te streven. Gaarne wordt dan ook toegestemd dat er „thans alle reden (is) om krachtige pogingen aan te wenden tot herstel en betere verzekering van het evenwicht tusschen „gewone" ontvangsten en uitgaven, zoowel door verbetering van het belastingstelsel, door, waar mogelijk, invoering van nieuwe belastingen ook, als door een zeer zuinig beheer in alle takken van dienst", enz. Wij betreuren het alleen dat onder dit „waar mogelijk" het *Hbl.* de nieuwe belastingen op de winsten der groote stapelproducten niet schijnt te rangschikken.

* * *

De generale staf in Indië. Hoewel het behaalde succes in Boni den aanvankelijken tegenspoed der landing bij kaap Patiero heeft uitgewischt, wenscht het *Alg. Handelsblad* van 5 Aug. toch eenige opmerkingen daaraan vast te knoopen, in de hoop er daardoor toe bij te dragen, dat bij volgende gelegenheden dergelijke tegenvallers niet meer voorkomen. Aangetoond wordt dat men reeds ruim twee jaar van te voren tijd en gelegenheid had om alle noodige inlichtingen in te winnen en na te gaan, hoe de strijd moest worden aangevangen en voortgezet en reeds bij de landing komt het faliekant uit. Een ervaren krijgsoverste zeide, dat den aanvoerder in dezen geen blaam kon treffen, omdat hij moest afgaan op gegevens door anderen verzameld en dat dus de Indische generale staf, en niemand anders, tekort geschoten is in zijn taak. Op de vraag hoe dit mogelijk is, waar deze uit de kundigste officieren bestaat, wordt gezegd dat het ook niet aan hen, maar aan de veel te bekrompen organisatie ligt. Waar de B. V. en Atjeh veel werk gaven, moest het „organiseeren van militaire expeditiën" als terloops worden behandeld. Bovendien komt men er niet met een hoofdbureau alleen te Batavia. Sedert jaren had men officieren moeten uitzenden, niet alleen naar Zuidwest-Celebes, maar naar alle gedeelten van onzen Archipel, waar te eeniger tijd het optreden onzer krijgsmacht noodig zou kunnen zijn. Dat is niet geschied en daarvoor is de formatie veel te bekrompen. Van een eigenlijken stafdienst is, Atjeh tot op zekere hoogte uitgezonderd, veel te weinig sprake. Deze beschouwingen schijnen het *Hbl.* alleszins aannemelijk. „Men wijte den blunder, met de landing bij kaap Patiero begaan, minder aan den een of anderen persoon (in geen geval aan den expeditie-commandant!) dan aan de hoogst gebrekkige organisatie van den Indischen generalen staf. En...", zoo vervolgt het blad, „men vergelijke die organisatie ook eens met die in het moederland, waar de werkkring van den staf, van hoeveel belang ook, o. i. niet in vergelijking kan komen met dien in het 30 maal grootere en zooveel minder bekende Indië".

* * *

De werking van tropisch zonnelicht op blanken vormt het onderwerp van een Amerikaansch werk, dat door den Van-Dag-tot-Dag schrijver van het *Alg. Handelsblad* van 3 Augustus wordt besproken. De titel is: „The effects of tropical light on white men, By Major Charles E. Woodruff, A. M., M. D., Surgeon United States Army. London, Rebman 10sh 6d. Deze schrijver wijst

er op hoe de natuur in deze een vingerwijzing geeft en in de tropen alom aan donkerhuidige rassen het aanzijn heeft geschonken, „pigmented types", gelijk hij het noemt. Waarschijnlijk is het niet zoozeer de groote hitte, die op zoovelen uit Europa in Indië een doodelijke uitwerking heeft, maar zijn het de felle chemische lichtstralen, waartegen geen pigment, geen beschermende kleur van huid den mensch uit Europa beschermt. Licht is een stimulans, evenals alcohol, thee en koffie en moet met matigheid gebruikt worden.

* * *

Javaansche bestuursambtenaren. Met terugzicht op een artikel van 9 Jan. jl. (zie onze revue in de Febr. afl. bl. 272) bespreekt het *Alg. Handelsblad* van 7 Aug. jl. een artikel uit het *Weekblad voor Indië* van 2 Juli te voren, waaruit blijkt dat de heer Van Geuns niet lang geleden het juiste vernomen heeft aangaande de bedoeling der Regeering met de benoeming van een Javaansch aristocraat tot aspirant controleur bij het B. B. Wanneer deze eenige jaren als controleur gediend heeft, wordt hij regent. Men zal aldus geleidelijk geraken tot een vereenvoudiging van ons bestuurssysteem: tegenwoordig veroorloven wij ons de luxe, er een dubbel stel bestuursambtenaren (Europeesche en inlandsche) op na te houden; als de nu te nemen proef slaagt, zal men mettertijd de blanke controleurs en adsistent-residenten van het tooneel zien verdwijnen om door (even beschaafde, ontwikkelde) Javanen te worden vervangen.

Het *Hbl.* verheugt zich er over dat aldus de bevestiging wordt verkregen van eene onderstelling door dat blad in boven bedoeld artikel gemaakt.

* * *

Heeft Nederland de Kaap verkocht? Omtrent deze quaestie, waarover o.a. in den jaargang 1901 van dit tijdschrift (II bl. 1405) en in daar aangewezen vorige jaargangen het een en ander gezegd is, heeft de hoogleeraar Mr. J. E. Heeres in No. 26 van *De Nederlandsche Spectator* nadere mededeelingen gedaan. Reeds in Oct. 1901 had hij de volgende stellingen verdedigd:

1°. De aanschrijvingen van Willem V uit Kew van 7 Februari 1795 droegen een niet wettig karakter en konden gevaarlijk in haar gevolgen zijn. Maar de Oranjevorst had hierbij geen staatsvijandelijke bedoelingen; en zijn houding wordt verklaard en kan grootelijks verontschuldigd worden door het abnormale der tijden......

5°. Er is geen sprake van een verkoop van de Kaap en verdere koloniën bij het Londensch tractaat van Augustus 1814. Slechts de vorm en de bewoordingen van het tractaat, niet zijn wezenlijke inhoud en bedoeling, kunnen tot de meening hebben geleid, dat de Kaap, enz. verkocht zijn geworden......

Van deze conclusies behoeft volgens den hoogleeraar geen woord teruggenomen te worden. Zij zijn integendeel versterkt door zijn nader onderzoek. Dat de Britsche Regeering ter goeder trouw was, wordt o. a. bevestigd door een passage uit een handschrift: „Journal of an expedition to the Molucca islands under the command of admiral Rainier", onlangs door het Kon. Inst. voor de T. L. en V. K. aangekocht, waarin gesproken wordt van een Engelsche expeditie, die Madras verliet: „for the purpose of securing the Molucca islands to the ancient Government of Holland if it again shall be restored". Verder

komt in de „Records of the Cape Colony", uitgegeven door Mc. Call Theal een brief voor van Lord Grenville aan den hertog van York, gedagteekend 1 Febr. 1795, waarin de laatste als de aangewezen man beschouwd wordt om den Prins van Oranje te overtuigen dat het zoowel in het belang van de republiek als van zijn huis was, om de verschillende bevelhebbers en aanvoerders aan te schrijven hun vestingen en schepen onder bescherming van Engeland te stellen: „There would be no difficulty in giving to this Serene Highness any assurance, that the might wish, that any ship of war or forts, surrendered in consequence of such order, would be restored to the Republic at the conclusion of a general peace, by which her independence and constitution should be secured". Terwijl aldus uit allerlei archiefstukken blijkt, dat twijfel aan de goede trouw der Britsche regeering steeds minder gerechtvaardigd is, blijkt er tevens uit dat Willem V daartoe geen reden had en daardoor is zijn houding beter te verklaren en meer te verontschuldigen. Hij heeft onvoorzichtig gehandeld en dit zelf later wel ingezien, maar tusschen dit en handelen met staatsvijandelijke bedoelingen ligt een groote klove.

In 1803 kregen wij Zuid-Afrika terug, de vrede van Amiens maakte een eind aan de z.g. inbewaarneming; en in 1806 werd de Kaap op Nederland veroverd in den gewonen zin van het woord.

Wat nu het tractaat van 1814 betreft, vindt men in de *Nieuwe Courant* van 29 Juli een uittreksel uit een artikel van Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman in de *Zuid-Afrik. Post* van 27 Juli, waarin deze het oordeel van Prof. Heeres bespreekt, dat het buiten allen twijfel vaststaat, dat Oranje en Nederland aan de scheiding onschuldig waren en er van vrijwilligen verkoop aan Engeland geen sprake is geweest, doch dat de zonderlinge inkleeding van het verdrag, doch ook deze alleen, gereede aanleiding gaf, om aan een verkoop dier kolonie te denken. Ook dit kan echter volgens dezen schrijver niet worden toegegeven, die daartoe het tractaat uit de Hand. der S. G. van 1814—'15, volgens de uitgave van den heer J. J. F. Noordziek, citeert en vraagt welken vorm de Nederlandsche onderhandelaars hadden moeten kiezen om beter te doen uitkomen dat zij niets hadden verkocht. Koning Willem I heeft blijkens de begeleidende missive geen oogenblik in het onzekere verkeerd omtrent den indruk, die het verdrag op de S. G. zou maken en schreef o. a.: „U Edel Mogenden zullen ons het regt doen van te gelooven dat wij niet zonder grooten weerzin hebben toegestemd in den afstand van eenige bezittingen, die door hare opkomst en buitengemeenen bloei een onwederlegbaar getuigenis aanbieden van het doorzicht en de vlijt onzer vaderen". En de Staten gaven op hun beurt aan hun gevoelen lucht op eene wijze, die het buiten allen twijfel stelt, dat zij den waren aard van dit staatsstuk dadelijk hebben begrepen.

Na een en ander mag men de hoop voeden, dat de legende „dat Willem I de Kaap aan Engeland zou hebben ver...kwanseld", nu dan toch eindelijk voorgoed is te niet gedaan. Maar, zoo besluit de *N. Ct.*, legenden zijn taai, soms zelfs onsterfelijk.

* * *

Reorganisatie van het bestuur op Sumatra. In de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 6 Aug. jl. wordt aan de *Deli Ct.* het bericht ontleend dat de resident

Welsink en kapitein Colijn hunne opdracht tot het ontwerpen eener reorganisatie van Tapanoelie beëindigd hebben en in hoofdzaak wordt voorgesteld:
Afscheiding der residentie van het gouvernement Sumatra's Westkust; inlijving van alle, nog onafhankelijke Batak-landschappen, zoodat de grenzen van Tapanoelie zullen aansluiten aan die van Atjeh en Sumatra's Oostkust.
Voor het nieuw verworven gebied zal geen uitbreiding van burgelijk bestuurspersoneel plaats hebben: 1e. door officieren aan te wijzen als civiele gezaghebbers, 2e. door opheffing der controle-afdeelingen Klein-Mandeling en Sipirok.
Door opheffing der garnizoenen te Padang Sidempoean, Lagoe Boti, Baros en Goenoeng Sitoli (Nias) zal eene bezuiniging van ƒ 125.000 verkregen worden.
In de aldus geconstitueerde residentie Tapanoelie wil men, met opheffing der verplichte koffielevering, een hoofdgeld van ruim ƒ 6.— per werkbaren man heffen, hetgeen ƒ 925.000 zal opbrengen, waartegen een door die opheffing te derven winst van ƒ 125.000 à ƒ 150.000. Met de bezuinigingen zal op die wijze ongeveer 6 ton meer in kas komen dan thans en het tegenwoordig jaarlijksch deficit op de administratie veranderen in een even groot saldo. Voorloopig wordt Nias van het heffen van hoofdgeld uitgesloten, doch de invoering aldaar zal zoo spoedig mogelijk plaats hebben en dan vermoedelijk ook 3 ton opleveren. Ingevolge den wensch van den Resident zal Siboga weder de residentieplaats worden.

Het *Alg. Handelsblad* van 10 Aug. geeft nog eenige particuliere berichten over het plan, waarin de financieele rekening met hetzelfde saldo eenigszins anders luidt, doch drukt voornamelijk op de voordeelen der vredelievende inlijving van de Bataklanden, een „imperialisme", dat (met verwijzing naar blz. 222 van het werk van Kempees over Van Daalen's tocht) ten gevolge zal hebben dat de bevolking geen onderlinge oorlogen meer voert, geen slavernij, geen kannibalisme meer kan uitoefenen, en dat er op de grenzen geen veilige toevlucht meer zal zijn voor boosdoeners, die het de rustige bevolking af en toe zeer lastig maken. Tegen zoodanig „imperialisme" kunnen alleen zij bezwaar maken", vervolgt het *Hbl.* „die houden van wanorde". Dat van de meening der tegenstanders hier een karikatuur wordt gemaakt, kan blijken uit de straks te vermelden opstellen van het *Kol. Wkb.*
De nieuwe „afdeeling Bataklanden" zal bestaan uit de onderafdeelingen Si Lindoeng, Toba, hoogvlakte van Toba, Samosir, Baros en de Dairilanden, waarvan de bevolkingen respectievelijk geschat worden op 45000, 130000, 40.000, 70.000, 20.000 en 15.000 zielen.

* * *

De toestand in Arabië. Blijkens eene correspondentie uit Constantinopel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Aug. jl. was op 17 Juli te voren de Groot-Sjerief van Mekka plotseling overleden en deze omstandigheid zal de toestand in de provincies Hedjaz en Jemen nog verwikkelder maken Dat de oproerige Imam van Saäda (zie Juni-afl. bl. 875 e. v.) kans zou hebben zich van deze betrekking meester te maken is onwaarschijnlijk, omdat hij tot de secte der Sjiieten behoort en de heilige plaatsen nog steeds overwegend Sunnitisch zijn. Intusschen hebben alle mogendheden, wier onderdanen

jaarlijks ter bedevaart gaan, er belang bij dat de post spoedig worde vervuld, opdat er weer een gezaghebbende overheid zij, als over twee maanden de eerste pelgrims aankomen. De overleden Groot-Sjerief Avn-ur Refik Pasja bekleedde de waardigheid ruim 20 jaar en stond bekend als te zijn de „man van Engeland"; er werd zelfs verzekerd dat hij een aanzienlijk jaargeld kreeg van Britsche zijde. Men zou sedert 1899 beproefd hebben hem te winnen voor een plan tot herstel te Mekka van een Arabisch Khalifaat (onder Britsche pro'ectie). Op deze plannen ging hij echter niet in en nu vreest men te Constantinopel dat als zijn broeder Abdillah Pasja benoemd wordt, een zwak en geldgierig man, de Britten bij dezen gemakkelijk spel zullen hebben en men dus door aan hem het Emiraat van Mekka toe te vertrouwen, van den wal in de sloot zal ko̅nen. De benoeming geschiedt door den Sultan van Turkije, die echter te rade moet gaan met de oude rechten van enkele Sjerifeinsche families en de uitgesproken wenschen van de sjeriefs. Men doet dus te Constantinopel moeite om Abdillah ongeschikt te doen verklaren of hem afstand te laten doen van de opvolging. Deze zou alsdan toevallen aan een der beide aldaar wonende zonen van wijlen den beruchten Groot-Sjerief Abd-Oellah Moetatib, den aanstichter van den Christenmoord te Dzjeddah op 15 Juli 1858, wiens afzetting en terechtstelling, met nog tien andere hooge ambtenaren en officieren drie weken daarna door de Britsche en Fransche eskaders is doorgezet. Men verwacht dat zij op grond daarvan nog steeds de vreemdelingen zullen haten, doch degenen, die deze Sjeriefs kennen, twijfelen of ook zij wel tegen het Engelsche goud bestand zullen zijn.

Wel heeft Turkije, nadat in 1840 het heilige gebied rechtstreeks daar onder is gekomen, naast den Groot-Sjèrief nog een wali of Gouverneur-Generaal over de provincie Hedjaz, maar zijn gezag is slechts nominaal, ten minste in het gebied der heilige steden, waar de Groot-Sjerief alles is en alles regelt. Het is daarom bepaald noodzakelijk dat, vóór het begin der bedevaart, de nieuwe Groot-Sjerief reeds eenigen tijd het bestuur krachtig zal hebben gevoerd, en de onder hem staande daliel's — de geleiders en raadslieden der pelgrims — het noodige ontzag en gehoorzaamheid zal hebben kunnen afdwingen.

Want, zegt de correspondent, indien er aan de nu, sedert den dood van den Groot-Sjerief, te Mekka heerschende regeeringloosheid, waardoor al die inhalige, gewetenlooze lieden vrijwel doen en laten wat hun goeddunkt, voor den aanvang der bedevaart niet een einde komt, dan wee de arme, geheel weerloos aan die uitzuigers- en afzettersbende overgeleverde pelgrims!

Ook voor Turkije zou die toestand onaangename verrassingen kunnen opleveren als Engeland van de gelegenheid gebruik maakte om ter plaatse krachtig in het belang zijner mishandelde en uitgeplunderde Indische pelgrims op te treden, hetgeen de andere mogendheden, die gewichtige belangen in de Roode Zee hebben, niet werkeloos zou kunnen doen blijven.

*
* *

H. R. Rookmaaker †. Op 10 Aug. jl. overleed alhier de gepensionneerde Assistent Resident, laatstelijk van Tebing-Tinggi (Res. Palembang) Hendrik Roelof Rookmaaker, in den ouderdom van 56 jaren, die ook in ons tijdschrift door menig opste. van zijn hand blijk gaf van zijne belangstelling in Ned.-

Indië. Niet alleen onder zijn eigen naam, doch ook aanvankelijk onder het pseudoniem „Winter" zal men ze in de registers aantreffen. Het laatste verscheen in onze Jan.-afl. bl. 9 en handelde over „Hanenvechten". Zoowel uit deze artikelen als uit de door het Koloniaal Museum met goud bekroonde verhandeling over de Sirih (I bl. 765) blijkt hoe bekend de overledene was met de inlandsche huishouding. Door zijn arbeid op dit gebied, zal zijne nagedachtenis steeds in eere blijven.

* * *

Schandgeld is het opschrift van een tweetal artikelen van Mr. P. Brooshooft in de *Locomotief* van 6 en 7 Juli jl., waarin de financiëele verhouding van Nederland tot Ned.-Indië alsmede de theorie der „Eereschuld" wordt besproken en aangetoond hoe ieder op zijn manier liefhebbert in de vergoeding van hetgeen Nederland aan Indië heeft ontnomen. „Maar de vrijmoedigste wijze om er mee om te springen is zeker wel", zoo vervolgt hij, „de sedert eenigen tijd opgeleefde om de onttrekking eenvoudig te ontkennen. Nederland heeft Indië niets ontnomen, verklaart deze school". Over „zulk een enormiteit" wenscht de schrijver een woordje te zeggen. Zij werd, meent hij „het eerst, in ieder geval met veel eloquentie uitgesproken", door Mr. J. H. Ketjen, toenmaals hier aanwezig Bataviaasch advocaat, in de vergadering van het Indisch Genootschap van 1 November 1904. Het door hem aldaar gesprokene is overgenomen in onze Jan.-afl. bl. 44 en wordt nu door den heer Brooshooft aangehaald in verband met het voorkomende in onze Nov.-afl. 1904 bl. 257, waarna hij zegt: „Wat betreft de onvolledigheid van Van Deventer's antwoord had hij m. i. gelijk". Deze ontzenuwde daarbij niet, althans niet voor de jaren 1831—1867 diens tegenwerping: indien het cultuurstelsel niet was ingevoerd, dan zouden de Indische millioenen niet zijn verdiend; de 498 millioenen in dat tijdvak door Nederland genaast, hebben Indië dus niet benadeeld, zijn niet uit Indië ontroofd. Ook voor de 151 millioen, *na* 1867 van Indië genomen, ontwijkt de heer Van Deventer meer de quaestie dan haar op te lossen. Er was, zegt hij, toen een geregelden, wettelijken toestand en deze had moeten medebrengen, dat hetgeen de ingezetenen opbrachten ook in het belang van die ingezetenen moest worden besteed. Maar de kern van Mr. Ketjen's betoog, dat, zoo het cultuurstelsel niet had bestaan, ook die 151 millioen niet door de Inlanders zouden zijn opgebracht en dus Nederland, door ze eerst te scheppen en daarna tot zich te nemen, den Inlander en Indië niet heeft beroofd, laat van Deventer onaangeroerd. Mr. Brooshooft schrijft dit toe aan de noodwendigheid om zich in een dispuut genootschap bij repliek te beperken, „want anders had een man, zoo bekwaam en strijdvaardig als hij, het „nego majorem" van Mr. Ketjen en den conservatieven heer De Meyier wel voorgoed lam geslagen".

Waarom wij hier als conservatief worden aangeduid is niet duidelijk. Behoort die qualificatie van „behoudend" alleen te worden opgevat als prijsstellend op het behoud van een eigen oordeel, hetgeen niet in den smaak valt van voorstanders van bepaalde heerschende koersen, dan is het eerder een lof, doch is er een blaam mede bedoeld, dan is het geven van „a bad name" nog geen argument.

De heer Brooshooft schildert thans den druk van de reeds lang bestaande

verplichte koffiecultuur, later vergroot door de invoering van het cultuurstelsel ook van andere gewassen en doet zien welke lage loonen de bevolking voor de door haar geteelde producten kreeg. Tegenover die toestanden, welke ook ons afkeurenswaardig voorkomen, stelt hij het geval dat er geen dwangcultuur was geweest, en zegt: „Wij zouden dus hebben gekregen eene bevolking, die, bij de toen nog in overvloed ook in de bergen aanwezige uitstekende gronden, een zeer vruchtbaren eigen landbouw had kunnen drijven en een deel der haar overblijvende dagen had kunnen besteden aan het werken op particuliere of door het gouvernement zelf gedreven koffieondernemingen",.... Vervolgens berekent hij hoeveel die bevolking daardoor wel zou verdiend hebben en komt, door het derven daarvan, tot een schade voor de niet-koffieplantende bevolking in de 46 jaren van 1831—1877 van *f* 262 millioen en voor de koffieplantende, die 58 jaren lang minder kregen dan bij vrije cultuur, van *f* 120 millioen. Te zamen zou de bevolking dus eene financieële schade van 382 millioen hebben geleden, behalve de moreele schade aan verdriet, honger en levensgeluk door de dwinglandij toegebracht. Deze som, afgetrokken van de 650 millioen, die volgens Mr. N. P. van den Berg (blijkens zijn „Debet en Credit") door het „Moederland" zijn genaast, verkrijgt men ongeveer hetgeen de Europeaan door zijn intellect m e e r uit den grond heeft weten te halen dan de Javaan zelf het zou kunnen doen. „Dit meerdere", zegt de heer B., „zou dan — schoon nog uit een oogpunt van loyauteit bedenkelijk — desnoods door het Moederland kunnen zijn genaast zonder de Javanen bepaald te bestelen".

Al laat men nu ook de vraag ter zijde, die volgens hem geheel in onze richting ligt, of de inlander inderdaad zou getracht hebben nog geld op andere wijze te verdienen, dan moet men toch erkennen dat door deze becijfering de rekening er niet scherper op geworden is. Intusschen wenschen wij het cultuurstelsel niet in bescherming te nemen en is het zeer goed mogelijk, dat, had dit niet bestaan, onder eene slechts gewoon zorgzame regeering, naast staats- en particulieren landbouw de Javaan dit geld rechtstreeks meer had verdiend, met niet langeren arbeid dan dien hij nu voor het stelsel van den Bosch heeft verricht. Wat Mr. Ketjen echter bespreken wilde en dat noch door Mr. van Deventer noch door Mr. Brooshooft is ontzenuwd, betreft het v e r b a n d van het t o e n toegebrachte nadeel en de „inzinking" van n u (zie bl. 455 onzer Jan.-afl.) Hij vroeg of die exploitatie gedurende 45 jaren eenig ander karakter heeft gehad dan van een bloot tijdelijk. „Heeft ze meer omvat dan de arbeid van een voorbijgaand geslacht en de periodieke productiviteit van den bodem? Het zou anders zijn als we het k a p i t a a l hadden verspild, den bodem waardeloos gemaakt en de bevolking in haar levenskracht hadden getroffen" ... Die arbeid van een voorbijgaand geslacht wordt door Mr. Brooshooft berekend op 382 millioen voor 647.000 gezinnen gedurende 58 jaren. Aangenomen dat dit getal juist is en de inlandsche bevolking die dan werkelijk verdiend zou hebben (de heer B. spreekt van had *kunnen* verdienen) dan blijft volgens Mr. Ketjen nog sterk gemotiveerd de vraag hoe eene winstderving gedurende 58 jaar van, laat ons zeggen ongeveer *f* 10 per gezin en per jaar, dertig jaar later, de inzinking kan tengevolge hebben gehad van eene inmiddels verdriedubbelde bevolking.

Ten slotte wordt het door Mr. B. een dwaling genoemd, wanneer de drainage door het cultuurstelsel vergeleken wordt met die door de particuliere groot-industrie. „Deze laatste", zegt hij, „doet den Inlander zeer zeker menig onrecht aan, maar wat betreft de medeneming der door het intellect verkregen winst naar Europa, verschilt zij van het cultuurstelsel in dit cardinale punt, dat die winst niet is verkregen door honderd duizenden Inlanders nagenoeg zonder loon te laten werken of hun iets ver beneden de waarde af te dwingen (slechts de grondhuur van suikerfabrieken, met steun van desahoofden, is ten deze min of meer bedenkelijk). De loonen die zij betaalt zijn veelal niet hoog, maar toch gemiddeld 20 à 25 cents per dag, een weelde-tractement dus in vergelijking der enkele centen, die honderdduizende cultuurplichtigen jaren lang genoten. De drainage door het cultuurstelsel is daarom onvergelijkelijk laaghartiger en nadeeliger voor den Inlander geweest, dan die door de latere particuliere industrie".

Moet men uit dit laatste citaat besluiten dat er dan toch slechts verschil is in graad, de drainage door de particuliere industrie hebben wij nooit als „laaghartig" beschouwd, doch alleen als een onvermijdelijk economisch verschijnsel, waarvan de nadeelen voor den inlander zooveel mogelijk behooren te worden gelenigd.

* * *

Imperialisme. Een artikel in het *Alg. Handelsblad*, geresumeerd in onze revue (Juli—afl. bl. 1106) geeft de redactie van het *Koloniaal Weekblad* aanleiding om in de nummers van 27 Juli, 3 en 10 Aug. jl. eene beschouwing te houden over dit onderwerp, door haar terecht een der moeilijkste vraagstukken van koloniaal beleid genoemd.

In dat artikel wordt, zooals het *K. W.* zegt: „In een schapenvacht gehuld, en om stemming te maken bij 't met Indië helaas! te weinig bekende Nederlandsche Volk, 't aan Nederlands direct gezag onderwerpen van, soms sedert eeuwen door eigen Vorstenhuizen geregeerde inlandsche, Staten, vergeleken met politiewerk in Nederland. „In ons koloniaal rijk zijn soms van die „achterbuurten" waar af en toe onze soldaten moeten verschijnen ter uitoefening van de politie. Elders werd er van gesproken hoe gebiedsuitbreiding somtijds een plicht kan zijn tegenover de inlandsche bevolking en ten slotte dat waar geen „landhonger" in het spel is, maar een streven om voor het vervolg waarborg te krijgen voor rust, van imperialisme geen sprake kan zijn. Deze drie stellingen worden door het *K. W.* nader beschouwd. In de eerste plaats bespreekt het de beteekenis van het woord „imperialisme" en toont aan dat niet het houden van kleine detachementen in een tot zelfbestuur opgeleid wordend rijkje als een uiting daarvan is te beschouwen, doch dat de voorstanders deze juist overdaad achten en ze liever willen opheffen en samenvoegen tot een grootere macht, waarmede men desgewenscht flinke klappen kan uitdeelen.

Het is dan ook, volgens het *K. W.*, volkomen ten onrechte dat men de anti-imperialisten verwijt, dat zij, waar 't onvermijdelijk noodig is om bestraffend of regelend op te treden aan half werk de voorkeur zouden geven. Om de tegengestelde meeningen te karakteriseeren wordt herinnerd aan het verschil in zienswijze bij de vaststelling van hoofdstuk X van het koloniaal program

van „Moederland en Koloniën". De anti-imperialisten, aan het woord in het concept, formuleerden de alinea zoodanig, dat vreedzame uitbreiding van onze bestuursmacht *geoorloofd* is, mits de belangen van het reeds beheerde gebied daardoor worden bevorderd of althans niet geschaad. De toevallige meerderheid tijdens de vaststelling van het program, achtte die uitbreiding *gewenscht*, zoowel in het staatsbelang als ter ontwikkeling der betrokken landstreek en voor de beschaving en verhoogde welvaart harer bevolking. De eersten waren dus voorstanders van behoedzaamheid met het oog op de kosten en op het vele dat in de reeds onderworpen streken nog te doen is. „Het welbegrepen staatsbelang vordert het allereerst, dat niemand bemerkingen kunne maken over de wijze, waarop wij, wat onder ons gezag staat, besturen. Het kan, gelet op de middelen waarover wij beschikken, onmogelijk vorderen, dat wij onze taak nodeloos verzwaren".

Moeilijker wordt het verschil van opvatting aan te toonen, als niet van vreedzame annexatie, maar van gewelddadige gezagsuitbreiding sprake is. Waar uitbreiding van ons direct gezag van imperialistisch standpunt voor een staatsbelang geldt, ligt daarin volgens het *K. W.* voor ons koloniaal bezit een groot gevaar. Herinnerend aan een lezing van den heer J. P. Michielsen, toen kapitein van den Indischen Generalen staf, gehouden in de bijeenkomst van 25 Oct. 1901 van de „Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap", wordt gereleveerd hoe deze „half-imperialist" annexatie onder rechtstreeksch bestuur aanbeval, omdat dan bij genoegzame activiteit der ambtenaren en het vermijden van onoordeelkundige bestuursmaatregelen, de kans op rustverstoringen van eenigen omvang bepaald gering wordt. Het *K. W.* vraagt echter of de controle op de handelingen van inlandsche hoofden en priesters, welke het bestuur dan behoort uit te oefenen, niet even goed verkregen kan worden in de huishouding van een vazal. Zou bij voldoende activiteit van opvolgende bestuursambtenaren te Macassar, de toestand zijn ontstaan die op nieuw een ernstigen oorlog met Boni noodig heeft gemaakt? „Want het is volkomen onjuist en dus onbillijk tegenover hen, die in 1860, de leiding der politieke zaken in O.-Indië hadden, dat ze als anti-imperialisten half werk hebben verricht". Met een citaat uit de rede van den heer Michielsen wordt dit nader aangetoond, en als nu in de laatste jaren aan de gesloten overeenkomst niet met kracht de hand is gehouden, hetgeen in 1903 bij het aftreden van den toenmaligen gouverneur duidelijk bleek, dan zegge men niet — aldus het *K. W.* — dat dit aan halfwerk in 1860 is te wijten.

Nog onbegrijpelijker komt het blad de bewering voor, dat het Atjeh-getob van vóór 1896 iets met anti-imperialisme te maken had. Wat toen gebeurde was te wijten aan het wankelend beleid van elkander opvolgende regeeringen, de partij der agressie en die der afwachters. Dit wordt in het derde artikel nader aangetoond.

De slotsom van het betoog is 1º dat men steeds zeker moet zijn dat alle middelen van overtuiging zijn uitgeput, vóór men tot den oorlog overgaat. Men hechte niet te veel aan het schrikbeeld dat de tegenstander zich bij lang wachten tot krachtigen tegenstand voorbereidt. Deze voorbereiding loopt meestal op niets uit, zoodat de guerilla ons ten slotte de meeste last bezorgt. In de tweede plaats moet men, als de oorlog onvermijdelijk is, de politieke eischen niet hooger stellen dan strikt noodig is. Men is zoo licht geneigd te

vergeten dat ook de Indische volken hunne geschiedenis en traditie hebben, dat een verdwijnen uit de rij der vrije volkeren door hen evengoed wordt gevoeld als in het westen en dat de Indische vorstenhuizen, evenzeer als in Europa, denken dat de troon 't onkreukbaar eigendom van hunne familie is. Het staat geenszins vast dat met het oog daarop het opheffen van het zelfbestuur het beste middel is voor de verzekering van rust en orde. Na alles te hebben gehoord en gelezen, hetgeen daartegen wordt aangevoerd blijft de schrijver van dit artikel van meening dat een verstandig ingericht protectoraat, gevolgd door eene blijvende bemoeienis met den gang van zaken in den vazalstaat, de beste oplossing is.

Ten slotte trof het de redactie van het *K. W.* dat wij in het aangehaalde résumé zonder protest de woorden van het *Soer. Hbl.* van 2 Mei overnamen, welke de Van-Dag-tot-Dagschrijver van het *Hbl.* aanhaalde tot steun van Dr. Kielstra's theorieën en zij neemt die nog eens over.

Ze herlezende moeten wij bekennen, dat ook wij het betreuren dat menschen die strijden voor hun land, ook al gaan zij, volgens ons inzicht, van verkeerde beginselen uit, vergeleken worden met „gespuis uit achterbuurten". „Toen Alva", zegt het *Kol. Wbl.*, „het juk van Spanje vaster wilde drukken op de schouders van het vrijheidlievende Nederland hadden ook hij en zijn Vorst, bij de innige overtuiging: in zedelijken zin de weldoener van dat volk te zijn, eene hooghartige kleinachting voor het gebroed, dat in verzet was".

Terwijl de lezing van dit belangrijk artikel wordt aanbevolen om de zaken van een ruim en onpartijdig standpunt te leeren bezien, wenschen wij in zake Boni er den indruk aan toe te voegen dat het juist de quaestie van het heffen der invoerrechten is, die hier den doorslag tot het verzet heeft gegeven. Of is niet juist die belasting in alle inlandsche staten een van de voornaamste hulpbronnen van den vorst en geeft niet het uit zijn handen nemen van de inning van dat recht, meer dan alle tractaten op het papier of geëischt huldebetoon, het tastbaar bewijs dat het grootste deel van zijn zelfstandigheid en macht hem ontglipt? Als men oog heeft voor inlandsche vorstenhuizen op de wijze als in het *K. W.* is aangegeven, dan moet juist dit voor hen het minst overkomelijk zijn.

* * *

Het halfwerk van 1860 op Celebes. Na het oordeel van het *Kol. Weekblad* te hebben vernomen, is het van belang in het *Alg. Handelsblad* van 12 Aug. nog eens te lezen hoe daar onder het opschrift „onze gedragslijn op Zuid-Celebes" het veelbesproken „half werk" ten opzichte van Boni nader wordt omschreven. Een eerste fout in 1859 en '60 begaan, is dat de „politiek" te spoedig meesprak, voordat de „wapenen" nog op voor ieder duidelijke wijze hadden gezegevierd. Als voorbeeld dient, dat, toen op 1 Maart 1859 de hoofdplaats verbrand was en onze troepen, door koortsen geteisterd, vrijwel werkeloos bleven, de Gouverneur van Celebes een „nota" zond naar Boni met den raad gezanten naar Makasser te zenden om over den vrede te onderhandelen. Dit kon voor een bewijs van zwakheid gelden en als antwoord kwam dan ook, dat de eerste voorwaarde voor vrede was het ontruimen van Boni's gebied.

De tweede fout was dat men, na de behaalde overwinningen en den dagorder van generaal Van Swieten van 8 Jan. 1860, de zaken in g e h e e l Zuid-Celebes

niet op afdoende wijze regelde en de troepen liet vertrekken na een politiek échec te hebben geleden tegenover Wadjo. Het *Hbl.* weet wel dat men die fout verontschuldigt, omdat de troepen op Bandjermasin noodig waren en Van Swieten dus niet anders handelen kon, doch het blijft dan ook waar dat hij niet zulk een hoogen toon tegen Wadjo had moeten aanslaan, wanneer hij niet van plan was zijne bedreigingen uit te voeren. „Maar, al is dan niemand te laken". zoo vervolgt het artikel, — „wij deden *half werk;* wij gaven aan de vorsten den indruk dat wij daarmede tevreden waren . . . dat wij blij waren het zoover gebracht te hebben en opzagen tegen verdere soesah". Al blijkt hieruit dat het *Hbl.* dan toch toegeeft dat men destijds waarschijnlijk niet anders handelen kon, men kan met dit blad wenschen dat die fout thans zal kunnen worden vermeden. Er moge thans ook gezorgd worden dat de Indische belastingschuldigen geen nadeel hebben bij het verzet van onzen „leenman". In 1860 werd Boni van „bondgenootschappelijk rijk" teruggebracht tot „leenrijk". Daar er echter geen waarborgen gesteld werden dat de leenman zich op gepaste wijze tegenover zijn leenheer gedroeg, noemt het blad dit alleen s c h ij n. Thans nu er geen rechthebbende op den troon is, zou men het bestuur kunnen toevertrouwen aan de Hadat (landsgrooten) onder presidium van een Europeesch ambtenaar, in de eerste jaren gesteund door een militaire bezetting.

* * *

Rechtstreeksch bestuur op Zuid-Celebes. Blijkens een in de *Nieuwe Courant* van 12 Aug. overgenomen extract uit een artikel van een zeer deskundig ongenoemd schrijver in het *Soerab. Hbl.*, zouden het zooeven bedoelde bestuurssysteem het nadeel hebben dat het volk door het aanblijven van het vorstenbestuur nimmer volledige onderwerping zou erkennen, doch slechts „ri roempa tenga", half overwonnen te zijn. Voor hen die afkeerig zijn, om welke reden dan ook, van gezagsuitbreiding, is dit systeem wellicht nog het verkieselijkst, doch deze schrijver acht rechtstreeksch bestuur ter wille van de toekomst het beste, mits op gezonde basis uitgevoerd, met speciaal daarvoor uitgekozen ambtenaren. Om de quaestie van de kosten behoeft men daar niet van af te zien. De invoering van een inlandsch bestuur, bijgestaan door een Europeesch ambtenaar, zou, om een goeden geregelden gang van zaken te verkrijgen, een ambtenaar vereischen bij elk der zelfbesturen van Adjatapparang, de Masenrempoeloe-rijkjes, Loewoe, Wadjo, Soppeng, Barroe, Tanette en Goa. Boni echter moet onherroepelijk onder rechtstreeks bestuur komen. Hij acht dit een onafwijsbaren eisch voor het behoud van de vrede. Aldus komt de schrijver tot 6 ambtenaren, w. o. 2 Assistent-Residenten voor de eerstgenoemde rijkjes en één Ass.-Resident en twee controleurs voor Boni. Te zamen kost dit *f* 168.000, 's jaars ongerekend kleeding en bewapening van politiedienaren, bezetting, enz. Bij invoering overal van het rechtstreeksch bestuur wordt gerekend dat noodig zijn 6 Ass.-Residenten, 15 controleurs en 3 posthouders, hetgeen een jaarl. uitgaaf van circa *f* 400.000 zal vorderen. Voor Celebes wordt het aantal werkbare mannen op 85200 geschat. Belast men deze met *f* 5.— per hoofd, dan is dit bedrag gemakkelijk te vinden. Dit rechtstreeksch bestuur zal volgens hem op den duur tot bloei en welvaart voeren. Eene andere oplossing vindt deze schrijver op zijn beurt „half werk".

* * *

Indische tweede-luitenants. In het *Alg. Handelsblad* van 11 Aug. bespreekt de Van-Dag-tot-Dag-schrijver een verschil in behandeling tusschen de tweede luitenants in Nederland en in Nederlandsch-Indië, ten nadeele van de laatsten en wel dat de eersten na vier jaren altijd bevorderd worden tot eerste en de anderen slechts als de formtie het toelaat. Daardoor zijn er in Indië velen die meer dan vier, bijna vijf jaar voor die promotie noodig hebben. Dat men in Nederland in vredesgarnizoenen aldus vlugger promotie maakt moet ontstemmend werken en de schrijver zou de bevordering bij de Indische luitenants na drie jaar willen doen plaats hebben. De meerdere kosten van ± *f* 30.000 zijn tegenover de totale oorlogsuitgaven gering en de goede geest onder een paar honderd officieren is meer waard Wil men op het oogenblik, wegens den toestand der financiën, zoo ver niet gaan, dan is de schrijver toch voor promotie hoogstens na vier jaar. De Tweede Kamer zal zich daar zeker niet tegen verzetten.

Uit een later bericht (16 Aug.) blijkt dat de laatste 2e luitenants van 1 Aug. 1901 inmiddels bevorderd zijn, zoodat *tot nu toe* van achterstelling bij de Indische collega's geen sprake is. Intusschen zijn er nog een aantal van 5 Oct. 1901, die vermoedelijk op 5 Oct. a. s. nog niet bevorderd zullen wezen en blijft het waar dat bepalingen in het belang der bevordering van de officieren hier te lande gemaakt, bij het Indische leger niet achterwege mogen blijven.

* * *

Het nieuwe Ministerie. Juist bij het afsluiten dezer revue, kwam de definitieve benoeming van het nieuwe Ministerie. waarin de heer de Meester als Minister van Financiën en Mr. D. Fock als Minister van Koloniën optreedt. Waar men met leedwezen den heer Idenburg heen ziet gaan, geeft het optreden van Mr. Fock aanleiding tot de hoop dat de belangen van Ned. Indië door dezen staatsman niet minder warm zullen worden voorgestaan. Gaat men te raden met vroeger door hem uitgesproken meeningen betreffende de Algemeene Secretarie (*Ind. Gids* 1900 II bl. 832), de wenschelijkheid om een Kolonialen Raad in te stellen (1901 I bl. 338), enz. dan kan men nog ingrijpende voorstellen te gemoet zien.

J. E. de M

KOLONIALE LITERATUUR.

Iets over de fiscale wetgeving in Nederlandsch Oost-Indië, door A. J. N. Graafland, O.-I. Notaris. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1905.

Blijkens het voorwoord worden in dit geschrift alleen de grondslagen der voornaamste directe belastingen in N. I. besproken, terwijl de techniek dier wetten zooveel mogelijk buiten beschouwing is gelaten. Als men de regeling van deze materie in Nederland vergelijkt met die in Indië, dan blijkt volgens den schrijver, dat de fiscale wetgeving aldaar verre bij die van Nederland achterstaat. Dit wordt geweten aan het feit, dat de samenstellers dier wetten geen financieele specialiteiten waren.

Het zou te ver voeren om alle bezwaren, die de schrijver tegen de bestaande wetten heeft, te resumeeren, doch de conclusie, waartoe hij ten slotte komt moge hier volgen om een denkbeeld van het geschrift te geven. Zij is deze: „de Personeele- en Verpondingsbelasting zijn, zooals zij thans luiden, in Indië veelal niet behoorlijk uitvoerbaar en leiden tot willekeur; het Patentrecht en de Bedrijfsbelasting zijn verouderd, onbillijk en inconsequent, de laatste is zelfs in strijd met de Indische Grondwet; het Overgangsrecht is te drukkend; het Recht op de Openbare Verkoopingen is onlogisch; de Zegel- en Successiewet kunnen productiever gemaakt worden en ten slotte vindt het stelsel van belasting naar draagkracht in Indië nog weinig toepassing, zoodat summa summarum eene algeheele herziening der Indische belastingwetten wenschelijk is, maar dan door deskundigen".

Slechts één wet schijnt in de oogen van dezen beoordeelaar genade te vinden, namelijk de zegelordonnantie, waarvan hij schrijft: „Er is wellicht in Indië geen fiscale wet, die zoo goed geslaagd is, als de Indische Zegelwet, een creatie van den genialen Mr. Sprenger van Eyk, die toen waarschijnlijk naar eigen inzichten onafhankelijk van den wil van derden, heeft kunnen decreteeren". Als men in aanmerking neemt, dat o.a. de Personeele belasting en het Patentrecht in Indië werden afgekondigd toen deze deskundige Algemeen Secretaris was, dan is het toch wel wat zonderling om het te doen voorkomen, dat de Indische fiscale wetten niet deugen omdat de ambtenaren daarvoor onbekwaam waren. De deskundigen, die in eens in alle opzichten onberispelijke bepalingen in het leven roepen, kunnen wel naar het rijk der legende worden verwezen en de weg van geleidelijke herziening, in verband met de bezwaren en gebreken, welke in de praktijk zijn ontmoet, schijnt wel de veiligste. Hierbij de aandacht op zulke gebreken gevestigd te hebben, al zijn de meeste, naar men ons zeide, wel bekend, is de verdienste van dezen schrijver.

De tocht van Overste Van Daalen door de Gajo-, Alas- en Bataklanden door J. C. J. Kempees, 1ste luit. der artillerie en fungeerend adjudant van den colonne-commandant. Uitgave J. C. Dalmeijer, Amsterdam.

Zooals de schrijver in een kort voorwoord vertelt, gaf overste Van Daalen aan hem, die den ganschen belangrijken tocht van 8 Febr.—23 Juli 1904 als adjudant van den colonne-commandant medemaakte, de opdracht om met gebruikmaking van de officieele bronnen eene beschrijving daarvan samen te stellen met het doel om de belangstelling te bevredigen, welke bij zoovelen door verhalen omtrent de bizondere verrichtingen van de colonne was levendig geworden en om in het algemeen tot verdere belangstelling op te wekken in wat in Atjeh's binnenlanden nog steeds door onze troepen moet worden gepresteerd. Misschien is het tevens de bedoeling van den overste geweest om door een waar, onpartijdig verhaal van die verrichtingen de onjuistheid aan te toonen van het lichtvaardig, ongunstig oordeel, dat door menigeen, vooral hier te lande, omtrent het optreden van de colonne in de Gajo- en Alaslanden werd uitgesproken op grond van soms overdreven en meestal onvolledige berichten, welke daarover in dagbladen werden medegedeeld.

De heer Kempees, een jong artillerie-officier, gedetacheerd van het Ned. leger, heeft op meesterlijke wijze aan de hem gegeven opdracht voldaan. Zijne beschrijving van den zoo merkwaardigen tocht van eene betrekkelijk zwakke colonne (oorspronkelijk sterk 10 brigades marechaussee, 198 karabijnen, met eenig ambulance- en opnemingspersoneel, een mijn-ingenieur voor geologisch terreinonderzoek, een mantri voor 't verzamelen van planten en insecten en een trein van 450 dwangarbeiders) gedurende 163 dagen van Telok Semawé naar Siboga, dwars door de Gajo-, Alas- en een deel der Bataklanden, is bizonder belangwekkend. Met groote soberheid geschreven, niet bedorven door dat overbodige pathos, dat bij lezing van zoo menig indisch krijgsverhaal den lezer dikwerf ontstemt, draagt deze gedetailleerde beschrijving het duidelijke kenmerk der waarheid. Zonder overdrijving worden de zoo talrijke en groote bezwaren vermeld, waarmede de colonne had te worstelen, nergens worden de moed, het beleid en de toewijding van aanvoerder of deelnemers geprezen of opgehemeld, zonder verbloeming worden de vreeselijke slagen geboekstaafd, welke der bevolking zijn toegebracht en het zoo ontzettend groot aantal slachtoffers — ook vrouwen en kinderen — dat daarbij moest vallen.

Duidelijk blijkt uit dit boek, dat dit laatste niet *kon* worden vermeden, wilde de colonne haar doel bereiken en wilde men haar niet blootstellen aan nog grooter verliezen, dan zij thans reeds heeft geleden. De bevolking verzette zich op de meest fanatieke wijze en had zich, vooral in de Gajoelanden, blijkbaar ten doode gewijd. Op menige bladzijde wordt verhaald, hoe door vrouwen gewapenderhand aan den strijd werd deelgenomen, hoe de bevolking weigerde van de haar geboden gelegenheid om vrouwen en kinderen in veiligheid te brengen, gebruik te maken.

Slechts bij Tönggöl werd de gegeven raad opgevolgd en een groot deel der vrouwen en kinderen in veiligheid gebracht. Kempees schrijft van deze versterking o. a.: (bl. 84)

„Het aantal aanwezige vrouwen was niet groot en dit waren meest oude matrônes, blijkbaar vrijwillig gebleven om voor de voeding der mannen te zorgen en hen in den strijd aan te voeren. Maar deze gedroegen zich dan ook als echte furiën, die mede vochten waar zij konden. Karakteristiek is, dat niet eene ook maar geprobeerd heeft, zich door de vlucht te redden. Het aantal kinderen, dat in den kampong werd aangetroffen, was klein en daarvan zijn niet veel getroffen geworden. Eene vrouw in eene schuilkuil, bij wie het moederlijk instinct levendig was gebleven en die in plaats van meê te vechten haar viertal kinderen bewaakte, kon met haar kroost gespaard worden. Het deed ons aangenaam aan hier eens eene vrouw te zien, die werkelijk moeder was. „Oetjaq, oetjaq mëntong" (het zijn maar kleintjes!) zeide zij tegen mij toen ik na het gevecht de kampong doorzocht, maar ook zonder die smeeking dacht niemand er aan, den kleintjes, die gelukkig aan onze in 't wilde vliegende kogels ontsnapt waren, eenig leed te doen. Zij ontving een zakje rijst om in de eerste behoefte te voorzien".

Herhaaldelijk heeft overste Van Daalen getracht om het verzet op vredelievende wijze te breken door oproepingen en waarschuwingen en menigmaal het gevecht doen ophouden om vrouwen en kinderen te sparen. Merkwaardig is vooral de mededeeling (blz. 59), dat hij na de verovering van de versterkingen van Gemoeijang en Doerèn, medio Maart, in het geheim nog een middel beproefde, dat anders bij Mohamedaansche volken wel eens succes heeft en naar hij hoopte ook hier zoude kunnen slagen, waar de bevolking, blijkens het groot aantal mesigits en vrouwenbidplaatsen, de vele korans en gebedenboeken overal aangetroffen, zeer nauwgezet in godsdienstzaken was, waarin z. i. de grootste drijfveer voor het volhouden van het verzet en voor de getoonde doodsverachting moest worden gezocht. Hij liet nl. onderzoeken welke man als de grootste korangeleerde in Gajo Loeös werd beschouwd. Men noemde hem 2 personen, die een even groote vermaardheid zouden bezitten, nl. Tengkoe Hadji Sléman, en een inwoner van Penòsan. Aan den eerste, die zich reeds had onderworpen, liet v. D. verzoeken, om eene op den koran gegronde uitspraak te doen, dat aangezien nu reeds duidelijk de groote overmacht van de Compagnie was gebleken, alle verdere tegenstand nutteloos zoude zijn en de bevolking dus in eene onderwerping moest berusten.

Aangezien de Tengkoe door zijn eigen onderwerping reeds bewezen had het met eene dergelijke uitspraak eens te zijn, want alleen in geval van volkomen overmacht staat de koran aan Mohamedanen onderwerping aan ongeloovigen toe, moest hij zich wel bereid verklaren aan de opdracht te voldoen. Hij begaf zich dan ook naar Penòsan. Daar schijnt echter zijn even geleerde tegenstander hem in het debat overwonnen te hebben met de bewering, dat nog volstrekt niet alle hoop behoefde te worden opgegeven en een goed geloovige dus nog niet het hoofd in den schoot mocht leggen. Tengkoe Hadji Sléman keerde niet terug, de gewenschte uitspraak werd niet gegeven, dus ook deze poging mislukte en Penòsan moest weder met zeer groote verliezen aan 's vijand zijde worden genomen.

De slagen der bevolking toegebracht zijn zeer hard geweest, maar ze zijn doeltreffend gebleken. 19 Mei was het krachtige verzet overal in Gajo Loeös gebroken en werd het nederlandsche gezag aanvaard; eene maand later onderwierpen zich de hoofden der Alas-landen Toen later, van Oct. 1904 tot

Maart 1905, eene andere colonne van 6 brigades onder bevel van kapitein H. Colijn van uit Medan dezelfde streken doorkruiste, werd nergens noemenswaardig verzet ondervonden, de kampongs waren weder bewoond en toonden zich vredelievend, de stemming der bevolking bleek ons gunstig, de velden waren bebouwd, de veestapel was in goeden staat. Het was daarentegen duidelijk gebleken, dat door de bevolking de aftocht van de colonne, welke in 1902 onder aanvoering van dienzelfden officier na het nemen der versterking op den Intém-Intém ter voorkoming van meerdere verliezen met eenige gewonden terugkeerde, als eene overwinning van hare zijde werd beschouwd, waardoor het verzet was aangemoedigd geworden tot wat door Van Daalen werd ondervonden.

Herhaaldelijk moest van de colonne de grootste krachtsinspanning worden gevorderd. Treffend is in dit opzicht vooral (blz. 23) de bizonder zware marsch van Isaq naar Kla in de Gajo Loeös over de Singga-mata, den hoogsten top (2586 M. boven de zee) van het scheidingsgebergte. Deze marsch, den 29 Februari aangevangen, zoude in 5 dagen te maken zijn geweest, maar door het dwalen van de gidsen in het zeer geaccidenteerde, bedekte en onbewoonde terrein werden er, hoewel dagelijks 9 uur werd gemarcheerd, 10 dagen overgedaan. Gedurende de laatste dagen kon geen rijst meer worden verstrekt, voedde de troep zich slechts met een stukje dengdeng en gedroogde visch met enkele boschproducten, welke de manschappen van de voorhoede zich wisten te verschaffen. Door eene brigade werd zelfs een groote slang gedood en met graagte gegeten.

De colonne, die een toenemend aantal zieken had mede te dragen, bereikte uitgeput op den 10en dag des namiddags tegen 3 uur Kla. Toch werd nog denzelfden middag door 3 brigades eene verkenning gemaakt naar Kloang, op ongeveer 1 uur afstands gelegen.

Alvorens het land der Gajo Loeös te verlaten en in de Alaslanden zijn tocht voort te zetten, ontving overste Van Daalen op den 2en Juni te Koetö Lintang op plechtige wijze den op nieuw gekozen en door hem erkenden Kedjoeron van de landstreek, vergezeld van zijne familieleden en van al de pengoeloes met hun ondergeschikte hoofden.

In krachtige taal werden aan de hoofden hunne verplichtingen tegenover hun volk voorgehouden, en hun de nieuwe stand van zaken, die nu was ingetreden, duidelijk gemaakt.

In 't kort komt het medegedeelde op het volgende neêr (bl. 134):

„1e. Het land der Gajo Loeös is gouvernementsgebied. Rödjö Bédén, op wettige wijze verkozen zijnde, wordt als Kedjoeron en eenig territoritaal hoofd erkend, zoodat men hem in den vervolge heeft te gehoorzamen.

2e. Het voeren van onderlinge oorlogen moet uit zijn; geschillen moeten volgens den adat, middels Porang en Gölö bij den Kedjoeron worden voorgebracht.

3e. Het eigendunkelijk afzetten van den Kedjoeron zal niet meer worden geduld.

4e. In de toekomst zal zich in Gajo Loeös het bestuur vestigen, en dan zullen alle zaken middels den Kedjoeron bij dat bestuur moeten worden voorgebracht.

5e. Zoolang deze vestiging nog niet heeft plaats gehad, zal de Kedjoeron van alle zaken, die hij persoonlijk niet berechten kan, bericht geven aan den waarnemend bestuurder te Koeala Simpang.

6e. Slavernij zal niet meer worden geduld, alle slaven zullen moeten worden vrij verklaard.

7e. De Gajo-adat zal gehandhaafd worden, maar enkele misbruiken daarin zullen een einde moeten nemen.

Zoo wordt nu reeds verboden, om den öndjöq (bruidsprijs) te hoog op te voeren, maar moet deze binnen de vroegere grenzen worden teruggebracht, d. w. z. mag hoogstens 70 à 100 dollar bedragen.

Na ieder punt, dat den hoofden voorgehouden werd, brachten deze in eerbiedigen groet de handen voor 't voorhoofd samen en zeiden „Koe trimö" (ik neem het aan)".

Nadat den 24 Juni Koetö Lengat Baroe door de onzen was genomen, was ook het verzet in de Alaslanden gebroken. De hoofden dier landen werden door Van Daalen opgeroepen voor eene groote vergadering, welke den 29 Juni te Bambél plaats had. Alle hoofden verschenen en brachten hunne *bawars* mede. Deze bawars zijn evenals in de Gajo-landen, waardigheidsteekenen, welke volgens de overlevering in vroeger eeuwen aan de hoofden zijn uitgereikt door hun leenheer den sultan van Atjeh. Ze behooren tot de familie waarin het ambt of de titel erfelijk is en gaan met de waardigheid over in de handen van den nieuwen titularis. Het zijn zeer antieke wapens, het lemmet heeft gewoonlijk den vlamvorm en de afmetingen van de javaansche kris, maar behoort gedragen te worden in een zeer lange scheede in den gordel vóór het midden van het lijf. Meestal laat het hoofd zich echter zijn kostbaar kleinood, zorgvuldig in doeken gewikkeld, nadragen.

Aan de hoofden werd het volgende medegedeeld: (bl. 186)

„1e. dat de Alaslanden door onderwerping onder het nederlandsch gezag zijn gebracht en dat het Alasvolk dit gezag heeft erkend, dus in den vervolge zal hebben te gehoorzamen. Zij behooren tot het gouvernement van Atjeh;

2e. dat de nieuwe Kedjoerons, krachtens erfopvolging hunne zetels gekregen hebbende, door het gouvernement als de opperste landshoofden worden erkend en door de ondergeschikte hoofden moeten worden gehoorzaamd;

3e. dat in boven-Singkel eerlang een bestuurszetel zal worden gevestigd en dat dan meer directe bestuursbemoeienis zal plaats hebben;

4e. dat onderlinge oorlogen of die met de Bataks niet meer mogen voorkomen;

5e. dat alle kwesties met de Karo-Bataks bij het Deli-bestuur moeten worden voorgebracht;

6e. dat echter invallen der Bataks, zoolang deze nog niet onder direct bestuur zijn gebracht, gewapenderhand mogen worden gekeerd en dat veeroovers mogen worden opgevat of neërgeschoten, zoo zij zich verzetten;

7e. dat de adat zal worden gehandhaafd, maar dat slavernij voortaan verboden is.

Voorts wordt opgedragen, dat de Kedjoerons met hunne pengoeloe sirapat naderhand naar Koeta-radja moeten komen om hunne opwachting te maken bij den gouverneur en de „korte verklaring in drie artikelen" te onderteekenen".

Na de onderwerping der Alaslanden werd, omdat de tocht reeds langer had geduurd dan oorspronkelijk was berekend en de billijkheid tegenover den

troep, die reeds zooveel had verricht, een spoedigen terugkeer eischte, door overste Van Daalen besloten om af te zien van het voorgenomen bezoek aan Boven-Singkel en Boven-Baros en slechts door een deel der Bataklanden, nl. het nog zeer weinig bekende Pakpakgebied, dat volgens een voorstel van Atjeh voor een groot deel bij dat gouvernement zoude worden gevoegd, naar Taroetoeng en van daar naar Siboga te marcheeren.

Verzet werd op dien marsch niet ondervonden. Zeer belangrijke gegevens omtrent het land en de bevolking worden door Kempees medegedeeld. Naar zijne meening zijn de Pakpak-Bataks een armzalig volk. Slavernij is er zeer gewoon en men ziet in het menscheneten absoluut geen kwaad en bekent dit ronduit.

„Onze docter, zegt hij: beweert, dat de Pakpaks een bizonder anthropologisch kenmerk bezitten, dat hen van de andere stammen scherp onderscheidt. Dit zijn een paar bizonder ontwikkelde en ver vooruitstekende kluiflippen en hij meent zelfs zeer begeerige blikken te hebben opgevangen, die op onze blanke kuiten werden geworpen, toen wij wat licht gekleed door het bivak wandelden Het is een feit, dat bij velen de lippen sterk ontwikkeld zijn maar hun taak, de mondholte afsluiten, vervullen zij slecht; meestal ziet men die geheel openhangen.

„Zooveel is zeker, dat bewijzen voor kannibalisme door ons in ruime mate gevonden zijn. Geen Pakpak is zijn leven zeker en daarom loopt iedereen gewapend. Zij die zich aan ernstige adatovertredingen schuldig maken, worden eenvoudig geslacht en opgegeten, evenals verslagen vijanden. De teekenen hiervan: schedels en andere menschenbeenderen, waaronder zeer versche, treft men bijna in iedere balej aan".

Den 9en Juli werd eene vergadering van hoofden en bevolking gehouden.

„Hun werd medegedeeld, dat het gouvernement in de naaste toekomst eene bestuursvestiging in Boven—Singkel beoogde, en dat dan meer directe bestuursbemoeienis zou plaats hebben. De inwendige rust en de belangen van den handel zouden worden bevorderd; de Cömpêni zal rooftochten in de Bataklanden niet meer dulden. Slavernij en kannibalisme, die zoo veelvuldig voorkomen, worden sterk veroordeeld, en met strenge strafbedreiging verboden.

„De hoofden aanvaardden volgens hunne betuigingen deze bevelen, maar vroegen of zij deze op schrift mochten ontvangen. Welke waarde zij aan zoo'n stuk papier hechten, is ons niet duidelijk, waarschijnlijk drijft hen de bekende eerbied der inlandsche volken voor geschreven staatsstukken daartoe; in ieder geval was het gemakkelijk om hen hunnen zin te geven. Fluks werden dus groote vellen papier voor den dag gehaald en daarop met groote letters nedergeschreven, dat de colonne-commandant in de hoofdenvergadering van den zooveelsten het Pakpakvolk voor immer verbood om wêer menschen op te eten of in slavernij te voeren.

„Nu nog een flinken stempel er op, om het geheel een eerbiedwaardig uiterlijk te geven, en daarna werden deze gewichtige papieren aan de hoofden uitgereikt, die ze met diepzinnig gelaat opborgen.

„Om hen op hun gemak te stellen, werden bij 't begin der vergadering aan de hoofden eenige sigaren uitgereikt. Dit genotmiddel was blijkbaar iets zeer bijzonders. Eenige volgelingen betuigden hunnen opperheer, dat zij aan zoo'n ding ook wel eens een trekje wilden doen, en weldra gingen de sigaren in den kring van kluiflip tot kluiflip, tot ten laatste de oorspronkelijk begiftigde het nog overschietende stuk met welbehagen oprookte. Onnoodig

te vermelden, dat wij na deze bijeenkomst als de beste vrienden scheidden".

Den 18den Juli werd Taroetoeng bereikt en 2 dagen later Siboga, waar de colonne werd ingescheept op twee gouvernementsstoomers, welke haar naar Olehleh brachten. Op eene totale sterkte van 271 man mareschaussée waren gesneuveld of aan wonden overleden 9.6 pCt., geëvacueerd wegens verwondingen: 26,5 pCt., aan ziekten overleden: 1.1 pCt., wegens ziekte geëvacueerd 10 pCt. Het totale verlies bedroeg dus 47.2 pCt. Dat niettegenstaande deze cijfers de troep niet noemenswaardig aan gevechtswaarde verloor, is — naar de schrijver met recht vermeldt — het meest sprekende bewijs voor het goede gehalte dezer soldaten.

In een aanhangsel geeft de schrijver nog eenige beschouwingen over de geleverde gevechten en de gevolgtrekkingen daaruit door hem gemaakt. Hij is — en geen wonder — vol lof voor de marechaussée en vooral voor de Amboneezen onder hen. De combinatie van Amboneezen en Javanen in ééne brigade acht hij echter een gelukkige, omdat de onderlinge naijver onder deze inlanders hen tot groote krachtsinspanning brengt. Het groote voordeel van het gebruik van inlandsche troepen is z. i. gelegen in hunne zeer groote marschvaardigheid en uiterste soberheid. Het marcheeren in zwaar bergterrein is voor deze mannen met hunne uitstekende ademhalingsorganen en solide hartwerking, onder volle bepakking, zonder overmatige inspanning mogelijk, en de verpleging levert, waar zij zich dagen lang met rijst en gedroogde visch tevreden kunnen stellen en zelfs met nog kariger voedsel hunne gevechtswaardigheid langen tijd behouden, nimmer eenige zwarigheid op. Deze eigenschappen kunnen, wanneer zij door de legeraanvoering zaakkundig worden benut — naar hij vermeent — aan de onzen bij een eventueelen strijd tegen een buitenlandschen vijand een overwicht in dit opzicht verschaffen, dat opweegt tegen de misschien hoogere gevechtswaarde zijner soldaten. Hierdoor wordt eene voordeelige guerilla mogelijk en de verdediging van onze koloniën, voor zoover die aan het leger ten deel valt, zal wel niet anders dan een groote guerilla zijn.

Het boek is voorzien van eenige schetsen der genomen versterkingen en van een groot aantal belangrijke lichtdrukken naar opnamen gedurende den tocht door den officier van gezondheid H. M. Neeb gedaan.

Het is jammer, dat de schrijver er niet eene practische schetskaart heeft bijgevoegd van de marschroute der colonne. Deze is natuurlijk wel grootendeels te volgen uit de kaart van de Gajo- en Alaslanden, behoorende bij het werk: „Het Gajoland en zijne bewoners" van Snouck Hurgronje, maar deze kaart, schaal 1 : 200000, is door zijne bizondere grootte (1.35 op 1.10 M.) buitengewoon onhandig in het gebruik en geeft natuurlijk niet alle voor deze tocht belangrijke plaatsen aan.

Ook betreuren wij het, dat de schrijver voor menig maleisch woord, dat ons in de oude spelling zoo duidelijk is, de phonetische schrijfwijze volgt, welke door den genoemden geleerde wordt gebruikt en door zijn invloed ook reeds in menig officiëel stuk wordt overgenomen. Ze moge wetenschappelijk de juiste wezen, de toepassing daarvan komt ons voor onnoodig te zijn en slechts moeite en verwarring te veroorzaken. Waarvoor toch *Qoeran* voor Koran, *ödöt* voor adat, *kĕris* voor kris, *Compĕni* voor Compagnie e. a. wanneer geen atjeehsch wordt aangehaald? J. S.

NASCHRIFT.

Na het afdrukken van deze aankondiging kwam ons in handen de extra-bijlage No. 14 van het *Indisch Militair Tijdschrift*, bevattende het officieele verslag van den tocht opgemaakt door luit.-kolonel Van Daalen, den 30en September 1904.

Volgens de instructie van den colonne-commandant, welke in dit verslag in haar geheel is opgenomen, terwijl Kempees in zijn werk slechts de voornaamste opdrachten er van mededeelt, moest door hem worden aangehouden een militair- en een civiel-journaal om na afloop van de excursie te worden ingediend.

Het verslag nu bevat dit *militair* journaal, voorafgegaan door eenige mededeelingen omtrent samenstelling en uitrusting van de colonne en gevolgd door tal van gevechtsrapporten. Bovendien is het verslag voorzien van twee hoogst belangrijke platen met schetsen van de genomen versterkingen en van twee kaarten, waarvan de eene eene vrij duidelijke schets geeft van den weg door de colonne afgelegd op de schaal 1 : 800.000, de andere overzichtsteekeningen bevat van de Gajoe Loeös en Tripovallei en van de Alaslanden, beide op eene schaal van 1 : 100.000.

Blijkbaar heeft Kempees voor de samenstelling van zijn werk de beschikking gehad over dit officieele verslag, waarmede zijne beschrijving volkomen overeenstemt, welke echter door mededeeling van hetgeen door hem persoonlijk werd waargenomen en wellicht door gebruikmaking van het civiel journaal werd verrijkt met tal van bizonderheden omtrent land en volk en ook omtrent de colonne, welke in het korte, zuiver technische militaire verslag niet worden aangetroffen. De bijgevoegde schetsen maken echter dit laatste bizonder belangrijk.

In de bovenvermelde instructie, gegeven door den generaal Van Heutsz, als gouverneur van Atjeh, werd den colonne-commandant o. a. opgedragen om „op te rukken naar Gajoe-Loeös, in dit landschap het verzet te breken van alle stamhoofden. c. q. ook kleinere hoofden, die zich met hun stam of deel van een stam gewapenderhand tegen een rustigen en ordelijken staat van zaken verzetten" en „het bezoeken van de Alaslanden en het eventueel breken van verzet ook in dit landschap", tevens het voor zooveel noodig treffen van bestuurs- en verdere regelingen. Kenmerkend voor de beginselen door onze troepen-aanvoerders toegepast zijn o. a. de volgende bepalingen in die instructie voorkomende:

„Het voor de colonne benoodigde (vee. rijst enz.) moet gekocht worden; in streken waar zulks noodig is, omdat zij vijandig zijn en de bewoners verzet plegen, mag het genomen worden.

Betaling geschiedt òf contant òf op bons.

Waar koopen mogelijk is, doch verkoop geweigerd wordt, mag het benoodigde gerequireerd en gefourageerd worden en geschiedt alsmede betaling door bons.

Van alle verstrekte bons moet nauwkeurig aanteekening worden gehouden, om bij terugkeer der colonne de afrekening vlot te doen van stapel loopen.

Er behoort met groote gestrengheid gewaakt te worden tegen het zich door den troep of trein-koelies toeëigenen of beschadigen van eigendommen der bevolking; voor brandhout mogen onder geen voorwaarden stijlen of ander hout van woningen of stallen gebezigd worden en huizen, die tot bivak worden gebruikt, mogen evenmin worden beschadigd.

Moeten ten behoeve van den troep of den trein in bevriende en rustige streken tijdelijk kampongs of gedeelten van kampongs worden ontruimd, dan moet zulks geschieden in overleg met de hoofden en daarvoor een billijke schadeloosstelling worden toegekend".

J. S.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

STATISTIEK BETREFFENDE DE PHILIPPIJNEN.

De door den President der Vereenigde Staten voor de Philippijnen benoemde commissie (zie onze Maart-afl. bl 406) heeft na een arbeid, die bijna twee jaar duurde, den eersten census voor de nieuwe Amerikaansche kolonie vastgesteld. Dit is, zooals in een in de *Locomotief* van 14 Juni jl. voorkomend bericht wordt gereleveerd, een feit van groote beteekenis voor de economische ontwikkeling der Philippijnen. Het Congres heeft namelijk een besluit genomen, volgens hetwelk deze eilanden binnen twee jaar na de tot stand gekomen census-opname een eigen wetgeving zullen krijgen, waarmede dus de op bl. 413 vermelde hangende quaestie blijkt te zijn uitgemaakt. Onder de als een soort van hoogerhuis fungeerende Philippijnen-commissie, zal dus een verkozen wetgevende raad ingesteld worden. Hoewel nog beschouwd als „een koloniaal volk, niet vrij maar ook aan geen heerscher ondergeschikt, onder de bescherming der Amerikaansche vlag, zonder de rechten van Amerikaansche burgers", is daarmede reeds een groote stap voorwaarts gedaan. Aan den arbeid der commissie zijn de volgende cijfers en feiten ontleend.

Het totaal aantal inwoners van den archipel bestaat uit 7.635.426 zielen, die verdeeld zijn over 342 eilanden en van wie bijna 7 millioen meer of minder beschaafd zijn. De wilde stammen vormen ongeveer 9 pCt. der geheele bevolking. De beschaafde stammen zijn grootendeels katholiek, de Moro's Mohammedanen, de wilde stammen bezitten geen godsdienst.

Het gemiddelde zielental op de Philippijnen bedraagt 37 per vierkante mijl (ruim 14 per K. M^2.) tegen 26 in de Ver. Staten. Het getal dorpen bedraagt 13.400; een aantal bij elkander liggende dorpen vormt een municipale vereeniging Vier steden hebben een zielental boven de 100.000, 35 van boven de 5000. Manilla telt 219.928 inwoners; 99 pCt. der beschaafde bevolking zijn in het land zelf geboren. Het getal in den vreemde geboren bedraagt 50.000, waarvan drievierde Chineezen. Behalve het leger zijn er 8135 Amerikanen. Meer dan de helft der inwoners kan lezen noch schrijven en van de rest kan niet eens de helft schrijven; $1^1/_2$ pCt. genoten beter onderwijs. De meeste Philippijners houden zich bezig met den landbouw en de kustbewoners daarnevens met de vischvangst. De vrouwen doen het huiswerk en vervaardigen hoeden, matten en kleedingstukken. Slechts 1 pCt. der bevolking vindt werk in de geleerde beroepen, nl. 1326 als artsen, 676 als priesters, 727 als advocaten. Er zijn 2962 scholen, waarvan 25 pCt. volksscholen en twee hoogere inrichtingen voor onderwijs. De strijd tegen het

Engelsch neemt gaandeweg af; 14 pCt. der scholieren verstaan Engelsch. In Manilla zijn er avondscholen met 4000 leerlingen, die Engelsch leeren.

Hoofdproducten zijn: hennep, suiker, tabak, copra en rijst. De koffiecultuur is gestaakt, wijl zij niet loonend bleek. De landbouw is nog in ontwikkelingstoestand en strekt zich slechts over 9$^1/_2$ pCt. der oppervlakte uit. Hennep is het voornaamste uitvoerproduct ter waarde van 19 millioen dollars, dan volgt suiker met 3$^1/_2$ millioen en tabak met 2 millioen. Er zijn 41 couranten, waarvan 12 in het Engelsch, 24 in het Spaansch, 4 in de Inlandsche en 1 in de Chineesche taal. Van de 1608 kerken zijn er 35 protestantsche. De eenige spoorweg is die van Manilla naar Dagoepan, lang 122 K. M.

DE IRRIGATIE IN ZUIDWEST PERZIË.

In het *Vaderland* van 22 Juli j.l. wordt het een en ander medegedeeld uit een gesprek met den tijdelijk uit Perzië hier te lande teruggekeerden ingenieur D. L. Graadt van Roggen, waaraan het, als vervolg op het voorkomende in den vorigen jaargang van dit tijdschrift (II bl. 1913), niet onbelangrijk is het een en ander te ontleenen.

Zijne uitzending naar Perzië was he gevolg van eene herhaalde aanvrage van de Perzische regeering om een Nederlandsch ingenieur. Reeds onder Minister De Beaufort werd eene dergelijke aanvraag gedaan, maar bleef toen door omstandigheden zonder gevolg, tot in het najaar van 1902 de heer Graadt van Roggen een aanbod kreeg. De onderhandelingen met hem geschiedden door tusschenkomst van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken, voorgelicht door den hoofdinspecteur van den Waterstaat. De Nederlandsche regeering stelde blijkbaar belang in zijne benoeming, want mondeling werd hem de verzekering gegeven, dat hij in onverhoopte gevallen van moeilijkheden op den steun der Regeering kon rekenen. Toen kort na zijne uitzending de Minister-resident Knobel in Perzië kwam, had deze bovendien in opdracht de belangen der Nederlandsche industrie in de aandacht van den heer Gr. v. R. aan te bevelen.

Toen hij aan den toenmaligen Grootvizier was voorgesteld, gaf deze hem te kennen, dat dag en uur waarop hij bij den Shah zijn opwachting zou kunnen maken, nader zouden medegedeeld worden. Dit geschiedde ongeveer 3 weken na zijn aankomst te Teheran en toen ontving de heer Gr. v. R. van den Shah persoonlijk de opdracht om zich naar Arabistan te begeven, ten einde het irrigatievraagstuk en het productief maken van het land te bestudeeren.

De provincie Arabistan is het vroegere Susiana, een onderdeel van het voormalige machtige rijk Elam. De hoofdplaats was Susa, een stad, die in haar bloeitijd met haar Acropolis, haar paleizen, imponeerende woningen der hofdignitarissen en edellieden en haar ontzaggelijk uitgebreid kwartier der burgers en handwerklieden, zonder twijfel een grootschen indruk moet gemaakt hebben, zooals men thans nog uit de ruïnen-heuvels kan afleiden. De geheele vlakte van Suziana, door het randgebergte van Iran ten noorden begrensd,

was naar het zuiden, tot Ahwaz toe, doorsneden door vruchtbaar makende kanalen, waarvan men thans nog vele overblijfselen in zeer goeden staat kan waarnemen. Deze teekenen wijzen er op, dat in langvervlogen eeuwen hier welvaart heerschte, en de vele ruïnen van steden toonen aan, dat de streek bewoond was door een dichte bevolking. Het is dus begrijpelijk dat men in Perzië de meening toegedaan is, dat de herstelling van de oude waterwerken die in de dagen der Kalifen van Bagdad het land van Ahwaz nog tot een der meest productieve van dien tijd maakten, deze streek weer, zij 't ook gedeeltelijk, in den vroegeren toestand zal kunnen terugbrengen.

Door verschillende oorzaken werd het vertrek naar het Zuiden tót in October 1903 verschoven, doch toen kreeg hij van den douane-Minister Naus de verzekering, dat de Shah dezen had opgedragen de fondsen, die voor bedoelde reis noodig waren, te verstrekken. Zij moest als eene eerste verkenning van het terrein dienen en kon nog geen definitieve resultaten opleveren, daar de waarnemingen niet grondig genoeg verricht konden worden, wegens gebrek aan tijd en assistentie. Hoe de tocht door het woeste Bachtiari-land per karavaan in gezelschap van den heer Knobel werd gemaakt, is reeds in dit tijdschrift vermeld (t. a. p. bl. 1907). Na te Shoester afscheid van dezen te hebben genomen, doorkruiste de heer Graadt van Roggen als eenige Europeaan met zijne kleine karavaan gedurende verscheidene maanden, vaak niet zonder levensgevaar, de meest onherbergzame streken. Tot driemaal toe bevond hij zich in eene netelige positie. Den eersten keer was 't in een eenzame en verlaten streek, ten zuiden van Suza, op weg naar Ahwaz, waar hij, tijdens een onderzoek naar een oud kanaal, plotseling omsingeld werd door een twintigtal schreeuwende Arabieren, die hem niet eerder als bevriende „frengi" (Europeaan) erkenden, vóór hun was duidelijk gemaakt dat hij voor hun sjech een geschenk had medegebracht. Een tweede maal werd hij bij de nadering van een nomadendorp met geweerschoten ontvangen, waardoor gelukkig niemand getroffen werd en de derde ontmoeting was bij het passeeren van een brug, waar een driehonderdtal arbeiders om onverklaarbare redenen eene dreigende houding aannamen, die zich echter bepaalde tot het uitjouwen en werpen met steenen.

Veel hartelijkheid en hulpvaardigheid ondervond hij daarentegen toen hij zich bij een val van een muildier ernstig aan een arm bezeerd had, van de leden der „Délégation scientifique en Perse", die onder leiding van den archeoloog, den heer Jacques de Morgan, staat, die reeds gedurende 20 jaren op allerlei gebied onderzoekingen in Perzië doet. De dagen op hun „chateau fort" te Susa doorgebracht, te midden der opgravingen van de oude hoofdstad van Susiana, hebben een blijvende aangename herinnering bij hem achtergelaten en in hun gezelschap reisde hij in Maart 1904 door het woeste gebergte van Poesht-i-khoe op de Turksche grenzen tot aan de stad Kirmanshah, waar hunne wegen zich scheidden. De Fransche heeren trokken naar Tabriz in Noord-Perzië, terwijl de heer Gr. v. R. over Hamadan en Koem naar Teheran terugkeerde. De moeitevolle reis had hem zoo aangegrepen, dat hij een twintigtal dagen in het Perzische hospitaal verpleegd moest worden, welke inrichting onder directie staat van den Duitschen gezantschapsdokter.

Hoewel onderhandeld werd over een tweeden tocht naar Arabistan, achtte

deze geneesheer een terugreis naar Europa noodig, vooral omdat het gestel van den heer Gr. v. R. door de doorgestane vermoeienissen zeer gepredisponeerd was voor de te Teheran heerschende cholera.

Na verkregen verlof werd hem bij zijn vertrek medegedeeld, dat hij in Europa wel nader over zijn voorstel zou vernemen en werkelijk ontving hij, na 6 weken in Nederland te hebben vertoefd, een telegram van den reeds genoemden Minister Naus, dat het crediet voor de tweede zending naar Arabistan was toegestaan. De groote niet genoeg te waardeeren steun van dien Minister wordt geroemd, een gewezen hoofdambtenaar der Belgische douane, die door den Shah met de reorganisatie van dien tak van dienst in Perzië belast werd en zich schitterend van die taak heeft gekweten. Sinds hij aan het hoofd van dit departement staat, zijn de rente en aflossingen van de staatsschuld, alsook de stipte betaling der tractementen voor ambtenaren in Perzischen dienst verzekerd.

In Oct. 1904 vertrok de heer Graadt van Roggen op nieuw, met de noodige assistentie naar Zuid-Perzië, doch eerst hield hij zich gedurende korten tijd in Egypte op, met het tweeledig doel om de nieuwe Nijlstuwen aldaar in oogenschouw te nemen en verder om met specialiteiten in de katoencultuur in aanraking te komen.

Den 9den December, juist den dag dat de Ramadan of vastenmaand was afgeloopen, kwam hij te Ahwaz en werd daar gastvrij ontvangen door onzen landgenoot, den heer P. P. ter Meulen, die reeds vele jaren handel drijft in Arabistan. Hij verbleef daar tot 13 April 1905. Er moest door de leden der missie hard worden gewerkt om zooveel gegevens te verzamelen als noodig zouden zijn voor het definititieve project. Men had uit Europa tenten medegenomen, die tijdens den veldarbeid der assistenten als woning zouden dienen, terwijl de leider zijn hoofdkwartier te Ahwaz bij den heer Ter Meulen vestigde.

Toen hun vertrek voor de deur stond, was het reeds zeer warm geworden en kon men zich een voorstelling maken, hoe het in Arabistan in de zomermaanden zou zijn. Naar verzekerd werd, heerschte er dan gedurende verscheidene maanden een temperatuur van 127^0 Fahr. in de schaduw. Alles rust dan ook in de maanden van verschroeiende hitte gedurende den dag. Men tracht koelte te vinden in de kelders der woningen, en komt eerst tegen het vallen van den avond aan de oppervlakte en zoekt op 't platte dak de nachtrust op. Mocht zijn project uitgevoerd worden, dan zal gedurende de zomermaanden ook het buitenwerk moeten ingericht worden in verband met deze temperatuur, dat is, gedurende den nacht zal men met electrisch licht arbeiden, terwijl 's morgens tegen 9 uur het werk zal moeten worden gestaakt.

Het bedoelde project bestaat in het verdeelen van het onmiddellijk beschikbaar terrein in vakken, waarvan elk jaar één vak bij de reeds in cultuur gebrachte gevoegd wordt. De besproeiing geschiedt door breede kanalen of reservoirs, waarvoor een groot grondverzet noodig is. Naar aanleiding van de vraag of de Ahwaz werken door den Perzischen Staat zullen worden aangelegd, werd de onderstelling uitgesproken, dat het kapitaal voor die onderneming grootendeels uit bijdragen der Perzische kapitalisten gevormd zal worden. Het overschot zou waarschijnlijk in Europa gevonden worden. Dat dit in Nederland mede het geval zou zijn wordt ontkend, omdat men zich

hier verontschuldigt wegens de slechte resultaten van Europeesche ondernemingen in of nabij Teheran opgericht. Dit wordt door den heer Gr. v. R. echter toegeschreven aan de ondernemers, die hadden moeten weten, dat bij gemis aan brandstof (steenkool of hout) elke onderneming op de hoogvlakte, die met stoom moet werken, reeds van den aanvang ten doode is opgeschreven. In verband daarmede merkt hij op dat de werktuigen voor de Ahwazwerken electrisch gedreven zullen worden en dat het benoodigde arbeidsvermogen aan de beschikbare waterkracht ontleend zal worden, waardoor hij zich losmaakt van de hooge uitgaven voor de aanschaffing van steenkolen.

Ten slotte werd de vraag gesteld of in Perzië een toekomst voor emigreerende Nederlanders gezien wordt, doch behoudens bij werken als die van Ahwaz, wanneer zij tot uitvoering zullen komen, acht de heer Gr. v. R. Perzië niet voor emigratie geschikt. Evenmin voor ingenieurs, daar men. behalve op het gebied van wegen maken, weinig begrip van hun werk heeft en ook daar niet voor voelt, omdat voor de Perzen een voetpad geheel aan het doel beantwoordt. „Van een zoogenaamden carrossabelen weg wordt door den Pers slechts gebruik gemaakt voor zijn karavaan: hoogstens reist hij met een „fourgon" of „tarantas", het bekende Russische voertuig op vier wielen zonder veren, met een huif overdekt en met 3 of meer paarden bespannen — het vervoermiddel der Russische steppen bij uitnemendheid dat in Perzië ook het burgerrecht kreeg.

Slechts ondernemingen, waarvan het initiatief van de Regeering uitgaat, schijnen kans van slagen te hebben, indien zij degelijk voorbereid zijn.

Hoewel op handelsgebied een leek, wist de heer Gr. van R. uit den mond van deskundigen dat het Russische premiestelsel de concurrentie voor andere natiën uiterst moeilijk, zoo niet onmogelijk maakt. Daar staat tegenover dat de Engelsche Regeering evenzeer door subsidies (vooral aan stoomvaartlijnen) haar overwicht in Zuid-Perzië tracht te verzekeren. Dit heeft voor het reizende publiek het groote voordeel dat men uitstekende stoomvaartverbindingen van de Persische Golf met Europa heeft verkregen.

Het is zeer te betreuren dat door invloeden van buiten de Nederlandsche handel in Perzië sinds eenige jaren nagenoeg geheel heeft opgehouden. Intusschen schijnt een Nederlandsch handelshuis in opkomst te Teheran niet onvoordeelig te werken, nadat de eerste moeilijkheden zijn voorbijgegaan. Zoowel daar als te Ispahan werken de Perzen gaarne met onze landgenooten, die, met eene enkele uitzondering, zeer te goeder trouw zijn. Deze goede verstandhouding dateert reeds van de 17de eeuw, toen de O. I. Compagnie eene factorij te Ispahan had. Men vindt op het Armenische kerkhof te Djielfa nabij die plaats nog verscheidene grafzerken met Hollandsche opschriften uit dien tijd.

Voor onzen goeden naam zou het zeer wenschelijk zijn, indien de Ahwazwerken werden uitgevoerd. Wat wij in den handel verloren, kan op het gebied der techniek herwonnen worden. Er is plaats voor velen in Perzië en waar de Belgen een welverdiende plaats veroverd hebben op administratief gebied, zoude het voor ons voor de hand liggen zulks op technisch gebied te doen. Men moet echter geduld oefenen en niet vergeten dat voor den Oosterling tijd geen waarde heeft, zoodat men bij hem met aandringen op

spoedige afwikkeling eener zaak niet veel heil kan verwachten. Toch heeft de heer Graadt van Roggen zooals hij zeide geen reden van klagen en hoopt hij steeds dat de uitvoering van zijn project zal plaats hebben. De uitkomsten van zijn laatste reis zijn aan den Shah, die te Contrexéville vertoefde, ter hand gesteld en hij hoopt spoedig eene beslissing te vernemen.

DE ZOUT-INDUSTRIE OP HET EILAND St. MARTIN.

Het half Fransch en half Hollandsche eiland St. Martin, een afgelegen uithoek onzer West-Indische koloniën, is in den laatsten tijd nog al eens ter sprake gekomen, nadat het kamerlid Van Kol er de aandacht op vestigde en bij zijn bezoek (zie *De Indische Gids* 1904 I bl. 305) den indruk kreeg dat de zoutwinning aldaar, waarvan de bevolking grootendeels afhankelijk is, in de laatste jaren achteruitging en op te primitieve wijze gedreven werd. Hoewel men dankbaar mag zijn voor de levendige beschrijving van het eiland, welke na een vluchtig bezoek, op bl. 204—227 van zijn werk: „Naar de Antillen en Venezuela", werd opgenomen, schijnt de beoordeeling van de wijze van zoutwinning, de omstandigheden in aanmerking genomen, wel wat eenzijdig en het is daarom van belang dat in het weekblad „De Ingenieur" van 24 Mei jl. eene nadere beschrijving daarvan verscheen, van de zeer bevoegde hand van den heer C. J. Hudig, die ons in staat stelt over de zaak een onpartijdig oordeel te vellen.

Het blijkt dat op Nederlandsch gebied de geëxploiteerde zoutpan feitelijk een oude baai is, waarvan het voorste gedeelte nog onder den naam van Groote Baai bestaat, doch het achtergedeelte dat zich $1^1/_2$ kilometer landwaarts uitstrekt, van de rechtstreeksche gemeenschap met de zee is afgesneden door een zandbank van 150 tot 250 M. breedte en ongeveer 1700 M. lengte, die de oorspronkelijke baai in twee ongeveer gelijke deelen heeft verdeeld. Op deze zandbank is de hoofdplaats Philipsburg gelegen en het daarachter liggende afgesloten deel van de baai met een oppervlak van $\pm$ 200 H. A. heet de Zoutpan van Philipsburg. Aan de Noord- en Oostzijde grenst de pan aan de bergen, aan de zuidzijde aan de genoemde zandbank en aan de westzijde is zij door een dijk of muur afgescheiden van de zoetwaterpan, waarin het regenwater zich verzamelt uit de landwaarts inschietende vallei Cul de Sac. In den loop der tijden is de zoutpan door slib verondiept; zij ligt nu nog met den bodem op ongeveer 1.50 M. beneden de oppervlakte der zee, terwijl de bodem van de zoetwaterpan er naast zich slechts 0.50 M. beneden zeepeil bevindt. Het zeewater wordt gedeeltelijk door een kanaal aan de oostzijde in de pan gelaten en gedeeltelijk komt het er in door kwelling onder door de zandbank. Reeds van ouds werd er zout in gevormd door natuurlijke verdamping.

Toen in 1648 de Spanjaarden het eiland verlieten, bevonden zich aldaar enkele Hollanders en Franschen, die op den „Mont des Accords" overeen kwamen het eiland te verdeelen; doch de visscherij, de jacht en de zoutpannen zouden tusschen de twee natiën gemeen zijn.

Destijds kon alleen zout worden verkregen na zeer lang aanhoudende

droogte, daar al het van de bergen afstroomende regenwater in de pan liep. In vroeger jaren hadden alle ingezetenen, ook die van het Fransche gedeelte, het recht het gevormde zout in te zamelen („te oogsten" zegt men in West-Indië); het beheer van de pan berustte echter bij het bestuur van het eiland, dat den dag bepaalde, waarop met den oogst zou worden aangevangen. In 1831 werd echter door den Raad van het eiland besloten aan de ingezetenen verlof te geven langs den oever van de pan „indijkingen te maken tot het aankweeken van zout". Verschillende concessies werden op grond daarvan aan de oostzijde van de pan uitgegeven, waardoor de oppervlakte, waar alle ingezetenen zout konden inzamelen, werd beperkt. Sommige dezer concessies bestaan nog. In 1857 werd het nog niet ingedijkte gedeelte voor 80 jaren in concessie gegeven aan den heer A. R. Perrinon. [1]) Tot de oprichting eener maatschappij, waaraan deze heer zijn rechten overdeed, hadden medegewerkt de advocaat Mr. S. J. Cohen en de notaris J. H. Bok Jr., beide te Amsterdam woonachtig, die in 1862 ook concessie vroegen voor de uitsluitende zoutbereiding op Java, waarin echter niet werd getreden. [2]) In 1868 werd deze vennootschap opgevolgd door een andere genaamd: „Exploitatie Maatschappij van zoutmeren op het eiland St. Martin", waarvan de zetel is gevestigd te 's Gravenhage. [3])

Het voorname bezwaar, waarmede men bij de zoutwinning te kampen heeft, is het regenwater. Dit stroomt uit de vallei Cul de Sac en van de oostelijke helling van den bezuiden daarvan gelegen Fortberg in de zoetwaterpan, waaruit het door een kanaal naar zee kan afloopen. Bij zware regens rijst het water zeer snel en veroorzaakte dikwijls overstrooming van de zoutpan. Het eerste werk dat werd aangelegd, schijnt de reeds uit de 18de eeuw dagteekenende „Longwall" te zijn, een steenen muur van gemiddeld 1 M. hoog gebouwd op een zandbank aan de westzijde van de zoutpan, die moest beletten dat het water uit de zoetwaterpan daarin stroomde. Het tweede werk tot bescherming van de pan is het kanaal van Rolandus, aldus genoemd naar een officier der artillerie van dien naam, later zaakgelastigde van Nederland in Venezuela. Dit kanaal werd in 1853 aan den voet der bergen aan de Oostzijde van de zoutpan uitgegraven en van het uittegraven materiaal werd een dijk langs het kanaal opgeworpen. De bodem er van ligt hooger dan de zee, zoodat dit kanaal als de regens ophouden droog valt. Eindelijk is langs de noordzijde van de zoutpan door de maatschappij een dijk aangelegd, de Noorderdijk, waardoor het van die zijde toestroomende regenwater wordt tegengehouden en door het Noorderkanaal afgevoerd, dat

---

[1]) Blijkens het „Handboek tot de kennis van 's Lands Zoutmiddel in N. I." van P. H. van der Kemp (bl. 824) gaf deze heer in 1859 bij Belinfante in Den Haag eene brochure uit: „Statuten en andere stukken betreffende de maatschappij tot zoutwinning op het eiland St. Martin."

[2]) Zie t. a. p., bl. 840.

[3]) Volgens het Handb. der Cult. en Handelsondern. van J. H. de Bussy 1904, bl. 966, is het kapitaal *f* 250.000, verdeeld in aandeelen van *f* 1000.—. Directeur C. J. Hudig. Commissarissen Mr. E. H. Karsten, voorzitter; A. van Hoboken van Cortgene, J. van der Hoop, J. M. J. van Rijen; plaatsverv. commissarissen: J. B. van Stolk, Dr. R. A. P. van Dam en G. F. W. Borel.

gedeeltelijk vrij en gedeeltelijk door middel van een windmolen op den zoetwaterpan loost.

Dwars door deze Zoetwaterpan ligt een dam van 7 M. breedte, aan beide zijden gesteund door een steenen muur, welke tevens publieke weg is. Onder dezen weg waren oorspronkelijk drie overwelfde doorgangen van 2.10 M. wijdte en 1.15 M. hoogte, doch daar deze voor den afloop niet voldoende bleken, heeft eerst Rolandus er een op de dubbele breedte gebracht en door een brug vervangen en toen dit nog niet voldoende was is later de geheele weg verlaagd, zoodat deze bij zware regens overloopt, terwijl de „longwall", waterkeering nog door een dijk is verzwaard. Sedert dien tijd heeft er geen doorbraak of overstrooming van deze meer plaats gehad. Om zich een denkbeeld van den regenval te maken, wordt opgegeven dat de vallei Cul de Sac ongeveer 600 H. A. groot is, dat een regenval van 200 mill. per etmaal niet buitengewoon is en dat eenmaal in 36 uur tijds 448 mill. regen werd gemeten.

Het zeewater in de Baai van Philipsbrug, waarmede de Zoutpan wordt gevoed, houdt in 34.89 gram per liter; te verdeelen in 28.24 chloornatrium, 2.81 chloormagnesium, 1.50 magnesiumsulphaat, 1.43 calciumsulphaat en 0.91 kaliumsulphaat. Het soort. gewicht bedraagt bij 15° C.: 1.027. Bij de bewerking is het zaak deze zoo in te richten, dat zooveel mogelijk zuiver chloornatrium wordt verkregen, daar de andere zouten er een onaangenamen smaak aan geven en tevens oorzaak zijn dat het zout vochtig blijft. De wijze om het chloornatrium te verkrijgen, afgescheiden van de vreemde zouten, is zeer eenvoudig en berust op den verschillenden graad van oplosbaarheid. Als men zeewater verdampt, beginnen zich al spoedig de kalkzouten af te zetten, in de eerste plaats, omdat die minder oplosbaar zijn en ten tweede omdat calciumsulphaat minder oplosbaar is, naarmate het gehalte van andere zouten grooter wordt. Wanneer de verdamping wordt voortgezet tot de areometer van Beaumé [1]) 20° aanwijst zijn alle kalkzouten neergeslagen. Verdampt men nu verder, totdat de areometer 26° aanwijst en ongeveer $^{9}/_{10}$ van de oorspronkelijke hoeveelheid van het zeewater is verdampt, dan begint het chloornatrium te kristalliseeren. Eerst bij ± 30° beginnen de vreemde zouten zich af te zetten. Als men nu het zeewater eerst in éène afdeeling laat totdat alle kalkzouten zijn afgezet, de overblijvende pekel in eene volgende afdeeling laat loopen, waarin de verdamping doorgaat tot ongeveer 30° B. en daarna de pekel verwijdert, dan zal zich het keukenzout zonder bijmenging van andere zouten hebben afgezet.

Het zeewater wordt aan de oostzijde bij de uitmonding van het afwateringskanaal van Rolandus binnengelaten in een vak, de Passage genaamd, groot 29 H. A. waaraan ook de niet tot de maatschappij behoorende zoutpannen grenzen. Van die passage kan het water in twee groote aaneengrenzende afdeelingen overgaan, respectievelijk van ruim 41 en 55 H. A., die beide aan den zandbank van Philipsburg grenzen en waar door kwel het zeewater rechtstreeks in toetreedt. Als het zeewater door verdamping in deze pannen een sterkte heeft gekregen van minstens 20° B. en de kalkzouten dus zijn afgezet, dan wordt de pekel achtervolgens in vier naast elkander gelegen

[1]) Door 20° B. wordt aangewezen dat het soort. gewicht der vloeistof is 1,1590, door 26° dat het is 1,2182 en door 30° 1.2605.

afdeelingen elk van ± 15 H. A. achter de beschreven reservoirs gelaten, waar het zout kristalliseert en waaruit het wordt verwijderd, vóórdat de vreemde zouten zich beginnen af te zetten. Na den oogst wordt de overblijvende pekel in de zoetwaterpan gepompt.

De filtratie van het zeewater door de zandbank naar de pan is zoo sterk, dat vroeger ook, zonder directe toelating daarvan tot de pan, zout daarin werd gevormd en daar sommige meenen, dat het zeewater bij die filtratie zijn zoutgehalte verliest, heeft dit aanleiding gegeven tot de onderstelling als zoude de pan gevoed worden door wellen van meer zoutgehalte dan zeewater.

Wanneer er in een jaar geen zout geoogst kan worden wegens overvloedigen regen, en er tusschen twee oogsten dus ongeveer twee jaren verloopen, dan is er door doorsijpelen zooveel zeewater in de pan gekomen, dat het zelden noodig is dit nog door de prise d'eau aan de oostzijde in te laten.

Daar de verschillende afdeelingen slechts door lage dammen gescheiden zijn, komt het bij zware regens wel voor, dat deze overstroomen en dat alle afdeelingen alsdan pekel van gelijke sterkte bevatten, tot dat er zooveel water is verdampt dat de dammen weer boven water zijn. In dat geval wordt, in verband met de kwel, de volgorde van aftapping wel eens gewijzigd.

Omtrent de kristallisatie van het zout wordt opgemerkt, dat het zout hier niet als bij kunstmatige verdamping, in den vorm van aanvankelijk drijvende holle pyramiden wordt afgezet, doch dat de eerste kleine kristallen, die zich aan de oppervlakte vormen, spoedig zinken, hetgeen een gevolg is van de groote uitgestrektheid der afdeelingen, waardoor er steeds beweging aan de oppervlakte is. Op den bodem groeien de kristallen steeds aan, door dien zich aan alle zijden, die met de pekel in aanraking zijn, zoutdeeltjes daaruit afzetten. Vandaar dat de kristallen massief en niet hol zijn.

Zijn de afdeelingen klein en is er daardoor geen beweging aan de oppervlakte, dan vormen zich zoutkristallen aan de oppervlakte, die zinken als zij een zekere grootte hebben en zich op de reeds op den bodem aanwezige neerzetten, waardoor geen groote kristallen worden gevormd. Ook een groot gehalte aan vreemde zouten geeft kleine en minder solide of doorschijnende kristallen.

Om grof zout te krijgen moet men dus groote kristalliseerbakken hebben, waarvan de oppervlakte door den wind steeds in beweging is, en eene groote diepte, zoodat de golven zich niet tot het reeds gevormde zout kunnen voortplanten, waardoor de vorming van groote kristallen niet wordt verstoord. Die groote diepte is ook van belang bij regen, die aanvankelijk op de pekel drijft en zich slechts langzamerhand van de oppervlakte uit, daarmede mengt, zoodat het kan voorkomen, dat de regenlaag reeds weer verdampt is, voordat het regenwater het gevormde zout heeft doen afsmelten. Heeft dit wel plaats, dan groeien de kristallen niet aan en worden slechts kleine nieuwe kristallen gevormd.

Bij de zoutwinning in open pannen door natuurlijke verdamping is het regenwater de grootste vijand en de heer Van Kol heeft in zijn aangehaald werk op bl. 209 er de zoutexploitanten een verwijt van gemaakt, dat zij geen maatregelen nemen om dit water, hetwelk zich, behalve bij zwaren wind of golfslag, eerst na 3 of 4 dagen met het zoute vermengt, niet laten

afvloeien of afpompen. Werkelijk wordt door een der concessionarissen door middel van putten in de hoeken der pannen, waar het bovendrijvende zoetwater instroomde een groot deel daarvan afgeleid in onder de pannen doorgaande buizen, zooals de heer Van Kol dit mededeelt. In de pan te Grand Case in het Fransche gedeelte van het eiland is eveneens aftappen van zoetwater mogelijk, omdat de kristalliseerbakken daar hooger liggen dan de andere afdeelingen. In de zoutpan van Philipsburg zal men bij het kunstmatig verwijderen van de laag regenwater op groote bezwaren stuiten. Ten einde grof zout te kunnen fabriceeren voor de Amerikaansche markten zijn daar groote afdeelingen noodig, waarin uit den aard der zaak meer beweging is en de vermenging van zoet- en zoutwater dus spoediger plaats vindt. Het verwijderen van het regenwater kan alleen plaats hebben als de laag daarvan dik is en bij weinig wind. Bij een dunne laag zou al spoedig pekel mede wegvloeien. Over de geheele pan van ± 200 H. A. zou het afpompen van een laag regenwater van één centimeter, reeds een hoeveelheid van 200.000 M^3. water geven, die in 1 à 2 dagen afgemalen moet worden. Bepaalt men zich tot de kristallisatie-afdeelingen aan de achterzijde, dan wordt die hoeveelheid toch nog 50.000 M^3. Deze massa kan alleen in het Noorderkanaal worden gepompt op een tijd dat daarin reeds veel water staat. Hierdoor wordt de Noorderdijk bedreigd. Men zou verder voor elke afdeeling een stoommachine met pomp moeten opstellen, die het water ophaalde uit een soort van boezemkanaal, waarin het oppervlaktewater der afdeeling afvloeide, want een direct pompen op die afdeeling zou door de zuiging ook de pekel medenemen.

Is hierdoor reeds aangetoond dat voor de groote afdeelingen een vrij wat samengestelder installatie zou noodig zijn dan voor zeer kleine pannen, de overweging, dat de geringe waarde van het geoogste zout, die te stellen is op $62^1/_2$ cents per vat vrij aan boord, de kosten van dat bedrijf niet zou kunnen dragen, terwijl bij zware regens dan toch slechts een klein deel van het regenwater kan worden verwijderd, zal in de practijk van zulke maatregelen moeten doen afzien.

Wanneer de korst zout voldoende dikte heeft en de kristallen groot genoeg zijn, begint het inzamelen. Dit geschiedt uit de hand. De bodem van de pan bestaat uit een laag modder, daarop heeft zich de zoutlaag afgezet. Als deze ongeveer 4 c.M. dik is geworden gaan de arbeiders in de pan staan in de pekel die ongeveer 30 c.M. diep is en lichten met de handen een flinke koek van de zoutkorst op, werpen deze in grof gevlochten mandjes, waarbij de korst in stukken breekt. Is het mandje vol, dan wordt het goed geschud in de pekel, waarbij de modder die aan de kristallen was blijven kleven, wordt afgewasschen. Daarna wordt het zout in ponten geladen en naar de stapelplaatsen vervoerd.

De bodem van de pan bestaat behalve uit de van de bergen afkomstige slib, uit organische stoffen, die in rotting overgaan. Zoolang de zoutlaag dun is, ontsnappen de daardoor ontstane gassen, doch naarmate dat die laag dikker en meer ondoordringbaar wordt, verzamelen deze gassen zich tusschen den modder en het zout, waardoor dit laatste wordt opgelicht. De werklieden kunnen de handen dan gemakkelijker onder de zoutkorst brengen; zij zeggen dat het zout nu rijp is.

Een volkomen zuivere harde bodem zou natuurlijk te verkiezen zijn, doch als men deze niet heeft is de modderbodem zooals hier te verkiezen boven een kleibodem, die steeds vuil zout zou geven, omdat de klei niet zoo gemakkelijk van het zout te verwijderen is als de modder.

Het ingezamelde zout wordt in ondiepe platbodem vaartuigen, eigenlijk vierkante bakken van 5 à 6 M. lengte en 2 à $2^1/_2$ M. breedte naar den wal gebracht en op groote hoopen, somtijds wel van 75000 H. L. inhoud gestapeld. Het zout dat in de Groote Zoutpan van Philipsburg wordt verkregen bestaat uit groote kristallen, waaronder kleinere gemengd zijn, waarvan de hoeveelheid door het breken bij het transport wordt vergroot. Bij het ziften door een zeef met gaten van 13 cM. in het vierkant wordt ongeveer $^1/_3$ uitgezift. Het is doorschijnend en heeft de kleur van aluin; men kan de massieve kristallen klieven en plaatjes verkrijgen, die volkomen doorzichtig zijn. Het grove zout bevat 99.8 pCt. keukenzout, tegen 0.08 pCt. calciumsulphaat, 0.06 water en 0.04 onoplosbare zelfstandigheden, terwijl het fijne zout 99.5 pCt. keukenzout bevatte, 0.18 pCt. calciumsulphaat, 0.06 water en de rest onopl. zelfstandigheden. De beide monsters waaraan deze analyses verricht is blijken dus zeer zuiver te zijn, als men verneemt dat het beste zout van Lissabon bevat 97.08 pCt. chloornatrium, dat van Setubal 98.53 pCt. en dat van Moutiers 97.02 pCt.

Wanneer het zout uit de pan komt bevat het meer vreemde zouten dan hierboven is opgegeven, doch door het in de open lucht aan regen blootgesteld te bewaren, wordt het door deze van de vreemde zouten bevrijd, omdat zij het eerst smelten en zich aan de oppervlakte der kristallen bevinden. Het verlies door den regen is betrekkelijk gering. De geheele spillage bedraagt ongeveer 8 pCt. Hiermede is een deel van de buitenkorst der hoopen begrepen, die door stof verontreinigd is, als ook wat bij de behandeling verloren gaat. Dit verlies is minder dan de kosten zouden bedragen verbonden aan het bouwen van loodsen om het zout onder dak te bewaren.

ZELFKOSTEN VAN HET REIZIGERS- EN GOEDERENVERVOER PER STAATSSPOOR.

Blijkens de verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Nederlandsch-Indië over 1903, was er omtrent dit onderwerp onzekerheid in verband met bijblad 4291, waarbij vervoer van landsgoederen per staatsspoor is voorgeschreven, tenzij zekerheid bestaat, dat eene andere vervoerwijze voor den lande minder kostbaar zal zijn. Bij de beoordeeling hiervan moest worden in het oog gehouden dat bij dat vervoer per staatsspoor in werkelijkheid niet meer wordt uitgegeven dan de kosten van exploitatie en dat deze in het algemeen gerekend ongeveer een derde bedragen van de voor het publiek vastgestelde tarieven. Deze verhouding werd mede toegepast bij het vervoer van gouvernementsreizigers. In bijblad 5175 werd hierin in zooverre wijziging gebracht, dat de bedoelde verhouding daarbij werd gesteld op $^3/_4$ cent per tonkilometer, voor zoover de treindienst ten behoeve van het vervoer geen uitbreiding behoefde te ondergaan en op het dubbele, als het vervoer niet meer door de gewone treinen kon worden bewerkstelligd.

Naar aanleiding van eene correspondentie over deze zaak is ten slotte op 18 Nov. 1903 een besluit genomen, opgenomen in bijblad 5935, waarin aanteekening is gehouden dat, met nadere wijziging der bedoelde besluiten, de zelfkosten van het vervoer langs de Staatsspoorwegen gedurende het tijdvak van 1 Dec. 1903 tot en met 31 Dec. 1905 worden gerekend te bedragen:

Voor het reizigersvervoer:

Op de Java-lijnen	1ste klasse	2.25 cent	per reiziger kilometer.
	2de „	1.25 „	
	3de „	0 25 „	
Op de Sumatralijnen	1ste klasse	1.25 cent	
	2de „	0.25 „	

Voor het goederenvervoer:

Op de Java-lijn	1.25 cent	per ton kilometer
Op den Sumatra-spoorweg	1.— „	

met opdracht aan den Directeur der B. O. W. om tegen het einde van 1905 tijdig een voorstel in te dienen tot wijziging of bestendiging dezer bedragen voor de volgende drie jaren.

VORDERINGEN DER DRAADLOOZE TELEGRAPHIE.

De correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* te Londen schreef van daar op 23 Juli omtrent de vorderingen der draadlooze telegraphie, zooals die, blijkens door de posterijen openbaar gemaakte statistieken, onder de bepalingen der in 1904 vastgestelde „Wireless Telegraphy Act", zijn gemaakt en acht deze niet alleen een groot nationaal, maar ook een internationaal belang.

De bedoelde wet verklaarde, dat de draadlooze telegraphie in Engeland een monopolie van den staat moet blijven, en dat niemand gerechtigd is haar in toepassing te brengen, zonder een vergunning van onze post.

Blijkens de nu aan het Parlement voorgelegde statistiek heeft de posterij sedert den zomer van verleden jaar 73 aanvragen om vergunningen ontvangen, waarvan 48 bewilligd zijn, terwijl 10 nog overwogen worden. De overige zijn ingetrokken, terwijl er een geweigerd werd.

De aanvragers om patenten voor draadlooze telegraphie blijken vrijwel gelijkmatig verdeeld over het gansche land, en sommigen hunner zijn vreemdelingen.

De door de ondernemers opgegeven afstanden, waarbinnen zij draadlooze telegraphie in toepassing willen brengen, wisselen af tusschen weinige mijlen binnenslands, of naar eilanden of schepen op zee, en duizenden mijlen naar overzeesche gewesten.

Van laatstbedoelde vergunningen zijn bovenal belangrijk die, welke bewilligd zijn aan de Anglo-American Telegraph Company, eigenares der meeste Atlantische kabels; aan de (Amerikaansche) De Forest Wireless Telegraph Company, welke haar hoofdstation kan hebben, hetzij op de Hebriden, hetzij aan de westkust van Schotland; en aan de National Electrical Signalling Company (van New-York), die een patent heeft om het draadlooze stelsel van Fessenden toe te passen tusschen de Machrihanish baai (gelegen aan de

westkust van het schiereiland Cantire in Schotland) en stations in Noord-Amerika. Met deze vennootschap zal de Marconi-maatschappij [1]) derhalve moetên concurreeren.

Een andere belangrijke vergunning is die van Lloyds om met Marconi-toestellen, telegrammen draadloos te verzenden naar eilanden en schepen op zee, en aan verschillende Britsche spoorwegmaatschappijen, ter aanwending van verschillende stelsels van draadlooze te'egraphie, zoowel binnen- als buitenslands.

Zoo heeft b.v. de „London, Brighton and South Coast R.y" eene vergunning bekomen voor het toepassen van draadlooze telegraphie, niet alleen van London naar Brighton en Newhaven en op haar stoombooten in den vastelandschen dienst op Dieppe, maar ook voor verder op, in gemeenschap met de „Compagnie des Chemins de Fer de l'Ouest", door middel van haar station te Dieppe.

DE HANDEL VAN BRITSCH-INDIË.

Aangezien in een rapport der commissie voor de consulaire examens over de organisatie van het Nederlandsche Consulaatwezen gepleit wordt voor eene verplaatsing van den beroepsconsul van Calcutta naar Bombay, omdat laatstgenoemde plaats belangrijker zou zijn, publiceert de wd. consul ter eerstgenoemde plaatse, de heer L. Grommers, eenige statistieken die opgenomen zijn in no. 30 der *Cons. Verslagen* van 27 Juli jl., waaruit blijkt dat tot dusver Calcutta toch nog de grootste handelsbeweging aanwijst. In onze Jan.-afl. van 1904 (bl. 122) werden de in- en uitvoercijfers voor geheel Britsch-Indië opgegeven over de drie dienstjaren 1899—1900, 1900—1901 en 1901—1902. Hier vindt men ze (zonder de edele metalen en gouv. goederen) voor de drie daarop volgende financiëele jaren (loopende in Britsch-Indië van 1 April—31 Maart). Gesplitst over de vijf voornaamste havens zijn de cijfers in Roepiën aldus samen te vatten; afgerond, op millioenen.

	1902/3.		1903/3.		1904/5.	
	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.
Bengalen (Calcutta) . . .	328¼	536¾	336½	597½	386	641
Bombay (Bombay) . . .	276	361	299¼	461	330	415½
Sind (Karachi)	52	67¼	54¾	129½	77	176
Madras (Madras).	72	130	75	150	84½	146½
Birma (Rangoon)	59½	154¾	82½	158¼	89	162¼
	787¾	1258¾	848	1496¼	966½	1541½

Voorts werden nog van uit den vreemde aangevoerde goederen weder uitgevoerd tot een bedrag van 29 à 33 millioen roepiën; van dezen uitvoer had het grootste gedeelte uit Bombay plaats ter waarde in die drie jaren van respectievelijk 22¾, 26½ en 25¾ millioen.

Uit deze tabellen blijkt dat, zoowel wat invoer als wat uitvoer betreft, Bombay het nog steeds tegen Calcutta moet afleggen en alleen op het laatst

---

[1]) Zie o. a. De Natuur 1902, bl. 170.

genoemde gebied, die stad vrijwel het monopolie bezit. Van Bombay uit worden Oost-Afrika, Mauritius, Arabië, Aden, Perzië, Aziatisch Turkije, Ceylon en zelfs de Straits bediend. De weder uitvoer van Calcutta is zeer onaanzienlijk, hetgeen de belangrijkheid van hare uitvoercijfers, tegen over die van Bombay nog ten zeerste verhoogt.

Calcutta de tweede stad van het geheele Britsche Rijk op het punt van bevolking, de hoofdstad van Britsch-Indië en de zetel der Regeering handhaaft, zonder groote moeite haar plaats aan het hoofd van de lijst der Britsch-Indische handelssteden.

Uit de omtrent enkele voorname handelsartikelen gegeven tabellen blijkt o. a. dat in 1904/05 Java de grootste leverancier van suiker was tot een waarde van ruim 19 millioen roepiën, tegen 18¾ uit Mauritius en 15½ uit Oostenrijk-Hongarije. In de beide voorafgaande jaren was de waarde der geïmporteerde Java-suikers slechts 4¾ en 10¼ millioen R. De aanvoer van suiker uit Nederland daalde van 7 à 800.000 R. waarde tot 32206 R. in 1904/05.

Omtrent zout is merkwaardig dat van de ongeveer 7 millioen R. waarde, die ingevoerd wordt, respectievelijk voor 3½ en 1¼ millioen afkomstig is uit Engeland en Duitschland, en dat 6/7 van den invoer voor Bengalen bestemd is.

Aan machinerieën en „Millwork" werd in de drie beschouwde jaren respectievelijk voor een waarde van 28, 33½ en 40¼ millioen R. ingevoerd, grootendeels uit Engeland. De steller van het verslag maakt daaruit de gevolgtrekking dat de inheemsche nijverheid in Britsch-Indië geleidelijk en vrij vlug vooruitgaat. Van deze machinerieën gingen bijna de helft naar Bengalen en 1/3 naar Bombay.

Onder de invoeren van katoenen fabrikaten wordt de aandacht gevestigd op den vooruitgang in aanvoer uit Nederland van gekleurde, gedrukte en geverfde stukgoederen, waarvan de waarde van 1½ millioen roepiën in 1902/03 steeg tot 1.9 en 2.1 millioen. In het geheel was de waarde der ingevoerde katoenen goederen in de drie verslagjaren 304½, 310 en 380½ millioen R., hetgeen dus wijst op eene belangrijke vermeerdering. Van laatstgenoemd bedrag komt 187 millioen op Bengalen en 100 millioen op Bombay.

De invoer van minerale oliën ging wat de waarde betreft terug van 34⅝ millioen op 34⅞ en 32¾ millioen, doch het aandeel van de Sumatra-olie nam in waarde toe van 71497 R. in 1902/03 tot 461.295 R. in 1903/04 en 1.569.609 R. in 1904/05.

Wat de uitvoeren betreft was de totale waarde der uitgevoerde koffie in de drie verslagjaren respectievelijk 13¼, 13⅝ en 16⅗ millioen R., welke op wenig na uitsluitend uit Madras afkomstig was.

Gepelde rijst werd ter waarde van 187⅞, 189½ en 194½ millioen R. uitgevoerd. en daarvan ging in elk der drie genoemde jaren respectievelijk voor een waarde van ⅓, 8¾ en 4⅞ millioen naar Nederland en voor 2 /2, 2 en 1⅖ millioen naar Java. Ongeveer ⅔ van al de uitgevoerde rijst is afkomstig uit Birma en ruim ¼ uit Bengalen.

Van de uitgevoerde tarwe waarvan de waarde van 45 millioen R. in 1902/03 klom tot 111 en 179 millioen in de beide volgende jaren, kreeg ook Nederland in 1903/04 een deel ter waarde van ruim ½ millioen en in

1904/05 van 1 440.500 R. Tweederde der uitgevoerde tarwe is uit Sind afkomstig.

De uitvoer van thee beliep in de beide laatste jaren meer dan 200 millioen Eng. ponden 's jaars ter waarde van 84 millioen R.; hiervan leverde Bengalen voor 76½ millioen.

Van Opium werden respectievelijk 67.531, 73.637 en 66.861 kisten uitgevoerd, ter waarde van 80, 104¾ en 106½ Roepiën. Hiervan gingen in de drie verslagjaren respectievelijk 710, 655 en 750 kisten naar Java, voorts in 1904/05 12.256 kisten naar The Straits en 52.000 kisten naar China.

Omtrent de uit Britsch-Indië uitgevoerde onbewerkte katoen valt op te merken dat deze in zeer wisselvallige hoeveelheid schijnt geleverd te worden, n.l. in 1902/03 tot een gewicht van 6 millioen Cwt., in het volgende jaar tot bijna 8 en in 1904/05 tot een gewicht van slechts 5.657.743 Cwt. De waarde wisselde nog sterker af, respectievelijk ten bedrage van 147½, 243¾ en 174½ millioen R. waarvan de overgroote massa uit Bombay, ter waarde van 107, 180 en 120 millioen en verder uit Sind en Madras, het laatste jaar respectievelijk voor 19 en 25 millioen R.

Aan katoenen goederen bedroeg de totale uitvoer in de drie jaren de waarde van 100, 104¾ en 116½ millioen R. en daarvan gaat het meeste naar China, namelijk in 1904/05 voor 89.850 000 millioen R. „Twist en Yarn" en 1½ millioen aan stukgoederen.

Onder de zaden, wordt de aandacht gevestigd op lijnzaad, dat in toenemende mate naar Nederland gaat, respectievelijk in de drie verslagjaren voor 4½, 5 en 6⅗ millioen R., terwijl ook raapzaad voor omstreeks 1 millioen R. derwaarts wordt gezonden.

Onder de uitvoer-artikelen verdienen nog vermeld te worden de huiden en vellen. Van de ruwe huiden nam de uitvoerwaarde toe van 30 millioen tot 31⅔ en 37⅛ millioen R. en van de ruwe vellen van 25 tot 26⅔ en 33½ millioen, terwijl de gelooide huiden op 6 à 8 millioen waarde en de gelooide vellen op 22,7, 24,8 en 20,3 millioen R. zijn te stellen.

De vermeerdering van huidenuitvoer is evenals die van beenderen, niet altijd een bewijs van toenemende welvaart (Zie Ind. Gids 1902 II bl. 1134), doch uit dit oogpunt is de vermindering van de waarde van uitgevoerd beenderenmeel afnemende van 5½ tot 3¾ millioen weder geruststellend.

Over het algemeen getuigen de overgelegde statistieken van den bloei van den Britsch-Indischen handel.

Het is wel jammer, zegt de verslaggever, dat uit de tabellen niet blijkt, welk aandeel Nederland en Nederlandsch-Indië in dien handel hebben. De statistiek is in dat opzicht al heel onvoldoende en verliest deswege veel van hare aantrekkelijkheid. Nu echter Lord Curzon zijne belofte heeft gestand gedaan en een ministerie van handel en nijverheid in het leven heeft geroepen, wordt algemeen gehoopt dat ook in de manier, waarop de handelsstatistieken worden opgemaakt, spoedig de zoo zeer gewenschte verbetering zal worden gebracht. Eene der eerste daden van den nieuwen minister is dan ook geweest aan eene commissie van drie leden op te dragen een onderzoek in deze zaak in te stellen. Deze commissie heeft o. a. de groote havenplaatsen bezocht om met de douane-ambtenaren overleg te plegen.

Schepen onder Nederlandsche vlag worden niet vaak in de havens van Britsch-Indië gezien. De statistiek maakt dan ook niet speciaal melding van Nederlandsche schepen. Ze zijn opgenomen onder „other nationalities". Evenmin meldt de statistiek hoeveel schepen jaarlijks naar Nederland worden uitgeklaard of van daar worden ingeklaard. Ze zijn opgenomen onder „other foreign countries".

Uit Java kwamen het vorige jaar in Britsch-Indische havens aan: 15 stoomschepen onder Engelsche vlag, 1 stoomschip onder Duitsche vlag, 6 stoomschepen onder „other nationalities" vlag, terwijl naar Java werden uitgeklaard: 9 stoomschepen onder Engelsche vlag, 2 stoomschepen onder „other nationalities" vlag.

Tot aanvulling van het vorenstaande moge dienen, dat in het afgeloopen boekjaar te Calcutta 4 stoomschepen onder Nederlandsche vlag arriveerden, waarvan 1 deze haven tweemaal bezocht, beide keeren in ballast van de kust van Madras, 2 andere schepen kwamen hier van Europa in ballast, terwijl het vierde eene lading Sumatrapetroleum bracht. Uitgeladen werden dezelfde schepen: 1 in ballast naar de Aroe Baai, een met eene lading jute naar Dundee, een met eene gemengde lading naar Hamburg en een (tweemaal) met eene lading petroleum naar Madras en Coconada.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Decentralisatie. Een locale Raad, die wenschelijk, mogelijk en noodzakelijk is. Door l'Homme gris. Bandoeng, 1905. 8°.

P. J. Brandenburg: Commune- en militaire misdrijven en overtredingen. Weltevreden, VISSER & Co. 1905. 8°.

Dr. J. Groneman: Oudheidkundige aanteekeningen. II. Semarang-Soerabaja, G. C. T. VAN DORP & Co. 1905. 8°. [Niet in den handel.]

Verslag van den tocht naar de **Gajo- en Alaslanden** in de maanden Februari tot en met Juli 1904 onder den luitenant-kolonel van den generalen staf **G. C. E. van Daalen,** met 4 kaarten en 17 bijlagen. Batavia, G. KOLFF & Co. 1905. 8°. [Indisch Militair Tijdschrift. Extra-bijlage no. 14. Officieele bijdragen van het Dep. van Oorlog in N.-I.]

W. D. Koot: Het concubinaat in Ned.-Indië. Soerabaia, voorheen THIEME & UMBGROVE. 1905. 8°.

Vereeniging Oost en West. Jaarverslag over 1903 en 1904, benevens naamlijst van besturen, commissiën, correspondenten, donateurs en leden. 's Gravenhage, (1905). 8°.

De Indo-Nederlandsche Wetgeving. Staatsbladen van Ned. Indië, bewerkt en met aanteekeningen voorzien door **J. Boudewijnse** en **G. H. van Soest.** *54e Aflevering. 1904.* Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier". 1905. gr. 8°.

Dr. A. Salmony: Eine neue Indigosynthese nebst einer Übersicht über die bisherigen Indigo-schmelzen und Reinigungsverfahren unter Berücksichtigung der Patentliteratur. Auf Veranlassung von **Dr. H. Simonis.** Berlin, R. FRIEDLÄNDER & SOHN. 1905. 8°.

Dr. Th. Bussemaker: Verslag van een voorloopig onderzoek te Lissabon, Sevilla, Madrid, Escorial, Simancas en Brussel naar archivalia belangrijk voor de geschiedenis van Nederland. Op last der Regeering ingesteld. 's-Gravenhage, W. P. VAN STOCKUM & ZOON. 1905. 8°.

Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië. *Afl. 41.* (Vorstenlanden, slot, door G. P. ROUFFAER — Wapens der inlandsche bevolking). 's-Gravenhage, M. NIJHOFF — Leiden, E. J. BRILL (1905). gr. 8°.

(W. H. J. Keuchenius): De eenige weg. Het economisch klaverblad der toekomst. Brief aan Z. E. den Heere J. B. VAN HEUTSZ, G. G. van N.-I. Batavia, A. M. VAN BELKUM & Co. 1905. 8°. [Niet in den handel]. (Deze brochure bespreekt den toestand van N.-I. uit handelsoogpunt.)

(F. W. Planten): Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel. Deel II. (Tweede druk). Ministerie van Marine, Afd. Hydrographie. 's-Gravenhage, MOUTON & Co. 1905. 8°.

Jaarverslag (22e) der Deli Spoorweg Maatschappij gevestigd te Amsterdam. 1904. (Amsterdam, J. H. de Bussy. 1905). 8°. [Met bijvoegsel: Kaart van het Spoor- en tramwegnet der Deli Spoorweg Maatschappij. Schaal 1 : 200.000].

N. Adriani en **Alb. C. Kruyt:** Geklopte boomschors als kleedingstof op Midden-Celebes. Met aanteekeningen, register, aanvullingen en verbeteringen van **J. D. E. Schmeltz.** Met 6 platen en afbeeldingen in den tekst. (Overgedrukt uit Internationales Archiv für Ethnographie Bd. XIV en XVI). Leiden, E. J. BRILL. 1905. 4°. [Publicaties uit 's Rijks Ethnogr. Museum. Serie II, no. 4.]

W. Schöffer & Co. Ein Beitrag zur Geschichte des Kaffeehandels. Aus den „Lebens-Erinnerungen von Wilhelm Schöffer" den Freunden der Firma — — in Rotterdam gewidmet anlässlich deren 50jährigen Bestehens (Zürich, 1905). 8°. Mit Porträten.[1])

---

[1]) Zie de vertaling in *„De Indische Mercuur"* nos. 28—31, jaarg. 1905.

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. *VIIe R., 4e Dl. (1905), afl. 3 en 4.* Rottineesche verhalen [van J. FANGGIDAEJ], vertaald door Mr. Dr. J. C. G. JONKER. — Toegift tot de „gegevens over land en volk van Suriname", door C. VAN COLL (Met Naschrift en Bijlagen door G. P. ROUFFAER). — Naschrift op het voorgaande, door Jhr. L. C. VAN PANHUIJS. — Koedra Sĕmbĕrani, door Dr. PH. S. VAN RONKEL. — Bijdrage tot de kennis van den godsdienst der Dajaks van Landak en Tajan, door M. C. SCHADEE (vervolg).— Het landschap Donggala of Banawa (op Celebes). — Beschrijving van het landschap Pasir. — Beschrijving van de onderafdeeling Koetei, door S. C. KNAPPERT (met kaart). — Een Oudjavaansche inscriptie van den jare 1272 Çaka, door Prof. Dr. H. Kern (met afbeelding).

Tijdschrift voor het Binnenlandsch bestuur. *Dl. 29. No. 1. Juli 1905.* De vlechtindustrie in de residentie Jogjakarta, door W. F. ENGELBERT VAN BEVERVOORDE, met teekeningen, foto's en toelichtingen door J. E. JASPER. — Werken van eenvoudige constructie en eene bezuiniging (Fragment), door J. E. JASPER. — Nogmaals de Loemboeng-dessa in de afdeeling Grobogan, door P. W. JONQUIÈRE. — Het herstellen der schade aan dessa- en heerendienstwegen enz. veroorzaakt door het karrentransport van suikerondernemingen. door L. THOMAS. — Overzicht van de promotie der ambtenaren B.B. op Java en Madoera. – Vroolijke vooruitzichten, door Ambtenaar B. B. — De costumes der ambtenaren bij het Binnenl. Bestuur.

Internationales Archiv für Ethnographie. *Bd. XVI. Heft VI. 1904* [verschenen Aug. 1905]. Ein Fund von Steinwaffen in Süd-Sumatra, von Dr. J. ERB (mit 4 Abbildungen). — Einige Bemerkungen über die Fahrzeuge (Kanus) der Papuas von Kaiser-Wilhelmsland (Neu-Guinea) und dem Bismarck-Archipel von Dr. O. SCHELLONG (mit fünf Abbildungen). — Geklopte boomschors als kleedingstof op Midden-Celebes (Aanvullingen en verbeteringen), door Dr. J. D. E. Schmeltz. — Beiträge zur Ethnographie von Neu-Guinea, von Dr. J. D. E. Schmeltz. VII. Die Stämme an der Südküste von Niederländisch Neu-Guinea (mit Tafel XI—XVI). IX. Ueber einige Gegenstände von Nord Neu-Guinea. — Kupferobjekte von Nord Neu-Guinea (Anfrage mit Abb.), von G. A. J. van der Sande.

Het Nederlandsche Zeewezen. *4e jaarg. 15 Aug. 1905.* Voor en na de uitbarsting van Krakatau op den 27ën Augustus 1883, door M. M. Lourens Mz.

De Levende Natuur. *Deel 10 (1905), Afl. III.* Eenige jaren bij de tabak in Deli, door TAUKEH (vervolg, met illustraties).

De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland. *Nos. 1467 en 1468, 6 en 13,* Aug. 1905. Een „Indische zaal" in het Rijksmuseum, door S. KALFF.

De Wereldkroniek. *12 Aug. 1905, No. 20.* Onze veestapel op Atjeh (met platen).

Eigen Haard. *31e jaarg. No. 30. 29 Juli 1905.* Nieuw-Guinea-Expeditie [door het Kon. Ned. Aardr. Gen. uitgerust]. Fragmenten, door J. Jo. DE V. (met afbeeldingen naar foto's van den schrijver. — M. VIERHOUT. [Hoofdredacteur van *de Locomotief*], door H. L. BERCKENHOFF (met portret).

Neerlandia, Orgaan van het Alg. Ned. Verbond. *9e jaarg. No. 7 en 8. Juli—Aug. 1905.* **Curaçao-nummer.** Inhoud· De oprichting van de Groep „Nederlandsche Antillen, door J. A. SNIJDERS Jr. — Korte geschiedenis. — Ons Bestuur. — Curaçao in vogelvlucht, door M. V. ZWIJSEN. — De landbouw en veeteelt op Curaçao, door J. H. B. GRAVENHORST. — Handel, scheepvaart en nijverheid, door A. JESURUN. – Iets over de visscherij op Curaçao, door J. BOEKE. — Het openbaar onderwijs op Curaçao, door H. MICHELSEN. — Het R. C. bijzonder onderwijs op Curaçao, door M. V. ZWIJSEN. — De Nederlandsche taal op Curaçao, door J. H. M. CHUMACEIRO (met tal van afbeeldingen en kaarten van de Kleine Antillen en Curaçao).

Weekblad voor Indië. *2e jaarg. No. 9. 25 Juni 1905.* Een kijkje op de Indische maatschappij van een honderd jaar geleden, door F. P. H. PRICK VAN WELY (*zie ook No. 10*). — De tocht van de colonne-COLIJN naar Boven Singkel en de Alas- en Gajo-landen (21 Oct. 1904—6 Maart 1905; I: Naar het Bataksche Lhassa; met kaart en foto's).

Id. No. 10. *2 Juli 1905.* Een novum in ons koloniaal bestuurstelsel [de benoeming van een Javaan tot asp. controleur], door M. VAN GEUNS. — Het Bataviasche a cappella koor (met foto's). — De pinksterraces te Buitenzorg (met foto's).

Id. No. 11. *9 Juli 1905.* Vervolg van de tocht van colonne-COLIJN, enz. II. het werk van VAN DAALEN aangevuld (met foto's).

Indisch Militair Tijdschrift. *35e jaarg. (1905). No. 7.* Tenten voor den Geneeskundigen Dienst in Ned.-Indië door P. VAN VLIET (met platen). — Het kader der Artillerie. — Bereden Infanterie, door H. B. (vervolg). — Gymnastiek en schermen in het leger (vervolg). — Boni, door J. VAN DER WEYDEN (vervolg). — *Bijvoegsel*: Schetskaart van een deel van Zuid-West-Celebes. Schaal 1 : 200.000. Batavia, Topogr. Bureau, 1905.

Marineblad. Bijblad op de Verslagen der Marine-Vereeniging. *20e jaarg. 1905—1906. 3e afl. 10 Aug. 1905.* Neerland's zeemacht in Oost-Indië, door J. P. WESTERVELD.

Geneeskundig Tijdschr. voor Ned.-Indië. *Dl. XLV (1905), afl. 3.* Veertiende jaarverslag van de Landskoepokinrichting en tiende jaarverslag van het Instituut Pasteur te Weltevreden over 1904, door Dr. J. NOORDHOEK HEGT. — Eenige statistische en andere gegevens, ontleend aan de civiel geneeskundige verslagen en aan de rapporten omtrent besmettelijke ziekten in Ned.-Indië over het jaar 1904, door J. HAGA. — Een geval van praeputiaalsteen, door P. WIJN. — Een sporadisch en eigenaardig geval van meningitis cerebrospinalis epidemica (Fränkel), door Dr. F. H. HEHEWERTH. — Iets over dysarthrie, door Dr. D. A. BOON.

Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde. *Jaarg. XXI, 1905, afl. 3.* Het 10e Nederl. Natuur- en Geneesk. Congres. Triangulaties in Ned.-Indië, door Dr. J. J. A. MULLER.

Album der Natuur. *Juli 1905. Afl. 10.* Het cultiveeren van India rubber of caoutchouc, door J. P. ROELOFSZ JR.

De Economist. *54e jaarg. Juli—Aug. 1905.* Java-suiker handel.

De Indische Mercuur. *28e jaarg. 1905. No. 30.* Een nieuw werk over hout, door t. W. — Schaduwboomen voor koffie, grondbewerking en klimaat. — Handboek voor Suikerchemikers. — Kamer van koophandel en nijverheid te Samarang. — Gebruik van kapok voor reddinggordels.

Id. No. 31. De haustoria aan de wortels van den Sandelboom, door A. H. B[ERKHOUT]. — Kina en kinine, door L. L. A. MAURENBRECHER.

Id. No. 32. Nijverheid op Java. — Een Chineesche Remise-Bank. — Proefstation Oost-Java (jaarverslag over 1904). Surinaamsche brieven. — Kina-Proefstation De Vrij. — *Bijvoegsel*: Uitvoer van copra (1895—1905), door G. DE VRIES & ZONEN.

Id. No. 33. De Suikerindustrie op de Hawai-eilanden, door K. R. HAMAKERS. — Bemesting van koffieboomen, door F. W. MORREN. — Over de aanplanting van djattie.

Teysmannia. *16e jaarg. (1905), afl. 6.* Bataviasche plantennamen, door H. J. WIGMAN. — Pilangbast (Acacia leucophloea), door W. R. TROMP DE HAAS. — Loranthaceae, door J. VAN BREDA DE HAAN. — Eene komkommerziekte op Java, door H. P. KUYPER. — Californische vruchten, door H. J. WIGMAN. — Een boomkweeker in het belang der Ooftteelt in Ned.-Indië, door H. J. WIGMAN. — Rabarber. Over de keus der zaaddragers. — Over „Inenting" van den bodem, door Prof. Dr. M. TREUB. — De bepaling van het alcaloïdgehalte der Cocabladeren, door Dr. A. W. V. DE JONG.

Cultura. Uitgave van de Vereeniging van Oud-leerlingen der Rijkslandbouwschool. *17e jaarg. No. 204. Augustus 1905.* De landbouw van Curaçao en zijne toekomst, door R. H. RIJKENS (vervolg; met platen). — Het plantklaarmaken van den grond in N. O. Indië, door F. A. VON STÜRLER (Grondverbetering, vervolg).

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl. 70 Juni 1905.* ROELAND JAN BOURICIUS † — Millioenen-phantasiën van een outsider (IV), door P. J. F. VAN HEUTSZ. — Ons vaderlijk gouvernement en de petroleum, door M. — Over den middenstand en zijn krediet, door C. A. WIENICKE. — De Nederlandsche Kamer van Koophandel voor Australasia — Mijnbouwvergunningen in landschappen met zelfbestuur. — Europeesche houtmarkt. —

Productenmarkt en Wisselkoersen over Mei 1905. — Persoverzicht. — Notulen voor de Alg. Verg. der Bataviasche Landbouw-Vereeniging van 20 Mei 1905. — Eenige cijfers omtrent de handelsvloten der wereld.

Id. *Dl. 71. Juli 1905.* Ondergrondsche mishandeling van den theeheester, door G. M. — Drooghuizen en derzelver berekening, door P. J. VAN MAANEN. — Iets over bouwen en rooien te Batavia, door D. J. STAM. — Iets over de cultuur van takenten van koffiehybriden in Oost-Java. — Nederlandsche en Nederlandsch-Indische handel met Britsch-Indië. — Producten en Wisselkoersen over Juni 1905. — Kina en Kinine. — De Resident van Batavia en de particuliere landerijen. — Persoverzicht.

De Cultuurgids. Landbouwkundig Tijdschrift. *7e jaarg. (1905—06), afl. 2.* L. ZEHNTNER: Bemesting van Cacaoboomen. — P. P. R. Bereiding van witte peper. — C. O. WEBER: Over het melksap der Castilloa Elastica. — d. B.: De wenschelijkheid van nieuw bloed in de Liberia koffiecultuur. — Over de vastlegging der vrije atmosferische stikstof langs scheikundigen weg en haar tegenwoordig standpunt in de techniek, in verband met de belangen van den landbouw. — Uitkomsten van de aftappingsproeven met Hevea-Brasiliensis door Dr. W. R. TROMP DE HAAS. — Cocabladeren onderzoek.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *13e jaarg. No. 6. 1 Juni 1905.* Achteruitgang in vruchtbaarheid der voor de rietcultuur gebruikte gronden door J. D. KOBUS. — Ultramarijn, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — De assimilatie van de rietplant, door Dr. Z. KAMERLING. — Die rationelle Klassification der Sande und Kiese. — Over bemesting met zwavelzure ammonia of andere kunstmeststoffen. Enz.

Indische Landbouw-Courant. *4e jaarg. (1905). No. 21.* Cultuur van nuttige en schadelijke gewassen, door E. v. G. — **No. 22.** Selectie van katoenzaden, door R. M. ADIPATIE ARIO HADI NINGRAT. — **No. 23.** Splitsing van cultuur en fabricatie bij de suikerindustrie op Java, door v. M.

Het Koloniaal Weekblad. *5e jaarg. No. 20, 27 Juli 1905.* Imperialisme (*met vervolg en slot in No. 21—22*). **No. 23.** Kolonisatie van Europeanen in de Tropen.

Mededeelingen van wege het Nederl. Zendelinggenootschap. *Dl. 49 (1905) 2e stuk.* Gebruiken der Bataks in het maatschappelijk leven (vervolg), door J. H. MEERWALDT. — Javaansche verhalen, door S. LUINENBURG. — Het gouden jubileum van H. ROOKER te Tondano, door J. LOUWERIER. — De zending in Posso in 1904, door ALB. C. KRUYT. — Mijn eerste ervaringen in Posso, in 1904, door PH. H. C. HOFMAN.

Berichten uit Ned. Oost-Indië van den Sint-Claverbond. *1905. No. III. [Niet in den handel].* Volkscatechismus te Tomohon, door P. WINTJES. — Meimaand-viering der Klingaleezen te Medan, door FRENCKEN. — Een Theepraatje, door A. KORTENHORST [handelt naast thee, ook over porselein- en zijde-industrie]. — 70e verjaardag van pastoor Verbraak [op Atjeh]. — Afscheid van Resident Sijthoff aan het R. C. Weeshuis te Semarang. — De behandeling der zieken bij de Chineezen, door A. KORTENHORST. — De Mardijkers, door W. HELLINGS. — Timor-Dilly, door W. HELLINGS. [Verschillende opstellen met platen].

De Rijnsche Zending. *36e jaarg. (1905), no. 2.* Eenige mededeelingen over den arbeid der Zending op het eiland Nias in 1904.

Berichten uit de Zendingswereld. *15 Augustus 1905.* Eenige mededeelingen van de Zending in de Battalanden.

Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap. *Aug. en Sept. 1905.* Nederlandsche Zendingsschool (Oproep van kweekelingen). — Verslag van den staat en de werkzaamheden van het Genootschap, van 1 Juli 1904 tot 30 Juni 1905.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1905. No. 8.* Bilder aus der Batak-Mission auf Sumatra.

The Nation. *Vol. LXXXI, no. 2090. 20 July 1905.* DR. J. L. A. BRANDES †, door J. F. SCHELTEMA [te New Haven].

Journal of the American Oriental Society. *Vol. 26 (1905), first Half.* Harvest gods of the Land Dyaks of Borneo, by Miss Margaretha Morris.

Tropical Life, A monthly journal. *Vol. I (1905). No. 1.* The witchbroom disease in Surinam.

Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft. *Bd. XVII (1905), III. Heft.* Zum Rechte der Timoresen, von J. KOHLER. W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 Juli—21 Augustus 1905.

In deze verslagperiode bleven zoowel omzet als koersbeweging der cultuurwaarden zonder eenige beteekenis. Men leeft blijkbaar in afwachting van den loop, welken de suikerprijzen van oogst 1906 zullen nemen; dat die prijzen heel wat lager zullen zijn dan die van oogst 1905 staat reeds vast. Inmiddels geven enkele inkoopen op de beurs aanleiding tot allerhande veronderstellingen omtrent den toestand van de suikermarkt, zonder dat er eigenlijk op dit gebied van eenig nieuws sprake kan zijn.

Olieaandeelen bleven bij zeer geringen omzet vast. Ook hier doet zich de invloed gelden van de zomervacanties en de daarmede gepaard gaande slapte op het gebied van beurszaken. Het zelfde geldt voor de goudwaarden, die eveneens vast gestemd waren bij kleinen omzet. Zoowel voor Redjang Lebongs als Soemalata's en Kwandang-Soemalata's blijft evenwel eenige animo bestaan.

Favoriet waren in deze maand de tabaksaandeelen, waarin nogal omzet was, terwijl sommige soorten eenige percenten konden oploopen, al moest later dikwerf dit koersavans ten gevolge van winstnemingen weder worden prijsgegeven.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	$2\frac{5}{16}$ %
Winst Aand.	„ „ „	$\frac{3}{8}$ „
„	Handelsvereeniging „Amsterdam"	13 „
4 % Oblig.	„ „ '85	$2\frac{5}{8}$ „
Aand.	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	2 „
„	Java Bank	$8\frac{1}{8}$ „
„	Koloniale Bank	4 „
„	Likwidatie Barge c.s.	$4\frac{1}{8}$ „
„	Nederlandsche Handelmaatschappij	$\frac{3}{4}$ „
Cert.	„ „	$1\frac{3}{4}$ „
Rescontre	„ „	2 „
Aand.	Java Cultuur Mij	$3\frac{1}{8}$ „
5 % Oblig.	Mij. tot expl. der Suikerf. Kalibagor	$\frac{1}{2}$ „
Aand.	Cultuur Maatschappij „Maron"	4 „
„	Ned.-Ind. Houtaankap Maats.	$8\frac{1}{2}$ „
„	Cultuur Mij. Penampean	$\frac{1}{4}$ „
5 % Oblig.	Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc.	$\frac{1}{2}$ „

Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	$9\frac{1}{2}$ %
Cert.	„ „ „	$1\frac{1}{2}$ „
Pref. Aand.	Amst. Langkat Co.	$5\frac{3}{4}$ „
Cert.	Tabak Mij. Arendsburg	26 „
Aand.	Asahan Plantage Maatschappij	3 „
„	Asahan Tabaksbouw Maatschappij	$\frac{1}{2}$ „
„	Deli Batavia-Maatschappij	9 „
Cert.	„ „ „	7 „
Cert. v. Aand.	Deli Langkat Tabak Mij.	5 „
Aand.	Deli Maatschappij	2 „
Cert.	„ „	6 „
Aand.	Deli Padang Maatschappij	$1\frac{1}{2}$ „
„	Holland Sumatra Tabak Mij.	$4\frac{1}{2}$ „
„	Medan Tabak Maatschappij	3 „
„	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	$4\frac{3}{4}$ „
„	Padang Tabak Mij.	$2\frac{1}{2}$ „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	2 „
„	Senembah Maatschappij	$9\frac{1}{2}$ „
Cert.	„ „	7 „
Aand. A.	Serdang Tabak Maatschappij	4 „
„ B.	„ „ „	$1\frac{1}{2}$ „
„	Sumatra Cultuur Mij.	$5\frac{3}{4}$ „
C. v. g. Aand.	United Langkat Plantage	1 „
Obl. uitg. 1903	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	$\frac{3}{8}$ „
Aand.	Stoomvaart Maatschappij Nederland	$\frac{7}{16}$ „
„	Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen	$11\frac{1}{2}$ „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „	15 „
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim	$\frac{1}{4}$ „
6 % Cum. pref.	Aand. A Perlak Petrol. Mij.	$2\frac{1}{4}$ „
3 „ „ „	„ B „ „ „	$1\frac{1}{2}$ „
Aand.	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	1 „
„	Expl. Mijnb. Maatsch. „Kwand. Soemalata"	4 „
Pref. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	$1\frac{1}{4}$ „
Aand.	Mijnbouw Maatschappij „Soemalata"	3 „
4 % Oblig.	Deli' Spoorweg Maatschappij	$\frac{1}{4}$ „
Aand.	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	3 „
„	Babat Djombang Stoomtram Maatschappij	$2\frac{1}{4}$ „
4 % Oblig.	Kediri Stoomtram Maatschappij	$\frac{1}{8}$ „
Aand.	Malang Stoomtram Mij.	$\frac{1}{4}$ „
Cert. v. 4 % Oblig.	Modjokerto Stoomtram Mij.	1 „
Aand.	Oost-Java Stoomtram Mij.	5 „
„	Semarang-Cheribon Stoomtram Maatsch	1 „
„	Seradoedal Stoomtram Maatschappij	$2\frac{1}{8}$ „

Lager werden genoteerd:

Pref. Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	1 %
„ „	Koloniale Bank	1 „
Aand.	Ned. Indische Handelsbank	1 „

4 % Oblig.	Ned. Indische Handelsbank	1/4 „
5 „ „	Ned. Indische Landbouw Maatschappij	1 1/2 „
Aand.	Besoeki Tabak Maatschappij	1 3/4 „
„	Deli Cultuur Maatschappij	1 „
Aand. serie A.	Langkat Tabak Maatschappij	1 „
Pref. Aand.	Padang Cultuur Mij.	1/4 %
„ „ B.	„ „ „	1/2 „
Aand.	Sumatra Plantage Maatschappij	3 „
„	Java-China-Japanlijn, 1e Serie	1 3/4 „
„	Rotterdamsche Lloyd	2 3/4 „
4 % Oblig.	„ „	1/8 „
Pref. Aand.	Dordt. Petrol. Industr. Mij.	1/4 „
Aand.	Java Petroleum Maatschappij	13 „
„	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	1/4 „
Gew. Aand.	Gross. Concessies	19/16 „
Pref. „	„ „	2 „
Aand.	Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij	3/8 „
10 % Oblig.	„ „ „ „	2 „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „	1 „
Aand.	Noord-Celebes Mijnbouw Mij.	3 1/4 „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	1/2 „
„	Singkep Tin Maatschappij	1/4 „
„	Handelsvereeniging Java	3/8 „
„	Deli Spoorweg Maatschappij	1 „
4 % Oblig. No. 1	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	1/4 „
2 1/2 % Oblig. 1896	„ „ „ „	1 1/2 „
Aand.	Kediri Stoomtram Maatschappij	1 „
„	Madoera Stoomtram Mij.	3/8 „
Pref. Aand.	„ „ „	5/8 „
Oblig.	Malang Stoomtram Maatschappij	1/4 „

DIVIDENDEN.

Maatschappij tot Exploitatie v/d. Suikerfabrieken Phaeton en Olean.	10 3/4 %
Samarangsche Zee- en Brandassurantie Maatschappij	10 „
Kina Maatschappij Kertamanah slotdiv.	5,9 „
Koetei Compagnie	ƒ 50.—
Bataviasche Zee- en Brandassurantie-Maatschappij	8 %
Maatschappij tot Exploitatie der Suikerfabriek Kandang Djati	5 „
Maatschappij tot Exploitatie van Grondeigendom Eurazië I	6 „
Mij. tot het drijven van Commissiehandel en het Exploiteeren van Prauwen en Pakhuizen te Panaroekan	ƒ 194,43

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Landbouw Mij. Bangak	25	%
„	„ „ Melattie	30–36	„
Opr. bew.	Ned. Ind. Exploratie Mij.	ƒ 15–ƒ 15$^1/_4$	
„ „	Nederl.-Indische Landbouw Maatschappij . . .	„ 40–„ 42	
Aand.	Cultuur Mij. Pondok Gedeh	90	%
„	Cultuur Mij. Seboroh, serie B.	29	„
Gew. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	110–120	„
Aand.	Guyana Goud Explor. Mij. Mindrineti, 2e serie.	2$^1/_2$	„
„	Crediet & Handelsver. Banda	53	„
„	Droogdok Mij. Tandjong Priok	165	„
Winst Aand.	Cultuur Maatschappij Gending	ƒ 125.–	
Opr. Bew.	Javasche Cultuur Maatschappij	„ 75.–	
Certif.	Pasoeroean Stoomtram Maatschappij.	73–73$^1/_2$	%
5 % Oblig.	Moluksche Handelsvennootschap	100–115	„
Aand.	Billiton Mij. 2e rubriek	ƒ 1675.–	
Pref. Aand.	Mijnbouw Mij. Ketahoen	185	%
„ „	„ „ Totok	120–125	„
4 % Oblig.	Malang Stoomtram Mij..	90	„
Winst Aand.	Cultuur Maatschappij Kaliwoengo Plantaran .	ƒ 40.–	
Orp. Aand.	Mij. tot Expl. der Suikerfabriek Kalibagor . .	„ 150.–	
„ „	Sinkep Tin Mij.	„ 35.–	
Gew Aand.	Oostersche Hypotheekbank	10$^1/_2$	%
Aand.	Landbouw Maatschappij Tjiseureuh	55	„
„	Ned.-Indische Houtaankap Maatschappij . . .	23–34	„
4$^1/_2$ % Oblig.	Maatschappij voor Uitvoer en Commissiehandel.	95	„
Pref. Aand.	Ned. West-Indische Explor. Mijnbouw Mij. . .	8	„
Aand.	Landbouw Mij. Manang	90	„
Pref. Aand.	Oost Borneo Maatschappij.	130–132	„
Aand.	Nieuw Guinea Handel Mij.	22	„
„	Mij. tot Exploit. v. IJsfabrieken in Ned.-Indië.	50	„
„	Ned. Indische Tramweg Maatschappij	145	„
„	Javasche Bosch Expl. Mij. v/h. P. Buwalda & Zn.	88$^1/_4$	„
„	Telefoon Mij. der Vorstenl. (deze div. over 1904)	114	„
„ serie	A Explor. en Mijnbouw Mij. Sumatra	16	„
„ „	B „ „ „ „ „	14	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Augustus. 7	21
Kol. Suriname ....Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds...... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank ......Aand.	71$^1/_2$	71$^1/_2$
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven 4$^1/_2$ pCt...	—	—
N. I. Hyp. Bank.................. Pbr. 4 pCt.	100	100
Oostersche Hypotheek Bank ....Pref. Aand.	99$^1/_2$	99$^1/_2$
Borneo Sumatra Maatschappij.......Aand.	—	—
Cultuurm. d. Vorstenl............ „	94	96$^5/_{16}$
„ „ „ „ ....Pref. Aand.	163	162
„ „ „ „ ....Winst- „	27$^1/_8$	27$^1/_2$
Handelsv. „Amsterdam" ....Aand.	158	171
„ „ ....Oblig. 5 pCt.	104$^7/_8$	104$^7/_8$
„ „ .... „ 4$^1/_2$ „	103$^3/_4$	103$^3/_4$
„ „ '85......... „ 4 „	101$^1/_8$	103$^3/_4$
„ „ '94......... „ 4 „	102$^1/_4$	102$^1/_4$
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	128	130
Java Bank........................Aand.	167	175$^1/_8$
„ „ ....Cert. v. Aand.	—	174
Koloniale Bank ....Aand.	71	75
„ „ ....Pref. Aand.	86	85
„ „ ....Oblig. 5 pCt.	104$^3/_4$	104$^3/_4$
Likw. Aand. Barge c. s............Aand.	—	89$^1/_8$
Ned. Handelmaatschappij ....Aand.	—	173$^3/_4$
„ „ ....Cert.	174	175$^3/_4$
„ „ ....Rescontre.	173	175
Ned.-Ind. Escompto Mij.............Aand.	129	129
„ „ „ ....Cert. v. Aand.	128	128
Ned.-Ind. Handelsbank ....Aand.	134	133
„ „ ....Oblig. 4 pCt.	101	100$^3/_4$
Ned.-Ind. Landbouw Mij. .... „ 5 „	107$^1/_2$	106
Surinaamsche Bank ....Aand.	—	—
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.Aand.	63$^1/_2$	63$^1/_2$
Crediet- en Handelsver. Banda ..... „	50	50
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	—	—
Java Bosch Expl.-Mij.............Aand.	88$^1/_4$	88$^1/_4$
„ „ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	102	102
Java Cult. Mij...................Aand.	111$^1/_8$	114$^1/_4$
„ „ „ 1e Hyp.............Oblig. 5 pCt.	103	103
Cult. Mij. v. Jav. Oosthoek.....Cert. v. Obl. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	150$^3/_4$	150$^3/_4$
„ „ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	102$^1/_2$	103
Cult. Mij. Kali Tello..............Aand.	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran".Aand.	115	115
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp......................Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" ......Aand.	89	93
Landbouw-Maatsch. Melattie........ „	36	36
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	—	—
Ned.-Ind. Cultuur Mij..............Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij..........Aand.	26	38$^1/_2$
„ „ „ „ ....Oblig 5 pCt.	88$^1/_2$	88$^1/_2$

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Augustus. 7	21
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.......Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo....... "	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... "	—	22
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04. Aand.	100$^1/_2$	100$^1/_2$
Cultuurmaatschappij Penampean....Aand.	5	5$^1/_4$
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... "	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga....... "	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	—	—
" " " " " " " Oblig. 5 pCt.	102$^1/_2$	103
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	224$^1/_2$	224$^1/_2$
Cultuur-Mij. Soember Redjo. .... "	—	—
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... "	—	—
" " " ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh........ " 5 "	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij.Aand.	—	—
Wilhelmina Koffie Cult. Mij......... "	—	—
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. "	—	—
Amsterdam Deli Comp.............. "	685	694$^1/_2$
" " " ....Cert.	688$^1/_2$	690
Amst. Langkat Co..................gew. Aand.	53	53
" " " ....Pref. "	100$^1/_4$	106
Tabak-Maatschappij Arendsburg......Aand.	510	510
" " " ......Cert.	502	528
Asahan Plantage Maatschappij.......Aand.	40$^1/_2$	43$^1/_2$
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... "	6	6$^1/_2$
Besoeki Tabak Maatschappij.......... "	104$^1/_4$	102$^1/_2$
Deli-Batavia Maatschappij............ "	435	445
" " " ....Cert.	435	442
Deli-Cultuur-Maatschappij ....Aand.	56	55
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	365	370
Deli-Maatschappij...................Aand.	452	454
" " ....Cert.	456	462
Deli Padang Maatschappij............Aand.	51	52$^1/_2$
Holl. Sum. Tab. Mij................. "	56	60$^1/_2$
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... "	—	—
Langkat Tabak Mij., Serie A......... "	45	44
" " " " B......... "	19	19
Langkat Mij........................ "	3$^1/_4$	3$^1/_4$
Medan-Tabak Maatschappij........... "	230	233
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... "	142	146$^3/_4$
Padang Cultuur Maatschappij.........Pref Aand.	20	19$^3/_4$
" " " B.......Aand.	8$^1/_2$	8
Padang Tabak-Maatschappij.......... "	117	119$^1/_2$
Rotterdam Deli-Maatschappij.......... "	269$^3/_4$	271$^3/_4$
Senembah-Maatschappij.............. "	364$^1/_2$	374
" " ....Cert.	367	374
Serdang Tabak Maatschappij, A.......Aand.	163	167
" " " B....... "	63	64$^1/_2$
Soengei Bedjangkar.................. "	—	54$^1/_2$
Sumatra Cultuur Maatschappij........ "	279	284$^3/_4$
Sumatra Plantage Maatschappij....... "	61	58
United Langkat Plantage.........Cert. v. g. Aand.	271	272
Ned. Gutta Percha Mij..............Aand.	71	71

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Augustus. 7	21
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Aand.	11	11
" " " " ...Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Gas Maatschappij ....Aand.	—	—
" " " " ....Oblig. 4 pCt.	—	--
Pharm. Handelsver. v/h. A. d. Ailly en Zn. en M. & G..................Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van Aand.	$50^1/_8$	—
Java-China-Japanlijn, 1 Serie......... "	$119^3/_4$	118
" " ....Oblig. 4 pCt.	—	$101^7/_8$
Kon. Paketvaart-Mij..............Aand.	161	161
" " " ....Oblig.	—	—
" " " uitg. 1903...... "	$102^1/_2$	$102^7/_8$
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	$102^3/_4$	$102^3/_4$
" " " " ..Oblig. 4 pCt.	$101^1/_2$	$101^1/_2$
" " " " 1900. Obl. 4 pCt.	—	—
Rotterdamsche Lloyd .... Aand.	$117^3/_4$	115
" " ....Oblig. 4 pCt.	$101^7/_8$	$101^3/_4$
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	$150^1/_2$	$150^{15}/_{16}$
" " " Oblig. 4 pCt.	—	105
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	$118^1/_2$	$118^1/_4$
" " " " .... Oblig. $4^1/_2$ pCt.	102	102
" " " " 1903.Oblig. $4^1/_2$ pCt.	102	102
Gaboes Petr. Mij.................Aand.	16	16
Java Petroleum Maatschappij ......Aand.	18	15
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. "	350	$361^1/_2$
" " " " " " " " Cert. v. Aand.	353	368
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	109	$109^1/_4$
" " " " Oblig. 5 pCt.	102	102
Petr. Mij. Moesi Ilir .... "	36	$35^3/_4$
Panolan Mij. ....Cert. *f*	354	354
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	127	$129^1/_4$
" " " 3 " " ... " " B	$83^1/_2$	85
Sumatra Palembang Petroleum Mij.Aand.	59	60
Mijnbouw Mij. Bwool..............Pref. Aand.	$5^1/_4$	$5^1/_4$
Gross. Concessies.................Gew. Aand.	$18^1/_{16}$	$16^1/_2$
" " ....Pref. "	44	42
Guyana Goud-Placer Maatschappij..Aand.	23	23
" " ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata".Aand.	$75^1/_2$	$79^1/_2$
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	6	6
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . "	—	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... "	$13^3/_8$	13
" Oblig. 1e Hyp. 1901. 10 pCt...	77	75
dito dito Cert. v. Aand.	79	78
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	8	8
Noord Celebes Mijnbouw Mij....... "	$26^3/_4$	$23^1/_2$
Oost Borneo Maatschappij.......... "	39	39
" " " ....Pref. Aand.	$76^3/_4$	78
Pagoeat Expl. Syndicaat...........Aand.	22	22
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.......... "	$372^1/_2$	372
Singkep Tin Maatschappij.......... "	93	$92^3/_4$
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" "	$84^1/_4$	$87^1/_2$

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Augustus. 7	21
Suriname Mijnbouw Maatschappij...Aand.	4	4
Tjenako Steenk. Mij............... "		—
Handelsvereeniging Java .... "	$84^3/_8$	84
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	117	117
Droogdok Mij. Tandjong-Priok......Aand.	165	165
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel, $4^1/_2$ pCt. Oblig.	100	100
Deli Spoorweg Maatschappij........Aand.	179	178
" " " ....Obl. 4 pCt.	$102^1/_4$	$102^1/_2$
" " " .... " 4 " 1902	$102^1/_2$	$102^1/_2$
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.............Aand.	210	213
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	103	$102^3/_4$
" " 4e-8e serie .. $3^1/_2$ pCt.	$98^3/_4$	$98^3/_4$
" " 1896 ....Oblig. $2^1/_2$ pCt.	90	$88^1/_2$
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	$32^1/_2$	$34^3/_4$
" " " " ...Oblig. $4^1/_2$ pCt.	90	91
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	—	—
" " ....1e hyp. Obl. 5	—	—
Kediri Stoomtram Mij..............Aand.	109	108
" " " ....Oblig. 4 pCt.	$99^3/_4$	$99^7/_8$
Madoera Stoomtram Mij............Aand.	$21^3/_8$	21
" " " ..... Pref. Aand.	$58^1/_8$	$57^1/_2$
" " " ..... Oblig. 5	$103^7/_8$	$103^7/_8$
Malang Stoomtram Mij.............Aand.	$59^1/_2$	$59^3/_4$
" " " ....Oblig.	$89^3/_4$	$89^1/_2$
Modjokerto " " ....Aand.	23	23
" " " ....Cert. v. 4 pCt. Obl.	84	85
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.............Aand.	—	—
" " " ....Oblig. 4 pCt.	102	102
Oost-Java Stoomtram Mij............Aand.	66	71
" " " ....Oblig. 4 pCt.	$92^1/_2$	$92^1/_2$
Pasoeroean " " ....Aand	—	$7^1/_4$
" " " ....Obl. $4^1/_2$ pCt.	—	—
" " " .... " $4^1/_2$ " 1901	—	—
" " " ....Cert. v. dito	73	73
Probolinggo Stoomtr.-Mij............Aand.	—	—
" " " ....Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij.......Aand.	—	—
" " " ....Oblig. 4 pCt.	102	102
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	159	160
" " " " ......Oblig.	102	102
Serajoedal Stoomtram-Mij...........Aand.	128	$130^1/_8$
" " " ....Oblig. 4 pCt	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	14—27 Juni.	28 Juni—18 Juli.
Javasche Bank	179	181—181½
Certif. Nederl. Handel-Mij	179	178—179
Indische Certif. Ned. Handel Mij	175	—
N. I. Escompto Mij	124—125	125—126½
„ „ „ „ Claims No. 46	12	—
Ned. Ind. Handelsbank	144—148	136—149
Koloniale Bank	76	77
„ „ pref. aand	91—92½	92½
N. I. Hypotheekbank 4 pCt. pandbrieven	100	—
Koninklijke Paketvaart Mij	155—161	160—163
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	122½	—
Handels-Verg. „Amsterdam"	157½—172	155—157
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	67½	68
Java Veem	90	92½—96
Ned. Ind. Spoorweg Mij	—	212
Deli Spoorweg Mij	180	—
Ned. Ind. Tramweg Mij	—	160
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	—	143½
Samarang-Cheribon „ „	167½—169	169—163
Serajoedal „ „	140—141	—
Bat. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	77½
Oost-Ind. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	45
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	120
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	90	90
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	—	140
Brand-Ass.-Mij. Sumatra	—	107½
Bataviaasch Prauwenveer	—	155
Nieuw Prauwenveer te Batavia	167½—170	172½—176
Part. Prauwenveer te Soerabaja	145	150
Nieuw Prauwenveer te Soerabaja	—	230
Bagelen Thee- en Kina Mij	—	100
Mij. tot Expl. van Rijstlanden	300	—
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	—	175
Ned. Ind. Telefoon Mij	207½—210	—
Intercommunale Telefoon Mij	—	130—135
Telefoon Mij. der Vorstenlanden	120	—
Preanger Telefoon Mij	100	97½
New. Sing. dist. Water Ice Foy. Lmtd.	—	127½—137½
Bandoengsche Kinine Fabriek	137	147½—150
N. I. Mijnb. Maatschappij (aandeelen)	10—20	13—15
„ „ „ (obligatiën)	75—82½	80—86½
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	122½—125	117—122
„ „ „ (obligatiën)	131½—132½	125—134
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	350	343—347½
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	187½—190	180—184
„ „ „ (gew. aandeelen)	115—119	112—118
Goud Explor. Mij. Simau (aandeelen)	195—198½	—

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

THE SIE DHIAN HO COMMERCIAL UNION.

(Javasche Courant van 27 Juni 1905, No. 51).

Zetel. Soerakarta.
Doel. De voortzetting en verdere uitbreiding der Solosche Snelpersdrukkerij Sie Dhian Ho, het uitgeven van Maleische en andere nieuwsbladen en geschriften, het drijven van handel in papier, drukwerken en kantoorbenoodigdheden, en het uitoefenen van daden van koophandel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie daaronder begrepen alle import- en exportzaken.
Kapitaal. *f* 120.000, verdeeld in 240 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door Sie Dhian Ho voor 100 aandeelen, door Sie Tjing Hwat voor 100 aandeelen, door Tjia Kiem Nio voor 40 aandeelen.
Inbreng. De door beide eersten genomen 200 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van alle baten en lasten op genoemde drukkerij.
Bestuur. 1 directeur Sie Dhian Ho, 1 commissaris Sie Tjing Hwat.
Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds, 15 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan de commissarissen, 65 pCt. aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „SIDO REDJO".

(Javasche Courant van 30 Juni 1905, No. 52).

Zetel. Semarang.
Doel. Het verkrijgen en exploiteeren van landbouwondernemingen op Java en den handel in producten.
Kapitaal. *f* 10.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 100, waarin wordt deelgenomen door de heeren H. D. Mac Gillavry voor 90 aandeelen, door D. H. D. Mac Gillavry voor 10 aandeelen.
Bestuur. 1 directeur de heer D. H. D. Mac Gillavry, 2 commissarissen de heeren H. D. Mac Gillavry en Mr. C. W. Baron van Heeckeren.
Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan de commissarissen, het resteerende aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ „LIE A SIOK MERK DJOE HAP".

(Javasche Courant van 4 Juli 1905, No. 53).

Zetel. Semarang.
Doel. De overname en voortzetting der handelszaken te Semarang onder het merk Djoe Hap gedreven.
Kapitaal. *f* 140.000, verdeeld in 140 aandeelen van *f* 1000, welke allen zijn genomen.
Inbreng. De genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de te Semarang gedreven wordende handelszaken onder het merk Djoe Hap, met alle baten en lasten.
Bestuur. 1 directeur Lie Thay Lan, 1 commissaris Lie Gwan Hoe.
Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

BOUW MAATSCHAPPIJ SAID ACHMAT BIN OEMAR BIN HASSAN ALJUFFRIE.

(Javasche Courant van 7 Juli 1905, No 54).

Zetel. Semarang.
Doel. De exploitatie van 12 in de residentie Semarang gelegen perceelen, en voorts het oprichten van huizen en andere gebouwen, het aankoopen of op andere wijze verkrijgen van derden middels inbreng, ruiling als anderszins van onroerende goederen, het huren verhuren of administrateeren van perceelen en huizen enz.
Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Said Achmat bin Oemar bin Hassan Aljuffrie voor 80 aandeelen, door Said Alie bin Achmat bin Oemar bin Hassan Aljuffrie voor 2 aandeelen, terwijl de overige aandeelen binnen 10 jaar geplaatst moeten zijn.
De door den eersten comparant genomen 80 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de reeds genoemde 12 perceelen in de residentie Semarang.
Bestuur. 1 directeur Said Achmat bin Oemar bin Hassan Aljuffrie.
Winstverdeeling. 10 pCt aan den directeur, 10 pCt. aan het reservefonds, 80 pCt. aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN HET PARTICULIERE LAND TANAH ABANG.

(Javasche Courant van 11 Juli 1905, No. 55).

Zetel. Batavia.
Doel. De overname en verdere exploitatie voor eigen rekening dan wel verhuur voor het geheel of ten deele van het particuliere land Tanah Abang.
Kapitaal. *f* 450.000 verdeeld in 18 aandeelen van *f* 25.000, waarin door den heer

P. A. de Nijs Bik wordt deelgenomen voor 16 en door Lim Tiang Hoey en Tjoa Kim Goan ieder voor 1 aandeel.

Inbreng. De door den heer de Nijs Bik genomen 16 aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van het land Tanah Abang.

Bestuur. 1 directeur de heer P. A. de Nijs Bik, 2 commissarissen Tjoa Kim Goan en Lie Tiang Hoey.

De winst wordt onder de aandeelhouders verdeeld.

EERSTE BATAVIASCHE BIERHAL.

(*Javasche Courant van 11 Juli 1905, No. 55*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het openen en de exploitatie van een bierhal met restaurant.

Kapitaal. *f* 25 000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 500, waarvan er 10 zijn volgestort.

Bestuur. 1 directeur de heer J. Hessing, 2 commissarissen Lie Kim Soey en Lie Kim Hoay.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan den directeur, 95 pCt. aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ SOEKATINGGI.

(*Javasche Courant van 14 Juli 1905, No. 56*).

Zetel. Bandoeng.

Doel. De overname en exploitatie voornamelijk voor de kinacultuur van het erfpachtsperceel Soekatinggi, afdeeling Bandoeng, benevens het oogsten, voor de markt bereiden en verkoopen van het product, terwijl de cultuur van andere gewassen niet uitgesloten is.

Kapitaal. *f* 100 000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer C. H. O. M. von Winning voor 120 aandeelen, door den heer E. A. von Winning voor 80 aandeelen, welke alle geacht worden te zijn volgefourneerd door den inbreng van het erfpachtsperceel Soekatinggi.

Bestuur. 1 directeur de heer E. A. von Winning, 1 commissaris de heer C. H. O. M. von Winning.

Winstverdeeling. Van de winst wordt eerst zooveel afgeschreven, dat er een blijvend werkkapitaal van *f* 10 000 voorhanden is, van de rest 10 pCt. aan het reservefonds, 5 pCt. aan de aandeelhouders over het bedrag hunner aandeelen, 5 pCt. aan de commissarissen, 5 pCt. aan de directeur en de rest aan de aandeelhouders.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ „LIEM SIANG GOAN".

(*Javasche Courant van 18 Juli 1905, No. 57*).

Zetel. Paraan.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaken tot dusver door Liem Siang Goan met branches te Soerakarta, Soekaboemi en Batavia gedreven, voorts het drijven van import en exporthandel enz.

Kapitaal. *f* 150.000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 2500, waarin wordt deelgenomen door Liem Siang Goan voor 49 aandeelen, welke zijn volgestort door den inbreng van de genoemde handelszaken met handelsrelaties en alle baten en lasten en door Tjong Boen Lie voor 1 aandeel, terwijl de overige aandeelen binnen 10 jaar geplaatst moeten zijn.

Bestuur. 1 directeur Liem Siang Goan.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPIJ „TAN GIAM BO".

(*Javasche Courant van 21 Juli 1905, No. 58*).

Zetel. Soerakarta.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaken tot dusverre door Tan Giam Bo gedreven, voorts het drijven van import- en exporthandel, het beleggen van gelden en andere fondsen door aankoop van onroerende goederen en effecten, het in leen verstrekken van gelden, het koopen of op andere wijze verkrijgen van roerende en onroerende goederen, het aangaan van en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het aangaan van aannemings, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement en van derden, enz.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Tan Giam Bo voor 128 aandeelen, welke volgestort worden geacht door den inbreng van genoemde handelszaken met alle handelsrelaties, pakhuizen en baten en lasten, door Tan Kiong Wie en Tan Kiong Khwan elk voor 1 aandeel, terwijl de overige 70 aandeelen binnen 10 jaar geplaatst moeten zijn.

Bestuur. 1 directeur Tan Giam Bo.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

PETROLEUM MAATSCHAPPIJ „KALIPITING".

(*Javasche Courant van 21 Juli 1905, No. 58*).

Zetel. Semarang.

Doel. De uitoefening van het mijnbouwbedrijf met al wat daartoe behoort.

Kapitaal. *f* 100.000 verdeeld in 1000 aandeelen van *f* 100, waarin wordt deelgenomen door de heeren Mr. G. W. Baron van Heeckeren en Mr. H. Matthes voor 500 aandeelen elk, welke worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van alle rechten en

verplichtingen met inbegrip van het recht op de vergunning tot mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen.

Bestuur. 1 directeur de heer H. Matthes.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPIJ THAY HIEN.

(*Javasche Courant van 25 Juli 1905, No. 59*).

Zetel. Madioen.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, meer in het bijzonder de overname en exploitatie der handelszaken behoorende aan Liem Soe Liong.

Kapitaal *f* 40.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Oei Rittie Nio voor 15 aandeelen, door Ang Liok Nio voor 5 aandeelen, welke worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de door Liem Soe Liong gedreven wordende handelszaken, terwijl de overige 20 aandeelen binnen 10 jaar geplaatst moeten zijn.

Bestuur. 1 directeur Liem Soe Liong.

Winstverdeeling. De directeur beschikt over de verdeeling der winst.

BOUW MAATSCHAPPIJ „FELICITAS".

(*Javasche Courant van 25 Juli 1905, No. 59*).

Zetel. Malang.

Doel. Het erlangen, huren, in administratie nemen, verhuren, exploiteeren, en vervreemden van woonerven, woonhuizen en andere onroerende goederen.

Kapitaal. *f* 60.000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer J. Peters voor 59 aandeelen, welke worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van 9 in de residentie Pasoeroean gelegen verschillende perceelen, en door den heer S. Peters voor 1 aandeel.

Bestuur. 1 directeur de heer J. Peters.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt geheel ten bate der aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ VAN HANDEL, LANDBOUW EN NIJVERHEID BOELONGAN.

(*Staats-Courant van 9 Augustus 1905, No. 184*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. De uitoefening van handel, landbouw en nijverheid en zeer speciaal het exploiteeren van de houtaankapconcessie Boelongan.

Kapitaal. *f* 2.500.000, verdeeld in 2500 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer A. van der Schuijt voor den heer F. W. Fabius voor 500 aandeelen, door den heer P. Kleijnenburg voor den heer jhr. J. A. F. J. Graafland voor 326 aandeelen, de overige aandeelen binnen 10 jaar geplaatst moetende zijn.

Inbreng. De door den heer van der Schuijt genomen 500 aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de concessie tot exploitatie van hout in Boelongan.

Bestuur. 1 directrice de firma A. van der Schuijt en Compagnie, 2 commissarissen de heer H. J. van Heutz en H. J. van Roijen.

Winstverdeeling. Ten eerste 10 pCt. aan het reservefonds, van de rest 5 pCt. aan de aandeelhouders naar rato hunner aandeelen, van het hierna overblijvende 15 pCt. aan de directie en den gemachtigden in Nederlandsch-Indië te zamen, 15 pCt. aan de raad van commissarissen, 70 pCt. aan de aandeelhouders.

EXPLORATIE EN EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ BERAU.

(*Staats-Courant van 22 Augustus 1905, No. 196*).

Zetel. Den Haag.

Doel. Het exploreeren uit mijnbouwkundig oogpunt van door de Nederlandsch-Indische Regeering uitgegeven en uit te geven vergunningen in Nederlandsch-Indië.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen voor 90 aandeelen, waarvan er 35 worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van 14 vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Bestuur. De algemeene vergadering benoemd Directeur en Commissarissen.

Winstverdeeling. Ten eerste 6 pCt. aan de aandeelhouders over het bedrag hunner aandeelen, van de rest 10 pCt. aan het reservefonds, 70 pCt. aan de aandeelhouders, 7 pCt. aan den Directeur, 5 pCt. aan den gedelegeerden commissaris, 8 pCt. aan de overige commissarissen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Juni 1905.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (151.000)	*f*	55.000.—
Goederen, tonnen (58.000)	„	258.000.—
Verschillende ontvangsten	„	37.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	350.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	290.082.—

Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig) . . . . ƒ 1.386.461.–
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.). . . . . „ 1.312.445.–
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig) . . . . „ 56.91
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.) . . . . „ 47.17
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig). . . . . „ 37.37
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.) . . . . . . „ 35.18

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (105.000). . . . . ƒ 40.000.–
Goederen, tonnen (12.000) . . . . „ 54.000.–
Verschillende ontvangsten . . . . „ 3.900.–
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig). . . . . . . ƒ 97.900.–
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.). . . . „ 94.390.–
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig) . . . . „ 536.038.–
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.). . . . . „ 511.983.–
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig) . . . . „ 58.27
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.). . . . . . . „ 56.18
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig). . . . . „ 52.88
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.) . . . . . . „ 50.23

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (33.000) . . . . ƒ 4.000.–
Goederen, tonnen (13.000) . . . . „ 14.000.–
Verschillende ontvangsten . . . . „ 300.–
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig). . . . . . . ƒ 18.300.–
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.). . . . „ 16.380.–
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig) . . . . „ 44.705.–
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.) . . . . „ 38.269.–
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig). . . . . „ 26.52
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.) . . . . „ 23.74
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig) . . . . „ 10.74
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.) . . . . . . „ 9.14

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (71.000) . . . . ƒ 10.000.–
Goederen, tonnen (7.000) . . . . „ 6.000.–
Verschillende ontvangsten . . . . „ 1.800.–
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig). . . . . . . ƒ 17.800.–
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.). . . . „ 26.741.–
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig) . . . . „ 114.574.–
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.) . . . . „ 117.961.–
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig). . . . . „ 12.62
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.) . . . . „ 18.97
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig). . . . . „ 13.47
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.) . . . . . . „ 13.79

Stoomtramweg Magelang—Willem I.
(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilometers).

Reizigers, aantal (25.000).. . . . . ƒ 6.000.–
Goederen, tonnen (5.000) . . . . „ 10.000.–
Verschillende ontvangsten . . . . „ 400.–
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig) . . . . ƒ 16.400.–
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.) . . . . . „ 1.672.–*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig) . . . . „ 73.543.–†
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.) . . . . „ 9.911.–*
Per dag kilometer deze maand (voorloopig). . . . . „ 14.77
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.) . . . . . „ 6.24*
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig) . . . . „ 12.55†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.). . . . . . „ 5.45*

* Gemiddeld in exploitatie 10 K.M. † Gemiddeld in exploitatie 32 K.M.

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (101.000)	ƒ	25.000.—
Goederen, tonnen (17.000)	„	54.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	82.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	73.249.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	415.315.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	364.633.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	11.20
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	10.01
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	9.40
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	8.21

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juni 1905	ƒ 60.500	ƒ 21.45	91
„ 1904	„ 56.600	„ 20.05	
Verschil meer	„ 3.900	„ 1.40	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Juli 1905	„ 228.300	„ 11.85	91
1904 „ 31 „ 1904	„ 211.500	„ 10.90	
Verschil meer	„ 16.800	„ 0.95	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Juli 1905	ƒ 167.200	ƒ 19.70	274
„ 1904	„ 175.600	„ 20.65	
Verschil minder	„ 8.400	„ 0.95	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Juli 1905	„ 749.100	„ 12.90	274
1904 „ 31 „ 1904	„ 772.000	„ 13.25	
Verschil minder	„ 22.900	„ 0.35	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Juli 1905	ƒ 27.400	ƒ 17.70	50
„ 1904	„ 21.700	„ 14.—	
Verschil meer	„ 5.700	„ 3.70	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Juli 1905	„ 107.500	„ 10.15	50
1904 „ 31 „ 1904	„ 95.600	„ 9.—	
Verschil meer	„ 11.900	„ 1.15	

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Juli 1905	ƒ 157.700	ƒ 13.10	389
„ 1904	„ 161.500	„ 13.40	
Verschil meer	„ 3.800	„ 0.30	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Juli 1905	„ 828.500	ƒ 10.05	389
1904 „ 31 „ 1904	„ 803.500	„ 9.70	
Verschil meer	„ 25.000	„ 0.35	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Juli 1905	ƒ 18.600	ƒ 16.20	37
„ 1904	„ 18.100	„ 15.80	
Verschil meer	„ 500	„ 0.40	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Juli 1905	„ 127.900	„ 16.30	37
1904 „ 31 „ 1904	„ 118.900	„ 15.10	
Verschil meer	„ 9.000	„ 1.20	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juli 1905	ƒ 23.100	ƒ 18.15	41
„ 1904	„ 19.000	„ 14.95	
Verschil meer	„ 4.100	„ 3.20	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Juli 1905	„ 66.400	„ 7.65	41
1904 „ 31 „ 1904	„ 53.200	„ 6.10	
Verschil meer	„ 10.200	„ 1.55	

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Juli 1905 ƒ 28.800 tegen ƒ 27.538 in 1904;

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juli 1905 ƒ 10.240 tegen ƒ 10.780; sedert 1 Jan. ƒ 73.500 tegen ƒ 78.325.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juli 1905 ƒ 11.000 tegen ƒ 12.682; sedert 1 Jan. ƒ 48.014 tegen ƒ 43.909; per dagkm. ƒ 6.28 tegen ƒ 5.73.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juli 1905 ƒ 8.400 tegen ƒ 8.554; sedert 1 Jan. ƒ 38.421 tegen ƒ 39.118; per dagkm. ƒ 6.71 tegen ƒ 6.80.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juli 1905 ƒ 17.600 tegen ƒ 14.426; sedert 1 Jan. ƒ 58.485 tegen ƒ 50.036; per dagkm. ƒ 6.80 tegen ƒ 5.80.

NEDERLANDSCH-INDISCHE ELECTRICITEIT-MAATSCHAPPIJ.

De inkomsten aan huur en stoomverbruik der Centrale te Batavia hebben over Juli l.l. bedragen ƒ 12.800.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juli 1905 ƒ 24.280 tegen ƒ 21.011. Sedert 1 Jan. ƒ 75.618 tegen ƒ 62.054.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juli 1905 ƒ 20.562 tegen ƒ 15.317. Sedert 1 Jan. ƒ 73.765 tegen ƒ 63.992.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juli 1905 ƒ 62.100 (voorl. opg.) tegen ƒ 59.042. Sedert 1 Jan. ƒ 178.957 (ten deele voorl. opg.) tegen ƒ 141.835.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Juli 1905 ƒ 30.400 (voorl. opg.) tegen ƒ 23.861. Sedert 1 Jan. ƒ 122.691 (ten deele voorl. opg.) tegen ƒ 86.294.

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 211 Kilometers. Juli 1905 ƒ 34.000 (+ ƒ 3000). Sedert 1 Jan. ƒ 239.500 (+ ƒ 49.000).

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1904.

Opbrengst Juli 1905	ƒ 96.000	tegen	ƒ 89.177	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 36.66	„	„ 31.26	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 786.000	„	„ 809.771	„ 1904.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	112 K.M.	in 1904.
Opbrengst Juli 1905	ƒ 36.000	„	ƒ 20.292	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 7.49	„	„ 5.84	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 242.000	„	„ 143.990	„ 1904.

Sumatra's Westkust; Hoofdelijke- of Inkomsten-belasting contra Grond- of Oogstbelasting,

DOOR

C. LULOFS,
Contr. B. B.

Blijkens missive van den eersten Gouvernements secretaris dd. 21 November 1904 No. 4727 is, bij de overweging der vraag welke heffingen zich het meest eigenen om aan de inlandsche bevolking van Sumatra's Westkust te worden opgelegd, de keuze van den Landvoogd gevallen op een *„hoofdelijke belasting"*.

Sedert hebben de assistent-resident C. F. R. Ockerse in het „Bataviaasch Nieuwsblad" van 28/29 en 30 Maart 1905 en de controleur H. de Vogel in een afzonderlijk uitgegeven brochure: „Belasting-invoering ter Sumatra's Westkust" (niet in den handel) betoogd dat een hoofdelijke belasting voor Sumatra's Westkust een minder geëigende belastingvorm moet worden geacht en we goed zouden doen, in plaats van die eenvoudige en dadelijk in te voeren heffing, een veel gecompliceerder stelsel te accepteeren van een *belasting op de producten van den grond* niet dan onvoldoende gecompleteerd door een *bedrijfsbelasting*, op te leggen aan inlanders, „die hun hoofdbestaan niet in den landbouw vinden" (De Vogel).

Beide schrijvers beweren aan het slot hunner betoogen vrij apodictisch, maar zonder voor hunne bewering bepaald bewijs aan te voeren, dat hun stelsel den fiscus *veel meer opbrengen* zal dan welke hoofdelijke belasting ook.

Hoewel we zeker niet goed doen, bij de keuze van het voor Sumatra's Westkust in te voeren belasting-stelsel, uitsluitend met de kans op de grootst mogelijke opbrengst te rade te gaan en het antwoord op de vraag, welke belasting, bij een billijke opbrengst voor de schatkist, zich het best aanpast aan de zeden en gewoonten der bevolking, voor haar het minst bezwarend zal

zijn, ons bij die keuze in de eerste plaats behoort te leiden, zoo maakt de nood van onze koloniale geldmiddelen, de urgentie zoo spoedig mogelijk het evenwicht tusschen uitgaven en inkomsten op de begrooting van dit gewest te herstellen, de rentabiliteitskwestie wel van zòòveel belang, dat ik in de eerste plaats met het oog op hunne eventueele opbrengst de in hoofde dezes genoemde belastingstelsels aan een vergelijking wil onderwerpen.

I. Te verwachten opbrengst.

Wanneer ik beweer, dat van een hoofdelijke, eigenlijk inkomstenbelasting [1]), als neergelegd in de concept-ordonnantie met toelichting, in opdracht van de den 11en Februari jl. te Fort de Kock gehouden belastingconferentie, samengesteld voor Sumatra's Westkust, een veel grootere netto bate te wachten valt dan van de stelsels der heeren Ockerse en de Vogel, dan kan ik dat evenmin absoluut bewijzen als mijn tegenstanders het tegendeel; van veel belang voor de appreciatie der verwachtingen, die men van beide stelsels mag koesteren, is echter de raadpleging van den op bl. 1496 afgedrukten staat, in hoofdzaak uit de koloniale verslagen getrokken, omtrent de gemiddelde opbrengst per werkbaren man in verschillende buitenbezittingen van hoofdelijke en grond- of oogstbelastingen.

In dien staat is voor het aantal werkbare mannen ook voor de jaren 1901 en 1902 het cijfer gebruikt bij de volkstelling van 1900 aangewezen (K. V. 1902 bijlage A). Het gemiddelde opbrengstcijfer per werkbaren man van *alle* opgenomen belastingen over eerstgenoemde jaren zal daardoor iets te hoog zijn, maar voor ons doel: een onderlinge vergelijking van de hoofdelijke opbrengst, doet zulks weinig ter zake.

We zien dan uit den vergelijkenden staat, dat voor Lombok, met Bali zeker het mooiste rijstland van den Archipel, middels de gezamenlijke belastingen op sawahs, tegalvelden en tuinen over de jaren 1900 tot en met 1902 gemiddeld slechts *f 1.83* per werkbaren man en per jaar is opgebracht. Van het voor Boeleleng en Djembrana veel gunstiger opbrengstcijfer (*f* 4.63) middels dezelfde belastingmiddelen verkregen, weten we zeker dat het veel *te hoog* is — vide de betrekkelijke noot op den staat.

---

[1]) De naam „*hoofdelijke*" werd alleen behouden naar analogie van elders geldende belastingen van denzelfden aard.

Op Celebes leverden vertiening van het rijstgewas en tésangheffing plus hoofdgeld, hier de completeerende bedrijfsbelasting als bedoeld door den heer De Vogel . . . . *f* *2.28½*;
in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo gemiddeld „ *2.92*
per werkbaren man en per jaar over hetzelfde tijdvak.

Daarentegen was de zelfde gemiddelde opbrengst der hoofdelijke belasting in Benkoelen . . . . *f* *3.33*
in de Minahassa . . . . „ *3.48*
in de Lampongs . . . . „ *4.12*
in Palembang (buiten de hoofdplaats). . . . . „ *6.03*

Daar in Palembang weduwnaars en ongehuwden de helft of minder van den vollen aanslag betalen, is het gemiddeld belastingbedrag voor vol-belastingschuldigen hier *f* 7 à *f* 8.

Men ziet de vergelijking valt *zeer ten voordeele* van de *hoofdelijke belastingen* uit, zelfs daar waar het dubbele door de heeren Ockerse en de Vogel gewilde stelsel: grond (oogst-) en bedrijfsbelasting in toepassing is (Celebes en de Z. en O. afdeeling van Borneo) blijft de gemiddelde opbrengst per werkbaren man beneden die der hoofdelijke belastingen, ook beneden die in Benkoelen en de Lampongs, welke gewesten geenszins als bijzonder welvarend bekend staan, integendeel tot de minst bloeiende van Sumatra plegen gerekend te worden.

Als rijstproduceerend land moet Sumatra's Westkust, een bergland, zeker voor de sawahlanden bij uitnemendheid van den Archipel, Bali en Lombok, onderdoen en moet een sawah- of rijstbelasting, op den voet als daar geheven, hier naar verhouding ook noodwendig *minder* opbrengen dan in laatst bedoelde landen.

Zullen we in een tuin- en ladang-belasting voor dit tekort vergoeding vinden?

Uit den vergelijkenden staat blijkt, dat, waar naast de sawah belasting een belasting op tegalvelden en tuinen geheven wordt, laatstgenoemde belasting de opbrengst van de eerste slechts met $\frac{1}{5}$ verhoogt: de waardeverhouding van ladangs en tuinen tot sawahs zou ter Sumatra's Westkust dus al enorm veel gunstiger moeten zijn dan op Bali en Lombok om de opbrengst van een stelsel van grondbelastingen te doen evenaren aan het resultaat dat we voor de Westkust naar analogie van het zeker niet meer welvarende Palembang van een hoofdelijke belasting mogen verwachten.

Wat betreft de bedrijfsbelasting, die de heeren Ockerse en de Vogel als complement op hunne grond- (oogst) belastingen willen invoeren, slechts $5^1/_2$ % der volwassen inlanders ter Sumatra's Westkust werden bij de volkstelling van 1900 bevonden *niet* hun hoofdbestaan in den landbouw te vinden. De belastbaarheid van een zoo klein percentage der bevolking kan niet groot zijn. Alle zeker niet geringe bijverdiensten, langs vele wegen door den Maleier nevens zijn hoofdbestaansmiddel, den landbouw gewonnen, stelt de heer de Vogel van belasting vrij. Doch ook al worden alle verdiensten, behoudens die uit den landbouw getrokken, aan de bedrijfsbelasting onderworpen (stelsel Ockerse), dan nog zullen die grootendeels *op deze wijze* voor den fiscus niet bereikbaar blijken: reeds op blz. 1805 en 1806 van mijn opstel „Koffiecultuur en Belasting ter Sumatra's Westkust" (December aflevering Ind. Gids 1904), heb ik gewezen op de onmogelijkheid om met de bestaande bestuursmiddelen de inkomsten van elken Maleier *individueel* na te gaan, waarop een dergelijke uitgebreide bedrijfsbelasting zou neerkomen. Daarentegen ontsnapt een rechtmatig deel dezer bijverdiensten den fiscus niet bij een hoofdelijke belasting volgens de concept-ordonnantie van het Bovenlandsche voorstel, hoewel niet voor elk individu afzonderlijk na te gaan, drukken de gezamenlijke inkomsten haar stempel op het algemeen welvaarts uiterlijk, waarmede bij den aanslag van de bedoelde hoofdelijke belasting rekening wordt gehouden.

Voegen we hieraan toe, dat voor de invoering van grond- (oogst) belastingen de aanstelling van *bijzonder belastingpersoneel*[1]) noodig

---

[1]) De heer De Vogel acht — vide bijlage F zijner brochure — voor de invoering van zijn belastingstelsel noodig de indienststelling van:

Voor elke onderafdeeling:

1 Europeesche collecteur, 1 mantri tevens landmeter; voor elk der residentiën Padangsche Boven- en Benedenlanden bovendien:

1 inlandsch landmeter; het geheel onder leiding van een assistent-resident of controleur à la suite. ± *f* 90.000 's jaars zou reeds de bezoldiging van dit voor de hun op te dragen taak meerendeels *inférieure* en ook in aantal *onvoldoende personeel* vorderen.

N.B. Voor opmeting en de verzameling der noodige gegevens voor de invoering van de nieuwe landrenteregeling in een deel der Preanger regentschappen werden in 1889 aan het werk gezet: *al het beschikbare personeel van het kadaster* ten getale van:

5 landmeters, 15 adjunct landmeters, 139 hoofd- en mindere mantri's, 1 inspecteur en 8 ambtenaren B. B. à la suite. Hoewel in latere jaren dit personeel eenige vermindering heeft ondergaan, zijn *heden ten dage* de metingen en

is, terwijl de hoofdelijke belasting met het aanwezige bestuurspersoneel is door te voeren, dan klinkt de verwachting door de voorstanders der grondbelasting uitgesproken, dat deze den fiscus meer zoude opbrengen dan de hoofdelijke belasting al zeer lichtvaardig en meenen we aan de hand van het bovenstaande met eenig recht tot het *tegendeel* te mogen besluiten.

Het zou echter mogelijk kunnen zijn dat, niettegenstaande een hooger *aanslag*cijfer, de *netto opbrengst* van de hoofdelijke belasting bij de bate door het stelsel van grond- en bedrijfsbelasting in de schatkist gebracht, zou achterstaan wanneer dit laatste stelsel meer zekerheid gaf voor het binnenkomen van den aanslag.

Terwijl voor de inning der hoofdelijke belasting, voor Sumatra's Westkust, wegens de bijzondere regelen, die het familie- en vermogensrecht daar beheerschen, naar nog bij geen indonesische belastingordonnantie bekende dwangmiddelen moest worden omgezien[1]), zou volgens de voorstellers van het grondbelastingssysteem, voor hun stelsel de bij de wet gekende dwangmiddelen: dwangschrift en executie, ook voor Sumatra's Westkust van toepassing kunnen worden verklaard, daar de belasting er dan zou rusten op „iets rëeels", de producten van den grond, „te allen tijde onder het bereik van den belastingheffer".

Ik meen die in theorie zoo schoone zekerheid voer de inning van achterstallige belastingschuld, minder hoog te moeten aanslaan. De voorstanders van een grond- (oogst) belasting verliezen m. i.

---

onderzoekingen voor de Preanger *nog niet afgeloopen*, de nieuwe landrenteregeling daar nog pas in 46 van de 58 districten ingevoerd, en elders op Java, niettegenstaande ook daar sedert jaren opmetingen en onderzoekingen, om de invoering van het nieuwe stelsel mogelijk te maken, zijn gedaan, nog nergens.

De door den heer De Vogel tegenover de uitgave voor zijn belastingpersoneel voorgestelde bezuiniging door intrekking der betrekkingen van opziener der cultures en wegen, mantri bij de cultures en het personeel der koffiepakhuizen, kan ook plaats hebben bij loslating van de dwangcultuur tegen invoering van een hoofdelijke belasting.

[1]) Vide art. 15 der concept-ordonnantie luidende:

Artikel 15. 1. In geval van wanbetaling van belasting en boeten worden de belastingschuldigen in de gelegenheid gesteld door loonarbeid het aan den Staat verschuldigd bedrag aan te zuiveren.

2. Onwil om ook op deze wijze de belastingschuld te voldoen, is strafbaar met ten arbeidstelling aan de publieke werken voor den kost, zonder loon van ten hoogste één maand.

3. Jaarlijks doet het Hoofd van gewestelijk bestuur aanwijzing van de werken, waarbij de bovenbedoelde loonarbeid kan worden aangewend.

te veel uit het oog, dat overal waar grond- (oogst) belastingen door ons geheven worden deze niet anders zijn dan door ons gereglementeerde *adatheffingen*, die de bevolking gewoon was aan hare oorspronkelijke bestuurders op te brengen; zij vindt die heffing iets van zelfsprekends en denkt er weinig aan zich daaraan te onttrekken. Iets geheel anders is het, wanneer we die elders van oudsher gekende belastingen gaan invoeren onder menschen, in het algemeen sterk tegen belasting gekant en, naar mijn innige overtuiging, gelijk ik nog nader toe zal lichten, tegen een padi- of sawah-belasting in het bijzonder.

Hier zal men met alle middelen en op groote schaal de gehate heffing trachten te ontduiken en een blik op de sawahvlakten van Priaman, Agam, Pajakoemboeh, meer wellicht nog op de verspreid liggende sawahcomplexen in de bergen, waar de een soms zaait als de ander oogst (het tipakstelsel), moet ons wel met schrik doen denken aan den eisch over zoo groote uitgestrektheden, op zoovele plaatsen tegelijk te waken tegen onttrekking van het den fiscus aankomend oogstdeel. Ik spreek nog niet eens van de vele tuin- en ladang-producten; klappers, kaneel, gambir, enz., die niet gelijktijdig of het geheele jaar door rijpen, waarop contrôle en gerechtelijk verhaal nog veel moeilijker zullen zijn.

De heer De Vogel voelt deze bezwaren en acht het noodig te bepalen (bldz. 11 zijner brochure) dat, zoolang, in afwachting van voldoende gegevens voor de invoering eener landrente, provisioneele oogstbelastingen van kracht zullen zijn, alle vervoer van landbouwproducten alleen mag geschieden op passen, de padi zelfs *niet van het veld mag worden gehaald* vóór de collecteur (iemand van het gehalte der tegenwoordige wegopzieners) er geweest zal zijn om die te wegen. Ook wanneer de landrente zal zijn ingevoerd mag tusschen 1 Januari en 1 November padivervoer alleen plaats hebben gedekt door een pas.

Een zeer problematieke zekerheid voor den fiscus wordt hier gekocht met een belemmering van den handel, het wagenwijd open zetten van de deur voor chantage door het belastingpersoneel en de inlandsche hoofden, de kans op oogstbederf op groote schaal, wanneer de collecteur het in de oogstmaanden overstelpend druk zal hebben.

Dit geldt nog maar alleen de inning der oogstbelastingen of der landrente. Voor de inning der completeerende bedrijfsbelasting komt men met de bestaande dwangmiddelen voor dezelfde impasse te

staan als bij de hoofdelijke belasting het geval zou zijn. *Wettelijk* kan alleen beslag gelegd worden op de „harta pentjarian" [1]) en deze zijn luttel of gemakkelijk weg te werken tegen de komst van den deurwaarder gelijk de Padangsche handelshuizen tot hunne schade weten te getuigen. De heer Ockerse zal wel toegeven, dat een zeer zwak gedeelte van zijn betoog dat is, waar hij de inning der bedrijfsbelasting behandelt. Het is gemakkelijk gezegd „dat de „bedrijfsbelasting gelegd moet op het *bedrijf*, *niet* op den *persoon*", maar beslag, gelijk de heer Ockerse wil, op bij den aangeslagene aangetroffen goederen, zonder op werkelijke of vermeende pretenties van derden op die goederen acht te slaan, is niet wel te vereenigen met de bepalingen van het Sumatra-reglement dat verzet tegen alle beslag toelaat. De ambtenaren zouden hunne vingers leelijk branden, wanneer bleek, dat zij derden toebehoorend goed, dat alleen onder den beslagene berustte, voor diens achterstallige belastingschuld hadden geëxecuteerd — vide art. 146 van bedoeld reglement:

„de executant wordt, indien daartoe gronden zijn, veroordeeld tot vergoeding van kosten, schaden en interessen".

Wel wil de heer Ockerse met de executie de hand lichten, maar een systeem, dat berust op het meerdere of mindere schippertalent der ambtenaren, is reeds daardoor veroordeeld: *alle beslag moet wettelijk door executie kunnen gevolgd worden*, zonder nadeelige gevolgen voor de executanten.

Voor de invordering van achterstallige belastingschuld geeft het straks vermelde Art. 15 van de concept-ordonnantie voor een hoofdelijke belasting: *het openen van de gelegenheid aan wanbetalers zich het verschuldigd belastingbedrag in loondienst van den Staat te verdienen.*

Naar aanleiding van het ingezonden stuk in de Javabode van 29 Mei j.l. door Mr. G. D. Willinck: „Executie van Poesaka-goederen ter Sumatra's Westkust," heb ik aan dit *indirecte* dwangmiddel — eerst onwil om ook op deze wijze zich te kwijten van zijne verplichtingen aan den staat is strafbaar gesteld — een afzonderlijk artikel gewijd (Javabode van 5 Juli 1905). Ik meen daarbij geslaagd te zijn in het bewijs, dat dit dwangmiddel gepaard aan inkwartiering op kosten der bevolking in die streken waar wanbetaling op groote schaal wegens voorgewend onvermogen niet

---

[1]) Vgl. blz. 1809 en volgende, Dec.-aflevering *Ind. Gids* 1904.

anders te kwalificeeren valt dan als verzet van de bevolking tegen wettige bevelen, geenszins de désappreciatie van den heer De Vogel [1]) verdient (blz. 5 en 6 zijner brochure).

Met garnisaire op den achtergrond zal dit dwangmiddel nooit in zoo uitgebreide mate moeten toegepast worden dat de Staat zijn toevlucht tot „relief works" zal moeten nemen. Ook is het niet noodig dat alle wanbetalers *tegelijk* aan arbeid worden geholpen. Beide middelen zullen, zonder te krenken of te beleedigen, afschrikwekkend genoeg zijn om een welvarende, rustlievende bevolking te brengen tot de vervulling van den zoo rechtvaardigen eisch: het opbrengen van een billijke vergoeding voor de door haar zelve zoo gewaardeerde publieke zorgen. . . . mits die eisch haar gesteld worde in, volgens eigen begrippen der bevolking, billijken vorm.

Voor ons bestuurders is het bovendien een vereischte dat de te kiezen belasting zij *practisch* en *eenvoudig!*

II. De geëigendheid der beide belastingstelsels voor de inlandsche bevolking ter Sumatra's Westkust.

We mogen zeggen dat de Maleische maatschappij vóór onze inmenging, bij het ontbreken van een eigenlijk centraal gezag, geen *algemeene* belastingen kende van de soort als wij invoerden: monopolie, heeren- en cultuurdiensten, en thans wenschen in te voeren in den vorm van directe geldelijke heffingen.

We zien echter, dat ten aanzien der reeds door ons ingevoerde belastingen, in overeenstemming met den volkswensch, de *werkbare man* is aangewezen als degene, die de verplichtingen jegens den Staat heeft te voldoen. Wij blijven dus aan een eenmaal burgerrecht verkregen hebbend stelsel getrouw door, bij opheffing van de cultuurbelasting, de daarvoor in de plaats komende directe geldelijke heffing te leggen op dezelfde categorie van personen. De overgang hiertoe is veel minder groot dan die tot belasting van een totaal nieuw, der bevolking dierbaar object: den meest communaal bezeten grond.

„Ook kleine belastingen", aldus teekende de controleur Ris aan, „die in de negeri onder de negeri-genooten geheven worden en

[1]) Zijn vergelijking van het dwangmiddel met een eventueele verdubbeling van den heerendienst gaat in het geheel niet op, zulks zou in lijnrechten strijd zijn met art. 57 van het regeeringsreglement.

„meestal bestemd zijn voor het oprichten van masdjids (moskeëen) „zijn steeds *hoofdelijk*, ieder meerderjarig moslim wordt daarin, „nadat door de panghoeloe's van de negeri overleg is gepleegd, „voor een zelfde bedrag aangeslagen, voor welk bedrag de harta „poesaka niet aansprakelijk is."

De heer Ockerse acht een grondbelasting aangewezen naar analogie der verschillende *„boengo's"* [1]), die de Maleier kent. Hetzij mij echter vergund er op te wijzen, dat de overeenkomst tusschen deze „boengo's" en een door ons in te voeren grond- of oogstbelasting niet dan een schijnbare is. De „boengo kajoe" en „boengo pasir" toch worden opgebracht door *vreemden* als erkenning van een beschikkings- (oelajat) recht door de familie bij wie zij hunnen intrek namen, of door de negeri uitgeoefend op door hen ontgonnen grond; het zal er bij den Maleier op geen manier in willen, dat het *Gouvernement eenig recht heeft „boengo" te heffen van zijn bebouwden grond, waarop hij het Gouvernement uitdrukkelijk alle beschikkingsrecht ontzegt.* [2])

De sawahgronden, ongetwijfeld het hoofdobject van elke in te voeren grond- of oogstbelasting, berusten in de Maleische maatschappij onder het dagelijksch beheer van moeder de vrouw, de opbrengst der velden, hetzij zij bij de bewerking daarvan al of niet geholpen wordt door haar man en broeders, strekt in de eerste plaats haar en hare kinderen tot voedsel. We zullen ons in haar een alleszins te vreezen vijandin op den hals halen, wanneer we een belasting invoeren, waarvan het zwaartepunt gelegen is in een heffing van den rijstoogst, die ter wille dier heffing nog op verschillende wijzen zal worden bemoeilijkt (verbod van padi-vervoer etc.)

Het is waar, men kent een belasting op het rijstgewas in de „zakât", deze wordt echter lang niet zoo geregeld opgebracht als vrome moslemin en luilakkende geestelijken wel zouden willen en het bestaan der „zakât" is eigenlijk een reden te meer om daarnaast niet *nog* een oogstbelasting in te voeren. De zakât-opbrengst zou daarvan den terugslag gevoelen en naast de Maleische vrouw ook nog de geestelijkheid tegen den belastingmaatregel in het harnas jagen.

---

[1]) Een soort tiendrechten, retributies van bosch-, oogst- en mijnbouwproducten, niet echter tot een vast bedrag van 1/10 van de opbrengst geheven.

[2]) Zelfs het onteigeningsrecht van den Staat ten algemeenen nutte wordt door het Maleische rechtsbewustzijn niet erkend.

In de „Toelichting op de concept-ordonnantie voor een hoofdelijke belasting" (het Bovenlandsche voorstel) werd uiteengezet, dat *de man*, nu bij deze dan bij gene zijner veel wisselende ega's vertoevende, en ook anders veel op het pad, bij een sawah-belasting geen hand meer zal uitsteken om het verschuldigd belastingbedrag door meerderen arbeid in te verdienen, hij zal dit met een sarcastisch „honneur aux dames;" aan de vrouwen overlaten, die, meerendeels reeds met bezigheden overstelpt, daartoe weinig gelegenheid zullen vinden. Van de belasting zal dan een *verarmende*, niet de zoo gewenschte *opvoedende kracht* uitgaan.

De man echter heeft tijd in overvloed, zijn bordje rijst vindend bij zijn vrouw of in het huis zijner moeder", werkt hij in het algemeen slechts zooveel, buiten de hulp bij het veldwerk zijn vrouw en zusters verleend, als noodig is om zich de kleine geriefelijkheden, die de inlandsche maatschappij hem biedt te verwerven en die zijn weinige en goedkoop. Met den heer Ockerse geloof ik, dat het voornamelijk de invloed van het matriarchale familie- en vermogensrecht [1]) is, die de lust tot meerdere inspanning dooft.

Immers moet alle arbeid in de eerste plaats strekken tot onderhoud en uitbreiding van het familiebezit, waarvoor de man zich uitteraard niet in het zweet zal werken en heeft hij zelfs over de uitsluitend door eigen vlijt verkregen goederen (harta pentjarian) slechts een beperkt beschikkingsrecht.

Zoo ergens, dan is het in de Menangkabausche landen noodig dat de belasting een tegenwicht vorme tegenover den verlammenden invloed van het matriarchaat.

Wat zullen belastingen op de producten van den grond nu ten gevolge hebben? Zij zullen den druk nog verhoogen reeds door de matriarchale instellingen gelegd op alle initiatief: elke arbeidsuiting, hetzij sawah-, hetzij tuinaanleg, zal voor den ontginner leiden tot verhooging van belasting, al wordt hem daarbij een termijn van respijt toegestaan, elken klapper-, elken koffieboom — adieu illusie van een oplevende vrije koffiecultuur! — wil de heer de Vogel naar analogie van de op Bali geldende regeling, aan een jaarlijksche heffing onderwerpen. Nu mag men dit een nood-

---

[1]) Dat we ook oog hebben voor de goede zijde dezer volksinstelling moge blijken uit de reeds genoemde „Toelichting op de concept-ordonnantie". In het algemeen valt m. i. dit te zeggen van het Menangkabausche familie- en vermogensrecht: het behoedt voor armoede en proletariaat, aan den anderen kant werkt het belemmerend op de volkstoename en ontwikkeling.

zakelijk kwaad van alle belasting noemen, het zelfs billijk achten, dat vermeerdering van vermogen met vermeerderde belasting samengaat, waar, zooals ter Westkust de voordeelen door meerdere inspanning gewonnen *niet* in de eerste plaats aan den arbeider zelf ten goede komen en een collectief-vermogensrecht reeds weinig tot arbeidzaamheid uitlokt, moet een directe belasting van het initiatief, zoo eenigszins mogelijk, vermeden worden, moet er, gelijk de heer Rutgers van Rozenburg het uitdrukte: „opvoedende kracht gelegd „worden in het belastingbiljet".

Nu laat een *hoofdelijke belasting* met *collectieven aanslag* maar *individueele belastingplichtigheid* [1]) d. i. een belasting waarin groepsgewijze personen, die geacht worden een nagenoeg zelfde mate van welstand verworven te hebben, voor een zelfde bedrag worden aangeslagen, het persoonlijk initiatief geheel vrij, prikkelt zelfs tot productie.

Wel wordt bij den aanslag rekening gehouden met het algemeen welvaren maar het *persoonlijk initiatief* wordt *niet gedrukt*, eerst wanneer door het *gezamenlijk initiatief* een verhoogde graad van welvaart voor het *geheel* is verkregen, wordt de aanslag verhoogd — het initiatief der individuen kan hierdoor weinig lijden. Ook lijdt de fiscus geen nadeel door de tijdelijke vrijlating van vermeerderd individueel vermogen, door onder de reeds zoo belemmerende werking der matriarchale instellingen, dadelijk of binnen korten tijd van elke door meerdere inspanning gemaakte winst een aandeel voor de schatkist te vorderen wordt de kip met het gouden ei geslacht, alle werklust gedood.

Wordt bij een dergelijke hoofdelijke belasting bovendien de belastingplichtigheid gelegd op den *werkbaren man*, dan zal de belasting hem dwingen een deel van zijn ongebruikten tijd en werkkracht om te zetten in product: zijn aanslag plus een batig overschot voor hem zelf. Vrijwillig zal zeker menig Don Juan of trouw huisvader (rara avis) door de vrouwen uit haren oogst aan het verschuldigd belastingbedrag geholpen worden, maar in het algemeen slechts dan, *wanneer zij bij de bewerking der velden ook daadwerkelijke hulp hebben verleend.*

De meer genoemde „Toelichting" zegt:

„De Maleische vrouw zal (zoo) in de belastingregeling eer een „bondgenoot dan een vijand zien, de man in een in alle billijkheid „gestelden eisch geenerlei reden vinden tot verzet".

[1]) Uit de Palembangsche regeling overgenomen in het Bovenlandsche voorstel.

Natuurlijk is hier de vroeger begane fout te vermijden, waarop ook de heer Ockerse doelt, we moeten niet meer spreken van „wang kapala" maar, waar de hoofdelijke ook feitelijk niet anders dan een inkomstenbelasting is, van *„beja pentjarian"*.

Hoofdgeld toch wordt volgens de Mahomedaansche wet gevorderd door Mahomedaansche overheerschers van onderworpen ongeloovigen, het kan voor moslims in de Haroerat verkeerende niet aangenaam zijn de rollen zoo volledig te zien omgekeerd. Maar dit is een kwestie van benoeming en heeft met het wezen der hoofdelijke belasting niet te maken, die in den voorgestelden vorm m.i. bij uitstek geschikt is voor de Maleische maatschappij en qua talis geen meerder verzet kan uitlokken dan de oplegging van belasting in het algemeen.

Gewezen werd door de tegenstanders van een hoofdelijke belasting voor Sumatra's Westkust op de euvelen, die dit stelsel in Palembang aankleven, waar de aanslag wel binnenkomt, maar soms door hoofden en handelaren wordt voorgeschoten, die zich dan hunne hulp met woekerwinst doen vergoeden door in producten van de voorschotnemers het dubbele te eischen van wat hunne oorspronkelijke belastingschuld bedroeg.

Gaarne stem ik toe dat dit een misstand is, die dringend verbetering behoeft, maar hebben we eenige kans, dat de in doorslag zoo gierige en leepe Maleier, zich, om eens een volksuitdrukking te gebruiken, aldus door hoofden en handelaren „in de luren zal laten leggen?" Wanneer hem is bekend gemaakt voor hoeveel de groep waartoe hij behoort en dus ook hij zelf is aangeslagen, wanneer hem zijn aanslagbiljet, duidelijk het cijfer van zijn aanslag vermeldend, zal zijn uitgereikt, denkt men dan dat hij zich zal laten vinden om, hetzij in producten, hetzij in geld meer te betalen dan hij verschuldigd is, dat hij een eventueelen helper uit den nood voor diens hulp meer zal beloven te vergoeden, dan de gebruikelijke rentestandaard bepaalt? [1]) M. i. is alle gevaar daarvoor uitgesloten.

Dat er met de heerendiensten door de hoofden ook ter S. W. K. geknoeid wordt, ligt m. i. alleen daaraan, dat het contrôle-middel als voor de belasting in de bekendmaking van den aanslag en het belastingbiljet gelegen is, de bevolking bij de arbeidsbelasting ontbreekt.

---

[1]) Ook in het sterk ontwikkelde familieverband en het communaal vermogensrecht zijn krachtige beveiligingsmiddelen tegen den woeker gelegen.

Niet zonder beteekenis is het zeker, dat bij alle door mij met de hoofden der bevolking zoo objectief mogelijk gehouden besprekingen, steeds — gegeven de noodzakelijkheid van belastinginvoering — verre de *voorkeur* werd gegeven aan een algemeene inkomsten- (hoofdelijke) belasting boven een stelsel van grond- of oogstbelastingen. Herhaaldelijk werd de vrees uitgesproken, dat een heffing en vooral een executie van oogstproducten verbittering wekken („roepanja compeni maoẹ ambil orang padoesi poenja panghidoepan"), en zelfs verzet ontmoeten zou.

In den zelfden geest lieten de expresselijk daartoe opgekomen hoofden van Oud-Agam zich uit jegens den controleur Ris en den secretaris der Padangsche Bovenlanden en na afloop van de met hen gehouden conferentie zelfs nog eenige vrouwen, die van hare bezwaren tegen een eventueele oogstbelasting mededeeling kwamen doen.

III. Waarde van hoofdelijke- en grond (oogst) belastingen als belastingstelsels.

Als gevolg van de sterk uiteenloopende oeconomische omstandigheden waarin de samenstellende elementen der maatschappij in Europa verkeeren en een groote verscheidenheid in de middelen van bestaan, vinden we daar meest een geheel stelsel van directe belastingen, te zamen vormend een heffing van onderscheiden vormen van kapitaal en bezit, inkomsten en uitgaven.

De levenswijze daarentegen van onze koloniale onderdanen is eenvormig en eenvoudig, de bestaansmiddelen der bevolking zijn weinig onderscheiden noch talrijk, haar budget is gering.

In verband daarmee, — en dit kwam onze beperkte bestuursmiddelen zeer te stade — hadden we slechts weinig *soorten* van belastingen aan de verschillende volkeren van den archipel op te leggen. We vinden in den regel naast een stelsel van indirecte belastingen: in- en uitvoerrechten, monopolie en verpachte middelen, in elk gewest slechts een enkele directe hoofdbelasting: landrente (met de completeerende bedrijfsbelasting) vertiening, hoofdelijke belasting of hoofdgeld.

Zoo enkelvoudig en eenvormig zijn echter de bestaansmiddelen en inkomsten der bevolking, zoo gelijk de oeconomische omstandigheden, waaronder zij verkeert, niet, dan dat het van die hoofdbelastingvormen niet een eerste vereischte zijn zou, dat zij, onder

welken naam ook geheven, zijn *elastisch*, kunnen treffen zooveel mogelijk alle samenstellende deelen van het inlandsch budget, *dat bij den aanslag rekening kunne gehouden worden met alle factoren die de draagkracht der bevolking bepalen.*

Al is in Europa een *zuivere* grondbelasting, als *deel* van een geheel stelsel directe belastingen, volkomen op haar plaats, dan mag daaruit nog niet worden afgeleid, dat ze dat in Indië als *hoofdbelastingvorm* eveneens zijn zal.

Het tegendeel laat zich verwachten en de geschiedenis bevestigt zulks volkomen.

De landrente op Java, geheven volgens het oude stelsel van admodiatie, bezat bedoelde elasticiteit in hooge mate. Wel drukte zij ongelijk door gebrek aan de noodige gegevens voor de basis waarop zij heette te berusten en de betrekkelijke ruimte aan de subjectieve meening der commissies van aanslag gelaten, — aan den anderen kant stelde zij die commissie in staat naar approximatieve, doch, — de geschiedenis leert het, — gansch niet in de lucht zwevende schatting, den aanslag in verband met alle mogelijke factoren, die invloed op de draagkracht der bevolking uitoefenden, vast te stellen.

Men had zeker het best gedaan dezen rudimentairen, maar praktisch zoo bruikbaren belastingvorm wat bij te werken door perequatie; gelijkmaking van onbillijk verschil in druk, voorts door verzameling van de noodige gegevens, niet alleen omtrent uitgestrektheid en opbrengst der velden, maar aangaande alle factoren, die hunnen invloed doen gelden op de oeconomische omstandigheden der bevolking, liefst, zooals thans in de Preanger en sedert enkele jaren ook elders op Java geschiedt, door technisch en uitsluitend voor die taak aangewezen personeel bijeengebracht.

Maar natuurlijk stak de onwetenschappelijke vorm der belasting onzen betreurenswaardigen zin om alles „mooi", liefst naar Westerschen grondslag, geregeld te willen hebben. Artikel 59 van het Regeeringsreglement bepaalde dat: de *grondslagen* voor den aanslag in de landrente *bij algemeene verordening* zouden worden vastgesteld.

Het product van dit praematuur drijven was de beruchte ordonnantie van 1872 (Stbl. No. 66) huldigende hetzelfde beginsel als de heeren Ockerse en de Vogel voor Sumatra's Westkust willen zien aangenomen, dat, na een in der haast gehouden onderzoek naar de uitgestrektheid en opbrengst der velden, de landrente zal

zijn, alleen rekening houdend met die opbrengst en den gemiddelden (laagsten) padiprijs, een *vaste heffing van het product*.

We gingen dus de landrente hervormen tot een zuivere grondbelasting, een belastingvorm, die slechts als onderdeel van een geheel stelsel directe heffingen kan voldoen, terwijl die landrente in haar eenzaamheid was en moest zijn een *algemeene inkomstenbelasting*.

Dat de bedrijfsbelasting alleen niet in staat is den onbillijken druk en de veelal nadeelige gevolgen voor den fiscus van een zuivere grond- of oogstbelasting weg te nemen, heeft men ingezien en uitdrukkelijk erkend bij de nieuwe Preanger landrente-regeling, die men het hybridisch karakter van een gemengde grond- en inkomstenbelasting heeft gegeven [1]), waarover nader.

We weten dat de ordonnantie van '72 een doode letter is gebleven. Toen, niettegenstaande van alle kanten tegen het stelsel te berde gebrachte bezwaren, de regeering toepassing eischte, werden, bij de vaststelling van den aanslag, om aan die bezwaren te gemoet te komen „hulpmiddelen gebruikt, wier toepassing met „de voorschriften der ordonnantie niet altijd goed te rijmen was.... „Om tot redelijke uitkomsten te geraken, werd het voorschrift van „art. 2, alinea 4 der ordonnantie — dat het hoofd van gewestelijk „bestuur den gemiddelden laagsten padiprijs *aanwijst* — te baat „genomen en werden *zoodanige marktprijzen aangewezen, als leiden „konden tot een aanslag die billijk werd geacht*" [2]) — d. w. z. tot den aanslag van het vorig jaar bij admodiatie vastgesteld.

Hetzelfde getuigt het rapport van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur van 3 Januari 1874, waarin onbewimpeld wordt verklaard:

„dat men zich bij den aanslag hoofdzakelijk had bepaald tot „het plooien van productiecijfers en marktprijzen naar een vooraf „vastgesteld bedrag, dat het bestuur als een billijke landrente „beschouwde" [3]).

De gegeven verordeningen werden feitelijk en voor goed ter zijde gesteld, eensdeels uit gebrek aan de noodige gegevens, maar voornamelijk omdat men *de beschikbare gegevens niet volgens de voorschriften der verordering durfde toepassen*. „Dit toch zou,"

---

[1]) Vgl. Mr. Van Deventer, Economische Bijdragen, deel 1, blz. 135.

[2]) Cursiveering is van mij, Kol. Verslag 1878. blz. 88.

[3]) Boudewijnse en Van Soest, de Indo-Nederlandsche Wetgeving, deel V, blz. 242.

aldus lezen we in het Kol. Verslag van 1878, „geleid hebben tot „zeer bedenkelijke gevolgen, namelijk op de eene plaats tot aan„zienlijke vermindering van landrente en dus tot benadeeling van „'s lands kas, elders weder tot aanzienlijke opdrijving der land„rente en dus tot bezwaring der inlandsche bevolking, terwijl de „vermindering in het eene geval en de opdrijving in het andere „in geenerlei opzicht billijk zouden geweest zijn. Dit laatste „(waarop het natuurlijk in 't bijzonder aankomt) werd uitdrukkelijk „door de hoofden van gewestelijk bestuur verzekerd en toege„licht met redenen, wier deugdelijkheid moeilijk kan worden „betwist. Het zuivere, door geene regelen beperkte, admodiatie„stelsel, 't welk sedert 1819 in praktijk was geweest, had, bij „vele nadeelen, dit groote voordeel dat het de Europeesche zoowel „als de inlandsche ambtenaren in de gelegenheid stelde om bij „den aanslag der landrente rekening te houden met allerlei omstan„digheden welke op het belastingvermogen der inlandsche grond„bezitters haren invloed deden gelden, zooals: de verhouding van „de kosten van productie tot de bruto-opbrengst, welke bij onvrucht„bare gronden veel ongunstiger is dan bij vruchtbare — de heeren„en cultuurdiensten, die in de eene streek veel zwaarderen last „op de landrente-plichtigen leggen dan in de andere, — het al of „niet bestaan der gelegenheid om winstgevende tweede gewassen „te planten enz.

„Aan het in rekening brengen van die verschillende omstandig„heden was het te danken, dat de aanslag der landrente vòòr „1873, hoeveel onregelmatigs daarin ook viel op te merken, over „'t algemeen niet onbillijk en veelal met het belastingvermogen „der inlandsche bevolking vrijwel geëvenredigd was.

„Volgens de nieuwe regelingen nu, mogt niet op de productie„kosten, noch op de heeren- en cultuurdiensten, noch op de gelegen„heid om tweede gewassen te planten, worden gelet, maar moest „uitsluitend rekening worden gehouden met de gemiddelde bruto„opbrengst der gronden en met den gemiddelden laagsten prijs „van het hoofdgewas over eenige jaren. Het laat zich begrijpen „dat hieruit groote en weinig billijke veranderingen in de bestaande aanslagcijfers moesten voortvloeien".

Na het fiasco door de regeling van 1872 bij de vaststelling van den vijfjarigen aanslag '73—'78 gemaakt, liet het zich aanzien, dat, na afloop van dit tijdvak „bezwaarlijk een tweede aanslag

„volgens de nieuwe voorschriften zou kunnen bevolen, en dat deze „dus vóór het jaar 1878 door andere voorschriften zou moeten vervangen worden." (K. V. '78)

Opmerkelijk was het, dat in nagenoeg alle daaromtrent ingewonnen adviezen „de noodzakelijkheid werd aangetoond om er „voor te waken dat geen nieuwe regelingen werden uitgevaardigd, „die er toe zouden leiden dat in het *bedrag*, [1]) 't welk van de „landrenteplichtigen gevorderd werd, een beduidende wijziging „werd gemaakt, *Allen* [1]) verlangden dat het gevolg van nieuwe „regelingen mocht zijn: *bestendiging* in het algemeen *van den* „*geldenden aanslag*." [1]) — Aldus is geschied (vide ordonnantie dd°. 11 Maart '78 Stbl. 110).

Men ziet, behalve de ondoelmatigheid van een zuivere grond- of oogstbelasting, blijkt uit de belastinggeschiedenis van Java, dat de langs approximatieven weg verkregen bepaling van de financieele draagkracht der bevolking en een daarop berustende aanslag, geenszins zoo in de lucht zwevende zijn als de voorstanders van een stelsel van grondbelastingen voor Sumatra's Westkust wel willen doen gelooven. We komen daarop voor de hoofdzakelijke belasting terug.

Om nog even bij de geschiedenis der landrente te blijven: Zij werd na '78 en wordt nog in hoofdzaak volgens het stelsel van admodiatie geheven, slechts beschikken we over veel meer gegevens dan vroeger, die het veld der gissingen steeds nauwer afpalen. Intusschen gebrek aan eenheid en vooral gebrek aan technisch betrouwbaar personeel voor de verzameling dier gegevens bleef de waarde daarvan beperken.

„Eindelijk" — aldus Mr. van Deventer op blz. 133 deel I der Koloniaal Economische Bijdragen — „had men begrepen, dat er „slechts één weg was om in het bezit te geraken van juiste „gegevens, betreffende de grondslagen waarop de landrente diende „te steunen: opmeting der gronden door deskundig personeel en „verdere onderzoekingen door speciaal daarvoor aangewezen „ambtenaren van het binnenlandsch bestuur.

„Hoe *kostbaar* en *tijdroovend* ook, hiertoe werd, na een in 1889 „in de afdeeling Tjiandjoer genomen proef, besloten en op de „resultaten bouwde de Indische regeering in 1896 een nieuwe „landrente-ordonnantie bestemd om in de Preanger te werken en

[1]) Cursiveering van mij; Boudewijnse en Van Soest, de Indo-Nederlandsche Wetgeving, blz. 245.

„welker gronddenkbeelden ongetwijfeld, naarmate men elders „op Java met het onderzoek vordert, ook daar toepassing zullen „vinden".

Welke die grondslagen zijn?

Loslating van het *in de toepassing onmogelijk gebleken* [1]) van een *uniforme heffing*, „maar voor sawahs en als daarmee „verbandhoudende ook voor de overige gronden een heffing *hooger* „of *lager naarmate van den economischen toestand der desa* [1]), „begrensd door een vastgesteld maximum en minimum."

Desa'sgewijze wordt het percentage der heffing van de opbrengst van sawah's en droge gronden, naar gelang van de algemeene draagkracht der bevolking door den Gouverneur-Generaal vastgesteld. Het karakter der landrente van een algemeene inkomstenbelasting, of van een vermenging van grond- en inkomstenbelasting zoo men wil, is hiermede uitdrukkelijk behouden.

Het is mij niet duidelijk hoe de heer de Vogel, waar hij een *uniform* percentage wil heffen van de opbrengst der velden, slechts rekening houdend met den gemiddelden padiprijs, zijn stelsel een analoge regeling als de in de Preanger geldende noemen kan, wel is zijn ontwerp in beginsel overeenkomstig de jammerlijk mislukte landrenteregeling van 1872.

Mij dunkt uit de landrente-geschiedenis op Java mogen we drieërlei conclusie trekken:

1°. dat een zuivere grond- of oogstbelasting in ons weinig samengesteld belastingstelsel geen billijke heffing is te achten;

2°. dat vertrouwbare gegevens voor een zoodanige belasting niet dan ten koste van veel geld en tijd door technisch personeel zijn te verzamelen;

3°. dat langs approximatieven weg zeer goed de belastingdraagkracht der bevolking te bepalen is.

Wel is voor de Preanger het gevolg der opmetingen en onderzoekingen een aanmerkelijke verhooging van de landrente geweest, maar reeds van te voren was het bekend, dat de landrente hier veel lager was dan elders op Java. Ten aanzien van den uitslag der elders te houden onderzoekingen wordt al à priori aangenomen, dat die *niet* zullen en mogen leiden tot een verhooging van den aanslag in het algemeen [2]).

---

[1]) Cursiveering van mij.

[2]) Vgl. Mgr. Van Deventer, Kol. Ec. Bijdragen, deel I, blz. 137.

Op de debetzijde van belastingen op de producten van den grond hebben we nog als algemeen bezwaar te boeken (de speciale schaduwzijden aan die belastingen voor Sumatra's Westkust verbonden zijn in het vorig hoofdstuk uiteen gezet): de ruime gelegenheid, die daarbij aan het in den regel niet zeer hoog staand personeel met den aanslag belast, de z.g.n. collecteurs, tot knoeierij wordt gegeven.

Een sterk staaltje werd mij hiervan van Celebes verteld door iemand, die daar geruimen tijd diende. Hoewel ook door anderen bevestigd, heb ik daarvan echter niets in de koloniale verslagen kunnen vinden en geef het dus met eenige reserve.

In het begin der negentiger jaren, gaf de controleur van Pangkadjene, Van de Wetering, het werk van zijn belasting-personeel niet vertrouwend, zich eens de moeite zelf den heelen aanslag over te doen en kwam toen voor zijn betrekkelijk kleine onderafdeeling tot een zeer groot bedrag, waarvoor het Gouvernement was benadeeld. Het verschil was zoo groot, dat om utiliteitsredenen de hoogere aanslag niet werd gehandhaafd.

Op Timor, waar ook een rijstbelasting heeft bestaan, kwam hoe langer hoe minder binnen tot de geheele belasting ten slotte maar is afgeschaft [1]).

De knoeierijen waaraan bij het innen der hoofdelijke belasting sommige hoofden in Palembang zich schijnen schuldig te maken, behoeven, we zagen het, voor Sumatra's Westkust niet te worden gevreesd.

Waar elders oogstbelastingen geheven worden: Celebes, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Bali en Lombok, moeten noodwendig de bezwaren ondervonden worden als in '73 op Java ontmoet, tenzij met de bepalingen de hand wordt gelicht; dat zij niet zijn een aan het volksinkomen evenredige belasting, den fiscus benadeelen, leert de vergelijkende staat. Op Celebes en in de Z. & O. afdeeling van Borneo worden deze bezwaren eenigszins goed gemaakt door de naast de vertiening geheven hoofdelijke belasting. Op Bali en Lombok moeten, bij gebreke daarvan, die nadeelen zich dubbel doen gevoelen en is, vooral in het belang van den fiscus, herziening van het daar heerschend belastingstelsel urgent te achten.

Zijn dus ook in het algemeen zuivere grond- of oogstbelastingen

[1]) Mededeeling van den Gouverneur van S. W. K., F. A. Heckler.

als hoofdbelastingen in ons enkelvoudig stelsel van directe heffingen veroordeeld, dan rest ons nog de vraag of aan een gemengde grond- en inkomstenbelasting als de Preangerregeling, dan wel aan een hoofdelijke belasting als volgens het Bovenlandsche voorstel de voorkeur te geven is.

Het verschil tusschen beiden is niet anders dan dat de hoofdelijke belasting zich vergenoegt met een aanslag maar approximatieve gegevens, terwijl de Preanger regeling door jaren lange kostbare onderzoekingen voor dien aanslag een hechtere basis schept.

Hoe wenschelijk het in vele opzichten zijn zou den laatsten weg te bewandelen, we hebben geen tijd en geen geld om nogmaals een tiental jaren dure onderzoekingen te doen plaats hebben, voor eindelijk met de reeds zoo lang verschoven belastingheffing voor Sumatra's Westkust een aanvang wordt gemaakt. Ook moet men de waarde van een belastingbasis naar stelselmatig verzamelde gegevens tegenover een bij benadering vastgestelden aanslag niet overschatten.

Reeds bij de behandeling der landrente op Java zagen we hoeveel waarde daar aan den bij admodiatie vastgestelden aanslag wordt gehecht. De stelselmatig verzamelde gegevens moeten al van een uitnemend gehalte en zeer volledig zijn, zullen zij een beteren maatstaf voor de belastbaarheid der bevolking leveren dan een hoofdelijke belasting naar het ontworpen systeem en niet voor de toepassing, als zoo herhaaldelijk op Java—de gegevens van 1879-1884, onder leiding van Dr. Sollewyn Gelpke verzameld — onbruikbaar blijken. Dit moge boud klinken, we hebben voor de vaststelling van den aanslag der hoofdelijke belasting in de dagelijksche belastinggeschiedenis van andere gewesten zeer waardevolle gegevens. Waar we zien dat het bedrag door verschillende volkeren van den archipel, die onder normale omstandigheden leven als Javanen, Lampongers, Benkoeleezen, Palembangers, aan directe belastingen jaarlijks opgebracht, afwisselt tusschen 3 à 4 en *f* 7.— gemiddeld per werkbaren man, daar hebben we de uiterlijke welvaart dier volkeren slechts met de Westkust te vergelijken om met vrij groote zekerheid het bedrag te kunnen bepalen, dat als *normaal gemiddelde* door den Maleier ter Westkust kan worden opgebracht. We hebben nog een waardevol gegeven in het berekend te kort dat de uitgaven op de gewestelijke begrooting laten [1]), het

---

[1]) Zie o. a. December-aflevering *Ind. Gids* 1904, blz. 1802.

kan geen bovenmatige eisch zijn aan een bevolking, die een mate van welvaart heeft bereikt als de Sumatraansche, den eisch te stellen: Gij zult uwe eigen huishoudkosten voldoen!

Deze beide factoren beperken het bedoelde normaal gemiddeld belastingbedrag binnen zeer enge grenzen. Dit gemiddeld bedrag vaststaande, hebben we, vooral voor den eersten aanslag, slechts een vaste commissie van eenige ontwikkelde, zoo met de kust als elders bekende personen noodig om in den gemiddelden aanslag de noodige schakeeringen te brengen.

Die schakeeringen kunnen, behalve op de hoofdplaatsen, waar een gewone bedrijfsbelasting als voor inlanders te Palembang (hoofdplaats) met individueelen aanslag zeer goed mogelijk is, noodwendig slechts groepsgewijze worden aangebracht. De ontwerp-ordonnantie (Bovenlandsch voorstel) nam hiervoor: de *negeri* en hare onderdeelen (art, 4), als hoedanig desverlangd de familiën (boewahproet) als kleinste eenheden kunnen worden beschouwd.

In dicht bevolkte streken zal een teruggaan tot de families wel niet mogelijk blijken en daar zouden we dan volgens den heer de Vogel tot de „schreeuwende onbillijkheid" vervallen dat personen, tot een zelfde belastinggroep behoorend en uitteraard niet precies hetzelfde inkomen hebbend, voor een zelfde bedrag worden aangeslagen. Deze „schreeuwende onbillijkheid" acht ik een van de voordeelen van het stelsel:

1°. loopen binnen het zelfde bewoningscomplex de inkomsten niet zoover uiteen, behoeven althans niet zoover uit een te loopen. Het gemiddeld inkomen wordt voor de werkbare mannen, naast het door hen uit de opbrengst der vaste goederen getrokken voordeel, grootendeels bepaald door de gelegenheid die er voor hen bestaat tot geld verdienen, tot productiefmaking van hun arbeidskracht en die zal binnen een zelfde complex voor allen vrijwel gelijk staan;

2°. zou ik er voor een vruchtbaar en nog vrij dun bevolkt land als Sumatra's Westkust, waar de bevolking zich geenszins door bovenmatige inspanning een vrij groote mate van welstand heeft veroverd, zelfs weinig bezwaar hebben tegen een hoofdgeld met enkele klassen, als vergoeding voor de zorgen, die de staat zich in het algemeen belang voor allen getroost.

Belasting voor den trage „op zijne gezonde armen en beenen" (Mr. Willinck), op de gelegenheid, die hij heeft om zich het noodige voor zich en den staat te verdienen, acht ik beter voor Sumatra's

Westkust en alle streken die in dezelfde omstandigheden verkeeren, dan een angstvallige heffing van verkregen arbeids- en kapitaal- winst alleen. Een voordeel van dit systeem van hoofdelijke belasting acht ik het zelfs, dat daarbij, bijwijze van premie op arbeidzaamheid en initiatief, in de binnenlanden (op de hoofdplaatsen zijn concurrentie en strijd om het bestaan genoegzame prikkels), tijdelijk onbelast blijft het exceptioneel door bijzondere inspanning verworvene.

Van belang is 't voor de kwestie der belastingkeuze kennis te nemen van de maatregelen onlangs op Madagascar genomen (ook vermeld in het Koloniaal Weekblad van 23 Februari jl. „De toestand op Madagascar") waar, met ingang van 1 Januari dezes jaars, de landrente voor rijstvelden van 15 tot 4 franken is verminderd, tegen verhooging van de daar geheven hoofdelijke belasting en zulks om den *belemmerenden invloed* weg te nemen die *van de landrente op de ontginningslust der bevolking bleek uit te gaan.*

Bovengenoemd artikel in het *Koloniaal Weekblad* vermeldt nog dat op Madagascar behalve een hut- of huisbelasting, afwisselend van 1 tot 5 francs 's jaars, van iederen mannelijken inboorling boven de 16 jaar, niet geheel onbekwaam om belasting te betalen, een hoofdelijke belasting geheven wordt van 10, 15 tot 20 francs per jaar *naar mate van de streek waar zij geheven wordt* dus geheel gelijk aan het systeem der concept-ordonnantie voor Sumatra's Westkust, volgens het Bovenlandsche voorstel in een groepsgewijze aanslag met individueele belastingplichtigheid.

Mr. Fock schrijft op blz. 72 & 73 *Kol. Econ. Bijdragen* IIIe deel, waar hij de lasten behandelt aan eventueele *Javaanschen* kolonisten in de Buitenbezittingen op te leggen: „Daar bij de keuze van het „aan te nemen belastingstelsel mijns inziens getracht moet worden „naar een zoo *eenvoudig* mogelijk systeem, meen ik de invoering „van de landrente, in navolging van Java, bepaald te moeten ontraden.

„De landrente veroorzaakt zooveel omslag en gaat met zooveel „moeilijkheden gepaard, dat deze belasting zich al zeer weinig voor „immigranten-kolonies eigent. De heffing van een hoofdgeld „naar het voorbeeld van de hoofdelijke belasting in de Lam„pongsche districten, zoo noodig gewijzigd, lijkt mij het meest „aanbevelenswaardig."

„Onze fout is het dat we alles *te mooi* willen hebben!" (Kapt. Colijn). Met uiterst beperkte hulpmiddelen hebben we in onze koloniën een reuzentaak te volbrengen, wanneer we die niet practisch aanvatten, maar alles in de puntjes willen hebben, komen we er nooit, vervallen we tot een jacht naar idealen met absoluut onvoldoende hulpmiddelen, wat slechts kan uitloopen op gemodder en teleurstelling.

Een eenvoudige bevolking als van onzen archipel is bovendien met eenvoudige door haar begrepen bestuursregelingen het meest gebaat.

Willen we hier nu mee zeggen dat met een hoofdelijk belastingstelsel als het ontworpene aan alle denkbare wenschen is voldaan, dat wij ons daar verder bij neer kunnen leggen? — geenszins! Hoewel overtuigd dat een met zorg gekozen commissie zeer wel slagen zal in de vaststelling van een billijken aanslag voor Sumatra's Westkust en met voorlichting der plaatselijke ambtenaren, in de repartitie daarvan onder de belastingschuldigen, dat die aanslag in den loop der jaren gaandeweg verbetert, vrij nauwkeurig aan de draagkracht der bevolking beantwoorden zal, zoo is ook voor deze belasting een nauwgezette verzameling van gegevens, zoowel omtrent het hoofdbedrijf der bevolking, de landbouw, als omtrent andere factoren die haar oeconomischen toestand bepalen, zeer wenschelijk te achten. Met de uitkomsten van dit onderzoek kan, wanneer het een ruimen graad van uitgebreidheid en nauwkeurigheid bereikt heeft, rekening worden gehouden. Intusschen — gelijk op Java — meer perequatie van den druk dan wijziging van den totaal-aanslag zullen we waarschijnlijk van de uitkomst dier onderzoekingen te wachten hebben. Of we, gegeven dit relatief nut van het onderzoek voor de belasting, de zeer bevredigende resultaten met hoofdelijke belastingen met approximatieven aanslag elders behaald, bij den nood ten slotte van de schatkist, veel kans hebben dat dit onderzoek op de eenig ware manier: middels technisch en afzonderlijk daarvoor aangewezen personeel, al dadelijk zal worden aangevat, mag aan gegronden twijfel onderhevig geacht worden, maar daarom gaat het nog niet aan de regeering dezen weg *op te willen dringen* middels een belastingstelsel dat in het algemeen te veroordeelen, voor de bevolking van Sumatra's Westkust een ramp te achten ware (een zuivere grond- of oogstbelasting).

AANHANGSEL.

De koffiecultuur na de invoering der belasting.

Zoowel bij een grond- als bij een hoofdelijke belasting is het mogelijk in streken waar de gedwongen koffiecultuur voor het Gouvernement bevredigende resultaten afwerpt, de bevolking van een directe heffing uit te sluiten en daar de cultuur-belasting te handhaven.

Tegen alle handhaving van de dwangcultuur heb ik, meen ik, goede gronden aangevoerd in mijn opstel „Koffiecultuur en Belasting ter Sumatra's Westkust" (*Ind. Gids*, Nov. en Dec.-afl. 1904). De heer Ockerse verdedigt die meening met warmte [1]) en ook het Bovenlandsche voorstel wil voor heel het gewest de invoering eener hoofdelijke belasting tegen geleidelijke vrijlating der koffiecultuur, met dien verstande, dat de dwangcultuur als belastingmiddel van stonde af ophoudt te bestaan, de bevolking slechts in haar eigen belang gedwongen wordt waardevolle aanplanten te blijven onderhouden. terwijl haar de gelegenheid gedurende nog eenige jaren geopend blijft het koffie-product tegen een beschermprijs in de Gouvernementspakhuizen te leveren.

Nu valt het niet te ontkennen, dat in enkele, zij het steeds schaarscher wordende streken en negeriën, de gedwongen cultuur het Gouvernement *meer* oplevert dan men middels een geldelijke belasting zou *durven* eischen en is daarom de vraag gedaan:

doen we, gegeven de onwil der bevolking om, ook daar waar de conversie voor haar een voordeelige zou zijn, in de vervanging van de dwangcultuur door een directe geldelijke heffing toe te stemmen, niet beter in het belang van de schatkist daar de cultuurbelasting te handhaven?

M. i. driewerf neen!

Gesteld men ging hiertoe over dan zou men òf ter bescherming van de belangen van den fiscus in heel het gewest het Gouvernements leveringsmonopolie moeten handhaven en daarmede buiten de kringen, waar de koffiecultuur verplicht blijft, de cultuur noodwendig te gronde richten, òf, bij opheffing van het leveringsmonopolie elders, een degelijken en vrij kostbaren bewakingsdienst moeten organiseeren om tegen onttrekking op groote schaal van koffie aan het leveringsmonopolie te waken.

[1]) Bat. Nieuwsblad.

In beide gevallen handhaaft men de bestaande, schromelijke onbillijkheid der cultuurbelasting: dat de nijvere koffie-planter een bovenmatige belasting, de trage — wellicht een rijke padiboer of veehouder — niets of weinig aan den fiscus betaalt.

Behalve het voorbeeld door mij aangehaald van een overmatige belasting in koffie gedurende een reeks van jaren door de arme negeri Ajer Abang opgebracht [1]) geeft de toelichting op de concept-ordonnantie voor een hoofdelijke belasting in de Padangsche Benedenlanden van 1896 een nog sterker voorbeeld ten aanzien van enkele negeriën in het Painansche.

De koffiecultuur is daar nagenoeg alleen nog van beteekenis in Pantjang Tabal en Ngalan Gadang, waar „in de laatste 10 jaren", — dus van 1886-1896 — „gemiddeld ruim 4 pikol per cultuur-„plichtige 's jaars werd ingeleverd", vormend een jaarlijksch belastingbedrag van ± *f 120.— per werkbaren man*, terwijl het verder heet:

„Maar aangezien de koffiecultuur voor de bevolking van die „twee negeriën het voornaamste, bijna eenige middel van bestaan „is, is zij wellicht de *minst welvarende* [2]) van de geheele afdeeling „Painan en is zij genoodzaakt buiten hare woonplaats werk te „gaan zoeken".

Heb ik hier iets bij te voegen? Mogen we, al was de nood van de schatkist nog dubbel zoo groot, dergelijke ongerechtigheden doen voortduren, ons verschuilen achter de domheid eener eenvoudige bevolking, die in verhard conservatisme, uit wantrouwen of hoe dan ook: „zelve niet anders wil"?

Stel die bevolking een jaar in de gelegenheid haar koffie tegen de volle marktwaarde te verkoopen onder inhouding van een billijk belastingbedrag van *f* 6 à *f* 8 per werkbaren man en vraag haar dan nog eens of ze terug wil naar de dwangcultuur!

Op andere gebreken, het dwangstelsel aanklevende, waaronder de belemmering, zoo voor de inlandsche cultures als voor de Europeesche landbouwindustrie, een belangrijke plaats inneemt, is reeds meermalen gewezen.

De heer J. Ballot, op dit punt mijn geachte tegenstander, pleegt voor het behoud van de dwangcultuur aan te voeren:

---

[1]) *Ind. Gids*, Nov.-aflevering 1904, blz. 1618.

[2]) Cursiveering van mij.

„Wanneer iemand vermeerdering van inkomsten zoekt, zal hij „dan beginnen met zijn bestaande inkomsten over boord te gooien „om zich in een onzekere toekomst te werpen"?

Wanneer hij zekerheid heeft, dat die toekomst hem meer zal opbrengen dan zijn huidige betrekking — zeer zeker! En dat de hoofdelijke belasting meer op zal brengen dan een half millioen (alleen in de koffiestreken) mag toch zonder schroom worden aangenomen.

Naast de bestaande cultuurbelasting een nieuwen eisch te doen is niet verstandig. Een daad van goede politiek, een daad van rechtvaardigheid tevens jegens de koffieplanters, die zoolang alleen hebben bijgedragen tot de publieke kosten, zal het zijn: den spiering weg te werpen, om den kabeljauw te vangen.

Tegenover 's heeren Ballot's voorbeeld stel ik een werkgever, die zich genoodzaakt ziet meer arbeid van zijn ondergeschikten te vorderen. Is hij verstandig, dan schaft hij als tegenwicht een kluitje meer in de middagpap, dat komt de stemming ten goede en verhoogt de werkkracht.

We zullen vooral tegenover de bevolking der Bovenlanden zooveel sterker staan als we tegen den belastingeisch een waardig equivalent hebben over te stellen, waardig voor de bevolking ook door de verlossing van veel nutteloozen arbeid, verveling en verdriet.

Accepteert men, om deze schaduwzijde aan een handhaving van het bestaande dwangsysteem verbonden te ontgaan, den alternatieven belastingeisch: „koffie of geld!" dan moet de waardeverhouding tusschen beiden nagenoeg, althans op den duur, gelijk gesteld worden en vervalt de gelegenheid om middels de koffiecultuur een bovenmatige heffing voor den fiscus te doen en daarmee het voornaamste voordeel aan een partieel behoud van de dwangcultuur verbonden. Blijft dan alleen het voordeel dat den goeden koffieplanters, voor een belangrijk deel te zoeken in de arme en min ontwikkelde bergstreken, een gemakkelijke betalingswijze zou geboden worden. Ik voorspel echter een allernadeeligsten invloed op de koffiecultuur van een gedwongen kostelooze inlevering van een zekere hoeveelheid product; men bereikt het beoogde doel evenzeer en op voor de cultuur veel minder nadeelige wijze door te eischen: „*geld*", daarnevens stellende een zoo hoog mogelijke beschermprijs voor de koffie te goed te doen, waaruit dan elke nijvere koffieplanter gemakkelijk zijn belasting betalen kan. In het eerste

geval zal de haat tegen de dwangcultuur slechts worden versterkt, in het tweede èn de nieuwe belastingeisch, èn de verhoogde inkoopsprijs (als hoedanig, vooral in den eersten tijd, de bevolking den beschermprijs beschouwen zal) een dubbelen prikkel vormen tot herbeoefening der cultuur.

Bij loslating van de koffiecultuur als belastingmiddel is tegen een *voorloopige* handhaving van den dwang tot onderhoud van waardevolle plantsoenen, tot pluk en bereiding van alle product, als overgangsmaatregel tot een geheel vrije cultuur, bezwaar gemaakt, omdat dan alle wettig motief voor strafbedreiging zou komen te vervallen. Hoewel in het algemeen juist, geloof ik toch dat dit bezwaar geen belemmering behoeft te zijn voor een *tijdelijke* handhaving van *bestaande* bepalingen, waar een zoo groot belang als het behoud van een waardevolle volkscultuur op het spel staat, temeer waar we kunnen wijzen op een strafbaarstelling bij politiekeur o. a. van verwaarloozing en niet-omheining van erven. Wel betreden we hier het gebied der hygiëne, maar voor min of meer afgezonderd wonenden komen deze voorschriften toch ook neer op een bescherming door de wet tegen de nadeelige gevolgen van eigen onverschilligheid en luiheid.

Desnoods zou ook zonder strafbepalingen, langs administratieven weg de vrijgelaten koffie-cultuur wel tegen verwaarloozing te beschermen zijn, maar de eerste weg is zekerder en daarom verre verkieselijk.

In Toba en Silindoeng is de in 1892 [1]) geheel vrijgelaten koffiecultuur sedert niet onaardig vooruit gegaan, in meer dan een residentie op Java daarentegen, door de plotselinge opheffing van alle dwang totaal verdwenen.

MANINDJAU, 7 Juli 1905.

[1]) Stbl. No. 249.

GROND-BELASTINGEN.

Gewesten.	Aantal volwassen mannen volgens volks-telling 1900.	1900. Aanslag.	1900. Opbrengst.	1900. Opbrengst per volwassen man.	1901. Aanslag.	1901. Opbrengst.	1901. Opbrengst per volwassen man.	1902. Aanslag.	1902. Opbrengst.	1902. Opbrengst per volwassen man.
Celebes en Onderhoorigheden.										
Vertiening op h. rijstgewas en Tesang heffing.	123.124	*f* 179.600	*f* 106.416	*f* *0.86*	*f* 197.170	*f* 222.455	*f* *1.80*	*f* 100.236	*f* 131.903	*f* *1.07*
Hoofdgeld van hen die geen vertiening betalen.		127.745	„ 138.422	„ *1.12*	„ 126.616	„ 127.794	„ *1.03*	„ 123.296	„ 120.966	„ *0.98*
Totaal . . .		*f* 307.345	*f* 244.838	*f* **1.98**	*f* 323.786	*f* 350.294	*f* **2.83**	*f* 223.532	*f* 252.869	*f* **2.05**
Boeleleng en Djembrana.										
Sawahbelasting	38.000[1])	„ 155.958	„ 138.087	„ *3.60* [1])	„ 149.637	„ 130.385	„ *3.43* [1])	„ 158.597	„ 168.954	„ *4.45* [1])
Belasting op de Tegalvelden en tuinen . . .		31.634	„ 28.325	„ *0.73* [1])	„ 28.712	„ 31.819	„ *0.83* [1])	„ 31.045	„ 32.289	„ *0.85* [1])
Totaal . . .		*f* 187.592	*f* 166.412	*f* **4.33** [1])	*f* 178.349	*f* 162.204	*f* **4.26** [1])	*f* 189.642	*f* 201.243	*f* **5.30** [1])
Lombok.										
Sawah belasting.	90.000 Schatting volg telegr ontv. ber. van Contr. Darlang.	„ 127.132	„ 127.423	„ *1.41*[5]	„ 135.729	„ 116.704	„ *1.30*	„ 139.132	„ 183.864	„ *2.04*
Belasting op de Tegalvelden en tuinen . . .		„ 22.793	„ 22.800	„ *0.25*	„ 24.800	„ 24.722	„ *0.27*	„ 22.022	„ 20.298	„ *0.22*
Totaal . . .		*f* 149.925	*f* 150.223	*f* **1.67**	*f* 160.529	*f* 141.426	*f* **1.57**	*f* 161.154	*f* 204.162	*f* **2.26**
Z. en O. afdeeling van Borneo.										
Belasting o/h rijstgewas.	156.609	„ 214.858	„ 160.083	„ *1.02*	„ 194.501	„ 214.468	„ *1.37*	„ 92.260	„ 182.350	„ *1.16*
Hoofdel. bel. v. h. die geen „poeloehan" betalen.		„ 302.866	„ 243.865	„ *1.55*	„ 304.323	„ 303.889	„ *1.94*	„ 308.619	„ 268.009	„ *1.71*
Totaal . . .		*f* 517.724	*f* 403.948	*f* **2.57**	*f* 498.824	*f* 518.357	*f* **3.31**	*f* 400.879	*f* 450.359	*f* **2.87**
Verhouding in de belastingopbrengst van ladangs en tuinen tot die van Sawahs:										
Boeleleng en Djembrana			1 : 5			1 : 5			1 : 5	
Lombok			1 : 5			1 : 5			1 : 5	

HOOFDELIJKE BELASTINGEN.

Gewesten.	Aantal volwassen mannen volgens volks-telling 1900.	1900. Aanslag.	1900. Opbrengst.	1900. Opbrengst per volwassen man.	1901. Aanslag.	1901. Opbrengst.	1901. Opbrengst per volwassen man.	1902. Aanslag.	1902. Opbrengst.	1902. Opbrengst per volwassen man.
Benkoelen	42.627	*f* 154.554	*f* 148.427	*f* *3.48*	*f* 178.913	*f* 129.571	*f* *3.04*	*f* 154.877	*f* 148.424	*f* *3.48*
Lampongs	42.700	„ 181.035	„ 185.893	„ *4.35*	„ 186.268	„ 179.082	„ *4.20*	„ 186.638	„ 162.456	„ *3.80*
Palembang	184.140	„ 1.093.382	„ 1.095.816	„ *6.—* [2])	„ 1.117.230	„ 1.084.965	„ *5.90* [2])	„ 1.132.054	„ 1.139.435	„ *6.20* [2])
Minahassa	50.907	„ 171.648	„ 174.273	„ *3.41*	„ 176.337	„ 178.700	„ *3.50*	„ 179.942	„ 179.942[3])	„ *3.53*

[1]) Deze voor de opbrengst eener oogstbelasting mooie cijfers mogen niet meetellen omdat noot h blz. 16/17 Bijl. A, K. V. 1902 vermeldt. „De vermelde cijfers (aantal werkbare mannen) hebben alleen betrekking op *die gedeelten* van de afdeeling Boeleleng en Djembrana waaromtrent nauwkeurige gegevens konden worden verstrekt." Het *aantal* opgegeven *volwassen mannen* (38.000) is dus *te klein* en daardoor het *cijfer* der *gemiddelde belastingopbrengst te hoog*.

[2]) Bij deze berekening van het gemiddeld opgebracht hoofdelijk belastingbedrag in Palembang buiten de hoofdplaats, in aanmerking te nemen, dat weduwnaars en ongehuwden de helft en minder van den vollen aanslag betalen (art. 11 alinea Stbl. 1877 No. 197). Het gemiddeld belastingbedrag voor vol-belastingschuldigen bedraagt *f* 7 à *f* 8.

[3]) Gelijk genomen aan het aanslagcijfer omdat de opgave in het K. V. 1903 F. F. IX wel onderscheid maakt tusschen den aanslag voor de Minahassa en Gorontalo maar slechts een voor beide landschappen gemeenschappelijk [illegible]

Nadere berichten omtrent den Hedjaz-Spoorweg.

Konstantinopel, 12 September 1905.

In het begin dezes jaars werd per keizerlijke iradee bepaald, dat voortaan op den jaardag der troonsbestijging van den Khalief-Sultan (1 September) de Hooge Commissie voor den Hedjaz-Spoorweg den Beheerscher der Geloovigen eene afrekening der ontvangsten en uitgaven en een jaarverslag over den stand der werkzaamheden en over de exploitatie van het voor het verkeer reeds opengestelde gedeelte tot dien datum zal aanbieden; bestemd om daarna openbaar gemaakt te worden.

De Commissie heeft zich ditmaal zeer nauwgezet van die opdracht gekweten, en is vooral haar verslag uitgebreider en daardoor ook belangrijker dan dat verleden jaar in April uitgegeven, hetwelk liep tot $\frac{\text{29 Februari}}{\text{13 Maart}}$ 1904, en waaruit in de Mei-aflevering 1904 van *De Indische Gids*, op blz. 741, de voornaamste cijfers en bizonderheden zijn medegedeeld.

Uit de nu voor ons liggende opgaven blijkt dat tot $\frac{\text{31 Juli}}{\text{13 Augustus}}$ l.l. voor den spoorweg is ontvangen 205.151.729 piasters, ruim $22^1/_2$ millioen gulden (132.637.027 piasters, ruim $14^1/_2$ millioen gulden tot 13 Maart 1904); waaronder 87.474.987 piasters aan giften, de opbrengst van den verkoop van de ten behoeve van den spoorwegbouw afgestane huiden der ter gelegenheid van het Koerban-Baïram-feest geofferde schapen inbegrepen (74.215.380 op 13 Maart 1904); en 3.469.034 piasters (476.956 tot 13 Maart 1904 over 182 K.M.) ontvangsten uit reizigers- en goederenvervoer over de gemiddeld 520 (460 op de hoofdlijn, en 60 op de lijn van Haïffa) in exploitatie geweest zijnde kilometers.

De als vaste inkomsten voor den spoorweg aangewezen inhouding van 10 % op alle staatstraktementen, salarissen en soldijen over de maand Mei; opbrengst van het zoogenaamde Hedjaz-zegel, verplicht op verschillende officiëele documenten; en bijdrage van de Landbouwbank, hebben tot 13 Augustus te zamen beloopen

80.489.725 piasters. Den spoorweg is daarmede eene vaste jaarlijksche inkomst verzekerd van ongeveer 33 000.000 piasters, of ruim $3^1/_2$ millioen gulden.

De uitgaven aan salarissen, werkloonen, materieel, bouw- en exploitatiekosten, enz. hebben 165.668.900 piasters bedragen; terwijl aan kosten, niet rechtstreeks bestemd voor den bouw of de exploitatie, als: kosten voor het inzamelen van giften, brand- en geldverzekering, kosten van het slaan der medaljes voor gevers en andere zich verdienstelijk gemaakt hebbende personen, en schadeloosstellingen aan door de opening van den spoorweg in hun bedrijf benadeelde personen (voornamelijk Bedoeïenen-stammen, die men op die wijze te vrind wil houden), nog te zamen 2.469.043 piasters zijn betaald. De uitgaven hebben dus in 't geheel 168.137.943 piasters bedragen; en bleef er alzoo op $\frac{31 \text{ Juli}}{13 \text{ Augustus}}$ l.l. nog 37.013.786 piasters, zegge ongeveer 4 millioen gulden in kas, bestemd en beschikbaar voor den spoorweg.

Het jaarverslag meldt dat op dien datum de hoofdlijn gereed was tot Batn-el-Gheul, 63 K.M. bezuiden Maän gelegen (523 K.M. van Damaskus) in een moeilijke, zeer bergachtige streek. De verbindingslijn van Dera (123 K.M. van Damaskus) naar de haven Haïffa aan de Syrische kust, 166 K.M. lang, mag insgelijks als zoover gereed worden beschouwd, dat zij eerlang in haar geheel voor het verkeer geopend zal kunnen worden. Verder is de aardenbaan gereed tot Kalet-el-Mudevoi, 45 K M. bezuiden Batn-el-Gheul; terwijl de lijn nog 35 K.M. verder, tot Zat-el-Hadja, is uitgebakend.

De bouwkosten hebben tot nu toe rond 2245 Turksche ponden, 24.695 gulden, per kilometer bedragen, welk hooger bedrag dan in het vorige verslag aangegeven (1593 Turksche ponden) is toe te schrijven aan de vele dure kunstwerken: tunnels, viaducten en groote bruggen, noodig geweest op de verbindingslijn van Haïffa; zoodat daar de bouwkosten per kilometer ruim 3000 T. P. hebben beloopen.

In het geheel zijn er nu op de hoofd-, zoowel als op de verbindingslijn 1965 groote en kleine bruggen gelegd of gebouwd, waaronder 7 ijzeren (2 van 50 meter en 4 van 110 meter op de Haïffa-lijn; en 1 van 15 meter op de hoofdlijn), en 8 tunnels geboord van 227 tot 40 meter. Twee groote werkplaatsen zijn aangelegd te Dera en te Haïffa, 2 groote en 39 kleine stations-

gebouwen zijn gereed, evenals twee karavan-serail's voor de werklieden, verschillende douane- en goederenloodsen, machinebergplaatsen, 21 groote waterhouders voor de voeding der locomotieven enz.

Het rollend materieel bestond op 13 Augustus l.l. uit 30 groote en kleine locomotieven, 30 waggons voor reizigers, 347 goederenwagens, 7 bagagewagens, 100 zand- en werkwagens, 2 waterwagens (voor drinkwater op de lijn door de 90 K.M. waterlooze streek benoorden Maän) en dan nog een rijdende moskee. Dit is een prachtig rijtuig in het Marine-arsenaal alhier vervaardigd, van binnen rijk gemeubeld en voorzien van kunstig gecalligrafeerde Koranspreuken betrekking hebbende op de verplichte bedevaart naar de Heilige Plaatsen van den Islam, van een kompas en draaibare *Mihrab*, opdat die steeds bij het houden van het gebied nauwkeurig de richting naar de *Kaäba* te Mekka zal kunnen aangeven, alsmede van de noodige inrichtingen tot het volvoeren der voorgeschreven wasschingen.

Dat de Hedjaz-spoorweg, naarmate ze verder gereed komt, niet alleen een weldaad voor de bedevaartgangers wordt, maar dat ze eveneens reeds nu van groot voordeel blijkt te zijn voor de ontwikkeling van de streken welke de lijn doorsnijdt, spreekt duidelijk uit het in het Verslag vermelde feit, dat o. a. een winkel in de Bazaar te Maän, waarvoor anderhalf jaar geleden hoogstens 100 piasters per jaar huur kon bedongen worden, op 't oogenblik gemakkelijk voor evenveel per maand verhuurd wordt.

مخبر MOEKHBIR.

Spoorwegen op de Philippijnen.

Wie thans een blik slaat op de kaart van den Philippijnschen archipel, zal ontwaren dat er nog weinig op spoorweggebied werd tot stand gebracht. Men heeft er de, omstreeks 75 mijlen der Engelsche Manila Railway Company Ld. die thans onder een contract, indertijd met het Spaansch bestuur gesloten, en binnen acht jaren komende te vervallen, eene lijn van Manilla naar Dagoepan exploiteert, en van het Philippijnsch bestuur concessie erlangde voor den aanleg van enkele zijlijnen, nu ten deele gereed, ten deele in aanleg, en alle, de hoofdlijn inbegrepen, met een spoor ter breedte van 3 Engelsche voeten 6 duim = 1.06 meter. En verder — niets meer.

De regeering der Vereenigde Staten heeft terecht ingezien dat, voor de ontwikkeling der kolonie, uitbreiding van het spoorwegnet een onafwendbare eisch is en dienovereenkomstig besloten met den aanleg van zulk een net een aanvang te doen maken, waartoe een plan werd opgemaakt dat de volgende lijnen omvat:

1. Eene lijn van Dagoepan, in de provincie Pangasinan, naar de stad Laoag aan de Noordwestkust van Luzon, ter lengte van ongeveer 168 mijlen.

2. Eene lijn van san Fabian, aan de Golf van Lingayen, in de provincie Pangasinan, via de Twin Peaks, naar het dal van de Bued-rivier en naar Baguio, de zomer-residentie van het Philippijnsch gouvernement, met optie tot voortzetting van bedoelde lijn tot Trinidad in de provincie Benguet, het geheel een afstand beslaande van 55 mijlen.

3. Eene lijn van Dagoepan, in de provincie Pangasinan, of Cabanatoean, in de provincie Nueva Ecija, of van eenig punt tusschen beide genoemde plaatsen, dat spoorweggemeenschap met Manilla zal hebben, in noordelijke richting door den pas van Caraballa en langs de vallei van de Cagayan naar Aparri, aan de Noordkust van Luzon, een afstand bij benadering op 260 mijlen geschat. (Met het oog op de doortrekking onlangs van de lijn Manilla-Dagoepan tot Cabanatoean zal laatstgenoemde plaats wel het uitgangspunt van deze lijn zijn).

4. Eene lijn van Manilla in noordelijke richting voor het tot stand komen eener verbinding met de drie vorengenoemde lijnen. Hiervoor zal over een afstand bij benadering op 120 mijlen geschat, het tracé gevolgd worden, nader door den gouverneur-generaal der kolonie goed te keuren.

(Ten aanzien van de hier aangegeven lijn valt op te merken dat eventueel aan concessionaris zal worden toegestaan het net der Manila-Dagupan Railway Co. over te nemen en te exploiteeren op den bestaanden voet (smalspoor) dan wel door wegverbreeding dit te doen aansluiten bij de hiervoren genoemde geprojecteerde lijnen, waarvoor aan breed spoor de voorkeur wordt gegeven.

als bij lijn 4. In geen geval zal rentegarantie worden verleend bij gebruik van smalspoor bij den aanleg dezer lijn of aankoop en exploitatie der bestaande smalspoor-lijn. Het doel is natuurlijk zoo mogelijk breed spoor te verkrijgen voor alle Luzon-lijnen).

5. Eene lijn van Manilla naar de stad Batangas, aan de baai van dien naam, ter lengte van ongeveer 70 mijlen, met zijlijnen *a* van Calamba naar Santa Cruz, beide in de provincie Laguna gelegen, ter lengte van omstreeks 25 mijlen, *b*. van Lipa of eenig ander geschikt uitgangspunt aan de hoofdlijn in de provincie Batangas naar Lucena, in de provincie Tayabas, ter lengte van ongeveer 35 mijlen; hoofdlijn en zijlijnen dus een afstand beslaande van omstreeks 130 mijlen.

6. Eene lijn van Pasacao, aan de golf van dien naam, en Nueva Caceres over Ligao, in de provincie Albay, naar Legaspi aan de golf van Albay, met een zijlijn van Ligao over Tabaco naar de haven van Bataan ook wel Coal Harbor genoemd, het geheel eene lengte beslaande van ongeveer 100 mijlen. (In de provincie Albay worden steenkolen gevonden).

De vorengenoemde lijnen zijn voor het hoofdeiland Luzon geprojecteerd, maar in het plan zijn ook de buitenbezittingen niet vergeten. De andere ontworpen lijnen zijn:

7. Op het eiland Panay eene lijn van Ilo ilo (eene der voornaamste uitvoerhavens van suiker in de kolonie; blijkens opgave van Smith Bell & Co. te Manilla werden van 1 Januari tot 29 Mei ll. 522.407 pikols suiker van daar uitgevoerd) in noordelijke richting naar resp. Capiz en Bataan, aan de noordkust van het eiland, ter lengte van ongeveer 100 mijlen.

8. Op het eiland Negros van de haven Escalente, aan de noordoostkust, in westelijke richting langs de kust naar Himamaylan, een afstand, op 100 mijlen geschat.

9. Op het eiland Cebu eene lijn van Cebu (naast Manilla de voornaamste uitvoerhaven van hennep in de kolonie) naar Danao in noordelijke en Argao in zuidelijke richting, met optie voor den aanleg eener lijn dwars door het eiland van Carcar of Sibonga naar de westkust en van daar de kustlijn volgende tusschen Dumanjog en Barili, tot een totale lengte van ongeveer 95 mijlen.

10. Op het eiland Leyte eene lijn van Tacloban in westelijke richting naar Carigara aan de baai van dien naam, en in zuidelijke richting naar Abuyog, waarvan de lengte ongeveer 55 mijlen zal bedragen.

11. Op het eiland Samar eene lijn van Wright, het oude Paranas aan de westkust, naar San Julian, aan de oostkust, een afstand bij benadering op 50 mijlen gesteld.

Het geheele spoorwegplan omvat dus den aanleg van 168 + 55 + 260 + 120 + 130 + 100 = 833 mijlen of ruim 1300 kilometers spoorweg voor het hoofdeiland Luzon en van 100 + 100 + 95 + 55 × 50 = 400 mijlen of omstreeks 640 kilometers spoorweg voor de buitenbezittingen.

Afgescheiden van het feit, dat de financieele toestand der kolonie elke gedachte aan staatsaanleg harerzijds uitsluit ten opzichte van een plan, met welks uitwerking eene uitgave van 30 millioen dollars is gemoeid, was het niet twijfelachtig in welken zin te Washington de beslissing op de vraag zou vallen: staatsaanleg of particulier initiatief?

Broeder Jonathan heeft ook voor de Philippijnen de voorkeur aan het particulier initiatief geschonken, waaraan het Noord-Amerikaansche Continent zijn uitgebreid spoorwegnet heeft te danken.

Tot den 1en November a.s. is te Manilla en Washington eene inschrijving geopend voor Amerikaansche of Philippijnsche ingezetenen of in de Vereenigde Staten dan wel in de Philippijnen gevestigde personen of lichamen tot deelneming aan of algeheele ten uitvoerlegging van het voren omschreven plan, binnen den tijd van vijf jaren.

Waar de details der inschrijvings-voorwaarden ons slechts matig belang kunnen inboezemen, achten wij het niet van belang ontbloot ons omtrent de volgende punten te vergewissen:

a. Op welke wijze wordt het particulier initiatief aangemoedigd?

Door het stellen eener zuivere rente-garantie, waartoe de Noord-Amerikaansche Unie als bankier van het Gouvernement te Manilla dat laatste heeft geautoriseerd. Gedurende ten hoogste 30 jaren zal voor het werkelijk bestede aanlegkapitaal tot het maximum van 30 millioen dollars hiervoren genoemd eene rente van ten hoogste 4 percent worden uitgekeerd, met dien verstande dat bij de toewijzing na de inschrijving zal worden rekening gehouden met den desbetreffenden eisch van inschrijvers.

Overigens wordt aan eventueele concessionarissen de grootst mogelijke medewerking toegezegd, ten aanzien b.v. van de aanschaffing van ballast en bouwmateriaal, vrijelijk te halen uit de zand- en steengroeven op domeingrond, en zoo meer. Van land-concessies, die bij zoovele spoorwegen in the far West zulk een groote rol speelden, is geen sprake, afgezien van den kosteloozen afstand van een 100 voet breede strook, bij uitzondering tot 200 voet toe te staan, voor het tracé van den weg, waar deze door domeingrond gaat.

b. Welke waarborgen worden van inschrijvers en concessionarissen verlangd?

Om een zekeren waarborg te erlangen, dat aan de inschrijving slechts wordt deelgenomen door ernstige gegadigden voor eventueele concessie of concessiën, bij voortduring te verleenen, werd bepaald, dat bij elke inschrijving moet worden gevoegd een gecertificeerden wissel op of een deposito-bewijs van een nationale bank in de Vereenigde Staten, of een Gouvernements deposito-inrichting in de Philippijnen, of een solide trust-maatschappij in de Vereenigde Staten, ten bedrage van 500.000 dollars bij aanvrage van concessie voor het heele spoorwegplan, van 250.000 dollars voor de lijnen 1 tot en met 4 vorengenoemd, van 100.000 dollars voor elk der lijnen 5 tot en met 11, en van 250.000 dollars voor de lijnen 5 tot en met 11 gezamenlijk. Dit bedrag strekt tot waarborg dat na toewijzing concessionaris of concessionarissen de verplichtingen nakomen ten aanzien van vaststelling van het tracé en spoorweg-aanleg binnen de gestelde termijnen. Voor vaststelling van de nu nog globaal geschetste tracés b.v. wordt een termijn van 6 maanden toegestaan voor alle lijnen met uitzondering van die onder 3 genoemd, waarvoor 1 jaar wordt noodig geacht. Wat den aanleg betreft zal gelijk gezegd die van het geheele plan in 5 jaren moeten zijn voltooid, en wel de eerste 200 mijlen 18 maanden nadat de tracés zullen zijn vastgelegd, en verder telken jare niet minder dan 200 mijlen. De waarborgsom wordt aan hen, die niet voor de toewijzing in

aanmerking komen, teruggegeven en binnen 90 dagen na de toewijzing ook aan den concessionaris of concessionarissen op desbetreffend verzoek en tegen afgifte eener zekerstelling tot het dubbele van genoemd bedrag ten genoege van den Minister van Oorlog (tot wiens ressort de kolonie behoort) of den Gouverneur-Generaal der Philippijnen. Volgens de inschrijvingsvoorwaarden zal het Gouvernement gerechtigd zijn om bij niet nakomen zijner verplichtingen door den concessionaris zelf het werk ter hand te nemen en te voltooien, waarvan de kosten als een pandhouding op de lijn zullen rusten.

c. Welk aandeel behoudt de kolonie zich in de opbrengst der spoorwegen voor?

In de eerste dertig jaren eischt de kolonie $1/2$ percent van de bruto-winst als haar aandeel op, in de daaropvolgende vijftig jaren $1 1/2$ percent, terwijl daarna het recht van den staat door het bestuur der Philippijnen zal worden vastgesteld.

d. Enkele bijzonderheden.

Hoewel blijkens de voorwaarden het bestuur principieel voor alle lijnen hiervorengenoemd een uniform breed spoor van 4 voet $8 1/2$ duim, = 1.43 meter wenscht, zijn hierop zooveel exceptiën toegelaten, dat men eerst bij de toewijzing zal weten welk spoor zal worden gebezigd en op welke lijnen. Die onzekerheid geldt ook eenigermate ten aanzien van de voor te schrijven beweegkracht, waar de stoom als zoodanig vooropgesteld werd, maar tevens aangegeven, dat ook de electriciteit op sommige lijnen zou kunnen worden toegestaan. Wat de werkkrachten aangaat, wordt de wensch te kennen gegeven, dat bij den aanleg zooveel mogelijk gebruik zal worden gemaakt van de geschikte elementen in de streek zelve, waar de aanleg plaats heeft.

Wij gelooven, dat het hiervoren in grove lijnen geschetste plan, hetwelk binnen eene spanne tijds van mogelijk vijf jaren, de Amerikaansche Philippijnen met een spoorwegnet zal begiftigen van nagenoeg gelijken omvang als dat, waarop wij in onze Aziatische kolonie kunnen wijzen, de aandacht onzer koloniale kringen ten volle verdient.

We zouden daarbij een sprong makend van Manilla op Saigon ook kunnen wijzen op de vlucht, die het spoorwegwezen in de Fransche kolonie Indo-China, na het optreden van den vorigen gouverneur-generaal, thans president der Kamer van Afgevaardigden in Frankrijk, Paul Doumer, heeft genomen waar er thans ook een spoorwegnet van omstreeks 2000 kilometers onder handen is, en een centraal Indo-Chineesche spoorweg om redenen van strategischen zoowel als economischen aard groote kans heeft eerlang tot stand te zullen komen — om daaraan een kleine waarschuwing te knoopen.

Kon tot voor korten tijd onze kolonie op spoorweggebied als het best geoutilleerd den toets met de omringende bezittingen van andere landen glansrijk doorstaan, het tijdstip schijnt nabij, dat we ons op dit gebied door onze mededingers zullen laten overvleugelen.

VEHA.

VARIA.

HET AFTREDEN VAN LORD CURZON.

Nu de *„London Gazette"*, de Engelsche Staatscourant, de mededeeling bevat van het aftreden van Lord Curzon of Kedleston als onderkoning van Britsch-Indië en zijne vervanging door den gewezen Gouverneur van Canada, Lord Minto, wordt een officieele bevestiging verkregen, van geruchten die reeds lang geloopen hebben. Men schijnt dit aftreden te moeten beschouwen als een schakel in een lange keten van gebeurtenissen en als een teeken van een sterk veldwinnend militairisme in Britsch-Indië, dat zijn intrede deed met de benoeming van Lord Kitchener tot bevelhebber van het leger. Deze wenschte zich bij zijn hervormingen bevrijd te zien van de bedilzucht van den Raad van Indië en verkreeg van de regeering te Londen ruimere bevoegdheden, hetgeen echter eene inkorting beteekende van de macht, de rechten en bevoegdheden van den Onderkoning en zijn Raad. Deze dreigde met zijn ontslag en hoewel de regeering eenigszins toegaf met behoud echter van eenige concessies aan Kitchener, het schijnbaar bijgelegde conflict met dezen is toch vermoedelijk een van de hoofdredenen van het heengaan van Curzon, die bij de regeering geen instemming vond met zijn voorstel om den Raad van Indië met een militair lid, generaal Barrow, uit te breiden. Het geschil is er een geworden tusschen het militair en het burgerlijk element. Curzon is altijd doordrongen geweest van de vrees voor eene Russische invasie, zijn expeditie tegen Tibet, zijn reis in de Perzische golf, zijn geheele buitenlandsche politiek is van dit antagonisme tegen Rusland doordrongen. Als zoodanig is hij het met Kitchener eens dat het leger krachtig moet zijn en zijn taak in het noorden heeft. Hij zou daarom aan den opperbevelhebber gaarne de vrije hand laten, ware het niet dat hij in diens wijze van optreden een gevaar zag. Daar de bevolking in dit opzicht aan zijne zijde staat, is zijn populariteit in den laatsten tijd weder toenemende, nu hij optrad tegen de hardhandige wijze van doen van den opperbevelhebber. Staaltjes daarvan zagen wij in eene correspondentie van de *N.Ct.* (23 Aug. jl.). In de eerste plaats heeft Kitchener de Indische cavalerie hervormd op een wijze en met een vlugheid, die in dat wapen veel kwaad bloed zette. In de tweede plaats is het immer de gewoonte geweest den Indischen soldaten gedurende den zomer lange verloven toe te staan. Daarmee heeft Kitchener gebroken. Hij laat de troepen aanhoudend concentratie-manoeuvres uitvoeren, laat ze in den winter her- en derwaarts marcheeren: daarbij komen velddienst en schijfschieten de rest

van den tijd innemen, zoodat van verlof bijna geen sprake meer is. Die drukke dienst heeft, in de derde plaats, een geldelijk nadeel ten gevolge, daar de uniformen belangrijk vlugger er door slijten, zonder dat de manschappen daarvoor eenige vergoeding krijgen.

Al die veranderingen schrijft men gedeeltelijk toe aan het feit, dat Kitchener bijna alleen stafofficieren heeft meegenomen, die van Indië niets afweten en het land nu voor het eerst leeren kennen.

Het gevolg is een algemeene ontevredenheid onder de troepen, en het gevaarlijke daarvan begrijpt men, wanneer men in het oog houdt, dat het leger aldaar bestaat uit meer dan 200,000 inlandsche en slechts 75,000 Europeesche soldaten. Kitchener ziet niet, en Curzon ziet wèl in wat het beteekent, wanneer te straf militairisme èn inlandsch leger én inlandsche bevolking in het harnas jaagt; en Curzon is afgetreden, wijl de regeering in het moederland de blindheid van Kitchener deelt.

Dat lord Curzon het met die regeering al geruimen tijd niet vinden kan, blijkt o. a. uit de openbaar gemaakte correspondentie omtrent de Tibet-expedite (zie Maart-afl. bl. 464-465), waarbij de Britsche regeering verplicht was geweest de heerschzuchtige politiek van den met alleenheerschers-qualiteiten begaafden landvoogd, te steunen doch ten slotte bij monde van Minister Brodrick eene vermaning zond om bij de buitenlandsche politiek met de belangen van het gansche Britsche rijk rekening te houden. Waar de uitzending van Lord Kitchener als opperbevelhebber van het leger in 1902 wel eenigszins deed denken aan de bedoeling, om door twee zulke persoonlijkheden tegenover elkander te stellen, Lord Curzon „klein te houden", kon op den duur geen gelukkige samenwerking worden verwacht, tenzij onder bekwamer leiding dan die van het zwakke kabinet-Balfour. Dat tengevolge van de ontstane botsing dit kabinet hierdoor een partijgenoot verliest, zal ook invloed hebben op de politiek in Engeland zelf en het ontslag komt bovendien ongelegen met het oog op het aanstaande bezoek van den Prins van Wales aan Indië. Dit zou ongetwijfeld veel grooter indruk hebben gemaakt, wanneer de gezaghebbende Lord Curzon den aanstaanden „Keizer van Indië" bij zijn volk had geintroduceerd, in plaats van de zoo pas benoemden onderkoning, wiens prestige bij het Indische volk en de Indische autoriteiten nog moet worden gevestigd.

Met betrekking tot de politiek in het moederland wordt er de aandacht op gevestigd dat Lord Curzon en Wyndham altijd beschouwd zijn als de mogelijke opvolgers van Balfour, als leider der Tories. Nu laatstgenoemde in Curzon een der machtigste figuren uit zijn omgeving heeft verwijderd, is het de vraag welke rol deze nog in de politiek zal spelen. Dat hij wel plan op zulk een rol heeft, blijkt uit het feit dat hij zich een Ierschen adellijken titel liet geven, toen zijn Onderkoningschap zoo iets wenschelijk maakte. Hij is dus geen pair des Rijks en mag in het Lagerhuis zitting nemen. Te opvallender is die titel, daar Curzon de oudste zoon is van lord Scarsdale, die reeds 74 jaar oud is, zoodat hij te eeniger tijd toch naar het Heerenhuis moet verhuizen.

Terwijl hij thans nog slechts 46 jaar oud is, heeft Lord Curzon in dat Lagerhuis reeds ruim 12 jaren een der districten van Lancashire vertegenwoordigd en onder Lord Salisbury gewerkt als Vice-Minister van Buitenlandsche Zaken.

Hij huwde Miss Leiter, eene rijke Amerikaansche erfdochter, en deze dames hebben den naam van eerzuchtig te zijn.

Omtrent den opvolger, Lord Minto, worden geen groote verwachtingen gekoesterd, al wordt zijn benoeming in Britsch-Indië niet onwelwillend beoordeeld. Van uit Canada zijn de berichten minder vriendelijk. Zoo leest men dat de te Toronto verschijnende *World* het volgende schreef:

„Of wij vergissen ons in de opvatting, dat het onderkoningschap van Britsch-Indië de hoogste staatsmansgaven eischt, welke het Rijk ten dienste staan, òf wel het ministerie Balfour overschat de verdiensten van Lord Minto. Deze was volstrekt niet misplaatst als gouverneur-generaal van Canada, een ambt van uitsluitend vormelijken aard, dat door iederen intelligenten schooljongen zou kunnen worden bekleed, maar zeker is hij niet groot genoeg voor het onderkoningschap van Britsch-Indië, zooals dat tot dusver in Canada en Groot-Britannië begrepen werd."

„Dit klinkt niet veelbelovend voor Lord Minto's carrière als opperste vertegenwoordiger van het Britsche gezag in het Zuid-Aziatische Keizerrijk," zegt een correspondent van het *Hbl.* „Maar er zijn er ook die durven voorspellen dat naast Lord Kitchener als Militair Dictator de volgende onderkoning van Indië niet veel te vertellen zal hebben. En hoe minder groote persoonlijkheid deze dan zijn zal, des te lichter zal hem de vervulling van zijn post vallen. Want des te minder zal hij dan zichzelf hebben weg te cijferen." [1])

Men wijst er verder op dat Lord Curzon vrijhandelaar is en zijn opvolger een protectionist en aanhanger van Chamberlain, hetgeen van belang is met het oog op de vertegenwoordiging van Britsch-Indië bij de conferentie over het plan om imperiale tarieven in te voeren. „Indien Lord Curzon", zegt het weekblad *India*, „gevallen is in de worsteling tegen militaire autocratie in Indië en in den strijd tegen protectie, dan is er niets in zijn onderkoninklijke regeering dat hem zoo goed staat als dit dramatisch besluit. Vriend en vijand beide zullen het betreuren dat hij den laatsten slag moest leveren van een ziekbed en zullen hem eene spoedige en geheele beterschap toewenschen."

In liberale organen wordt zijn bestuur hoog geroemd en er bestaat eene neiging om hem den grootsten onderkoning sedert Wellesley te achten. Bladen, die meer op de hand van den inlander zijn hebben daarentegen groote grieven tegen zijn optreden. Inderdaad schijnt Lord Curzon geen hoogen dunk van de nationaal-Indische beweging te koesteren en het steeds meer toegang geven van inlanders tot hooge betrekkingen werd niet door hem aangemoedigd. In eene op 11 Febr. jl. als kanselier gehouden rede bij de jaarlijksche opening van de Universiteit te Calcutta, heeft hij zijn oordeel tot groote ergernis van velen, onomwonden uitgesproken. Hij deelde aan de daar vergaderde Bengaalsche jongelingschap mede dat in het Westen de waarheid veel hooger staat aangeschreven, dan in het Oosten, dat de maatschappij van welopgevoede Hindostani leefde in eene omgeving van leugen en laster. Hij sprak

---

[1]) Intusschen is echter de correspondentie tusschen Kitchener en Curzon gepubliceerd en deze draagt een zoo scherp, ja beleedigend karakter, dat er reeds stemmen in Engeland opgaan om nu eerstgenoemde ook maar terug te roepen en ook in Britsch-Indië schijnt de openbare meening zich steeds krachtiger te uiten vóór den afgetreden onderkoning en tegen den legercommandant.

over Indische dwaasheid, verkeerde voorstellingen, overdrijving en dubbelhartigheid, van het door Indiërs toedichten van arglistige drijfveeren aan eene welwillende en goede regeering, van Indische leugenachtigheid. Dat men hier woedend over was is te begrijpen, en dubbel merkwaardig mag het daarom heeten dat bij zijn aftreden door het weekblad *India* (25 Aug.) zijn buitengewone — zelfs zijn schitterende — bekwaamheid en zijn onvermoeide geestkracht worden erkend. Het blad twijfelt ook niet aan zijn vurige verzekering van „liefde" voor Indië, of zijn oprechten wensch om volgens zijn eigen oogpunt Indië alle mogelijke goed te doen. Het Indische volk moet echter niet minder in beschouwing worden genomen dan de onderkoning. Lord Curzon is een aristocraat van het zuiverste water, — geboren en opgevoed, onderwezen, ambtelijk opgeleid en voortdurend opgeblazen door de laffe vleierij van zwakkere geesten in zijn aristocratischen kring. Hij is nooit in wezenlijk persoonlijke aanraking gekomen met den waren democratischen geest, zelfs in zijn eigen vaderland; hij heeft dien nooit ontmoet zonder er op neer te zien. Dienovereenkomstig kon hij in Indië slechts denken en handelen als een Engelsch aristocraat en daardoor was hij, niet altijd in zijn spreken, maar in zijn handelen geheel antipathiek aan het eenvoudige, gelijkvoelende Indische volk, dan evenzeer hunkert naar sympathieke daden als naar woorden. Zijn geestelijke zelfgenoegzaamheid werkte eenvoudig vernietigend op zijn bruikbaarheid; hij trad op ruwe wijze afwijkende meeningen onder den voet. Zijn energie werd verspild in drukte, rumoer en afscheuring; hij arbeidde met luidruchtigen klinkklank, koortsachtige gejaagdheid en alarm in het land, in stede van op kalme wijze den stillen voortgang van natuurlijken groei en ontwikkeling aan te moedigen. Hij paste de Engelsche staatkunde van geweld toe op een volk dat altijd bewezen heeft onaandoenlijk voor geweld te zijn. Uit dit oogpunt was volgens het blad zijn onderkoningschap een groote tragische misgreep.

DE SPLITSING VAN BENGALEN.

Zooals de Minister voor Indië, Brodrick, onlangs in het Lagerhuis mededeelde, was de thans tot een feit geworden splitsing van Bengalen reeds twee jaar lang in studie en daar deze maatregel bij de bevolking eene heftige oppositie ondervindt, is het van belang te lezen wat omtrent dit plan officieel is medegedeeld. Volgens de in het weekblad *India* (van 18 Aug. en 1 Sept. j.l) overgenomen toelichting op het besluit, gaf de Britsch-Indische Regeering in Dec. 1903, door middel van in de *Staatscourant* gepubliceerde brieven aan de plaatselijke besturen uiting aan haar verlangen om eene veranderde indeeling van de Oostelijke en Noord-oostelijke provincies van Indië, met name Bengalen en Assam, in overweging te nemen. De aandacht was op deze zaak gevestigd door de steeds toenemende bewijzen dat de buitengewone en ondragelijke last, die door de bestuurstaak op het gouvernement van Bengalen drukt, voor één administratie te zwaar moet worden geacht en dat daardoor eene verlaging van het bestuurspeil in enkele deelen van oostelijk Bengalen werd waargenomen. Tevens was het belang overwogen

dat Assam er bij heeft een eigen zelfstandige administratie te krijgen en daardoor te kunnen arbeiden aan zijn toekomstige ontwikkeling op het gebied van handel en nijverheid. Verschillende oplossingen waren daarbij overwogen doch losgelaten onder anderen het denkbeeld om sommige deelen van Madras bij Bengalen en het grootste deel van Chutia Nagpur bij de Centraal Provincies te voegen. Men heeft op de grenzen van deze laatste met Bengalen zich er ten slotte toe bepaald, dat de vijf inlandsche staten, nl. Jashpur, Sarguja, Udaipur, Kosea en Chang Bhakhar, die te zamen een aaneengesloten complex vormen met een Hindi-sprekende bevolking bewesten de districten Palaman en Ranchi van de afdeeling Chutia Nagpur, naar de Centraal-Provincies worden overgebracht. Tot dusver is er weinig aandacht aan die staatjes geschonken en hun belangen zullen beter behartigd worden als zij onder den Politieken Agent van Nagpur komen te staan.

Daarentegen gaat het district Sambalpur (met uitzondering van den Chandarpur-Padampur-staat en het zemindarschap Phuljhar) van de Centraal-Provincies over naar de Orissa-afdeeling van Bengalen, evenals dit geschiedt met de vijf inlandsche staten Patna, Kalahandi of Karond, Sonpur, Bamra en Rairakhol waar het Uriya gesproken wordt. Vooral op grond van de gesproken taal wordt tot deze verandering overgegaan en om de belangen der hoofden te behartigen zal ook voor dit statencomplex een politiek ambtenaar worden aangesteld.

Deze wijzigingen zijn echter van ondergeschikte beteekenis, vergeleken bij het plan om een nieuwe hoofdadministratie te vormen uit eenige gedeelten van Bengalen, die gevoegd worden bij het gebied van den tegenwoordigen Hoofd-commissaris van Assam. Reeds vroeger had men er aan gedacht om het district Chiltagong bij Assam te voegen, doch thans werd voorgesteld om ook de districten Dacca en Mymensingh daaraan te verbinden. De daarover gevoerde beraadslagingen brachten de Indische Regeering op het denkbeeld dat men nog een stap verder moest gaan en dit complex verheffen tot een Luitenant-Gouverneurschap, indien men tegemoet wilde komen aan de wenschen van hen, die vreesden voor het mogelijk verlies van tot dusver genoten voorrechten, waaraan zij een rechtmatige waarde hechtten. In Februari 1904 hield de onderkoning verschillende redevoeringen in antwoord op tot hem gerichte toespraken te Chiltagong, te Dacca en te Mymensingh en stelde daarbij in uitzicht, dat de regeering niet ongenegen was om een tweede Luitenant-Gouverneurschap te vormen met een Wetgevenden Raad en een onafhankelijk geldelijk beheer en daarvoor zooveel gebied bijeen te voegen dat zulk een hooger georganiseerde administratie reden van bestaan zou hebben. Men besloot daarom bij Assam niet alleen de genoemde afdeelingen van Chittagong en Dacca te voegen en de districten Pabna, Bogra en Rangpur, zooals eerst het plan was, maar ook de districten Rajshahi, Dinajpur, Jalpaiguri, Malda en den staat Cooch-Behar. Op die manier zou een nieuw gewest gevormd worden, met 31 millioen zielen, terwijl Bengalen met iets meer dan 54 millioen overblijft. Voorts zou op die wijze een duidelijk afgebakende westelijke grens voor het nieuwe gewest ontstaan, die overeenkomt met goed gekenmerkte verschillen op geographisch, ethnologisch, maatschappelijk en taalkundig gebied. Men zou dan de typisch Mohammedaansche bevolking van Bengalen in een gewest samenvoegen, waarvoor de stad Dacca de natuurlijk aangewezen hoofd-

plaats is. Voorts zou de geheele thee-industrie (met uitzondering van de tuinen van Darjeeling) onder één gouvernement komen en sedert lang bestaande splitsingen in afdeelingen zouden daarbij ongemoeid blijven.

Omtrent het onthaal dat het plan vond, deelt het regeeringsstuk mede dat de besturen van Bengalen en Assam er geheel mede instemden. De Luitenant-Gouverneur rapporteerde dat hij het plan besproken had met de leden van den financieelen raad en met de voornaamste hoofdambtenaren en dat het met nauwelijks een enkele uitzondering, algemeene instemming vond. De Hoofd-Commissaris van Assam hechtte groote waarde aan het onder één bestuur brengen van de streken, waar de theecultuur met vrije arbeiders gedreven wordt met die, waar van contract-koelies gebruik wordt gemaakt en hij hoopte dat daardoor de geleidelijke vervanging van kunstmatige door natuurlijke middelen om aan werkvolk te komen, zoude worden bespoedigd. Ook achtte hij het gewenscht dat de Surmavallei districten en Manipur, die thans onder zijn rechtstreeksch toezicht stonden, gebracht zouden worden onder een nieuwen Commissaris. Door dit voorstel aan te nemen zal het aantal der door commissarissen bestuurde afdeelingen van het nieuwe gewest tot vijf klimmen.

Ten slotte is het nieuwe Luitenant-Gouverneurschap vastgesteld te bestaan uit de afdeelingen Chittagong, Dacca en Rajshahi, die tot dusver bij Bengalen behoorden, uit het district Malda en den staat Hill Tipperah, benevens het tegenwoordige Hoofd-Commissariaat Assam. De hoofdstad wordt Dacca met een tijdelijk hoofdkwartier te Chittagong. Om banden te ontzien, die in beide deelen zeer op prijs worden gesteld zal het gewest *Eastern Bengal and Assam* heeten. De oppervlakte is 106.540 vierk. mijlen (275.000 KM^2) met 31 millioen zielen, waaronder 18 millioen Mohammedanen en 12 millioen Hindoes. Het gewest krijgt een wetgevenden Raad (Legislative Council), een financieelen Raad (Board of Revenue) bestaande uit twee leden, terwijl het blijft onder de jurisdictie van het Hooggerechtshof te Calcutta. De bestaande provincie Bengalen, verminderd met het oostelijke deel en de vijf Hindi-staten, doch vermeerderd met Sambalpur en de vijf genoemde Uriya-staten, verkrijgt eene uitgestrektheid van 141 580 vierk. mijlen (366.500 $K.M^2$) en eene bevolking van 54 millioen zielen, waaronder 42 millioen Hindoes en 9 millioen Mohammedanen worden aangetroffen.

De Gouverneur Generaal in Rade was, volgens dit stuk, zich wel bewust van de tegenkanting, welke zijn voorstellen ondervonden hebben en hij wenscht de gevoelens, waarop deze gegrond zijn, niet te onderschatten. Banden van onderlinge gemeenschap worden zoo spoedig aangeknoopt en zijn dan zoo ineengevlochten, dat territoriale indeelingen zelden gewijzigd kunnen worden, zonder verbrekingen, welke dikwijls pijnlijk en gewoonlijk impopulair zijn. Daarentegen worden, bij het verbreken van oude banden, nieuwe spoedig aangeknoopt en weldra even hecht als de vroegere. De Indische Regeering hoopt dat dit ook hier het geval zal zijn en het zoude haar eene groote teleurstelling wezen, wanneer het nieuwe gewest geen elementen bevatte, die den samenhang bevorderen kunnen en het tot een zelfstandig geheel vervormen. De Regeering moet in deze zaken op een hooger standpunt staan, dan dat van het zuiver plaatselijk belang. Waar zij aan de eene zijde een administratie zag, die in verouderde vormen niet meer tegen haar taak was opgewassen en aan de andere zijde een gebied dat zich niet kon ontwikkelen,

moest òf een geneesmiddel worden gezocht òf de verantwoordelijkheid worden aanvaard voor een zelfbewust plichtverzuim.

Dat niet met overhaasting tewerk is gegaan blijkt uit het feit dat thans meer dan 18 maanden verloopen zijn, sedert de eerste voorstellen bekend werden gemaakt. Zij zijn sedert dien tijd aan scherpe critiek onderworpen door diegenen welke direct of indirect belang bij de zaak hebben. Vertoogen van een ontelbaar aantal openbare lichamen en vergaderingen hebben de Regeering bereikt. Deze zijn alle zorgvuldig onderzocht, verscheidene er van zijn niet zonder invloed geweest op de gevolgde gedragslijn en dat de Regeering een onredelijken haast zou gemaakt hebben om tot eene beslissing te komen, is wel een van de laatste verwijten, die men haar doen kan. Nagegaan wordt welke andere denkbeelden ter verlichting van den bestuurslast zijn geopperd, doch deze zijn alle verworpen omdat er gebreken of nadeelen aan verbonden waren, niet in overeenstemming met het beoogde doel. Daarentegen is het aangenomen plan door de leidende ambtenaren der betrokken drie administraties bijna eenstemmig met ingenomenheid begroet en heeft ten slotte de goedkeuring van den Minister verworven. Terwijl nog gewezen wordt op de pogingen die gedaan zijn om aan alle redelijke eischen tegemoet te komen, eindigt de memorie met den wensch dat het gewest Oostelijk Bengalen en Assam binnen kort een karakter en invloed zal verkregen hebben, welke niet achterstaan bij die der oudere Indische gewesten en dat het zal kunnen rekenen op de spontane en trouwe aanhankelijkheid van zijn zonen.

Terwijl de zaak van een regeerings standpunt bezien, alles voor zich schijnt te hebben, heeft het denkbeeld van de splitsing van Bengalen aanleiding gegeven tot hevige protesten en onwil bij de betrokken bevolking. Zoo werd op een groote gewestelijk bijeenkomst te Mymensingh, gehouden op 28 April jl. bestaande uit 2000 afgevaardigden en 4000 bezoekers, voornamelijk Mohammedanen, heftig tegen de splitsing geprotesteerd. Deze samenkomst werd voorgezeten door een lid van den Wetgevenden Raad van Bengalen, Hon. Bhupendranath Basu, die in een lange rede allerlei grieven opsomde, welke de inlanders tegen de regeering hebben. Omtrent de voorgenomen splitsing van Bengalen bepaalde hij zich tot het zeggen dat de argumenten, welke er van verschillende kanten tegen waren aangevoerd bekend genoeg zijn en van alle klassen der maatschappij uitgingen. Er waren niet minder dan 700 protestvergaderingen gehouden, waaronder sommige bezocht waren door 10 tot 40 duizend menschen. Lord Curzon beschouwde deze en andere vergaderingen als handig opgezette agitaties en liet zich daardoor niet van zijn stuk brengen. Veel wat er tegen gezegd is, maakt op den lezer den indruk van slechts uit groote woorden te bestaan doch de bezwaren tegen het plan worden ook door sommige Engelschen gedeeld zooals door Sir Henry Cotton, die (blijkens *India* van 14 Juli) schreef: Het is in hooge mate weerzinwekkend voor de inwoners van het te verdeelen gebied, die ontzet zijn over het denkbeeld hunner scheiding van het gewest, waaraan zij door alle historische, stoffelijke, maatschappelijke en gevoelsbanden zijn vereenigd; en het wordt bestreden door de geheele niet-ambtelijke en commercieele Britsche openbare meening in Calcutta, die begrijpt dat de belangen

van Indië's hoofdplaats ernstig door de voorgenomen veranderingen worden bedreigd". Op het oogenblik nu men meer en meer doordrongen wordt van de noodzakelijkheid om verstandelijke ontwikkeling en geestkracht te verspreiden om de natie te brengen op het standpunt dat zij in de wereld moet innemen, is het, volgens *India* voor een volk (als van Oost-Bengalen), een ernstig bezwaar dat de Regeering het wil verbinden, niet met eene vooruitstrevende en krachtige bevolking, maar met eene achterlijke en trage gemeenschap. Het gevolg zal noodzakelijk een verlaging in geestelijk peil zijn voor de deelen van Bengalen, die met Assam worden verbonden. Het gouvernement zal waarschijnlijk de gevolgen in de schatkist bemerken, zooals de handelaars van Calcutta voorspellen; maar het is een nog veel treuriger zaak, de algemeene terugzetting te aanschouwen, die de bevolking in haar geestelijken toestand ondergaat en het is een harde beleediging voor haar vaderlandschlievend gevoel. Vooral dit laatste is volgens *India* een van de sterkste tegenwerpingen tegen het plan. Op dat punt zouden Indiërs gevoeliger zijn dan Europeanen. De Bengaleezen zouden de Bramapoetra-rivier missen, want zooals de heer J. Chaudhuri op het jongste nationale Congres zeide: „Rivieren zijn het levensbloed van het Indische volk".

In het Engelsche Parlement was het de heer J. Herbert Roberts die een verzoekschrift uit Bengalen aanbood en zijn stem tegen het plan verhief. Hij meende dat Bengalen best een geheel kon blijven, als men het stelde onder een Gouverneur, evenals Bombay en Madras, met een Uitvoerenden Raad, die voor de onderdeelen der administratie verantwoordelijk is. Doch afgescheiden van administratieve bezwaren, was het voorname punt dat nagenoeg de geheele bevolking er tegen gekant is. Vooreerst was het de grief dat zij niet voldoende in de zaak was gekend, doch zij haten ook het plan uit den natuurlijken trots dat Bengalen het voornaamste gewest van Indië is, voorts wegens de historische banden, die aan dit gewest verbonden zijn, wegens de bestaande maatschappelijke betrekkingen, en wegens overwegingen in verband met handel, verkeer en onderwijs. Zij meenden dat het plan de macht van het volk van Bengalen als een geheel zou teniet doen, en die macht, welke door het volk van Bengalen zoo lang in het Indische nationale leven was uitgeoefend, werd door de ingezetenen als een van de kostbaarste bezittingen in hun openbaar leven beschouwd. Voorts werd gevreesd dat daardoor ook het politiek overwicht van Calcutta zou verminderen, een stad, die thans niet alleen de hoofdplaats van het gewest is, maar ook het middelpunt van den rijkdom, het verstand en de onafhankelijkheid van het Indische volksleven in het algemeen.

Hier schijnt inderdaad de schoen te wringen en het is niet onwaarschijnlijk dat men een deeling van het machtige gewest Bengalen ook wel wenscht, om het politieke drijven van de vooruitstrevende Indiërs wat in te perken. Op 8 Augustus jl. werd er weder een groote protest-vergadering te Calcutta gehouden, waar de Maharadja van Cossimbazar als voorzitter optrad. Men had alle inlandsche winkels en werkplaatsen gesloten, een optocht van 5000 studenten begaf zich naar het stadhuis; gebeden werden in de Hindoe-tempels en de Mohammedaansche Moskeën opgezonden om het onheil af te wenden.

De genoemde Maharadja zeide in zijn rede dat hij de voorgenomen verdeeling beschouwde als een groote politieke misslag en hij kwam op voor het

van oudsher bestaande recht der inboorlingen om de regeering voor te lichten. Het verdeelingsplan was nooit voor het publiek gebracht en terwijl het in stilte op ambtelijke vergaderingen was besproken, werd het publiek er geheel onkundig van gehouden. De vergadering betuigde daarop hare instemming met de beweging in het binnenland om de Britsche manufacturen te boycotten, totdat het besluit betreffende de verdeeling zou zijn ingetrokken, als een protest tegen de onverschilligheid van het Britsche publiek omtrent Indische zaken en het dientengevolge door de Regeering veronachtzamen van de meening der inboorlingen.

Wat de beweegredenen der Regeering betreft, welke niet in de officieele toelichting vermeld zijn, het Engelsch-Indische blad, de „Statesman", resumeert ze in het kort als volgt: Ten eerste het breken van de gezamenlijke macht van het volk van Bengalen; ten tweede, het politiek overwicht van Calcutta te fnuiken, en ten derde in Oost-Bengalen een Mohammedaansche macht aan te kweeken, welke naar gehoopt wordt een tegenwicht zal vormen, tegenover de snel aangroeiende kracht van de wel-onderwezen Hindoesche gemeenschap.

Een berichtgever van dat blad gaat na welke hooge ambten door de verdeeling in twee gewesten worden ingesteld en wijst er op, dat thans in het onverdeelde gewest aanwezig zijn: Een Luitenant Gouverneur op $8333^1/_2$ Roepie per maand, twee leden van den Raad van Financiën (Board of Revenue) elk op 4000 R., een Algemeen Gouvernements-secretaris (Chief Secretary to Government) op $3333^1/_3$ R., negen afdeelings-Commissarissen op een vaste bezoldiging, met inbegrip van reiskosten van $3.166^2/_3$ R,. een toegevoegd Commissaris te Patna op 2500 R. en twee gouvernements-secretarissen op 2750 R. Daarbij is nog niet gerekend op twee directeuren voor de openbare werken (Public Works Secretaries) op 2500 R. 's maands, die niet tot het corps van den Bengaalschen „Civil Service" behooren. Wanneer de verdeeling wordt uitgevoerd, dan verdwijnt de Opper-Commissaris van Assam, die $4.166^2/_3$ R. per maand trekt, alsmede zijn Secretaris op 2000 R., doch de bestaande hooge ambten in Bengalen worden verdubbeld met uitzondering van het aantal Commissarissen, dat met één wordt vermeerderd. Rekent men dat het ambt van Hoofd-Commissaris in Assam opweegt tegen één lid van den Financieelen Raad, dan wint het corps van den Bengal Civil Service toch de volgende ambten, één Luitenant Gouverneur, één lid van den Financieelen Raad, een Algemeene Secretaris, twee Gouvernements-secretarissen en één afdeelings-Commissaris, die te zamen een hooger bedrag aan tractementen trekken van rond 300.000 R. Bij dergelijke betere vooruitzichten wordt het geen wonder gevonden dat Lord Curzon kon verklaren dat alle door hem geraadpleegde hooge ambtenaren er voor waren.

Wat de gevolgen zullen zijn van het doorzetten van den gehaten maatregel is nog niet te voorzien. Volgens de laatste berichten wordt het boycotten van Engelsche goederen ijverig toegepast. In Calcutta wordt voor elken Engelschen winkel gepost. Inlanders die willen koopen worden verdreven, en Engelsche dames die met hetzelfde doel kwamen, werden zelfs met steenen gegooid.

MAURITANIE, EENE NIEUWE FRANSCHE KOLONIE.

Bij de bespreking der ontginningsspoorwegen in Fransch West-Afrika (Jan.-afl. bl. 110) en van de ontworpen Trans-Saharische spoorwegen (Juni-afl. bl. 683) is er op gewezen hoeveel invloed Frankrijk in dit gedeelte van Afrika uitoefent en hoe meer en meer de kolonies aldaar tot één complex vereenigd worden. Bestond dit voor West Afrika tot dusver uit Senegal, Fransch-Guinea, de Ivoorkust en Dahomey, nu onlangs is daar een vijfde kolonie bijgekomen, want sedert 18 October 1904 is aan den rechteroever van de Senegal als zoodanig Mauritanië ingesteld.

In vroeger tijd was al het land, dat zich van Senegambië tot aan het oude Maghreb (Marokko) uitstrekte, het gebied van twee machtige Berberstammen, de Zenata en de Zenaga. Daar laatstgenoemden zich ophielden aan de boorden van de Senegal, heeft deze rivier naar men zegt aan hen haar naam ontleend. Na eeuwen van strijd en aanraking met Mohammedaansche stammen, afkomstig uit Arabië, die zich langs de randen der woestijn tot op de grenzen van Tunis en Marokko verbreiden, werden de Zenaga's ten slotte onderworpen door een dier stammen, de Beni-Hassan. Bij zijn terugkomst uit Mekka stichtte een hoofd van den stam der Djeddala's in de negentiende eeuw de secte der „Morabethyn" (waarvan het woord maraboet schijnt afgeleid) en gaf aanleiding tot een groote oorlogszuchtige beweging, die voor korten tijd de Almoraviden oppermachtig maakte op de Barbarijsche kust, terwijl de overwonnen Morabethyn het oorlogshandwerk lieten varen en zich op de veeteelt gingen toeleggen. Een hunner stammen, de Idawel-Hadj trekt thans nog als nomaden rond tusschen de landstreek Tagant en het Fransche gebied. Al de Mooren van West-Afrika zijn uit den aard der zaak nomaden. Zij leven in kampen onder bruine tenten, welke door vrouwen, gevangenen of schatplichtigen uit schapenwol of kemelshaar worden geweven. De Moorsche bevolking, als men er de oude stammen van Berbersche afkomst zooals de Edoeaich, de Mekdoef en andere van uitzondert, bestaat uit vijf scherp van elkander onderscheiden casten: de krijgslieden of *Hassan*, de vrijgelatenen of *Haratine*, de Maraboets of *Tolba*, de schatplichtigen of *Zenaga* en de gevangenen of *Abid*. Bovendien schijnen ook hier de smeden een afzonderlijke plaats in te nemen. [1]).

De krijgslieden bestaan uit de vorsten, El Arbia, afstammelingen van de Beni Hassan en van de vrijgelatenen, welke die vorsten in den krijg volgden, alsook uit Zenaga-stammen, die vrijwillig of gedwongen voor hun meesters de wapenen dragen.

De maraboets of Tolba zijn in alle deelen van het Moorsch gebied het belangrijkste en het talrijkst. In de groote volksgroepen, die Arabische vorsten tot aanvoerders hebben, zooals de Trarza, de Yahia ben Othman, de Koenta, de Brakna en de Oelad ben Nacer, houden de maraboets zich slechts bezig met handel, veeteelt, onderwijs en ook, met behulp van hun gevangenen, een weinig met landbouw. Deze maraboets zijn vrije lieden, die echter nooit aan den strijd deelnemen, ten minste is dit niet het geval met hen die tot de stammen der Hassan-vorsten behooren. Toch volgen zij

[1]) Vergelijk de Maart-afl. bl. 368.

dikwijls de krijgslieden om de dooden op het slagveld uit te schudden of de gevallen opperhoofden te begraven. Zij mogen zich vrij tusschen de oorlogvoerende stammen bewegen. ·

De Zenaga's zijn de nakomelingen der oude Berberstammen, verzwakt door kruising en dienstbaarheid, afhankelijk geworden van de krijgslieden en maraboets. Het zijn de lijfeigenen der woestijn; zij staan geheel ter beschikking van het hoofd dat over den stam het bevel voert. Hetgeen deze menschen onderscheidt van gewone gevangenen is dat hun meester ze niet dwingen kan zijn gezin te verlaten en zich elders te vestigen. De Zenaga's nemen deel aan den oorlog door de krijgers te volgen, waar zij bij behooren. Over het geheel zijn zij echter vreedzaam van aard, als men daarbij een uitzondering maakt bij de Trarza, voor de Rakhala, die onderworpen zijn aan de Oelad-Ahmed-ben-Dahman en de Mzazga, onderworpen aan de Eleub. Deze beide Zenaga-stammen zijn bijzonder plunderziek. Tot de Zenaga's behooren ook de smeden, die paardenbitten, stijgbeugels, sabels, dolken, lansen, sieraden, houten kalebassen, pijpen, vuurslagen, enz. vervaardigen. De vrouwen van die caste bewerken het leder. De gevangenen leven gewoonlijk in een soort van huisdienstbaarheid, onder welken vorm de slavernij zich in deze streken voordoet. Zij zijn de aangewezen dienstboden van de families, waaraan zij behooren. Gevoed en onderhouden door hun meester, is deze het ook, die de bruidschat stort van de vrouw, welke de gevangene wenscht te huwen. Als het hoofd van het gezin sterft, gaan de gevangenen aan zijn erfgenamen over. Zij trekken zelden ten strijde en dan alleen om als stalknecht te dienen. Elke week hebben zij twee dagen vrij, Dinsdags en Vrijdags, en kunnen dan voor zich zelven werken. Waar zij op de andere dagen hars inzamelen of het land bebouwen voor hun meester, op die dagen mogen zij dit voor eigen rekening doen, het laatste op door dezen aan hen afgestane gronden. Worden zij vrijgelaten en vestigen zij zich in het land dan worden zij hartani (enkelvoud van haratine).

De laagste caste wordt gevormd door een klasse van bedelaars, (igaoen), die zich in het geheel niet met de andere casten vermengen, en de krijgslieden alleen naar het oorlogsveld vergezellen om te zingen of op een soort van viool (de tediniet) te spelen. Zij blijven op een afstand, heffen den strijdzang aan, fakho genaamd, en komen slechts naderbij als het gevecht is afgeloopen.

De anarchie, welke tot in 1902 onder die uiteenloopende menigte van Moorsche volkstammen op den rechter Senegal-oever heerschte, bracht de Fransche regeering op het denkbeeld om haar invloed derwaarts uit te breiden, ten einde aldaar een toestand van bevrediging te scheppen. De tot dusver aan zich zelf overgelaten stammen, waren niet alleen ten prooi aan voortdurende binnenlandsche twisten, doch gaven ook in hun aanraking met de Fransche blijk van een geest van onafhankelijkheid, die somtijds in bepaald vijandige handelingen oversloeg. De Senegal-rivier, waarvan de Franschen sedert lang den linkeroever bezet hadden, was niet meer veilig en dit was zeer hinderlijk, omdat zij de natuurlijke verbindingsweg tusschen de Westkust en het Nigergebied vormt. Het was daarom, zoowel voor het behoud van het Fransche gezag, als in het belang van den handel noodig om in dien toestand verandering te brengen, door in het onrustige gebied binnen te dringen en daar

eene met de zeden van het land overeenstemmende blijvende bestuursinrichting in te stellen. Met dit doel werd in 1902 de straks te noemen zending tot onderzoek gevormd, die tot het besluit kwam dat de onrust, waar ieder onder leed, te wijten was aan den naijver van eenige oorlogzuchtige stammen en dat het meerendeel der bevolking, bestaande uit landbouwers, handelaars en maraboets verlangend uitzag naar de komst der Franschen, om in vrede te genieten van een geregeld en werkzaam leven. Aldus ontstond met steun van die elementen geleidelijk zonder strijd of gewelddaden, een vreedzame bezetting die al dadelijk vruchten droeg. Ten einde echter op alle gebeurlijkheden voorbereid te zijn, waren er enkele kleine militaire posten opgericht, meer om zedelijken invloed uit te oefenen dan voor dadelijke krijgsdoeleinden, namelijk te Kroefa, Soel'el-Ma en Nonakchott in het land der Trarza.

Dank de groote medewerking van de Djemâa, leverde de arbeid der organisatie geen belangrijke moeilijkheden op. De volksvergaderingen, welke in het leven der stammen de beoordeelende en uitvoerende macht uitmaken, stelden zich gaarne ter beschikking van de eerste Fransche vertegenwoordigers en gaven hun alle vereischte inlichtingen omtrent de inning van de *zehkat* (zakât).

Daar de bevolking diep doordrongen is van het Mohammedaansche godsdienstige denkbeeld dat de geloovigen de zehkat-belasting moeten betalen aan het opperste gezag, dat hun in ruil volledige veiligheid moet waarborgen, onderwierpen de meeste Moorsche staatjes zich zonder morren aan dit teeken van onderwerping aan het Fransche gezag. Bovendien drukt deze belasting slechts op de bezitters en wordt van den veestapel geheven tot een bedrag van 1/40 en van den landbouw van 1/10 van de opbrengst. Het innen van de zekhat bracht de verplichting mede om recht en veiligheid in het land te doen heerschen. Met dat doel werd in elken stam een *cadi* gekozen, die onder toezicht van den Franschen resident, in de hem voorgebrachte geschillen recht moest spreken. Voorts werd een geregeld corps zwarte politiesoldaten opgericht, die door voortdurend de ronde te doen de rust in het binnenland moesten verzekeren. Naast deze troepen, werden ook Moorsche hulpbenden georganiseerd, geëncadreerd door hunne eigene hoofden, die op eerste aanzegging van den resident zich ter beschikking moesten stellen, om voor de veiligheid der grenzen te waken. Op die wijze wist men door een geleidelijken overgang, de hoofden van bepaald oorlogzuchtige stammen tot zich te trekken, zonder een al te plotselinge verandering te brengen in hunne gewoonten. Deze regeling is geslaagd en van 12 Mei 1903 tot 12 Mei 1904 heeft men aldus op vredelievende wijze het westelijk en het oostelijk deel van het land der Trarza, het gebied van Brakna en dat van Mal en van Gorgol bezet. Onder het politiek bestuur van ambtenaren en officieren, met een deskundig financieel beheer en onderworpen aan de rechtsmacht der cadi's, waren er slechts een gering aantal politiesoldaten noodig om de rust te bewaren.

Thans is het in de genoemde vijf gewesten administratief bijna even geordend, als in de reeds sedert jaren veroverde streken op den linkeroever. Deze uitkomst is vooral belangrijk als men in aanmerking neemt dat de Franschen vóór 1902 niet alleen in het geheel geen invloed op den rechteroever uitoefenden, doch dat, onder den naam van „coutumes", zelfs een soort van schatting betaald werd aan de hoofden van de Trarza, de Brakna en de

Edoeaich, om den handel niet te bemoeilijken. De genoemde vijf gewesten tellen te zamen 300.000 inwoners en zijn van verschillende gesteldheid.

De streek, die zich ter breedte van ongeveer 50 K. M. benoorden de Senegal uitstrekt van den Oceaan tot Gorgol, is uitnemend geschikt voor de veeteelt en het verbouwen van graan. Zij wordt vruchtbaar gemaakt door talrijke meren en moerassige laagten, waaronder genoemd worden: de Chemama, gevoed door het meer Cayar, de Guedago, welke zich van Soel'el-Ma tot Dagana over 65 K. M. uitstrekt; de Sokhan in dezelfde richting, terwijl de waterloop van Koendi en zijn talrijke takken het land van Brakna evenwijdig aan de Senegal tot een ware delta maken; voorts noordelijk daarvan het meer Aleg van 50 K. M². oppervlak en dat van Mal, alsook de Gorgol, die den grond zoo bijzonder geschikt maakt voor toekomstige bezaaiing.

Indien men vervolgens Tagant bereikt, waar men den bergketen van Assaba ontmoet, dan komen daar andere waterstroomen af, zooals de Goemal en de Wednoes, die door wezenlijke watervallen worden afgebroken, zooals de Oeden-Fras (staart van de merrie) welks hoogte 100 M. bedraagt. In de Assaba ontspringen nimmer verdrogende bronnen, zooals de Baffa, Batat, Salatin, en El-Haoessinia.

Intusschen is het den Franschen niet mogelijk hunne bemoeienis te beperken tot het gebied der Trarza, Brakna en Edoeaich, die allen meer of minder tot het oevergebied van de Senegal behooren en waar de nomadenstammen zich in het droge jaargetijde ophouden om ze te verlaten bij het begin van den winter. Om het gezag over die Moorsche volksverzamelingen uit te oefenen en er voor te zorgen dat de Fransche organisatie ze altijd omvat en doordringt, moeten zij gevolgd worden naar het noorden, als zij naar Tagant en Adzer terugtrekken. Dan eerst kan het doelmatige der inmenging worden aangetoond als de groote karavanen in volkomen veiligheid die uitgestrekte gebieden kunnen doortrekken, om zich te begeven naar de Fransche kantoren in Senegal en als het land ontwikkeld wordt door uitbreiding van den landbouw, het aanfokken van vee, het ontginnen van zoutbeddingen en het aanmoedigen van de vischvangst.

In dien gedachtengang is men er toe gekomen te Tjidjikdja, de hoofdplaats van Tagant, een militaire post op te richten. Sedert eenige maanden was door den heer Roume, gouverneur-generaal van Fransch West-Afrika, de secretaris der eerste klasse, de heer Coppolani, aangewezen om aan het hoofd dezer vredelievende annexatie te staan. In verband met de onveiligheid die vooral door de Trarza veroorzaakt werd en waartegen hun emir, die op de Fransche hand was, niet kon waken, omdat zijn gezag niet algemeen erkend werd, had de gouverneur in 1902 den heer Coppolani als hoofd der eerste zending aangesteld, om zich met de Moorsche stammen benoorden de Senegal in verbinding te stellen.

Hij had toen bij zich een luitenant, een commies voor de inlandsche zaken en een hoofdtolk; voorts drie escadrons Senegalsche spahi's onder bevel van een kapitein en drie luitenants met een paardenarts en eindelijk was er te Garak een sectie tirailleurs onder bevel van een luitenant gekampeerd, waarvan de heer Coppolani gebruik kon maken voor escorte, verkenningen of het oprichten van posten. Een ander kapitein was verder tijdelijk met het algemeen bevel belast.

Op 15 Dec. 1902 had de heer Coppolani op zijn uitgangspunt Dagana aan de Senegal verkregen, dat de emir van de Trarza, Ahmed-Saloen, al zijn rechten en aanspraken op de Fransche regeering overdroeg; op 16 Dec. kwam hij bij de troepen te Garak en vertrok vergezeld van een peleton spahi's en een sectie tirailleurs naar Soel'el-Ma, waar hij, na bij de putten van Abada, Noeacher en El Gana te hebben halt gehouden, op 22 Dec. aankwam. Van dien datum af tot 24 Januari 1903 verbleef de missie op die plaats, welke als middelpunt van handeling werd aangehouden. Hier kwam de omliggende bevolking steeds meer en meer blijken van toenadering geven. Zelfs ernstige tegenstanders zagen er van af noodeloos weerstand te bieden en de pacificatie van het Trarzagebied werd een voldongen feit, zoodat de missie, na op 8 Febr. Noeakchott in de nabijheid van de zee bezocht te hebben, waar men communicatie had met een Fransch adviesjacht, dat hier de meest geschikte plaats voor een haven uitzocht, ten slotte langs de Afthoet en verder evenwijdig aan de kust over een afstand van 250 K.M. naar Saint-Louis terugkeerde.

In Juni en Juli 1903 volbracht de heer Coppolani een dergelijken tocht in het land van de Brakna en ook toen had men een gelijk succes.

Met de Edoeaichs van het meer oostelijk gelegen Tagant schijnt men het evenwel niet zoo gemakkelijk eens te worden. Toen men op hun gebied verscheen moest er slag worden geleverd. Na de overwinning behaald te hebben werd de militaire post te Tjidjikdja bezet en het was hierheen dat na zijne definitieve benoeming de heer Coppolani zich begaf om zijn taak als gouverneur van het nieuwe gewest te volvoeren. Reeds hadden de Doealla's uit het noorden hunne onderwerping aangeboden en bestond het voornemen de verkenningen in het gebied der Adzar tot Doellata voort te zetten, toen plotseling een nachtelijke overval van den post te Tjidjikdja plaats had. Deze werd wel teruggeslagen, maar zij kostte het leven aan 2 tirailleurs, terwijl er elf gewond werden. Bij die gelegenheid ontving ook de heer Coppollani een schot in den rechter voorarm en in de borst, waaraan hij bezweek. Het bevel over de missie werd onmiddellijk overgenomen door kapitein Frèrejean en als opvolger van Coppolani heeft de gouverneur den luit.-kolonel Montané, chef van den staf, gezonden, maar van het verder doordringen tot Doellata is voorloopig afgezien.

MASCATE.

Op 9 Aug. 1905 deed, in het gebouw van het Hof van Arbitrage te 's Gravenhage, het scheidsgerecht uitspraak in het geschil tusschen Engeland en Frankrijk betreffende het sultanaat van Mascate. De quaestie was de volgende:

Frankrijk en Engeland, hadden, door een verklaring van 10 Maart 1862, zich over en weder verbonden om de onafhankelijkheid van den sultan van Mascate te waarborgen.

En nu waren er moeielijkheden gerezen met betrekking tot de strekking van die verklaring in verband met het verleenen door de Fransche Republiek aan sommige onderdanen van genoemden Sultan, van stukken waarbij hun vergund werd de Fransche vlag te voeren, en tevens met betrekking tot den aard van de voorrechten en vrijheden waarop de bedoelde onderdanen aan-

spraak maakten als eigenaars of kapiteins van dergelijke inlandsche vaartuigen (dhows), die in het bezit waren van zulke stukken of die leden van de equipage van die scheepjes waren en hun huisgezinnen, in het bijzonder ten aanzien van de wijze waarop die rechten en vrijheden het recht van jurisdictie van den Sultan over zijn onderdanen raken.

Het scheidsgerecht, dat bestond uit prof. Lammasch, voorzitter, Melvill W. Fuller en Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman, arbiters, had een lijvig vonnis opgemaakt dat door den secretaris-generaal van het hof van Arbitrage Jhr. Mr. Ruyssenaers werd voorgelezen in de Fransche en Engelsche taal. Het kwam daarin in verband met de strekking van de Brusselsche conventie van 1890 met betrekking tot de opheffing van den slavenhandel, die op 2 Jan. 1892 is geratificeerd, tot de volgende beslissing:

1o. vóór den 2den Januari 1892 had Frankrijk het recht om schepen, toebehoorende aan onderdanen van den sultan van Mascate te vergunnen de Fransche vlag te voeren, daar Frankrijk destijds alleen gebonden was door zijn eigen wetten en administratieve regelingen;

2o. de inlandsche schippers die vóór 1892 door Frankrijk gerechtigd waren tot het voeren der Fransche vlag, behouden dit recht zoolang Frankrijk het blijft verleenen aan hem die het verkregen had:

3o. nà 2 Januari 1892 had Frankrijk niet het recht om schepen, toebehoorende aan onderdanen van den sultan van Mascate te vergunnen de Fransche vlag te voeren, behalve indien hun reeders of eigenaars hadden aangetoond of zouden hebben bewezen dat zij door Frankrijk zijn beschouwd en behandeld als „beschermden" van Frankrijk vóór het jaar 1863;

4o. de vaartuigen (dhows) van Mascate die de vergunning hebben verkregen als bovengemeld, om de Fransche vlag te voeren, hebben in de territoriale wateren van Mascate recht op de onschendbaarheid, geregeld in het verdrag tusschen Frankrijk en Mascate van 17 November 1844;

5o. de vergunning om de Fransche vlag te voeren mag niet worden overgedragen of vervreemd worden aan eenig ander persoon of eenig ander vaartuig, zelfs indien dit aan denzelfden eigenaar toebehoorde;

6o. de onderdanen van den sultan van Mascate, die eigenaren of gezagvoerders zijn van vaartuigen (dhows), welke gerechtigd zijn om de Fransche vlag te voeren of die leden zijn van de bemanningen van zulke vaartuigen of die tot hun gezinnen behooren genieten bijgevolg krachtens deze omstandigheid geenerlei recht van exterritorialiteit, waardoor zij zouden zijn ontslagen van de souvereiniteit, met name van de jurisdictie van den sultan van Mascate.

Naar aanleiding van deze uitspraak bevatte de *Nieuwe Courant* van 10 Aug. eenige aan het *Nieuws v. d. Dag* ontleende bijzonderheden over Mascate en deze gaven aanleiding tot èen meer uitvoerig artikel door H., onder het opschrift M a s k a a t, ingezonden in de *Nieuwe Courant* van 17 en 18 Aug. jl. Aan dit belangrijk opstel is het volgende ontleend:

Maskaat heet in het Arabisch evenzoo als wij het schrijven behoudens een keelgeluid voor de *k*. De klemtoon valt op de eerste lettergreep. Het is de hoofdstad van het sultanaat 'Omân gelegen aan de golf van dien naam (oppervlakte omstreeks 200.000 K.M.^{2}, bevolking ongeveer 1 millioen zielen). Het aantal inwoners van de stad zelf wordt begroot op niet meer dan 5000

en is zeer gemengd, bestaande, naast een kern van zuivere Arabieren (stedelingen en Bedoeïnen) uit Perzen, Beloedsjies, Banians, (Hindoe-kooplieden) en vooral negers. Buiten de wallen bevinden zich een groot aantal hutten, waarin eene bevolking huist van wellicht 25000 zielen meest Beloedsjies. De Sultans (niet meer Imams) van 'Omân hadden gedurende ruim een eeuw en wel tot 1868 gezag over ± 120 K.M. Perzische kust, met de havenplaats Bender-Abbas en bovendien over de eilanden Kishim, Ormuz, enz. Dit was veroorzaakt door dat Nadir Shah deze voor hem weinig belangrijke streek verpacht had aan den Sjeich van den daar aanwezigen Arabischen stam der Beni Maïni. Een van diens nakomelingen riep in het laatste kwart der 18de eeuw bij een uitgebroken strijd de hulp in van den toenmaligen Sultan van 'Omân: Bin Ahmed. Deze voldeed hieraan, stelde zich in het bezit van Bender-Abbas en werd door het Perzische Gouvernement als nieuwe pachter erkend. In 1868 kwam hieraan, ten gevolge van een opstand, een einde, en sedert staan Bender Abbas en de eilanden onder het onmiddellijk gezag van den Shah en worden bestuurd door een door hem aangestelden Gouverneur.

De eenige bezitting van den Sultan van 'Omân aan de tegenoverliggende kust bestaat thans uit het stadje Gwadoer (omstr. 4000 inw.) in Beloedsjistan, met eenige K.M. ten Z. en N.

Maskaat is een der schilderachtigste plaatsen ter wereld; de toegang tot de kom, waaraan de stad gelegen is, wordt bewaakt door een aantal grillig gevormde, steil uit zee oprijzende, granietrotsen, hier en daar gekroond met forten uit den Portugeeschen tijd. De onmiddellijke omstreken zijn woest en onvruchtbaar; de dadelpalm is er de eenige cultuur. Op eenigen afstand binnenslands wordt de bodem dankbaarder en levert zonder veel inspanning een aantal vruchten, groenten en bloemen. De golf van 'Omân is zeer vischrijk.

Het klimaat behoort tot de allerheetste. Als autoriteit hiervoor wordt een oude Hollander aangehaald, Jan Jansz. Struys, zeilmaker van Wormer, die gedurende zijn derde en laatste „aanmerkelijke en zeer rampspoedige" reis, vertelt, hoe ongeloofelijk smoorheet het er was in de maanden Augustus en September. Een ander bezoeker, een geleerd oosterling van Samarkand: Kemal-eddin Abd-er-Razak genaamd, die in het midden der 15de eeuw op weg naar Hindostan, als afgezant van Shah Rokh, den kleinzoon van Timur-leng, Maskaat aandeed, drukt zich in Oostersche beeldspraak nog veel heftiger over die warmte uit en dat zulks op een wezenlijken grondslag berust, wordt bewezen door het feit (op gezag van Curzon, die Maskaat in 1889 bezocht), dat er een warmte is gemeten van 139° Fahr. De gemiddelde regenval is er 9 cM. per jaar en deze karige hoeveelheid wordt toebedeeld binnen een tijdsverloop van twee tot drie weken.

Maskaat was zijne niet onbelangrijke stelling gedurende vele eeuwen verschuldigd aan zijne ligging. Oudtijds schijnt er een landverbinding tusschen 'Omân en Hadramaut te hebben bestaan, waardoor men ter vermijding van den ongunstigen moesson, de koopwaren uit de Perzische golf eerst naar 'Omân en vandaar met vermijding van den zeeweg naar Aden verder westwaarts voerde.

De Portugeezen, die zulk een juist oordeel gebruikten bij de keuze hunner nederzettingen, lieten ook Maskaat, tot dusver onafhankelijk, niet ongemoeid. In 1506, kort vóór zijn verovering van Ormuz, werd de slecht verdedigde stad

door Albuquerque genomen en bleef in Portugals bezit, hoewel de schijnvertooning in stand werd gehouden van een regeerend Imam, door de bevolking verkozen. Nadat in 1622 Ormuz door de Portugeezen verloren was, behielden zij Maskaat als steunpunt ter belemmering van den zeer belangrijken handel, die onze Oost-Indische Compagnie, in mededinging met de Engelschen, in de Perzische Golf onderhield. Gemeenschappelijk met dezen boden wij in 1625 het hoofd aan een veel sterkere Portugeesche vloot. Dat de Hollanders echter niet altijd overwinnaar waren wordt misschien bewezen door een oud kanon op een der zeeforten rond Maskaat, uit den Compagnie's tijd afkomstig, den stempel „Hollandia" draagt.

Toen in 1650 Portugal Maskaat door een opstand verloor, was het een zeerooversstaat, waarbij zijn vrijbuiters tochten langs de Perzische Golf en de Arabische Zee maakten en zelfs eene nederzetting op Zanzibar stichtten. Hoewel Perzië onmachtig ter zee was en noch van onze noch van de Engelsche Compagnie hulp kon krijgen, slaagde Nadir Shah, de veroveraar van Indië; er ten slotte in het roofnest te bedwingen.

Het bleef echter slechts weinige jaren in Perzisch bezit, want in 1741, toen Nadir's aandacht geheel in Noord-Perzië werd bezig gehouden, slaagde een man van moed en geestkracht er in, niettegenstaande zijn nedrigen stand van kameeldrijver, om zijn landgenooten tot verzet op te wekken en eerst Sohar, N. W. van Maskaat en daarna de hoofdstad zelf te veroveren. Deze bevrijder, Ahmed bin Said genaamd, was de stamvader, van de thans nog regeerende dynastie Al- Bu Said. In 1784 werd Zanzibar veroverd en in 1840 verplaatste zelfs de toenmalige sultan Seyid Said zijn verblijf daarheen. Bij zijn dood in 1856 werden de beide landen ingevolge zijn testament aan twee zijner zoons toebedeeld, die hun geschil ter beslechting aan den onderkoning van Engelsch-Indië, Lord Canning, onderwierpen.

In 1861 werd door eene commissie Maskaat aan den ouderen en Zanzibar aan den jongeren broeder toegewezen, met bepaling dat de laatste aan den eersten een jaarlijksch subsidie van 40000 kronen zou uitkeeren. Deze schatting werd in 1873 opgeheven toen Sir Bartle Frere een tractaat sloot met Seyid Turki, den toenmaligen sultan, waarbij het Engelsche gouvernement zich verbond maandelijks 7200 Roepiën uit te keeren uit hoofde van de door hem aangegane verbintenis ter beteugeling van den slavenhandel.

De geschiedenis van 'Omân was gedurende de vorige eeuw eene aaneenschakeling van twisten over de erfopvolging, waarbij broedermoord en verjaging zich telkens herhalen. De thans regeerende sultan Seyid Feysal bin Turki besteeg den troon in 1888 en dank den Resident, de kruisers en de subsidie der Engelschen schijnt zijn bezit rustig. De vaste voorwaarde is echter de erkenning van Engeland's oppermacht. Met Egypte en Aden zijn aldus drie hoeken van het Arabische schiereiland in Engeland's macht en wordt in de toekomst ook Koweit vermeesterd, dan zou wat men te Constantinopol vreest wel eens werkelijkheid kunnen worden. In zijn „Persia and the Persian question (II bl. 443) heeft Lord Curzon het ondubbelzinnig uitgesproken dat Maskaat een Britsche onderhoorigheid is. Frankrijk heeft ook sporadisch getracht zich in 'Omân te doen gelden en toen Napoleon zijn inval in Eng. Indië beraamde, verschenen er te Maskaat nu en dan Fransche agenten met aanbiedingen. Dit leidde tot een in 1807 op Mauritius

gesloten tractaat. De verovering van dit eiland door de Engelschen in 1810 maakte een einde aan deze vriendschap.

In 1838 kreeg de Fransche vice-consul te Bassorah, Fontanier, opdracht van zijn gouvernement zich naar Bombay te begeven en op zijn weg daarheen Maskaat aan te doen. In zijn: „Voyage dans l'Inde et dans le Golfe Persique," Paris 1844 (3 vol). geeft hij eene levendige beschrijving dier reis en tevens een overzicht van de toenmalige Fransche betrekkingen met 'Omân; zijn pogingen om den Engelschen invloed aldaar afbreuk te doen bleven zonder gevolg. Ook op handelsgebied zijn de Franschen er niet in geslaagd zich aldaar te vestigen. Een plan van Félix Sicard, die in 1879 in de Perzische Golf kwam, had evenmin gevolg als een door den generaal von Wimpffen voorgenomen oprichting van een groote handelsvennootschap met het doel de Duitschers in het bezit te stellen van factorijen in de Roode zee en de Perzische Golf. In 1880 kwam de heer Denis de Rivoyre met een kleine vrachtboot van 700 ton, de Sévérine, voor Maskaat, die een onderhoudend verhaal van zijn wedervaren heeft gegeven in: „Obock, Mascate, Bouchire Bassorah" (Paris 1883 12°. ill.), maar het bleef daarbij, want zelfs de stoomvaartlijn, die inmiddels te Parijs was opgericht, verviel na weinig jaren in Engelsche handen en vormt de kern van eene krachtige vennootschap, die thans nog, maar van Londen uit, de vaart op de havens van de Perzische Golf onderhoudt.

Gedurende deze jaren was Frankrijk niet officieel te Maskaat vertegenwoordigd. Eerst later werd een vice-consul aangesteld. Daar er toen zelfs geen schijn van handelsbelangen te verdedigen viel, maar daarentegen de Russische vriend en bondgenoot zich in de Perzische Golf meer en meer op den voorgrond stelde, werd beweerd dat er verband bestond tusschen deze omstandigheden, temeer toen het geruchtmakend incident voorviel, waarbij Frankrijk aanspraak maakte op het bezit van een kolenstation te Maskaat.

Omtrent het door het scheidsgerecht behandelde geschil is de heer H. van gevoelen dat in verband met de jongste gebeurtenis, de quaestie niet meer geacht kan worden de oude rivaliteit tot grondslag te hebben, doch dat zij haar werkelijke oorzaak vindt in de steeds opkomende geschillen, waar in het Oosten het exterritorialiteitsbeginsel toepassing vindt, betreffende de bescherming van inboorlingen door de vertegenwoordigers van Westersche mogendheden. In vroeger eeuwen ontstond dit recht veelal uit beweegredenen van billijkheid en noodzaak; thans is het meestal de uiting van Westersche aanmatiging en ook wel van persoonlijke zucht tot machtsbetoon. Zulke willekeur vindt vroeg of laat vergelding.

Onze eigen betrekkingen met 'Omân bepalen zich tot sporen dat de O. I. Compagnie getracht heeft er, zelfs vóór dat de Portugeezen er voor goed verdreven waren, een handel te vestigen; doch te vergeefs. Tusschen Gamron (Bender-Abbas) en Maskaat bestond een levendig verkeer en onze Indische producten werden er door inlandsche vaartuigen ter markt gebracht. Tot 1880 vindt men onder de invoeren gewag gemaakt van Java-suiker.

In 1874 bezocht onze consul te Bushir, de heer Keun, den toenmaligen sultan Seyid Turki en het bestaande handelstractaat op den voet van meest begunstigde natie is hiervan het gevolg geweest. De ontvangst was zuiver Oostersch, waardig en eenvoudig. Reeds bij den ingang werd de gewenschte

indruk teweeggebracht. De toegang tot het aan zee gelegen paleis (de naam zij zonder eenige aanmatiging gebezigd) voerde door breede gewulfde, half-donkere gangen. Dicht bij den ingang bevonden zich groote met ijzeren staven afgesloten kooien, dienende de een tot herberging van een paar ontzagwekkende leeuwen, de ander, daar tegenover, tot gevangenis. Daarop volgde een lange, dubbele rij gewapende lijfwachten (Arabieren en Beloedsjies) in zeer schilderachtige rusting en daarbij passende houding en gelaatstrekken. De sultan ontving in een zaal op de eerste verdieping met ruim uitzicht op de baai en voorzien van divans langs de geheele lengte en fraaie matten bij wijze van tapijt, overigens ongemeubeld. Seyid Turki was destijds een man van middelbaren leeftijd, met rustige voorkomende manieren. Met echt Arabische hoffelijkheid werden op ongedwongen wijze de strenge voorschriften van de Oostersche beleefdheidsvormen bij ontvangst, het voordienen van ververschingen en het afscheid door hem in acht genomen en de indruk dien hij achter liet was die van een man, die zich bewust is van zijn juiste stelling in de wereld, zich daarvan geen overdreven voorstelling maakt en zich dienovereenkomstig met volkomen behoud van zijn waardigheid gedraagt.

In het slot van het artikel worden aan de hand van een Engelsch consulair verslag eenige cijfers over den handel medegedeeld, waaraan het volgende is ontleend. De totale invoer van het jaar 1904—1905 had een waarde van ruim 4 millioen dollars (Maria Theresia dollars van *ƒ* 1.15, een munt, die van oudsher in deze streken de meest gangbare is en te Weenen uitsluitend voor uitvoer derwaarts geslagen wordt). Hieronder was $^1/_4$ millioen dollars aan specie begrepen. Overigens waren de voornaamste uitvoer-artikelen voor 1.120.000 aan rijst, 1.210.000 aan wapens, waarvan 60 % uit Engeland, de rest uit Frankrijk; voor 423.000 dollars aan katoenen goederen, waarvan voor 3 ton uit Britsch-Indië, de rest uit Amerika, voorts 144.400 dollars aan suiker, 100.900 dollars aan tarwe en andere granen en 80.000 dollars aan petroleum.

De uitvoer beliep in hetzelfde jaar een waarde van 2 millioen dollars, tegen $2^1/_2$ millioen in de beide vorige jaren. De consul meent echter, dat deze cijfers beneden de werkelijkheid zijn, omdat de exporteurs niet gehouden zijn tot opgave, daar er geen uitvoerrechten geheven worden. De vermindering wordt aan misgewas toegeschreven, vooral van de dadels. Daarvan gingen slechts voor 800.000 dollars weg, tegen $1^1/_4$ millioen in 1902/03. Onder de andere uitvoerartikelen zijn te noemen vruchten, visch, gedroogde citroenen, paarlmoerschelpen en paarlen. Ook in de uitvoercijfers was specie begrepen, in 1904/05 voor een bedrag van 847.000 dollars.

Het aantal schepen, dat in het verslagjaar in de haven van Maskaat kwam, bedroeg 732 met een tonnenmaat van 398 556 tegen 542 schepen, metende 256.934 ton in het vorige jaar. Van die schepen voeren 414 met 365.980 tonnen de Engelsche vlag, 14 met 1700 tonnen de Fransche, 115 met 9550 tonnen de vlag van 'Omân, 54 met 1300 ton de Perzische, 7 met 9346 ton de Russische, 97 met 5620 ton de Turksche en 28 de vlag van verschillende natiën met 5000 tonnen gezamenlijken inhond.

Drie Engelsche stoomvaartlijnen onderhouden de gemeenschap met Londen en Marseille, een Russische met Odessa, terwijl de *British India S. N. Cy.* een wekelijksche maildienst onderhoudt over Karachi naar Bombay.

CONTRACT MET PASIR.

(201. 33.)

Aangezien het wenschelijk is voorgekomen de rechten en verplichtingen tusschen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en den sultan en de landsgrooten van het landschap Pasir nauwkeuriger te omschrijven en meer in overeenstemming te brengen met de eischen van de veranderde tijdsomstandigheden dan door de bestaande overeenkomst, aanvullingen en wijzigingen daarvan geschied is, zoo is op heden den 1sten September 1902 overeenkomende met den 27sten Djoemadilawal 1320, onder nadere goedkeuring van de Regeering van Nederlandsch-Indië tusschen ons Cornelis Alexander Kroesen, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, en gemachtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en Zijne Hoogheid Ibrahim Chalil Oedin, sultan van Pasir en zijne landsgrooten overeengekomen als volgt:

Artikel een.

1. Evenals hunne voorgangers verklaren ook de tegenwoordige bestuurder sultan Ibrahim Chalil Oedin en de landsgrooten van Pasir, dat dit landschap behoort tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië en dat zij mitsdien Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, vertegenwoordigd door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als wettige Oppergebiedster erkennen.
2. Zij beloven derhalve aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en aan zijne vertegenwoordigers trouw, gehoorzaamheid en onderwerping.

Artikel twee.

1. Het landschap Pasir wordt begrensd als volgt:
ten noorden door het landschap Koetei;
ten oosten door de straat van Makasser;
ten zuiden door het gouvernementslandschap Tjengal;
ten westen door de waterscheiding tusschen de in de straat van Makasser uitmondende rivieren en die welke zich in de Barito (Java zee) uitstorten.
2. Tot Pasir behooren geene eilanden.
2. De sultan en landsgrooten van Pasir verklaren zich onvoorwaardelijk te zullen onderwerpen aan de beslissing van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in alle gevallen van grensgeschil met de aangrenzende landschappen.

Artikel drie.

1. Het landschap Pasir wordt als leen afgestaan aan sultan Ibrahim Chalil Oedin onder uitdrukkelijke voorwaarde van stipte en trouwe nakoming der in dit contract omschreven verplichtingen.
2. De sultan verklaart dit leen op die voorwaarden te aanvaarden.

Art. 4 tot en met Art. 27 zijn gelijkluidend met de overeenkomstige van het in de Sept.-afl. bl. 1378 gepubliceerde contract met Koetei, behoudens het vervangen van dit laatste woord door Pasir en dat in Art. 13 de zesde alinea ontbreekt betreffende het voeren van een eigen standaard en herkenningsvlag, terwijl in Art. 27 de 5e en 6e alinea zijn weggelaten.

Artikel acht en twintig.

1. Het recht tot het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en van concessiën tot mijnontginning in het landschap Pasir berust geheel bij het Gouvernement, dat échter steeds vooraf het Inlandsch zelfbestuur ter zake zal raadplegen en daarenboven vooraf een onderzoek zal doen instellen naar de rechten van derden op de gronden benoodigd voor mijnbouwkundige opsporing of mijnontginning, terwijl het bij eventueele beschikking over zoodanige gronden voor billijke schadeloosstelling door den concessionaris zal zorg dragen.

2. Van de voor vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen en concessiën tot mijnontginning door het Gouvernement te heffen cijns en vast recht zal steeds de helft ten behoeve van het zelfbestuur worden afgestaan.

3. De uit dien hoofde aan het zelfbestuur toekomende gelden zullen worden gestort in een landschapsfonds, hetwelk onder bewaring en beheer zal staan van den betrokken plaatselijk besturenden ambtenaar.

4. Het Gouvernement behoudt zich wijders het recht voor om voor eigen rekening mijnbouwkundige opsporingen en mijnontginningen in het landschap Pasir te doen aanvangen en voortzetten, behoudens billijke schadeloosstelling, wanneer daartoe aanleiding bestaat.

5. De sultan en landsgrooten beloven zoodanige ondernemingen steeds zooveel mogelijk te bevorderen.

6. De door den wetgever van Nederlandsch-Indië vastgestelde of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen betreffende opsporing en ontginning van delfstoffen zijn van kracht voor het landschap Pasir en derzelfs ingezetenen.

Artikel negen en twintig.

De sultan en de landsgrooten van Pasir verbinden zich de vaccine onder hunne onderdanen toe te laten en te bevorderen.

Artikel dertig.

De sultan en de landsgrooten verbinden zich om met de middelen onder hun bereik of tot hunne beschikking gesteld of nog te stellen het volksonderwijs in hun land krachtdadig te ondersteunen en te bevorderen.

Artikel een en dertig.

Al de door het Nederlandsch Indisch Gouvernement in omloop gebrachte muntsoorten zullen ook in het landschap Pasir tegen den wettigen koers gangbaar zijn.

Artikel twee en dertig.

1. De in Pasir bestaande belastingen en heffingen, hetzij in geld of in arbeid zullen door den sultan en de landsgrooten noch verhoogd noch verlaagd worden, noch zullen nieuwe worden ingevoerd, zonder vergunning van het Gouvernement.

2. Behalve de in de suppletoire overeenkomst van 28 Juli 1900 genoemde rechten, worden in Pasir de volgende belastingen geheven:

1o. Hoofdgeld. Wordt geheven van alle volwassen mannelijke ingezetenen, onderdanen van den sultan, van den leeftijd van 17 tot 50 jaar, en wel van de getrouwden *f* 2.50 en van de ongehuwden *f* 1,50 en voor de van de eerste maal aangeslagen wordende personen *f* 1 per jaar, alles behoudens de in billijkheid te verleenen vrijstellingen;

2o. Padie-belasting of vertiening op het rijstgewas. Een tiende van het rijstgewas, op te brengen in natura dan wel in geld, overeenkomstig billijke taxatie;

3o. Belasting op de ingezamelde boschproducten. Een tiende van de ingezamelde boschproducten;

4o. Belasting op klapperboomen. Iedere eigenaar van klapperboomen is verplicht van elken vruchtdragenden boom per jaar 2 rijpe vruchten aan het zelfbestuur af te staan;

5o. Heerendiensten. Heerendiensten worden gepresteerd door de volwassen mannelijke ingezetenen, onderdanen van den sultan.

3. Het Gouvernement heeft het recht ook deze inkomsten geheel of gedeeltelijk tegen een nader te bepalen billijke schadeloosstelling van den sultan en de landsgrooten over te nemen en die daarna te wijzigen of af te schaffen, dan wel nieuwe daarvoor in de plaats te stellen.

4. De sultan en de landsgrooten verbinden zich in het algemeen te zorgen en te doen zorgen, dat in het sultanaat geen onwettige heffingen, hoe ook genaamd en door wien ook, van de bevolking geëischt worden.

5. Het Gouvernement heeft het recht om ten laste van zijn directe onderdanen alle zoodanige belastingen in te voeren als hetzelve noodig zal achten.

Artikel drie en dertig.

1. Voor zoover de bepalingen der vroegere overeenkomsten door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met de sultans en landsgrooten van Pasir gesloten in strijd zijn met die van deze overeenkomst, zijn zij door deze vervallen.

2. Omtrent punten bij dit contract niet voorzien en die nader blijken mochten in het belang van land en volk regeling te behoeven, wordt voorts overeengekomen, dat partijen zich deswege in der minne zullen verstaan.

3. Het Gouvernement van Nederlandsch-Indië zal den sultan en de landsgrooten van Pasir en hunne opvolgers, zoolang zij de hun in dit contract opgelegde verplichtingen trouw en stipt opvolgen, in hunne waardigheden en rechten als zoodanig handhaven en zich niet anders dan in de in dit contract omschreven gevallen met de inwendige huishouding van het landschap inlaten.

Artikel vier en dertig.

Dit contract treedt in werking op den dag op welken het door de Regeering van Nederlandsch-Indië zal worden goedgekeurd.

Aldus ten dage en jare in den aanhef dezes vermeld ter hoofdplaatse Kampomg Pasir overeengekomen in viervoud opgemaakt, onderteekend, bezegeld en plechtig beëedigd door den sultan van Pasir, Ibrahim Chalil Oedin en door zijne landsgrooten, pangeran Kesoema Djaja Ningrat, radja Moeda (aangewezen troonsopvolger), pangeran Mantri en pangeran Depatie, in tegenwoordigheid van mij Cornelis Alexander Kroesen, resident der Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.

Stempels en handteekeningen van den
sultan van Pasir en zijne landsgrooten.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 14den December 1902, onder voorbehoud, dat de sultan en de landsgrooten van Pasir instemmen met de in rooden inkt in den Maleischen tekst van de artt. 8, 9,

10, 13, 16, 19, en 21 aangebrachte wijzigingen, strekkende om dien tekst met den Nederlandschen in overeenstemming te brengen, en dat zij van deze instemming doen blijken door eene hieronder te stellen onderteekende en bezegelde verklaring.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(w. g.) W. ROOSEBOOM.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(w. g.) C. B. NEDERBURGH.
Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(get.) PAULUS.

Wij, Ibrahim Chalil Oedin, sultan van Pasir en landsgrooten van dat landschap verklaren in te stemmen met de in rooden inkt in den Maleischen tekst van de artikelen 8, 9, 10, 13, 16, 19, 21 van bovenstaand contract aangebrachte wijzigingen, ten bewijze waarvan wij deze verklaring hebben onderteekend en bezegeld.

Gedaan te Kampong Pasir, den 18den April 1903, overeenkomende met den 20sten Dzoelhidjah 1320.

Stempels en handteekeningen van den
sultan van Pasir en van zijne landsgrooten.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(get.) DE GROOT.

Wij, sultan Ibrahim Chalil Oedin, bestuurder van het landschap Pasir en zijne landsgrooten, hebben op verzoek van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement onderstaanden staat opgemaakt en onderteekend.

Opgave van de havens van het landschap Pasir bedoeld in art. 21 van het contract van heden.

Namen der havens: Pasir, Telakei, Adang en Apar.

Aldus opgemaakt te Kampong Pasir den 1sten September 1902, overeenkomende met den 27sten Djoemadilawal 1320.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
A. E. ELIAS.

(201. 34.) NOTA VAN TOELICHTING.

Blijkens de bij zijn optreden op Juli 1900 gepasseerde akte van verband[1], verklaarde de tegenwoordige bestuurder van het onder de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo ressorteerende landschap Pasir, Ibrahim Chalil Oedin, zich bereid om mede te werken tot het sluiten van eene nieuwe overeenkomst beter beantwoordende aan de eischen des tijds en ook strekkende tot overdracht aan het Gouvernement — tegen schadeloosstelling — van de tolrechten, pachten en monopoliën in Pasir. Deze overdracht kwam tot stand bij de overeenkomst van 28 Juli 1900[2]) terwijl het nieuwe contract op 1 September 1902 werd gesloten. Behoudens de bepalingen betreffende den mijnbouw, is de inhoud van het nieuwe contract, hetwelk hierbij wordt overgelegd, in hoofdzaak gelijk aan dien van het contract met Koetei van 26 Augustus 1902.

[1]) Zie Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1901/1902,— 169 No. 10.
[2]) Zie Gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1901/1902 — 169 No. 6.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 September 1905.

INHOUD.

Europeanen in Indië. Naar aanleiding van het in de vorige revue vermelde boek van Majoor C. E. Woodruff (Sept. afl. bl. 1414) heeft het *Alg. Handelsblad* zich blijkens het Van Dag tot Dag in het avondblad van 16 Aug. j.l., gewend tot Dr. C. L. van der Burg om advies in hoeverre donkerkleurigen of blonden het beste bestand zijn tegen den invloed van het tropisch klimaat.

Deze geneesheer, die ongeveer een kwart eeuw in Indië werkzaam was, eerst als officier van gezondheid, later als burger-geneeskundige, stond in Nederland vijftien jaar aan het hoofd der bekende geneeskundige inrichting te Laag-Soeren, waar hij een groot aantal ziek uit Indië teruggekeerde landgenooten behandelde en kan dus als een autoriteit op dit gebied beschouwd worden. Het bedoelde werk was hem nog niet onder de oogen gekomen, doch hij kon wel zeggen dat hij de theorie „donkerkleurigen of blonden" in geen enkel opzicht onderschrijft. Vroeger meende men dat donkerkleurigen en Europeanen met donker haar in de tropen beter levenskansen hadden dan volbloed-Europeanen met blonde lokken. Onderzoekingen hieromtrent hebben niet plaats gehad en statistieken daaromtrent bestaan niet, maar in zijn ervaring en studie der zaak, heeft Dr. v. d. B. telkens en telkens weer gezien dat donkerkleurige Nederlanders, Italianen of Franschen even goed of niet eens beter tegen het klimaat bestand waren dan de blonden, dan bewoners zelfs uit IJsland afkomstig. Andere onderzoekers hebben bijv. in Afrika bij den aanleg van den Congo-spoorweg zelfs een grootere sterfte bij Italianen geconstateerd, die wordt toegeschreven aan onvoldoende voeding. Wat de voeding van den Europeaan in Indië betreft, hoewel de rijsttafel niet afgekeurd wordt, vindt Dr. v. d. B. toch dat de Europeaan in Indië over het geheel

te veel rijst eet. Terwijl het goed is tot opwekking der maag nu en dan een prikkelende spijs te gebruiken en ook een zeer matig alcohol-gebruik, vooral van lichte wijnen wordt goedgekeurd, is de fout bij de voeding in Indië, dat men beide zeer overdrijft. Gelukkig is in de laatste jaren een zeer afnemend gebruik van bieren en spiritualiën te constateeren. Terwijl alzoo goede voeding en goede hygiënische maatregelen den Europeaan tegen de ziekten van het klimaat moeten waarborgen, doet donker of blond daar niets bij af. Intusschen acht de dokter Indië beslist geen land om te koloniseeren De Europeaan zou het werken op den akker als de inlander in zijn bloote lichaam niet volhouden en dit ligt wel aan de huidskleur. Het is n. l. bewezen — de onderzoekingen van Glogner en Eijkman hebben ons in deze veel geleerd — dat de verwarming van het lichaam bij de Inlanders door zonnestralen veel erger is dan bij lichtgekleurden. Daarentegen laat bij laatstgenoemden de kleurstof meer de chemische stralen door. De Inlanders geven meer warmte af door uitstraling en door geleiding, maar het warmte-verlies bij de Europeanen heeft plaats door verdamping, de resultaten zijn dus dezelfde. Maar die inwerking der chemische stralen op de huid der lichtgekleurden heeft het gevolg dat deze, in de tropische zon arbeidende, spoedig huidziekten zouden krijgen. Die chemische stralen veroorzaken wat wij in 't dagelijksch leven „verbranden" noemen en doen den lichthuidigen kwaad; de warmtestralen deren die huid niet, getuige de glasblazers, die bij de heetste vuren kunnen arbeiden.

* * *

Nederlandsche boeren naar Suriname? is de vraag, die behandeld wordt in het *Vaderland* van 19 Aug. jl. naar aanleiding van het voorstel dat de Gouverneur dier kolonie op 12 Juli jl. bij de Staten heeft ingediend betreffende de kolonisatie van Nederlandsche boerengezinnen. Immigratie is voor de kolonie zeer zeker gewenscht. Om in het gebrek aan arbeidskrachten te voorzien, heeft men, nu de neger in arbeidslust tekort schiet, Britsch-Indiërs en Javanen aangevoerd. Van de gelegenheid om zich na afloop van hun contract in de kolonie te vestigen, maken de Britsch-Indiërs een tamelijk druk, de Javanen een zeer slap gebruik. Tengevolge daarvan neemt het aantal Engelsche onderdanen relatief sterk toe. Ware het omgekeerde het geval geweest, het voorstel van den Gouverneur zou vermoedelijk in de pen zijn gebleven. De bedoeling is aanvankelijk niet meer dan 5, later 10 gezinnen per jaar tot een maximum van 50 te laten uitkomen hetgeen een 3 ton zal kosten, waarbij de gezinnen zich zullen moeten vestigen in den Saramaccapolder. Omtrent de uitvoerbaarheid wordt gewezen op de Nederlandsche kolonisten, die in 1843, 1845 en 1848 in Suriname aankwamen en waarvan er nu nog verscheidene in blakende gezondheid en in betrekkelijken welstand verkeeren. Intusschen herinnert het blad er aan hoevele immigranten destijds door besmettelijke ziekten zijn weggemaaid en niemand zou er aan denken een tweede proef te nemen, indien de kans groot was opnieuw die ontzettende ellende te aanschouwen. Men wijt dit echter aan slechte voorbereiding en onvoldoende leiding. Wel getuigen thans de kloeke overblijvers „dat landbouw in Suriname op oordeelkundige wijze uitgeoefend, zeer goed door Nederlanders mogelijk is", doch hun voorbeeld is juist een exceptie. Dat bij eene nieuwe proefneming menschenlevens op

het spel staan, wordt niet ontkend. Waar dr. C. L. van der Burg, blijkens het bovenaangehaald artikel in het *Hbl.* den Europeaan voor landbouwwerk in de tropen niet te gebruiken acht, wordt gevraagd of Suriname de eenige uitzondering op den regel zal zijn. De kans daarop is zoo gering, dat aan een „proefneming", volgens het *Vad.* geen enkel Nederlandsch boerengezin mag worden gewaagd.

* * *

Europeesch boerenbedrijf op Java. In de *Locomotief* van 22 Juli jl. behandelt de hoofdredacteur in zijn „Links en Rechts" een geval, dat bewijst hoe in bepaalde omstandigheden het boerenbedrijf op Java wel mogelijk is, namelijk de boerderij Getassan in de residentie Semarang, op de noordelijke helling van den Merbaboe, circa 4000 voet hoog. De photographie er van geleek op een Hollandsch tafereel: koeien en kalveren in een malsche wei; akkers met golvend graan, aardappelvelden, een groententuin met sla-kroppen, wortelbedden, schorseneeren en peulvruchten, vier ploegpaarden, gespannen voor Hollandsche ploegen; en op den achtergrond een Hollandsche runderstal.

De heer K. G. Swaving, die deze zaak tot stand bracht, nadat hij zich in Europa een grondige kennis van het vak eigen maakte, begon op kleine schaal nu ongeveer 7 jaar geleden met het kweeken van groenten te Salatiga en kocht daarop een paar Javaansche melkkoeien. Thans bebouwt hij 30 H. A. land en heeft een veestapel afkomstig van uit Australië geïmporteerde runderen. Hij heeft twee boerenknechts in dienst en van den aanvang af zelf medegewerkt, geploegd en geëgd en het vee verzorgd. Waar men zich tot dusver weinig succes voorstelde van de proef, die de regeering neemt met Europeesch landbouwbedrijf op erfpachtsgronden, moet het werk van den heer Swaving tot andere gedachten brengen. Op den voorgrond staat echter grondige kennis van het vak en verder dient opgemerkt te worden, dat de onderneming bijzonder gunstig ligt ten opzichte van garnizoensplaatsen, als Salatiga, Ambarawa en Magelang. Voorts heeft hij levend water uit de Batoebron en ligt de boerderij aan een goeden weg. Er zijn echter andere punten op Java aan te wijzen waar deze voorwaarden eveneens vervuld zouden kunnen worden. In elk geval bewijst Getassan dat aan het welslagen van Europeesch boerenbedrijf op de hooggelegen plaatsen geene *natuurlijke* beletselen in den weg liggen.

* * *

Wederopleving van zachten dwang. In het *Algemeen Handelsblad* van 16 Aug. jl. wordt er op gewezen dat er zaken zijn, waarbij voor- en tegenstanders, in plaats van elkaar eenigszins te naderen, hoe langer hoe verder van elkaar af komen te staan. Daaronder behoort, naar het schijnt, het thema van den „zachten dwang", van de „bestuursalbemoeiing" in Indië. Het cultuurstelsel werd verdedigd met de bewering dat het den Javaan leerde arbeiden, doch later gingen de oogen open en dwang en monopolie werden terzijde gesteld toen de schatkist er geen noemenswaardig voordeel meer mede behaalde. De voorspellingen der voorstanders, dat bij afwezigheid van dwang op Java geen arbeid buiten de hoog noodige zou worden verricht, kwam averechts uit en de partij der koloniaal-conservatieven stierf uit. In de laatste jaren schijnt zij echter onder een anderen vorm te herleven, thans ten behoeve

van de macht der Europeesche bestuursorganen, waaronder er zijn die zich verbeelden dat niets goed kan gaan, wanneer zij niet de leiding hebben. Uitgaande van de meening dat de inlander te dom is om zijn belang te begrijpen, wordt gestreefd naar een albemoeiing, die wel eens nuttig kan werken, doch het nadeel heeft bij mislukking den Inlander tegen het gezag in te nemen en zijn initiatief te verstikken. De theorie van den zachten dwang is onstaatkundig en onpaedagogisch. Dat de theorie niet samengaat met het voordeel van onfeilbaarheid, blijkt veelal als opvolgers het beter meenen te weten dan voorgangers en weer andere maatregelen als de beste aanwijzen Zoo wordt een bericht uit de *Sumatra-Bode* aangehaald dat de Gouverneur van S. W. K. het voornemen koestert om voortaan de regeling der tijdstippen, waarop het uitzetten vanhet zaad moet plaats hebben, meer oordeelkundig te doen geschieden in verband met de statistieke gegevens van den regenval. Men leest daarbij tusschen de regels dat die regeling alzoo tot dusver *niet* oordeelkundig heeft plaats gehad en de ambtenaarsbemoeiing tot dusver dus geen zegen heeft aangebracht. Welke waarborg is er dat zij dit voortaan wel doen zal?

* * *

De Javaan en de handel. In het weekblad *de Amsterdammer* van 23 Juli jl. kwam een artikeltje voor onder dit opschrift naar aanleiding van een opstel van een Javaansch koopman in de *Bintang Hindia*, dat de vraag behandelde: „is de Javaan geschikt voor den handel?" Deze werd bevestigend beantwoord, doch F. B., de schrijver van het artikel, is van oordeel dat de bewijzen hiervoor ontbreken. Integendeel zijn er redenen om aan te nemen dat de inlander tot heden daarvoor ongeschikt is gebleken en dat er nog heel wat zal moeten gebeuren voordat men zoover is. Sedert eeuwen was de Javaansche staat zoo ingericht dat alles er op aangelegd was om het kleinste sprankje ondernemingsgeest en initiatief reeds in den aanvang te fnuiken. De Javaan is steeds onderdrukt en tegengewerkt, maar de schrijver vraagt of als die verdrukking en tegenwerking op hebben gehouden en veranderen in medewerking, de Javaan nu plotseling een eigenschap zal toonen te bezitten, die vroeger nooit gebleken is. Met de Chineezen, die ook tegengewerkt zijn, blijkt het heel anders te wezen, omdat zij nu eenmal ondernemingsgeest en andere eigenschappen bezitten, die hen ondanks alle verdrukking en tegenwerking er bovenop doen komen. De „Chinees is geboren handelsman", zegt de schrijver, „de Javaan niet. De Javaan zal eerst die zoo noodige eigenschappen verkrijgen, wanneer langzamerhand vele economische verbeteringen zijn aangebracht. Dan is 't zelfs nog de vraag of er een flinke Javaansche koopmansstand zal kunnen ontstaan". Hoewel hij dus nog niet zoo zeker is van het resultaat, wil deze schrijver toch de hand aan het werk slaan, doch beveelt vooral geduld aan. Hij wil dit doen door op krachtige wijze een eind te maken aan het uitleenen van geld tegen woekerrente. Oprichten van vele credietbanken en spaarkassen acht hij noodzakelijk. De schrijver leze eens wat Mr. Maclaine Pont er over zegt (zie onze vorige afl. bl. 1368)

* * *

Het landschap Loewoe en de Posso-streek worden door den oud-resident E. J. Jellesma besproken in het *Vaderland* van 16 Aug. jl. naar aanleiding van

het bericht, dat de rijkssieraden van Boni aan ons uitgeleverd zijn en op twee na alle hoofden zich onderwierpen. Terwijl de schrijver er niet aan twijfelt, dat de Regeering niet zal verzuimen onze verhouding tot Boni op afdoende wijze te regelen, dient ook volgens hem onze verhouding tot de andere landschappen die met Boni gemeene zaak maakten, definitief te worden geregeld, en o. a. met Loewoe, welks bestuurder in de laatste jaren zulk een uittartende houding aannam.

Sedert eenige jaren maakt deze radja aanspraak op de Posso-streek tot aan de Golf van Tomini (residentie Menado). Wel erkennen verschillende Alfoersche stammen den radja van Loewoe als heer, maar volgens den schrijver moet dit meer aan vrees worden toegeschreven, zooals zij vroeger ook de radjah's van Parigi en Todjo als zoodanig hebben erkend. Loewoe was vroeger de machtigste staat van Midden-Celebes en hoewel thans van weinig beteekenis, wordt het in het binnenland nog steeds zoo beschouwd. Toen de schrijver eerst als controleur en later als Ass. Res. te Gorontalo diende, heeft hij nooit iets van die rechten van Loewoe op de Posso-streek bemerkt en dr. J. Riedel, die 13 jaren aan het hoofd van die afdeeling stond, evenmin. Wel hebben de radjah's van Parigi en Todjo jaren geleden aanspraken op die streek doen gelden, doch toen ons bestuur zich meer aan de Tominibocht deed gelden, is aan die onrechtmatige pogingen een einde gemaakt. Later begon Loewoe zich te roeren en aanspraak op die streek te maken. De Alfoeren aldaar onvoldoende door ons beschermd en bevreesd voor den in hun oog machtigen radja van Loewoe wisten niet beter te doen dan hem als heer te erkennen. Intusschen acht de schrijver het in hun belang dringend noodig, dat zij zoo spoedig mogelijk onttrokken worden aan den verderfelijken invloed der Loewoeërs, die onrust verwekken, hen op allerlei wijze uitzuigen en tegen ons opzetten. Hij acht nu den tijd gekomen om de Alfoeren te hulp te komen en den radja van Loewoe te noodzaken alle aanspraken op de Posso-streek te laten varen. Eenmaal aan dien invloed onttrokken, zal zij onder de leiding onzer ambtenaren weldra tot rust komen en ongetwijfeld een schoone toekomst tegemoet gaan.

* * *

De onderwerping van Boni wordt besproken in het *Alg. Handelsblad* van 15 Aug. j.l. onder het opschrift „Niet kletsen maar doen" en in dat van 16 Aug. voor zoover betreft de beteekenis der rijkssieraden, die ons uitgeleverd werden. Deze werden uitvoerig beschreven in Perelaer's „Bonische expeditiën" II bl. 338 e.v. en wanneer de, in 1860 door ons op ten troon gebrachte leenvorst Aroe Palakka gehandeld heeft overeenkomstig de bedoeling van generaal Van Swieten, dan moeten ook nog aanwezig zijn diens sabel en een Nederlandsche vlag, de eerste als teeken der macht van het gouvernement, hetwelk iederen trouwelooze, iederen afvallige zou weten te straffen. Men kan echter niet zeggen dat dit teeken van onze macht in de laatste jaren veel indruk heeft gemaakt. Het blad meent dat vlag en sabel gerust in een museum opgeborgen kunnen worden. „De rijkssieraden van Boni, afkomstig van zijn l a a t s t e n vorst, zullen thans ongetwijfeld onder de berusting blijven van het Nederlandsch gezag, dat in de plaats treedt van zijn ongehoorzamen leenman."

In dien gedachtengang is het begrijpelijk dat in het eerstbedoelde artikel met ingenomenheid wordt vermeld dat de Ass. Resident van Atjeh, W. J. F.

Vermeulen werd aangewezen voor Ass. Resident van Boni en in Atjeh reeds werd vervangen — zoodat als 't ware het nieuwe bestuur de Boni-expeditie onmiddellijk volgde. Dat hier krachtig gehandeld wordt, wie zal het niet toejuichen, doch het familiare opschrift van het eerste artikel hadden wij liever in de pen zien blijven. Wanneer in het andere opstel nog eens wordt opgesomd hoeveel sneller men thans ageerde dan in 1860 en men spreekt van half werk, van „kletsen" enz. dan wordt daarmede een blaam geworpen op handelingen van bijna een halve eeuw geleden, die men billijkheidshalve hebbe te beoordeelen naar de omstandigheden en de hulpmiddelen van toen.

* * *

Het oproer te Gedangan. Het *Alg. Handelsblad* van 18 Aug. jl. geeft aan de hand van het jongste Koloniaal verslag een overzicht van het oproer, dat verleden jaar (27 Mei) onverwacht in Sidoardjo uitbrak en waarvan in onzen vorigen jaargang (II bl. 1238) het een en ander is gezegd. Er is destijds en daarna veel geschreven over de oorzaken van het verzet; sommigen gaven de schuld aan ons bestuur, aan den druk der landrente, aan de Europeesche industrie... officieel sprak men al dadelijk van eene uiting van Mohammedaansch fanatisme. Uit het onderzoek blijkt dat zich reeds geruimen tijd een Mohammedaansch geestdrijver, Kasan Moekmin in Sidoardjo gevestigd had, die hoe langer hoe fanatieker werd en gaandeweg het plan ging vormen tot den heiligen oorlog tegen het ongeloovig gouvernement. Hij zou echter wellicht nooit tot een fanatiek optreden zijn gekomen, wanneer de ontslagen Wedono van Boelang hem daartoe niet had overgehaald. Deze had te voren den Regent van Sidoardjo van allerlei leelijks beschuldigd in de hoop later in zijn plaats te komen. De regeering wenschte een ernstig onderzoek en droeg dit op aan den hoofdinspecteur der cultures, die meende dat de Wedono gelijk had, doch de bestuursambtenaren brachten daarentegen zooveel ongunstigs omtrent den Wedono aan het licht, dat deze geschorst werd en zijne zaak zoo goed als verloren moest achten; hij schijnt toen, om zijn vijand den regent ten val te brengen, met dien opstand een laatste poging gewaagd te hebben.

Het gezochte der in rondgezonden zendbrieven vermelde grieven wordt aangetoond en bij het onderzoek is gebleken, dat de Europeesche industrie geheel buiten het geval staat. Dat het stelsel van grondverhuur of de vermindering der voor de inlandsche cultuur beschikbare gronden oorzaak van ontevredenheid was bij de volgelingen van Kasan Moekmin, moet volgens het verslag o n v o o r w a a r d e l ij k ter zijde worden gesteld. Ook de regent blijkt zich niet aan misbruik van gezag schuldig gemaakt te hebben. Er blijft ten slotte niets anders over dan fanatisme door den gewezen wedono opgezweept en dat zich tot een kleinen kring heeft beperkt

Het *Hbl.* zegt, dat uit een en ander wel met zekerheid is af te leiden, dat het „oproer te Gedangan" geen uiting is geweest van algemeene ontevredenheid, geen politieke beteekenis heeft gehad. Voor zoover het blad heeft kunnen nagaan, is deze gevolgtrekking bevestigd door hetgeen bij het proces tegen de gevangen oproermakers aan den dag is gekomen.

* * *

Het huwelijksgeschenk aan de Koningin, waarvan in den vorigen jaargang, deel II, blz. 1244, en in dezen jaargang op blz. 601 reeds terloops iets gezegd is, nadert, volgens een, in de *Nieuwe Courant* van 21 Aug. jl. overgenomen, bericht uit de *Java-Bode*, zijne voltooiing. Binnen een paar maanden zullen de Japarasche houtsnijders in Gang-Tengah, op het land Struiswijk, de laatste hand hebben gelegd aan de laatste bloemversiering van den laatsten, vierden wand, en wanneer de herfst in het land komt, zal waarschijnlijk de laatste bezending van het geweldige kunstwerk Nederland bereikt hebben. Wat nog aan het eenigszins mystieke der Indische zaal ontbreekt, zijn de beelden die deze zullen versieren. Waar de wandversiering geheel uit gepolijst djatihout wordt uitgevoerd, was het aanvankelijk streven de beelden ook uit dat materiaal te houwen. Men had echter veel moeite daarvoor gave stukken te krijgen en daar het hout bij de bewerking telkens scheurde en ook wildhout ongeschikt bleek, besloot men ten slotte de beelden uit trachiet te doen houwen. In de werkplaats in de Berendrechtslaan ontstaat thans daaruit een heerlijk Boeddha-beeld, getrouwe kopie van een schoon gipsafgietsel van een in het museum te Berlijn aanwezig origineel, sedert jaren door onnadenkenden aan vreemdelingen verkocht. Het werk heeft plaats onder leiding van den oud-inspecteur van het inlandsch onderwijs, den heer C. den Hamer. Wat de uitvoering betreft, zegt het blad: „Maar wat aan het gips-afgietsel ontbreekt, de ziel, dat geeft Kko eraan, wiens vaardige beitel, door ijverige hand gedreven, het droomerige oog volgt en lijnen in het leven roept, schooner dan het voorbeeld, waarnaar hij werkt, nog edeler dan dat, reeds zoo heerlijk, wedergevend den verheven God der Boeddhisten". Het is met voordacht dat de *Java-Bode* de aandacht op dezen inlandschen beeldhouwer vestigt. Het is de moeite waard hem aan het werk te zien, sedert drie jaren opgeleid door den heer Den Hamer, die in zijn jongelingsjaren studeerde aan de Antwerpsche Academie voor beeldhouwkunst. De Soendanees leerde zien, verdeelen en uitwerken, zoodat zijn arbeid niet dat peuterige aankleeft, dat het werk van zoovelen zijner makkers ontsiert.

* * *

G. E. V. L. van Zuylen †. Op 21 Aug. jl. overleed alhier aan eene kortstondige maar hevige ziekte de oud-Kolonel der Genie in Nederlandsch-Indië G. E. V. L. van Zuylen in den ouderdom van 68 jaren, een man die zooveel door zijn militaire loopbaan als door zijn werkzaamheid in Nederland na zijn pensionneering algemeen bekend is geworden. De Vereeniging „Oost en West", waarvan hij de ziel was, lijdt door zijn afsterven een bijna onherstelbaar verlies. In onze vorige afl. (bl. 1421) gaven wij een overzicht van de artikelen over „Imperialisme" van zijn hand in het *Kol. Weekbl.* verschenen en thans bevat het nummer van 24 Aug. een fragment over hetzelfde onderwerp, getiteld „De verre toekomst", dat als vervolg daarop door den overledene niet meer mocht worden voltooid. Op 23 Juli 1857 tot tweede luitenant bij de genie in N.-I. benoemd, doorliep hij de subalterne rangen bij dat wapen, verwierf als kapitein de Militaire Willemsorde en werd in 1876 tot Luitenant-Kolonel en in 1882 tot Kolonel, chef van het wapen benoemd. In 1886 gepensionneerd, maakte hij zich o. a. in 1889 verdienstelijk als regeeringscommissaris bij de Int. tentoonstelling te Parijs en ook daarna was hij

menigmaal van Regeeringswege vertegenwoordiger der koloniën op tentoonstellingen en congressen en in 1889 lid van de *Commission d'Etudes*, welke den liquidateur der Panama-maatschappij ter zijde stond.

Van Zuylen nam als ingenieur ijverig deel aan de werkzaamheden van het Kon. Instituut van Ingenieurs, vooral wanneer 't technische koloniale werken betrof, was mede-oprichter en bestuurder der Vereeniging tot Bevordering van den Indischen landbouw en nijverheid. In de laatste jaren wijdde hij zich meer bijzonder aan de oprichting en organisatie der Vereeniging Oost en West, daarin trouw bijgestaan door zijn gade, mevr. Van Zuylen-Tromp, die als presidente dier vereeniging optrad, terwijl Van Zuylen het weekblad, gewijd aan de belangen van die stichting, grootendeels redigeerde.

* * *

Directe belastingen ter Sumatra's Westkust. In het *Vaderland* van 22–26 Aug. jl. bespreekt de heer v. E. dit onderwerp in een vijftal hoofdstukken, waarvan wij hier een beknopt overzicht zullen trachten te geven. In welk stadium de belastingquaestie zich thans bevindt is wel niet geheel duidelijk, doch de Indische bladen brachten toch drie belangrijke berichten nl. dat van het ontslag van den vorigen gouverneur, van de vergadering op Fort de Kock en het brengen van 4 millioen op de begrooting voor 1906 als bedrag der te heffen belasting. Waar men voorts niet van bezwaren wil hooren, klinkt dit wel flink en ferm, maar boven de kordaatheid staat nog immer de rechtvaardigheid, boven de noodzakelijkheid om geld te zoeken gaat nog steeds de eerlijkheid van de wijze, waarop de fondsen zullen worden gevonden. Aanpassing aan het rechtsbewustzijn der bevolking moet er zijn en niet het domme idee, dat ieder die zich zal verzetten, zal worden ternedergeslagen door militair geweld. Men heeft hier niet te doen met Atjehsche rooverbenden, maar met eene rustige inlandsche bevolking, die haar rechtsbewustzijn en godsdienst gedurende tientallen jaren als groote schatten heeft kunnen koesteren. De volksgeest wordt dan besproken en het verschil van wat men de Friezen van Indië zou kunnen noemen met de Javanen. Intusschen is de Maleier vatbaar voor redeneering en als hij eens het overtuigde „djadi" heeft laten hooren, dan kan men er zeker van zijn dat hij de gemaakte afspraak zal nakomen. Gelast men hem kort en bits, dan wordt hij ontstemd. Gemeen overleg en billijkheid treden in de Menangkabausche maatschappij zeer geprononceerd op den voorgrond. Dit wordt aanbevolen voor elken maatregel, die men ter S. W. K. wil invoeren. In het onderhavige geval moet voorts onomstootelijk vaststaan dat belastingheffing urgent is en ten tweede dat die hier billijk en mogelijk is. Het eerste schijnt ontwijfelbaar als ons wordt voorgerekend dat S. W. K. jaarlijks een uitgaaf van ± 6½ millioen vereischt tegen een bate van ± 2½ millioen aan inkomsten. Wat de mogelijkheid betreft om daar fiscale heffingen te doen, vrij algemeen wordt door de deskundigen aangenomen dat de draagkracht der bevolking die van de meeste Indische volkeren, welke belasting betalen, overtreft. Er blijft dus de billijkheid ter bespreking over. De tegenstanders komen daarbij aandragen met een overeenkomst van 1833, terwijl anderen dat „Plakaat Pandjang" voor een „onding" verklaren. De appreciatie van den maatregel van 1833 kan veilig achterwege blijven; voor onze tegenwoordige politiek valt er alleen de les uit te leeren, dat men bij oorlog met een inlandschen vijand steeds moet aansturen op volledige onderwerping

zonder restrictie. Wat de vraag betreft in hoever de beloften in dat stuk vervat de Regeering binden, bestaat er eene merkwaardige uitspraak van den Procureur-Generaal van N.-I. die inhoudt, dat de Regeering volkomen vrijheid heeft in het Plakaat, d. i. een gewoon voorschrift van bestuur, wijziging te brengen, en dat dit aan nuttige en noodzakelijke regelingen niet in den weg behoort te staan. Daarbij komt dat het Plakaat beloofde groote uitbreiding te zullen geven aan de koffie- en pepercultuur der bevolking en Van Sevenhoven gaf daarvoor in ruil de belofte geen veranderingen aan te brengen „zoolang gijlieden zelve daartoe geen aanleiding geeft".

Wijl nu van peperaanplantingen geen sprake meer is en de koffiecultuur op sterven ligt, meenen velen dat er alleszins aanleiding is tot belastingheffing. Een enkele stem wordt echter gehoord, die meent dat het der bevolking onmogelijk was uitbreiding aan peper- of koffie-aanplantingen te geven, wijl zij een lijdelijk werktuig werd in de hand van het bestuur. In weinig streken der Buitenbezittingen wordt daardoor zulk een intensen invloed uitgeoefend. Wegenaanleg, politie, justitie, het waken voor inlandsche belangen zijn alle uitingen van een geheel beheerschen der inlandsche maatschappij, waarbij belastingheffing geheel zou passen, nu het tegenwoordige geslacht volkomen aan ons bestuurssysteem is gewoon geraakt. Zij, die beweren dat in het rechtsbewustzijn der bevolking de bepalingen van 1833 voortleven of dat zij zich zou rekenen tot die welke ingevolge art. 27 R.R. onder zelfbestuur zijn gelaten, zeggen dingen in strijd met de feiten. Eenige Europeanen of in hun school gevormde inlanders, die der bevolking vermeende rechtsgronden opdringen om zich tegen de heffing te verzetten, mogen overwegen welk gevaarlijk spel zij spelen. Het spreekt van zelf dat elke reden om aan die heffing te ontkomen, gretig opgang doet. Waar de schrijver aan de eene zijde meent dat veel beleid vereischt wordt met betrekking tot het „hoe" en het „wanneer", aan den anderen kant waarschuwt hij tegen hen, die niet willen, niet durven of beweren dat elke directe belasting ter S. W. K. ten eeuwigen dage zou zijn uitgesloten. Vóór alles moet geëischt worden aansluiting aan inlandsche toestanden en denkbeelden, overtuigend optreden tegen de bezoldigde en de adathoofden. Wordt dat verkregen, dan verdwijnt het Europeesche gedrocht van stilstand, het Plakaat Pandjang, geheel.

Overgaande tot de wijze waarop, worden de verschillende denkbeelden besproken, herstel der dwangcultuur, indirecte belastingen, enz„ doch volgens den schrijver moet het streven gericht zijn naar eene juiste, gelijkmatig-drukkende directe belasting, die plaatselijk naarmate de omstandigheden, zwaarder of lichter kan zijn, aangezien de oeconomische toestanden zoo uiteen loopen. Een hoofdgeldheffing, die zich bij de ambtenaren meer en meer op den voorgrond dringt, is wel de meest primitieve belasting, die zich denken laat. Waar zij wijst op onvoldoende gegevens, op te weinig kennis van oeconomische verhoudingen, op gebrek aan bestuursmiddelen, op onmacht en onkunde, wordt de vraag gewettigd: zijn onze gegevens en onze middelen ter Sumatra's Westkust niet in staat of in staat te brengen, zoo, dat daar een redelijk belastingstelsel ware in te voeren? Redelijk in zooverre, dat daarbij de dwangmiddelen waaraan men bij hoofdgeldheffing gedacht heeft, gedwongen arbeid in de mijnen of garnisaire, buiten beschouwing kunnen blijven. „Zij, die zoo iets kunnen voorstellen, geven", volgens den schrijver,

„blijken van òf de inlandsche maatschappij niet te kennen, òf met de denkbeelden van eene inlandsche maatschappij geen rekening te willen houden. En aan dezulken mag nimmer eene opdracht worden gegeven om een nieuw belastingstelsel bij eenig volk in te voeren".

In het slot-artikel wordt er op gewezen hoe hier nog met een groote factor te rekenen is, het familieleven. Daar waar het individu zich zoo in de gemeenschap verliest, kan aan een hoofdelijken omslag niet worden gedacht, want zij stelt het individu aansprakelijk, die weinig of niets bezit; een uitwas van dezen misplaatsten gedachtengang zijn de genoemde dwangmiddelen. Bovendien wordt gevraagd in welke behoorlijke maatschappij worden belasting-wanbetaler en strafrechterlijk veroordeelde over één kam geschoren?

Om al de aangevoerde redenen wil de schrijver niet belasten het individu, niet direct de familie, maar den b o u w g r o n d, bijna geheel in bezit bij de families, voor een zeer klein deel bij personen, aldus allen treffende.

Op den bouwgrond rust de belasting, hij is aansprakelijk voor tijdige betaling, op hem worde die zoo noodig verhaald, ook zonder dat het bezitrecht verloren ga. Reeds in 1895 geopperd door Mr. J. van Bosse, is het denkbeeld nog onlangs verdedigd door den Ass.-Res. Ockerse, die er op wees dat het denkbeeld: afstand van een deel van het product (boenga) aan den grondeigenaar, den Maleier niet vreemd is. In details kan niet worden aangegeven hoe zich hier zulk een landrentestelsel laat denken, doch in hoofdzaak zoude het, plaatselijk geschikt gemaakt, verband moeten houden met de Preanger- en Lombok-stelsels.

Aan de bevolking zoude men kunnen zeggen: „Uwe koffie kunt gij verkoopen waar gij wilt, maar de Staat vraagt voortaan een klein aandeel in de opbrengst uwer rijstvelden, uwer suikerrietaanplantingen, uwer arenboomen, uwer tuinen, uwer plantsoenen. Van de rijstvelden een heffing in natura of geld, zooals u dat het beste uitkomt, van de niet-geïrrigeerde gronden een cijns in geld, terwijl de op de sawahs geplante tweede gewassen vrij zijn".

De aanslag geschiedt in hoofdzaak familiesgewijze en berust op inlandsche metingen, verband houdende met negries-gewijze berekende kadastrale of topographische cijfers, met controle door gebruik van gegevens van bestuurs- en van adatshoofden. De hoeveelheid op te brengen belasting moet een bedrag zijn, dat na rijp onderzoek kan worden bepaald, zoo noodig varieerende voor verschillende landstreken met uiteenloopende economische toestanden. Wat de invordering bij wanbetaling betreft, zou men de gronden, waarvan op de gegeven datum nog geen landrente was afgedragen, voor één jaar in bewerking kunnen geven aan dengene, die op zich neemt, het achterstallige plus de landrente voor dat bewerkingsjaar contant aan te zuiveren, waarvoor men, in verband met de geringe heffing, zeker wel liefhebbers zou vinden. Werd in dat geval aan den meestbiedende de voorkeur gegeven, dan kon het surplus aan den oorspronkelijken bezitter (de familie) worden uitgekeerd. Het is slechts een ruwe schets, maar de schrijver wijst er op dat bij een landbouwend volk landrente, al of niet gepaard met bedrijfsbelasting, de eenig juiste belasting is, vooral door de groote waarborg, die zij oplevert voor een gelijkmatigen druk, ook verbandhoudend met het slagen van den oogst. Waar aan eene landrente vele onderzoekingen en metingen vooraf moeten gaan, zal men zich hiervan geen overdreven voorstellingen moeten maken. De in de archieven

berustende uitnemende monographieën van verschillende ambtenaren over zaken met het grondbezit verband houdende en de goede topographische kaarten zullen daarbij zeer groote diensten bewijzen.

„Voorloopig vragen wij", zoo besluit de schrijver, „onderzoek, gegevens, kennis; het militaire geweld blijve op den achtergrond. Er is een Menangkabauwsche rechtsregel, die zegt: „een rechtvaardig vorst wordt gehuldigd, een niet rechtvaardig vorst wordt uitgeworpen". Moge dat fière woord nimmer ter Sumatra's Westkust in toepassing worden gebracht, ook niet een begin van toepassing krijgen, al zoude de tegenwoordige souverein zich ook krachtig genoeg gevoelen, zich te handhaven door zijne machtsmiddelen".

* * *

Opheffing van regentschappen. In verschillende bladen werd geschreven over het voornemen der Regeering om de regentschappen Soemedang en Madjalengka op te heffen. In een artikel der *Semarang Ct.* overgenomen in het *Hbl.* van 18 Aug. jl. wordt hiertegen gewaarschuwd en gezegd dat de regeering hier op een verkeerd en gevaarlijk pad is. Met betrekking tot Soemedang herinnert het blad er aan dat de regentenfamilie aldaar tot de oudste en meest invloedrijke adellijke geslachten van Java behoort en hoe reeds op een feestmaal te Buitenzorg door Raffles gegeven na de inneming van Djokja, de toenmalige regent zeide: „Meer dan twee eeuwen waren mijn vaderen aan Holland en de O. I. C. gehecht. Dankbaarheid en trouw spreken uit mijn mond: Leve Holland! Leve de Compagnie!"

Ook in de *Locomotief* kwam een artikel voor (in no. 160 van 11 Juli jl.) getiteld: „Bezuiniging à tort et à travers", waarin gesproken wordt van Soemedang „het Paradijs der Preanger", van den klepperman, het spookhuis, de stille kracht, enz. en ten slotte als gevolg van de ontevredenheid, gewekt door de bezuinigingen, zelfs gezinspeeld wordt op oproer. Aan de *Nieuwe Courant* van 22 Aug. wordt naar aanleiding van dit artikel geschreven dat voor hen, die met Java's binnenlanden onbekend zijn, dit alles misschien zeer angstwekkend klinkt, doch dat er bij eene aandachtige lezing en vooral bij meerdere bekendheid met plaatsen, personen en toestanden van dien angst niet veel meer behoeft over te blijven. Wat het „Paradijs" betreft, Soemedang staat volstrekt niet als zoodanig bekend, groote gedeelten zijn zelfs volstrekt niet mooi en lijden aan watergebrek, de „aloude dalem" is een zeer gewone regentswoning en het spookhuis bestaat al sedert 40 jaar niet meer. Uit een en ander, dat opgesomd wordt, blijkt dat er weinig overblijft van de verschijnselen, die zouden wijzen op het bestaan van geheimzinnige machten te Soemedang, maar ook hoe gemakkelijk het is een vrees te wekken, die werkelijk niet behoeft te bestaan. In een artikel in de *N. Ct.* van 27 Juli (zie onze vorige revue bl. 1403) werd met tal van redenen opgekomen tegen het intrekken o p d i t o o g e n b l i k van nog meer regentschappen, maar met den meesten ernst moet toch gewaarschuwd worden tegen een regeeringsbeleid dat, eenmaal die intrekking noodzakelijk achtende, dit zou nalaten uit v r e e s. In den eersten tijd mag niet dan bij hooge uitzondering aan zulk eene intrekking gedacht worden, omdat wij als goede regeerders aan ons zelf en aan de geregeerden verplicht zijn de rechten van allen, dus ook van de regenten, te eerbiedigen en wij, na de reorganisatie van 1900, niet

veel verder kunnen gaan, zonder de bij art. 69 R. R. toegekende rechten aan te tasten. Toevallig zou dat niet het geval zijn met Soemedang en Madjalengka. De tegenwoordige regent van Soemedang, Raden Adipati Soeria Atmadja volgde zijn vader Pangeran Soeria Koesoema Adinata in 1882 op, die den Pangeranstitel had gekregen wegens zijne uitstekende diensten toen de Preanger in 1871 meer onder ons direct bestuur werden gebracht. Zijn zoon is een der beste en meest vertrouwbare regenten, met hart en ziel aan zijn werk en volk gehecht, doch, wat de opvolging betreft, deze heeft geen kinderen en tegenover wijlen den Pangeran heeft het gouvernement zijn plicht betracht, door zijn schoonzoon Raden Toemenggoeng Ario Marta Negara in 1893 den regentszetel van Bandoeng te geven.

Wat Madjalengka betreft, toen in 1883 de regent van Cheribon Raden Adipati Aria Soeria di Redja ontslagen werd, volgde de Regent van Madjalengka Raden Adipati Aria Soeria Adiningrat hem op en hoewel eerstgenoemde door zijn verdiend ontslag alle aanspraak op de vervulling van een regentsplaats verloren had, werd toch Madjalengka aan een zoon van hem toegewezen, en na diens overlijden aan een anderen zoon. Deze werd in 1902 bij den dood van Soeria Adiningrat naar Cheribon overgeplaatst en zijn plaats werd weder ingenomen door een derden zoon, Raden Toemenggoeng Sasraningrat. Ook een broeder, die als districtshoofd wegens het terzijde staan van zijn vader in verkeerde handelingen, ontslagen werd, is later weder in genade aangenomen en opnieuw als zoodanig benoemd. De leden van dit regentengeslacht hebben dus, volgens dezen berichtgever, ook al zou het regentschap Madjalengka worden ingetrokken, niet alleen geen reden tot ontevredenheid, doch alle reden tot groote dankbaarheid, dat het N.-I. gouvernement de zonden van den vader niet door de kinderen heeft willen doen boeten.

* * *

Particuliere industrie in Indië. In het *Algemeen Handelsblad* van 23 Aug. j.l., worden eenige merkwaardige zinsneden aangehaald uit eene circulaire, waarmede de toenmalige resident te Bandjermasin, de heer C. A. Kroesen in dato 11 April 1899 destijds zijne ambtenaren „verkwikte". Men vindt dit stuk in extenso afgedrukt in *De Indische Gids* 1899 II bl. 845. Het *Hbl.* zou het misschien niet ondienstig achten wanneer deze gezonde taal in wijderen kring werd gehoord. Wanneer het de menschen goed gaat, zegt het blad, dan wordt er geroepen om nieuwe belastingen en gaat het hun niet goed, dan zijn het immers particulieren, die voor eigen rekening zaken doen en alle risico moeten dragen. Men heeft dit aan de koffiecultuur gezien, waarin vele tientallen van millioenen verdwenen zijn. Als een bewijs hoe men er steeds naar gestreefd heeft om de particuliere nijverheid, ook wanneer zij moeilijk te dragen waren, nieuwe lasten op te leggen, bespreekt het de ordonnantie van 29 Jan. j.l. (*Ind. Stbl.* No. 105), waarbij bepaald is dat particuliere ondernemingen verplicht zijn het herstel te bekostigen der schade door haar karretransport aan de in heerendienst onderhouden wegen en daarin gelegen kunstwerken toegebracht, voor zoover deze grooter is dan in verband met de plaatselijke omstandigheden door het algemeen verkeer veroorzaakt zou worden. De Residenten stellen jaarlijks het bedrag der vergoeding vast en dit moet binnen twee maanden worden betaald; wanneer inmiddels de

betrokken onderneming het bedrijf heeft gestaakt, wordt dat bedrag terstond opvorderbaar.

Dit laatste doet volgens het *Hbl.* de deur dicht en het vraagt vervolgens in welk land wordt van iemand, die voor zijn bedrijf gebruik maakt van 's Rijks wegen, uit 's Rijks belastingen betaald — heerendiensten zijn immers òòk eene belasting, in arbeid geheven, omdat men beweert dat de inlander haar niet in geld kan voldoen — eene afzonderlijke retributie geheven? Het blad begrijpt dat men bepalingen maakt op de breedte der wielen en de zwaarte der lasten, doch ook „dat men de industrie belemmert, wanneer men aan elk onderdeel van haar bedrijf een nieuw belastinkje haakt. . . waarop zij *niet* heeft kunnen rekenen toen zij haar bedrijf aanving". Het blad vraagt wat men hier te lande wel zeggen zou wanneer ieder, die zware lasten te vervoeren heeft, daarvoor eene speciale belasting naar willekeur te bepalen door het hoofd van bestuur, zou hebben te voldoen. Ten slotte wordt nog eens opgekomen tegen de suikerbelasting, met den heer Van Geuns van het *Soer Hbl.* betreurd dat men in Indië de staathuishoudkunde verwaarloost en wordt het ook voor de Indische financiën noodlottig geacht, als men aan de ontwikkeling nu van dezen, morgen van een ander tak van bedrijf, hinderpalen in den weg stelt.

Het blad verliest naar onze bescheiden meening uit het oog dat in het besproken geval van de wegen, de hinderpaal voortvloeit uit den wensch om de heerendienstplichtigen niet bovenmatig te bezwaren ten bate van eene industrie, die toch niet verlangen kan om te profiteeren van het indirect knijpen van den kleinen man. Eene vergelijking met Nederland gaat in het geheel niet op. Alle transport van belang gaat daar te water of per spoor en daarom worden de groote wegen niet bedorven door een karretransport, zooals dat ginds in onafzienbare opvolging met slingerende wielen en versleten assen groeven snijdt in de met zooveel moeite bijeen te brengen grindverharding van Java's wegen. Het is jammer dat het *Hbl.* zich bij deze quaestie ook niet eens stelt op het standpunt van den heerendienstplichtige.

* * *

Het „Sultanaat" van Tidore. Nu de sultan van Tidore gestorven is, bespreekt het *Alg. Handelsblad* van 23 Aug. jl. de vraag wat daar thans ons recht en onze plicht is. Dat wij het recht hebben om zoodra wij zulks goedvinden zelf het bestuur over het geheele Sultanaat of een gedeelte daarvan in handen te nemen, blijkt uit art. 10 van het van kracht zijnde contract van 22 Oct. 1894, dat op 14 Maart 1896 door de Indische Regeering met enkele wijzigingen is goedgekeurd. Met betrekking tot de plicht wordt gewezen op het gebeurde tusschen den Sultan en zijn onderdanen, waarvan in onze revue Juli-afl. 1904 blz. 1088 is melding gemaakt (zie ook 1904. II bl. 1257 en 1415). In de Mem. v. Antw. op de Indische begrooting voor 1905 heeft de Minister v. Koloniën de zaak besproken en ten slotte gezegd: „Het bestuur van den Sultan van Tidore laat veel te wenschen over. De vraag, wat gedaan moet worden om tot een beteren toestand in dit sultanaat te geraken, houdt de Indische Regeering ernstig bezig". Het *Hbl.* meent dat wanneer de bevolking gesteld was op het behoud van een Sultan, er voor ons geen enkele reden zou zijn haar een anderen bestuursvorm op te dringen. Maar wanneer omge-

keerd het geheele Sultansbestuur gehaat is en de bevolking zal juichen als het er van verlost wordt, dan is er voor ons ook geen enkele reden om haar verder het sultansjuk te doen torsen. Geldelijk is er ook geen bezwaar, want voor het subsidie van *f* 6400 's jaars kan men de leiding der zaken met de landsgrooten aan een ambtenaar toevertrouwen.

* * *

Ongegronde klachten. In het Van Dag tot Dag van het *Alg. Handelsblad* van 23 Aug jl. wordt Mr. W. F. Schimmel, de redacteur van de *N. Soer. Ct.* terecht gewezen, naar aanleiding van een artikel in dat blad van 18 Juli, besproken in het *Bat. Nbl.* onder het opschrift: „Eene billijke eisch". Het betrof een zoogenaamd partijdige regeling, waarbij Nederland van alle naamlooze vennootschappen, die in Indië werken maar in Nederland hun hoofdkantoor hebben $^2/_3$ van het verschuldigde patentrecht voor zich behoudt, terwijl Indië daarvan $^1/_3$ ontvangt. De schade daardoor aan Indië berokkend wordt op niet verre van een millioen geschat. Hiertegenover wordt er op gewezen dat drie jaar na de invoering der bedrijfsbelasting (niet patentrecht) in Nederland bij de wet van 9 April 1897 is bepaald, dat uit de opbrengst $^2/_3$ zal worden uitgekeerd voor zoover het betreft ondernemingen van land- en mijnbouw, fabrieken, spoor en- tramwegen en de helft voor andere bedrijven. Er is dus geen sprake van eene partijdige regeling en groote onbillijkheid. Als men nagaat dat de uitkeering 340 à 380 duizend gulden beloopt, dan is de waarde van het door Nederland behouden deel, hoogstens de helft hiervan en op verre na geen millioen. De geheele ontdekking en de geheele daarop gebouwde redeneering deugt niet.

* * *

Sabang concurrent van Colombo. Volgens de *Telegraaf* moet de *Times of Ceylon* eene verzuchting slaken over de toenemende concurrentie die Colombo als kolenstation wordt aangedaan door Sabang, dat een vrijhaven is. Te Colombo moeten aan havenrechten 120 Roepiën, aan loodsdienst 50 R., aan haven-arts 10.50 R., na donker 21 R., gezondheidscertificaat 10.50 R., gebruik van een sleepboot 15 R., te zamen 200 Roepiën of *f* 160.— betaald worden, terwijl men te Sabang niets betaalt en alleen de kolen er *f* 0.30 per ton duurder zijn. Deze meerdere uitgaaf wordt echter vergoed, door dat te Sabang het schip aan de pier ligt, het water er zuiver en overvloedig is en reparaties er goedkoop worden uitgevoerd. Ook Singapore moet er onder lijden, want als een schip Colombo kan voorbijvaren om Sabang aan te doen, is er geen reden waarom het ook Singapore niet kan vermijden. Op de terugreis heeft een schip, dat slechts Sabang aandoet het voordeel dat het, bij het voortzetten der reis, de onaangenaamheden van den Z.W. moesson kan ontgaan.

* * *

De Zending. In de *Nieuwe Courant* van 23—25 Aug. jl. komen een drietal artikelen voor onder den titel „Zending", waarin wordt uitgegaan van het feit dat het Nederlandsch Zendelinggenootschap in zijn onlangs gehouden jaarvergadering besloten heeft om in samenwerking met de Utrechtsche Zendingvereeniging eene Nederlandsche zendingschool op te

richten. Om de beteekenis daarvan in het licht te stellen dienen deze artikelen. Behalve door de Katholieke Kerk, wier organisatie geen versnippering toelaat, wordt het zendingswerk in Indië door niet minder dan 14 vereenigingen, ongerekend twee buitenlandsche, verricht. Al werken deze elkander niet tegen, van samenwerking is geen sprake en de versnippering van krachten heeft ook ten gevolg dat er minder aandacht aan de opleiding der aanstaande zendelingen wordt gewijd. De beide genoemde en de Ned. Zendingvereeniging bezaten afzonderlijke zendingshuizen, er werd gedaan wat men kon, doch er werd veel meer geld besteed dan noodig ware geweest bij meer rationeel optreden. De genoemde samenwerking tot eene te Rotterdam te vestigen school is daarom zeer toe te juichen en men hoopt dat op den duur de Ned. Zendingvereeniging en andere zustersvereenigingen ook zullen toetreden. Door de vereeniging van de secretariaten der beide vereenigingen is tevens een belangrijke vereenvoudiging en unificatie verkregen. Waarom deze schikking de aandacht waardig is buiten den directen zendingskring, wordt beantwoord met er op te wijzen dat de zending beschouwd moet worden als een groot algemeen en nationaal belang. De quaestie van het zieleheil van den inlander, dat bij den zendeling allesoverheerschend is en dat ook blijven moet, wordt hier eerbiedig onaangeroerd gelaten, doch hier wordt het groote belang der zending als beschavingswerk besproken. Zij bestrijdt de barbaarschheid, kweekt moreele begrippen aan, werkt ontwikkelend door het verspreiden van onderwijs en is liefdewerk in haar arbeid ter verpleging van zieken en verzorgen van armen. Dank zij de invoering van het Christendom is de Minahassa in weinige tientallen van jaren uit een staat van wildheid opgeheven en het werk der zendelingen van het Rijnsche Genootschap in de Bataklanden of dat der katholieke missionnarissen op sommige kleine Soenda-eilanden is zeker van niet minder beteekenis. Waar de zending het werk in handen heeft genomen, is in Indië eerst van werkelijk volksonderwijs sprake. Op Java bestaat de verhouding van 1 schoolgaand kind op 500 inwoners, in Tapanoelie, waar de Rijnsche zending werkt is dit 1 op 27 en in de Minahassa 1 op 14. Nergens is ten slotte in Indië een hospitaal voor de verpleging van inlanders te vinden zoo voortreffelijk als het zendingshospitaal te Modjowarno. „Bijna overal, waar de zending vruchten heeft afgeworpen, zijn die vruchten ook uitmuntend te noemen" zegt het blad en wijst er op dat hoewel de aangebrachte beschaving veelal oppervlakkig is en niet aanstonds het allervolmaaktste bereikt wordt, onder goede en wijze leiding de bekeerlingen en de uit hen gesproten geslachten geleidelijk meer doordrongen raken van den werkelijken geest van het Christendom en de ware beschaving.

Hoewel het Christendom reeds sedert eeuwen in Indië wordt verkondigd, vindt men er op eene bevolking van 3) millioen zielen niet veel meer dan 425.000 Christenen, waarvan verreweg het grootste deel in de Minahassa, Ambon en Timor. Vraagt men hoe het mogelijk is dat tegenover de uitbreiding van den Islam slecht op zoo kleine schaal vruchten verkregen zijn, dan wordt zulks in dit opstel niet daaraan geweten dat het Christendom voor de behoeften van den Inlander minder geschikt is dan de Islam, doch aan de wijze waarop het zendingswerk van uit Nederland is geleid en tevens aan de in vele opzichten onpractische en gebrekkige opleiding der zendelingen.

Voorts wordt de zwaarwichtige reden genoemd dat veelal gewerkt is om Christen-inlanders te krijgen naar Europeesch geestelijk en maatschappelijk model, terwijl juist heil te verwachten is van de vorming van naar den volksaard zich richtende en zich met eigen krachten voortplantende inlandsche gemeenten, waaraan door Europeesche zendelingen leiding en steun is te geven.

Terwijl in het tweede artikel erkend wordt hoe hemelsbreed Inlanders en Europeanen in opvattingen verschillen, wordt toch op grond van algemeen menschelijke behoeften aan godsdienst, liefde en verpleging het goed recht der zending verdedigd, terwijl het om practische redenen wijders noodig is dat de ontwikkeling der inlandsche volken zich naar het westen richt. Lag Indië vroeger geisoleerd, thans geraakt het geheele Oosten op dreef en Indië wordt geleidelijk in den vollen stroom van het wereldverkeer opgenomen. In verband daarmede moet de Inlander voorbereid zijn op Westersche opvattingen en begrippen. Tot den diepsten grond daarvan moet hij worden ingewijd en daar het Christendom met zijn geloofs- en zedeleer historisch geheel ten grondslag ligt aan al onze opvattingen omtrent goed en kwaad, rechtvaardigheid en maatschappelijke orde, gaat het niet aan onze begrippen en practische of zedelijke opvattingen aan den inlander te geven buiten het Christendom. Aldus beschouwd is de zending het beste middel. Het zendingswerk bestaat volgens dit opstel uit tweeërlei factoren, de verkondiging van het Christendom en het leeren kennen van den Inlander, om den gemeenschappelijken bodem te vinden, buiten welke geen prediking baat. Aangetoond wordt hoe moeilijk het is om in de natuurlijke godsdienstige opvattingen van den Inlander te onderkennen waar het verwerpelijke eindigt, het bruikbare begint.

Het zendingswerk kan op tweeërlei wijze worden opgevat, hetzij streven naar directie kerstening van zooveel individuën als mogelijk is, zooals in de Minahassa, of zich voorloopig bepalen tot het uitzaaien der beginselen van het Christendom, zonder het feitelijk te prediken, zooals de zendeling Kruijt te Posso doet. Langzaam en geleidelijk neigt hij de harten naar zich toe en eerst als een geheele streek den wensch te kennen geeft tot het christendom over te gaan, zal hij met het stichten van gemeenten beginnen. Hier worden reeds duidelijk zichtbare uitkomsten verkregen en deze wijze van werken komt den schrijver van het artikel de doelmatigste en rationeelste voor.

Aangetoond wordt hoe moeilijk het is om zonder tusschenkomst van inlandsche hulpkrachten bekeeringen tot stand te brengen en er wordt aan herinnerd hoe Modjowarno zijn ontstaan oorspronkelijk te danken heeft aan inlandsche predikers, die o. a. gebruik wisten te maken van de Javaansche Méssias-legende.

Merkwaardig en van groote beteekenis is de beweging door den christen-Javaan Sadrach in Midden-Java begonnen in 1865. Door zijn groote kennis van de Javaansch-Boeddhistische denkbeelden en voorspellingen omtrent den Messias, wist hij in Banjoemas en Kedoe duizenden bekeerlingen te maken. Tegenover hen die beweren dat het Christendom op Java geen toekomst heeft, moge zijn voorbeeld worden aangevoerd. Met eenig beleid had uit zijn werk een schitterende uitkomst kunnen zijn verkregen, hij zelf besefte de noodzakelijkheid van Europeesche leiding, doch ongelukkig hebben kortzichtige of waanwijze en heerschzuchtige lieden, uitgezonden om zijn werk te controleeren, alles verkorven en Sadrach is hoe langer hoe verder afgedreven en

staat nu aan het hoofd van een kring bekeerlingen, die niets van het „Hollandsche Christendom" willen weten en zichzelf „Javaansche Christenen" noemen. Deze geschiedenis brengt meer dan iets anders de noodzakelijkheid van eene goede practische opleiding en een meer methodische werkwijze der zending aan het licht. Van de krachten van inlandsche hulppredikers moet zooveel mogelijk gebruik gemaakt worden, doch de stuwkracht en leiding moet van het Europeesche element uitgaan. Daartoe is in de eerste plaats karaktervormende opleiding noodig. Nadat de opleiding uit dit oogpunt nader is beschouwd, wordt in het slot van het artikel nog eens gewezen op het algemeen en nationaal belang der zending en hoe thans door het besluit der beide genootschappen de kern gevormd is van hetgeen, naar gehoopt wordt, een sterk lichaam zal vormen, waarin de krachten tot dusver zoo on-oeconomisch aan het zendingswerk besteed, samengevoegd tot de hoogste uitwerking zullen worden gebracht.

Er is voor het doel nog vèel geld noodig, omdat men een kapitaal van vier ton wenscht bijeengebracht te zien om de jaarlijksche uitgaven te bestrijden en dit bedrag is nog lang niet bijeen.

* * *

Sadrach en de Javaansche Christenen. Terwijl in het zooeven besproken artikel gezegd is, dat Sadrach thans aan het hoofd staat van duizenden bekeerlingen, die niets van het Hollandsch Christendom willen weten, schrijft de heer P. de Boer uit Nijmegen in de *Nieuwe Courant* van 30 Aug. jl., dat het blijkbaar den schrijver niet bekend was, dat Sadrach de leiding geniet en erkent van den heer J. Kofman, R. Z. te Enkhuizen, en aangezien deze door vele Christenen in Holland (in Amsterdam alleen door eenige duizenden) als „Apostel" wordt erkend, wordt vermeend dat aan de juistheid der voorstelling wel iets hapert. De heer de Boer deelt voorts mede, dat door de bedoelde Christenen in Holland voor het gewoon lager onderwijs van de Javaansche Christenen onder Sadrach's leiding, maandelijks een gave wordt bijeen gebracht.

„Wie op hooger trap van godsdienstige ontwikkeling staan", zegt deze inzender verder, „de Hollandsche Christenen, die Sadrach destijds verketterden en die zelf onderling verdeeld zijn, of de kring der Javanen, hier bedoeld, die een éénheid vormen met vele Christenen uit *alle* werelddeelen, zal wel spoedig voor een ieder duidelijk worden".

De redactie van de *Nieuwe Courant* is blijde te vernemen, dat de veelgelasterde Sadrach, ondanks alles wat gebeurd is, toch nog niet elk vertrouwen in Europeesche leiding verloren heeft. Zij meent echter dat de les, uit de zaak te trekken, door de rectificatie onaangetast blijft.

* * *

„Mennekes". Onlangs ergerde X in het *Algemeen Handelsblad* zich over de slechte gewoonte van de Indische pers om van onze dappere Indische soldaten geregeld te spreken als „mennekes" of „mannetjes". Thans meent X_2 in de *Oprechte Haarlemsche Courant,* dat die ergernis niet zou ontstaan zijn als men geweten had dat het woord afkomstig is van Daendels, en in het door dezen gebruikt Geldersch-Overijselsch dialect past. Het *Hbl.* van 28 Aug. jl. zegt

dat het dit wel wist, doch ziet de wenschelijkheid niet in dat ieder, bewust of onbewust, Daendels napraat. Wat men dezen niet kwalijk neemt, laten wij nog niet aan iedereen toe en al zegt X_2 dat het woord geenszins schimp of smaad uitdrukt, doch veeleer hartelijke waardeering of genegenheid, het *Hbl.* vindt dat het dit niet is in ieders mond en het blijft dus wenschen dat die naäperij spoedig slijten zal.

* * *

Regeering, pers en persbureau. Volgens een uit het *Bat. Nbl.* overgenomen bericht bevat de *Javasche Courant* eene regeling, betreffende het verleenen van faciliteiten aan vertegenwoordigers der dagbladpers en het dragen door hen van uiterlijke herkenningsteekenen. Met zijn persinsigne zal de journalist zich bij brand, openbare feestelijkheden of rustverstoringen e. d. vrij binnen het door politie of militairen afgezet terrein mogen bewegen. Ook worden de journalisten bij plechtigheden uitgenoodigd of plaatsen voor hen gereserveerd. Die tegemoet komende houding der Regeering wordt zeer gewaardeerd.

Terwijl wij vroeger (Maart-afl. bl. 439) melding maakten van de voorlichting welke de tegenwoordige G. G. ontving van een Nederlandsch journalist, vinden wij thans in de *Locomotief* van 12 Juli jl. No. 161 een bericht overgenomen, waarbij Omega dd. 6 Juni uit Amsterdam aan de *Surin. Post* schrijft dat de bedoelde journalist was Jhr. O. van Beresteyn, vroeger in Indië als correspondent van de *Locomotief* werkzaam, later aan het *Haagsche Dagblad* en (onder den vorigen hoofdredacteur) medewerker aan *De Indische Gids.* Hij schijnt niet gedacht te hebben dat aan een vluchtig opgestelde eenvoudige notitie, zulk een officieel gevolg zou worden gegeven.

* * *

Onze bedienden in de Oost. In het weekblad *Eigen Haard* van 26 Aug. jl. komen eenige typische afbeeldingen voor omtrent inlandsche bedienden met een begeleidend opstel van d. M. S. Uit het motto: „Wie niet sterk is, moet slim zijn," valt reeds af te leiden, hoe de inlandsche bedienden gekarakteriseerd zullen worden. Dat men echter, zooals de in dit verhaal ten tooneele gevoerde personen, die bedienden op de proef stelt door opzettelijk geld en bankpapier te laten slingeren, is een handelwijze, welke niet genoeg kan worden gelaakt. Dat een inlander, die slordig met allerlei kostbaars ziet omgaan, op zijn beurt van die weelde tracht te profiteeren, door eerst het voorwerp uit het oog te doen verliezen en als het niet gemist wordt, het maar voor goed weg te nemen, is zoo begrijpelijk, dat degeen, die iets op die manier verliest, zijn verdiende loon heeft. Hier wordt echter onder een prijscourant met opzet een bankbillet weggestopt. Elken dag gaat men samen kijken of het er nog ligt. Eindelijk is het verdwenen. De jongen wordt geroepen en zegt slim dat hij het opgeborgen heeft omdat mijnheer het zoo liet slingeren. Mevrouw zucht: „Hij is me nòg te slim; ik had nog een week moeten wachten": „Sarmo vroeg zijn ontslag, 't werd hem te druk zei hij", zoo vervolgt het opstel, „doch in werkelijkheid vond hij „njonja" te „pienter" en aangezien deze bevinding wederkeerig was, kreeg hij het ook". Welk een voorbeeld, moge wij zeggen, voor inlandsche bedienden en van Europeesche werkgevers.

* * *

Een gouvernements inventaris. In het *Alg. Handelsblad* van 24 Aug. jl. wordt een pleidooi besproken, onlangs door het *Soer. Hbl.* in zijn nummer van 20 Mei gehouden voor het van Regeeringswege meubelen der woningen van residenten en ass.-residenten. De nadeelen verbonden aan het houden van venduties worden er bij opgesomd. Nu eens is het een resident, die voor een inboedel welke ƒ54.000 kostte slechts ƒ26.000 terug kreeg (waarbij het *Hbl.* aanteekent dat hij intusschen ook het gebruik van zijn goed heeft gehad) dan weer het opdrijven door Chineezen en anderen en het door jan en alleman betreden der residentswoningen. Waar het *Soer. Hbl.* vraagt wat er tegen is om die venduties overbodig te maken door de bestuursambtenaren gemeubelde woningen te laten betrekken, zegt het *Hbl.* dat daar integendeel haast alles tegen is. Ieder bewoner stelt aan de inrichting zijner woning andere eischen, de een heeft een klein gezin, de ander een groot; meer of minder logé's, luxe enz zullen altijd oorzaak zijn, dat men zich niet tehuis zal gevoelen, men zal het aanwezige meubilair in een hoek zetten, er ander bij koopen, enz. Vóór 1865 hadden de officierswoningen gouvernementsmeubels, doch men had er meer last dan genoegen van en de officieren waren destijds blijde toen die vaderlijke zorg van de Regeering voor hun meubilair ophield. Het blad vraagt of thans bij de ambtenaren alles anders gesteld zou zijn. Wel is het een bezwaar dat deze soms geen geld genoeg hebben zich fatsoenlijk in te richten en daarvoor schulden moeten maken bij Europeesche of Chineesche tokohouders, doch daarin ware te voorzien door ze op wat ruimer voet dan tegenwoordig een voorschot uit 's lands kas te geven.

***

Onlusten op Duitsch Nieuw-Guinea. Over Sydney komt een bericht, dat in verschillende bladen is opgenomen, hoe inboorlingen in Duitsch Nieuw-Guinea een post aan de Markham-rivier (Preussen Reede, Huon Golf) overvallen hebben. De Seestern ging er heen en een afdeeling, bestaande uit een rechter, den bevelhebber van het schip, twee officieren en eenige inlandsche politie-agenten roeiden in een boot naar den wal, en brachten daarin dicht bij den oever den nacht door. Men werd echter door een bende overrompeld, bij welke gelegenheid verschillende officieren gekwetst en een politie-agent doodelijk gewond werd. Toen eindelijk de Duitschers van hun geweren gebruik konden maken, werden vijf inlanders en in de verwarring ook twee politie-agenten door geweerkogels gedood. Nu moet de kruiser Möwe er heen om de inboorlingen te tuchtigen.

***

Bezoldigingen en belastingen. In het *Alg. Handelsblad* van 29 Aug. j.l. wordt de juistheid in twijfel getrokken van onze bewering op bl. 1108 der Juli-afl. dat het in Nederland in staatsdienst niet mogelijk is om zonder eenig eigen fortuin rond te komen. Het blad erkent dat over het algemeen de bezoldigingen hier te lande niet hoog zijn en dat, wie daarvan met vrouw en kinderen leven wil, zich velerlei weelde moet ontzeggen, hij moet in alles eenvoud betrachten, anders komt hij te kort. . . Dit is in theorie zeer waar en het is ook zeer mogelijk dat door enkelen, die onberaden huwelijken zonder fortuin hebben

gesloten, die eenvoud betracht wordt, doch de algemeene indruk, die men hier krijgt is dat van de bezoldigingen, die men officieel heet te hebben, veel ruimer wordt geleefd dan velen met hunne benijde Indische pensioenen kunnen doen. Dat duizenden en duizenden van postbode tot minister het bewijzen, dat men rond kan komen door de tering naar de nering te zetten, moge voor vele postboden en voor een enkelen minister waar zijn, wij hadden het oog op de groote middenmassa van den rang van controleur, assistent-resident, ingenieur, kapitein en subalterne officieren, enz. en dan blijft het ons verstand te boven gaan hoe men dure huishuren, belastingen, schoolgelden enz. kan betalen en dan nog in den zomer zijn uitstapje maken, zonder het eten er heelemaal bij te laten inschieten, want bij een zekeren voet, waarop men leeft, is dat ten slotte de eenige tering, die wat naar de nering te zetten is.

In het slot van het artikel zegt het blad dat als dan de ambtenaren niets missen kunnen, de particulieren, in dezelfde omstandigheden verkeerende, het evenmin kunnen. En nog veeleer zou men dan moeten verklaren dat de inlander, die bijv. van *f* 100 's jaars leeft, niets missen kan . . . „met andere woorden: dan moet men eindigen met alle belastingen af te schaffen". Inderdaad tot zulke dwaze conclusies komt men, als men scheef redeneert en over het hoofd ziet dat er particulieren zijn die niet in dezelfde maar in veel betere omstandigheden verkeeren, dat het onjuist is om het landbouwbedrijf van den inlander in fictieve geldsommen uit te drukken en dat in het algemeen de vruchten van den bodem en de handelswinsten, in welken vorm dan ook, belast moeten worden om de kosten der staatszorg te bestrijden en niet de personen wier eenige arbeid is om die staatzorg uit te oefenen.

* * *

Maleisch te Parijs. In de *Nieuwe Courant* van 29 Aug. jl. komt een bericht voor van den Parijschen correspondent van dat blad, die vraagt of men wel wist dat er in Parijs elk jaar examen in het Maleisch wordt afgenomen. Dit werd hem onlangs medegedeeld ter gelegenheid, dat een aan Hollandsche familiën verwant Parijzenaar, de heer H. Salen, met succes een dergelijk examen had afgelegd. Natuurlijk gold het alleen het Hoog-Maleisch. Het mondeling gedeelte van het examen duurt voor elken candidaat ongeveer een half uur, voor het schriftelijk werd ieder 3 uur tijd gegeven. Dit laatste bestond in de vertaling van een passage uit de *Hikayat Abdoellah.* De school voor Oostersche Talen, waaraan deze examens worden afgelegd, wordt voornamelijk bezocht door Fransche leerling-consuls. De leeraar in het Maleisch is de heer Tugault, die jaren lang in den Archipel heeft doorgebracht. Hij heeft verschillende werken over de Maleische taal geschreven o. a. een dictionnaire en een spraakkunst.

* * *

Ons bestuur van Celebes. Naar aanleiding van het artikel van den heer Damsté in onze Augustus-afl. vindt het *Algemeen Handelsblad* van 25 Aug. jl. dat het een mooi boekje is dat deze schrijver over de toestanden op Zuid-Celebes opendoet. Doch waar de schrijver meent dat het tevergeefs vechten is „tegen de papieren leugen", is het *Hbl.* van eene andere meening. Wanneer door geschriften als het thans besprokene, duidelijk aan den dag komt dat

wij op den verkeerden weg zijn, dan hebben wij èn in den gouverneur-generaal, èn in den gouvernenr van Celebes, volgens het blad: „juist de mannen, die noodig zijn om met die papieren leugen, met juridische oolijkheden, met den schijn te breken, door veel onnut vertoon een flinke streep te halen en aan de bevolking te geven, wat zij allereerst noodig heeft: eene eenvoudige maar krachtige bestuursinrichting".

Merkwaardig is het zeker dat de schrijver militair bestuur als den ideaaltoestand beschouwt en begrijpelijk dat het *Hbl.* hierin aanleiding vindt, om als gewoonlijk aan te dringen op krachtig militair ingrijpen. Dat kan echter naar ons inzien geen eindtoestand zijn. Voor de „eenvoudige maar krachtige bestuursinrichting" is nog wat anders noodig en wij achten het een voorrecht dat dit onderwerp door een scherpzinnig jurist in een volgende aflevering van dit tijdschrift eens onbevooroordeeld zal worden bekeken.

* * *

Het laatste artikel van wijlen H. R. Rookmaaker komt, tegelijk met een portret en levensbericht voor in het weekblad *de Amsterdammer* van 27 Aug. jl. Het betreft een repliek aan Mr. van Deventer, die hem had aangevallen over zijne opvatting van het pandelingschap en volhield dat de staat van contractkoelie geen pandelingschap is. Hoewel den schrijver geen officieele definitie van dit laatste bekend was, achtte hij het aanwezig wanneer de schuldenaar tot delging van eene bestaande schuld, zijn werkkracht overgeeft aan den schuldeischer. De schuld staat hier dus op den voorgrond en nu vroeg hij: „Maar staat bij den contractkoelie de schuld ook niet op den voorgrond, is die iets geheel incidenteels? Tot zekerheid van schuld zijn de koelieordonnanties hoofdzakelijk in het leven geroepen en moeten ze „als noodzakelijk kwaad" alleen daarom worden gehandhaafd". Hoe men de zaak bekijkt, volgens wijlen Rookmaaker is de toestand volkomen gelijk en de inlanders op de Buitenbezittingen beschouwen de contractkoelies ook als zoodanig. In sommige opzichten is de contractkoelie er nog erger aan toe dan de ouderwetsche pandeling, naardien die op elk oogenblik zijn schuld kan lossen of doen lossen, niet in de gevangenis kan komen wegens verregaande luiheid (die nu staat veranderd te worden in „luiheid" zonder meer).

Dat het pandelingschap gewoonlijk wordt te baat genomen om een of andere oude schuld, die op andere wijze niet invorderbaar zou zijn, gedelgd te krijgen, is volgens dit artikel lang niet altijd het geval. Zeer vaak ontstond bij den dusgenoemden pandeling de schuld eerst op het oogenblik dat deze zich tot arbeid in pandelingschap ging verbinden. Persoonlijk waren aan den schrijver vele tientallen gevallen bekend, waarin iemand, evenals de contractkoelie, voor zijn engagement verlangend wat geld in handen te krijgen, den staat van pandelingschap aanvaardde op het oogenblik dat hem daarvoor een overeengekomen som geld werd ter hand gesteld. Te Bandjermasin had hij voor en in 1872 op die wijze Europeanen zich van bedienden zien voorzien om het gemak en voordeel daaraan verbonden. Eenige betaling voor het werk der pandelingen was van oudtijds reeds gebruikelijk en evenmin als de slavernij, was het pandelingschap in onze O. I. bezittingen erg hard. Het lot van den contractarbeider wordt daarmede vergeleken en gevraagd aan degenen, die het weten kunnen, of dit niet veel harder is. De schrijver acht

dien staat een reëel pandelingschap en laat het daar of men dit als zoodanig niet gaarne erkent. Hij constateerde met voldoening dat een man als de heer Van Deventer, al is hij het ook met den schrijver oneens, toch de bestaande koelieordonnanties afkeurt en dat hij in het algemeen op vrijheidsstraffen steunende arbeidsregelingen acht te zijn „een noodzakelijk kwaad"; alzoo een kwaad. Het door de redactie gecursiveerd slot van het artikel luidt aldus: „Het tegenwoordig meer en meer veldwinnend oordeel dat arbeidscontracten, steunende op de gevangenismuren, niet oirbaar zijn, zal mij verder nog meer hoopvol doen strijden tot aan den dag, waarop voor het laatst de ijzeren handboei van de pols des arbeiders zal worden losgedraaid en waarop de geeselroede voor goed zal worden opgeborgen, om dan verder, wanneer noodig, alleen te dienen als tuchtmiddel voor een hond of eenig kwaadaardig dier".

* * *

De toekomst van China. In het „Van Dag tot Dag" van 29 Aug. jl. bespreekt de redacteur van het *Algemeen Handelsblad* een interview met Dr. Timothy Richard, van het Engelsche Baptisten Zendeling-Genootschap, een man die 36 jaren in China doorbracht en er vast van overtuigd is, dat China het land der toekomst is en Japan weldra zal overvleugelen. Na het gevaar van bloedige botsingen te hebben aangewezen, ziet deze deskundige echter ook de mogelijkheid eener ontwikkeling zonder oorlog. Het hangt van de houding der Westersche natiën af, welke partij in China de overmacht zal krijgen. Een van de voornaamste redenen van zijn bezoek aan Engeland is, dat Dr. Richard wil aandringen op meer vredelievende methoden in het optreden tegen China.

Het nieuw opgroeiende China maakt eene geheele wijziging van het zendingswerk noodzakelijk. Samenwerking is noodig en wil het Christendom nationale godsdienst worden, dan moet het door inlandsche predikers worden verbreid. Sedert eenige jaren wijdt Dr Richard zich aan de „Vereeniging voor de verspreiding van christelijke en algemeene kennis onder de Chineezen". „Spoedig na den opstand der boksers", zoo zeide hij, „kwamen prins Tsjing en Li Hoen Tsjang tot mij naar aanleiding van de vervolging der zendelingen in de provincie Sjansi. Zij verklaarden mij deze provincie een boete te zullen opleggen. Ik raadde hun toen, met dat geld een Universiteit te stichten op Westerschen grondslag. Dit is geschied en met zoo goed gevolg, dat verschillende andere provinciën soortgelijke hoogescholen oprichtten. Deze instellingen zijn op groote schaal ingericht en zij geven den Chineeschen studenten een opleiding, die goede vruchten belooft".

Volgens zijn opvatting moeten de zendelingen de regeerders leiden en bezielen en zou naar elke provincie van China een „zendeling-staatsman" gezonden moeten worden, om hen er toe te brengen de christelijke beginselen in hun regeerstelsels op te nemen. Het *Handelsblad* heeft daar, met het oog op de godsdienstige verdeeldheid der kerkgenootschappen, weinig hoop op, maar acht hetgeen Dr. Richard over het ontwaken van China zegt, een geducht nieuws.

* * *

Fiscale politiek. In het *Algemeen Handelsblad* van 4 September jl. wordt uit onze revue in de Aug.-afl., blz. 1246, in extenso aangehaald wat wij aan-

voerden tegen de bewering van dat blad, dat op fiscaal gebied de toestanden in Nederland en in Indië gelijk zijn en dat men er in eerstgenoemd land niet aan zou denken extra-belastingen te heffen van industriën, die het tijdelijk goed gaat. Waar wij in het licht stelden, dat al de directe en indirecte voordeelen, welke het bloeien van particuliere ondernemingen afwerpt, zich in het moederland openbaren ten bate van alle ingezetenen en zulke voordeelen in Indië slechts spaarzaam ten bate van den inlander komen en verder de „drain" naar het buitenland vergrooten, is het blad het niet met ons eens. Als het tot staving van dat oordeel in de eerste plaats meent, dat van een bloeiende industrie slechts een beperkt aantal personen profiteeren, dan meenen wij dat het zich vergist, want hoe het uitgegeven geld van den een naar den ander circuleert, hoe de afgedragen kleederen van den gelukkigen aandeelhouder ten slotte bij den armsten bedelaar belanden, die er dan toch ook indirect van profiteert, is een niet na te gaan doch zeer begrijpelijk proces, dat men eerst recht gaat inzien, wanneer men zich gemeenzaam maakt met het denkbeeld, dat niemand, hoe rijk ook, meer kan verteren dan zijn voedsel en de slijtage aan zijn kleederen en bezittingen, terwijl verder alle bezit van de eene hand in de andere rouleert en het vervangen van hetgeen verteerd of vernield is weder voortbrenging noodzakelijk maakt, die de werkkracht van anderen nuttig emplooi geeft. Elke vermeerdering in rijkdom komt dus in meerdere of mindere ma'e het geheele volk ten goede.

Waar men verder leest: „Overigens — blijkens onzen aandrang in de richting eener progressieve bedrijfsbelasting zijn wij van de belasting van winsten allerminst tegenstanders" erkennen wij gaarne de bedoeling niet goed te vatten. Van eene bedrijfsbelasting van inlanders kan geen sprake zijn, want het *Hbl.* wenscht die (zie onze revue. Sept.-afl. bl. 1403) geheel af te schaffen en eene bedrijfsbelasting op Europeanen is toch niet zoodanig op te voeren dat men geregeld hetzelfde bedrag heft, dat bij de winstbelasting alleen in voordeelige jaren zal binnenkomen. Voorts acht het blad het niet juist dat het in Nederland verdiende geld ook in Nederland verteerd wordt en wijst op het zomers op reis gaan van velen. Daar zijn echter de sommen tegenover te stellen, die vreemde reizigers in ons land verteeren. Hoeveel er over de grenzen gaat in Amerikaansche spoorwegen en Indische cultuurondernemingen is zeker bezwaarlijk te schatten, doch dat er nog een aardig saldo is, getuigen de comfortable woningen, die alom gebouwd en betrokken worden.

Vervolgens krijgen wij eene terechtwijzing omtrent de voorstelling „dat de Indische landbouwondernemer naar welgevallen het loon zijner werklieden kan bepalen; dat die in slechte tijden kan volstaan met te geven, wat hij „missen kan" en wordt gezegd „dat hier iemand aan het woord is, die de practijk dier ondernemingen niet kent". Dat het *Hbl.* die practijk zooveel beter kent, wordt door den revue schrijver grif toegegeven en hij zou zich ook niet zoo boud hebben uitgesproken, als hij geen zegsman had in datzelfde *Hbl.* hetwelk in zijn nummer van 20 Juni j.l. (zie de revue van Aug. bl. 1231) ons verzekerde dat waar men de suikerfabrikanten beschuldigde dat zij voor grondhuur en arbeid te weinig betaalden, deze met het oog op den stand der aandeelen niet meer *konden* betalen, dat zij niet uit louter winstbejag maar uit noodzaak bezuinigden. Mag men hieruit dan niet de conclusie trekken, dat zij betaalden wat zij missen konden?

Ten slotte meent het blad dat wanneer een flink deel der winsten door den staat gevraagd wordt, daartegenover in verband met het geloopen risico een flink deel der verliezen voor rekening van den staat genomen zou moeten worden, anders schrikt men het kapitaal af. Naar ons oordeel behoeft men zich niet ongerust te maken over de kapitalen, welke door de ontworpen belasting afgeschrikt worden, als men zie hoe tot dusver zelfs geld beschikbaar was voor ondernemingen, als verschillende trams, die van den beginne af, reeds verlies in uitzicht stelden.

*
* *

Wijzigingen in de voorgenomen suikerbelastingen. Naar de *Nieuwe Courant* blijkens haar nummer van 4 Sept. j.l. uit goede bron verneemt, wordt bij de herziening van het ontwerp der suikerbelasting aan het Dep. van Koloniën rekening gehouden met de daartegen ingebrachte bezwaren, o. a. den vast aangenomen kostprijs en de klassificatie van de opbrengst, waardoor één pikol per bouw meer, de belasting schromelijk zou kunnen doen stijgen (zie revue Sept.-afl. bl. 1407). Het thans gewijzigd ontwerp bevat de bepaling, dat het kosten-cijfer voor elke onderneming afzonderlijk zal worden bepaald, terwijl ook het tarief in beteren zin is gewijzigd.

*
* *

Blinden in Nederlandsch-Indië. Werd reeds in de jaargangen 1903 II bl. 1224 en 1904 I bl. 583 de aandacht op de verpleging van blinden in N. I. gevestigd, thans bevat het *Alg. Handelsblad* van 4 Sept. j.l. een bericht omtrent het blinden-instituut en de werkinrichting te Bandoeng, waarin de heer H. J. Lenderink een overzicht geeft van het door Dr. C. H. A. Westhoff uitgebrachte jaarverslag, opgenomen in de *Preanger-Bode* van 31 Juli jl. Terwijl wordt medegedeeld dat het aantal leerlingen in het afgeloopen jaar 13 bedroeg, wordt met dankbaarheid de toenemende algemeene belangstelling herdacht, alsook dat H.H.M.M. de Koningin en de Koningin-Moeder elk een gift zonden. De werkinrichting gaat uitstekend vooruit en telt 49 inlanders. „In het geheel waren er 61, waarvan 12 weer vertrokken, toen zij van verschillende handwerken volkomen op de hoogte waren. In April kwamen 10 blinde Javanen van Deli aan, en die waren spoedig zoo tevreden, dat zij verzochten naar Deli te schrijven om nog meer blinde kameraden te zenden. De blinden zijn in de werkinrichting dan ook oneindig meer op hun gemak, dan als bedelaar in de kampong; keeren zij eenmaal terug dan mogen zij natuurlijk niet meer tot het oude leven van leegloopen en bedelen vervallen, maar moeten zij zich een bestaan kunnen verzekeren door degelijken arbeid. Ze zoover te brengen gaat niet zonder moeilijkheden. Het grootste bezwaar is wel een geregelden afzet te vinden voor de vervaardigde artikelen. Daarom ook laat men het vervaardigen van bamboe-bloemenmanden meer en meer varen. Daarentegen worden nu ook gemaakt: kolen-, papier-, wasch-, en prullemanden, kokosmatten, loopers, enz. Iedere maand levert de werkinrichting ongeveer 200 kolenmanden aan de staatsspoorwegen Westerlijnen en onlangs is er nu ook eene proefbestelling van 100 manden voor de Oosterlijnen ontvangen."

Terwijl door het aandeel in een gehouden geldloterij, de financiële toestand verbeterd is, wordt er de aandacht op gevestigd dat de rente van het

kapitaal slechts voor een gering deel de jaarlijksche kosten kan bestrijden.

Eindelijk wordt er op gewezen dat de door Dr. Westhoff opgeleide inlandsche oogheelkundigen, waarvan er nu 15 in functie zijn, zulk een gunstigen invloed hebben op het lot der ooglijders Zoo werd bijv. in Indramajoe door den civiel-geneesheer nooit een ooglijder behandeld, terwijl, nadat er een leerling van Dr. W. geplaatst was, dagelijks meer dan 100 ooglijders op de polikliniek komen en er zich in de laatste drie maanden meer dan 800 nieuwe lijders aanmeldden.

* * *

Inlandsche Voetbalwedstrijden. In de *Nieuwe Courant* van 26 Aug. vorden wij een bericht uit de *Java-Bode* overgenomen betreffende een inlandsche voetbalwedstrijd op het Waterlooplein gehouden, waar de overwinning behaald werd door de club Gang Solitude. In vier maanden tijd heeft het spel door hulp van Europeesche voetballers, onder de inlandsche gemeente burgerrecht verkregen en hebben de inlandsche clubs geleerd zich naar de bestaande regelen te richten.

De wekelijksche wedstrijden zijn geworden tot een feestdag voor duizenden en wie, gelijk wij, zegt het blad, dikwijls gezien heeft hoe dichte drommen inlanders, ordelijk en netjes, maar met innig genoegen, den einduitslag komen bijwonen, het veld en de bermen, de boomen en palen vol van kijklustigen, die zal het met ons eens zijn dat de geestelijke vaders van dit plan zich verdienstlijk gemaakt hebben tegenover de inlandsche gemeente, aan wie zij een onschuldig vermaak hebben bereid.

Kenmerkend mag genoemd worden de beleefdheid, bescheidenheid en volkomen gehoorzaamheid van de spelers aan den scheidsrechter. Dat het publiek wel eens onhebbelijk werd bij een onbegrijpelijke beslissing, nu ja, — het publiek is nu eenmaal zoo, en heusch niet alleen het inlandsche.

„Bintang-Hindia" is van plan een nieuwe competitie uit te schrijven, waarbij als prijzen worden uitgeloofd mooie sjerpen met den naam der winnende vereeniging er op.

* * *

De Batang-Hari districten. Terwijl het *Alg. Handelsblad* vroeger (zie *Ind. Gids* 1904 II bl. 1699) aandrong om tegenover deze streken alle zwakheid te laten varen, komt het in het nummer van 1 Sept. j.l. op dit onderwerp terug en acht het eene verrassing dat blijkens de *Javasche Courant* van 4 Augustus de Assistent resident van Djambi met eene colonne onder kapitein Romswinckel van 18 tot 28 Juli de landschappen Kota besar, Poelau Poendjoeng, Singoentoer en Padang Lawas (de Batang-Hari districten) heeft bezocht; dat de ontvangst door radja's, hoofden en bevolking overal goed was; *dat allen verzochten onder ons rechtstreeksch bestuur te worden gesteld;* dat onder nadere goedkeuring kapitein Romswinckel belast is met de functie van civiel gezaghebber met standplaats Kotabesar, door hare ligging (de voornaamste paden loopen hier samen) daartoe aangewezen.

Het blad spreekt zijne voldoening uit dat aan de vernederende houding, zoolang door ons bestuur jegens die districten aangenomen, thans op even vredelievende als doortastende wijze een eind is gekomen.

* * *

Curaçao. Het *Vaderland* van 2 September j.l. publiceert een brief van een zijner lezers uit Curaçao, waarin wordt geconstateerd dat deze kolonie in de laatste vier jaren schrikbarend in bloei en welvaart is verminderd. Telkens en telkens worden huizen en plantages, die de verschuldigde hypotheekrenten niet meer op kunnen brengen, te koop aangeboden en meestal door de bank zelf overgenomen, omdat er geen koopers zijn.

Die achteruitgang wordt toegeschreven aan de alles behalve goede verstandhouding met Venezuela en nu is daar weer voor zes jaar een president herkozen, die het eiland niet genegen is. Curaçao wordt het kind genoemd en Venezuela de moeder en het wordt het beste geacht genoemden president te believen. Een ontzettende ontsteltenis veroorzaakte het gerucht, dat hij voornemens was de havens van Maracaïbo en Coro voor den Curaçaoschen handel te sluiten; gelukkig werd dit plan niet ten uitvoer gebracht. Intusschen heeft de kort geleden door president Castro in het leven geroepen wet, dat geen schip beneden veertig ton met Venezuela handel mag drijven, honderden in Curaçao benadeeld. Aan dergelijke dingen is men blootgesteld als er geen goede verstandhouding bestaat. De bewoners der binnenlanden zouden van gebrek omkomen, zoo er geen afzet voor stroohoeden was, die ijverig door hen gevlochten worden. De planters zijn drie kwart geruineerd door sterfte onder hun vee en het aankoopen van voeder voor het nog levende. Een aantal kooplieden verlieten Curaçao voor Venezuela, Columbia of St. Domingo en te Willemstad wemelt het van behoeftigen. De oogst mislukte, op verscheidene plantages is geen drinkwater, honderden vruchtboomen zijn gestorven en het vee sterft door gebrek aan water en voeder. De schrijver eindigt met den wensch dat er spoedig verbetering kome en dat de nieuwe Minister van Koloniën met den Gouverneur alles onderzoeken en aanwenden zal om deze kolonie uit haar verval op te beuren.

* * *

Nog iets over de schoone Rameh brengt de Van-Dag-tot-Dag-schrijver in het *Algemeen Handelsblad* van 5 Sept. j.l. in het midden, omdat hij er op attent is gemaakt dat dit artikel ook in ons land wordt verwerkt, terwijl hij in zijn vorig opstel (zie Aug-afl. bl. 1240) slechts van het buitenland had melding gemaakt. Van de zoo bijzonder goed ter naam bekende fabriek van Scholl Engberts en Scholten te Almelo ontving de schrijver eenige stalen van „brandnetel-tricot," dat door de firma van de vezels der Indische Ramehplant wordt vervaardigd. Eerst sedert korten tijd is men er in geslaagd, dit ietwat harde, krachtige gewas tot een draad te spinnen, die zich laat verwerken tot kleedingstukken van verschillende dikte en qualiteit. Te Enschedé is verleden jaar een spinnerij daarvoor opgericht, die, naar de schrijver hoort, zeer goed draad in den handel brengt. Maar ze bestond nog niet toen de eerstgenoemde firma begon rameh te verwerken. De voornaamste eigenschap van die vezel is absoluut krimpvrij te zijn en onveranderd te blijven, terwijl het bedoelde tricot vele hygiënische eigenschappen bezit.

* * *

Koloniale spoorwegen in Suriname. De Gouverneur van Suriname heeft een verordening ingediend „tot aanvulling en verhooging van de voorloopig vast-

gestelde koloniale huishoudelijke begrooting voor 1906" met *f* 20.000 voor opnemingen in verband met de bepaling van het eindpunt van den in aanleg zijnden spoorweg. In de Memorie van Toelichting wordt betoogd, dat aan de financieele levensvatbaarheid van die verlenging geen twijfel behoeft te bestaan. Men vindt namelijk berekend, dat de „Compagnie des Mines d'or de la Guyane Hollandaise" in 1903 alleen aan transportkosten met booten en corjalen op de Marowijne 108.709.85 francs of bijna *f* 55.000 uitgaf. Hierbij zijn de transportkosten over zee tot Albina niet medegerekend, die op de helft worden gesteld, zoodat men te zamen op *f* 82.500 mag rekenen. Voorts zal men kunnen rekenen op de transportkosten van al de industrieelen, die goud in Inini exploiteeren en op *f* 246.000 per jaar worden geschat. Alleen het Lawa-gebied geeft dan reeds een bruto-opbrengst van *f* 328.500. terwijl berekend naar de opbrengst van *f* 1200 per K.M. voor de 40 K.M. spoorweg, die reeds in gebruik zijn, de 240 K.M. tot het Lawagebied geschat worden op een bruto-opbrengt van *f* 388.800, zoodat men te zamen op een opbrengst van *f* 717.300 's jaars rekent. Wel gaan hier de exploitatiekosten af, doch deze uitkomst schijnt niet onbevredigend. Omtrent het aantal passagiers en goederen, door de Koloniale spoorwegen vervoerd, ontleent de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 28 Aug. het volgende aan *Onze West:*

„Juli passagiers 16.949, vrachtgoed 199 ton, opbrengst *f* 4054.32½; Juni passagiers 15,508, vrachtgoed 311.5 ton, opbrengst *f* 4194.87½; Mei passagiers 20.762, vrachtgoed 268.5 ton, opbrengst *f* 5174 16½: April passagiers 21.982, vrachtgoed 114.5 ton, opbrengst *f* 6122.42½.

„Den 1en Augustus jl. is een nieuw baanvak — van Republiek tot Capasikreek — voor het verkeer geopend.

„Dit baanvak is ongeveer 20 kilometer lang, dus zoowat de helft van den afstand Paramaribo-Republiek.

„De opening vond zonder feestelijk vertoon plaats". (Vergelijk onze Revue Juni-afl. blz. 890).

* * *

De openbare lagere school in N. I. Onder het opschrift: „De meisjesscholen behooren gehandhaafd" vinden wij in *Ons Volksbestaan*, orgaan van de Groep N.I. van het Alg. Ned. Verbond, van Juli 1905 een artikel overgenomen uit de *Java-Bode*, waarin N. M. alle ouders in N. I. oproept om door het indienen van requesten krachtig op te komen tegen het plan, dat aan de Regeering wordt toegeschreven, om uit zucht tot bezuiniging de meisjesscholen op de kleinere plaatsen op te heffen. „Wat moet er nu van de meisjes in de binnenlanden worden?" vraagt N. M.: „Moeten de ouders ze van zich zenden, om ze als volwassenen terug te zien en ze dan, voor wie weet hoe korten tijd bij zich te houden"? Anders moeten zij hun dochters op de gemengde school laten, tusschen Inlanders en Chineezen, waar het vroegrijpe indische kind natuurlijk niet zoo lang zal kunnen blijven als op de meisjesscholen". De schrijver heeft het niet tegen de gemengde scholen in de groote steden, waar zij in 1ste en 2de scholen gesplitst zijn en de leerlingen in gelijksoortige groepen werden verdeeld, maar tegen die op de kleine plaatsen, waar thans sedert een jaar het schoolgeld voor inlanders zoodanig is verlaagd, dat de bedienden er zelfs hun kinderen heen zenden, met wie het anders te huis

aan de Europeesche kinderen verboden wordt te spelen. Op het oogenblik, zegt hij, komen de kleine Sidin's en Kromo's en Chineezen in drommen opdagen en een plaats vragen op de Europeesche school. „In verscheidene aanvangsklassen zullen zij, bij het nieuwe leerjaar, eene sterke meerderheid vormen; ik hoorde", zoo vervolgt N. M., „op een school van eene verhouding van 5 : 1 spreken. Binnen weinige jaren zal dat in alle klassen zoo zijn". Waar de schrijver in verband met dien min gewenschten omgang de afzonderlijke meisjesscholen behouden wil, is zijn streven alleszins gerechtvaardigd, doch het stelt tevens in het licht welke de gevolgen zijn van den maatregel om de, oorspronkelijk voor het beperkt aantal Europeesche kinderen bestemde, scholen voor de groote massa der inlanders open te stellen.

*
* *

Verloven naar Nederland van in Indië aangestelde ambtenaren. In een ingezonden stuk in hetzelfde blad wordt het voornemen der Regeering besproken om in het vervolg beperkende bepalingen in het leven te roepen ten opzichte van de buitenlandsche verloven aan landsdienaren, die niet door den Minister van Koloniën ter beschikking van den G. G. zijn gesteld. De schrijver stelt in het licht hoe nadeelig die maatregel zou zijn met betrekking tot het wekken van het „eenheidsbewustzijn onder Nederlanders" waarvan in art. 3 der nieuwe statuten van het Alg. Ned. Verbond wordt gesproken. Het tegenwoordig stelsel van verlofsverleening komt in hooge mate aan dat bewustzijn ten goede en in niet mindere mate aan het bijzondere streven der Groep N. I. van het Verbond, dat o. a. daarop gericht is, dat alle vooruitgang, beschaving en ontwikkeling onder de bewoners van Ned.-Indië een hoofdzakelijk Nederlandsch karakter en Nederlandschen stempel drage.

De voorgenomen maatregel zal daarentegen ten gevolge hebben dat aan vele van de beste elementen van den dienst de gelegenheid zal worden ontnomen om zich verder te ontwikkelen en zich van den echt Nederlandschen geest te doordringen.

Het is inderdaad te betreuren dat deze maatregel, zoowel als die zooeven met betrekking tot het Europeesch onderwijs vermeld, door een streven naar bezuiniging ingegeven, het gevolg zullen hebben dat het beschavingspeil der Europeanen daalt, terwijl het juist voor de ontwikkeling van Ned.-Indië zoo noodig is om dit integendeel te verheffen.

*
* *

Het brandend neutraliteitsvraagstuk is, volgens Jhr. Mr. Dr. H. A. van Karnebeek in de Sept.-afl. van *Onze Eeuw*, de nieuwe leer dat aan schepen van oorlogvoerende naties in onzijdige havens steenkolen geweigerd moeten worden. Voorheen werd die brandstof op gelijke lijn gesteld met levensmiddelen (zie ook onze revue Maart-afl. bl. 450). De bewering van Japan dat de Baltische vloot eene vijandelijke expeditie was, die niet door medewerking van neutrale Staten in staat mocht gesteld worden haar doel te bereiken en dus nergens, hoever ook van het oorlogsterrein, van kolen mocht worden voorzien, is eene nieuwe pretensie, welke volgens den schrijver nergens steun vindt in het volkenrecht. Hij constateert dit nadrukkelijk met het oog op de oogenschijnlijke redelijkheid der bewering. „Dat de opvatting

nauw verband houdt met Japan's eigenbelang behoeft nauwelijks betoog", zoo zegt hij. „Maar het gevaar ligt daarin, dat die opvatting aanstonds gehoor heeft gevonden en in Engeland niet alleen met instemming is begroet, maar zelfs aanleiding heeft gegeven tot eene principieele wijziging van de aan het begin van den oorlog afgekondigde neutraliteitsregeling, waarvan gebleken is door de nadere proclamatie van den Gouverneur van Malta dd. 12 Augustus 1904, die naar beweerd wordt eigenlijk niet voor bekendmaking was bestemd. Krachtens deze proclamatie welke volgens de *Times* uitdrukking gaf aan instructies, waarvan alle Gouverneurs van Britsche koloniën destijds werden voorzien, „mogen geen kolen worden geleverd aan een oorlogsvloot of aan enkele oorlogsschepen, die zich begeven naar het tooneel van den krijg of bestemd zijn om contrabande aan te halen". Niet alleen uit een bondgenootschappelijk gevoel, doch in zijn eigen welbegrepen belang is die aansluiting van Engeland te verklaren, want dit laatste wordt door de introductie van de nieuwe opvatting in het volkenrecht gebaat. Engeland met zijn over den geheelen aardbol verspreide kolenstations zou daarvan het minst de bezwaren gevoelen en de nieuwe leer beteekent dus de definitieve oppermacht van Engeland ter zee. De Engelschen komen er rond vooruit, dat zij dit ter dege inzien en het is hun te doen om absolute kolenweigering aan elk belligerent schip.

Na de zaak uit een juridisch oogpunt beschouwd te hebben, wijst de schrijver op het tegenwoordig streven om de neutraliteit zóó nauw te nemen dat zij eigenlijk geen neutraliteit meer is. Het begrip van onpartijdigheid wordt verdraaid en zoo komt het, dat tegenwoordig de neutraal zich gaat verdiepen in gissingen omtrent de feitelijke beteekenis van zijne aanrakingen met de oorlogvoerenden en voor de gevolgen daarvan aansprakelijk wordt gehouden. Dit is verkeerd en naar schrijvers overtuiging bevinden degenen, die zoo denken, zich op een hellend vlak. De *intrinsic justice* van de kolenweigering is meer schijn dan wezen, doch de vlag, waaronder de slimme Brit de introductie van eene ongeoorloofde lading in het volkenrecht wil dekken. De opvatting zou Nederland, als de nood aan den man kwam, beletten zijn schepen naar Indië te zenden en is dus voor ons land onaanneembaar en niet met onze belangen overeen te brengen.

* * *

Onze verplichting aan Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 7 Sept. jl. wordt gezegd dat het toch wel waar is, dat men telkens en telkens dezelfde zaak kan bewijzen, zonder daardoor zijne tegenstanders tot erkenning van ongelijk te brengen. De practische toepassing van die verzuchting geldt het ongeloof van die tegenstanders dat de „belasting-betalers in Nederland" nu nog belangrijk gebaat zijn door het feit, dat 236 millioen uit de Indische baten, destijds voor aflossing voor de nationale schuld betaald, hun thans voor rente en aflossing geen zorg meer baren. Tegen de becijfering is niets in te brengen, doch naar onze bescheiden meening verliest het *Hbl.* uit het oog dat volken zoowel als individuën de tering naar de nering zetten en dat menigeen, die thans op een zekeren voet in de maatschappij leeft en daarbij niet veel overhoudt, zich al heel ongelukkig zou gevoelen als het bleek dat zijn vader of grootvader indertijd bepaalde inkomsten ten onrechte hadden genoten en

hij nu werd uitgenoodigd om die schuld door flinke afbetalingen, die zijn rekening met een deficit bedreigen, af te doen. Mag men zulks nog billijk achten bij individuen, uit een oogpunt van piëteit en bloedverwantschap, bij een volk is het volgende geslacht toch nog minder geroepen om te lijden onder hetgeen een vroeger wellicht misdreven heeft, als men de daden van toen beoordeelt in het licht der denkbeelden van nu. Als Nederland destijds die millioenen niet had genoten, dan zou de staatshuishouding vermoedelijk niet op denzelfden royalen voet zijn ingericht als sedert het geval was. Dat blijkt uit het gemis van groote jaarlijksche overschotten. Integendeel met groote moeite zal men de millioenen moeten zoeken, welke de jongste regeeringsmaatregelen vereischen en nu wil het *Hbl.* zijn rentepost nog bovendien door diezelfde belastingschuldigen doen betalen, die wij op bl. 1247 der Aug.-afl. niet mogen splitsen in kleine en groote, hoewel de numerieke meerderheid toch wel zal bestaan uit de kleine, die het geld met moeite opbrengen. Het *Hbl.* wil niet weten van een belasting op de winst van alle producten, die uit Indië naar het buitenland worden gezonden, het beweert dat daardoor de strijd op de wereldmarkt moeilijker wordt en het wil wel alles wat er noodig is om Indië te houden in den toestand, waarin het tot die enorme en winstgevende voortbrenging in staat is, laten betalen door Nederlandsche belastingschuldigen en door de Indische bevolking. Waarlijk „hoewel het blad het zoo niet bedoelde, men mag instemmen met het slotwoord: „er is altijds iets verleidelijks in, de betaling van belastingen aan anderen over te laten. . .

* * *

Het antwoord op het request van Java's suikerfabrikanten (Zie onze revue der Mei-afl. bl. 742) wordt besproken in de *Nieuwe Courant* van 7 Sept. jl., naar aanleiding van den in het *Soer. Hbl.* gepubliceerden tekst van dit stuk. De Regeering is daarin van oordeel dat de in het request aangeduide weg het administratief gezag veeleer zou schaden, dan daaraan ten goede komen en geeft eene andere oplossing. Hoe wenschelijk en onmisbaar zelfs het streven zij, om door een waardeerende onderlinge gezindheid en minnelijk overleg tot opheldering of tot redres van zich voorgedaan hebbende feiten te komen, bij de tegenstrijdigheid in meerdere opzichten van weerszijden te behartigen belangen ligt het voor de hand, dat het wederkeerig ingenomen standpunt niet zelden principieel zoozeer zal uiteenloopen, dat zonder tusschenkomst eene voorziening langs vreedzamen weg en voorkoming van verder te betreuren gevolgen, in vele gevallen niet bereikbaar zou zijn. Voor die tusschenkomst wordt gelegenheid geboden door de instelling bij Stbl. No. 268 van een afzondelijke inspectie ten behoeve van het toezicht op de toepassing der wettelijke en administratieve voorschriften betreffende agrarische en daarmede verband houdende aangelegenheden. Het beroep op die ambtenaren mag niet ontaarden in een raadpleging omtrent allerlei onbeduidende quaesties en ook het behandelen van klachten van geheele personeele strekking ligt buiten hun functies, maar overigens strekt zich hunne bemoeienis uit, over alle onderwerpen, rechtstreeks of indirect met agrarische aangelegenheden in betrekking staande. Ten slotte wordt het hoofdbestuur gemachtigd aan de leden van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java van de beschouwingen der Regeering kennis te geven, „met uitnoodiging, om be-

houdens inachtneming der voorschreven beperkingen, bij voorkomende gevallen van hooger bedoelden aard, de voorlichting in te roepen van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, die ter zake van de noodige instructies voorzien is".

De *N. Ct.* kan deze „in gruwzamen hoog ambtelijken stijl gestelde" oplossing niet gelukkig noemen. Klaarblijkelijk heeft men te Buitenzorg met het request verlegen gezeten. Uit het antwoord zou men opmaken dat het Syndicaat den wensch had uitgesproken, dat bevelen zouden worden gegeven dat de ambtenaren zich moesten bemoeien met *elk* geschil met de Inlandsche bevolking, hoe weinig beteekenend ook. Dit heeft het syndicaat echter niet bedoeld, doch de adressanten wenschten dat als ambtenaren, ter zake alléén van ééne zijde — die der inlandsche bevolking of hare hoofden — voorgelicht, meenen dat door beheerders of hunne ondergeschikten handelingen worden verricht, waardoor die bevolking onrechtmatig wordt benadeeld, zij die niet voor zich houden of bij geheim rapport voorbrengen, maar dit dadelijk en ronduit aan de beheerders mededeelen, opdat dezen in staat worden gesteld òf om aan te toonen dat de gerezen grieven ongegrond zijn, òf om, waar werkelijk nadeel is berokkend, vaak zonder hun medeweten, dit zoo spoedig mogelijk te herstellen. Voor de inlandsche bevolking zou dit zeer gewenscht zijn, omdat dan onmiddellijke vergoeding zou kunnen volgen en het ondergeschikt personeel zich wachten zou voor handelingen, die onmiddellijk gerapporteerd worden. Wat de Regeering nu geeft, acht de *N. Ct.* al zeer weinig, want door het onderzoek van de inspecteurs en het voorbrengen bij den Directeur van B. B. worden de bezwaren niet weggenomen tegen de tot nog toe door velen gevolgde gedragslijn. De Regeering laat er dadelijk op volgen dat het beroep niet mag ontaarden in de raadpleging over onbeduidende quaesties, maar het zijn juist zulke quaesties van localen aard, niet dadelijk ronduit gesproken, maar opgezouten en dan geheimzinnig neergelegd in ambtelijke nota's, die bij openbaarheid zouden wegsmelten als sneeuw voor de zon en nu in het duister opgehoopt en verzameld tot groote geschillen en wanverhoudingen aangroeien, zooals die in de laatste jaren meer dan wenschelijk zijn voorgekomen. Met het *Soer. Hbl.* is de *N. Ct.* het eens, dat de Regeering door deze oplossing deze zoo belangrijke zaak al heel weinig verder heeft gebracht.

* * *

Voltrekking van een doodvonnis. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 7 Sept. jl. kwam onder de mailberichten een uitvoerig verslag voor van de wijze waarop (volgens het blad *Midden-Java*) op 5 Aug. te voren het doodvonnis voltrokken is aan de moordenaar-roovers Lromedjo en Djodikromo nabij de dessa Gesiekan in Djokja. In het blad van 8 Sept. komt een ingezonden stuk voor van Ad. V. waarin deze er op wijst, hoe blijkens dat verhaal de tegenover het schavot geplaatste tent, bestemd voor Europeesche en Inlandsche autoriteiten, met groen was versierd, hetgeen dat blad blijkbaar afkeurt, terwijl de misdadigers 's morgens om tien minuten vóór zevenen de executieplaats betraden en daar, op stoelen gezeten, moesten blijven wachten (op de komst van den assistent-resident) tot half acht, alvorens de doodstraf aan hen kon worden voltrokken. En zelfs toen de ass.-res. er was, werden zij nog niet dadelijk uit hun lijden verlost, daar de „langzame" voorlezing

van het vonnis tien minuten duurde. Ook dit laatste keurt het blad zeer af, er van gewagende dat „dit noodelooze martelende wachten voor de ter dood veroordeelden door velen schandelijk werd genoemd". Inderdaad vindt Ad. A. dit schandelijk, hij spreekt nu niet over de doodstraf zelf, waarvan hij een tegenstander is, maar over de manier, waarop die hier voltrokken werd, en hij wil er voor gewaakt hebben dat zoo iets onmenschelijks niet een tweede keer kan gebeuren. Onderzocht dient te worden wie hier schuld heeft, en gehoopt wordt dat, wanneer de Tweede Kamer bijeenkomt, ter zake eene interpellatie aan den Minister van Koloniën gericht zal worden met verzoek om een streng onderzoek en den schuldige afdoende terecht te wijzen.

* * *

Ambtenaar-Militair in Indië. In het *Vaderland* van 8 Sept. j.l. wordt er op gewezen hoe het systeem-Van Heutsz veelzijdige landsdienaren kweekt; het heeft behoefte aan officieren, die beschikken over bestuursbeleid, kennis van land, volk en taal en aan bestuursambtenaren, die militaire stiptheid en gestrengheid in toepassing kunnen brengen. Bedenkelijk wordt het echter wanneer in deze laatsten de beschermer van den inlander, de kenner van het volk onder gaat en de soldaat de overhand krijgt. Dat van dit laatste gevallen voorkomen, wordt aangetoond uit het in ambtenaarsbreinen opgekomen denkbeeld van inkwartiering van een soldaat bij wanbetaling van belasting, waaromtrent Mr. H. G. Nederburgh in de *Sumatra-Bode* schreef. Hem was verteld van een controleur, die bij de opmerking van een hoofd over het onaangename van die straf met het oog op hun vrouwen en dochters, met een cynischen sneer zou hebben geantwoord, dat het, juist omdat zij er bang voor bleken, een prachtig dwangmiddel zou zijn. Het komt Mr. H. G. N. ongeloofelijk voor dat een beschaafd mensch en verstandig bestuursambtenaar, zulk een dreigement op zulk een wijze zou hebben geuit, maar mocht ooit dergelijke dwang worden uitgeoefend tegenover een onzer vreedzame onderdanen, dan zou èn de voorsteller van èn de lastgever tot dien maatregel alle recht op de achting zijner medemenschen verliezen en dan zou de sympathie van ieder weldenkend mensch zijn aan de zijde van den Maleischen echtgenoot en vader, die in zoo'n geval naar een wapen greep.

Blijkt de wettelijke dwang, de „weg van rechten" niet voldoende, om de heffing ten uitvoer te leggen, dan blijkt tevens, dat er aan het stelsel iets hapert.

Een ander blijk van overheerschende militaire neigingen, vindt het *Vad.* in het artikel van den controleur Damsté in onze Aug.-Sept.-aflevering, die op Celebes aan militairen de handhaving eener goede politie in handen wil geven. „Ware het niet beter voor de bevolking" vraagt het *Vad.*, „wanneer de sterke preventieve politie in handen kwam van de bestuursambtenaren en dat die in hoofdzaak bestond in goed-opgeleide, goed-gesalarieërde en invloedrijke hoofden met verantwoordelijkheidsgevoel voor den juisten gang van zaken in hun ressort"? Slechts in de enkele gevallen dat geweld boven beleid gesteld moet worden, wil het blad dat geweld laten beheerschen door de kennis en de humane overwegingen van den natuurlijken beschermer van den inlander, den bestuursambtenaar.

* * *

Hondsdolheid in Ned.-Indië. In de *Locomotief* van 19 Juli j.l. vestigt de heer W. F. K. Anemaet de aandacht op het jaarverslag van het „Instituut Pasteur" te Batavia, waaruit blijkt dat gedurende 1904 zich 592 personen, waarvan 228 Europeanen, onder behandeling stelden en dat van de behandelden 17 stierven, wier dood voornamelijk is toe te schrijven aan het zich niet tijdelijk onder behandeling stellen. Uit eene gewestelijke rangschikking blijkt dat er 15 gewesten waren, die minder en 7 gewesten die meer slachtoffers opleverden dan te Semarang (met 10 Eur. en 11 Inl.) en de schrijver hoopt dat de autoriteiten zullen zorg dragen dat het jaarverslag over 1905 en volgende jaren voor de groote bevolkingscentra gunstiger kan uitvallen. Het is treurig om te lezen dat de hondsdolheid langzamerhand een endemisch karakter heeft aangenomen. Onvoldoende maatregelen en onvoldoende uitvoering der bestaande bepalingen zijn hiervan de oorzaak. De meeste patienten werden gebeten door honden, toebehoorende aan Europeanen, de meerderheid zelfs door eigen honden. Plaatsen, waar voorheen nimmer dolheid voorkwam, werden geinfecteerd door troepenafdeelingen als geschiedde op Borneo, waar resident Kroesen door een afdoende razzia het gevaar heeft gestuit en op Ceram na de tuchtigingsexpeditie. Het wordt door den schrijver niet overbodig geacht er op te wijzen, dat de afkeer van water niet *het* kenmerk is, het beest drinkt tot aan zijn dood, slechts bij den mensch is walg van water het eerste verschijnsel. De dolheid breekt bij honden nooit uit vóór den 12den dag na de infectie, gemiddeld is het incubatie-tijdperk 60 dagen. Bij voorkomende gevallen zijn dus gedurende minstens 72 dagen alle honden gevaarlijk en dienen zij op den openbaren weg gedurende minstens 3 maanden gemuilkorfd te worden en deze kuur moet onmiddellijk op nieuw worden toegepast bij het voorkomen van elk nieuw verdacht geval. Tevens wenscht de schrijver registreering van alle aan Europeanen behoorende honden en oppakken van elken niet geregistreerden hond.

* * *

De Indische Mijnwet. In de *Locomotief* van 15 Juli jl. behandelt Maurits het dralen met eene behoorlijke mijnwetgeving in Nederlandsch-Indië, dat voor onze kolonie zeer noodlottig geweest is. „Want velen", zegt hij, „uitgenoodigd door een onbruikbare Indische mijnwet maakten natuurlijk jacht op de schatten onzer Indische bronnen en mijnen; en terwijl zij zich verrijkten om hun schatten naar Nederland of vreemde landen over te brengen, kreeg onze Indische staatskas niets, en onze koloniën bleven arm".

Als voorbeeld haalde hij aan de destijds door den heer Van Kol in *De Indische Gids* van 1898 II bl. 862 vermelde winsten der petroleum-maatschappijen, waarvan een elf-tal het hun door de N. I. regeering geschonken ontginningsrecht voor $16^1/_2$ millioen gulden konden verkoopen, terwijl de *Standard Oil Cy.* vier millioen bood voor het ontginningsrecht der Moeara Enim Mij. Hoe met onze Indische goudmijnen is omgesprongen, gaat de verbeelding van oningewijden te boven. Vier-en-twintig maatschappijen werden opgericht met een kapitaal van 25 millioen gulden, waarvan terstond 16 millioen als inbreng werden weggegeven aan personen, ter betaling van hun zoogenaamden arbeid, die zich bepaald had tot het naar de werkelijke of vermeende goudvelden uitzenden van Europeanen of Inlanders,

wier rapporten verwerkt waren tot een verzoek om *concessie*, waarop door onze regeering goedgunstig was beschikt. Dit plotseling millionnair worden van personen, die geen cent bezaten, was oorzaak, dat de fortuinjagers als bij zwermen op onze koloniën zijn neergevallen. Meer dan 3000 verzoekschriften, om goudmijnen te mogen ontginnen, werden alleen in de maand Aug. van het jaar 1897 ingediend (Versl. *Ind. Gen.* verg. 17 Oct. 1898). Voorts wordt gewezen op de geschiedenis der verloting te Palembang van de bronnen en mijnen in Djambi. Blijkens een door H. Ph. Th. Witkamp opgemaakte kaart van Noord-Celebes is dit schoone en vruchtbare gewest geheel ten prooi aan roofbouw, die het land binnen eenigen tijd verandert in een onherbergzaam oord van steen en puin, terwijl de opgedolven millioenen naar elders gebracht, onze koloniën en hare bevolking nog armer laten dan zij waren.

De nog niet in toepassing gebrachte mijnwet van 1899 kan volgens den schrijver niet dienen om een einde te maken aan dezen voor onze koloniën rampzaligen gouddorst, waarvan de Indische windhandel in mijn-aandeelen een afschuwelijke voorproef heeft geleverd. De fout is dat, in tegenstelling met het voorschrift van het Romeinsche recht, dat ook in Engeland en in art. 571 Ind. B. W. gehuldigd wordt, waarbij eigendom van boven- en ondergrond onafscheidelijk verbonden zijn, het zoogenaamde Fransche recht is gevolgd, waarin het ontdekken van een mijn een nieuw eigendom schept. Met dit recht hadden de adel en de geestelijkheid de gelegenheid te beschikken niet alleen over de bekende maar ook over de onbekende bezittingen van den derden stand. Dat dit misbruik in 1791 door de *Assemblée Constituante* als wet is aangenomen, had (volgens Louis Blanc, Hist. de la Rév. Franç. V bl. 225–226) zijn oorzaak in een schitterende rede van Mirabeau, die daarmede een vriend, welke hem uit den geldnood gered had, wederkeerig uit den geldnood redde. Dat de Nederlandsche mijnwet van 1810 van hetzelfde beginsel uitging, is verklaarbaar, omdat ons land destijds een Fransch wingewest was „Maar hoe te verklaren", vraagt Maurits, „dat deze middeneeuwsche wet, ruim een eeuw later, ook is aangenomen door onze Indische mijnwet, die daarmede lijnrecht indruischt èn tegen ons Indisch Burgerlijk Wetboek, èn tegen ons Indonesisch recht?" Intusschen is die wet aangenomen en heeft men slechts daaraan te gehoorzamen, doch dan houdt de schrijver, om de gevolgen zoo min mogelijk schadelijk te doen zijn, een krachtig pleidooi voor s t a a t s o n t g i n n i n g, waardoor vreemde fortuinzoekers en kapitalisten buiten onze binnenlandsche zaken en onze grenzen worden gehouden, en rampen als van Transvaal en Oranje-Vrijstaat worden voorkomen.

* * *

Boni in 1895. Naar aanleiding van hetgeen wij in de revue der Sept.-afl. bl. 1396—'97 schreven over het verschil in oordeel over de vorstenkeuze in Boni in 1895 tusschen het *Alg. Handelsblad* en Dr. Kielstra in de Dec.-afl van *Onze Eeuw*, wijst het blad er op dat onze aanhaling onvolledig is, omdat uit het er aan voorafgaande in laatstgenoemd artikel reeds bleek, dat er bij den schrijver een toon van wantrouwen was op te merken, als hij spreekt van „volgens de officieele verslagen", „zoo heette het nu", enz. Doch het blad vestigt er in de tweede plaats de aandacht op: „dat men thans omtrent

sommige zaken wel wat meer weet dan een jaar geleden en dat men dus, waar de gevolgtrekkingen, uit de bekende feiten afgeleid, niet *geheel* met elkaar overeenstemmen, niet de eene met de andere kan bestrijden, maar den bekenden regel in het oog moet houden: *il faut juger les écrits d'après leur date.* Doet men dat, dan begrijpt men hoe in November 1904 kon worden geschreven „de Gouverneur is er ingeloopen", — in Juli 1905 „de Indische regeering is, door onkunde of intrige, in 1895 misleid". In hoofdzaak komt dunkt ons", zegt het *Hbl.*, het een en ander op hetzelfde neer, — al is er een *nuance* in het oordeel".

Wij begrijpen, dit lezende, niet goed welk nieuw licht er is opgegaan, dat recht geeft de *nuance* thans zooveel donkerder te tinten, doch onthouden ons gaarne van een oordeel. Wij verzetten ons dan ook geenszins tegen het ter sprake brengen „van het geknoei met de troonsopvolging in Boni," als dit heeft plaats gehad. Wel tegen het altijd debiteeren van algemeene collectieve beschuldigingen tegen ambtenaren, die de goeden slechts ontmoedigen. Die opmerking moge het *Hbl.* „grappig" vinden, wij gevoelen iets voor de ontstemming welke onverdiende blaam bij de afzonderlijke individuën in de binnenlanden moet teweegbrengen.

* * *

Celebes. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 13 April, bespreekt de Controleur Dr. A. P. van Rijn (zie *Ind-Gids* 1902, II bl. 970) de expeditie tegen Loewoe. Uit de bezetting van Paré-Paré, lang voordat de expeditie naar Boni vertrok, mocht men reeds het vermoeden koesteren, dat het thans der regeering ernst is het lang verwaarloosde gezag niet alleen in Boni, maar in geheel Zuid-Celebes te herstellen. De zending van troepen naar Palopo geeft grond tot de onderstelling, dat de regeering zich, evenals op Sumatra omstreeks 1840, het lot gaat aantrekken van het grootste gedeelte van het eiland, het tot dusverre aan zich zelf overgelaten Midden-Celebes. De schrijver gelooft niet dat een ernstige slag zal noodig zijn om het verzet der gedemoraliseerde Loewoereezen te breken. De nijvere heidensche bewoners van het binnenland brengen boschproducten naar de kust, welke door enkele, meest Arabische, handelaren worden opgekocht. De hoofden ontvangen van de uitvoerrechten juist genoeg om opium te koopen, hun heidensche slaven zorgen voor sago en rijst en zijzelven brengen het grootste deel van den dag slapende door. Als een bewijs van de geringe energie van den Datoe van Loewoe wordt vermeld, hoe in 1897 de Toradja's aan de Boven-Sadang te vergeefs zijn bescherming inriepen tegen de slavenhalers van Sidenreng. De Datoe verklaarde zich onmachtig, riep de hulp van Boni in en stond ten slotte het veroverde terrein aan dit land af.

De schrijver hoopt dat deze expeditie zal uitloopen op feitelijke inbezitneming van Midden-Celebes, dan eerst zal gewaakt kunnen worden tegen den onmenschelijken slavenroof, die nog steeds plaats heeft, daar waar het Mohammedaansche Z. W. schiereiland aan het heidensche Midden-Celebes grenst (*Tijdschrift Aardr. Gen.* XIX 1902: „Een tocht naar de Boven-Sadang). Hoe eer hoe beter moet een slagboom worden gesteld tusschen de Mohammedaansche en de heidensche bevolking, opdat deze laatste, volgzaam en gedwee, niet de fatale Europeanenhaat worde ingeblazen, die de bewoners

van Zuid-Celebes — niettegenstaande onze eeuwenlange vestiging aldaar — tot de moeielijkst te regeeren stammen maakt in het geheele Indische rijk. Volgens den schrijver zal dan uit Midden-Celebes een tweede Minahassa kunnen ontstaan, maar veel grooter. De Boven Sadang en het To-Badaland zijn dicht bevolkt. Van de To-Sadang althans is bekend, dat zij volgzaam zijn, veel werkkracht hebben; de woningen en sawahs in dit heidensche gebied getuigen van werklust, ver superieur aan die van den Boeginees. Terwijl Zuid-Celebes, wegens de ongeschiktheid van het volk voor werkvolk en de onveiligheid ongeschikt is voor de Europeesche landbouw-industrie, ligt voor deze in Midden-Celebes een groot arbeidsveld open. Aan de Boven-Sadang wordt koffie geteeld, die te Makassar een goede reputatie heeft, in To-Badaland wordt goud gevonden. En Palopo met zijn prachtige baai kan een schoone toekomst tegemoet gaan.

J. E. de M

KOLONIALE LITERATUUR.

Geklopte Boomschors als kleedingstof, op Midden-Celebes, en hare geographische verspreiding in Indonesië door N. Adriani en Alb. C. Kruyt met aanteekeningen enz. van J. D. E. Schmeltz (Publicaties uit 's Rijks Ethnographisch Museum Serie II Vo. 4). Leiden. E. J. Brill. 1905.

Blijkens het voorwoord van dit met fraaie afbeeldingen versierde geschrift, is het de herdruk van een opstel der heeren Adriani en Kruyt, dat werd opgenomen in het 14de deel van het *Int. Archiv für Ethnographie*, waarvan de uitgaaf echter werd vertraagd. Dit had evenwel de goede zijde dat partij kon worden getrokken van verbeteringen door Dr. Adriani medegedeeld en van een aantal nieuwe publicaties, vooral de uitkomsten der reizen van de heeren Sarasin. Als titelplaat is er een keurige photographie aan toegevoegd, afkomstig van Dr. A. W. Nieuwenhuis, voorstellende het loskloppen en het murw slaan van boomschors door Kajans van de Boven-Mahakam.

Het blijkt dat de boomschors, die in den handel onder den naam van *foeja* bekend is van een aantal verschillende boomen gewonnen kan worden. Onder deze noemen wij slechts de Ambo (Broussonetia papyrifera) omdat wij die onder No. 1861 ook bij Filet onder den naam Diloewang aantroffen en onder No. 4236 als Kendong. Terwijl de andere boomen in het wild worden gevonden, wordt alleen de ambo aangekweekt. Door het kloppen met de afgebeelde hamertjes wordt de bast, die in lagen op elkaar gelegd wordt, tot een soort lijmpap gemaakt, waarin geen vezel meer te herkennen is. Is deze foeja-pap dun genoeg uitgeklopt, dan wordt het uitgedijde in vieren of achten opgevouwen en dan met fijnere kloppers behandeld. In vroeger tijd werden wel lappen ambo geklopt uit 10 in elkander geslagen lagen, zoodat het stuk eene lengte van 5 M. verkreeg, doch dit gebeurt nu niet meer, omdat door den invoer van katoenen weefsels de foeja-industrie is achteruit gegaan. De kleedingstof die dagelijks gebruikt wordt is alleen met het sap van u l a-vruchten bestreken, doch voor feestelijke gelegenheden wordt zij altijd gekleurd, hetzij door het drenken in de verfstof of door het er op teekenen van figuren, waarin vooral de bergbewoners op Celebes, de To Bada, To Besoa en To Napoe het ver gebracht hebben. De prachtig gekleurde platen die het geschrift vergezellen vertoonen de helft of een vierde van beschilderde sarongs en hoofddoeken, die voor den leek in geenen deele den indruk geven dat men hier met werk van zulke primitieve volken op zulk primitief materiaal te doen heeft. Bij de hoofddoeken is het eigenaardig hoe hier de strepen en versieringen toenemen, naarmate de drager door het bijwonen van

meer sneltochten van zijn dapperheid heeft doen blijken. Voor deze en andere bijzonderheden moet naar het werk zelf worden verwezen, waarin men tevens een overzicht krijgt van hetgeen elders op dit gebied wordt en werd verricht.

Daarbij is het merkwaardig dat het bedrijf op Java zich heeft staande gehouden in den vorm van het vervaardigen van inlandsch papier. Verwezen wordt naar een beschrijving, getiteld: „Hoe de Javanen papier fabriceeren", voorkomende in *De Indische Gids* 1894 bl. 142—145. De schrijver noemde zich alleen *W*. Thans verneemt men dat diezelfde beschrijving woordelijk is terug te vinden in de, bij het R. E. M. sedert 1883 berustende, beschrijving der inzending voor de Tentoonstelling van Amsterdam van den Rijksbestuurder Sosronegoro. Zij blijkt eene vertaling te zijn door W. (Gustaf Winter) van eene toelichting over de inlandsche papierbereiding, samengesteld door den Adjunct-djaksa van Ponorogo, Raden Terdodieporo, welke door den vertaler destijds ten onrechte als eigen werk aan de redactie van ons tijdschrift is aangeboden.

Op bl. 41 is o. a. een afbeelding van het klopwerktuig, dat in Pasoeroean gebruikelijk was om Javaansch papier te maken, behoord hebbende bij eene inzending van den Resident J. J. Rambaldo betreffende G e n d o n g-papier en wordt ook melding gemaakt van eene in het R. E. M. berustende, met buitengewone zorg door den controleur H. J. W. van Lawick van Pabst bewerkte, beschrijving van eene verzameling voorwerpen betreffende de industrie, den landbouw enz., die destijds op de Amst. Tentoonstelling in de woning van een gegoeden dorpsbewoner verzameld waren en waaronder ook gereedschap voor de papierbereiding wordt vermeld.

Terwijl een register van ± 30 kolommen op het geschrift op bl. 64—74 is afgedrukt, volgen daarna tot 1 Maart 1905 bijgehouden aanvullingen en verbeteringen, waarin nog tal van bijzonderheden uit de werken van verschillende schrijvers zijn bijeengebracht.

Dr. J. D. E. Schmeltz: Beiträge zur Ethnographie von Neu-Guinea. Die Stamme an der Südküste von Niederländisch Neu-Guinea I. (Separat-abdruck aus Int. Archiv für Ethnogr. Bd. XVI). Leiden. E. J. Brill. 1905.

Blijkens de nummering der artikelen over de Ethnographie van Nieuw-Guinea, door Dr. Schmeltz achtereenvolgens in het bedoeld *Int. Archiv* geplaatst en waarvan de afdeelingen I—V verschenen in Bd. VIII en VI—VII in Bd. IX, vormt de beschrijving der stammen aan de zuidkust hiervan het achtste gedeelte en is de bovenbedoelde afzonderlijke uitgaaf nog slechts een eerste hoofdstuk van deze omvangrijke studie. Aanleiding tot deze publicatie van het Ethnographisch Museum gaven de belangrijke verzamelingen, welke daaraan werden geschonken betreffende het nog onbekende Nederlandsche gedeelte der zuidkust. Als inleiding gaan eenige aan het Koloniaal Verslag ontleende bijzonderheden vooraf; vooral bijl. A van het verslag over 1901 (destijds bekort weergegeven in *De Ind. Gids* 1902 1 bl. 209, 366) was hierbij van belang. In aansluiting daaraan

wordt gebruik gemaakt van een bericht van den Kapt. t. z. S. Bik die als commandant van de „Java" in Mei 1901 in die streken verwijlde en dit ter beschikking van den schrijver stelde, die het in vertaling geheel overneemt. Vervolgens worden eenige opmerkingen gemaakt naar aanleiding der verzamelingen, door de heeren H. W. Bauer en E. F. T. Bik afgestaan en volgt een woordenlijst door Kapt. S. Bik samengesteld, die het Tugeri betreft. Veel uitvoeriger is de lijst van woorden en zinnen zooals die volgens den heer Bauer op de Zuidkust tusschen 138° en 141° O. L. gesproken worden samengesteld op grond van berichten van Dr. J. C. Montague, zendeling van de Church medical Missionary-Society te Londen.

Merkwaardig is ook de derde lijst, waarin de inlandsche woorden, voor: zon, maan, ster, man, vrouw, oog, hand, tong, tand en water, worden weergegeven in elf verschillende talen van Nieuw-Guinea.

Ten slotte worden eenige voorwerpen van Noord Nieuw-Guinea besproken, die ook in de collectie Bauer voorkwamen.

Onder de zes platen, die deze aflevering vergezellen is er één keurig in kleuren uitgevoerd. Een aantal der afbeeldingen zijn o.a. gewijd aan de versiering van pijlen en meer en meer komt de schrijver tot de overtuiging dat deze op een dieperen grond rust en volgens bepaalde wetten wordt aangebracht. Het denkbeeld dat aan de kunstuitingen van den natuurmensch dan toch inderdaad eene diepere gedachte ten grondslag ligt, wordt door deze beschouwingen opnieuw bevestigd.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

ONDERZEESCHE TORPEDOBOOTEN.

Daar op 9 Juli jl. van de werf der Koninklijke Maatschappij „de Schelde" te Vlissingen de eerste onderzeesche boot, welke in Nederland werd gebouwd, te water liep, is het van belang hier het een en ander over die vaartuigen te zeggen, naar aanleiding van de berichten, die daarover in verschillende bladen vòorkwamen.

Terwijl de pogingen om in verschillende toestellen eenigen tijd onder water te blijven reeds eeuwen oud zijn en men voor de eerste duikerklokken tot Alexander den Groote moet teruggaan, was het een Hollander, Drebbel, van Alkmaar afkomstig, die het eerst er in slaagde een onderzeesch vaartuig te construeeren. Hij begon zijn proefnemingen in 1620 en had zulke goede resultaten, dat hij er toe overging nog twee zulke vaartuigen te doen bouwen, in het grootste waarvan men zegt dat Jacobus I van Engeland een tocht medemaakte. De booten waren van hout en de romp was waterdicht gemaakt door er leder over te spannen. Drebbel stierf in 1634, voordat zijn proefnemingen waren voleindigd en zonder dat hij eenige aanwijzing naliet betreffende zijn uitvinding. Volgens een artikel in het *Hbl.*, waaraan deze bijzonderheid ontleend is, werd in 1857 door Paulus Scheltema-Beduin te Batavia aan de Fransche regeering een ontwerp ingediend van een onderzeesche boot, maar het aanbod werd geweigerd. Door Tetar van Elven van Amsterdam werd het eerst een soort kijker uitgevonden, maarmede men in ondergedompelden staat de omgeving kon gadeslaan, een voorlooper van den thans gebezigden periscoop. In 1892 zou een onderzeesch vaartuig gebouwd zijn naar de plannen van een Hollandsch reeder in New-Foundland, Van Witten genaamd. De sigaarvormige boot van 68 M. lang werd voortbewogen door twee schroeven, terwijl ook twee roeren waren aangebracht. Er wordt beweerd, dat de uitvinder, wiens vaartuig met 14 personen bemand was, op groote diepte met een snelheid van 16 mijl gevaren zou hebben.

In Frankrijk werd een in 1869 geopperd plan van Dr. Lacomme later weder opgevat door Goubet, die een onderzeesch vaartuig ontwierp om het Kanaal over te steken, door dit te verhalen langs een op den bodem liggenden kabel. Dit plan is niet tot uitvoering gekomen, doch wel is een van die booten, de Goubet II, thans nog in gebruik. Deze heeft slechts 10 ton waterverplaatsing en wordt door 2 personen bemand. Een andere boot van grooter afmetingen werd in 1888 onder den naam van Gymnote geconstrueerd naar de plannen van Gustave Zédé. Beide werden door electriciteit met behulp van accumula-

toren gedreven. Sedert dien tijd is men in Frankrijk steeds voortgegaan met het bouwen van onderzeesche booten volgens verbeterd type, doch men is er zoo geheimzinnig met de samenstelling, dat zelfs aan andere officieren, dan die er dienst moeten doen, de toegang verboden wordt. In verschillende landen zijn proeven genomen, doch het is vooral in Amerika dat deze vaartuigen volgens de beste constructie vervaardigd werden en men vindt daar thans twee stelsels, die elkander den voorrang betwisten: de „Holland"-booten, aldus genaamd naar den heer John P. Holland van Paterson, New Yersey en de „Lake"-booten, aldus genoemd naar den uitvinder Simon Lake.

De heer Holland leverde de eerste werkelijk bruikbare boot in 1875 en in 1877 werd deze gevolgd door een tweede en nu volgden de verbeteringen elkander snel op. De „Holland 9" is het type geworden van de Engelsche en Amerikaansche onderzeesche booten en dit model is in 1900 door de Amerikaansche regeering aangekocht voor 150.000 dollars, waarop er 5 volgens dat model en later nog 6 van een verbeterd systeem werden gebouwd, terwijl ook Engeland er vijf liet maken.

Volgens het type van de „Holland"-booten is thans een onderzeesche torpedoboot geconstrueerd door de Kon. Maatschappij „de Schelde" te Vlissingen, die in deze optreedt voor de Electric Boat Cy. Blijkens de Mem. v. Toel op de staatsbegrooting voor 1904 (VI Hoofdst. bl. 13) deed de Minister van Marine de toezegging dat hij, behoudens goedkeuring bij de wet, zulk een vaartuig zou aanschaffen, wanneer het geheel voldeed aan de hierna te noemen eischen. De boot moet ingericht zijn tot het voeren en achtereenvolgens lanceeren van drie Whitehead torpedo's van 0.45 M. diameter en 5.04 M. lengte. Zij moet zoowel in horizontale als in verticale richting geheel bestuurbaar zijn, ten genoege van eene commissie door den Minister van Marine te benoemen; zij moet genoeg lucht aan boord hebben om zonder bijlading te voorzien in de behoefte der bemanning, in de behandeling van het vaartuig gedurende minstens 12 achtereenvolgende uren en om de drie torpedo's te lanceeren. De sterkte moet voldoende zijn om een waterdruk van 30 M. hoogte te kunnen verdragen. Vaartproeven zullen gehouden worden tusschen de uiterton van het Westgat en het lichtschip „Haaks". Daarbij zal gevaren worden aan de oppervlakte gedurende 12 achtereenvolgende uren met een gemiddelde vaart van minstens 8 mijl, met gebruikmaking van den gazoline-motor. Verder zal worden gevaren in de zoogenaamde „awash condition", d. i. gereed om te duiken, behoudens het vullen van de ballastwaterkamer, weder gedurende 12 achtereenvolgende uren met eene gemiddelde vaart van minstens 7 mijl. De vaartproef onder water zal 3 achtereenvolgende uren duren; daarbij moet de boot gedurende het eerste uur worden gehouden op een gemiddelde diepte van 6.7 M. en gedurende de beide volgende uren op een gemiddelde diepte van 3.05 M. Gedurende deze proef mag de boot tweemalen met een uur tusschenruimte gedurende 5 minuten boven water komen.

Om de bruikbaarheid in dienst te bewijzen zal de boot bij eenigszins onstuimig weer (wanneer een gewone torpedoboot type „Ardjoeno" nog veilig buiten de zeegaten kan varen en torpedo's lanceeren) in „awash condition" een afstand van 10 mijl moeten afleggen met eene gemiddelde snelheid van 7 mijl, terwijl moet blijken dat onder die omstandigheden behoorlijk koers kan worden gestuurd. Onmiddellijk na afloop moet een tocht onder water worden gemaakt,

over een afstand van minstens 2 mijl en met een 7-mijls vaart in de richting van een schijf, aangegeven door boeien, die 45 M. uit elkander liggen. Op het einde van dezen tocht, zal door de boot, die daarbij 3.05 M. onder water, moet liggen, een torpedo worden gelanceerd, die de schijf moet treffen; daarbij mag de boot de schijf tot op hoogstens 200 M. naderen. Om zich nader te verkennen mag de boot onder het afleggen van de laatste 2 mijlen éénmaal gedurende niet meer dan één minuut aan de oppervlakte van het water komen.

De prijs voor het vaartuig en de proefnemingen te betalen, doch zonder levering van de torpedo's, bedraagt ƒ 430.000.

Wat de samenstelling van het vaartuig betreft wordt medegedeeld dat het ongeveer 20 M. lang is en geheel ondergedompeld 120 ton water verplaatst, terwijl de dwarsdoorsnede van het sigaarvormig lichaam over de geheele lengte cirkelvormig is met een grootste middellijn van ruim 3 M. in het midden. De torpedo-lanceerinrichting aan de voorzijde bestaat uit een ruim 5 M. lange buis, welke vóór in de punt van de boot eindigt en daar wordt gesloten door middel van een zware klep, terwijl ook het achtereind der buis in de boot met een deksel kan worden gesloten. Hierdoor wordt, nadat het voordeksel gesloten is de ruim 500 K.G. wegende torpedo in de buis gebracht, waarna het achterdeksel gesloten wordt. Opent men nu het voordeksel dan wordt de buis verder met water gevuld en als men op den gewenschten afstand van het doel is gekomen wordt eene hoeveelheid samengeperste lucht achter de torpedo uit een lucht-accumulator in de buis toegelaten, waardoor deze door de zich ontspannende lucht uit de buis wordt geblazen. Bij het vooruitbewegen der torpedo in de buis loopt een trekker, welke zich boven op het lichaam van de torpedo bevindt tegen een vaststaande bout boven in de buis aan, waardoor deze trekker wordt achterovergeworpen. Het gevolg hiervan is, dat de zoogenaamde stopklep in de torpedo wordt geopend, en de samengeperste lucht uit de luchtkamer der torpedo naar de machinekamer vloeit, waardoor de machine begint te draaien, en de schroeven achter aan de torpedo in beweging worden gebracht, zoodat dit lichaam tengevolge hiervan zich met een 30 mijls door het water verplaatst.

De romp van de boot is bijzonder sterk geconstrueerd van staalplaten, die met klinknagels op dicht bij elkander staande hoepelvormige spanten van hoekstaal zijn geklonken. Door de achterste punt van de boot loopt de schroefas, waarop een driebladige schroef is bevestigd. Daarachter bevinden zich de horizontale en verticale roeren, welke door middel van trekstangen verbonden zijn met werktuigen die in de boot zijn opgesteld en door hydraulische kracht worden bewogen. Aan de oppervlakte wordt de boot voortgestuwd door een vier-cylinder gasoline motor (waarvan men eene afbeelding kan zien in de afl. van 15 April jl. van *Het Nederlandsch Zeewezen*) waarin een mengsel van gasoline en lucht telkens door een electrische vonk wordt ontstoken en de kracht der zich vormende gassen de zuigers voortdrijft. Deze gevaarlijke brandstof is geborgen in een groot vóór in de boot ingebouwd reservoir, dat water- en luchtdicht is. Daar gasoline zeer vluchtig is moet bij de constructie van dit reservoir de grootste nauwkeurigheid worden betracht. Het ontsnappen van gasoline, dat met de lucht in de boot een ontplofbaar mengsel vormt, kan aanleiding tot ongelukken geven. Men schrijft

die, welke zich op onderzeesche booten hebben voorgedaan echter toe aan onvoorzichtigheid of aan het niet naleven der bestaande bepalingen.

Onder water wordt de boot voortgestuwd door een electromotor, die zijn kracht ontleent aan een accumulatoren-batterij van 60 cellen. Door een stelsel van wrijfkoppelingen kan men zoowel de gasoline-machine als den electromotor op de hoofdas te werk stellen, met behulp van te bewegen hefboomen. Ook de koppeling van hoofdas aan schroefas wordt met een hefboominrichting verkregen, terwijl tevens door een stel van zware raderen de beweging van den electromotor kan worden overgebracht op een as, die de luchtperspomp en een hoofdlenspomp in beweging brengt. De eerste dient om lucht samen te persen in stalen cylindrische reservoirs waar deze een spanning van 160 atmospheren kan krijgen. Behalve voor het lanceeren van torpedo's en voor het gebruik der bemanning is er nog lucht noodig om water uit de ballasttanken te persen, die in de boot zijn gebouwd en die men kan vullen door het openen van groote kleppen in de huid. Bij het dalen van de boot onder de oppervlakte laat men zooveel water toestroomen, dat de kijkglazen in den commandotoren nog even boven de oppervlakte zijn, waardoor dan het drijfvermogen van de boot tot een gering bedrag is teruggebracht, welk drijfvermogen bij het vooruitgaan der boot in het water overwonnen wordt door de kracht van het stroomende water op de horizontale roeren.

Wanneer een boot van dit type aan de oppervlakte vaart en dan wil duiken, moet men de gasoline-machine stoppen en afkoppelen, de ventilators waardoor de bedorven lucht en het waterstofgas van de batterij worden afgevoerd, moeten weggenomen worden, de luiken in den romp moeten gesloten worden, waterballast moet worden toegelaten tot de tanken, de electromotor moet worden aangekoppeld. Al deze werkzaamheden duren minstens een kwartier, en dan wordt het reservedrijfvermogen teruggebracht tot ongeveer 150 K.G. De vaart aan de oppervlakte is 8 mijl, terwijl de boot onder water 7 mijl kan loopen. Voor de ventilatie zijn een tweetal kleine electromotors in de boot opgesteld welke ieder een waaier drijven, waarvan een dient om de door de batterij ontwikkelde gassen af te voeren en de tweede om de bedorven lucht uit de boot te verwijderen. Een derde electromotor dient om de hulplenspomp te drijven, terwijl een vierde zoodanig werktuig dient om den periscoop te draaien, dat is het instrument waardoor men onder de oppervlakte zijnde een beeld kan krijgen van een gedeelte van den horizont.

Nu de Nederlandsche boot zoover is afgewerkt, zullen er vermoedelijk wel geen termen gevonden worden om van den koop af te zien en nu Engeland, Frankrijk en Amerika dergelijke vaartuigen bezitten, is het misschien nuttig dat onze Marine er ook een heeft, al wordt door sommige deskundigen het groote voordeel boven gewone torpedobooten ook niet hoog geschat. Intusschen het beschreven type is een wezenlijke „duikboot" en in een artikel voorkomende in de *Nieuwe Courant* van 14 Aug. jl wordt op het groote onderscheid gewezen van deze soort booten met een „onderzeeboot". Dit is ook een ongeveer sigaarvormig lichaam, maar vanaf de grootste horizontale doorsnede van het vaartuig is een bovenbouw van lichte platen opgetrokken, waarop een plat dek komt te liggen boven het gewelfde sigaarvormige lichaam, zoodat het vaartuig er op het oog uitziet als een gewoon scheepje. In dien bovenbouw is de

gasoline-voorraad geborgen, zoodat deze gevaarlijke stof zich niet in het lichaam van de eigenlijke boot bevindt. Op de Amerikaansche duikbooten *Fulton* en *Porpoise* en de Engelsche duikbooten *A2*, *A5* en *A8* hadden gasoline-ontploffingen plaats tengevolge van het bewaren van die brandstof binnen den romp. Voorts is het manoeuvreeren bij het duiken dezer booten een moeilijk werk. Bij de vele duikingen, die de door de *N. Ct.* vermelde ongenoemde Engelsche autoriteit met duikbooten gedaan heeft, merkte hij steeds dat het voorschip met meer kracht naar beneden werd getrokken, naarmate men meer vaart loopt en dieper onder de oppervlakte is. Met veel vaart is het moeilijk om het vaartuig in het verticale vlak te sturen en er wordt ten sterkste aan getwijfeld of het mogelijk zou zijn aan den romp een zoodanigen vorm te geven, dat de klaarblijkelijk bij dit type behoorende gebreken kunnen worden opgeheven. Over het algemeen is zijn oordeel ongunstig over de duikbooten en acht hij ze onbruikbaar. „Zoo'n vaartuig gaat onder water door eerst het drijfvermogen te vernietigen door zooveel water in de ballasttanken te laten loopen dat de boot bijna op zinken is. Daardoor komt de boot in een toestand dat zeer weinig kracht noodig is, om haar een helling te geven in den een of anderen zin. Achter aan de boot is een gewoon verticaal roer aangebracht voor het sturen in het horizontale vlak, en verder is er nog een bijzonder duikroer, dat behandeld wordt door een buitengewoon geoefenden stuurman, door middel van een hoogst gevoelige overbrenging van beweging. De boot, welke achter iets dieper ligt dan vóór, wordt naar beneden gedwongen door den electromotor aan te zetten en het horizontale roer ongeveer acht graden naar beneden te stellen.

„De druk van het water tegen het ondervlak van het, door het water bewegende en onder een hoek gestelde horizontale roer, duwt het achterschip op, waardoor het voorschip naar beneden gaat, en het vaartuig een helling krijgt van ongeveer acht graden met den horizont, waardoor de boot dus onderduikt, totdat het roer versteld wordt.

„Zoolang het vaartuig onder water een behoorlijke vaart loopt, volgt het een golflijn, maar met verminderde vaart heeft de boot neiging, om naar de oppervlakte te gaan, waardoor men zich bloot geeft voor den vijand, tenzij men ongeveer 3 meter onder water kan blijven, in welken toestand men den periscoop, het instrument, waarmee men onder water zijnde, een beeld kan waarnemen van een gedeelte van den omtrek boven de oppervlakte, als regel niet zal kunnen benutten.

„Om een duikboot onder water te houden moet men een behendig soort van goochelaar zijn, die een hoogst gevoelig roer behandelen kan, en bij ingeving raadt, wat hij doen moet met de ballastregelingstanken."

Als bewijs dat de herhaalde ongelukken moeten geweten worden aan het systeem, wordt gewezen op het niet te beletten diepe onderduiken van de *Porpoise*, het verlies van drijfvermogen op de *Shark*, het zinken van de *Fulton*, *Holland* en *Plunger*, het op strand raken van de *Fulton*, *Porpoise*, *Adder*, *Mocassin* en *Plunger*, de ontploffingen op de *Fulton*, *Porpoise*, *A2*, *A5* en *A8* en het kortelings vergaan van de *A1*, *A8* en *Farfadet*.

De Fransche regeering zou dan ook naar aanleiding van vergelijkende beproevingen tusschen de duikboot *Z* en de onderzeeboot *Aigrette*, besloten hebben geen duikbooten meer te bouwen. De onderzeebooten zijn gebouwd op juiste

wetenschappelijke gronden en bezitten een duikcompartiment en een veiligheidskiel, die ongetwijfeld algemeen zullen worden ingevoerd, zoodra men voldoende op de hoogte is van de onderzeesche navigatie.

Het type der onderzeebooten, waarvan Rusland een bestelling moet gedaan hebben, is dat van de „Protector" een proefboot van de sedert 1901 bestaande „Lake Torpedo Boat Company", welke haar etablissementen heeft te Bridgeport, Conn. De uitvinder dezer booten is de Amerikaan Simon Lake, die in 1895 een eerste type bouwde, de Argonaut genaamd. In 1898 maakte een dergelijke boot van 12 M. lang en 2.5 M. breed een tocht van meer dan 2000 mijlen in de Chesapeake-baai en in den Atlantischen Oceaan, waarbij zoowel aan de oppervlakte als ondergedompeld gevaren werd. De bemanning was 5 personen sterk en allerlei proeven werden genomen ten einde de mogelijkheid aan te toonen onder water te kunnen leven en reizen. De volmaakte zeewaardigheid bleek bij het doorstaan van de stormen in October en November 1898 toen meer dan 200 vaartuigen op de Amerikaansche kust schipbreuk leden. In 1899 werd de Argonaut II verlengd tot 22 M. en in 1900 werden er nieuwe proeven mede genomen. De boot kon toen 8 man aan boord hebben en legde 1000 mijlen af. Vóór in de boot bevindt zich het zoogenaamde duikcompartiment, hetwelk dient om een duiker gelegenheid te geven de boot te verlaten als deze op den bodem ligt. Wanneer dit gesloten is, kan de samengeperste lucht uit de daarmede gevulde reservoirs er door een klep invloeien en als men op een dubbelen manometer heeft nagegaan dat de drukking binnen evenwicht maakt met den waterdruk buiten, kan de duiker het compartiment verlaten, waarbij hij lucht krijgt uit een reservoir in het compartiment. De „Protector", welke uit de beide Argonauten is ontstaan en de typeboot schijnt te zijn der Russische bestelling, liep op 1 Nov. 1902 te Bridgeport van stapel. De lengte is bijna 20 M. en de waterverplaatsing bedraagt geheel boven 136, even aan de oppervlakte drijvende 157 en geheel ondergedompeld 174 ton. De sigaarvormige romp met 36 spanten is van zacht staal, bestand tegen 50 M. waterdruk en daarop zijn de commandotoren en de bovenbouw aangebracht. De laatste bevordert de zeewaardigheid als de boot aan de oppervlakte drijft. De gasoline wordt bewaard in 8 gegalvaniseerd stalen reservoirs, welke gezamenlijk bijna 5000 Liters dezer vloeistof kunnen bevatten en een druk van 8 K.G. per cM^2. kunnen weerstaan. De samengeperste lucht is vervat in 6 luchtreservoirs, bestaande uit Mannesmann-buizen, bestand tegen een druk van ruim 300 K.G. per cM^2. In deze buizen kan ongeveer $^1/_2$ kub. M. samengeperste lucht worden geborgen. Tevens zijn in den bovenbouw twee tanks met een gezamenlijken inhoud van 500 L. bestemd voor smeerolie en vier lagedruk luchtreservoirs, waar de lucht uit de hoogedruk reservoirs door een reduceerklep in komt en de spanning van 160 K.G. tot 5 K.G. per cM^2. reduceert.

Terwijl in het sigaarvormig lichaam hier en daar ronde lichtglazen zijn aangebracht, is het mogelijk om op een diepte niet grooter dan 12 M. als het water helder is, onder deze glazen een courant te lezen.

Terwijl ook deze boot (waarvan afbeeldingen voorkomen in het nummer van 15 Juli van het *Nederlandsch Zeewezen*) met behulp van 2 lanceerbuizen torpedo's uit den boeg kan lanceeren, is er achteruit nog een derde buis geplaatst; er worden 5 torpedo's medegevoerd. Voor en achter is onder aan

de boot een ruimte uitgespaard, waarin wielen komen te liggen, die dienen om door middel van armen onder de kiel te worden uitgeschoven en waarmede de boot dan over den bodem kan voortrollen. Om haar in den goeden koers te houden en de wielen in den grond te laten pakken, zijn deze over het midden van zaagvormige tanden voorzien.

Terwijl ter bekorting op de verdere bijzonderheden van den „Protector" niet verder wordt ingegaan, is het van belang te vermelden hoe het stelsel der „Lake"-booten ook voor vredelievende doeleinden van hooge waarde belooft te zijn.

De „Lake Torpedo Boat Company" bouwde namelijk ook bij wijze van proefneming een kleine vrachtboot, welke uitgesleept kan worden en dan langszij van een wrak gezonken. Nadat de vrachtboot geladen is, wordt het water er door middel van samengeperste lucht uitgeblazen, waarop de boot met haar lading naar de oppervlakte stijgt. Het groote voordeel van dit systeem is, dat het laden van de vrachtboot geheel onder water kan worden uitgevoerd en onafhankelijk van den toestand der zee aan de oppervlakte, waar de golfbeweging oorzaak is dat slechts een klein aantal dagen geschikt zijn voor een gewoon vaartuig om ter zee te laden. Zoo werd de Argonaut gebruikt om een gezonken schuit met kolen geladen op te zoeken en toen deze gevonden was, werd de onderzeesche vrachtboot er bij gehaald en werden met een zuiginrichting acht ton steenkolen daarin overgebracht, die na het toelaten van de samengeperste lucht na vijf minuten werden boven gebracht. Waar het bergen van steenkool met een snelheid van één ton per minuut al een voordeelige zaak is, zal dit zooveel te meer met stukgoederen, ertsen, bloktin, enz. het geval zijn. Over het algemeen is aan het bergen van gezonken vaartuigen tot dusver weinig aandacht gewijd; met behulp van de onderzeesche vrachtbooten zal men zonder twijfel in staat zijn vrij wat ladingen van gezonken schepen te bemachtigen en dat zulks van beteekenis is, bewijst de statistiek. Volgens vertrouwbare opgaven vergaan er jaarlijks gemiddeld 2172 vaartuigen met een verlies van 12.000 menschenlevens, terwijl de geldswaarde op een bedrag van 250 millioen gulden mag worden gesteld. De tot zulk werk benoodigde hulpmiddelen zouden bestaan uit: eenige onderzeesche booten met laadboomen, hijschtoestellen en lenspompen, onderzeesche pontons of vrachtbooten tot het bergen der lading en verder sleepbooten en het gewone materieel der bergingsmaatschappijen. Volgens de uitspraak van deskundigen worden houten schepen, welke gezonken zijn, spoedig overdekt met zeeplanten, waardoor het hout onder een conserveerende laag, zelfs eeuwen goed blijft. Rijwielen, die vier maanden onder zeewater hadden gelegen werden nog even blank opgehaald als toen zij zonken, van zijden stoffen was alleen de verpakking beschadigd en wijnen, die 50 jaar geleden gezonken waren, brachten later nog zeer hooge prijzen per flesch op.

Ook voor de parel- en sponsenvisscherij zijn de Lake-booten uitermate geschikt en men zal daarmede in één dag ongetwijfeld meer kunnen verrichten, dan bij de bestaande wijze van visschen in één maand.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 Aug. wordt, naar aanleiding van het ongeluk met de Farfadet te Bizerta en het vergaan van andere onderzeesche booten, medegedeeld wat de directeur van de Lake-maatschappij

hieromtrent zeide aan een vertegenwoordiger van de *New-York Herald.* Natuurlijk is met het oog op den persoon die sprak niet te vergeten, dat het oordeel eenzijdig moest zijn en is het zeer ongunstig voor de duikbooten, die altijd in een vrij labiel evenwicht verkeeren. Het verdient intusschen de aandacht dat de vraag of, indien er met een Lake-boot een ongeluk gebeurde als met de Farfadet, dat zij namelijk niet meer boven kan komen, de bemanning op dezelfde ellendige wijze zou omkomen, ontkennend beantwoord werd. De Lake-boot heeft namelijk in het voorschip het reeds genoemde duik-compartiment, waardoor de bemanning de boot kan verlaten.

Het grootste gevaar dat deze booten zou bedreigen is er een, dat niet door mechanische middelen is te voorkomen, namelijk het overstoomen door een ander vaartuig. Eene gewone beschadiging aan den romp zou echter het leven der bemanning nog niet in gevaar brengen. Men zou er een gat in kunnen maken, zonder dat het voor de boot onmogelijk werd om naar de oppervlakte te komen. Men heeft de theorie verspreid, dat de „Farfadet" gezonken is door het uitvallen van een klinknagel waardoor het water door het gat in de boot liep. Dit is onzin, want het zou op die manier langer dan een dag duren om een onderzeesche boot tot zinken te brengen. Vervolgens deelde de directeur op een vraag nog mede dat voor zijn rekening te Newport News een boot van 25 M. lengte gebouwd werd, bestemd om de reis over den Atlantischen Oceaan te maken en dat zij dit gemakkelijker en veiliger zal doen dan een torpedoboot, omdat de onderzeesche booten volgens zijn stelsel veel stabieler zijn.

In de *Nieuwe Rott. Courant* van 27 Aug. komt een ongenoemde op tegen de ongunstige beoordeeling der duikbooten door den ongenoemden Engelschen deskundige en den directeur der Lake-Maatschappij en acht het ongetwijfeld de moeite waard het oordeel te hooren van Captain Bacon, den inspecteur van den onderzeeschen dienst in Engeland. Deze hield een voordracht waarin hij de ongelukken besprak, die met onderzeesche booten kunnen gebeuren, en de overdreven denkbeelden omtrent de daaraan verbonden gevaren trachtte te doen verdwijnen. Voorop moet gesteld worden dat de booten ontworpen zijn voor het gevecht. Het is geen speelgoed en altijd moet er de uiterste voorzichtigheid mede betracht worden. Om het doel te bereiken moet de inrichting zoo eenvoudig mogelijk zijn. De ongelukken, die op onderzeesche booten kunnen gebeuren zijn voornamelijk het binnenstroomen van water en ontploffingen. Aangetoond wordt dat het verdeelen in waterdichte compartimenten hier om practische redenen is uitgesloten. Voor het dagelijksch leven op de boot zou zulks ook een ernstig nadeel zijn daar om den geestestoestand de bemanning normaal te houden, het verblijf zoo ruim mogelijk moet zijn. Het binnenstroomen van water kan geschieden door geopende luiken of door een lek. Bij de vier ernstige ongelukken, waarbij booten in het laatste jaar zijn gezonken, nl. de Russische „Delfino", de Fransche „Farfadet" en de Engelsche A 5 en A 8 werden alle veroorzaakt door het binnendringen van water door de luiken. Na de gevallen afzonderlijk te hebben nagegaan is het eindoordeel dat zij door fouten in de behandeling ontstonden, die niet hadden mogen voorkomen en waarschijnlijk niet weder zullen geschieden.[1]) Zij be-

[1]) Ook in het *Alg. Handelsblad* van 11 Sept. j.l. komt een artikel over onderzeesche booten voor, waarin deze ongelukken worden nagegaan en geheel aan onvoorzichtigheid geweten.

hoeven het vertrouwen op de onderzeesche navigatie niet te benemen. Wat het krijgen van lekken betreft, wordt gewezen op de bijzonder sterke constructie der vaartuigen, waardoor zij bij niet te hevige aanvaringen in het voordeel zijn. Ook bij aan den grond raken is het gevaar niet zoo groot en de slotsom is, dat van alle gevallen, waarin het mogelijk is dat de booten vergaan door binnendringen van water, het eenige hetwelk gevaar oplevert bestaat in eene beschading van de romp boven de as-lijn.

Wat de ontploffingen aangaat als deze veroorzaakt zullen worden door een mengsel van gasoline en lucht, moet er eerst een olielek zijn, dat zich te voren door den reuk openbaart en ten tweede een vonk. Zelfs met oliedampen in de boot bestaat er geen direct gevaar, mits de boot behoorlijk geventileerd wordt en geen stroomsluiter wordt aan- of uitgekoppeld of iets gedaan wordt waardoor een vonk ontstaan kan. Dit verzuimde men bij de A 5 waar men door een slecht verpakte verbinding aan de oliepomp een lek had en niettegenstaande een der manschappen het bewustzijn verloor tengevolge van de oliedampen toch een motor aanzette. De bij het sluiten van den stroom gevormde vonken brachten de ontploffing teweeg. Wanneer de bestaande zeer duidelijke en eenvoudige bepalingen werden opgevolgd, zou de ontploffing nooit hebben plaats gehad. De reservoirs worden zoodanig gebouwd dat lekken onmogelijk kunnen ontstaan en men neemt vele andere voorzorgen om elke kans van lekken in de olieleiding te voorkomen. Het eindoordeel is, dat het gevaar, ten gevolge van ontploffingen werkelijk gering is en niet grooter dan aan boord van gewone schepen kan ontstaan door ontploffing van ketels of van ammunitie-bergplaatsen.

In de *N. R. Ct.* van 30 Augustus komt een bericht uit Vlissingen voor dat tijdens het bezoek der Koningin en van Prins Hendrik de nieuwgebouwde onderzeesche torpedoboot op de reede manoeuvres hield, welke door het Kon. echtpaar met belangstelling werden gadegeslagen. Zij werden uitgevoerd onder leiding van den Luit. t/zee 1e kl. P. Koster en den Amerikaanschen ingenieur Hay, die toezicht op den bouw heeft gehouden. Bij deze manoeuvres zou de boot zich zeewaardiger gedragen hebben dan de gewone oppervlaktorpedobooten.

In Amerika was het President Roosevelt, die op 25 Aug. in Oyster-Bay drie uur aan boord van de *Plunger* verwijlde, waarvan 50 minuten onder water.

SPOORWEGEN IN DE PORTUGEESCHE KOLONIËN IN AFRIKA.

Ongerekend de Kaap-Verdische eilanden en de eilanden Thomé en Principe in de golf van Guinea, bezit Portugal op het vaste land van Afrika nog een drietal koloniën. Vooreerst Portugeesch Guinea, tusschen Fransch Guinea en Senegal in gelegen met een oppervlak van 37000 K.M^2. en eene bevolking, die op ruim 800.000 zielen geschat wordt, doch binnen dit gebied is van spoorwegen geen sprake. De tweede bezitting ligt aan de Westkust en vereenigt onder den gemeenschappelijken naam van Angola de provincies Loanda, Ambriz, Benguela, Mossamedes en de Congo-districten, te zamen groot

1.315.460 K.M². met eene bevolking geschat op 4.180.000 zielen. De derde bezitting is de vrijstaat van Oost-Afrika (Estado d'Africa Oriental) met de provincies Mozambique en Lourenço groot 768.740 K.M². en 3.120.000 zielen.

In Angola is men reeds jaren geleden met spoorwegen aangevangen, doch de aanleg werd later gestaakt. De voornaamste lijn, van de hoofdstad Loanda naar Ambaca ontsluit het voor koffiecultuur zeer geschikte district Cazengo, het mijndistrict Golungo-alto en de voor de landbouw veel belovende streek rondom Ambaca zelf.

De aanleg dezer lijn werd in Oct. 1886 opgedragen aan de „Companhia Real dos Caminhos de Ferro a travez d'Africa." Deze baan van 363 K.M. werd tusschen de jaren 1888 en 1894 uitgevoerd en heeft eene spoorwijdte van 1.05 M. Zij doorsnijdt eerst de woeste steppenachtige kuststreek en stijgt dan spoedig naar de hoogvlakte; bij K.M. 234 komt men op 822 M. en Ambaca ligt op 715 M. boven de zee. Daardoor is deze spoorweg wat doorlaten, overbruggingen, enz. betreft grootendeels een berglijn. De rails en dwarsliggers zijn van staal, nadat voor de laatste aanvankelijk hout was gebezigd; de rails zijn 7.20 M. lang en wegen 20 K.G. per M¹. Bijna alle materialen en ook het technisch personeel zijn door België geleverd. De aanlegkosten waren geraamd op 111100 francs per K.M. Aan de maatschappij was 6 pCt. rentegarantie gegeven en behalve een aantal faciliteiten nog eene toelage op de exploitatiekosten, doch de financieele uitkomsten waren ongunstig. Wel stegen de ontvangsten in een rond cijfer van *f* 335.000 in 1894 tot *f* 490.000 in 1898, maar tegelijk vermeerderde de uitgaven van *f* 580.000 tot *f* 790.000. In laatstgenoemd jaar bedroegen de ontvangsten *f* 1620 per K. M. en de uitgaven *f* 2800. In het dienstjaar 1899/1900 waren de ontvangsten *f* 820.000, doch in 1900/1901 slechts *f* 616.000, zoodat de inkomsten per K.M. van *f* 2280 tot *f* 2160 zijn gedaald. De maatschappij moet zeer in schulden steken en heeft het bedrijf teruggebracht tot het laten loopen van één trein daags in beide richtingen, terwijl twee dagen noodig zijn om het eindpunt te bereiken. Bij de uitvoering schijnt men al zeer duur gewerkt te hebben, want volgens Duitsche opgaven moet voor alles te zamen zestig millioen gulden besteed zijn, dat is *f* 165.200 per K.M. hetgeen driemaal de raming zou zijn. Men moet er dan ook van afgezien hebben om, zooals aanvankelijk het plan was, den spoorweg van Ambaca nog 150 K.M. verder tot Malandje aan de Koeanza door te trekken. In 1897 was daartoe met den concessionaris een contract gesloten, omdat men de gelegenheid wenschte te openen de caoutchouc gemakkelijker naar de kust af te voeren. Men dacht er zelfs aan om vandaar te gaan tot Kassandje in het gebied van de Koeango-rivier, die uitstroomend in de Kassai, een zijtak van de Congo, de lijn met dit binnenlandsch rivierstelsel in verband zou brengen. In 1899 had men inderdaad 50 K.M. aardebaan van de verlenging voltooid, doch sedert is het werk gestaakt. Dat deze tot dusver zoo kostbare spoorweg ook verder het karakter van een berglijn heeft, blijkt daaruit dat Malandje op 1160 M. en Kassandje op 945 M. zeehoogte liggen.

Het comfort op dezen spoorweg is volgens Dr. Hans Meijer uiterst gering, doch dit wordt vergoed door vrij lage tarieven, als men ze bijv. met den Congospoorweg vergelijkt (zie Febr.-afl. blz. 293). De vrachten bedragen voor pas-

sagiers 1e klasse 80 reis (*f* 0.218), voor de 2e klasse 40 reis en voor de 3e klasse 20 reis per K.M., zoodat voor het geheele traject van 363 K.M. respectievelijk rond *f* 80, *f* 40 en *f* 20 in de drie klassen betaald wordt. De goederen betalen in 12 klassen van 36 tot 150 reis per ton-kilometer, zoodat de zwaarst getarifeerde goederen nog geen *f* 0.41 per ton-kilometer kosten.

De eerste 300 K.M. van de lijn loopt door een waterarm, woest steppengebied en door dien afstand wordt het vervoer naar het bebouwde hoogland zoo kostbaar, dat de kooplieden hun waren nog meestal te water langs de Koeanza-rivier opzenden tot Dondo, waar deze ophoudt bevaarbaar te zijn en ze dan met dragers verder laten brengen. De spoorweg moet dus bijna uitsluitend bestaan van het personenverkeer en van slechts enkele ijlgoederen, waardoor hij, ondanks de door de regeering gebrachte offers, niet kan bestaan. Daarom vindt Dr. Meijer, dat men beter gedaan zou hebben de vaargelegenheid tot Dondo te verbeteren en eerst daar met den spoorweg te beginnen.

Een ander spoorlijntje, dat in Portugeesch West-Afrika te vermelden valt, is de 23 K.M. lange lijn Benguela-Catumbella, een in noordelijke richting loopend vlaktelijntje, dat de kust volgt. Bij gemis aan voldoend bedrijfskapitaal werd de exploitatie gestaakt en was men volgens Dr. Hans Meijer van plan den spoorweg aan een handelshuis over te doen. Die ongunstige omstandigheden worden echter volgens hem door den gouverneur d'Almada Negreiros verzwegen, terwijl hoog wordt opgegeven van de hulpmiddelen en den vooruitgang der kolonie en van het vele Engelsche kapitaal dat er in zaken gestoken wordt. Dit laatste kan zeer zeker eene verlevendiging van den in- en uitvoer tengevolge hebben, maar dit staat met den spoorwegaanleg niet voldoende in verband. Zoolang bovendien de bevolking in oproerigen toestand verkeert, is er niet veel winst op de Engelsche ondernemingen te wachten. De heerschende ontevredenheid wordt vooral veroorzaakt door de groote concessies van uitgegeven terreinen en den gedwongen arbeid. Hoewel de ondernemers op die landerijen zich niet schuldig schijnen te maken aan de gewelddenarijen, waarvan de ondernemers in den Congo-staat beschuldigd worden, is het de gedwongen arbeid, welke in 1899 werd ingevoerd, voor wegenaanleg, transportdiensten enz., waarvan meer en meer misbruik gemaakt is. Het winstbejag der Portugeesche overheid bracht haar er namelijk toe om de heerendienstplichtigen te verhuren aan particuliere planters, handelaars en mijnontginners en op die wijze ontwikkelde zich een contract-stelsel, dat weinig van slavernij verschilt. De arbeiders ontvangen daarbij slechts ettelijke penningen loon, worden voor vijf jaar geprest en kunnen naar willekeur heren derwaarts worden gezonden, terwijl de werver een premie van 60 tot 500 gulden per hoofd krijgt. Een groot aantal dier arbeiders zien hun geboortegrond nooit weder. Door dit contractstelsel hebben de planters geruimen tijd goedkoop kunnen werken, doch nu de inlanders er algemeen tegen in opstand komen, zal het wel spoedig tot het verledene behooren.

Ten einde de meer vruchtbare binnenlandsche hoogvlakten door de dorre kuststreken heen beter toegankelijk te maken zijn er nog een drietal betrekkelijk korte spoorwegen ontworpen en gedeeltelijk getraceerd. Een er van ligt in het dal van Angola, dat benoorden de Congo-rivier tusschen de Fran-

sche Kolonie en het gebied van den Congo-staat in ligt en zal loopen van Cabinda naar Tsjiloango; deze lijn wordt van staatswege gebouwd. De tweede lijn gaat van de benoorden Catumbella gelegen Lobito-baai naar de hoogvlakte van Caconda, en de derde van Porto Alexandre naar Coniamso. Beide worden in studie genomen door de „Companhia de Mossamedes", en de laatste zou kunnen worden verlengd tot het aan mineralen rijke Humbe plateau en de rivier Koenene.

Omtrent de lijn, die van Benguela over Catumbella en Lobito naar Caconda zal loopen, vindt men vermeld dat de koninklijke machtiging tot uitvoering der eerste sectie reeds in 1901 verleend was. Later zou zij worden doorgetrokken ongeveer volgens de 13de breedtegraad tot het rijk van Barotse, dat thans een onderdeel van Rhodesia uitmaakt, doch deze lijn onder Engelsch beheer zou eerst ter hand worden genomen als de lijn, die men door Duitsch-Zuidwest-Afrika van Porto Alexandre naar Pretoria denkt te bouwen en waarvan bij de spoorwegen in Duitsche koloniën (Juli-afl. bl. 1055) sprake was, voltooid zal zijn. De zooeven vermelde lijn naar Humbe zou daar dan in opgaan en zuidoostwaarts door worden getrokken. In elk geval is de bouw van den spoorweg Porto-Alexandre—Humbe, lang ± 200 K.M., door de Mossamedes-maatschappij overgedragen aan een „Transafrican Railway Syndicate", dat spoedig met de uitvoering hoopte te beginnen.

Met de genoemde spoorwegen wordt een speculatief gebied betreden, waarbij ook P o r t u g e e s c h O o s t-A f r i k a, het oude Mozambique, betrokken is. De groote Engelsche „Companhia do Nyassa" zag zich het gansche noordelijke deel van dit gewest als concessieterrein aangewezen en maakt er thans werk van de Pemba-bocht met het Nyassa-meer door een spoorweg te verbinden, waardoor van Duitsche zijde gevreesd wordt dat de handelsweg op Portugeesch terrein verlegd zal worden. Een der krachtigste voorstanders van deze lijn is de Engelsche majoor A. G. Spilsbury, die in opdracht der genoemde maatschappij in 1900/'01 het terrein verkend heeft, in gezelschap van een Portugeesch luitenant Trindadein, terwijl een ander Portugeesch luitenant Vires Vicaos van af de Pemba bocht een tocht heeft gemaakt om militaire stations langs het tracé op te richten. De lijn, die van Port Amelia aan de Pemba-bocht ter lengte van 800 K.M. in ongeveer westelijke richting zou loopen naar Porto Arroyo aan den oever van het meer, wordt door Spilsbury op 2 millioen pond sterling geraamd, als de spoorwijdte van 1.067 M. of 3′6″ wordt aangewezen. Het tegenwoordige goederentransport, dat den weg langs de Sjire naar Fort Johnston volgt, schat hij op 7000 ton per jaar. Als nu gemiddeld £ 10 per ton voor transport gerekend werd, hetgeen met 1¼ cent per tonkilometer overeen zou komen, dan zou men een jaarlijksche bruto-ontvangst van £ 70000 hebben en al het verkeer aan de baan over het Engelsche gebied onttrokken worden. Voor het personenverkeer werd gerekend op £ 10000 (thans dagelijks 10 personen langs den rivierweg, die £ 12 10 sh. betalen) en voor de exploitatiekosten $^2/_3$ cent per tonkilometer, zoodat er dan nog een aardige winst zou overblijven. Dit is echter alles slechts gegrond op invoer en deze kan op den duur niet bestaan zonder uitvoer en dan vindt Dr. Hans Meijer dat deze bezwaarlijk de vracht over zulk een lang spoorwegtraject zal kunnen dragen.

Om zich een denkbeeld te vormen van den tegenwoordigen handelsomzet van Portugeesch West- en Oost-Afrika, zij vermeld dat volgens het overzicht van Dr. H. Meijer in 1900 de uitvoer van Angola een waarde had van 15.875 000 Mark en de invoer van 18.581.000 Mark. Elders vindt men voor 1902 deze cijfers respectievelijk op 9.900.000 en 11.000.000 Mark gesteld. Voor Portugeesch Oost-Afrika geeft Meijer een uitvoer in 1900 ter waarde van 17.509.000 Mark en een invoer van 22,759.000 Mark, terwijl voor 1902 de tabellen van Juraschek 12.800 000 Mark uitvoer en 27 millioen Mark invoer geven, waardoor het ongunstig verschil van invoer boven uitvoer dus toenemende schijnt te zijn.

DE SPOORWIJDTE VAN KOLONIALE SPOORWEGEN.

Uit de verschillende studiën omtrent ontginningsspoorwegen in Afrika, welke achtereenvolgens in dit tijdschrift werden opgenomen, blijkt dat de Franschen in den regel het meterspoor en de Engelschen het zoogenaamde Kaapsche Spoor van 1.067 M. gebruiken, terwijl Duitsche, Belgische en andere maatschappijen meer heil zien in kleinere spoorwijdten van 0.60 à 0.75 M. Vooral omdat men in Duitsch Zuidwest Afrika met dat smalle spoor is begonnen, vindt het in Duitsche tijdschriften verdedigers en zoo heeft daar dan ook de stelling ingang gevonden, dat het niet alleen in aanleg belangrijk goedkooper is, maar ook in exploitatie per kilometer minder zou kosten. Cijfers daaromtrent vindt men bijv. in de jongste April-afl. (bl. 252) van het *Zeitschrift für Kolonialpolitik*, enz. van de hand van den Geh. Regierungsrat Schwabe.

De zoo gewichtige vraag, hoe zich de aanleg- en bedrijfskosten van het Kaapspoor van 1.067 of het meterspoor verhouden tot die voor het 60 c.M. spoor, is volgens hem slechts te beslissen door eene in cijfers uitgedrukte bewijsvoering, welke op ruime ervaringen gegrond is. Hiertoe geeft de in het Huis van Afgevaardigden in Pruisen ingediende memorie, over de ontwikkeling van de als secondaire banen te beschouwen spoorwegen in dat land, eene geschikte gelegenheid. Volgens dat geschrift bedraagt het aanlegkapitaal van de gezamenlijke secondaire spoorwegen, ter lengte van 7328,6 K. M. in het geheel 383.040.729 Mk. en dus gemiddeld per K. M. 52.267 Mk. Naar de spoorwijdte gerekend kost 1 K. M. normaal spoor (1.435 M.) 79.553 Mk., meterspoor 52.310 Mk., spoor van 0.75 M. 37.306 Mk. en dat van 0.60 M. 23.254 Mk., zoodat de verhouding van het aanlegkapitaal voor de verschillende spoorwijdten per M[1]. zou zijn te stellen als volgt:

0.60 M.	0.75 M.	1 M.	1.435 M.	spoorwijdte
1	1.68	2.35	3.57	

Hierdoor zou dan de bewering bevestigd worden, die men in Duitsch-Zuidwest Afrika uitsprak dat de aanlegkosten van het voor de lijn Swakopmund—Windhoek gebezigde spoor tot die van Kaapspoor staan als 1 : $2^1/_3$.

Ter vergelijking met de aanlegkosten in Europa, vermeldt de schrijver de volgende cijfers per K. M. van koloniale spoorwegen:

	Spoorwijdte.	Aanlegkosten per K M. in Mark.
Dar-es-Salam—Mrogoro	1.— M.	95.000
Lome—Palimé	1.— „	64.000
Usambara-lijn Tanga—Moehesa . . .	1.— „	65.100
Moehesa—Korogwé . .	1.— „	50.500
Korogwé—Mombo . .	1.— „	70.900
Lomé—Klein Popo	0.75 „	26.700
Swakopmund—Windhoek	0.60 „	36.649
Swakopmund—Otavi	0.60 „	25.840

Doch niet alleen de aanlegkosten, ook de exploitatie-kosten zouden bij meter- of Kaapspoor hooger zijn, dan bij het 0.60 M. spoor. Uit de straks bedoelde memorie worden de uitkomsten der exploitatie per K.M. als volgt ontleend:

	Ontvangsten der exploitatie.	Uitgaven der exploitatie.	Overschot.
Normaalspoor	4523	2817	1706
Meterspoor	4121	3049	1072
0.75 M. spoor	2022	1704	318
0.60 „ „	2023	1594	429

De exploitatie-kosten per K.M. verhouden zich dan:

voor	0.60 M.	0.75 M.	1 M.	Norm. spoor
als:	1	1.07	1.9	1.8

en die voor het smalste spoor zouden dus bijna half zoo groot zijn als de exploitatie-kosten op meterspoor.

Zooals ons van deskundige zijde verzekerd wordt, komt de schrijver van het bovenbedoelde betoog al zeer zwak voor den dag bij zijne bewijsvoering, dat het gebruik van die zeer smalle spoorwijdten in de Duitsche koloniën geen misgreep is. De vergelijking gaat al dadelijk mank, waar het gewicht der spoorstaven op de verschillende banen zoo uiteenloopt en zich per str. M. verhoudt:

bij	0.60 M.	0.75 M.	1 M.	en 1.435 M.
als:	10 K.G.	tot 16 K.G.	25 K.G.	en 34 K.G.

Bovendien gaat het niet aan de gemiddelde bouwkosten van groote trams, die grootendeels op of bezijden bestaande wegen gelegd worden, te vergelijken met moeilijke berglijnen, waarvan de aanleg alleen daarom misschien reeds achtmaal meer kost. Ook de exploitatie-kosten zijn niet te vergelijken op lijnen, waar men bijv. om de tien minuten een trein laat loopen en andere waar er slechts tweemaal daags één heen en weer gaat.

Daar voor Nederlandsch-Indië de quaestie in de eerste plaats van belang is bij aanleg van spoorwegen op Sumatra, wordt het vraagstuk reeds dadelijk minder algemeen, omdat men eensdeels voordeel zal hebben door aansluiting met den bestaanden staatsspoorweg in Midden-Sumatra en anderdeels ook te eeniger tijd commercieel eene aansluiting aan de spoorwegen in Bantam

gewenscht kan zijn. Die overwegingen pleiten reeds sterk voor de spoorwijdte van 1.067 M. en de voordeelen aan smal spoor verbonden zouden al bijzonder groot moeten wezen, om alsnog bijv. over te gaan tot de spoorwijdte van 0.75 M., die voor de Atjeh-tram met zijtakken is aangenomen, een maatregel door velen als een misgreep beschouwd.

Meer grondig werd het vraagstuk in vroeger jaren behandeld door den bekenden deskundige Wilhelm Launhardt in zijn „Theorie des Trassirens", waarvan de ingenieur R. A. I. Snethlage onder het opschrift: „Nieuw licht over een oud vraagstuk" in *De Ingenieur* van 16 Maart 1889 een opstel schreef. Daaruit blijkt o. a. dat de vrij algemeen erkende voordeelen van het smalle spoor zijn:

1⁰. Besparing van aanlegkosten door mindere breedte van de baan;

2⁰. idem door betere aansluiting met het terrein, tengevolge van de toepassing van kleinere kromtestralen;

3⁰. betere aansluiting met de behoeften van het verkeer in dorpen, fabrieken, enz., mede tengevolge van de kleinere kromtestralen.

Als voordeelen van het normaalspoor gelden:

1⁰. Vermijding van het overladen van goederen;

2⁰. grootere bruikbaarheid voor militaire doeleinden;

3⁰. mogelijkheid om oud rollend materieel, draaischijven enz. te gebruiken, die ongeschikt werden op lijnen, met grootere snelheid bereden;

4⁰. mogelijkheid om bij toenemend verkeer, met minder kosten in een baan van hooger orde te kunnen worden gewijzigd.

Wat nu de mindere bouwkosten betreft, uitsluitend voortvloeiende uit mindere breedte van de baan, bedraagt volgens dit opstel de besparing per K. M / 1320, waaronder / 162 aan mindere onteigening, die in de koloniën van veel minder beteekenis is, zoodat uit dien hoofde zou mogen worden aangenomen dat de lijn van 0.75 M. ongeveer / 1200 per K. M. minder zou kosten dan een van 1 M. De voordeelen van betere aanpassing aan het terrein door kleinere kromtestralen zijn in het algemeen niet te berekenen, doch voor elk bijzonder geval verschillend.

Launhardt heeft echter met betrekking tot de exploitatiekosten in het bijzonder een nieuw licht over de zaak doen opgaan, door aan te toonen, dat deze inderdaad op de smalle spoorwegen niet in het voordeel zijn. Behalve een niet noemenswaardige geringere trekkracht in bogen met dezelfde kromtestraal beschreven, hebben bij de exploitatiekosten voornamelijk invloed de verhouding tusschen doode en betalende nuttige last bij de verschillende spoorwegwijdten en de kosten van aanschaffing en onderhoud der rijtuigen en wagens. Omtrent het voorlaatste punt wordt opgemerkt, dat indien de wagens en rijtuigen volgens dezelfde beginselen en voor dezelfde snelheid worden geconstrueerd, het eigen gewicht daarvan, berekend per gewichtseenheid van den betalenden of nuttigen last, voor zoover betreft onderstel, assen, wielen, draagpotten en veeren voor beide gevallen nagenoeg even groot moet zijn, daarentegen voor de buffers en koppelingen een weinig grooter op het smalle spoor en voor de wagenkast — indien de radstand evenredig met de spoorwijdte verminderd wordt — weder kleiner. Worden echter de wagens van den secundairen spoorweg met normaal-spoor ingericht voor overgang op den hoofdspoorweg — wat steeds het geval zal moeten zijn, indien men overladen

geheel vermijden wil — dan worden ten slotte de wagens van het smalle spoor lichter, zooals uit het volgende overzicht, ontleend aan het rollend materieel der Saksische secundair-spoorwegen, met normaal spoor (1.435 M.) en met 0.75 M. blijkt:

	Eigen gewicht in K.G. per 100 K.G. nuttige last voor gesloten goederenwagens	Eigen gewicht in K.G. per 100 K.G. nuttige last voor open goederenwagens	Eigen gewicht in K.G. per zitplaats voor rijtuigen.
Normaal spoor . .	61 à 95	47 à 72	89 à 174
Smalspoor.	38 „ 46	37 „ 44	152 „ 172
Minder op smalspoor	23 à 49	10 à 28	

Terwijl dus voor personenrijtuigen de verhouding op het smalle spoor niet gunstiger is, geeft dit voor de goederenwagens bij vervoer van 1000 K.G. gewicht aan goederen circa $^1/_8$ ton minder doode last mede te voeren op de smalspoorwegen, een bezuiniging op de vervoerkosten, die, in de onderstelling van 100.000 ton jaarlijks te vervoeren nuttige last, per K. M. en per jaar volgens de in het opstel gemaakte berekening *ƒ* 30 besparing zou geven. Tegenover deze luttele besparing staan meerdere uitgaven aan onderhoud der wagens en rijtuigen, terwijl de aanschaffingskosten even groot geschat kunnen worden zooals blijkt uit eenige cijfers ontleend aan dezelfde spoorwegen, welke hier kortheidshalve achterwege kunnen blijven. Ten slotte komt Launhardt tot de belangrijke conclusie dat: „bij een zelfde stelsel van exploitatie op het normale en het smalle spoor, de kosten dezer exploitatie geen punt van verschil mogen zijn, dat invloed op de keuze kan hebben."

Wegens de hooger genoemde voordeelen van het normale spoor, meent hij, dat dit in verreweg de meeste gevallen de voorkeur verdient en dat slechts bij uitzondering het smalle spoor in aanmerking kan komen. Tevens volgt uit het bovenstaande dat men voor de oplossing van de quaestie, in elk bijzonder geval, zich eenvoudig kan bepalen tot eene vergelijking van besparing op de kosten van eersten aanleg met die van overlading en de exploitatiekosten buiten beschouwing kan laten.

HET LANDELIJK STELSEL IN DE VORSTENLANDEN.

In het leerzame artikel over de „Vorstenlanden" nu onlangs door den heer G. P. Rouffaer bijgedragen tot de 40ste en 41ste afl. van de *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië*, vindt men o. a. een aantal verklaringen van gangbare uitdrukkingen op landbouwgebied en met betrekking tot dessatoestanden, waarop het niet ondienstig is de aandacht te vestigen.

Na er op gewezen te hebben dat de Midden-Jav. vorst Souverein eigenaar van den grond was, en dat deze hem ter bewerking gaf aan zijn onderdanen, „den gemeenen Javaan", doet zich hier hetzelfde verschijnsel voor als in tal van andere wereldstreken, dat namelijk die bewerking geschiedt, „half om half", de helft voor den landeigenaar, de helft voor den landbouwer. Dit Halfbouw of Maron-stelsel vigeert, als uiting van natuurlijk rechtsgevoel ook op Java. De Jav. naam *Maron* is afgeleid van *paro* = helft, en dit weer van *ro* = twee.

De bouwgronden werden minstens sinds de Dĕmak-dynastie, circa 1525, opgemeten met lanslengten (*tjĕngkal*, *toembak*, ons „roede"), lang 5 „el" d.w.z. „arm-lengte" (Java *astă*, Skr. *hasta*), ook gelijk 2 „vadem" (Jav. *Dĕpå*) of oorspronkelijk 5 × 0.68 M = 2 × 1.70 M = 3.40 M. Deze maat is later gelijk gesteld met de door de Nederlanders op Java ingevoerde Rijnlandsche roede van 12 Rijnl. voet = 3.767 M.

Dat de grond zeker reeds in den tijd der heerschappij van Dĕmak, van 1518—1550 aldus werd opgemeten, wordt bevestigd door den antieken naam *Tjĕngkal sewoe* of „duizend roeden" (in 't vierkant) voor een bepaald landschap beoosten Dĕmak en het oude Prawåtå. Van dien grond werd de helft der opbrengst in natura, of wel die helft omgezet in geldswaarde, in *padjĕg*, vastgesteld voor elke eenheid grond als landhuur, als landrente aan den eigenaar, den vorst. Die *padjĕg* is het „vastgestelde" (gewoonlijk in geld), van *adjĕg* = pal, vast.

Omdat de vorst zijn toezicht ter plaatse, d.w.z. in de desa's moest hebben, door zijn dorpshoofden, die eveneens zijn rentmeesters waren en omdat die lieden voor dat rentambt betaald moesten worden, stond de vorst aan hen belastingvrijen grond toe en wel naar dezen, voor Java met zijn Heilige Vijf voor de hand liggenden regel: één van de Vijf.

Aldus werd dan de bouwgrond van een Jav. desa in vijven verdeeld; één vijfde viel vrij, was apanage (*loenggoeh*, letterlijk „zate") van den *bĕkĕl*, vier vijfde was en bleef vorstengrond, en heette dan ook *dalĕman* (van *dalĕm*, binnen = ten Paleize). Van dezen vorstengrond kreeg dus de vorst de helft en de landbouwer de andere helft van elken oogst. De eenheid van Jav. grondmaat was de *djoeng* (lett. „voet", dan „basis = „vlakte-eenheid") van 50 × 50 *tjĕngkal* = 2500 vierk. roeden en 1 *djoeng* was weer onderverdeeld in 5 *bahoe* („arm", dan „werkarm", werkbaar man", bouwman, boer, ook genoemd *karjå* = taak, werktaak) van elk 500 vierk. roeden; nu tegenwoordig nog juist, doch in Rijnlandsche roeden. Maar omdat men den landvrijen grond, die toch niets opbracht in de officieele Jav. padjĕg-leggers niet opnam, rekende men daar 1 *djoeng* = 4 *bahoe* of *karjå* cijnsplichtigen grond. Van elke *djoeng* inde de vorst rechtstreeks wat 2 *bahoe* daarvan opbrachten, dus 2/5 van het geheel. Dit moest aanvankelijk en zelfs tot omstreeks het jaar 1700, worden verstaan als van den rijstoogst, want met de tweede gewassen, *pålåwidjå* (lett. „zaadvruchten) liet de vorst zich niet in. Pas later werd van die katjang, maïs, kĕtela, enz. een aandeel geëischt, doch naar deze lagere schaal: één van de Drie, het Javaansche *Mĕrtĕloe*-stelsel (*mĕrtĕloe* = *mårå tĕloe* = drie-deelig). Dit moet pas na 1743, toen de strandregentschappen aan de Compagnie werden afgestaan, meer algemeen in toepassing gekomen zijn, evenals het reeds vroeger toegepast moet zijn op van regen geheel afhankelijke sawah's (*sawah tadahan*) of *tègalan's* en *pĕgagan's*, drie categorieën, waarbij de meerdere arbeid of mindere vruchtbaarheid een lageren aanslag billijkte, waardoor in bergstreken plaatselijk zelfs weer een „vierdeelige" of „vijfdeelige" (Jav. resp. *mårdpat* of *mrapat*, en *mårålimå*) kon ontstaan.

De rijstoogst bleef het allereerste belasting-object. Aanvankelijk (in ca. 1600 zeker reeds, en in 1677 nog altijd) was de verrekening van product in natura tot landrente in geld aldus: 1 *djoeng* geeft 1 Sp. Reaal 's jaars, welke Reaal dan de gemiddelde waarde voorstelde van den (één jaarlijk-

schen) rijstoogst der 2/5 van elke djoeng, die den vorst toekwam. Dat bij de loomheid der Jav. administratie en den zucht tot knoeien òf gronden die bijv. door bevloeiing vruchtbaarder werden, òf die in den beginne onzuiver gemeten of getaxeerd waren, òf die ter sluiks aangroeiden door bij-ontginning, in 's vorsten boekhouding naar den ouden regel bleven doorloopen, doet tot het beginsel van halfbouw niets af, want de vorst kon plaatselijke herziening bevelen. Elk oogenblik kon hij tot den wortel van zijn belasting-inning teruggaan, zooals zelfs blijkt uit het 4 Oct. 1818 vastgestelde Solosche wetboek, de *Anggĕr Sĕpoeloeh*, waar in art. 39 aan den Apanagehouder (*Loeloerah* = *Loerah*) — als tijdelijk begiftigde met het grondrecht der vorsten — het recht toekende om, *zelfs tegen den wil* van het dorpshoofd (*babĕkĕl* = *bĕkĕl*) „de sawahs van die dessa te halveeren", d. w. z. de helft van den rijstoogst te vorderen over de belastingplichtige 4/5 van den totalen dorpsgrond, dien hij in apanage had. Onder Mangkoerat I omstreeks 1655 en onder Sultan Sĕpoe omstreeks 1812 moet eene dergelijke landrente-herziening over een goed deel van het rijk hebben plaats gehad.

Voorts is het zeker dat door de waarde vermindering der Sp. realen in het midden der achttiende eeuw, de regel niet meer bleef „1 *djoeng* geeft 1 Reaal 's jaars", maar werd; „1 *Bahoe* geeft 1 Reaal 's jaars", zoodat de padjĕg tusschen ca. 1680 en 1755 verviervoudigd is.

Een term, die in de leggers voorkomt was *tjatjah*, letterlijk „kerf", later eenheid van telling (oorspronkelijk op een „kerfstok", immers op een papan of „plank"). Zooveel *karjă's* of *bahoe's* als een landschap telde, even zooveel *tjatjah's* of „eenheden gronds" telde het ook, die dan tevens wel bij het ontstaan der twee Vorstenlanden in 1755, „even zoovele Realen padjĕg 's jaars" vertegenwoordigden. Vandaar dan ook in Holl. stukken der achttiende eeuw de overgang der beteekenis van *tjatjah* = „eenheid" in „stuks landbouwers" en „stuks huisgezinnen", omdat elk landbouwer een gezin vertegenwoordigde.

Terwijl 1/5 van den totalen grond reeds belastingvrij in handen was gelaten der gezamenlijke *bĕkĕl's*, als hunne *loenggoeh's*, omdat zij dorpshoofden-belastinggaarders waren, moesten ook de ambtenaren ten hove grond bezitten, tot gezetenheid gebracht worden (*di-loenggoehi*) omdat het anders „lucht-menschen" (*Wong anginan*) waren, d. w. z. zooals de heer Rouffaer het uitdrukt: kerels van niks, levende van den wind". Om dien ambtenaren een „zate,' te geven, delegeerde de Vorst zijne grondrechten aan zulk een ambtenaar, zoolang deze beambt(e) was. Het gansche Apanage-stelsel was hierdoor bepaald zoowel ten opzichte van den Hofadel als van de Hofambtenaren. Al naar mate men als zoodanig hooger of lager stond kreeg men een groote of kleine *loenggoeh*, waarover men de volle grondrechten uitoefende van den vorst. Bij de grootte-bepaling heeft zeker ook de vijfdeeling oorspronkelijk gegolden en op grond van mededeelingen van Horsfield betreffende de inkomsten van een Boepati Måntjånagårå wordt met groote waarschijnlijkheid aangenomen dat de hoofden van districten, Ngabehi's en Dĕmang's als bezoldiging te zamen $^1/_5$ kregen van het rechtmatig aandeel van den Soesoehoenan. De rekening stond dan aldus: Van den totalen grond als Vorstelijk domein, genoten de landbouwers samen $^2/_5$ onbelast, de bĕkĕl's (dorpshoofden) samen $^1/_5$ onbelast, het overige $^2/_5$ diende geheel aan den Soenan te komen; maar deze stond daarvan weer $^1/_5$, dus $^1/_5 \times {}^2/_5 = {}^2/_{25} = 8$ pCt. van het geheele

gewest in vruchtgenot af aan zijn Lands-Heer (Boepati), desgelijks 8 pCt. aan de districtshoofden (Ngabehi's en Dĕmang's) samen, zoodat slechts 24 pCt. van de totale opbrengst der provincie, in plaats van 40 pCt. in 's vorsten kas als padjĕg gestort werd. De „premie van verzekering", zooals de heer R. zegt, die de Javaansche vorst betaalde om zijn souverein eigendomsrecht uit te kunnen oefenen in zijn Måntjånagårån domeinen, was $^1/_5$ (bĕkĕl's) + $^2/_{25}$ (Boepati) + $^2/_{25}$ (Districtshoofden), of 36 pCt. der totale opbrengst, terwijl 40 pCt. verbleef aan den landbouwer en 24 pCt. aan den vorst kwam.

De zooeven genoemde *Måntjånagårå* letterlijk „Vreemd-stad, buitenland" zijn de zoogenaamde buitengewesten van het rijk, in tegenstelling van de *Na garagoeng* (samengetrokken uit *Nagårå agoeng*, letterlijk groot-stad), de ommelanden van de hoofdstad van het oude Mataramsche rijk, waar alleen de hof-apanages van de tallooze hof-ambtenaren in vielen, omdat die hof-grooten op een te grooten afstand niet al te best vertrouwd werden.

In dit gebied stond de rekening geheel anders, omdat hier de vorst zijn grondrechten over het allergrootste gedeelte van den bodem volledig aan anderen had overgedragen: slechts de *nåråwitå*, het kroondomein, dus het landschap Mataram (voor *padi* vooral) en zekere gronden in de buurt van den Kraton (voor bloemen, gras, olie, enz.) had hij voor zich gereserveerd. Zoo'n apanagehouder had in den regel genoeg aan zijn bĕkĕl's in de desa's, zonder nog andere tusschenpersonen voor de uitoefening zijner grondrechten noodig te hebben. Zijn „verzekeringspremie" was dus slechts 20 pCt. (*bĕkĕl's*), terwijl hij zelf 40 pCt. genoot en de kleine man weer 40 pCt. behield, het zuivere Maron-stelsel.

Voor iedere groep ambtenaren (*golongan*) onder 't gezag van een *Wadånå* (= *Najåkå*), waaraan de vorst een zeker aantal gronden met hunne „hoorigen" ondergeschikt maakte, *schijnt* ook de oude regel geweest te zijn dat de Wadånå zelf $^1/_5$ van dat totaal tot zijn vruchtgebruik kreeg, terwijl van de rest vermoedelijk $^2/_5$ voor de lagere ambtenaren, en $^2/_5$ werd beschouwd als *loenggoeh* voor prinsen en jonkers, doch reeds in 1744 waren deze ondersteldе eenvoudige verhoudingen sterk verloopen en schijnt de gril der vorsten bij de benoeming en apanageering een grooten rol te hebben gespeeld. Toen de vorstenlandsche Nagaragoeng werd ingekrompen, het eerst in 1812 bij het verlies van Kedoe, krompen ook de apanages in en het is hoogst waarschijnlijk dat men er toen in Djokja voor het eerst toe kwam voor sommige ambtenaren een wedde in geld (*gadjih* = gage) als bijslag te geven. In Solo heeft men zich toen geholpen door gronden in de mäntjånagårå als apanage uit te geven.

In 1831 toen de beide vorsten veel minder grond doch veel meer geld verkregen, werd het systeem algemeen om prinsen en hofgrooten deels in *loenggoeh*, deels in *gadjih* te bezoldigen. Tegenwoordig is het betalen van tractement in geld in de beide Vorstenlanden er al meer en meer bij gekomen en gelden de volgende twee merkwaardige regels: dat men in Djokja gemiddeld evenveel guldens 's maands tractement krijgt als men *karjå's* in apanage heeft, doch dat men in Solo evenveel guldens 's maands krijgt als men *djoeng's* in apanage heeft. Dit verschil houdt verband met de omstandigheid dat in Djokja de eenheden gronds (*karjå, djoeng*) gemiddeld kleiner zijn dan in Solo; het meerdere tractement is er dus vergoeding voor minder grond.

Terwijl voor verdere bijzonderheden naar het uitvoerige artikel verwezen moet worden, zij hier nog aangeteekend hoe het gezagvoeren over bepaalde oppervlakken, van 1000, 100, enz. tjatjah's of karjå's, aanvankelijk als eene militaire regeling opgevat, later overgegaan in geapanageerd met die oppervlakken, uitgedrukt wordt door de ambstitels. Zoo had ieder hoofdambtenaar (*Waddnâ*) allereerst zijn factotum of *patih*, die in de vorstenlanden *Kliwon*, *Kaliwon* heet (hoofd over velen, *lijoe* = veel) een sedert 1700 opgekomen titel in plaats van het oudere *Ngabehi* (van *kabeh* = al), dus hoofd over allen. Onder den kliwon staan de lagere hofambtenaren, thans in 5 rangen en vóór 1831 in 7 rangen onderscheiden. Hier heeft men *Panewoes*, *Panatoes*, respectievelijk over 1000 en 100 tjatjah's, *Panekĕts* (van sekĕt = sa-ikĕt = één bundel (Chin. duiten) = 2 „streng" = 2 × 25) over 50, *Panalawe's* (van *sa-lawe* = één streng Chin. duiten) over 25 tjatjah's, terwijl allen heeten *prijaji* (ouder Jav. *prajaji* = *para-jaji* = de jongere broeders van den Vorst).

Ten slotte zij nog het duistere punt vermeld, dat waar men rekent met 4 belastingplichtige *tjatjah's* = *1 djoeng* en zoo in veelvouden, men in de landrente-leggers, zoodra men 6 djoeng heeft, deze niet meer voor 24, maar voor 25 tjatjah's telt.

Alle apanages van 6 *djoeng* en hooger worden van ouds volgens dien maatstaf berekend: 25 *tjatjah's* zijn er feitelijk slechts 24, immers = 6 *djoeng*. Een *Panalawe* beteekende dus in 1744 *niet* geapanageerd met $^{25}/_4 = 6^1/_4$ djoeng, doch met $^{24}/_4 = 6$ djoeng. Waar die eene *tjatjah* bleef wordt door den heer Rouffaer in dier voege verklaard, dat hij vermoedt dat bij de eerste regeling der Mataramsche gronden onder Senåpati (1590) of veeleer onder Sultan Agoeng (1625) telkens van elke 25 tjatjah's één gereserveerd werd voor de geestelijkheid, als *waqf*, als *perdikan*-grond, als een soort van *djakat* dus van wege den vorst.

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw,

DOOR

N. MAC LEOD.

V. (*Slot*).

De Oostkust van Sumatra, van 1659 tot 1685.

Van Indragiri maakten wij geene melding sedert het jaar 1670. Dit kantoor bracht jaarlijks *f* 30.000 of meer op, totdat ook hier oorlog en binnenlandsche onlusten den handel in peper en goud benadeelden, van welk laatste artikel in 1673 nog 1668 thail naar Batavia uitgevoerd werd. Nadat in 1672 de Djambiërs Djohor verwoest hadden, riep Indragiri uit vrees, evenals Djohor, de bescherming der Compagnie tegen Djambi in; in 1677 deed de jang-di-pertoewan aan den resident Adriaen Van der Walle een dergelijk verzoek, nu tegen Kwantan, dat, wederkeerig, aan den gouverneur van Malaka hulp vroeg tegen Indragiri. Iedereen erkende dus feitelijk de groote macht der Compagnie. De jang-di-pertoewan ontving ook gaarne presenten. Hij bezocht een of tweemaal 's jaars de loge en ging dan nooit met leege handen weg, en met hetzelfde doel ging hij ook wel Compagnie's schepen „bezichtigen."

De resident Van der Walle overleed in Mei 1678 en werd door den onderkoopman Jan van Assendelft, die hier binnen het jaar een ongelukkig einde vond, opgevolgd. Het was in den tijd, toen de sulthan van Bantam trachtte opperheer van Java te worden en de Nederlanders te verdrijven; pogingen, welke 4 jaar later zijne geheele onderwerping aan de Compagnie ten gevolge hadden. Voordat de oorlog uitbrak, roofden de Bantammers, terwijl de Compagnie in Oost-Java nog de handen vol had, lustig te land en te water. Twee Bantamsche edelen, pangéran Aria Soeria en ratoe-bagoes Abdoel Kadir, staken tot dit doel met 3 prauwen in zee. De resident te Bantam, Willem Caeff, die hiervan bericht bekomen had, waarschuwde den 16en April de Regeering, waarop

deze den 3en Mei met twee „burger" (particuliere) sloepen een brief aan den gouverneur van Malaka, Jacob Joriszoon Pits, zond, met aanbeveling te waken tegen deze roovers, die het wel op van of naar Malaka gaande vaartuigen zouden gemunt hebben. De waarschuwing kwam te laat. Reeds den 20en April waren de Bantammers in de rivier van Indragiri, en, ofschoon zij den jang-di-pertoewan onder eede beloofden, dat zij tegen niemand vijandelijkheden zouden plegen, vielen zij den 21en 's nachts de loge aan. De Hollanders werden niet in den slaap overvallen, integendeel, op wacht en gewapend, maar het groote aantal roovers maakte hen zoo bevreesd, dat zij na het afvuren hunner musketten op de vlucht gingen. Een soldaat werd, met 40 wonden overdekt, vermoord; van Assendelft ontving 14 wonden en ontkwam nog. De Bantammers namen uit de loge mede wat zij dragen konden en zakten, toen het dag werd, de rivier af.

Van Assendelft gaf den laatsten April, steeds zwakker wordende, aan zijn assistent Anthonio Groenewegen de zaken over, beval deze in de zorg van den jang-di-pertoewan aan, en overleed den 8en Mei.

Zoodra Pits te Malaka bericht had ontvangen van het gebeurde, zond hij den koopman Snickers met de sloep *Onrust* naar Indragiri. Deze nam alle goederen, die niet in handen der roovers gevallen waren, waaronder 500 thail goud, die Assendelft had laten begraven, naar Malaka mede, en liet Groenewegen als provisioneel hoofd achter.

De Regeering zond den 18en Augustus den koopman Joannes Coelombij naar Indragiri, met de *Voorhout*, over Palembang, van waar hij met de sloep *Salm* den 7en September vertrok, en den 11en in de rivier van Indragiri aankwam.

Een gedeelte van de bevolking was den Nederlanders niet goed gezind. Groenewegen was den 19en Julij door een inlander met een knuppel op zijn hoofd geslagen, waarvoor aan den dader eene boete was opgelegd, en ofschoon de jang-di-pertoewan liet bekend maken dat molest aan de Nederlanders met den dood zou gestraft worden, werd Groenewegen toch door den sjahbandar gewaarschuwd altijd goed gewapend en voorzichtig te zijn. Voor een vreesachtig man, zooals Coelombij was, waren deze mededeelingen niet opvroolijkend. Niettemin ging hij in de sampan, waarmede Groenewegen naar de *Salm* gegaan was, met dezen mede en kwam den 18en in de loge, die hem voorkwam in slechten staat te zijn.

Den 20en werden de brieven en schenckagies van de Regeering, in gouden en zilveren schalen, op een paard, onder pajongs, met muziek en kanonschoten overgebracht, en den volgenden dag had Coelombij eene bespreking met den sjahbandar en den toemenggoeng, die aanstonds vroegen of de Compagnie aan Indragiri hulp wilde verleenen tegen Kwantan. Coelombij antwoordde dat hij niet gemachtigd was, dit te beloven, waarop de hoofden opmerkten dat hij toch als commissaris gekomen was, maar dat het er veel van had, vooral terwijl de *Salm* geen lijnwaden voor den handel had medegebracht, alsof hij slechts gekomen was om het kantoor op te heffen, ten einde de Compagnie hun vervolgens den oorlog zou aandoen. De vrees, dat de Compagnie den overval der Bantammers op Indragiri zou wreken, zal aan die veronderstelling wel niet vreemd geweest zijn, maar grooter was de vrees, waardoor Coelombij dadelijk bevangen werd, en die hem eene nare rol deed spelen.

Daar de dag, volgende op dien van genoemde bespreking, een Mohammedaansche feestdag was, waarop niet geconfereerd werd, liet Coelombij „een Cristelijcke predicatie den gemenen volcke voorlesen, en naar het eijndigen van dien, de geslooten vrede tusschen Vranckrijk en onsen Staat publiceeren, doende wijders tot een wtwendig vreugdeteken drie chargies met musquetten affbranden, ende eijndelijck de residenten met een dronck Spaance wijn matelijck beschenken".

Den volgenden dag werd er aan het „hof" een slamatan gegeven, waarvoor door verschillende personen allerlei redenen werden genoemd. Het bleek later, dat het naar alle waarschijnlijkheid een koempoelan was, waarop besproken werd het gerucht, dat over land van Djambi was gekomen, dat 60 vaartuigen, onder een nachoda Toepan, van Palembang zouden vertrekken om Indragiri aan te vallen; maar daar Coelombij er niet achter kon komen, wat er verhandeld was, dacht hij niets minder dan dat men afgesproken had de Europeanen te vermoorden. Hij riep zijn raad bijeen, gaf de meest pessimistisch mogelijke voorstelling van de gezindheid van de Indragirische regeering, en stelde de alternatieve vraag: of *hij* met *de Salm* naar Batavia zou terugkeeren om rapport te doen aan de Regeering, dan wel of *allen* den post zouden verlaten. De meerderheid, die blijkbaar niet zoo bang was als hij, besloot tot het eerste. Deze vergadering had plaats op den 22en September, dus slechts 5 dagen na Coelombij's eerste ontmoeting met het

bestuur van Indragiri. Ongelukkig kwam er den volgenden dag een bericht dat men een met bloed bemorste sloep in de rivier had zien drijven; dit onthutste Coelombij zóó, dat hij den 27en het besluit nam, dadelijk aan boord van *de Salm* te gaan, „om zich goed te kunnen verdedigen". Even voor zijn vertrek ontving hij nog een bezoek van twee zoons van den overledenen vorigen jang-di-pertoewan, dat hem ook alweer achterdocht gaf, omdat deze heeren hunne kris verschoven, terwijl zij met hem spraken. Het stond nu wel bij hem vast, dat hij er uittrekken en zich bergen zou, maar er moest iets gevonden worden om die van Indragiri te doen denken dat er voor zijne vlucht een motief was. Hij nam daartoe het laffe middel van een leugen te baat. Aan den stuurman van *de Salm* gaf hij den last, met een bootje een eind de rivier af te varen, zich een korten tijd benedenstrooms op te houden, en terugkomende te vertellen dat hij vele prauwen had gezien, met Javanen en Maleiers bemand; dit bericht zou dan spoedig in Indragiri verspreid zijn en als reden aangemerkt worden om de loge te verlaten. Groenewegen, die daar gebleven was, kreeg order om dien leugen aan den sjahbandar over te brengen en de goederen uit de loge naar *de Salm* te zenden.

Het is begrijpelijk, dat de ontstemming over het niet aanbrengen van handelsgoederen door *de Salm*, het gerucht betreffende eene Palembangsche vloot, en daarop het dom door Coelombij verspreide praatje, de hoofden der Indragiriers in den war brachten, zoodat Groenewegen schrijven kon: „Ik word den geheelen dag door met soo veele swaarhoofdige praatjens ongerust gemaackt, dat ick mijn sinnen bijna niet machtig ben want eeten, drincken nog slaapen en kan ick niet, ende waken in dese licht brandende woninge en helpt niet".

Toen de vorst, natuurlijk verlangende eenige zekerheid te hebben omtrent de beweerde verschijning van prauwen aan de rivier, een nachoda naar buiten zond, had Coelombij een nieuwen leugen noodig, en schreef hij aan Groenewegen, die steeds de kastanjes uit het vuur moest halen, dat hij, wanneer de nachoda terug kwam zonder vaartuigen gezien te hebben, maar zeggen moest dat het „Javanen off andere schelmen, die wat quaats int zin hebben gehadt geweest zijn". Intusschen begon hij toch in te zien dat het niet aanging, Groenewegen en het overige personeel blootgesteld te laten aan de in zijne verbeelding bestaande gevaren, terwijl hij zelf de plaat poetste; hij eischte daarom van den jang-di-pertoewan

dat deze voor de veiligheid van de achterblijvenden zou instaan; indien hij dit niet deed, zouden allen vertrekken. Maar ook dit moest Groenewegen behandelen. De hoofden begonnen zich nu met recht aan Coelombij te ergeren. Zij beloofden, niet te zullen gedoogen dat Javanen de rivier op voeren, maar strekten dit verbod niet uit tot andere landslieden. Zij eichten, dat Coelombij zelf de brieven zou komen halen die naar Batavia meegegeven zouden worden, en de sjahbandar zeide dat de *Salm* niet zou mogen vertrekken voordat de „kapitan" boven geweest was; het was onbeschoft (adat orang binatang) dat hij dit niet deed. Coelombij zag hierin weer „gevaarlijke bedreigingen", verzon nog eenige bezwaren en argumenten, en overreedde eindelijk (den 4en) zijn raad om te besluiten dat Groenewegen zich ook moest inschepen. De *Salm* was intusschen zóó vol geladen dat er niets meer bij kon. Groenewegen inventariseerde den volgenden dag de 12 pakken lijnwaad, boter, wijn, olie, azijn, arak, suiker, zeep, gereedschappen, aardewerk, scheepsbehoeften en zelfs eenige wapens, die achterbleven, in een pakhuis gesloten en verzegeld werden, en kwam in den morgen van den 6en, met den chirurgijn, den tolk en nog 10 minderen aan boord. Eindelijk is de geheele bezetting van het kantoor, 22 man, op de *Salm*; deze licht anker en drijft de rivier af.

Coelombij had getracht, een Maleier te vinden om een brief aan den jang-di-pertoewan te schrijven, maar dit was, bij het heimelijke van zijn vertrek, mislukt, en nu gaf hij, aan een voorbijgaanden *visscherman* een *mondelinge* boodschap aan den *vorst* mede, om dezen de reden van zijn vlucht kenbaar te maken.

Den 9en October uit de rivier in zee gekomen, was hij den 24en te Batavia terug.

Gelukkig waren de dienaren der Compagnie gewoonlijk flinker; zij zou het, met lieden als Coelombij, niet ver gebracht hebben. In haar rapport over deze zaak aan de Bewindhebbers schreef de Regeering dat „in bedenking is of het niet al te groote timiditeijt was en misverstand."

Van eene slechte gezindheid van het bestuur van Indragiri bleek niets. Het bewaakte de loge goed en gaf herhaaldelijk den wensch te kennen dat de Compagnie weer zou komen handelen. Het goud werd intusschen naar Riouw uitgevoerd.

Te Palembang was in 1680 de koopman Egbert van Swenne hoofd van het kantoor; hij was echter steeds ziek en werd ver-

vangen door Pieter van de Reste. Tengevolge van het contract waren zij feitelijk de meerderen van den Sulthan. Toen deze, met zijne zonen, hun peper naar Atjeh en Batavia uitvoerden, in plaats van die aan den resident te leveren, herinnerde de Regeering eenvoudig den resident er aan, dat hij geen *passen* mocht afgeven voor uitvoer van peper boven de *gepermitteerde* hoeveelheid. Palembang bracht in 1680 aan de Compagnie 3.123.381 kati peper op. (Zij kreeg daarenboven 100.000 k. van Bandjarmasin en 300.000 van de Westkust, te zamen 35.233 pikoels geharpte peper, waarvan 3000 p. naar China en elders werden verzonden.) De assistent Sybrand Sybrands werd van Palembang naar Djambi gezonden om den handel weer op te vatten en de Regeering zond er wat geld en kleeden heen; Sybrands vond de loge en de jonk uitgeplunderd, maar de Sultan was vriendelijk.

Daeng Manggika ging van Djambi naar Palembang, waar hij, evenals in het vorige jaar den sulthan-anoem van Djambi, nu pangéran Aria, den tweeden zoon van Sulthan-Ratoe, zou helpen in opstand tegen zijn eigen familie. Aria wilde namelijk, in de verwachting dat zijn vader spoedig zou sterven (deze heette nu 70 jaar oud te zijn [1]), met hulp van de Makasaren zijn ouderen broeder pangéran-depati-Anoem verstooten. Aria werd echter gearresteerd. Intusschen hadden de Makasaren een Djambisch gezant, die naar Djohor op reis was, voor de rivier vermoord en 196 menschen meegenomen, waarvan zij er slechts 63 loslieten. Dit had weer ten gevolge dat Djambi zich nu met Djohor wilde verbinden om te zamen tegen Palembang en de Makasaren te ageeren, waartoe Djohor zich door den gouverneur van Malaka van eenige munitie wist te doen voorzien. Maar in Palembang was men zelf bedacht op maatregelen tegen de Makasaren. De resident versterkte de loge met palissaden en de sulthan ging met zijn oudsten zoon naar boven om troepen te verzamelen.

Er kwam gaandeweg meer verwarring in den politieken toestand. De Lampongers vroegen om pangéran Aria aan het hoofd van hun bestuur te mogen hebben; de sulthan weigerde dit. Deze zelf beklaagt zich over overlast van den sulthan van Bantam en wenscht door de Compagnie daartegen beschermd te worden. De Regeering te Batavia meent dat de rust kan hersteld worden door het opruimen van de Makasaren en zendt zeer voorzichtig met de

[1] In 1659 heette hij 20 jaar oud. (Zie de hierover reeds gemaakte opmerking).

sloep *Orangieboom* een geheimen brief aan den resident te Palembang om dezen te doen onderzoeken of de sulthan en rijksgrooten er bezwaar in zouden zien dat zij onverwachts eene gewapende macht zond om, met hulp van de Palembangsche regeering, de Makasaren te verjagen. Tot groote verwondering kwam den 22en October de *Orangieboom* terug met het bericht dat de sulthan *ongenegen* was de Makasaren uit te zetten, voorgevende dat de geschillen (?) bijgelegd waren en hij ze noodig had om Djambi te beoorlogen. De maatregelen, die de sulthan genomen had, schenen dus niet tegen de Makasaren, maar tegen Djambi gericht te zijn. De resident had daarop geweigerd hem munitie te verstrekken en getracht hem van zijn voornemen te doen afzien.

Maar de zucht der Palembangers om, nu ze weer krachtig geworden waren en zich door de bende van Daeng Manggika konden laten helpen, Djambi te beoorlogen, waarschijnlijk met het doel om voor pangéran Aria land te veroveren, behield de bovenhand. Zij tastten Djambi te land en te water aan; de Palembangers en Makasaren die de rivier opvoeren, deden zelfs eene poging om den dalĕm in brand te steken. Evenwel werden zij zoowel hier als in het bovenland geslagen, vele Palembangers werden gedood of gevangen genomen. De fluit *Saxenburgh* kwam 13 Januarij 1681 van Palembang te Batavia aan, met gezanten van sulthan Ratoe en een brief van den sulthan van Djambi, welke beiden aan de Regeering vroegen om hulp en munitie.

Ofschoon aanmerkelijk geslagen, zetten de Palembangers toch hunne onderneming van de landzijde tegen Djambi door. Op den 1en Maart was echter de waterstand in de rivier zóó laag, dat zij niet meer op- of afvaren konden, en verplicht waren zich boven de stad te verschansen. Eenige dagen later, den 6en, kwam van de andere zijde hulp voor de Djambiers opdagen. Datoe-padoekaradja van Djohor kwam met 100 prauwen de rivier in. Hij liet met een klein prauwtje aan pangéran Aria van Palembang en daeng Manggika zeggen dat hij gezonden was om vrede te maken. De sjahbandar, kiai toemenggoeng Wira Menggala, kiai Rangga en daeng Manggika voeren daarop in 3 goed gewapende prauwen den lakhsamana te gemoet, om bij hem aan boord te komen. Toen zij dicht bij waren, en de Djohorezen de badjoe-rantej van de Makasaren zagen, riepen zij dat daeng Manggika niet met zooveel volk aan boord mocht komen. Deze stoorde zich echter niet daaraan, waarop de Djohorezen, bevreesd voor een overrompeling, vuur

gaven en de vaartuigen lek schoten. De Palembangers en Makasaren vluchtten nu in de batterijen aan den wal en lieten hunne prauwen in de steek, die door de Djohorezen en Djambinezen genomen werden. Manggika kwam bij dit gevecht om het leven. Den volgenden dag vroegen de Palembangers hunne prauwen terug om daarmede heen te kunnen gaan, maar de datoe-padoeka-radja weigerde dit en eischte dat de pangéran-depati en de mangkoeboemi met hem naar Soelthan-anoem zouden gaan om vrede te vragen. De Palembangsche pangerans antwoordden daarop dat zij niet naar den sulthan wilden gaan doch wapenstilstand verzochten om hun geschut over land naar de Salang-rivier te kunnen brengen en het daarlangs met prauwen naar Palembang te vervoeren. Dit werd hun toegestaan, en eenige dagen later was Djambi van hunne tegenwoordigheid verlost. Pangeran Aria kwam den 4en April, uitgeput en zwak, met veel zieken en gewonden te Palembang terug.

De sulthan van Djambi had zich nu voorgesteld, met de Djohorezen op zijne beurt een inval in Palembang te doen, maar Datoe-padoeka-radja had daartoe geen last en stelde voor, dat pangéran Depati, pangéran Dipa-negara en Kiai Rangga met hem naar Djohor zouden gaan om den vorst te bedanken voor zijne hulp en zelf over hun plan te spreken. Dientengevolge vertrokken de genoemde hoofden en nog 350 Djambiers den 30en Maart met de Djohorezen.

Vereenigde Djambiers en Djohorezen gingen in April met kleine prauwen in de verschillende riviertakken op roof uit en namen 3 à 400 menschen weg, die zij naar Djambi brachten. Den 1en Mei trok pangéran Aria, met 30 à 40 Makasaren, eenige Maleiers en Javanen, den vijand te gemoet, die zich op nieuw met 13 prauwen vertoond had.

Het was intusschen meer dan tijd geworden dat de Compagnie met meer kracht dan tot dusver tusschenbeide trad, wilde zij den peperhandel niet zien verloopen. Zij zond den 25en April eene expeditie naar Palembang en Djambi, onder het bevel van den kapitein François Tack, als commissaris, met het jacht *Zeyst*, de fluit *Buiren*, de hoeker de *Croonvogel*, de kat *Opmeer*, de jachtjes *Craenvogel* en *Snauw*, de sloepen *Salm* en *Japara*. Het *Nagtegaeltje* werd nog „met de papieren" nagezonden. Tack had o. a. bij zich den Ambonschen kapitein Joncker, die reeds te Makasar, op Java en op de westkust van Sumatra uitstekende diensten bewezen had.

Vóór de rivier van Palembang aangekomen, ontving Tack a/b *Zeyst* van den resident Sabelaars bericht aangaande den toestand, zooals die hierboven beschreven is. Hij vond hier geene Djambiërs en ging met zijne weinig diepgaande vaartuigen de rivier op. Den 10en Mei lagen de meeste schepen en sloepen vóór Palembang en was Tack met den koopman Willem Bastinck en den resident Sabelaar in de loge. De brieven en schenckagie aan den sulthan en anderen werden afgegeven en den 13en had Tack eene audiëntie bij den sulthan, waarop hij eischte dat de Makasaren aan hem overgeleverd zouden worden, terwijl hij met dwang dreigde voor het geval dat daaraan niet voldaan werd. Om op eventueele moeielijkheden voorbereid te zijn, werden de *Snauw* en de *Salm* gelegd voor de kampong van de Maleiers en den nachoda Bongsoe Tapan, ook genaamd Maharadja Lela, hun aanvoerder; de kat *Opmeer* en de sloep *Japara* gingen nog iets hooger op, tot bij het verblijf der Makasaren; 12 matrozen werden aangewezen om als grenadiers en vuurpotwerpers dienst te doen, en 4 prinsenstukjes werden klaargemaakt om scheepsbooten te bewapenen.

De verkenning van het terrein leerde, dat de Makasaren zeer verspreid woonden en door slooten en poelen moeielijk te bereiken waren.

Op de audiëntie bleek, dat de sulthan en de pangéran-adipati niet veel lust hadden de Makasaren kwijt te raken; zij wilden hen en de Maleiers behouden om Djambi te beter te weerstaan. Ook pangéran Aria rekende op de Makasaren en trachtte hen op zijne hand te hebben, om bij het overlijden van zijn vader machtiger te zijn.

Na de audiëntie ontving Tack een bezoek van den kiai ngabehi Sitia-negara, die hem namens den sulthan kwam verzoeken, kapitein Joncker eens naar den dalĕm te zenden, om de bedoeling der Regeering nader te bespreken. Tack stond dit toe en wilde zelfs gaarne door de besprekingen van Joncker de zaak slepende houden, omdat hij, wegens het ongunstige terrein, er tegen opzag de Makasaren aan te tasten (men denkt aan kraeng Galésong bij Kèpèr) en ook omdat hij vreesde, door streng optreden den peperhandel te zullen benadeelen.

Intusschen kwam er bericht dat de Djambiërs in de bovenlanden van Palembang gevallen waren, daar 6 kampongs afgeloopen en 6000 menschen geroofd hadden. Kon Tack nu een einde aan dezen oorlog maken, dan werd de kans grooter dat Palembang in de verwijdering van de Makasaren zou toestemmen. Hij zond dus den

koopman Willem Bastinck, den 21en Mei, met de *Snauw* en de *Nagtegael* naar Djambi, om bemiddeling aan te bieden, en hij gaf hem tevens brieven voor den Datoe-padoeka-radja van Djohor mede. De rivier af drijvende, kwam Bastinck den 23en aan den mond der Soengsang, gaf daar orders af aan den assistent Bex en kwam den 26en voor de Djambi-rivier, waar hij 3 etmalen op den droge bleef zitten. Eindelijk met veel moeite los gekomen zijnde, werd hij den 29en of 30en verwelkomd door afgezanten namens Pangéran Poerbä, pangéran Dipa-negara en kraeng Tima, thans ook ratoe Koelon genoemd, van wie hij vernam dat sulthan Anoem den 15en Mei met 30 prauwen en 600 man, met pangéran Dita Menggala, broeder van den sulthan, radèn Aria en een 20-tal andere kiais naar Djohor gegaan was, zoodat er nu, met inbegrip van die welke den 30en Maart vertrokken waren, ongeveer 1000 Djambiërs bij Riouw lagen. Het plan was om, als zij terug kwamen, de helft van deze macht naar Palembang te zenden en aan de Soengsang alles te vernielen wat men kon.

Bastinck kwam den 5en Junij in de loge, die hij nog „ontramponeerd" vond, en had den volgenden morgen om 9 uur eene audiëntie op de pasejban.

Hier droeg hij voor, dat de Regeering den kapitein Tack met eene groote macht had gezonden om vrede te bewerken tusschen de twee haar bevriende rijken van Djambi en Palembang, dat de oorlog voor een ieder schadelijk is en dat hij, Bastinck, nu gekomen was als bemiddelaar. Hij werd daarna uitgenoodigd om bij kraeng of daeng Saja of Isajoe, de moeder van daeng Manggika, die nu als hoofd van de Makasaren beschouwd werd, te komen, bij wie hij dezelfde voordracht hield als bij de Djambische hoofden. De Makasaarsche prinses vroeg naar allerlei zaken, Bantam en de Makasaren betreffende, o. a. naar den dood van kraeng Besie, en onthaalde Bastinck op lekkernijen, die op een gouden servies werden opgediend. Op zijn verzoek om gelegenheid om een briefje aan den sulthan te schrijven, antwoordde zij, dat zij den sulthan reeds van alles kennis gegeven had. Al deze besprekingen duurden zóó lang, dat Bastinck eerst om 4 uur weer in de loge was.

Hij bezocht nu den dalĕm niet meer, maar bleef onderhandelen en aanraden dat de sulthan zich voor de Compagnie buigen zou.

Den 14en Junij kwam een nachoda Intjé Oemar te Djambi met een brief van den sulthan. Hij was door den pangéran-depati naar Djambi gezonden om zijn vader te verzoeken, Djambi niet te

verlaten voordat hij pangéran terug zou zijn, maar Oemar ontmoette den sulthan reeds op een halven dag zeilens van Riouw, en bracht nu tijding van hem. Hij vertelde o.a. dat er Makasaren, onder eenen Intjé Amar, bij Padang-tikar aan het rooven waren. Een ander nieuwtje was, dat eenige dagen voor zijn vertrek, 2 gezanten van Siam te Riouw gekomen waren met geschenken voor den koning van Djohor en aanbieding van hulp om Djohor weer op te bouwen.

Tien dagen later, den 24en, kwam de sulthan voor de rivier. Bastinck zond dadelijk personen om hem te verwelkomen en om hem door de *Snauw* met 9 schoten te doen salueeren. Den 26en ging hij den sulthan te gemoet en ontmoette zijne vloot, 2 mijlen beneden de loge ten anker liggende. Bastinck ging bij den sulthan aan boord, die de vloot de ankers deed lichten en na den middag voor Djambi kwam, van alle kanten door saluutschoten begroet wordende. De brief en geschenken van de Compagnie werden dadelijk afgehaald en de brief gelezen.

Den 28en had Bastinck audientie in het „huis van Ratoe-maas". De sulthan scheen geheel bereid om met Palembang vrede te maken; hij maakte slechts bezwaar er tegen dat de vrede zou gesloten worden in *zijn* land en niet in Palembang, en verlangde dat men minstens halfweg bij elkaar zou komen of anders te Batavia. Betreffende de Makasaren deden zich geene moeielijkheden voor, want deze waren, op eenige slaven na, niet meer te Djambi aanwezig. Kraeng Saja was ook naar Palembang vertrokken.

Tack was intusschen te Palembang met vrucht werkzaam. De luitenants Feith en de Ruijter verkenden met Joncker herhaaldelijk het terrein rivieropwaarts, met het oog op eene gewapende poging tegen de Makasaren en Boeginezen, maar de onderhandelingen met den sulthan werden niettemin voortgezet. Het bleek nu dat deze het lastige volk eigenlijk liever houden zou, zeker om ze bij gelegenheid voor hem te laten vechten, en hij zei aan Joncker dat hij aan de Compagnie jaarlijks 1000 pikoels peper wilde geven wanneer de Regeering toestond dat zij bleven Door Aria en zijn aanhang werden allerlei middelen verzonnen om Tack's plannen te verijdelen, zelfs om de schepen in brand te steken en de loge af te loopen. Toen dit Tack ter oore kwam, zond hij Joncker naar den sulthan om hierover beklag te doen; deze antwoordde dat hij het niet geweten had en het hem zeer veel verdriet deed.

Beducht, dat het met hen niet goed afloopen zou, maakten nu de Makasaren plan om in den nacht te ontvluchten. Tack, hiervan onderricht, begreep, dat indien hij geweld gebruikte, Aria de Makasaren helpen zou en dat door het vechten de peperhandel weer voor geruimen tijd benadeeld zou kunnen zijn. Hij nam dus geene andere maatregelen om het ontvluchten te beletten, dan dat hij de sloepen *de Zalm* en *Japara*, de *Nachtegael*, een goenting en scheepsbooten op verschillende plaatsen in de rivier op wacht legde, met last om alle voorbijgaande vaartuigen te visiteeren, en hij versterkte zijne „grenadiers" met 30 matrozen van de *Vrijheid*.

Daarop trachtte hij met kracht van argumenten den sulthan te overreden, zich van de Makasaren te ontdoen. Dit gelukte, en de sulthan gaf aan Daeng Saja kennis dat hij haar nu niet langer onderhouden en verschuilen kon. Dientengevolge vervoegde zij zich, den 30en Junij, met een groot gevolg bij Tack. Aan de poort der loge werden de krissen van het gevolg afgenomen. De Makasaren kwamen zeer „gealtereert en bevend binnen". Hun werd voorgehouden dat zij nu reeds eenige jaren lang, in strijd met het contract, met den admiraal Speelman aangegaan, rondzwierven, dat zij overal waar zij kwamen alles in rep en roer zetten en dat het nu tijd werd dat zij tot orde kwamen, of de Compagnie hen anders zou moeten uitroeien. Het antwoord van Daeng Saja was dat zij inderdaad zich niet verontschuldigen en slechts om vergiffenis vragen konden. Tack wilde hun die schenken, mits zij de wapens afgeven en met Compagnie's schepen naar Batavia gaan zouden, aan welke voorwaarden zij zich onderwierpen.

Zoodra de sulthan dit vernam, dacht hij van alle verplichtingen, voornamelijk geldelijke, jegens de Compagnie ontslagen te zijn, bewerende dat hij het was, die de Makasaren had overgeleverd, maar Tack ontsloeg hem van geene enkele verplichting, omdat zij *zichzelven* overgegeven hadden. Terwijl zij ieder persoonlijk hunne kris mochten behouden, werden den 2en Julij de overige wapens ingeleverd, namelijk 23 roers, 260 krissen, 18 parangs, 171 pieken en 30 schilden, waarbij nog gevoegd werden, als bijzonder eigendom van daeng Saja: 1 metalen 2 ponder, 1 ijzeren bas, 4 Japansche roeren, 2 pistolen, 6 pieken, 1 Hollandsche houwer, 3 krissen en 42 schilden.

Tack wist nu ook Bongsoe Tapan in de loge te lokken en

hield hem daar vast. Deze Maleier had nog al het een en ander op zijn geweten. Hij voer met een lastbrief van den radja van Kwantan, die herhaaldelijk met Djambi in oorlog was. Eenige maanden geleden had hij van eene Tjeribonsche prauw het volk vermoord en de prauw geroofd, maar hiervan had de sulthan van Palembang een aandeel ontvangen. Tack vergenoegde zich dus voorloopig met den aanvoerder gevangen te houden en nu de haen in de knip was, de hoenders en kuijckens te zien volgen. Daar toevallig (?) de Maleische kamp bij ongeluk in brand raakte, was er reden te meer voor de Maleiers om niet te blijven.

Door Bongsoe Tapan werden overgegeven: 12 krissen, 1 haakroer, 1 ijzeren bas, 2 metalen basjes, 4 roers, 1 badjoe rantej, 1 kolder met hoornen platen, 6 schilden, 18 pieken, 4 parangs en 114 Blitoengsche „houwertjes". (Waar zijn deze en zooveel andere tropaeën gebleven?)

Dat Tack zonder bloedvergieten deze benden in handen wist te krijgen, is een bewijs dat Palembang reeds nagenoeg als aan de Compagnie onderworpen was te beschouwen.

Den 9en Julij dreven de fluiten *Buuren* en *Saxenburg* de rivier af, naar de buiten liggende schepen *Vrijheijt* en *Africa*, en 332 mannen met 403 vrouwen werden op deze bodems verdeeld.

Den 12en volgde Tack, op weg naar Djambi, om daar verder den vrede te bevorderen. Evenmin als de sulthan van Djambi in zijn eigen land den vrede wou sluiten, wilde die van Palembang het doen zonder bemiddeling van Tack. Twee hoofden gingen als gemachtigden van den sulthan met dezen mede.

Tack scheepte zich op het voor de rivier liggende jacht *Zeijst* in, en ging met dit schip en de *Craenvogel* den 20en Julij onder zeil naar Djambi, gevolgd door de sloepen *Japara*, *Salm* en *Nagtegael* met de Palembangsche gezanten. Den 22en kwam hij voor de rivier van Djambi en liet Bastinck aan boord komen. Deze kwam den 27en en werd den 29en gevolgd door twee gevolmachtigden van sulthan Anoem. Daar Bastinck den weg tot den vrede reeds bereid had, behoefde nu slechts over de voorwaarden te worden onderhandeld tusschen de wederzijdsche gemachtigden. Djambi eischte slechts de teruggave van 13 goentings, die aan pangéran Aria van Palembang geleend waren om de Makasaren naar Palembang terug te brengen, vergoeding voor twee, door daeng Manggika vermoorde menschen en 900 rijksdaalders. Palembang verlangde teruggave van 70 menschen, door Djambiërs aan het strand geroofd en van 3 stukjes geschut, die volgens bewering begraven waren. Deze

eischen waren gering. Maar er kwam nog eene quaestie van grondgebied bij, die minder gemakkelijk was op te lossen.

Oudtijds behoorde de landstreek Tambesi onder Djambi, maar zij werd door een Palembangschen pangéran Sadan-Rajat veroverd. Toen eene Palembangsche prinses Kiai of Niai Gedeh (waarschijnlijk wordt hiermede bedoeld de in 1665 overledene Ratoe-maas-gedeh) trouwde met den zoon van den panembahan-ratoe van Djambi, werd haar Tambesi als „morgengave" geschonken, zoodat het van dat oogenblik af weer gerekend werd onder Djambi te behooren. Kiai Gedeh vermaakte later het land aan haar kleindochter, die met pangéran Aria van Palembang trouwde, en nu maakte deze er weer aanspraak op. Hier kwam bij, dat in 1666 een depati van Sekajoe, door Palembang overgehaald, zich aan het Djambische gezag onttrokken en onder Palembang gesteld, maar in 1675 of 76 weer uit eigen beweging het gezag van Djambi erkend had. Palembang eischte nu dat 10 kampongs, die zich eerst omstreeks 5 jaar geleden onder Djambi gesteld hadden — dit, waren dus waarschijnlijk die van Sekajoe — door Djambi zouden afgestaan worden, bewerende dat deze nimmer behoord hadden tot het aan Niai Gedeh geschonken land.

De gevolmachtigden konden het hierover niet eens worden en lieten ten slotte de beslissing over aan Tack en zijnen raad, die bepaalden, dat Tambesi wel aan Djambi zou blijven, maar niet de bedoelde 10 kampongs. Dit besluit werd den 30en Juli genomen. De Djambische gemachtigden vroegen 3 dagen beraad en kwamen den 4en Augustus aan boord terug. Men scheen het nu over de voorwaarden eens te zijn, en daar nu de onderhandelingen op neutraal gebied afgeloopen waren, ging men den 6en met veel vreugdebetoon in roeivaartuigen de rivier op en kwam Tack den 8en in de loge, waar den volgenden dag de sulthan zelf kwam met zijne twee zonen, om zijn recht op de 10 dorpen te bepleiten, daar hij niet te bewegen was om het contract, bevattende de voorwaarde van den afstand, te onderteekenen. Hij wilde er een eed op doen, dat althans 8 van de 10 hem toekwamen en aan den sulthan van Palembang overlaten hetzelfde te doen voor de 2 overigen. Dit duurde tot 12 Augustus, toen men eindelijk besloot een vredestractaat op te maken, waarbij de quaestie van Tambesi aan de beslissing van de Regeering te Batavia overgelaten werd. Den 14en werd in den dalĕm het tractaat door den sulthan gezegeld, in tegenwoordigheid van alle Nederlandsche heeren en inlandsche

grooten, en den 15en kwam de sulthan nog eens in de loge, om de handelszaken te bespreken. Invoer van lijnwaden en amfioen door anderen dan de Compagnie, werd bij het nieuwe contract verboden. Wat de peper betreft, beweerde de sulthan voordeeliger conditiën te mogen hebben dan Palembang, omdat dit door de Compagnie *overwonnen* was (in 1659), maar hij niet. Ten slotte werd bepaald dat de pikoel peper zou betaald worden met 4 rijksdaalders in geld of met $4^1/_2$ rijksdaalder, voor de helft in geld en de andere helft in kleeden.

Na afloop dezer conferentie kwamen ronggèngs, die met 50 rijksdaalders betaald werden.

Zijn verblijf te Djambi benutte Tack ook nog om verschillende zaken te onderzoeken. Zoo bleek het hem o. m., dat de ware reden, waarom Djohor Djambi te hulp was gekomen, de vrees was, dat Palembang te machtig zou worden, maar toen het er op aan kwam, met Djambi iets tegen Palembang te ondernemen, deed Djohor dat niet, om het evenwicht niet te verstoren.

Op het vernemen, dat er nog al eens Siamesche vaartuigen in Djambi kwamen, schreef Tack aan den resident Fax in Siam, dat hij spaarzaam moest zijn met het verstrekken van passen, om op Djambi te mogen handelen.

De koopman Jan Heijnen werd als resident te Djambi aangesteld en het kantoor zette zijne werkzaamheden weer voort.

Tack zakte den 22en Augustus de rivier af en ging met de *Zeijst*, *Craanvogel*, *Opmeer*, *Snauw*, *Salm*, *Japara* en *Nagtegaal* naar Palembang, om daar het vredewerk te beëindigen.

Den 31en in de rivier gekomen, ging Tack den volgenden dag naar boven en werd den 4en September door den sulthan ontvangen. Toen den 13en de Djambische gevolmachtigden waren aangekomen, zegelde de sulthan zijnerzijds het vredestractaat met Djambi.

Voor de Compagnie had Tack bedongen, dat Palembang voor de verleende hulp 22500 rijksdaalders in $4^1/_2$ maand zou betalen, verder dat voortaan alle *vreemdelingen*, behalve die van Menangkabau, onder *Compagnie's jurisdictie en gebiet* zullen staan (waardoor dus feitelijk aan de Compagnie *gezag* in Palembang werd toegekend) en dat alle geschillen tusschen Djambi en Palembang door de Compagnie zullen beslecht worden; de prijs, die voor de peper betaald zou worden, was lager dan in Djambi. Als een triomf voor het gezag der Compagnie mag ook vermeld worden, dat pangéran Aria bij Tack vergiffenis kwam vragen voor zijne euveldaden. Dit belette echter niet, dat hij later op nieuw begon.

Toen Tack, den 20en Sept. van Palembang vertrokken, den 9en October met zijne schepen te Batavia teruggekeerd was, werden de medegebrachte gezanten van Djambi en Palembang door de Regeering gehoord en besliste deze ten aanzien van Tambesi, dat dit op grond van het recht van langdurig bezit aan Djambi zou verblijven, echter met dit beding, dat wanneer eenmaal eene Djambische prinses met een Palembangschen prins mocht trouwen, de bewuste 10 kampongs weder als huwelijksgift aan Palembang zouden overgaan. Deze bepaling werd later door de beide sulthans geratificeerd.

In de onlusten, welke nu door de expeditie van Tack beëindigd waren, had ook Bantam eene rol gespeeld. De sulthan-agoeng stelde nl. aan Djambi voor, de Europeanen te Djambi van kant te maken, de loge te rooven en den buit samen te deelen. Hoewel de sulthan van Djambi dit voorstel afsloeg, joeg hij toch de Bantammers, die er mede aankwamen, niet weg, zoodat zij nog gelegenheid hadden een vaartuig, dat met lading van de fluit *Swanenburg* de rivier op voer, te overvallen en af te loopen.

Ook liet Sulthan-agoeng van Bantam vragen of hij naar Djambi een goed heenkomen zou kunnen vinden, wanneer hij van Tirtajasa verjaagd werd. Bij die gelegenheid zond hij een van zijne vrouwen, de dochter van den sulthan van Djambi, terug; dit moet wel het meisje geweest zijn dat in 1676 door dezen als pangéran-adipati naar Bantam gebracht was. Wij weten, dat de oude sulthan van Bantam in December 1682 niet over zee, maar in eene prauw naar het binnenland vluchte.

Dat Djambi intusschen niet als een trouw vriend van de Compagnie beschouwd kon worden, bleek reeds in 1682, toen de koopman Adriaan Wiland [1]), die van Malaka naar Djambi overgeplaatst was, kon rapporteeren dat van daar gezanten naar Siam gezonden waren, met „de gouden en zilveren bloem", „een teecken van onderwerping en protextie zoecking", waarbij tevens de sulthan geld te leen vroeg. Siam voldeed aan dat verzoek, en zond daarbij nog munitie, olifanten en andere geschenken. De Regeering noemde dit van Djambi eene groote lichtvaardigheid en schreef: „blijckende hoe langs hoe meer op 't alderminste geen staat op hem te maacken is, schijnende zijne begeerte nae gelt en moij goet voords nae kruyt en loot zoo groot te wesen dat hy het bij gebreck van

[1]) Ook Wilant, Wijland, Weijland en Wielandt geschreven.

d'een op de andere plaats gaat zoecken was het nog ten goede van zijn landt en onderdanen en om 't een zoo wel als 't andere uyt het vervall, waar in het door sijn losse onbedagtsaamheijt gekomen is weder te herstellen, het zoude inte schicken zijn, maar het contrarie is openbaar genoeg, dienende 't gelt en 't goet maar alleen tot voldoeninge zijner wellusten, en om zyne wijven daar met op het çierlijckst op te toyen, mitsgaders de ammonitien zoo wel om daarmet zijn vermaack te nemen als om naar zijne booze neijgingen te misbruijcken gelijck ook uyt de liberale gereetheijt des koninx van Siam niet anders te begrijpen is als zijne ambitie en om sig door de gandsche werelt bekent en aansienelijck te maacken, daar zijne ministers dan meede onder spelen, om uyt de negotie haar gewin te vinden en ten reguarde van Jambij quantiteijt peper vandaar naar Siam te trecken" enz. De Regeering laat echter aan den koning van Siam zeggen dat Djambi volgens contract geen peper mag verkoopen en „dat ook den selven niet bevougt zij de zilvere en goude blom wder heene tot teecken van homagie te stieren, omdat hij en zijne voor ouders van ouds en zedert al veele jaren vassalen geweest zijn van den Souzouhoenan Mataram hebbende den jongst overleden Jambyzen koning vader van den desen in den jaare 1651 tot een bewijs vandien nog in de Mataram geweest om in persoon zijn verpligte begroetinge voor den throon des Sousouhoenangs af te leggen behalven dat hij zig nu ook gestelt heeft onder des Comp[s] bescherminge."

In Palembang ging na den vrede, in December 1681, „de sulthan met het hoff (excepto Aria) naar boven om zig te vermaecken". Aria echter kwam na het vertrek van de troepen weer met een restje Makasaren uit het binnenland voor den dag en ging met dit en Bantamsch gespuis naar Bangka, onderweg vaartuigen roovende. De Regeering schreef den sulthan aan om hem terug te roepen, onder bedreiging, hem anders te laten vervolgen en vernietigen. Zij liet daartoe vaartuigen in straat Bangka kruisen. In Julij 1682 schreef echter de resident te Palembang dat er van Makasaren niets meer vernomen werd.

In 19 maanden had Palembang nu 40552 pikoels peper, en wat kadjang en rotan opgeleverd, van eene waarde van *f* 512.347. Het was dus wel van belang dat er nu rust bleef heerschen, maar dit mocht vooreerst nog niet zijn. Nu was het Djambi weer, dat den pas gemaakten vrede verstoorde. Het eerste bericht hiervan kwam in

Januarij 1683 uit Rawas (dit werd toen gerekend 2 dagen gaans boven Djambi en 8 dagen van Palembang te liggen); Djambi zou met Djohor samen 500 vaartuigen naar Palembang zenden om het te verdelgen. De sulthan van Palembang zond daarop twee gezanten naar Batavia, om te vragen om geschut en munitie.

Inderdaad had de sulthan van Djambi het ernstige voornemen om Palembang aan te vallen, op grond dat hij een einde wilde maken aan de rooverijen, waarmede pangéran Aria, van Bangka uit, steeds voortging. Te vergeefs trachtte de resident van Djambi den sulthan terug te houden. Beter gelukte het den gouverneur van Malaka, Cornelis van Quaalbergen, den radja van Djohor te doen afzien van zijn voornemen om Djambi bij te staan, maar, hoewel alleen gelaten, trok de vorst van dit rijk, die nu Soelthan ing ngalaga genoemd werd, den 12en April met 122 vaartuigen, waaronder 10 groote goraps, bemand met ongeveer 1900 man en bewapend met 55 kanonnen, 236 metalen bassen, 1000 musketten en 93 donderbussen naar Palembang. Den 20en zonder tegenstand op de rivier gekomen, wierp hij nabij de stad twee batterijen op en begon terstond daaruit de stad te beschieten, waarbij zelfs onze loge wel eens bij ongeluk getroffen werd, zonder echter schade van belang te veroorzaken.

Intusschen had de Regeering het schip *America* en de fluit *Marcken* van Batavia gezonden om bij den sulthan van Djambi tegen zijne vredebreuk te protesteeren, en toen deze schepen den 30en waren aangekomen, toonde hij zich dadelijk bereid om huiswaarts te gaan, mits de sulthan van Palembang op den koran en de punt van de kris vrede zweren zou. Dit weigerde laatstgenoemde echter, zoodat het schieten nog twee dagen voortduurde.

Middelerwijl waren eenige Palembangsche prauwen door een anderen riviertak in den rug der Djambiers gekomen, die al stroopende verrast werden en 30 prauwen verloren. Dit had den terugtocht van de geheele Djambische vloot tot gevolg.

De Regeering, niet vermoedende dat het zoo spoedig zou afloopen, organiseerde op nieuw eene expeditie naar Palembang, bestaande uit de fluiten *Swanenburgh* en *Soestdijck*, *'t Huijs te Kleeff*, *Roemerswaal* en *Voorhout*, met 170 soldaten en onder het bevel van den commandeur Willem Hartsinck als commissaris. Deze, den 6en Julij vertrokken, vond bij zijne komst op den 12en de Djambinezen niet meer, maar zette terstond de reis naar Djambi

voort, waar hij „met veel redekaveling" den sulthan bepraatte om vrede te maken, tot welk einde zijn zoon de pangéran depati en de rijkskanselier Mangkoe Pradja naar Palembang medegingen, waar den 7en September de vrede geteekend werd.

Wiland en Hartsinck hadden van de gelegenheid gebruik gemaakt om voor de Compagnie nog meer voordeelen te bedingen dan bij het verdrag van 1681. De prijs van peper zou nu in Djambi, in plaats van 4, slechts 3 realen comptant en $3^1/_2$ in lijnwaden zijn, terwijl de betaling zou geschieden voor $^2/_3$ in lijnwaden en $^1/_3$ in geld. De Compagnie zou het monopolie hebben voor den invoer van lijnwaden en amfioen.

Aan Hartsinck was ook opgedragen, te trachten op Bangka eene geschikte plaats te vinden voor eene versterking, ten einde daar het nestelen van gespuis, het rooven en moorden tegen te gaan en den sluikhandel zooveel mogelijk te voorkomen. Deze plaats werd gevonden „tegenover de rivier van Palembang", dus waarschijnlijk daar, waar nu Muntok ligt, ofschoon in het rapport aan de bewindhebbers vermeld wordt dat de plaats Permissang heette, terwijl het Parmisan-gebergte veel zuidelijker ligt. In 25 dagen werd daar eene pagar gemaakt, waarin de luitenant Hendrik de Jongh met ruim 60 militairen en een tiental civiele personen in garnizoen bleef. De Regeering bepaalde later dat Bangka zou ressorteeren onder het kantoor Palembang. Rotan, kadjang en hars worden de door Bangka voortgebrachte handelsartikelen genoemd; de aanwezigheid van tin schijnt dus ook nu nog niet bekend te zijn geweest.

Door bemiddeling van Hartsinck werden eindelijk de betrekkingen met Indragiri weer aangeknoopt. Hij zond er in 1683 den boekhouder Sijbrand Swart heen, die het contract van Wesenhagen hernieuwde en 39 thail goud medebracht. Hij had besproken dat de loge weer zou betrokken worden, en de Regeering besloot, Swart tot hoofd van de factorij te benoemen.

De handel van Indragiri was evenwel, ten gevolge van de onlusten met de bovenlanders (en misschien ook wel door het noodeloos verlaten van het kantoor in 1679) gedeeltelijk verloopen en naar de Siak-rivier verlegd. Een tot dusver weinig bekend Menangkabausch hoofd, in oneenigheid met Indragiri, riep te Malaka de hulp der Compagnie tegen dezen staat in, en beloofde daarvoor, haar eene goede handelsplaats aan de Siak-rivier te bezorgen.

Palembang bleef intusschen voortgaan, moeielijkheden te veroor-

zaken, waarvan waarschijnlijk Pangéran Aria de meeste schuld droeg. In handelszaken werd het contract niet opgevolgd, en Tambesi bleef steeds een struikelblok. In 1683 werden weer 300 menschen, onderdanen van Djambi, door Palembang zich toegeëigend; door onzen resident aangemaand om een gezant naar Djambi te zenden, om te trachten de verschillen te vereffenen, weigerde de sulthan dit. Hij zou wèl gedaan hebben met deze zending aan zijn zoon, den pangéran-adipati, op te dragen, die vredelievend was en getrouwd met de zuster van den Djambischen sulthan. De Bataviasche regeering trok zich overigens niet te veel van deze geschillen aan, maar bleef de handelsbelangen voorop stellen; in Mei 1684 schreef zij: het is „de Comp¯ in der daet niet te pijne waerdig om zig in alle die krackeeltjes te steken, zoo lang het Interest van de negotie daer bij niet en komt te lijden". Zij onthief den sulthan van Palembang zelfs van de verplichting om kosten te betalen voor de expeditie van Hartsinck.

Maar het gewoel van pangéran Aria met zijne Makasaarsche vrienden was toch ook voor de Compagnie gevaarlijk. In December 1683 vertoonde kraeng Jerenika zich met 200 man bij Blitoeng en in 1684 lagen daar 100 roofvaartuigen onder daeng Tjolon of Tololo. Djohor werd hierdoor verontrust en leidde er uit af dat Palembang zich gereed maakte om Riouw en andere onderhoorigheden van Djohor te komen overvallen. Een brief van den padoeka radja lakhsamana hierover aan den resident te Djambi geschreven, bevatte eene *waarschuwing* aan de Compagnie, voor de wraak die Djohor zou kunnen nemen wegens handelingen van *hare overheerschte onderdanen*, zooals de Palembangers steeds beschouwd werden. Het verbranden van eene kampong Boeloe-boeloe op de noordoostkust van Bangka en het daar wegnemen van een paar prauwen werd reeds als een représaille van Djohor beschouwd. De sulthan van Palembang scheen langzamerhand geheel op de hand van Aria te komen, en zich aan het gezag der Compagnie te willen gaan onttrekken. Hij liet Palembang versterken met een aarden wal van 10 voet dik en eene mijl lang, aan beide zijden van ijzerhouten palisaden voorzien, en steenen werden aangebracht om de rivier bij Poeloe Kembaro te versperren. Ofschoon het nu eens heette dat dit voorzorgen waren tegen de Djohorezen, dan weer dat de sulthan Djambi wilde gaan bevechten, liep toch ook het gerucht, dat de sulthan er op rekende dat de Engelschen met 100 schepen Batavia zouden komen bestoken, en hij daardoor

vrij zou worden. Dit is te meer waarschijnlijk, omdat het praatje van den Engelschen inval ook in Djambi liep, en dáár den sulthan zoo brutaal maakte, dat hij den resident (opvolger van Adriaan Wiland, die in Maart 1684 aan koorts overleed) zeide dat hij de Hollanders zou vermoorden en zich van de loge meester maken, bewerende dat de radja van Djohor hem daartoe had aangezet. Hij liet bovenlanders pressen om Djambi te versterken.

Toen, kort daarna, het gerucht over de Engelschen verdwenen was, hielden deze snorkerijen op, en werd ook niet meer gewerkt aan de versterking van Palembang. Men ziet intusschen hieruit, hoe trouw de beide sulthans aan de Compagnie waren!

Maar deze bezorgde zichzelven moeielijkheden door hare inhaligheid. Het bleek meer en meer dat de betaling van de peper, bij de laatste contracten bedongen, te laag was. De lijnwaden, waarmede de peper voor $^2/_3$ betaald werd, konden in 't binnenland niet, dan met 20 % verlies, verkocht worden, en daarenboven vroegen de Bewindhebbers steeds om witte peper, waarvan de bereiding kostbaar was. Om hun peper voordeeliger te verkoopen, gingen de Djambiers en Palembangers allerlei vrijen handel drijven, die tegen het contract was en dus sluikhandel genoemd werd. Hiertegen trachtte men te waken door visitatie, die soms betreurenswaardige gevolgen had. Zoo werden de assistent Andries Michielsen, van den post Parmisan op Bangka, en een soldaat gedood, toen zij eene prauw vervolgden om haar te visiteeren. In Januarij 1685 verzette, aan den mond der Soengsang, een Maleische nachoda zich tegen de visitatie door den posthouder, bij welke gelegenheid 3 matrozen verwond werden; de *America*, die buiten de bank in lading lag, zond eene gewapende boot, die den Intjé gevangen nam. Eenige dagen later had weer zulk een weigering plaats; de Intjé ging naar Palembang om tegen de visitatie te protesteeren, maar in zijn afwezigheid vermoordde zijn volk den assistent Beets en 3 matrozen van de *America*.

De gezantschappen van Djambi naar Siam, met de „zilveren en gouden bloem", en die naar Djohor en Riouw, werden ook verdacht slechts sluikhandel ten doel te hebben, ofschoon het voorgegeven doel van deze laatsten, samenwerking tegen de zeeroovers, niet onaannemelijk was, want deze werden steeds lastiger. Het waren benden van Makasaren, Maleiërs, Menangkabauers en Blitoengers, die zich bij Lucipara, Bangka, Blitoeng en in de wateren van Djohor ophielden; behalve door de reeds genoemde Makasaarsche hoofden werden zij nog aangevoerd door een zoogenaamden Hadji

besar, een Nello Dipa en een kleinzoon van den Blitoengschen hoeloebalang Siti Raja. Nello Dipa werd gevangen genomen, maar ontsnapte door de zorgeloosheid van een soldaat; daeng Tololo en Hadji besar zetten hunne rooftochten tot Keda voort, maar werden daar geslagen.

De post op Bangka had met moeielijkheden te kampen. Vooreerst, evenals meerdere nieuwe vestigingen. met ziekten, maar ook met onwil van de bevolking. Zelfs was door een der hoofden verboden, iets aan de bezetting te verkoopen. De resident te Palembang zond er daarom een paar onafhankelijke lieden (mardhika) heen, onder het genot van een maandgeld, om als tusschenpersonen te dienen bij het doen van inkoopen. De luitenant H. de Jongh werd in 1684 door zijn ranggenoot Laurens Timmerlingh vervangen. Deze liet het terrein rondom de pagar openkappen en trachtte haar met spaansche ruiters stormvrij te maken. Toen zij verder in 1685 nog met 3 stukken geschut meer bewapend werd, won deze post in beteekenis. Dit belette echter niet, dat Pangéran Aria op slechts 4 mijl ten noorden van Parmisan, aan de rivier van Kota Wringin, een roofnest wilde maken, te samen met een Maleischen panglima, die hem daar verwachtte. Toen echter Aria niet verscheen, ging de panglima met 9 vaartuigen naar Blitoeng. Den 28en Mei kwam Aria met 12 gewapende prauwen, die met peper geladen waren, op Bangka, en bracht hij een *vriendschappelijk bezoek* aan Timmerlingh. Na eenige prauwen met peper naar Riouw en andere plaatsen gezonden te hebben, keerde hij eenige dagen later met de overigen naar Palembang terug. De door de Compagnie zoo bestreden „sluikhandel" werd dus nog al vrijpostig uitgevoerd. De Regeering scheen nu toch te gaan inzien dat zij den peper beter betalen moest, en vergunde dat men in Djambi de *helft* in geld en de wederhelft in lijnwaad betaalde. Zij wilde overigens den prijs nog niet verhoogen, omdat de sulthan zelf den peperaanplant benadeelde, door het volk te laten arbeiden aan versterkingen en andere werken, o. a. het bouwen van eene mesdjid. Deze dwang werd beschouwd als de reden waarom een gedeelte der bevolking van Tambesi tot Palembang overgeloopen was en zelfs haar pepertuinen en woningen verlaten had. De sulthan van Djambi klaagde evenwel dien van Palembang daarom aan bij de Regeering, die nu echter geen lust had weer een expeditie of een commissaris te zenden, doch bij Palembang op schikking en regeling van de grensscheiding aandrong.

Met het klimmen zijner jaren werd de sulthan van Djambi meer en meer een knoeier. Van zijne eerbewijzen aan den koning van Siam gaf hij zelf de verklaring, dat hij daarmede slechts beoogde hem geld uit de beurs te kloppen. Nadat, op den 16en Februarij 1685, radja Ibrahim van Djohor, naar men vermoedde ten gevolge van vergiftiging door drie zijner vrouwen, gestorven was, en opgevolgd door zijn minderjarigen zoon, wiens moeder eene dochter was van den padoeka-radja-lakhsama, zond de sulthan van Djambi aan dezen, die feitelijk de regeering in handen had, in Mei een gezant; „en verzogt hebbende de begraefplaets van den overleden koningh radja Ibrahim personelijck te komen besien, met verder aenpresentatie van sijne hulpe tegen d'E Comp. waarmede hij gehoort had, dat sij over de negotie in Siaca en Bencalis ligt soude moeten oorlogen — kreeg paducca radja de snuff in de neus dat hij occagie sogt om wederom eenige tweespalt in het rijck onder de groten te stooken, weshalve hij den ambassadeur met deze antwoorde te rug sond, dat sijn M^r^ maer op sijn eijgen rijck passen, en 'tselve om soodanige beuselinge soo ligt niet verlaten soude". Djohor maakte herhaaldelijk den indruk, van netter en fatsoenlijker te zijn dan Djambi en Palembang. Wat Djambi betreft, werd hiervan terzelfder tijd nog een bewijs gegeven. Van Macao kwam eene jonk aan, aan boord waarvan zich een Portugees, Joaõ Corea de Ligor bevond; onder de voorwendsels, dat deze geene opwachting bij den sultan gemaakt had, en dat de Portugezen beelden aanbaden, legde de sultan beslag op de jonk, terwijl hij Corea en 64 man gevangen nam. Hij zou deze hebben doen vermoorden, wanneer onze resident niet tusschenbeiden gekomen was. Deze zond 23 der opvarenden, op hun verzoek, naar Malaka, en den van alles beroofden Corea met de overigen per *Oosterblocker* naar Batavia, waar zij van het noodige voorzien en op 16 September met de fluit *Voorschoten* naar Siam gezonden werden, om van daar naar Macao terug te keeren. Dit was tevens eene schoone gelegenheid om den koning van Siam te laten zien welk een fijn persoon zijn vriend de sultan van Djambi was.

Met Djohor werd in 1685 eene overeenkomst gesloten betreffende den handel op de westkust van Malaka (Soengej oedjong, Kalong, Salang enz. tot aan Perak) en op de rivier van Siak. Het was de bedoeling, Siak en Indragiri tot één kantoor te vereenigen; wanneer het bleek, dat Siak voor den handel beter gelegen was dan Indragiri, dan zou het thans hier gevestigd kantoor naar Siak verplaatst worden.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

C. F. H. Dumont: Aanteekeningen op de Javaansche Samenspraken (1e deel) van **C. F. Winter**. Semarang-Soerabaia, G. C. T. VAN DORP & Co. 1905. 8°.

Slamat-djalan. Beknopte handleiding ten dienste van het reizend publiek naar onze Koloniën, met eene beschrijving van land, enz. benevens eene beknopte vocabulaire der Maleische taal. Naar officieele gegevens bewerkt door een Oudgast. Met een voorwoord van **Henri Borel**. Geïllustreerd, Amsterdam, VAN HOLKEMA en WARENDORF. (1905). 8°.

Observations made at the Royal Magnetical and Meteorological Observatory at Batavia. Published by order of the Government of Netherland's East-India, by **Dr. S. Figee**. Vol. XXVI. 1903. Containing meteorological, magnetical and seismometric observations made in 1903 and one Appendix. Batavia, Government Printing Office. 1905. roy. 4°.

Verrichtingen en bewegingen van Hr. Ms. schepen en vaartuigen van oorlog, behoorende tot het eskader in Nederlandsch-Indië, gedurende het 4e kwartaal 1904. Batavia, 1905. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant 18/8—1905 No. 66.]

Proefstation voor Cacao. Jaarverslag 1 Mei 1904—30 April 1905, uitgebracht in de Algemeene Vergadering van 25 Augustus 1905. Semarang—Soerabaia, G. C. T VAN DORP & Co. 1905. 8°.

Inspectie van den Landbouw in West-Indië. Verslag over het jaar 1904. [Door **Dr. C. J. J. van Hall**]. Mei 1905. (Paramaribo. H. B. HEYDE, 1905). 8°.

Dr. J. van Breda de Haan : De huidige toestand der rijstcultuur in Noord-Italië. [Met punten van verschil in de cultuur op Java.] Batavia, G. KOLFF & Co. 1904. gr. 8°. [Mededeelingen uit 's Lands Plantentuin LXXIV.]

Dr. J. G. Kramers: Vierde verslag omtrent de proeftuinen en andere mededeelingen over koffie. Met platen. Batavia, G. KOLFF & Co. 1904. gr. 8°. [Mededeelingen uit 's Lands Plantentuin. LXXV.]

Proefstation Oost-Java. Jaarverslag over 1904. Soerabaia, H. VAN INGEN. 1905. 8°. Met platen.

Dr. H. Blink: Nederlandsch Oost- en West-Indië geographisch, ethnographisch en economisch beschreven. *10e Aflevering*: (Verdeeling der voortbrengselen en invoer van Ned. Indië. — Het eiland Java en zijn bewoners). Leiden, voorheen E. J. BRILL. 1905. gr. 8°.

J. A. van der Kloes en **J. A. van Ruijven** : Het bouwen in overzeesche gewesten. 2de verbeterde en vermeerderde uitgave. *10e Aflevering*. Leiden, voorheen E. J. BRILL. 1905. gr. 8°. Met afbeeldingen.

Prof. Dr. R. Sonndorfer: Die Technik des Welthandels. Ein Handbuch der internationalen Handelskunde für Kaufleute, Ex- und Importeure, u. s. w. Dritte, vollständig neu bearbeitete Auflage. Wien und Leipzig, A. HÖLDER. 1905. 2 Bde. 8°.

Jagatjit Singh (Raja-i-rajgan): My travels in China, Japan and Java, 1903. With 56 illustrations, a photogravure frontispiece and a map. London, HUTCHINSON & Co. 1905. 8°.

Dr. H. Ellenbeck—Hilden: Beobachtungen über Malaria. Gesammelt auf einer Expedition in Nordost-Afrika 1900—1901. Berlin, D. REIMER. 1905. 8°.

De Volksvertegenwoordigers aan het woord (door „De Schrijver der Brochure") [= J. L. Le BRON DE VEXELA.]. 's-Gravenhage, J. HOEKSTRA & Co. 1905. 8°. [Behandelt de samensmelting der Officierskaders in Nederland en Oost-Indië.]

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. XXIX, afl. 2. Aug. 1905.* Afscheidswoord [als Redacteur], door C. J. HASSELMAN. — De vlechtindustrie in de residentie Jogjakarta, door W. F. ENGELBERT VAN BEVERVOORDE, met teekeningen, photo's en toelichtingen door J. E. JASPER (vervolg en slot). — Wat in het belang van den Inlandschen landbouw gedaan kan worden, door M. J. VAN DE PAUWERT. — Verzwaring van heerendienst, door H. CRAANDIJK. — Kan de Oosterling beschaafd worden, door T. M. HARTHOORN. — De aanstaande herziening van den landrente-aanslag in Prijangan, door R. A. KERN. *Varia:* Koloniale leeningen. — Samenwerking van particulier en ambtenaar.

Tijdschrift van het Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap. *2e Serie. dl. XXII, No. 5, 1 Sept. 1905.* De Nieuw-Guinea-expeditie van het K. N. A. Gen., door IJ. (met kaart). — Het rapport Havelaar en de toestanden in de kolonie Curaçao door Jhr. L. C. VAN PANHUYS. — Litteratuur-overzicht Oost-Indische Archipel en West-Indië.

De Wereldkroniek. *16 Sept. 1905. No. 25.* Beschrijving van de Rijksornamenten in Boni (vervolg), (met afbeeldingen).

Vragen van den Dag. *20e jaarg. September 1905.* Boni en Zuidwest-Celebes in betrekking tot Nederland, door Dr. H. BLINK (met kaartje).

De Militaire Gids. *24e jaarg. 1905, afl. 9.* Uitkomst van ervaring. Het nieuwe Indische oefenvoorschrift. — De vorige Boni-expeditie, door S. KALFF. — *Boekbespreking*: J. C. J. KEMPEES: De tocht van Overste van Daalen door de Gajo-, Alas- en Bataklanden. — Kaart van Zuid-West-Celebes.

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. *15e jaarg. No. 9. Sept. 1905.* De herleving der kleinkunsten, door H. HANA, Inleiding, met illustraties [behandelt ook Indische kunst.] — Op expeditie in Suriname, door G. VERSTEEG, I, met 11 illustraties.

Groot-Nederland. *September 1905.* Een feest in de Preanger [ter gelegenheid van een regent-jubileum te Tjiandjoer], door HENRI BOREL.

Het Daghet. *1e jaarg. No. 1. Juli 1905.* Van den Wajang-Poerwa, door L. TH. MAYER (met afbeeldingen).

Eigen Haard. *31e jaarg. No. 33. 19 Augustus 1905.* Chineesche apotheken op Java, door K. (met afbeeldingen).

Het Nederlandsche Zeewezen. *4e jaarg. 1 Sept. 1905.* Uit een achterhoek van Celebes (Balang-Nipa, tegenover Boni gelegen), door DICK (met afbeelding). — Voor en na de uitbarsting van Krakatau op den 27en Augustus 1883, door M. M. LOURENS Mz (vervolg; *zie ook het Nr. van 15 Sept.*) (met afb.).

Indisch Militair Tijdschrift. *36e jaarg. (1905), No. 8.* Granaatkartetsvuur te velde, door W. MUURLING. — Troepenleiding, door R. TEN SELDAM (vervolg); (met 2 oleaten). — Gymnastiek en schermen in het leger, door TINUS (vervolg en slot). — Postduiven, door C. C. B. (met plaat). — Boterkeuring, door Dr. P. A. A. F. EIJKEN. — De ponies bij het 3e Veldeskadron, door C. G. DANIËLS. — *Varia*: Bewapening van de onbereden officieren te velde. — Hoe de nieuwe overzichtskaart van Java en Madoera, schaal 1 : 500.000 in Amerika is beoordeeld. Enz.

Natuurkundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Dl. 65 (1905), afl. 1.* De vorm van het hemelgewelf te Batavia, door Dr. S. Figee. — De zonstheorie van Schmidt, door J. J. A. Muller (met plaat). — Over den dood, door J. de Haan. — Absolute eenheden en dimensieformules, door M. J. Doppenberg. — Uitkomsten van meteorologische waarnemingen, verricht aan het Proefstation „Oost-Java" te Pasoeroean, gedurende het jaar 1904, door Th. Marr. — Luchtelectrische waarnemingen, verricht gedurende de ringvormige zon-eclips van 17 Maart 1904 te Sabang, door Dr. W. van Bemmelen.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Deel 84 (1905), No. 8—10.* Plechtige installatie van den nieuw benoemden President der beide Hooge Gerechtshoven Mr. W. C. Berkhout. — Een opmerking naar aanleiding van de regeling van de gevolgen der verklaring in staat van oorlog of in staat van beleg bij Besluit van den Gouverneur-Generaal. Verhandeling van Mr. Ph. Kleintjes. — De vertegenwoordiging in het Inlandsch civiel-proces. Verhandeling van Mr. F. C. Hekmeijer. — Literatuur over de aanhangige wetsontwerpen tot wijziging van artt. 75 en 109 Regeeringsreglement. Verhandeling van Mr. I. A. Nederburgh. — *Boekaankondiging*: Handleiding ten gebruike bij het voorloopig onderzoek in strafzaken, door Mr. W. F. Haase en Mr. W. Boekhoudt.

De Indische Mercuur. *28e jaarg. (1905), No. 34.* Dr. Karel Wessel van Gorkom. 1835—22 Augustus — 1905 (met portret), door P. van der Wielen. — De anatomische bouw der Getah pertja boomen, door A. H. Berkhout. — Beplanting van leege schuurplaatsen met djati, door W. H. van der Haas. — Achteruitgang in vruchtbaarheid der voor de padicultuur gebruikte gronden. — G. E. V. L. van Zuylen †.

Id. No. 35. *Bijvoegsel.* Koloniaal Museum te Haarlem. Beschrijving en afbeelding van den malaria-muskiet tevens wenken ter voorkoming en bestrijding van malaria.

Id. No. 36. Het zonlicht in de tropenhygiëne, door Dr. C. L. van der Burg. — Het onderzoek van Gambir of gele catechu, door Dr. M. Greshoff.

Id. No. 37. Z. Ex. Mr. D. Fock, Minister van Koloniën (met portret). — Ricinuszaad van het eiland St. Eustatius, door W. H. Bloemendaal. — De jute-cultuur in Indo-China. door V. H. — De Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool. — Voorlichting op cultuur gebied.

Archief voor de Java-suikerindustrie. *13e jaarg. (1905), afl. 7.* De suikerindustrie op de Hawai-eilanden (Sandwichs-eilenden), door K. R. Hamakers.

Id. Afl. 8 De kwaliteit der Java-arak, door H. C. Prinsen Geerligs. — Over het verband tusschen de ontwikkeling van stengel en wortels bij de rietplant, door Dr. Z. Kamerling. — Over schijnbaren achteruitgang en schijnbaar suikerverlies van sappen gedurende de fabrikatie, door W. L. Mesman.

Cultura. Uitgave van de Vereeniging van oud-leerlingen der Rijkslandbouwschool. *17e jaarg. No. 205. September 1905.* De Landbouw van Curaçao en zijne toekomst, door R. H. Rijkens (vervolg) (met plaat).

Teysmannia. *16e jaarg. 1905. Afl.* 7. Mededeelingen betreffende de Caoutchouc-cultuur, door W. R. Tromp de Haas (vervolg). — Loranthaceae (vervolg), door J. van Breda de Haan. — Eenige opmerkingen naar aanleiding van de in den cultuurtuin verkregen resultaten met enten van cacao, door C. V. W. Heyl. — Inheemsche en vreemde groentensoorten, door H. J. Wigman. — *Sprokkelingen uit nieuwe publicaties.* — *Korte Berichten uitgaande van het Departement van Landbouw*: Het bestellen van katoenzaden uit Amerika, door Treub. — Het drogen van Cocabladeren, door S. W. K. de Jong. — Beschikbare zaden en planten.

Indische Landbouw-Courant. *4e jaarg. (1905) No. 25.* Degeneratie der Liberia-koffie, door E. v. G. — De achteruitgang der padiproductie op Java. — *Id. No. 26.* Een causerie over veefokkerij, door C. A. Penning. — *Id. No. 28.* De koffiecultuur op Sumatra, naar Dr. J. G. Kramers (*zie ook No. 29 en 30*).

Weekblad voor Indië. *2e jaarg. (1905). No. 12.* De bevelhebber (Kol. C. E. van Loenen) en de onderbevelhebber (Kol. Jhr. L. D. C. de Lannoy) van de Zuid-Celebes-expeditie (met portretten). — Sport in Indië (met afb.).

Id. No. 13 Met de troepen in Zuid-Celebes, van een onzer oorlogscorrespondenten (met afbeeldingen). — Het concours hippique te Solo (met afb.)
Id. No. 14. Biddende Hadji. Waringin. Het Preanger-volk, schetsen van HENRI BOREL. — Het vertrek van het 19e Bataljon naar Celebes (met platen). — Semarangs uitgeleide aan de expeditionnaire troepen (met afb.).

De Stem van Indië. Orgaan van de Vereeniging „De Indische Bond". *8e jaarg. 1905. No. 1—6. (1 Juli—5 Aug.).* Bestrijding van het Pauperisme, door v. H. [=P. J. F. VAN HEUTSZ]. — *No. 5–6.* De klapper-cultuur en haar nijverheids-productie, door J. COERT HZN.

Het Koloniaal Weekblad. *5e jaarg. (1905—06). No. 24.* G. E. V. L. VAN ZUIJLEN †. — Nijverheid op Java (*zie ook No. 25.*).

Berichten uit de Zendingswereld. (*15 Sept. 1905*). Mededeelingen van den Zendingspost Sogae Adoe, op het eiland Nias.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1905. Nr. 9.* Bilder aus der Batak-Mission auf Sumatra. — Nias.

Neues Jahrbuch für Mineralogie, Geologie und Paleontologie. *Band XX, 1905. Beilage.* W. VOLZ: Der Vulcan Papandajan in West-Java. (Mit Tafeln und Textfiguren).

Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society. *July 1905. No. 44.* A third contribution to the knowledge of the Hymenoptera of Sarawak, bij P. CAMERON. — The Aroids of Borneo, bij H. N. RIDLEY. — New and little known Malayan plants, Series II, bij H. N. RIDLEY.

Globus. *Bd. 88 (1905), No. 7.* PROF. VOLZ' Forschungsreise in Sumatra [kleine mededeeling].
Id. No. 10. Unsere gegenwärtige Kenntnis der Ethnographie von Celebes, von O. RICHTER.

Bulletin of the Bureau of Labor. *No. 58. May 1905.* Labor conditions in Java, bij VICTOR S. CLARK.

The Journal of the Roy. Asiatic Society. *July 1905.* The Nāgarakretāgama list of countries on the Indo-Chinese mainland (circa 1380 A. D.), by Colonel G. E. GERINI. [De Nāgarakretāgama is een Oud-Javaansch gedicht, uitgegeven door Dr. J. BRANDES in de Verhandelingen van het Bat. Genootschap, Dl. LIV, 1904.]

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 Augustus—21 September 1905.

Cultuurwaarden waren ditmaal nagenoeg voortdurend bizonder geanimeerd, wat moeilijk uit eenige bepaalde omstandigheid verklaard kan worden. De suiker-catastrophes te Parijs hebben die gunstige stemming, waarvan verschillende fondsen profiteerden, niet kunnen doen omslaan. Men wil dit animo toeschrijven aan gunstige berichten omtrent den afloop der suikercampagne, doch een afgaan op dergelijke onbevestigde geruchten mag minstens onvoorzichtig heeten, terwijl de laatste oogst-taxatie nog 8 pCt. blijft onder den suikeroogst van verleden jaar!

In tabaksaandeelen bleef de handel flauw. Wel konden de meeste aandeelen hun koersen handhaven, doch de loome stemming werd er niet beter op, toen in het midden der maand September de lage taxaties bekend raakten voor de inschrijving van 22 dezer. Enkele fondsen brokkelden dan ook een paar percenten af.

Meer aandacht werd gewijd aan de aandeelen der petroleum maatschappijen, speciaal aan die der „Koninklijke", welke in deze verslagperiode aan wilde rijzingen en dalingen bloot stonden. Over het algemeen was de tendenz ongunstig en gaf het groote aanbod aan baissiers een wapen in de hand. In hoever de daling, waarin de andere olie-maatschappijen langzamerhand een weinig begonnen mede te doen, gemotiveerd was, is moeielijk te zeggen. De lage olieprijzen in het Oosten waren reeds lang bekend.

Nadat aanvankelijk in goudwaarden niet veel om ging, ontwikkelde zich in het begin van September een steeds toenemende handel in aandeelen Redjang Lebong, gesteund door goede productiecijfers over Augustus, en waardoor de koers belangrijk steeg. Deze stijging sleepte weldra de aandeelen Ketahoen en andere mijnbouw maatschappijen in meerdere of mindere mate mede.

Het begin van deze verslagperiode werd verder gekenmerkt door eene bizonder willige stemming voor de nieuwe aandeelen Java-China-Japanlijn, waarvan het beschikbare bedrag op den dag der inschrijving onmiddellijk overteekend werd en welke later onder oploopende koersen druk verhandeld werden.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	2 %
Pref. Aand.	Koloniale Bank	1/2 „
Aand.	Nederlandsche Handelmaatschappij	4 „
Certif.	„ „	4 1/2 „
Rescontre	„ „	4 3/16 „
Aand.	Ned.-Ind. Escompto Maatschappij	1 „
Cert. v. Aand.	„ „ „	1/2 „

Aand.	Ned. Indische Handelsbank ƒ 150.	7 %
Cert. v. Aand.	dito dito	4 1/8 „
Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	3 „
Cert.	Deli-Batavia Maatschappij	19 „
Aand.	Deli Cultuur Maatschappij	5 „
„	Deli Maatschappij	5 3/4 „
Cert.	Deli Maatschappij	5 „
Aand. serie B.	Langkat Tabak Maatschappij.	1/4 „
Aand.	Rotterdam Deli Maatschappij.	1 „
„	Senembah Maatschappij	3 „
Cert.	„ „	5 1/2 „
„	IJsfabr. in Ned.-Ind. Maatschappij tot expl. van. .	1 3/4 „
4 % Oblig.	Java-China-Japanlijn, 1e Serie	5/8 „
Aand.	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	1 3/8 „
Oblig. 1903.	„ „ „	1/4 „
Aand.	Rotterdamsche Lloyd.	1 „
4 % Oblig.	„ „	11/16 „
Aand.	Stoomvaart Maatschappij Nederland	1/4 „
„	Java Petroleum Maatschappij	5 „
„	Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen. .	16 3/4 „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „ . .	17 1/2 „
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim	4 15/16 „
5 % Oblig.	„ „ „ „	3/4 „
Aand.	Mijnbouw Maatschappij Bwool	1/4 „
Gew. Aand.	Gross. Concessies	2 „
Pref. „	„ „	1 3/4 „
Aand	Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij..	1/2 „
„	Oost Borneo Maatschappij	2 1/2 „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	50 „
„	Handelsvereeniging Java	5 15/16 „
4 % Oblig.	Deli Spoorweg Maatschappij	1/8 „
4 „ „ 1902	„ „ „	1/8 „
Aand.	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	2 „
2 1/2 % Oblig.	„ „ „ „	1 3/16 „
Aand.	Bat. Electrische Tram Maatsch.	1/4 „
„	Madoera Stoomtram Mij..	3 1/2 „
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	9 3/8 „
Cert. v. Oblig.	„ „ „	10 „
Aand.	Oost-Java Stoomtram Mij.	2 „
„	Pasoeroean Stoomtram Mij.	1/4 „
„	Samarang Joana Stoomtr. Maatsch.	1 „
4 % Oblig.	„ „ „ „	1/8 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden.	9/16 %
Pref. Aand.	„ „ „	1 3/8 „
4 1/2 % Oblig.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	2 3/4 „
Aand.	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	1 „

Aand.	Koloniale Bank	1 %
"	Likwidatie Aandeelen Barge c. s.	$2^1/_2$ "
"	Crediet en Handelsvereeniging Banda	3
5 % Oblig.	Java Cultuur Mij	$^7/_8$ "
Aand.	Cult. Maatschappij „Kaliw. Plantaran"	$3^3/_4$ "
"	Ned.-Ind. Houtaankap Maatsch.	$^1/_2$ "
Aand.	Ned. Nieuw Guinea Handel Maatsch.	$^1/_2$ "
Cert.	Amsterdam Deli Comp.	4 "
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	$1^1/_2$ "
Pref. "	" " "	$^3/_4$
Aand.	Asahan Plantage Maatschappij	$2^1/_2$ "
"	Asahan Tabaksbouw Maatschappij	$^3/_8$ "
"	Besoeki Tabak Maatschappij	$1^1/_2$ "
"	Deli Batavia-Maatschappij	1 "
"	Deli Cultuur Maatschappij	$1^3/_8$ "
"	Holland Sumatra Tabak Mij.	$^3/_4$ "
Aand. Serie A.	Langkat Tabak Maatschappij.	3
"	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	$^3/_8$ "
Pref. Aand.	Padang Cultuur Mij.	$1^3/_8$ "
" B.	" " " B	$^1/_8$ "
Aand. A.	Serdang Tabak Maatschappij.	4 "
" B.	" " "	$1^1/_8$ "
"	Sumatra Cultuur Mij.	1 "
"	United Langkat Plantage	$^1/_4$ "
"	Nederl. Gutta Percha Maatschappij	$1^3/_4$ "
"	Koninkl. West-Indische Maildienst	$^3/_8$
4% Oblig.	Stoomvaart Maatschappij Nederland	1
Pref. Aand.	Dordt. Petrol. Industr. Mij.	1 "
Aand.	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	$^1/_2$ "
Cert.	Panolan Maatschappij	1
6 % Cum. pref.	Aand. A Perlak Petrol. Mij.	$2^1/_2$ "
3 " " "	" B " " "	$^1/_8$ "
Aand.	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	$2^1/_2$ "
Cert. v. Aand.	Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij	$2^1/_4$ "
Aand.	Noord-Celebes Mijnbouw Mij.	2 "
"	Singkep Tin Maatschappij	$2^3/_4$ "
"	Mijnbouw Maatschappij „Soemalata"	$^{15}/_{16}$ "
Rec. v. Aand.	Mij. tot vrtz. d. z. Linde & Teves Rec.	5
4 % Oblig.	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	1 "
$3^1/_2$ % "	" " " "	$^1/_4$ "
Pref. Aand.	Madoera Stoomtram Mij.	$^1/_8$ "
4 % Oblig.	Ned. Indische Tramweg Maatsch.	2 "
Aand.	Semarang-Cheribon Stoomtram Maatsch	1 "

DIVIDENDEN.

Samarangsche Zee- en Brandassur. Mij.	$10^1/_2$ %
Tweede Samarangsche Zee- en Brandassurantie Mij.	9 "

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Cultuur Mij. Moeteran	20	%
„	Landbouw Maatschappij Tjiseureuh	55	„
Gew. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	112–125	„
Pref. „	„ „ „	175	„
Eerste Pref. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	136–137 1/2	„
Aand.	Mijnbouw Maatschappij Totok	125–130	„
4 1/2 % Oblig.	Maatschappij voor Uitvoer en Commissiehandel.	97 1/2	„
Aand.	Bandoengsche Kininefabriek	140	„
„	Telefoon Mij. der Vorstenl.	114	„
Orp. Aand.	Javasche Cultuur Maatschappij	ƒ 75–ƒ 85	
Bew. v. deelg.	Nederl.-Indische Landbouw Maatschappij	„ 42–„ 51	
Pref. Aand.	Oostersche Hypotheekbank	90	%
Aand.	Crediet & Handelsver. Banda	49 1/2–50	„
„	Javasche Bosch Expl. Mij. v/h. P. Buwalda & Co.	88 1/4	„
„	Ned.-Indische Houtaankap Maatschappij	33–38	„
„	Billiton Mij. 2e rubriek	ƒ 1800.–	
Gew. Aand.	Mijnbouw Mij. Ketahoen	110–115	
Pref. Aand.	Petrol. Mij. Rembang	15	„
Aand.	Tarakan Petrol. Mij.	30	„
4 % Oblig.	Malang Stoomtram Mij.	90	„
Aand.	Koetei Explor. Mij.	13	„
Gew. Aand.	Oost Borneo Mij.	36–36 1/2	„
Pref. cum „	„ „ „	75	„
Aand.	Cultuur Mij. Pondok Gedeh	85	„
Pref. Aand.	„ „ Seboroh	80	„
Aand.	Mij. tot Exploit. v. IJsfabrieken in Ned.-Indië.	50	„
5 % Oblig.	Bataviasche Elect. Tram Mij.	82	„
Aand.	Ned. Ind. Brandwaarborg Mij.	90	„
„	Solosche Tramweg Mij.	47 1/2–51	„
„	Ned. Indische Gas Mij.	172	„
„	Pasoeroean Stoomtram Maatschappij.	44–56	„
Pref. Aand.	Ned. West-Indische Expl. en Mijnb. Mij.	8 1/2	„
Aand.	Explor. en Mijdb. Mij. Limba Kabila.	3	„
„	Mij. van Handel, Landbouw en Nijverheid Boelongan.	15–21 1/2	„
Winst Aand.	Cultuur Maatschappij Gending	ƒ 100.–	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. September. 7	21
Kol. Suriname ....Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds...... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank ......Aand.	72 1/2	72 1/2
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven 4 1/2 pCt...	—	—
N. I. Hyp. Bank.................. Pbr. 4 pCt.	—	—
Oostersche Hypotheek Bank ....Pref. Aand.	—	99 1/2
Borneo Sumatra Maatschappij.......Aand.	—	—
Cultuurm. d. Vorstenl............. „	99 3/4	99 3/16
„ „ „ „ ....Pref. Aand.	168 5/8	167 1/4
„ „ „ „ ....Winst- „	29 1/2	29 1/8
Handelsv. „Amsterdam" ....Aand.	172	174
„ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	101
„ „ .... „ 4 1/2 „	103 3/4	101
„ „ '85 .... „ 4 „	102 1/4	102 1/4
„ „ '94 .... „ 4 „	—	102 1/2
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	136	135
Java Bank.........................Aand.	175 1/2	175 1/2
„ „ ....Cert. v. Aand.	174	174
Koloniale Bank ....Aand.	79	78
„ „ ....Pref. Aand.	89 1/2	90
„ „ ....Oblig. 5 pCt.	103	103
Likw. Aand. Barge c. s............Aand.	91	88 1/2
Ned. Handelmaatschappij ....Aand.	183 5/8	187 5/8
„ „ ....Cert.	184 1/8	188 3/4
„ „ ....Rescontre.	183	187 3/16
Ned.-Ind. Escompto Mij............Aand.	132	133
„ „ „ ....Cert. v. Aand.	132 1/2	133
Ned.-Ind. Handelsbank ....Aand.	137	144
„ „ ....Cert. v. Aand.	135 7/8	140
„ „ ....Oblig. 4 pCt.	100 3/4	100 3/4
Ned.-Ind. Landbouw Mij. .... „ 5 „	106	106
Surinaamsche Bank ....Aand.	—	—
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.Aand.	63 1/2	63 1/2
Crediet- en Handelsver. Banda ..... „	49	46
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	—	—
Java Bosch Expl.-Mij..............Aand.	88 1/4	88 1/4
„ „ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	102	102
Java Cult. Mij....................Aand.	121	121
„ „ „ 1e Hyp.............Oblig. 5 pCt.	103	102 1/8
Cult. Mij. v. Jav. Oosthoek.....Cert. v. Obl. 5 pCt.	—	121
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	147	147
„ „ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	103	103
Cult. Mij. Kali Tello..............Aand.	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran".Aand.	124 3/4	121
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.... ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" ......Aand.	100	100
Landbouw-Maatsch. Melattie........ „	36	36
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	—	—
Ned.-Ind. Cultuur Mij.............Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij..........Aand.	35 1/2	35
„ „ „ „ ....Oblig 5 pCt.	93	93

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. September. 7	21
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.......Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo....... „	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... „	22	21 1/2
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04. Aand.	100 1/2	100 1/2
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga....... „	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	—	—
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	103	103
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	224 1/2	224 1/2
Cultuur-Mij. Soember Redjo........ „	74	74
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... „	—	—
„ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh........ „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	—	—
Wilhelmina Koffie Cult. Mij.......... „	—	—
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. „	—	—
Amsterdam Deli Comp.............. „	692	695
„ „ „ ....Cert.	696	692
Amst. Langkat Co..................gew. Aand.	53 1/2	52
„ „ „ ....Pref. „	105 3/4	105
Tabak-Maatschappij Arendsburg......Aand.	—	—
„ „ „ ......Cert.	522 1/2	522 1/2
Asahan Plantage Maatschappij.......Aand.	43 1/2	41
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... „	7 3/8	7
Besoeki Tabak Maatschappij.......... „	102 1/2	101
Deli-Batavia Maatschappij........... „	455	454
„ „ „ ....Cert.	442	461
Deli-Cultuur-Maatschappij............Aand.	57	55 5/8
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	370	378
Deli-Maatschappij...................Aand.	451	456 3/4
„ „ ....Cert.	454	459
Deli Padang Maatschappij............Aand.	53	53
Holl. Sum. Tab. Mij................. „	58	57 1/4
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... „	—	—
Langkat Tabak Mij., Serie A......... „	47	44
„ „ „ „ B......... „	24	24 1/4
Langkat Mij........................ „	3 1/4	3 1/4
Medan-Tabak Maatschappij........... „	230	230
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... „	147 3/8	147
Padang Cultuur Maatschappij.........Pref Aand.	18 1/4	17 1/8
„ „ „ B.......Aand.	7 5/8	7 1/2
Padang Tabak-Maatschappij.......... „	116	116
Rotterdam Deli-Maatschappij.......... „	270	271
Senembah-Maatschappij.............. „	372	375
„ „ ....Cert.	372	377 1/2
Serdang Tabak Maatschappij, A.......Aand.	164	160
„ „ „ B....... „	63 1/8	62
Soengei Bedjangkar.................. „	54 1/2	54 1/2
Sumatra Cultuur Maatschappij........ „	286	286
Sumatra Plantage Maatschappij....... „	57	56
United Langkat Plantage.........Cert. v. g Aand.	277 1/4	277
Ned. Gutta Percha Mij..............Aand.	70 3/4	69

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. September. 7	21
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Aand.	—	—
" " " " ...Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Gas Maatschappij ....Aand.	—	—
" " " " ....Oblig. 4 pCt.	$101^1/_2$	$101^1/_2$
Pharm. Handelsver. v/h. A. d. Ailly en Zn en M. & G..................Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van Aand.	$50^1/_4$	52
Java-China-Japanlijn, 1 Serie......... "	119	119
" " " 2 " .... "	—	110
" " ....Oblig. 4 pCt.	$101^7/_8$	$102^1/_2$
Kon. Paketvaart-Mij...............Aand.	161	$162^3/_8$
" " " ....Oblig.	$101^1/_2$	$101^1/_2$
" " " uitg. 1903...... "	103	$103^1/_4$
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	$105^3/_8$	105
" " " " . Oblig. 4 pCt.	—	—
" " " " 1900. Obl. 4 pCt.	—	—
Rotterdamsche Lloyd............. Aand.	116	117
" " ....Oblig. 4 pCt.	$101^7/_8$	$102^9/_{16}$
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	$151^1/_2$	$151^3/_4$
" " " Oblig. 4 pCt.	105	104
Dordt. Petroleum Industrie Mij.....Pref. Aand.	118	117
" " " " .... Oblig. $4^1/_2$ pCt.	102	102
" " " " 1903.Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	102
Gaboes Petr. Mij..................Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ......Aand.	15	30
" " " ......Pref. Aand.	—	$37^1/_4$
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. "	$313^1/_4$	330
" " " " " " " " Cert. v. Aand.	315	$332^1/_2$
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	$103^1/_4$	$108^3/_{16}$
" " " " Oblig. 5 pCt.	102	$102^3/_4$
Petr. Mij. Moesi Ilir.............. "	$37^1/_2$	37
Panolan Mij.....................Cert. *f*	349	348
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	129	$126^1/_2$
" " " 3 " " ... " " B	81	$80^7/_8$
Sumatra Palembang Petroleum Mij.Aand.	60	$57^1/_2$
Mijnbouw Mij. Bwool..............Pref. Aand.	$5^1/_2$	$5^3/_4$
Gross. Concessies..................Gew. Aand.	$16^1/_2$	$18^1/_2$
" " ....Pref. "	$42^3/_4$	$44^1/_2$
Guyana Goud-Placer Maatschappij..Aand.	21	21
" " " ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata".Aand.	$79^1/_2$	$79^1/_2$
Mindrineti Goud-Expl. Maatsch. 1e serie A.	—	$6^1/_{16}$
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . "	—	—
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... "	12	12
" Oblig. 1e Hyp. 1901. 10 pCt...	$75^1/_4$	$75^1/_4$
dito dito Cert. v. Aand.	76	$73^3/_4$
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	8	$8^1/_2$
Noord Celebes Mijnbouw Mij....... "	25	23
Oost Borneo Maatschappij.......... "	36	$38^1/_2$
" " ....Pref. Aand.	75	75
Pagoeat Expl. Syndicaat...........Aand.	18	18
Redjang Lebong Mijnb.-Mij......... "	$410^1/_2$	$460^1/_2$
Singkep Tin Maatschappij.......... "	$92^3/_4$	90
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" "	$88^3/_4$	$87^7/_8$

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. September. 7	21
Suriname Mijnbouw Maatschappij...Aand.	—	—
Tjenako Steenk. Mij............... „		—
Handelsvereeniging Java .... „	$83^7/_8$	$89^{13}/_{16}$
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	117	112
Droogdok Mij. Tandjong-Priok......Aand.	175	175
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel, $4^1/_2$ pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij........Aand.	185	185
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	$102^1/_2$	$102^5/_8$
„ „ „ .... „ 4 „ 1902	$102^1/_2$	$102^5/_8$
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.............Aand.	218	215
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	103	102
„ „ 4e-8e serie .. $3^1/_2$ pCt.	$98^3/_4$	$98^1/_2$
„ „ 1896 ....Oblig. $2^1/_2$ pCt.	$88^3/_4$	$89^{15}/_{16}$
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	35	35
„ „ „ „ ...Oblig. $4^1/_2$ pCt.	$94^3/_8$	$94^1/_2$
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	18	$18^1/_4$
„ „ ....1e hyp. Obl. 5	—	82
Kediri Stoomtram Mij..............Aand.	109	109
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	100	100
Madoera Stoomtram Mij............Aand.	$20^3/_4$	$24^1/_4$
„ „ „ ..... Pref. Aand.	57	$56^7/_8$
„ „ „ ..... Oblig. 5	$103^1/_8$	$103^7/_8$
Malang Stoomtram Mij.............Aand.	59	59
„ „ „ ....Oblig.	90	90
Modjokerto „ „ ....Aand.	$23^7/_8$	$33^1/_4$
„ „ „ ....Cert. v. 4 pCt. Obl.	$85^1/_2$	$95^1/_2$
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	102	100
Oost-Java Stoomtram Mij............Aand.	$77^1/_2$	$79^1/_2$
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$92^1/_2$	$92^1/_2$
Pasoeroean „ „ ....Aand	$7^3/_4$	8
„ „ „ ....Obl. $4^1/_2$ pCt.	—	—
„ „ „ .... „ $4^1/_2$ „ 1901	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij............Aand.	—	24
„ „ „ ....Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij.......Aand.	145	146
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	101	$101^1/_8$
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	162	161
„ „ „ „ ......Oblig.	$101^5/_8$	$101^1/_2$
Serajoedal Stoomtram-Mij...........Aand.	$130^1/_8$	$130^1/_8$
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	19 Juli—1 Aug.	2—22 Augustus.
Javasche Bank	181½	181½—183
Certif Nederl. Handel-Mij	176—177½	175½—176
N. I. Escompto Mij	130	130—131½
Ned. Ind. Handelsbank	136½—137	134½—135
Koloniale Bank gew. aand	76	76
„ „ pref. aand	90	—
N. I. Hypotheekbank 4 pCt. pandbrieven	90½	—
Koninklijke Paketvaart Mij	166½—168	168
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	—	129—130
Handels-Verg. „Amsterdam"	—	158—161
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	67½	—
Mij. Onderlinge Hulp	—	67½
Java Veem	100	100
Ned. Ind. Spoorweg Mij	212	212—213
Deli Spoorweg Mij	180	180—182
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	143	143
Kediri „ „	107½	107—107½
Samarang-Cheribon „ „	163	163
Bat. Zee- & Brand-Ass.-Mij	90	—
Oost-Ind. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	40
Nederlandsche Lloyd	80	79
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	125	—
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	90
Kol. Zee- & Brand-Ass.- Mij	85	80
2de Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	75	70
Brand-Ass.-Mij. „de Oosterling"	—	95
Sam. Zee- & Brand-Ass.-Mij	82½	80
2de Sam. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	60
Brand Ass.--Mij. „de Merapi"	—	10
Brand-Ass.-Mij. Veritas	—	100
Brand-Ass. „Ardjoeno"	107½	—
Bataviaasch Prauwenveer	155	155
Nieuw Prauwenveer te Batavia	176½—177½	177
Nieuw Sam. Prauwenveer	195	—
Part. Prauwenveer te Soerabaja	155	—
Oost-Java Prauw-Mij	149	155
Mij. Suikerfabriek Tjoekir	—	225
Kina Mij. „Kertamanah"	—	150
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	175	175
„ „ „ Pasir Salam	132½	—
Ned. Ind. Telefoon Mij	212	212
Intercommunale Telefoon Mij	135	135
Preanger Telefoon Mij	100	100
New. Sing. dist. Water Ice Fcy. Lmtd.	133½—138½	133½
Bandoengsche Kinine Fabriek	150	150
N. I. Mijnb. Maatschappij (aandeelen)	8—10	11
„ „ „ (obligatiën)	75	75
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	111—128½	126½—131
„ „ „ (obligatiën)	127½—130	137½—140
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	359—372½	372½—374½
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	175—177½	175
„ „ „ (gew. aandeelen)	106—115	108—116

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

HANDEL MAATSCHAPPIJ HIN LIONG.

(*Javasche Courant van 1 Augustus 1905, No. 61*).

Zetel. Kediri.

Doel. Het handeldrijven in het algemeen, het beleggen en in leen verstrekken van gelden, het exploiteeren van onroerende goederen, het aangaan van- en deelen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal, het bebouwen en in cultuur brengen van gronden, het verkoopen van verkregen producten, het deelnemen in maatschappijen enz.

Kapitaal. *f* 12.000, verdeeld in 12 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Tan Tjin Tjiang voor 8 aandeelen, welke worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van een in de residentie Kediri gelegen perceel met daarin gedreven toko met inventaris enz., door Go Tiauw Siang voor 2 aandeelen, door Tan Hoo Tjhiang voor 2 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur: Tan Tjin Tjiang, 2 commissarissen: Go Tiauw Siang en Tan Hoo Tjiang.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan het reservefonds, de rest aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ EK LAM SAN.

(*Javasche Courant van 4 Augustus 1905, No. 62*).

Zetel. Batoor.

Doel. Het uitoefenen van daden van koophandel in het algemeen, het exploiteeren van landbouwondernemingen, zoowel op gronden met eenig zakelijk recht van het Gouvernement verkregen, dan wel op gehuurde gronden, het pachten van alle door het Gouvernement verpachte middelen; de exploitatie van djatiboschperceelen.

Kapitaal. *f* 620.000, verdeeld in 62 aandeelen van *f* 10.000, waarin wordt deelgenomen voor 42 stuks, waarvan wederom 20 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van Li Tji Siang's handelszaken te Batavia, enz., met inventaris, baten en lasten.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Li Tji Siang, 1 commissaris: Li Tik Seng.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds, daarna 5 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan den commissaris, 80 pCt. aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ LAWANG.

(*Javasche Courant van 8 Augustus 1905, No. 63*).

Zetel. Malang.

Doel. De exploitatie van de perceelen Wonosarie, Wonoagoeng en Petoeng Woeloeng, allen gelegen in het district Karanglo, afdeeling Malang, residentie Pasoeroean.

Kapitaal. *f* 90.000, verdeeld in 180 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer B. J. C. Verhey voor 150 aandeelen, welke geacht worden te zijn volgefourneerd door den inbreng van het erfpachtsrecht op bovengenoemde 3 perceelen; door den heer H. Elias voor 30 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur de heer B. J. C. Verhey, 1 commissaris de heer H. Elias.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan den directeur; 5 pCt. aan den commissaris; 10 pCt. aan den administrateur der onderneming; 10 pCt. aan het reservefonds; 65 pCt. aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ „GO TJONG YONG".

(*Javasche Courant van 8 Augustus 1905, No. 63*).

Zetel. Pandjoenan en Bodjonegoro.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, het koopen of op andere wijze verkrijgen van roerende en onroerende goederen en rechten, het exploiteeren van gronden, industrieele en landbouwondernemingen, het in leen verstrekken van gelden, het aan-

gaan van pacht-, aannemings-, leverings- en transport-contracten ten behoeve van het Gouvernement en van particulieren.

Kapitaal. *f* 18.000, verdeeld in 36 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door Go Tjong Yong voor 35 aandeelen, welke worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van alle door hem gedreven wordende handelszaken, met alle baten en lasten, alle hem toebehoorende onroerende goederen enz., door Go Tjing Tien voor 1 aandeel.

Bestuur. 1 directeur Go Tjong Yong, 1 commissaris Go Tjing Tien.

Winstverdeeling. De algemecne vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP PEWARTA SOERABAIA.
(*Javasche Courant van 11 Augustus 1905, No. 64*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De verdere uitgifte van het Maleische dagblad Pewarta Soerabaia; de uitgifte van eventueel meerdere dag- of week- dan wel andere bladen, het uitoefenen van het drukkersbedrijf in het algemeen.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 120 aandeelen van *f* 250, waarin wordt deelgenomen door The Kian Siang voor 12 aandeelen, welke worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het recht van uitgifte van genoemd dagblad enz., door Tjan Ien Ni voor 12 aandeelen.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

MAATSCHAPPIJ TOT VOORTZETTING DER ZAKEN CHAMOT EN WILSON.
(*Javasche Courant van 15 Augustus 1905, No. 65*).

Zetel. Bandoeng.

Doel. De overname en voortzetting der zaken te Bandoeng, gedreven onder den naam Chamot en Wilson; het drijven van handel in het algemeen, het exploiteeren van onroerende goederen, land- en nijverheidsondernemingen enz.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 400 aandeelen van *f* 250, verdeeld in 2 seriën A en B, voor serie A is deelgenomen door de heeren Chamot en Wilson, waartoe door hen wordt ingebracht de genoemde handelszaak met alle baten en lasten en de onroerende goederen te Tjimahi, terwijl de aandeelen serie B binnen 10 jaar geplaatst moeten zijn.

Bestuur. 2 directeuren de heeren A. H. Chamot en C. H. E. Wilson, 2 commissarissen de heeren E. A. Zeilinga en Jhr. N. J. Westpalm van Hoorn.

Winstverdeeling. Ten eerste 6 pCt. over de aandeelen serie A; van de rest zoo mogelijk 6 pCt. aan de houders der aandeelen serie A en B, van hetgeen dan nog overblijft 10 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan de directeuren, 3 pCt. aan elk der commissarissen, de rest aan de aandeelhouders.

HANDELSVEREENIGING BANDJERMASIN, VOORHEEN E. A. HILCKES.
(*Javasche Courant van 22 Augustus 1905, No. 67*).

Zetel. Bandjermasin.

Doel. Het voortzetten van de tot dusver te Bandjermasin gedreven handelszaak onder de firma E. A. Hilckes, en voorts in het algemeen, het drijven van koophandel, het verkrijgen in Nederlandsch-Indië van onroerende zaken in eigendom, huur, bruikleen, erfpachtsrecht van opstal, enz; het aanvragen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen van concessiën tot mijnontginning, het exploiteeren van zoodanige concessiën, en het vervreemden, inbrengen en exploiteeren van zulke vergunningen.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 2 seriën A en B elk van 100 aandeelen van *f* 1000, in welke eerste serie wordt deelgenomen door den heer E. A. Hilckes voor 99 aandeelen, welke aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van genoemde handelszaak, door den heer J. A. Harten voor 1 aandeel; de aandeelen serie B worden nog niet uitgegeven.

Bestuur. 1 directeur de heer E. A. Hilckes, 2 commissarissen de heeren J. A. Harten en W. M. Ernst.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan de commissarissen, van het resteerende vast te stellen 1 pCt. aan het reservefonds, de rest aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ SINGADJAJA.

(*Javasche Courant van 28 Augustus 1905, No. 69*).

Zetel. Tjiandjoer.

Doel. De ontginning en cultuur van gronden op Java (uitgezonderd de res. Soerakarta en Djokjakarta), het beplanten dier gronden ter verkrijging van koffie, thee, caoutchouc en andere producten, de bereiding, het transport en de verkoop der verkregen producten; het in eigendom, erfpacht, opstal, huur of op andere wijze verkrijgen van gronden en het verkoopen of vervreemden daarvan.

Kapitaal. *f* 35.000, verdeeld in 350 aandeelen van *f* 100, welke alle genomen zijn.

Bestuur. 3 leden van den raad van beheer de heeren Graaf R. de Kirgariou, J. de Groot en R. West.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan de aandeelhouders over het gestorte kapitaal, van de rest 15 pCt. aan de leden van den raad van beheer, 2½ pCt. aan de geëmployeerden, en van het overblijvende 50 pCt. aan de aandeelhouders en 50 pCt. aan de houders der oprichters aandeelen.

INDRAGIRI CULTUUR MAATSCHAPPIJ.

(*Staats-Courant van 12 September 1905, No. 213*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De aanleg en de exploitatie van landbouwondernemingen in Indië, uitgezonderd in de res. Soerakarta en Djokjakarta, de bewerking en bereiding van landbouwproducten, den handel in zulke producten en de uitoefening van andere handelszaken, scheepvaartbedrijf inbegrepen, welke den handel in landbouwproducten bevorderen.

Kapitaal. *f* 450.000, verdeeld in 450 aandeelen van *f* 1000, bestaande uit 300 aandeelen van den eersten en 150 aandeelen van den tweeden rang.

Inbreng. De 300 aandeelen van den eersten rang worden volgestort, terwijl de 150 aandeelen van den tweeden rang worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van een landconcessie op Sumatra enz.

Bestuur. 1 directeur de heer S. Schaeffer, 5 leden van den raad van commissarissen: de heeren A. de Bijll Nachenius, C. Koechlin, A. F. H. Laspe, A. U. von Mechel en F. Günther.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan het reservefonds, 5 pCt. dividend aan de houders van eerste rang aandeelen, 7½ pCt. aan het bestuur, de rest aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ KALI TAPAH.

(*Staats-Courant van 19 September 1905, No. 219*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren van reeds bestaande cultuurondernemingen of het in cultuur brengen van zoogenaamde woeste gronden.

Kapitaal. *f* 130.000, verdeeld in 650 aandeelen van *f* 200, waarin wordt deelgenomen door de Vereeniging voor houders van obligatiën ten laste van de Cultuur Maatschappij voor Java's Oosthoek voor 591 aandeelen, door de firma Waller & Plate voor 7 aandeelen, door de firma Deichmann & Vom Rath voor 30 aandeelen, welke alle worden geacht te zijn volgestort door de overdracht van respectievelijk 591 en 7 aandeelen, en de vordering van laatstgenoemde firma op de vennootschap.

Bestuur. Directie is de firma Waller & Plate.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan den vertegenwoordiger op Java, 10 pCt. aan den raad van commissarissen, 20 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan de houders der uitgegeven oprichtersaandeelen, 40 pCt. aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ PANGGOONGREDJO.
(*Staats-Courant van 19 September 1905, No. 219*).

Zetel. Den Haag.

Doel. De overname en verdere exploitatie der suikeronderneming Panggoongredjo, het aanplanten van riet en of andere gewassen, het koopen en verkoopen van producten.

Kapitaal. *f* 500.000, verdeeld in 1000 aandeelen van *f* 500, waarvan 500 stuks worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van 5 in de afdeeling Malang, residentie Pasoeroean gelegen perceelen, en het recht van opstal op een stuk grond in genoemde afdeeling.

Bestuur. 1 directeur de heer J. J. Doffegnies, 3 commissarissen: de heeren W. Schuurman, W. J. O. Verschueren, en M. Jüdell.

Winstverdeeling. Ten eerste een zeker pCt. aan het reservefonds, van de rest 90 pCt. aan de aandeelhouders, 4 pCt. aan den directeur, 6 pCt. aan de commissarissen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

KOLONIALE SPOORWEGEN IN SURINAME.

Vergelijkend overzicht van het aantal vervoerde passagiers en de hoeveelheid vrachtgoed, benevens de opbrengst van een en ander, gedurende de vier maanden, verloopen sedert de opening van het spoorwegverkeer:

	Passag.	Vrachtg.	Opbrengst.
Juli	16.949	199 ton.	*f* 4.054.32[5]
Juni	15.508	311.5 „	„ 4.194.87[5]
Mei	20.762	268.5 „	„ 5.174.16[5]
April*)	21.982	114.5 „	„ 6.122.42[5]

*) Hieronder ook begrepen 3 dagen in Maart.

(*O. W.*)

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Juli 1905.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (149.000)	*f*	53.000.—
Goederen, tonnen (91.000)	„	360.000.—
Verschillende ontvangsten	„	22.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	435.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	402.973.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	*f*	1.793.743.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	1.715.418.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	68.45
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	63.41
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	41.27
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	39.29

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (101.000)	*f*	35.000.—
Goederen, tonnen (14.000)	„	56.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	94.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	90.757.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	628.591.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	602.740.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	54.38
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	52.28
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	52.95
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	50.53

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (46.000)	*f*	3.000.—
Goederen, tonnen (20.000)	„	24.000.—
Verschillende ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	27.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	27.762.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	70.932.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	66.031.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	38.15
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	38.94
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	14.55
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	13.48

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (77.000)	*f*	12.000.—
Goederen, tonnen (11.000)	„	20.000.—
Verschillende ontvangsten	„	1.200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	33.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	34.742.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	138.571.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	152.703.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	22.79
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	23.84
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	13.91
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.25

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilom.).

Reizigers, aantal (26.000)	*f*	6.000.—
Goederen, tonnen (7.000)	„	22.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	28.400.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	2.416.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	99.799.—†
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	12.327.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	24.76
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	7.79*
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	14.24†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.79*

* Gemiddeld in exploitatie 10 K.M.

† „ „ „ 33 „

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (102.000)	*f*	25.000.—
Goederen, tonnen (21.000)	„	67.000.—
Verschillende ontvangsten	„	2.700.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	94.700.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	80.865.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	510.317.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	445.498.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	12.52
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	10.69
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	9.87
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	8.57

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Aug. 1905 ƒ 26.100 (voorl. opg.) tegen ƒ 25.064 (defin. opgave). Sedert 1 Jan. ƒ 146.791 (ten deele voorl. opg.) tegen ƒ 111.353.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Aug. 1905 ƒ 63.300 (voorl. opg.) tegen ƒ 63.323 (defin. opg.). Sedert 1 Jan. ƒ 242.257 (ten deele voorl. opg.) tegen ƒ 205.158.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Aug. 1905 ƒ 10.350 tegen ƒ 12.058; sedert 1 Jan. ƒ 83.850 tegen ƒ 90.385.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Aug. 1905 ƒ 29.800 tegen ƒ 28.385 in 1904. Opbrengst sedert 1 Juli 1905 ƒ 58.600 tegen ƒ 55.923 in 1904.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Aug. 1905 ƒ 24.134 tegen ƒ 22.520. Sedert 1 Jan. ƒ 99.752 tegen ƒ 84.574.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Aug. 1905 ƒ 21.176 tegen ƒ 16.223. Sedert 1 Jan. ƒ 94.941 tegen ƒ 80.215.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Aug. 1905	ƒ 151.800	ƒ 12.60	389
„ 1904	„ 157.300	„ 13.05	
Verschil minder	„ 5 500	„ 0.45	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Aug. 1905	„ 980.300	ƒ 10.35	389
1904 „ 31 „ 1904	„ 960.800	„ 10.10	
Verschil meer	„ 19.500	„ 0.25	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Aug. 1905	ƒ 18.700	ƒ 16.30	37
„ 1904	„ 18.300	„ 15.95	
Verschil meer	„ 400	„ 0.35	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Aug. 1905	„ 146.500	„ 16.30	37
1904 „ 31 „ 1904	„ 137.200	„ 15.20	
Verschil meer	„ 9.300	„ 1.10	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Aug. 1905	ƒ 23.600	ƒ 18.55	41
„ 1904	„ 19.500	„ 15.35	
Verschil meer	„ 4.100	„ 3.20	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Aug. 1905	„ 90.000	„ 9.05	41
1904 „ 31 „ 1904	„ 72.700	„ 7.25	
Verschil meer	„ 17.300	„ 1.80	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Aug. 1905	*f* 57.500	*f* 20.40	91
„ 1904	„ 56.700	„ 20.10	
Verschil meer	„ 800	„ 0.3	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Aug. 1905	„ 285.800	„ 12.90	91
1904 „ 31 „ 1904	„ 268.200	„ 12.10	
Verschil meer	„ 17.600	„ 0.80	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Aug. 1905	*f* 161.700	*f* 19.05	274
„ 1904	„ 167.000	„ 19.65	
Verschil minder	„ 5.300	„ 0.60	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Aug. 1905	„ 910.800	„ 13.70	274
1904 „ 31 „ 1904	„ 939.000	„ 14.05	
Verschil minder	„ 28.200	„ 0.35	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Aug. 1905	*f* 30.200	*f* 19.50	50
„ 1904	„ 25.300	„ 16.30	
Verschil meer	„ 4.900	„ 3.20	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Aug. 1905	„ 137.700	„ 11.35	50
1904 „ 31 „ 1904	„ 121.000	„ 9.90	
Verschil meer	„ 16.700	„ 1.45	

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1904.

Opbrengst Aug. 1905	*f* 95.000	tegen *f*	98.344	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 33.31	„ „	34.08	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 881.000	„ „	908.115	„ 1904.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	136 K.M.	in 1904.
Opbrengst Aug. 1905	*f* 33.000	„ *f*	27.463	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 6.86	„ „	6.51	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 275.000	„ „	171.453	„ 1904.

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 211 kilometers. Opbrengst Aug. 1905 *f* 36.000 (+ *f* 2000). Sedert 1 Jan. *f* 275.500 (+ *f* 51.000).

De „opheffing" van den Inlander in verband met recht en rechtspraak,

DOOR

Mr I. A. NEDERBURGH.

Er is in den laatsten tijd nog al eens gesproken over „inzinking", over „mindere welvaart" van den Inlander. Ik kan daarlaten in hoever het bestaan dier inzinking ten onrechte is aangenomen, zooals van andere zijde beweerd wordt, daar in elk geval de toestand nog genoeg te wenschen overlaat om met alle kracht naar verbetering te streven, en wel in de eerste plaats voor den Inlander, die er het slechtst aan toe is, misschien minder door eigen inzinking dan door verandering van het hem omgevende.

Zooals het eenvoudige hutje van de heide een treurig figuur maakt, wanneer er een stad met mooie huizen omheen gebouwd wordt, zoo moet de toestand van den Inlander, ook zonder te verergeren, wel minder gunstig uitkomen naarmate allengs op het deel der aarde, waar hij vroeger nagenoeg geïsoleerd was, de Europeesche en andere vreemdelingen in aantal toenemen, groote groepen vormen met hoogere levenseischen, groote ondernemingen vestigen en hun opvattingen doen gelden.

Ik bedoel niet dit als eenige oorzaak aan te geven van de mindere welvaart, — een betrekkelijk iets — maar wel volgt er m. i. uit, dat — ook zonder andere oorzaken — de toestand des Inlanders zou te wenschen overlaten door den loop der omstandigheden, zoolang niet een tegenwicht dier omstandigheden te zijnen bate werd gevonden. Wanneer men eenige eeuwen geleden den toestand in het welvarendste deel der wereld had bezien in het licht van onzen tijd, zou men dien geheel onvoldoende hebben gevonden; en als de inwoners van die streek zich toen hadden omgeven gezien door andere landen en menschen, als in onzen tijd, dan zouden ze ook niet meer tevreden zijn geweest, maar òf als behoudsmannen hun omgeving verwenscht hebben, omdat

deze zijn invloed doet gelden, òf voor zichzelven een gelijken toestand hebben verlangd, of wel: ze zouden zich van een en ander geen rekenschap hebben gegeven, maar de prooi zijn geworden van een onbestemd gevoel van onwelzijn, van gebrek aan welvaart.

Een dergelijk gevoel zal in de Inlandsche maatschappij meer en meer veld moeten winnen. Er zullen daar zeker velen zijn, die eer terug dan vooruit zouden willen; de meerderheid zal echter noch tot dit, noch tot het andere uiterste behooren, maar, zonder tot de ware oorzaken door te dringen, een onbestemd gevoel van onbehagelijkheid over zich krijgen.

Zoo er geen reden is om te spreken van inzinking, van achteruitgang, dan blijft 't dus toch de taak van het Gouvernement te zoeken naar het evenbedoeld tegenwicht, dat der Inlandsche bevolking een plaats moet verzekeren, passende in haar tegenwoordige omgeving, d. w. z. haar zoo goed mogelijk staande houden in de groote wereld, waarin zij is getrokken door het algemeen verkeer en door onze maatregelen.

Het is mijn doel niet de maatregelen aan te wijzen, die noodig zullen zijn om deze taak naar behooren te vervullen; ik zal mij bepalen tot eenige opmerkingen over het aandeel van recht en rechtspraak in het algemeene streven. Toch wil ik niet van de algemeenere beschouwingen tot dit onderwerp overgaan, vóór ik nog even de Indische anti-revolutionnairen (om ze zoo maar eens te noemen) heb besproken. Hun kracht vinden ze, onder meer, zeker hierin, dat personen, die geacht worden den Inlander en zijn behoeften het best te kennen, in hun gelederen staan. Ik bedoel in de eerste plaats vele ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur.

Een merkwaardig staaltje van den geest, die velen in dit korps bezielt, levert ons een stukje, dat de Controleur van het Binnenlandsch Bestuur H. T. Damsté schreef in *De Indische Gids* van Augustus 1905. Men heeft er maar den eersten regel van te lezen om al dadelijk een binnenlandschen bestuursman er uit te proeven:

„*Een stipte naleving van bepalingen is in Indië onmogelijk*". Iets verder: „In het binnenland moet er de hand mee worden geligt". — „Geen samenwerking tusschen Batavia en Binnenland" [1]).

Men beschouwe 't geen ik hier ga zeggen niet als uiting van

[1]) Men begrijpe de grief niet verkeerd; ze is niet, dat de mindere niet samenwerkt met de over hem gestelden, maar omgekeerd dat de meerdere niet met den mindere samenwerkt, niet ordonneert zooals deze zou willen.

B. b. is dikwijls naief!

ingenomenheid tegen een korps, dat ik in veel opzichten hoog schat, of als blijk van blindheid voor het juiste in vele grieven, die deze tolk van het Binnenlandsch Bestuur aanvoert. Al overdrijft de Heer Damsté, ik zal de laatste zijn om hem tegen te spreken, dat op de wetgeving voor Indië niet valt te roemen, en dat de rechtspraak, ook zooals deze daar in latere tijden is geregeld, niet aan alle billijke eischen voldoet. Laat ons zelfs aannemen, dat het Binnenlandsch Bestuur Indië heeft gered door al die verwenschte bepalingen niet-stipt (d. i. naar goeddunken) op te volgen. Hier volgt echter een bedenkelijke „maar" op: uit 't geen de Heer Damsté zegt, blijkt niet alleen dat de Indische wetgeving moet worden verbeterd, maar ook dat, *als* dit geschiedt, ambtenaren gelijk hij bij het Binnenlandsch Bestuur onbruikbaar worden, tenzij een geheel andere geest in hen vaart; want de beste bepalingen zijn niets waard, wanneer de eerste de beste Kontroleur of Aspirant er „de hand mee ligt", zooveel dit hem beter lijkt.

Aangenomen dat over Indië een Regeering staat, die nu eens wèl voor haar taak berekend is en nog beter dan zeker iemand weet, welke bepalingen goed zouden zijn, en er zulke maakt; dan zal zij, hoe vast besloten ook Indië's heil krachtig te bevorderen, daarmee even ver komen als een koetsier, die van zijn bok af nòg zooveel rechts of links aan de teugels trekken en met de zweep klappen moge.... zijn paard blijft onverstoord den weg volgen, dien het verkiest, zonder te bedenken, dat de koetsier van zijn verheven zetel verder zien kan, en dat hij het paard heeft ingespannen niet om het te volgen, maar om daar te komen, waar *hij* (koetsier) wil gaan.

Men zou, als de Heer Damsté den geest van zijn korps goed weergeeft, Indië kunnen vergelijken bij een keizerrijk in de middeleeuwen, verdeeld in leenen en onderleenen, waar de opperheer in veel opzichten niet meer dan schijngezag heeft en ieders wil slechts gevolgd wordt voor zoover degeen, die zijn gezag van hem afleidt, dich daarmee vereenigen kan. Het is natuurlijk zeer goed mogelijk, dat het dan hier of daar, zelfs dat het overal goed gaat, wanneer n.l. de kleinere heeren goeden wil en juist inzicht hebben; maar van den grooten heer (den „toemalompowa", om op Celebes te blijven), die slechts als bangmaker tegenover den kleinen man dient, hangt dit niet af. Het is duidelijk, dat bij zulk een gang van zaken het beste Opperbestuur en de voortreffelijkste Indische Regeering niet tot hun recht kunnen komen, al worden

wellicht de eventueele fouten der slechtere er wel eens door geneutraliseerd (of verergerd); en men verbaast zich, na dezen inkijk, er minder over als een hervorming of verbetering in Indië er slechts eene op 't papier is.

Bij het goede, dat de „Oost-Indische" doofheid voor „bepalingen" kan hebben opgeleverd, biedt ze nog een schaduwzijde aan: dat de wetgever het niet bemerkt, wanneer zijn bepalingen (als ze opgevolgd werden) verkeerd (zouden) werken en dus meent, dat ze voldoen. Wanneer dit lang voortduurt, zal hij zelfs in een groep feitelijk nooit toegepaste maatregelen en bepalingen, een door de ondervinding heilzaam gebleken beginsel gaan zien en daarop voortbouwen. Aan wie is deze vrucht van misleiding dan te danken?

Is de voorstelling van den geest bij het Binnenlandsch Bestuur, zooals we die door het stukje van den Heer Damsté krijgen, juist?

Generaliseeren zou verkeerd zijn; maar zij stemt wel overeen met den indruk, dien ik kreeg van meerdere ambtenaren van dat korps, welke ik nu gemakshalve maar als *de* ambtenaren van dat korps zal bespreken, zonder hiermee iets te willen zeggen van allen of van de meerderheid, maar alleen van een voorkomend type De door mij bedoelde ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur, vooral op de Buitenbezittingen, heeft over 't algemeen een hekel aan de bepalingen en zet zich met het grootste gemak over haar heen, wanneer hij geen gevaar loopt daardoor op te tornen tegen een of ander administratief raderwerk, zooals b. v. de fiscus er op nahoudt. Reeds als waarn. Aspirant-Kontroleur speelt hij graag voorzienigheid, gevoelt hij als 't ware een goddelijke roeping in zich om de hem toevertrouwde kudde aartsvaderlijk te hoeden en duldt hij slechts gezag boven of naast zich omdat 't niet anders kan, of uit eerbied voor 't geen hij eenmaal hoopt te worden. En dit niet uit eenig boos opzet, maar uit volle overtuiging: het is een traditie, die zich bij zijn intrede in het korps al van hem meester maakt, de „theorie" en al wat van de theoretische hoogere hand komt, gering te schatten en zichzelven ongeveer te gevoelen als een „schipper naast God".

Deskundigen....., nu ja, die zijn misschien elders dan in Indië (waar alles natuurlijk zoo heel anders is) op hun plaats; in theorie zijn ze uitstekend; maar in de Indische praktijk gaat niets boven het stelsel van „alles in één hand vereenigd"; die ééne hand doet beter, ook waar ze leek is, dan alle deskundigen bijeen. Dit is de

tradite van den oudere, die ook den jongere zeer goed afgaat.

Ik mag en kan niet beoordeelen aan wie de fout ligt: of het centrale gezag en de wetgever tegen alle waarschuwingen der practici in, altijd maar weer onuitvoerbare bepalingen hebben gemaakt en daardoor de uitvoerders genoodzaakt er de hand mee te lichten; of wel de mannen der praktijk geen kans hebben gezien den wetgever voldoende voor te lichten, misschien ook wel met te weinig nadruk hebben gewezen op de bezwaren en gevaren, aan de voor- of vastgestelde bepalingen verbonden. Om 't even; 't is mij niet te doen om te verwijten, maar om iets te konstateeren, dat bij eventueele hervormingsplannen hinderen kan.

Men zal wellicht vragen, wat recht en rechtspraak te maken hebben met de welvaart of inzinking der Inlandsche Maatschappij. Men is wellicht geneigd de welvaart te rekenen tot het gebied der ekonomie en de rechtspraak alleen daarbij te betrekken, wanneer zij zóó slecht is, dat de daaruit geboren onveiligheid of rechtsonzekerheid druk uitoefenen op het maatschappelijk welzijn. Geheel juist zou dit niet zijn. Toegegeven kan worden, dat de juridische kwesties bij dit vraagstuk meestal niet op den voorgrond treden; maar ze mogen toch ook niet verwaarloosd worden. Vooral wanneer er sprake is van achteruitgang (of gebrek aan vooruitgang) niet op eenig speciaal terrein, maar in 't algemeen in een geheele samenleving, is het zaak alle raderen van het maatschappelijk uurwerk na te zien. Dat in ons geval nog meer reden bestaat om het juridische element niet over 't hoofd te zien, blijkt wanneer men de bijzondere omstandigheden in 't oog neemt. Het is de slechtere toestand, niet van 't gansche land, maar van een deel der bevolking, die zorg baart. Dit deel, in zielental verreweg de meerderheid, is in vele opzichten beslist minder, inferieur. Is deze minderheid niet in zekeren zin gesanktioneerd in de wet? Berust de Indische wetgeving niet voor een goed deel op de onderscheiding in dezen zin van meerdere en mindere, en kan deze onderscheiding wellicht mede oorzaak zijn van den gedrukten toestand des Inlanders? Ziedaar al dadelijk gewichtige vragen, die met onze Indische wetgeving en het op haar berustende recht in onverbrekelijk verband staan.

Wil men welvaart des Inlanders, — niet betrekkelijke (vergeleken bij den vroegeren toestand onder de Inlandsche vorsten), maar zoo groot mogelijke welvaart — dan is zijn minderheid in zoo

menig opzicht zeker een groot struikelblok; en zijn wettelijke minderheid mag hier zeker wel naast de moreele of intellektueele genoemd worden. Dat aan de eerste niet plotseling een eind kan worden gemaakt, en dat, zelfs als dit geleidelijk plaats heeft, zich wel bezwaren zullen voordoen, wie zal 't tegenspreken? Maar mag een noodig werk worden uitgesteld, omdat er bezwaren bij zijn te overwinnen? M. i. niet. In beginsel zou ik het onderscheid willen zien afschaffen; de praktijk kon dan geleidelijk, zooveel doenlijk, hiermee in overeenstemming worden gebracht. Overhaasting moge daarbij niet gewenscht zijn; evenmin is het te verantwoorden niets te doen, onder een leus als van *Mr. Justus* (om nu eens iemand niet van het Binnenlandsch Bestuur aan te halen):

„Er bestaat nu eenmaal een verschil tusschen Europeaan en inlander, dat zich daarin uit, dat de eerste geschikt is om over den laatste te heerschen en de laatste om daarin te berusten." [1])

Dat het Nederlandsch gezag over den Inlander moet heerschen, zal ik de eerste zijn om toe te geven; zonder dat kan Nederland zijn schoone, maar moeilijke taak niet verrichten; maar de ongelijkheid der rassen, die „nu eenmaal bestaat", in de wet vast te leggen als een feit, waar niets aan te veranderen valt, is heel iets anders en staat gelijk met afzien van alle verbetering. Men verplaatse zich eens in het geval van iemand, die gedoemd is, hoezeer hij zich ook inspanne, mindere te blijven van anderen, al verdienen die 't ook nòg zoo weinig! Wanneer men de welvaart van den Inlander blijvend bevorderen wil, dan late men hem niet onder den druk van zulk een systeem, welks zwaarte eerst ten volle wordt beseft, wanneer men nagaat, dat tot de meerderen-quand-même o. a. behooren de steeds toenemende scharen van oneigenlijke Europeanen; personen, die ondanks (geheel of overwegend) niet-Europeesch bloed, tengevolge van erkenning, bekeering tot het Christendom, of gelijkstelling met Europeanen door den Gouverneur-Generaal, in den zin der wet Europeanen zijn. De achterstelling bij al dezen is een domper op de energie, die zulk een voornaam vereischte is om tot welvaart te geraken.

De principieele ongelijkheid, in Nederlandsch-Indië, tusschen Europeanen en Inlanders gaat gepaard met ongelijkheid van recht, die er wel niet uit voortgesproten is, maar toch ten nauwste mee

---

[1]) „Wettelijke regeling van den rechtstoestand der Inl. Christenen" enz., overgedrukt uit de *Javabode*; Batavia, H. M. van Dorp en Co., 1905. blz. 87.

samenhangt. Deze rechtsongelijkheid is eveneens in zekeren zin een hinderpaal voor de welvaart, ook van den Inlander. Hoewel de behoudslieden aan dit verschil, dat men overal elders zou afkeuren, voor Indië als aan een geloofsartikel vasthouden, behoeft 't geen betoog, dat zulk een algemeen en vèrstrekkend verschil van recht, als in Indië bestaat tusschen bijeenwonende personen, in hooge mate belemmerend moet zijn voor het algemeen verkeer en daardoor ook voor de welvaart. Bovendien is het een nagenoeg onoverkomelijke muur voor den zich ontwikkelenden Inlander, die geen vrede meer heeft met de primitieve begrippen en instellingen, waaraan hij om zijn afkomst onderworpen blijft. Zou om deze redenen eenheid van recht gewenscht zijn, om verschillende redenen kan deze wensch nog niet in vervulling gaan.

Vooreerst verschillen de ontwikkelingstoestanden in Indië te zeer. Naast streken, waar aanhoudend verkeer tusschen de rassen, het gemis aan een gemeen recht doet gevoelen en de Inlandsche adat verwatert, bestaan andere waar de adat nog onaangeroerd bleef; zoodat voor de bevolking in haar geheel de behoefte aan een ander, algemeen recht nog niet bestaat en de invoering daarvan niet geraden zou zijn.

Ware het anders, dan zou de vraag *wat* dan dat algemeene recht moet zijn een tweede moeilijkheid opleveren. Wil men zich tot een keuze uit het reeds bestaande bepalen, dan kan het antwoord slechts luiden: het thans voor de Europeanen geldende Nederlandsche recht; maar dit is ongeschikt voor de overwegend Inlandsche bevolking, al is het eenigszins gewijzigd voor de Indische behoeften der Europeanen. Door dit recht zou de Inlander van den wal in de sloot geraken.

Hoewel deze moeilijkheden niet gering zijn, lijkt het toch beter ook in deze aangelegenheid niet te dralen, maar tijdig den nieuwen weg te traceeren, waarlangs de wordende behoeften zonder schokken tot bevrediging kunnen geraken. Ik heb voor enkele jaren getracht een oplossing van dit vraagstuk aan te wijzen, waarbij alle dwang dengenen, die nog aan hun adat hechten, zou worden bespaard, geen vreemd, Europeesch recht zou worden opgedrongen en de nadeelen der nog voortbestaande rechtsverscheidenheid zouden worden opgeheven door de toepasselijkheid van het algemeene Indische recht in geval van botsing tusschen tweeërlei recht. Dat zulk een regeling niet op eens in haar geheel en niet in korten tijd tot stand zou kunnen komen, spreekt van zelf; evenzoo dat

er veel inspanning door zou worden geëischt; en wellicht zullen anderen een beter middel weten aan te geven om naar hetzelfde doel te streven, een betere bedding, waarheen de Indische adatbeekjes kunnen samenstroomen, om ten slotte één bevaarbaren, voor het algemeen verkeer geschikten stroom te vormen. Wanneer daarbij maar ondragelijke dwang voor de Inlandsche bevolking wordt vermeden en haar geen knellend, vreemd (Europeesch) rechtskleed wordt aangetrokken, zal ik gaarne met gedeeltelijke opoffering van eigen inzicht, mij daarbij aansluiten; maar, hoe dan ook, er zal moeten worden aangepakt om, nu het nog tijd is, langs geleidelijken weg een overgang voor te bereiden, die later slechts overhaast, ten koste van veel wringen en verwarring, zal kunnen tot stand komen.

Gold het voorgaande in de eerste plaats het Indische privaatrecht, ook op ander gebied kan de wetgeving van grooten invloed zijn op de welvaart. Ik laat nu verscheidene onderwerpen onaangeroerd, om nog slechts enkele grepen te doen in het meer beperkte gebied van het rechtswezen, en wijs dan in de eerste plaats op de politie-verordeningen (en bevelen). Ze raken schijnbaar het onbelangrijkste deel van het recht, dat echter voor de groote massa der bevolking van meer dadelijk belang is dan het overige strafrecht. Met dit laatste komen slechts weinigen in een aanraking, die zij in den regel hadden kunnen vermijden; maar met de politieverordeningen loopen allen gevaar wel eens in aanraking te komen, vooral wanneer die verordeningen door een rechter zonder hooger beroep in alle vrijheid kunnen worden toegepast en aangevuld uit onderhandsche bevelen en maatregelen. Het is hier weer de heilzame hand, waarin alles vereenigd is, maar die den justitiabele geducht kwellen kan. Zoo kan het politierecht in hooge mate hinderlijk zijn voor ondernemingsgeest en welvaart. Toch biedt de samenstelling der politie-verorderingen de slechtste waarborgen voor deugdelijkheid en de politie-rechtspraak de slechtste waarborgen voor haar juiste en verstandige toepassing; — alles voor zoover den Inlander betreft.

Ook het overige strafrecht in Indië (zelfs het nieuw ontworpene) kan niet gezegd worden aan alle billijke eischen te voldoen; in 't bijzonder heb ik hier 't oog op het straffenstelsel, dat een element van bederf is voor de maatschappij.

En dan de rechtspraak, de wijze waarop het recht zich doet

gelden. De politierechter is de eenige die wellicht genade vindt bij den Heer Damsté. Wanneer deze nu eenvoudig beweerd had, dat er groote gebreken kleven aan de nieuwere organisatie der overige rechtspraak voor Inlanders, zooals Mr. der Kinderen die in vele Buitenbezittingen invoerde naar het model van het op Java geldend Inlandsch Reglement, dan zou ik hem bijvallen. De regelingen voldoen lang niet in alle opzichten (het Inlandsch Reglement evenmin) en een passender formeel recht, zou zeker een der nuttigste hervormingen zijn, die men Indië kan schenken. Ook is het *mogelijk*, — ik kan het niet voldoende beoordeelen, — dat bovendien de uitvoering der bepalingen van formeel recht dikwijls te wenschen overlaat. Mijn persoonlijke overtuiging is echter, dat de Heer Damsté in zijn reeds aangehaald stukje wel eens overdrijft, of de schuld zoekt, waar ze niet is.

Zoo geeft de geachte schrijver een staatje, waaruit moet blijken, ten laste van den strafrechter (den door een rechtskundige voorgezeten Landraad), hoe gering de kans is dat voor een gepleegd misdrijf gestraft wordt in de Bergregentschappen van het Gouvernement Celebes en Oh. (naar ik meen de meest ordelooze onderafdeeling, die men zich in Gouvernementsgebied denken kan..... door de schuld van de rechterlijke ambtenaren?).

In dit staatje nu vinden we naast het aantal van verschillende *gepleegde* misdrijven, dat zeker naar verhouding ongehoord groot is, het aantal deswege uitgesproken veroordeelingen, dat ongehoord gering is; maar het is al even ongehoord de schuld dezer wanverhoudingen aan den rechter of aan de rechterlijke instellingen te geven. Het groot aantal gepleegde misdrijven wijst op onvoldoende preventieve politie, en ik durf er wat onder verwedden, dat wegens de meeste dier misdrijven niet eens een vervolging is ingesteld, omdat men den dader niet te pakken krijgen, wellicht niet eens te weten komen kon; terwijl de betrokken Landraadvoorzitter vermoedelijk een boekje zou kunnen opendoen over de redenen, waarom in de wèl vervolgde gevallen nogal eens moest worden vrijgesproken: geen of onbetrouwbaar bewijs, veelal tengevolge van een allergebrekkigste opsporing en (buiten de rechterlijke bemoeienis gelegen) instruktie. Niemand zal hiervan den Magistraat-bestuurder, die moet roeien met de riemen die hij heeft, een verwijt maken; maar het is toch wel wat vreemd, dat hij er den rechter een verwijt van maakt. Dit is overigens misschien te verklaren uit een nader te bespreken noot des Heeren D.

die er meer aan hecht dat er gestraft wordt, dan dat de schuldige gestraft wordt.

Maar genoeg over de inkonsekwenties in het betoog van dien schrijver. Ik geef toe, dat verbetering in elk geval gewenscht is: maar nu de richting, waarin hij haar wil zoeken? Wel.... „is het niet de eenvoudige en ideale manier, dat de Inlander zich en zijn geschillen geoordeeld ziet in een vergadering van de besten van zijn volk, gecontroleerd door den Europeeschen bestuurder?" Die zullen dan wel zorgen „de adat in de goede banen te leiden [1] en de Inlandsche maatschappij zich harmonisch te doen ontwikkelen". Men ziet 't: zoodra de Europeesche bestuurder maar in de plaats van den rechterlijken ambtenaar- en de vrijheid van inzicht in die der „bepalingen" is getreden, zal alles eenvoudig en ideaal worden; want het overige zou onveranderd blijven. De „besten des volks", eenige regels verder „hoofdenvergadering" genoemd, zijn ook thans de leden van de door den rechtskundige voorgezeten rechtbank (Landraad), en de voornaamsten dier hoofden (de regenten) worden een paar bladzijden vroeger aangeduid als opiumschuivers, voor wier arm „het richtzwaard wat zwaar" is.

De vormen van reehtspleging zouden „in hoofdzaak" (waarin dan niet?) moeten worden overgelaten aan het *beleid en gezond verstand* van den Europeeschen bestuursman; de vonnissen, kort maar krachtig, worden toegelicht in *„menschelijk proza"* (onmenschelijk = juridisch); en de herziening van dit voortreffelijk werk van „opiumschuivers" geleid door *het* gezond verstand, moet maar worden opgedragen aan een nòg idealeren rechter: het „Gewestelijk Bestuurshoofd", het gezondste verstand. Ziedaar de ééne hand, de eenheid waarnaar de Heer Damsté c. s. willen streven: de bestuursteugels en de strafzweep van één bok gehanteerd. 't Is in zijn soort een praktisch stelsel; maar — ik kan 't niet helpen — ik denk er telkens bij aan Rusland; en ik word nog huiveriger bij het lezen van een noot over veroordeeling en schuld, waarin we zien hoe het er met de veiligheid van verdachten, naar het systeem van den messias dezer ideale rechtspraak, zou uitzien. Met een benijdenswaardige vrijheid van geweten betoogt hij daar, dat het beginsel „beter tien schuldigen vrijgesproken dan één onschuldige

[1]) Ik vrees dat, als men den leider vroeg naar zijn kompas en naar ligging en richting dier banen, het antwoord vrij vaag zou luiden. 't Kompas? natuurlijk 't veel geprezen (en veel bezeten !) gezond verstand. Maar de richting?.... zou het niet wat varen op goed geluk worden?

veroordeeld" [1]) niet deugt, ja hoogst verderfelijk is *„in een land zonder preventieve politie"*; en de gedachte schijnt niet bij hem te zijn opgekomen: of het voor den Europeeschen bestuursman dan niet eer zaak is de preventieve politie, die zelfs in de Berg-regentschappen reeds voor tientallen jaren aan het Europeesch bestuur werd toevertrouwd, eindelijk eens in 't leven te roepen of (zoo ze er toch wel mocht zijn) te verbeteren of, zoo dit hem belet wordt, *hier*over te klagen, in plaats van de rechtspraak, die hem niet is opgedragen, te bedillen en nog te happen naar een nieuwe, ideale taak, terwijl hij de-politie-alleen reeds niet goed verduwen kan?

Heerlijk lot van dengeen, op wien eens verdenking mocht vallen in het ideale gewest, dat de Heer D. zich denkt. Hij zal zijn overgeleverd aan „beleid en gezond verstand" en (men zie de fraaie vergelijking in de noot) als een rotte appel worden bejegend, wanneer niet voldoende blijkt dat hij *niet* tot de rotten behoort [2]).

Ik heb enormen eerbied voor gezond verstand en wil niet betwisten, dat het wel wat meer kon worden gebruikt. Het is de zuurstof, die ook de rechter niet kan ontberen; maar zonder een meerderheid van stikstof (de door den Heer D. zoo verfoeide bepalingen, d. i. regelen) kan de rechtspraak toch ook niet leven, alleen van die zuurstof, of loopt ze althans groot gevaar tot verregaande willekeur te oxydeeren.

Tegen de tegenwoordige rechterlijke ambtenaren wordt aangevoerd, dat zij het volk, zijn taal, zeden en gewoonten (adat) zoo weinig kennen. Als zelf tot hun korps behoorende zou het mij wellicht niet passen hiertegen op te komen; maar ik moet toch waarschuwen tegen de opvatting, dat de bestuursambtenaren hen daarin zoozeer overtreffen. De veelvuldige overplaatsingen zouden al doen vermoeden, dat dit overdreven moet zijn, en wat ik er van zag heeft dit vermoeden bevestigd (behoudens gunstige uitzonderingen, natuurlijk, in beide korpsen). Bovendien stuit men bij de bestuursambtenaren weer op andere, niet geringe nadeelen: hun uit den aard der zaak onvolkomen onbevooroordeeldheid, hun gebrek aan oefening in deze zaken en — niet 't minst — hun

---

[1]) Een natuurlijk cum grano salis op te vatten beginsel; dat weet de Heer D. ook wel; wiskunstige, absolute zekerheid verkrijgt de rechter nooit; rechterlijke dwaling is nooit geheel uitgesloten, maar er moet toch zooveel mogelijk tegen gewaakt worden.

[2]) Van „menschelijk" gesproken.

gebrek aan tijd voor rechterlijke bezigheden. Ten minste, waar zulke bezigheden hun nog zijn of tijdelijk worden opgedragen, plegen zij interpellaties over gebrekkige afdoening daarvan te beantwoorden door een beroep op hun andere (hoofd-) bezigheden, waardoor de gelegenheid om dit bijbaantje goed waar te nemen hun zou ontbreken.

Op Zuid-Celebes heeft tot 1882 ten aanzien van de rechtspraak een toestand bestaan ongeveer zooals de Heer D. dien zou wenschen; en toen ik kort daarna in dat gewest werkzaam was, heb ik daarvan nog wel 't een en ander uit stukken en uit gesprekken van Inlanders leeren kennen; maar het was niet erg bemoedigend. De alomvattende hand doet meestal niets zelf. Zoo gaat het een Minister, een Gouverneur en ook een Assistent-Resident of Kontroleur; ze moeten kijken door de oogen, werken met de armen en oordeelen op 't advies van anderen, zonder alles nauwkeurig te kunnen nagaan. In rechtszaken, voor wier behandeling eigen, nauwgezet onderzoek en oordeel noodig zijn, kan zulk een vluchtige werkwijze geen goede vruchten dragen, maar slechts leiden tot geknoei, al heeft de van idealen droomende Kontroleur daar geen flauw vermoeden op.

Ik hoop door bovenstaande beschouwingen niet den indruk te hebben gemaakt te vechten voor personen, korpsen, of „bepalingen", want daar is 't mij niet om te doen. Wat mij betreft schaffe men de rechterlijke macht en alle „bepalingen" en instellingen af, wanneer het is om er iets beters voor in de plaats te stellen; maar het zou zonde en schande zijn terug te keeren tot toestanden, die — zoo ze in hun tijd goed zijn geweest — thans in elk geval een belemmering zouden opleveren voor ontwikkeling en welvaart!

Tot mijn verbazing komt de heer Damsté na de aanprijzing van de alleenheilbrengende bestuurders-albemoeienis opeens voor den dag met een nòg hooger ideaal, dat ons van het, eerst niet recht begrepen opschrift „Macht, Recht *en Sabel*" de verklaring geeft:

„*Volledig militair bestuur over het geheele gewest ware natuurlijk de ideale toestand*," zegt hij.

Het ontbreekt mij geenszins aan waardeering voor onze kranige militaire macht; maar hierover heb ik toch verbaasd gestaan. De militaire macht, bestemd om verzet te breken, heeft in geval van oorlog of opstand een landstreek tot een zóó normalen, of daartoe naderenden toestand te brengen, dat zij aan het gewone bestuur

kan worden afgeleverd [1]); zij is een voortreffelijk dwangmiddel voor uiterste gevallen; zij kan in een land als Atjeh, dat helaas nog niet tot kalmte is gekomen, nog steeds het eenige bruikbare bestuursmiddel zijn; maar dat zij voor het gewest, waarover de Heer Damsté handelt, door dezen het ideale bestuur wordt geacht, moet ons ten zeerste treffen. Moeten we aannemen, dat de ééne hand, waarin tot 1882 nagenoeg alles en na dien weinig minder vereenigd was, onmachtig is gewest een normalen toestand te handhaven of allengs in 't leven te roepen, en dat de Heer D. zijn aanval doet op de rechterlijke macht, die ongeschikt zou zijn, op 't oogenblik dat hij zelf wegens onmacht zou willen abdiceeren? — Zoo dit het geval is, dan aanvaarde de gewapende macht zoo gauw mogelijk de taak het terrein te effenen voor een normaal bestuur; maar een ideaal kan ik in dat militaire optreden niet zien; hoogstens een noodzakelijk kwaad, dat op den duur niet bevorderlijk kan zijn aan de welvaart en den vooruitgang.

Ik heb in dit stukje geen bepaalde voorstellen tot verbetering gedaan. Het was hier de plaats niet om mijn elders [2]) medegedeelde zienswijze te herhalen of nader toe te lichten en mijn doel was dan ook alleen te waarschuwen tegen reaktie en aan te sporen tot aktie, en wel tot eene, die rekening houdt met de veranderde toestanden en behoeften, en met hetgeen zich daaruit nog zal moeten ontwikkelen. Laat ons de verbeteringen, die ook op 't gebied der rechtspraak zeker noodig zijn, niet zoeken in een schrede achterwaarts, in terugkeer tot een primitieveren toestand. Het is zeker moeilijk zonder daartoe terug te keeren iets eenvoudigers uit te denken, dat ook niet te hooge eischen stelt aan de finantieele draagkracht der bevolking; maar geen moeite mag ons afschrikken. Die zoekt zal vinden, ... als hij zich maar niet blind staart in ééne richting.

Is onze fout bij het zoeken niet, dat we te angstvallig turen uitsluitend op Nederlandsche modellen, niet alleen omdat art. 75 R. R. dit schijnt voor te schrijven, maar ook omdat daarin een wijs beginsel van koloniaal beleid wordt gezien? Ik ben daar

---

[1]) Natuurlijk wil ik niet ontkennen, dat er officieren kunnen zijn, die door bizonderen aanleg (buiten hun militaire verdiensten) bij het normale bestuur op hun plaats zouden zijn; maar dit is heel iets anders dan het „volledig militair bestuur", dat de Heer D. bedoelt.

[2]) O. a. in een verhandeling „Eenheid of meerheid van recht voor Ned.-Indië".

reeds meermalen tegen opgekomen, maar kan niet nalaten nogmaals te waarschuwen tegen deze volgmethode, die den Indischen wetgevers alle oorspronkelijkheid verbiedt en hen noodzaakt op eerbiedigen afstand achter den Nederlandschen wetgever, met al zijn deugden en gebreken, aan te komen.

Wanneer het moeielijk is goede regelingen voor Indië te treffen, dan worde die moeilijkheid niet nog vergroot door den ontwerper in zijn keuze te beperken. Laat hem volle vrijheid om ook in den vreemde (en in Indië zelf!) ter markt te gaan, om uit alle oorden het geschiktste bijeen te zoeken, — ja verplicht hem daartoe, — ten einde uit dien voorraad een bij de bestaande behoeften passend geheel samen te voegen; dan zal hij iets kunnen leveren, dat wellicht minder nationaal zal zijn, in bekrompen zin, maar toch onze natie als goede voogdesse tot eer moet strekken.

Waarom aarzelt men in deze den eisch van zooveel mogelijke gelijkvormigheid tusschen moederland en kolonie prijs te geven? Houdt men in Indië niet een onderscheid naar het ras, een ongelijkheid voor de wet in stand, die tegen alle Nederlandsche begrippen indruischt, die een schrille tegenstelling vormt met het vasthouden aan een overeenstemming in veel ondergeschiktere zaken?

Deze tegenstelling op zich zelve maakt het vasthouden zóó belachelijk, dat geen argumenten er tegen opwegen kunnen.

DEN HAAG, 12 Augustus 1905.

Het Boschbeheer in Nederlandsch-Indië,

DOOR

E. van de ROEMER.

Oud-Inspecteur van het Boschwezen in N.-I.

Reeds meermalen is over het boschbeheer in Indië ook in dit tijdschrift de pen gevoerd, maar de belangrijkheid van dit onderwerp doet mij met vertrouwen nogmaals de aandacht inroepen van het publiek en vooral van hen die geroepen zijn de wijze waarop het boschbeheer wordt gevoerd te controleeren en al dan niet goed te keuren.

In de Maart- t/m Juli-afleveringen 1894 van dit tijdschrift is een artikel verschenen van de hand van den toenmaligen houtvester A. E. J. Bruinsma, welk artikel thans nog wordt beschouwd als een basis voor alle berekeningen het boschbeheer betreffende.

Daarbij werd een opbrengst der Javaansche djatibosschen aangenomen van 35 M^3. per H. A., bij een omloopstijd van 100 jaar en een aangenomen oppervlakte van 625.000 H. A., dus een jaarlijksche aankap gevende van 225.000 M^3.

De oud-inspecteur van het boschwezen, Cordes, waarschuwde reeds dadelijk dat dit resultaat niet te bereiken zou zijn. Die waarschuwing werd niet alleen in den wind geslagen, maar de schrijver werd in een open brief, onderteekend door eenige boschambtenaren, de bevoegdheid ontzegd, nog verder in zaken het boschbeheer betreffende, zijn stem te doen hooren.

Tot mijn spijt moet ik erkennen dezen brief mede geteekend te hebben, terwijl het mij thans duidelijk is, dat de heer Cordes in vele opzichten juist gezien heeft. Java's djatibosschen kunnen zonder roofbouw te plegen dat kwantum jaarlijks niet opbrengen.

Door de leiders der bovengenoemde beweging werd echter steeds in de eenmaal ingeslagen richting voortgegaan en de reorganisatie van het boschwezen in 1897 ook daarop gebaseerd.

Uitbreiding van het corps boschambtenaren, gemotiveerd door de voorgespiegelde hooge opbrengst, was en is nog de leus.

Alles wordt in het werk gesteld om de oogenblikkelijke opbrengsten te verhoogen, zooveel mogelijk eigen exploitatie met plaatselijken verkoop in het klein, ten einde per eenheid een hoogen marktprijs te krijgen en de groote kosten aan personeel en inrichting besteed te kunnen dekken.

Wordt op deze wijze voortgegaan, dan zullen wij krijgen het thans nagestreefde ideaal: „de houthandel in handen van het gouvernement met plaatselijk hooge opbrengsten, maar verder geen afzet voor ons hout, tenzij ook een ambtelijke handelsstand in het leven worde geroepen, daar de technische beheerders toch zeker niet de eischen van de houtmarkt uit de resultaten van hunne plaatselijke venduties zullen kunnen leeren kennen".

Het is voor elk boschambtenaar, in de Duitsche school opgevoed, een hard gelag, een gedeelte van zijn taak uit handen te moeten geven, de exploitatie niet geheel te kunnen voeren, zooals de boschtoestand het zou eischen.

Zoolang echter Java om de volle productie zijner bosschen te plaatsen, moet exporteeren, zal de exploitatie zich moeten regelen naar de eischen van de markt en zal dus de houthandelaar invloed moeten hebben op de wijze van exploitatie, hetzij door ze zelf uit te voeren, hetzij door hem een vast product te verzekeren in den vorm zooals zulks voor den afzet noodig is.

Wie daarbij het hout zal kappen en vervoeren is van ondergeschikt belang.

Dat het boschwezen die werkzaamheden in hun geheelen omvang nog niet uitvoeren kan is voldoende bekend.

Ook bij de doorvoering van het thans gevolgde systeem zal dus de particuliere industrie nog lange jaren onmisbaar zijn bij de exploitatie.

Later kunnen wij ze niet missen voor den afzet van het hout; laat er dus voor gezorgd worden dat die industrie in de overgangsperiode niet worde doodgedrukt, maar geef aan den hout-groothandelaar het geheele product in handen en trachte niet overal kleine voordeeltjes te behalen door als kleinhandelaar op te treden.

Die weg wordt echter thans niet gevolgd, de voordeelen van den kleinhandel kunnen blijkbaar niet worden gemist om de hooge kosten voor inrichting en personeel besteed goed te maken

Telkens wordt het personeel meer met exploitatie en de daaraan

verbonden verkoop belast en hoewel telkens vermeerdering daarvan heeft plaats gevonden, komt er toch weer personeel te kort.

Zooals het wordt voorgesteld, kan die vermeerdering geen kwaad, alle uitgaven worden door vermeerderde exploitatiewinst gedekt, de wel wat dure inrichting zorgt er voor dat het geheele bedrijf vast en duurzaam geregeld wordt.

Hoe angstwekkend het bedrag voor tractementen en pensioenen ook moge stijgen, het bedrijfsplan is de vaste basis, waardoor ons de altijd wederkeerende inkomsten tot dekking dier uitgaven gewaarborgd wordt. Gaan wij nu aan de hand van de daaromtrent gepubliceerde cijfers eens na hoe het er met die stabiliteit uitziet en houdt men daarbij in het oog dat die cijfers juist gepubliceerd zijn om de vastheid van het bedrijf aan te toonen, dan krijgen wij van de heele bedrijfsregeling geen hoogen dunk.

In het verslag van den dienst van het Boschwezen in N.-I. over 1902 is een extract gepubliceerd van het voorloopig bedrijfsplan van het boschdistrict Kedewan, loopende over de jaren 1902 t/m. 1911.

Men schrijft daarin op pag. 14:

„De maximale kapvlakte gedurende de 1e periode zoude mogen bedragen: 21130/8 = 2641 H.A„ doch verschillende omstandigheden doen het *niet* raadzaam voorkomen om zoover te gaan".

Hier neemt men dus de geheele vlakte in beschouwing. In het vervolg echter gaat men de vlakten van ieder der boschklassen A_1, A_2, B, C, D en E [1]) afzonderlijk beschouwen, en vergeet daardoor dat „het niet raadzaam was" de kapvlakte der 1e periode op 21130/8 te brengen.

Want: uit het vervolg der toelichting concludeert men tot een kapvlakte van 2425 H.A. van de klassen A_2, B, C, D en E te zamen, dus zonder de klasse A_1, maar slechts rekenende met een totale, voor exploitatie in aanmerking komende, vlakte van 17962 H.A.

---

[1]) Onder boschklassen wordt verstaan:

A_1 open plekken, mislukte verjongingen, onproductief gedevasteerd djatibosch en niet exploiteerbaar wildhoutbosch in sleuven;

A_2 gedevasteerd djatibosch waarvan nog opbrengst is te verwachten;

B in vroeger tijden geëxploiteerd bosch, waarvan de natuurlijke verjonging is geslaagd;

C culturen;

D oorspronkelijk bosch dat ongeschikt wordt geacht voor leegkapping;

E oorspronkelijk bosch bestemd voor leegkapping.

Van deze 17962 H.A. zou dus de maximale kapvlakte voor de eerste periode slechts 17962/8 = 2245 H.A. mogen zijn.

Men overschrijdt dus nu het te voren als niet raadzaam gequalificeerde maximum met 180 H.A. of met ruim 8$^0/_0$, waardoor men in strijd met de bedoeling van art. 14 sub 1e van het boschdienstreglement niet een 80 jarigen omloop, maar een 74 jarigen omloop heeft voor dit deel van het boschdistrict.

Echter, men heeft de zaak, onbewust of zeer handig, gemaskeerd door vooropplaatsing van de totale boschoppervlakte en het hier niet vermelden van de vlakte waarop de eigenlijke kapvlakte is gebaseerd.

In de Nota van Toelichting, die aan het geheele plan vooraf gaat, (pag. 7), vermeldt men dat die klasse A_1 buiten beschouwing zal blijven voor de bepaling der kapvlakte. A la bonheur! In Duitschland zou men zeggen dat men er een afzonderlijke „Betriebsklasse" van wil maken. Maar dan behoort dat ook consequent te geschieden, en deze klasse ook buiten beschouwing te blijven bij de berekening van de, volgens het Dienstreglement toegelaten, maximale kapvlakte op pag. 14.

De tirade aan het slot van die Toelichting op pag. 14 „d. i. 216 H.A minder dan het $^1/_8$ van het gezamenlijk areaal" is òf een domme vergissing òf het is bedrog.

Want telt men de tot verjonging aangewezen vlakte van klasse A_1 ad 1370 H.A. (pag. 7) bij de kapvlakte, evenals dit gedaan is met de geheele klasse in den aanhef van de Toelichting op pag. 14, dan komt men tot een totale kapvlakte van 3795 H.A. d. i. 1154 H.A. meer dan $^1/_8$ van het gezamenlijke areaal of een omloop van 55 jaar.

Indien men doorgaat en dit is toch wel de bedoeling en beteekenis van een bedrijfsplan, met in ieder van de eerstvolgende 5 perioden 2000 H.A. van klasse E, en ruim 400 H.A. van klasse A_2 te kappen, en nadat de 1694 H.A. van die laatste klasse op zijn (d. i. dus na de vierde periode), een daaraan massa evenredige vlakte aan E toevoegt, dan heeft men na 5 perioden van E niet veel meer dan 1500 H.A. over en moet dus in 1952 aanvangen met de klassen D en B en in 1962 met de klasse C d. z. de culturen van thans.

Van die klasse C zijn nu 204 H.A. één jaar oud, 211 H.A. twee jaar, 207 H.A. drie jaar, 224 H.A. vier jaar, 187 H.A. vijf jaar,

41 H.A. zes jaar, 43 H.A. zeven jaar, 38 H.A. acht jaar, — H.A. negen jaar en 80 H.A. tien jaar oud. Te zamen geeft dit een vlakte van 1235 H.A. van gemiddeld 3 jaar oud in 1902 (Karanganjar, Kaligedé, Tawaran en laatste jaarperceel van Ngleboer). Verder komen de jaarperceelen van Ngleboer en Baijangan met 80, 80, 80, 80, 80, 74, 76, 86, 94 H.A. van resp. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 jaar oud.

De klasse C moet dus worden gerekend te bestaan op het oogenblik waarop het bedrijfsplan aanvangt, d. i. het begin van het jaar 1902, uit 1235 H.A. driejarig bosch en 745 H.A. zestienjarig bosch.

In de jaren 1966 en 1979 zullen die bosschen dus op zijn allervroegst kapbaar zijn, d. i. dus resp. in de zevende en achtste periode. Aan het begin der zevende periode heeft men echter alle kapbare bosschen reeds verbruikt.

Te verwachten dat de houtproductie van deze cultuurbosschen zooveel grooter zal zijn dan die van de natuurbosschen, dat men met een vlakte van 745 H.A. dezelfde massa verkrijgt als van 2000 H.A. der klasse E plus 425 H.A. der klasse A_2 is natuurlijk dwaasheid en kan zelfs de steller van de nota op pag. 14, hoewel hij zegt: „met grond (welken?) te verwachten dat de houtproductie per H.A. in deze cultuurbosschen belangrijk grooter zal zijn dan in de tegenwoordige kapbare bosschen" niet verwachten.

Ik meen dat de overschrijding van de maximale kapvlakte hier is toe te schrijven aan de zucht tot het verkrijgen van grootere opbrengsten, dan een solied bedrijf hier kan geven, en dit kan niet anders genoemd worden dan een speculatie op de toekomst „Après nous le déluge"!

De overschrijding van de maximale kapvlakte is hier nog niet groot, 8 %, en men zou in zoover kunnen zeggen, van te weinig beteekenis om er de aandacht op te vestigen, want in andere boschdistricten zal wel wat minder dan de maximale kapvlakte worden gekapt, maar:

1°. Wie weet op dit oogenblik iets van een djati-omloop af? Is het niet reeds speculatie te noemen, ook al was overigens de berekening juist, om hier een omloop voor het geheele areaal van 80 jaar aan te nemen?

2°. Wie zegt dat het 80 jarige djatihout al die goede eigenschappen zal blijven vertoonen, die thans in het oude hout zoo

hoog worden geschat en aan het Java-teak een eervolle plaats op de wereldmarkt hebben doen inruimen?

3°. Men heeft de 1920 H.A. van de klasse C zonder meer aangenomen als gesloten cultuurbosch, terwijl daarvan bijna $^2/_3$ bestaat uit gemiddeld driejarig plantsoen, maar hoeveel hiervan afvalt bij een her-taxatie, over eenige tientallen van jaren, daarvan kan men nu niets voorzien. Nu kan men dan later de periodieke kapvlakte wel weer wijzigen, maar dan was zulk een omstandig bedrijfsplan niet noodig geweest.

4°. Waar blijft het principe van een duurzaam bedrijf als men begint met af te wijken van het bepaalde in het Dienstreglement omtrent die duurzaamheid, zonder dat zelf getracht is daarvoor eenig argument aan te voeren.

In hetzelfde verslag over 1902 is ook gepubliceerd een extract uit het definitieve bedrijfsplan der houtvesterij Toeder over de periode 1902/1911.

De berekening der kapvlakte staat in hoofdstuk IX en X op pag. 78 t/m 82 van het bovengenoemde extract.

Een bijzonder ingewikkeld betoog, dat aanleiding kan geven tot allerlei verwarring, leert dat er in Toeder behalve de zuivering van het gewone dood- en omverliggend hout niet minder dan vijf soorten van aankap zullen zijn n. l.

1°. Leeg (of kaal) kap over 458 H.A.;

2°. Leeg (of kaal) kap van 37 H.A. sleufoppervlakte.

Deze sleuven zijn vroeger gerooid, maar het hout is blijven liggen en opgenomen in de houtmassa-berekening van dit bedrijfsplan;

3°. Uitkap in bijna 44 H.A., niet voor kaalkap geschikt bosch;

4°. Uitkap van een niet nader aangegeven vlakte natuurlijke verjongingen (de geheele beschikbare vlakte bedraagt daarvan 446 H.A.) De opbrengst daarvan wordt in deze periode geschat op 2205 M^3. Deze aankap heet nu eens verjongingsaankap, dan weer uitkap van overoude stammen, dan weer uitkap alleen;

5°. Aankap bij wijze van cultuurmaatregel in 160 H.A. van het totaal gedevasteerde bosch, niet in het kapplan opgenomen. doch alleen in het cultuurplan.

De boschoppervlakte van Toeder is als volgt:

44 H.A. bosch dat niet mag worden kaalgekapt

1299 H.A. plantsoen,

1743 H.A. natuurbosch (hierbij niet inbegrepen de totaal gedevasteerde bosschen).
446 H.A. bosch voor verjongingsaankap aangewezen.
263 H.A. open plekken, wildhoutbosch en sleufoppervlak.
268 H.A. totaal gedevasteerd bosch.

Van de 1299 H.A. plantsoen bestaat 130 H.A. uit meer dan 30 jarige culturen, en 1169 H.A. uit culturen die thans 0—30 jaar zijn.

Is de leeftijds-klassenverhouding van deze 1169 H.A. normaal, dan bestaat dit oppervlak uit 389 H.A. één-jarig, 389 H.A. tweejarig enz., 390 H.A. 29-jarig en 390 H.A. 30-jarig plantsoen. Omtrent de ware verhouding vindt men in het extract bedrijfsplan geen opgave. Deze 1169 H.A. heeft men op pag. 78 (onderaan) bestemd voor de laatste drie perioden. In het geval dat de ouderdomsklassenverhouding normaal is, kapt men in deze laatste drie perioden ieder jaar 390 (389) H.A. 80-jarig bosch. Is de verdeeling dezer ouderdomsklassen echter niet precies normaal — en dit is het meest waarschijnlijk — maar zijn de oudste plantsoenen *kleiner* dan de jongeren, dan kapt men in de laatste drie perioden cultuurhout dat jonger is dan 80 jaar. Dat de abnormaliteit in deze richting en niet andersom zal zijn, daarvoor pleit het feit, dat de eerste dertien plantsoenen bestaan uit natuurlijke verjongingen, die in het jaar 1867 zijn aangevangen (de oudere dan 30 jaar rekenen niet in deze drie perioden, maar nog in de 5e meê).

De gemiddelde leeftijd van zulke verjongingen is altijd veel lager dan aangegeven wordt door het jaar van het begin der verjongingen. Maar bovendien heeft het cultiveeren van 1880/84 stil gestaan (zie pag. 15 v. h. extract). Die lacune heeft een abnormaliteit der ouderdomsklassenverhouding in de boven aangegeven richting ten gevolge.

Noemt men dus de veronderstelling, dat in de culturen een kleinere vlakte dezelfde massa zal opleveren als een grootere vlakte natuurbosch „niet gewaagd" (pag. 78 onderaan), indien jongere dan 80-jarige cultuurbosschen ter kap komen is die veronderstelling wel gewaagd. Door deze 1169 H.A. uitsluitend, al dadelijk, voor de laatste drie perioden te bestemmen, maakt men een begin met de overschrijding van de reglementaire maximale kapvlakte.

Hierbij blijft het echter niet. Men gaat nog verder.

Het overige boschareaal bestaat uit 2764 H.A. natuurbosch, waarvan 44 H.A. (uitkapsysteem) een afzonderlijke regeling van

den kap heeft, 323 H.A. als totaal gedevasteerd bosch (incl. de open plekken, zie pag. 79 tweede alinea) niet mederekent voor de regeling van de kap, omdat het „een verandering" zal ondergaan.. Verder telt daarvoor niet meê 85 H.A. blijvend niet bosch (sleufoppervlakte), en 122 H A. wildhoutbosch, waarbinnen men geen andere aankap heeft geprojecteerd dan een verbeteringsaankap (karet, mahony), zoodat die in analogie met het gedevasteerde areaal en dat van de open plekken ook niet mede in beschouwing komt voor de vaststelling der periodieke kapvlakte.

Er blijft alzoo in het geheel 2299 H.A. over voor deze berekening.

De reglementaire maximumkapvlakte, indien men nu geen rekening houdt met de laatste drie perioden, bedraagt alzoo: 2290/5 = 458 H.A.

De werkelijke kapvlakte sub. 1 opgegeven ad 458 H.A. kaalkap is dus *juist* zoo groot als dit maximum, maar bedraagt ten opzichte van het *geheel*

(2290 + 1299): 8 = 449 H.A.

d. i. 9 H.A. of 5 % te veel.

Evenwel — indien men nu afziet van de sleufoppervlakte ad 37 H.A. omdat dit niet bosch wordt — is er nog de zoogenaamde verjongings-aankap, die in drie jaren zal plaats hebben in een niet nader aangegeven vlakte (zie pag. 82). Het gaat echter niet aan deze vlakte bij de berekening van de periodieke kapvlakte te negeeren.

Indien men het geheele boschdistrict nu eens zoo behandelde, zou men dan moeten zeggen dat er geen periodieke kapvlakte was?

Het middel is te eenvoudig en te doorzichtig om een overschrijding van de reglementaire maximale kapvlakte te verbergen.

Indien alle de uit te kappen boomen bijéén stonden, hoeveel zou dan de kaalkapvlakte daarvan bedragen?

De benadering daarvan volgt hieronder:

De houtmassa van den kaalkap van 458 H.A. djatibosch wordt in dit plan geraamd op 15289 M^3. d. i. gemiddeld ruim 33 M^3. per H.A. De houtmassa uit den verjongingsaankap te verkrijgen wordt geschat op 2205 M^3. Aannemende dat deze opstand van dezelfde kwaliteit is als de geheel om te kappen opstand, dan zou deze verjongingsaankap gelijk staan met een kaalkapvlakte van 2205/33 = 67 H.A.

Behalve dus dat de reglementaire maximale kapvlakte reeds met 5 pCt. overschreden wordt, door een nog niet gemotiveerde

onderstelling omtrent 80 jarige plantsoenen, van welke aanwezige uitgestrektheid buitendien de ouderdomsklasseverhouding niet nader is onderzocht, vertegenwoordigt deze verjongingsaankap, geassimileerd aan 67 H.A. kaalkap, nog een overschrijding daarvan van 15 pCt. d.i. te zamen 20 pCt.

De zucht om meer uit de houtvesterij Toeder te halen dan de boschtoestand kan geven, manifesteert zich ook hier weer.

Er is geen enkele andere reden aan te geven waarom men anders niet alleen wederom precies den hoogsten omloop aanneemt, die is toegestaan, maar zelfs de reglementaire maximale kapvlakte nog niet een belangrijke uitgestrektheid, minstens 20 pCt. overschrijdt.

Gaan we nu verder na, voor zoover zulks uit de gepubliceerde verslagen mogelijk is, hoeveel er voor de inrichtingswerkzaamheden, bedoeld sub. 4, 5 en 6 van art. 16 van het dienstreglement, is besteed en met welke resultaten.

1°. Tegal Cheribon.

Uitgaven in 1900: Fl 237. — 1901 Fl. 7546. — 1902 Fl. 8455 en 1903 Fl. 19274; te zamen 1900/1903..... Fl. 35512.

De houtvesterij Margasari ligt in Tegal, met de werkzaamheden, bovenbedoeld, werd aangevangen in het jaar 1900 en het bedrijfsplan werd voltooid in het jaar 1903. Er werd in die jaren alleen in Margasari gewerkt, behalve in 1903 toen voor de houtvesterij Oost-Tegal Fl. 6550 werd uitgegeven.

Margasari kostte alzoo aan inrichting 35512 — 6550 = Fl. 28962.

Er zijn daar door de inrichting aan sleuven aangelegd in

1901	35 K.M.	
1902	35 „	
1903	7 „	
te zamen	77 K.M.	voor Fl. 7700.

De projecteering van de indeeling, het maken van de boschbeschrijvingen en van het bedrijfsplan kostte dus Fl. 28962 — Fl. 7700 = Fl. 21.262.

Hierbij is het personeel niet inbegrepen.

De uitgestrektheid van Margasari is hierbij niet opgegeven.

2e. Japara: Uitgaven.

1900 Fl. 7777. Indeeling van Ngarengan en Regaloeh nagegaan en gewijzigd, begonnen met plaatsing van Hectometer- en vakpalen.

1901 Fl. 8963. Indeeling Regaloeh komt gereed 20 K.M. sleuf aangelegd à Fl. 100 per K.M. bestaande sleuven in beide complexen onderhouden.

In Regaloeh alle H.M. en vakpalen, in Ngarengan een deel geplaatst.

In Regaloeh worden 28 vakken met 78 subvakken beschreven.

1902 Fl. 2706. Suppletoire sleuven in Ngarengan en Regaloeh aangelegd, bestaande sleuven onderhouden, boschbeschrijvingen Regaloeh voltooid, nog 38 vakken met 108 subvakken (waarvan 11 met monstervlakten) beschreven.

In Ngarengan werden 8 vakken met 30 subvakken beschreven.

1903 Fl. 13696. In het complex Oendakan werden 12 K.M. sleuf van 3 M. breed aangelegd, boschbeschrijving Ngarengan voortgezet, 226 vakken met 580 subvakken beschreven. Bedrijfsplan Regaloeh komt gereed (1837 H.A.) en dat van Ngarengan begonnen.

De geheele kosten voor Ngarengan en Regaloeh kunnen dus op Fl. 33142 — minus 12 K.M. sleuf in Oendakan worden geschat.

Neemt men aan dat het afwerken van het bedrijfsplan Ngarengan evenveel kosten zal als die 12 K.M. sleuf hebben gekost, dan kan men de geheele som van Fl. 33143 voor die twee complexen in rekening stellen. Er zijn daar aangelegd 80 K.M. sleuf à Fl. 100. Er blijft dus voor de werkzaamheden bovenbedoeld Fl. 33142 — Fl. 8000 = Fl. 25142.

Eveneens zonder personeel.

3e. Rembang: Uitgaven.

1900 Fl. 3296. Balo (Temangkat) ingedeeld met 7 K.M. sleuf, die aangelegd zijn. In Sedan het voltooide indeelingsnet onderhouden. In Noord-Karangdjati een hoofdsleuvennet geprojecteerd (46 K.M.). Boschbeschrijvingen in Sedan voortgezet en in Toeder afgemaakt, in dit jaar beschreven 107 vakken met 487 subvakken, waarvan 264 met monstervlakten. Opmaken bedrijfsplan Toeder begonnen.

1901 Fl. 4677. Sleuven in Todanan verbeterd in project (31 K.M.), Balo eenige vakken onderverdeeld en 6 K.M. sleuf aangelegd.

In Balo 127 vakken met 483 subvakken beschreven, waarvan 271 met monstervlakten. Bedrijfsplan Toeder voortgezet.

1902 Fl. 9522. Indeelingsnet Balo gecompleteerd en twee toegangswegen aangelegd. Balo 33 vakken met 154 subvakken (100 monstervlakten) beschreven. Bedrijfsplan Toeder voltooid, Balo begonnen.

1903 Fl. 10483. West- en Zuid-Soelang op vereenvoudigde wijze ingedeeld met 1 M. breede sleuven (54 K.M.) en 61 K.M. aangelegd. Beschrijving in West- en Zuid-Soelang eveneens volgens vereenvoudigde methode begonnen.

Te zamen 52 vakken. Bedrijfsplan Balo gereed.

In totaal is hier dus uitgegeven Fl. 27980. De uitgestrektheid van Toeder is 4063 en Balo 4925 H.A.

Het resultaat van deze beschrijvingen moet bedroevend worden genoemd als men de uitkomsten van de gereed zijnde houtvesterijen met de taxatiën vergelijkt. Dit kan men nog slechts met een paar doen, van de overigen is nog niets gepubliceerd.

Noord-Kradenan moest in 1902 opleveren 1791 M^3. timmerhout. Het leverde echter in de verschillende kapplaatsen 105 M^3. meer en 503 M^3. minder op. Relatief is dit dus een verschil van 610 M^3. of ongeveer 34 pCt.

Toeder moest in 1902 opleveren 1072 M^3., maar gaf volgens de onduidelijke opgave van het verslag in het geheel 525 M^3. minder. Hier is niet opgegeven hoeveel vakken méér gaven dan de taxatie, zoodat alleen het absolute verschil van 50 pCt. kan worden geconstateerd.

Noord-Kradenan moest in 1903 opleveren 1724 M^3., maar gaf in sommige vakken 174 M^3., meer en in andere te zamen 494 M^3., minder, zoodat het relatieve verschil 668 M^3. of 39 $^0/_0$ van de taxatie bedraagt.

Toeder moest in 1903 opleveren 1849 M^3., maar gaf in sommige vakken in totaal 364 M^3. minder en in andere te zamen 865 M^3. meer. Het relatieve verschil bedraagt hier dus 1229 M^3. of 66 pCt.

Mij dunkt dit resultaat ware ook te bereiken geweest met minder kostbare beschrijvingen. En als het resultaat zoo is, wat blijven er dan voor voordeelen verbonden aan een bedrijfsplan met een opbrengstregeling, die, *naar het heet*, tot gevolg moet hebben, *dat er ieder jaar gelijke massa* gekapt wordt?

Met het vorenstaande heb ik in enkele grepen trachten aan te toonen, dat wij met het tegenwoordig gevolgde stelsel van bedrijfsregeling op den verkeerden weg zijn. Een stelsel waarbij *in theorie* gestreefd wordt naar een opbrengstregeling, gebaseerd op den wensch in iedere periode, ja zelfs in ieder jaar van die periode een gelijke houtmassa te kappen.

Een stelsel dat voor onze zoo ongelijksoortige natuurbosschen als te *kostbaar*, te *weelderig*, te *langzaamwerkend*, te *theoretisch* en daardoor *fictief* moet veroordeeld worden.

Waarom niet het gewone Pruisische systeem gevolgd (het kappen van gelijke vlakte binnen iedere periode) met een omloop van 80—100 jaar, die echter niet overal per sé op het maximum mag worden gesteld, en, zoo mogelijk streven naar een ideale ouderdomsklassenverhouding, door van iedere boschklasse een aan de werkelijke vlakte geëvenredigde uitgestrektheid te kappen. Daarnaast kan dan gestreefd worden naar een uitbreiding van het productievermogen der javaansche djatibosschen, door geleidelijke cultiveering der totaal gedevasteerde gedeelten, echter niet op de voor een Kolonie al heel weinig passende, overhaaste wijze, zooals thans wordt voorgesteld in bijna ieder bedrijfsplan.

Bij een verandering van opbrengstregeling op bovenbedoelde wijze zal verkregen worden:

a. dat niet alle subvakken meer behoeven te worden gescheiden van elkaar;

b. dat niet alle subvakken meer behoeven te worden getaxeerd op hunne houtmassa, door het meten en klemmen van monstervlakten;

c. de noodzakelijkheid tot verdeeling van het bosch in dikteklassen vervalt daardoor, een kunstmatige nastreving van ouderdomsklassen, die, nadat al het bosch tot cultuurbosch geworden is geen beteekenis meer heeft en ons dus van geen toekomstig nut is, doch een ontzettende hoeveelheid werk vereischt;

d. ook kunnen de daarmede in overeenstemming gebrachte boniteitsklassen vervangen worden door meer eenvoudige, die berusten op globale oogtaxatiën;

e. een belangrijke besparing door de mindere omvangrijkheid der definitieve bedrijfsplannen en van het kaarteeringswerk.

Dan is voorloopig geen uitbreiding van personeel noodig, maar krijgen wij vrijkomend personeel, dat kan worden opgeleid tot een vaste taxatiebrigade, die op het oog veel sneller kan leeren taxeeren en allicht even nauwkeurig dan zulks tot nu toe het geval is.

Wil men die alsdan te verkrijgen bedrijfsplannen onder de voorloopige blijven rangschikken, dan bestaat daartegen m. i. niet het minste bezwaar, mits maar voor een en hetzelfde boschdistrict (houtvesterij) elk plan voor de volgende periode beter en nauwkeuriger zij dan het vorige.

Thans wordt ook niet meer verkregen.

Neemt men het eerste definitieve plan n. l. Noord-Kradenan. Daarvoor breekt in 1907 de tweede periode aan. Men moet dus reeds in 1906 aanvangen met de revisie, maar in de afgeloopen 10 jaar is in de wijze waarop men de boschbeschrijvingen uitvoert zooveel veranderd, dat men daar genoodzaakt zal zijn een geheel nieuwe beschrijving, misschien zelfs verdeeling in sub-vakken te doen plaats vinden.

Ik vermoed dat het wel overal zoo zal zijn. Bestaat er dan bezwaar dat dadelijk te erkennen en niet te doen alsof dit voor de nieuwere definitieve bedrijfsplannen niet noodig zal zijn.

Vereenvoudiging zij hierbij de leus en die kan alleen worden verkregen als men afstapt van de fictie een massa opbrengstregeling te scheppen en erkent dat in onze nog zoo onregelmatige natuurbosschen slechts een opbrengstregeling met de vlakte tot basis mogelijk is.

Bussum, Augustus 1905.

De Langsarbaai.

Het is bekend dat ter Sumatra's Oostkust tusschen Sabang en Belawan-Deli eene nieuwe haven zal geopend worden als Zuidelijk eindpunt van de Atjehtram, terwijl de bedoeling is het spoornet van Deli daarmede aan te sluiten.

Over dit onderwerp is in de Indische bladen menig artikel verschenen. Een enkel was opwekkend, maar de meeste waren pessimistisch. En hoe kon 't anders, wij Nederlanders zijn zwaartillend, moeten altijd wanneer wat nieuws moet tot stand gebracht worden, tallooze bezwaren hebben.

De uitgaven zullen niet in verhouding zijn tot het nut van deze nieuwe haven, de verwachtingen die men koestert zullen niet beantwoord worden, want de Langsarbaai heeft geen achterland; de landschappen Langsar en Tamiang hebben geene bevolking en geen cultures en op afvoer van tabak naar Deli behoeft men niet te rekenen, vermits de vrachten veel duurder zullen zijn, dan tot Belawan-Deli, terwijl het voordeel, dat men in Langsar de tabak niet meer behoeft over te laden voor zij de Europeesche markt bereikt, zeer overdreven is, want dit overladen is zoo schadelijk niet voor het product. En dan was het groote bezwaar tegen deze nieuw te scheppen haven, dat zij een getijhaven zou zijn en dus een geregelde maildienst daarop niet geopend kon worden. En nog veel meer werd opgesomd tegen de opening van de Langsarbaai, instede van flink mede te werken aan de uitvoering van dit plan, dat eene uiting is van Nederlandsche energie.

De goede zijden .ervan aantoonen, wil men blijkbaar niet, d. w. z. zij, die bij de opening van de nieuwe haven benadeeld zullen worden. En die goede zijden zijn er.

Beschouwen wij de ligging der baai, en andere omstandigheden, die zullen bijdragen om de haven van Langsar tot ontwikkeling te brengen, en bij mindere zwaartillendheid en vrees van het Nederlandsch kapitaal en den handel beslist zullen voeren tot goede uitkomsten; niet over een paar jaar, maar over een paar tientallen jaren. Rome is ook niet in één dag gebouwd.

Wij moeten wat Amerikaansche en Engelsche pluck koopen bij onze buren en ook Duitsche ondernemingsgeest leeren. Wat was Manilla onder de Spanjaarden en hoe is 't thans onder de Amerikanen. Wat was Malakka 200 jaar in onze handen en nu zijn de Straits een bloeiende kolonie. De Duitschers hebben zonder zulke prachtkoloniën als wij voor afzetgebied, toch wereldmarkten veroverd.

En nu een nieuwe geest begint te waaien door ons land, moet die gesteund en aangewakkerd worden en geen domper opgezet. De maagdelijke achterlanden die Sumatra nog zoo volop bezit moeten worden geopend en een deur aan zee moet er zijn! Hier is een mooi brok land: Noord-Sumatra en een

goede deur: Langsarbaai, die door bekwame bouwmeesters langzamerhand verbeterd kan worden, zoodat bezoekers zonder moeilijkheden steeds kunnen binnenkomen.

Thans worden in Atjeh en Tamiang alleen Nederlanders toegelaten. Waarom die landen ook niet voor vreemdelingen geopend? De onderafdeeling Bajan in Atjeh is volkomen rustig en Tamiang is het sedert lang.

Het vreemde kapitaal heeft toch zeer veel bijgedragen om Sumatra's Oostkust tot bloei te brengen; wij moeten daarom dit kapitaal niet weren, doch inhalen. Het toelaten van iedere natie en het stellen van weinig beperkende bepalingen, die het toestroomen van kapitaal beletten, zijn de oorzaken van den bloei der Engelsche Straits-kolonies en Hongkong.

Van een paar vreemdelingen vernam ik, dat de Hollanders hen afstootten en het voor hen moeilijk maakten in onze koloniën iets te ondernemen.

Gaan wij thans de ligging na van de nieuwe haven. Deze is — wanneer men een blik op de kaart slaat — gunstig, gelegen als zij is tusschen Sabang en Belawan-Deli. De monding van de Langsarrivier, waar de haven zal komen is zeer breed en is, beschermd door het eiland Telaga Toedjoe, zoodat alle schepen het geheele jaar door, daar veilig kunnen binnenkomen, wat met den Oostmoesson ter Oostkust van Sumatra — van November tot Máart — niet overal het geval is, vooral daar waar men open reeden aantreft.

De geul van de Langsarrivier is diep genoeg voor alle schepen behalve op eene plaats, waar een bank ligt en die bij laag water 17 voet water heeft en bij vloed 24[1]). Hieruit volgt dat Langsar een getijhaven zal zijn voor schepen met grooten diepgang en niet geregeld door mailbooten zal kunnen worden aangedaan.

Maar waarom moet Langsar terstond een mailhaven worden? Zoover mij bekend — na ingewonnen inlichtingen — heeft dit in het plan voorloopig ook niet voorgezeten. Het zou een handelshaven worden en vrachtbooten kunnen zeer goed op tij varen, evenals dit met Soerabaia het geval is. Dat in de toekomst Langsar een mailhaven kan en zal worden na uitdieping van de vaargeul, wanneer blijkt dat de haven levensvatbaarheid bezit, is eene andere lezing.

Sabang dat thans voorziet in de mailbediening voor Sumatra's Oost- en Westkust, zou dan misschien als mailhaven kunnen vervallen en alleen kolenstation blijven.

De bank in de Langsarmonding is pl.m. 800 M. lang en de uitdieping tot 25 voet bij laagwater voor een geul van 80 M. breed zou niet zooveel schatten kosten.

In elk geval zou dit werk minder millioenen verslinden dan het plan door den Nederlandschen koopman Martijn van Pinang geopperd, ten aanzien van den aanleg van een haven te Lhö Seumawé. In de vereeniging „Moederland en Koloniën" te 's Gravenhage hield deze heer begin van dit jaar eene voordracht omtrent den handel ter Sumatra's Oostkust en Atjeh. Als scherp beoordeelaar en iemand, die in het geheel niet dweept met de heerschende toestanden, die in deze gedeelten van Sumatra bestaan en wijzende op de

---

1) Door de marine gemeten. Vroeger werd de diepte bij L. W. opgegeven als 14 voet, zie *De Ind. Gids* 1902 II bl. 1094. (RED.).

faciliteiten voor den handel te Pinang tegenover de z. i. aan onzen kant bestaande tegenwerking, acht hij het bestaan van een handelshaven ter Oostkust van dit eiland levensvatbaar en kiest hij Lhō Seumawé uit, dat ten koste van eenige millioenen tot een prachtige haven zou zijn te maken. Nu komt mij voor dat Langsar door de natuur meer daartoe is aangewezen en ook in het midden ligt van het handelsgebied Atjeh en Sumatra's Oostkust. De heer Martijn wil geen tolkantoren, dus een vrije haven. Dit kan helaas eenmaal niet, in verband met ons belastingstelsel, hoewel natuurlijk een vrijhaven zich sneller zou ontwikkelen.

Evenals Lhō Seumawé aan een ijzeren weg ligt, zal Langsar eene stoomverbinding over land krijgen met het Noorden en *moet* het deze ook hebben met het Zuiden.

Omtrent de doortrekking van de spoorlijn van Pangkalan-Brandan naar Langsar is nog geene beslissing gevallen.

De bedoeling was eerst, dat particulier initiatief deze lijn zou tot stand brengen, doch daar de aanleg door het dun bevolkte Tamiang met zijne bergen gedeeltelijk moerasterreinen zeer duur zou kosten en van winsten op de exploitatie in de eerste jaren geen sprake zou zijn, is van particuliere zijde niets te verwachten. Zooals ook is gebleken uit het onlangs aan Indië gebrachte bezoek van de directie-leden der Deli Spoorwegmaatschapppij naar aanleiding van deze aangelegenheid. En dit is begrijpelijk bij een particuliere instelling; meer gaat haar aan het hart de zekerheid van terstond groote dividenden te kunnen uitkeeren, dan de toekomstige ontwikkeling van een landstreek af te wachten.

Het ligt dan ook eigenaardiger op den weg van den staat om zulk een werk dat voorloopig geen voordeel afwerpt en toch bepaald nuttig en noodig is, ter hand te nemen, want nu de Atjehtram doorgetrokken wordt tot Langsar, zou het onlogisch zijn dat de eenige ontbrekende schakel met Sumatra's Oostkust — het lijntje Langsar-Pangkalan-Brandan — niet gesmeed zou worden in den keten van het spoorwegnet van Noord- en Oost-Sumatra, welke laatste in de toekomst zal verbonden worden met dat van West-Sumatra.

Wanneer deze lijn *niet* wordt aangelegd, mist Langsar zijne beteekenis en bedoeling en heeft het ook geen nut gehad de Atjeh-tram daarheen door te trekken en zou als eindpunt de tegenwoordige havenplaats Dama-Toetoeng van de Onderafdeeling Bajan voldoende zijn geweest.

De groote kosten, uit te geven voor den aanleg van de Langsarhaven eischen ook, dat deze haven van alle richtingen gevoed moet kunnen worden.

De aanleg van de lijn Langsar-Tamiang-Pangkalan-Brandan is reeds geraamd op $5^3/_4$ millioen na een voorloopige opname van het terrein. Thans wordt het tracé van die lijn nauwkeurig in kaart gebracht en naar ik verneem zullen de kosten beslist niet meer, maar minder bedragen dan bedoelde raming. Deze uitgaven zijn wel niet gering, doch weggeworpen zijn ze niet.

De Atjehtram zal ook in de eerste tientallen van jaren niet die winsten afwerpen om de gedane uitgaven maar eenigszins goed te maken, maar toch is zij hare kosten ten volle waard geweest, want zij heeft de pacificatie bespoedigd en daarmede millioenen uitgespaard. En nu zij hare militaire loopbaan achter den rug heeft, zal zij hare krachten wijden aan de ontwikkeling van den handel, den landbouw en de industrie van het land.

Overwogen is, dat de Tamianglijn door het Gouvernement aangelegd, zou

geëxploiteerd worden, door de Deli-spoorweg maatschappij, omdat deze lijn dezelfde spoorwijdte zal krijgen en dus haar rollend materieel gebruikt kan worden. Doch ook hierin wil dat particuliere lichaam niet treden. Welnu dan neemt het Gouvernement de exploitatie zelf ter hand. De spoorwijdte is als die van de Staatsspoor op Java, dus behoeven geene speciale uitgaven gedaan te worden voor locomotieven, wagens enz., maar kunnen die van Java overgebracht worden. In de toekomst zal toch het geheele Deli-net staatsspoor moeten worden.

Dat men vaak overmatig bevreesd is voor spooraanleg bewijst de Bantamlijn, die thans een winst afwerpt van *f* 3.03 per dagkilometer (gemiddelde over de eerste drie jaren) terwijl de uitgaven door tegenspoeden ver boven de raming waren gestegen. [1])

Gaan wij thans na welke omstandigheden ten gunste zijn voor de ontwikkeling van de Langsarhaven.

Beschouwen wij in de *eerste* plaats het achterland. De landschappen, Langsar, Soengei Raja en Peureula in de Onderafdeeling Bajan en de Onderafdeeling Tamiang bevatten prachtige maagdelijke gronden, geschikt voor verschillende cultures. De volkscultuur bij uitnemendheid der Atjehers is die van peper. De Onderafdeeling Bajan levert van geheel Atjeh het meest. In de laatste drie jaren ging de productie gestadig achteruit tengevolge van ziekte in het gewas, lagere peperprijzen en vooral omdat de tuinen oud worden. Vele nieuwe tuinen zijn en worden thans aangelegd; dus zal de productie over 4 jaren weer groot zijn, en nog belangrijk toenemen sedert de rust hier overal heerscht. Aan den Nederlandschen handel nu om de pepermarkt van Penang naar Langsar te verplaatsen.

Bij cultures door Europeanen gedreven ter Sumatra's Oostkust denkt men steeds aan tabak en staart men zich blind op tabak. Waarom plant men niet meer in het groot getah, (waarvan goede soorten zijn), benzoë, rotan sago, wat niet te veel kapitaal en zorg eischt.

Slechts enkele houtaankapconcessies zijn er thans in Bajan, doch deze ondernemingen ontwikkelen een landstreek niet. Nu is er wel een bezwaar voor cultuurondernemingen n. l. de schaarschheid van werkvolk, doch daarmede heeft men toch ook ter Sumatra's Oostkust en overal op de buitenbezittingen te kampen. En wat men in Deli en Langkat ziet gebeuren, dat Javaansche contractkoelies zich blijven vestigen en langs de spoorbaan of de groote wegen gaan wonen, zal men hier ook in de toekomst zien. Reeds nu komen Maleiers en Javanen van Deli zich in Langsar vestigen. En kan men de emigratie van Java ook gedeeltelijk hierheen leiden, dan behoeft er geen vrees te bestaan voor de rijstvoorziening, want goede sawahgronden vindt men in Manjapaét, Langsar, Birim en vele plaatsen langs de spoorbaan.

De petroleumproductie is hier zeer belangrijk, maar aangezien de ruwe olie opgepompt naar, en verwerkt wordt, te Pangkalan-Brandan, wordt in de streek der petroleumbronnen zelf (Peureula en Langsar) niet veel profijt daarvan getrokken. Maar de mogelijkheid bestaat dat er nieuwe bronnen aangeboord kunnen worden en een tweede raffinage-inrichting noodig zal zijn en dan is Langsar de aangewezen plaats.

---

[1]) Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië (April 1905).

Een *tweede* gunstige omstandigheid voor de Langsarbaai is dat zij door hare ligging aan een ijzeren weg het middelpunt van den in- en uitvoer zal worden voor een groot rayon. Ondersteld wordt dat de Tamianglijn tot stand komt. Bij de opening van Langsar zal Idi gesloten worden en zal nagenoeg alles daarheen getrokken worden; natuurlijk zal Lhö Seumawé ook haar deel krijgen van den handelsomzet der Onderafdeeling Idi, doch dit zal bescheiden zijn.

De spoorlijn door Tamiang zal drie streken van uit Langsar bedienen. In de eerste plaats Tamiang zelf, dan de Gajölanden en ten slotte Langkat. Voor Tamiang spreekt 't vanzelf. De Tamiangrivier die zich bij Kwala Simpang splitst en waarvan een arm tot in de landstreken Djerné, Tampoer en Serbödjadi loopt, vormt de eenige groote weg naar de kust voor het Zuidelijk deel der Gajölanden w. o. Gajo Loeës. Hoewel een tracé wordt gezocht om Langsar door een weg te verbinden met Djerné en Tampoer, is en blijft de waterweg de gemakkelijkste en goedkoopste verbinding. De spoor langs Kwala-Simpang loopende, zal meer dan thans het geval is haar tot de stapelplaats voor de Zuid-Gajölanden maken, terwijl aangenomen kan worden dat haast alle goederen daar via Langsar zullen komen en gaan.

In de *derde* plaats wordt de afvoer van tabak uit Langkat genoemd. De tabak van deze streek zal in de toekomst over Langsar vervoerd worden, aldus is mij gezegd door een persoon in die streek wonende en den toestand helder overziende. Èn ook ik ben hiervan ten volle overtuigd. De planters hebben blijkbaar omtrent Langsar een afwachtende houding aangenomen en gezwegen. De groote tegenstanders van de Langsarhaven en de Tamianglijn zijn dan ook de Deli-Spoorwegmaatschappij, de Norddeutsche Lloyd en een deel van den handel, die bij vermindering van het vertier te Belawan-Deli nadeel zouden ondervinden.

Langkat ligt ongeveer in het midden tusschen Langsar en Belawan-Deli en wanneer het Gouvernement de vrachtprijzen op de Tamianglijn zoo matig maakt dat het vervoer naar beide havens ongeveer evenveel kost, zal ongetwijfeld Langsar verkozen worden, vanwaar de tabak direct naar Europa overgevoerd kan worden, *zonder overscheping* wat eene besparing is van duizenden guldens. Deze overvoer heeft plaats middels een geregelden vrachtvaartdienst, die op tij vaart; een maildienst is hiervoor niet noodig

De Deli spoor heeft thans het monopolie van het tabaksvervoer over land en het is te begrijpen, dat zij met alle middelen, die zij heeft het vervoer over Tamiang tot Langsar wil verhinderen[1]).

De Norddeutsche Lloyd heeft in Belawan Deli veel geld vastzitten in gebouwen, pakhuizen enz. terwijl zij voor de Belawan geul speciale schepen heeft moeten aanschaffen voor het tabaksvervoer. Naar gezegd wordt vertegenwoordigen hare bezittingen een kapitaal van $1^1/_2$ millioen gulden. Het is ook voor háár begrijpelijk, dat zij met leede oogen de opening van Langsar ziet.

Dat een gedeelte van de handelsbeweging zal overgebracht worden van Deli naar Langsar volgt van zelf en natuurlijk zullen eenige handelshuizen daardoor nadeel lijden.

---

1) Zij zal misschien de vrachtprijzen tot Pangkalan-Brandan zoo hoog opvoeren, dat vervoer in die richting onmogelijk wordt, doch 't gouvernement zou een deel van de Deli-spoor kunnen naasten b.v. tot Bindjei, omdat dit later toch met het geheele net zal moeten geschieden of wel andere middelen daartegen nemen.

Doch een en ander weegt niet op tegen de noodzakelijkheid van het bezit van een goede haven voor Sumatra's noordelijke Oostkust, die met niet te veel kosten tot een mailhaven kan gemaakt worden.

Een goed begin voor de Langsarhaven is, dat het Gouvernement zelf de exploitatie op zich neemt, en zij niet evenals Sabang het monopolie wordt van een particulier lichaam. Door de nabijheid van de Straits zal het scheepvaartverkeer niet in handen zijn van de Paketvaart alleen, die door haar monopolie de ontwikkeling van de kleine havens door hare dure vrachten tegenhoudt. 't Is jammer, dat Indië het compagniestelsel van monopolie nog niet heeft kunnen afleggen. Het zit wel diep in ons bloed, dat 't na een eeuw nog leeft.

De havenaanleg en inrichting te Langsar zijn in het begin eenvoudig. In de toekomst zal zich dit van zelf beteren. Wenschelijk zou het zijn aan de scheepvaart faciliteiten te verleenen ten aanzien der haven- en ankeragegelden en die niet als elders direct over een half jaar te eischen [1].

Wanneer men geen overdreven hooge verwachtingen koestert en denkt dat Langsar in een vijftal jaren *moet* bloeien, doch er op rekent dat dit proces zich langzaam zal afwikkelen in een dertig of veertigtal jaren, dan kan men overtuigd zijn, dat de kosten besteed aan tram-, spoor- en havenaanleg nuttig zijn geweest en een goed werk staat verricht te worden in het belang van de ontwikkeling van Noordelijk Sumatra.

BAJAN (Atjeh), Juni 1905.

K. A. JAMES.

---

1) Waarom kan niet voor *elke maal*, dat een schip binnenloopt, deze belasting geheven worden. Al bezoekt thans één keer slechts een schip een haven, dan moet het toch over een half jaar betalen.

VARIA.

SAVORGNAN DE BRAZZA.

Den 14en September ll. overleed te Dakar, hoofdstad van Fransch West-Afrika, de man wiens naam naast en wellicht, boven dien van Stanley onafscheidelijk zal verbonden blijven aan de geschiedenis der ontsluiting van het onmetelijk gebied van den Congo.

Den 25en Januari 1852 te Rome geboren, was Pierre Paul François Camille Savorgnan de Brazza, ten rechte genaamd Brazza Savorgnani, op 16-jarigen leeftijd als *élève étranger* aan de Zeevaartschool te Brest, aan boord van de *Borda* geplaatst. Hij verliet die school den 1en Augustus 1870. Tevergeefs zijn reeds in 1864 gedaan verzoek herhalend, om te worden genaturaliseerd zag hij eerst in 1874 dezen wensch ingewilligd.

Intusschen had de jeugdige de Brazza een anderen wensch zien vervuld, dien hij steeds gekoesterd had en die nog levendiger in hem geworden was na aanhooring in 1868 van het relaas van den tocht van den heer Aymès in het stroomgebied van den Beneden Ogowé. Ontdekkingsreizen, verre tochten in nog onbekende streken — hij haakte er naar.

In 1872 werd hij aan den staf van schout-bij-nacht Le Couriault du Quilio toegevoegd, die als gouverneur van Gabon en commandant der zeemacht in de Zuidatlantische wateren met de *Venus* naar Afrika vertrok.

Hier wist de Brazza reeds de aandacht op zich te vestigen, door elk oogenblik van den vrijen tijd, dien de dienst aan boord hem liet, te besteden aan de verruiming zijner kennis van het land, en bijvoorbeeld van een ietwat langer verlof dan gewoonlijk gebruik te maken, om een onderzoekingstocht langs de Lomo in Gabon te maken.

Den 23en Juni 1874 richtte de Brazza een request aan den franschen minister van marine, de Montaignac, waarin hij het nut eener verkenning van den bovenloop van den Ogowé uiteenzette, en verzocht met die zending te worden belast. Waarschijnlijk, hoewel dit uit de, ons ten dienste staande gegevens niet valt op te maken, ging dit verzoek vergezeld van een goedgunstig advies van den chef van den jeugdigen officier, schout-bij-nacht du Quilio, die zelf zich voor het onderwerp interesseerde, gelijk blijkt uit zijn tocht in 1874 met de *Venus* langs den Ogowé tot de samenvloeiing dezer rivier met de Ngounié.

Minister de Montaignac legde het plan van de Brazza ter bestudeering over aan het Dépôt des cartes et plans en droeg op het, door dit bureau daarover uitgebracht gunstig rapport aan de Brazza de, door dezen gevraagde zending op.

De hulpbronnen, waarover deze voor de uitvoering van zijn plan kon beschikken, kwamen van verschillende kanten. Het departement van marine verleende hem groote faciliteiten door de middelen van vervoer, wapens, munitie, instrumenten en inlandsch personeel ter zijner beschikking te

stellen; de ministeries van onderwijs, van landbouw en koophandel en het Aardrijkskundig Genootschap te Parijs verleenden subsidies, terwijl de Brazza verder over één jaar voorschot op zijn tractement en zijn persoonlijk vermogen kon beschikken.

Den 1en September 1875 scheepte de Brazza zich te Toulon in met zijn drie Europeesche metgezellen voor den eersten tocht naar den Ogowé.

Aan dezen tocht lag het denkbeeld ten grondslag dat langs deze rivier de waterweg werd gevonden, die van de kust toegang tot het verre binnenland zou verleenen.

Deze eerste tocht was hoogst moeilijk en naarmate men meer den Congo naderde, werd ook de houding der inboorlingen vijandiger, ten gevolge van hetgeen dezen kort te voren van Stanley en de zijnen hadden ondervonden. De Brazza drong zonder het te weten tot op vijf dagmarschen van den Congo door, maar besloot toen, teneinde het reeds verkregen succes niet in de waagschaal te stellen, wegens de vijandige houding der Bafoeroes aan de Midden-Alima in noordelijke richting af te buigen, waarna hij naar de oevers van den Ogowé terugkeerde en ten slotte, drie jaren nadat hij uit Frankrijk was vertrokken. de terugreis langs die rivier aanvaardde.

'n Hoogst belangwekkende tocht, waaromtrent belangrijke gegevens uit voordrachten of brieven van de Brazza zelf te vinden zijn in het werk van Napoleon Ney: „Trois explorations dans l' Ouest Africain", een werk zéer de lezing waard, zij het ook dat daardoor eene legende wordt verstoord, die men zoo gaarne voor waar en mogelijk zou aannemen, en daarom dan ook maar al te grif als gangbare munt wordt gecolporteerd.

Men leze b.v. in het schrijven van den correspondent van de *N. Rott. C.* te Parijs van den 25en September l.l. het volgende:

„De Brazza was niet alleen de ontdekker van den Kongo, maar hij had ook als kolonisator den roep van groote zachtzinnigheid. *Zonder een schot te lossen*, was hij te werk gegaan, en hij had het vertrouwen en de sympathie der inlandsche bevolkingen steeds weten te winnen", en legge daarnaast het uittreksel van ettelijke bladzijden van genoemd werk in de *Dépèche Coloniale* van 26 Sept. l l., dan zal men zien, dat wat wij in 't citaat cursiveerden, niets meer dan eene legende is, en dat de Brazza. waar hij het noodig achtte, niet aarzelde van de wapens gebruik te maken, of deze als dreigmiddel aan te wenden om zijn doel te bereiken.

Enkele staaltjes?

Den 23en November 1878 schreef de Brazza van Lopé aan zijne, te Rome wonende moeder, hoe hij moeielijkheden ondervindende om een boot te krijgen, na een hoofd door zijne lieden te hebben laten geeselen, omdat de man hem voor den gek gehouden had, eindelijk slaagde, maar om den onwil der roeiers te breken, moest dreigen allen voor het hoofd te zullen schieten, die hem niet gehoorzaamden, en aan deze bedreiging ook gevolg gaf door twee der lieden te dooden.

Aan zijn vader schreef hij den 3en Juli 1877 uit Dumé dat hij om lieden te krijgen voor den afvoer zijner goederen de Adumas met den oorlog moest bedreigen, en in eene der door hem zelven gehouden voordrachten vertelde hij, hoe hij de hoofden der Oebandjis voor de volgende keuze stelde: „Kiest tusschen de patroon en de vlag, die ik U zend. De eerste is het teeken van

een krijg zonder genade, de andere is het symbool van een zoowel voor Uwe als onze belangen voordeeligen vrede".

Men leze hoe het de zorg uitsluitend was voor het opraken der munitie, welke de Brazza bewoog den tocht langs de Midden-Alima af te breken.

Es wär zu schön gewesen, es hat nicht sollen sein! Maar ook in deze is het goed de *waarheid* onder de oogen te zien.

Van den eersten tocht bracht de Brazza de overtuiging meê, dat de Ogowé niet in aanmerking kon komen als waterweg van de kust naar het binnenland, maar dat de mogelijkheid bestond om langs Ogowé en Alima het bevaarbaar gedeelte van de Congo-rivier boven de vallen te bereiken.

Ten tweeden male werd de Brazza met eene zending belast, nu onder de auspiciën van het Fransche Comité der Association Internationale Africaine, en in 1880 sloot hij met het groote hoofd Makoko een verdrag, waarbij deze zijn land onder bescherming van Frankrijk stelde en tevens aan dit land een strook gronds afstond langs den Congo, naar de Brazza's keuze. Tevens erkenden de stammen, die de oevers van den Ogowé bewonen, de Fransche souvereiniteit en werd een inlandsche transportdienst langs die rivier georganiseerd. In datzelfde jaar valt de oprichting van Franceville als eerste station van de Association Internationale Africaine (sedert in den Congo-staat overgegaan), terwijl den 1en October 1880 aan de boorden van Stanley Pool het station werd opgericht, dat nu als Brazzaville de hoofdstad is van Fransch Congo.

Het eigenlijk doel van den tocht — een bruikbare weg van de kust naar het binnenland te vinden — was evenwel, daar men zich toch liever niet onder de Bafoeroes waagde, niet bereikt, toen de Brazza eindelijk van het bestaan van de Niari-Kilioe hoorde, die van de kust het dichtst het bevaarbare bovengedeelte van den Congo nadert. Hij verkende die rivier vluchtig en keerde toen naar Frankrijk terug.

Stanley, die van laatstgenoemde ontdekking gehoord had, keerde toen ten spoedigste uit Europa naar Afrika terug en richtte een aantal posten langs de Niari-Kilioe op, waardoor het nut dezer ontdekking voor Frankrijk verloren ging.

Intusschen hadden de luitenant ter-zee Mizon en de officier van gezondheid Ballay het werk van de Brazza langs den Ogowé en de Alima voortgezet. terwijl de Fransche regeering Loango aan de kust, bij den mond van de Niari-Kilioe gelegen, door matrozen van de *Sagittaire* deed bezetten en het door de Brazza met Makoko gesloten tractaat, goedkeurde.

Tot nu toe hadden het Fransche Comité der Association Internationale Africaine en de Fransche regeering met elkander en toch ieder voor zich samengewerkt. Den 1en December 1882 evenwel, na ratificatie van bedoeld tractaat door het Fransche Parlement, waardoor Frankrijk het protectoraat over het gebied van Makoko — nog hoogst onbestemd — aanvaardde, achtte het Fransche Comité zijne taak geëindigd en deed het afstand van zijne stations in het Congo-gebied ten behoeve van den Franschen Staat.

Den 5en Februari daaraanvolgende werd de Brazza benoemd tot commissaris-generaal van het gouvernement in West-Afrika. Den 24en Maart derwaarts vertrokken, zag hij zich, dank zij de nu ruimer vloeiende middelen, aan het hoofd eener expeditie van 30 civiele ambtenaren, 30 militairen of matrozen der marine, 25 algerijnsche tirailleurs, 150 Senegaleezen en 150 Kroe-lieden.

Zijn eerste werk was de bevestiging der posten langs Ogowé en Alima, een bezoek aan Makoko, om dezen, wien men, niet zonder bijoogmerken de Brazza's dood had gemeld, mededeeling te doen van de ratificatie van het met Frankrijk door de Brazza's tusschenkomst gesloten tractaat, en eindelijk een tocht naar Stanley Pool, waar sedert 1 October 1880 de sergeant Malamine was achtergelaten als eenig vertegenwoordiger der Fransche vlag in die streken, en er de bij meergemeld tractaat verkregen rechten van Frankrijk had weten te handhaven.

Het, door Stanley op zijn mededinger behaalde voordeel was geneutraliseerd door deze bevestiging der fransche rechten op den Congo, welke bij de Conferentie van Berlijn werden erkend. Hierbij werd ook het gebied, waarin de, door Stanley opgerichte posten, van de kust tot Stanley Pool, waren gelegen, aan Frankrijk toegewezen, in ruil voor de, aan den linkeroever van den Congo gelegen streken, waarop het krachtens het verdrag met Makoko aanspraak kon maken.

Den 29en Juni 1886 werd door de fransche regeering ten opzichte van het nieuw verworven gebied eene definitieve regeling getroffen en de Brazza als commissaris-generaal van Fransch Congo met de leiding der zaken aldaar en n Gabon belast.

Ongeveer twaalf jaren bleef de Brazza op zijn post, totdat hij in 1897 daarvan werd ontheven en den 13en Januari 1898 op nonactiviteit gesteld.

Wat daartoe aanleiding mag hebben gegeven?

De heer de Brazza, wien Stanley den lof gaf van, een nieuw apostel voor Afrika, een groot strateeg, een diplomaat, en een bewerker van annexaties te zijn, bleek als bestuursman niet op zijn plaats te wezen. Op den *rush* in de eerste jaren volgde al spoedig stilstand, en de opvolgers van de Brazza hadden de grootste moeite om orde te brengen in de chaos, den wanhopigen financieelen toestand der kolonie.

Er berust in het archief van het fransche ministerie van koloniën o.a. eene vertrouwelijke missive van den opvolger van de Brazza, de Lamothe, waarin deze den 15en Juni 1898 ten aanzien van de vreedzame occupatie van Fransch Congo schreef:

„Je suis pleinement autorisé à affirmer que ce n'est bien réellement qu'une légende. On s'y est battu, on y a tué et brûlé comme ailleurs, seulement la consigne était de n'en point parler".

Eene legende — we zeiden het hiervoren reeds en toonden aan, dat zij niet door de Brazza zelven in het leven werd geroepen. Maar zij bestond! De tegenstelling tusschen het krasse optreden van Stanley, over ruime middelen beschikkende, niets ontziende, zich door alles heen slaande, en dat van zijn mededinger, door aanleg geneigd en door omstandigheden gedwongen, zooveel mogelijk tot het middel der overreding zijn toevlucht te nemen — (den 3en Juli 1877 schreef de Brazza uit Dumé in den hiervoren reeds aangehaalden brief aan zijn vader te Rome: „En ce qui concerne la patience, vraiment, je m'admire.... Je te confesse pourtant que si je n'avais pas eu la crainte de me voir planté définitivement à Dumé, je n'eusse jamais été aussi tolérant" — de tolerantie bepaalde zich overigens tot het afsluiten van het waterverkeer en het zenden van een ultimatum aan de Aduma's — was te groot om niet tot vergelijkingen uit te lokken, waarbij het vergrootglas

niet werd vergeten en de man, die er kwam hoofdzakelijk met middelen, waarvoor ons gevoel de meeste sympathie heeft, met een nymbus werd omgeven, welken van zich af te schudden, de Brazza niet vermocht te doen. Een verschoonbare, menschelijke ijdelheid.

En eenmaal aan het hoofd der kolonie geplaatst, die hij gesticht had, moet zich, dunkt ons, telkens die mythe hinderend in zijn weg hebben geplaatst, telkenmale wanneer aan het bestuurshoofd het besef zich opdrong dat aan de tolerantie een einde *moest* komen.

De kolonie ging onder zijn bestuur niet vooruit — integendeel, de financiën verkeerden in 'n schromelijken toestand, in alle takken van dienst heerschte de grootste wanorde — toch wettigde dit alles de toenmalige fransche regeering niet om den man, aan wien het land zoovele verplichtingen had, die gezondheid, leven, persoonlijk vermogen veil had gehad om aan Frankrijk zijn aandeel in den Congobuit te verzekeren, kortweg terug te roepen zonder meer, wat thans nog algemeen afkeuring vindt.

Frankrijk heeft de begane fout van 1897 eenigermate geredresseerd. De benoeming tot honorair regeeringscommissaris-generaal in Fransch Congo op 11 Januari 1899 en de toekenning van een jaarlijksch pensioen, bij wijze van nationale belooning, van 10000 franken bij de wet van 1 Augustus 1902, moeten de Brazza een vergoeding zijn geweest voor de bittere pil van het brusque optreden der regeering van 1897.

Men hoorde in de laatste jaren weinig meer van de Brazza, totdat de wreedheden door twee ambtenaren, Gaud en Toqué, ten vorigen jare in Fransch Congo gepleegd (waaromtrent den 8en Mei 1904 door den commissaris-generaal Gentil aan den toenmaligen minister van koloniën, Doumergue, werd gerapporteerd onder mededeeling van het voornemen van een streng optreden) de aandacht der openbare meening op die kolonie vestigde, en de fransche regeering meende het best en meest afdoend de zeer begrijpelijkerwijze geschokte gevoelens te bevredigen en gerust te stellen, door den man, die „nooit zelf een geweer op een mensch gericht had en de onbeschaafdste stammen overtuigde, door een kwartier, een uur als het moest, te spreken" (zooals we den parijschen correspondent van het *Alg. Hbl.* in het nummer van den 18en September ll. de tot voor korten tijd gangbare legende zagen weergeven) te belasten met eene zending naar het land van zijn making, teneinde er in loco een onderzoek in te stellen naar de gewenschte hervormingen in het bestuur.

Hoe hij dat onderzoek leidde, de resultaten er van in zes maanden tijds verkregen, de strijd daarover nog vóór hunne officieele bekendmaking in Frankrijk, terwijl het graf zich nog niet boven den grooten doode gesloten had, het is hier de plaats niet om daarover uit te weiden. Verwijzen wij veeleer naar de plechtige uitvaart van de Brazza, aan wiens laatste overblijfselen van wege een dankbaar land een nationale begrafenis ten deel viel.

Hij was 'n groot man, ook zonder de mythe, die zich om zijn persoon gesponnen had, 'n lichtend voorbeeld van wat door overreding en geduld, naast 'n gepast gebruik van macht kan worden verkregen.

Op Père Lachaise rust hij in het familiegraf der Esnées, derwaarts geleid den 3en October ll. door Frankrijks edelste en beste zonen.

VEHA.

DE GEMEENTEBESTUREN VAN SAIGON EN VAN CHOLON [1]).

Saigon, de hoofdplaats van Cochin-China ligt op 10° 46′ 47″ N. Br. en 106° 42′ 14″ O. L. van Gr. aan de rivier van denzelfden naam, die de voornaamste zijrivier van de Donnaï is. De stad vormt een onregelmatig vierkant, ten oosten begrensd door de Saigon-rivier, ten zuiden door den Chineeschen arroyo of dwarsrivier en ten noorden door den arroyo van Avalanche. De vierde zeer veel grootere zijde strekt zich over 5 K.M. uit van af het dorp Cau-ko aan den Chineeschen arroyo tot aan het dorp Nam-chau, gelegen aan den Avalanche-arroyo en passeert daarbij de dorpen Tay-Binh, Phu-Thanh en Hao-Hung. Binnen die dorpen is de oppervlakte der stad ongeveer 1000 H.A.

Saigon is een van de fraaiste steden van het Verre Oosten en het wordt tot een van de lieftalligste plaatsen der wereld gemaakt door zijn openbare parken, waar de schoonste exemplaren van de flora en fauna van het land zijn bijeen gebracht, door zijne prachtige lanen, die door tamarinde- en ketapangboomen worden overschaduwd, door zijn breede en rechte straten, zijn prachtige gebouwen en door de particuliere woningen. die op geheel moderne wijze gebouwd zijn te midden van fraai onderhouden tuinen.

De bevolking bestaat uit de meest heterogene bestanddeelen; op 3248 Franschen en 149 andere Europeanen, telt men 24,809 Annamieten, 17,389 Chineezen, 1032 Indiërs en verder Cambodjers, Tagalen, Minh-Huongs, Maleiers, Laotiërs en Japanners, alles te zamen een bevolking gevende van 48,043 zielen, behalve 4420 man troepen. In de onder Saigon behoorende dorpen wonen nog 4 à 5000 Annamieten, zoodat men allen bijeen op 57,000 zielen moet rekenen.

De inlandsche stad Cholon, op ruim 5 K.M. afstand van Saigon aan den waterweg naar het vruchtbare westen gelegen, heeft zich op snelle wijze tot een groot handelscentrum ontwikkeld. Met inbegrip van het dorp Binh-Dong, dat er in 1896 en van Phu-Thanh en Tan Hoa, die er in 1904 zijn bijgetrokken, is de oppervlakte thans ruim 1240 H.A. Er waren behalve 187 Franschen en 32 andere Europeanen 79,259 Annamieten en 53,835 Chineezen, terwijl de andere straks genoemde landaarden het inwonertal opvoeren tot 133,864 zielen, ongerekend 135 soldaten en een paar duizend Annamieten in de beide laatstgenoemde dorpen. Eindelijk heeft men in den rijsttijd nog eene vlottende bevolking van Annamieten en Chineezen, die tot 25,000 zielen kan klimmen.

Cholon is met drie spoorbanen, waarvan op twee elke 20 minuten een trein loopt en met vier groote rijwegen met Saigon vereenigd.

Het gemeentebestuur van Saigon werd het eerst ingesteld bij een besluit van 4 April 1867. Toen stond een gemeente-commissaris aan het hoofd, bijgestaan door 12 raadsleden, die door den Gouverneur gekozen werden uit de notabelen, welke minstens 25 jaar oud waren en minstens 6 maanden in de kolonie gewoond hadden. Deze samenstelling van het be-

[1]) Ontleend aan: „Vade-Mecum Commercial de la Cochin-Chine" 1905. A. Coquerel, Secrétaire-Archiviste de la Chambre de Commerce de Saigon. Imprimerie Claude & Co., Saigon.

stuur werd bij de besluiten van 8 Juli 1869 en 17 Sept. 1870 gewijzigd. De gemeente-commissaris werd vervangen door een *maire* en de raadsleden, ten getale van 13, werden gekozen door Fransche kiezers, met uitsluiting van vreemdelingen. De stad Saigon is opnieuw als gemeente ingesteld bij de decreten van 8 Juni 1877 en 29 April 1881 en wordt thans beheerscht door de wet van 28 Maart 1882, die op 12 Juni 1882 in de kolonie is afgekondigd. De nieuwe gemeente wordt bestuurd door een gemeenteraad, bestaande uit elf Fransche of genaturaliseerde leden en vier inlandsche leden.

De raadsleden worden voor zes jaar gekozen en elke drie jaar treedt de helft af Zij kiezen uit hun midden een *maire* en twee adjuncten.

De tegenwoordige burgemeester is de heer E. F. J. B. Cuniac en de heeren J. L. Claude en A. M. J. Foray zijn respectievelijk wat men den 1sten en 2den wethouder zoude kunnen noemen.

Om een denkbeeld te geven van het werk ten stadhuize, wordt het volgende aangeteekend als behoorende tot de werkzaamheden der verschillende bureaux.

Algemeene Secretarie (een algemeen gemeente-secretaris en een commies-redacteur : Agendeeren van alle stukken geadresseerd aan den maire; verdeeling der stukken over de bureaux en diensten; overbrengen van de verschillende orders en beschikkingen aan deze; geheime en bijzondere stukken; behandeling van de op de bureaux gereedgemaakte stukken; processen-verbaal van de handelingen van commissies en van raadszittingen; opmaken van besluiten en dienstvoorschriften; contrôle op het personeel en bewaring van archiefstukken; beheer van de gemeente-politie, van de gemeente-scholen en van het hospitaal; toezicht op de prostitutie; voorstellen voor benoemingen, promoties en verplaatsingen; onderscheidingen; verzoeken om plaatsing; bewijzen van gegoedheid en van onvermogen; toestemming tot openbare en bijzondere feestelijkheden; armenzorg en hulpverschaffing; terugkeer naar het moederland; behandeling van bestekken en van contracten en pachtvoorwaarden, door de bureaux der verschillende diensten opgemaakt; studie en samenstelling van de algemeene begrooting; geschillen; inteekening op dagbladen en administratieve verzamelingen; bibliotheek en archieven, behalve die van den Burgerlijken Stand; inwendige dienst van de gemeente voor zoover materieel en personeel betreft.

Eerste bureau (een chef, twee comptabelen en een schrijver).

Personeel: Onderzoek van alle quaesties betreffende bezoldigingen en vergoedingen van het personeel; nazien en mandateeren van de uitgaven voor het personeel; aanhouden van een algemeen stamboek van het personeel ter verkrijging van staten van dienst en het vaststellen van daaruit voortvloeiende rechten; afgeven en bijhouden van persoonlijke livretten; inschrijving van de verschillende soorten van school-beurzen; bijhouding der rekening van onderstanden, pensioenen en tegemoetkomingen; verevening van deze rekeningen; delegatiën van het personeel; overtochtskosten, reis- en verblijfkosten voor binnen- en buitenland.

Materieel. Verevenen en mandateeren van de uitgaven voor materieel; algemeene inschrijving der bestellingen volgens de rangorde van de begrooting; bijeenvoegen, vaststellen en verifieeren van de inventarissen; gereedmaken van bestekken, uitbestedingen en contracten met betrekking tot de levering

van materieel, behalve dat hetwelk betrekking heeft op wegen, gemeente gebouwen en waterwerken.

Ontvangsten. Aanslagbiljetten; opmaken van rollen en livretten voor schuiten, rijtuigen en karren, kramen en waterverstrekking; verificatie van de souche-boekjes, die worden aangehouden door de controleurs van kaaien, rijtuigen, rinriksja's enz.; gereedmaken en afgeven van reispassen en paspoorten; bijzondere boeking van al deze ontvangsten; dienst van aangegane geldleeningen; betaling van annuïteiten en aflossingen: comptabiliteit van verplichte uitgaven; algemeene comptabiliteits-vraagstukken, goederen en geldbeheer; gezamenlijke behandeling van de voor-ontwerpen der verschillende diensten en bureaux met betrekking tot het samenstellen van de algemeene begrooting; vaststellen van de administratieve rekening, centralisatie van den dienst der drukwerken; bewaring van comptabele bescheiden en particuliere archieven.

Tweede bureau (een chef en twee schrijvers). Europeesche en inlandsche Burgerlijke Stand; beheer van de begraafplaats en bijbehoorende diensten; begrafenis-plechtigheden; begravingen; opgravingen; vergunning tot het houden van koffiehuizen, drankverkoopplaatsen, enz.; gereedmaken, ter goedkeuring door den maire, van speciale vergunningen aan sommige inrichtingen om 's nachts geopend te blijven; vergunningen tot verkoop van petroleum, attestaties de vita voor pensioenen, bewijzen van zedelijk gedrag, van verblijf, van identiteit; nasporingen in het belang van gezinnen; verzoe en om rehabilitatie; legalisaties en verschillende visa; voorts de openbare hygiëne en gezondheidsdienst; werving en vrijwillige dienstneming; verzoeken om naturalisatie; verzoeken om naamsverandering; statistieken; rechtskundige bijstand; verkiezingen; kiezerslijsten; verkiezingsquaesties; bewaren en bijhouden van de archieven van den Burgerlijken Stand.

Dienst van de wegen en gemeentegebouwen (een architect, chef van den dienst en een opziener of agent-voyer).

Onderzoek en bestudeering van alle vraagstukken betrekkelijk werken van allerlei aard, die betrekking hebben op: het maken, verbeteren, onderhouden en classificeeren van de groote gemeenschapswegen en kleine straten; het bouwen, aanleggen en onderhouden van gemeentegebouwen en riolen, rooien en schouwen, straatbesproeiïng en reiniging, petroleumverlichting, onderhoud van parken en openbare tuinen, van de bewaarplaats van in beslag genomen dieren en voorwerpen, van de algemeene slachtplaats en beheer van het personeel aan deze inrichtingen verbonden, onderhoud en beheer van den schouwburg, bijhouden van kaarten en plannen, gereedmaken van bestekken met betrekking tot leveringen en diensten voor de wegen en gemeentegebouwen, ontwerpen, door den hoofd-architect goedgekeurd met bijbehoorende bescheiden en alle stukken voor de uitbesteding en toewijzing, bewijzen van geschiktheid van inschrijvers; inspectie van de openbare rijtuigen en rinriksja's; toezicht op den dienst der inspecteurs van de kaaien, markten enz.; materieele regeling van openbare feestelijkheden, gereedmaken van voorstellen voor politiebepalingen met betrekking tot de wegen; vergunningen met betrekking tot de wegen; gereedmaken van huur- en pachtcontracten; brandweer.

Personeel en materieel, algemeene bepalingen.

Voorbereiden en gereedmaken van de begrooting voor den dienst der wegen en van de gemeentegebouwen, bewaren en onderhouden van de kaarten,

plannen, bestekken en bescheiden en alle bundels betreffende dien dienst, aanhouden van de registers van de rangorde en het geldelijk beheer der gemeentegebouwen, magazijnen, voorraden en gereedschappen, registers van in- en uitgaande stukken, opmaken van processen-verbaal van ontvangst, van opneming, van verloren goederen, van veroordeelingen enz., gebruik van grondstoffen contrôleboekjes en werklijsten, nominatieve contrôle op het personeel, voorstellen aan het bestuur omtrent de verdeeling er van, alsook omtrent verwisseling, promotie of disciplinaire maatregelen.

Dienst van de waterleiding en de electriciteit (een inspecteur, chef van den dienst, een werktuigkundige, een electrisch dito en een die belast is met het toezicht op de electrische verlichting van den schouwburg en op de bronnen der waterleiding).

Toezicht op en contrôle van den dienst; onderzoek en studie van de vraagstukken betrekkelijk de werken van allerlei aard dienende voor de verbetering en het onderhoud, zoowel van het ontleenen van water aan de bronnen als het opvoeren en verdeelen daarvan binnen de stad, alsook de electrische verlichting der openbare wegen en gemeentegebouwen; gereedmaken van kaarten en plannen voor dien dienst; het maken van bestekken en begrootingen met het oog op uitbestedingen daarvoor; het maken van reglementen en voorschriften voor het toezicht en het opmaken der betaalsrollen voor de waterabonnementen; verschillende inrichtingen noodig op de werkplaatsen en bij de werken die betrekking hebben op de diensten van electriciteit en watervoorziening; behandeling van de briefwisseling betrekkelijk die beide diensten en gereedmaken van de antwoorden en beslissingen overeenkomstig de aanwijzingen van den chef van den dienst; comptabiliteit met betrekking tot de materialen, betaalsrollen, contrôleboekjes, registers van uitgaven, staten van terugbetalingen enz., welke de diensten der electriciteit en van de watervoorziening betreffen.

Politie, commissariaten. Met betrekking tot de politie is de stad Saigon verdeeld in drie arrondissementen, aan het hoofd van elk waarvan een commissaris van politie geplaatst is, ondergeschikt aan het centrale commissariaat. Elk commissariaat heeft posten onder zich, die naar gelang hunner belangrijkheid worden gecommandeerd door een gegradueerde of door een Europeesch politie-agent. Zoo heeft het 1ste arrondissement behalve het commissariaat, twee politieposten, de eene met 15 Europeesche en 32 Inlandsche politieagenten, de andere met respectievelijk 24 en 22.

In het 2e arrondissement heeft men behalve het commissariaat 5 politieposten, respectievelijk met 8, 9, 3, 3 en 2 Europeesche en 19, 18, 14, 16 en 8 Inlandsche agenten.

In het 3e arrondissement wordt het commissariaat bijgestaan door 4 posten, respectievelijk met 2, 2, 2 en 14 Europeesche en 10, 6, 20 en 22 Inlandsche politiedienaren.

Bij het centrale commissariaat zijn er 9 Europeesche en 28 Inlandsche politieagenten, ook voor de zeden, en de politiepost op de reede telt er respectievelijk 3 en 8.

Voegt men er eindelijk de waterpolitie op de rivier bij, die over twee brigades of twee vaartuigen beschikt en 4 Europeanen en 14 Inlanders sterk is, dan heeft men voor de geheele politiemacht in Saigon te beschikken over 100 Europeesche politieagenten en 237 Inlandsche.

De plaatselijke belastingen.

Het besluit van den maire van Saigon, van 30 November 1902, dat op 12 Dec. 1902 door den Luitenant-Gouverneur is goedgekeurd, waarbij verschillende plaatselijke belastingen in *francs* worden geconverteerd, bepaalt bij artikel 1 dat de belastingen zullen zijn als volgt:

1°. *Licencies.*

Japansche en Chineesche publieke huizen, per jaar . . . . . 700.— francs.
Annamitische dito „ „ . . . . . 100.— „

2°. *Rondgaande en op bepaalde plaatsen vertoevende kooplieden.*

A. Rondgaande kooplieden.

Eerste categorie. — restaurateurs, soepverkoopers, rondventers, enz. per drie maanden . . . . 9.— „

Tweede categorie. — Verschillende kleinhandelaars per drie maanden . . . . 2.50 „

B. Verkoopers op vaste plaatsen.

Per vierk. M. voor de beide eerste ingenomen M² per drie maanden . . . . 6.— „

Voor elken vierk. Meter meer per drie maanden. . . . . . 3.— „

3°. *Verhuring van kaairuimte.*

Per vierk. M. en per dag. . . . . 0.03 „

Per vierk. M. en per maand, voor het gedeelte tusschen de straat Nemesis en de stadsgrenzen op den lagen weg naar Cholon . . . . 0.60 „

4°. *Prauwen en Sampans.*

	Recht van ligplaats en verkeer per jaar.	Livret.	Tarief.
van 50 picula en hooger . .	50 francs.	1.50 francs.	0.60 francs.
beneden de 50 picul	35 „	1.50 „	0.60 „

5°. *Begrafenissen en onderhoud graftomben.*

Gewone dienst, beschikkingen toepasselijk op alle rouwstoeten en begrafenissen.

I. Voor dood geboren kinderen, begraven zonder rouwstoet.

Voor het vervoeren op een draagbaar met twee dragers en met lijkkleed. . . . . 8.— francs.

Voor het begraven in een grafkuil of kelder . . . . 6.— „

II. Voor kinderen van zeven jaar en jonger.

Eenige klasse.

Vervoer op een draagbaar met baldequin en wit lijkkleed door vier dragers en voorafgegaan door een bode. . . . . . . 20.— „

Voor het begraven in een grafkuil of kelder . . . . 6.— „

III. Voor personen ouder dan zeven jaar (als volwassenen beschouwd.)

Eerste klasse.

Vervoer met een lijkwagen gedrapeerd met zilveren franje, getrokken door twee paarden, met kleeden en pluimen, vergezeld van zes dragers en voorafgegaan door een bode. . . 60.— „

Voor het begraven in een grafkuil of kelder . . . . 6.— „

Tweede klasse.

Vervoer in een lijkwagen van zwart hout, getrokken door twee paarden, vergezeld van vier dragers en voorafgegaan door een bode	34.— Francs
Voor het begraven in een grafkuil of kelder	6.— „

IV. *Tarief voor het gebruik van lijkwagens op afstanden.*

Als de lijkwagen buiten de grenzen van de stad Saigon wordt gebruikt om het lijk te brengen naar de begraafplaats van eene andere gemeente, op welken afstand ook, behoudens dat de heen en terug af te leggen weg niet grooter zij dan 12 K.M.

Een supplementaire betaling voor de 1ste en 2de klasse van . .	20.— Francs
Voor de verplaatsing binnen diezelfde grenzen van den bode. .	6.— „
Voor idem van elk der dragers.	1.50 „

Opmerking. — Als het dienstpersoneel der begrafenisplechtigheden zich op een grooter afstand dan 3 K.M. buiten de grenzen van de stad Saigon moet begeven, kan de verplaatsing niet te voet plaats hebben en moet de familie rijtuigen geven om de beambten te vervoeren. Het punt van vertrek en aankomst is de gemeente Saigon.

V. *Tarief der doodkisten.*

	Van gewoon wit hout.	Van stevig Sao-hout.	Van teakhout met inbegrip van vernissen.
Kinderen beneden het jaar .	5.50 Frs.	10 50 Frs.	21.— Frs.
Van 1 tot 3 jaar	8.— „	13.60 „	26.— „
„ 3 „ 7 „	10.50 „	16.— „	31.50 „
„ 7 „ 15 „	13.— „	21.— „	36.50 „
„ 20 jaar en daarboven . .	18.50 „	31.50 „	52.— „

VI. *Tarief voor opgravingen.*

Opgraving van een lijk uit een grafkuil of particulieren kelder vóór dat er vijf jaren sedert het overlijden verloopen zijn.

Lijk van een kind van zeven jaar of daar beneden.	11.— Frs.
„ „ „ ouder persoon.	16.— „

Opmerking. — Het recht voor opgraving is evenveel malen verschuldigd als er tegelijk kisten worden opgegraven.

VII. *Tarief voor wederbegravingen.*

Voor de wederbegraving in een grafkuil of kelder van dezelfde begraafplaats.	13.— Frs.

Opmerking. — Het recht op wederbegraving is slechts éénmaal verschuldigd, welke ook het aantal kisten is, dat in een enkele grafkuil of in een enkele kelder wordt herplaatst.

Onderhoud van de grafteekens per jaar	25.— Frs.

Volgens Artikel 2 van hetzelfde besluit worden de rijtuigen „de grande remise" afzonderlijk geclassificeerd en zijn er bepaalde belastingen op het gebruik van deze rijtuigen, zoowel als op die van de gewone 1ste klasse en de rinriksja's der 1ste klasse. Artikel 3 bepaalt dat onzindelijkheid der kleeding van de voerlieden van openbare rijtuigen of rinriksja's beschouwd wordt als eene overtreding der bepalingen en het in beslag nemen dier voertuigen na zich sleept op den voet der bepalingen van de van kracht zijnde besluiten.

6°. *Openbare rijtuigen en Japansche rinriksja's* („pousse-pousse").

A. Openbare rijtuigen.

	Recht om te verkeeren per 3 mnd. Frs.	Driemaandelijksche inspectie. Frs.	Contrôle-inspectie. Frs.	Livret. Frs.	Tarief. Frs.
Rijtuigen „de grande remise".	31.25	—	—	—	—
1ste klasse.	25.—	3.—	1.50	1.50	0.60
2de klasse	20.—	3.—	1.50	1.50	0.60
Omnibussen en automobielen.	25.—	3.—	1.50	1.50	—

N.B. De eerstgenoemde rijtuigen zijn vrijgesteld van de driemaandelijksche inspectie, van het livret en van het tarief; zij krijgen een vergunning om te rijden.

B. Rinriksja's (als boven).

1e klasse	12.50	1.50	1.25	1.50	0.60
2e klasse	10.—	1.50	1.25	1.50	0.60

7°. *Ossenkarren.*

Recht om rond te rijden en te stationneeren . . 12 frs. per drie maanden.
Livret. . . . . 1.50 „

8°. *Handkarren.*

Recht om rond te rijden en te stationneeren . . 9 frs. per drie maanden.
Livret . . . . 1.50 „

9°. *Kramen.*

Per jaar en per vierk. M. . . . . 3 frs.

10° *Geneeskundig onderzoek.*

Voor Japansche en Chineesche publieke vrouwen 2 frs. per keer.
„ Annamitische dito . . . . 1.60 „

11°. *Vergoeding van kosten van voeding en leermiddelen.*

Voeding per leerling en per maal. . . . . 0.50 frs.

(De voedingskosten worden voor niet minder dan acht dagen berekend).

Leermiddelen per leerling. . . . . 15 frs.

12°. *Bewaargeld van in beslag genomen zaken.*

Buffels, stieren, ossen, koeien, kalveren, 3.50 frs. per dag en per hoofd.
Paarden 3 frs. per dag en per hoofd.
Andere dieren 1 franc per dag en per hoofd.
Rijtuigen 1ste klasse: 3 frs. per dag en per rijtuig, behalve de paarden.
Rijtuigen 2e klasse: 2.50 frs. per dag en per rijtuig, behalve de paarden.
Rinriksja: 1 franc per dag en per stuk.
Prauwen en sampans: 2.50 frs. per dag en per stuk.
Ossenkarren: 2.50 frs. per dag en per stuk, behalve de ossen.
Handkarren, 1.50 frs. per dag en per kar.
Verschillende voorwerpen 50 centimes per dag.
Het besluit waarbij deze bepalingen zijn vastgesteld, trad op 1 Jan. 1903 in werking.

Bij een besluit van denzelfden datum werden nog de volgende nieuwe belastingen ingevoerd binnen het gebied van de stad Saigon.

1°. *Verschillende belastingen betreffende de openbare wegen.*

Verzoek tot rooien en schouwen.	Steenen huis met verdieping	10.—	frs.
	Idem zonder verdieping.	5.—	„
	Bamboezen huis	1.—	„
Verzoek om vergunning tot bouwen of vernieuwen.	Steenen huis met verdieping .	10.—	„
	Idem zonder verdieping	5.—	„
	Bamboezen werkloodsen. . . .	10.—	„

Te betalen recht voor het door den heer Inspecteur van de waterleiding en electriciteit ten huize van particulieren verifieeren van de electrische meet-inrichtingen . . . . 5.— „

Voor het neerleggen van bouwmaterialen per vierkante M. per maand . . . . 0.60 „

2°. *Verschillende vergunningen.*

Verzoek om een begrafenisplechtigheid met muziek, per dag . . 5.— frs.
Verzoek om een eenvoudige begrafenis per dag . . . . 2.50 „
Vergunning tot het geven van feesten met het afsteken van vuurwerk aan vereenigingen . . . . 650.— „
Vergunning voor het pagodenfeest, per dag . . . . 50.— „
Vergunning voor schouwburgen tot elf uur 's avonds per maand 60.— „
Vergunning voor schouwburgen den geheelen nacht door, per nacht 10.— „
Vergunning voor concerten, lezingen tegen entreé in openbare gelegenheden, het gemeente-theater inbegrepen:
Per dag, voor de eerste acht dagen . . . . 5.— „
Per maand. . . . . 50.— „

N.B. Elke vergunning die na den achtsten dag vernieuwd wordt, zal beschouwd worden als een maand-abonnement.

3°. *Kaarten en photographieën.*

Een kaart van elk der Chineesche, Japansche of Annamitische publieke vrouwen. . . . . 0.50 frs.
Een photographie van idem . . . . 2.— „

4°. *Afgifte van administratieve akten, bescheiden, certificaten en legalisatie van handteekeningen.*

Administratieve akten, bewijsstukken, enz. per register . . . . . 0.75 frs.
Geboorte-extracten, huwelijks- en overlijdensakten . . . . 0.75 „
Verschillende bewijzen (van inwoning, van zedelijk gedrag enz.) . 0.75 „
Legalisatie van handteekeningen en visa . . . . 0.25 „

Nota. De kostelooze verstrekking van stukken van den Burgerlijken Stand aan de verschillende administraties is beperkt tot twee expedities; elke meerdere expeditie wordt met bovenstaand tarief belast. De zegelkosten worden bovendien betaald.

Artikel 2 van dit besluit bepaalt verder dat de betaling der rechten betreffende het bouwdepartement en de verschillende vergunningen door de belanghebbende gedaan moeten worden aan de gemeentekas, onder vertoon van het bevelschrift tot storting afgegeven door het bureau van de comptabiliteit, dat gevoegd is bij de door den maire of zijn gemachtigde geteekende vergunning.

De invordering der rechten op administratieve akten en voor legalisatie, het zegelrecht niet inbegrepen, geschiedt direct door de zorgen van het bureau van den Burgerlijken Stand.

Die van de kaarten en photographieën der publieke vrouwen wordt door het bureau der comptabiliteit geregeld op een nominatieven staat, geleverd door den centralen Commissaris van Politie, die belast is de stukken aan belanghebbenden uit te reiken.

Volgens artikel 3 worden bij het innen der rechten, toevertrouwd aan den chef. van het bureau van den Burgerlijken Stand, quitanties uit een soucheboek uitgereikt. Van den 1sten tot den 5den van elke maand moet die chef een staat opmaken van de ontvangsten van de afgeloopen maand en het bedrag bij den Gemeente ontvanger storten.

Een ander gemeentebesluit van denzelfden 12den December 1902 regelt het plaatsen van zaken op de trottoirs en de huur voor het gebruik van die trottoirs verschuldigd. Niets mag op de trottoirs worden neergezet zonder voorafgaande vergunning van den maire. Vergunningen worden voor drie maanden uitgereikt, doch kunnen op verzoek verlengd worden. Wanneer de trottoirs gebruikt worden om er koffiehuis-tafeltjes, bloempotten, sierplanten, gordijnen, uitstallingen ven verschillende voorwerpen op te plaatsen, zal bij vergunning daarvan een huur geheven worden van 60 centimes per maand en per vierk. M. bij vooruitbetaling. Het geheele door genoemde voorwerpen ingesloten terrein is aan het recht onderhevig, terwijl minstens 2 M. breedte vrij moet blijven voor het voetgangers-verkeer. In geen geval mogen koorden worden gespannen of mag door andere zaken het publiek verkeer wordt belemmerd.

Een nieuw reglement op de *waterverstrekking* dateert van 15 December 1902. Hoofdbeginselen daarvan zijn dat het water dat niet noodig is voor de stadsreiniging en de openbare fonteinen, aan andere diensten en aan langs de vertakkingen van het net wonende particulieren verstrekt kan worden tegen betaling. Elke vergunning heeft een afzonderlijke vertakking van de hoofdleiding die van stadswege op kosten van den aanvrager tot aan het perceel wordt gelegd. Binnen het perceel is de aanleg vrij, doch moet geïnspecteerd kunnen worden door het personeel van de waterleiding, terwijl een hoofdkraan buiten het perceel van wege de gemeente wordt bediend. De betaling geschiedt in abonnement, waarbij het gebruik beperkt is door een afsluiter van verschillend kaliber naarmate van de hoeveelheid te verstrekken water en het te betalen abonnement. Voor fabrieken met een groot verbruik kunnen watermeters worden voorgeschreven. Doch voor deze en voor altijd springende fonteinen en dergelijke worden afzonderlijke contracten gesloten.

Voor de acht kalibers der abonnement, overeenkomende met een debiet in liters van 105, 240, 420, 675, 970, 1325, 1725 en 2160 wordt per jaar een bedrag betaald van respectievelijk 10, 20, 36, 54, 90, 120, 160 en 210 Frs.

Eindelijk bestaat er een voorschrift op het luiden van de alarmklok in geval van brand, waarbij aan het aantal slagen te hooren is in welk stadsgedeelte de brand is uitgebroken.

Het gemeentebestuur van Cholon is ingesteld bij besluit van 20 October 1879 en gesteld onder de wet van 18 Juli 1837. De stad wordt bestuurd door een maire, benoemd door den Luitenant-Gouverneur van Cochin-

China. De maire wordt bijgestaan door een gemeenteraad, bestaande uit drie Europeesche raadslieden, voorgedragen door de Kamer van Koophandel en benoemd door den Gouverneur, vier Annamitische en vier Chineesche leden, die elk voor drie jaar door hunne landslieden gekozen worden. Thans is de heer Frédéric Drouet, Secretaris-Generaal van Koloniën de maire en president van den gemeenteraad, terwijl het lid O. du Crouzet zijn 1ste adjunct is.

Tot de bemoeienis van de *Gemeente Secretarie* (met een chef en een commies-redacteur) behooren: Het personeel (benoemingen, aanteekeningen, voorstellen); de correspondentie; de Europeesche en Aziatische Burgerlijke Stand; machtigingen en diverse vergunningen; gereedmaken der begrootingen; plaatsing in hospitalen; bestekken, verpachtingen, contracten, enz.; verkiezingen; statistiek, inlandsche priesters en pagoden; de zaken van den inlander; processen-verbaal; handelingen van den gemeenteraad.

De *comptabiliteit* met één comptabel ambtenaar) behandelt uitgaven, mandateeren, staten van ontvangsten en terugbetalingen; administratief verslag; inventarissen, gedrukten.

De *dienst der gemeentewerken* omvat het maken van plannen en begrootingen voor nieuwe werken; het onderhoud der gemeentegebouwen; het rooien; het nagaan van ontwerpen; het aanhouden van lijsten van rijtuigen, rinriksja's, havenvaartuigen, kramen, steigers, verhuurde plaatsen op de kaaien, inlandsche woningen; het bewaken en onderhouden van straten, kaaien, bruggen, riolen en trottoirs; de bewaarplaatsen van inbeslaggenomen zaken; de verlichting en besproeiïng; den dienst van de brandweer, de gemeente-magazijnen en werkplaatsen.

De *gemeentelijke politie* heeft een hoofdcommissaris met een adjunct en een hoofd-brigadier en houdt zich bezig met politie en justitie, het opmaken van processsen-verbaal, het houden van enquêtes, het vredegerecht, misdrijven en overtredingen, het bewaren van de orde en de bewaking van de wegen.

Onder de instellingen van hulpverstrekking en bijstand, vindt men in de eerste plaats genoemd het *Gemeentehospitaal*, onder toezicht van den Europeeschen geneesheer der gemeente, bijgestaan door Europeesche en Aziatische liefdezusters met inlandsche ziekenoppassers en oppasseressen. Het aantal opgenomen zieken is in de laatste jaren zeer toegenomen. In 1904 werden er meer dan 1000 zieken behandeld, die uit alle provincies van Cochin China afkomstig waren. Het hospitaal bevat zeven paviljoens (waarvan drie eerst onlangs gebouwd), die van elkander afgezonderd te midden van ruime, vroolijke met bloemen versierde parken liggen. Een daarvan is bestemd voor het personeel, met consultatiekamer en apotheek, een ander dient als crèche voor verlaten of ouderlooze kinderen, waaraan inlandsche minnen, die door den geneesheer zijn goedgekeurd, verbonden zijn. Een paviljoen dient voor de verpleging van gegoede Europeanen, Annamieten en Chineezen, die hunne verpleegkosten kunnen betalen. Een paviljoen is bestemd voor inlandsche vrouwen en de drie overige zijn voor Chineezen en Annamieten. Gedurende het jaar 1904 zijn aan het hospitaal toegevoegd: een operatiekamer, een zaal voor ontleedkunde, een lijkenhuis, een waschinrichting en badkamers, waardoor het bijna geheel compleet is ingericht. Er ontbreken nog slechts een paar paviljoens om besmettelijke en epidemische ziekten te kunnen isoleeren en een gelegenheid voor kostelooze behandeling van armen.

Onder de bescherming der gemeente is een vereeniging voor *verpleging van kraamvrouwen* opgericht. De „Maternité" van Cholon heeft thans een paviljoen voor 40 inlandsche kraamvrouwen, en een, waar de school voor vroedvrouwen is gevestigd met veertien afgezonderde vertrekken voor Europeesche kraamvrouwen. Dit werk neemt steeds in omvang toe, van 1 Jan. tot 15 Sept. 1904 had men er 242 inlandsche en 14 Europeesche vrouwen behandeld. De dienst wordt geleid door den Gemeente-geneesheer, twee vroedvrouwen van de „Maternite" van Parijs en twee inlandsche, „ba mu." De inrichting verstrekt niet alleen de hulp, die de kraamvrouwen vereischen, doch ook kleederen en benoodigdheden aan behoeftigen, verleent hulp bij het zoeken van minnen en zorgt voor de opleiding van inlandsche vroedvrouwen, waarbij deze zich richten naar de voorschriften der Fransche geneeskunde en worden aangemoedigd de Europeesche methoden te volgen. Voor Europeesche vrouwen wordt de voeding à 2 piasters daags in rekening gebracht. De hulp is verder kosteloos, doch men kan bij het verlaten van het hospitaal een geschenk aan de vereeniging geven, terwijl behoeftigen daarentegen ook van de voedingskosten vrijgesteld kunnen worden.

De derde inrichting van dien aard is het in 1902 opgerichte *Asiel voor ouden van dagen en gebrekkigen,* waarvoor een gebouw dicht bij het hospitaal is ingericht. Elke oude man heeft er zijn kamer, terwijl hij voedsel ontvangt en dagelijks door den geneesheer bezocht wordt.

De plaatselijke belastingen van Cholon zijn in piasters en onderdeelen vastgesteld.

In de eerste plaats wordt een belasting op verschillende vervoermiddelen genoemd, die geheven schijnt te worden naar een geschatte dagelijksche verdienste en wel tegen betaling van vijf van die dagverdiensten per jaar, verder wordt bovendien voor de vergunning om er een huurrijtuig op na te houden 1.50 piaster per maand en voor een rinriksja 0.40 piaster betaald.

De bootjes, die op de reede dienst doen betalen 0.50 piaster per maand en elk livret aan prauwen of rijtuigen afgegeven kost 0.50 piasters.

Het verblijf van dieren, rijtuigen en goederen in de bewaarplaats van in beslag genomen zaken is in piasters getarifeerd, zoodat voor buffels bijv. 1 piaster per dag moet betaald worden en voor vuurwerk 0.80 piaster per dag en per kub. M.

Het geneeskundig onderzoek van publieke vrouwen kost 0.25 piaster per keer als de hospitaalkosten door de inrichting vergoed worden, anders 0.30 p. De vergunning voor zulke etablissementen al naar den landaard Chineesch, Japansch, of Annamitiesch respectievelijk 250, 150 en 30 piaster per jaar.

Om vuurwerk te mogen afsteken wordt 0.20 piaster per dag gevorderd. Voor het rooien van gebouwen wordt per 10 str. M. rooilengte van huizen met pannen daken 2 piaster en van bamboezen huizen 0.50 piaster geëischt.

Kramen betalen 0.06 piaster per maand en per vierk. M.

Vergunning om zonder licht te loopen wordt tegen betaling van 4 piaster per jaar verleend.

De inspectie van huurrijtuigen en rinriksja's kost per keer 0.30 en 0.20 piaster.

Geëmailleerde nummerplaatjes voor de huizen worden geleverd voor 1 piaster en bevestigd voor 0.20 piaster.

Tijdelijke verhuring van kaairuimte en trottoirs wisselt naar de plaats en omstandigheden af van 0.01 tot 0.02 piaster per str. M. per dag. Voor het in gebruik hebben van openbaar terrein door bouwondernemers, voor het herstellen van vaartuigen, het bewaren van balken, hetzij op het land of onder water wordt 0.02 piaster per vierk. M. en per maand betaald. Handelaars in baksteen, in bamboe en atap, enz. 0.01 piaster per vierk. M. en per maand, welk bedrag ook betaald wordt voor huur van gemeente-terreinen.

De extracten uit de registers van den Burgerlijken Stand kosten 0.50 piaster. Van schuiten en stoomsloepen, die niet te Cholon zijn ingeschreven wordt per week of onderdeel daarvan een liggeld geheven dat van 0.40 tot 0.20 afwisselt voor vaartuigen boven 1000 picul inhoud tot die van 50 picul; kleinere zijn vrij, terwijl stoomsloepen 2 piaster betalen.

Het verplegen in het gemeente-hospitaal wordt berekend tegen 0.30 piaster daags en in de liefdadige inrichtingen 0.15 piaster.

De kaarten en photographieën der publieke vrouwen kosten hier elk 1 piaster en voor koetsiers hetzelfde bedrag.

Voor verpleging in het speciale paviljoen van het hospitaal wordt voor het Europeesche ambtenaarspersoneel $1/4$ van het tractement per dag ingehouden en van Aziaten de helft. Overigens betalen met ambtenaren gelijk gestelden 8 frs., particulieren 6 frs. en Aziaten 2 dollars.

Voor het verrichten van diensten door politiedienaren ten behoeve van particulieren voor een tijdsverloop van 3 uren of minder wordt gerekend per gegradueerde 2.50 piaster en per Europeeschen of Inlandschen agent 1.50 of 0.60 dollar. Inlandsche politiedienaren kosten als waker per 6 uur, als de bewaking verscheidene dagen duurt, 1 piaster.

Voorts schijnt bij het aanleggen van trottoirs, door de aanliggende perceelen voor $1/4$ in de bouwkosten te worden bijgedragen. De aansluiting aan riolen kost 2 dollar en het stellen van een zinkputje in de trottoirs 0.50 piaster.

Als laatste belastingobject vindt men 0.20 piaster per individu en per dag voor het lazaret, waarin dieren worden afgezonderd, terwijl de eigenaars verplicht zijn om in hun voeding en onderhoud te voorzien en de desinfectiemiddelen te betalen.

Een hondenbelasting is in overweging maar nog niet ingevoerd.

Met de genoemde inkomsten zijn de hulpmiddelen der gemeentebesturen nog niet uitgeput, want ook een gedeelte van de directe belastingen der kolonie worden er aan toegewezen.

Zoo zijn de terreinen binnen de stad Saigon tot vier soorten gebracht, waarvan respectievelijk 1500, 668, 252 en 200 francs g r o n d b e l a s t i n g per H.A. wordt betaald en van onbebouwde terreinen de helft. Deze belasting komt in Saigon geheel ten bate van de stad.

In Cholon zijn de stadsterreinen in vier klassen verdeeld, die respectievelijk met 375, 167, 63 en 50 piaster per H.A. belast worden, terwijl de bebouwde terreinen in de voorsteden 25 piaster en de onbebouwde 2 piaster per H.A. betalen. Deze grondbelasting wordt ten bate der stad met 7 pCt. verhoogd.

Voor de andere deelen van Cochin-China wordt ook een verdeeling in klassen of zonen van de bebouwde gronden aangenomen doch de betaling wisselt af naar de categorie waarin de plaats is opgenomen; waartoe alle centra en marktplaatsen tot drie categoriën van belangrijkheid zijn gebracht.

De zoutpannen werden vroeger in twee klassen verdeeld en met 4 en 2 piaster per H.A. belast, doch sedert 1900 zijn zij voorloopig geheel vrijgesteld.

De grondbelasting in de dorpen berust op de indeeling van de gronden in rijstvelden en verschillende cultures. De eerste worden besproken bij de studie over de rijst in Indo-China. Van de diverse cultures, verdeeld in drie klassen wordt 2.76, 0 96 of 48 piaster per H.A. geheven.

Persoonlijke belasting der Annamieten. Elk Annamiet van 18 tot 60 jaar betaalt 1 piaster hoofdgeld. Hiervan zijn uitgezonderd priesters in de uitoefening van hun ambt, inlandsche broeders bij christelijke scholen, beambten, militairen en zeelieden in actieven dienst, enz.

Boven dit hoofdgeld wordt van de Annamieten die in de stad Saigon wonen nog ten bate dier gemeente 200 percent opcenten geheven, terwijl voor Cholon die belasting met 7 pCt. wordt verhoogd.

Op de riviervaartuigen wordt eene belasting geheven, afhankelijk van de soort en grootte die van 0.60 piaster als minimum kan klimmen tot 11.30 piaster voor de grootste soort. Ook de zeevaartuigen betalen een belasting, waartoe zij naar grootte in klasse zijn ingedeeld.

Patentrecht. Deze belasting bestaat uit een vast en een evenredig recht of uit een van beide. Het vast recht bedraagt bijv. voor huurrijtuigen met een of twee paarden 5 piasters, voor ossenkarren 2, voor handkarren 1 piaster. Rijstpelinrichtingen betalen 2.50 piaster per stamper; transportaannemers en handelaars in vaartuigen naar de grootte van hun prauwen 3 tot 30 piasters. Van pakhuizen wordt 1/30 van de huurwaarde geheven en dit evenredige recht van 1/30 is ook verschuldigd van de inkomsten van verschillende beroepen.

In Saigon wordt de geheele patent-belasting ten bate van de gemeente gebracht. In Cholon wordt 7 percent opcenten ten behoeve der gemeente geheven en aan deze stad wordt buitendien 8 pCt. van de belastingopbrengst afgestaan.

Voor het recht om wapens te dragen betaalt men 50 piaster en voor een halfjaarlijksch visum van de vergunning 3 piaster.

Het afgeven van een paspoort kost 15 piasters.

Wanneer men de kosten van het afgeven van duplicaten van livretten en kaarten van prauwen, van verblijfkaarten voor vreemde Aziaten, kaarten der grondbelasting der inlanders, alsook die van arbeiders hier verder onbesproken laat, evenals de winst op den arbeid van gevangenen, de opbrengst van den botanischen tuin, het naturalisatie-recht, de verpleegkosten en schoolgelden en andere indemniteiten, dan schijnt men met deze vluchtig aangestipte soorten van inkomsten, vrijwel een overzicht te hebben van de bronnen, waaruit het bestuur der kolonie in het algemeen en dat van de beide genoemde gemeentebesturen in het bijzonder worden bekostigd.

HET BRITSCHE VERDRAG MET JAPAN.

Op 26 Sept Sept jl. heeft het *Foreign Office* te Londen den tekst gepubliceerd van het nieuwe Anglo-Japansche Verdrag.

Het stuk luidt vertaald als volgt:

Overeenkomst tusschen het Vereenigd Koninkrijk en Japan, geteekend te Londen 12 Augustus 1905.

Inleiding. De gouvernementen van Groot-Britannië en Japan, die het wenschelijk vinden om de overeenkomst, welke tusschen hen op 30 Jan. 1902 werd gesloten, te vervangen door nieuwe bepalingen, zijn overeengekomen omtrent de volgende artikelen, welke ten doel hebben:

A. De bevestiging en handhaving van den algemeenen vrede in de streken van Oost-Azië en van Indië.

B. Het behoeden van de gemeenschappelijke belangen van alle mogendheden in China, door de onafhankelijkheid en integriteit van het Chineesche Rijk en het beginsel van gelijke gelegenheid voor handel en industrie in China voor alle natiën te verzekeren.

C. De handhaving der territoriale rechten van de Hooge Contracteerende Partijen in de streken van Oost-Azië en van Indië en de verdediging van hunne bijzondere belangen in de genoemde streken.

Artikel I. Er wordt overeengekomen dat wanneer ooit naar het oordeel hetzij van Groot-Britannië of van Japan eenige der rechten of belangen, waarvan in de inleiding van deze overeenkomst gesproken wordt, in gevaar zijn gebracht, de beide gouvernementen volledig en openhartig met elkander zullen omgaan en gemeenschappelijk de maatregelen overleggen, die genomen zouden moeten worden om die bedreigde rechten en belangen te beveiligen.

II. Indien, tengevolge van een niet-uitgelokten aanval of een agressieve daad, waar die ook geschiedt, van wege eenige andere mogendheid of mogendheden, een der contracteerende partijen in een oorlog gewikkeld wordt, ter verdediging van zijn territoriale rechten of bijzondere belangen, vermeld in de inleiding tot deze overeenkomst, dan zal de andere contracteerende partij dadelijk zijn bondgenoot te hulp komen en zal in wederzijdsche overeenstemming met dezen den oorlog gemeenschappelijk voeren en vrede sluiten.

III. Daar Japan overwegende politieke, militaire en economische belangen in Korea heeft erkent Groot-Britannië het recht van Japan om zulke maatregelen van leiding, besturing en bescherming in Korea te nemen als het geschikt en noodzakelijk zal oordeelen ten einde die belangen te beveiligen en te bevorderen, altijd onder voorbehoud dat zulke maatregelen niet indruischen tegen hei beginsel van gelijke gelegenheid voor den handel en de industrie van alle natiën.

IV. Daar Groot-Britannië een bijzonder belang heeft bij alles wat de veiligheid der Indische grenzen betreft, erkent Japan zijn recht om, in de nabijheid van die grenzen, zulke maatregelen te nemen, als het noodig zal oordeelen om zijn Indische bezittingen te beveiligen.

V. De Hooge Contracteerende Partijen komen overeen, dat geen van beiden, zonder raadpleging van de andere, zal overgaan tot afzonderlijke schikkingen

met eene andere mogendheid, ten nadeele van de onderwerpen, omschreven in de inleiding tot deze overeenkomst.

VI. Wat de tegenwoordige oorlog tusschen Japan en Rusland betreft, zal Groot-Britannië voortgaan met eene strikte onzijdigheid te handhaven, tenzij eenige andere mogendheid of mogendheden zich in de vijandelijkheden tegenover Japan zou mengen, in welk geval Groot-Britannië Japan te hulp zal komen en den oorlog gemeenschappelijk zal voeren en in wederkeerige overeenkomst met Japan vrede zal sluiten.

VII. De voorwaarden, waaronder gewapende bijstand door elk der beide Mogendheden aan de andere zal verstrekt worden in de omstandigheden vermeld in deze overeenkomst en de middelen waardoor zulke bijstand beschikbaar zal worden gesteld, zullen geregeld worden door de marine- en militaire autoriteiten der contracteerende partijen, die elkander van tijd tot tijd volledig en vrij over àlle vraagstukken van wederkeerig belang zullen raadplegen.

VIII. De tegenwoordige overeenkomst zal, wat betreft de bepalingen in artikel VI, onmiddellijk van kracht worden na de dagteekening der onderteekening en van kracht blijven tot tien jaren na die dagteekening. Indien geen der Hooge Contracteerende Partijen twaalf maanden voor het verstrijken van de gezegde tien jaren, het voornemen te kennen geeft om haar te doen eindigen, zal zij verbindend blijven tot het verstrijken van één jaar van den dag waarop elk van de Hooge Contracteerende Partijen haar zal hebben opgezegd, maar wanneer op den datum, vastgesteld voor de verbreking, een der beide bondgenooten in een oorlog gewikkeld is dan zal het bondgenootschap ipso facto doorloopen tot de vrede is gesloten.

In goed vertrouwen waarop de ondergeteekenden, behoorlijk gemachtigd door hunne respectieve Gouvernementen, deze overeenkomst hebben onderteekend en er hunne zegels aan gehecht.

Gegeven in tweevoud te Londen, den 12den Augustus 1905.

Landsdowne,
Zijner Britsche Majesteit's Eerste Staatssecretaris voor Buitenlandsche Zaken.

Tadasu Hayashi,
Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd Minister van Zijne Majesteit den Keizer van Japan, bij het Hof van St. James.

De brief van Lord Landsdowne aan Sir Charles Hardinge, den gezant van Groot-Britannië te St Petersburg, welke het verdrag begeleidt is gedateerd van 6 Sept. jl. en luidt volgens de vertaling in het *Hbl.* van 28 Sept. als volgt:

„Uwe Excellentie ontvangt ingesloten den tekst van het nieuwe verdrag, gesloten tusschen Z. M.'s regeering en die van Japan, ter vervanging van het verdrag van 30 Januari 1902. Wees zoo goed dit nieuwe verdrag aan de Russische regeering te willen mededeelen. Het werd den 12en Aug. geteekend en ge moet verklaren dat men de bepalingen onmiddellijk gepubliceerd zou hebben wanneer de vredesonderhandelingen tusschen Rusland en Japan op dat oogenblik niet reeds waren begonnen en de publicatie van zulk een document toen niet zeer ongeschikt en tegen de gebruiken geweest zou zijn.

„De Russische regeering zal er zich, naar ik hoop, rekenschap van geven dat het nieuwe verdrag een internationale daad is, waarover geen der mogendheden die belang stellen in de aangelegenheden in het Verre Oosten ontstemd zou kunnen zijn.

„In het bijzonder moet ge op de feiten wijzen, waarop in den aanhef wordt gezinspeeld, daar deze den contracteerenden partijen hunne politiek hebben geïnspireerd.

„De regeering van Zijne Majesteit meent te mogen rekenen op de welwillendheid en den steun van alle mogendheden bij haar streven den vrede in Oost-Azië te handhaven en bij haar pogingen tot handhaving van de integriteit en de onafhankelijkheid van het Chineesche rijk zoowel als van het beginsel van gelijkheid voor handel en industrie van alle mogendheden in dit land.

„Anderzijds zijn de bijzondere belangen der contracteerende partijen van zoodanigen aard, dat deze alle recht hebben er voor te zorgen, en de verklaring dat deze belangen beschermd moeten worden kan dus volstrekt geen verwondering wekken of aanleiding geven tot eenige ongerustheid.

„Ik vestig in het bijzonder uwe aandacht op artikel 2, waarin duidelijk wordt uiteengezet dat alleen in het geval dat een der contracteerende partijen het voorwerp is van een niet geprovoceerden aanval van een of meer andere mogendheden, en voor het geval deze partij zijn grondgebied en zijn bijzondere belangen tegen een aanval zou hebben te verdedigen, de andere partij haar te hulp komen moet.

„Artikel 3, dat de Koreaansche quaestie behandelt, verdient in het bijzonder eenige opmerkzaamheid. Dit artikel erkent in de meest striktste termen de overwegende positie die Japan op dit oogenblik in Korea inneemt en die het voortaan moet blijven innemen, en evenzeer het recht van Japan alle maatregelen te nemen die het noodig acht ter bescherming van zijn politieke, militaire en economische belangen in dit land.

„Niettemin is uitdrukkelijk vastgesteld dat dergelijke maatregelen niet in strijd mogen komen met het principe van gelijkheid voor handel en industrie der overige mogendheden. Het nieuwe verdrag wijkt op dit punt ongetwijfeld aanmerkelijk van dat van 1902 af. Het is evenwel duidelijk geworden dat Korea, tengevolge van zijne ligging in de onmiddellijke nabijheid van het Japansche rijk en van zijn onmacht zijn onafhankelijkheid te handhaven, onder het opzicht en de voogdij van Japan moet worden gesteld.

„Het verheugt Z. M.'s regeering te kunnen constateeren dat Rusland in het vredesverdrag dat het onlangs met Japan heeft gesloten, geen enkel bezwaar heeft gemaakt hierin toe te stemmen. Er is alle reden om aan te nemen dat andere mogendheden een dergelijke zienswijze huldigen ten opzichte van de verhoudingen die tusschen Japan en Korea moeten bestaan. Men mag verwachten dat de regeering waarbij gij geaccrediteerd zijt het aldus gesloten bondgenootschap goedkeuren zal, een bondgenootschap dat louter vredelievende doeleinden beoogt en dat strekt tot bescherming van rechten en belangen waarvan de waarde onbetwistbaar is.

„De regeering van Z. M. mag aannemen dat het sluiten van dit bondgenootschap niet zonder invloed kan zijn gebleven op het bereiken van de oplossing, waardoor de oorlog zoo gelukkig beëindigd is. Zij hoopt van harte

dat het bondgenootschap zal kunnen dienen, gedurende vele jaren, tot verzekering van den wereldvrede in de streken die het betreft".

In een hoofdartikel van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Sept. jl. wordt er op gewezen, dat het verschil van dit verdrag met het oude op sommige punten zeer groot is. Het oude verdrag had alleen betrekking op Oost-Azië, het nieuwe ook op Engelsch-Indië; krachtens het oude zou de eene bondgenoot den andere te hulp komen, als de een met meer dan een mogendheid in oorlog raakte; krachtens het nieuwe wordt de hulp reeds verleend, wanneer ook slechts één vijand een der bondgenooten aanvalt.

Waar het eerste verdrag, zoo liet eenige maanden geleden Lord Landsdowne zich uit, eene uitbreiding van den oorlog tusschen Japan en Rusland belette en staten, die anders misschien Ruslands zijde gekozen zoude hebben, intoomde door de bedreiging van een oorlog met Engeland, wilden de bondgenooten nu eene overeenkomst aangaan, waardoor zij zouden trachten een oorlog geheel te voorkomen en wel door de bedreiging dat de aanvaller aanstonds de twee verbonden staten tegenover zich zou krijgen. Dat het nieuwe verdrag nu reeds gesloten is, terwijl het oude nog een kleine anderhalf jaar van kracht zou blijven, is een gevolg van den Russisch-Japanschen oorlog, die den toestand in Oost-Azië grootelijks veranderd heeft. Toen werd de onafhankelijkheid van Korea ondersteld en nu is er rekening mede gehouden dat Japan daar overwegende politieke, militaire en economische belangen heeft en wordt zijn recht erkend om „ter beveiliging en bevordering dier belangen" de maatregelen „ter leiding, besturing (control) en bescherming" van Korea te nemen, die het noodig acht". Achteraf blijkt die onafhankelijkheid van Korea vroeger slechts bepaald te zijn om Rusland te beletten het te verkrijgen.

Bij alle erkenning van Japan's feitelijke heerschappij over Korea, heeft Engeland niet vergeten ook voor Europa en Amerika te zorgen, want het nieuwe verdrag bedingt gelijkheid voor den handel en de nijverheid van alle volken. Rusland en de andere mogendheden, die belangen in het Verre Oosten hebben, behoeven zich dus niet ongerust te maken. Zij kunnen er allen geld verdienen, zonder dat Japan van zijn nieuw verworven macht misbruik zal maken. Over het geheel beijvert de Engelsche pers zich de wereld te overtuigen, dat zij van het verdrag niets te vreezen heeft. Integendeel, aan de mogendheden, die in Oost-Azië bezittingen hebben, wordt hun bezit verzekerd. Al is het voor die mogendheid ook minder vleiend te bedenken, dat zij dit aan de gunst van Engeland en Japan dank moeten weten, voor de naaste toekomst geeft zulks althans een zekeren waarborg.

Wat de quaestie betreft van het te hulp komen van den eenen aan den anderen bondgenoot, Lord Landsdowne legde er in zijn brief den nadruk op, dat het doel van het verdrag uitsluitend is om zich en elkaar te verdedigen. Men wil nooit aanvallen. Geen andere mogenheid behoeft zich dus bedreigd te achten, het verdrag is tegen geen staat gericht. De tijden zijn gelukkig reeds zoover veranderd dat geen beschaafde mogendheid meer een of- en defensief verbond zal aangaan. Men durft er niet meer voor uitkomen dat men een aanval, eene verovering in den zin heeft. Doch ook het oude Engelsch-Japansche verbond was zuiver defensief en het heeft niet belet dat Japen Rusland aanviel, terwijl het in Zuid-Afrika ook niet twijfelachtig meer is, wie wezenlijk de aanvaller was.

Intusschen gelooft de *N. R. Ct.* dat Japan en Engeland geene aanvallende politiek in den zin hebben en dat zij wezenlijk vooreerst vrede willen, want beide hebben die in Oost-Azië en Indië noodig. Het blad wil alleen zeggen dat de omschrijving van het geval, waarin de bondgenooten gezamenlijk optreden, geen „aggressive action" hunnerzijds uitsluit.

Japan heeft tijd en rust noodig om zich te herstellen, de zaken in Korea te regelen, China op te voeden, al gewaagt het verdrag daar niet van. Men weet niet hoever Japan's geheime plannen in het Oosten gaan, om met een sterk China het geheele lastige Westen af te schudden. Van Rusland heeft Japan voorshands weinig te vreezen en daarom wordt de vraag gedaan tegen wie is het verdrag gericht? Frankrijk en Amerika hebben toch in Oost-Azië geen verdere plannen tot uitbreiding, doch wel Duitschland, zooals men in Engeland zegt. Dat heeft in Sjantoeng willen voortdringen en het zal het nu wel laten. Inderdaad heeft het den schijn alsof de nieuwe toestand in het Oosten, door dit verdrag bezegeld, voor Duitschland het ongunstigst is. Duitschland, dat ondanks de onzijdigheid, die het in den oorlog gehandhaafd heeft, niet zonder reden geacht werd op Ruslands zijde te staan, heeft van Engeland geen steun of tegemoetkoming te wachten. Indien China een anderen toon tegen dezen laatsten indringer in zijn land aanslaat, of Duitschland in den strijd om concessies voor mijnontginning, aanleg van spoorwegen en handelsvoorrechten met mededingers in botsing komt, zal het in een moeilijk parket verkeeren.

Het verdrag heeft waarschijnlijk, gelijk Lord Landsdowne er tegenover Rusland voor laat pleiten Japan het sluiten van den vrede van Portsmouth vergemakkelijkt, zijn positie in Korea wordt er door versterkt, doch met dat al schijnt het nieuwe verdrag meer in Engeland's dan in Japan's belang. Evenals andere mogendheden komt Engeland er door in het gunstige geval dat Japan zijne bezittingen en belangen in Oost-Azië waarborgt, maar vooral heeft het zich Japan's hulp verzekerd wanneer zijn Indisch rijk wordt aangevallen. In dit opzicht is het verdrag tegen Rusland gericht, waarvan de inval in Indië sedert jaren de nachtmerrie van Engeland is. Nu het in Oost-Azië is teruggewezen, vreest men dat het zich in Zuid-Azië schadeloos zal trachten te stellen. Dan zou het met één slag ook wraak kunnen nemen op dat Engeland dat het zoo dikwijls op zijn weg gevonden heeft en dat door het eerste verdrag Japan in de gelegenheid gesteld en naar Russische opvatting ook aangezet heeft om Rusland uit Korea en Mantsjoerije te werpen.

De expeditie naar Tibet, de poging tot nauwere aansluiting met Afghanistan, de Indische legerhervorming zijn de uitingen van Engeland's vrees voor een Russischen aanslag op Indië en nu heeft Engeland zich verzekerd van Japan's hulp.

Behalve conservatief en trotsch is het Engelsche volk ook practisch en, waar het zijn belang ziet, breekt het als in dit geval met trots en traditie en gaat het nieuwe wegen op. Het sluit een bondgenootschap met een volk, dat in de wereld nog niet voor vol wordt aangezien, om zijn Indisch bezit te behouden. Er zijn Engelschen genoeg, die deze uitbreiding van het verdrag met Japan betreuren; die er zich voor schamen; die vreezen, dat Engeland's aanzien onder de Indiërs er onder lijden zal.

Engeland kan zijn wereldtaak niet meer alleen af! Maar de Engelsche regeering ziet er zijn voordeel in, en slaat toe. Misschien is het verdrag, zooals de *N. R. Ct.* zegt, door zijne betrekking op Indië wel het belangrijkste. Ook omdat het niet alleen op Indië behoeft te slaan. Japan keurt goed, dat Engeland in de nabijheid van zijn Indische grens alle maatregelen neemt, die het ter verzekering van zijne belangen daar noodig acht. Dit begrip Indische grens is zeer rekbaar, Beloedsjistan kan desnoods bij het Indische rijk gerekend worden en daar grenst Perzië aan. Voor eenigen tijd heeft de Engelsche regeering te kennen gegeven, dat, wanneer eene andere mogendheid zich aan de Perzische Golf ging vestigen, Engeland dit als een casus belli zou opvatten. Mag men dan uit het verdrag niet opmaken, dat wanneer Rusland, Afghanistan latende liggen, zijn uitweg door Perzië zoekt, het de twee bondgenooten tegenover zich zal zien? Dit zijn dingen van de toekomst, maar in elk geval hebben de twee machtige eilandenrijken hun stand in de wereld door het verdrag aanzienlijk verhoogd.

DE INDISCHE BEGROOTING VOOR 1906.

Blijkens de Memorie van Toelichting zijn de volgende tekorten op de drie vorige dienstjaren te becijferen:

1903	ƒ 15,094,625
1904	„ 15,521,429
1905	„ 18,600,000

De ongunstige uitkomst van 1904 is te verklaren door uitgaven vóor Marine en Oorlog, die te zamen de raming met ƒ 4,200,000 overschreed en hoofdzakelijk het gevolg waren van de expeditie naar Djambi en politieken toestand van Oost-Azië. De vraag in hoever er termen bestaan om de uitgaven door dezen laatste veroorzaakt ten laste van Nederland te brengen, is bij de Regeering in overweging.

De raming voor 1906 wijst de volgende eindcijfers aan:

Middelen in Nederland	ƒ 17,101,415	
„ „ Indië	„ 131,988,898	
		ƒ 149,090,313
Uitgaven in Nederland	ƒ 29,067,764	
„ „ Indië	„ 130,672,086	
		ƒ 159,739,850
En sluit dus met een tekort van		ƒ 10,649,537

Bij vergelijking van de eindcijfers der uitgaven der ingediende met die der loopende begrooting wordt opgemerkt dat voor 1905 de raming van ƒ 166,063,117 omvat ƒ 2,188,800 voor teruggaaf van het in 1904 aan Indië verstrekt voorschot en ƒ 9,809,250 voor productieve werken en onder de uitgaven voor 1906 voor deze laatste ƒ 6,310,300 is uitgetrokken. Voor alle andere uitgaven is dus in

1906 uitgetrokken *f* 153 429,550 tegen *f* 154,065,067 in 1905. Van deze laatste sommen worden nu nog afgetrokken de maatregelen in het belang der economische ontwikkeling, voor 1905 gesteld op *f* 2,909,300 (Zie *De Ind. Gids* 1904 II bl. 1705) en voor 1906 op *f* 3.489,800, zooals in de Memorie nader is gespecificeerd; de raming voor de gewone uitgaven wordt dan in 1905 *f* 151,155.767 en in 1906 *f* 149,939.750.

Ter beoordeeling dezer cijfers moet in het oog gehouden worden dat wegens mindere productie van Banka-tin en koffie de uitgaven daarvoor respectievelijk *f* 1,356,187 en *f* 1,050,448 lager geraamd zijn dan ten vorigen jare. In het geheel zijn de uitgaven voor de producten voor 1905 en 1906 respectievelijk geraamd op *f* 13,547,176 en *f* 11.210,334 en als men deze bedragen van de uitgaven aftrekt, dan blijkt dat voor bestuursuitgaven in engeren zin *f* 138,729,416 benoodigd is tegen *f* 137,608,191 in 1905. Onder het cijfer van 1906 komen echter voor het eerst voor *f* 300,000 voor vlottende schuld en *f* 400.000 als bijdrage aan het weduwen- en weezenfonds van burgerlijke ambtenaren, waarvoor een afzonderlijk wetsontwerp is bijgevoegd (beoogende dit fonds te steunen ten einde de contributie niet hooger dan 5 °/₀ op te voeren), *f* 193,000 voor verbetering der tractementen van de subalterne officieren en *f* 637,000 voor de pandhuisregie, waartegen een gelijk bedrag bij de middelen is uitgetrokken. Houdt men met een en ander rekening, dan vereischen de uitgaven, waarvoor in 1905 was uitgetrokken *f* 137,608,591, voor 1906 slechts *f* 137,199,416 of *f* 409,175 minder.

Die vermindering is, zooals de M. v. T. met ingenomenheid schrijft, verkregen dank zij een ernstig streven naar bezuiniging, waarvan deze begrooting bij verschillende posten blijk geeft.

Het bedrag van *f* 6,310,300 dat als productieve uitgaaf wordt beschouwd, bestaat in hoofdzaak uit *f* 935,000 voor de gouvernementspandhuizen, *f* 182.000 voor de Ombilin-kolenontginning, *f* 174,000 voor zoutpersen, *f* 780.000 voor bevloeiingswerken, *f* 3,378,000 voor spoorwegen, *f* 750,000 voor de Atjehtram en eenige kleinere bedragen voor havens en drinkwatervoorziening.

Bij de bespreking der middelen blijkt dat de raming voor 1906 die voor 1905 met *f* 2.326.507 overtreft, ofschoon de inkomsten uit den verkoop van Banka-tin *f* 5.494.183 en die uit den verkoop van koffie *f* 1.447.543 lager zijn geraamd dan ten vorigen jare. De overige inkomsten zijn dus *f* 9.019.523 hooger geraamd dan in 1905, of na aftrek van den genoemden contrapost ad *f* 637.000 betreffende de gouv. pandhuizen, *f* 8.382.523. Die verhooging vindt hoofdzakelijk hare verklaring in de vermeerdering der inkomsten uit de opiumregie met *f* 2.423.000, van de pandhuizen met *f* 1.173.000, van de in- en uitvoerrechten en accijnzen met *f* 1.486.000, van het patentrecht met *f* 1.490.000, het zout met *f* 182.000, post- en telegraafdienst met *f* 297.000 en spoorwegen met *f* 511.000. Bovendien is voor het eerst gerekend op een bate uit de suikerbelasting van *f* 883.000 en het hoofdgeld in Groot-Atjeh van *f* 140.000.

Hieraan wordt toegevoegd dat nog een bate van *f* 584.000 tegemoet wordt gezien uit de inlijving van Celebes bij het tolgebied en dat een wetsontwerp tot verhooging van het tarief van invoerrechten in bewerking is, dat eene vermeerdering in opbrengst van één millioen belooft.

Laat men deze maatregelen voor het oogenblik buiten beschouwing dan geven de uitgaven — na aftrek van de productieve en die in het belang van de economische ontwikkeling — tegenover de gewone inkomsten in 1906 een tekort dat is te stellen op *f* 849.437 tegenover *f* 4.391.961 in 1905, waarbij van de uitgaven in laatstgenoemd jaar evenzeer is afgetrokken het voor de teruggaaf van het renteloos voorschot vereischte bedrag. Hierbij is nog in aanmerking te nemen dat in verband met de hoogere raming van sommige middelen de daarmede verband houdende uitgaven in 1906 ook min of meer stijgen.

Verder wordt er de aandacht op gevestigd dat Nederland van Indië een schuld van plm. veertig millioen heeft overgenomen, waardoor de Staatsbegrooting voor 1906 bezwaard is met een uitgaaf van plm. *f* 1.700.000, zoodat Indië dit bedrag bespaart en het totaal der uitgaven dus *f* 1.700.000 lager is, dan het zonder de hulp van Nederland zou geweest zijn.

„Dit bedrag is bestemd om te goeder tijd rente en aflossing te dekken van de voor economische maatregelen te sluiten leening. Het moet dus daarvoor gereserveerd blijven en er moet voor worden gewaakt dat het niet wordt beschouwd als eene vermindering van uitgaven, die tot het toestaan van nieuwe maatregelen en nieuwe uitgaven mag leiden."

De M. v. T. geeft verder te kennen dat tot het verkregen gunstige financieele resultaat, met name de verkregen bezuinigingen, de andere werkwijze, die sedert voor de samenstelling der begrooting gevolgd is, heeft medegewerkt en geeft een overzicht daarvan. De Minister Idenburg achtte daaraan nog het voordeel verbonden, dat daardoor een stap wordt gedaan in de richting van grootere zelfstandigheid van Indië op financieel gebied en een toestand wordt voorbereid, waarin de Indische begrooting in Indië wordt vastgesteld teneinde door den Rijkswetgever te worden goedgekeurd. Hiermede kan de tegenwoordige Minister zich geheel vereenigen.

In de M. v. T. wordt vervolgens een terugblik geslagen op de uitgaven en middelen in voorgaande jaren en als deze cijfers nauwkeurig worden nagegaan en men houdt rekening met de meer en meer veld winnende meening dat voor Indië *iets* moet worden gedaan, dan blijkt zooals de *Nieuwe Courant* in een hoofdartikel van 30 September jl. zeide: „op duidelijke en treffende wijze, dat aan het zoozeer verlangde maar voor de meesten zoo onbestemde „iets" reeds sedert jaren zonder veel rumoer is gearbeid en het ongemerkt zoo goed als tot stand is gekomen, zij het ook in een anderen vorm dan algemeen kon zijn verwacht.

Tot de verbeelding spreekt het weinig; minder nog dan het in zijn magerheid eenigszins ostentieuse wetsvoorstel van den heer Idenburg „ten behoeve van maatregelen in het belang van de oeconomische ontwikkeling van Ned.-Indië", en vermoedelijk is er door de Indische staatslieden aan gewerkt zonder dat het bewustzijn bij hen voorzat van juist aan dat algemeen verlangde „iets" te arbeiden.

Wat de *N. Ct.* bedoelt is de arbeid, welke besteed is aan het hervormen der Indische financiën, het brengen van grooter stabiliteit in de middelen, het onafhankelijk maken daarvan van de wisselvallige baten uit de producten verkregen.

Beschouwt men het staatje der middelen en uitgaven van 1900 tot 1906

dat de M. v. T. geeft, dan blijken de gewone middelen en die uit de producten als volgt daaruit bijeen te trekken:

	Gewone middelen.	Ontvangsten uit de producten na aftrek der uitgaven daarvoor.
1900	ƒ 113.092.000	ƒ 25.591.563
1901	„ 113.014.000	„ 25.019.492
1902	„ 111,370.000	„ 21.582.113
1903	„ 113.110.000	„ 22.458.126
1904	„ 117.942.000	„ 20.307.923
1905	„ 117.426 000	„ 15.791.055
1906	„ 126.445.000	„ 11.434 881

„Dank" zoo zegt de *N. Ct.*, „zij ten deele de oordeelkundige wijze, waarop leemten in het belastingstelsel werden aangevuld door verhooging van sommige rechten, het toepasselijk verklaren van andere op deelen van den Archipel die nog niet, of nog niet naar evenredigheid in de staatskosten hadden bijgedragen; dank zij anderdeels de verhoogde opbrengst uit sommige middelen verkregen, tusschen welke en het gevoerd regeeringsbeleid zeker verband kan worden aangetoond, dank zij eindelijk nog de pogingen onder den tegenwoordigen gouverneur-generaal in het werk gesteld om de behoorlijke inning van de aan den staat toekomende gelden te verzekeren, is, zonder dat de druk op de reeds zoo zwaar belaste bevolking van Java werd verhoogd, verkregen, dat de *gewone middelen, zonder de producten* in zes jaren tijds van ƒ113.092.000 in 1900 tot ƒ126.445.000 in 1906 zijn gestegen, dus met niet minder dan 13.5 millioen zijn toegenomen."

Wanneer men nagaat dat in de jaren 1873 tot en met 1882 met de ƒ635 millioen uit de producten de kleine helft der uitgaven van ruim ƒ1504 millioen in dat tijdvak werden gedekt, dat van 1893 tot 1902 koffie en tin slechts ƒ 307.937.000 opleverden en voor 1906 op niet meer dan bruto ƒ19 millioen wordt gerekend, zijnde ƒ 11 millioen minder dan het gemiddelde in die tien jaren, dan wordt volgens dat blad het besef levendig hoe onzeker en hoe wisselvallig bronnen van inkomst, als de hier bedoelde, zijn en van welk een overwegend belang het was maatregelen te nemen om aan de middelen, waaruit de Indische Staat zijn meest gewone uitgaven bestrijden moet, een karakter te geven, dat zoo bestendig mogelijk zou zijn.

In de M. v. T. wordt nog melding gemaakt van de reeds bij de vorige begrooting bedoelde maatregelen, om sommige deelen der buitenbezittingen — waaronder in de eerste plaats het Gouvernement Sumatra's Westkust — meer te doen bijdragen in de algemeene en in de bestuurskosten, welke maatregelen, voor zoover daarvan niet reeds uit de ingediende begrooting blijkt, evenals die om de inkomsten voor den Staat uit mijnbouw te vermeerderen, nog in voorbereiding zijn.

Met inbegrip van het geraamde tekort over 1905 geeft de als bijlage bij de Memorie gevoegde berekening van de saldo's der Indische begrootingsrekeningen na 1891 aan dat de gezamenlijke tekorten ƒ125.762.000 beloopen, waarvoor uit de leeningen van 1883, 1898 en 1905 tezamen ƒ120.122.000 beschikbaar is, zoodat er onder ultimo 1905 ongeveer $5^1/_2$ millioen tekort zal zijn. Op grond hiervan is in het wetsontwerp tot aanwijzing van de in Nederland te ontvangen middelen de bepaling opgenomen, dat in het op ƒ10.649.537 geraamd begrootingstekort over 1906, wordt voorzien door eene geldleening.

Bij de vergelijking der uitgaven op de verschillende begrootingsafdeelingen met die van 1905 blijkt, dat op verschillende hoofden ruim 8 millioen is bezuinigd en andere met te zamen 1$^3/_4$ millioen zijn verhoogd.

Een bezuiniging van *f* 32,140 op de Regeering en Hooge Colleges is verkregen door eene lagere raming voor het meubilair der gouvernementshotels en van de reizen van den Gouverneur-Generaal.

Bij Justitie is de raming *f* 194,377 verminderd door eene lagere raming der kosten van het rechts- en van het gevangeniswezen, hoofdzakelijk wegens de inkrimping van het Hoog Gerechtshof tot twee Kamers en de overbrenging der uitgaven van de bij de kolenontginning ter Sumatra's Westkust te werk gestelde dwangarbeiders naar de Vde begrootingsafdeeling (O.E N.)

Eene aanzienlijke vermeerdering van het eindcijfer der afdeeling van Financiën, niettegenstaande de afvoering van de som van *f* 2,188,800, die bij de wet van 18 Maart 1905 *(Staatsblad No. 97)* voor de teruggaaf van het in 1904 door Nederland en Indië verleend renteloos voorschot op de begrooting werd gebracht, is hoofdzakelijk veroorzaakt doordat *f* 1 931,000 meer is uitgetrokken voor de exploitatie van pandhuizen. Verder heeft daartoe bijgedragen de verhooging van de raming der uitgaven voor uitgifte of beleening van bewijzen van vlottende schuld met *f* 300,000 voor burgerlijke en militaire pensioenen, gagementen, burgerlijke-, verlofs- en non-activiteitstractementen met *f* 462,000 en voor inkoop van Bengaalsche opium met *f* 116,000, tengevolge van de stijging der opiumprijzen en eindelijk de genoemde *f* 400,000 als bijdrage aan het Weduwenfonds.

Uit een gespecificeerd overzicht blijkt, dat, terwijl in 1905 een waarde van *f* 8,886,900 aan uit te zenden goederen uit Nederland werd aangevraagd, dit cijfer voor 1906 slechts *f* 7,765,000 beloopt.

Omtrent de pandhuisregie wordt een andere methode van boeking vermeld, die hierin bestaat, dat eenerzijds als uitgaaf wordt uitgetrokken, hetgeen in den loop van het begrootingsjaar van de beleeningssommen niet terugvloeit — wat wordt aangewezen door het bedrag. dat op het einde van dat jaar uitstaat — en anderzijds als inkomst te vermelden hetgeen in den loop van het begrootingsjaar wordt afgelost van de vóór dat jaar aangegane beleeningen. Op den duur zullen de twee posten op een gelijk bedrag geraamd kunnen worden, doch in het jaar waarin het bedrag van de beleeningen, hetgeen geraamd wordt in het begrootingsjaar niet terug te zullen vloeien, voor het eerst wordt geboekt, moet men dit aanmerken als een soort van bedrijfskapitaal, hetwelk in de dat jaar te open en pandhuizen gestoken wordt en het wordt daarom als eene productieve uitgaaf aangemerkt.

Bij de afdeeling Binnenlandsch bestuur valt het eerst in het oog de afscheiding der residentie Tapanoelie van het Gouvernement Sumatra's Westkust, welke echter niet tot verhooging van uitgaven leidt.

Omtrent de emigratieplannen verneemt men van het nader overleg met de Indische regeering, ten aanzien van het overbrengen van Javaansche gezinnen van Kedoe naar Banjoewangie en dat, op grond van de vrees dat daardoor de natuurlijke emigratie zou worden tegengewerkt, van de voorbereiding dezer transmigratie is afgezien, terwijl alle aandacht op de emigratie naar de buitenbezittingen is gevestigd. In de eerste plaats is de voorbereiding der voorgenomen overbrenging van Javaansche gezinnen naar de Lampongsche

districten met kracht ter hand genomen, terwijl bovendien in Mei jl. plaatselijke onderzoekingen zijn bevolen, met het doel om zoo mogelijk ook te komen tot eene emigratie naar de afdeeling Redjang en Lebong der residentie Benkoelen, waar geschikte kolonisatie-terreinen aanwezig schijnen te zijn. In 1906 zullen, met inbegrip van de dessabesturen, 530 gezinnen naar de Lampongs worden overgebracht, terwijl, voor de emigratie naar elders in een volgend jaar, tevens voorbereidende maatregelen zullen worden getroffen. De centrale leiding kost *f* 18,960; de emigratie der 530 gezinnen *f* 218,476, de voorbereiding *f* 7170, terwijl met inbegrip van onvoorziene uitgaven in het geheel *f* 295,000 voor deze zaak wordt uitgetrokken.

Belangrijk is hetgeen gezegd wordt over de ontwikkeling van het landbouwcrediet en wel de ondersteuning van particuliere banken en de bevordering en uitbreiding der dorps-credietinstellingen (dessa-loemboengs). Omtrent de werking en resultaten kan uit den aard der zaak nog niets worden medegedeeld. De uit Indië voor 1906 ontvangen voorstellen bepalen zich dan ook slechts tot het aanvragen van gelden ten einde op den ingeslagen weg te kunnen voortgaan. Er zullen in 1906 in werking zijn 27 particuliere landbouwcredietbanken. Een daarvan, te Bandjarnegara ontving in 1904 een voorschot, aan 17 wordt in 1905 een voorschot elk van *f* 10.000 verstrekt en in 1906 ontvangen 9 banken te zamen *f* 90.000. Bovendien zal het noodig zijn aan de banken te Soekaboemie, Bandoeng en Tjiandjoer elk nog *f* 10.000 extra te verstrekken. Voorts zal in Bandjarnegara waarschijnlijk een aanzienlijke uitbreiding van het kapitaal der plaatselijke bank noodig zijn om te kunnen voldoen aan de credietbehoefte der inlandsche tabaksbouwers. Evenals ten vorigen jaren wordt per bank ook eene tegemoetkoming in de kosten van beheer gegeven en wel van *f* 3000.— voor een administrateur en *f* 600.— voor inlandsch personeel, uitmakende voor 27 banken *f* 97.200.—

Met betrekking tot de ontwikkeling der dorps-credietinstellingen wordt gerekend dat in 1906, behalve in de gewesten Cheribon, Pekalongan en Banjoemas, ook in de residentiën Semarang, Preanger Regentschappen en Batavia behoefte zal bestaan aan speciale ambtenaren, belast met de geregelde leiding en contrôle van de werking der dessa-loemboengs, terwijl voor verschillende afdeelingen de aanstelling van in het geheel 39 mantrie's noodig wordt geacht boven het voor 1905 toegestaan aantal van 95. De leiders krijgen per jaar *f* 3600 tractement, *f* 600 huishuur en *f* 2000 reiskosten, de mantries *f* 600 *f* 240 's jaars reiskosten. Met inbegrip van *f* 20.000 voor oprichting van dessa-loemboengs en *f* 10.000 voor aanschaffing en aanvulling van voorraden komt men voor den dienst, waarvan de hoofdleiding thans aan den controleur H. Carpentier Alting als inspecteur is opgedragen, op *f* 474.200. Aan het oprichten van een Staatslandbouw-credietbank in de Preanger is voorloopig geen verdere uitvoering gegeven, omdat wegens de principieele bezwaren daartegen, opnieuw wordt nagegaan of niet door steun en aanmoediging aldaar particuliere instellingen zijn in het leven te roepen.

Bij de afdeeling Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid wordt o. a. gesproken over de reeds een vorig jaar uiteengezette herziening der bepalingen, betreffende de subsidieering van particuliere inlandsche lagere scholen en, uitgaande van het streven om het particulier initiatief meer zekerheid te verschaffen, is nu een regeling ontworpen voor het verleenen

van subsidie aan particuliere kweekscholen voor de vorming van inlandsche onderwijzers. Reeds voor 1905 was een subsidie uitgetrokken (voor de scholen tot opleiding van inlandsche onderwijzers, deels tevens godsdienstvoorgangers te Oeloe op de Sangir-eilanden, Si Poholon in Tapanoelie, Tomohon in Menado, Modjowarno in Soerabaja, Hoemene op Nias en te Bandoeng in de Preanger.) Thans wordt dit subsidie tot *f* 44.000 opgevoerd. Aan de scholen die aan bepaalde voorwaarden voldoen, wordt een recht van subsidie toegekend.

Aan een voorgenomen toekenning van recht op vrije geneeskundige behandeling aan inlandsche ambtenaren en Europeesche gepensionneerden met hunne gezinnen is nog geen uitvoering gegeven, omdat de landvoogd dien maatregel met het oog op den stand der geldmiddelen niet wenschelijk vindt. De Minister behoudt zich voor hierop terug te komen. Voorts worden de subsidies aan de particuliere gezondheidsetablissementen te Soekaboemi, Sindanglaja en Poespo-Tosari ingetrokken, doch aan de geneesheeren van de beide laatstgenoemde toelagen gegeven voor het uitoefenen van den civiel-geneeskundigen dienst.

Omtrent de subsidieering van particuliere inlandsche ziekenhuizen is eene regeling tot stand gekomen, waarbij deze tot vijf klassen zijn gebracht en drie soorten van subsidies worden onderscheiden.

Omtrent de afdeelingen Landbouw en Burgerlijke Openbare Werken is de Toelichting zeer kort. Het boschwezen zal *f* 149.000 meer kosten, waarbij o. a. gerekend is op de uitbreiding van het personeel met 10 opzieners (adjunct-houtvesters 2de klasse). Bij B. O. W. is *f* 451.000 minder dan in 1905 uitgetrokken voor gebouwen, *f* 25000 minder voor bevloeiings- en waterstaatswerken en *f* 770.000 minder voor Post- en telegraafdienst, omdat er dit jaar geen kabelschip en geen kabel van Celebes met Borneo op de begrooting voorkomt. Voor den aanleg van vergaarkommen ten behoeve van de Bengawandjero zijn op deze begrooting nog geen gelden uitgetrokken.

Voor de staatsspoorwegen is dit jaar gerekend op *f* 204.000 voor de lijn Padalarang-Krawang, *f* 494.000 voor Ranghasbetoeng-Laboean, *f* 1 441.000 voor den tramweg Madioen—Ponorogo—Baloeng en Ponorogo—Soemoroto en *f* 1.239.000 voor uitbreiding der in exploitatie zijnde lijnen.

Bij het departement van Oorlog is *f* 2.081.870 minder uitgetrokken dan in 1905, grootendeels tengevolge van mindere behoeften voor de Atjeh-tram en van een minder cijfer voor de verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand. Onder de verschillende wijzigingen van meer of minder belang zij de aandacht gevestigd op onderafd. 114, waar men leest dat rekening is gehouden met een tweetal maatregelen tot verhooging van de strijdvaardigheid en weerbaarheid van het Indische leger. De eerste maatregel heeft ten doel om bij de garnizoens-infanterie de Europeesche militairen zooveel mogelijk te vervangen door Amboineesche. Hierdoor wordt het groote voordeel verkregen dat zonder uitbreiding van het Europeesche element in het leger, Europeesche militairen beschikbaar komen voor doeleinden, waarvoor zij minder bezwaarlijk kunnen worden gemist dan bij de garnizoens-infanterie. De tweede maatregel beoogt de verhooging van de gevechtswaarde der inlandsche compagnieën, door daarbij óók een beperkt aantal Europeesche korporaals in te deelen Daardoor zal de kennis van de Maleische taal bij het Europeesche kader toenemen, terwijl tevens beter zal kunnen worden voorzien in de aanvulling van het onder-officierskader. Door beide wijzigingen wordt *f* 33000 bezuinigd.

Door eenige bezuinigingen van blijvenden aard tot een bedrag van één ton gouds, is het verder mogelijk geworden de reeds dikwijls ter sprake gebrachte en thans, door de voorgenomen onderwerping van de landsdienaren aan de patentbelasting, weder op den voorgrond getreden herziening van de geldelijke positie der officieren aan de orde te stellen. Bij de thans voorgestelde regeling wordt het beginsel doorgevoerd om voor zooveel de hoofd-officieren en kapiteins van de vier wapens en de mil. administratie betreft, de tractementsverschillen op te heffen en een kolonel met *f* 1000 's maands, een luitenant-kolonel met *f* 700, een majoor met *f* 600 en een kapitein met *f* 450 of *f* 400 's maands te bezoldigen. Ook zullen de tractementen van het oudste $^1/_4$ gedeelte der eerste luitenants gebracht worden op *f* 260 's maands, terwijl het verder in de bedoeling ligt ook nog eenige van de niet genoemde categorieën een tractementsverhooging van *f* 10 à *f* 5 's maands te doen ondergaan. Hiertegenover staat eene vermindering in de uit de keeren paarden fourage.

Bij Marine zal het aantal in dienst zijnde flottieljevaartuigen weder worden verminderd, als gevolg van de bevrediging van Atjeh en het ophouden der buitengewone voorzorgen voor het handhaven onzer neutraliteit. Er moet echter een tweede flottieljevaartuig voor de zeevaartkundige opmetingen in het oostelijk deel van den Archipel bestemd worden. Voor den verderen bouw van de twee in 1905 op stapel gezette torpedobooten en voor het derde dier vaartuigen, bestemd om de verouderde „Cerberus" te vervangen, wordt *f* 375.000 aangevraagd.

Eigenaardig uit een oogpunt van boekhouding komt het voor dat o. a. door lagere prijzen de Ombilinkolen voor aankoop en vervoer van steenkolen *f* 109.000 minder wordt aangevraagd, terwijl die Ombiline-xploitatie zelf vrijwel noodlijdend is.

Terwijl de vorige begrootingen steeds met de Marine-afdeeling werd besloten, heeft deze nog een tiende afdeeling: Plaatselijk en gewestelijk zelfbestuur, waarin alle uitgaven verzameld zijn, waarvoor posten op de algemeene begrooting uitgetrokken waren, die thans aan deze zelfbesturen worden overgedragen. Het gedeelte der M. v. T., dat hierop betrekking heeft, bevat een gespecificeerde uiteenzetting van de voornemens der Indische regeering om op de volgende plaatsen gemeente besturen op te richten, die daarbij zullen beschikken over de er nevens vermelde, bij eene nota van wijziging aangevulde, bedragen.

Gemeente	Batavia	*f*	356.600
„	Meester Cornelis	„	40.100
„	Buitenzorg	„	47.500
„	Bandoeng	„	42.400
„	Cheribon	„	9.800
„	Tegal	„	9.100
„	Pekalongan	„	9.200
„	Semarang	„	191.600
„	Soerabaja	„	271.700
„	Magelang	„	12.100
„	Kederi	„	7.550
„	Blitar	„	4.050
„	Padang	„	11.600
„	Palembang	„	24.300
„	Makasser	„	4.600
Afdeeling	Deli	„	101.800
		f	1.144.000

Voorts wordt aan de gemeente Makasser nog 20 pct. van de bruto-opbrengst der slachtbelasting aldaar uitgekeerd, geraamd op *f* 1960. Eene verrekening van landsmaterialen en het vraagstuk in hoeverre de gemeenten als publiekrechtelijk door belastingen behooren te worden getroffen blijve hier kortheids halve onbesproken om nog iets te kunnen mededeelen over de m i d d e l e n.

In Nederland zal de te veilen hoeveelheid koffie 60.000 pikols bedragen of 40.000 minder dan 1905, doch de opbrengst wordt 1 cent per half kilo hooger geraamd. De hoeveelheid te verkoopen kinabast tegen 33½ cent pet half K.G. kan dit jaar 47000 K.G. hooger geraamd worden. Met het Banka-tin is het, als men de M. v. T. leest, treurig gesteld, want tengevolge van de slechte productie-vooruitzichten en omdat de voorraad van vroegere jaren geheel is uitgeput, wordt de te verkoopen hoeveelheid op niet meer dan 116.000 pikols gesteld, dat is 84.000 pikols minder dan waarop in het vorige jaar was gerekend. De prijs is echter op *f* 75 per 50 K.G. of *f* 5 hooger geraamd. Voorts heeft men nog 10000 pikols geraffineerd tin, verkregen door omsmelting van een uit den vorigen oogst overgebleven hoeveelheid onverscheepbaar tin, waarvan de verkoopsprijs op *f* 72 per 50 K. G. is geschat [1]).

Het aandeel in de winst der Billiton-maatschappij wordt geraamd op *f* 1.800.000 (tegen *f* 1.550.000 voor 1905) en ook de uitkeering uit de Nederlandsche bedrijfsbelasting wordt *f* 20.000 hooger gesteld, terwijl het aandeel in de winst van den spoorweg Semarang-Vorstenlanden *f* 27000 hooger is.

Onder de middelen in Indië valt o. a. te wijzen op de verhooging met *f* 2.287.000 van de opbrengst der exploitatie van het opium-middel in eigen beheer op Java en Madoera, welk cijfer gegrond is op de opbrengst van 1904, het eerste jaar, waarin de regie aldaar in alle gewesten in werking was, welke hoogere opbrengst moet toegeschreven worden aan minder verbruik van smokkelopium en aan den invloed, dien de vooruitgang van den economischen toestand en betere oogsten op het debiet uitoefenden.

Ook omtrent het invoerrecht was een hoogere raming gerechtvaardigd, omdat de opbrengst voor Java en Madoera in 1904 *f* 353.000 hooger was dan in het daaraan voorafgaande jaar, terwijl de eerste maanden van 1905 weder op een stijging wijzen. De daling van de opbrengst op de Buitenbezittingen was nog niet geheel tot staan gekomen. Toch was de opbrengst in 1904 *f* 26000 hooger dan in 1903.

Onder het hoofd „uitvoerrecht” wordt omtrent het denkbeeld om een hooger uitvoerrecht van Deli-tabak te heffen medegedeeld dat het allereerst een punt van overweging heeft uitgemaakt of tot maatstaf van heffing genomen zou kunnen worden de *waarde* van de tabak, maar men heeft dit denkbeeld moeten laten varen wegens de aanmerkelijk in waarde verschillende qualiteiten. De vorige Minister gaf de voorkeur aan de invoering van eene progressieve belasting, welke ook de tabaksmaatschappijen zou treffen, doch achtte het, toen daartoe voorshands nog niet kon worden overgegaan, toch wenschelijk reeds met ingang van 1906 de groote winsten van de tabakscultuur ter Sum. Oostkust aan eene hoogere belasting te onderwerpen. Daarom kwam hij op het denkbeeld het uitvoerrecht te verdubbelen en op *f* 2. per 100 K.G. te brengen, doch het uitvoerrecht niet te verhoogen voor producenten, die

[1]) Intusschen schijnt die raming te laag gebleken en maakt de Nederl. Handelsmaatschappij thans bekend dat in 1906 zullen geveild worden 156000 pikols Banka-tin waaronder 14000 pikols geraffineerd tin.

in de laatste drie jaren geen hooger prijs dan gemiddeld tachtig cents per half K.G. voor hun product gemaakt hadden en ook voor den eersten oogst van nieuwe ondernemingen. De tegenwoordige Minister, ofschoon in het algemeen geen voorstander van uitvoerrechten, neemt het voorstel, dat als tijdelijke maatregel bedoeld is, over, waarvan een grootere bate van ongeveer *f* 125.000 wordt tegemoet gezien, in afwachting van het resultaat van een onderzoek naar de mogelijkheid eener algemeene progressieve inkomsten-belasting. De raming voor de accijnzen wordt op grond van de ontvangsten in 1904 voor Java en de Buitenbezittingen respectievelijk *f* 439.000 en *f* 394.000 hooger gesteld, hoofdzakelijk ten gevolge van de stijgende opbrengst van de petroleum-accijns.

Eene belangrijke wijziging stelt men zich voor te brengen in het patentrecht. Het tarief dat thans 2 pCt bedraagt zal voor niet-physieke personen, w.o. levensverzekeringmaatschappijen, gebracht worden op 3 pCt. en voor de overige belastingschuldigen progressief worden met vrijstelling van kleine inkomens. De vraag om die belasting ook voor naamlooze vennootschappen progressief te maken wordt daarbij nog niet rijp voor beslissing geacht. Wordt de belasting voor deze tot 3 pCt, verhoogd dan zullen ook die, welke in Nederland gevestigd zijn en thans van patentrecht vrijgesteld werden, in verband met de uitkeering uit de Nederlandsche bedrijfsbelasting aan Indië, 1 pCt. meer dan thans moeten betalen, waarbij het stelsel van uitkeering zonder bezwaar behouden kan blijven.

Wat het progressief tarief van de patentbelasting voor de overige belastingschuldigen betreft, daarvoor is een schaal ontworpen, waarbij inkomens beneden *f* 900 zijn vrijgesteld, die tot *f* 1800 hetzelfde betalen als thans, terwijl het belastingpercentage voor hoogere inkomsten oploopt als volgt:

f 3.600	$2^1/_2$ pCt.
„ 7.200	3 „
„ 12 000	3.4 „
„ 18.000	$3.76^2/_3$ „
„ 24.000	3.95 „
„ 36.000	$4.13^1/_3$ „

Voorts wordt bij de voorgenomen herziening van het patentrecht de bestaande vrijstelling van landsdienaren en gepensionneerden opgeheven, voor welke vrijstelling, behoudens die van de aan hen verstrekte onderstanden, welke als uitkeeringen voor levensonderhoud kunnen aangemerkt worden, bij eene belasting op de inkomens uit beroep en bedrijf, volgens de M. v. T. geen aannemelijke grond is aan te voeren. In verband daarmede zal echter het evenredig zegelrecht bij de akten van aanstelling verdwijnen. Bij de berekening van het belastingplichtig inkomen zal evenals in Nederland aftrek worden toegestaan van korting wegens verplichte bijdragen voor pensioenen en zal de eerste *f* 1000 voor 50 ten honderd in rekening komen, welke regeling ook aan particulieren ten goede komt.

Het voornemen om de landsdienaren in het patentrecht te betrekken, heeft de vraag aan de orde gesteld om de gewone contributie aan het weduwen- en weezenfonds te verlagen. De wetenschappelijke balans van dat fonds, door Prof. P. van Geer opgemaakt, wees een aanzienlijk te kort aan en daar het blijkt dat deze door eene aanvankelijk onoordeelkundige verlaging der contributie van Regeeringswege is in het leven geroepen, is de vraag gerezen of de billijkheid niet eischt de tegenwoordige contributie tot een lager cijfer te brengen

en het tekort, dat daardoor ontstaan zou, in navolging van hetgeen reeds ingevolge de wet van 7 Dec. 1894 (Stbl. No. 205) ten aanzien van het weduwen- en weezenfonds voor de officieren geschiedt, aan te vullen door een bijdrage uit de geldmiddelen van Nederl.-Indië. Bij een vermindering der contributie tot 5 pCt. zal volgens de berekening van genoemden professor daartoe eene bijdrage van *f* 400.000 gedurende 27 jaren benoodigd zijn.

De vermeerdering van de opbrengst van het patentrecht wordt geraamd:

voor particulieren en vennootschappen, welke thans worden aangeslagen op	*f* 513.000
voor vennootschappen, enz. thans vrijgesteld	„ 225.000
burgerlijke landsdienaren en gepensionneerden	„ 570.000
militaire landsdienaren en gepensionneerden	„ 175.000
totaal	*f* 1.483.000

waartegenover staat eene vermindering van de opbrengst van het zegelrecht van *f* 16000, een bijdrage ad *f* 400.000 aan het civiel wed. en weezenfonds en de kosten der herziening van de tractementen der subalterne officieren ad *f* 193 000, gevende een zuivere bate voor 1906 van *f* 874.000.

Omtrent de suikerbelasting, waarover in de Aug. afl. bl. 1245 van dit tijdschrift het een en ander gezegd is (zie ook Oct. afl. 1550) zij hier volstaan met de mededeeling dat de opbrengst van *f* 883.000 geraamd is naar het aantal in 1904 geproduceerde pikols en een gemiddelde winst van *f* 1.— voor de eene helft der productie en *f* 2.— voor de andere.

Onder de verschillende andere belastingen, in de M. v. T. besproken zij op het punt van hoofdelijke belasting de aandacht gevestigd op Benkoelen, waar de opbrengst voortdurend stijgt. In Groot-Atjeh is het voornemen om *f* 6.— per hoofd te heffen. In de residentie Menado wordt de hoofdelijke belasting van de inheemsche bevolking nog niet in het geheele gewest geheven. Het is gebleken dat er geen bezwaar tegen bestaat om die over de Kei- en Aroe-eilanden uit te breiden en over Ceram, met uitzondering van de Alfoersche vestigingen. Voorloopig tegen *f* 1.— per hoofd gerekend, wordt eene opbrengst van *f* 48.000 toegemoet gezien.

Voorts zij nog slechts vermeld dat hoewel in den economischen toestand op Java verbetering is te bespeuren, in verband met de opbrengst van 1902 *f* 16.962.000; 1903 *f* 17.501.000 en 1904 volgens voorloopige opgaaf *f* 17.562.000 voor 1906 geen hooger cijfer is geraamd dan in het vorige jaar (*f* 18.377.000 zie April-afl. bl. 535).

De opbrengst van de exploitatie der drinkwaterleiding van Soerabaja bestaat uit *f* 91.500 van particulieren, *f* 52.000 voor diverse landsbehoeften en *f* 28.500 voor terugbetaling van kosten van aanleg van spruitleidingen.

Bij de brieven- en pakketpost kon de raming met *f* 151.500 worden verhoogd, op grond van de belangrijke stijging van den opbrengst in 1904 en bij de telegraphie houdt de verhooging van *f* 146,000 verband met de meerdere opbrengst en met het in exploitatie brengen van den nieuwen kabel der Nederlandsch-Duitsche maatschappij.

Ten slotte wordt ook de opbrengst der spoorwegen bijna een half millioen hooger geraamd.

Over het algemeen maakt dus de onderhavige begrooting, ondanks het geraamde tekort, geen slechten indruk.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 October 1905.

INHOUD.

De waarde van pantserschepen. In het *Nieuws van den Dag* van 14 en 15 Sept. jl. behandelt de gep. Vice-Admiraal Mac Leod de vraag: „Moeten wij voortgaan met Pantserschepen te bouwen?" een vraag 7 jaren geleden door hem onder zekere voorwaarden toestemmend beantwoord. Toen werd geoordeeld dat met het oog op de bestemming onzer schepen het de snelheid was, die aan bescherming en geschutvermogen behoorde te worden opgeofferd. Waar bepaalde punten of kustgedeelten beschermd moeten worden, moet het komen tot een gevecht van nabij en daarbij hebben pantser en artillerie meer te beteekenen dan snelheid. In den jongsten oorlog is het echter gebleken hoe groot de trefzekerheid van het zware geschut thans op groote afstanden is. Het is daardoor voor eigen veiligheid noodig het gevecht op grooten afstand te voeren. Om dat te kunnen doen moet men zelf met zoo zwaar mogelijk geschut bewapend zijn en om den afstand te bewaren, dien men noodig acht, moet men over groote snelheid, zoo mogelijk grooter dan die van den tegenstander, kunnen beschikken, ook voor het geval dat men den afstand zou willen verkleinen of eene bepaalde ligging tegenover den vijand innemen.

Waar zwaar geschut, groote snelheid en behoud van pantser samen gaan, komt men er toe steeds grooter schepen te bouwen. Van 1895—1901 liepen er in Engeland van stapel met 14.900 ton waterverplaatsing, in 1903 werd dit 16350 en nu is er een ontworpen van 18000 ton. Met kleine schepen,

zooals bijv. onze grootste soort „M. Hs. Tromp" valt er niet meer op te rekenen met succes in volle zee te vechten. Onze schepen voldoen niet aan den eisch van groote snelheid, waardoor bijv. de „Askold" naar Shanghai ontkwam, of zwaar pantser. Met opoffering van het laatste, behoudens een flink pantserdek, zou men de vaart van de „Askold" moeten vereenigen met zwaar geschut, in gepantserden toren, om een schip te hebben, waarmede tegen de nieuwere pantserschepen nog iets uit te voeren is en dat niet onvoorwaardelijk verloren zou zijn; een groot voordeel van het vechten op grooten afstand is voor een klein schip, dat het dan een geringe trefkans aanbiedt. Op grond van deze beschouwingen wordt de schrijver evenals vroeger geleid tot een naar de tijdsomstandigheden verbeterd type „Koningin Wilhelmina".

In het tweede artikel blijkt dat hij dergelijke vaartuigen voornamelijk wenscht voor Indië, waar het noodig is te blijven zorgen voor een type van schip, dat in volle zee bruikbaar is. Voor Nederland zelf is de raad: Wij moeten nu geen pantserschepen, maar torpedo-vaartuigen bouwen. Overal moeten deze het bevaren onzer wateren onveilig kunnen maken. Eenige van de grootste soort moeten bestemd zijn om de kleinere tegen torpedojagers te beschermen, terwijl zij in gewone tijden de flottiljevaartuigen in Indië kunnen vervangen. Dat deze daarvoor geschikt kunnen zijn, wordt bewezen door het type „Tupy" dat door zijn grootte (1030 ton) bruikbaar is, doch slechts 23 mijl loopt. Aan de mogelijkheid om een goed bewoonbaren snelloopenden torpedojager te ontwerpen wordt niet getwijfeld, nu er in Engeland zullen gebouwd worden van ± 1200 ton, die 33 mijl zullen loopen. Een divisie torpedobooten, met een paar jagers er bij en een jacht met de Schout-bij-nachtsvlag, zou tegenover de Engelsche vloot onlangs een betere vertooning gemaakt hebben dan de „Evertsen". Ook uit een oogpunt van eventueele aansluiting aan de zeemacht van andere kleine staten of van een der groote mogendheden, zouden een paar van die snelle ongepantserde schepen met beschermd zwaar geschut, met torpedojagers en groote torpedobooten voor elke vloot een welkome versterking uitmaken, terwijl wij nu slechts kunnen verschijnen met een paar kruisers, hoogstens voor kondschapdienst geschikt, en een paar torpedobooten. Met slechts één groot pantserschip zouden wij waardig voor den dag kunnen komen, doch de schrijver gelooft niet, dat er een Minister van Financiën en eene Kamer te vinden zouden zijn, die de kosten daarvan op de Staatsbegrooting zouden willen zien. Aan de diplomatieke leiding van de Regeering laat hij het oordeel of het noodig is onze zeemacht met spoed in dien zin uit te breiden, of dat wij ons voor het oogenblik tot het aanschaffen van torpedovaartuigen van verschillende klassen kunnen bepalen.

Het is wel merkwaardig, dat een ongenoemde bij het bespreken van „La bataille de Tsoushima", in de *Revue des deux Mondes* van 1 Aug. jl., tot overeenkomstige resultaten komt. Na dien zeeslag blijkt het meer en meer noodzakelijk, dat de gevechtseenheid de drievoudige overmacht van bewapening, bescherming en bewegelijkheid bezitte. Vooral het element snelheid als middel tot die bewegelijkheid is in den slag van 27 Mei meer ten volle op den voorgrond getreden dan in vroegere gevechten. Voor Frankrijk is deze schrijver nog meer dan vroeger overtuigd van de noodzakelijkheid om snelvarende

schepen te bouwen (23 à 24 knoopen) van 14,000 à 15,000 ton, niet overdreven gepantserd en bewapend met 12 of 14 kanonnen van het nieuwe type van 240 mM., dat in trefvermogen door de deskundigen op een lijn wordt gesteld met de gewone 305. Het slagschip van de toekomst stelt hij zich voor als een groote gepantserde kruiser (welk woord kruiser hij als oneigenlijk weg zou willen laten), in elk geval als een pantserschip met groote snelheid, dat de eigenschap bezit om te voldoen aan deze opdracht: zoo snel mogelijk op het beslissend punt van het gevecht de krachtigste en best beschermde artillerie te brengen.

Ongelukkig heeft Frankrijk zich niet alleen ter zee maar ook te land te verdedigen en de verwezenlijking van genoemd denkbeeld kan niet geschieden zonder een merkbare vergrooting, waarvan de grens niet te zien is, van de waterverplaatsing en de kosten der gevechtseenheden, nu men in Engeland reeds grooter schepen dan de bedoelde op stapel zet. Indien men door wenschen de oplossing van het vraagstuk der onderzeesche scheepvaart kon bespoedigen, dan lag ook voor Frankrijk de toekomst in groote onderzeesche booten en torpedo's met eigen beweging, waardoor men zelf het bouwen van zulke „mastodonten" zou kunnen staken en tegelijk die van de mededingers ernstig bedreigen. Op het oogenblik moet men echter strijdvaardig zijn en men kan niet wachten op de oplossing die later jaren wellicht zullen brengen, zoodat voor Frankrijk dit denkbeeld wordt afgeraden en het zich uitsluitend verlaten op gewone torpedo-booten zelfs niet besproken wordt.

Blijkens een opstel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Sept. gaat Admiraal Dewey, die destijds de haven van Manilla forceerde, nog verder, en meent, dat de Amerikaansche marine bovenal schepen noodig heeft van 18,000 ton met niets anders bewapend dan kanonnen van 12 duim (31 cM.) en eenig klein geschut, om zich tegen torpedo's te kunnen verdedigen. Nu de moderne zeeslagen bevochten worden op afstanden van 3 en 4 mijl zijn 8-duims kanonnen (21 cM.) niets dan dood gewicht op een schip.

* * *

Katoencultuur op Java. Blijkens een in de *Nieuwe Courant* van 16 Sept. jl. besproken artikel van den heer L. A. Eekhout in de *Java-Bode*, heeft deze groote verwachtingen van eene katoenaanplant langs de geheele zuidkust van Tjilatjap tot Straat Soenda, in een zône van zee tot 300 M. hoogte daarboven. Op grond van het feit, dat de katoencultuur reeds sedert eeuwen op Java inheemsch is en van de door hem verkregen resultaten met aanplantingen van Egyptisch katoenzaad aan de Wijnkoopsbaai, op verschillende hoogte, tot 450 M. toe, beschouwt de heer E. uit volle overtuiging, de twijfel aan de mogelijkheid der katoencultuur op uitgebreide schaal in N.-I., eenvoudig eene ontkenning van hetgeen inderdaad bestaat. Zijn aanplantingen, waar weldra de vijfde generatie van het gewonnen zaad zal worden uitgezaaid, zijn nog voor veel verbetering vatbaar. Om te weten te komen, wat er nog aan de katoen ontbreekt, heeft hij in overeenstemming met de Kon. Paketvaart Mij., die later den afvoer van Palaboean Ratoe zal bezorgen, eene circulaire in verschillende talen, vergezeld van monsters verspreid en daarop reeds vele antwoorden ontvangen. Uit de verkregen beoordeelingen blijkt dat de gebreken die aan de toegezonden monsters kleefden, niet hun oorsprong

vonden in het product, maar alle inderdaad het gevolg zijn der slechte, primitieve inlandsche bereidingswijze, waardoor het oorspronkelijk waardevolle product mishandeld werd en daardoor in waarde verloor. Alle krachten moeten dus ingespannen voor het verbeteren der bereidingswijze, het uitkiezen van het zaad, het planten, kweeken, snoeien en onderhouden der heesters. Deze zaken kunnen naar behooren verzorgd worden door de praktijk, zoowel de inlandsche als die der Europeesche planters, daarbij onmisbaar voorgelicht en gesteund door de mannen der wetenschap van het departement van Landbouw.

* * *

Gouverneur Idenburg. In de *Nieuwe Courant* van 18 September j.l. wordt de benoeming van den vorigen Minister van Koloniën tot Gouverneur van Suriname besproken en de oppervlakkige schijn alsof zulk eene benoeming in zekeren zin eene degradatie is. Inderdaad is dit echter niet zoo. Want hoewel een gouverneur zich bij het voeren van het bewind naar de aanwijzingen van het opperbestuur, welke hem door den Minister van Koloniën bereiken, heeft te gedragen, is hij in geenen deele de ondergeschikte van dezen en beschikt hij, bij het vervullen van zijn ambt, over discretionnaire bevoegdheden, welke de onmiddellijk tusschen de Kroon en de Volksvertegenwoordiging geplaatste hoofden der departementen missen. Ook de heer Lely heeft als oud-Minister niet geschroomd het ijs te breken en het blad stelt de quaestie aldus: Het ambt van gouverneur eener kolonie als Suriname draagt de waarde van wat men er van maakt. Bovendien wordt het een gelukkig verschijnsel geacht dat bij het kiezen van mannen, die hooge waardigheden in het moederland vervulden, dit er veel toe kan bijdragen het aanzien der kolonie te verhoogen, die vroeger onwillekeurig als een buitenpost, tevens lastpost, werd beschouwd. Toen vond men het mooi als het bestuur er zoowat aan den gang werd gehouden, thans kiest men menschen van beteekenis uit, daar men ook wenscht dat aan de kolonie dingen zullen worden gedaan, welke zelf van beteekenis zijn. Wat de geschiktheid van den heer Idenburg voor het stadhouderschap te Paramaribo betreft, toetst de *N.Ct.* deze aan de eischen niet lang geleden door de *Surinaamsche Bode* gesteld en het komt haar voor dat de heer Idenburg daar zeker aan voldoet. Dat de gouverneur daarbij, zooals de *Bode* wilde, liberaal zou moeten zijn, lijkt het blad niet noodzakelijk. Wel acht de *N. Ct.* het noodig dat hij zich niet partij stelle — gelijk door anderen met noodlottig gevolg gedaan is — in de plaatselijke, godsdienstige of kerkelijke twisten. Dat zijn beleid, van welke politieke kleur men het wil noemen, in den geest van de Surinaamsche bevolking zal zijn, durft de *N. Ct.* voorspellen uit het feit, dat zijne benoeming juist de continuïteit verzekert van het beleid door Gouverneur Lely gevoerd, die zich in de gunst der koloniale burgers mocht verheugen, en op die continuïteit komt het nu aan.

* * *

De exploitatie van Banka. Het *Algemeen Handelsblad* van 19 Sept. j.l. zegt dat het voor de voorstanders van staats- tegenover particuliere exploitatie een hard gelag is dat bij vergelijking van de tin-exploitatie van Banka en Billiton, alles ten voordeele van de particuliere onderneming uitvalt. De regeering

houdt de uitgebrachte verslagen geheim, maar dat belet niet dat de feiten spreken. De bekende quaesties in zake werkkrachten worden vermeld en gewezen wordt op het verschil. Terwijl op Billiton het bestuur onder generaal Ermeling bijna een kwart eeuw in één hand was, geldt bij staatsexploitatie zooveel hoofden, zooveel zinnen. Mijningenieurs, ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, de Raad van Indië, de algemeene secretarie, de gouverneur-generaal, misschien ook nog de minister van koloniën worden in elke eenigszins ingrijpende verandering gemoeid; wat de een aanbeveelt, keurt de ander af. En komt er al iets goeds tot stand, — de *esprit de suite* ontbreekt, na enkele jaren vindt men het misschien bedorven terug.

De staatsexploitatie heeft natuurlijk altijd het voordeel dat alle winsten komen in 's lands kas, maar aan dit financieele argument mag niet alles worden opgeofferd. Bij de mijnontginning op Banka staat onze goede naam op het spel. Bij particuliere ondernemingen kan de staat voorschriften geven, maar men ziet hoe het bij zijn eigen ondernemingen gaat. Bovendien bij de staatsexploitatie wordt *niet* de grootst mogelijke winst behaald en het zou nog zeer de vraag zijn of het niet voordeeliger zou geweest zijn de exploitatie aan eene maatschappij over te laten, zooals de Billiton Mij. Van de door deze maatschappij verkregen winsten ontvangt de staat, in verband met rechten $^5/_8$ deel; bij exploitatie vroeger door de maatschappij verkregen van Banka zou dit aandeel, volgens het *Hbl.* natuurlijk hooger kunnen zijn en het stelt dit op $^6/_8$ of $^7/_8$. Zou men dan niet denken, vraagt het dat de tinexploitatie ruim zooveel meer zou opbrengen dat de staat geen schade leed? Wij vragen of hier niet uit het oog verloren wordt dat die belangrijke bijdrage van de Billiton Mij. eerst werd verkregen na de contractsverlenging en dan nog met veel moeite. Waar het *Hbl.* zoo gekant is tegen het belasten van de winst van Indische ondernemingen, klinkt het eenigszins zonderling dat gedacht wordt aan de oprichting van zulk een onderneming die $^7/_8$ van haar winst zou afgeven.

Vervolgens bespreekt het blad de middelen die in het werk gesteld zijn om aan werkkrachten te komen en de zending van den ambtenaar voor de Chineesche Zaken Van der Stadt naar Swatow en Pakhoi, welke inmiddels mislukt blijkt te zijn. De Regeering zal zich wel niet bij den thans ondervonden tegenspoed neerleggen en nadere pogingen aanwenden om zich de vereischte werkkrachten te verzekeren, maar dan dient ook alles gedaan te worden om een goeden geest ander de mijnwerkers te doen heerschen. . . de thans opgedane ervaring van de gevolgen, die ontstaan wanneer men de menschen niet goed behandelt, moge niet verloren gaan. Ten slotte acht het blad een voortreffelijk eenhoofdig bestuur op Banka altijd onbereikbaar.

* * *

Indische reclames. In hetzelfde nummer van het *Alg. Handelsblad* wordt gewezen op de omstandigheid dat officieren, die in Indië tegen hun wensch op pensioen worden gesteld, zich dikwijls wegens de „ondervonden behandeling" gaan beklagen bij de Tweede Kamer, natuurlijk zonder eenig gevolg, omdat art. 42 R. R. uitdrukkelijk aan den G. G. de volle verantwoordelijkheid opdraagt om te zorgen dat de hoogere rangen bezet zijn door mannen, aan

wie *hij* zijn volle vertrouwen kan schenken. Waar blijkens een artikel in *De Locomotief* van 3 Aug. een drietal hoofd-officieren zich willen gaan beklagen over hunne pensionneering brengt het *Hbl.* dit in herinnering en geeft den raad: beklaag u alleen dan, wanneer een uwer rechten geschonden is, — bespaar u anders de moeite. Burgerambtenaren als residenten, enz. die tegen hun zin den dienst verlaten, zouden evenveel reden hebben om te reclameeren, doch doen het minder, omdat zij beter het recht van den G. G. begrijpen.

Het zou verkeerd zijn, zegt het blad, zelfs als de voorschriften daartoe vrijheid gaven wanneer de leden der Tweede Kamer zich een oordeel aanmatigden over de wijze waarop de G. G. gebruik maakt van zijn bevoegdheid. Waar blijft dan diens verantwoordelijkheid? De gevolgen worden geschetst van het handhaven van hoofdofficieren en ambtenaren tegen den wensch van den G. G., van het plaatsen van minder bekwame aanvoerders aan het hoofd van expedities en wie de G. G. zou gaan belemmeren in zijn keus bedenke dat slechts deze de verantwoordelijkheid draagt en dat ook het oordeel van den criticus onjuist kan zijn. Het blad weet hoe de G. G. Van Heutsz zich bij elke belangrijke benoeming afvraagt of dat nu de geschikte man is voor dat ambt en dat hij niet schroomt opruiming te houden. Zulk een landvoogd moet men waardeeren en zijn taak niet zwaarder maken door het oor te leenen aan klachten van overeenkomstig de voorschriften gepensionneerden.

* * *

De landvoogd van Ned.-Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 21 Sept. j.l. bespreekt C. d. V. hoe het te verwachten was dat de nieuwe landvoogd op menig gebied nieuwe banen zou inslaan en hoe hij dientengevolge aan min of meer scherpe beoordeelingen zou blootstaan. De schrijver acht het een algemeen bekend verschijnsel dat iemand, die betrekkelijk vlug een einde wil maken aan hetgeen door sleur en gewoonte behouden bleef, dientengevolge wordt bemoeilijkt. Hij acht het ook in verband met de veelzijdigheid van de taak en de feilbaarheid van elk mensch, begrijpelijk dat aanvankelijk minder juiste beslissingen zijn genomen. Met het oog daarop is het de taak van elk, die daartoe bij machte is, mede te werken dat hersteld wordt hetgeen onjuist is verricht. Dit bij machte zijn veronderstelt echter ook kennis. In verband met een te vellen oordeel over de daden van dezen landvoogd worden deze, wat de politiek op Sumatra, Borneo en Celebes betreft, geresumeerd en wordt het den G. G. als een verdienste aangerekend dat hij den kapitein Colijn, die hem bij de voorbereiding voor zijn taak terzijde stond, niet te Buitenzorg aan zich verbonden heeft, maar op Noord-Sumatra als assistent-resident heeft gelaten. Het een en ander overziende kan niet ontkend worden dat in één jaar veel is verricht. De schrijver wenscht niet tot de uiterste consequentie van de gevolgde gedragslijn over te gaan en nu met spoed een einde maken aan a l l e verkeerde toestanden op a l l e eilanden van den Archipel; hij wil nu in de eerste plaats consolideeren hetgeen verkregen is. Dit is een der eerste verplichtingen, die op de Indische regeering rusten. Daarbij is er werk voor de ambtenaren, die de bewijzen hebben geleverd en wenschen te leveren, dat het aan hen toebetrouwde werk, — het tot ontwikke-

ling en voorspoed brengen van de aan hun zorgen toebetrouwde streken — hun lief is geworden. Zoolang nergens het tegendeel blijkt, mag men niet gelooven, dat de landvoogd en met hem de Indische Regeering, die verplichtingen niet nakomen. Waar de tegenwoordige landvoogd bloot staat aan de beoordeeling van sommigen, die zoover gaan dat zij meenen dat het belang van de kolonie door zijn aanblijven schade lijdt, is het blijkbaar de bedoeling van den schrijver niet om eventueele gebreken in zijn optreden te vergoelijken, doch om te wijzen op het vele goede dat door hem reeds tot stand is gebracht en nog belooft te worden. Hij wil aandringen op een billijk oordeel en gaat in zijn onpartijdigheid zelfs zoover dat hij de mogelijkheid van onjuiste beslissingen aanneemt. Intusschen is bijv. het minder gelukkige denkbeeld om eene copra-belasting in overweging te nemen, nog geen beslissing, doch slechts een plan. Waar men wijst op den reuzentaak, die een landvoogd met onvoldoende kennis van zaken te volvoeren heeft, daar neme men tevens in aanmerking dat hij beschikt over de adviezen van kundige ambtenaren. Is hij een eminent man, die een bepaalde gedragslijn op het oog heeft, dan maakt hij van die adviezen gebruik voor zoover zij in zijn denkbeelden passen en hij doordringt zijn adviseurs van die denkbeelden, waardoor de geheele staatsmachine den stempel van zijn persoonlijkheid gaat dragen. Zijn er echter onderwerpen, waar hij voorloopig nog geen verstand van heeft, dan doet hij beter op het oordeel van zaakkundigen af te gaan dan zelf te liefhebberen met oppervlakkige kennis of op eenzijdige indrukken. Drijft hij in zulke gevallen toch zijn meening door en leidt dit tot onjuiste beslissingen, dan zou dit niet goed zijn te praten.

* * *

Toestanden op Celebes. Onder het opschrift „Zoo gaat het!" wordt aan de hand van de *Makassaarsche Courant* door het *Alg. Handelsblad* nog eens de aanmatiging besproken van den radja van Boni, eerst een creatuur van den resident Brugman, doch die later geen enkel Europeaan op zijn grondgebied wilde toelaten. Zoo gaat het als men menschen op den troon plaatst in strijd met de adat en na de halve onthullingen die men (met verwijzing naar het *Soer. Hbl.* van 5 Juni) gaandeweg te lezen krijgt, acht het *Hbl.* het wel noodig dat een nauwkeurig onderzoek naar het in de laatste jaren gebeurde wordt ingesteld, minder om zondebokken te vinden, dan om te weten welke fouten in de toekomst te vermijden zijn. Het wijst bijv. op de opheffing van Matthes' kweekschool, die ons uitstekende tolken gaf, terwijl daarna allerlei personen als zoodanig benoemd werden, zoodat er de klad inkwam wat betreft kennis en moreel gehalte. „Er was," zoo besluit het, „sedert vele jaren, op Celebes veel niet in den haak. Moge de regeering alle mogelijke maatregelen nemen opdat zulks, na de thans in gang zijnde schoonmaak, over eenige jaren niet opnieuw gezegd worde!"

* * *

Suikerbelasting. In het *Algemeen Handelsblad* van 22 Sept. j.l. komt een suiker-industrieel er op wijzen dat de verbetering in den toestand der suikerindustrie, die aanleiding gaf tot het plan om haar in hoogere mate te doen bijdragen tot de versterking der Indische financiën, geenszins van blijvenden

aard kan geacht worden. De exceptioneel voordeelige jaren 1904 en 1905 hebben dit te danken aan het mislukken van den beetworteloogst in eerst genoemd jaar en aan de afschaffing van de suikeraccijns in Frankrijk en Duitschland, die een vermeerderd gebruik ten gevolge had. Een en ander kon een flinke rijzing van de markt doen verwachten en omvangrijke speculaties à la hausse waren aan de orde van den dag. Deze mislukten op den duur omdat de hoogere prijzen het verbruik deden verminderen en er telkens weder „onzichtbare" hoeveelheden ter markt werden gebracht, als de „zichtbare" voorraden verminderden. De groote faillissementen van Jaluzot, Cronier, enz. waren hiervan het gevolg. Eenige Indische ondernemingen, die nog een deel van haar product 1905 beschikbaar hadden, wisten van die hooge prijzen te profiteeren. De keerzijde volgde evenwel maar al te spoedig. Een nieuwe bietoogst deed den prijs dalen en thans kan nauwelijks *f* 6 worden gerealiseerd, waar voor een kort oogenblik *f* 8 /4 à *f* $8^1/_2$ werd bedongen. Dat die depressie op de suikermarkt slechts tijdelijk zou zijn, acht de schrijver moeilijk te verdedigen, want door de bietoogst die $6^3/_4$ millioen ton zal beloopen, tegen 4,700,000 in het vorige jaar, wordt een overstelpend aanbod verwacht en bij het begin van de campagne 1906—'07 staat men waarschijnlijk nog voor een groot excedent. Het gebeurde met de suikermarkt in 1904—1905 wordt een éphémère verschijnsel genoemd, waarop geen belastingsysteem kan worden gebaseerd. Voorloopig wil het den schrijver toeschijnen dat de aanhef in de memorie: „nu de suikerindustrie aanmerkelijk verbeterd is," blijkbaar eene ministerieele vergissing is geweest.

Het is gelukkig dat de belasting alleen van de winst wordt geheven, als die er dan in het vervolg, volgens den „Suiker-industrieel", niet wezen zal, dan hebben de producenten ook over de belasting geen klagen. Zich te laten afschrikken van het plan doordat het zoo weinig zal opleveren, behoeft toch waarlijk niet, want alle beetjes helpen.

* * *

Indië en de heer De Meester worden besproken in de *Nieuwe Courant* van 21 Sept. jl., naar aanleiding van een gejuich van het *Bat. Nieuwsblad*, nu Mr. Th. H. de Meester niet meer naar Indië zal terug keeren. Hoewel de *N. Ct.* gewoon is aan den smalenden toon, zoo vaak in Indische bladen aangeslagen, omtrent het door het *B. Nbl.* gezegde, wil het niet geheel het stilzwijgen bewaren, want ware hij niet geroepen als raadsman der kroon, zoo had het blad hem juist bijzonder gaarne den ambtszetel zien vervullen, die het *Nbl.* zoo verheugd is hem te zien ruimen. Herinnerd wordt hoe door den diepen ernst, waarmede de heer De Meester zijn taak destijds heeft opgevat, de noodlottige gevolgen zijn voorkomen, dat kort na elkander een Gouverneur-Generaal en een Vice-President benoemd werden, die beide geen ervaring van Indië bezaten. Integendeel is de uitkomst bereikt, dat tot hervorming van de Indische financiën, door hem van de gunstigste plaats uit bestudeerd, plannen gerijpt zijn, waarvan de verwezenlijking nabij is — ja waaraan reeds een begin van uitvoering is gegeven.

De in het *Indisch Genootschap* gehouden rede (zie *De Ind.Gids* 1905, I, blz. 879), waarover het *Bat. Nbl.* schamper spreekt, maar die het blijkbaar niet gelezen heeft, behandelt zoo zakelijk mogelijk het vraagstuk der koloniale leeningen

en daarin blijkt hij een groot voorstander van het verleenen van grootere financieele zelfstandigheid aan Indië. Blijkens de Memorie van Toelichting op de Indische begrooting voor 1906 is een stap in de laatste richting gedaan, door de begrooting in haar geheel in Indië te doen ontwerpen en niet alleen het tweede hoofdstuk. Blijkens de Troonrede is wijders een voorstel in bewerking „om aan Indië op financieel gebied grootere zelfstandigheid te verleenen". Voor een ieder is het duidelijk dat, behalve aan het inzicht van den G.-G. en de ministers Idenburg en Fock, deze hervorming te danken zal zijn aan den heer De Meester en diens zesjarige werkzaamheid in het hoogste Indische Staatscollege. Reden om zich te verheugen dat Indië den heer De Meester kwijt is, is er dus allerminst. Intusschen zal ongetwijfeld zijn stem en zijne ervaring in den ministerraad nog zwaar wegen, wanneer bedoeld voorstel in behandeling komt. Ten slotte wordt de wensch geuit, dat de Regeering er in slagen moge voor het vice-presidentschap van den Raad voor Indië een man te vinden, die het verlies van den heer De Meester volkomen helpt vergoeden.

In de *N. Ct.* van 28 Sept. wordt naar aanleiding van eene opmerking van de *Nederlander* toegegeven dat de eer van de nieuwe wijze van samenstelling der Indische begrooting aan den heer Idenburg toekomt. Daardoor wordt echter niets te kort gedaan aan de overige verdiensten van Mr. de Meester.

* * *

Civiel of Militair? is de vraag, geopperd door het *Koloniaal Weekblad* van 21 Sept. jl. naar aanleiding van het artikel in het *Vaderland* dat in onze vorige revue (bl. 1558) geresumeerd werd.

Het is niet de eerste maal in de geschiedenis van ons koloniaal bestuur dat deze vraag zich voordeed en aanleiding gaf tot onzalig twistgeschrijf en verwarring van denkbeelden, waaruit ten slotte b. v. voor Atjeh de grootst mogelijke rampen voortvloeiden, waarvan ontegenzeggelijk de ontijdige invoering van het civiel bestuur meê een der eerste oorzaken was. Waar de tijd gekomen is dat wij ons meer gelegen moeten laten liggen aan de Buitenbezittingen, zal, zooals het *K. W.* zoo menigmaal uiteen zette door het protectoraat-stelsel voortgebouwd moeten worden op de daar aanwezige krachten. Erkend wordt verder dat daar waar de stof niet voorhanden is, het toezicht van meer ingrijpenden aard zal moeten zijn. Hoe het ook wezen moge, bestuursbemoeienis zal niet kunnen uitblijven en waar ons in dit opzicht een grootsche taak wacht daar wordt gewaarschuwd tegen het doen herleven van dat oude antagonisme, daar meent de schrijver van het artikel dat voor civiel en militair beiden een wijd veld open ligt om heilzaam werkzaam te zijn in het belang van land en volk. Waar de bestuursambtenaar voorgesteld wordt als de natuurlijke beschermer der inlandsche bevolking, wordt stilzwijgend vooropgesteld dat die bescherming geacht wordt niet te kunnen uitgaan van een militair bestuur, steunende op de militaire macht. Waar het een onding wordt geacht om b.v. voor Java het militaire régime te wenschen, kan dit in vele streken, waar tengevolge van chaotische toestanden de bevolking dikwerf tegen zich zelve moet worden beschermd, met het doel om alle middelen ook de repressieve in één hand te vereenigen, den overgang bewerkstelligen tot betere toestanden. Het Indische leger bevat de daartoe

noodige elementen, die men, in tegenstelling met wat in de Fransche en Engelsche koloniën te zien is, te lang ongebruikt liet uit dwaze vrees voor het spookbeeld van het militairisme. Het ware dwaas, vooral nu er een tekort aan ambtenaren is, die ongewettigde vrees te bestendigen. Zich bepalende bij de hedendaagsche Fransche geschiedenis, behoeft om maar een paar voorbeelden te noemen, slechts gewezen te worden op generaal Gallieni en kolonel (thans generaal) Liyautey.

Wanneer de toestanden op Zuid-Celebes zijn zooals de heer Damsté die in dit tijdschrift afschilderde, dan acht het *K. W.* het onbillijk diens advies, als door „militaire aspiratiën" ingegeven, te veroordeelen met wat een gemeenplaats wordt genoemd betreffende het zoeken van repressieve politiek bij verlichte en invloedrijke hoofden en geoefende politiesoldaten (wier oefening in geheel Indië te wenschen overlaat).

Het is den schrijver in het *K. W.* niet te doen om in het algemeen aan het militair règime den voorrang toe te kennen maar om samenwerking gelijk in laatste jaren op Atjeh.

* * *

De groote zeeslang. Met terugzicht op het artikeltje in onze Juli afl bl. 1119 wordt er de aandacht op gevestigd dat in *Het Nederlandsche Zeewezen* van 1 en 15 Sept. j.l. Dr. A. C. Oudemans zelf een belangrijk artikel heeft geschreven naar aanleiding van de observatie van den heer J. Vollewens. Hierin worden, om onze zeeofficieren zooveel mogelijk met het uiterlijk van het dier in kennis te brengen, o. a. twee verslagen van Fransche zeeofficieren woordelijk overgenomen. Het eene verschenen in de *Courrier d'Haiphong* No 1332 van 5 Maart 1898 heeft betrekking op de waarnemingen van den luitenant Lagrésille, die met de kanonneerboot l'Avalanche zulke dieren in de baai van Fai-tsi-Long, ten noorden van de baai van Along aan de kust van Tonkin waarnam en die in alle opzichten overeenkwamen met het type Megophias. Het andere artikel gedagteekend uit de baai van Along is van 3 Maart 1904, opgesteld door den luitenant L'Eost, commandant van de kanonneerboot Décidée, geeft bijzonderheden, welke betrekking hebben op een dier ± 30 M. lang met een grootste breedte van 3 à 5 M., welke ook geheel in de beschrijving van Dr. Oudemans passen. De waarnemingen van majoor Senior in 1879 in de Golf van Aden wordt hier nog eens bij vermeld en ten slotte een verhaal en teekening van den heer Lawrence van 1875, die in zoovele opzichten met die van den heer Vollewens overeenkomt. In het tweede artikel wordt de beschrijving van de zeeslang gegeven, zooals Dr. Oudemans, die destijds in zijn boek uit de vergelijking van 162 verhalen van ooggetuigen heeft opgemaakt. Aan het slot richt de schrijver een enkel woord tot diegenen, die mogelijk de zeeslang eens zullen zien: „Tracht zoo spoedig mogelijk van uwe verbazing bij het zien van dit vreemde dier te bekomen. Roep om een camera. „Neem" het dier of laat het „nemen", want al uwe rapporten en uwe schetsen *baten niets. De wetenschap wil een foto of het corpus delicti in eigen persoon".*

* * *

Zaad-selectie. Het *Alg. Handelsblad* van 29 Sept. jl. was bij lezing van het jongste geschrift van Dr. J. van Breda de Haan over „De huidige stand

der rijstcultuur in Noord-Italië" (Meded. van 's Lands Plantent. LXXIV) getroffen door hetgeen de schrijver mededeelde over goede zaad-selectie. Het blad heeft er reeds meer over gesproken (zie *De Ind. Gids* 1902 II bl. 1609) doch komt er nog eens op terug. Irrigatie, betere grondbewerking, bemesting is alles uitstekend, doch dat goed zaad beter is dan slecht begrijpt ieder en in afwachting kan het gebruik van goed zaad de rijstteelt reeds belangrijk bevorderen.

In die meening wordt het blad versterkt door de ervaring in Noord-Italië waar „de vrij hooge producties, die op meerdere ondernemingen vooral sinds de laatste jaren worden verkregen, zeker voor een groot deel zijn toe te schrijven aan verbeterde grondbewerking en bemesting, *voor een deel echter ook aan rationeele zaadteelt*. Vermeld wordt hoe de beste aren reeds op het veld worden uitgezocht en gedroogd, niet gedorscht en nu is het de vraag of men aldus ook niet in Indië te werk zou kunnen gaan.

* * *

Korporaal Wongsokaryo. In een der „Brieven uit Atjeh", geschreven aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 Sept. j.l. is het verhaal opgenomen van een ongelukkigen tocht onder bevel van luit. Donner ondernomen van Bakongan (aan de westkust niet ver van de noordgrens van Tapanoelie) naar het binnenland ten einde aldaar de registratie der bevolking aan te vangen. Met één groep van zijn manschappen rukte deze naar de Oeloe Bakongan en een andere groep onder een inlandsch sergeant kreeg bevel over Si Badé te marcheeren en zich van daar twee dagen later bij de eerste groep te voegen. De luitenant betrok het bivouac in de meunatha, het gebouw waar in den regel de ongehuwde mannen verblijf houden, en dat ook bij gebrek aan moskee wel voor de Vrijdagsche godsdienstoefening wordt gebruikt.

De commandant met de Europeanen betrokken het eigenlijke gebouw, de inlanders en dwangarbeiders de ruimte er onder, welke door een vrij stevige omheining in een bewoonbaar slaapvertrek was herschapen. Hoewel men wist dat er kwaad volk in de buurt was, terwijl de omheining van het terrein aan drie zijden uit paggers bestaande en aan de vierde zijde aan de rivier grenzende, nu juist niet zeer veilig was, bepaalde Donner zich tot de aanbeveling aan korperaal Wongsokaryo, die van 6 uur tot 's nachts half twee de wacht had, goed uit zijn oogen te zien. Op laatstgenoemd uur gaf deze de wacht en die aanbeveling over aan den sergeant van Soest; deze scheen het niet noodig te vinden de wacht gewapend te betrekken, met dat ongelukkig gevolg dat toen een overmachtige vijand het bivouac overviel, hij onverhoeds werd afgemaakt vóór dat hij het verblijf der Europeanen kon bereiken. Deze werden nu allen, in den slaap of slechts na geringen tegenstand te hebben kunnen bieden, vermoord. Had de vijand hier een gemakkelijke prooi gehad, minder eenvoudig was het met het onder de meunatha gelegerde troepje aangebonden gevecht. Daar de omheining stormvast bleek te zijn en door de opening niet meer dan één persoon tegelijk kon dringen, werden eenige binnengedrongen voormannen door hen onschadelijk gemaakt en gold het thans de bende op eenigen afstand te houden, ten einde haar te beletten van haar vuurwapens gebruik maken. De verdediging werd dan ook zoodanig gevoerd dat de overmachtige vijand geen kans ziende baan te winnen, tegen drie uur 's nachts

aftrok. Na hen een paar salvo's te hebben nagegeven, kwam Wongsokaryo met zijn troepje naar buiten en vatte post voor de meunatha, zoo het aanbreken van den dageraad afwachtend. Slechts 4 man waren ongedeerd en zes gewond, waarvan twee zoodanig, dat zij kort na hun aankomst te Tapa-Toean bezweken. Eerst tegen den middag kreeg hij bericht dat ook de andere groep in een hinderlaag gelokt was en dat slechts vier Europeesche fuseliers ontsnapt waren. Wongsokaryo kwam met de zijnen de rivier afzakken en na deze ontmoet te hebben te Keudé Bakongan, ging het gezamenlijk op Tapa-Toean aan. „Loopen met de gewonden was ondoenlijk, waarom de gevaarvolle tocht over zee in een zeilprauw ondernomen en wonder boven wonder, goed werd volbracht.

„Niettemin was de doorgestane ellende groot. Men bedenke slechts, dat de overvaart twee volle dagen en nachten duurde, waarbij vooral de gewonden, blootgesteld als ze waren aan de tropische zon, ontzettend zullen hebben geleden. Dank zij 't beleid en doorzettingsvermogen van Wongsokaryo werd echter de tocht volbracht, en hij smaakte 't genoegen zijn makkers zonder verdere ongevallen te Tapa-Toean aan wal te zetten."

De naam van dezen flinken inlandschen militair wiens stamboeknummer volgens een brief in de *N. Ct.* is 58486, mag zeker wel meer algemeen bekend worden.

* * *

Kosten van dakbedekking op Sumatra's Westkust. In onze April afl. (bl. 592) werd het argument voor achteruitgang der bevolking ter Sumatra's Westkust besproken, dat sommigen putten uit het feit dat de „kostbare idjoek-daken" plaats maken voor bedekking met gegalvaniseerd ijzer. Dit argument, waarbij het kostbare geïmporteerde materiaal gesteld wordt tegenover dat, hetwelk men slechts voor het plukken en bearbeiden heeft, scheen ons toen al zeer zwak. Hiertegen komt de Assistent Resident Twiss op in een artikel in de *Sumatra-Bode* van 1 Sept. waarin hij de officieele analyse voor idjoek-dakbedekking in de Padangsche Benedenlanden mededeelt en dan komt tot een prijs van ƒ 2.25 per vierk. M., waarmede men niet eens zou toekomen, terwijl de bijbehoorende nok (paraboeng) van 0.75 M. ontwikkelde breedte ƒ 1.32 per str. M. moet kosten. Hiertegenover wordt de prijs van het dakijzer gesteld dat de Maleier tegenwoordig in plaats van idjoek gebruikt en van de dunste qualiteit is, zooals het door verschillende firma's te Padang wordt geïmporteerd. De bladen zijn 6 voet lang en 2 voet breed en kosten te Padang ƒ 0.80 per blad, alzoo in de Bovenlanden misschien ƒ 0.90. Deze bladen dekken ± 1 M². en het arbeidsloon zou volgens de analyse van den waterstaat ƒ 0.25 bedragen, waarbij niet gerekend is op zinken spijkers en op dakhaken, waarvan de Maleier zich in den regel niet bedient. De kosten zouden dan ƒ 1.05 à ƒ 1.15 per M² worden. Ook nokbedekking wordt per str. M. op ƒ 0.80 berekend.

Uit deze cijfers, waarvan op verzoek van den schrijver voor zooveel noodig melding wordt gemaakt, blijkt volgens hem dat een idjoekdak in de Bovenlanden ongeveer het *dubbele* kost van een van gegalvaniseerd ijzer. Wij schenen te meenen „dat in de Bovenlanden zooveel arènpalmen groeien dat de menschen de idjoek maar voor het plukken hebben; een ieder die slechts

eenigermate met die streken bekend is, weet, dat zulks volstrekt niet het geval is. Trouwens ook op Java, waar de arèn in het gebergte veel voorkomt, heeft men de idjoek niet maar voor het plukken; zij moet evenals elders gekocht en bereid worden."

Deze opmerkingen zijn volkomen juist en hoewel het dakijzer wel wat goedkoop schijnt, wij nemen gaarne de cijfers als juist aan, doch zien dan toch nog geen argument van verarming in het in onbruik raken van de dure idjoekdaken. Volgens de opgaven van den geachten schrijver zijn per vierk. M. niet minder dan voor een waarde van ƒ 1.50 aan idjoek, ƒ 0.24 aan idjoektouw en ƒ 0.09 aam bamboe noodig terwijl de idjoekwerkers, die het dak maken, ƒ 0.80 loon per dag, hun bazen ƒ 1.50, de koelies ƒ 0.40 en de mandoer ƒ 1.— krijgen. Dit zal zeker wel alles zoo zijn als de waterstaat ergens in het binnenland zulk een dak gaat maken, doch is er onder inlanders geen onderling hulpbetoon, geen werken tegen de kost, als straks wederdienst wordt bewezen, gaat daar in de inlandsche maatschappij alles tegen betaling van ƒ 0.80 en meer dagloon? Ik wil het voor een oogenblik aannemen, maar dan is het toch een feit dat het geld dat de een uitgeeft in zijn geheel een ander inlander uit de Bovenlanden ten goede komt, dat de algemeene rijkdom er niet door vermindert, als iemand voor zijn dak een paar honderd gulden uitgeeft. Thans nu hij te Padang à contant geimporteerd ijzer inkoopt, keert het daarvoor besteede geld niet meer naar de Bovenlanden terug. Het algemeene bezit kan die aderlating lijden, is dus grooter en groeit krachtiger aan dan vroeger.

* * *

Het Theosophische Maandblad voor Ned.-Indië. Wij ontvingen een overdruk uit het hier genoemde maandblad en daar wij gaarne erkennen tot dusver niet bekend geweest te zijn met het bestaan daarvan en dit ook met anderen het geval kan zijn, volge hier vooraf iets omtrent dit orgaan zelf. Het beleeft reeds zijn 5den jaargang en is eene uiting van het streven om een band te vormen en samenwerking te doen bestaan tusschen de verspreid wonende leden der Theosofische Vereeniging in Nederlandsch-Indië, door hen op de hoogte te houden van de theosofische beweging in Insulinde en wat daarmede in verband staat. Uitdrukkelijk wordt er bij vermeld dat het geen officieel orgaan der T. V. of van eenig onderdeel daarvan is. Men heeft in Indië in de eerste plaats een centrum te Batavia en voorts een viertal loges en wel te Buitenzorg, te Djokja, te Semarang en te Soerabaja terwijl een leesloge beheerd van uit Djombang door geheel Indië zorgt voor verspreiding van theosophische lectuur. Merkwaardig is dat de president der loge te Djokja een Javaan is, terwijl ook dames als president en secretaris fungeeren.

In het maandblad worden de boeken aanbevolen, die men lezen moet om met de theosophische denkbeelden vertrouwd te raken en het bevat voorts oorspronkelijke stukken en vertalingen, die op deze leer betrekking hebben. Door het stellen van vragen, welke de lezer beantwoorden moet en het opgeven van bepaalde gedeelten van theosophische werken ter bestudeering, wordt een cursus geopend voor hen, die zich in deze leer willen bekwamen. Het geheele orgaan ademt een idealistischen geest, die sympathie wekt, ook bij hen die in dit streven geen deel nemen.

* * *

Eene Mohamedaansche Universiteit op Java is het onderwerp, dat in de Aug.-afl. van bovengenoemd maandblad behandeld wordt door D. v. H. L., in welke initialen het wel geen indiscretie zal zijn den president der Buitenzorgsche loge, den heer D. van Hinloopen Labberton te herkennen. De schrijver heeft reeds meermalen gewezen op de herleving van het godsdienstig gevoel welke onzen tijd kenmerkt en ook in de Mohamedaansche wereld der inboorlingen komt deze geestelijke strooming meer en meer tot uiting. Een der symptomen daarvan is de stichting van een hoogeschool voor den Islam te Soerakarta, een soort „Vrije" universiteit, waar men zooals thans gebruikelijk het woord „vrij" neemt in tegenovergestelden zin van wat het bedoelt.

Het bericht uit de Javaansche courant *Brâ martani* van 7 Mei 1905 overgenomen, (dat overigens in de Europeesche pers vrijwel onopgemerkt schijnt gebleven te zijn), spreekt van eene, van wege het hoog gezag („kangdjĕng prentah agĕng" van den Soesoehoenan) te Soerakarta te openen inrichting voor Mohamedaansch godsdienstonderwijs. Dit zal voorloopig gegeven worden in de noordelijke galerij van de groote Moskee, genaamd de Pabongan, terwijl er later een afzonderlijk gebouw voor verrijzen zal. Tot het volgen der lessen zullen zijn gerechtigd de kinderen van de pamoetihan (een corps geestelijke pradjoerits), kĕtibs, ngoelama's pĕrdikan, djoeroe-koentji, soerânâtâ, enz. Ook de kinderen van niet-ambtelijke lieden en santri's kunnen worden toegelaten. Het collegegeld zal maand-lijks *f* 0.25 bedragen. Het blad zegt dat men zal zien welk een opgewekt leven er in den Islâm te Soerakarta is en dat de naam van den Soesoehoenan „Panâtâgâmâ" (regelaar van den godsdienst) meer tot zijn recht zal komen en een lichtpunt worden, ook voor de omliggende gewesten, ze overstralende als de zon in 't zenith en geheel Java verlichtend.

Een zestal prijaji's worden met het geven van onderwijs belast en er wordt niet aan getwijfeld of het onderwijs dat op een nieuwen leest geschoeid is, zal de leerlingen snelle vorderingen doen maken. Er zullen evenals op de scholen borden en banken (dingkliq) gebruikt worden, dus zal er niet meer zooals vroeger uit kitabs worden onderwezen volgens het gebruik op de pesantrên's.

De 14 vakken, welke zullen worden onderwezen zijn: vooreerst de *elmoe pĕkih* (fiqh), verdeeld in vier onderdeelen: de roeboeq ngibadah of kennis van de ritueele sĕmbahjang, vasten, djakăt en het doen van de kadji; voorts de roeboeq beq, nikăh en djarakah, of de leer der burgerlijke contracten, van de voltrekking van het huwelijk en van het strafrecht. In de tweede plaats de *elmoe oesoel*, de kennis van de 20 eigenschappen Gods en de eigenschappen der profeten. Verder de *elmoe sarap* (etymologie), *nahwoe* (de syntaxis), *mangani* (de phraseologie), *bajăn* (de onderscheiding der Arabische en leenwoorden), *badiq* (de stijlleer), *mantiq* (de logica), *ngaroel* (de metriek), *tapsir* (de Koran-commentaar), *tadjoewid* (de juiste uitspraak van het Koran-reciet), *logat* (de lexicographie), *kisab* (de leer der tellingen met cijfers en letters) en eindelijk als 14de vak de *elmoe palak* (de astsonomie).

„Bovendien", zoo leest men verder, „heeft het Hoog Gezag nog een verbod uitgevaardigd: er zal niet worden toegestaan dat de *elmoe tasaoef*, de *elmoe martabat* en dergelijke wetenschappen worden onderwezen, die 's menschen hart kunnen verwoesten."

Zooals de heer v. H. L. zegt, de zaak is niet zonder belang, al schijnt de opzet hier en daar wat kinderlijk eenvoudig. Het lage collegegeld is natuurlijk een gevolg van de omstandigheid, dat de Soenan het openen van zulk eene inrichting als een „dharma", een liefdegift om Godswil beschouwt en overigens moet men in het oog houden dat ook de pesantren's, die later van het hoogste belang werden, oorspronkelijk niets waren dan een Kjai met eenige jongens, om den vloer van zijn verblijf aan te vegen.

Het feit van de oprichting, van het initiatief daartoe, en nog wel op een tijdstip dat men de neutraliteit van den overheerscher bedreigd weet of waant door een positief Christelijke strooming, is voor ons van belang. De politieke zijde laat de schrijver onaangeroerd en hij beziet de zaak alleen van theosophisch standpunt en dan juicht hij het toe zoo het godsdienstig gevoel sterker blijkt te worden, want iedere godsdienst is beter dan hij er uitziet in het brein van onontwikkelde volgelingen en betere of meerdere kennis er van is een machtige hefboom ten goede. Ernstig bezwaar echter heeft hij tegen de uitbanning van tasaoef en martabat, de theosophie en de mystiek, want hiermede zal de godsdienst zijn kern verliezen en een vormendienst worden zonder inhoud. Mogen de hoogere leeringen in staat zijn het menschelijk hart te verwoesten, het hoogere zal nooit zonder strijd worden verkregen en als men de inlandsche gelijkenis van het geloof en een klapper bezigt. dan zal hier de olie, de essence, worden verworpen en slechts de harde schaal aan de onderdanen van den Soenan worden voorgezet. Dit wordt te meer betreurd omdat de Islam zooveel trouwer dan het Christendom deze mystieke schat heeft bewaard. Dat de mystieke richting thans op den achtergrond wordt gedreven acht de schrijver verklaarbaar, omdat er tegenwoordig geen plaats voor is bij het op den voorgrond tredend Pan-Islamitisch streven. Die mystiek toch erkent ten slotte het goed recht van alle godsdiensten en legt meer nadruk op heiliging van het individu dan op het verkrijgen van macht en gezag. Nu het Pan-Islamisme meer sectarisch en militant is, rust op de Mohamedaansche theosophen de taak om het mystieke element huns geloofs te hoeden en er voor te waken dat hun godsdienstvorm een geesel voor de menschheid worde, in stede van een kracht tot heiliging en vooruitgang.

Het zou den schrijver niet verwonderen of de mystiek en de theosophie zullen in de thans opgerichte Solosche universiteit hun plaats alsnog veroveren en dan hoopt hij dat zij tot een zon van wijsheid moge worden om gansch Java te verlichten, ja oud-Cordova en Kaïro's masdjidoe 'l azhar voorbij zal weten te streven.

* * *

Pan-Islamisme in onzen Oost. De correspondent te Konstantinopel van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* meldt, blijkens het No. van 29 Sept. jl. dat het de Khalief-Sultan behaagd heeft om den gouden penning voor den Hedjazspoorweg te verleenen aan twee aanzienlijke Arabische kooplieden te Batavia, bin Joessoef Effendi en Abdoerrahman Effendi voor de belangrijke giften, welke zij voor die onderneming hebben ingezonden. Tevens maken de Turksche couranten melding van de vele giften welke uit den Indischen Archipel voor dat doel zijn ingekomen en die zulk een gelukkig blijk geven van den ijver, welke de Moslims in die streken blijft bezielen.

De loop der gebeurtenissen in Zuid-Celebes wordt in de Pan-Islamietische kringen te Konstantinopel, met name onder de zoogenaamde Hadramautli's nog altijd met bijzondere belangstellig gevolgd. „Onder die Arabieren is de meening verbreid dat de staatjes. nu door de Nederlandsch-Indische regeering gewapenderhand tot rede gebracht, onder strenggeloovige Arabische vorsten staan; welke dwaling waarschijnlijk hier van daan komt, dat Arabieren die zich daar gevestigd hebben, èn de vorsten èn de rijksgrooten, dus de regeering, vrijwel beheerschten. Voornamelijk om deze reden is men in die kringen niet best te spreken over het optreden der Nederlanders op Celebes, en wil men daarin een soort aanslag tegen den Islam zien van de voor dweepziek en onverdraagzaam gehouden Christelijke regeering in Nederland, — waarmede het afgetreden kabinet Kuyper wordt bedoeld, dat deswege in het pan-Islamietische kamp niet weinig gewantrouwd werd".

* * *

Daloewang-papier. In de Sept.-afl. van het *Tijdschr. van Nijv.* en in *De Ind. Merc.* van 17 Oct. is een rapport opgenomen, uitgebracht door den Delftschen hoogleeraar P. van der Burg, over het zoogenaamde daloewang-papier, waaromtrent van regeeringswege gevraagd werd of uit de grondstof niet een beter ooglijker fabrikaat te verkrijgen is en of die wellicht tot een ander doel is aan te wenden. De daloewang (ook diloewang, zie bij Filet n°. 1861 en vorige afl. bl. 1563) is volgens dit rapport de vezel van den bast van den papier-moermeiboom (Broussonetia papyrifera), voorkomende in China, Japan en in den Maleischen Archipel. De inheemsche namen zijn in het Javaansch: daloewang en gloega, in het Maleisch: deloewang, in het Japaneesch: Kodsu en Kozoo; in het Chineesch: Ku-shu en Chú. Proeven om dezen boom in de gematigde luchtstreek over te planten hebben schipbreuk geleden. Wat het fabrikaat betreft wordt vermeld dat uit deze grondstof de beste qualiteiten van echt Japansch papier gemaakt worden, welke o. a. dienen voor het afdrukken van kostbare etsen en het drukken van waardepapieren. Na vergelijking met monsters van zulk papier, verkregen van verschillende papierhandelaars en drukkers, bleek dat het toegezonden monster daloewang-papier geheel uit vezels van den bast van den moerbeiboom bestond (Kodzu), dat de overige waren samengesteld uit mengsels van deze vezels met die van Gampi en Utsumata, eveneens Japansche vezelstoffen en dat bovendien in de onderzochte Japansche papieren in meerdere of mindere mate houtcellulose werd aangetroffen. Dit laatste schijnt de qualiteit van het papier niet te schaden.

Dat uit de grondstof van het daloewang-papier een ooglijker fabrikaat te krijgen zal zijn wordt ongetwijfeld mogelijk geacht en van gouvernementswege kan worden te kennen gegeven, dat men de oprichting van een papierfabriek in Indië met belangstelling tegemoet zou zien. Ten einde die oprichting bevorderlijk te zijn, zou men de verzekering kunnen geven, dat zoo de schrijf-, druk-, en pakpapieren aan bepaalde eischen voldoen en tegen lagere prijzen verkrijgbaar zijn dan bij betrekking van elders, alsdan voor ambtelijk gebruik aan het papier van de fabriek de voorkeur zou worden gegeven.

Dringend noodig is het echter die eischen met volkomen juistheid te omschrijven, zooals dit in Nederland met het rijkszegelpapier is gelukt, waardoor thans openbare inschrijving mogelijk is geworden. De personen eventueel

met de keuring te belasten, kunnen vooraf onderricht ontvangen aan de Technische Hoogeschool. De ontwikkeling der vezelindustrie in Ned.-Indië zal van de oprichting eener papierfabriek een gewenscht gevolg kunnen zijn, en proeven op groote schaal kunnen dan genomen worden. Bij de fabricatie van papier zal de vezel van den bast van den moerbeiboom zeer zeker eene ruime toepassing vinden, al zal zij om haar kostbaarheid vermengd worden met tal van minderwaardige vezelstoffen, die evenwel volkomen toereikend en geschikt zijn voor het beoogde doel.

Of de vezelstof in de Nederlandsche industrie zou kunnen worden aangewend is moeilijker te zeggen. In Japan staat men verbaasd over de veelvuldige toepassing van papier. Ten slotte wordt de aandacht gevestigd op het gebruik van papierstof voor het bereiden van garens en o. a. een beroep gedaan op prof. Pfuhl, die van meening is, dat garens uit papierstof gemaakt zich even goed een weg zullen banen in de textielnijverheid als houtslijp en houtcellulose dit deden in de papierfabricage. Thans bestaan 80 % onzer papiersoorten uit surrogaten — zij zijn hoofdmateriaal geworden.

* * *

Nog eens de Gedangan-zaak. Terwijl in onze revue van de vorige maand (bl. 1533) is medegedeeld hoe het *Algemeen Handelsblad* uit de officieele verslagen de gevolgtrekking maakte dat het oproer te Gedàngan geen uiting is geweest van algemeene ontevredenheid en geen politieke beteekenis heeft gehad, is er toch daarbij een en ander aan het licht gekomen dat niet in orde was. In de eerste plaats wijst datzelfde blad in het nummer van 22 Sept. j.l. onder het opschrift „Gewogen en te licht bevonden," op de houding der ambtenaren. Het was getroffen door een getuigenis op 10 Aug. ter terechtzitting te Soerabaja afgelegd door den assistent-resident. De regent had 's ochtends om 7 uur duidelijke berichten omtrent het dreigende gevaar verkregen en achtte het noodig om, terwijl hij pogingen tot bevrediging zou doen, militaire hulp van Soerabaja te onbieden. De assistent-resident zond een bode per spoor naar den resident, omdat het telegraafkantoor pas om tien open was, bij gebruik van den telegraaf der staatsspoorwegen de berichten in den regel langzaam bezorgd worden en omdat de telephoon van den irrigatiedienst dien dag slecht werkte. Het *Hbl.* is hierover verbaasd. Het eerste argument is, waar het leven van velen op het spel stond, het sterkste voorbeeld van letterknechterij; wanneer de kantoorchef niet te vinden was had de telegraaf der S. S. gebezigd moeten worden en als een verstandig mensch het telegram te Soerabaja ontvangen had, zou hij toch wel gezorgd hebben dat de resident het onmiddellijk in handen kreeg en wat de telephoon betreft, hoe wist de ambtenaar reeds in den vroegen morgen dat deze dien dag slecht werkte?

Het blad krijgt den indruk dat de argumenten eerst later bedacht zijn en dat de assistent-resident, die aan de eerste geruchten weinig waarde had toegekend, nu plotseling zijn hoofd kwijt raakte. Na dit uit het gebeurde nader toegelicht te hebben en daar tegenover de meer flinke manier van optreden van den regent te hebben geschetst, komt het *Hbl.* tot het besluit dat hier geen letterknechterij of reglementen-manie in het spel was: „de assistent-resident toonde zich, in bijzondere omstandigheden, onbekwaam voor zijne

betrekking. Dat is alles. Maar in Indië zijn ambtenaren noodig, die ook in tijden van gevaar weten te handelen, weten wat hun te doen staat."

Afgescheiden van het oordeel over het optreden der ambtenaren, is het belangrijk om na te gaan wat er officieel over de zaak is gezegd en wel in het bijzonder in het rapport dat daaromtrent door den Dir. v. B. B., den heer D. F. W. van Rees, is ingediend en wat daar blijkens de *Nieuwe Courant* van 29 Sept. j.l. over is op te merken.

Blijkens dit rapport spreekt uit de feiten ten duidelijkste dat dit oproer niets anders is geweest dan een godsdienstige beweging van geheel localen aard, op touw gezet door den reeds te voren genoemden Kassan Moekmin, wiens verleden en denkbeelden hier worden nagegaan. Er wordt gesproken van een bij de Javaansche bevolking diepgeworteld geloof aan de voorspellingen van Djojobojo, volgens welke te eeniger tijd een vorst zou opstaan, „Eroe Tjokro" geheeten, die een heilstaat zou stichten op aarde en den titel zou voeren van „imam mahdi". Door gesprekken met een vroegeren leermeester Ngabdoel-Roesoel kwam Kassan Moekmin tot de overtuiging dat hij bestemd was die rol te vervullen en daar beide personen niet genoeg invloed bleken te hebben om de bevolking alleen daarom tot opstand te bewegen, werd naar andere middelen omgezien en haar voorgespiegeld dat de nieuwe verlosser aan alle bestaande en vermeende grieven zou tegemoet komen. Als zoodanig werden genoemd de Arends-contracten, het vernielen van den aanplant der bevolking tengevolge van door het bestuur gegeven bevelen, de hooge landrente, het verstrekken van landswege aan de bevolking van vergiftigd of onrein drinkwater en van zout in briquetten.

Het rapport acht die grieven zeer overdreven en de beide laatste zelfs te ongerijmd om er over te spreken. Doch het overdrevene of ongerijmde van die grieven daargelaten, volgens dit verslag is het zeker dat zij geen aanleiding gaven of oorzaak waren van het oproer, maar dat zij alleen zijn aangewend als middelen om lieden, die over het een of ander ontevreden waren, over te halen aan de beweging deel te nemen.

In de *N. Ct.* wordt toegegeven dat die grieven alleen zijn opgerakeld om de bevolking over te halen zich bij deze zuiver-godsdienstige beweging aan te sluiten, doch er wordt aangetoond dat die grieven toch niet zoo overdreven of ongerijmd waren, als men wel uit het rapport zou moeten opmaken.

Bij het sluiten der zoogenaamde Arendscontracten in de afdeeling Sidoardjo is door het bestuur dwang uitgeoefend, al wil het rapport dit geen dwang noemen, maar een niet te billijken gezagsuitoefening van de bestuursautoriteiten. Tengevolge van een door het bestuur ingevoerde irrigatie-regeling zijn aanplantingen van tweede gewassen der bevolking vernield; de steller van het rapport meent dat dit feit zijn actueel belang heeft verloren, wat echter minder juist schijnt, zoolang de bevolking voor die vernieling niet behoorlijk schadeloos gesteld is, wat voor zoover bekend tot dusver niet heeft plaats gehad.

De grieven omtrent het verstrekken van vergiftigd of onrein drinkwater en zoutbriqettten zijn zoo ongegrond niet, in elk geval gaf Kassan Moekmin blijk van groote sluwheid door ze voor zijn doel te bezigen. Wat het eerste punt betreft, toen de nieuwe drinkwaterleiding gereed was en voor het verbruik

werd opengesteld, waarbij ook water onderweg in de districten Sidoardjo en Gedangan kan worden afgegeven, bleek dit aanvankelijk blauwachtig getint te zijn en ziekte veroorzakende eigenschappen te bezitten, waarop van bestuurswege werd gewezen met de aanbeveling het in den eersten tijd slechts voor bad- en waschwater te bezigen. Het verschijnsel schijnt meer voor te komen bij pas in gebruik genomen leidingen, door het oplossen van metaalzouten, die zich aan de binnenzijde der buizen hadden gevormd. Later zijn die eigenschappen verdwenen en het water wordt nu zonder gevaar gedronken.

Wat het briquetzout betreft, om het versmelten te voorkomen worden de briquetten verpakt in paraffine-papier, dat er uitziet als papier met vet doortrokken, en nu hebben vele Javanen bezwaar tegen en zelfs afkeer van het gebruik van briquettenzout, omdat zij in de meening verkeeren dat dit papier is doortrokken van varkensvet, alzoo van een voor de Mohammedanen onrein dier. Zoo ongerijmd was het dus weer niet dat Kassan Moekmin ook van dezen weerzin gebruik maakte.

Eindelijk wordt er de aandacht op gevestigd dat uit het verhoor ter terechtzitting is gebleken dat reeds jaren geleden, dus vóór dat die grieven bestonden, Kassan Moekmin aan zijne leerlingen heilige spreuken leerde met betrekking tot den heiligen oorlog. Het plan om dien oorlog waarschijnlijk onder den „imam mahdi" te voeren was dus reeds jaren geleden gevormd en kon niet geboren zijn uit een verlangen om gewapender hand aan de genoemde grieven een einde te maken.

Hoe het zij, naar onze meening is het dan toch een feit dat er grieven waren, vooral met betrekking tot grondverhuur en het uitroeien van tweede gewassen. Het is te hopen dat de gebeurtenissen, die dan al of niet direct het gevolg daarvan waren, als waarschuwing zullen strekken, om in het vervolg met zulke zaken voorzichtiger te zijn en onrecht te vermijden. Dat zelfs onschuldige oorzaken, zooals het paraffine-papier ergernis kunnen geven, doet denken aan de met vet gesmeerde patronen, die een grief waren tijdens den Britsch-Indischen opstand in 1857.

* * *

Invloed der geestelijkheid in Atjeh. In een brief uit Atjeh opgenomen in het *Algemeen Handelsblad* wordt naar aanleiding van het sneuvelen van Teungkoe di Tjot Pliëng in Pidië het een en ander over de oelama-partij medegedeeld. Door het sneuvelen van verschillende voormannen heeft de geestelijke partij aldaar vele verliezen geleden, en waarschijnlijk is het daaraan toe te schrijven dat een zeer voornaam oelama, Teungkoe di Lam Oe uit de XXII Moekims zich wenschte te onderwerpen en als teeken zijner oprechte bedoeling een paar geweren had doen inleveren. Toen hij zich met 9 volgelingen en nog een paar geweren aanmeldde, liet de gouverneur hem in de gevangenis te Sigli zetten, omdat verondersteld werd dat hij niet alle geweren had ingeleverd. Hoewel dergelijke harde middelen volgens den briefschrijver, soms een gunstig resultaat hebben en in onze Indische oorlogen niet altijd naar eisch van billijkheid kan worden gehandeld, gelooft hij toch dat het in dit geval minder raadzaam is geweest dien maatregel op genoemden Teungkoe toe te passen. Tot staving van die bewering wordt aangehaald wat de oud-kolonel W. C. Nieuwenhuizen schreef over „De politiek van den oorlog in

Atjeh" in het *Indisch Militair Tijdschrift* van 1897 en omtrent den grooten invloed welke de geestelijkheid in Atjeh heeft en de tact waarmede tegen haar moet worden opgetreden. Het zou volgens dezen een groote dwaasheid zijn die geestelijkheid niet te ontzien en hij raadt aan haar steun te verwerven bij het overhalen der bevolking tot onderwerping aan ons gezag. Intusschen is van de Mohamedaansche geestelijkheid in het algemeen en van die van Atjeh in het bizonder op dit punt niet veel te verwachten. Het is echter zeer zeker onraadzaam hare leden door vooral in hunne oogen onbillijke handelingen te verbitteren. De haat tegen den Kafir in 't algemeen, en tegen den Kafir-Hollander in het bijzonder is toch al zoo groot, dat hij waarlijk niet behoeft aangewakkerd te worden. De briefschrijver verwijst hier naar bl. 178 van De Atjehers door Dr. Snouck Hurgronje en vertaalt enkele uitingen uit Atjehsche vlugschriften, waaruit die haat en dat wantrouwen spreken. Zoo zeide Tengkoe di Tekarang: „vertrouwt toch nooit één oogenblik op die Hollanders, zij lokken u met jaargelden en geschenken, om u later of tot hunne slaven te maken of uit uw land te jagen; ziet maar eens, hoe zij hun besten dienaar, den eenoogigen generaal, nog wel iemand van hun eigen ras verbannen hebben". Het verwondert den schrijver van deze brieven uit Atjeh eenigszins dat in de instructie voor de onderafdeelingschefs niets voorkomt betreffende de behandeling der geestelijken; slechts in het voorschrift onder rechtswezen om bij de berechting van verschillende zaken ook enkele voorname teungkoe's of oelama's zitting te doen nemen, schuilt eene aanwijzing tot voorzichtige behandeling. Volgens hem moet er thans naar gestreefd worden alles te vermijden wat den haddraaiers stof zou kunnen geven tot opwekking van het fanatisme, een factor, waarmede ook in dit stadium onzer pacificatie rekening behoort te worden gehouden. De oelama's toch hebben bij hunne onderwerping niets te winnen, maar nagenoeg alles te verliezen, geen wonder, dat zij zich niet dan bij hooge noodzaak komen melden.

Een en ander lezende verkrijgt men den indruk dat volgens het oordeel van ooggetuigen tegenwoordig in Atjeh hardhandiger en minder billijk wordt te werk gegaan dan vroeger.

* * *

De pacificatie van Atjeh. In het *Alg. Handelsblad* van 29 Sept. jl. wordt de aandacht gevestigd op een artikel in de *Java-Bode* van 4 Aug. dat een hartig woordje bevat aan het adres van hen, die meenen dat in Atjeh alles even slecht gaat, omdat men nog telkens van patrouille-gevechten leest.

Wat nu nog gedaan moet worden is volgens de uitdrukking van generaal Michiels slechts bijwerk, ons politiek bestaan op Sumatra's Noordkust loopt geen gevaar meer. Omdat de op de grenzen van het reeds tot rust gebrachte gebied rondzwervende, benden rusteloos vervolgd worden en deze hun bestaan steeds meer bedreigd voelen door de steeds verder landwaarts indringende trambaan, omdat de bevolking nu en dan nog niet voldoende door onze troepen tegen de kwaadwilligen gesteund wordt oordeelen de pessimisten ten onrechte dat wij op den verkeerden weg zijn. Het *Hbl.* acht dit al te dwaas: als men de kaart voor zich neemt en nagaat hoe klein het gebied was, waar indertijd generaal van der Heijden zich veilig kon achten en dan nagaat over welk een uitgestrekt terrein onze bemoeiingen zich thans uit-

strekken. Dat het einde van het werk zoo lang op zich laat wachten, is in hoofdzaak toe te schrijven aan onze gedragslijn van 1873 tot 1896 zoo veelvuldig gevolgd, n. l. om den strijd te staken voor dat wij werkelijk overwinnaars waren, — met het gevolg dat de Atjehers ons evenmin erkenden als hunne meesters, als dat zij leerden vertrouwen op onze macht en ons beleid. De toen begane fouten, waarbij zoo dikwijls helaas de schijn werd gediend, zijn thans, volgens het *Hbl.*, nog niet geheel zonder invloed op de meeningen onzer tegenstanders en belemmeren de pacificatie.

* * *

Singapore als oorlogshaven. Het belangrijke bericht dat de Britsche regeering onderhandelt over den aankoop van de Tandjong-Pagar dokken te Singapore heeft volgens de *Nieuwe Courant* van 26 Sept j l. twee belangrijke kanten, eene commercieele en eene strategische. Wat de eerste betreft, de maatschappij, die eigenares van deze dokken is, heeft in de laatste 40. jaren feitelijk een monopolie gekregen, dat thans aan den staat overgaat. Opmerkelijk is hierbij het verschil in appreciatie in de Engelsche bladen: de *Times*, die zich in stilte verheugt, dat Singapore nu een prima oorlogshaven zal worden voor Engelsch en Japansch gebruik, stelt het voor alsof de dokmaatschappij een kleingeestig misbruik van haar monopolie maakte en slechts op groote dividenden bedacht was. De *Westminster Gazette* daarentegen zegt dat men in handelskringen niet over de verandering gesticht is. Hoewel de scheepvaartmaatschappijen natuurlijk deze dokken zullen kunnen blijven gebruiken, zullen er toch moeilijkheden door ontstaan, omdat het administratieve gedeelte wordt afgescheiden van het beheer der dokken.

In het *Hbl.* leest men nog het bericht dat het kapitaal van deze maatschappij 4½ millioen dollars beloopt, waarvan nog geen 3¾ millioen gestort zijn. Bovendien zijn leeningen aangegaan tot een bedrag van 1¾ millioen. In de laatste 9 jaren werd gemiddeld 12 pCt. uitgekeerd. De werven strekken zich over twee Engelsche mijlen uit en er is bergruimte voor 100.000 ton goederen en 200.000 ton steenkolen. De vijf dokken zijn echter niet geschikt voor oorlogsschepen met grooten diepgang. Er is plaats genoeg om de werven die bestreken worden door het geschut van de forten, tot het tienvoudige uit te breiden, terwijl havenruimte is voor de geheele Engelsche vioot.

Wat de strategische zijde betreft, nu Wei-ha-wei, de oorlogshaven tegenover Port-Arthur, haar waarde verloren had en Hongkong om verschillende redenen als zoodanig niet gebezigd kon worden, werd het oog op Singapore gericht, dat thans als steunpunt zal dienen zoowel voor de Engelsche als voor de Japansche vloot. Aan deze laatste wordt in de thans veranderde tijdsomstandigheden de bewaking en verdediging van het verre Oosten overgelaten Zonder twijfel zullen de Engelschen van Singapore een Oost-Aziatisch Gibraltar maken.

Al is er waarschijnlijk geen aanleiding om voor eene agressieve politiek ten opzichte van de Fransche, Duitsche en Nederlandsche bezittingen in Oost-Azië te vreezen, het aldus geheel oppermachtig worden van de Engelsch-Japansche Alliantie in deze streken is een feit dat niet zonder beteekenis is.

* * *

Een tocht dwars door Centraal-Borneo. Naar aanleiding van een hier te landen ontvangen telegram dat de 1ste luitenant-adjudant H. A. Messemaeckers van de Graaf met 60 man infanterie en 40 man politiedienaren na een bijna twee maandsche marsch van uit Bandjermasin door het oerwoud van Centraal-Borneo, Pontianak bereikten, worden in de *Nieuwe Courant* van 29 Sept. eenige bijzonderheden medegedeeld. De gevolgde route was een andere dan die, welke dr. A. W. Nieuwenhuis in 1896 aflegde. De colonne begaf zich in het begin van Juli van Moeara Tewe op last van den resident, tevens militairen commandant, Swart, wiens adjudant Messemaeckers is, noordwaarts naar de Boven-Mahakkam. Uit een telegram den 14den Augustus door den resident van Bandjermasin aan de regeering te Batavia verzonden, blijkt, dat de colonne den 12den van Long Iram in bovengenoemde streek was vertrokken en den tocht westwaarts, den Mahakkam stroom op, voortzette om de Westerafdeeling te bereiken. De gezondheidstoestand was goed en de geest bij de colonne uitstekend zoodat er toen alle hoop bestond dat men de moeielijkheden zou overwinnen. Inderdaad is dit gelukt en uit den betrekkelijk korten tijd, welke zij aan den tocht besteedde, mag men rekenen dat deze voorspoedig is geweest. Aanleiding tot den tocht heeft vermoedelijk gegeven de wensch van den resident om in de bovenstreken, waar zich na het breken van het verzet der Sultans- en Soerapati-partijen allicht nog ontevredenen verschuilen en een kern van nieuw verzet zouden kunnen vormen, machtsvertoon te houden. Dat de „companie" overal, zelfs in de meest onherbergzame streken met hare troepen kan komen, zal niet nalaten indruk te maken.

* * *

Een belanghebbende over de suikerbelasting. In het *Algemeen Handelsblad* van 3 Oct. en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 4 Oct. jl. vindt men een ingezonden stuk van „Een Suikerbelanghebbende", waarin deze zegt onaangenaam te zijn aangedaan door de toelichting op de voorgestelde suikerbelasting, hij vindt die onjuist en de belasting onbillijk. Dat juist de suikercultuur tot versterking der middelen moet bijdragen wordt gegrond op de zeer winstgevende jaren 1904 en 1905 en nu meent hij dat deze de aandacht getrokken en de afgunst gaande gemaakt hebben en dat, als die beide jaren slecht waren geweest, geen Gouverneur-Generaal en geen Minister die belasting zou hebben durven voorstellen. De nadruk wordt gelegd op het exceptioneele van die beide jaren en als zoodanig is de toelichting onjuist en onbillijk. Gewezen wordt op de omstandigheid dat, als de cultuur verbeterd is, zulks geschiedde door eigen toedoen, door eigen werken der fabrikanten en dank zij den durf van eigenaren om tonnen gouds vast te leggen ten behoeve van fabriek, transport en plantgebied. De belanghebbende vindt het nu onbillijk dat de Regeering, die niets gedaan heeft ten behoeve der cultuur, thans een deel gaat eischen van wat door kapitaal en kennis door de industrie zelf is tot stand gebracht. Zeer interessante voorbeelden van dit laatste worden in bijzonderheden medegedeeld, doch naar onze bescheiden meening verliest de belanghebbende uit het oog, dat de Regeering dat deel niet eischt om zichzelven of anderen te verrijken, doch dat zij een deel van de winst, dat dan toch altijd winst is, noodig heeft om de staatszorg uit te oefenen, zonder welke nu eenmaal Indië geen rustig geregeld bestuurd

land zou zijn, waar het mogelijk is die winst te maken. Ieder spreekt natuurlijk in zijn eigen belang en het is al veel te mogen vernemen, dat de belanghebbende minder nog om de lasten, die bedoeld worden op te leggen, dan om de onjuiste toelichting onaangenaam was aangedaan.

Het artikel eindigt met een behartigenswaardige wenk omtrent den kostprijs, aanvankelijk op *f* 5 vastgesteld. De regeering heeft in afwijking van het ontwerp Van Dedem toegestaan om kosten van aanschaffing van nieuwe machinerieën en gebouwen tot een maximum van *f* 60.— per bouw op den in de belasting aangegeven staat te brengen en nu vraagt de schrijver als dit bedrag overschreden is, of dan de rest een volgend jaar mag worden opgebracht, hoe het is met herstelling van oude installaties, of rente en commissie geen kosten zijn, op welken voet die berekend moeten worden, enz. Met het oog op al die moeilijkheden, hoopt hij dat, indien tegen alle billijkheid in, het toch komt tot invoering dezer onjuiste belasting, dan ten minste teruggekeerd worde tot het eerste ontwerp en als kostprijs vast *f* 5.— worde aangenomen — *f* 5.— dooreen is de kostprijs. De fabrieken zullen in den loop der jaren dooreen daarmede niet beter en niet slechter af zijn.

Deze verklaring van dien kant schijnt ons zeer gewichtig en het bezwaar van het onbillijke der belasting zou zeker zeer getemperd worden als men er toe kon besluiten haar op te vatten als een deel van een algemeen belastingplan, waarbij de winst van alle landbouw-, industrie- en mijnbouwondernemingen getroffen werd met eene bijdrage ter versterking van de Indische financiën.

* * *

Twee troonreden. In de troonrede door H M. de Koningin op 19 Sept. jl. bij de opening der Kamers uitgesproken, waren de volgende paragraphen aan de koloniën gewijd:

„Verschijnselen zijn waar te nemen, die weder op eenige verbetering van den economischen toestand der inlandsche bevolking op Java wijzen."

„In de Zuid en Oosterafdeeling van Borneo werd het langdurig verzet der leden van het voormalig sultansgeslacht gebroken."

„De houding van sommige Inlandsche vorsten in Zuid-Celebes heeft genoodzaakt tot een gewapend optreden, dat aanvankelijk met gunstig gevolg is bekroond."

„Zee- en landmacht vervullen hare taak op hoogst verdienstelijke wijze; met dankbare waardeering gedenk Ik, wat in verschillende deelen van den Indischen Archipel door leger en vloot werd verricht. Van den ijver en de toewijding van het personeel der overige takken van dienst kan Ik eveneens met lof gewagen."

„De financieele toestand van Nederlandsch-Indië maakt verhooging van bestaande en invoering van nieuwe belastingen onvermijdelijk. Bij de voorstellen daartoe zal echter in het oog worden gehouden, dat de directe belastingen, voor zoover zij op de Inlandsche bevolking van Java en Madoera drukten, niet mogen worden verzwaard. Met het nemen van maatregelen tot economische verheffing dier bevolking zal worden voortgegaan."

„Een voorstel is in bewerking, strekkende om aan Nederlandsch-Indië op financieel gebied grootere zelfstandigheid te verleenen."

„Tot vaststelling van eene Mijnwet voor Curaçao zal uwe medewerking worden gevraagd."

Geeft dit regeeringsprogram aanleiding tot hoop voor de toekomst, de zoo pertinente verzekering dat de belastingdruk op de Inlandsche bevolking niet zal mogen worden verzwaard, schijnt ons wel wat al te absoluut uitgedrukt, daar er niets tegen kan zijn om naar mate de welvaart toeneemt en de landrente bijv. hier en daar wat laag is, deze volgens een billijken maatstaf op te voeren. Wat geven de maatregelen tot economische verheffing, als daardoor nooit eene merkbare belastingverhooging wordt bereikt?

De grootere financieele zelfstandigheid van een gebied, dat niet op zich zelf staat, zal zeker wel zoo moeten worden opgevat dat in het vervolg de scheiding der financiën nog scherper zal worden doorgevoerd, dan nu reeds het geval is en wellicht is in deze zinsnede ook het plan opgesloten om zoo noodig leeningen voor Indische rekening te sluiten.

Dezelfde onderwerpen waren ongeveer drie weken te voren door H. M's. vertegenwoordiger aan gene zijde van den evenaar op Haar verjaardag ook ter sprake gebracht en blijkens het verslag in het *Bat. Nieuwsblad*, dat wij in verschillende dagbladen zagen overgenomen, is ook de Gouv.Generaal met hoop en moed voor de toekomst bezield. Dankbaar werd er aan herinnerd hoe wij gespaard bleven voor verwikkelingen ten gevolge van den in Oost-Azië gevoerden krijg. Wat den binnenlandschen politieken toestand aangaat, eischen uit den aard der zaak Atjeh en Djambi voortdurende waakzaamheid. Deze is echter in alle kortelings onderworpen landstreken het geval: „maar in weerwil hiervan is in beide gewesten de toestand in het afgeloopen jaar geregeld in die mate vooruitgegaan, dat — desgewenscht — vermindering van de aanwezige troepenmacht zonder eenig bezwaar mogelijk is: partieele kleine gevechten met benden in het diepe binnenland en in het hooge en woeste oer-gebergte, zelfs als door onvoorzichtigheid als anderszins onzerzijds zoo'n bende eens eenig voordeel behaalt, hebben hierop geen invloed."

Bij de bedenking van het succes in Z.- en O.-Borneo wordt luitenant Christoffel persoonlijk om zijn beleidvol optreden geroemd en waar nu nog in het Midden-Doessoen gebied en in Pasir ongeregeldheden voorkomen, zal daaraan ook zonder hem door den energieken wd. resident spoedig een einde worden gemaakt.

Waar wij tot 's landvoogds leedwezen genoodzaakt waren de wapenen tegen Boni en Loewoe op te vatten en ook met andere landschappen van Zuid-Celebes moeilijkheden zijn ontstaan, worden van ons optreden de beste verwachtingen gekoesterd omtrent een spoedig einde van den krijg en van doortastende tevens beleidvolle bestuursmaatregelen het voorgoed vestigen van een ordelijken staat van zaken. Door eerst doortastend en daarna gematigd optreden in de kortelings van Celebes bij Menado gevoegde staatjes van Midden-Celebes is daar die weg reeds met vrucht ingeslagen. Van Badoeng op Bali wordt gehoopt dat de Inlandsche bestuurders met het voorbeeld van Celebes voor oogen ons niet tot het voeren van krijg zullen noodzaken.

Omtrent de geldmiddelen wordt gezegd dat om het sedert jaren verbroken evenwicht tusschen de staatsinkomsten en uitgaven te herstellen; „de eerste dure plicht van de Indische regeering (is) zelfbeperking in de gewone

steeds terugkeerende uitgaven en daarnaast uitzetting van de vaste inkomsten, het eerste zonder achterwegelating van hetgeen bij de gestadige uitbreiding van onze bestuursbemoeienis bepaald noodzakelijk is, het laatste zonder verzwaring, zoo mogelijk zelfs met verlichting van den druk op de landbouwende bevolking van Java en Madoera".

„En de regeering," zoo vervolgt de landvoogd, „moet onverzettelijk met vaste hand hiernaar streven, ongeacht de tegenstand of de ontstemming van velen, die hun persoonlijk belang of hun persoonlijk voordeel daardoor in meerdere of mindere mate bedreigd achten".

Wanneer men nagaat dat de gelden voor de staathuishouding die jaarlijks noodig zijn indirect moeten voortkomen uit hetgeen de bodem jaarlijksch oplevert, dan is het al te zeer verlichten van den druk op de landbouwende bevolking niet rationeel en onnoodig wanneer men slechts zorgt een billijke grens niet te overschrijden.

Dat de regeering onverzettelijk zal zijn tegenover ongemotiveerde klachten is zeker toe te juichen, doch die onverzettelijkheid ontaarde niet in onbillijkheid, waar het bijv. geldt de belangen der bestuursambtenaren, wier stemming er niet op verbetert door de slechte promotiekansen en de verschillende maatregelen van den laatsten tijd, waarop de heer Hasselman nu onlangs in zijn afscheidswoord aan het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur*, Aug. afl. bl. III de aandacht vestigde.

*
* *

Lombok onder het Nederlandsch Bestuur. In de October-afl. van *De Gids* (bl. 66—103) geeft de heer J. C. van Eerde een nauwkeurig en aanlokkelijk beeld van de verandering ten goede, die is ingetreden op het eiland Lombok, nadat dit op 31 Aug. 1895 onder ons rechtstreeksch gezag is gebracht. Wat het financieele gedeelte betreft, de Lombok-expeditie kostte *ƒ* 2,656,917, waarvan aan oorlogsschatting en kostbaarheden *ƒ* 1,700,000 werd terugbetaald. In de jaren 1895—1901 vloeiden *ƒ* 2,430,000 aan Lomboksche baten in 's lands kas, doch met inbegrip van een zeer kostbare, doch tijdelijke versterking te Kapitan bedroegen de uitgaven *ƒ* 4,221,095, zoodat men mag aannemen dat in 1901 nog 2.7 millioen gulden in de Lombok-affaire gestoken waren. Na dat jaar begonnen de inkomsten de uitgaven te overtreffen en over enkele jaren als de landrenteregeling geheel tot stand is gekomen, zal de bate op ± *ƒ* 135,000 zijn te schatten of 5 pCt. van genoemd kapitaal. Zijn de directe financieele gevolgen dus bevredigend, er zijn voor ons ook indirecte voordeelen. Op Lombok vinden ongeveer 25 Europeanen in 's lands dienst een bestaan en een 10-tal in het particuliere. Voorts zijn er ongeveer 70 Javaansche ambtenaren en beambten en 200 politiesoldaten. Wanneer de drie inlandsche scholen voldoend onderlegd inheemsch personeel afleveren, zullen van deze ook zeker eenige in 's lands dienst worden opgenomen. De reede van Ampenan levert voor het Java-eskader een gezonde ligplaats, tevens gunstig oefeningsterrein op. De inbezitneming van Lombok deed op Bali een gunstigen terugslag voelen en gaf ons indirecten steun tegenover de rijkjes aldaar. Lombok wordt in toenemende mate afnemer van de Europeesche industrie; de invoerrechten stegen van *ƒ* 49.000 in 1896 tot *ƒ* 74,000 in 1902. Waar vroeger dikwijls honger werd geleden op het eiland, is de uitvoer van rijst thans steeds toe-

nemende, van 42,000 pikols in 1897 tot 213,000 in 1902. Ook andere uitvoerartikelen nemen in hoeveelheid toe, zooals coprah, met 2 millioen pikol in 1898 tot 4,421,981 in 1902 en katoen voor de Europeesche markt thans ± 600.000 K.G. per jaar. Daarnaast worden nog tal van artikelen voor de Inlandsche markt als uitvoerartikelen vermeld. In verband daarmede ontstond een levendige scheepvaartbeweging, die in 1902 voor Ampenan 144 stoomschepen en 344 zeilschepen omvatte en voor Laboean Hadji respectievelijk 33 en 720. Ook door den meerderen invoer van artikelen voornamelijk van Nederlandschen oorsprong, wordt een belangrijk indirect voordeel verkregen.

Wat de bevolking van Lombok aangaat, een aantal cijfers wijzen op stijgende welvaart, in kleeding en vertier is dit mede waar te nemen. Ruimer verbruik van vleesch, een stijgend aantal bedevaartgangers, invoer van vee, opkoop van rijst voor export en andere verschijnselen duiden op weder opbloei van de welvaart. In verband daarmede worden de maatregelen besproken, die ons bestuur heeft genomen om daartoe te geraken en wordt geschetst hoe het gesteld was met orde en veiligheid vóór onze komst. De lezing hiervan is belangwekkend, even als die der moeilijkheden, waarop men stuit als het inlandsche rechtsbewustzijn in botsing komt met het Europeesche. Dit was voornamelijk het geval waar het inlandsch recht in vele gevallen doodslag of moord beschermt bij betrapping op heeter daad en verder bij de verschillende kasten een verschil in menschenwaarde heerscht, waardoor een hoogere een lagere bijna straffeloos kan dooden en omgekeerd de gruwelijkste straffen golden voor den aanslag door een lagere op een hoogere. Waar de Sassaks door ons bevrijd en de Baliërs onderworpen waren, kan het bevreemden dat juist tegenover de eersten nog wel eens met militaire macht moest worden opgetreden, doch dit wordt toegeschreven aan de elementen onder die bevolking, die voordeel hadden bij een ongeregelden toestand, terwijl de Hindoesche Baliërs de overtuiging kregen dat het Europeesch bestuur niet op het eiland was gekomen om dit ten eigen voordeele te exploiteeren, doch om het tot meerdere welvaart te brengen. Van het karakter van de Baliërs wordt een aantrekkelijk beeld geschetst. Vervolgens worden de verbeteringen besproken, die de haven inrichtingen en de wegen ondergingen en de verlichting die de belastingdruk onderging waarbij o.a. vermeld wordt hetgeen reeds op blz. 425 van het eerste deel van dezen jaargang in de *Indische Gids* is geresumeerd. Eindelijk is een belangrijke verandering gekomen in het rechtswezen en werd de vaccinatie alom ingevoerd. Voor de bevolking is alzoo de vestiging van ons Bestuur een bron van welvaart en geluk geweest. De eenigen die er ten slotte onder geleden hebben, zijn de leden van het vorstenbestuur, doch de meesten daarvan zijn verdwenen, gesneuveld, gestorven of verbannen. Een hofstoet, levende van 's Vorsten gunsten bestaat niet meer en is thans op eigen krachten aangewezen.

Ons optreden verdient warme hulde en de schrijver besluit met de woorden: „Nederland heeft dan het bewijs geleverd, groot te kunnen zijn op koloniaal gebied. Ons volk heeft daar getoond, dat het als van ouds het talent bezit, Oostersche landen en volken te regeeren. Moge het ook elders, waar de omstandigheden tot uitbreiding van gebied nopen, steeds met dit talent weten te woekeren, tot eer van Nederland, de geregeerden ten zegen!"

* * *

De topographische kennis van Boni wordt in het *Alg. Handelsblad* van 29 Sept. j.l. besproken, met terugzicht op een artikel van 5 Aug. (revue Sept. afl. bl. 1414) en naar aanleiding van een uiting in de *Java-Bode* van 1 Aug., welk blad er op wees hoe met het in kaart brengen van Boni een moeizame arbeid van jaren gemoeid is. De aan het topographisch bureau samengestelde kaart, welke thans aan de troepen te velde is medegegeven, dankt haren oorsprong aan een vluchtige opneming in de jaren 1857 en van 1862—1878 verricht, in het eerste jaar door de genie, in de latere jaren door burgerpersoneel, onder leiding van het civiel bestuur. Na dien tijd heeft onze politieke verhouding tot Boni niet toegelaten dat er verder in dat rijk opnemingen werden gedaan. De *Java-Bode* herinnert er verder aan hoeveel moeite het indertijd gekost heeft om van den ons destijds goedgezinden vorst van Goa vergunning te krijgen zijn land topographisch te doen opnemen. In andere zelfbesturende rijkjes heeft men met als handelaars vermomde inlandsche opnemers weinig succes gehad. Deze wederlegging bevredigt het *Hbl.* niet. Vooreerst is het, wanneer de ernstige wil bestaat, wel mogelijk om inlichtingen uit vijandige landstreken te krijgen zooals bewezen wordt door de aldus verkregen kaart van Pidië (Pedir), die vóór de expeditie van 1898 uit inlandsche berichten was samengesteld en de gegevens door Dr. Snouck Hurgronje verzameld over de Gajoe-landen.

Dat de burgerlijke opnemingen van 1862—1878 gestaakt zijn, wordt toegeschreven aan het feit dat de topographische dienst behalve voor de opname van Goa (1891—'99) geen personeel beschikbaar had. Dat men na 1878 door politieke overwegingen niet verder had kunnen gaan wordt tot 1895 althans wat al te dwaas geacht. Dat de opname van Boni een moeizame arbeid van jaren zou zijn, schijnt, bij een oppervlakte gelijk aan twee onzer provinciën, overdreven. Het *Hbl.* wijt het gemis aan topographische kennis aan onvoldoende zorg... aan misplaatste zuinigheid... aan bureaucratischen slendergeest misschien! Wij haddden van het terrein tusschen kaap Patiro en de hoofdplaats wel evenveel kunnen weten als Van Heutsz in 1898 van Pedir wist; maar men heeft de absolute noodzakelijkheid daarvan niet ingezien. althans den generalen staf versterking van personeel onthouden en nu vindt het *Hbl.* dat het beter was dit te erkennen en voor den vervolge dergelijke kortzichtigheid te vermijden, dan te trachten haar thans goed te praten.

*
* *

De bemoeienis van het Institut Colonial International met irrigatie. Wij ontvingen een extract van de verhandelingen der zitting van dit Instituut te Rome op 25 April 1905 (zie onze Juni-afl. bl. 919) welke werd ingenomen door een voordracht van den heer R. A. van Sandick over de irrigatie in het westen van de Vereenigde Staten van Amerika en eene beraadslaging over de wijze waarop het Instituut zich zal bezighouden met de algemeene beginselen van wetgeving op dit gebied. Eenige door den inleider geformuleerde stellingen vormden hier een uitgangspunt. Zij luiden: 1°. De wetgeving op bevloeiingen en op het gebruik van water in het algemeen moet noodzakelijk geheel verschillend zijn in vochtige en in dorre landen. 2°. In de nieuwe landen, die men als dor kan beschouwen, is de gewone leer der rechten van oeverbewoners, welke den grondslag uitmaakt der wetten op het gebruik van

water in vochtige landen, onvereenigbaar met de welbegrepen ontwikkeling van het irrigatiewezen. 3°. In die nieuwe dorre landen, waar de grond eerst waarde krijgt door het gebruik van water, moeten de rechten op het water onafscheidelijk zijn van die op de bevloeide of bevloeibare grondstukken. 4° In die landen kunnen noch prioriteit, noch inbezitneming de grens bepalen der aanspraken op het gebruik van water. Die grens wordt gevonden in het productieve gebruik er van. 5°. Indien in eene kolonie of nieuw gebied voorzien kan worden dat de landbouw er ten slotte door middel van bevloeiingen gedreven zal worden, dan behoort niet op die ontwikkeling gewacht te worden, alvorens op het stuk van bevloeiingen, wettelijke bepalingen in het leven te roepen. 6°. In die landen moet het centrale gezag eigenaar van het water voor de bevloeiingen blijven, het gebruik van het water controleeren en het door eigen of door hetzelve erkende beambten doen verdeelen.

De voordracht over de toestanden in het westen van Amerika, den invloed uitgeoefend door de op 17 Juni 1902 aangenomen „Reclamation Act", of wet op de ontginningen en de met afbeeldingen versierde beschrijving van een uitgevoerd werk in Californië en een ontwerp voor Arizona, gaan wij kortheidshalve voorbij om de aandacht te vestigen op de gedachtenwisseling aan het slot. In het bijzonder kwamen daarbij ter sprake de moeielijkheden, welke verkregen rechten aan de uitvoering van bevloeiingen in den weg stellen en met het oog daarop zeide o.a. de Graaf Hutten Czapski dat men van den aanvang af bij het stichten van koloniën een wet behoorde te maken om de oeverbewoners te beletten later van een recht op het water gebruik te maken. De President meende dat het op den weg van het Instituut lag om deze zaak speciaal in studie te nemen en een type van wetgeving te ontwerpen, met betrekking tot het watergebruik in nieuw geopende streken, die bij kolonisaties van nut zou kunnen zijn. De heer Camille Janssen drong aan op eene beredeneerde uitgave van de in verschillende landen bestaande wetgevingen, waartoe in elk land een rapporteur zou moeten aangewezen worden, die naast de teksten der wetgeving ook een rapport over de geschiedkundige ontwikkeling der irrigaties en hare economische resultaten zou leveren; daarna zoude een algemeen rapporteur benoemd kunnen worden om de verschillende wetgevingen te vergelijken.

Het veel omvattende van dien arbeid wordt niet ontveinsd en meer dan een boekdeel zal er aan gewijd moeten worden Door tusschenkomst van Dr. Alfred Lyall waren reeds gegevens verkregen over de Britsch-Indische wetgeving op dit gebied en indien deze zijn hulp wilde verleenen om de gegevens te ordenen en te schiften, zou met de uitgave daarvan kunnen worden begonnen, Bij de verdere discussie werd de publicatie van al die wetgevingen te kostbaar geacht en de president stelde voor dat de heeren, die over het onderwerp aan het woord waren geweest, bij een volgende zitting een studie zouden leveren over den toestand der bevloeiingen en de wetten, welke deze beheerschen in de verschillende hun bekende landen, alsook over de economische resultaten. Men zoude dan tot een overzicht komen dat als basis zou kunnen strekken voor een algemeen stelsel van wetgeving. Hiertegen werd aangevoerd dat men bezwaarlijk een algemeene wetgeving zou kunnen samenstellen, dat in Amerika door den chef van den „Reclamation Service", de heer Haynes Newell reeds iets dergelijks was gemaakt onder den naam van „Draft of a

State irrigation Code" en dat het dus de voorkeur verdiende bestaande gegevens te publiceeren. Men zou daarbij ter bekorting alles weg kunnen laten wat niet direct noodig was voor het doel van het Instituut. Intusschen werd besloten alle beschikbare gegevens ter beschikking te stellen van den algemeenen rapporteur, den heer Van Sandick, ten einde de beginselen uiteen te zetten, waarop de wetgevingen der verschillende landen berusten. Daaruit zoude hij dan een reeks stellingen als gevolgtrekkingen kunnen afleiden, voor die leden, welke niet in de gelegenheid zijn de studie zelf ter hand te nemen. Met de hoop dat verschillende medewerkers hem de taak zouden helpen verlichten, werd de opdracht om al de rapporten in eenige besluiten te condenseeren door den rapporteur aanvaard.

* * *

Directe Belastingen ter Sumatra's Westkust. Naar aanleiding van het artikel van den heer C. Lulofs in de vorige aflevering van dit tijdschrift, meent de heer v. E. in *Het Vaderland* van 5 Oct. jl. dat uit het daar medegedeelde omtrent eene Regeeringsmissive van 24 Nov. 1904, waarbij de keuze gevallen was op hoofdelijke belasting, dat het niet te stout is om uit een en ander te concludeeren dat de invoering van zulk eene belasting in voorbereiding is. Na de in onze vorige revue (bl. 1534) geresumeerde artikelen van denzelfden schrijver is het niet te verwonderen dat hem dit eene groote teleurstelling is. Toch acht hij het geen overbodige moeite nog eens op de invoering van landrente terug te komen. Allereerst wordt protest aangeteekend tegen de conclusie (bl. 1486) dat een zuivere grond- of oogstbelasting in ons weinig samenhangend belastingstelsel geen billijke heffing is te achten. Daartegenover wordt het gezag van Mr. Pierson aangehaald, die zich in het Indisch Genootschap op 29 Dec. 1903 waardeerend over het streven, beoogd met de Preangerregeling, uitliet en van oordeel was dat men daar in hoofdzaak op den goeden weg was.

Wat het bezwaar betreft dat landrenteheffing minder in de schatkist zou brengen dan eene hoofdelijke belasting, als dit feit juist was, dan zou dit pleiten tegen de laatste, die zooveel waarborgen minder aanbiedt voor een juisten belastingdruk naar draagkracht dan een behoorlijk landrentesysteem. Wat de op bl. 1496 gegeven cijfers betreft, worden hier, volgens den heer v. E., oogstbelastingen, zooals die in vele deelen van den Archipel worden geheven, verward met een landrentesysteem als bedoeld voor Sumatra's Westkust, dat een toepasselijk gemaakt Preanger-Lombokstelsel zoude zijn. Daarbij is geen vergelijking met Bali mogelijk, omdat daar het aantal werkbare mannen onbekend is, of met Lombok, omdat het stelsel nog niet overal is doorgevoerd en de belastingdruk daar nog niet geheel tot dien in normale omstandigheden is opgevoerd. Erkend wordt dat de invoering van een landrentesysteem tijd en geld zal kosten, maar de goede topographische kaarten zullen veel dienst bewijzen, het personeel daarvoor werkt sneller dan dat van het kadaster: doch de tijd, zoomin als het extra personeel voor landrente noodig, wordt een nadeel geacht.

Het onderzoek dat noodig is, zal een schat van gegevens aan het licht brengen omtrent de economische verhoudingen der inlandsche maatschappij en het zal als het ware de aanpassing zijn van het systeem aan de inlandsche

begrippen. Want al het plaatselijk onderzoek, al de besprekingen met de inlanders hebben tengevolge, dat men zich geheel met het juiste en billijke van de belastinginzichten vertrouwd maakt. Waar men voorts den schrijver zal tegenwerpen, dat de schatkist dringend op aanvulling wacht, een voor velen zeer verleidelijk argument, daar vraagt hij: is het de schuld van de inlandsche bevolking, dat verzuimd werd tijdig gegevens te verzamelen, die de invoering van een behoorlijk belastingstelsel mogelijk maken? Moet de Regeering van die nalatigheid den terugslag ondervinden of de bevolking?

Een beter argument tegen landrente is, dat de hoofdelijke omslag, die den werkbaren man treft, een voortzetting is van het stelsel van belasting in arbeid aan wegen en in koffietuinen. Dat stelsel van „rodi" is steeds blijven staan naast de inlandsche maatschappij. De mislukking der koffiecultuur is voor een goed deel te wijten aan de onmogelijkheid van controle over den bewegelijken Maleier en daarom is een belasting die de personen bijna geheel negeert, doch de familie op den voorgrond brengt, zooveel gemakkelijker en juister te innen. „Men verwarre toch niet grondbelasting met oogst- of rijstbelasting, want die verwarring leidt tot dwaasheden als: een passenstelsel voor rijstvervoer, vrouwen oproer, dzakat-concurrentie, enz."

Hetgeen ons op Java en elders geleerd is doet zien, dat een landrentestelsel voor Indië zeer goed mogelijk is en de schrijver wenscht het ook voor S.W K. onderzocht te zien. Intusschen staat onze politiek thans in het teeken der behoefte en hoofdelijke belastingen in Atjeh, Zuid Celebes en elders zijn gemakkelijk te gelasten. Ons bestuur erkent daardoor weinig kennis omtrent plaatselijke toestanden, land en volk. Ons bestuur erkent daardoor geldnood, die zwaarder weegt, dan het verlangen naar een juist belastingstelsel. Het betreft hier een strijd tusschen schatkist en volksbelang, die ten slotte ook nadeelig voor de schatkist zal blijken, omdat deze op den duur bij landrente meer voordeel zal hebben, terwijl de evolutie in later tijden toch tot landrente zal voeren, wijl die belasting voor een landbouwend volk de eenige juiste is.

* * *

Krachtig militair ingrijpen. Toen in de revue van de vorige maand, blz. 1546—1547 terloops melding werd gemaakt van de bespreking door het *Alg. Handelsblad* van het artikel van den heer Damsté, voorkomende in onze Aug. afl., hebben wij, zooals uit het avondblad van 6 October jl. blijkt, ten onrechte gezegd dat het *Hbl.* in de beschouwingen van den schrijver aanleiding vond om als gewoonlijk aan te dringen op krachtig militair ingrijpen. Ter staving wordt een citaat aangehaald uit het artikel van 25 Augustus, waarin met geen woord sprake is van „krachtig militair ingrijpen". Wij zijn zoo vrij de onmiddellijk aan dat citaat voorafgaande passage hier aan te halen, luidende:

„In den mond van een burgerlijk ambtenaar klinkt het wel voor sommigen „misschien vreemd: „volledig militair bestuur over het geheele gewest ware „natuurlijk de ideaaltoestand", maar die bevreemding zal misschien wijken, „wanneer wij verder hooren, dat de „mismoedige controleur" van tegenwoordig „weet, dat zijn gezag een fictie is en onder de bestaande omstandigheden, „het hem aangewezen gebied geen toekomst heeft, dat hij niet bij machte is, „de hand te doen houden aan noodzakelijke bepalingen, „ welke thans als „doode letters ons tegengrijnzen", enz.

Uit het laatste artikel van het *Hbl.* blijkt dat krachtig optreden volgens dit blad niet altijd militair behoeft te zijn en dat het dacht aan zoovele zaken, die het bewijs leveren dat òf de Indische regeering, òf sommigen harer ambtenaren zich, uit vrees voor soesah, om den schijn te redden alsof alles naar wensch ging, zwak betoonden, waar krachtig optreden plicht was.

Wanneer wij nu echter lazen van een gezag dat een fictie is, enz. dan is het naar onze bescheiden meening toch vergefelijk dat wij in die afkeurende uiting de bedoeling zagen dat zulke toestanden slechts door militair ingrijpen waren te verbeteren. [1]) Intusschen wordt hierbij gaarne onze verontschuldiging voor de verkeerde interpretatie aangeboden omdat wij evenals in een ander geval, vermeld op bl. 612 der April-afl. niet goed begrepen hebben hoever het *Hbl.* wel gaan wil. Wij beijveren ons zooveel mogelijk in den geest der geresumeerde artikelen door te dringen en wijzen in dit opzicht met bescheidenheid op het bekende „la critique est aisée, mais l'art est difficile". Zou daarom het verwijt dat wij „bij herhaling" het *Handelsblad* dingen laten zeggen die het allerminst bedoelde niet wat overdreven zijn?

* * *

De Chineezen op Java. In hetzelfde avondblad van het *Algemeen Handelsblad* van 6 Oct. jl. worden eenige artikelen besproken van de *Locomotief* van 12, 19, 21 en 28 Aug. over de in onze koloniën gevestigde Chineezen, die, sedert in 1899 de Japanners met Europeanen gelijk gesteld zijn, niet meer tevreden zijn met hunne positie. Terwijl een verzoek van een honderdtal Chineezen te Semarang, om evenals de Japanners met Europeanen gelijk gesteld te worden op grond van art. 109 R. R. wel van de hand zal worden gewezen, bestaat er een middel voor Chineezen om zich als Japanners te laten naturaliseeren. Na de annexatie van Formosa bij Japan is bepaald dat op dit eiland geen grond meer in het bezit van anderen dan Japanners mag zijn. Een buitenlander, die er grond in eigendom had, en dit was het geval met Chineezen van Java, moest òf dien grond verkoopen, òf zich laten naturaliseeren. Het bezit van een klein stukje grond aldaar is voldoende om dit laatste te verkrijgen en nu schijnt een bedrag van 500 dollars reeds voldoende om alle kosten daarvoor te bestrijden. Volgens een bericht uit Djokja zou in Aug. weder een gefortuneerd Chinees naar Formosa zijn vertrokken om zich daar als Japanner te laten naturaliseeren. De kosten haalt zoo iemand er wel uit, omdat hij als Europeaan slechts 2 pCt. patentbelasting betaalt en als Chinees 4 pCt. bedrijfsbelasting. In de *Loc.* van 28 Aug. wordt er op gewezen dat er veel grooter gevaar schuilt op den omweg dan op den rechten weg, en dat onze regeering goed zal doen aan de door de Chineezen gekoesterde wenschen tegemoet te komen. Wij winnen er niets mede, wanneer wij de Chineezen dwingen zich als Japanner te doen naturaliseeren; integendeel! Beter toch, dat zij Nederlandsche, dan dat zij Japansche onderdanen zijn. Het *Hbl.* vindt het vasthouden aan verouderde regelen in deze zaak niet meer te verdedigen en dat het in *ons* belang is dat de afstammelingen van vreemdelingen, die zich in Indië vestigen, geen afzonderlijke, vreemde nationaliteit vormen, maar

---

[1]) Blijkens het *Hbl.* van 10 Oct. jl. had ook het *Vaderland* in dit advies een blijk gezien van „overheerschend militaire neigingen."

in de Indische maatschappij opgaan. De steeds voortgaande evolutie dwingt er ons toe, den scheidsmuur tusschen de verschillende rassen in Indië opgetrokken, zooveel mogelijk te doen vervallen.

* * *

Toestanden op Banka. In het *Kol. Weekblad* van 5 Oct. jl. wordt er op gewezen hoe men meer en meer vraagt wat of er toch op Banka gaande is en hoe het *Alg. Hbl.* in zijn boven door ons geresumeerd artikel van 19 Sept. j.l. aanleiding vond „om daaruit een wapen te smeden tegen staats-, en munt te slaan voor particuliere exploitatie". Het betoog van dat blad wordt aangehaald om te doen uitkomen hoe noodig het is de koelie-toestanden op Banka zoo spoedig mogelijk in het reine te brengen. Het blad geeft vervolgens nog eens een résumé van artikelen door iemand, die zich „Manes" teekent, geschreven in *„Het Nieuws van den Dag voor N.-I."* van 20 en 22 Dec. 1904. Daarin wordt er o.a. op gewezen dat de ontginning, die uitsluitend door den Staat heet plaats te hebben, feitelijk slechts in naam aldus geschiedt, want deze ontgint, door middel van mijnondernemers, die Chineezen zijn en nemen wat zij krijgen kunnen. Zij beknibbelen op het loon, en de door hen gedreven winkelnering is een voortdurende knevelarij voor den mijnwerker. Door den Resident Taylor Weber en den hoofdingenieur Schuurman was destijds reeds voorgesteld om den mijnwerker om de tien dagen een zeker gedeelte van zijn loon, door daartoe speciaal aan te stellen ambtenaren te doen uitbetalen, ten einde hem in verband met zijn vrije dagen in staat te stellen zich naar de pangkals te begeven en daar hetgeen hij noodig heeft tegen Banka-prijzen, dus nog zeer duur, in te koopen, waardoor de winkelnering der mijnondernemers zou kunnen vervallen.

Over het algemeen wordt die exploitatie van het Staatsmonopolie door mijnondernemers veroordeeld. Uitvoerig worden de misstanden geteekend en hoe de mijnwerkers onder valsche beloften worden geworven, doch door een stelsel van corruptie komen die misstanden niet ter oore van den tegenwoordigen resident, die er met opzet of door soesah-vrees buitengehouden wordt. Elke hervorming zal slechts een palliatief zijn, wanneer niet met het stelsel der mijnondernemers wordt gebroken. Deze leven van de uitbuiting der mijnwerkers en zullen steeds de bedoelde bepalingen weten te ontduiken. Het mijnpersoneel staat van hunne zijde bloot aan corruptie: de onervaren pas beginnende opziener geraakt met zijn kleine bezoldiging in verlegenheid, is genoodzaakt geld te leenen en menigeen is niet bestand tegen de verzoeking. Ook onder het administratief personeel vindt het geld van den mijnondernemer plaatsing en alles verhaalt hij met woekerwinst op den mijnwerker. Met die corruptie moet worden gebroken en dan behoeven de toestanden op Banka nog geen argument voor particuliere exploitatie te zijn.

In het *Alg. Handelsblad* van 9 Oct. jl. wordt naar aanleiding van dit artikel o. a. gezegd dat de bedoeling van dit blad er geenszins juist in is teruggegeven. Het *Hbl.* is in beginsel veeleer voorstander dan tegenstander van staatsexploitatie van mijnen, maar daarom geenszins blind voor de nadeelen, vooral in Indië met zijn steeds afwisselend ambtelijk personeel en met zijn ambtelijken rompslomp, daaraan verbonden. Het artikel had veeleer

de strekking aan te dringen op afdoende maatregelen om de staatsexploitatie op Banka niet langer zoo bedroevend bij de particuliere exploitatie op Billiton te doen achterstaan. Beide schrijvers zijn het eens dat de koelietoestanden op Banka zoo spoedig mogelijk in het reine zijn te brengen, doch ook dan blijven de nadeelen, verbonden aan de ambtenaarshiërarchie, bestaan en die wegen volgens het *Hbl.* zwaar, zoodat de vraag overwogen mag worden of men ze, zonder het profijt der staatsexploitatie prijs te geven, niet zou kunnen ontgaan.

Ook het *Vaderland* van 10 Oct. jl. wijdt een artikel aan het Banka-tin en wijst op de lange lijst van misstanden, die alle hun grond zouden hebben in het stelsel van exploitatie door Chineesche mijnondernemers, welke in plaats van het Gouvernement treden, en het besluit aldus: „Wil men er in slagen den slechten naam van Banka bij de Chineezen te verbeteren, dan is hier een Hercules noodig om dezen stal van ongerechtigheden te zuiveren. Meer nog, er zal noodig zijn een hoogst bekwaam man, die het geheele exploitatiesysteem op anderen leest schoeit. En dan — men ga daartoe spoedig over, want niet alleen, dat de Indische Begrooting in hooge mate den terugslag ondervindt van deze ellendige verhoudingen, ook de naam van de Ned.-Indische Regeering staat hier op het spel, want zij heeft als mededinger op de arbeidsmarkt: de particulieren van Billiton en de beruchte Engelsche Randmagnaten".

* * *

Naar de Lawa. Het *Alg. Handelsblad* van 6 Oct. jl. vestigt er de aandacht op dat bij eene nota van wijziging der koloniale begrooting van Suriname voorgesteld wordt *ƒ* 20.000 uit te trekken voor „opnemingen bezuiden Kadjoe in verband met de bepaling van het eindpunt van den thans in aanleg zijnden spoorweg". Het geldt eene opname om uit te maken het niet goed zou zijn deze, die in 1906 gevorderd zal zijn tot den Brownsweg (15 K.M. vóór Kadjoe), te verlengen tot Dam, 35 à 40 K.M. voorbij Kadjoe. En wel in verband met 1e. het goederenvervoer op de Marowijne en Inini en 2e. de belangen van mijnondernemers langs de Sarakreek. De kern van het voorstel schijnt te zijn dat men tracht de Kamers zoo zoetjes aan toch over de Suriname-rivier heen te krijgen om toch de Lawa-streek per spoor te kunnen bereiken, vóór men weet of het de kosten zal loonen. Daartoe worden optimistische onderstellingen over het vervoer gemaakt en de quaestie van den goudrijkdom van de Lawa wordt losgelaten. Te Dam is men reeds ongeveer op de helft tusschen Kadjoe en de samenvloeiing van de Lawa en Tapanahony in de Marowyne, het aanvankelijke eindpunt van den 220 K.M. langen spoorweg. Met het doortrekken tot Dam is reeds over bijna de helft van het stuk Kadjoe-Lawa beslist.

Dit hooge bedrag van *ƒ* 20.000 alleen voor opmetingen behoort volgens het blad nader te worden toegelicht, want waar bij het eerste consent van de Kamer geen credietaanvraag voor opnemingen werd ontvangen en men nu vrijwel weet hoeveel zulk een spoorweg blijkens ervaring per K.M. kost, schijnt men met een soort van handigheid te doen te hebben, zooals indertijd volgens het blad met de restauratie der Grafelijke zalen, toen men een aardig succes behaalde door eerst de Kamers maar een onnoozele *ƒ* 1000 te laten voteeren

voor „onderzoek". Dat is toch op den duur geen *fair play* zegt het *Hbl.* „Als er aan de Lawa werkelijk baan gebroken moet worden, hetzij voor goud-exploitatie of voor wat dan ook, en men kan ons de kansen eenigermate aannemelijk maken, wel, vooruit dan naar de Lawa!" Maar dan moeten meer en betere gegevens worden verschaft.

* * *

Bevordering van de inlandsche nijverheid op Java. Met het oog op de vergadering op 14 October te Rotterdam van de „Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek" waar over dit onderwerp zoude gehandeld worden, geeft de *Nieuwe Courant* van 6 en 7 Oct. een overzicht van de uitgebrachte praeadviezen, die reeds in dit tijdschrift in de Aug. afl bl. 1198 en in de Sept. afl. bl. 1366 besproken zijn. In het laatste artikel voegt het hieraan toe, hetgeen uit die adviezen is af te leiden.

De welvaart op Java kan op noemenswaardige wijze worden verhoogd door gebruik te maken van de diensten van het nieuwe Dept. van Landbouw. ter verbetering van de padi-cultuur en voorts door het bevorderen van die takken van nijverheid, welke producten kunnen afleveren voor de wereldmarkt. Hoewel de inlandsche bevolking zich in de eerste jaren zal moeten bepalen tot het leveren van werkkrachten en grondstoffen, zal de staat eenige inlanders in de gelegenheid moeten stellen om zich tot leiders te bekwamen en daardoor den weg banen, dat de groot-industrie te zijner tijd kan worden gedreven met inlandsch kapitaal en inlandsch intellect. In het belang van de vorming van dit inlandsch kapitaal wordt gewezen op hetgeen de resident Mesman in Cheribon heeft weten te doen — namelijk door het oprichten van dessaloemboengs in een paar jaren een kapitaal te vormen van *f* 1.000.000 — en zou het misschien aanbeveling verdienen dezen hoofdambtenaar met de invoering van zulk een organisatie over heel Java te belasten. De steun aan verschillende takken van landbouw-industrie te verleenen zal moeten bestaan in het wegnemen van onnoodige belemmeringen en het openen van gelegenheid tot uitbreiding van ondernemingen door aanleg van irrigatiewerken. Hierbij wordt er door de *N. Ct.* de aandacht op gevestigd, dat als zij goed is ingelicht, juist de 30.000 H.A. der bevloeing van het Pamalie gebied, waar 15 groote suikerfabrieken een plaats zouden kunnen vinden, voor de particuliere industrie gesloten is, niettegenstaande bij de rentabiliteitsberekening der daar aangelegde werken op de inkomsten daaruit voortvloeiende gerekend is. De zorg voor de groot-industrie moet verder belangstelling voor kleinere bedrijven niet uitsluiten, studies, proeffabrieken en subsidies voor eerste particuliere fabrieken, alsmede lage tarieven op de spoorwegen worden aanbevolen, naast faciliteiten voor den handel en de kustvaart onder vreemde vlag, ook de zeevisscherij moet men in het groot in het leven trachten te roepen en van zout een export-artikel maken. Een meer liberale mijnwet en een beter stel van exploitatie der houtbosschen alsmede afschaffing der rijtuigbelasting worden zeer gewenscht geacht. Hoewel niet door een der adviseurs aanbevolen, zouden volgens het blad nog daarbij te voegen zijn maatregelen tot verbetering van den veestapel op uitgebreider schaal dan thans geschiedt. Dat met betrekkelijk geringe middelen veel kan worden gedaan is in de Preanger met het paardenras bewezen.

* * *

Wetenschappelijk onderzoek van Noord-Sumatra. Blijkens een in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 8 Oct. overgenomen bericht uit de *Sumatra Post* heeft Prof. Volz (zie onze Aug.-afl. bl. 1229) een nieuwe ontdekkingstocht volbracht, ditmaal in het zoo goed als onbekende westelijke deel der Karolanden en het noordelijk deel der Pak-pak landen, waardoor hij de uitkomsten zijner vroegere onderzoekingen in deze gebieden heeft kunnen completeeren. Over weinige dagen zoude hij naar Atjeh vertrekken om de Gajoelanden en waarschijnlijk ook de Gajo-Loëos te doorvorschen. Wanneer dit onderzoek achter den rug is, zou hij gegevens bezitten voor eene volledige geologische kaart van Noord-Sumatra. Zijn jongste tocht voerde hem tot de conclusie dat het geheele Karo-land iets anders is dan wat men gemeenlijk onder de Hoogvlakte verstaat. Ook zoude men zich een verkeerde voorstelling gemaakt hebben omtrent de bijzondere vulcanische natuur van die streek. Op het oogenblik zijn alleen de Sinaboeng en de Sibajah werkende vulkanen doch niettemin zijn gebergten in de Karo-landen wat men noemt „intensief gestoord", doordat zij in de vulkaanzône gelegen zijn, terwijl b.v. de Pak-Paklanden slechts rustige hooge bergketenen vertoonen.

De Karo-landen met een heerlijk klimaat, worden als bij uitstek geschikt voor de veeteelt geschilderd. De bevolking wordt zeer bekrompen van gezichtskring geacht.

* * *

Een request in zake de suikerbelasting. Aan den voorzitter en de leden van de Tweede Kamer is een adres gezonden door belanghebbenden bij de suikerindustrie op Java, geteekend (5—7 Oct. j.l.) door 17 maatschappijen te Amsterdam gevestigd, 22 te 's Gravenhage en 3 te Rotterdam om te protesteeren tegen de voorgenomen suikerbelasting. Daarin wordt er op gewezen dat de betere toestand, waarin de Java-suikerindustrie zich thans bevindt in vergelijking met het tijdvak 1887/1898 in de eerste plaats het gevolg is van den technischen vooruitgang in het bedrijf, want de verkoopwaarde van de suiker was in die jaren vergeleken met die van 1899—1904 gemiddeld zelfs hooger. Voorts zijn sedert groote kapitalen aan machinerieën, enz. in de ondernemingen gestoken en is de suiker-industrie aan groote wisselingen in haar bestaan onderworpen. Waar het in het algemeen reeds niet billijk wordt geacht om een enkelen tak van industrie speciaal te belasten, vinden adressanten de onbillijkheid nog veel grooter, wanneer het motief gezocht wordt in de omstandigheid dat die industrie na veel worstelen nu tot verademing komt. Dat de fabrieken geen andere grondbelasting betalen dan die van de verponding der gebouwen, wordt weerlegd met de mededeeling dat de grondhuurprijzen afhankelijk zijn van het bedrag, waarop de gronden in de landrente zijn aangeslagen. Voorts geven het meerendeel der suikerfabrieken in de gouvs.landen een jaarlijksche contributie voor de waterverdeeling en dragen zij bij tot het onderhoud der verkeerswegen.

De nieuwe belasting zal voorts te zwaarder drukken nu ook eene herziening der bestaande patentbelasting wordt voorgesteld. Voorts wordt gewezen op het ontbreken in de M. v. T. van een staat van uitgaven, waarna de kostprijs van de suiker berekend zal worden, zoodat adressanten hier hunne bezwaren niet tegen kenbaar kunnen maken. Alleen protesteeren zij

met klem tegen den onjuisten maatstaf om de belasting te heffen naar de gecalculeerde winst van het vorige jaar en niet van het gemiddelde over drie jaar.

Wanneer spoedig ook de andere winsten, die uit Indië getrokken worden aan eene belasting werden onderworpen, dan zou daarmede zeker een der hoofdbezwaren van dit request verdwijnen.

* * *

Indische officierstractementen. Het *Alg. Handelsblad* van 10 Oct. jl. bespreekt een „uitmuntend betoog" van de *Locomotief* van 8 Aug. jl. dat de bezoldiging der officieren van verschillende wapens dezelfde behoort te zijn. De opleiding te Breda duurt voor alle wapens even lang, de infanterie-officier heeft dezelfde maatschappelijke verplichtingen en onkosten, terwijl de z. g. wetenschappelijke officier ook in aangenamer dienst belooning vindt voor het meerdere bij de Academie geleerde en betere levenskansen heeft. Het *Hbl.* vindt de argumenten van de *Loc.* volkomen afdoende en spreekt zijn leedwezen er over uit dat bij de voorstellen ter zake bij de Indische begrooting gedaan juist de minst-bezoldigden van de infanterie en administratie van de gelijkstelling worden uitgesloten. Het wijst ook op een misstand dat de officieren-magazijnmeesters der genie meer tractement hebben dan die der militaire administratie.

Of het zoo onbillijk is dat er verschil in tractement is in de lagere rangen wordt door anderen betwijfeld, althans men deelde ons mede dat in elk geval de werkkring van een luitenant der genie veel drukker en meer verbonden aan geldelijke verantwoordelijkheid was, dan die der collega's bij andere wapens. Voorts zijn er ook officieren uit den troep, die zulk een studietijd als die van Breda niet achter den rug hebben. Intusschen is het *Hbl.* er voor om ook aan alle luitenants gelijke bezoldiging te geven en zegt: „Dat zal meer geld kosten, zeker, en dit is in den tegenwoordigen tijd een lastig ding; maar de goede geest onder een groot deel van het officierscorps zal er door winnen; het zal den officieren gemakkelijker vallen, de gevolgen van ook op het leger drukkende bezuinigingen of nieuwe lasten te dragen . . . en . . . de arbeider is zijn loon waard. Tegenover al wat de Indische officieren in den laatsten tijd weder hebben gedaan (Atjeh, Djambi, Bandjermasin, Boni) is een stoffelijk blijk van erkentelijkheid t h a n s allerminst misplaatst".

In plaats van op het voorstel van het *Hbl.* in te gaan, zou men geneigd zijn te vragen of de ambtenaren nu geheel op den achtergrond worden gedrongen, of ook bij hen den goeden geest niet zou winnen, als zij wat minder de lasten van schriele bezuinigingen hadden te dragen.

* * *

Regeling van de positie der N.-I. officieren bij de wet. In de *Nieuwe Rott. Courant* van 10 Oct. jl. komt een uitvoerig ingezonden stuk over dit onderwerp voor, geteekend door „Toewan".

Na de geschiedenis der zaak te hebben opgehaald, behandelt de schrijver de bezwaren die er tegen zijn dat de positie van den Indischen officier niet bij de wet, maar bij kon. besluit is geregeld. In de eerste plaats zijn die „van ethischen aard". Terwijl men den Nederlandschen officier bij het tegenwoordig art. 60 der Grondwet een behoorlijk gewaarborgde positie heeft ge-

schonken, is deze aan den meermalen geprezen Indischen officier onthouden, alsof men deze, terwijl beide dezelfde Vorstin en hetzelfde vaderand dienen, niet voor vol aanziet. Onder de bezwaren van practischen aard geldt dat een kon. besluit gemakkelijk te veranderen is en dat een Indisch officier zich niet zeker van zijn positie acht. Hoe onzeker de aanspraken zijn blijkt wel het best uit het feit, dat steeds als er sprake is van bezuiniging, men onmiddellijk bevreesd wordt voor pensioensbedrag, leeftijd, waarop pensioen verdiend kan worden, bevorderingskansen, enz. Werden vroeger zaken als Kley en Willink Ketjen door de voorstanders gaarne aangevoerd, de laatste tijden geven volgens den schrijver veel stof door de hoogst onbillijke bevordering bij keuze, door het (zooals een der meest gezaghebbende bladen onlangs in Indië schreef) „uit de gelederen zetten van verdienstelijke hoofdofficieren als een hond". Beroep op dergelijke handelingen bestaat feitelijk niet en de G. G. is aan niemand verantwoording schuldig.

Door onbekendheid met de staatsrechterlijke beginselen doen zich verongelijkt achtende officieren wel eens een beroep op de volksvertegenwoordiging, maar nog onlangs heeft men kunnen lezen hoe de minister meende de Kamer te moeten inlichten. Het was naar aanleiding van het adres van den gepensionneerden luit.-kolonel La Feber. „Over de zaak zelve kan ik", zegt de schrijver, „gebonden door ambtsgeheim, niets zeggen, maar wel wil ik doen uitkomen hoe de gewezen kapitein van het N. I. leger, de toenmalige Minister van Koloniën, het noodig vond de conduitestaat van dien gepensionneerden hoofdofficier aan te vullen met de ongunstige aanteekening „Breedsprakig"" en hij vraagt of dit op den weg van een Minister van Koloniën lag en of de kamer niet geprotesteerd zou hebben, als zij niet wist dat deze over de grieven van een Indisch officier eigenlijk geen inlichtingen verschuldigd is. En ook al gaf de Kamer haar afkeuring te kennen, dan zouden Minister en Gouverneur-Generaal zich daarvan niets aantrekken. Dat is niet alleen in de laatste jaren voorgekomen maar ook vroeger. Ons bestek gedoogt niet het artikel hieromtrent verder te volgen, doch wij vermelden slechts dat in verband met het feit, dat eenige in hun eergevoel doodelijk beleedigde officieren van het N. I. leger, dat ook in het afgeloopen jaar op loffelijke wijze zijn plicht deed, zich met min of meer lijvige bezwaarschriften tot de Tweede Kamer gewend hebben in de hoop recht te zullen krijgen, de hoop wordt uitgesproken dat dit eene aanleiding moge zijn, dat de Kamer deze zoo gunstige gelegenheid ter behandeling van de positie der officieren niet onbenut voorbij zal laten gaan.

* * *

Politiek zonder hart. In *De Telegraaf* van 4, 7 en 9 Oct. j.l., schrijft Mr. P. Brooshooft een reeks van vijf artikelen, die aan heftigheid niets te wenschen overlaten. Een woord van het *Hbl.* van 22 Sept. over de gunstige wijze, waarop de begrooting van 1906 zich van hare voorgangers onderscheidt, wordt gekozen tot „motto voor de ziellooze koloniale politiek der meeste groote Nederlandsche bladen. De begrooting toch voor 1906 is een gruwel van reactie, een brutaal terugtrappen der met zooveel moeite gezette schreden op den weg eener meer ethische staatkunde tegenover de Indische bevolking".

Het bijna kloppend maken der Indische begrooting doet die bladen insluimeren van hun onrust over hetgeen Nederland nog financieel met Indië kan

te stellen krijgen en Mr. B. vraagt hoe het in 's hemelsnaam mogelijk is om, na al het gebeurde, bezuinigen nog te beschouwen als den hoofdeisch der Indische begrooting. Hij haalt in verband daarmede de „onwraakbare getuigenissen" aan van de adviseurs van Minister Idenburg en inzonderheid de uitspraak van Mr. Van Deventer, „dat de oeconomische toestand van een groot deel der inlandsche bevolking van dien aard is, dat met kracht maatregelen moeten worden genomen, die kunnen strekken om dien toestand te verbeteren". In een noot wordt dit, op onvolledige statistieken berustend oordeel in de aandacht aanbevolen van den heer Hasselman, die (op het terrein zelf dan toch) die inzinking telkens voorstelt als een sprookje.

Gaat men van die overdreven voorstelling uit, dan is er natuurlijk, met voorbijzien van wat de begrooting geeft over landbouwcrediet, pandhuizen, emigratie enz. sprake van het onthouden aan de bevolking van wat haar toekomt en dat dit het geval is, gaat de schrijver aan de hand der begrooting nu in bijzonderheden bewijzen. Allereerst komt de samenstelling der begrooting ter sprake, welke o.a. behandeld wordt in eene vergadering, waar de departemantschefs w o r d e n toegelaten om mondelinge inlichtingen te geven en feitelijk aan den Gouverneur-Generaal een volkomen discretionnaire macht is toegekend. Waar hij, bij de bespreking dezer behandelingswijze, van oordeel is dat Indië daardoor meer dan ooit overgeleverd is aan het bon plaisir van een autoritairen landvoogd en dat de departementschefs er wat bij zitten als een zekeren Piet...... legt Mr. Brooshooft wellicht den vinger op een zwakke zijde van het stelsel, die overweging verdient, doch waar hij zoo heftig tegen den landvoogd te velde trekt als op sommige andere plaatsen van zijn artikelen, gaat hij te ver en geeft hij zich bloot aan het vermoeden dat hier een persoonlijke veete in het spel is. Volgt men nu de lijst zijner grieven tegen de loopende begrooting, dan is in de eerste plaats het departement der Burg. Openbare Werken zeer geschikt om over schrielheid in het toestaan van gelden te klagen. De geschiedenis der werkplannen en urgentiestaten wordt van af het jaar 1874 opgehaald en het wordt voorgesteld of men nu nog steeds alles wat noodig en urgent is schrapt, om slechts schoorvoetend het extra-urgente toe te staan. De schrijver vergeet dat de bijdragen van het werkplan gaan door de handen van de plaatselijk bekende afdeelingschefs en dat het meeste, dat geschrapt of uitgesteld wordt, op hun voorstel geschiedt. De treurige voorbeelden van noodbruggen, meermalen wegslaande en op kosten der bevolking telkenmale hersteld, zijn thans slechts van historische waarde, nu de groote wegen vrijwel van de noodige bruggen voorzien zijn, terwijl ook de meeste dienstgebouwen in goeden toestand verkeeren. In de laatste dertig jaar is er zooveel bijgebouwd en hersteld dat de gewestelijke waterstaat lang niet meer zooveel te doen heeft als toen en op vele plaatsen kan de leiding van ingenieurs worden gemist. Dit verklaart tevens het opzienbarende feit dat er nu minder ingenieurs zijn dan in 1873.

In het derde artikel wordt het ergerlijke besproken van het in de steek laten van de Bengawandjero, met zijn prachtigen vruchtbaren kleigrond en die nog geen 2 zielen per bouw telt (62000 [1]) op de 40.000 bouws). Ten onrechte wordt gezegd dat de Solowerken gestaakt zijn omdat zij te duur

---

1) In het artikel staat hier blijkbaar abusievelijk 22.000.

waren; de technische bezwaren en het zeer geringe oeconomische nut hadden wel daarbij mogen worden genoemd. Als men zich zelf wil bevredigen door de voldoening van onverschillig met welk doel een aantal millioenen te hebben uitgegeven, dan zijn de ontworpen vergaarkommen voor die streek zeker het aangewezen middel, doch als men let op de kosten van meer dan 5 millioen en op het bedoelde bevolkingscijfer dat omstreeks 0.2 pCt. van de bevolking van Java bedraagt, dan is het van de regeering te begrijpen dat men eerst zekerheid wil hebben of de verwachtingen bewaarheid worden, die van de onderhanden werken worden gekoesterd en waardoor de toestand wellicht zooveel beter zal zijn, dat zulk een onevenredig offer voor dit geringe zielental achterwege kan blijven, terwijl het toch wel niet in de bedoeling zal liggen nog eene vermeerdering van die bevolking in de hand te werken.

De intrekking der vrije geneeskundige behandeling door inlandsche ambtenaren wordt als grief aangevoerd evenals het verhoogen der invoerrechten, dat in uitzicht is gesteld en grootendeels door de inlanders betaald zal worden, wien men geen drukkende lasten wilde opleggen.

In het vierde artikel wordt het aanvullingsontwerp op de Indische begrooting besproken, waarbij sprake is van een terugtred op het punt van *politie*. Terwijl op bl. 22 de Toel. op de Ind. begrooting voor het bezetten van wachthuizen is uitgetrokken *f* 478.000 of *f* 100.000 minder dan in het vorige jaar: op grond van de voorloopige uitkomsten van een ingesteld onderzoek met betrekking tot de geheele of gedeeltelijke afschaffing van de bezoldigde wakers, wordt nu als een dood gewone zaak in het aanvullingsontwerp van 21 Sept. jl. medegedeeld dat die post nogmaals met *f* 84.674 verminderd kan worden. „De minister echter", zegt Mr. B., „voelt zelf, dat dit nog verslechteren der reeds zoo slechte veiligheidszorg toch eigenlijk de spuigaten uitloopt en voegt er dus aan toe: „Evenwel is door den ondergeteekende den gouv.-gen. de vraag voorgelegd of — met het oog op het nog steeds onvoldoende van den veiligheidstoestand op Java — een deel van de gelden, door deze besparing verkregen, niet moet worden bestemd voor andere maatregelen in het belang der openbare veiligheid".

Naar het ons voorkomt is het protest tegen deze bezuiniging een der sterkste punten in Mr. B.'s betoog en is hij daarentegen het zwakst als hij zijn eigen plannen in het slot-artikel ontvouwt. Dat programma luidt: wegvalling van den rentepost, leenen voor Indië zelf met waarborg der eigen spoorwegen voor p r o d u c t i e v e werken, waaronder die tot „behoud der Bengawandjero", behoorlijke politie en eene stelselmatige geologische exploiratie op groote schaal van geheel Indië om door een tiental bloeiende staatsmijnondernemingen de Indische financiën er weer bovenop te helpen. Binnen een tijdsverloop van bijv. 10 jaren zou een Nederlandsch voorschot van bijv. *f* 100 millioen als maximum gegeven moeten worden. Was Indië er dan bovenop, dan zou men op de Indische begrooting jaarlijks 3 à 4 millioen voor rente kunnen uittrekken en anders moet dat bedrag maar beschouwd worden als besteed geweest om Indië staande te houden. Voert men het „wakkerprogram" niet uit en is er geen ontkomen aan het kortzichtig autocratisme dan zal de minister „blijven approuveeren, de pers admireeren, de Kamers, schoon lichtelijk, amendeeren, concedeeren. En Indië zal flaconneeren".

* * *

De tiende brochure van den heer G. Roessingh van Iterson. De onvermoeide schrijver der millioenen-brochures (zie vorige jaargang II bl. 1896) heeft ditmaal tot ondertitel: „De triomf van onwil en onverschilligheid". Hij begint met een aantal recensies van zijne vorige brochure op te nemen en bespreekt de critiek destijds door het *Hbl.* (zie II bl. 1230) geleverd op een door hem overgenomen artikel uit *de Tijd,* dat o. a. handelt over het niet-partij trekken van de bekwaamheid der destijds uitgezonden financieele ambtenaren en over het mislukken der zending van den heer De Meester. Het is niet doenlijk om hier ook maar te resumeeren wat tegen de beschouwingen van het *Hbl.* en over de grieven van een dier ambtenaren wordt aangevoerd. Uit allerlei artikelen in Indische bladen blijkt dat er aan de inspectie van wege het departement van financiën wel wat hapert. De oorzaak van alles is echter het ontbreken van de controle op de ontvangsten en dat die nog niet is ingevoerd, is te wijten aan den „onwil" van de opvolgende Ministers en de „onverschilligheid" der volksvertegenwoordiging. Ditmaal heeft de schrijver eene kleine kans dat hij gelijk zal krijgen, want de pas opgetreden Minister van Koloniën heeft zich destijds bij de beraadslaging over de begrooting voor 1903 ten gunste van een verbetering der controle uitgelaten.

* * *

De Itanie of de Marowijnekreek? In het *Vaderland* van 10 Oct. jl. treft men een beschouwing aan van de *N. Arnh. Ct.* betreffende de vraag welke van deze beide rivieren beschouwd moet worden als de bovenloop van de Lawa-rivier in Suriname. Zooals bekend is vergaderde in Mei jl. een Fransch-Nederlandsche commissie te 's Gravenhage om over de grensregeling van Nederlandsch- en Fransch Guyana te beraadslagen. Wat het resultaat er van is geweest, werd nog niet officieel bekend gemaakt, doch wel ging toen reeds, blijkens een Havas-bericht (in de *N. R. Ct.* van 18 Mei) het gerucht dat het terrein groot pl. m. 250.000 H.A. tusschen de Itanie en de Marowijne-kreek aan Frankrijk was toegewezen. De Nederlandsche leden der commissie schijnen dus de Itanie te beschouwen als vormende den bovenloop van de Lawa en ook de Raad van State zou van oordeel zijn dat het genoemde gebied tot Frankrijk behoort. Dit oordeel acht de *N. A. Ct.* aan ernstige bedenking onderhevig en beroept zich daarbij op het rapport van den Franschen commissaris Courdreau, die de Lawa opnam en rapporteerde, dat de Itanie en de Marowijnekreek ongeveer van gelijke capaciteit waren. Voorts erkende hij, dat in het thans betwiste gebied vroeger nederzettingen waren van Surinaamsche boschnegers Op deze en andere gronden acht het blad alleszins termen aanwezig om de voorgestelde regeling niet zoo klakkeloos goed te keuren en wenscht het door een gemengde commissie te doen nagaan welke van beide zijrivieren de werkelijke bovenstroom van de Lawa is. Heeft het gebied waarde voor Frankrijk, dan heeft het die ook voor Nederland.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Systematisch Register op het Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap; (Jaargangen 1876—1904); samengesteld door W. C. Muller.
Boekh. en Drukk. v.h. E. J. Brill. Leiden.

In de 3de aflevering van den loopenden jaargang van het Tijdschrift kondigde de Redactie de bewerking aan van een systematisch ingericht register op alle door het Genootschap, uitgegeven stukken van 1873 tot en met 1904.

Dat register van de hand van den heer W. C. Muller is thans verschenen. Het is niet eene herhaling met aanvulling van de samenvattende inhoudsopgaven, die in 1883 en 1893, na het eerste en het tweede tienjarig tijdvak van het bestaan des Genootschaps verschenen, doch geeft een stelselmatig overzicht van al hetgeen in het Tijdschrift gedurende de 29 jaren (1876—1904) van het bestaan daarvan werd gepubliceerd. [1])

De indeeling van het register is hoofdzakelijk staatkundig-geographisch, dat wil zeggen, de artikelen, mededeelingen, verslagen, boek- en kaartbesprekingen, enz. zijn zooveel doenlijk gerangschikt naar de groote geographische streken, waarin men zich de wereld verdeeld denkt; alleen die staatkundige deelen, welke aan Nederland het naast staan, en welke een buitengewoon groot aandeel in de voorhanden stof hebben, vormen afzonderlijke hoofdafdeelingen; natuurlijk moest een deel van de stof, nl. die welke betrekking heeft op zeer algemeene onderwerpen, zooals natuur- en wiskundige aardrijkskunde, kartographie, e.a., voor zoover die niet onder bepaalde werelddeelen te brengen waren, afzonderlijk gehouden worden; hetzelfde geldt voor de onderwerpen, die meer in het bijzonder het Genootschap zelf of personen betreffen.

De hoofden, waaronder de geheele voorhanden zijnde literatuur werd gebracht, zijn: I. Zaken van het Genootschap, andere genootschappen en congressen; II. Personalia; III. Algemeen; IV. Nederland; V. Nederlandsch Oost-Indië; VI. Nederlandsch West-Indië; VII—XII. Europa en de overige werelddeelen, benevens Poolstreken en oceanen. Een alphabetische klapper, *a.* op personen in het register genoemd en *b.* op aardrijkskundige namen en de voornaamste zaken vult het register aan.

De hoofden III tot en met VI zijn in het algemeen onderverdeeld in de paragrafen: *Artikelen*, *Kaarten*, *Aardrijkskundig nieuws* en *Litteratuur;* terwijl onder de hoofden V en VI die paragrafen telkens dan nog ondergebracht zijn onder kleinere hoofden; zoo voor V. **Nederlandsch Oost-Indië**, onder: 1. Geheel of verschillende eilanden samen; 2. Java en Madoera; 3. Sumatra en omliggende eilanden; 4. Borneo en omliggende eilanden; 5. Celebes met Sangir-, Talauer- en overige omliggende eilanden; 6. Molukken; Z.W.-, Z.O.- en overige

[1]) Hoewel het Genootschap in 1873 werd opgericht, verscheen het eerste deel van het Tijdschrift eerst in 1876.

oostelijke eilanden; 7. Kleine Soenda-eilanden; 8. Nederlandsch Nieuw-Guinea en omliggende eilanden.

De paragrafen zijn dan verder voor een groot deel nog gesplitst in onderverdeelingen; zoo bijv. voor IV. **Nederland**, de *Artikelen* in: 1. Algemeene onderwerpen; 2. Morfologie, geologie; 3. Hydrografie, oceanografie; 4. Plant- en dierkunde, klimatologie, meteorologie; 5. Kartografie; 6. Anthropogeografie en volkenkunde; 7. Geschiedenis van en onderwijs in de aardrijkskunde, naamsafleiding. De *Kaarten* in: 1. Natuurkundige en geologische: 2. Hydrografische; 3. Anthropogeografische. Het *Aardrijkskundig nieuws* in: 1. Algemeene onderwerpen; natuurkundige aardrijkskunde; 2. Anthropogeografie en volkenkunde; 3. Onderwijs in aardrijkskunde. De *Litteratuur* eindelijk ook nog in een negental onderverdeelingen van overeenkomstigen aard en kaartbesprekingen.

Voor de hoofden VII tot en met XII is een splitsing naar de landen of streken gevolgd en zijn die geografische onderverdeelingen in de paragrafen: artikelen (**A.**), kaarten (**K.**), aardrijkskundig nieuws (**A. N.**) en litteratuur (**L**) gesplitst, zonder dat voor ieder dier paragrafen eene onderverdeeling naar de onderwerpen werd noodig geoordeeld.

De omvang van het voorhanden materiaal noopte voor de hoofden IV tot en met VI tot een meer uitgebreide splitsing [1]); voor de hoofden VII tot en met XII was deze minder noodig; door het veel geringer aantal publicaties, betrekking hebbende op de werelddeelen onder die hoofden gebracht en in het tijdschrift voorkomende, is het veelal mogelijk in een oogopslag te overzien, wat over de landen of streken dier werelddeelen in het tijdschrift te vinden is.

De heer Muller heeft het zich niet gemakkelijk gemaakt; geheel onafhankelijk van de vroegere inhoudsopgaven van de jaren 1883 en 1893 heeft hij uit de jaargangen van het tijdschrift zijn register zelfstandig samengesteld; dit was trouwens noodzakelijk omdat de uitgebreidheid van het voorhanden materiaal tot eene vèr doorgevoerde splitsing in rubrieken noopte; kon in de inhoudsopgave van 1883 nog worden volstaan met eene splitsing der artikelen, mededeelingen, enz. naar de werelddeelen, benevens Nederland en zijne koloniën, en algemeene aardrijkskunde als hoofden, thans dwong de hoeveelheid zoowel als de veelzijdigheid der stof veelal tot eene onderverdeeling naar den aard der onderwerpen tevens, wilde men het naslaan van, het zoeken in het register werkelijk loonend maken. De samensteller heeft daartoe echter zeer veel van de voorhanden stof moeten lezen, althans doorzien, daar de titels alléén, meermalen geen voldoende aanwijzing geven.

In het algemeen schijnt de heer Muller er wel in geslaagd te zijn het materiaal onder daarvoor passende hoofden of rubrieken te brengen. Toch was dit geen gemakkelijke taak; door de nieuwere stroomingen in de beoefening der aardrijkskundige wetenschap, door het meer en meer op den voorgrond treden der anthropogeographie, dat is — naar de thans nog meest gehuldigde opvattingen — de leer der wederkeerige invloeden van de natuur (klimaat,

---

1) De Nederlandsche koloniën alleen nemen één derde van het geheele register in; daarentegen Europa slechts 24, Amerika slechts 9 van de 254 bladzijden van het register zonder den klapper.

bodem, plant en dier) op den mensch en van den mensch op de natuur, komen steeds meer onderwerpen zich onder de vleugelen der aardrijkskundige wetenschap scharen, of worden door de toongevende beoefenaren dier wetenschap gestadig meerdere onderwerpen tot haar kring van studie of onderzoek gerekend. Volkenkunde, klimatologie, hydrographie, geologie, meteorologie, plant- en dierkunde, voor zoover die op de bestaansmiddelen van den mensch of op den mensch zelven van invloed zijn, ja zelfs de cultuurgeschiedenis der volken worden dan ook door de geografen binnen den kring hunner onderzoekingen genomen; niet minder is dit het geval met handel en verkeer en de daarmede samenhangende statistieken. Daarbij komt nog, dat, vermits de geologen en de plant- en dierkundigen hier in Nederland geen eigen tijdschrift hebben, dezen meermalen hunne toevlucht tot het tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap namen en daarin een onderkomen vonden, zoodat de artikelen, mededeelingen, boekbesprekingen, waarin die wetenschappen in meer engeren zin behandeld werden, gescheiden moesten gehouden worden van die, welke onder de anthropogeographie gebracht moesten of konden worden. Lezen, oordeelen en schiften was dus voor den samensteller van het register, herhaaldelijk een noodzakelijke en niet gemakkelijke taak. Vermeend wordt dat hij door de aanneming eener rubriek: „Anthropogeographie en volkenkunde" — waaronder hij ook gebracht heeft alles wat betrekking heeft op handel en verkeer, scheepvaart, nijverheid, gemeenschapsmiddelen, openbare werken, bevolkingstoenoming en dichtheid, menschenrassen, kolonisatie en emigratie, cultuurgeschiedenis, sociale en economische vraagstukken — de klip van minder stelselmatige indeeling heeft ontgaan. Wellicht echter zou eene rubriek handels- en verkeersgeographie, waaronder dan ook de consulaire verslagen en gemeenschapsmiddelen gebracht hadden kunnen worden, kunnen aangenomen zijn, vermits de daartoe behoorende onderwerpen van meer zuiver economischen dan van anthropogeographischen aard zijn.

Hierboven werd reeds aangeteekend, welk een voorname plaats de Nederlandsche koloniën in het register innemen; vooral aan Java, Sumatra, Borneo en Celebes is menige bladzijde gewijd moeten worden; in dat opzicht blijkt de werkzaamheid van het Aardrijkskundig Genootschap geheel beantwoord te hebben aan het doel door professor P. J. Veth in zijne openingsrede in 1873 aangewezen. „Onze Indische Archipel vooraan" was gedurende al de jaren van het bestaan des Genootschaps de leus van bestuur en tijdschriftredactie. Minder blijkt van een voortgezet streven naar het bevorderen van nieuwe middelen en wegen tot het zoeken van winstgevende betrekkingen voor het handeldrijvende Nederlandsche volk, waarop de groote medeoprichter en veeljarige voorzitter van het Genootschap in die openingsrede evenzeer de aandacht vestigde, en waarop hij na het tienjarig bestaan nog eens met aandrang wees.

Alvorens het register te raadplegen is het noodig het „Voorbericht" te lezen; de daarin gegeven aanwijzingen zijn onmisbaar als wegwijzer in de nog al afwisselende indeeling der jaargangen. De samensteller had er kunnen bijvoegen dat de paragrafen of rubrieken „Aardrijkskundig Nieuws" van al de Hoofdafdeelingen niet altijd volledig weergeven de korte mededeelingen over reizen, ontdekkingen, aardrijkskundige wetenswaardigheden van zeer verschillenden

aard, waarvoor die rubriek eigenlijk bestemd is, en die toch in het tijdschrift te vinden zijn. Wanneer men toch de rubrieken „Aardrijkskundig nieuws" of A. N. in het register doorziet, dan zal het opvallen dat zij over de tweede helft der 80er en de eerste helft der 90er jaren bijzonder schraal van inhoud zijn. Dit vindt zijn oorzaak hierin dat de toenmalige redacteuren die korte mededeelingen grootendeels en veelal verwerkten in algemeene overzichten, onder titels als: „De vermeerdering der kennis van den aardbol gedurende het afgeloopen jaar"; „Een en ander over het geographisch onderzoek der laatste jaren"; „Mededeelingen over de belangrijkste gebeurtenissen op geographisch gebied"; „Geographische reizen en publicaties van den laatsten tijd"; „Wetenschappelijk onderzoek in Nederlandsch Oost-Indië"; „Geographische werkzaamheid der Nederlanders in den Nederl.-Indischen Archipel"; „Het natuurkundig en natuur-historisch onderzoek onzer koloniën" en andere; welke zeer verdienstelijke overzichten bewerkt door J. Æ. C. A. Timmerman, Dr. C. M. Kan en anderen, in het register, terecht, zijn opgenomen onder de „Artikelen" van de verschillende Hoofdafdeelingen, doch die een groot deel bevatten van de mededeelingen, die men in andere jaargangen onder het „Aardrijkskundig nieuws" vermeld zal vinden. Het is dus zaak bij het zoeken naar berichten, over een bepaald deel der wereld, voor zoover die niet in het „Aardrijkskundig nieuws" of in de „Litteratuur" worden aangetroffen, die overzichten, welke als „Artikelen" in de verschillende geographische hoofdafdeelingen vermeld zijn, na te slaan.

Zooals uit het voorafgaande reeds kan blijken is het samenstellen van dit register een veel omvattende arbeid geweest. De weinige continuïteit in de indeeling der opvolgende jaargangen betracht, de veelheid en verscheidenheid van onderwerpen, het zeer groote aantal korte mededeelingen, het nu en dan in elkaar grijpen van enkele onderwerpen, [1] de onzekerheid soms tot welke rubriek 't een of andere onderwerp gerekend moest worden, dit alles te zamen vorderde van den samensteller, die volgens zijn voorbericht raad ontving van een der tegenwoordige redacteuren van het tijdschrift, veel overleg en nadenken. Het zoeken in het register of beter het vinden van een of ander onderwerp in het tijdschrift zal echter, dank zij de gekozen indeeling van het register, in de meeste gevallen niet onvruchtbaar zijn. Men verzuime daarbij niet de zeer uitvoerige inhoudsopgaaf te raadplegen; de gekozen hoofdindeeling, volgens de staatkundig-geographische verdeeling der wereld, met een hoofdafdeeling voor algemeene onderwerpen, is nog altijd de hoofdwegwijzer; de aangegeven rubrieken van lagere orde, in den inhoud vermeld, begrenzen dan het zoeken in het register zelf, veelal tot enkele bladzijden. Bij de samenstelling is de regel betracht, hoe uitgebreider de stof, hoe verder doorgevoerd de splitsing; nu dit gezonde beginsel in het oog is gehouden wordt vertrouwd dat de heer W. C. Muller voor zeer velen een nuttigen arbeid heeft verricht.

De uitgave is uitstekend verzorgd; de keuze der verschillende lettersoorten voor de onderscheidene paragrafen en voor de persoonsnamen is goed en bevorderlijk aan het gemakkelijk vinden van wat men zoekt.

October 1905. H. B.

---

[1] Sommige komen dan ook onder verschillende rubrieken van het register voor.

De voorschriften omtrent de Burgerlijke Rechtspleging voor de residentie-gerechten op Java en Madoera; proeve van eene toelichting en kritiek door Mr. F. C. Hekmeijer, O. I. Rechterlijk Ambtenaar. 's-Gravenhage, Gebr. Belinfante 1905.

Blijkens de voorrede is dit boek, waarvan eene geschiedenis der nieuwe regeling voor de residentiegerechten op Java en Madoera, mede door den schrijver uitgegeven, eene voorstudie was, geen handboek op breeden grondslag, doch eene meer vluchtige studie in 's schrijvers verloftijd opgemaakt, en uitsluitend bestemd voor juristen. Een zekere kennis van de rechtspleging bij de rechtbanken in Indië wordt bij den lezer ondersteld. In verband daarmede vernamen wij de opmerking dat dan de lezerskring in het binnenland wel bijna uitsluitend tot de presidenten der landraden beperkt zal zijn, daar alleen op de drie hoofdplaatsen juristen als advocaat kunnen optreden.

Het werk bevat veel afkeurende kritiek en dit schijnt wel niet anders te kunnen, omdat een onvoldoend voorbereid ontwerp van den Raad van State, volgens den schrijver, tot grondslag werd genomen en de Minister, in plaats van zijn eigen ontwerp te handhaven — wel wat al te beleefd — bijna alles klakkeloos overnam, wat hem door genoemden raad en door de Staatscommissie geadviseerd werd, en dat alhoewel men bij het lezen van deze adviezen meer dan eens terecht kan vragen of deze hooge colleges wel eene juiste voorstelling hadden van de rechtspleging omtrent welker regeling zij van advies dienden. Wij lezen verder dat tal van artikelen bij stukken en brokken bij elkaar zijn geflanst en dat het aantal dergene, waarvan zoowel inhoud als redactie onberispelijk zijn, zeer gering is. Daarentegen bevat de regeling ook enkele bepalingen, die alhoewel sommige daarvan door velen in de praktijk der inlandsche rechtspleging reeds gevolgd werden, nog niet in het stellig recht waren opgenomen en waarvoor wij den wetgever dankbaar moeten zijn.

Eene grondige herziening dezer regeling is in het boek nader uiteengezet en wordt in het belang der justiciabelen noodzakelijk geacht. In hoeverre de schrijver in onpartijdige opbouwende kritiek geslaagd is en niet in te groote omslachtigheid is vervallen, zou wellicht in een vaktijdschrift aan een nader onderzoek zijn te onderwerpen, doch is hier minder op zijn plaats.

Slamat-Djalan. door een oudgast; gids voor reizigers naar en van Nederlandsch-Indië. Amsterdam, Van Holkema en Warendorf.

Dit aardige boekje, dat zich door zijn geringen prijs aanbeveelt (90 cents) geeft in een beknopt overzicht een aantal doelmatige wenken, vooral dienstig voor nieuwelingen en men kan geheel instemmen met het korte voorwoord van den heer Henri Borel, die gelooft dat het voor reizigers naar Indië van veel nut zal zijn. Het is versierd met plaatjes van Soerabaja, Southampten, Genua, Port Said, Aden en Sabang. Vooral de hoofdstukken over aankomst in Indië hotelleven, de medische en andere wenken en hetgeen over de Indische

gebruiken en manieren gezegd wordt zal velen, die voor het eerst in Indië voet aan wal zetten, van veel nut zijn.

Wat er in het begin over de reis, over buitenlandsche hotels en beziens-waardigheden gezegd wordt is door de beknoptheid van het boekje wel wat al te schraal uitgevallen om er veel nut van te hebben. Zoo zijn bij de hotels de straten niet vermeld, waar zij gelegen zijn en ontbreekt veelal de appreciatie van den rang. In Brussel mist men het veel door Nederlanders bezochte Hotel de l'Empereur in de rue Neuve en in Parijs waar het Grand Hotel onmiddellijk gevolgd wordt door het Hotel Montaigne, zou het eveneens veel door Nederlanders bezochte Hotel de Malte in de rue Richelieu wel genoemd hebben mogen zijn. Dat de gegevens op bl. 33 aan een Engelsch boekje ontleend zijn, moet men vermoeden daar er de woorden Minor Theatres en Music Halls zijn blijven staan.

Dat in het korte bestek getracht is den nieuweling op velerlei wijs van dienst te zijn, bewijst het vocabulaire met de regels voor de uitspraak. De Maleische woorden zijn daarbij eenigszins afwijkend van de gebruikelijke schrijfwijze gespeld, bijv. samma, passang, bitjarra, dagging, waarbij het verdubbelen van al die medeklinkers niet bepaald noodzakelijk schijnt, al zegt de schrijver ook dat hij ze aldus gekozen heeft met het oog op de lastige uitspraak. Dat men zich met de weinige kennis, die zij verschaffen, aanvankelijk voortreffelijk zal kunnen helpen, wordt gaarne toegestemd.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE RIJST IN COCHIN-CHINA.

Men onderscheidt in Cochin-China (dat op het punt van rijst de voorraadschuur van het Verre Oosten genoemd wordt) drie soorten van rijst, de gewone op natte velden geteelde, de bergrijst en de drijfrijst.[1] Bij de eerste soort heeft men nog snel èn langzaam groeiende variëteiten. Omtrent de bergrijst wordt opgemerkt dat deze nog op 1000 à 1500 M. boven de zee kan groeien, zoowel op droge als op vochtige gronden, terwijl de opbrengst meestal $^1/_3$ grooter is dan die der natte velden. De korrels zijn echter van mindere hoedanigheid, meestal rood gekleurd. Zelfs na het pellen behoudt de rijst een roodachtige tint, die ze in den handel minder waard doet zijn. Intusschen zou door een langere behandeling in den pelmolen die kleuring kunnen verdwijnen. De drijfrijst is wat moeilijker te verbouwen dan de andere soorten en vooral moet men bij het oogsten voorzichtig zijn, dat er niet teveel korrels in het water verloren gaan.

Wat de rijstcultuur in Cochin-China betreft, ook daar worden de rijstvelden in omdijkte vakken aangelegd en bewerkt. Deze bewerking bestaat in ploegen, meestal met een ploeg geheel van hout, zonder kouter en waarvan de schaar niet eens altijd uit een stuk gegoten ijzer bestaat.

Om den grond om te werken bedienen de inboorlingen zich van een soort van egge, die bestaat uit een enkele rij lange houten tanden, welke in een stevig dwarshout bevestigd zijn. Soms, waar de grond zeer vruchtbaar en doorweekt is, egt men alleen, zonder te ploegen; doch deze vluchtige bewerking is niet zonder bezwaar en als men ze altijd toepast zou de bodem, die aldus slechts aan de oppervlakte wordt omgewerkt, zijn vruchtbaarheid verliezen. Voor het trekken van de ploeg dienen ossen en buffels, de eerste in lichte zandgronden, de laatste in zware kleigronden.

De tijdstippen, waarop de landbouwwerkzaamheden verricht worden, hangen af van de plaatselijke gesteldheid en van het al of niet vroeg invallen van de regens. Gewoonlijk wordt tegen Mei of Juni gezaaid, hetzij direct op de velden of op kweekbeddingen.

In het eerste geval brengt men het water op het veld in sterke beroering, ten einde het goed troebel te maken en men zaait de rijst, die vooraf twee dagen geweekt is, om de korrels zwaar te maken, met worpen uit. Na 24 uur zijn de rijstkorrels, welke dadelijk op den bodem gezonken zijn, bedekt met een laagje aarde, dat uit het troebele water is neergeslagen en dit is

---

[1] Zie *De Ind. Gids* 1902. II bl. 1445; 1904 I bl. 46 en II bl. 1708.

voldoende om deze korrels na 8 à 14 dagen tot ontkieming te brengen. In het andere, meer algemeen gebruikelijke geval, waarbij ook een grootere opbrengst verkregen wordt, begint men alle korrels op een beperkt gedeelte van het terrein te zaaien, dat daartoe voortdurend vochtig gehouden wordt. Men heeft ongeveer $1^1/_2$ picul paddy[1]) noodig om één hectare te bezaaien, dat is ongeveer 200 liters.

Tijdens het uitzaaien moet ijverig jacht gemaakt worden op waterratten, die vooral in tijden van droogte, groote schade aanrichten door de korrels te vernielen, voordat zij ontkiemen.

Na ongeveer een week beginnen de spruitsels of „mâs" uit te komen en als zij ongeveer 20 cM. hoog zijn, dat is na 5 of 6 weken, worden zij in bossen, zonder aarde om de wortels, overgebracht naar de inmiddels gereed gemaakte velden, waar men ze 4 à 5 halmen bijeen op onderlinge afstanden van ongeveer 25 cM. plant. De rijstvelden moeten gedurende den groei zeer zorgvuldig worden verzorgd. Tot aan den bloeitijd moeten zij steeds onder water worden gehouden, welk water zoo warm mogelijk moet zijn. Wanneer de rijst bloeit wordt het veld slechts eens in de twee dagen bevloeid. Men moet er zorg voor dragen om in den eersten tijd van den groei de jonge plantjes te ontdoen van onkruid, dat hun groei zou kunnen belemmeren.

De rijst is aan bepaalde ziekten onderhevig, waarvan de voornaamste een soort van roest is, waartegen men nog geen afdoend middel weet. Ook wordt van een soort wormpjes gesproken, die zich in het water ontwikkelen en de jonge halmen inwendig aantasten. Hiertegen wordt het begieten met een kalkoplossing aanbevolen, doch nog beter schijnt het om het veld tijdelijk droog te leggen, waarbij de wormen in den modder vallen en sterven.

De rijst is gewoonlijk rijp in de 5de of 6de maand na het uitplanten; men moet haar dan dadelijk oogsten, ten einde te vermijden dat de korrels door de zonnewarmte te bros worden, of dat de halmen zich legeren in het vochtige veld, waardoor de waarde van het product zeer vermindert.

Wanneer tot den oogst besloten is, begint men met het veld gedurende twee of drie dagen te laten uitdrogen en dan worden de halmen met een sikkel afgesneden op 40 à 50 cM. van de aren. Men bindt de stengels tot kleine schoven en na ze ongeveer 48 uur aan de zon te hebben blootgesteld, worden zij snel gedorscht. Dit dorschen geschiedt met behulp van ossen of buffels, die men de aren telkens doet betreden of als in Europa met dorschvlegels, of nog meer algemeen uit de hand op gevlochten bamboezen horden. De rijstaren zijn dan spoedig verdeeld in stroo en in korrels „paddy" of ongepelde rijst. Deze moet op goed geluchte, droge zolders bewaard worden. Dat verschillende Annamieten hun oogst niet tegen vocht beveiligen is de oorzaak van de vele gele korrels, die de exportrijst ontsieren.

De *opbrengst der velden* loopt natuurlijk zeer uiteen, maar men heeft in Cochin-China de gewoonte de velden te brengen tot drie klassen, die respectievelijk 40—60, 20—40 en 12—20 picul „paddy" per H.A. opbrengen. Sommige bijzonder goed gelegen rijstvelden brachten zelfs 100 à 110 picul paddy per

---

[1]) Onder paddy verstaat men blijkbaar de uitgedorschte korrels of gaba. I picul in Cochin-China = 68 K.G. In Nederlandsch-Indische pikols van 61,76 K.G. berekend, heeft men dus per bouw ± $1^1/_8$ pikol gaba-korrels noodig.

Hectare op. Om deze cijfers met de gebruikelijke in Nederlandsch-Indië te vergelijken moet men opmerken dat 1 picul = 68 K.G. en dat men onder „paddy" de rijst in den bolster doch zonder stroo verstaat, dus eigenlijk „gaba". Wanneer men verder weet dat op Java droge padi 50 à 60 pCt. rijst, 10 à 12 pCt. stroo en 25 pCt. bolsters oplevert,[1] dan mag men die opbrengst veilig met $^1/_6$ vermeerderen om de opbrengst in Javaansche „padi" te krijgen. Men heeft dan na herleiding tot pikols van $61^3/_4$ K.G. en bouws van 0.7 H.A.:

Opbrengst velden 1e soort	36 à 55	pikol per bouw.
„ „ 2e „	18 „ 36	„ „ „
„ „ 3e „	11 „ 18	„ „ „

terwijl bij uitzondering 90 à 100 pikol verkregen wordt.

Wat de *kosten van bewerking* betreft worden eenige cijfers gegeven betrekkelijk de ontginning van een stuk woesten grond van 20 H.A. oppervlak. Wanneer de grond slechts met meer of minder hoog gras is bedekt, kan hij in een jaar plantklaar zijn door de volgende uitgaven:

10 koelies tegen $ 0.40 gedurende 20 dagen	=	$ 80
2 buffels „ „ 1.20 „ 60 „	=	„ 72
verder bewerken en zaad	=	„ 95
te zamen		$ 217

Voor gronden met struikgewas bekleed wordt in het eerste jaar gerekend op 10 koelies à $ 0.40 gedurende 60 dagen of $ 240 en in het tweede jaar op de evengenoemde uitgaaf van $ 217, te zamen dus $ 457.

Wanneer het gronden betreft, die eerst in drie jaar gereed te maken zijn, rekent men in het eerste jaar voor de ontginning op 10 koelies gedurende 80 dagen of $ 320, in het tweede op 10 koelies gedurende 40 dagen of $ 160 en eerst in het derde jaar op de plantklaarmaking ad $ 217; te zamen $ 727.

In ronde cijfers kan men voor de drie soorten van gronden dus 250,500 en 750 piasters[2] per 20 H.A. stellen.

Belasting. De rijstvelden betalen geen eigenlijke grondbelasting; deze is afgeschaft en vervangen door een uitvoerrecht op rijst en „paddy" werwaarts ook bestemd. Zij zijn evenwel onderworpen aan een inschrijvingsrecht, dat voor de rijstvelden van de genoemde drie klassen, respectievelijk $1^1/_2$, 1 en $^1/_2$ piaster per H.A. bedraagt. Er worden ook eenige opcenten op deze belasting betaald, die bij besluit van 7 Sept. 1904 zijn vastgesteld op 4 ten honderd.

De behandeling der rijst. Nadat door het dorschen de rijst in den bolster („paddy" = gaba) verkregen is, gaat men tot het ontbolsteren over, waarbij de korrel van den bolster en zemelen gescheiden wordt. De inlanders doen dit door stampen met een houten stamper in een houten mortier of bak. Is deze laatste zeer groot dan wordt de stamper ook wel aan een balans opgehangen en met den voet bewogen. Ook bezigt men wel een soort van houten molen, die in het groot eenigszins aan onze koffiemolens doen denken. Deze hulpmiddelen, uit een tijd toen de rijst nog geen exportproduct was,

---

1) Rijst, door K. W. van Gorkom (Kol. Museum, bl. 501 noot).

2) De piaster, vroeger 5.40 frs. is thans niet meer waard dan 2 frs. (zie *De Ind. Gids*, 1903 1 bl. 884).

worden gebezigd voor het dagelijksch gebruik, doch toen er sprake was van het ontbolsteren van de duizenden tonnen voor den uitvoer, heeft men in Cochin-China stoom-rijstpelmolens opgericht, naar het model van de „Rice-Mills" die de Engelschen in naburige landen, zooals Birma en Siam hadden gebouwd. Deze fabrieken, waarvan de nieuwste naar de laatste eischen der wetenschap zijn ingericht en zeer krachtige machines bezitten, kunnen dagelijks een duizendtal tonnen „paddy" verwerken, welke ongeveer 800 ton rijst opleveren.

De groote zorg der Chineesche fabrikanten is om altijd een voldoende hoeveelheid ongepelde rijst in voorraad te hebben ten einde het bedrijf niet te onderbreken en zij wachten er daarom niet op dat het artikel aan de fabriek wordt aangeboden, doch zij zenden hunne agenten overal het binnenland in om de „paddy" op de plaatsen van voortbrenging op te sporen. Deze agenten stellen alles in het werk om maar veel in te koopen en geven daartoe voorschotten, terwijl zij soms den oogst reeds koopen van een veld, dat nog niet eens bezaaid is De aldus door de Chineesche makelaars opgekochte ongepelde rijst, wordt eerst in de fabrieken van alle onreinheden, zooals steentjes, aarde, stroo en andere bijmengsels ontdaan. Daarna wordt zij door jakobsladders naar de eerste verdieping gebracht, waar zij tusschen groote molensteenen van amaril komt, die het omhulsel losscheuren, zonder den korrel zelf te raken. De aldus ontbolsterde rijst gaat vervolgens door ventilators welke haar van de zemelen bevrijden en ze in den toestand van „cargo-rijst" brengen. Op dit oogenblik heeft de rijst een grijze, min of meer doffe, kleur.

Om tot witte rijst te worden gebracht, moet zij de bewerking van bleeken ondergaan, hetgeen geschiedt in groote trommels van metaalgaas, waarin groote amaril molensteenen (barley mills) tegen elkander indraaien, die sedert eenige jaren met voordeel door kegels zijn vervangen. Door het wrijven tegen die molensteenen verliest de cargo-rijst de grijze deeltjes, welke den korrel omhullen en wordt zij steeds blanker. Naarmate de bewerking langer wordt voortgezet, krijgt men soorten, die naar hun blankheid worden onderscheiden in witte rijst No. 1, No. 2 en No. 3. Alle cargo-rijst is niet op dezelfde manier tegen de bewerking bestand en naarmate van de brosheid der korrels, wordt een meer of minder groot aantal gebroken. Deze gebroken rijst wordt naar de grootte ook in drie nummers verdeeld. Bij de bewerking wordt door de wrijving van de korrels onderling en tegen de molensteenen ook nog een soort meel verkregen, hetgeen bij het ontbolsteren bekend is als cargo-meel er bij het wit maken als wit meel, daar eerstbedoeld meel bruin is.

Hoeveel de „paddy" aan cargo-rijst of aan witte rijst uitlevert, hangt af van de hoedanigheid, doch de volgende cijfers worden als gemiddelde opbrengst gegeven:

1º. Een ton „paddy" verwerkt tot cargo-rijst geeft ongeveer 775 K.G, cargo-rijst, 25 K.G. gebroken rijst en 50 K.G. cargo-meel.

2º. Een ton „paddy" verwerkt tot gewone witte rijst, geeft 680 K.G. witte rijst, de gebrokene er onder begrepen en 70 K.G. wit meel.

De witte rijst met heele korrels van superieure hoedanigheid ondergaat een laatste bewerking om er een fijner en glanzend voorkomen aan te geven, namelijk het „glaceeren". Wanneer zij uit den „barley mill" komt en na ontdaan te zijn van de gebroken rijst en het meel, laat men haar eerst door bewegende zeven loopen, een soort van trommels van metaalgaas, waarin de

korrels elkaar door wrijving glanzend maken en waarna zij nog verder gepolijst worden in trommels met schapenvachten bekleed. De rijst is dan gereed voor het verbruik in Europa, welke markt het moeilijkst te bevredigen is.

De afval afkomstig van de ontbolstering, wordt gedeeltelijk als brandstof in de pelmolens gebruikt en overigens in groote hoopen op het veld gebracht, waar men die bolsters en zemelen in de open lucht verbrandt. De aldus verkregen asch is een zeer krachtige mest, rijk aan stikstof en gezocht voor die rijstvelden, welke arm aan humus zijn.

De *handel in rijst.* De uit Cochin-China afkomstige rijst wordt in drie goed bepaalde soorten onderscheiden, die genoemd worden naar de provincies, waaruit zij afkomstig zijn, namelijk Vinhlong, Gocong en Baixau. De eerste soort heeft een lange vrij lichte korrel, niet zeer bestand tegen de mo'ensteenen en van een vrij armelijk voorkomen. Het is de minst fraaie van al de rijstsoorten, doch ongelukkig de meest verspreide. De Gocong heeft een veel fraaier korrel, zwaarder, bijna eirond, goed bestand tegen het malen en geeft bij het bleeken in den regel een veel blanker product dan de Vinhlong, terwijl enkele monsters aan de doorzichtigheid van de fraaie Japansche rijstsoorten doen denken. Deze qualiteit wordt op de Europeesche markten het hoogst geschat, doch door Cochin-China in de kleinste hoeveelheid voortgebracht.

De Baixau heeft een veel langer korrel dan de beide genoemde soorten, van ongeveer cylindrischen vorm. Zij laat zich goed bleeken, doch moet omzichtig behandeld worden omdat de korrel zeer teer is. De Chineezen vinden haar zeer smakelijk, zij zijn er zeer op verzot en weten zich er voor eigen gebruik bijna geheel van meester te maken, hetgeen den hoogen prijs verklaart.

De in Europa meest gewilde rijst met ronde korrel, de Gocong, vormt nauwelijks een derde van de totale rijstproductie en daardoor gebeurt het dat zij op de markt wordt gebracht vermengd met een gelijke of zelfs een grootere hoeveelheid lange korrels en dit is de oorzaak van hare minderwaardigheid. De Kamer van Koophandel van Saigon trok zich in 1896 de zaak aan, door de uitschrijving te vragen van een wedstrijd van rijstsoorten, met het doel de Annamieten er toe te brengen beter zaad te gebruiken. Telken jare wordt de rijst onderzocht en de pogingen zijn al in zooverre met succes bekroond dat de Gocong-rijst nu ook in andere arrondissementen als Chaudoc, Soetrang en Baclieu wordt aangeplant.

Uit een handelsoogpunt worden de uit de pelmolens afkomstige soorten, zooals zij door de Europeesche exporteurs worden opgekocht, onderscheiden in vier soorten cargo-rijst, al naarmate deze 20, 15, 10 of 5 % ongepelde korrels bevat, witte rijst no. 2 ordinair, die alle gebroken korrels bevat, witte rijst no. 2, waar die uitgezift zijn, witte rijst no. 1 en verder gebroken rijst no. 1, 2 en 3, cargo-meel en meel van witte rijst.

De cargo-rijst, die grijs en dof is, bevat van 5—20 % ongepelde korrels en weegt 65 à 70 K.G. per hectoliter, terwijl de ongepelde rijst (gaba, „paddy") 45 à 55 K.G, per hectoliter weegt.

De witte rijst, no. 2 ordinair, wordt in het verre Oosten als zoodanig verbruikt, doch in Europa nog eens bewerkt, omdat de kleur en glans op de zeereis achteruit gaan. De gezifte rijst no. 2 ontstaat door uit de ordinaire

ongeveer 25 % gebroken korrels te ziften. Dit uitziftsel en het meel worden verwerkt in distilleerderijen, zetmeelfabrieken, bierbrouwerijen, voor beestenvoeder, enz. De witte rijst no. 1 wordt slechts bij kleine partijen verhandeld.

De handel in ongepelde en gepelde rijst geeft nog al aanleiding tot speculaties en termijnhandel. Men koopt en verkoopt met levering over 2, 4 en 6 maanden en de rijstpellers beschikken 3 en 4 maanden vooruit over hun product. Zij geven dan aan den kooper verkoopcedels af, die evenals elke andere waarde verhandeld worden.

De onderhandelingen tusschen de Europeesche exporteurs en de Chineesche eigenaars van pelmolens hebben gewoonlijk plaats met een preferentie van 48 tot 72 uren te geven. Is het koopcontract gesloten, dan geschiedt de betaling gewoonlijk voor de helft bij het sluiten van den koop en voor de wederhelft bij de aflevering, of wel de helft bij het sluiten van den koop, een vierde bij het begin van den arbeid en vierde na de aflevering. Deze moet geschieden in goeniezakken langszijde van het schip, doch zij heeft in werkelijkheid plaats, als de ongepelde of gepelde rijst, onder de oogen van den kooper gewogen, de fabriek verlaat om in de prauwen te worden geborgen, die ze van Cholon [1] ten koste van de fabriek naar het schip moeten brengen. De assurantie, door den exporteur gesloten, dekt bovendien de rijst van het verlaten van de fabriek tot de uiterste bestemmingsplaats, en in dat tijdsverloop zijn dan ook alle risico's ten laste van den kooper.

De goeniezakken voor de verpakking zijn van verschillende qualiteit:

1°.	Gunnies Heavy C	40 bij 28 inch,	gewicht $2^1/_4$ ℔	prijs per 100	$ 19
2°.	Gunnies Light C	40 „ 28 „	„ $2^1/_4$ „	„ „ 100	„ 18
3°.	K. bags No. 3	40 „ 28 „	„ $1^7/_8$ „	„ „ 100	„ 16
4°.	E. bags No. 4	40 „ 27 „	„ $1^3/_4$ „	„ „ 100	„ 14

De eerste soort wordt gebruikt voor de verpakking van rijst bestemd voor Europa en Japan; de tweede voor die welke naar Nederlandsch-Indië en de Philippijnen gaat, de derde voor China en de vierde soort om meel in te pakken.

De transacties tusschen de exporteurs en de Europeesche koopers geschieden bijna altijd met aussurantie en vracht ten laste van eerstgenoemden, en aflevering ter plaatse onder den takel, waarbij de kaaigelden ten laste van den verscheper en de loskosten ten laste van den kooper komen.

De *rechten* welke op den uitvoer van rijst worden geheven zijn drieërlei: 1°. de *uitvoerrechten*, of de belasting die in de plaats van de grondbelasting getreden is, voor rijst van elke bestemming; 2°. de *douane-rechten*, dit zijn rechten die slechts geheven worden van rijst, bestemd voor andere landen dan Frankrijk en de Fransche koloniën en 3°. de *statistieke rechten*.

De uitvoerrechten bedragen voor:

	per 100 K.G.
Ongepelde en cargo-rijst, die meer dan 33 pCt. van eerstgenoemde bevat	$ 0.12
Cargo-rijst met minder dan 33 pCt. ongepelde korrels	„ 0.15
Witte rijst	„ 0.19
Gebroken rijst	„ 0.09
Meel	„ 0.05

[1] Cholon is de inlandsche voorstad van Saigon.

De douane-rechten zijn voor:

	per 100 K.G.
Ongepelde rijst en cargo-rijst met meer dan 33 pCt. van id. . .	0.76 francs.
Cargo-rijst met minder dan 33 pCt. ongepelde	0.42 „
Witte rijst	0.32 „
Gebroken rijst en meel.	3 pCt. van de waarde.

De statistieke rechten zijn voor alle soorten 10 centimes per ton.

In de export-rijst komen gele en roode korrels voor. De eerste ontstaan òf op het veld zelf als de halmen zich gelegerd hebben en de aren nat zijn geworden òf door vochtig bewaren. Een derde oorzaak van wankleurige korrels is de kwade trouw van sommige verkoopers, die de rijst vochtig maken om het gewicht te verhoogen. Gewoonlijk worden 3 pCt. gele korrels toegelaten. De roode korrel is gezond en komt gewoonlijk in de bergrijst voor en in het bijzonder in de rijst uit Cambodja afkomstig. Het is slechts een rood vliesje, dat den korrel bedekt; deze soort rijst heeft zeer brosse korrels. Daar de roode korrels door het bleeken blank worden, vindt men ze alleen in cargo-rijst.

Beplante oppervlakte.

Om te doen zien hoe de rijstcultuur in de verschillende provincies van Cochin-China is toegenomen, zij aangeteekend dat in 1888 het totaal oppervlak der rijstvelden 802.655 H.A. besloeg; in 1898 was dit gestegen tot 1.107.471 H.A. en in 1904 tot 1.358.705 H.A.

Uit uitvoerige opgaven is het volgende ontleend met betrekking tot den huidigen toestand, gevende het oppervlak der velden 1ste, 2de en 3de soort in 1904.

Oppervlak in Hectaren der rijstvelden:

Provincies:	1e soort	2e soort	3e soort	Totaal.
Soctrang.	82.395	28.252	58.254	168.901
Cantho	120.149	2.782	5.788	128.719
Travinh	56.454	74.396	5.227	136.077
Mytho	71.647	16.130	29.181	116 958
Bentré.	45.296	32.474	13.614	91.384
Vinhlong.	56.717	11.713	13.124	81.554
Rachgia	42.087	43.370	26.216	111.673
Sadec	53.349	9.592	14.672	77.613
Cholon.	54.421	4.472	16.731	75.624
Baclieu.	44.740	13.676	10.862	69.278
Giadinh	10.714	12.751	30.381	53.846
Longxuyên.	42.527	13.143	4.667	60.337
Tanan	31.868	5.455	13.683	51.006
Gocong	42.960	88	—	43.048
Bienhoa	—	13.657	12.863	26.520
Chaudoc	2.083	17.787	5.905	25.775
Tayninh	36	911	15.644	16.591
Thudaumot.	411	3.545	7.425	11.381
Baria en Kaap St. Jacques	—	3.804	7.180	10.984
Hatien.	230	1.206	—	1.436
Totaal . . .	758.084	309.204	291.417	1.358.705

Terwijl thans in Cochin-China in een rond cijfer 1.914.000. bouws rijstvelden zijn op eene bevolking van 2.968.529 zielen, waarvan slechts 2½ millioen tot de inheemsche gevestigde bevolking behooren, heeft men op Java, de Vorstenlanden, en de particuliere landen uitgezonderd, 2.920.000 bouws sawahs en 1.179.000 bouws tegalvelden op een tiénmaal grootere bevolking.

Uitvoercijfers. Uit een uitvoerig overzicht, loopende over de jaren 1866—1903 betreffende den uitvoer in piculs (deze van 60.7 KG.) en tonnen naar verschillende landen, blijkt dat de totale export zeer uiteenloopt. Terwijl die uitvoer in de jaren 1866—69 bleef beneden 200.000 ton, stijgt hij tot 297.942 in 1871, gaat binnen de grenzen 186.000 en 367.000 in de volgende jaren op en neer om in 1893 te klimmen tot 522.000 ton. Uitgenomen 1889 en 1891, toen de cijfers waren 328 360 en 400.412, neemt de uitvoer toe tot over de 600.000 in 1898 en bereikt in 1902 een maximum van 817.496 ton, waarna in 19 3 het cijfer weer daalt tot 474.076. Aanvankelijk is de grootste hoeveelheid voor Hongkong bestemd, doch in latere jaren ziet men ook groote uitvoeren naar Madagascar, Port-Saïd, Frankrijk, de Philippijnen en Nederlandsch-Indië. Omtrent dien laatsten uitvoer, in piculs van 60.7 KG., zijn aan het overzicht de volgende cijfers ontleend:

	picul		picul		picul		picul
1866-'68	nihil	1877	334.160	1886	26	1896	514.823
1869	3.800	1878	9.834	1887-'88	nihil	1897	1.034.151
1870	nihil	1879	637.605	1889	89.137	1898	955.935
1871	5.000	1880	1.400.377	1890	nihil	1899	1.304.925
1872	84.300	1881	879.760	1891	24.693	1900	956.128
1873	933.510	1882	402.475	1892	66.122	1901	3.000.642
1874	113.743	1883	1.589.579	1893	721.279	1902	1.782.337
1875	1.308.743	1884	629.509	1894	1.018.298	1903	248.682
1876	750.207	1885	374.103	1895	257.135		

Zooals gezegd is de uitvoer naar China via Hongkong en andere havens zeer aanzienlijk. Aanvankelijk werden door de Chineesche handelaars enorme hoeveelheden ongepelde rijst naar China uitgevoerd en daar tot witte rijst verwerkt. Men trok daarbij partij van de goedkoopere arbeidskracht, geringer verlies bij het overschepen en mindere kosten van emballage, die voor ongepelde rijst minder zorgvuldig is dan voor witte rijst. Ten gevolge van klachten van handelaars en industrieelen in Cochin-China, werd in 1881 een eerste surtax van 5 cents [1]) per 100 KG. ingevoerd op ongebolsterde rijst en cargo-rijst met meer dan 33 pCt. ongebolsterde korrels. In 1895 werd die surtax, welke onvoldoende was bevonden, verhoogd tot 14 cents per 100 KG. Hierdoor nam de uitvoer van ongebolsterde rijst van 165000 ton in 1895 af tot 72000 ton in 1896.

Frankrijk zelf is langzamerhand ook een groote afnemer van rijst geworden; de uitvoer derwaarts is zeer afwisselend, in 1887 2512 ton, in 1888 7673 ton, in 1889 slechts 662 ton, doch in de volgende jaren klimmende van 23,228 in 1891 tot 63,269 in 1894, toen weder wat dalend om in 1897 een gelijk cijfer

1) Vermoedelijk zijn hier dollarcenten of honderdste deelen van een piaster bedoeld. Als deze de nominale waarde van 5.43 frs. had, zouden 14 cents = 0.76 frs zijn, hetgeen te voren als uitvoerrecht van deze soort is opgegeven.

te bereiken, en o. a. in de jaren 1898, 1900 en 1902 de bedragen van 117,290, 115,144 en 146297 ton op te leveren, waarna de uitvoer derwaarts in 1903 weder daalt tot 64.825 ton. In die drie jaren met maxima-uitvoeren was de graanoogst in het moederland juist zeer tegengevallen.

Men is van oordeel dat de rijst-import in Frankrijk nog verbazend zou toenemen, als de markt aldaar niet overvoerd werd met mais uit Amerika, welke vooral in de distilleerderijen met succes tegen de rijst concurreert.

Ten slotte worden ook vermeld de hoeveelheden gebroken rijst en rijstmeel, die uitgevoerd werden in de jaren 1895—1903. De hoeveelheid gebroken rijst beliep in eerstgemeld jaar ruim 15.000 ton, in 1890 45.000 ton en in 1903 ruim 31.000 ton. Van rijstmeel werd in 1895 30.000 ton uitgevoerd en vervolgens telkens meer tot in 1901 de hoeveelheid 100.000 ton en in 1902 126.000 ton overschreed, om in 1903 te dalen tot ruim 80.000 ton.

Schatting van den geheelen rijstoogst. Behalve de genoemde enorme exportcijfers, wordt een groote hoeveelheid binnenslands verbruikt, daar rijst het hoofdvoedsel van den inlander is en de daarvan vervaardigde minder of meer geconcentreerde alcohol de eenige sterke drank, dien hij kent. Als men voor voedsel per hoofd der bevolking dagelijks 600 gram rijst aanneemt, dan is dit 18 K.G. per maand en 216 K.G. per jaar, overeenkomende met 286 K.G. ongepelde rijst. De bevolking gesteld op 2.950.000, geeft dit een eigen verbruik van 852.700 ton, voor de voeding der bevolking [1]).

Wat de alcohol betreft, neemt de schrijver van het artikel per hoofd der bevolking een gemiddeld jaarverbruik aan van 5 liters van 37°, hetgeen een totaal verbruik van 14.750.000 liters zou geven. Er zijn $1^1/_2$ K.G. rijst noodig om één liter alcohol te bereiden, zoodat voor dit drankverbruik nog vereischt worden 22.150 ton rijst of 27.656 ton ongepelde rijst of „paddy".

Eindelijk heeft men nog het rijstverbruik van paarden, vee en pluimgedierte; er zijn ongeveer 6000 paarden in Cochin-China en vier millioen andere dieren, waarvan het verbruik wordt geschat op 150.000 ton. Houdt men nu nog rekening met het graan dat bewaard moet worden om te zaaien, berekend op 70 K.G. ongepelde rijst per H.A., dan zijn voor de 1.400.000 H.A. nog 98.000 ton noodig.

Al deze posten te zamen geven het enorme totaal van 1.870.519 tonnen, zoals blijkt uit de volgende optelling voor het jaar 1903:

Export van ongepelde rijst.	12.518 ton.
„ „ cargo-rijst, witte rijst en meel, te zamen 533.716 ton of tot ongepelde rijst herleid	729.645 „
Verbruik der inboorlingen voor voedsel.	852.700 „
„ „ „ alcohol	27.656 „
„ voor het vee.	150.000 „
Te bewaren voor zaaikoren	98.000 „
Te zamen. . . .	1.870.519 ton.

Hierbij moet nog opgemerkt worden, dat de oogst in 1903 veel geringer was dan in de voorafgaande jaren; de uitvoer in 1902 bedroeg toch 817.496 tegen 479.000 ton in 1903.

[1]) Dit cijfer schijnt wat te hoog, daar 600 gram of bijna 1 kattie wel het verbruik van volwassenen voorstelt, doch niet van kinderen; het komt beter voor 2/3 van dit bedrag te nemen als middencijfer.

Hoewel de met rijst beplante oppervlakte reeds 1,358.705 H.A. beloopt, zijn er nog onmetelijke maagdelijke gronden voor uitbreiding der cultuur beschikbaar en door toenemende inspanning en meer kapitaal zullen steeds meer gronden worden ontgonnen, terwijl ook het rendement door intensieve cultuur en wetenschappelijke methoden kan worden opgevoerd. Al werd die opbrengst slechts met 10 pCt. verhoogd, dan zoude dit al dadelijk een meerdere opbrengst van 30 à 40 millioen francs geven. De toekomst kan hier dus met vertrouwen worden te gemoet gezien en deze Fransche kolonie zal d or inspanning op landelijk, industreel en handelsgebied, haar aanzien behouden, waardoor zij thans reeds een plaats inneemt in de eerste rij der Fransche bezittingen.

(Ontleend aan *Vade-Mecum commercial de la Cochin-Chine* van A. COQUEREL.)

PRIJSVRAAG VAN HET KOLONIAAL MUSEUM TE HAARLEM OVER „GRAPHISCHE VOORSTELLINGEN".

Overeenkomstig het besluit der jaarlijksche Raadsvergadering van 1905, looft de Commissie van het Koloniaal Museum te Haarlem uit een Gouden Medaille of de waarde van *f* 150 (één honderd vijftig gulden), voor de beste behandeling van het volgende onderwerp:

GRAPHISCHE VOORSTELLINGEN met beredeneerde toelichtingen, betreffende het aandeel van Nederland en de Nederlandsche Koloniën aan den huidigen wereldhandel sedert 1870.

Aan alle overige, op zich zelf verdienstelijke, beantwoordingen zullen Zilveren of Bronzen Medailles worden toegekend.

Antwoorden, in de Nederlandsche taal, te zenden vóór of op 31 December 1906 aan den Directeur van genoemd Museum.

De Commissie voornoemd:
P. J. VAN HOUTEN, *Voorzitter.*
M. GRESHOFF, *Secretaris.*
Directeur van het Koloniaal Museum.

TOELICHTINGEN.

I.

Door deze prijsvraag wenscht het Bestuur van het Koloniaal Museum te bevorderen: de toepassing der graphistiek op het gebied van onzen handel. In de Nederlandsche verslagen en statistieken zijn voor het moederland en de koloniën tal van gegevens en cijfers betreffende het handelsverkeer nedergelegd, die verdienen nog op andere en meer sprekende wijze dan in tabellenvorm, onder het algemeen bereik gebracht te worden.

Het zijn in de eerste plaats de sinds 1846 verschijnende statistieken van den handel en de scheepvaart der Nederlanden, welke sedert 1877 den titel voeren van „Statistiek van den in-, uit- en doorvoer", en, ten opzichte van Ned. Oost-Indië, de voor Java en Madoera reeds sedert 1825 bestaande verslagen van den handel en de scheepvaart, in 1875 vermeerderd tot de nog ver-

schijnende „Statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerrechten van Ned.-Indië." Deze beide statistieken, aan te vullen met de andere officieele uitgaven, voor Indië bepaaldelijk de „Koloniale Verslagen", zijn te beschouwen als de hoofdbronnen voor de kennis der Nederlandsche handelscijfers; doch zij, die van dit onderwerp eene studie willen maken, zullen ook in tal van andere handelsverslagen, consulaire rapporten, jaaroverzichten, tijdschrift- en encyclopaedie-artikelen, gegevens vinden over den omvang van ons nationaal handelsbedrijf.

Van die gegevens een verstandig en voorzichtig gebruik te maken, en ze op leerzame wijze te groepeeren, zal op zich zelf reeds een verdienstelijk werk zijn, doch het wordt zulks nog in veel hooger mate, indien men er in slaagt, de plaats en beteekenis der Nederlandsche en Nederlandsch-Indische cijfers aan te wijzen voor den wereldhandel, voor het internationaal verkeer. Hier zijn natuurlijk andere statistische hulpmiddelen van noode, waarvan de keuze den bewerkers moet overgelaten blijven.

Slechts zij hier voor de gegevens van algemeen-statistischen aard verwezen naar een beknopt werkje van Prof. Fr. von Juraschek, „Geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde", waarvan in 1905 de 54ste uitgave verscheen (bij H. Keller te Frankfurt a.M.) en waarin ook literatuur vermeld wordt. Dezelfde schrijver (Prof. v. Juraschek) is tevens de bewerker der thans verschijnende „Uebersichten der Weltwirtschaft". Internationale gegevens (in cijfers) leveren ook de ieder jaar door de Engelsche regeering uitgegeven „Statistical abstracts for the principal and other foreign countries in each year". Weinig volledig wat de cijfers betreft, doch zeer overzichtelijk, vindt men den wereldhandel geschetst in het nieuwe werk van Dr. Max Eckert, „Grundriss der Handelsgeographie, I Allgemeine Wirtschafts- und Verkehrsgeographie, II Wirtschafts- und Verkehrsgeographie der einzelnen Erdteile und Länder." (Leipzig 1905, bij G. J. Göschen).

Verschillende groote staten hebben hunne eigen statistische werken, waarin veelal van graphische voorstellingen gebruik pleegt gemaakt te worden. Zoo heeft men voor Duitschland: „Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich", met fraaie kartogrammen, alsmede de (niet-geïllustreerde) „Statistik des Deutschen Reichs". In Frankrijk heeft men het „Tableau général du commerce et de la navigation de la France avec ses colonies et les puissances étrangères"; daar te lande verschijnt ook van wege het handelsdepartement geregeld een „Album de Statistique graphique", en van wege het landbouwdepartement een „Album de statistique agricole", beide met vaak zeer gelukkig gekozen graphische voorstellingen. De zoo belangrijke Engelsche handelsverhoudingen worden jaarlijks (zonder graphistiek) medegedeeld in de „Statistical abstracts for the United Kingdom". Ten opzichte van Engelsch-Indië publiceert het *Statistical Department* te Calcutta een uitvoerig „Annual Statement of the sea-borne and coasting trade and navigation of British-India with the British Empire and foreign countries." Voorts geeft de *Board of Trade*, te Londen uit: „Statistical tables and abstracts, relating to British possessions and protectorates".

Dat „de graphische methode," in hare verschillende wijzen van aanwending en afbeelding, bij uitstek het geschikte middel is om zeer kort en toch dui-

delijk datgene van de cijferverhoudingen aan te toonen, wat niet of slechts moeilijk door de schrijftaal is mede te deelen en voor te stellen, behoeft hier wel geen betoog. Het blijkt ook uit de hierboven genoemde statistische werken, waarbij te voegen is, dat ook in de „Bijdragen tot de statistiek van Nederland” niet zelden van graphische voorstellingen wordt gebruik gemaakt.

Het toepassen van dergelijke voorstellingen in lijnen, figuren en kaarten, neemt trouwens ten onzent toe, als een door de ervaring geijkt deugdelijk en zelfs onmisbaar hulpmiddel der statistiek. Dat ook de practische handel deze methode waardeert, blijkt vaak genoeg in 't gelukkig gebruik, dat er voor de handelsoverzichten, producten-aanvoeren, jaarverslagen enz. van gemaakt wordt. Buiten dat incidenteel gebruik, hoe belangrijk ook, is er echter ten onzent nog ruimte voor eene meer stelselmatige aanwending der graphistiek van den Nederlandschen en Nederlandsch-Indischen handel, gelijk zulks door deze prijsvraag wordt bedoeld. Er wordt vrijheid gelaten voor de wijze, waarop elk bewerker de vraag wil opvatten, en voor den omvang, dien hij er aan wil geven: iedere degelijke bijdrage, van algemeenen of bijzonderen aard, is welkom.

Eveneens blijft aan ieders prudentie overgelaten, of hij de graphische voorstellingen zal bewerken in kolommen en diagrammen, in vierhoeken of cirkels of in andere figuren, gekleurd of ongekleurd. Ook de „illustratieve cartographie”, het vereenigen van de graphische voorstellingen met landkaartjes, valt binnen het kader der prijsvraag. Te dien opzichte zij o. a. gewezen op een in dit jaar te Londen (bij Geo Philip a. Son) verschenen goedkoop werkje, getiteld: „An atlas of the world's chief industries”, bevattend twaalf kaartjes, in beeld brengende den wereldoogst en het wereldverkeer van tarwe, suiker, thee, steenkool, goud, zilver, koper, ijzererts, ijzer en staal, katoen, wol en zijde. Soortgelijke toepassingen der graphistiek, in verband met handels geographie, bestaan er trouwens reeds vele.

In de prijsvraag is als beginpunt voor de vergelijkende statistiek van den wereldhandel het jaar 1870 gekozen, omdat na dien tijd het verkeer en verbruik der groote producten geheel gewijzigd is, en eerst na 1870 de wereldhandel zijne tegenwoordige gedaante heeft aangenomen.

Ten slotte nog de opmerking, dat van het standaardwerk van den stichter der moderne graphische voorstellingswijze, nl. E. J. Marey (geb. 1830, overl. 1904) getiteld: „La Méthode graphique dans les sciences expérimentales” (Paris. 1878, met supplement in 1884), in 1883 ook eene Nederlandsche bewerking is verschenen: „De Grafische Methode, haar aanwending in de statistiek en staathuishoudkunde, op industrieel-, handels- en natuurwetenschappelijk gebied en in 't bijzonder in de geneeskunde en physiologie”. Naar het fransch bewerkt en vermeerderd met een aantal voorbeelden betreffende de grafische statistiek van Nederland, door F. M. Jaeger.

II.

Het met goud bekroond antwoord, zoo mede die, waaraan eene onderscheiding in zilver of brons is toegekend, worden voorshands het eigendom van het Koloniaal Museum.

De Commissie aanvaardt echter alleen de verplichting, eerstgenoemd antwoord, platen en tekst, te publiceeren. Ten opzichte der overige antwoorden zal eene

uitgave, van elk antwoord afzonderlijk dan wel als gezamenlijke publicatie, overwogen worden. De voordeelen, die uit eene dergelijke publicatie mochten kunnen voortvloeien, zullen zooveel doenlijk den schrijvers ten goede komen, met wie in ieder geval vóór het doen drukken overleg zal worden gepleegd. Wanneer de Commissie de uitgave niet tot stand kan brengen, worden de niet ter perse gaande antwoorden, na de beoordeeling en de publicatie van het jury-verslag, weder ter beschikking der schrijvers gesteld.

De antwoorden behoeren duidelijk geschreven en ook duidelijk wat betreft de teekeningen te zijn. Zij mogen den naam van den schrijver dragen. Indien deze echter voorloopig onbekend wenscht te blijven, moet de bijdrage gemerkt zijn met een motto of teeken, en vergezeld gaan van een gesloten couvert met hetzelfde motto of teeken op de buitenzijde, en dat eene opgave van den naam en de woonplaats des schrijvers bevat. Bij bekroning of toekenning eener onderscheiding, worden deze couverten geopend, terwijl de overige antwoorden gedurende een half jaar na de uitspraak teruggevraagd kunnen worden. Verlangt een inzender, dat bij de ev. publicatie zijner bijdrage de naam van den schrijver niet vermeld worde, dan moet zulks blijken uit het naambriefje.

Aan alle inzenders zal het jury-verslag worden toegezonden, en aan allen zal een exemplaar vereerd worden der bekroonde verhandeling.

Vroegere Indische numismatiek,

DOOR

S. KALFF.

In meer dan een europeesch land hoort men door vrienden van kennis en onderzoek klagen over het verval eener vorstelijke wetenschap: de numismatiek.

Zeker zijn de dagen voorbij van Huibert Goltzius, die op zijne reizen (1556 – 60) niet minder dan negenhonderd en vijftig penningkabinetten bezocht, waaronder van keizers en koningen, pausen en bisschoppen; wel een bewijs hoezeer de numismatiek destijds in eere was (en nog lang daarna). In 1888 daarentegen schreef een Franschman:

„La numismatique subit en ce moment une crise désastreuse. Les amateurs les plus connus meurent, ou vendent leurs collections. Malheureusement la mode est ailleurs, et il ne se forme guère de nouveaux numismates".

Voor een deel is dit verval eener oude wetenschap toegeschreven aan de opkomst eener nieuwe: de philatelie. Althans, zoo deze eene wetenschap heeten mag." Welke is de wetenschap der philatelie? luidde een vraag onzer dagen. En het geringschattend antwoord: „De manie om postzegels te verzamelen en die in een album, of bij ontstentenis daarvan in een oud schrijfboek te plakken." En gewis valt het lichter om bedrukte vierkantjes papier bijeen te zamelen en vast te kleven dan om zich de studiën, de navorschingen en ontcijferingen te getroosten, welke de beoefening der penningkunde zoo vaak meebrengt.

Wat de numismatiek in Indië betreft, en in 't algemeen de lust tot bijeenbrengen van het gelijksoortige, hetzij dan dat deze munten, planten, schelpen, insekten, wapenen of iets anders betrof, het schijnt dat onder de vroegere generaties die lust algemeener was dan onder de tegenwoordige. De geleerde genootschappen en de openbare instellingen van wetenschap waren minder, de privéverzamelingen meer in aantal. Van het bestuur was toen luttel

steun te verwachten; kunst was geen regeeringszaak, in Indië minder dan ergens elders. Maar de bijzondere personen verpoosden zich des te meer met het bijeenbrengen en uitwisselen van naturaliën, ten bate van eigen kabinetten of ter verrijking van die in Nederland. Het overzenden vooral van tropische gewassen kwam zoo veelvuldig voor, dat in den jare 1677 Heeren Meesters het noodig vonden een verbod uit te vaardigen tegen het maken van „thuynen" op de schepen der O. I. Comp. Daarin werd gezegd dat de retourschepen „zoozeer met plantsoenen, boomen ende gewasschen overladen wierden, dat sulx een grote verswackinge ende krenkinge van de schepen, door alle die swaerte boven, tot gevolg hadde." Vele indische notabelen stelden er toenmaals een eer in rariteiten bijeen te brengen, hetzij dan op numismatisch, hetzij op botanisch, ethnologisch, entomologisch of welk ander gebied ook. De verzamelingen van den gouv.-generaal Camphuis op het eilandje Edam, van Willem van Outhoorn en Joan van Hoorn te Batavia, van Rumphius en Valentijn op Ambon. van den gouverneur Adriaan v. d. Stel, van Adriaan Valckenier en zooveel anderen waren van notoriteit.

Inheemsche vorsten gingen ook wel eens met die voorliefde om, maar — en hier spreekt duidelijk het verschil in dé geestelijke bewerktuiging van oosterling en westerling — *hun* smaak uitte zich bij voorkeur in de geneigdheid tot het monsterachtige en het gekunstelde. Grotesk geknipte boomen en siergewassen, gedrochtelijke beelden, verwrongen wajangpoppen, albino's en dwergen, kippen met verkeerd staande veeren, geiten met vijf pooten, al dergelijke afwijkingen van het normale prikkelden de kinderlijk, of ook de kinderachtig gestemde gemoederen van het oostersche ras. Sultans van Madura, die althans oorkonden en manuscripten verzamelden, vormden ten deze de eervolle uitzondering.

Tot munten en medailles strekte zich echter deze voorliefde niet uit; de numismatiek was eene verschovelinge in de kolonie. Muntverzamelaars genoeg, maar dan moest het gangbare munt wezen, geschikt om te worden omgezet in een gouvernementswissel op Nederland. Betrekkelijk weinig zou er bewaard blijven van de vroegere indische munten en medailles, zoomin als van de legaten der 17de-eeuwsche samenleving: de gouden en zilveren gedenkpenningen, de schenkbladen van edel metaal, de zilveren kwispeldoren en inktkokers, de oude prenten, kaarten en boeken, de wonderkogels en amuletten, de eereketenen en eerebekers, de historische portretten, de in hun tijd voor een wonder van kunst-

vaardigheid aangeziene sirih- en bedakdoozen, de familie-cachetten en die van openbare corporaties.

Voor een deel worden deze westersche *poesaka* nog teruggevonden in de musea van Batavia, Amsterdam, Leiden en Haarlem; voor een deel werden ze, wat de voorwerpen van edel metaal betreft, door den in 't achterschip geraakten nazaat versmolten of naar de Munt gebracht, voor een deel gingen ze verloren bij brand of schipbreuk, of verdwaalden naar 't buitenland. Weer een ander deel wordt wellicht nog aangetroffen in het bezit van amsterdamsche patriciërsgeslachten, van antiquaren en particulieren wier voorvaderen eenmaal den exodus meemaakten naar Indië, of een van de vele „buiten-comptoiren" der O. I. Compagnie.

Toch bleef, toen in 1883 de Koloniale Tentoonstelling te Amsterdam de gelegenheid opende om die gedenkstukken des verledens onder één gezichtsveld te brengen, de oogst schraler dan verwacht had mogen worden. De voorwerpen op aziatische land en volkenkunde betrekkelijk, de specimina in zake cultures, industrie, godsdienst, zeden en gebruiken waren er bij honderden; de oudheden, welke hadden kunnen bijdragen tot de kennis van het huiselijk en maatschappelijk leven van vroegere europeesche geslachten in Indië, waren bedroevend schaarsch. Ze deden als van zelf de vraag rijzen hoe, van een zoo rijk verleden, zoo weinig getuigenissen over waren gebleven; of hoe, in eene koloniale mogendheid met zulke oude brieven, zoo luttel van de erfenis des verledens aan het licht kon komen.

Naar verhouding waren de munten der Maatschappij van Verre en der O. I. Compagnie, zoowel in Indië als in Holland geslagen, nog eenigszins ruim vertegenwoordigd, evenals de gedenkpenningen vervaardigd ter gelegenheid van koloniale veroveringen, eeuwfeesten, benoemingen, het overlijden van een landvoogd of het volbrengen eener „geluckige schipvaert". Men sloeg en stempelde er op los, èn wanneer Cornelis Houtman een veelbelovend handelstractaat had gesloten, èn wanneer de gouv. generaal v. Imhoff op zijn uitreis behouden te Kaapstad was aangekomen. Had v. d. Parra tien jaren achtereen het landvoogdsambt bekleed, was een ontdekkingstocht naar Brazilië en Guinea gunstig afgeloopen, of in 1799 Ternate met succes verdedigd, aanstonds werden graveurs en modelleurs aan 't werk gezet en de beeldenaar of het devies ontworpen voor zilveren of gouden gedenk- en legpenningen.

Bleef de beoefening der penningkunde in Indië beperkt tot

slechts een kleine groep, nog veel minder kon men verwachten een standaardwerk over indische munten en gedenkpenningen te zien ontstaan met een opzet gelijk die van het bekende werk van v. Loon. Doch er verschenen althans het werk van de h.h. Netscher en v. d. Chijs *De munten van N. I. beschreven en afgebeeld*, W. Marsden's *Numismata orientalia illustrata*, de werken van H. C. Millies, de catalogus der numismatische afdeeling van het museum van het Bat. Genootschap, en een groot aantal bijdragen verspreid in verschillende indische tijdschriften.

Een der voornaamste onder deze bijdragen was zeker, in het *Tijdschrift voor Ind. T. L. en* V. de chronologische lijst van gedenk- en legpenningen, eereteekens, enz. van de O. I. Comp.; door J. S. van Coevorden. Aan den „neerstigen predikant", ds. F. Valentijn, danken wij de afbeeldingen van eenige indische gedenk- en begrafenispenningen, en wanneer al deze verspreide bouwstoffen eens door bevoegde hand verwerkt werden, er zou een letterkundig monument kunnen ontstaan voor velen een wegwijzer en een vraagbaak.

Hier en daar betreffen de aanteekeningen in v. Loon's standaardwerk de tropische wingewesten, welke Oost- en Westindische Compagnie zich aan gene zijde van den Oceaan veroverd hadden. B.v. de aanteekening over den gedenkpenning, op last van Filips II na de verovering van Portugal vervaardigd en díe aan de eene zijde het borstbeeld van de spaanschen koning vertoonde, aan de andere zijde een springend paard op een wereldkloot. Daaronder de woorden: *Non sufficit orbis*: eene wereld is niet genoeg.

Daarmee toonde hij zich metterdaad „stolz wie ein Spanier", want Juvenalis had die zinspreuk weleer toegepast op Alexander den Groote en het was er verre van dat „the stern bigot" (gelijk Macaulay hem noemt) in grootheid van karakter of in veldheerstalent den macedonischen veroveraar nabij zou komen. Het paard, van het Westelijk halfrond naar het Oostelijk overspringend, had deze beteekenis, dat de oude en pauselijk vastgestelde scheidingslinie tusschen het koloniaal gebied van Portugal en dat van Spanje thans weggenomen, en door een nieuwe, nl. de evenachtslijn vervangen was.

De spaansche hoovaardij dier zinspreuk zou nog eens met nederlandsche ironie beantwoord worden. Toen nl. de zeeuwsche schepen onder bevel van Bikker en de Roy bij St. Helena het spaansch galjoen de *St. Jacob* hadden buitgemaakt, en daarmee een schat

van anderhalf millioen, lieten de vergenoegde reeders een gedenkpenning slaan, waarvan de beeldenaar hetzelfde embleem als de spaansche vertoonde. Doch achter het springend paard hadden zij in 't verschiet den leeuw van Zeeland doen oprijzen, en het randschrift geplaatst; *Quo saltas insequar.* (Waar gij ook henen springt, zal ik u volgen).

Er sprak een profetische geest uit dat reeders-sarkasme, want nog menige spaansche kraak en menige spaansche kolonie zou sedert door kloeke zeevaarders, hollandsche en zeeuwsche, op den erfvijand worden veroverd. De leeuw bleef het paard dicht op de hielen.

Bij de oprichting der O. I. Comp. in 1602, toen de bijzondere maatschappijen in ééne algemeene werden opgelost, lieten de Staten van Zeeland een legpenning slaan, aan de eene zijde een driemaster vertoonende met uitgespannen zeilen en het randschrift *Imperator maris terrae dominus* (De gebieder ter zee is meester te land). Aan de andere zijde het wapen van Zeeland: een klimmende leeuw halverwege boven de golven uitkomende, en het bekende devies; *Luctor et emergo* (Ik worstel en blijf boven.) Er zou echter een tijd komen waarin die spreuk, getuigende van provinciaal zelfgevoel, den hekeldichter niet zou ontsnappen; waarin de weigerachtigheid der verschillende provinciën om mee te werken tot het algemeen belang den nazaat twijfelend zou doen vragen of hier inderdaad nog een leeuw aan 't worstelen, dan wel aan 't zieltogen was. De inval van Lodewijk XIV had toen van het zwak verdedigd Nederland bijkans een fransch wingewest gemaakt, en reeds vroeger hadden de zeeoorlogen met Engeland ja tot menige victorie, maar ook tot menige smadelijke nederlaag geleid. De fiere Republiek had herhaaldelijk het fransche en het engelsche Kabinet naar de oogen gezien, of in het buitenland om hulp gebedeld.

Op deze nationale ontaarding zinspeelde de luimige griffier der Staten van Zeeland, Michiel Michielszoon, toen hij zijne *Burlesque Notulen* te boek stelde; eene persifflage van langen adem, die slechts in handschrift bekend zou worden. In de Statenkamer te Middelburg bevond zich destijds een schoorsteenstuk, waarop Prins Willem I was afgebeeld met het wapen van Zeeland vóór zich, dit laatste tusschen een meerman en een meermin als schildhouders, terwijl de tapijten langs de wanden de overwinningen der Zeeuwen ter zee voorstelden. Bij gelegenheid nu dat deze vergaderzaal op-

nieuw geschilderd en behangen werd, hield de snaaksche griffier daarvan officieel aanteekening in de registers. Maar thuisgekomen verwisselde hij fluks de ambtelijke toga voor de huisjas, den kanselarijstijl voor zijn eigen „burlesquen" stijl, en schreef:

Dit zal ook onze republyk
Weer kosten menig zeeuwsche daalder;
Doch 't oude spreekwoord heeft gelyk,
Dat zegt: hoe kaalder hoe rojaalder!
Voor 't schoorsteen staat de Waterleeuw,
Die schynt verwytende te vragen:
Waarom doet gy, hervormde Zeeuw,
My 't hoofd nog uit de golven dragen?
Ik duikel, en verschuil myn hoofd
Om niet te zien op zulke Zeeuwen
Die, wijl haar vrijheid werdt ontroofd,
Verbasterd zitten zonder schreeuwen.
Slaat maar uw oogen op 't tapijt,
Ziet hoe myn oude Zeeuwsche knechten
Zelfs in een onegalen strijd
Met dempers van haar vrijheid vechten.
Zoo gy, myn Zeeuwen, niet en denkt
De vryheid, door uw vaders leven
Zoo duur gekocht, gansch ongekrenkt
Aan uw posteriteit te geven,
Zoo is aan u myn kort gebed
Dat gy, verdoemde slaafsche knapen,
Den leeuw van voor deez' schoorsteen zet,
En plaatst een ezel in uw wapen.

Doch de leeuw zou niettemin als conventioneel wapendier beklijven; behalve op gedenkpenningen en wapenschilden ook op de gewone, voor het dagelijksch verkeer bestemde munten. Reeds lang voordat de verschillende stedelijke vennootschappen van handel en navigatie waren saamgesmolten tot één groote, hadden de oostinjevaarders grove winsten behaald. De reeders in de voornaamste hollandsche en zeeuwsche steden werden door de profijtelijke uitkomsten als om strijd „opgewakkerd"; reeds in het jaar 1597, vijf jaren vóór de oprichting der O. I. Comp., rekende men dat er wel tachtig schepen waren uitgereed, zoo naar Oost- als West-Indië. Vooruitstrevende kooplieden oordeelden het raadzaam om, behalve de koopmanschappen voor den ruilhandel, ook het algemeene ruilmiddel, het geld, onder de cargasoenen op te nemen. Deswegen hadden de vier schepen, welke ten jare 1601 uit Zeeland naar Oost-Indië voeren, een vracht van 450,000 gulden specie aan boord, tot inkoop van specerijen en andere tropische producten.

Maar de rekening bleek verkeerd opgemaakt. De inlanders wilden wel geld, maar geen hollandsch geld. Portugal en Spanje hadden in den O. I. Archipel de oudste brieven, hun munt was den „Ooster-Indiaan" bekend, daarmee werd gerekend en genegotieerd. Inzonderheid met de reaal, in Spanje de kleinste zilvermunt en destijds het zestiende gedeelte van een z.g. spaansche mat, *real de ocho* of stuk van achten. „Het heugt mij nog", zegt een hollandsch kroniekschrijver uit de eerste helft der 19de eeuw, „dat dit woord te Amsterdam in gebruik was. en dat een mastelein brood een reaal kostte". Zulk geld konden de hollandsche kooplieden zich echter kwalijk verschaffen, tenzij dan met het geven van een hoog opgeld, dewijl de koning van Spanje de havens van zijn rijk voor zijne oproerige nederlandsche onderdanen gesloten hield. Daarom verkregen zij van de Staten van Holland vergunning om aan de Munt te Dordrecht stukken van achten en onderdeelen daarvan te laten aanmaken, op voorwaarde dat die specie alleen in Indië zou worden uitgegeven. De afbeeldingen van een dozijn dier oude indische geldstukken zijn bij v. Loon, ook bij Netscher en v. d. Chijs in den tekst gevoegd. Zij vertoonden op de voorzijde het gekroonde wapenschild van Holland (een klimmende leeuw) en op de keerzijde het wapen der stad wier maatschappij ze had doen aanmunten. B.v. die van de Maatschappij van Verre te Amsterdam het schild met de drie kruisen, vastgehouden door twee leeuwen, en met het randschrift: *Insignia Hollandiae et civitatis Amstelredamensis* (wapenschild van Holland en de stad Amsterdam).

Dat schild zou sedert den inboorling van Java en de Molukken al even gemeenzaam worden als den drinkebroêrs in Europa, waar het als uithangbord voor zoo menige herberg kwam te bungelen. Aldus voor die eene waar de britsche satiricus Swift eens in 't gelag kwam en, door de stuursche waardin onheusch bejegend wordende, op het vensterraam deze twee, tot haren echtgenoot gerichte regels schreef:

> Op 't uithangbord prijken drie kruisen alhier
> Hang je wijf er nu bij, dan heb je er vier.

Deze te Dordrecht (later, voor de zeeuwsche compagnie, ook te Middelburg), aangemunte reaal is thans naar het penningkabinet verbannen, maar was eenmaal de finantieele eenheid in Indië. Bij plakaat van 1656 stelden bewindhebbers der O.-I. Compagnie den koers vast der in Indië gangbaar verklaarde muntspeciën: rijks-

daalders, spaansche matten, brabantsche kruisdaalders, leeuwendaalders, enz., maar de reaal van achtenveertig stuivers werd tot standaardpenning in den dagelijkschen geldsomloop verklaard. En nog lang nadat zij daaruit was verdwenen, werd er als denkbeeldige munt bij gerekend. Nog heden spreekt de inlander van *pasmat* (spaansche mat) of, waar hij den geldwisselaar bedoelt, van *toekang real;* eene vasthoudendheid in het spraakgebruik, die ook in Nederland wel eens hare wedergade vond ten opzichte van handelsmerken. Getuige het monogram V.O.C. op de koffiebaaltjes, welke somtijds als winkel-embleem bij grossiers en kruideniers uithangen. „Al is". schreef Van Lennep, „de Compagnie reeds bijna een eeuw dood, toch moet zij den kruidenier nog altijd zijn koffie leveren."

Het was in Nederland niet zeldzaam de reaal althans in effigie te aanschouwen. Gevelsteenen met de afbeelding der munt vond men destijds in den voormuur van een of ander huis gemetseld, 'twelk dan aan zoodanige voorstelling zijn naam ontleende. In 1567 woonde Lysbet, de weduwe van den korenkooper Pieter Meeuwszoon, *In den zilveren Reael.* De amsterdamsche koopman Laurens Jacobsz had zijn domicilie op 't Water (het tegenwoordige Damrak) *In den Gouden Reael,* en aan dat huis ontleende zijn zoon, de derde gouverneur-generaal van Nederl.-Indië, nl. Laurens Reaal, zijn naam.

Van zelf dat voor den verzenflikkenden Valentyn de verleiding te sterk was om niet op dat woord te zinspelen, toen hij de deugden van dezen landvoogd in den breede uitmat en zijn „eerdicht" besloot met de vraag:

— waar vond men oit Reaalen,
Die met het hoogste alloy by deze kouden haalen?

Dat dit on-nederlandsche muntstuk, voornamelijk te Amsterdam, meermalen tot uithangteeken diende, hield gewis verband met het feit, dat een geldstuk in 't algemeen voor winkel of nering een bekend embleem was. Hetzij dan met of zonder eenig toepasselijk bijschrift; gelijk b.v. dat te Parijs, waar de een onder de afbeelding van een goudstuk de gansch niet oneigenlijke woorden schreef: *Le grand passepartout.* De ander deze waarschuwing: *Crédit est mort; les mauvais payeurs l'ont tué.*

Gouden muntspeciën schijnen in Indië niet in omloop te zijn geweest tot op het jaar 1673, toen de japansche gouden kobang tegen negen rijksdaalders werd gangbaar verklaard. Het slaan van gouden munt voor Compagnies-rekening te Batavia was een

gevolg van het contract van 1743 met den soesoehoenan, waarbij de inlandsche keizer zijn muntrecht aan de Compagnie afstond. Het volgend jaar werden dan ook javasche gouden dukaten ($2^1/_2$ rd.) geslagen. Eerst veel later werd er te Soerabaja eene Munt opgericht. Voor zilvermunt bleef men zich behelpen met de geïmporteerde leeuwen- en kruisdaalders, realen, dukatons, en hunne onderdeelen. In 1645, onder den gouv. generaal Cornelis v. d. Lijn, werden nieuwe zilveren en koperen munten geslagen, volgens v. Rhede v. d. Kloot „te Batavia", hoewel v. Loon enkel zegt dat ze gemunt werden „ten gebruyke van de O. I. Maatschappy te Batavia". Daaronder bevonden zich drie zilveren, nl. van 48, van 24 èn van 12 stuivers; zij droegen het monogram der Comp., de dooreengestrengelde letters V. O. C. en aan de keerzijde het bataviasche wapen: het zwaard met den lauwerkrans. Voorts als randschrift: *Batavia, anno 1645.*

Dit omkranst rapier had zoo goed zijne symbolische beteekenis als b. v. de Pallasfiguur op de oude guldens en drieguldens in het vaderland. Voor eene kolonie „met den swaarde geconquesteerd" mocht het een gepast zinnebeeld heeten, en er waren hier geene attributen welke tot een meeningsverschil konden leiden gelijk met dien hollandschen driegulden het geval was. De resolutie der Staten van Holland van het jaar 1680 bepaalde omtrent dezen laatste „dat de Pallas zal blijven voeren de speer met den (vrijheids) hoed daarboven op en het inschrift: *hanc tuemur*: „deze (de vrijheid) beschermen wij", en dat aan de andere zijde zal staan een kolom waarboven een boek, en dat Pallas zal worden gefigureerd de hand houdende of steunende op voorschreven boek met de inscriptie: *hac nitimur* (op deze — de godsdienst — steunen wij).

Nu was er omstreeks dien tijd een poëtaster, dien 't prikkelde te weten *welk* boek Heeren Staten aan de strijdbare godin eigenlijk tot attribuut hadden gegeven. Een boek zonder opschrift! — hier stond het wijde veld der hypothese open.

In een vers van negen coupletten gaf hij aan zijn twijfel ten dezen lucht. Wilde men 't beweren der theologen over dat gesloten boek gelooven, dan was 't buiten twijfel de bijbel der Dordtsche Synode. Maar de rechtsgeleerden zouden met evenveel stelligheid verklaren, dat hier een recueil van 's lands wetten bedoeld was. Evenwel, was 't de bijbel, was 't de wet, in een vrij land als Holland ware dat boek gewis opengelaten, voor een ieder ter inzage, zoo er niet een geldige reden ware geweest om het dicht te houden.

> Maar indien men iets moet sluiten,
> 't Zijn: Besluiten van den Staat,"
> Wier geheim, staat dat naar buiten,
> Zelden heil baart, meestal kwaad.
> Daarom schijnt hij 't best te raden,
> Die om deeze reden raadt
> Dat in deez' gesloten bladen
> Het geheim staat van den Staat —

Echter, nog een andere oplossing was mogelijk.

Niet op den bijbel en niet op 's lands wetboek liet de wijze Minerva de hand rusten, maar (geloofde een derde) op een belastingkohier. Immers, geld is de zenuw van alle menschelijke zaken, geld de zuil waarop de Staat rust. Kon men dat boek eens openslaan, geen bladzijde zou men vinden die niet het geld betrof. Zonder dien *nervus rerum* zou 's lands vrijheid gewis te loor, en de Staat bankroet gaan; de beschreven vaderen en de godin Pallas wisten dat ook wel.

> Daarom mag men zonder vreezen
> Nu wel vast staan op dit punt:
> Dat het moet een Geld-Boek wezen,
> Want het is op geld gemunt.

Had de onbekende dichter van dit poeem ginds in de tropen zijn geestverwant gehad, allicht had deze ook in den beeldenaar van de indische muntspecie, in het zwaard met den lauwerkrans de stof gevonden voor een lief vers.

Daarbij had hij dan kunnen gewagen van het gevaar dat het zwaard der Comp. eens aan scherpte mocht verliezen door 't namaken, door de onzuivere stempels van chineesche geldsnoeiers en valsche munters. Ook de lauwerkrans mocht op die wijze eens veranderen in een doornenkrans, en waar bleef dan de symboliek? De indische regeering oordeelde het ras noodig een keur tegen zulke „morsseryen" uit te vaardigen; het *N. I. Plakaatboek* behelst daarover:

„Niemand sal eenige goude en silvere gangbare munten mogen nabootsen, vervalschen, snoeyen, schroeyen, snyden of dezelve wasschen met sterk water, of in eenigerley manieren verligten, op straffe des doods; zullende dengeenen die iemand zal weten aan te wijzen schuldig aan voorsz. misdrijf, genieten een premie van tweehondert rijksd. en zijn naam daarboven zoveel doenlijk werden gesecreteert".

Wat het koper betrof, waarvan in hetzelfde jaar 1645 mede een nieuw muntstuk was vervaardigd, de geringe waarde van dit metaal maakte het gevaar voor namaak zooveel twijfelachtiger. Die nieuwe

munt had de waarde van een halven stuiver, en denzelfden beeldenaar als de zilvèren; aan het zwaard was echter geen krans gehecht. Er kwam zelfs een tijd (de tweede helft der 18de eeuw) waarin het koper als betaalmiddel de hoofdrol speelde. Verschillende proeven tot eene verbeterde koper-circulatie waren door de regeering genomen en elke proef had de verscheidenheid van pasmunt, in en om Java, doen toenemen. De soesoehoenan sloeg zijne eigen munt, evenals de sultan van Bantam; de vorsten van Cheribon en Madura waren niet minder naijverig op dit privilege. Daarbij voegden zich in het verkeer de japansche, chineesche en tongkinsche *kepengs*, 't meest nog de palembangsche en balische looden pitjes, waarmee de expeditie-kommandanten, die Balambangan veroverden, Java's Oosthoek overstroomd vonden.

Sedert bracht de onderwerping van sommige vorsten, of de traktaten met anderen hierin wel eenige verandering ten goede; langzamerhand wist men de intrekking van deze inlandsche kleine munten en de invoering van Compagnies duiten door te drijven. In 1726 had de Comp. de eerste kopermunt voor Indië doen slaan en derwaarts gezonden, later werden ook duiten te Batavia geslagen. In 1769 trad de slotmaatregel in werking, waarbij alle aanvoer van vreemde kepengs en pitjes over geheel Java en Madoera op straffe van confiscatie verboden werd. Sedert werd uit Batavia voor eene waarde van niet minder dan zeven ton aan duiten alleen naar het gouvernement van Java's N. Oostkust gezonden en deze waren binnen twee jaren tijds in de wandeling gebracht, tegelijk met een bedrag van twee ton uit Nederland aangevoerd.

„Gouden en zilveren munten waren in die tijden op Java schaars" — schrijft mr. de Jonge in zijn „*Opkomst*". De gouden dukaten verdwenen, telkens als zij in omloop werden gebragt, in de schatkist van den Soesoehoenan en den Sultan, of in de smeltkroes der Chinezen; terwijl diezelfde Chinezen jaarlijks minstens voor eene gelijke waarde aan zilver naar hun land uitvoerden als de Hooge Regering bij magte was in circulatie te brengen. Zilveren pasmunt bestond er nu op Java niet meer, en de aanvoer er van werd te Batavia verboden. Voor den gemeenen man en voor den binnenlandschen handel was de in goeden voorraad aanwezige koperen duit het groote, gemakkelijke middel waarmede alle verpligtingen, ook die der pachters, konden worden gekweten. In de Vorstenlanden zoowel als in 's Compagnies landen vervulde de Java-duit voortaan een rol in de huishouding van den inlander,

en werd hij een schakel te meer in den band, die de verschillende volken van Java's gebied onderling vereenigde."

De duiten der O. I. Comp. (in Nederland aangemunt) hadden verschillende muntteekens; van de provincie Holland eene vijfbladige bloem, van Utrecht het provinciaal of stedelijk wapenschild, van Gelderland een korenaar, een boom of een vos, van West-Friesland een schuit met staanden mast, van Zeeland een kasteel. De gewone zeeuwsche duit droeg het wapen der provincie; daarvan waren enkele spotduiten in omloop tengevolge van zekere financieele schikkingen, in 1754 tusschen de Staten van Zeeland en die van Holland getroffen, maar die in de eerste provincie niet algemeen goedgekeurd werden. Een der ontevredenen was de muntmeester Martinus Holtzhey, en deze, om te kennen te geven dat de Heeren van Zeeland naar zijn oordeel dwaas hadden gehandeld, liet op sommige duitenstempels zetten, instede van het financieele devies *Luctor et emergo* (Ik worstel en blijf boven): *Luctor et ementor* (Ik worstel en raak mijn verstand kwijt).

Deze spotduiten waren niet zoo zeldzaam als b.v. de vermaarde Pruisische spotrijksdaalder, volgens de overlevering geslagen kort nadat Frederik de Groote Silezië had veroverd. De woorden *Ein Reichsthaler* werden in het omschrift aldus afgebroken: „Ein Reich stahl er". Dit stuk is zoo zeldzaam, zegt ter Gouw, dat geen verzamelaar er nog ooit een exemplaar van heeft kunnen vinden.

De voorliefde om de heugenis aan gedenkwaardige personen en gebeurtenissen te bewaren in „de metaale boekstaaven onzes Lands", gelijk v. Loon het uitdrukt, plantte zich uit het moederland naar de kolonie over.

De handelsvoorspoed der Oostindische Compagnie en de gepatenteerde zeerooverij der Westindische hadden fortuinen in de republiek gebracht. „Het Land" — aldus genoemde schrijver — „door deze vreemde en ver gehaalde koopmanschappen opgevuld, was als de winkel van gansch Europa, werwaart alle gelden, door 't inkoopen deezer goederen, toevloeiden. Dus bloeide de Staat ten tyde des Bestands, en genoot de vruchten als van eenen gevestigden Vreede. Dan, dewijl uit den overvloed weelde, uit de weelde rust, en uit de rust temet zorgeloosheyd voortkomt, die het verderf op de hielen volgt, hebben de Vereenigde Gewesten een legpenning doen munten, om hunne ingezetenen tegen die gevaren te behoeden."

De eene zijde van dien penning vertoonde een nederlandsch burger, die tusschen afgelegde wapenen op een gescheurden trommel zich te ruste legde, met het omschrift; *Quiesco Senatus consulto.* (Ik rust op raadsbesluit). Op de andere zijde kwam Mercurius dien ingedommelden burger bij 't oor trekken, met de aan Cato toegeschreven woorden: *Plus vigila* (Waak meerder).

Waarlijk een singulier preventief tegen volksverbastering, en tevens eene naïeve wijze om het nationaal geweten te treffen!

De stichting van Batavia ten jare 1619 had den overzeeschen handel een vast steunpunt gegeven, een bolwerk tevens tegen een binnenlandschen en een buitenlandschen vijand. Inzonderheid het chineesche element had bijgedragen tot de spoedige opkomst der stad, en wederkeerig waren de Chineezen erkentelijk voor de bescherming en handelsvrijheid, die zij onder het nederlandsch bestuur genoten. Wellicht was het deugdelijke erkentelijkheid, wellicht slechts eene *captatio benevolentiae,* die hen dreef den hollandschen „generaal" een veer op den hoed te steken en hem een stoffelijk bewijs van hulde aan te bieden. Coen was gestorven tijdens het beleg der stad door Mataram's *grande armée,* maar Jacques Specx (met voorbijgang van den door Coen aangewezen raad van Indië Pieter Vlak) was hem opgevolgd en dezen boden zij bij zijn vertrek naar 't vaderland een gouden gedenkpenning aan (thans nog aanwezig in Teyler's verzameling te Haarlem). De eene kant daarvan vertoonde den plattegrond van Batavia, de andere in chineesche karakters het opschrift:

„De warme zon deelt haar licht van boven tot beneden toe; alzoo laat eene loffelijke regeering haren beroemden naam na tot in 't vierhonderdste lid van haar geslacht."

Daaronder bevond zich nog eene latijnsche inscriptie, houdende opdracht der chineesche burgers „aan den voortreffelijken held Jacob Speks, onzen eerwaardigen beschermer."

Zooveel eers zou niet eens bewezen worden aan een van 's mans opvolgers, Joan van Hoorn, hoewel die voor een zooveel grooter Chinezenvriend dan Specx te boek stond. Maar Van Hoorn nam naar 't vaderland een vermogen mee, dat op tien millioen geschat werd – wat was, daarbij vergeleken, de zwaarste gouden penning en het wijdluftigste opschrift! Volgens de begrippen dier dagen had hij wijs gedaan met „solid pudding against empty praise" te nemen.

Schenkingen van gouden penningen aan hooggeplaatste dienaren

der Compagnie, aan scheepsbevelhebbers die zich onderscheiden hadden, gouverneurs, kommandeurs van retourvloten, inzonderheid aan teruggekeerde gouverneurs-generaal, waren reeds vroeg in zwang. Gerard Reynst, Laurens Reaal, Jan Pietersz. Coen, Pieter de Carpentier, ontvingen allen gouden medailles aan kettingen van hetzelfde metaal; geen holle of dunne schijven gelijk een hedendaagsch goudsmid die zou afleveren, maar wichtige, massieve stukken, somtijds ter waarde van tweeduizend gulden.

Gaarne stelt men zich voor dat de beschaafde en letterlievende Reaal, hoofdzakelijk door de gunst van Oldenbarnevelt op zijn 33ste jaar gouverneur-generaal geworden, dien gouden eerepenning zal gedragen hebben op 't feest in het „saligh Roemers huys", waar men ten jare 1620 zijn behouden thuiskomst uit Indië vierde. Alberdingk Thijm heeft in zijne *Portretten van Vondel* eene aanschouwelijke voorstelling van die bijeenkomst gegeven. „In zijn ridderlijk gewaad", zoo voert hij de figuur van den afgetreden landvoogd op, „fluweelen lijfrok waar de goudlakensche mouwen van zijn onderkleed fraai bij afstaken, met zijn krijgsdegen en dikke gouden keten trok hij al aanstonds de aandacht te midden der gasten, ook zoo zijn bruine tint, donker oog en raafzwarte knevel hem niet genoeg onderscheiden hadden."

De schrijver schikt hier in de rij der tafelgasten nog zekere Swaentgen, eene bevallige amsterdamsche juffer, welke van hare kindsheid af eene meer dan gewone vriendschap had gekoesterd voor „Eelhart" (gelijk Hooft in zijne gedichten gewoon was Reaal te noemen) en dat gevoel voor den *ami d'enfance* getrouw bewaard had nu deze, na tien jaren afzijns, in 't vaderland was teruggekeerd. Voorts plaatst hij, achter de dischgenooten, een kleurling door Reaal van Batavia meegebracht, handig voorsnijder en wijnkoeler, door den gast voor dit feest aan de Roemers afgestaan. Deze gebronsde schenker ontvangt, naar luid des verhaals, van den grijzen gastheer Roemer Visscher den last om den feestbeker op zilveren voet te vullen en dien aan drossaard Hooft te brengen.

„Heer Drost", zeide de grijsaard, „mag ik uw Liefde wel vragen, de gezondheid in te stellen van den generaal, onzen hoogen en waarden gast?"

Ook dr. Samuel Coster, de stichter van die „Academie" waaruit later de amsterdamsche schouwburg zou voortkomen, is hier aanwezig en heeft met zich gebracht drie Kamerspelers, welke als allegorische personages een dialoog aanvangen over de aanleiding

tot het feest: Reaal's terugkeer en ontvangst in den Haag. Voorts ziet men er Vondel, die meer dan een „eerdicht", den jongen lettervriend wijdde, die hier zijne beroemde strofen op den dood van Oldenbarnevelt voordraagt.

Een vriendschappelijke demonstratie als hier door Alberdingk Thijm geschetst mocht geacht worden eenigermate op te wegen tegen den onwil, waarmede Heeren Zeventienen dezen landvoogd beschouwden ter zake van zijn indisch regeeringsbeleid. (Het belichaamd monopolie, in den persoon van Coen, zijn opvolger, was hun gewis liever). En dat zij hem nochtans dien gouden penning met ketting schonken pleit voor de meening, dat dit destijds eene gebruikelijke „vereeringhe" was. Ware Pieter Both niet op de terugreis verdronken hij zou wel eveneens met „eeremetaal" omhangen zijn geworden; en Jacques Specx, behalve dat hij *zijn* penning reeds van de bataviasche Chineezen had, was nooit officieel als landvoogd erkend of bevestigd. Aan hem won men een penningske uit.

Ook aan Cornelis v. d. Lijn hadden de Chineezen bij zijn vertrek eene „gentillesse" geschonken, geen medaille, maar een juweel; en een tweede had hij van een portugeeschen gezant uit Goa ontvangen. Wellicht oordeelden daarom bewindhebbers een gouden keten om deze schouders „des guten zu viel". Joan v. Hoorn daarentegen bekwam bij zijn terugkeer in 't vaderland keten en penning, ofschoon Heeren Majores wel weten konden dat hij gouds genoeg, en zijn penningske reeds binnen had.

Somtijds hadden zulke eereblijken de zwaarte van een pond goud. Aldus die eene, welke men liet maken voor Johan de Hertog, opperhoofd te Japara, welke zich op dien post zoozeer ten voordeele van de Comp. gekweten had, dat er uit het vaderland order werd gezonden hem in rang te verhoogen. Doch, verhaalt de kroniekschrijver, „hetzy uyt nyt, hetzy uyt andere oorzaake, immers de Algemeene Opperbevelhebber en Raaden van Indië, gebelgd over 's Mans aanwassende grootheyd, sloegen die bevelen in den wind, wilden hem te Batavia wedergekeerd nauwelijks aanzien en hadden vermaak in zyne verhooging te dwarsboomen".

Het ging toen den kant uit, dien men verlangde. De Hertog vroeg zijne „verlossing" en keerde als kommandeur der retourvloot, bovendien met twee rijkgeladen fransche schepen die hij onderweg had buitgemaakt, naar 't vaderland. Kort voor de aankomst aldaar kwam hij echter te overlijden, en ook zijn vrouw;

waarop bewindhebbers besloten het gefatsoeneerd en gegraveerd pond goud, dat voor den zoon bestemd was geweest, aan den vader te Rotterdam te zenden.

Hetzelfde beginsel bleef men in later tijd getrouw. Na het beleg van Ternate b.v. en de gelukkige verdediging van het eiland tegen de Engelschen schonk de Raad der Aziatische Bezittingen een zilveren gedenkpenning aan de officieren, die zich bij die gelegenheid het meest verdienstelijk hadden gemaakt. Deze penning droeg op de eene zijde het opschrift: *Ternaten*. „Door geweld, list en honger geperst, verlost 4 Aug. 1797"; op de andere zijde: „De Raad der Aziat. Bezittingen en Etablissementen van de Bat. Rep. aan Johann Godfried Budach, Gouverneur en Directeur, Ternaten tegens de Britten en Mooren kloekmoedig verdedigd hebbende, tot eene erkentenis". Doch voor Budach zelf kwam die erkentenis te laat. De Raad had voor hem die medaille met ketting in goud laten vervaardigen en beslist dat ze hem in 't openbaar op de meest eervolle wijze omgehangen zou worden, had hem tevens benoemd tot extraordinair raad van Indië, maar noch het goud noch de eer zouden hem bereiken. Herhaaldelijk en dringend had hij zijne verlossing verzocht, meest wegens den toestand waarin zijn „door vele ontberingen afgesslooft ligchaam" verkeerde; en toen hem eindelijk een vervanger was gezonden, was zijn einde ook nabij. Hij stierf nog voor dat de medaille uit Nederland verzonden was. Waarop de Raad gelastte dat hun geschenk aan de weduwe of naaste erfgenamen overhandigd zou worden, met nog zeshonderd gulden voor de waarde van den gouden keten, dien men bij de medaille had willen voegen.

De Heeren hadden in vroeger tijd wel eens meer aan zoo'n keten ten koste gelegd. B. v. aan dien van den admiraal Steven v. d. Hagen, welke een waarde had van tweeduizend Carolusguldens. Maar, als altijd goed koopman blijvende, bepaalde de Comp. dat dit goud hem zou aangerekend worden als vereffening van de pretenties, welke hij nog ten haren laste beweerde te hebben. Het was eene vereering *à double usage*. De admiraal had in de vergadering van Zeventienen zijn journalen overgelegd van de reizen, en ook van de „victoriën en de exploicten die hy gedurende dien tyd geluckelyk heeft beleyt, als oock zyne schriftelycke remonstrantiën", enz., alles strekkende om door de Comp. met eene vereering begiftigd te worden. Maar deze oordeelde dat hij luidens de bepalingen zijner verbintenis „over het voornoemde

exploiet voor Malacca ofte eenige andere diergelycke vrome feyten niets en can pretendeeren", en die medaille met keten gaven ze hem „uyt een pure liberaliteyt." Voorts om zijne beweerde vorderingen uit de wereld te helpen.

Dan was er nog eene kwestie tusschen hem en Frederik Houtman: beiden wilden ze te boek staan als „conquesteur van het casteel en de landen van Amboina". Bewindhebbers wezen dit verschil uit ten voordeele van v. d. Hagen. Zij bepaalden dat „de caerte met het pourtraict van Frederick de Houtman, in de groote zale te Amsterdam hangende, soude worden weggedaen ende aan hem (v. d. Hagen) gepermitteert dat hij tot costen van de Comp. sal laten maecken een gelycke caerte van den Lande van Amboyna, in dewelcke hij sal vermogen te stellen sijn pourtraict met een inscriptie, als synde geweest den conquesteur ende eerste gouverneur van Amboyna." (Volgens aanteekening van den advokaat der Comp. mr. Pieter van Dam schijnt v. d. Hagen van dit hem toegekend prioriteitsrecht geen gebruik te hebben gemaakt; de oude kaart van Ambon met het portret van Houtman was omstreeks het jaar 1700 nog te zien).

Overigens, *à tout seigneur tout honneur*! En de landkaarten moesten destijds de geschiedenis helpen uitmaken.

(*Slot volgt*).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

T. J. Bezemer: Door Nederlandsch Oost-Indië. Schetsen van land en volk. Met een Inleiding van **J. F. Niermeyer**, en ongeveer 300 illustraties en kaarten. [*Aflevering I*]. Groningen, J. B. Wolters. 1906. gr. 8°.

J. I. de Rochemont: Pieter van Raey en Jan Pieterszoon Coen. (Overgedrukt uit de „Locomotief"). Semarang-Soerabaia, G. C. T. van Dorp & Co. 1905. 8°.

Mr. F. C. Hekmeijer: De voorschriften omtrent de Burgerlijke Rechtspleging voor de Residentie-gerechten op Java en Madoera. Proeve van eene toelichting en kritiek. 's-Gravenhage, Boekh. v.h. Gebrs. Belinfante. 1905. gr. 8°.

Mr. H. A. Lorentz: Eenige maanden onder de Papoea's. Leiden, voorheen E. J. Brill. 1905. 8°. Met platen en kaart.

P. und Fr. Sarasin: Reisen in Celebes ausgeführt in den Jahren 1893—1896 und 1902—1903. Mit 240 Abbildungen im Text, 12 Tafeln in Heliogravüre und Farbendruck, und 11 Karten Wiesbaden, C. W. Kreidel. 1905. 2 Bde. 8°.

Inventaris van voorwerpen afkomstig van de Gajō-, Alas- en Bataklanden verzameld door Luit.-Kol. G. C. E. van Daalen (1901—1904) tentoongesteld in het Museum van het Bat. Gen. v. K. en W. van 5—12 Febr. 1905. Batavia, G. Kolff & Co. 1905. 8°.

[**Soerå di Poerå**]: De Javaan in de desâ (Sĕrat pandjrah ing poespitå). Javaansche samenspraken, behelzende de zeden en gewoonten van den kleinen man. (Bijdrage tot de kennis van taal, land en volk). Voorzien van tal van aanteekeningen, door **C. F. H. Dumont**. Weltevreden, Visser & Co. 1905.

W. C. Muller: Systematisch Register op het Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap (Jaargang 1876 tot en met 1904). Leiden, voorheen E. J. Brill. 1905. gr. 8°. [Bladz. 71—156 behandelen de Ned. Koloniën].

G. Roessingh van Iterson: Waar vele millioenen reeds gebleven zijn en waar vele millioenen nog zullen blijven. De triomf van onwil en onverschilligheid. Den Haag, J. B. Harmeijer. 1905. 8°.

H. van Cappelle: Au travers des forêts vierges de la Guyane Hollandaise. Contenant 1 carte, 20 planches et 60 gravures insérées dans le texte. Baarn, Imprimerie Hollandia — Paris, Ch. Béranger. 1905. roy. in - 8°.

Verslag omtrent den dienst der **Postspaarbank** in Nederlandsch-Indië over het jaar 1904. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. gr. 8°.

Th. F. van Vloten: De nieuwe Suikerbelasting. [Aan Z. E. den Min. v. Kol., aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, enz.]. Amsterdam, 14 October 1905. 8°.

Koloniaal Verslag 1905. Nederlandsch-Indië. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard. 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij (1905). 8°.

Billiton-Maatschappij. Verslag over het Boekjaar 1904/05. ('s-Gravenhage, De Swart en Zoon). 1905. 8°.

Dr. I. Groneman: Een weder-oplevende kunst [het smeden van pamorkrissen op Java]. (Overgedrukt uit „Het Daghet", een blad voor kunst en leven, Aug. 1905). Bandoeng, G. KOLFF & Co. 1905. 8°.

De groote Cultures der Wereld. Geschiedenis, teelt, voeding nuttige toepassing, onder leiding en met een voorwoord van Mr. J. E. VAN SOMEREN BRAND. *Aflevering 2—7.* Amsterdam, Uitgevers-Mij. „Elsevier" 1905. 4°. Met platen. [*Deze afleveringen bevatten o. m.* **Rijst; Cacao; Thee; Tabak.**]

Zevende **Jaarverslag** der **Babat-Djombang Stoomtram-Maatschappij**, gevestigd te 's-Gravenhage 1904. 's Gravenhage, voorh. Gebr. GUINTA D'ALBANI (1905). 8°.

Geneeskundig Rapport betreffende de excursie naar de **Gajō en Alaslanden** onder den luitenant-kolonel G. C. E. VAN DAALEN. Met platen. Officieele bijdragen van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië. Batavia, G. KOLFF & Co. 1905. 8°. [Indisch Militair Tijdschrift. Extra-bijlage No. 15].

E. Pierrot: Culture pratique et rationnelle du Caféier et préparation du grain pour la vente. Paris, A. CHALLAMEL. 1906. gr. in-8°. Avec illustrations.

Dr. P. Kohlstock's Ratgeber für die Tropen. 11. Auflage, neubearbeitet von Oberstabsarzt **Dr. Mankiewitz.** Göttingen und Leipzig, H. PETERS Verlag. 1905. 8° [1]).

Prof. Dr. Oskar Schneider: Muschelgeld-Studien. Nach dem hinterlassenen Manuskript bearbeitet von **C. Ribbe.** Herausgegeben vom Verein für Erdkunde zu Dresden. Dresden, E. ENGELMANN's Nachfg. 1905. 4°. Mit Tafeln und Illustrationen.

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 29. Afl. 3. September 1905.* Voorwoord door [den nieuwen Redacteur] J. VAN AALST. — Desabezoek, door .... — Nota omtrent de in 1905 te houden volkstelling in verband met de opname der heerendienstplichtigen, door J. VAN AALST. — Een overzichtstaat van verrichte heerendienst-dagdiensten, door A. VAN SLUYS. — De kampong Bandar Biara Panei in de afdeeling Padang Lawas, door R. C. VAN DER BOR. — De hoofden der afdeelingen (district-officers) in Britsch-Indië. — Iets over de te volgen politiek in de onafhankelijke Bataklanden, door G. L. J. D. KOK. Enz.

De XXe Eeuw. Maandschrift voor Letteren, Kunst, Wetenschap en Politiek. *11e jaarg., 10e afl.* October 1905. Curaçao. Fragment van een reisverhaal, door Dr. HENDRIK P. N. MULLER.

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. *15e jaarg. No. 10. October 1905.* Op expeditie in Suriname, door G. VERSTEEG (vervolg). Met platen.

De Levende Natuur. *Deel X, 1905, afl. 6.* Eenige jaren bij de tabak in Deli (vervolg), door TAUREH.

Eigen Haard. *31e jaarg. 1905 No. 39.* Eene ziekeninrichting in Indië. De ziekenverpleging te Medan (Deli), door CARRY VAN BRUGGEN (met afb.),

Id. No. 40. De Lawa-Spoorweg [in Suriname], door H. VAN BREEN (met kaartje en afb.)

De Wereldkroniek. *No. 28. 7 October 1905.* Beschrijving van de Rijksornamenten in Boni (*vervolg en slot*) (met afbeeldingen).

Het Nederlandsche Zeewezen. *4e jaarg. 1 October 1905.* Voor en na de uitbarsting van Krakatau op den 27en Augustus 1883 (slot), door M. M. LOURENS Mz.

Id. 15 October 1905. Eene episode uit de 3e Boni-Expeditie, door M. C. KONING. Landingen te Patiro en Badjowa I. (Met foto's door J. R. J. DE RAADT).

Theosofisch Maandblad voor Nederlandsch-Indië. *5e jaarg. Afl. 2. 1 Augustus 1905.* Een Mohammedaansche Universiteit op Java [Soerakarta] door D. v. H[INLOOPEN] L[ABBERTON].

---

[1]) Zie de bespreking in *De Indische Mercuur*, 1905, No. 38, door Dr. C. L. v. D. BURG.

De Gids. *69e jaarg. October 1905.* Lombok onder het Nederlandsche bestuur, door J. C. VAN EERDE.

De Economist. *54e jaarg. October 1905.* Nederlandsche en Indische Financiën.

De Tijdspiegel. *62e jaarg. October 1905.* Uitvoerige bespreking van J. C. J. KEMPEES, de tocht van Overste VAN DAALEN door de Gajō- en Alaslanden, door H. B. en van: Mr. J. DE LOUTER: Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief Recht van Ned. Indië, door H. W. C. BORDEWIJK.

Weekblad voor Indië. *2e jaarg. 1905—06. No. 16.* De gebeurtenissen in Zuid-Celebes (met foto's).

Id. No. 17. Patiro-Patira, door M. VAN GEUNS. — De landing bij Patiro (met afb.). — De stranding van de „Hertog Hendrik (met foto's). – Luitenant F. POTHARST † (met portret). — Een bezoek bij de vorstin van Tanette (met portret). — De nieuw gebouwde Protestantsche kerk te Lawang (met afb).

Id. No. 18. De Zuid-Celebes-Expeditie. De landing bij Badjowé (met foto's). (*met vervolg in No. 19*).

Id. No. 19. De nieuwe Minister van Koloniën (Mr. D. FOCK), door M. VAN GEUNS (met portret). — Wat er alzoo te Makassar gebeurt (met foto's). — Luitenant J. J. DONNER † (met portret). — Speelwoede in het binnenland, door J. E. JASPER.

Id. No. 20. De Zuid-Celebes-Expeditie (vervolg, met foto's). In memoriam. J. P. A. A. VAN HOUTUM (met portret), — J. P. KOHN (met portret). — Indische boosdoeners. Mata-glap, door AUDITOR.

Orgaan der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. *1905—1906. 1e Aflevering.* Landingen en troepenvervoer over zee, door P J. SPRUYT.

Marineblad. Bijblad op de Verslagen der Marine-Vereeniging. *20e jaarg. 1905—06. 4e afl. 30 Sept. 1905.* Het afbrengen van Hr. Ms. „Hertog Hendrik" [van een der reven langs de Westkust van de Golf van Boni], door A. T. B. H. (met plaat).

Indisch Militair Tijdschrift. *36e jaarg. 1905, No. 9.* Wat leert ons de Zuid-Afrikaansche oorlog, door v. D. B. (vervolg). — Eenige beschouwingen naar aanleiding van het artikel „Geschut te velde voor het N. I. Veldleger" van A. J. GOOSZEN, door W. MUURLING. — De Chineesche krijgsmacht, door H. B. — Het zelflaadpistool „Parabellum" (BORCHHARDT-LUCHER), door W. ASBEEK BRUSSE (met plaat). „Sjoelbak", een spel voor mil. cantines en dagverblijven, door X. (met plaat).

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Dl. 84. 1905, No. 11—12.* Qualificatie van het strafbaar feit. Verhandeling van Mr. R. H. KLEYN. — De beslissing van den Landraad ten opzichte van de schuld van den beklaagde. Verhandeling van Mr. W. J. M. PLATE.

Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. *Deel XLV (1905) afl. 4.* Beknopt verslag van de werkzaamheden in het Geneeskundig Laboratorium gedurende het jaar 1904, door J. DE HAAN. — Rapport betreffende eene dienstreis naar het land Bolang van 12-15 Sept. 1904, door KIEWIET DE JONGE. — De verlichting van de indische scholen (met twee platen), door J. DE HAAN en Dr. G. GRIJNS. — Aanteekeningen over tropica-curven, door G. W. KIEWIET DE JONGE. — Bacteriologisch onderzoek van enkele gevallen van conjunctivitis, door J. DE HAAN. — Acariden als endoparasiten, door Id. — Bijdrage tot de kennis van de malleïne als diagnosticum voor kwaden droes, door L. J. HOOGKAMER en J. DE HAAN. — Piroplasmosen in Nederlandsch-Indië, door J. DE DOES. Enz.

Veeartsenijkundige Bladen voor Nederlandsch-Indië. *Deel 17 (1905). afl. 3.* Eenige mededeelingen over Surra, door Dr. G. A. VAN LIER. — Over het keuren van rijst en gaba, door Th. J. A. J. — Hooiwinning in Europa en in de Tropen, door W. R. TROMP DE HAAS. — Tuberculinisatie van het melkvee ter hoofdplaats Semarang, door C. A. PENNING. Enz.

Teysmannia. *17e jaarg. 1905, Afl. 8.* Ziekte-leer der planten, door J. VAN BREDA DE HAAN. — Klapper-cultuur in Ceylon, door H. J. WIGMAN. — Caoutchoucwinning en caoutchouchandel aan den Amazonestroom, door W. R.

Tromp de Haas. — Vergiftigde cassave door W. G. Boorsma. — Aard-Bacteries in betrekking tot den landbouw, door H. J. Wigman. — De 4e vruchtententoonstelling te Buitenzorg. door Id. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties.

Cultura. *17e jaargang, No. 206. October 1905.* De landbouw van Curaçao en zijne toekomst, door R. H. Rijkens (met platen). *Vervolg.*

De Cultuurgids. Landbouwkundig Tijdschrift. *7e jaarg. (1905—06), Afl. 3.* De proeftuinen van Pondok-Gedeh, door J. C. Valette. — Liberiazaad c. q. Plantjes uit Liberia, door d. B. — De natuurlijke groeiplaatsen van de Hevea soorten in Zuid-Amerika, door d. B. — Aanleg van koffie op steile terreinen met paggers van soeroh demong. — Diverse mededeelingen.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië. *Deel 71. Aug. — Sept. 1905.* Sabang, Penang en onze handelsbetrekkingen met Britsch-Indië, door J. H. Cohen Stuart. — Mest en bemesting, door C. J. Blume. — De voor den inlander waarde hebbende bij-producten van den Sawahbouw, door L. Th. M[ayer]. — De Resident van Batavia contra de eigenaren en beheerders van particuliere landerijen in deze residentie, door D. Mulder.— Enkele opmerkingen over bamboe-soorten en over de cultuur van bamboe in het boschdistrict Bagelen (res. Kedoe), door Dr. S. H. Koorders. — De rechtstreeksche geldelijke uitkomsten van de staats-exploitatie in de houtvesterijen, vergeleken met die, verkregen door tusschenkomst van aannemers in de boschdistricten, door A. E. J. Bruinsma. - Inenting van den bodem. — Java-koffie in Oostenrijk. — De nijverheid op Java. — Koloniale producten te Smyrna, door R. — Productenmarkt en wisselkoersen over Juli en Augustus 1905. — Uitvoerrecht op Coprah.

Archief voor de Java-suikerindustrie. *Bijblad No. 33. 14 Augustus 1905.* De onlusten in Sidhoardjo, door J. F. A. C. van Moll.

De Indische Mercuur. *28e jaarg. (1905),* **No. 38.** De Coffi-boom, vrugt, en deszelfs gebruyk, door v. G[orkum]. — Kratok-boonen in Engelsch-Indië, door G. — Rubber-industrie op Ceylon.

Id. No. 39. Koloniaal Museum te Haarlem. **Prijsvraag voor het jaar 1906.** Onderwerp: Graphische voorstellingen, met beredeneerde toelichtingen, betreffende het aandeel van Nederland en de Nederlandsche Koloniën aan den huidigen wereldhandel sedert 1870. — Eenige opmerkingen betreffende den aanleg van Caoutchouc-plantages, in het bijzonder met betrekking tot Nederlandsch Borneo, door C. Boehmer. — Eene studie over Deli-tabak, door Dr. D. J. Hissink. — Het hout als bouwmateriaal, door A. H. Berkhout.

Id. No. 40. Woeste Grondontginning, door W. G. Lebmbruggen, met Naschrift van v. G[orkom]. — De suikerindustrie op de Philippijnen en hare toekomst, door v. H. — Suikerbelasting in Nederlandsch-Indië.

Id. No. 41. Nog iets over koffie- schil en blad, door V. G[orkom], — Een rekest van belanghebbenden bij de suikercultuur op Java, inzake de nieuwe suikerbelasting. De Büttner'sche boonrooimachine (met teekeningen), door A. H. Berkhout.

Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid. *September 1905.* Daloewang papier [Rapport van Prof. van der Burg aan Z. E. den Min. van Waterstaat, Handel en Nijverheid, betreffende eene proefneming met deze papiersoort].

Het Koloniaal Weekblad. *5 October 1905. No. 30.* De toestanden op Banka, door B..... (*zie ook No. 31*). — De West-Indische Begrootingen.

Id. No. 31. De Indische Begrooting. — Een welbesteed leven. [Kolonel G. E. V. L. van Zuylen]. I. (met portret.)

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1905, No. 10.* Bilder aus der Batak-Mission auf Sumatra: An den Ufern des Tobasees. Aussichten „jenfeits der Grenze" in Tano Si Balungan.

Globus. *Bd. 88 (1905). Nr. 12.* Unsere gegenwärtige Kenntnis der Ethnographie von Celebes, von O. Richter (Schluss).

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 September—21 October 1905.

In de afgeloopen verslagperiode traden onder de cultuurwaarden voornamelijk de aandeelen Nederlandsche Handel Maatschappij op den voorgrond; eene hausse-partij, die geen middelen ontzag, trachtte de koers zooveel mogelijk op te zetten. Zoo konden genoemde aandeelen tot ca. 194 pCt. rijzen, doch toen werd het aantal winstnemers te groot en trad langzamerhand eene reactie in, welke evenwel naar omstandigheden gering bleef en waarbij de koers slechts tot 187½ pCt. terugliep. Ook voor aandeelen Vorstenlanden bestond in den aanvang veel animo, terwijl de Handelsvereeniging Amsterdam, die met hare obligatieleening groot succès had, hare aandeelen eveneens druk verhandeld zag. Van de gunstige stemming der markt maakte voorts de Koloniale Bank gebruik om een 4 pCt. obligatieleening te plaatsen, ter conversie der oudere leeningen. Onder de overige cultuurwaarden bleef de omzet gering.

Goudwaarden mochten zich in eene steeds stijgende belangstelling verheugen, welke onder aanvoering van de Redjang Lebong's tot eene rijzing over de geheele linie aanleiding gaf. Speciaal eerstgenoemde aandeelen hebben met hunne rijzing tot c. a. 600 pCt. vele hoofden op hol gebracht en men waagt het zelfs te voorspellen dat zij het tot 1000 pCt. zullen brengen. Onnoodig te zeggen dat dergelijke voorspellingen dikwerf faliekant uitloopen.

Ook petroleumaandeelen sluiten beter, dan zij aan het begin der verslagperiode openden. Speciaal voor aandeelen Koninklijke was de stemming een paar weken geleden flauw, op geruchten van verminderde capaciteit der bronnen en in het algemeen ongunstige persbeschouwingen. Later trad echter gelukkig reactie in op het bericht van het stijgen der olieprijzen in het Oosten en het daarmee meer op den achtergrond geraken van de vrees voor voortzetting van den petroleumoorlog tusschen Standard en Asiatic.

Tabakswaarden kwamen ook geleidelijk iets op en vonden de laatste dagen vrij algemeen koopers tegen meestal iets hoogere prijzen. Van invloed op dit deel der markt was het bekend geraken van de productiecijfers van oogst 1904, dit jaar verkocht. De aan de markt gebrachte 233.957 pakken brachten in doorsnee 99 cent op tegen verleden jaar 254.168 pakken voor 92 cent. Tot het laatste toe bleef de tabaksmarkt zeer willig.

Spoor- en tramwegaandeelen ondervonden in het begin van deze verslagperiode vrij sterke belangstelling; voor Indië werd nog al gekocht, waardoor sommige waarden iets konden verbeteren. De laatste paar weken is dit deel der aandeelenmarkt wederom verlaten.

Hooger werden genoteerd:

Pref. Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	$1^1/_2$ %
Aand.	Java Bank	$4^1/_4$ „
„	Koloniale Bank	$1^7/_8$ „
Pref. Aand.	„ „	$2^1/_4$ „
	Likwidatie Aandeelen Barge c. s.	$^1/_4$ „
Cert.	Nederlandsche Handelmaatschappij	$^5/_8$ „
Rescontre.	„ „	$^5/_{16}$ „
Aand.	Ned.-Ind. Escompto Maatschappij	1 „
„	Ned. Indische Handelsbank ƒ 1000	$1^1/_2$ „
4 % Oblig.	Ned. Indische Handelsbank ƒ 1000	$^1/_4$ „
Aand.	Java Cultuur Mij	$1^7/_8$ „
„	Amsterdam Deli Compagnie	4 „
Cert.	„ „ „	6 „
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	$^1/_2$ „
Cert.	Tabak-Maatschappij Arendsburg	25 „
Aand.	Besoeki Tabak Maatschappij	$6^1/_2$ „
Cert. v. Aand.	Deli Langkat Tabak Maatschappij	10 „
Aand.	Holland Sumatra Tabak Mij.	$1^1/_2$ „
„	Medan Tabak Maatschappij	$1^3/_4$ „
„	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	$4^5/_{16}$ „
„	Padang Cultuur Mij.	$5^{15}/_{16}$ „
„ B.	„ „ „	$2^1/_4$ „
„ A.	Serdang Tabak Maatschappij	$1^1/_2$ „
„ B.	„ „ „	$^3/_4$ „
„	Sumatra Cultuur Mij.	17 „
„	Sumatra Plantage Maatschappij	$12^3/_4$ „
C. v. g.	United Langkat Plantage	17 „
Aand.	IJsfabr. in Ned.-Ind. Maatschappij tot expl. van.	$^3/_4$ „
Aand.	Koninkl. West-Indische Maildienst	1 „
4 % Oblig.	Rotterdamsche Lloyd	$1^{11}/_{16}$ „
Aand.	Stoomvaart Maatschappij Nederland	2 „
4 % Oblig.	„ „ „	$^3/_4$ „
Pref. Aand.	Dordt. Petrol. Industr. Mij.	$^3/_4$ „
Aand.	Gaboes Petroleum Maatschappij	1 „
Pref. Aand.	Java Petroleum Maatschappij	5 „
Aand.	Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen	$9^3/_4$ „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „	$9^1/_2$ „
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim	2 „
Cert.	Panolan Maatschappij	2 „
6 % Cum. pref.	Aand. A Perlak Petrol. Mij.	$7^3/_4$ „
3 „ „ „	„ B „ „ „	$8^1/_2$ „
Aand.	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	4 „
„	Expl. Mijnb. Maatsch. „Kwand. Soemalata".	$11^3/_4$ „
„	Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij	$2^1/_8$ „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „	$17^3/_4$ „
Pref. Aand.	Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij.	$4^1/_2$ „

Aand.	Oost Borneo Maatschappij	1 %
Pref. Aand.	„ „ „	4 3/4 „
Aand.	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	112 1/2 „
„	Mijnbouw Maatschappij „Soemalata"	1/4 „
„	Droogdok Maatschappij Tandjong-Priok	10 „
„	Deli Spoorweg Maatschappij	4 „
4 % Oblig.	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij No. 1—3000	5/8 „
„	Kediri Stoomtram Maatschappij	1 „
Aand.	Modjokerto Stoomtram Mij.	3/4 „
Cert. v. 4% Oblig.	„ „ „	1/2 „
4 % Oblig.	Oost-Java Stoomtram Mij.	7 1/2 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Algemeene Consignatie Bank	3/4 %
4 % Oblig.	Nederl.-Ind. Hypotheek Bank Pandbr.	1/2 „
Winst Aand.	Cultuurm. der Vorstenlanden	1/8 „
Aand.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	2 „
„	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	2 1/2 „
5 % Oblig.	Koloniale Bank	7/8 „
Aand.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	3 1/2 „
5 % Oblig.	Java Cultuur Maatschappij	1/4 „
Pref. Aand.	Amst. Langkat Co.	1 „
Aand.	Asahan Tabaksbouw Maatschappij	1/4 „
„	Deli Batavia-Maatschappij	13 „
Cert.	„ „ „	4 „
Aand.	Deli Cultuur Maatschappij	1 5/8 „
„	Deli Maatschappij	7 „
Cert.	„ „	12 „
Aand. Serie A.	Langkat Tabak Maatschappij.	1 „
Aand.	Padang Tabak Maatschappij	1 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij.	1 3/4 „
„	Senembah Maatschappij	17 „
„	Nederl. Gutta Percha Maatschappij	9 1/2 „
„	Java-China-Japanlijn, 1e Serie	2 „
„ 2e Serie.	„ „ „	3/4 „
4 % Oblig.	„ „ „	1 1/4 „
Oblig. uitg. 1903	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	1/4 „
Aand.	Rotterdamsche Lloyd	1 1/8 „
„	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	1 1/2 „
Cert.	Panolan Maatschappij	2 „
Pref. Aand.	Gross. Concessies	4 1/4 „
Aand. 1e Serie.	Mindrineti Goud Expl. Maatsch.	1/2 „
Aand.	Noord-Celebes Mijnbouw Mij.	2 5/8 „
„	Singkep Tin Maatschappij	1 7/16 „
„	Tjenako Steenkolen Maatschappij	3/8 „
„	Handelsvereeniging Java.	7 3/16 „
4 % Oblig. 1902.	Deli Spoorweg Maatschappij	1 „

Aand.	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	$3^7/_8$ %
$3^1/_2$ % Oblig.	„ „ „ „	1 „
Aand.	Babat Djombang Stoomtram Maatsch.	1 „
$4^1/_2$ % Oblig.	„ „ „ „	$^1/_4$ „
Aand.	Madoera Stoomtram Mij..	2 „
Pref. Aand.	„ „ „	$^1/_4$ „
5 % Oblig.	„ „ „	$1^7/_8$ „
Aand.	Malang Stoomtram Maatschappij	2 „
„	Pasoeroean Stoomtram Mij.	$^1/_2$ „
„	Probolinggo Stoomtram Maatsch..	1 „
„	Samarang Joana Stoomtr. Maatsch.	2 „
„	Semarang-Cheribon Stoomtram Maatsch.	1 „
Oblig.	„ „ „ „	1 „

DIVIDENDEN.

Brandassurantie Maatschappij Padang	$9^1/_2$ %
„ „ Sumatra	$9^1/_2$ „
Nederlandsche Lloyd (heel aand.)	ƒ 36.—
Tegalsch Prauwenveer	9 %
Bandoengsche Kininefabriek.	10 „
Intercommunale Telefoonmaatschappij	$7^1/_2$ „
Algemeene Spaar- en Depositobank	6 „
Amsterdam Deli Compagnie.	ƒ 175.—
Cultuur Maatschappij Tjepper	$5^1/_4$ %
Cultuur Maatschappij Soember Kareng.	ƒ 175.—
Landbouw Maatschappij Ngoepit.	„ 120.—
Deli Langkat Tabaksmaatschappij	„ 100.—
Nederlandsch Indische Telefoon Maatschappij	$33^1/_2$ %
Maatschappij tot Exploitatie der Rijtuigfabriek en van den handel in paarden, voorheen F. J. Fuchs	8 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Ned. Indische Gas Mij.	172 %
„	Ned.-Indische Houtaankap Maatschappij . . .	35—$35^1/_2$ „
„	Nieuwe Pasoeroean Stoomtram Maatschappij.	44—66 „
„	Solosche Tramweg Mij..	$47^1/_2$—58 „
Pref. Aand.	Ned. West-Indische Expl. en Mijnb. Mij. . . .	8—$13^1/_2$ „
Opr. Bew.	Nederl.-Indische Landbouw Maatschappij . . .	40—66 „
Aand.	Surinaamsche Bank	150 „
Pref. Aand.	Cultuur Mij. Seboroh serie A	80 „
Aand.	Expl. en Mijnb. Mij. Limba Kabila.	3 „
1ste Pref. Aand.	Oost Borneo Mij.	136—$137^1/_2$ „

Aand.	Mij. van Handel, Landbouw en Nijverheid Boelongan.	15—86 %
5 % Oblig.	Bataviasche Elect. Tramweg Mij.	82 „
Winst Aand.	Cultuur Maatschappij Gending	ƒ 100.—
Opr. Aand.	Javasche Cultuur Maatschappij	ƒ 75–ƒ 85
Aand.	Cultuur Mij. Pondok Gedeh	85 %
„	Landbouw Maatschappij Tjiseureuh	55 „
Gew. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	115–150 „
Aand.	Mijnbouw Maatschappij Totok	125 „
„	Mij. tot Exploit. v. IJsfabrieken in Ned.-Indië.	50–53 „
Gew. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	$36^1/_2$ „
Pref. cum „	„ „ „	$75–78^1/_4$ „
Aand.	Tarakan Petrol. Mij.	30 „
„	Cultuur Maatschappij Bajoelor	$33^1/_2$ „
„	Explor. en Mijnb. Mij. Kwandang Soemalata.	79 „
„	Mij. tot Expl. der Suikerfabriek Sindang-Laoet.	200 „
Aand.	Cultuur Mij. Moeteran	20–25 „
„	Mijnbouw Mij. Lebong Soelit	20 „
„	Handelsvereeniging Holland-Bombay.	45 „
Opr. Aand.	Mij. tot Expl. der Suikerfabriek Kalibagor . .	ƒ 105.—
Aand.	Mij. tot Expl. der Suikerfabriek Badas . . .	90 %
„	Crediet- & Handelsver. Banda.	$47–48^3/_4$ „
„	Deli Langkat Tabaks Maatschappij.	370 „
Cert. v. Aand.	Pasoeroean Stoomtram Mij..	$86^1/_2$ „
Aand.	Billiton Mij.	ƒ 2450.—
„	Landbouw Maatschappij Rongga	100 %
Opr. Aand.	Algemeene Consignatiebank	ƒ 40.—
Aand.	Cultuur Mij. Bajoelor	$33^1/_2$ %
„	Vereenigd Bezit van Indische Fondsen. . . .	45 „
„	Landbouw Maatschappij Bangah.	35 „
„	Cultuur Maatschappij Maron	95 „
„	Cultuur Maatschappij Watoetoelis Poppoh . .	170–165 „
„	Petrol. Mij. Rembang serie A	$22^1/_2$ „
„	Explor. en Mijnbouw Mij. Gorontalo	1 „
Gew. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	110 „
Winst „	„ „	ƒ 37.50
4 % Oblig.	Malang Stoomtram Mij..	$89^3/_4$ %
Opr. Aand.	Sinkep Tin Maatschappij	ƒ 40.—
Oude „	Pasoeroean Stoomtram Maatschappij	10 %
Aand.	West-Java Kina-Cultuur Maatschappij	55 „
Pref. Aand.	Mijnbouw Mij. Ketahoen	$162^1/_2$ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. October. 7	21
Kol. Suriname ....Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds...... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank ......Aand.	$71^3/_4$	71
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven $4^1/_2$ pCt...	—	—
N. I. Hyp. Bank.................. Pbr. 4 pCt.	$100^1/_2$	100
Oostersche Hypotheek Bank ....Pref. Aand.	$99^1/_2$	$99^1/_2$
Borneo Sumatra Maatschappij.......Aand.	—	—
Cultuurm. d. Vorstenl............. „	$98^7/_8$	$98^7/_8$
„ „ „ „ ....Pref. Aand.	167	$168^1/_2$
„ „ „ „ ....Winst- „	$28^5/_8$	$28^1/_2$
Handelsv. „Amsterdam" ....Aand.	172	170
„ „ ....Oblig. 5 pCt.	$100^1/_4$	$100^1/_4$
„ „ .... „ $4^1/_2$ „	101	101
„ „ '85 .... „ 4 „	$100^1/_2$	$100^1/_2$
„ „ '94 .... „ 4 „	101	101
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	$137^1/_2$	135
Java Bank.........................Aand.	$175^1/_2$	$179^3/_4$
„ „ ....Cert. v. Aand.	—	—
Koloniale Bank ....Aand.	78	$79^7/_8$
„ „ ....Pref. Aand.	$92^3/_4$	95
„ „ ....Oblig. 5 pCt.	101	$100^1/_8$
Likw. Aand. Barge c. s...........Aand.	87	$87^1/_4$
Ned. Handelmaatschappij ....Aand.	$191^1/_2$	$191^1/_2$
„ „ ....Cert.	$190^7/_8$	$191^1/_2$
„ „ ....Rescontre.	$190^1/_8$	$190^7/_{16}$
Ned.-Ind. Escompto Mij.............Aand.	135	$136^1/_2$
„ „ „ ....Cert. v. Aand.	136	136
Ned.-Ind. Handelsbank ....Aand.	140	140
„ „ .... *f* 1000 „	138	$139^1/_2$
„ „ ....Oblig. 4 pCt.	$100^3/_4$	101
Ned.-Ind. Landbouw Mij. .... „ 5 „	108	108
Surinaamsche Bank ....Aand.	—	—
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.Aand.	—	...
Crediet- en Handelsver. Banda ..... „	$48^3/_4$	$45^1/_4$
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	110	110
Java Bosch Expl.-Mij. ....Aand.	—	$92^3/_4$
„ „ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	102	102
Java Cult. Mij....................Aand.	$117^1/_8$	119
„ „ „ 1e Hyp.............Oblig. 5 pCt.	$101^1/_4$	101
Cult. Mij. v. Jav. Oosthoek.....Cert. v. Obl. 5 pCt.	—	2
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	—	—
„ „ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tello..............Aand.	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran".Aand.	$124^1/_2$	$124^1/_2$
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.... ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" ......Aand.	100	100
Landbouw-Maatsch. Melattie........ „	36	36
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	—	—
Ned.-Ind. Cultuur Mij ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij..........Aand.	35	35
„ „ „ „ ....Oblig 5 pCt.	93	93

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. October. 7	21
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.......Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo....... „	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... „	21½	21½
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04. Aand.	100½	100½
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga....... „	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	—	179
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	103	103
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	195	195
Cultuur-Mij. Soember Redjo. .... „	—	—
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... „	—	—
„ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh........ „ 5 „	—	100½
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	—	56⅛
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. „	—	—
Amsterdam Deli Comp.............. „	699	703
„ „ „ ....Cert.	694	700
Amst. Langkat Co..................gew. Aand.	54½	55
„ „ „ ....Pref. „	105	104
Tabak-Maatschappij Arendsburg......Aand.	505	505
„ „ „ ......Cert.	505	530
Asahan Plantage Maatschappij.......Aand.	—	—
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... „	6	5¾
Besoeki Tabak Maatschappij.......... „	102	108½
Deli-Batavia Maatschappij............ „	460	447
„ „ „ ....Cert.	464	460
Deli-Cultuur-Maatschappij ....Aand.	56⅞	55¼
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	370	380
Deli-Maatschappij...................Aand.	461	454
„ „ ....Cert.	467	455
Deli Padang Maatschappij...........Aand.	54	54
Holl. Sum. Tab. Mij................ „	55	56½
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... „	—	—
Langkat Tabak Mij., Serie A......... „	47	46
„ „ „ „ B......... „	24¼	24¼
Langkat Mij....................... „	—	4$^{3}/_{16}$
Medan-Tabak Maatschappij........... „	238¼	240
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... „	146$^{7}/_{16}$	151¾
Padang Cultuur Maatschappij.........Pref Aand.	169$^{9}/_{16}$	22½
„ „ „ B.......Aand.	6½	8¾
Padang Tabak-Maatschappij.......... „	118½	117½
Rotterdam Deli-Maatschappij.......... „	277	275¼
Senembah-Maatschappij .... „	375	358
„ „ ....Cert.	365	365
Serdang Tabak Maatschappij, A.......Aand.	162½	164
„ „ „ B...... „	62	62¾
Soengei Bedjangkar.................. „	—	53
Sumatra Cultuur Maatschappij........ „	280	297
Sumatra Plantage Maatschappij....... „	52¼	65
United Langkat Plantage ....Cert. v. g. Aand.	285	302
Ned. Gutta Percha Mij...............Aand.	68	58½
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. October. 7	21
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Gas Maatschappij ....Aand.	—	—
„ „ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	101	101
Pharm. Handelsver. v/h. A. d. Ailly en Zn. en M. & G.................Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van Aand.	54	$54^3/_4$
Java-China-Japanlijn, 1 Serie......... „	120	118
„ „ „ 2 „ .... „	$110^1/_2$	$109^3/_4$
„ „ „ .... Oblig. 4 pCt.	$102^1/_2$	$101^1/_4$
Kon. Paketvaart-Mij...............Aand.	$161^1/_2$	$161^1/_2$
„ „ „ ....Oblig.	—	—
„ „ „ uitg. 1903...... „	$103^1/_4$	103
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	105	106
„ „ „ „ ..Oblig. 4 pCt.	—	—
„ „ „ „ 1900. Obl. 4 pCt.	$102^{15}/_{16}$	$102^{15}/_{16}$
Rotterdamsche Lloyd............. Aand.	$116^7/_8$	$115^3/_4$
„ „ ....Oblig. 4 pCt.	$102^9/_{16}$	$103^1/_4$
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	154	156
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	104	$104^3/_4$
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	$117^1/_2$	$118^1/_4$
„ „ „ „ .... Oblig. $4^1/_2$ pCt.	103	103
„ „ „ „ 1903.Oblig. $4^1/_2$ pCt.	103	103
Gaboes Petr. Mij..................Aand.	$18^3/_4$	$19^3/_4$
Java Petroleum Maatschappij ......Aand.	30	30
„ „ „ ......Pref. Aand.	40	45
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	323	$332^3/_4$
„ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	325	$334^1/_2$
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	$105^1/_4$	$107^1/_4$
„ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	$102^3/_4$	$102^3/_4$
Petr. Mij. Moesi Ilir.............. „	$35^1/_2$	34
Panolan Mij.....................Cert. *f*	348	346
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	120	$127^3/_4$
„ „ „ 3 „ „ ... „ „ B	$75^1/_2$	84
Sumatra Palembang Petroleum Mij.Aand.	55	59
Mijnbouw Mij. Bwool..............Pref. Aand.	8	—
Gross. Concessies..................Gew. Aand.	$18^1/_2$	$18^1/_2$
„ „ ....Pref. „	44	$39^3/_4$
Guyana Goud-Placer Maatschappij..Aand.	23	23
„ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata".Aand.	$83^1/_4$	94
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	$6^1/_2$	6
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	175	175
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	$11^3/_4$	$13^7/_8$
„ Oblig. 1e Hyp. 1901. 10 pCt...	—	$91^1/_2$
dito dito Cert. v. Aand.	$73^3/_4$	$91^1/_2$
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	12	$16^1/_2$
Noord Celebes Mijnbouw Mij....... „	$23^7/_8$	$21^1/_4$
Oost Borneo Maatschappij.......... „	37	38
„ „ „ ....Pref. Aand.	78	$82^3/_4$
Pagoeat Expl. Syndicaat...........Aand.	—	15
Redjang Lebong Mijnb.-Mij......... „	470	$572^1/_2$
Singkep Tin Maatschappij.......... „	87	$85^9/_{16}$
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	$86^3/_4$	87

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. October. 7	21
Suriname Mijnbouw Maatschappij...Aand.	—	—
Tjenako Steenk. Mij............... „	4	$3^5/_8$
Handelsvereeniging Java .... „	$89^{13}/_{16}$	89
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	112	112
Droogdok Mij. Tandjong-Priok......Aand.	180	190
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel, $4^1/_2$ pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij........Aand.	180	184
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	102	102
„ „ „ .... „ 4 „ 1902	103	102
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij............Aand.	$219^7/_8$	216
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	$102^1/_4$	$102^7/_8$
„ „ 4e-8e serie .. $3^1/_2$ pCt.	99	98
„ „ 1896 ....Oblig. $2^1/_2$ pCt.	90	90
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	$39^1/_2$	39
„ „ „ „ ...Oblig. $4^1/_2$ pCt.	$94^1/_2$	$94^1/_4$
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	20	20
„ „ ....1e hyp. Obl. 5	$84^1/_4$	$84^1/_4$
Kediri Stoomtram Mij..............Aand.	109	109
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	100	101
Madoera Stoomtram Mij............Aand.	24	22
„ „ „ ..... Pref. Aand.	56	$55^3/_4$
„ „ „ ..... Oblig. 5	$103^7/_8$	102
Malang Stoomtram Mij.............Aand.	59	57
„ „ „ ....Oblig.	90	90
Modjokerto „ „ ....Aand.	32	$32^3/_4$
„ „ „ ....Cert. v. 4 pCt. Obl.	$91^1/_2$	92
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	100	100
Oost-Java Stoomtram Mij............Aand.	78	78
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$92^1/_2$	100
Pasoeroean „ „ ....Aand	$10^1/_2$	10
„ „ „ ....Obl. $4^1/_2$ pCt.	—	—
„ „ „ .... „ $4^1/_2$ „ 1901	—	—
„ „ „ ....Cert. v. dito	$86^1/_2$	$86^1/_2$
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	$97^1/_2$	$97^1/_2$
Probolinggo Stoomtr.-Mij............Aand.	24	23
„ „ „ ....Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij........Aand.	146	144
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	102	102
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	161	160
„ „ „ „ ......Oblig.	102	101
Serajoedal Stoomtram-Mij...........Aand.		—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	23 Aug.— 5 Sept.	6—19 September.
Javasche Bank	—	183—184
Certif Nederl. Handel-Mij	178½—181½	182—185
N. I. Escompto Mij	130¼—131	130
Ned. Ind. Handelsbank	139—140 136	139½—142 136½
Koloniale Bank gew. aand	77	—
„ „ pref. aand	90½	91
N. I. Effectenbank 4 pCt. pandbrieven	95	—
Koninklijke Paketvaart Mij	161—162	162—163
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	135	135
Handels-Verg. „Amsterdam"	174	172
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	—	67½
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	—	110
Bataviasche Volks- en Stadsapotheek	100	—
Ned. Ind. Spoorweg Mij	—	214
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	143	143
Kediri „ „	107½	—
Samarang-Cheribon „ „	163	163
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij	—	325
Jav. Zee- & Brand-Ass.-Mij	92	95
Bat. „ „ „	—	92½
Nederlandsche Lloyd	—	82½
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	92½	—
Brand-Waarborg-Soc. „Securitas"	75	90
Brand-Ass.-Mij. „Unitas"	—	80
Part. Prauwenveer te Soerabaja	—	152½
Bagelen Thee- en Kina Mij	92½	92½
Assam Thee Ondern. Taloen	125	—
Ned. Ind. Telefoon Mij	216—250	250
Intercommunale Telefoon Mij	135	123
New. Sing. dist. Water Ice Fcy. Lmtd.	—	132—132½
Bandoengsche Kinine Fabriek	145—149	—
N. I. Mijnb. Maatschappij (aandeelen)	10	9¾—10
„ „ „ (obligatiën)	—	72½
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	128—129½	127—128½
„ „ „ (obligatiën)	137½	135—138½
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	377—380	425—440
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	177—180	187½—200
„ „ „ (gew. aandeelen)	114—115	122½—132
Goud Explor. Mij. Simau (aandeelen)	240—250	250
„ „ „ „ (obligatiën)	245	—

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „DJATTI PADANG".

(Javasche Courant van 1 September 1905, No. 70).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en exploitatie voor de koffiecultuur van 5 in de residentie Batavia gelegen perceelen, benevens het oogsten, voor de markt bereiden en verkoopen van het product.

Kapitaal. f 25.000, verdeeld in 250 aandeelen van *f* 100, waarin wordt deelgenomen door de heeren J. K. G. J. Binkhuyzen en R. Broome, respectievelijk voor 150 en 6 aandeelen, welke aandeelen geacht worden te zijn volgefourneerd door den inbreng van de reeds genoemde 5 perceelen, gelegen in de residentie Batavia.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. K. G. J. Binkhuyzen; 2 commissarissen: de heeren R. Broome en C. H. Huntley.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

NEDERLANDSCH-INDISCHE BUFFET MAATSCHAPPIJ VOORHEEN DE WOLFF EN VAN ONNA.

(Javasche Courant van 8 September 1905, No. 72).

Zetel. Batavia.

Doel. De verdere exploitatie van de te Batavia gedreven wordende bar-restaurant, de exploitatie van restaurants, buffetten, café's en uitspanningslokalen, den handel in levensmiddelen, provisiën, dranken enz.

Kapitaal. f 25.000, verdeeld in 250 aandeelen van *f* 100, waarvan worden uitgereikt aan den heer F. I. van Onna 40 stuks voor den inbreng van genoemde handelszaken, terwijl door den heer F. I. J. Wunnink wordt deelgenomen voor 25 aandeelen.

Bestuur. 2 directeuren: de heeren Van Onna en Wunnink: 1 commissaris: de heer J. C. J. Weyhenke.

Winstverdeeling. 5 pCt. over het kapitaal aan de aandeelhouders, van de rest 20 pCt. aan ieder der directeuren, 10 pCt. aan de commissarissen, 50 pCt. aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ HEVEA.

(Javasche Courant van 8 September 1905, No. 72).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en exploitatie van een perceel woesten grond, gelegen in de afdeeling Soekapoera, residentie Preanger Regentschappen, het in cultuur brengen hiervan door aanplant van hevea brasiliensis, de exploitatie van zoodanige gronden als door de vennootschap, hetzij in eigendom, erfpacht, huur of opstal mochten worden verkregen, en de bereiding der en de handel in de verkregen producten.

Kapitaal. f 200.000, verdeeld in 2 seriën A. en B., elk van *f* 100.000, in aandeelen van *f* 100. De aandeelen serie B worden uitgereikt aan den heer H. van Son als vergoeding voor den inbreng van de rechten van erfpacht op genoemd perceel, terwijl hem eveneens 100 aandeelen serie A worden uitgereikt als koopprijs voor de hevea-planten en 500 bouws grond, en verder in de aandeelen serie A nog wordt deelgenomen door den heer R. N. G. Bingley voor 50 stuks.

Bestuur. 1 directeur: den heer H. van Son; tot commissaris: den heer R. N. G. Bingley.

Winstverdeeling. Eerst 5 pCt. aan de houders van aandeelen serie A, vervolgens de tantièmes aan het personeel, van het dan weder overschietende 5 pCt. aan den directeur en 2½ pCt. aan elk der commissarissen, terwijl de rest onder de aandeelhouders verdeeld wordt.

HANDEL MAATSCHAPPIJ KO HAY LIEM.

(Javasche Courant van 12 September 1905, No. 73).

Zetel. Malang.

Doel. Het drijven van koophandel in den meest uitgebreiden zin des woords.

Kapitaal. *f* 10.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 250, waarin wordt deelgenomen door Ko Hay Liem voor 38 aandeelen, door Ko Hay Ing en Ko Hay Khing elk voor 1 aandeel.

Bestuur. Directeur en commissarissen worden door de algemeene vergadering benoemd.

Winstverdeeling. De zuivere winst wordt onder de aandeelhouders verdeeld.

HANDELSVEREENIGING OEI KHOEN YAUW.

(Javasche Courant van 15 September 1905, No. 74).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, in den meest uitgebreiden zin, het koopen of op andere wijze verkrijgen van roerende goederen en rechten, het exploiteeren van gronden, industrieele- en landbouwondernemingen, het in leen verstrekken van gelden, het aangaan van pacht-, aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Nederlandsch-Indische Gouvernement enz.

Kapitaal. *f* 150.000, verdeeld in 150 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Tan Hway Nio voor 100 stuks, welke worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de door haar gedreven wordende handelszaken, door Oei Hwan Nio, Go Khee Hian en Tan Tiang Bie respectievelijk voor 30, 15 en 5 stuks.

Bestuur. 1 directrice Tan Hway Nio, 1 commissaris Tan Tiang Bie.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist over de verdeeling der winst.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN SEMAWIS.

(Javasche Courant van 15 September 1905, No. 74).

Zetel. Semarang.

Doel. De overname en verdere exploitatie van 2 in de residentie Semarang gelegen stukken onbebouwden grond, zoomede het verkrijgen van gronden en gebouwen in Nederlandsch-Indië in eigendom, erfpacht of recht van opstal enz.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer A. J. C. Hazenberg voor 2 stuks, door den heer H. W. Hazenberg voor 58 stuks, welke 60 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de in de kampongs Karangtengah, bestuursafdeeling Semarang, residentie Semarang gelegen stukken grond.

Bestuur. 1 directeur de heer A. J. C. Hazenberg.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan den directeur, rest aan de aandeelhouders.

AGENTUUR EN COMMISSIEHANDEL MAATSCHAPPIJ VOORHEEN A. H. SUERMONDT.

(Javasche Courant van 22 September 1905, No. 76).

Zetel. Semarang.

Doel. De voortzetting en uitbreiding van de zaken, agenturen, commissies en relaties, welke door den heer Suermondt worden ingebracht, verder het aannemen van agenturen, het drijven van commissiehandel enz.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 10 aandeelen van *f* 5000, waarvan aan de heeren A. H. en E. Suermondt 4 en 1 stuks worden uitgereikt als vergoeding voor den inbreng van de te Semarang gedreven wordende handelszaken, met inventaris en baten en lasten, relaties, commissies enz.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. H. Suermondt; 1 commissaris: de heer E. Suermondt.

Winstverdeeling. Ten eerste 5 pCt. aan een reservefonds, van het resteerende aan directeur en commissarissen elk 10 pCt. en het overschietende aan aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP SOERABAIASCH SPORTTERREIN.

(Javasche Courant van 26 September 1905, No. 77).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Den aankoop van een erf, ten einde zulk een perceel geschikt te maken tot een sportterrein en bedoeld perceel als zoodanig te exploiteeren.

Kapitaal. *f* 40.000, verdeeld in 400 aandeelen van *f* 100, waarin wordt deelgenomen door de firma Fraser Eaton & Co. voor 100 en door den heer J. Campbell voor 50 stuks, de rest moetende binnen 5 jaar geplaatst zijn.

Bestuur. 1 directrice: de firma Fraser Eaton & Co.; 1 plaatsvervangend directeur: de heer J. Campbell.

Winstverdeeling. Ten eerste 5 pCt. over het bedrag hunner aandeelen aan de aandeelhouders, de rest aan het reservefonds, totdat dit *f* 10.000 bedraagt.

WATERLEIDING MAATSCHAPPIJ „AJER BERISIH".
(*Staats-Courant van 26 September 1905, No. 225*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het aanleggen en exploiteeren van waterleidingen ter Oostkust van Sumatra en wel in de eerste plaats het tot stand brengen en exploiteeren van de buiswaterleiding voor drinkwatervoorziening van de hoofdplaats Medan, volgens concessie verleend aan de Deli Maatschappij.

Kapitaal. *f* 500.000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer H. C. van den Honert voor 1 aandeel, door de Deli Maatschappij voor 496 aandeelen en door de heeren A. Kolff en A. Janssen elk voor 1 aandeel, terwijl de door de Deli Maatschappij genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van genoemde concessie.

Bestuur. 1 directeur de heer C. H. Herckenrath, 3 commissarissen de heeren H. C. van den Honert, P. Kolff en A. Janssen.

Winstverdeeling. Eerst 3 pCt. aan de aandeelhouders over hun kapitaal, van de rest 20 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan de commissarissen, 10 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan den beheerder, 5 pCt. aan de gedelegeerden, 45 pCt. aan de aandeelhouders.

ASSAM THEEONDERNEMING „BODJONG TERONG".
(*Staats-Courant van 26 September 1905, No. 225*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het kweeken of telen van thee of andere producten op zoodanige gronden als door de vennootschap in eigendom, huur of erfpacht mochten worden verkregen, het verwerken ten vervoer en ten verkoop geschikt maken der te verkrijgen producten en het vervoeren en verkoopen van dezen.

Kapitaal. *f* 225.000, verdeeld in 450 aandeelen van *f* 500, welke alle door verschillende heeren genomen zijn, terwijl de door de heeren A. R. W. Kerkhoven en Jhr. W. T. Boreel genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het erfpachtsrecht op 4 stukken grond in de dessa Bantarsari, afdeeling Soekaboemi, residentie Preanger Regentschappen.

Bestuur. Het bestuur bestaat uit een directie en een raad van hoogstens 7 en minstens 3 commissarissen, welke door de algemeene vergadering van aandeelhouders worden benoemd.

Winstverdeeling. Eerst 6 pCt. over het op de aandeelen gestorte bedrag aan de aandeelhouders, van de rest 65 pCt. aan de aandeelhouders, 5 pCt. aan den superintendent, 10 pCt. aan de directie, 10 pCt. aan den administrateur en 10 pCt. aan de commissarissen.

EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ NOENOEKAN.
(*Staats-Courant van 10 October 1905, No. 237*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het exploiteeren van bosschen op Borneo, het drijven van handel in hout en andere boschproducten, zoomede het aanvragen, exploiteeren of verkoopen van mijnconcessies en het ontginnen van grond voor cultures.

Kapitaal. *f* 2.500.000, verdeeld in 2000 cumulatieve en 500 oprichtersaandeelen à *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren W. F. Köhler voor 500 oprichters- en 180 cumulatieve aandeelen, welke worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de rechten op verschillende bosschen en perceelen op Borneo, door de heeren C. H. Prins, H. Siebers, H. M. Werner en W. C. Köhler, respectievelijk voor 16, 24, 20 en 10 cumulatieve aandeelen, terwijl de overige binnen 10 jaar geplaatst moeten zijn.

Bestuur. 2 directeuren: de heeren C. H. Prins en H. Siebers; 4 commissarissen: de heeren N. M. Leod, J. Mullemeister, E. W. van Someren Greve en H. M. Werner.

Winstverdeeling. Minstens 10 pCt. aan het annuïteitsfonds, van de rest 6 pCt aan de houders der cumulatieve aandeelen, van het dan weder overblijvende 10 pCt. aan het reservefonds, 6 pCt. aan de commissarissen, 2 pCt. aan adviseurs in Indië, 6 pCt. aan de directeuren, 6 pCt. aan den vertegenwoordiger in Indië, 8 pCt. aan het Europ. personeel, van het restant 2/3 aan de cumulatieve en 1/3 aan de oprichtersaandeelen.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP AMSTERDAM PADANG COMPAGNIE.
(*Staats-Courant van 24 October 1905, No. 249*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van gronden op het eiland Sumatra, het planten, voor de markt bereiden van landbouwproducten, in hoofdzaak tabak, zoomede alles wat met die exploitatie in verband staat.

Kapitaal. *f* 600,000, verdeeld in 600 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen voor de in liquidatie zijnde Padang Cultuur Maatschappij voor 120 stuks, welke worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de eigendommen, bezittingen enz., verder door de heeren W. C. de Vlaming, H. A. Matthes, W. J. de Graan, J. H. Fock Jr. en E. M. Ostwalt respectievelijk voor 1, 1, 1, 1, en 376 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur de heer J. H. Fock Jr., 5 commissarissen de heeren W. C. de Vlaming, H. A. Matthes, B. Neuberger, Th. Th. Gleichman, W. J. de Graan.

Winstverdeeling. Ten eerste 2½ pCt. aan den directeur, van de rest 5pCt. over het kapitaal aan de aandeelhouders, van het dan overblijvende 60 pCt. aan de aandeelhouders, 10 pCt. aan commissarissen, 10 pCt. aan het reservefonds, 20 pCt. aan de houders van de uitgegeven oprichtersbewijzen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Aug. 1905.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (148.000)	*f*	52.000.—
Goederen, tonnen (80.000)	„	343.000.—
Verschillende ontvangsten	„	30.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	425.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	405.027.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	2.238.432.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	2.120.446.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	66.88
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	63.73
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	44.93
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	42.39

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (98.000)	*f*	36.000.—
Goederen, tonnen (14.000)	„	54.000.—
Verschillende ontvangsten	„	4.200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	94.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	95.611.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	722.232.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	698.351.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	54.26
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	55.07
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	53.07
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	51.11

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (39.000)	*f*	4.000.—
Goederen, tonnen (16.000)	„	20.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	24.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	22.828.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	95.028.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	88.859.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	34.22
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	32.02
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	17.—
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.83

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (73.000)	*f*	10.000.—
Goederen, tonnen (8.000	„	17.000.—
Verschillende ontvangsten	„	700.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	27.700.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	26.421.—
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	170.862.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	179.125.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	19.01
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	18.13
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	14.96
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.62

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilom.).

Reizigers, aantal (25.000)	*f*	5.000.—
Goederen, tonnen (7.000)	„	23.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	28.400.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	2.142.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	126.299.—†
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	14.469.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	24.76
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	6.91*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	15.49†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.93*

* Gemiddeld in exploitatie 10 K.M.
† „ „ , 34 „

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (98.000)	*f*	24.000.—
Goederen, tonnen (25.000)	„	66.000.—
Verschillende ontvangsten	„	2.900.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	92.900.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	87.132.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	600.981.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	532.630.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	12.28
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	11.52
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	10.14
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	8.95

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand September 1905 *f* 28.800 tegen *f* 26.932 in 1904. Opbrengst sedert 1 Juli 1905 *f* 87.400 tegen *f* 82.856 in 1904.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Sept. 1905 *f* 10.600 tegen *f* 9.580; sedert 1 Jan. *f* 68.903 tegen *f* 65.958. Per dagkm. *f* 7.01 tegen *f* 6.69.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Sept. 1905 *f* 16.000 tegen *f* 13.452; sedert 1 Jan. *f* 91.201 tegen *f* 78.915; per dagkm. *f* 8.25 tegen *f* 7.11.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Sept. 1905 *f* 6.500 tegen *f* 7.347; sedert 1 Jan. *f* 53.053 tegen *f* 54.853; per dagkm. *f* 7.20 tegen *f* 7.41.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Sept. 1905 *f* 10.300 tegen *f* 11.160; sedert 1 Jan. *f* 94.150 tegen *f* 101.545.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Sept. 1905 *f* 53.000 (voorl. opg.) tegen *f* 52.862 (defin. opg.). Sedert 1 Jan. *f* 298.484 (ten deele voorl. opg.) tegen *f* 258 020.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Sept. 1905 *f* 17.000 (voorl. opg.) tegen *f* 15.953 (defin. opgave). Sedert 1 Jan. *f* 166.065 (ten deele voorl. opg.) tegen *f* 127.311.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Sept. 1905 *f* 15.801 tegen *f* 20.110. Sedert 1 Jan. *f* 115.553 tegen *f* 104.684.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Sept. 1905 *f* 15.960 tegen *f* 16.721. Sedert 1 Jan. *f* 110.901 tegen *f* 96.936.

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Sept. 1905	*f* 42.500	*f* 15.55	91
„ 1904	„ 39.200	„ 14.35	
Verschil meer	„ 3.300	„ 1.20	
Van 1° Januari:			
1905 tot 30 Sept. 1905	„ 328.300	„ 13.20	91
1904 „ 30 „ 1904	„ 307 400	„ 12.35	
Verschil meer	„ 20.900	„ 0.85	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Sept. 1905	*f* 129.400	*f* 15.75	274
„ 1904	„ 105.300	„ 12.80	
Verschil meer	„ 24.100	„ 2.95	
Van 1° Januari:			
1905 tot 30 Sept. 1905	„ 1.040.200	„ 13.90	274
1904 „ 30 „ 1904	„ 1.044.300	„ 13.90	
Verschil minder	„ 4.100	„ —	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom in exploitatie
Sept. 1905	*f* 26.400	*f* 17.60	50
„ 1904	„ 18.100	„ 12.05	
Verschil meer	„ 8.300	„ 5.55	
Van 1° Januari:			
1905 tot 30 Sept. 1905	„ 164.100	„ 12.—	50
1904 „ 30 „ 1904	„ 139.100	„ 10.15	
Verschil meer	„ 25.000	„ 1.85	

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom in exploitatie
Sept. 1905	*f* 112.900	*f* 9.65	389
„ 1904	„ 122.000	„ 10.45	
Verschil minder	„ 9.100	„ 0.80	
Van 1° Januari:			
1905 tot 30 Sept. 1905	„ 1.093.300	*f* 10.30	389
1904 „ 30 „ 1904	„ 1.082.800	„ 10.15	
Verschil meer	„ 10.500	„ 0.15	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom in exploitatie
Sept. 1905	*f* 19.300	*f* 17.40	37
„ 1904	„ 18.100	„ 16.30	
Verschil meer	„ 1.200	„ 1.10	
Van 1° Januari:			
1905 tot 30 Sept. 1905	„ 165.900	„ 16.40	37
1904 „ 30 „ 1904	„ 155.300	„ 15.30	
Verschil meer	„ 10.600	„ 1.10	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom in exploitatie
Sept. 1905	*f* 19.200	*f* 15.60	41
„ 1904	„ 17.700	„ 14.40	
Verschil meer	„ 1.500	„ 1.20	
Van 1° Januari:			
1905 tot 30 Sept. 1905	„ 109.200	„ 9.75	41
1904 „ 30 „ 1904	„ 90.300	„ 8.05	
Verschil meer	„ 18.900	„ 1.70	

MADOERA STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

Amsterdam. In exploitatie 211 kilometer. Opbrengst September 1905 *f* 34.000 (+ *f* 3000). 1 Januari—30 September 1905 *f* 309.500, tegen *f* 255.500 in 1904 en *f* 185 500 in 1903.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1904.

Opbrengst Sept. 1905	*f* 103.000	tegen	*f* 100.188	in	1904.
„ per dagkilometer	„ 37.32	„	„ 36.80	„	1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 984.000	„	„ 1.008.304	„	1904.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	136 K.M.	in	1904.
Opbrengst Sept. 1905	*f* 36.000	„	*f* 27.378	„	1904.
„ per dagkilometer	„ 7.74	„	„ [illegible].71	„	1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 311.000	„	„ 198.831	„	1904.

Artikel 6 van het Indische Aanbestedingsreglement,

DOOR

M. C. BOON,
Kapitein-Intendant.

Blijkens de ordonnantie van den Gouverneur-Generaal van Ned. Indië van den 18en Januari 1905 (Ind. Stbl. N°. 63) wordt artikel 6 van het Reglement op het houden van aanbestedingen ten behoeve van 's Lands dienst in Nederlandsch-Indië (Ind. Stbl. 1870 N°. 39) thans gelezen:

„Geene inschrijving is geldig, wanneer daarbij niet blijkt, dat „de inschrijver voldoende waarborgen geeft voor de goede uit„voering, ook — zoo dikwijls de aanbestedingsvoorwaarden dezen „eisch stellen — wat zijne gegoedheid betreft, en dat eventueel „voldaan is aan de volgens evenbedoelde voorwaarden gevorderde „zekerheid.

„Het aanwezen van voldoende waarborgen ten aanzien van den „inschrijver wordt — indien volgens de voorwaarden van aanbe„steding geene verklaring omtrent de gegoedheid van den inschrij„ver behoeft te worden overgelegd en geenerlei zekerheid behoeft „te worden gesteld — gestaafd door eene verklaring van het „Hoofd van gewestelijk of plaatselijk bestuur, opgemaakt over„eenkomstig het bij dit reglement gevoegd model letter A; vor„deren de voorwaarden van aanbesteding eene verklaring omtrent „de gegoedheid van den inschrijver, dan is eene verklaring van „het Hoofd van gewestelijk of plaatselijk bestuur, opgemaakt „overeenkomstig het bij dit reglement gevoegd model letter A[1], „noodig.

„Wanneer volgens de voorwaarden van aanbesteding persoonlijke „of zakelijke zekerheid wordt gevorderd, dan wel aan den aanne„mer de keus tusschen beide soorten van zekerheidstelling wordt

„gelaten, wordt de in de voorgaande alinea bedoelde verklaring „van het Hoofd van gewestelijk of plaatselijk bestuur opgemaakt „overeenkomstig een der bij dit reglement gevoegde modellen „letter A^2 of A^3, en wel volgens het model letter A^2, indien per- „soonlijke zekerheid geëischt of gekozen wordt, en volgens het „model A^3, indien zakelijke zekerheid geëischt of gekozen wordt.

„Voor personen, die in Nederland gevestigd zijn, wordt genoegen „genomen met eene volgens het vereischte model opgemaakte en „behoorlijk gelegaliseerde verklaring van den burgemeester der „gemeente hunner woonplaats."

De reden, waarom deze herziening heeft plaats gehad is de wijziging. die artikel 39 van de Indische Comptabiliteitswet heeft ondergaan door de Wet van 13 Juni 1895 (Indisch Staatsblad No. 191).

Door deze wet verviel het tweede lid van dat artikel, hetwelk het voorschrift bevatte, dat „in elk geval de aannemers tot richtige nakoming hunner verbintenissen twee gegoede borgen moeten stellen, die zich met den aannemer hoofdelijk verbinden." In de betrekkelijke Memorie van Toelichting d°. 1 September 1892 deelde de Minister van Koloniën mede, dat het beter scheen aan het uitvoerend gezag over te laten om naar omstandigheden te beoordeelen welke waarborgen van aannemers moesten worden gevorderd, dan om te dien aanzien bij de wet een eenig voorschrift te geven voor alle omstandigheden. Zijne Excellentie vond, dat de bovengemelde eisch in het bestaande artikel 39 de aannemingen in Indië duur maakte, daar iedere borg moest betaald worden.

Die betalingen konden bij belangrijke aannemingen zeer aanzienlijk zijn, terwijl de persoonlijke borgstellingen daarbij toch weinig te beduiden hadden. Daarbij werd gewezen op het vroegere aanbestedings-contract betreffende de Paketvaart in den Indischen Archipel.

De door den Minister voorgedragen wijziging van genoemd artikel 39 gaf der Commissie van rapporteurs in haar Voorloopig Verslag d°. 19 April 1893 tot geenerlei commentaar aanleiding en ook later heeft er geene schriftelijke noch mondelinge gedachtenwisseling meer over in de Staten-Generaal plaats gevonden. Intusschen kan niet anders gezegd worden, dat 's Ministers bedoeling duidelijk is uitgedrukt: De *wet* zal zich met de te vorderen waarborgen niet inlaten, dit is eene quaestie, die overgelaten wordt aan het uitvoerend gezag. Dit gezag nu heeft van die ontvangen bevoegdheid, beter gezegd van het vervallen van de bestaande

beperkingen in het oude artikel, gebruik gemaakt, en artikel 6 van het aanbestedingsreglement, waarvan de vroegere redactie geheel daarmede in overeenstemming was, herzien op de wijze als in den aanhef van dit stuk is vermeld.

Het zij mij vergund aan deze herziening eenige beschouwingen vast te knoopen.

Is de quaestie, welke waarborgen van de aannemers van werken, van transporten en van leverantiën ten behoeve van den landsdienst moeten en mogen geëischt worden voor de financiën van den staat van het hoogste belang, zij is het te meer voor een land als Nederlandsch-Indië, waarvan het met ieder jaar moeilijker en moeilijker wordt met betrekking tot het budget het „joindre les deux bouts" te bewerkstelligen.

Die waarborgen moeten doelmatig zijn, anders oefenen zij een nadeeligen invloed uit; òf zij beperken de concurrentie, door personen uit te sluiten, die wel degelijk in de termen hadden mogen vallen om mede te dingen en hebben dan — door vermindering van het aanbod — eene stijging van de prijzen tengevolge, òf zij geven zooveel uitbreiding aan de mededinging, dat — om zoo te zeggen — iedereen wel mee kan doen, zoodat men gevaar loopt aan minder gewenschte elementen de uitvoering van de overeenkomst te moeten toevertrouwen. . . ook tot nadeel van het gouvernement, dat met niets beters kan worden gebaat dan door „waar naar geld" te ontvangen. Van een gezonden toestand is alleen heil te verwachten. De Regeering kan trachten zich in hare contracten door verschillende boetebepalingen tegen schade — in welken vorm ook — te wapenen, indien de aannemer en zijne borgen zich op een gegeven moment failliet moeten doen verklaren, dan is er toch geen denken aan om de geleden verliezen op hen te verhalen en blijven zij voor rekening van den Lande.

Overigens komt het mij ook voor, dat aan eene gedachtenwisseling omtrent de strekking en bedoeling van het nieuwe artikel eenige waarde niet zal kunnen worden ontzegd. Bekend is het, dat in het Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch-Indië verschillende beslissingen zijn opgenomen, circulaires of gouvernementsbesluiten, ten einde den ambtenaren omtrent de toepassing van het oude artikel 6 van het aanbestedingsreglement en de naar aanleiding van dat artikel af te geven verklaringen van gegoedheid zooveel mogelijk licht te verschaffen en verkeerde opvattingen daarvan te voorkomen. Men raadplege o. a. de nummers 2374,

2644, 2939, 4270, 4620, 4844 en 5139. Eene bespreking van het nieuwe voorschrift in dit door vele officieren en ambtenaren gelezen tijdschrift kan daarom nuttig zijn, omdat zij al dadelijk de aandacht vestigen kan op vragen en moeilijkheden, die zich bij de uitvoering zouden kunnen voordoen. Nuttig, niet alleen voor landsdienaren, maar ook voor degenen, die wenschen mede te dingen aan de uitgeschreven aanbestedingen en voor wie wellicht eenige uitlegging omtrent het voorschrift niet onwelkom wezen zal.

Evenals het oude artikel 6 begint het nieuwe met te decreteeren, dat voor de geldigheid eener inschrijving moet blijken, dat de inschrijver voldoende waarborgen geve voor de uitvoering der overeenkomst. Artikel 39 der Indische Comptabiliteitswet nu, vordert dat de „Voorwaarden van aanbesteding" zullen vermelden, welke voorwaarden worden gevorderd om als mededinger te worden toegelaten. Raadpleegt men echter artikel 4 der „Ambtelijke Voorschriften, in acht te nemen bij de toepassing van het Reglement op het houden van aanbestedingen ten behoeve van s' Lands dienst in Ned. Indië [Gouvts. besluit do. 23 Maart 1870 No. 4 — B. B. No. 2300 — sedert herhaalde malen gewijzigd en aangevuld], welk artikel de voorschriften inhoudt omtrent hetgeen de voorwaarden behooren te omschrijven en te bepalen, dan blijkt dat omtrent deze waarborgen daarin niets behoeft te worden vermeld. Daarentegen vindt men in artikel 13 der „Ambtelijke Voorschriften" de bepaling, dat „het Hoofd van het gewestelijk of plaatselijk bestuur, belast met het afgeven der verklaring, bedoeld in Art. 6 van het reglement op het houden van aanbestedingen, zich zooveel mogelijk overtuigt van de waarborgen van hem, die tot mededinging wenscht toegelaten te worden". Uit een en ander is de gevolgtrekking te maken, dat de aanbestedings *voorwaarden* die waarborgen niet aangeven, doch het aanwezig zijn daarvan bij den inschrijver geheel aan de beoordeeling der bovenbedoelde hoofden van bestuur wordt overgelaten. Hoe of deze aan de overtuiging, bij artikel 13 hierboven bedoeld komen, op welke wijze zij tot eene oplossing van de daarin opgesloten vraag kunnen geraken, wordt aan hun beleid overgelaten, gegevens, waarop zij zich voor die beoordeeling zouden kunnen baseeren, welke hun daarbij tot leiddraad zouden kunnen strekken, behoeven de voorwaarden niet te bevatten. Toch heeft dit blijkens artikel 39 der Indische Comptabiliteitswet in de bedoeling gelegen!

Waarin zullen nu die hierboven bedoelde waarborgen kunnen en moeten bestaan? In het oude noch in het nieuwe artikel 6 van het Aanbestedingsreglement worden zij aangeduid of omschreven. Eenige toelichting terzake ware zeer gewenscht en deze is dan ook niet uitgebleven. In herinnering zij slechts gebracht de circulaire van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur Levyssohn Norman d^{0}. 13 December 1872 No. 12351, opgenomen in No. 2939 van het Bijblad op het Staatsblad van Ned.-Indië, waarin ZHEG. aan de Hoofden van Gewestelijk bestuur op en buiten Java en Madura mededeelde, dat „tot recht verstand van de gestelde eischen het dan ook door den Gouverneur-Generaal niet overbodig wordt geacht, UEdG. er op te wijzen, dat als „*voldoende waarborgen*" ten opzichte van den inschrijver moeten beschouwd worden *algemeen erkende soliditeit en probiteit en voldoende zaakkennis met opzicht tot het onderwerp der aanneming*, terwijl de borgen als *genoegzaam gegoed* moeten bekend staan, om de aanneming des noodig zelven te kunnen bewerkstelligen en om eventueel de door de schuld des aannemers te veroorzaken schade te kunnen vergoeden."

Uit die toelichting blijkt, dat naar de opvatting der Regeering van den aannemer niet behoefde te worden geëischt, dat hij *gegoed* was; wel — en dat was noodzakelijk — behoorde hij iemand te wezen ter goeder naam en faam bekend en toegerust met de noodige kennis met betrekking tot het onderwerp der aanneming.

Ook in het nieuwe artikel 6 wordt — naar het mij voorkomt — deze zienswijze gehuldigd, daar daarin de quaestie van de gegoedheid van den inschrijver scherp wordt afgescheiden van de waarborgen, die hij overigens behoort te geven voor de richtige uitvoering van het aan te gaan contract.

In Nederland wordt eene andere gedragslijn gevolgd, en treft men in de „Voorwaarden van aanbesteding" gewoonlijk deze clausule aan: „Om voor eene toewijzing van de levering in aanmerking te komen, moet de inschrijver bekend zijn als bezittende *de vereischte bekwaamheid en gegoedheid* om het aangenomene naar behooren te volbrengen, enz." Omtrent deze bekwaamheid en gegoedheid moet hij later, binnen acht dagen, na daartoe door den aanbesteder te zijn uitgenoodigd verklaringen overleggen van het gemeente-bestuur zijner woonplaats. Met „bekwaamheid" wordt dan bedoeld de algemeene rechtstoestand van den betrokken persoon, in verband waarmede hij bevoegd is de overeenkomst van aanneming

aan te gaan. Zie o.a. de artikelen 1329 en 1330 van het Burg. Wetboek van Ned. Indië.

Voorts moge hier evenwel speciaal de aandacht worden gevestigd op het feit, dat men in het Moederland ook nog kent de zoogenaamde *onderhandsche aanbestedingen*. Bij deze worden alleen bepaalde personen uitgenoodigd tot inschrijven, personen, waarvan het bij de administratie van welke de aanbesteding uitgaat, bekend is, dat zij de gegevens bezitten om geheel aan de verplichtingen van het te sluiten contract te voldoen. Dit geldt bijvoorbeeld leveringen of werken, waarvoor een zekere kennis van zaken van den aannemer een noodzakelijk vereischte is, zooals de levering van in blik geconserveerde levensmiddelen, in welk geval eene uitnoodiging tot mededinging wordt gericht tot gunstig bekend staande conservenfabrikanten. Zoo worden voor de leveringen van grondstoffen — zooals laken en serge — voor de legers in Nederland en Ned.-Indië alleen die fabrikanten tot eene inschrijving toegelaten, van wie men ten volle verzekerd is, dat zij in staat zijn de hun te geven opdrachten naar behooren te volbrengen d.i. de te leveren grondstoffen naar eisch te produceeren.

In al deze gevallen zijn verklaringen van de hoofden der gemeente-besturen, zooals bovenbedoeld, niet vereischt. Immers de betrokken autoriteiten hebben dan reeds van te voren tijd en gelegenheid gehad omtrent de bekwaamheid en gegoedheid der gegadigden een volledig onderzoek in te stellen. Die hulp kan dan wel worden ontbeerd, niet bij de *openbare* aanbestedingen, waarbij niet van te voren kan worden uitgemaakt wie als inschrijver uit de voor de biljetten bestemde bus zal te voorschijn komen. Deze *openbare* aanbestedingen echter zijn slechts aan de orde, waar het de uitvoering geldt van leveringen of werken, waarbij iedereen tot mededinging kan worden toegelaten, omdat geen bepaalde vakkennis is vereischt, zoodat de vraag of de aannemer al dan niet in staat zal zijn het hem opgedragene goed uit te voeren, van ondergeschikt belang is en geheel afhankelijk kan worden gesteld van zijn gegoedheid, d. i. van het bezit der noodige middelen om aan de bestellingen gevolg te geven. Als zoodanige levering, die dus in hoofdzaak wordt beheerscht door het kapitaal van den inschrijver, beschouwt het Departement van Oorlog in Nederland o.a. de levering van levensmiddelen en koffie aan de militaire magazijnen van levensmiddelen en aan de korpsen van het leger, van vleesch en vet aan de militaire hospitalen en van runderen en rundvet aan de militaire slachterijen.

In Indië kent men geene „onderhandsche aanbestedingen." Wel kan men daar in de gevallen, bedoeld bij de punten *A* t/m. *F* van artikel 1 van het Gouvernements Besluit van 20 April 1873, N⁰. 14 — *Staatsblad* N⁰. 73 — van het houden eener openbare aanbesteding afzien en de bij die punten aangegeven wijzen van voorziening toepassen. Men kan dit ook op grond van punt *G* van dat artikel „wegens de voorkeur die, mits zij niet minder deugdelijk is dan eenige andere, toekomt aan de eenvoudigste en goedkoopste wijze van voorziening in 's lands behoeften" *voor de gereede levering van dadelijk benoodigde voorwerpen, bij welker openbare aanbesteding de voorwaarde van borgstelling doelloos is en door onnoodige beperking der mededinging schadelijk zou werken, en welker aanschaffing middels eene wel openbare maar niet aan de bepalingen van het in Staatsblad 1870, N⁰. 39, opgenomen reglement* [1]) *gebonden inschrijving, voordeeliger uitkomsten belooft of waarschijnlijk maakt.* Dat deze inschrijving een geheel ander karakter draagt dan de onderhandsche aanbesteding in Nederland, zal wel niet nader behoeven te worden betoogd. Duidelijk kan het nu echter den lezer wezen, dat met betrekking tot de taak, die in Indië aan de Hoofden van gewestelijk of plaatselijk bestuur, in Nederland aan het Hoofd van het gemeentebestuur is opgedragen, een belangrijk verschil is op te merken.

Laatstgenoemde autoriteiten behoeven slechts te letten op de gegoedheid en bekwaamheid van den mededinger, eerstbedoelde behooren er zich bepaaldelijk van te overtuigen, dat hij de geschiktheid bezit om als uitvoerder der aan te gane overeenkomst op te treden. Wel is waar kan worden aangenomen, dat voor vele — misschien wel voor verreweg de meeste contracten — het uitreiken van dat brevet van bekwaamheid den betrokken bestuursambtenaar weinig of geen hoofdbreken zal kosten en hij zich in deze quaestie op het standpunt stellen kan, dat het eigenlijk bijna geheel en al aankomt op de gegoedheid van de borgen, die voor den gegadigde gelieven in te staan.

In de gevallen echter, dat vak- en zaakkennis van den inschrijver bepaald vereischt en hoofdzaak zijn — al zijn deze niet talrijk — krijgt de zaak een geheel ander aanzien. Dan kan de beoordeeling van een en ander voor de bestuurshoofden wel eens een niet gemakkelijk op te lossen vraagstuk worden.

---

[1]) D. i. het „Reglement op het houden van aanbestedingen ten behoeve van 's Lands dienst in Ned. Indië."

De vraag rijst zelfs of zij de aangewezen personen moeten worden geacht om in deze een beslissende stem uit te brengen. De meening is wel eens verkondigd, dat de Indische ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur verstand behooren te hebben van alles en nog wat! Het ligt intusschen voor de hand, dat zij bij die beoordeeling zullen moeten afgaan op adviezen van anderen, meer deskundige lieden, die in deze door hen zullen moeten worden geraadpleegd.

Sinds de uitvaardiging van het Aanbestedingsreglement in 1870 bestaat deze toestand. Uit het feit, dat men het voorschrift in het nieuwe artikel 6 heeft bestendigd, mag worden afgeleid dat men over de werking daarvan alle reden van tevredenheid meende te hebben, zoodat het gewaagd schijnt daartegen zijn stem te verheffen. Toch vermeent schrijver dezes dit niet te mogen nalaten: De omstandigheid, dat het voor de bestuurshoofden, die toch al met een zeer omvangrijken werkkring zijn belast, moeilijk moet zijn een eigen oordeel over de geschiktheid van den gegadigde te vellen, is ongetwijfeld in het gevolgde stelsel een zeer zwak punt. Gaarne had hij daarom de beoordeeling van de geschiktheid des inschrijvers opgedragen gezien aan de autoriteiten zelf, van wie de uitgeschreven aanbestedingen zijn uitgegaan. Meer dan ieder ander acht hij deze de aangewezen personen om uit te maken wie als mededinger zal mogen worden toegelaten en wie niet. Naar zijn inzien behooren deze het te wezen, die beslissen of aan iemand al dan niet met vertrouwen het contract mag worden gegund. Zij alleen kunnen geheel en al op de hoogte zijn van den omvang der aan te gane overeenkomst, van de daaraan verbonden bezwaren, c.q. technische moeilijkheden, en zijn daarom de eenigen in het bezit van de gegevens om te beoordeelen of een gegadigde, welke zich aanmeldt zooveel vertrouwen mag verdienen, dat hem de gelegenheid mag worden geopend om mede te dingen. Zij alleen kunnen zich een juist denkbeeld vormen van de benoodigde vak- en zaakkennis, die bij de uitvoering van de overeenkomst te pas kunnen komen.

Bovendien zijn zij ook te beschouwen als de autoriteiten, die er het meeste belang bij hebben, dat niet anders dan met personen wordt gecontracteerd, die voor hun taak berekend zijn, terwijl de bestuurshoofden, wanneer zij toevallig niet bij de voorziening zijn betrokken, geheel buiten de zaak staan.

Vooral nu de voorwaarden der te sluiten overeenkomsten omtrent

de door de inschrijvers te geven waarborgen geheel het stilzwijgen bewaren, treedt het groote gewicht van een bevoegd beoordeelaar ten zeerste op den voorgrond, n.l. een persoon in staat om vooraf eene beslissing te nemen *welke* eischen door hem zullen moeten worden gesteld, om daarna op nauwgezette wijze te kûnnen nagaan of de door hem aangenomen criteria inderdaad al of niet bij den toekomstigen inschrijver aanwezig zijn.

Voorts kan, blijkens de toelichtingen aan den voet van het model der door het bestuurshoofd af te geven verklaring [1]) — wanneer deze wordt gewenscht door een persoon, die voornemens is als inschrijver op te treden bij aanbestedingen buiten het gewest zijner inwoning — niet meer het hoofd van plaatselijk bestuur alleen beslissen over het aanwezig zijn van de waarborgen.

Die verklaring moet alsdan voor „conform" worden geteekend door het gewestelijk bestuurshoofd; aan wien dus ook de deugdelijkheid der waarborgen afdoende moet zijn gebleken. Is het voor eerstgenoemde al moeilijk een zelfstandig oordeel te vellen, voor laatstbedoelde zal het doen van deze uitspraak zeker nog lastiger kunnen wezen, al doet zijn meerdere ancienniteit meer ervaring en bedachtzaamheid veronderstellen. Met de kans, dat de inschrijver aan het plaatselijk bestuurshoofd beter bekend is dan aan den wellicht ver van hem woonachtigen resident moet daarbij rekening worden gehouden.

Of is het de bedoeling, dat door eerstgenoemde een gemotiveerd voorstel zal worden ingediend aan zijn chef ter verkrijging van de op de afgegeven verklaring te stellen goedkeuring? In dit geval zullen gegadigden er voor moeten zorgen, dat zij bijtijds met hunne verzoeken om het gewenschte certificaat te verkrijgen voor den dag komen. Op het betrokken hoofd van plaatselijk bestuur rust dan de verplichting de zaak verder in orde te brengen.

In het ontkennende geval zullen de inschrijvers zelf zich tot het hoofd van het gewest hunner inwoning moeten wenden en het noodige verrichten om de vereischte handteekening te verkrijgen. Dat men het hun op deze wijze niet gemakkelijk maakt om mede te dingen ligt voor de hand. Overigens lijkt mij de maatregel ook van weinig beteekenis te wezen. Niet van het gewest, waarin de overeenkomst werkt, hangt het belang der zaak af, maar wel

[1]) Bij de in den aanhef van dit stuk genoemde ordonnantie van 18 Januari 1905 (Stbl. No. 63) zijn vier nieuwe modellen gevoegd voor de door de bestuurshoofden af te geven verklaringen.

van den aard van het contract, en waar deze quaestie buiten beschouwing wordt gelaten, had men aan het hoofd van plaatselijk bestuur de volle verantwoordelijkheid voor het afgeven van het certificaat kunnen laten.

Bedoelde goedkeuring geeft echter nog tot deze vraag aanleiding: Moet, wanneer verzuimd is aan het voorschrift te voldoen het betrekkelijk inschrijvingsbiljet als ongeldig worden terzijde gesteld? Artikel 8 van het Aanbestedingsreglement, dat de gevallen noemt, waarin de inschrijvingsbiljetten niet mogen worden toegelaten vermeldt in punt 4: „het ontbreken van een der verklaringen, bedoeld bij artikel 6." [1]) Moet dus worden aangenomen, dat de verklaring „ontbreekt", indien de handteekening van het gewestelijk bestuurshoofd niet is gesteld?

Alvorens tot de beantwoording van deze vraag over te gaan zij den lezer in herinnering gebracht, dat de Indische Regeering blijkens de missive van den 1en Gouvernements Secretaris d^0. 7 November 1882 No. 2686 — opgenomen in No. 4270 van het Bijblad op het Staatsblad — als Hare meening heeft kenbaar gemaakt, dat verklaringen van gegoedheid slechts om redenen, den vorm betreffende, ongeldig mogen worden verklaard. Reeds vroeger bij missive van den 1en Gouvernements Secretaris d^0. 5 Februari 1874 No. 252 gepubliceerd in No. 2804 van dat Bijblad, had Zij medegedeeld, dat fouten in den vorm, mits niet een der essentialia van de verklaring betreffende, in geenendeele tot hare verwerping mochten leiden. Het zal er dus op aan komen om te beslissen of door het ontbreken van de bedoelde handteekening van het hoofd van gewestelijk bestuur de authenticiteit van de verklaring model A wordt aangerand.

De meening wordt hier uitgesproken, dat dit hoogstwaarschijnlijk *wel* de bedoeling der ontwerpers van het model zal geweest zijn. Waarvoor was anders het voorschrift gemaakt, indien het ongestraft mocht worden overtreden! Het is echter niet als eene proeve van correcte wetgeving te beschouwen, dat men op deze wijze de bepaling heeft in het leven geroepen, en haar niet met zooveel

---

[1]) Dit punt is aldus gewijzigd bij de in den aanhef van dit stuk bedoelde ordonnantie van 18 Januari 1905. Deze redactie komt mij voor niet geheel correct te wezen. Bedoeld wordt uit den aard der zaak „bij het ontbreken der *volgens artikel 6 vereischte* verklaring". Het is duidelijk, dat de inschrijver niet al de — of naar willekeur één der bij dat artikel bedoelde verklaringen moet overleggen, maar te berde komen met het certificaat, dat — in verband met de voorwaarden der te houden aanbesteding — van hem gevorderd wordt.

woorden en duidelijk in het reglement zelf heeft aangegeven. Want daarin behoorde zij thuis, daarin behooren de in acht te nemen vormen voor de af te geven certificaten te worden omschreven. Voorts bepaalt de slotalinea van artikel 6, dat voor in Nederland gevestigde personen genoegen kan worden genomen met eene *volgens het vereischte model* opgemaakte en behoorlijk gelegaliseerde verklaring van den burgemeester der gemeente hunner woonplaats. Dat in dit geval eventueel de handteekening van „het hoofd van het gewest" vereischt zou zijn, is uit den aard der zaak niet aan te nemen. Toch schrijft het model het feitelijk pertinent voor.

Evenals het oude artikel 6 stelt het nieuwe als voorwaarde, dat door den inschrijver voor de goede uitvoering van het contract *voldoende waarborgen* zullen moeten worden gegeven. Dit staat op den voorgrond.

In ieder voorkomend geval zal het derhalve noodig zijn, dat de inschrijver zij „een persoon van algemeen erkende soliditeit en probiteit en met voldoende zaakkennis met betrekking tot het onderwerp der aanneming, zooals *Bijblad* N°. 2939 het uitdrukt.

Volgens het nieuwe artikel 6 kan thans evenwel ook als waarborg worden geëischt, dat de inschrijver zij een *gegoed* persoon, n.l. in de gevallen, dat dit in de aanbestedingsvoorwaarden is aangegeven.

Dat thans bij het aangaan van overeenkomsten ook op de finantieele positie van den aannemer mag worden gelet, acht ik een zeer goede verbetering in het tot nog toe toegepaste stelsel. In verreweg de meeste gevallen zal deze meer gewicht in de schaal leggen, dan de geschiktheid, welke hij persoonlijk heeft om het contract uit te voeren. Dit acht ik buiten twijfel. Gelijk bekend bevindt zich de industrie in Nederlandsch-Indië nog op een betrekkelijk lagen trap van ontwikkeling. Voorwerpen en artikelen, voor welker vervaardiging eene groote mate van technische kennis en ervaring is vereischt, worden in den regel van elders ontboden; voor de aanschaffing daarvan doet men gewoonlijk geen beroep op de binnenlandsche nijverheid, en de leveringen en werken welke op de Indische markt worden gebracht bepalen zich slechts tot die, welke in dat opzicht geen hooge eischen stellen. In Indië bestaat het gros onzer transport-aannemers en leveranciers uit Chineezen. Zelfs voor het maken van duikers of gebouwen van eenvoudige constructie melden deze lieden zich aan. De voor de uitvoering vereischte kennis hebben zij zich slechts langs practi-

schen weg kunnen eigen maken en bepaalt zich in den regel tot een bedenkelijk minimum. Zijn zij evenwel uit een finantieel oogpunt voldoende van middelen voorzien, dan ontbreekt het in den regel niet aan de gelegenheid om de krachten tot zich te trekken, waarop zij voor de uitvoering der overeenkomst steunen kunnen.

Behalve de gegoedheid van den inschrijver kunnen echter de aanbestedingsvoorwaarden ook het stellen van zekerheid vorderen.

Was vroeger eene borgstelling door twee gegoede personen een noodzakelijk vereischte, uit de tweede en derde alinea's van het nieuwe artikel 6 blijkt dat men thans het geval kan hebben, dat in het geheel geene zekerheid behoeft te worden gegeven, dan wel dat eene zakelijke zekerheidstelling kan worden gevorderd in plaats voor de persoonlijke, of aan den mededinger de keuze kan worden gelaten eene van beide soorten aan te bieden. [1])

In verband hiermede is in den bestaanden toestand eene belangrijke verandering gebracht. De intrekking van de 2e alinea van artikel 39 der Indische Comptabiliteitswet gaf daartoe aan de Regeering volle vrijheid van handelen en daarvan is gebruik gemaakt door de vraag of er al dan niet borgtocht zal worden gevorderd in het aanbestedingsreglement geheel buiten de orde te laten, doch de beslissing terzake eene plaats in te ruimen in de voorwaarden van de aan te gane overeenkomst. Overeenkomstig het door den Minister van Koloniën in zijne Memorie van Toelichting uitgesproken denkbeeld — zie bladz. 1794 hiervoren — is deze quaestie nu dus geheel overgelaten aan het oordeel van de uitvoerende macht, aan wien de samenstelling der voorwaarden voor de te sluiten contracten is opgedragen. Deze zal nu hebben te overwegen of het Landsbelang al dan niet medebrengt zekerheid van de partij ter andere zijde te vragen.

---

[1]) De aandacht zij er op gevestigd, dat de *1e alinea* van artikel 6 op den lezer den indruk moet vestigen, dat in *ieder geval* zekerheidstelling is vereischt, maar verschil wordt gemaakt of aan die verplichting bij de inschrijving al dan niet reeds moet zijn voldaan. Bij persoonlijke borgstelling bijvoorbeeld verbinden zich de borgen reeds bij het in te dienen inschrijvingsbiljet, terwijl bij zakelijke cautie deze vermoedelijk eerst na de toewijzing van het werk, transport of van de leverantie zal behoeven te worden geproduceerd. Deze opvatting kan worden gegrond op de plaatsing van het woord *eventueel* vóór het woord *voldaan*, in stede van vóór de woorden *volgens evenbedoelde voorwaarden gevorderde zekerheid*. Moet hier aan een drukfout gedacht worden, nu uit de *2e alinea* duidelijk blijkt dat ook het geval aanwezig kan zijn dat „geenerlei zekerheid behoeft te worden gesteld"?

Wanneer men de litteratuur nagaat op het gebied van borgstelling door leveranciers en aannemers van den Lande, dan moet het wel opvallen, dat de meeningen daarover zoo zeer verdeeld zijn.

De Commissie, ingesteld bij Gouvernementsbesluit van 12 Aug. 1869 No. 38, bestaande uit de Directeuren der verschillende departementen van algemeen burgerlijk bestuur, waaraan toegevoegd de Hoofd-intendant der Militaire Administratie en de Secretaris van het Departement der Marine, welke commissie in opdracht had de bij de uitvoering aan het licht gekomen gebreken der Indische Comptabiliteits-wet op te sporen, deelde o. a. in haar rapport van 3 Maart 1872 mede, dat de eisch tot borgstelling een der beletselen was tegen het slagen der aanbestedingen. De naar de meening der leden voor de hand liggende reden was de omstandigheid, dat de gegoedheid van een persoon maar zeer zelden is te beoordeelen en wel het moeilijkst van de zoodanigen, die bij aannemingen als borgen wenschen op te treden (in den regel handelaren). Velen hadden daarom verzocht het woord gegoedheid zoodanig te bestemmen, dat het als een maatstaf van schatting zou kunnen gelden, wat uit den aard der zaak niet doenbaar was, ofschoon overigens het verzoek bezwaarlijk onredelijk kan worden genoemd. Voorts drukte de Commissie als hare zienswijze uit, dat de gegoedheid niet de eenige voorwaarde kon zijn, waaraan de borgen behooren te voldoen, zij achtte de cautie hoofdzakelijk bestemd, om de onbelemmerde, onafgebroken vervulling van eene overeenkomst te verzekeren, en wenschte dus ook van de borgen de vereischte bekwaamheid om de aanneming voort te zetten, ofschoon zij erkende, dat zulke borgen niet gemakkelijk te vinden waren, daar ze anders wel als concurrenten van den aannemer zouden zijn opgetreden. Voerden aannemer en borgen de zaak voor gezamenlijke rekening uit, dan ontbrak naar het inzien der Commissie de door het Gouvernement gewenschte zekerheid. Ten slotte verklaarde zij, dat de borgstelling slechts kon worden beschouwd als een maatregel, die den lande aanzienlijke sommen gelds kost, omdat moet worden aangenomen, dat de borgen in den regel door den aannemer worden *gekocht*, en die koopprijs door hen op de schatkist wordt verhaald door eene evenredige verhooging van de inschrijvingssom. Tegenover eene altijd nog zeer precaire zekerheid zou dan een volstrekt nadeel staan, zoodat de schatkist begint met schade te lijden, waar men zich voorstelde haar te baten.

Het denkbeeld om ter vervanging van de personeele borgstelling

eene som gelds in 's lands kas te deponeeren, waarover ook door de Commissie was beraadslaagd, achtte zij in strijd met de in artikel 49 der Indische Comptabiliteitswet gegeven vergunning om *voorschotten* te verleenen aan de aannemers en leveranciers. Die vergunning in te trekken zoude niet in het voordeel van den lande zijn, daar juist bij belangrijke uitbestedingen (als van stoomvaartverbindingen, transporten van producten, enz.) de voorschotten de grootste rol spelen.

De Commissie kwam tot de conclusie, dat de borgstelling alleen aan het doel beantwoorden kan, wanneer aan den aannemer gelden in voorschot, of goederen ter verrekening met de aannemingssom worden afgestaan, anders zag zij er niets dan nadeel in. In het al te zeker willen gaan, lag juist het middel om te struikelen, terwijl door wantrouwen bedrog werd uitgelokt, evenzeer als bedrog de aanleiding is tot wantrouwen. Aanbevolen werd om den waarborg te zoeken in de persoon en niet in zijne bezitting of in die zijner helpers. Door wat meer vertrouwen te schenken, dan de wet vergunde, zouden ook meer degelijke personen kunnen mededingen. die verplicht zijn zich nu buiten de zaak te houden. *Volstrekte zekerheid* kan toch niet worden bereikt en uitbesteding zou voor de Regeering altijd eene zaak van risico blijven, gelijk zij dit trouwens ook voor ieder particulier is.

Tegenover vorenstaand betoog zij thans de redeneering gesteld van een voorstander van het borgtochtenstelsel, n l. de Heer J. J. van Oosterzee Jr., oud-referendaris voor de Comptabiliteit bij het Departement van Justitie. Deze zegt o. m. op bladz. 156 van zijn werk „Het beheer van landsgoederen in Ned.-Indië," na er op te hebben gewezen, dat *vooral zij, die in de practijk nooit met aanbestedingen te maken hadden,* [1] de verplichting tot borgstelling afkeuren en ze geheel zouden willen zien opgeheven, behalve natuurlijk bij aannemingen, waarbij het geven van *voorschotten* te pas komt:

„Toch zijn wij van oordeel, dat het in verreweg de meeste „gevallen verkeerd zou wezen, deze verplichting te willen afschaffen.

„Blijft de aannemer in leven en geniet hij eene behoorlijke „winst, dan bestaat er weinig gevaar, dat het contract niet naar „wensch zou worden uitgevoerd, maar bij faillissement, overlijden „of voortvluchtigheid van den aannemer zou het gemis aan borgen „zeer gevoeld worden.

[1]) De cursiveering is van mij.

„Is b. v. op een afgelegen plaats, alwaar concurrentie wordt „gemist, een aannemer plotseling failliet geraakt, dan zou het bestuur „door den aard der behoefte wellicht eensklaps voor moeielijkheden „staan, die door geldelijke offers alleen niet uit den weg te ruimen „zijn. Alsdan zijn er echter, indien borgstelling bestaat, *twee* „personen, die er groot belang bij hebben, dat het contract ook „nà het faillissement van den aannemer, behoorlijk worde nageleefd. „Zijn zij volgens de overeenkomst niet verplicht de taak des aan-„nemers op zich te nemen en missen zij daartoe den lust, dan „brengt toch hun financieel belang mede te zorgen, dat er zoo „spoedig mogelijk iemand is, die onder hunne borgstelling in de „plaats van den aannemer treedt.

„Ook in de gevallen, van overlijden van aannemers blijkt telkens „hoe nuttig de verplichting tot het stellen van borgen werkt. „Gewoonlijk bepaalt het aannemings-contract, dat alsdan binnen „zekeren termijn op verbeurte eener boete, door de erfgenamen „een bepaald persoon moet zijn aangewezen door wien zij vertegen-„woordigd worden. De borgen hebben ook nu weder het grootste „belang, dat een zoodanig persoon aan de vereischten voldoet en „het contract ongestoord kunne worden nageleefd.

„Immers, gebeurt dit niet en moet het bestuur zich met de zaak „inlaten, dan lijdt dit in den regel voor de borgen tot geldelijk „verlies".

Het vorenstaande moge voldoende zijn om te doen blijken, dat de beslissing of al dan niet zekerheid zal worden gevorderd voor eene aanneming, niet altijd even gemakkelijk zal zijn te nemen. Verschillende overwegingen komen daarbij te pas. Zoo is o. a. juist als een voordeel daarvan aangevoerd de omstandigheid, dat daardoor de mededinging beperkt wordt tot personen, die in staat zijn zich de vereischte cautie te verschaffen, zoodat minder betrouwbare elementen van zelf buiten worden gesloten. Deze meening staat dus geheel tegenover die welke door de hiervoren genoemde Directeuren-Commissie is verkondigd. Anderen vestigen er echter de aandacht op, dat het van vrij algemeene bekendheid is, dat de Chineesche hoofden, die daarop moeten worden gehoord, een soort van belasting heffen van de bewijzen van gegoedheid aan hunne landgenooten af te geven, welke belasting natuurlijk den landen in rekening wordt gebracht bij het bedrag der inschrijving [1]).

[1]) Zie Mossel en Gonggrijp, bladz. 70 van hun werkje „Aanteekeningen omtrent de werking en toepassing der Indische Comptabiliteitswet".

Welke intusschen ook de appreciatie van den maatregel moge wezen waarop schrijver dezes niet verder zal ingaan aangezien dit eene quaestie van opinie blijft, als vaststaande mag worden aangenomen, dat de te stellen zekerheid als eene premie is te beschouwen, welke door het Gouvernement zal moeten worden betaald, daar zij zonder twijfel door de inschrijvers in het debet der algemeene onkostenrekening der aanneming zal worden geboekt.

Derhalve moet zij niet worden gevorderd, indien het belang der zaak dit niet bepaald eischt. Voorts houde men in het oog dat de premie ook inderdaad aan het beoogde doel moet kunnen beantwoorden. Voorkomen moet worden, dat — zooals de Minister het in zijn Memorie van Toelichting do. 1 September 1892 heeft aangestipt — de te stellen zekerheid de aanneming duur maakt en zij eigenlijk toch weinig heeft te beteekenen.

In verband met een en ander komt het mij voor, dat het al of niet vorderen van zekerheid, geheel wordt beheerscht door den aard van het te sluiten contract. Indien, zooals ik reeds op bladz. 1798 aanteekende, de goede uitvoering van de verbintenis in hoofdzaak neerkomt op de finantieele positie van de partij ter andere zijde, kan over het algemeen genomen zekerstelling voor de richtige nakoming der overeenkomst, doelmatig geacht worden. Maar ook alleen in dat geval. Zijn het de capaciteiten van den aannemer, waarop het in deze voornamelijk aankomt, dan is het duidelijk, dat de borgtocht op een gegeven oogenblik haar doel zal missen.

Zooals voorts terecht door de Commissie van Directeuren van 12 Augustus 1869 No. 38 is aangevoerd is aan iedere aanneming *risico* verbonden. En nu zal het naar mijne meening die risico wezen, welke omtrent de vraag of al dan niet zekerheid zal worden gevorderd, moet beslissen. Voor werken, transporten of leveranties welke over een korten termijn loopen kan in den regel de kans op door het Gouvernement te lijden schade minder groot zijn, dan voor die welke een zeker aantal jaren duren. Vooral geldt dit voor leveranties van artikelen, waarvan de marktprijzen nog al veel aan schommeling onderhevig zijn. Begrijpelijk is het, dat de administratie er naar streeft zooveel mogelijk contracten te sluiten voor een betrekkelijk lang tijdvak, n. l. twee, drie of vijf jaren. De arbeid op de bureaux wordt daardoor belangrijk minder en de zorg voor de voorziening gedurende een nieuw tijdperk zooveel langer verschoven. Ook zijn er gevallen, dat het contracteeren voor een lang tijdvak gewettigd is, ja zelfs zeer is aan te bevelen

met het oog op het aanzienlijke bedrag voor de algemeene onkosten aan de uitvoering der overeenkomst verbonden, bijvoorbeeld wanneer de aannemer daarvoor een belangrijke hoeveelheid materieel moet aanschaffen of gebouwen oprichten, die slechts met betrekking tot het contract waarde vertegenwoordigen.

Maar een *vaste* regel behoeft dit niet te wezen. De aan de aanneming verbonden risico moet niet zóó groot wezen, dat het contract geheel het karakter van eene speculatie krijgt. Daartegen moet worden gewaakt. Wil men deze kwade kans door borgstelling dekken, dan zal de te betalen premie naar evenredigheid worden verhoogd en loopt men toch het gevaar, dat bij eventueel faillissement van den aannemer de borgen mede over den kop gaan. Wanneer de te vergoeden schade geen al te groote afmetingen kan nemen, krijgt men een gezonder toestand.

Is de geschiktheid van den aannemer de hoofdfactor voor de goede uitvoering der overeenkomst en bezit hij ook de noodige middelen, dan zou het stellen van eenige zekerheid achterwege kunnen blijven. De Regeering is nu zelfs zóó ver gegaan, dat zij eventueel de waarborgen voor de goede uitvoering van de overeenkomst alleen wenscht te zoeken in de persoon des aannemers. Zijn gegoedheid kan dan geheel buiten rekening worden gelaten, en ook het stellen van eenige zekerheid wordt in een dergelijk geval overbodig geacht. Het is duidelijk, dat de risico voor het niet voldoen aan het contract bij een dergelijke overeenkomst, geheel door het Gouvernement wordt gedragen.

Het heeft bij den schrijver van dit opstel wel een weinig verbazing verwekt, dat men in Indië er toe is kunnen komen een dergelijke bepaling in het leven te roepen. Met zeer veel belangstelling zal hij dan ook vernemen bij welke aanbestedingen zal kunnen worden voldaan met de overlegging van het model A der verklaring van gegoedheid bij het inschrijvingsbiljet. Immers, gaat men de voorwaarden na van verreweg de meeste overeenkomsten, waarin de Indische Regeering partij is, dan moet het wel opvallen hoe getracht is door allerlei boete-bepalingen de goede uitvoering van de aangegane verbintenissen te verzekeren. Tegen de minste overtreding, de geringste nalatigheid, zijn geldelijke straffen bedreigd. Wat kunnen echter al deze bepalingen helpen als de verbeurde bedragen niet van den aannemer kunnen worden ingevorderd, omdat hij zonder middelen is. Waar niets is, verliest zelfs de keizer zijn recht, zegt het spreekwoord. Van dit voorschrift

kan niet veel heil te verwachten zijn. Wel is waar opent het de mogelijkheid, dat daardoor de kring der mededingers wordt vergroot, bijvoorbeeld indien het afgeven der certificaten van soliditeit niet met het vereischte oordeel en de noodige zorg geschiedt, zoodat door de meerdere concurrentie een verlaging van de inschrijvingsprijzen zal kunnen worden verkregen, maar daar tegenover staat, dat de kans op speculatie ook zooveel grooter zal wezen, daar men nu ook inschrijvers zal krijgen, die niets te verliezen, maar wel alles te winnen hebben.

Volgens het bepaalde in de 3e alinea van artikel 6 kan de te stellen zekerheid wezen *persoonlijk* of *zakelijk*, terwijl in sommige gevallen aan den aannemer de keuze van beide soorten kan worden gelaten. In verband met de *zakelijke* zekerheid zij gelet op de in de verklaring model A^3 voorkomende clausule, dat de persoon van den inschrijver in staat is „om de bij voorschreven aanneming gevorderde zakelijke zekerheid te stellen." Bij het aangaan van de verbintenis, d. i. volgens artikel 10 van het aanbestedingsreglement voor den inschrijver op het oogenblik dat hij heeft ingeschreven, voor de Regeering op het moment dat de definitieve toewijzing heeft plaats gehad of een voorloopige toewijzing is goedgekeurd, is de gevorderde zakelijke zekerheid derhalve nog niet aanwezig. De voorwaarden van aanbesteding zullen daarom een termijn moeten aangeven binnen welken deze borgtocht zal moeten worden geproduceerd. Voorts zal daarin ook het noodige moeten worden bepaald omtrent de rechten en verplichtingen van partijen, wanneer eventueel niet aan de gestelde voorwaarden mocht worden voldaan.

Het lijkt mij voorts, dat het stellen van persoonlijke zekerheid voor den aannemer in den regel minder omslag en kosten zal vorderen, dan de zakelijke borgstelling. Het geval, dat de gegadigde zóó vermogend is, dat het slechts op het dresseeren der vereischte akten van deposito, hypotheek of pandgeving aankomt, om de quaestie in het reine te brengen, wordt uit den aard der zaak door mij buiten beschouwing gelaten. Bij zakelijke zekerheid moet in ieder geval kapitaal worden vastgelegd, en dit juist heeft de aannemer zoo noodig om zijn onderneming te kunnen drijven. Moet hij zich dat verschaffen door een leening aan te gaan, dan zal ook daarvoor rente moeten worden betaald, en wellicht in den eenen of anderen vorm ook zekerheid worden gesteld voor de behoorlijke teruggave. Daarentegen wordt per-

soonlijke borgstelling wel eens verleend uitsluitend op het in den persoon van den gegadigde gesteld vertrouwen. En al moet dit vertrouwen in klinkenden munt worden omgerekend, zoo dat het neer te tellen bedrag in den regel omgekeerd evenredig is aan de soliditeit van den betrokken gegadigde, het is de vraag of deze kosten minder zullen zijn, dan wanneer een zakelijke borgstelling is vereischt.

Uit den aard der zaak levert deze laatste voor het Gouvernement de meeste waarborg op. Het zal echter de groote moeilijkheid wezen voor de administratie van welke de aanbesteding is uitgegaan, om het bedrag voor die zakelijke borgtocht vast te stellen. Met de meeste nauwgezetheid zal daaromtrent een beslissing moeten worden genomen, wil men een nadeeligen invloed op de uitkomsten van de aanbesteding ten eenenmale insluiten. Bij het vorderen van persoonlijke zekerheid kan deze factor buiten rekening worden gelaten.

Eindelijk zou ik nog de vraag willen opperen op welke wijze een gegadigde aan het betrokken hoofd van plaatselijk of gewestelijk bestuur de overtuiging schenken kan, dat hij „in staat is" de gevorderde zakelijke borgstelling te verschaffen? Is hij in het bezit van eigendommen, waarop een hypotheek ten behoeve van het Gouvernement zou kunnen worden genomen, dan is de zaak eenvoudig genoeg. Lastiger wordt zij wanneer de betrokkene de zekerheid moet verschaffen door middel van andermans kapitaal. Zou hij kunnen volstaan bijvoorbeeld met het overleggen van verklaringen, dat derden genegen zijn hun vaste goederen ten zijnen behoeve te bezwaren? Kan het toelaten van dergelijke verklaringen, die op een gegeven moment zouden kunnen worden herroepen, niet aanleiding geven tot een minder gewenschte concurrentie?

Schrijver dezes acht het zeer goed gezien, dat in artikel 6 ook het geval wordt aangenomen, dat aan den aannemer de keus kan worden gelaten om een van beide soorten van zekerheid te verschaffen. Het zou aanbeveling verdienen om deze conditie te maken voor elke overeenkomst waarbij zekerheid wordt geëischt, uitgezonderd het geval dat uitsluitend *zakelijke* borgtocht moet worden gegeven. Erkend wordt, dat er contracten kunnen zijn waarbij het zeer moeilijk wezen kan het bedrag der zakelijke zekerheid vast te stellen, doch onoverkomelijk kan dit niet wezen. Op deze wijze zouden de gegadigden in de gelegenheid worden

gesteld te handelen zooals hun het voordeeligst kan uitkomen.

Ingevolge artikel 1828 van het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch-Indië wordt de gegoedheid van een borg alleen beoordeeld naar deszelfs vaste goederen of inschrijvingen op het Grootboek der Nationale Werkelijke Schuld, of op naam staande schuldbrieven ten laste van Nederlandsch-Indië, uitgezonderd in zaken van koophandel en wanneer de schuld eene geringe som bedraagt. Voorts mag geen acht worden geslagen op onroerende goederen, waarover geschil in rechten bestaat of waarvan de uitwinning, wegens derzelver verren afstand, te moeilijk zoude zijn.

Zooals uit het hiervoren aangehaald nummer 2939 van het Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch-Indië blijkt, wenscht de Indische Regeering het begrip „gegoed" in verband te zien gebracht met de aanneming, welke des noodig zelf door den borg moet kunnen worden uitgevoerd. Voorts behoort deze eventueel de door de schuld van den aannemer te veroorzaken schaden te kunnen vergoeden. Bij de beoordeeling van de gegoedheid zal derhalve rekening moeten worden gehouden met het belang der aan te gane overeenkomst. Hoewel de beslissing in Bijblad No. 2939 alleen op de borgen kan slaan, is het voor de hand te achten, dat zij zonder bezwaar ook op den aannemer zelf kan worden uitgebreid, voor het geval eene verklaring van gegoedheid voor hem vereischt is.

Ook de appreciatie van de *gegoedheid* der gegadigden en hunne borgen is opgedragen aan de Hoofden van plaatselijk en gewestelijk bestuur. Men gaat hiermede in Indië zelfs zóó ver, dat ook na afloop der gehouden aanbesteding, dus na het tot stand komen der overeenkomst voornoemde ambtenaren de personen blijven, aan wie de beoordeeling naar de gegoedheid van de borgen wordt toevertrouwd. De voorwaarden althans schrijven voor, dat alleen dan een borg moet worden vervangen, wanneer deze — *ter beoordeeling van het betrokken hoofd van gewestelijk of plaatselijk bestuur* — niet langer voldoende vermogend wordt geacht. Waarom na het sluiten van het contract deze beoordeeling niet overgelaten aan hen, die met het toezicht op de uitvoering belast zijn? Het nagaan of iemand al dan niet niet als gegoed moet worden beschouwd is toch geen quaestie, welke eenig en uitsluitend door de bestuurshoofden kan worden beslist! Het is hier de plaats de aandacht te vestigen op den onnoodigen omslag waartoe deze regeling leidt. Daartoe zij het mij vergund den lezer kennis te doen maken met

de 2e alinea van artikel 8 der Instructie voor de Gewestelijke Intendanten [1]), die te zorgen hebben voor de richtige nakoming der door of ten behoeve van de Militaire Administratie gesloten overeenkomsten. Dat artikel luidt: „Hij (d. i. de Gewestelijke „Intendant) houdt een wakend oog op de geldelijke positie van „aannemers en borgen en vraagt dienaangaande jaarlijks, in den „loop der maand Januari — en, zoo hiertoe aanleiding bestaat, „ook tusschentijds — inlichting aan de betrokken hoofden van gewestelijk of plaatselijk bestuur."

Er is dus eene contrôle aanwezig van de zijde der Intendance, maar bovendien nog de verplichting om ieder jaar te informeeren hoe het met de gegoedheid van aannemer en borgen is gesteld. Wat een onnoodig geschrijf! Aan de competentie van den Intendant om op grond van de gegevens, vermeld in art. 1828 van het Burgerlijk Wetboek voor Ned. Indië de soliditeit van een borg te beoordeelen. kan niet worden getwijfeld. Trouwens het is een voor de hand liggende zaak, dat de uitvoerders van de overeenkomsten, het eerst op de hoogte zullen zijn van de finantieele positie van aannemers en borgen. De bemoeienis in deze van het civiel zou zonder bezwaar kunnen worden ontbeerd.

De slotalinea van het nieuwe artikel 6 omschrijft de verklaring, die behoord te worden ingediend door eventueel in Nederland gevestigde personen. Zij is gelijkluidend aan die van het oude artikel, waarin ook zooals nu het geval is, sprake was van „een behoorlijk gelegaliseerde verklaring". Wat wordt hiermede bedoeld? Deze vraag is van zeer veel belang, omdat het ontbreken der behoorlijke legalisatie ongetwijfeld de authenticiteit van het overgelegde certificaat zou aanranden, en op grond daarvan de mededinger zou mogen worden uitgesloten. Naar mijne meening is een voor Indië bestemd stuk alleen dan afdoende gelegaliseerd, indien de daarop gestelde handteekeningen zijn bekrachtigd door het Ministerie van koloniën, hetgeen gewoonlijk geschiedt door een van de Secretarissen-generaal, dan wel de speciaal met het legaliseeren van stukken belaste referendaris der afdeeling Comptabiliteit van voormeld Ministerie. Van deze hoofd-ambtenaren zijn de handteekeningen in Indië bij de Regeering bekend. Zijn de afgegeven

[1]) Deze Instructie werd laatstelijk gearresteerd bij kabinetsbeschikking van den Legercommandant do. 2 Augustus 1903, en uitgegeven bij Algemeene Order voor het Leger No. 149 van dat jaar.

verklaringen van gegoedheid door hen gelegaliseerd, dan kunnen zij worden toegelaten.

Op bladz. 1797 van dit stuk had ik reeds de gelegenheid de aandacht van den lezer te vestigen op het feit, dat men in Nederland gewoon is van den inschrijver en zijne borgen een verklaring te eischen, waarin door het gemeente-bestuur hunner woonplaats wordt uitgedrukt, dat zij ook de *bekwaamheid* hebben om het aangenomene naar behooren te volbrengen. In de verklaringen van gegoedheid door de Indische bestuurshoofden af te geven, behoeft daaromtrent niets te worden vermeld. Althans in die, welke deel uitmaken van het Aanbestedingsreglement. Want onlangs kwam mij No. 6127 van het Bijblad op het Staatsblad van Ned. Indië onder de oogen, houdende vaststelling van nieuwe model-voorwaarden van aanbesteding en gunning der exploitatie voor de voorloopig ingerichte djatibosschen (leegkapperceelen) op Java en Madoera. In de bij de 2e alinea van artikel 3 dier voorwaarden bedoelde, mede door het hoofd van gewestelijk of plaatselijk bestuur af te geven verklaring model A, behoort door genoemde autoriteiten te worden geconstateerd, dat „voor zoover bekend de in het certificaat aangeduide personen de bekwaamheid bezitten om een verbintenis aan te gaan." Buiten beschouwing zal hier worden gelaten in hoeverre het rijmen kan met een goede opvatting van staatsrecht, dat de Regeering — waar zij op het punt van aanbesteding eene algemeene verordening heeft uitgevaardigd gelijk het Reglement op het houden van aanbestedingen is — bij een eenvoudig Gouvernementsbesluit afzonderlijk regelen heeft vastgesteld voor de aanbestedingen ten behoeve van zekeren tak van dienst, regelen die geheel afwijken van die welke in evengemeld Reglement worden gehuldigd. Deze vraag is niet aan de orde. Ik wilde alleen maar op het feit opmerkzaam maken, dat blijkbaar voor de aanbesteding enz. der bedoelde perceelen de wenschelijkheid is gevoeld om vooraf te doen nagaan of inschrijvers en borgen behooren tot de personen, bekwaam tot het aangaan van eenige transactie.

Dat dit bij de samenstelling der nieuwe modellen A van het Aanbestedingsreglement niet in het oog is gehouden, meen ik als een leemte daarin te moeten aanmerken. Artikel 8 van dat reglement vermeldt als één der punten dat een inschrijvingsbiljet als ongeldig moet worden beschouwd de omstandigheid, dat zoowel de inschrijver als diens eventueele borgen de bekwaamheid missen om

verbintenissen aan te gaan. Het is duidelijk, dat, alleen wanneer dat gebrek uit de ingediende stukken mocht blijken, of wanneer *toevallig* die onbekwaamheid bekend is bij den ambtenaar of officier, die de aanbesteding houdt, dit voorschrift zal kunnen worden toegepast. Het zal evenwel geen nader betoog vereischen, dat het onderzoek naar de bekwaamheid van de gegadigden meer tijd vordert, dan op het oogenblik dat de aanbesteding gehouden wordt, beschikbaar is. Het bepaalt zich nu dan ook tot niets anders dan een nauwkeurig nagaan van de ingediende biljetten van inschrijving en verklaringen modellen A. Wel is waar kan worden aangevoerd, dat aan de op dat model voorkomende clausule „wordt geacht voldoende waarborgen te geven voor de goede uitvoering van" enz., ook de beteekenis is te hechten, dat de inschrijver de bekwaamheid heeft tot het aangaan van verbintenissen. Maar met betrekking tot de borgen is dit het geval niet.

Dat het bij het afgeven van de verklaringen van gegoedheid aanbeveling verdient te letten op de bekwaamheid van de betrokken personen om verbintenissen aan te gaan, zal wel door iedereen worden erkend.

Zout als middel van belasting,

DOOR

J. E. de MEYIER.

Tot dusver is het een vrij algemeen verbreide meening dat in het bijzonder voor Nederlandsch-Indië het zoutmonopolie een bij uitstek geschikt middel is om de schatkist te stijven. Verleden jaar nog bevatte het *Alg. Handelsblad* een krachtig pleidooi tot handhaving van het monopolie [1]) en de heer P. H. van der Kemp eindigde in 1894 zijn belangrijk werk over het zoutmiddel, [2]) met de woorden: „Een zeer belangrijk bedrag dus nl. de netto-inkomsten uit het zoutmonopolie en dat dank eene belasting, die, naar al hetgeen ik er van weet, ook bij ervaring, door mij voortreffelijk wordt geacht voor eene Inlàndsche maatschappij. Dat ik daarbij geen open oog zou hebben voor de bezwaren er aan verbonden, zal men van mij wel niet verwachten, doch die iets beters weet, die zegge het. „Men bewijst niets", schrijft Mr. N. G. Pierson in zijn klassiek Leerboek der Staathuishoudkunde, „wanneer men aantoont, dat eene bepaalde belasting kwaad sticht; iedere belasting sticht kwaad, maar welke het minst, dat is de vraag".

Dat thans weder eens een poging wordt gedaan om die bezwaren, welke aan het monopoliestelsel zijn verbonden in het licht te stellen en het kwaad, door de belasting gesticht, eenigermate te peilen, vindt zijn aanleiding in de stemmen, die zoowel in Britsch- als in Nederlandsch-Indië en in Nederland opgaan om den druk er van te verminderen.

Algemeen overzicht. Het algemeen gebruik dat van keukenzout gemaakt wordt, deed het van oudsher als een geschikt belastingobject beschouwen. Niet alleen was dit het geval bij de Israëlieten,

---

[1]) *De Indische Gids* 1904, II bl. 1712.

[2]) Handboek tot de kennis van 's lands Zoutmiddel in N. I. Eene economisch-historische studie, uitgeg. door de Mij. v. Nijv. en Landbouw bij G. Kolff & Co., Batavia 1894.

de Grieken en de Romeinen, maar ook later in de Middeleeuwen. In de twaalfde eeuw werd het zoutmonopolie onder den naam van „gabelle" in Frankrijk ingevoerd en hoewel het stelsel voortdurend gehaat was, duurde het tot de Fransche revolutie, alvorens het in 1790 werd afgeschaft. Intusschen werd in 1804 opnieuw eene belasting op dit artikel ingevoerd, die thans nog bestaat.

Een der redenen die het zoutmonopolie zoo gehaat maakten, was de zoogenaamde „zoutconscriptie" een geliefkoosd middel om de opbrengst te versterken. Deze bestond daarin dat elk huisgezin verplicht was om in evenredigheid van het aantal leden eene bepaalde hoeveelheid zout uit de landsvoorraden te koopen, onder verbod van weder-verkoop. Dit gebruik verviel in Frankrijk in 1790, doch terwijl het in 1719 in Pruisen was ingevoerd, bleef het daar tot 1816 en in Saksen zelfs tot 1840 bestaan.

De meest gebruikelijke vorm van zoutbelasting is het monopolie, doch dit kan zijn een handelsmonopolie, zooals het vroeger bestond in Pruisen, Saksen, Nassau en Luxemburg of een productie-monopolie dat wat Duitschland betreft vroeger in Hessen en de Zuid-Duitsche Staten bestond en nu nog in Oostenrijk van kracht is.

Onder den vorm van belasting op de voortbrenging van het zout en van belasting op het verbruik bestond de zoutbelasting eveneens in eenige deelen van Duitschland. Bij de wet van den Duitschen Bond van 12 Oct. 1867 zijn echter zoowel het monopolie als de verbruiksbelasting in de Duitsche Staten afgeschaft en door een accijns vervangen.

Het zoutmonopolie bestaat thans nog in Oostenrijk-Hongarije, in Servië, Italië, Griekenland, Rumenië en Montenegro, voorts in de kantons van Zwitserland, in Turkije en in Tunis. In Azië treft men het aan in China, en in Britsch-, Fransch- en Nederlandsch-Indië.

In Denemarken, Noorwegen, Portugal, Rusland, Spanje de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, Canada, New-Foundland en Peru heeft men geen binnenlandsche zout-accijns maar een invoerrecht op zout.

In Frankrijk, Duitschland en Nederland worden belastingen op den aanmaak en accijnzen geheven.

Alleen Engeland, België, Zweden en Japan heffen noch zoutbelasting noch invoerrechten.

Duitschland heft 12 M. per 100 K.G. accijns en tot 1879 was het invoerrecht van over zee aangevoerd zout eveneens 12 M., doch voor ander ingevoerd zout 12,80 M. Sedert de invoering van

het nieuwe douane tarief van 25 Dec. 1902 is dit verschil vervallen en wordt van alle vreemde zout boven den binnenlandschen accijns van 12 M. nog 0.80 M. geheven. Andere rechten of heffingen op zout door gemeenten of gewesten zijn in Duitschland verboden. (Het recht is dus in Ned. geld per 56 K.G. [1]) *f* 4.03 à *f* 4.29).

In Frankrijk heft men 20 centimes, per K.G. of ongeveer *f* 9.60 per 100 K.G. belasting en van vreemd ingevoerd zout bovendien nog 2.40 Frs. per 100 K.G. van ruw zout en 3.30 Frs. van geraffineerd. Bovendien wordt voor zout van buiten Europa, dat niet direct ingevoerd wordt, een toeslag aan entrepôtkosten geheven van 3.60 Frs. (Dit geeft alzoo voor inlandsch zout *f* 5.38 per 56 K.G. en voor het meeste belaste buitenlandsche zout *f* 7.23).

In Nederland bedraagt sedert 1892 de zoutaccijns *f* 3 per 100 K.G. en het invoerrecht, inclusief de accijns, *f* 4.— Vrijdom van accijns wordt o. a. verleend voor het inzouten voor visch, voor landbouw-doeleinden en voor verschillende fabrieken en trafieken (K. B. 19 Aug. 1898 St. No. 202).

Wat nu de totaal-opbrengst van de zoutbelasting betreft, deze werd in 1903 voor het Duitsche rijk geschat op netto 49 millioen Mark, voor Frankrijk op ruim 32 millioen francs en voor Nederland op ruim 1$^1/_2$ millioen gulden. Dat in Nederland sedert 1892 de druk aanmerkelijk is verlicht, kan blijken uit het feit dat het zoutmiddel in dat jaar nog *f* 3.932.000 opbracht.

Het monopolie in Oostenrijk leverde in 1902 eene bruto-opbrengst van 46.197.000 Kronen, waarvan echter 9.790.900 Kr. bedrijfskosten. In Hongarije was de bruto-opbrengst 33$^1/_4$ millioen Kronen. en in Italië 76 4 millioen Frs.

In *Indo-China* is de regie van het zout geregeld bij een besluit van 20 Oct. 1899 en mag niemand zout winnen zonder vergunning van de administratie. Alle aanvragen worden door den ontvanger der „Douanes et Régies" geboekt in een register van de zoutmakers en elk eigenaar van een zoutpan krijgt een boekje, waarin alle hoeveelheden vervaardigd en aan de administratie afgeleverd zout worden ingeschreven. De zoutpannen worden ten alle tijde door ambtenaren van die administratie geinspecteerd. Al het aangemaakte zout moet hoogstens drie dagen na den oogst of de bereiding aan de administratie worden ingeleverd en het wordt dan dadelijk betaald volgens den prijs die periodiek in de Staatscourant van

[1]) Overeenkomende met 1 pikolmaat zout in Indië (Kol. Versl. 1904 bijl. 22).

Indo-China wordt bekend gemaakt. De administratie verkoopt het zout uit de pakhuizen waar het is ingeleverd voor plaatselijk gebruik of voor export of verdeelt het over de binnenlandsche pakhuizen en de fabrieken waar het gezuiverd of samengeperst wordt. Het zout dat voor plaatselijk gebruik verkocht wordt, is onderhevig aan eene belasting van $2^1/_2$ frs. per 100 K.G. of per tiende kub. Meter. Op de plaatsen waar het per picul van 60 K.G. of $^1/_{16}$ M^3. verkocht wordt is de belasting daarvan 1.50 frs.

De prijzen van verkoop voor verbruik worden voor elk magazijn of entrepôt door den Directeur der „Douanes et Régies" vastgesteld en in het officieele blad gepubliceerd, naar de volgende grondslagen: 1°. de inkoopsprijs van de zoutmakers, 2°. het bedrag van de verbruiksbelasting, 3°. een evenredig deel van de algemeene kosten (vervoer, spillage, enz.) en 4°. voor gezuiverd of geperst zout de kosten van die bereiding.

Intusschen schijnt het consumptierecht later verhoogd te zijn tot 4 frs. per 100 K.G. want bij een besluit van 9 Dec. 1903 wordt zout, gebezigd om wegen van gras te bevrijden, van dat recht vrijgesteld en bij een besluit van 2 Febr. 1904 wordt dat recht tot 2 piasters per 100 K.G. opgevoerd.

Het zoutmonopolie in *Britsch-Indië* bestond in Bengalen reeds in de 18de eeuw en werd in 1780 opnieuw geregeld volgens grondslagen, die behoudens kleine wijzigingen tot 1862 van kracht bleven. Toen werden de verschillende aanmaakplaatsen geleidelijk ingetrokken en in de behoefte aan zout werd voorzien, hetzij door invoer van buiten, hetzij door aanmaak door particulieren onder betaling van accijns.

Voor Pendjab, de Noordwest Provincies en Oudh, Ajmir, Mairwara, Sindh, de Patna-afdeeling en Centraal-Indië is „The Indian Salt Act. XII" van kracht, in 1882 afgekondigd, waarbij 50 Roepiën gevorderd worden voor eene vergunning om salpeter en zout te zuiveren en geringere bedragen voor het maken van zwavelzure soda (Khari-nun) en andere zouten. Tevens werd daarbij eene zoutbelasting toegestaan van hoogstens 3 Roepiën per maund van $82^2/_7$ ℔. (Dit is dus ongeveer *f* 3.62 per 56 KG.).

Voor Madras en de meeste andere plaatsen in Britsch-Indië werd de belasting in 1871 gesteld op 2.8 R. per maund, doch in de benedenlanden van Bengalen op 3.2 R. en in de bovenlanden op 2.12 R. per maund. Later heeft men de belasting verlaagd en in 1882 is van de gegeven bevoegdheid tot heffen der belasting slechts

gebruik gemaakt tot een bedrag van 2 R. per maund (zie *De Ind. Gids* 1903 I bl. 224 en 764). Later in 1888 werd zij met een halve R. verhoogd, doch in 1903 weder tot het vroegere peil teruggebracht. (Dit cijfer komt overeen met *f* 2.41 per 56 K.G.)

Vergelijkt men de opgegeven cijfers teruggebracht tot den prijs van het gemiddeld gewicht van een in Ned.-Indië gemeten pikol zout, dan blijkt dat de belasting aldaar (thans *f* 8 voor briketzout) veel hooger is dan in Britsch-Indië. Toch verheffen zich stemmen tot afschaffing van het zoutmonopolie aldaar. Om de redenen te kennen, die daartoe leiden wordt de aandacht gevestigd op hetgeen o. a. de heer Pennington op 26 Juni 1904 in het midden bracht in de te Londen gehouden zitting van de „East India Association", waarvan een verslag in het weekblad *India* is opgenomen.

Deze voerde al dertig jaar lang een strijd tegen de zoutbelasting, die aanvankelijk door de Engelsch-Indische autoriteiten als het bedrijf van een Don Quichotte, zoo niet als misdadig werd beschouwd, doch in later jaren had hij reden om te hopen dat het doel zou worden bereikt. Het officieele standpunt is nog steeds hetzelfde en de Minister van Financiën, die de verlaging voorstelde, droeg zorg als een bijzondere verdienste van deze er bij te vermelden, dat men ze in geval van nood weder zoo gemakkelijk kon verhoogen. Doch de verwachting wordt uitgesproken dat te eeniger tijd een ondernemend financier eens zal beproeven om de belasting nog meer te verlagen in de verwachting dat het groote verbruik zelfs een hooger eindcijfer zal geven.

Dat verbruik van zout bedraagt in Britsch-Indië gemiddeld 24 ℔ per hoofd en per jaar (11 32 K.G.) en dit wordt beschouwd als de helft van hetgeen absoluut noodig is om een volkomen gezondheidstoestand te bewaren, vooral bij menschen, die in zulk een groote mate op vegetarisch dieet zijn aangewezen. Stelt men de in betere omstandigheden verkeerende klasse met den heer Digby op 60 millioen, die zeker veel meer zout eten en vermorsen, dan blijft er als gemiddelde voor de arme klassen veel minder over, terwijl deze bovendien altijd zooveel te lijden hebben door gebrek en onvoldoend voedsel. Het gemiddelde zoutverbruik per hoofd in Engeland, dat als 62 ℔ wordt opgegeven, vormt hiermede eene groote tegenstelling.

Dat van goedkooper zout eene belangrijke toeneming der consumptie het gevolg zal zijn, vindt steun in hetgeen Lord Curzon

in eene rede te Chittagong over de resultaten van de belastingverlaging van 1903 zeide. Men had gerekend op eene mindere inkomst van 173 lakh Roepiën, doch blijkens de opgedane ervaring werd dit verlies door meer debiet, waarschijnlijk tot 150 lakh teruggebracht. Bijna overal waren de prijzen bij verkoop in het klein lager geworden.

Onder de niet geheel onbaatzuchtige voorstanders der afschaffing van de zoutbelasting behooren de kooplieden en anderen, die belang hebben bij den verkoop van zout uit Engeland, waarvan zooals bekend is (*De Ind. Gids* Sept.-afl. bl. 1447) groote hoeveelheden in Bengalen worden ingevoerd. Deze spreken de verwachting uit dat door dien maatregel het zoutverbruik zou verdrievoudigen. Deze heeren zouden eigenlijk alleen het zout uit Engeland vrij van rechten willen importeeren en op al het andere zout, ook het Indische, belasting leggen. Dat men tot dit uiterste zou overgaan, wordt, zelfs in den tegenwoordigen tijd van protectie, onwaarschijnlijk geacht, doch als deze handelaars er in slagen de zoutbelasting opgeheven te krijgen dan zal dit resultaat den spreker verheugen, al heeft hij tegen de beweegredenen ook bezwaar.

Bij de quaestie van het opheffen van het zoutmiddel, is het altijd een bezwaar van de tegenpartij, dat men deze opbrengst zoo moeielijk door iets anders kan vervangen. Voor Britsch-Indië zou men er volgens den heer P. kunnen komen, door een gelijk bedrag op de oorlogsuitgaven te verminderen en het moederland zijn aandeel in deze imperiale uitgaaf te doen dragen. Afgescheiden daarvan toont hij echter aan dat het geld in den vorm van eene zoutbelasting opgebracht zou kunnen worden, ook al werd het zoutmonopolie afgeschaft. Indien 48 millioen gezinnen elk 6 pence per jaar opbrachten, zou dit reeds een millioen pond sterling zijn en de schrijver vindt het billijk dat ook de armste per jaar 6 pence in de huishouding van den staat bijdraagt.

Er zijn echter gezinnen die het beter kunnen doen, deze wil hij meer laten betalen. Wanneer de straks genoemde 60 millioen welgestelden per jaar en per hoofd op een zoutverbruik van $^1/_2$ maund worden getaxeerd en dat is nog slechts $^2/_3$ van het gemiddelde zoutverbruik per hoofd in Engeland, dan kan men ze in plaats daarvan gerust met 1 Roepie per hoofd belasten en krijgt men reeds 4 millioen £ inkomsten. Na aangetoond te hebben dat deze belasting voor de meer-bezittenden zelfs nog hooger kan worden opgevoerd en dat er veel meer menschen door getroffen zullen

worden dan thans door de inkomstenbelasting, tracht hij het bezwaar te ontzenuwen dat een indirecte belasting voor deze menschen gemakkelijker te dragen is dan een directe. Wanneer de belasting aldus rechtstreeks geheven werd en het verbruik van zout onbeperkt werd gelaten, dan zou dit aan de armen ten goede komen en ook aan hun vee, zoowel als aan landbouw en bedrijven. Dat ook de armsten 's jaars nog 6 pence aan belasting zouden moeten betalen, in ruil voor geheel vrij zout, voor welk artikel zij thans wel evenveel zullen uitgeven is volgens hem geen bezwaar, daar dit wel zoowat de eenige belasting zou zijn, welke ook door de armsten gedragen wordt.

Het hoofdbezwaar van de zoutbelasting is dat men niet weet hoeveel nadeel zij toebrengt aan het volk, het vee en den landbouw van Indië. Men weet alleen dat een ruime voorziening in de behoefte van zout voor mensch en dier in het Oosten nog meer noodig is dan in Europa, en dat er alle aanleiding is om te vermoeden, dat het gemis daaraan een van de voorbeschikkende oorzaken is van de hevigheid van cholera, van veeziekte en zelfs, volgens het gevoelen van Dr. Jonathan Hutchison, welke dien avond den voorzitterszetel innam, van die oude plaag, de lepra. Het is toch een opmerkelijk verschijnsel dat de eerste verschijning van cholera moet samengetroffen hebben met de reorganisatie van het zout-departement door Warren Hastings, toen het op een leest werd geschoeid, die geldelijk voordeelig was. Dit kan slechts een toevallig samentreffen zijn geweest, maar vele autoriteiten verzekeren dat zout inderdaad een middel tegen cholera is, terwijl vee, dat een kleine hoeveelheid zout gebruikt, onvatbaar is voor veeziekte. Ook zegt men dat menschen die aan zoutpannen werken nooit lijden aan cholera, waterpokken, scharlakenkoorts of influenza. [1]) Het is zeer goed mogelijk dat de pest zijn hevigheid ontleent aan een te gering zoutgehalte van het voedsel der armen. Op grond van een en ander is het volgens dezen spreker duidelijk welk een groote verantwoordelijkheid met betrekking tot het leven en de gezondheid van millioenen wordt geloopen om der wille eener opbrengst van 5 à 6 milliöen pond sterling 's jaars. Al was het monopolie ook maar half zoo gevaarlijk als de tegenstanders het afschilderen, dan zou de spreker het toch tot elken prijs willen afschaffen, daar dit volgens zijn plan niets zou kosten en men er een heirleger

[1]) Hoewel het niet uitdrukkelijk gezegd wordt, krijgt men uit het werk van van der Kemp (bl. 281 e. v.) den indruk, dat de zoutmakers op Madoera evenmin veel ziek zijn.

slecht betaalde beambten mede kwijt raakt, die toezicht op de overtreding van het monopolie houden.

Het is tegen de belasting zelf en minder tegen de grootte er van dat hij bezwaar heeft, of zij 1 of 2 Roepiën per maund bedraagt maakt weinig onderscheid; want hoe de prijs ook moge zijn, geen arme koelie zou ooit meer gebruiken dan 8 à 10 ℔ 's jaars (eene geheel onvoldoende hoeveelheid), welke bijv. 3 à 4 annas (*ƒ* 0.15 à *ƒ* 0.20) zou kosten. Indien er echter in het geheel geen belasting bestond dan zou diezelfde koelie minstens 4 à 5 maal meer verbruiken en ongetwijfeld zou een driemaal grootere hoeveelheid aan het vee worden gegeven, terwijl hetgeen voor landbouw en bedrijf benuttigd zou worden, evenmin te schatten is als het nut dat daardoor voor het geheele land zou worden gesticht.

Verschillende aanhalingen worden gedaan om het kwaad aan te toonen dat door te gering zoutgebruik ontstaat. Zoo heeft Dr. Furnell, die in 1880 „Sanitary Commissioner" was, gezegd dat de groote sterfte onder het volk aan diarrhoea en aanverwante ziekten haar oorzaak heeft in wormen en dat deze kwaal voor een groot deel afhankelijk is van de gelegenheid voor de bevolking om aan zout te komen. Zelfs voorstanders als Dr. Ratton moesten toestemmen dat er niets ten voordeele van de belasting te zeggen is, waar die, zooals in Britsch-Indië, in zijn slechtsten vorm bestaat, doch dat eene wijziging van de wet ten bate van de nijverheid en den landbouw aan de belasting in hooge mate haar schadelijk karakter zou ontnemen. Zulk eene verstrekking van goedkoop zout is echter, volgens den spreker, altijd onuitvoerbaar gebleken, omdat deze met zooveel formaliteiten gepaard moet gaan, dat de maatregel in de practijk nutteloos wordt. Hij twijfelt er dan ook niet aan of de bevolking zal voortgaan met rotte visch te eten, zooals zij het in zijn tijd deed, omdat zij het niet kan betalen om die behoorlijk in te zouten.

„Het is tegenwoordig de mode bij vele Indische schrijvers," zoo vervolgt hij, — en zelfs bij degenen wier welwillende belangstelling in dat land niet in twijfel kan worden getrokken — om te klagen over de uitbreiding der spoorwegen in Indië en tevens over den hoogen prijs van het zout; toch is het gemakkelijk aan te toonen dat de spoorwegen den prijs van het zout (en van andere dingen) over het geheele land hebben gelijk gemaakt en dat dientengevolge ieder die in de binnenlanden woont nu daarvoor niet half zooveel betaalt, als in den goeden ouden tijd toen er geen gewone wegen en geen spoorwegen waren, en men rekende dat

elke 100 mijlen vervoer per buffelkar den prijs verdubbelde en zulks is het geval niettegenstaande de monopolie-prijs in dien tusschentijd is verdubbeld. Het is dan ook niet de tegenwoordige prijs van het zout, die zoo van belang is; het is thans voor de meesten goedkooper, dan in den tijd toen de gouvernementsprijs slechts één Roepie per maund was. Het wezenlijke kwaad ligt daarin dat het onmogelijk is om het voor niets te krijgen, zooals anders voor veel menschen het geval zou zijn, aangezien, de hinderlijke tusschenkomst van een omvangrijk, kostbaar, om niet te zeggen omkoopbaar, officieel departement, alles wat op vrijen handel in dit artikel gelijkt, belet en arme oude vrouwen vervolgt omdat zij een beetje zout voor eigen gebruik koken. Zooals de spreker reeds vroeger gezegd had, men gaf jaarlijks ongeveer een half millioen pond sterling uit om de armsten onder de armen te plagen, ten einde het land een bruto opbrengst van ongeveer 6 millioen te verzekeren. Dit kon volgens hem voorkomen worden als de bewuste belasting werd ingevoerd.

Hoe nadeelig het zoutmonopolie werkt op de Inlandsche bondgenootschappelijke staten, wordt door een voorbeeld uit de eigen ervaring van den heer Pennington aangetoond. In het staatje Pudukota in Zuid-Indië had de vorst een zoutmonopolie dat slechts een paar honderd Roepiën voordeel opleverde. Toen er een nieuwe vorst optrad, die de financiën op een beteren leest wilde schoeien, kwam het tot een contract met het gouvernement van Madras, dat tegen schadevergoeding van 38.000 R. 's jaars het zoutmonopolie overnam. Nu waren de arme inwoners die zich tot dusver beholpen hadden met het aardachtige inlandsche zout, verplicht om het dure Madras-zout te koopen en bovendien nog een kostbaar personeel te onderhouden om er voor te zorgen dat niemand in Pudukota een weinig van dat zilt voor eigen gebruik aanmaakte, zoools men dat daar sedert onheuglijke tijden gewoon was geweest, of wel om het land vruchtbaarder te maken door dit zout voor de bemesting als anderszins te bezigen.

Natuurlijk gaf het belastingplan van den heer Pennington nog al aanleiding tot tegenspraak en later wilde deze dit denkbeeld ook wel loslaten en bijv. een tabaksbelasting er voor in de plaats stellen, doch dit doet thans minder ter zake, waar men hoofdzakelijk de schaduwzijden van het monopolie, die ook elders kunnen gelden, wenscht te kennen.

De reeds genoemde Londensche geneesheer, Dr. Jonathan Hutchinson, bezocht Britsch-Indië in 1903 om de oorzaak van en de middelen tegen de melaatschheid na te gaan. Zijne aandacht werd daarbij voornamelijk getrokken door het gebruik van bedorven visch als voedsel. Nu heeft wel eene vroegere commissie gezegd dat er een aantal lepra-gevallen werden aangetroffen in streken, waar de menschen nooit zulk voedsel gebruiken, maar dit acht deze dokter geen bewijs, omdat de ziekte zeer goed van de vischeters op de niet-vischeters kan zijn overgebracht. Volgens zijn gevoelen zijn er geen feiten bekend, welke die visch-hypothese tegenspreken of onhoudbaar maken, maar bestaan er wel die haar bevestigen en die door dezen geneesheer voor onaantastbaar worden gehouden. Toen hij dit onderwerp behandelde in eene vergadering van geneeskundigen, waar ook de oud-minister Lord George Hamilton aanwezig was, erkende deze volmondig dat hij nooit te voren het verband had ingezien tusschen hooge zoutbelasting en lepra, doch hij meende dat al bestaat dit, men op het oogenblik die belasting niet missen kon.

Bij eene andere gelegenheid werd erkend dat het gouvernement zout vrij van belasting verstrekt aan groote vischconserveeringsinrichtingen en dat dit reeds eene verbetering is, maar het onvoldoende inzouten thuis wordt er niet door vermeden.

Het is in de huizen der visschers en boeren dat het zout goedkoop gemaakt moet worden. Bovendien was het noodig een onderzoek op de markten in te stellen, toezicht op de fabrieken uit te oefenen en aanwijzingen te geven omtrent de beste wijze van visch te conserveeren. Ook moesten vliegende blaadjes ruim verspreid worden, waarin de inlandsche bevolking gewezen werd op het vreeselijke gevaar verbonden aan het eten van bedorven visch.

Hier tegenover moet echter vermeld worden dat in een Fransch werk over de lepra [1]) beslist wordt ontkend dat het gebruik van bedorven visch lepra zou ten gevolge hebben en zulks krachtens ervaringen, opgedaan op het eiland Madera en in Terre Neuve.

Het verbruik van zout. Volgens opgaven, overgenomen in de *Indische Gids* van 1887 I bl. 246, varieerde het zoutverbruik in Nederland gedurende de jaren 1876—1885 van 8.73 tot 9.97 K.G. per hoofd der bevolking en klom in dien tijd van gemiddeld

[1]) La léprose par le Dr. Dom Sauton, Paris C. Naud 1901 bl. 96.

8.96 K.G. in 1876—1880 tot gemiddeld 9.68 K.G. in 1880—'85. Ter zelfder plaatse werd het zoutdebiet op Java en Madoera in 1884 berekend op 944.409 pikols voor eene bevolking van 21 millioen zielen, gevend 2.8 K.G. per hoofd.

In Nederland was het bedrag van den betaalden accijns per hoofd in 1883—1885 gemiddeld *f* 0.88. Dit bleef ongeveer aldus tot 1892, doch toen verminderde de accijns tot op een derde en beliep in 1903 ongeveer *f* 0.29 per hoofd der bevolking.

Zooals boven vermeld is zou het verbruik van zout in Engeland per hoofd der bevolking 62 Eng. ponden of 28 K.G. bedragen, een cijfer, met het oog op den geheelen vrijdom van belasting aldaar merkwaardig, doch dat tevens aanleiding geeft tot de vraag hoe weet men het?

Over het algemeen loopen die opgaven van het zoutverbruik per hoofd der bevolking nog al uiteen. Aan Meyers Conversations-lexicon van 1897 ontleenen wij de volgende opgaaf, die betrekking heeft op het jaar 1890.

	Verbruik van zout.	
	in tonnen.	per hoofd der bevolking in kilogrammen.
Duitsche Rijk	871.138	17.6
Oostenrijk-Hongarije	478.610	11.5
Rumenië	54.000	10.—
Griekenland	17.500	8.—
Italië	287.412	9.6
Zwitserland	48.000	6.4
Frankrijk	809.074	21.1
Algerië	25.000	6.5
België	202.684	32.2
Nederland	74.298	16.1
Groot-Britannië	1.656.469	43.7
Spanje	158.094	9.—
Portugal	42.300	9.—
Denemarken	25.981	11.3
Noorwegen	19.887	10.—
Zweden	47.850	10.—
Rusland	1.392.000	12.3
China	1.800 000	5.—
Japan	404.530	10.6
Vereenigde Staten	1.497.697	23.8
Britsche Koloniën	1.650.000	5.4
Andere landen	1.679.300	5.—
	13.241.824 ton	8.9 K.G. per hoofd.

Wanneer men deze cijfers beschouwt dan moet men aannemen dat althans voor Nederland en Groot-Britannië de cijfers, die het verbruik per jaar en per hoofd der bevolking aangeven het dubbele zijn van de werkelijkheid. Het middencijfer voor de geheele wereld stemt echter zeer goed met het verbruikscijfer van Nederland, zoodat men geneigd is een verbruikscijfer van 9 K.G. per jaar en per hoofd als normaal te beschouwen.

Vergelijkt men dit met de cijfers in verschillende jaren voor het verbruik in Nederlandsch-Indië, speciaal voor Java en Madoera gevonden, dan blijkt eerst recht hoe gering dit betrekkelijk is.

In het Koloniaal verslag over 1894 zijn verschillende verbruikscijfers opgegeven in koyangs, waarvan wij de volgende hier van 5 tot 5 jaar overnemen, met de reductie tot het gewicht à 56 K.G. per pikol of 1680 K.G. per koyang en met het aldaar gegeven bevolkingscijfer en het verbruik per hoofd;

	Koyangs.	Kilogrammen.	Zielen.	K.G. per hoofd.
1865	24.863	41.770.000	13.772.000	3.04
1870	28.094	47.200.000	16.029.000	2.94
1875	30.590	51.390.000	17.882.000	2.87
1880	31.117	52.280.000	19.299.000	2.71
1885	31.669	53.200.000	20.926.000	2.54
1890	35.755	60.070.000	23.085.000	2.60

Bij deze cijfers is rekening gehouden met de zoutproductie te Grobogan en met het aantal inwoners binnen het monopolie gebied.

Daar in het werk van den heer Van der Kemp voor die jaren (op bl. 112) ook de debietcijfers van het gouvernementszout zijn opgegeven, kan men uit de verschillen het zout dat in Grobogan geproduceerd wordt gemiddeld op 450 koyangs per jaar stellen.

Om nu met behulp der Koloniale Verslagen het zoutverbruik per hoofd in de laatste jaren na te gaan, ontleenen wij daaraan in de eerste plaats dat de verkochte hoeveelheden bedroegen in:

	Pikol.			K.G.
1900	1.248.072 $^{18}/_{32}$	of afgerond	à 56 K.G.	69.892.100
1901[1])	1.249.790 $^{18}/_{32}$	„	„	69.988.300
1902	1.180.798 $^{22}/_{32}$	„	„	66.124.700
1903	1.208.433 $^{23}/_{32}$	„	„	67.672.300

[1]) In het K. V. van 1902 wordt het debiet (bijl. AAA) in 1901 gesteld op 1.255.866 $^{27}/_{32}$ pikol en in het verslag over 1903 (bijl. Y Y) op het genoemde cijfer.

Wat de bevolking betreft, deze bedroeg in 1900 blijkens de toen gehouden telling (K. V. 1902 bijl. A.) met inbegrip der Vorstenlanden 28.386.121 zielen. Sedert 1895 was de inlandsche bevolking met 3.015.186 zielen toegenomen, dat is dus gemiddeld met 603.000 per jaar. Daar echter de vroegere toeneming van 1890 tot 1895 slechts 457.000 per jaar bedroeg, zal men voor 1900–1905 wel op eene vermeerdering van ongeveer 650.000 per jaar mogen rekenen en dan komt men tot een rond getal zielen in de beschouwde vier jaren van 28.386.000, 29.036.000, 29.686.000 en 30.336.000. De verbruikte zouthoeveelheden moeten voor Grobogan vermeerderd worden met 450 koyangs of 736.000 K.G., terwijl ook de vrije zoutaanmaak in Djokjakarta ten bedrage van 45.500 pikols of 2.548.000 K.G. (Zie *De Ind. Gids* 1904 II bl. 1885) er bij is te rekenen. Men heeft dan:

	Debiet in duizendtallen K.G.	Zielen in duizendtallen	Verbruik per hoofd.
1900	73.176	28.386	2.58 K.G.
1901	73.272	29.036	2.52 „
1902	69.409	29.686	2.34 „
1903	70.956	30.336	2.34 „

Nu is het waar dat de bevolking in de laatste jaren ook zout verbruikt dat met de ingevoerde Siameesche visch in consumptie komt. In 1902 werd ruim 30 millioen K.G. van die visch ingevoerd, bevattende vermoedelijk 14 pCt. zout [1]). Dit geeft dus per jaar nog ongeveer $4^1/_2$ millioen K.G. zout of over 30 millioen zielen verdeeld per hoofd 0.15 K.G. meer, doch dan wordt het middencijfer nog slechts opgevoerd tot $2^1/_2$ K.G. dat is toch 16 pCt. minder dan in 1865 vermoedelijk werd verbruikt. Ook is het aantal Europeanen en vreemde Oosterlingen niet mede gerekend, omdat deze veel zout gebruiken, dat bij de verpakking van boter of op andere wijze wordt geimporteerd. Werden nog eenige vreemde Oosterlingen bij het zielental geteld dan zou het middencijfer nog ongunstiger zijn.

Intusschen is het cijfer van 1865 aan bedenking onderhevig, zooals in bijl. P.P.P. van het Kol. Verslag over 1894 wordt aangetoond. Men vindt daar twee graphische voorstellingen, de eerste voorstellende de bevolking en het totale zoutdebiet op Java en Madoera van 1864 tot 1891 en de tweede het verbruik in koyangs

[1]) Zie het Rapport van Mr. Abendanon over de maatregelen in het belang van de inlandsche nijverheid, 1904 I bl. 18—20.

per duizend zielen alsmede het aantal regendagen in elk van die jaren. Ter toelichting wordt daarbij gezegd: „Bij een enkelen blik op het diagram wordt al dadelijk de aandacht getrokken door de grilligheid der lijn van het zoutdebiet tegenover den tamelijk regelmatigen aanwas der bevolking. Hierdoor blijkt op aanschouwelijke wijze hoe verschillende omstandigheden van merkbaren invloed op het gouvernementsdebiet zijn geweest.

„De jaren 1864, 1875, 1879 en 1890 vallen aanstonds als gunstige jaren in het oog, terwijl daarentegen 1866, 1872, 1876 t/m 1878 en 1881 t/m 1883 ongunstig bij andere jaren afsteken.

„Volgens de betrouwbaarste meening moeten de voor het gouvernements-zoutdebiet nadeelige omstandigheden in hoofdzaak gelegen zijn in clandestienen aanmaak van zout, meer óf minder begunstigd door droge jaren met een gering aantal regendagen en verder ook in het gedurende de laatste jaren steeds toenemend verbruik van zout afkomstig van Siam-visch. Voor de eerste omstandigheid pleit, dat jaren met een gering debiet in den regel, ook volgens meteorologische waarnemingen, zich als droge jaren gekenschetst hebben".

Terwijl deze opmerking bevestigd wordt door het in het K. V. opgenomen tweede diagram, wordt omtrent het eerste diagram dat de bevolkings- en de totale debietlijn bevat, de opmerking gemaakt dat de laatste ten opzichte van de eerste in vroeger jaren een hoogeren stand inneemt en daarna in verhouding meestal dalende is. „Dit zou dus strekken", vervolgt het verslag, „ter bevestiging van de meening, dat het zoutverbruik der bevolking sedert moet verminderd zijn, òf wel het monopolie in toenemende mate door illegale middelen benadeeld wordt. Voor deze beide onderstellingen bestaat echter voorloopig geen redelijke grond. Het verschijnsel laat zich namelijk voldoende verklaren en wel door de gebrekkige wijze, waarop de volkstelling vroeger plaats vond, en gerust kan worden aangenomen, dat vóór de laatst ingevoerde regeling het bevolkingscijfer grooter was dan in de verslagen is vermeld. Neemt men dit in aanmerking, dan behoorde in het graphisch overzicht de bevolkingslijn een hooger aanvangspunt te hebben en dientengevolge minder te stijgen. De lijnen van zoutverbruik en bevolking verkrijgen daardoor een meer gelijkmatig verloop, wat weder wijst op eene vrij bevredigende verhouding tusschen beide factoren in de laatste 28 jaren".

Vergelijkt men de cijfers van 1880 – 1890 in het verslag opgegeven

als 1.612 en 1.513 en 1.548 koyang per 1000 zielen en rekent men den koyang op 1680 K.G. dan geven de cijfers per hoofd ad 2.71; 2.54 en 2.60 K.G. zonder de Siameesche visch in aanmerking te nemen toch een gemiddeld bedrag dat 8 pCt. hooger is dan het straks berekende verbruikcijfer van 1902 en 1903. De daling moge niet zoo snel zijn als minder betrouwbare bevolkingscijfers zouden doen vermoeden, het schijnt hoogst waarschijnlijk dat zij bestaat en dat het verbruikscijfer thans tot onder de $2^1/_2$ K.G. per jaar en per hoofd is gedaald, een waarde van ongeveer *f* 0.36 indien het zout in den briketvorm geleverd wordt.

Om na te gaan of het zoutverbruik per hoofd in de gewesten veel uiteen loopt is het jaar 1900 als basis genomen, omdat men toen een juiste volkstelling had, die gepubliceerd is in het Kol.-Verslag van 1902 waar in bijl. AAA ook het zoutdebiet is opgegeven voor dat jaar.

Herleidt men de pikols door vermenigvuldiging met 56 tot K.G. dan verkrijgt men de volgende cijfers in K.G. per hoofd:

Bantam	2.82		Pasoeroean	2.63
Batavia	3.11		Besoeki	2.95
Preanger	2.02		Banjoemas	2.77
Cheribon	1.96		Kedoe	3.06
Pekalongan	2.33		Madioen	3.66
Semarang	2.21	(2.50)	Kediri	3.51
Rembang	2.44		Madoera	2.13
Soerabaja	2.08		Soerakarta	1.64

Voor Djokjakorta is het aantal inwoners 1.076.993 en als men het verbruik van eigen gemaakt zout als boven op 2.548.000 K.G. stelt geeft dit aldaar 2.34 K.G. per hoofd. Het cijfer van 2.50 K.G. te Semarang is verkregen door het Grobogan-zout er bij te tellen.

Uit deze cijfers laten zich geen stellige gevolgtrekkingen afleiden, doch wel schijnt er uit te blijken dat men in de lage landen aan het strand minder gouvernementszout koopt dan in het gebergte. Het hoogste cijfer vindt men in Madioen, dat met uitzondering van Patjitan geheel in het binnenland ligt, terwijl de kust weinig bevolkt is en zich niet leent voor zoutaanmaak. Evenzoo wijzen de hooge cijfers in Kedoe en Kediri hierop terwijl ook Besoeki een groot binnenland heeft. Dat het laagste cijfer in Cheribon valt kan behalve aan de groote kustlijn geweten worden aan de afgelegen streken in Galoe en Madjalengka, die eerder uit de Preanger zout

kunnen krijgen. Het lage cijfer van Soerakarta zal wel in verband staan met de nu opgeheven zoutaanmaak in Djokja. Dat Batavia een groot cijfer aanwijst kan zijn grond vinden in uitvoer. De slotsom, waartoe men komt is dat het middencijfer van 2.58 K.G. per hoofd in 1900 in de helft der gewesten nog niet eens werd bereikt.

Dat het zoutdebiet door een lageren prijs toeneemt, wordt bevestigd door het voorbeeld van Britsch-Indië. In 1882 werd het recht in Madras van 2 R. 8 A. verminderd tot 2 R. [1]). Dit had ten gevolge dat het verbruik van 6.207.531 maund in 1881—'82 steeg tot 7.684.154 maund in 1885—'86. Volgens een bericht in het weekblad *India* (1904 II bl. 183) zou van 1 April tot 31 Augustus 1904 ten gevolge van de onlangs ingevoerde lagere belasting het verbruik in geheel Britsch-Indië 12.78.150 maunds grooter zijn geweest dan in 1903, het eerste jaar van de verlaagde belasting en 1.582.405 maunds meer dan in 1902. De vermeerderde consumptie gaf vergeleken met het vorige jaar aan belasting $2^1/_2$ millioen R. meer, hoewel deze 4 millioen bleef beneden die van de overeenkomstige 5 maanden van 1902, toen de oude rechten geheven werden.

De hoeveelheid zout die een mensch verbruikt is moeilijk met juistheid vast te stellen, doch de physiologie doet wel eenige cijfers aan de hand, die tot richtsnoer kunnen dienen. Een volwassen man van 64 K.G. scheidt dagelijks door de nieren 11.9 gram keukenzout af, volgens anderen 14 gram, en door het zweet nog 2 gram. Men kan dus gemiddeld een verlies van 14 gram daags stellen of 5.11 K.G. per persoon en per jaar. In Meyer's Conv. Lex. wordt de jaarlijksche behoefte aan zout voor een mensch op 7.75 K.G. gesteld. Volgens andere opgaven vond Milne Edwards te Parijs het zoutverbruik per jaar voor een man 6.5 K.G., voor een vrouw 4.5 K.G. en voor een kind 2.5 K.G., gemiddeld 4.5 K.G. per jaar.

Een deel van dit zout wordt in de spijzen aangetroffen. Bouillon moet 0.15 gram per liter bevatten, vleesch 1 gram per K.G. Voorts zijn zeevisschen zeer rijk aan zout, rog moet 23 pCt. zout bevatten en makreel 10 pCt. Koemelk bevat 0.80 gram per liter en een ei 1.12 gram per 100 gram. Ongeveer $^3/_4$ van het voedsel in de gematigde luchtstreek bestaat uit plantaardige stoffen en deze bevatten in meerdere of mindere mate zout, zoodat slechts een

[1]) *De Indische Gids* 1889 II bl. 1237.

zekere hoeveelheid daaraan behoeft te worden toegevoegd, die volgens een Fransch professor 7 gram per dag zou bedragen, hetgeen dus eene netto-behoefte van ruim $2^1/_2$ K.G. per hoofd en per jaar zou geven aan zout dat bij het voedsel gevoegd moet worden. Wanneer dit zoo is dan mag men veel meer, wellicht het dubbele, rekenen voor bruto-verbruik, omdat veel zout bij de consumptie verloren gaat. Vooral in Europa blijft het zout op de borden liggen, het wordt in de zoutvaatjes af en toe ververscht, als spijzen in pekel gekookt worden, wordt de pekel later weggeworpen, enz. Men heeft dus bij het verbruikscijfer op Java te doen met een getal dat verre beneden dat van elders blijft en geen marge overlaat om zout ook voor andere doeleinden te bezigen.

Die andere doeleinden kunnen betreffen het vee, den landbouw en het inzouten van vleesch, visch en andere voedingsmiddelen. Terwijl men in Engeland sedert jaren gewoon is keukenzout als bemesting van land toe te passen, gebeurt dit in Frankrijk nooit en wordt de invloed op verschillende graansoorten als niet bestaande beschouwd en slechts bij grasweiden is het effect merkbaar. Een groote dosis keukenzout in den grond geeft daarentegen veelal zeer slechte resultaten. [1]) In het dierlijk lichaam schijnt het zout echter een veel gewichtiger rol te spelen dan in het plantaardige. Men vindt overal eene belangrijke hoeveelheid in het bloed en in de melk. Het chloor dat er een bestanddeel van uitmaakt moet een nuttige rol bij de spijsvertering spelen. Men heeft daarom (volgens onderstaand handboek) reeds sedert lang het voordeel ingezien om keukenzout bij het voeder van het vee te doen. Dit gebruik bevordert het welzijn der dieren en daardoor krijgt ook de mest een zoutgehalte dat daardoor in den bodem komt. Dit is de eenige wijze waarop door deze schrijvers het gebruik van zout moet worden aanbevolen. Wij kunnen hieraan toevoegen dat in ons land het geven van zout aan het vee geen gewoonte is Alleen 's winters als aan de koeien pap van haver- en lijnmeel wordt voorgezet, snuffelen zij met den snuit langs de randen van het bord ten teeken dat hun nog wat ontbreekt en dan doet de boer er wat zout bij; dit bedraagt echter per beest zelden meer dan één half K.G. in den geheelen wintertijd.

Vrijdom of prijsverlaging in het belang der industrie. In Nederland wordt zooals gezegd is vrijdom van accijns verleend voor ruw zout

---

[1]) A. Müntz et A. Ch. Girard: les Engrais, Paris Firmin Didot III bl. 153.

ten behoeve van de zeevisscherij en eveneens voor veevoeder en landbouw. De hoeveelheid ruw zout welke in de jaren 1887 tot 1903 voor de zeevisscherij werd verbruikt vindt men vermeld in de „Jaarcijfers" en bedroeg van 1887—1895 gemiddeld 23.300.000 K.G. per jaar en van 1896—1903: 25.750.000 K.G., doch in de jaren 1902 en 1903 was het verbruik zelfs $34^1/_2$ en 36 millioen K.G.

Het accijnsvrije zout voor veevoeder en landbewerking is over 1892—1902 gemiddeld 587.000 K.G. per jaar met een maximum in 1892 van 836.100 K.G.

De zoutaccijns in Nederland, bracht in 1903 een bedrag op van ƒ 1.567.000. Daar elke ƒ 3 hiervan 100 K.G. vertegenwoordigt, was dus het totale zoutverbruik $52^1/_4$ millioen K.G. en voor de zeevisscherij wordt bovendien $25^3/_4$ millioen gebruikt of 32 pCt. van het totaal-verbruik terwijl nog niet 1 pCt. voor den landbouw wordt gebezigd. Per hoofd der bevolking wordt alzoo 4.75 K.G. voor industrieele doeleinden gebruikt. Mocht men dien ideaaltoestand voor Java bereiken, dan zou het debiet van zout er verdrievoudigen.

Wanneer men nagaat welke faciliteiten in Ned.-Indië ten behoeve van de industrie worden gegeven, dan kon tot dusver ten behoeve van industrieele ondernemingen uit de gouvernements strandpakhuizen zout worden verstrekt tegen betaling van ƒ 60 de koyang of $3^1/_2$ cent per K.G., doch het moet vooraf op kosten van den aanvrager met vreemde bestanddeelen vermengd en ten overstaan van eene commissie voor de consumptie onbruikbaar gemaakt worden. Voor de zeepfabricatie was bij Bijblad 3908 eene vermenging met $2^1/_2$ pCt. koolzure soda voorgeschreven, doch, daar deze onbruikbaarmaking niet afdoende geoordeeld werd, is bij Bijblad 5051 het vermengen met 2 pCt. djarak-olie daarvoor in de plaats gesteld. Voor fabricatie van ijs en chemicaliën is vermenging met gestampte roode steen en ten behoeve der huidenzouterijen vermenging met ruw carbolzuur voorgeschreven.

Zoolang in de strandpakhuizen los zout voor industrieele ondernemingen werd verkrijgbaar gesteld, bestond de noodzakelijkheid niet den invoer van dat zout toe te laten. Die toestand is veranderd toen met buitenwerkingstelling van het debiet van los zout het briquettenstelsel achtereenvolgens in verschillende gewesten werd ingevoerd. In verband daarmede opent de ordonnantie van 19 Mei 1905 (Ind. Stbl. No. 306) de gelegenheid dat zout in te voeren. Ingevolge art. 1 van gemelde ordonnantie zijn van het

verbod tot invoer mede uitgezonderd de door den G. G. aan te wijzen havens, in welke de invoer van zout, niet uit de gouvernementspakhuizen afkomstig, tegen betaling van het verschuldigde invoerrecht wordt toegelaten, echter alleen ten behoeve van industrieele ondernemingen en onder voorbehoud, dat het zout vooraf op kosten van den importeur en ten genoege van den eerstaanwezenden ambtenaar der in- en uitvoerrechten en accijnzen door vermenging met vreemde bestanddeelen voor de consumptie onbruikbaar wordt gemaakt. Bij besluit van denzelfden datum (St. No. 307) zijn als bovenbedoelde havens aangewezen Batavia, Cheribon, Tegal, Pekalongan, Semarang, Soerabaja, Tjilatjap, Padang en Palembang.

Te Semarang betrekken alleen de ijsfabrieken zout uit het gouvernementspakhuis en wel was de hoeveelheid in 1903 en 1904 respectievelijk 18920 en 23664 K.G. In afwachting van een nadere regeling ten behoeve van de vischzouterij in Demak, kunnen de visschers het zout betrekken uit het pakhuis te Semarang tegen den prijs van *f* 0.03^5 per K.G. Het zout moet vooraf vermengd worden met asch in de verhouding van 15 blikken (petroleum) per koyang zout. In 1904 bedroeg de benoodigde hoeveelheid voor de vischzouterij plm. 110 pikols[1]).

Wanneer men leest dat volgens het Rapport omtrent de Inlandsche Nijverheid op Java door Mr. Abendanon (bl. 21) de zoutprijs te Bangkok is ongeveer $^3/_4$ cent per K.G. en te Singapore $1^1/_2$ à $1^4/_5$ cent, dan is deze prijsreductie nog niet eens zeer aanzienlijk.

Intusschen leest men in de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 4 Juli 1905 dat als gevolg van herhaalde verzoeken van den heer G. N. Verloop en anderen, om ruw zout voor industrieele doeleinden tegen zoo laag mogelijken prijs verkrijgbaar te stellen, bij het Dept. van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid een ontwerp in behandeling is genomen, strekkende om los zout tegen een prijs van ongeveer *f* 2.50 per pikol voor het inzouten van visch te verkoopen.

De bedoeling is op plaatsen, waar zich het nieuwe bedrijf, naar men verwachten mag, tengevolge der verkrijgbaarstelling van goedkoop zout ontwikkelen zal, of waar het bedrijf zich reeds ontwikkeld heeft, loodsen te bouwen, binnen welke de afnemers van het goedkoope zout zich verplichten de visch in te zouten. Men maakt echter de opmerking dat dit binden van het bedrijf

---

[1]) Zie de *Locomotief* van 13 Juli 1905 No. 162.

aan een bepaalde plaats, omdat de vrees voor ontduiking een te groote rol speelt, een groot beletsel zal zijn bij het streven naar herleving der zeevisscherij.

In hoeverre het mogelijk zal zijn met deze verstrekking van zout vrijgeviger te zijn, zal de toekomst leeren. In elk geval schijnt het verkoopen van zout tegen lageren prijs voor dit doeleinde een stap in de goede richting en mocht er op den duur een groot gebruik van gemaakt worden, dan zou de aldus verkregen winst wellicht kunnen leiden tot prijsverlaging van al het gedebiteerde zout, een desideratum, waar bij den tegenwoordigen stand der geldmiddelen, nog wel niet aan kan worden gedacht, doch dat in verband met de opgesomde bezwaren, toch steeds voor oogen gehouden moet worden.

Het Panama-Kanaal.

Nu de quaestie van de uitvoerbaarheid van het Panama-kanaal door den overgang in Amerikaansche handen opnieuw aan de orde is en eene commissie, waaronder een Nederlandsch ingenieur, weldra een rapport ter zake zal uitbrengen, is het van belang, aan de hand van onderstaande bronnen [1]), beide van personen, die bij de zaak betrokken zijn geweest, een globaal overzicht van het vraagstuk te geven. De lotgevallen van de oude maatschappij onder leiding van den heer De Lesseps worden hierbij kortheidshalve achterwege gelaten. Genoeg zij het te vermelden dat toen in 1855 de spoorweg over de landengte werd geopend, men tevens op het denkbeeld kwam om in die richting een groot scheepvaartkanaal te graven en dat na veel onderzoekingen en verschillende plannen de heer Wyse ten slotte op 20 Maart 1878 eene concessie kreeg van de regeering van Columbia, die overging op de door de Lesseps voorgezeten *Compagnie Universelle du Canal interocéanique.* Deze maatschappij begon in 1881 met de eigenlijke uitvoering en staakte het werk in 1889 onder hoogst ongunstige financieele omstandigheden. Door het „Tribunal de la Seine" werd op 4 Febr. 1889 de ontbinding der Maatschappij uitgesproken en een liquidateur benoemd, de heer Brunet, oud-minister en oud-senator. Deze riep, om den toestand der bezittingen van de maatschappij te overzien en plannen te beramen omtrent hetgeen te doen stond, eene *Commission d' Etudes* bijeen, waarvan de Fransche Regeering de heer P. Guillemin, Inspecteur-Generaal en Directeur van de *École des Ponts et Chaussées,* als voorzitter aanwees, terwijl verder nog 8 Fransche ingenieurs, één Belg en kolonel van Zuylen als leden zitting namen; een Engelsch ingenieur had zich geëxcuseerd, omdat hij meende voor eene wetenschappelijke discussie het Fransch niet genoeg machtig te zijn.

Deze commissie kwam in Oct. 1889 bijeen en nadat eene delegatie van vijf leden een plaatselijk onderzoek had ingesteld, bracht zij op 5 Mei 1890 een rapport uit, waarin een avant-projet voor de voltooiïng van het kanaal met sluizen was opgenomen en de aanbeveling om nog nieuwe onderzoekingen te doen. In afwachting van de vorming eener nieuwe maatschappij werden voortdurend waterwaarnemingen omtrent de Chagres-rivier gedaan en andere gegevens verzameld.

Op 21 October 1894 kwam de *Compagnie Nouvelle du Canal de Panama*

---

[1]) *Problems of the Panama-Canal* bij Brig.-Gen. Henry L. Abbot, U.S. Army retired. New-York, London, Macmillan 1905.

Zie ook de belangrijke voordracht van nu wijlen den oud-kolonel G. E. V. L. v. Zuylen in de Notulen van het *Kon. Instituut van Ingenieurs* 14 Febr. 1899.

tot stand. Deze nieuwe maatschappij begon met ruim drie jaar aan onderzoekingen te besteden en in den Culebra-pas een cunette te graven met het doel om na te gaan of de diepere te doorsnijden grondlagen onder een bruikbaar talud zouden blijven staan. Nadat de onderzoekingen in gunstigen zin waren uitgevallen en een drietal ontwerpen voor de voltooiïng waren opgemaakt, werd een *Comité Technique* aangesteld, dat, om het vertrouwen van het buitenlandsch kapitaal te wekken, uit nog meer vreemde ingenieurs bestond dan de vroegere *Commission d'Etudes* Onder het voorzitterschap van den Franschen Inspecteur-Generaal Robaglia en met den Inspecteur-Generaal Bouvier als Secretaris, waren de leden o.a. Generaal Abbot, schrijver van het aangehaalde boek en nog een Amerikaan, voorts twee Duitschers, één Engelschman en een Rus, de Columbiaansche ingenieur Sosa, die met Bonaparte Wyse had samengewerkt en verder nog vijf Fransche leden. Ook werden de zittingen geregeld bijgewoond door den Directeur-Generaal, later President, van de nieuwe Panama-kanaal Maatschappij, den heer Maurice Hutin en door den hoofdingenieur der maatschappij Louis Choron. Het met algemeene stemmen uitgebracht rapport is gedagteekend 16 Nov. 1898. De kosten van de voltooiïng van een kanaal met sluizen, dat aan de behoeften van den handel zou voldoen en waarvoor drie ontwerpen waren opgemaakt, zouden ruim 100 millioen dollars beloopen, bij een arbeidstijd van tien jaren.

In de statuten van de nieuwe maatschappij was bepaald dat als ongeveer de helft van het bijeengebrachte kapitaal van 65 millioen frs. besteed was, eene commissie van vijf leden zoude benoemd worden om een rapport uit te brengen over de uitkomsten der onderzoekingen en den stand van het werk en op grond daarvan te besluiten wat verder te doen stond. Ook in deze commissie, die werd voorgezeten door den hoofdingenieur Etienne, was de heer Abbot lid. In het laatst van 1898 werden de werken op de landengte nauwkeurig onderzocht en op 28 Februari 1899 bracht de commissie een rapport uit, dat hulde bracht aan de practische en wetenschappelijke wijze, waarop gewerkt was, de drie voorgestelde oplossingen alle even uitvoerbaar achtte maar het aangenomen ontwerp, binnen de grenzen van tijd en geld, welke gesteld waren, goedkeurde. De heer Abbot verzekert uitdrukkelijk, dat de nieuwe maatschappij er destijds niet aan dacht om hare rechten op de landengte over te doen, en het is alleen de drang van de regeering der Vereenigde Staten geweest, die het kanaal geheel in eigendom en onder contrôle wilde hebben, welke tot den lateren verkoop geleid heeft. Vooral toen de oorlog met Spanje uitbrak en oorlogsschepen om Kaap Hoorn gezonden moesten worden, werd de aandacht van het Amerikaansche volk op het belang van een kanaal door de landengte gevestigd. In Amerika was men toen zeer voor den aanleg van het Nicaragua-kanaal en daar zulk eene concurreerende onderneming zoowel belemmerend zou zijn voor het opnemen van kapitaal voor het Panama-kanaal als voor het verkrijgen van de noodige werkkrachten, besloten de directeuren der nieuwe maatschappij het rapport van het *Comité Technique* met het aangenomen ontwerp naar Washington te zenden en dit kwam op 2 Dec. 1898 in handen van President Mc. Kinley. Intusschen was daar een wetsontwerp ten gunste van het Nicaragua-kanaal reeds bijna aangenomen, doch toen in het begin van 1899 de Fransche gedelegeerden der maatschappij met den heer Hutin aan het hoofd hun plannen uiteenzetten, schijnt dit tot de ver-

werping van het Nicaragua-voorstel geleid te hebben. De Panama-maatschappij was genegen, om indien deze route werd verkozen, geheel een Amerikaansche maatschappij te worden, werkende onder de Amerikaansche wet. De President werd nu gemachtigd om volledige onderzoekingen in te stellen omtrent de meest practische en uitvoerbare richting voor een kanaal, omtrent de aanlegkosten ervan en om het toezicht, beheer en eigendom aan de Unie te brengen. President Mc. Kinley benoemde toen een Amerikaansche commissie [the Isthmian Canal commission] met generaal Walker aan het hoofd, waarvan 6 leden zich naar Parijs begaven en in Aug. en Sept. 1899 aldaar alle plannen en vraagstukken bestudeerden. De kanaalmaatschappij was door hare van Columbia verkregen concessie niet gerechtigd haar rechten op de landengte te verkoopen, doch wel om zich tot een Amerikaansche maatschappij te vervormen. Dit was echter niet in overeenstemming met de Amerikaansche denkbeelden en nu was de maatschappij genoodzaakt langwijlige onderhandelingen ter zake met Columbia aan te knoopen. Eerst in 1901 stemde die staat, onder eenig voorbehoud van staatkundigen aard, toe in de overdracht der concessie aan de Vereenigde Staten. Intusschen had de maatschappij haar bezittingen geschat op ruim 109 millioen dollars, doch de Amerikaansche commissie kwam slechts tot 40 millioen. Toen de oude maatschappij liquideerde, werden hare bezittingen op 90 millioen dollars geschat en sedert had de nieuwe maatschappij nog vele millioenen uitgegeven, zoodat eerstgenoemd cijfer niet overdreven scheen. Toen echter ten slotte weder met het Nicaragua-kanaal gedreigd werd, kwam een algemeene vergadering van de aandeelhouders bijeen, die in het bod der commissie toestemde. Nadat in Amerika eerst het Nicaragua-kanaal weder in de vertegenwoordiging was aangenomen, kwam senator Spooner in den senaat met het voorstel den President te machtigen voor hoogstens 40 millioen dollars de rechten en het eigendom van de nieuwe Panama-kanaal-maatschappij over te nemen en de voltooiing van het kanaal te doen plaats hebben onder leiding van een commissie van 7 leden. De tevens gestipuleerde overeenkomst met Columbia mislukte en door een revolutie in Nov. 1903 werd Panama een zelfstandig republiekje. Bij een verdrag tusschen Minister Hay en den heer Bunau-Varilla verkregen de Vereenigde Staten alle rechten op de landengte, die zij noodig hadden en deze overeenkomst werd op 26 Febr. 1904 door beide partijen bekrachtigd. Het geld is uitbetaald en het werk werd aangevangen door een nieuwe commissie voor het kanaal door de landengte, *the new Isthmian Canal Commission*, die op 29 Febr. 1904 werd samengesteld als volgt: De gepensionneerde Vice-Admiraal John G. Walker als president, de gepens. Majoor-Generaal George W. Davis, de heeren William Barclay Parsons en William H. Burr, beiden van New-York, Benjamin M. Harrod van Louisiana, Carl Ewald Grunsky van Californië en Frank J. Hecker van Michigan.

Om zich in hoofdtrekken een denkbeeld te vormen van de verschillende kanaalplannen zij vooropgesteld dat het tracé, dat door den aard van het terrein is aangewezen, nog altijd dat is hetwelk de oude kanaalmaatschappij had vastgesteld, doch dat zij aanvankelijk een kanaal op zeepeil beoogde en eerst later tot een met sluizen overging.

Het kanaal begint aan de Noordzijde der landengte bij den Atlantischen

Oceaan, waar de havenplaats Colon gelegen is aan de baai van Limon. Van daar loopt het tracé ongeveer zuidwaarts tot Gatun, (9 K. M.), waar het de rivier Chagres ontmoet, die bij de plaats Chagres, langs de kust ± 12 K. M. bewesten Colon, in den Atlantischen Oceaan uitvloeit. Van Gatun volgt het kanaaltracé ongeveer oost- en zuid-oost de richting der rivier en passeert bij K. M. 24 Bohio Soldado, bij K. M. 32 Tavernilla en bij K. M. 35 San Pablo. Bij K. M. 45 te Gamboa verlaat het kanaal de Chagres die hier in de richting van N. O. naar Z.W. toestroomt en de Obispo opneemt en passeert de waterscheiding der beide oceanen langs de ingravingen van Emperador en Culebra, waarvan het hoogste punt aanvankelijk 100 M. boven de zee lag, doch op het diepste punt van de cunette is die rug reeds tot 44.50 M. boven zeepeil ingegraven. Na de waterscheiding te zijn gepasseerd daalt het terrein naar den Stillen Oceaan steiler dan naar den Atlantischen. Hier passeert het tracé, dat behoudens flauwe bochten in hoofdzaak eene zuidoostelijk strekking langs het dal der rivier Rio Grande heeft, de plaatsen Paraiso (K. M. 57), Pedro Miguel (K. M. 59) en Miraflores (K. M. 62) om bij K. M. 68 de monding dier rivier, la Boca, te bereiken en nog tot K. M. 74 door de ondiepe rede van Panama te worden voortgezet, ten einde voldoende vaardiepte te hebben, waarbij er nog sprake was de daar liggende eilandjes Perico en Naos aan den vasten wal te verbinden.

Het getij-verschil te Colon aan den Atlantischen Oceaan is onbeduidend en wisselt af van 0.19 tot 0.63 M., doch te Panama aan den Grooten Oceaan is het zeer aanzienlijk. Het verschil tusschen eb en vloed bedraagt daar gemiddeld 5.70 M., met 6.40 M. als maximum en 5 M. als minimum. Al werd dus een kanaal op zeepeil gegraven, dan zoude aan den kant van Panama toch altijd een sluis noodig zijn om de zware vloed en eb-werking in het kanaal te verhinderen.

Twee groote bezwaren deden zich bovendien voor, namelijk de diepe ingraving in de Culebra en de groote waterafvoer van de Chagres-rivier, zoodat er geen sprake van kan zijn deze in het kanaal op te nemen.

De oude kanaal-maatschappij had de laatste moeielijkheid willen ontgaan door die rivier bij Gamboa, waar zij het kanaal ontmoet, af te dammen en aldaar een groote vergaarkom aan te leggen, waarin het overvloedige water bij het wassen der rivier zou worden opgenomen en door overlaten geleidelijk tot afstrooming gebracht. De *Commission d' Etudes* kwam echter tot het besluit dat deze plaats voor de opdamming niet geschikt is en dat men op ongeveer 15 K. M. stroomop, te Alhajuela, een veel betere plaats voor een dam had. Door den aard van het terrein zou hier een steenen stuwmuur gebouwd kunnen worden en een meer van omstreeks 3000 H. A. oppervlakte kunnen worden gevormd, dat met het oog op de voeding van het bovenpand gevrijwaard was tegen waterverlies door kwel en bij hoog water 100 à 150 millioen M^3 zou kunnen bergen.

De doorgraving in de Culebra was altijd een zwak punt in het plan geweest, niet alleen wegens het groote grondverzet, dat daarvoor noodig is, maar vooral ook door de vrees, dat de aard van den bodem niet zou veroorloven den grond op zulk een diepte onder behoorlijk talud tot staan te brengen. Op de diepte, waartoe de oude kanaalmaatschappij was gevorderd, bestond het materiaal uit verweerden en afschuivenden grond, doch door diepe boringen

en door de uitgraving vooral in de diepte voort te zetten heeft men de onderlagen leeren kennen. Ten slotte is zelfs een tunnel van 640 M. lengte en 6 bij 4 M. doorsnede op een laag peil zonder moeite gedreven, daar waar vroeger de grootste afschuivingen plaats hadden. Dit leidt tot de overtuiging dat op die diepte de gevaarlijke lagen reeds gepasseerd zijn en dat de verdere ontgraving zal plaats moeten hebben in verharde kleihoudende lagen, met banken van vulkanischen oorsprong, welke onder een steile helling zullen blijven staan. Daar er bovendien reeds een groote hoeveelheid grond verwijderd is, vormt de Culebra niet meer het schrikbeeld van vroeger en is het maken van een sluizenkanaal met hooger of lager niveau slechts een vraag van tijd en van kosten van grondverzet.

De nieuwe kanaalmaatschappij had verschillende ontwerpen doen opmaken. waarbij de keus voornamelijk viel op twee ontwerpen, welke zoo ongeveer evenveel zouden kosten, omdat bij het eene met een bovenpand op 20.75 M. + zeepeil meer sluizen doch minder ingraving noodig zouden zijn, dan bij het andere ontwerp, waar de bodem van het middenpand op 9.75 M. zou komen.

Het ontwerp met het bovenpand uitgegraven tot 20.75 M. is afgebeeld in den jaargang 1898—'99 van het Tijdschr. v. h. *Kon.-Inst. voor Ingenieurs.* (pl. VII). De kanaaldiepte is gesteld op 9 M. en daar men in het verdeelpand rekende op eene mogelijke rijzing van 1.50 M. is de hoogste waterstand aldaar op 31.26 M. aangenomen. Het verval naar de zijde van den Atlantischen Oceaan werd verkregen door het tusschenpand dat zich zou uitstrekken van Obispo (nabij Gamboa bij K. M. 46) tot Bohio (K. M. 24.5). Dit tusschenpand zou een tweede meer vormen, verkregen door het leggen van een dam bij Bohio en de waterstand zou daarin van + 16 tot + 20 M. afwisselen, zoodat de kanaalbodem moest komen op + 7 M. Bij Obispo en bij Bohio waren gekoppelde sluizen ontworpen, waarvan de eerste het verval van 11.25 à 15.25 M. tusschen het bovenpand en het meer van Bohio en de tweede het verval van 16 à 20 M. van dat meer tot op zeepeil moesten overwinnen, waarbij het verval dat door één sluis zou worden gekeerd dus als maximum 10 M. zou kunnen bedragen. Naar den kant van den Stillen Oceaan zou er met het oog op de lage ebbe van ÷ 3 M. een verval van 34.25 M. te overwinnen zijn; daartoe waren een enkele sluis te Paraiso, een gekoppelde te Pedro-Miguel en wederom een enkele sluis te Miraflores ontworpen. Daar het toen aangenomen ontwerp met zooveel sluizen bij de definitieve uitvoering onder de thans gewijzigde omstandigheden, ook al zou het iets minder kostbaar zijn, wel niet meer in aanmerking zal komen, wordt door generaal Abbot eene beschrijving gegeven van het andere plan met den bodem van het bovenpand op 9.75 M. Ook hierbij blijft het oorspronkelijk tracé behouden, omdat men als gebruikelijke straal van de bogen 3000 M. heeft aangenomen en deze slechts een enkele maal 2500 M. bedraagt, terwijl de kleinste straal van 1700 M. nabij Obispo voorkomt, waar de breedte voldoende vergroot is om dit te compenseeren. Meer dan de helft van het kanaal bestaat uit rechte strekkingen.

Wat het lengte-profil van dit kanaal-ontwerp aangaat wordt het zeepeil vanaf Colon doorgetrokken over 23.9 K.M., tot Bohio, waar twee gekoppelde sluizen zullen komen met schuthoogten van 9.75 à 10.25 M. Daarmede wordt het meer bereikt, dat ter lengte van 35 K.M. het eenige boven-kanaalpand

zal vormen tot Pedro-Miguel bij K.M. 59. Daar komen weder dubbele gekoppelde sluizen met een schuthoogte, die van 7.10 tot 6.80 M. afwisselt. Vandaar strekt een lager pand zich over 2.1 K.M. uit tot Miraflores en daar zoude de sluis komen, welke dient om het getij-verval te overwinnen. De grootste schuthoogte is daar 9.25 M. en de kleinste 2.25 M. Beneden deze sluis heeft men het zeepeil over 6.7 K.M. tot de dokken te La Boca en vandaar nog 6 K.M. tot de ankerplaats bij het eiland Perico.

Omtrent de dwarsdoorsnede, welke bij dit ontwerp was aangenomen, dient vermeld te worden dat de doorgaande waterdiepte op 9 M. was gesteld. Tusschen Colon en Bohio is de bodembreedte in grond 30 M. met taluds van $1^1/_2$ op 1 en in rots 34 M. met taluds van $^2/_3$. In beide gevallen ligt er nog een 3 M. breede berm op $2^1/_2$ M. onder den normalen waterspiegel; de natte dwarsdoorsnede is dus 406.5 à 380.2 M^2. Op dit gedeelte zouden twee wijkplaatsen komen, lang 600 M. met 60 M. bodembreedte. Een groot deel van de uitgravingen door de oude maatschappij verricht is hier van nut. In het groote Bohio-meer, dat het bovenpand zou vormen, is ook veel graafwerk verricht. De vaargeul was hier bepaald op 50 M. bodembreedte in grond, en 53 M. in rots, respectievelijk met taluds van $1^1/_2$ op 1 en van $^2/_3$ tot aan den bodem van het meer. In de doorgraving van den bergrug tusschen de punten waar de Chagres en de Rio Grande respectievelijk het kanaal ontmoeten, was 36 M. bodembreedte aangenomen, met hellingen en bermen onder water alles met steen bekleed en verder op elke 8 M. hoogte in de zijden der ontgravingen bermen van 5 M. à 3 M. Gemiddeld zouden de zijden der diepe ontgraving aldus onder 45° komen te liggen. Aan de zijde van den stillen Oceaan zijn de kanaal-profillen tot Miraflores ongeveer gelijk aan die tusschen Colon en Bohio en van daar tot La Boca was de bodembreedte op 30 M. aangenomen met taluds van 5 op 1, terwijl het zee-einde voor het gemakkelijker bevaren 50 M. bodembreedte zou krijgen.

Omtrent de ontworpen sluizen valt te vermelden dat er zooals gezegd is vijfmaal geschut zou moeten worden, twee hoog te Bohio en te Pedro-Miguel en een hoog te Miraflores. Elke sluis was ontworpen met een schutkolklengte van 225 M. en breed 25 M. De vulling en lediging der kolken zou geschieden door riolen in de muren en pijpen uitkomende aan den voet der zijmuren over de geheele lengte van de kolk, geregeld door cilinderschuiven, terwijl voor de deuren aan enkele draaiende deuren gedacht werd. De diepte van den slagdrempel zou in het midden zijn 10 M. en aan de wanden 9.5 M. beneden den waterspiegel, zoodat de diepte in het kanaal nog een halve meter zou zijn te vergrooten.

Bij het gekozen niveau van 9.75 M. + zeepeil voor het doorgaande bovenpand moest in de 7 K.M. lange ontgraving van Emperador $18^3/_4$ millioen M^3 grond verzet worden en in de 3 K.M. lange ontgraving van de Culebra $12^3/_4$ millioen. Het zwaarste gedeelte ligt tusschen K.M. 54.1 en 55.3. Deze cijfers hebben echter betrekking op den toestand 5 jaar geleden en daar de ontgraving tot April 1904 is voortgezet in de nauwe maar diepe sleuf of cunette, is die hoeveelheid nu zooveel minder.

Te Bohio Soldado komen behalve de vier schutsluizen nog belangrijke werken voor in den vorm van de groote afdamming van de Chagres en de overlaten. De stuwdam bestemd om het water te keeren tot 20 M. boven

zeepeil zou 23 M. hoog en zeer zwaar aangelegd worden van aarde met metselwerk bekleed, zooals men dit in de profielteekening op pl. VI van de Verh. K. I. v. I. zien kan. Aan iederen kant van het kanaal zou een overlaat komen waarvan die rechts lang 76 M. en die links 54 M. Zij zouden van af het vaste gesteente, dat tot grondslag der fundeering dient, tot op 14 M. boven zeepeil geheel van metselwerk worden opgetrokken en verder door een bewegelijke waterkeering, vermoedelijk Stoney-schuiven, tot + 17. In gewone tijden blijven deze schuiven dicht, doch als er een groote toevloed van water in het meer komt worden ze geopend. Zijn de openingen geheel vrij dan kan er 1200 M^3. per seconde overvloeien en het peil is nog + 17. Komt er meer water dan worden de schuiven geleidelijk gesloten en wordt het peil in het meer opgezet, omdat men de geregelde afvloeiïng niet boven 1200 M^3 wil laten komen. Door het meerdere dat de rivier afvoert wordt het peil tijdelijk verhoogd. Dit afstroomende water wordt beneden afgeleid in de vallei, terwijl het scheepvaartkanaal aldaar zooveel noodig door dijken daartegen beschermd wordt.

De stuwmuur, die de rivier bij Alhajuela zou afsluiten, was van beton ontworpen met de kruin op 71 M. en den onderkant der fundeering op 19 M. boven zeepeil. Door 3000 H.A. boven den dam onder water te zetten zou er voor het bedrijf van het kanaal 170 millioen M^3. in kunnen worden opgehouden en bovendien nog 150 millioen om de groote afvoeren van de rivier tijdelijk op te houden en geleidelijk tot afstrooming te brengen. Door middel van een kanaal in vrij geaccidenteerd terrein zou het voedingswater van dit reservoir naar het bovenpand worden heengeleid.

De Chagres-rivier, die boven Alhajuela een stroomgebied heeft van 830 K.M^2., tusschen Alhajuela en Gamboa van 335 K.M^2. en tusschen Gamboa en Bohio van 650 K.M^2. terwijl er op al deze gedeelten tal van zijriviertjes in uitstroomen, is een rivier, die steeds bijzondere voorziening zal eischen.

De in 1899 benoemde Amerikaansche maatschappij, die op 16 Nov. 1901 een eindrapport uitbracht, heeft het laatste plan van de *Compagnie Nouvelle* belangrijk gewijzigd. Vooreerst werd de lengte van het kanaal ongeveer 6 K.M. grooter, omdat zij de uiteinden wenscht door te trekken tot de 6-vademlijnen in zee. Voorts wordt de vaardiepte over het geheele kanaal gebracht op 35 voet of 1.60 M. meer dan vroeger. Eene spoedige voltooiïng is bij uitvoering door de Vereenigde Staten uit een geldelijk oogpunt niet zoo dringend en daar een staat meer op de indirecte dan op de directe voordeelen bedacht moet zijn, achtte deze commissie het noodig om nu reeds afmetingen aan het kanaal te geven, waardoor het door de grootste schepen kan worden bevaren. De bodembreedte werd in verband daarmede op 150 voet (ruim 45 M.) aangenomen. De sluizen zouden op de slagdrempels eveneens 35 voet diep worden en voorts een vrije schutlengte van 740 voet (225 M.) hebben en een breedte van 84 voet ($25^1/_2$ M.) Evenals de *Compagnie Nouvelle* ontwierp deze commissie dubbele gekoppelde sluizen te Bohio en Pedro-Miguel en een getijsluis te Miraflores, doch de gezamenlijke schuthoogte stelden zij veel hooger, omdat zij geen twee kunstmatige meeren in het plan opnam, doch slechts een enkel, tevens bovenpand van het kanaal, waarvan het peil 6.70 M. hooger zou liggen. De Chagres zou bij Gamboa vrij in dit meer uitstroomen, daartoe zou de uitmonding daarin vergroot worden, doch de stroom blijft dan nog dwars op de richting der scheepvaart invallen. Het plan, dat op ruimer af-

metingen gegrond is en op 144.233.358 dollars werd geschat, is volgens den heer Abbot aan drie voorname bedenkingen onderhevig. Vooreerst is de vermeerdering in schuthoogte, waardoor men uitgraving wil uitsparen, een nadeel als een kanaal zonder sluizen het ideaal is, ten tweede is de plaatselijke gesteldheid te Bohio niet geschikt om sluizen drie hoog te koppelen en heeft men dan met buitengewoon verval (gemiddeld 13 M.) per sluis te doen en ten derde zal een dam te Bohio, die zooveel hooger moet zijn, aanleiding geven tot zware kwel, wegens de hoogere drukhoogte, terwijl een meer boven Alhajuela beter waarborgen gaf tegen waterverlies in den drogen tijd.

Merkwaardig is ten slotte wat de heer Abbot zegt over een kanaal doorgaand op zeepeil, hetwelk aanvankelijk in de bedoeling lag. Dit denkbeeld is door de Amerikaansche Commissie van 1899—1901 definitief verworpen; die schreef: „De kosten van zulk een kanaal met inbegrip van een dam te Alhajuela en een getijsluis te Miraflores aan het Zuidzee-einde, wordt op niet minder dan 240 millioen dollars geschat. Deze Commissie is het eens met de verschillende Fransche Commissies, die haar sedert het bankroet der Oude Maatschappij voorafgingen, om het zeepeil-plan te verwerpen. Terwijl zulk een plan feitelijk uitvoerbaar is en zou kunnen worden aangenomen als er geen andere plannen beschikbaar waren, zouden toch de moeilijkheden van allerlei aard, in het bijzonder die van tijd en kosten zoo groot zijn dat een kanaal met een bovenpand door sluizen te bereiken verkozen moet worden."

Wanneer die moeilijkheden nader onder het oog worden gezien, dan valt het vooral in het oog dat waar, een getijsluis onvermijdelijk is, het bestaan van meerdere sluizen een minder groot bezwaar wordt. Bovendien zijn zulke sluizen op het kanaal Sault Saint-Marie, het Manchester-kanaal het Kielkanaal en op ons Noordzee-kanaal ook steeds in gebruik en worden zij minder hinderlijk geacht dan korte bochten in een kanaal, als de wind van op zijde invalt.

Bij Gamboa, waar de Chagres het scheepvaartkanaal het eerst ontmoet, ligt de rivierbedding ongeveer 45 voet (13.70 M.) boven den gemiddelden zeestand en daar beneden dat punt de door het kanaal te volgen oude bedding de laagste punten der vallei volgt, zouden nieuwe dijken over mijlen lengte daarboven uit moeten steken. Het water zou anders met een kolossalen waterval in de kanaalbedding nederstorten.

Om een zeekanaal met slechts één sluis te kunnen aanleggen zijn er volgens den heer Abbot slechts drie middelen. Vooreerst het plan van de Oude maatschappij; dat was om voor de Chagres een nieuwe bedding naar den Atlantischen Oceaan te graven. Het maken van zulk eene afleiding zou een enorm grondverzet eischen en bovendien mijlenlange dijken noodzakelijk maken, daar de nieuwe rivier steeds hooger zou liggen dan het kanaal. Bij het karakter van bergstroom, dat de Chagres heeft, zouden die dijken een voortdurend gevaar opleveren, zelfs al was er een kunstmeer boven.

Een tweede oplossing zou zijn het kanaal zoo ruim te ontwerpen, dat, geholpen door eene regulariseering van den afvoer door een bovenmeer, het geheele watervolume van de Chagres er geleidelijk door zou worden afgevoerd. De voorstanders van dit plan hebben echter nog niet aangetoond hoe zij zouden handelen met den bovengenoemden waterval van 45 voet te Gamboa. Doch al was een en ander te regelen, dan nog zou de stroom, die altijd in het kanaal moet loopen, voor de scheepvaart zeer hinderlijk zijn.

De derde oplossing zou wezen een geheele afleiding van de bovenrivier hetzij naar den Atlantischen of naar den Stillen Oceaan, doch daar de massa, die thans langs Bohio stroomt, het dubbele is van die welke te Alhajuela en zelfs te Gamboa passeert, zou daardoor hoogstens 65 % van den afvoer langs Bohio onschadelijk worden gemaakt. Bovendien zou er dan een dam te Gamboa, in plaats van te Alhajuela gelegd moeten worden, waar zooals gezegd is de gelegenheid zeer ongunstig is. Alle zijriviertjes tusschen Gamboa en Bohio, die nog voor een derde tot den geheelen afvoer op laatstgenoemde plaats bijdragen, zouden dwars in het kanaal blijven stroomen en zeer hinderlijk voor de scheepvaart zijn, terwijl de in een vijand veranderde Chagres achter den hoogen dam te Gamboa een voortdurende bedreiging zou vormen.

Volgens den heer Abbot is het de eenparige meening van alle ingenieurs, die practische ervaring van kanaalbouw hebben en den tijd konden vinden om het vraagstuk grondig te bestudeeren, dat geen open zeekanaal of kanaal met één sluis, in uitvoerbaarheid en gemak in het gebruik boven een kanaal voorzien van moderne sluizen is te verkiezen.

VARIA.

EEN KOELIE-ORDONNANTIE IN INDO-CHINA.

De Gouverneur-Generaal van Indo-China,
gezien het decreet van 21 April 1904,
op voorstel van den oppersten Resident in Tonkin.
De permanente commissie uit den Oppersten Raad van Indo-China gehoord,
stelt vast:

Artikel 1. Elke inboorling van Cochin-China, of daarmede gelijkgesteld Aziaat, geen meerderjarig Fransch burger, van een der beide seksen, die als bediende of werkman, in de steden of op het land, arbeidt voor rekening van een Europeaan of daarmede gelijkgestelde, krachtens eene mondelinge of schriftelijke overeenkomst, is verplicht zich te voorzien van een zakboekje.

Art. 2. Dit zakboekje heeft ten doel de identiteit van den houder vast te stellen, het dorp waar hij geboren en van afkomstig is, zijn laatste woonplaats, den aard en den duur van de verbintenis, het bedongen salaris en de wijze van betaling. Het komt overeen met eene vergunning tot verblijf.

Art. 3. De bedienden en arbeiders kunnen hunne diensten voor niet langer verbinden dan hoogstens één jaar, behoudens weder-inhuur of voor den duur van een bepaald werk. Wanneer de inhuur van diensten geschied is zonder den duur te bepalen, dan kan deze altijd eindigen door den wil van een der partijen, mits met veertien dagen van te voren opzeggen.

Art. 4. Geen inboorling van een der beide seksen, jonger dan achttien jaar, kan een werkcontract sluiten of eene verbintenis verbreken, zonder de toestemming van zijne ouders, of van dengene, die gemachtigd is deze te vervangen.

Art. 5. De zakboekjes zullen verstrekt en geviseerd worden, in tegenwoordigheid van partijen, te Saigon en te Cholon door de commissarissen van politie en in het binnenland door de hoofden van de gewesten of hun gemachtigden.

Zij zullen voorzien zijn van de handteekening van den werkgever, van den werknemer en voor het geval dat een der partijen niet kan schrijven, zal hiervan door een bevoegd ambtenaar melding worden gemaakt.

Art. 6. Van de opvolgende verbintenissen van eenzelfden bediende of werkman en van het afloopen er van, zal door dezelfde ambtenaren worden kennis genomen en daarvan zal in het zakboekje van den werknemer melding worden gemaakt.

Art. 7. Ieder persoon, voor wien een zakboekje verplichtend is, die dit niet zal kunnen vertoonen als zulks geëischt wordt, die zonder wettige redenen de verbintenis verbreekt, waarin hij eerst heeft toegestemd, die in

het geval, bedoeld in het tweede gedeelte van artikel 3, zijn dienst verlaat, zonder den werkgever binnen den in dat artikel vermelden termijn te waarschuwen of die, bij het eindigen of ontbinden van zijn behoorlijk vastgestelde overeenkomst, terwijl hij niet meer bij een Europeaan of daarmede gelijk gestelde in dienst wenscht te treden, maar naar zijn dorp terug te keeren, daarvan geen kennis geeft aan een der ambtenaren vermeld in art. 5, zal gestraft worden met gevangenis van een tot vijf dagen en een boete van 1 tot 15 francs of tot een dezer straffen.

Art. 8. Dezelfde straffen zullen van toepassing zijn op den werknemer, die gedurende zijne verbintenis, door insubordinatie, weigering, schuld of kwaadwilligheid het werk niet zal hebben uitgevoerd, waarvoor hij is aangenomen, onverminderd de te beloopen strengere straffen en vergoeding van schaden en interessen, als daarvoor aanleiding is.

Art. 9. Elke inboorling of daarmede gelijk gestelde Aziaat die, door middel van geweld, bedreiging, verzoeken, giften of beloften, bedienden of werklieden overhaalt om, gedurende den loop hunner verbintenis, de onderneming, de werkplaats, de dienst van den werkgever, waaraan zij verbonden zijn, te verlaten, zal gestraft worden met de straffen bepaald in art. 7.

Art. 10. Elke werkgever, die zich te beklagen heeft over zijn werknemer kan hem naar den naasten politiepost doen brengen. Elk werknemer, die reden van klagen heeft over zijn werkgever, zal daarmede in kennis kunnen stellen den Commissaris van politie of zijn gemachtigde in de provinciën en deze zal naar omstandigheden, binnen de grens van zijn bevoegdheden oordeelen, dan wel de klacht naar de bevoegde overheidspersonen overbrengen.

Art. 11. Burgerlijke geschillen met betrekking tot de uitvoering of het niet inachtnemen van de verbintenissen, zullen behandeld worden ter plaatse van het domicilie van den werkgever, voor den vrederechter of de residentenmagistraat, ambtenaren, welke die functies uitoefenen.

De rechter zal gehouden zijn om, vóór elke oproeping in rechten, partijen ter minnelijke schikking voor zich te roepen door middel van een eenvoudige kennisgeving en zonder kosten.

Art. 12. Overtredingen van dit onderhavige besluit zullen ook berecht worden door de vrederechters, of de magistraten, officieren of ambtenaren, welke die functies vervullen.

Art. 13. De boeten of veroordeelingen in de kosten en gevolgen, die tegen werknemers worden uitgesproken, zijn rechtens, in geval van niet-betaling om te zetten in dagen arbeid, ten voordeele van de Kolonie, volgens den maatstaf van 20 dollarcenten per dag.

Art. 14. De rechter zal, na elke gegeven beslissing, den veroordeelde ondervragen en hem uitnoodigen te verklaren of hij voornemens is zijn schuld te voldoen en hij geeft dezen kennis, dat indien zulks niet geschiedt binnen een door hem te bepalen tijd, dan zijn straf zal omgezet worden in dagen arbeid, tenzij de werkgever op zich neemt om in plaats van den werknemer te betalen, in welk geval die werkgever gemachtigd wordt om de som, welke door hem voor die betaling is voorgeschoten, op zijn loon te korten.

Art. 15. De tijd gedurende welke de werknemer zijn straf ondergaat, zal niet van den duur zijner verbintenis worden afgetrokken. Intusschen zal, in geval van veroordeeling van den werknemer tot gevangenisstraf wegens

misdrijf of overtreding van het gemeene recht, dan wel tot het maximum van dezelfde straf wegens inbreuk op de bepalingen van het onderhavig besluit, de verbintenis door de bevoegde autoriteit op verzoek van den werkgever ontbonden kunnen worden verklaard. Hiervan zal in het zakboekje van den belanghebbende aanteekening worden gehouden.

Art. 16. De Luitenant-Gouverneur, de Procureur-Generaal, chef van den rechterlijken dienst en de Directeur van Landbouw en Handel in Indo-China zijn belast, elk voor zoover hem aangaat, met de uitvoering van dit besluit.

PAUL DOUMÈR.

Namens den Gouverneur-Generaal
De Procureur-Generaal a. i.
Chef van den rechterlijken dienst
DAURAND-FORGUES.

De Directeur van Landbouw en Handel
CAPUS

(Vertaald uit *Vade-Mecum commercial de la Cochin-China* 1905.)

INDISCHE CONGRES-AFGEVAARDIGDEN IN ENGELAND.

Ten einde de belangen der Britsch-Indiërs in het moederland te bepleiten werd de Heer G. K. Gokhale naar Engeland afgevaardigd en de heer Lajpat Rai, die 15 Sept. jl. te New-York aankwam, bleef daar tot 3 October om zich vervolgens ook naar Engeland te begeven, ten einde met eerstgenoemde gezamenlijk een rondreis door dat land te maken. Nu deze Indiërs aldus in Engeland de aandacht trekken, is het niet onbelangrijk de levensschets te kennen, die door het weekblad *India* van hen gegeven wordt, ten einde zich eenig denkbeeld te vormen van de voormannen der geavanceerde richting onder de inboorlingen, wier medestanders o.a. in de opstellen over de Indische Nationale Congressen in dit tijdschrift reeds een enkele maal ter sprake kwamen. (Zie *De I. G.* 1903, II, blz. 1501, 1691, 1828 en 1904, I, blz. 247 en 579, II, blz. 418, enz.)

De Heer Gopal Krishna Gokhale, C. I. E.[1]) is lid van den Oppersten Wetgevenden Raad en krachtens een besluit van het laatste Indische Nationale Congres op eene in Mei jl. in Bombay gehouden vergadering, onder voorzitterschap van Sir Pherozeshah M. Meta, gekozen als afgevaardigde van Bombay naar Engeland: „ten einde de wenschen van Indië te brengen voor de kiezers, voor de candidaten tot het Parlement en voor de politieke leiders".

De Heer Gokhale promoveerde met onderscheiding aan de Universiteit te Bombay en verbond zich na zijn promotie aan het Fergusson College te Poona, een instelling die wordt aangeduid als de belichaming van een soort zelfopoffering, omdat alle professoren en andere onderwijzers zich geheel aan hun arbeid wijden zonder bezoldiging of belooning. De Heer Gokhale werd lid voor zijn leven en beloofde daarbij twintig jaren van dat leven aan den dienst

[1]) „Companion" van de orde van het „Indian Empire".

dezer instelling te wijden; deze periode heeft hij getrouw uitgediend als Professor in de geschiedenis en staathuishoudkunde. In Poona gevoelde hij zich aangetrokken tot nu wijlen den Rechter Ranade van het Hooggerechtshof van Bombay, den geëerden leider van de „Social Conference", een vaderlandslievend man en een wijsgeer, wiens aandenken in groote vereering gehouden wordt, niet alleen door zijn landslieden, maar ook door allen die hem kenden en zijn waarde leerden schatten. Onder de bezieling van dezen „goeroe" nam de Heer Gokhale toe in wetenschap en nadenken, en verkreeg hij in het bijzonder een groote kennis van feiten en cijfers. Gedurende zeven jaar was hij nuttig werkzaam als eere-secretaris van de Servajanik Sabha te Poona en als eere-redacteur van het kwartaal-tijdschrift van dit genootschap, hetwelk hoofdzakelijk vraagstukken betreffende Indische financiën en administratie behandelt. Hij was ook verscheidene jaren secretaris van de Deccan Sabha, een gelijksoortige instelling te Poona, welke het onder Britsche heerschappij bevorderen van de belangen van het Indische volk beoogt. Gedurende vier jaar was hij een van de redacteurs van de „Sudharah" of „Hervormer", een Engelsch-Marathisch weekblad te Poona. Het was in 1890 – nu omstreeks vijftien jaar geleden – dat hij een werkzaam aandeel in de publieke zaak begon te nemen. In zeer korten tijd kwam hij er toe door zijn vrienden als „de opkomende ster van Deccan" beschouwd te worden.

Het Indische Nationale Congres heeft in ruime mate en gedurende langen tijd genoten van den raad en den arbeid van Prof. Gokhale; en het is een passende hulde aan zijn vaderlandsliefde en geschiktheid, dat hij verkozen is als voorzitter voor de volgende te Benares te houden bijeenkomst. Gedurende vier jaar was hij een van de secretarissen van de „Bombay Provincial Conference" en in 1895 is hij secretaris geweest van het elfde Nationale Congres te Poona. In 1897 was hij een van de vijf Indische getuigen, die belangrijke inlichtingen verschaften aan de Koninklijke Commissie voor de Indische uitgaven, welke werd benoemd tengevolge van de pogingen van den heer Dadabhai Naoroji, en die door Lord Welby werd voorgezeten. Het getuigenis van professor Gokhale nam in hoofdzaak twee dagen in beslag en handelde op afdoende wijze over de inrichting der controle, over de toename der uitgaven en over de verdeeling der lasten tusschen Engeland en Indië; en met de scherpste strikvragen gelukte het niet een enkele van zijn stellingen aan het wankelen te brengen. Daarna werd Prof. Gokhale benoemd in den Wetgevenden Raad van Bombay, waarin hij twee jaar zitting had, steeds nieuwe lauweren oogstende, in het bijzonder door zijn scherpe critiek op de beruchte „Land Revenue Bill". Daarop werd hij bevorderd tot den Oppersten Wetgevenden Raad van Calcutta, waarin hij een zittingstijd uitdiende en vervolgens herbenoemd werd. Zijn redevoeringen, elk jaar naar aanleiding van de Indische begrooting gehouden, verheffen zich tot het peil van de hoogste staatsmanskunst. De „University Bill" wekte hem op tot den meest geestvollen tegenstand; gedurende den loop van het debat was hij bijna honderdmaal aan het woord en zijn mannelijke strijd tegen een hopelooze overmacht boezemde oprechte bewondering in zoowel aan zijn vijanden als aan zijn vrienden. Een gelijksoortige strijd tegen de ongelukkige wet op de ambtelijke geheimhouding gaf een overeenkomstige zedelijke overwinning, waar de practische overwinning onmogelijk was. Dit zijn slechts

enkele grepen uit eene inspannende openbare werkzaamheid ten behoeve van de rechtvaardige aanspraken van zijn landgenooten en van het welbegrepen belang van de Britsche overheersching van Indië. Zooals het weekblad *India* ten slotte zegt, Professor Gokhale komt voor de Britsche vertegenwoordigers niet alleen met geloofsbrieven van Bombay en van het Congres, doch tevens met het volle vertrouwen van het geheele Indische volk.

De heer Lajpat Rai, de andere afgevaardigde van het Indische nationale Congres, werd in 1865 geboren als de zoon van een onderwijzer aan een gouvernementsschool en onderscheidde zich in elk stadium van zijn studie, ondanks zijn zwakke gezondheid en zijn bekrompen omstandigheden. Nadat hij gedurende twee jaar op een universiteits-studiebeurs het „Governement College" te Lahore had gevolgd en zijn eerste examen in de rechten aan de Universiteit van Pendjab had afgelegd, begon hij in 1883 op achttienjarigen leeftijd de rechtspractijk te bestudeeren en twee jaar later deed hij eindexamen in de rechten, waarbij hij nummer twee was van dertig candidaten. Tot 1892 oefende hij de practijk uit te Hissar in Pendjab, werd daar het voornaamste lid van de plaatselijke balie en was drie jaar lang honorair secretaris van den gemeenteraad van Hissar. In 1892 bracht hij zijn practijk over op het ruimere veld van het Hooge Hof van Lahore, dat feitelijk het Hooggerechtshof voor geheel Pendjab is. Ook daar lachte de fortuin zijn advocaten-practijk toe, doch in de laatste drie jaren heeft hij zijn juridischen arbeid eenigszins laten loopen, deels tengevolge van opvolgende aanvallen van ziekte, deels ook om zich meer geheel aan den openbaren dienst van zijn land te kunnen wijden. Bovendien heeft hij, naar men verneemt, bij zich zelf een gelofte gedaan om het inkomen dat hij in het vervolg aan zijne betrekking zal ontleenen, te besteden ten voordeele van het Indische publiek.

Sedert 1882, toen hij zeventien jaar was, is de heer Lajpat Rai een ijverig lid geweest van de Arya Samaja[1]) de voorname godsdienstige en sociale hervormings-beweging in Noordelijk Indië. Inderdaad is hij thans een van de leiders van die beweging. Hij is lid van het uitvoerend comité van de Arya Samaja van Lahore en lid van het uitvoerend lichaam van de vertegenwoordigende vergadering der Arya Samaja's van Pendjab, Sind en Beloedsjistan.

In onderwijszaken heeft de heer Lajpat Rai reeds sedert lang op werkzame wijze belang gesteld. Hij nam deel in de stichting van het Dayasch en Anglo-Vedische College te Lahore, een eerste klasse onderwijs-inrichting. (De gouvernements-inspecteur zegt er van dat het 't drukst bezochte college in dit gewest is), met een fonds van ongeveer 500.000 Roepiën, aan welks inzameling hij voor een belangrijk deel medewerkte. Hij is Vice-President van deze instelling en af en toe heeft hij gedurende tien à twaalf jaren als honorair secretaris er van gefungeerd. Bovendien heeft hij een actief aandeel in het onderwijs genomen en trad hij verschillende keeren op als honorair docent in de geschiedenis. Bovendien heeft hij groote schenkingen gedaan aan de fondsen er van. Hij is ook secretaris van de Anglo-Sanskrit school te Jullundur, en lid van het besturend comité van een aantal Araya Samaja-scholen in verschillende plaatsen. Het was voor een groot deel de belang-

---

[1]) Zie *De Ind. Gids* 1903 II, bl. 1509, noot.

stelling in onderwijszaken, die hem naar Amerika dreef, waar hij verschillende onderwijs-inrichtingen bezocht en voor later zorgvuldig aanteekeningen maakte. Ook wordt vermeld dat hij uitvoerig getuigenis gaf voor de Universiteits Commissie door Lord Curzon ingesteld.

Op ander practisch sociaal gebied heeft zich de werkzaamheid van den heer Lajpat Rai eveneens geopenbaard. Lange jaren was hij algemeen secretaris van het Arya Samaja-weeshuis te Ferozepur, zeker wel de grootste weesinrichting in Noordelijk Indië, waar meer dan 300 weezen zijn ingeschreven. Hij is lid van het bestuur van de Vaish weesinrichting te Meerut, eveneens een goed bedachte, bloeiende instelling. In 1897 en later in 1899—1900 regelde hij een Hindoesche weezen-ondersteunings beweging, welke meer dan 2000 weezen bijstond en hij trad op als de algemeene secretaris er van. In 1901 legde hij een gewaardeerd getuigenis af voor de Hongersnood Commissie, terwijl hij zelf de streken waar die hongersnood woedde, had bezocht. Onlangs tijdens de groote aardbeving in het district Kangra, die in April plaats vondt, bracht hij eene ondersteunings-commissie bijeen van wege de Lahore Arya Samaja en als secretaris van die commissie bezocht hij de geteisterde streken, verzamelde gelden en hield hij toezicht op het beheer der ondersteuningen.

De heer Lajpat Rai is ook een man van zaken. Hij is directeur van de Nationale Bank van Pendjab, de eerste en grootste der inlandsche bankinstellingen in Lahore. Hij is mede geinteresseerd in verschillende katoenspinnerijen in Pendjab, en heeft in verscheidene gevallen zitting in den raad der directeuren.

Voorts verdient de heer Lajpat Rai de aandacht als letterkundige. Behalve verscheidene opstellen in periodieken, heeft hij in het Engelsch het leven beschreven van den Pandit Gurudalta Vidyarthi, M. A., een Indisch hervormer. In de inlandsche taal heeft hij vijf biographische opstellen geschreven — over Mazzini, Garibaldi, Sivaji, Swami Dayanand en Sri Krishna — die in ruimen kring gelezen en zeer gewaardeerd worden. Hij heeft een gedrongen historisch overzicht gemaakt van de Hindoe-beschaving en verschillende werkjes voor bepaalde gelegenheden geschreven. Ook gaf hij verscheidene jaren een tijdschrift en een weekblad in de inlandsche taal uit, welke beide godsdienstige en sociale hervormingen beoogden en in het belang van vooruitgang op onderwijsgebied strekten.

Het was op de vergadering te Allahabad in 1888 dat de heer Lajpat Rai zich aansloot bij de Indische Nationale Congresbeweging. De heer Lajpat Rai heeft in zijn veertigjarig leven niet alleen den omvangrijken arbeid weten te verrichten, verbonden aan een vermoeiende betrekking, maar zich ook een geheel uiteenloopende en zware inspanning getroost, in het belang der zedelijke en sociale verheffing van het volk van zijn eigen stad en gewest en van den algemeenen staatkundigen vooruitgang van zijn landgenooten.

De heer Gokhale kwam op 2 Oct. te Londen aan en werd aan het Charing-Cross-station opgewacht door Sir W. Wedderburn, Bart, Sir Henry Cotton, den heer Dadabhai Naoroji en tal van Indische bewoners van Londen. Gedurende twee maanden staan een bijna onafgebroken reeks van dagelijksche redevoeringen en politieke samenkomsten in verschillende plaatsen op het programma. Volgens een interview dat de *Morning Post* publiceert was het

de bedoeling om de belangstelling der Engelsche kiezers op te wekken voor de wijze van besturen van Indië, welke thans een halve eeuw ten achteren is. De heer Gokhale zou in de eerste plaats een zestal parlementsleden uit Indië afgevaardigd wenschen te zien, twee uit elk der drie groote deelen, waaruit Britsch-Indië bestaat. Voorts dringt hij aan op een door het Lagerhuis aan te stellen commissie van enquête die van tijd tot tijd de richting van de Indische administratie zou onderzoeken, ten einde tot wijzigingen te komen, verband houdende met de toenemende ontwikkeling van het Indische volk. Er zou van meer Indische krachten in de administratie gebruik moeten worden gemaakt. Voorts moet het Indische element sterker vertegenwoordigd zijn in de verschillende raden. Waar bijv. onder de ongeveer 25 leden van den Raad van den Onderkoning, ambtenaren inbegrepen, slechts 7 Indische leden zijn, in den Raad van Bombay er eveneens 7 zijn en in de raden van Madras en Bengalen nog minder, daar worden de Indische belangen niet voldoende vertegenwoordigd geacht.

Voorts wordt tegengang van de armoede gewenscht, door het verlagen van de landrente, het bevorderen van irrigatie en het onderhanden nemen van een groot plan om de landbouwers uit de schuld te helpen, door ze gelegenheid te geven tot leenen op redelijke voorwaarden en door industrieel en technisch onderwijs te verstrekken, ten einde de ruwe grondstoffen te bewerken en Indië niet meer uitsluitend van den landbouw afhankelijk te maken.

Tegen de verdeeling van Bengalen is de heer Gokhale ten sterkste gekant. Waar de Bengaleezen wat onderricht, rijkdom en invloed betreft in de eerste rij staan, zal die invloed van de geavanceerde richting door de splitsing in twee gewesten, in beide in de minderheid worden gebracht. Het administratieve bezwaar had wel kunnen opgelost worden door den Luit.-Gouverneur te vervangen door een Gouverneur en een Raad als in Bombay en Madras. De hoop is nu gevestigd op het boycotten van de goederen uit Lancashire, met de verwachting dat het volk van dat graafschap zijn invloed ten gunste der Indiërs zal aanwenden Volgens den heer Gokhale had het besluit tot de splitsing den indruk gemaakt van een donderslag uit een helderen hemel.

CONDUITE-STATEN VAN AMBTENAREN EN OFFICIEREN.

Bij het besluit van 6 September 1905, No. 52, is door de regeering een nieuw model conduite-staat ingevoerd voor de assistent-residenten, gewestelijke secretarissen, controleurs en aspirant-controleurs bij het B. B., ter vervanging van dat, hetwelk bij het besluit van 30 Maart 1891, No. 7 (Bijbl. 4590) was vastgesteld. De te beantwoorden vraagpunten zijn veel uitvoeriger en wanneer deze conduite-beoordeelingen met groote nauwgezetheid, kort, zakelijk, maar tevens volledig worden opgemaakt, dan zal de regeering naar de Landvoogd (blijkens de bijgevoegde circulaire) vertrouwt, minder dan thans veelal het geval is, omtrent de aanspraken van de beoordeelden op bevordering in het onzekere verkeeren. Om hierbij op positieve gegevens af te gaan, moeten de hoofden van gewestelijk, zoomede die van plaatselijk bestuur, registers bijhouden, waarin voor iederen ambtenaar onder hun bevel een of meer

folio's opengesteld zijn, ter eenre zijde vermeldende alle feiten van beteekenis ten gunste van den betrokken persoon en ter andere zijde de in den loop van het jaar zich voorgedaan hebbende gebeurtenissen van ongunstigen aard. In die uitgebreide verslagen zal, volgens de circulaire niet alleen een maatstaf zijn gelegen ter beoordeeling van den ondergeschikte, maar ook van het doorzicht van den chef zelven en van diens geschiktheid voor de vervulling van een der voornaamste onderdeelen zijner taak, de behoorlijke voorlichting der regeering omtrent de meerdere of mindere waarde, zoowel ambtelijk als maatschappelijk, van het onder zijne bevelen gesteld bestuurspersoneel.

Bovendien verwacht de landvoogd een indirect voordeel van niet geringe beteekenis van dezen maatregel, nl. de opwekking tot plichtsbetrachting, voor alle besturende en controleerende ambtenaren onvermijdelijk het gevolg van de wetenschap, dat hunne handelingen, meer dan te voren ook ter kennis van hoogere autoriteiten komen. Zijn Exc. heeft daarbij niet in de eerste plaats het oog op de ongunstige aanteekeningen in het bewuste register, maar juist op die van gunstigen aard. Het zou volgens den landvoogd verlammend werken op de ambitie en de plichtsvervulling van hen, die de noodige intelligentie en ijver hebben om meer te doen dan in den kring hunner dagelijksche bemoeiingen gelegen is, dat het algemeen bestuur voor hunne bijzondere inspanning onverschillig blijft en hunne verdiensten dientengevolge niet buiten hun directen chef waardeering vinden.

Terwijl wij de omslachtige toelichtende circulaire, die in verschillende dagbladen werd afgedrukt, hier niet verder resumeeren, verdient het de aandacht hoe een maatregel waarvan de bedoeling oogenschijnlijk toejuiching verdient, ook kan beschouwd worden uit een ander oogpunt, waarbij de aandacht valt op de centraliseerende strekking er van en op een streven dat er uit spreekt om de zelfstandigheid van het gezag der hoofden van gewestelijk bestuur te verkleinen en dit geheel bij de Bataviaasche en Buitenzorgsche bureaux over te brengen.

Onder het opschrift: „Baboes met de pet," wordt deze regeeringsmaatregel in het *Bat. Nieuwsblad* van 16 Sept. j.l. aan een ernstige bespreking onderworpen en nagegaan wat er het gevolg van zal zijn met betrekking tot de positie der residenten. Geschetst wordt hoe de jonge man, als hij zijn keuze op de betrekking van controleur vestigt, doorgaans nog niet van roeping weet, hoe hij echter, bij het bestijgen van den ambtelijken ladder, om ook maar matig als bestuurder te voldoen, een voortdurende studie moet maken van land en volk. Hij moet practisch leeren wat besturen is. De plichtvolle ambtenaar, die wat voelt voor land en volk, die niet alleen gedreven wordt door plicht en eigenbelang om wat hem te doen is gegeven, zoo goed mogelijk te doen, wordt de toewijdende ambtenaar als zijn gemoed gaat spreken. De leiding der ouderen is daarbij noodig, van de residenten, die ieder op hun beurt dien ontwikkelingsgang hebben medegemaakt. Het is daarbij van zelf een eisch dat gestreefd worde naar bestuurscontinuiteit, dat men voortbouwt op den gelegden grondslag, „dat men fouten door voorgangers gemaakt opzoekt en verbetert, waarbij de leiding moet uitgaan van de ouderen, de gezaghebbenden in dubbelen zin, de residenten, wier woord voor de jongeren het gezag moet hebben als van iemand die, door ervaring geleerd, beter weet. En zóó komt de resident dan ook het gezag toe dat hij moet hebben als vertegenwoordiger

en drager van het algemeen Gezag; voor zijn residentie moet zijn woord wet zijn; hij en hij alleen beheerscht het geheele raderwerk; hij — en niemand anders — is bevoegd te beoordeelen of hetgeen zijn ondergeschikten doen is wel gedaan, of hetgeen zij nalaten tot schade van het land zal strekken. Er zijn natuurlijk gevallen dat de resident dwaalt, onbillijk, onrechtvaardig wordt, maar voor die gevallen is dan ook een beroep op den hoogeren rechter mogelijk gemaakt".

Zulk een bijna onbeperkte macht moge in één hand wat gevaarlijk zijn geweest, zij kweekte in het beste deel der ambtenaren een diep besef van verantwoordelijkheid, dreef tot toewijding.

De resident voelde zich, doch dit „wakkerde zijn initiatief aan, maakte het hem tot een eer, een gewetenszaak te besturen met *zijn* ambtenaren, *zijn* regenten, over *zijn* bevolking. Daardoor bleef in de residenten nog behouden het streven om iets méér te zijn dan een bloot werktuig in handen der regeering — een streven, dat anders licht te loor kon gaan door de maatschappelijke zekerheid der ambtenaarsloopbaan. Het voerde hen tot de daad, de verantwoordelijke daad met haar gevolgen voor den lastgever, de uitvoerders, de bevolking; hij, de resident, zag en overzag wat er uit voortvloeide; greep waar noodig in en strekte de handeling tot heil der bevolking, het was *zijn* werk".

Het blad schetst nu hoe die schoone positie niet meer is, hoe de resident een werktuig, een uitvoerder der gedachten van anderen is geworden. En bij dezen bouwval, in dezen tijd van decentralisatie, die moest leiden tot herstel van die vroegere bestuursmacht, komt nu deze circulaire het sloopingswerk voltooien. „De resident is niet meer de man die, zijner verantwoordelijkheid bewust, ook waar het betreft het afsnijden eener carrière, bijna onbeperkt over zijn personeel beschikte en besliste. Hij zal — o residents-waardigheid! — nu staatjes mogen trekken en zorgvuldig invullen en in een trommel achter slot doen en eens in het jaar resumeeren, opdat de regeering zal kunnen zien of de schoolkinderen het heele jaar zoet zijn geweest en of meester, de resident, wel voldoende naar hen gekeken heeft".

Niet hij, de vertegenwoordiger van het Gezag, zal beslissen maar anderen zullen dat doen op de door hem ingevulde staatjes en krachtens eene meening, die door een enkel verkeerd begrepen woord daarin gewijzigd kan worden. Op die wankelende basis zullen voortaan „met strikte rechtvaardigheid" bevorderingen en belooningen uitgereikt worden.

Waar volstrekte onpartijdigheid eene onmogelijkheid is en het verder knotten van de macht der residenten slechts een zucht verraadt tot uitoefening van onbeperkte macht, wordt de nieuwe regeling een grove fout geacht, die in stede van opwekken tot plichtsbetrachting oogendienarij zal kweeken, hengelen naar goedkeuring. De goede bedoelingen om strikt rechtvaardig te zijn, zullen een paskwil worden.

Beter dan dit gevaarlijk spel van een aan zich trekken van alle macht, die men toch niet ten volle en te goeder plaats en tijd kan aanwenden, had de regeering een stap verder kunnen doen op den weg der decentralisatie. Zij had het aanzien en de verantwoordelijkheid van de residenten ongerept dienen te laten; zelfs, waar reeds zooveel daaraan is ontnomen, behooren te verhoogen. Dat zou den lageren ambtenaren een prikkel geweest zijn om met hun beste

krachten te streven naar het bereiken van de hooge en eervolle positie van bestuurshoofd. Een tegenwicht tegen gunstbetoon en onrechtvaardigheid had de regeering in een strenger optreden tegen residenten, die hun plicht niet toonden te begrijpen. Strikte rechtvaardigheid oefent op den inlander een grooten invloed uit, en, als in gevallen van machtsmisbruik of plichtverzuim streng werd gestraft, zou dit vooral op den eenvoudigen *wong tani* indruk maken. Het zou hem doen zien dat wel de regeeringsvertegenwoordigers machtig zijn, maar dat die macht alleen ten goede aangewend kan worden.

Het artikel besluit met eene merkwaardige herinnering: Toen de gouverneur-generaal Van Heutsz nog gouverneur van Atjeh was, heeft hij proefondervindelijk bewezen dat het bestuur over een gewest moet berusten bij het bestuurshoofd. Hij handelde op eigen verantwoordelijkheid; hij deed wat hem het meest gewenscht voorkwam; hij was drager en uitvoerder van het gezag, onbeperkt. Waar het moest, trad hij desnoods despotisch op. Zijn afkeuring van ambtenaar of officier was een *veto*; hij behield zich het recht voor dat hem toekwam, om zijn eigen ambtenaren en andere helpers in de bestuurstaak te kiezen, te wegen, te beloonen. En hij bewees dat de inmenging van uit Buitenzorg of Nederland in die zaken, welke uitsluitend tot de competentie van het bestuurshoofd behooren, zooals Atjeh tot onze schade tientallen jaren gekend had, hoogst verderfelijk en stremmend werkte, werken moet. Hij kreeg als bestuurder wat des bestuurders is".

Het blad besluit met de opmerking dat wat één man voor Atjeh kon doen, buiten zijn bereik ligt voor het machtige samenstel van gewesten dat Indië heet.

Waar aldus een streven naar te groote subjectiviteit de toestanden in Indië blijvend dreigt te benadeelen, vindt men in hetzelfde blad een uiteenzetting van het Persbureau betreffende de conduite-beoordeelingen van officieren, die logisch in denzelfden gedachtengang past, doch nu ook het gezag van den legercommandant ondermijnt. In de Java-Bode van 5 Sept. was vermeld „dat met ingang van den 1sten Januari 1906 de landvoogd tot zich zou hebben getrokken de einduitspraak op de conduite-beoordeelingen van alle hoofdofficieren en het oudste vierde gedeelte der kapiteins; eene bevoegdheid, tot nog toe berustende bij den commandant van het Leger, die dus dan alleen nog in hoogste instantie zal blijven beslissen over bezwaarschriften, door de subalterne officieren ingebracht tegen de door hun wapenchefs over hen uitgesproken, minder gunstige oordeelvellingen.

Het Persbureau zegt dat inderdaad kort na het optreden van den tegenwoordigen landvoogd, behalve de financieele lotsverbetering der officieren, ook eene betere regeling hunner bevordering in overweging werd genomen en dat zich al dadelijk de quaestie voordeed welke autoriteit voor het goed bezetten der hoogere rangen in het leger aansprakelijk kon worden geacht, de gouverneur-generaal, die de volle verantwoordelijkheid droeg voor de door hem onderteekende bevorderingen of de commandant van het Leger, die alleen de voordracht doet.

„Uiteraard verdienen de officieren van het Indische leger niet in onzekerheid te verkeeren omtrent de waarde, die zij aan hunne beoordeeling door het legerbestuur moeten toekennen, een beoordeeling die tot nu toe, op grond van de practijk, als beslissend werd aangemerkt, hetgeen natuurlijk niet uitsloot,

dat een beoordeelde, die zich niet kon neerleggen bij een door den legercommandant te zijnen aanzien genomen beslissing, de vrijheid had bij rekest zijn belangen bij de Indische Regeering, het Opperbestuur of de Volksvertegenwoordiging voor te brengen".

Er wordt verder in het stuk op gewezen, dat van de zijde van het legerbestuur is erkend, dat de regeering zich geenszins door de meening van dit bestuur gebonden behoeft te achten, hetgeen overeenkomstig is met art. 3 van St. 1860, n⁰. 26. Tot dusverre zijn echter „door toevallige omstandigheden", de beoordeelingen van het legerbestuur steeds gevolgd, „hetgeen verband houdt met de omstandigheid, dat vorige Gouverneurs-Generaal, als zijnde niet afkomstig van het Nederl.-Indische leger, over de meeste Indische officieren geen gevestigd oordeel hadden, maar het recht der Indische regeering om van de beoordeelingen van het legerbestuur af te wijken, is uit den aard der zaak onverzwakt blijven bestaan. En de tegenwoordige Landvoogd acht het bepaald noodzakelijk om dat recht met klem te handhaven, omdat, waar het der Indische regeering ernst is om zoowel de hooge militaire als de hooge civiele ambten naar den eisch te bezetten, zij zich ten deze volle vrijheid van handelen moet voorbehouden".

„Eene andere opvatting van zijne verantwoordelijkheid met betrekking tot deze hoogst gewichtige uiting zijner bevoegdheden zou niet te verdedigen zijn. De Landvoogd draagt de volle verantwoordelijkheid voor de bevorderingen; hieruit volgt dan ook logisch, dat de Gouverneur-Generaal niet alleen bevoegd, maar *verplicht* is om daarbij ten slotte naar eigen inzicht te handelen. En te meer een Gouverneur-Generaal, die door langjarige persoonlijke bekendheid met tal van officieren, ten opzichte van dit onderwerp, in gunstiger conditiën verkeert dan àl zijne voorgangers, waardoor het hem mogelijk is een persoonlijke overtuiging te hebben omtrent de geschiktheid voor den hoogeren rang van een groot aantal hunner".

Men behoeft de nota van het Persbureau niet verder te lezen, om tot de overtuiging te komen dat hieruit geen voldoende voorstelling spreekt omtrent de eischen aan een algemeen bestuurder te stellen. Door niet als regel te volgen de voordrachten van een van zijn machtsgedelegeerden, stelt de Landvoogd zich in diens plaats, terwijl er nog zooveel andere deelen van staatszorg zijn, waar hij dit onmogelijk kan doen. Hij bevordert daarmede niet de onpartijdigheid, want hooger beroep van het oordeel van den legercommandant, nu zijn eigen oordeel geworden, valt weg en vooral klinkt het al zeer omineus voor die officieren, welke niet het voorrecht hadden in dienst in zijn omgeving te zijn. De Landvoogd bezit toch een persoonlijke overtuiging omtrent de geschiktheid van een groot aantal. Het is menschelijk als die voor gaan en wee dus dengeen, die niet tot hen behoort of die hem om de een of andere reden mishaagde. Dan zullen zij toch liever afhangen van het oordeel, opgemaakt in de bureaux van het Departement van Oorlog, waarvan zoo noodig beroep is bij een onpartijdig Landvoogd, liefst niet uit het leger voortgekomen, die zich de zaak zonder vooringenomenheid kan doen verklaren.

VERKLARINGEN VAN EN CONTRACTEN MET EENIGE INLANDSCHE VORSTEN.

(**201.** 35). RAJA.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende Toehan Kapoeltakan radja van Raja met de grooten verklaar, dat het gebied van Raja, een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en gevolgelijk staat onder de heerschappij van Nederland.

Dat ik mitsdien steeds getrouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als Hoogst Derzelver vertegenwoordiger.

Verder verklaar ik dat ik steeds bereid zal zijn omtrent alle zaken, mijn landschap betreffende in overleg te treden met het Gouvernement of Deszelfs vertegenwoordiger.

Ook verklaar ik dat, zoo dikwijls zich grensgeschillen zullen voordoen met naburige landschappen, ik mij onvoorwaardelijk zal onderwerpen aan de beslissingen die ter zake door of van wege het Nederlandsch-Indische Gouvernement zullen worden genomen.

Aldus gedaan, onderteekend en beëedigd te Pematang Raja op den 9den November 1902.

Handteekeningen en stempels
van den radja van Raja en zijne
grooten

In tegenwoordigheid van mij,
De controleur voor de Bataksche aangelegenheden,
(*w. g.*) WESTENBERG.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 6den Januari 1904, zijnde daarmede tevens Toehan Kapoeltakan erkend en bevestigd als hoofd van het landschap Raja.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w g.*) W. ROOSEBOOM.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(*w. g.*) C. B. NEDERBURGH.
Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
A. E. ELIAS.

(**201.** 36.) PANEI.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende Toehan Djadiammat, radja van Panei met de grooten verklaar dat het gebied van Panei een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en gevolgelijk staat onder de heerschappij van Nederland.

Dat ik mitsdien steeds getrouw zal zijn aan hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als Hoogst Derzelver vertegenwoordiger.

Verder verklaar ik dat zoo dikwijls zich grensgeschillen zullen voordoen

met naburige landschappen, ik mij onvoorwaardelijk zal onderwerpen aan de beslissingen die ter zake door of vanwege het Nederlandsch-Indische Gouvernement zullen worden genomen.

Aldus gedaan, onderteekend en beëedigd te Pematang Panei op den 24sten September 1903.

Handteekeningen van den radja
van Panei en van zijne grooten.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 6den Januari 1904, zijnde daarmede tevens Toehan Djadiammat erkend en bevestigd als hoofd van het landschap Panei.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.
(*w. g.*) W. ROOSEBOOM.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
(als boven).

(**201.** 37.) RAJA EN PANEI.

NOTA VAN TOELICHTING.

Zooals blijkt uit kolom 58 van het Koloniaal Verslag van 1903 werd de resident van de Oostkust van Sumatra door de Indische Regeering gemachtigd om de door Timoersche landschappen Raja en Panei aangeboden onderwerping aan het Gouvernement aan te nemen.

De hierbij overgelegde verklaringen bevatten de formeele erkenning van de Nederlandsche heerschappij door de hoofden dier landschappen, respectievelijk op 9 November 1902 en 24 September 1903. Deze verklaringen zijn goedgekeurd en bekrachtigd bij het Gouvernementsbesluit van 6 Januari 1904 No. 24, waarbij tevens Toehan Kapoeltakan en Toehan Djadiammat zijn erkend en bevestigd, respectievelijk als hoofd van het landschap Raja en als hoofd van het landschap Panei.

Beide landschappen zijn gelegen ten noordoosten van het Tobameer. Vóór 1894 liet de verhouding van Raja tot het Gouvernement veel te wenschen over en was zelfs in 1887 onder het bestuur van den vorigen Toehan Raja, Rondahaim, eene tuchtigingsexpeditie naar dit landschap noodig (zie Koloniaal Verslag 1888, bladz. 12/13). Sedert diens overlijden en als een gevolg van de gebeurtenissen, die na het optreden van den tegenwoordigen bestuurder in Raja voorvielen, is dit landschap echter zeer gouvernementeel gezind geworden (zie o. a. de Koloniale Verslagen van 1896, bladz. 12; 1897, bladz. 14; 1898, bladz. 11; 1899, bladz. 26; 1900, bladz. 25).

(**201.** 38.) ATJEHSCHE ONDERHOORIGHEDEN.

VERKLARING EN AKTE VAN BEVESTIGING.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende, Teungkoe Bentara Tji, hoofd van het landschap Bajoe verklaar:

Ten eerste: dat het landschap Bajoe een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en gevolgelijk staat onder de heerschappij van Nederland; dat ik mitsdien steeds getrouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal als Hoogst Derzelver ver-

tegenwoordiger, uit wiens handen ik het bestuur over het landschap Bajoe aanvaard.

Ten tweede: dat ik mij in geenerlei staatkundige aanrakingen zal stellen met vreemde mogendheden, zullende de vijanden van Nederland ook mijne vijanden, de vrienden van Nederland ook mijne vrienden zijn.

Ten derde: dat ik zal nakomen en handhaven alle regelingen die met betrekking tot het landschap Bajoe door of namens den gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden zijn of zullen worden getroffen en dat ik in het algemeen alle bevelen zal opvolgen, die mij door of namens den gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden zijn of zullen worden gegeven.

Aldus gedaan en beëedigd te Lho Seumawé den 3den Februari 1903 of den 5den der maand Doelkangidah van het Mohamedaansche jaar 1310 en opgemaakt in drievoud.

Handteekening van Teungkoe
Bentara Tji, Oeloebalang van het
landschap Bajoe.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris
(*w. g.*) DE GROOT.

AKTE VAN ERKENNING EN BEVESTIGING.

Nademaal Teungkoe Bentara Tji, hoofd van het landschap Bajoe op den 3den Februari 1903 de aan deze akte gehechte verklaring heeft bezegeld en onderteekend, zoo wordt voornoemde Teungkoe Bentara Tji door mij onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, plechtiglijk erkend en bevestigd in zijne waardigheid van het hoofd van het landschap Bajoe, zullende hij, zoolang de in bovenbedoelde verklaring aangegane verbintenis door hem wordt nageleefd, in die waardigheid door het Gouvernement worden gehandhaafd.

Ten blijke waarvan hem een exemplaar van deze akte van erkenning en bevestiging, zoomede een exemplaar van de bovenbedoelde door hem afgelegde verklaring zullen worden uitgereikt.

Aldus opgemaakt in triplo te Koeta-Radja den 26sten Februari 1903.

De Civiele en Militaire Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden,
(w. g.) J. B. VAN HEUTSZ.

Deze akten van erkenning en van bevestiging, zoomede de hieraan gehechte verklaring zijn goedgekeurd en bekrachtigd op den 23sten April 1903.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië
(w. g.) W. ROOSEBOOM.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
(als boven.)

(201. 39.) NOTA VAN TOELICHTING.

Blijkens de hierbij overgelegde verklaring en akte van bevestiging is op 3 Februari 1903 als hoofd van het landschap Bajoe, (afdeeling Onderhoorigheden van Atjeh, onderafdeeling Lho Seumawè), opgetreden Teungkoe Bentara Tji,

na het afleggen van eene verklaring van denzelfden aard als de verklaringen in 1900 en volgende jaren afgelegd door verschillende hoofden in de Atjehsche Onderhoorigheden. (Zie Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1900/1901 — 169, n°. 27; 1901/1902 — 169, n°. 47 en 1902/1903 — 174, n°. 29).

(201. 40.) TABOENDOENG, c. a.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende Oemboe Toenggoe Namoeparain, radja van de landschappen Taboendoeng, Bata Kapedoe, Kambera, Soedoe en Kadomboe, verbind mij, wanneer het Gouvernement van Nederlandsche-Indië in het vervolg mocht wenschen bezetting te leggen, versterkingen op te werpen of établissementen op te richten, zulks niet alleen te zullen toelaten, maar oek daartoe kosteloos ter beschikking van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië te zullen stellen een uitgestrektheid gronds ter grootte van een vierkante paal of zooveel meer of minder als mocht blijken noodig te zijn ter plaatse naar de keuze van het Gouvernement, behoudens billijke schadeloosstelling aan rechthebbenden.

De ter beschikking van het Gouvernement gestelde terreinen zullen behoorlijk afgebakend en in kaart gebracht worden.

Dergelijke gronden zullen door het Gouvernement niet vervreemd noch verkocht worden, maar daarentegen aan mij worden teruggegeven, wanneer zij niet meer voor het beoogde doel noodig mochten zijn.

Waingapoe, den 16den December 1901.

Handmerk van Oemboe
Toenggoe Namoeparain.

Hetwelk in onze tegenwoordigheid is gesteld.

(*w. g.*) R. L. A. HELLWIG. (*w. g.*) R. FRANZ.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 28sten December 1902.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.* ROOSEBOOM.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
(als boven).

(201. 41.) NOTA VAN TOELICHTING.

Blijkens de hierbij overgelegde verklaring heeft de radja van Taboendoeng, Bata Kepedoe, Kambera, Soedoe en Kadoemboe, (eiland Soemba, residentie Timor en onderhoorigheden) zich verbonden om telkens wanneer het Gouvernement mocht wenschen in zijn gebied bezetting te leggen, versterkingen op te werpen of etablissementen op te richten, den daarvoor benoodigden grond op de in die verklaring genoemde voorwaarden, kosteloos ter beschikking van het Gouvernement te stellen.

(201. 42.) TABANAN.

CONTRACT.

OVEREENKOMST.

Onder de nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gesloten tusschen:

Johannes Eschbach, resident van Bali en Lombok, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, en Goesti Ngoera Agoeng, radja van Tabanan.

Aangezien het wenschelijk is gebleken om in naam der menschelijkheid de adat van het mesatia ook in de zelfbesturende inlandsche landschappen op het eiland Bali af te schaffen, zoo is tusschen ons overeengekomen als volgt:

Eenig artikel.

De radja van Tabanan verbindt zich zoowel voor zich als voor zijne opvolgers de adat van het mesatia in het landschap Tabanan van af heden af te schaffen en derhalve nimmer meer te gedoogen, dat weduwen, hetzij van een radja, hetzij van een lid van diens familie, hetzij van wien ook, met het lijk van hun echtgenoot worden verbrand, of in het algemeen, dat menschen, wie deze ook mogen zijn, zich bij eenige lijkverbranding op welke wijze ook ten offer brengen dan wel gebracht worden.

Aldus overeengekomen op heden den 20sten Januari des jaars 1904 en vervolgens met onze handteekening en ons zegel bekrachtigd in het bijzijn van den rijksbestuurder (pepatih) Goesti, Gdé Ngoerah Made Kaleran en van de landsgrooten Goesti Ngoerah Gdé, Goesti Wajahan Lobar, Goesti Groedoeg en Goesti Ktoet Gdé, de drie laatsten gevolmachtigden van Goesti Nroerah Rai, Goesti Gdé Raka en Goesti Gdè Poetra, die wegens ziekte verhinderd zijn tegenwoordig te zijn.

(*w. g.*) J. ESCHBACH.

Stempel en handteekening van:
Sri Padoeka ratoe Ngoerah Agoeng.
(*get.*) GOESTI GDÉ NGOERAH MADE KALERAN,
(„) GOESTI NGOERAH GDÉ,
(„) GOESTI WAJAHAN LOBAR,
(„) GOESTI GROEDOEG,
(„) GOESTI KTOET GDÉ.

Voor de legalisatie van bovenstaande handteekening en handmerken van Goesti Ngoerah Agoeng, radja van Tabanan, Goesti Gdé Ngoerah Made Kaleran, rijksbestuurder (pepatih) van Tabanan en de landsgrooten, Goesti Ngoerah Gdé, Goesti Wajahan Lobar, Goesti Groedoeg en Goesti Ktoet Gdé, de drie laatsten gevolmachtigden van Goesti Ngoerah Rai, Goesti Gdé Raka en Goesti Gdé Poetra.

De resident van Bali en Lombok,
(*w. g.*) J. ESCHBACH.
De controleur bij het bureau voor Inlandsche zaken.
(*w. g.*) SCHWARTZ.
Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) DE GROOT.

Het onderschrift luidt:
Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 10den Maart 1904.
De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) W. ROOSEBOOM.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
(*als boven.*)

Akte van verband van den radja van Tabanan Goesti Ngoerah Agoeng.

Ik Goesti Ngoerah Agoeng, vroeger genaamd Goesti Ngoerah Rai, radja van Tabanan, verklaar, dat ik mij gebonden acht door het contract op den 13den Juli 1849 door wijlen mijn vader Goesti Ngoerah Agoeng met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement aangegaan en beloof, dat ik alle daaruit voortspruitende verplichtingen getrouwelijk zal nakomen.

Deze verklaring heb ik Goesti Ngoerah Agoeng bezegeld en onderteekend ten overstaan van den resident van Bali en Lombok Johannes Eschbach, in het bijzijn van mijn rijksbestuurder (pepatih) Goesti Gdé Ngoerah Madé Kaléran en van mijne landsgrooten Goesti Ngoerah Gdé, Goesti Ngoerah Rai, Goesti Gdé Raka en Goesti Madé Batoe, gevolmachtigde van Goesti Gdé Poetra, die wegens ziekte verhinderd is tegenwoordig te zijn.

Tabanan, 18 Aug. 1903.

Stempels en handteekening van den radja van Tabanan, zoomede de handteekening van zijn rijkbestuurder en van zijne landsgrooten.

Ten overstaan van mij:
resident van Bali en Lombok,
(*get.*) J. ESCHBACH.

AKTE VAN ERKENNING EN BEVESTIGING

van den radja van Tabanan Goesti Ngoerah Agoeng.

Nademaal Goesti Ngoerah Agoeng, vroeger genaamd Goesti Ngoerah Rai, door erfopvolging in de regeering over het landschap Tabanan is opgetreden, en aangezien in de op heden den 18den Augustus 1903 gehouden vergadering van den radja en de landsgrooten van Tabanan, bijgewoond door mij Johannes Eschbach, resident van Bali en Lombok, en Hermanus Johannes Elias Frans Schwartz, controleur bij het bureau voor de inlandsche zaken te Singaradja, voornoemde Goesti Ngoerah Agoeng is erkend te zijn de wettige opvolger van den op den 6den Maart 1903 overleden radja Ngoerah Agoeng en hij verklaard heeft zich gebonden te achten door het contract op den 13den Juli 1849 door wijlen zijn vader Goesti Ngoerah Agoeng boven vermeld voor zich en zijne opvolgers gesloten met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, zoo wordt voornoemde Goesti Ngoerah Agoeng, door mij onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal vanwege en in naam van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement erkend als radja van Tabanan.

Tabanan, 18 Augustus 1903.

De resident van Bali en Lombok,
(*w. g.*) J. ESCHBACH.

In tegenwoordigheid van mij:
De controleur bij het bureau voor de inlandsche zaken,
(*w. g.*) SCHWARTZ.

Deze akten van verband en van bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den October 1903.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië,
(*w. g.*) W. ROOSEBOOM.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
(*als boven.*)

(201 44.) NOTA VAN TOELICHTING.

De barbaarsche gewoonte, dat weduwen met het lijk harer gestorven echtgenooten worden verbrand (mesatia) heeft van ouds op Bali bestaan, en hangt samen met de aldaar heerschende godsdienstige begrippen, al schijnt aangenomen te mogen worden, dat het in de godsdienstige geschriften nergens voorgescheven is. In de gouvernementslanden van Bali is het mesatia bijna een halve eeuw geleden definitief afgeschaft (zie Koloniaal Verslag 1861, bladz. 24/24) en in de zelfbesturende landschappen bepaalde het zich reeds lang tot de verbranding van weduwen van vorstelijke personen en landsgrooten (poenggawa's) en had het dan nog zeer zeldzaam plaats. Volgens een rapport van den resident van Bali en Lombok van Augustus 1902, moet mesatia in Karang Asem en Kloengkoeng in de laatste jaren niet zijn voorgekomen, terwijl in Gianjar sedert 1847 geen verbranding van weduwen van vorstelijke personen meer heeft plaats gehad; wel omstreeks 12 jaar geleden van een bijwijf van een poenggawa. In Bangli daarentegen hebben in Juni 1900 ter gelegenheid van de lijkverbranding van den broeder van den tegenwoordigen bestuurder twee zijner bijwijven zich aan de vlammen prijsgegeven en in Badoeng liet nog zelfs in 1895 een der bijwijven van den in 1890 overleden radja van Pametjoetan zich tegelijk met zijn lijk verbranden. In deze beide gevallen had het mesatia plaats niettegenstaande van bestuurswege al het mogelijke was beproefd om het tegen te gaan (zie de Koloniale Verslagen van 1891 blz. 32 en 1901 bladz. 40). Het tijdschip om ingrijpender maatregelen te nemen tot bestrijding van het mesatia achtte de Indische Regeering eerst gekomen, toen in October 1903, ondanks haar uitdrukkelijk verbod, waaraan kracht was bijgezet door de zending van twee oorlogsschepen, twee weduwen van den op 6 Maart te voren overleden bestuurder van Tabanan, Goesti Ngoerah Agoeng, zich met zijn lijk hadden laten verbranden. Aan den bestuurder van Tabanan, als hoedanig, blijkens de hierbij overgelegde akte van bevestiging, op 18 Augustus j.l., onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, vanwege en in naam van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, door den resident van Bali en Lombok was erkend de zoon van den overleden radja Goesti Ngoerah Rai, onder denzelfden naam als de overledene droeg, werden namelijk de volgende eischen gesteld:

a. sluiting van een contract, waarbij hij zich, zoowel voor zich als voor zijn opvolgers verbond de adat van het mesatia in het landschap Tabanan af te schaffen en derhalve nimmer te gedoogen, dat weduwen, hetzij van een lid vån diens familie, hetzij van wien ook, met het lijk van hun echtgenoot werden verbrand, of in het algemeen, dat menschen, wie zij ook mochten zijn, zich bij eenige lijkverbranding op welke wijze ook ten offer brachten dan wel gebracht werden;

b. zending van een gezantschap, uit een of meer van de naaste bloedverwanten van den radja bestaande, om den Gouverneur-Generaal verontschuldigingen aan te bieden en vergiffenis te vragen.

De bestuurder van Tabanan heeft binnen de daarvoor vastgestelde termijnen geheel aan deze eischen voldaan. De desbetreffende overeenkomst is op den 20sten Januari 1904 gesloten en wordt hierbij overgelegd, benevens de akte van verband door den nieuwen bestuurder vóór zijne verheffing als zoodanig afgelegd.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 13 November 1905.

INHOUD.

Eene historische herinnering omtrent belastingheffing op Sumatra's Westkust. In het *Alg. Handelsblad* van 14 Oct. jl. bespreekt dit blad het z. i. voortreffelijk artikel van den controleur Lulofs in onze Oct.-afl. en releveert o. a. dat het denkbeeld van landrente-heffing in plaats van hoofdelijke belasting bij hoofden en ambtenaren geenszins algemeene instemming vindt, en dat voor eene hoofdelijke belasting deugdelijke gronden zijn aan te voeren. Eene historische herinnering acht het blad bij deze quaestie niet te onpas. In 1823 schreef de resident Du Puy, toen de belangrijkste gedeelten van de Padangsche Bovenlanden onderworpen waren, dat in het oog moest worden gehouden, dat de bewoners dier landen tot dusver nog nimmer belasting hadden betaald en dat de invoering van een hoofdgeld, als de eenvoudigste en minst omslachtige wijze, door hem werd aanbevolen. Hij wilde dit stellen op *ƒ* 1.— 's jaars voor elk volwassen persoon van beide geslachten en schatte de opbrengst op *ƒ* 320.000. Te Batavia wist men het beter. De directeur der landelijke inkomsten vernam van luit.-kolonel Raaff, die er tijdelijk vertoefde, dat de grond onvoorwaardelijk het eigendom was van de bevolking en niet van den vorst en zag daarin een reden te meer (?) om aan het invoeren van een grondlast de voorkeur te geven; hoofdgeld was onderhevig aan „onzekerheden en wisselvalligheden" en zou niet over eene gansche bevolking „gelijkdragende" zijn. De belasting op den grond werd de zekerste en minst drukkende geacht. De regeering ging met dezen adviseur mede en bepaalde in een „provisioneel reglement" dat landrente en huistaks naar het model van Java zouden ingevoerd worden. Beide zijn echter nooit ingevoerd. Met het voorbeeld van de

Lampongs, Benkoelen, Palembang enz. voor oogen en omdat het invoeren van een werkelijke landrente op de daarvoor nooit opgemeten bouwgronden der Buitenbezittingen niet gemakkelijk schijnt te gaan, wil het blad, het zekere boven het onzekere, de werkelijkheid boven den schijn kiezende, aan een hoofdelijke belasting voorloopig de voorkeur geven.

***

Isidore van Kinsbergen †. Op 10 Sept. jl. overleed te Batavia in den ouderdom van 84 jaren een man, die jaren lang aldaar een bekende persoonlijkheid was en die zich in meer dan een opzicht verdienstelijk heeft gemaakt. Op 3 Sept. 1821 te Brugge geboren, had Isidore van Kinsbergen een Fransche moeder en een Amsterdammer tot vader, die aldaar leeraar in de muziek was. Volgens een bericht in het *Bat. Nbl.* leerde hij vroeg teekenen en kwam weldra in Parijs, o. a. op een groot atelier voor opera-decoratief. Ook bekwaamde hij zich van zijn prille jeugd af in de muziek, genoot zangonderwijs van Emanuel Garcia en declamatie-onderricht van Fred. Prévost. Met Gevaert, die later directeur van het Brusselsche conservatorium zou worden, sloot hij toen reeds een vriendschapsbetrekking. Kinsbergen was als baszanger verbonden aan de Opera te Rijssel, doch gaf niet lang daarna gehoor aan een theater-agent te Batavia, die een decoratie-schilder zocht. Toevallig maakte hij in 1851 in gezelschap van een operatroep de reis naar Indië. Te Batavia trad hij in verschillende opera's als zanger op en schilderde overdag de décors voor de Haydée en andere doeken, waardoor hij een grooten naam verkreeg. Met den régisseur Pottier bracht hij in 1854 een Fransche operatroep te Batavia, maar die verliep en toen brak er een moeilijke tijd voor hem aan. Later in 1874 stond hij weder aan het hoofd van een operagezelschap, dat 27 maanden achtereen met succes in Indië speelde. Daarna werkte hij met dilettanten en vormde hij bruikbare zangers en acteurs.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 Oct. jl. wordt er de aandacht op gevestigd dat bij deze berichten het voornaamste nog niet is gezegd en dat niet is aangeroerd wat Busken Huet noemde: de door de kunst in Kinsbergen's werk gediende wetenschap. Dat werk bestond in het photographeeren van oudheden van Java: tempels, ook den Boroboedoer — het is over deze dat Busken Huet het heeft — bas-reliefs en andere merkwaardigheden van de Hindoe's afkomstig, vooral veel van Tjandi Panataran en wat daar in de buurt ligt.

De zoogenaamde groote portefeuille, met 333 photographieën, verscheen in 1872 met platen uit West-, Midden- en Oost-Java tot en met Kediri; de kleine met 65 photo's van den Boroboedoer verscheen twee jaar later. Beide verzamelingen zijn door het Bataviaasch Genootschap uitgegeven zonder tekst. Huet, die het plaatwerk van Leemans en de photo's van Kinsbergen vergelijkt, noemt 't eerste een studeerkamerkind, waaraan de heilige vonk voelbaar ontbreekt, welke in het werk van den laatste is neergelegd. (Nationale Vertoogen II 1876, 20). Het kunstgevoel dat hem leidde bij zijn zang en bij het schilderen van zijn décors, legde hij mede in zijn photographieën.

De portefeuilles van Van Kinsbergen liggen niet overal voor het grijpen. Volgens een lijst door den heer Rouffaer opgemaakt waren twee exemplaren te Dresden, een te Parijs, een te Londen, een te Calcutta en een te Florence;

verder een te Batavia en in Nederland, een in het Kon. huisarchief, een in de Koloniale Bibliotheek te 's Hage, een te Haarlem en een te Leiden. Sommige exemplaren zijn niet volledig; zoo was aan de Indische Instelling te Delft alleen de groote portefeuille; maar deze is naar het buitenland gegaan toen de bibliotheek dezer inrichting verkocht is.

* * *

Gure geloofsijver. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 Oct. j.l. vestigt de heer C. E. van Kesteren uit Baarn onder dit opschrift in een ingezonden stuk de aandacht op het verslag der zending-vereeniging van gereformeerden, die te Djokja een hospitaal bezit, waar geregeld 125 à 130 lijders verpleegd worden en dat naar den geneesheer Dr. Scheurer's hospitaal heet. Algemeen, ook bij hen, die geen voorstander zijn van „kerstening" van den inlander, mocht dit hospitaal rekenen op waardeering en hulp. Men zou zeggen dat die welwillende gezindheid tot medewerking, die immers het hospitaal ten goede kwam, door het bestuur der vereeniging bevorderd moest worden, doch het onlangs uitgebrachte jaarverslag stoot ieder, die niet tot de kerkelijke geestverwanten behoort op gevoelige wijze af. Degenen, die het ministerie Kuyper genoopt hebben af te treden worden met „kafirs", ongeloovigen, gelijk gesteld. De passage, die inderdaad iets heeft van een oproeping voor „prang sabil" luidt als volgt: „Op staatkundig terrein heeft het God behaagd toe te laten, dat wederom de machten des ongeloofs hebben getriomfeerd over hen, die den strijd hadden aangebonden voor de Christelijke traditiën van ons volksleven"..... „Leden onzer vereeniging, toont het in het jaar dat voor u ligt, dat het u smart dat de zaak van Gods koninkrijk nu voor een deel schade en smaad te lijden heeft"; toont het „door diezelfde heilige zaak, die ge ook als lid onzer Vereeniging dient, te steunen en te bevorderen met al de krachten en gaven, die God u schonk".

De schrijver is zoo vrij de meening uit te spreken „dat eene „kerstening", in zulk een onverdraagzamen geest ondernomen, den Javaan geen heil kan aanbrengen en den eerbied van den inlander voor den Europeaan afbreuk doende, voor het Nederlandsch gezag zeer bedenkelijk kan worden".

Blijkens een nader schrijven van den heer Van Kesteren in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Oct. j.l. heeft *De Standaard* hem ten laste gelegd dat hij den Gereformeerden geen godsdienstvrijheid, zelfs niet de toelating in Indië voor het verplegen van zieken gunt en de plaatsing van zijn „onbekookt" geschrijf in het „machtigste blad van de vrijzinnigheid bewijst volgens dat blad weer „daghelder" hoe „welgemeend de verzoeningsgezindheid is, waar men overal links zoo mee te koop loopt". De heer V. K. wil het blad niet hinderen in het slaan van politieke munt, doch verzoekt daarbij niet in een valsch daglicht gesteld te worden, daar hij nergens en nooit onverdraagzaamheid heeft voorgestaan en steeds bereid is geweest zijn blad of tijdschrift zoowel voor geestverwanten als andersdenkenden beschikbaar te stellen. Wel verre van de ziekenverpleging te Djokja te laken, heeft hij ze met nadruk geprezen en hij noodigt *De Standaard* uit in dat schrijven ook maar één woord aan te wijzen, waaruit, zonder den zin geweld aan te doen, valt af te leiden dat hij zich tegen den zendingsarbeid verklaart. Doch zoozeer als hij

het in een liberaal zou afkeuren de inlanders tegen gereformeerden op te zetten, zoo min kan hij er vrede mede hebben, dat christenen, die niet de leerstellingen der Gereformeerden belijden aan hen worden voorgesteld als ongeloovigen, die „de zaak van Gods Koninkrijk schade en smaad" aandoen.

* * *

Nederland en de Indische begrooting. In het avondblad van de *Nieuwe Courant* van 14 Oct. jl. wordt de aandacht gevestigd op de passage in de M. v. T. op de Indische begrooting, waarin als einddoel wordt voorgesteld het vaststellen daarvan in Indië, ten einde door den Rijkswetgever te worden goedgekeurd (zie vorige afl. bl. 1687) en het legt den nadruk op de aangehaalde woorden. Onder „goedkeuren" verstaat het blad toch iets anders dan een „bekrachtigen". Met dit laatste zou men kunnen volstaan bij algeheele scheiding der financiën van Indië en van het moederland, wanneer een, Indië er zijne bevolking werkelijk vertegenwoordigende, wetgevende raad, als dagelijksche wetgever tevens met het feitelijk goedkeuren der begrooting kon worden belast. Zoover zijn wij echter nog niet en hoewel met den hoogleeraar De Louter en met vele anderen sterk getwijfeld wordt aan de geschiktheid van 's Rijks wetgever om de koloniale begrooting te beoordeelen (met verwijzing naar deel II bl. 277 der Parlementaire Geschiedenis van Van Welderen Rengers), acht de *N. Ct.* den tijd dat zijn rol zich tot b e k r a c h t i g e n zal beperken nog niet gekomen en wordt gemeend dat, wanneer hij zich de taak van g o e d k e u r e n voorbehoudt, de juiste en op het oogenblik wijste middenweg is gekozen. Over de noodzakelijkheid en wenschelijkheid der uitgaven of over de middelen kan de Rijkswetger zich geen oordeel vormen, doch wel kan hij — en dat is een plicht, welke hij niet uit handen mag geven — nagaan of die uitgaven en middelen, zooals die door den Indischen wetgever voorloopig zijn vastgesteld, niet vallen buiten de lijn der beginselen, volgens welke ons volk de koloniën bestuurd wil zien.

Sedert het loslaten der batig-slotpolitiek toen het beoordeelen van elken begrootingspost een Nederlandsch politiek en financieel belang betrof, is de toestand veranderd in die van voogdij van ons volk over zijn minderjarige broeders in Indië. Hierdoor is de plicht ontstaan het beheer aan eene nauwgezette controle te onderwerpen en deze is het beste te voeren door eene critische beschouwing van de jaarlijksche inkomsten en uitgaven. Zoolang Indië een zijner bezittingen is, heeft Nederland de hoofdbeginselen van het daar te voeren beleid aan te geven en, zij het in nog zoo lichten graad, voeling te houden met de geheele Indische administratie, moet het zich de gelegenheid voorbehouden, zoo noodig, zijn invloed te doen gevoelen tot in de geringste onderdeelen daarvan. Dit niet om het te noodzaken of te verlokken alles zelf te regelen, maar om te beletten, dat er iets geschiede, wat tegen den geest van zijn beschaving indruischt.

Het beste middel daartoe is de behandeling in de Staten-Generaal en hoewel de beteekenis en het nut van den arbeid door de Kamer verricht op verre na niet evenredig zijn aan den omvang daarvan en beperking wordt voorgestaan, zou de *N. Ct.* de artikelsgewijze behandeling noode willen missen, omdat daardoor ons volk in de herfstmaanden traditioneel gebracht wordt in aanraking met de Indische zaken, waarmede het zich anders een geheel jaar

nauwelijks bemoeit. Het is wenschelijk dat zich een openbare meening vorme en dat de algemeene aandacht zich niet door kleinigheden late afleiden, maar zich ten volle samentrekke op de punten welke haar het meest verdienen.

* * *

De vergadering der Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek waarop de praeadviezen besproken zijn, waarvan in onze Aug.- en Sept.-afl. sprake was, heeft op 14 Oct. te Rotterdam plaats gehad. De heer Homan van der Heide woonde haar niet bij wegens zijn vertrek naar Siam, evenmin als de heer Van Kol, die door ongesteldheid verhinderd was. Onder de sprekers trad in de eerste plaats op de heer Mr. J. H. Valckenier Kips, die o. a. aan de hand van het Kol. Verslag wees op de geleidelijke daling der loonen op Java, volgens hem een absoluut algemeen verschijnsel, gevolg van toenemend aanbod, overbevolking en armoede. Hoewel medegaande met de conclusies van den heer Van Kol, meent hij evenwel dat bij de beschouwingen rekenschap moet worden gehouden met het ras. Het bevorderen van de kleine industrie wordt voorgestaan, waarvoor inspecteurs worden noodig geacht, die hun zorg ook uitstrekken over ambachtsonderwijs en huisvlijtscholen.

Na de pauze kwam Mr. Van Deventer aan het woord en deze sluit zich vooral aan bij het advies Van der Heide, al is hij het ook niet in alle opzichten met hem eens. Java is bij uitstek een landbouwland en landbouw moet de hoofdzaak blijven; daarnaast kan men de nijverheid trachten te bevorderen, mits zij zooveel doenlijk met den landbouw verband houde. Deze spreker die vóór bevordering van de nijverheid en voor onderwijs is, verklaart zich tegen beschermende rechten ten bate der textiel-industrie, is tegen de afschaffing der bedrijfsbelasting, die echter verbeterd kan worden door vermindering van het minimum en het aanbrengen van eenige progressie. De heerendiensten behooren zoo al niet geheel afgeschaft, dan toch ingekrompen te worden, terwijl vrijwillige emigratie naar de Buitenbezittingen moet worden voorbereid.

De heer Suermondt schrijft een deel van de vermindering in welvaart toe aan het te gronde gaan van de koffie- en de indigocultuur. In den laatsten tijd zijn er echter lichtpunten gekomen. De inlander heeft noodgedrongen naar andere middelen van bestaan leeren uitzien en meer Europeesch kapitaal is zich aan den landbouw komen wijden. Door ondernemende Europeanen worden proeven genomen met het verbouwen van nieuwe producten. Er is verbetering van de welvaart der inlanders, zij hebben meer koopkracht en de cultuurwaarden staan hooger genoteerd. Boven de kostbare emigratie stelt deze spreker verbetering van den landbouw, terwijl hierbij vreemdelingen onmisbaar zijn, die men stil hun gang moet laten gaan, terwijl men alleen knoeierijen moet beletten.

De heer C. J. J. H. van den Broek verklaart de vergadering incompetent om over een zaak als deze te oordeelen. Zooals wij hier zijn, zegt hij, zijn wij allen houders van schuldbrieven van Javaansche ondernemingen. Wij maken ons wel niet schuldig aan roof, maar het grootste deel van hetgeen op Java verdiend wordt, komt in onze zakken terecht. Er is dus geen sprake van eene economische maar wel van eene ethische, moreele quaestie en nu

is eene vergadering als deze onbevoegd daarover te oordeelen. De rechtstreeksche uitbuiting is met algemeene overeenstemming ten doode gedoemd, maar het systeem bestaat nog. Wat het gouvernement niet meer doet, wordt nu door het Nederlandsche volk gedaan. Spreker wil geen emigratie maar invoer van intellect. Dat wat er komt is niet om te blijven maar zoo snel mogelijk naar het moederland terug te keeren. Laat men er heen gaan om te blijven, zoo blijft er zoowel het intellect als het kapitaal en de vertering, in plaats dat deze buiten Java plaats heeft. Hij wil ter verheffing van het intellectueel peil een Indische hoogeschool, een technische hoogeschool te Batavia, enz., om aan den inlander de gelegenheid te geven op te klimmen en het onnoodig te maken dat Indische jongelui voor hunne opvoeding naar Europa gaan.

De prae-adviseur Mr. P. Maclaine Pont bespreekt de bevolkingsaangroeiing met 600.000 menschen 's jaars en het gevaar als deze niet aan den kost worden geholpen. Als er eens een groote hongersnood kwam, met onlusten in verschillende residenties of als de handel eens verstoord werd, zou er dan geen gevaar zijn voor interventie? Tegen de buitenlandsche mogendheden kunnen wij niet op en daarom moet er gezorgd worden dat in onze Oost rustig handel kan worden gedreven, ook door vreemdelingen. Hij is echter tegen staatsbemoeiïng en altijd staatsbemoeiïng en tegen een soort van tirannie, die als zoodanig wordt uitgeoefend. Men kan den Javaan zeer goed aan zichzelf overlaten. Zegt men, dat wij, Westerlingen, minder bevoegd zijn daarover te oordeelen, dan beroept spreker zich op de getuigenis van Oosterlingen, terwijl hij twee door hem ontvangen brieven van inlandsche regenten overlegt, waarin wat de hoofdzaak betreft instemming wordt betuigd met sprekers praeadvies, speciaal wat betreft den vrijen geest, dien het ademt en den wensch om den Javaan tot meerdere zelfstandigheid op te kweeken. Wat de emigratie betreft, toont spreker aan dat vroegere proeven door het gouvernement genomen mislukt zijn; men zal weinig anders dan bedelaarskolonies stichten. Voor afschaffing van heerendiensten heeft spreker in zijn résumé geen geld uitgetrokken, omdat men dezelfde dagen dan boekt op dessadiensten, die zouden vermeerderen, terwijl thans de inlander aan heeren- en dessadienst bijeen reeds 80 dagen per jaar presteert, behalve 20 pCt. van zijn bruto-inkomen aan belasting. Afschaffing van bedrijfs- en rijtuigbelasting achtte spreker het meest urgent. Instede van 2 pCt. bedraagt de aanslag feitelijk zooveel als men van den man halen kan. Er bestaat een circulaire, waarin wordt gezegd dat het opdrijven dezer belasting door de controleurs tot aanbeveling zal strekken voor promotie. Voorts is deze belasting dom, daar degeen die iets heeft en niet werkt er buiten valt. Als men de belasting afschaft, zullen meer Javanen aan het werk gaan.

De heer Van Deventer krijgt nog eens het woord om o. a. het groote verschil tusschen heeren- en dessadienst in het licht te stellen, en juist door de afschaffing der heerendiensten zal men tot eene goede regeling van de laatste komen. Dat die diensten tot zulk een schrikbarend cijfer als 80 per jaar zouden oploopen, wordt door hem betwijfeld. Wat de bedrijfsbelasting betreft, als er gebreken aan zijn dan moet daarin worden voorzien, doch spreker is tegen de geheele afschaffing en daar het eindcijfer lager geraamd is, betwijfelt hij ook den drang tot opdrijving. Indien matiging betracht wordt,

dan is deze belasting naast de landrente als de beste belasting te behouden en als de hoofdbron voor de verdere ontwikkeling van Java.

Daarop verklaarde Mr. S. van Houten in 't algemeen ingenomen te zijn met de prae-adviezen, — met dat van den heer Maclaine Pont, omdat het in spreker's geest geschreven was, met de anderen, omdat zij toonen, waar men belandt, wanneer men wenschen uit en de middelen niet aanwijst om die te verwezenlijken. Voorts opperde hij twijfel aan de bewering dat een bedrijfsbelasting van slechts 2 pCt. de inlanders zou weerhouden om te werken en vond hij het onbegrijpelijk dat de heeren- en dessadiensten 80 dagen per jaar van den Javaan zou vorderen. Op de vraag hoe de spreker aan dat getal kwam, wist deze zich het staande de vergadering niet te binnen te brengen. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Courant* van 16 Oct. j.l. deelt Mr. P. Maclaine Pont echter mede dat hij het ontleend heeft aan een rede van den heer P. J. F. van Heutsz op 15 Sept. 1904 in Moederland en Koloniën gehouden en in het *Kol. Wkbl.* van 28 Sept. d. a. v. opgenomen.

* * *

De Indische Rekenkamer. Met terugzicht op het artikel van 3 April (zie onze Sept.-afl. bl. 1411) bespreekt het *Alg. Handelsblad* van 16 Oct. jl. de toen gemaakte gevolgtrekking dat de Alg. Rekenkamer bij eene geheime correspondentie naar aanleiding van haar bemoeiïng met eene overplaatsing van genie-officieren den „welverdienden deksel op de neus kreeg". In de *Java-Bode* van 7 September schrijft de heer J. P. C. Hartevelt, lid van dat college, dat de geheime brieven „iets anders" bevatten dan het *Hbl.* vermoedde, doch wat kan hij niet zeggen omdat zij geheim zijn. Het *Hbl.* neemt dit op zijn gezag gaarne aan, doch vindt het jammer. Het blad blijft van oordeel dat art. 11 en 41 harer instructie ditmaal niet met verstand zijn opgevat; hoe in eene tijdelijke en later in eene definitieve vacature kan worden voorzien kan de legercommandant het best beoordeelen, daarop controle uitoefenen kan de taak van de Rekenkamer niet wezen. Ten slotte vindt het *Hbl.* het opmerkelijk dat de heer H. geen woord wijdt aan hetgeen het schreef over een 3½ bladzijde lang bezwaar tegen het feit dat de Regeering een anderen klerk tot 3den commies benoemde dan de Rekenkamer gewenscht had.

Al toonde de Alg. Rekenkamer zich hier wellicht eenigszins overgevoelig, dit is naar onze bescheiden meening, nog geen reden om op zoo krasse wijze te spreken van bemoeizucht, aanmatiging en inktwellust, zoodat wij niet begrijpen wat het *Hbl.* met het artikel voor heeft. Waar in een autocratisch geregeerd land het voorbeeld van boven er licht toe leidt, dat ook de ondergeschikte bestuursorganen wat autocratisch tewerk gaan en in de verleiding komen het zoo nauw niet met bepalingen en voorschriften te nemen, daar is het bestaan van een onafhankelijk college van koninklijke ambtenaren, dat daartegen waakt, een onmisbaar en te waardeeren bestuursmiddel en voor den onbevooroordeelden lezer is het medegedeelde dat ten slotte op een enkel feit neerkomt niet voldoende om de uit genoemde qualificaties sprekende minachting te motiveeren. Het is nu eenmaal een college dat door ambtenaren en oud-ambtenaren niet bemind wordt, maar de vraag is gerechtvaardigd of het in 's lands belang is het op de genoemde wijze af te breken.

* * *

Lessen der geschiedenis. In het Alg. Handelsblad van 16 Oct. jl. releveert dit blad hetgeen wij op bl. 1532 der Oct. afl. schreven omtrent de blaam, die het *Hbl.* wierp op de bij de tweede Bonische expeditie gevolgde gedragslijn. Het blad vraagt of men dan de geschiedboeken maar moet sluiten. Het is van een ander gevoelen en terwijl het zich van onnoodige scherpte heeft onthouden, vraagt het waarom het niet mocht schrijven: „ het is een genot op te merken hoe alles in Boni thans veel vlugger gaat dan in 1859; niet alleen de oorlogvoering zelve, maar ook haar onmiddellijke gevolgen". Vervolgens gaat het blad nog eens uitvoerig na hoe goed het beleid was in vergelijking met toen en het vraagt nogmaals waarom het daarop niet mag wijzen. Er is toen half werk geschied, enz. Er is vermoedelijk wel niets tegen de argumenten in te brengen en toch is er in de geheele wijze van voorstellen iets dat onaangenaam aandoet. Wanneer men zich geheel verplaatst in den tijd van 45 jaar geleden, hoe wij toen financieel en politiek tegenover de Buitenbezittingen en tegenover de buitenwereld stonden, wanneer men de vervoermiddelen, den sanitairen dienst, en alle andere omstandigheden, vooral de wapens van toen vergelijkt met die van thans, dan is er geen reden om aan te nemen dat Generaal Van Swieten en de andere leiders en machthebbenden van vroeger zooveel lager stonden dan die van nu, dan komt het ons onbillijk en zonder nut voor om op een dergelijke en geringschattende wijze te spreken, over die aanvoerders van vroeger. Het doet zoo denken aan de stuurlui aan den wal. Men sluite de geschiedboeken niet, men zij niet blind voor de tekortkomingen van toen, doch men stelle vooral in het licht wat toen te prijzen viel, al is zulks ook moeilijker dan daden in het licht van heden afbreken. Wij verkleinen ons zelf als wij de daden van een vroeger geslacht niet weten te waardeeren. Ook over de leiders van nu, kan eerst in de toekomst een onpartijdig oordeel geveld worden. Wie zal zeggen welke gevolgen hun daden nu over 45 jaar zullen hebben. Het is zeer goed mogelijk dat de mannen van een halve eeuw geleden niet inzagen dat zij door hun politiek hunne opvolgers later moeilijkheden zouden bereiden, doch het is dan toch ook heel waarschijnlijk dat de geschiedschrijver van heden, hadde hij toen geleefd, al even blind zou geweest zijn.

* * *

Een jaar aan het gezag. Men kan er tegen opkomen om voorgangers af te breken en toch instemmen met hulde aan opvolgers gebracht. De *Nieuwe Courant* van 17 Oct. j.l. werpt een terugblik op het eerste regeeringsjaar van den tegenwoordigen landvoogd en bespreekt dan de vraag of er reeds teekenen zijn, dat de groote verwachtingen, die men van het optreden van Generaal Van Heutsz had, verwezenlijkt zullen worden. Het blad aarzelt niet te verklaren dat zij hem met vertrouwen zijn tweede bewindsjaar ziet ingaan.

Dit oordeel is vooreerst gegrond op het toonen van karakter en staatsmansinzicht door zich niet te beijveren om zoo spoedig mogelijk iets buitengewoons te doen. „Had in den voortvarenden oud-gouverneur van Atjeh niet de staatsman gestoken, dan zouden de Indische politieke wateren reeds vol liggen van de wrakken van verkeerd van stapel geloopen politieke plannen". Integendeel, met voorname geringschatting van populariteit en „groot doen"

heeft de man van de daad zich gekromd onder het ellendige bezuinigingswerk, omdat hij het noodig achtte in het verband van het uit te voeren beleid. De beteekenis van deze politiek heeft de *N. Ct.* reeds vroeger besproken (zie onze revue Sept.-afl. blz 1399).

In de tweede plaats blijkt uit enkele zijner daden reeds dat de stuwkracht, die Indië noodig heeft, van hem uitgaat en dat hij die in de juiste richting gebruikt. Greep hij nog weinig in bestuurszaken in, zijn hand deed zich reeds forsch gevoelen in zaken den eigenlijken „dienst" betreffende en in benoemingen. Een oordeel over deze laatste matigt het blad zich niet aan, het acht het hier noodig om af te wachten. De bevordering bij keuze is bij verschillende gelegenheden toegepast, de toekomst zal leeren of hij een gelukkige hand heeft gehad.

Wat de dienstzaken betreft, wordt herinnerd aan verschillende beschikkingen door den G.-G. genomen met het doel de beslissing over tal van zaken, welke tot dusver persoonlijk door hem werden behandeld, aan de betrokken departementschefs over te dragen. Zulk eene wijziging van ingrijpenden aard kan volgens de *N. Ct.* slechts in de Indische staathuishouding gebracht worden door een man, die met kalmen breeden blik het geheel overziet, die zijn vertrouwen weet te schenken, wetende dat de mannen, die hij benoemt of handhaaft, dat vertrouwen waard zijn.

Het best toont zich echter, hetgeen wij aan Van Heutsz hebben, in zijn handelingen ten opzichte van Borneo en Celebes. Men zegge niet dat men hier met den militair en niet met den staatsman te doen heeft, want met de militaire bijzonderheden heeft hij zich vermoedelijk weinig ingelaten. De groote beteekenis zit hier niet in het treffende militaire succes, maar in het streven hetwelk zich doet kennen om de onbestemde, grootendeels onbekende massa onzer uitgestrekte buitenbezittingen tot een organisch deel van den Indischen Staat te maken, waarbij de bewijzen geleverd worden, dat wij daartoe in staat zijn. Aan dien arbeid van organisatie ziet het blad hem zich het liefst wijden, liever dan dat het hem zich blind ziet staren op de economische verheffing van de andere deelen, welke wellicht in verband met de politieke verheffing der omliggende eilanden zou kunnen volgen, maar door kunstmiddelen toch nooit zal worden verkregen In de richting, hier door Van Heutsz aangegeven, moet onze Indische politiek zich bewegen. Toestanden als in de nog onafhankelijke deelen onzer bezittingen heerschen, kunnen nu het wereldevenwicht zich naar het Oosten verplaatst, niet langer blijven bestaan. Wij moeten die wijzigen en in overeenstemming brengen met de omgeving en waar zulk een taak tot dusver voor onze schouders te zwaar werd geacht, brengt Van Heutsz aan het licht dat dit niet zoo is.

* * *

De bedrijfsbelasting voor Inlanders. In een artikel over „Inlandsche Nijverheid op Java". bespreekt de *Nieuwe Courant* van 21 Oct. jl. de in de vergadering der *Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en Statistiek* uitgebrachte adviezen en in het bijzonder dat van Mr. Maclaine Pont om de bedrijfsbelasting af te schaffen. Het blad raadpleegde daarover een Indische hoofdambtenaar, die door zijn werkkring veelvuldig met inlanders in aanraking kwam, en deze zeide dat hij van de feiten, waarvan de praeadviseur melding maakt, gedurende zijn

meer dan dertig jarigen diensttijd nooit had gehoord. Dat inlandsche hoofden de belasting zouden opdrijven is zeker onjuist; bij ondervinding weet hij dat zij altijd op verlaging werken en dit is natuurlijk omdat zij dan minder moeite hebben bij de inning. Dat zij de belasting zouden opdrijven in de hoop meer percenten te krijgen is ook niet denkbaar; wat zij ontvangen is zoo weinig, dat zij daarvoor de moeite en den last niet zouden willen dragen, die eene onbillijke verhooging na zich zou sleepen. Java telt ± 26000 dessa's en betaalt *f* 1.500.000 belasting, dus nog geen *f* 60 per dessa. Laat het hoofd nu eens kans zien de belasting met 20 pCt. te verhoogen, dus met *f* 12.–, dan zoude hij daarvoor 96 centen ontvangen; als hij die noodig heeft, zal hij die wel op een gemakkelijker en voor zijn onderhebbenden minder kostbaren weg weten te krijgen. Even als in Europa blijft het bij deze belasting bij eene schatting, doch daarmede kan men op Java voor kleinere bedrijven veel gemakkelijker tot een goede raming komen dan daar. Daarbij komt dat er vooral in de laatste jaren bij de Europeesche ambtenaren van het B. B. over het algemeen een neiging wordt bespeurd om den inlander te helpen en hem niet meer dan noodig te belasten.

Dat de belasting den inlander zou terughouden van het beginnen van een of ander bedrijf, heeft deze hoofdambtenaar nooit kunnen opmerken.

Ook in de *Locomotief* van 7 Sept. jl. No. 208 wordt deze quaestie besproken naar aanleiding van het artikel in het *Alg. Handelsblad*, waarvan in onze revue in de Sept.-afl. bl. 1403 is melding gemaakt. Tegen het argument dat de heffing zeer willekeurig geschiedt en nimmer in billijkheid zal kunnen geschieden, omdat het inkomen van den inlandschen kleinen nijvere of werkman niet met eenige juistheid te ramen is, acht het blad niet veel in te brengen, doch ook in het moederland is de aanslag van personen zonder vast salaris uiterst moeilijk. Het verschil is echter dat het in Indië de meerderheid en in Nederland waarschijnlijk een kleine minderheid is, die „willekeurig" wordt aangeslagen in de belasting. Voor zoover het bezwaar tegen de bedrijfsbelasting een practisch bezwaar blijft, stemt de *Loc.* gaarne met de tegenstanders in. Het *Alg. Hbl.* had echter deze heffing ook in strijd geacht met art. 55 R. R. betreffende de bescherming der bevolking tegen willekeur; doch uit het tweede lid van dit artikel blijkt dat hier willekeur in den zin van machtsmisbruik is bedoeld. Men zou een argument in die richting kunnen zoeken, indien de aangeslagene eenvoudig hadde te berusten in den aanslag door de commissie, doch er wordt aangetoond dat dit geenszins het geval is. Intusschen komt er waarschijnlijk van een klacht in hooger beroep weinig terecht. Men heeft eenvoudig te letten op de practische bezwaren tegen de bedrijfsbelasting. Toegegeven wordt dat eene Inlandsche belasting zoo eenvoudig mogelijk moet zijn. Bij een uniform hoofdgeld wordt een nieuwe onbillijkheid begaan. Het is niet te vergelijken met dat hetwelk in de plaats trad van heerendiensten, want deze werden van meer of minder gegoeden gelijkelijk gevorderd. Vervolgens bespreekt de *Loc.* de mogelijkheid van eene verteringsbelasting in plaats van landrente en bedrijfsbelasting, doch acht dit een gevaarlijke zaak. Intusschen denkt de Indische Regeering niet aan afschaffing der bedrijfsbelasting, eerder aan uitbreiding over categoriën, die thans nog buiten den aanslag vielen, zooals huisbedienden. De grondige practische bezwaren van Mr. Pont, den heer

Graafland en het *Hbl.* behooren te leiden tot eene herziening der verordening op de bedrijfsbelasting. Dat de Inlandsche hoofden en beambten zijn vrijgesteld uit de opvatting, dat het Gouvernement onzinnig zou handelen, zijn eigen ambtenaren te belasten, wordt een wanbegrip genoemd, terecht door Mr. Graafland gesignaleerd.

In het *Alg. Handelsblad* van 26 Oct. wordt op dit artikel teruggekomen. Het wijst er op, dat, waar in Nederland de „kleine man", die geen ƒ 650 per jaar netto verdienste heeft, niet wordt aangeslagen, dit het groote voordeel heeft, dat de fiscus zich met die groote categorie der bevolking niet heeft te bemoeien. In Indië is er in een afzienbare toekomst nog geen sprake van om een behoorlijk bestaansminimum onbelast te laten, omdat de categorie der meer gegoede belastingschuldigen veel te klein is. Volgens het *Hbl.* bestaat er thans bij den aanslag reine willekeur, het wil er niet over twisten of hier art. 55 R.R. toepasselijk is en vindt het gelukkig dat de *Loc.* het over dien willekeur met het blad eens is. Het verdedigt vervolgens een hoofdelijke belasting, die het nu wil verdeelen in klassen, naarmate van de plaatselijke welvaart, terwijl de weinige „rijke" inlanders het best worden getroffen door invoerrechten en accijnzen.

Voor dat men op Java tot zulke primitieve belastingen terugkeert, is het toch wel de moeite waard na te gaan of de bedrijfsbelasting inderdaad zoo willekeurig en drukkend is, als men beweert.

Het *Utrechtsche Dagblad* bespreekt de debatten ter vergadering der *Ver. v. d. Staathuish. en Stat.* en meent dat eene interpellatie in de Tweede Kamer noodzakelijk is betreffende de circulaire, waarvan Mr. Pont gesproken heeft, die aan de besturende ambtenaren zou zijn uitgevaardigd en overlegging van die circulaire zou moeten worden gevorderd. Voorts wordt deze „schandelijke en willekeurige" belasting een „rem op de nijverheid" genoemd, die hoe eer hoe liever moet worden afgeschaft.

In verband met deze opmerking worden in de *Nieuwe Courant* van 26 Oct. jl. de circulaires van 25 Nov. 1904 en 7 April 1905 afgedrukt. Bij de eerste wordt er o. a. de aandacht op gevestigd dat, terwijl bij St. 1885 No. 24 de aanslag der vreemde Oosterlingen gebracht is van 2 op 4 pCt. niettemin de opbrengst der belasting in de laatste jaren tot zelfs beneden het vroegere bedrag daalde, terwijl in de andere circulaire gewaarschuwd wordt tegen het overlaten van den aanslag aan lagere hoofden en ambtenaren en tevens dat het niet voldoende behartigen van deze aangelegenheid invloed op de promotie zal hebben.

In de *Nieuwe Courant* van 2 Nov. wordt deze zaak nog eens besproken en de laatste zinsnede der circulaire zeer onvoorzichtig genoemd, daar de werkelijke bedoeling er van kan worden misverstaan. Van verdenkingen als opgesloten liggen in Mr. Pont's: „Een goed verstaander heeft aan een half woord genoeg", is het blad echter wars. De verdere polemiek over dit onderwerp in de *N. Ct.* van 8 en 11 Nov. moet hier kortheidshalve onbesproken blijven.

* * *

Ons belang te Makassar. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Oct. jl. komt een ingezonden stuk voor van Mr. R. Vorstman, die in vergelijking met de door den heer Van Kesteren gesignaleerde „prang sabil" op christelijk gebied, waarschuwt tegen een anderen eventueelen „prang sabil" die te Makassar hardhandiger zou kunnen worden ondernomen. Naar aanleiding van het bericht der actie tegen Goa, waarschuwt hij om er voor te zorgen dat geen gezaghebbende Inlanders te Makassar gemeene zaak maken met den radja of lieden van zijn huis. Hij noemt o. a. Poedoe Daeng Tompo, een gegoed en aanzienlijk inlander, zeer bevriend met Goa, die nog een wrok voelt tegenover het bestuur wegens een handeling van vroeger; verder den hoofdpengoeloe, een overigens zeer achtenswaardig man, doch die Mohamedaan is en blijft en waarvan de schrijver uit dat oogpunt een staaltje aanhaalt: Eens president zijnde van deskundigen in een civiele zaak, wilde hij op den dag der zitting den advocaat van een der partijen niet toelaten (tegen art. 230 R. V. in) omdat hij (zooals later uitlekte: het was ongelukkig ook een Vrijdag en om 12 ure 's middags gaan de Mohamedanen naar de Moskee) geen honden, andjing, d.z. Christenen, ontving.

Op dergelijke lieden dient men intusschen het oog te houden. Is men met vele Makassaarsche en Boegineesche grooten niet altijd verstandig omgesprongen (gemis aan taalkennis en daardoor dikwijls ongemotiveerde drift, is daarbij de groote moeielijkheid), een flink optreden kan onze zaken op Celebes nog redden.

* * *

Het verslag der Indische Postspaarbank over 1904 is verschenen en geeft wat den financieelen toestand der inrichting betreft stof tot tevredenheid. Het aantal boekjes steeg tot 38434, het tegoed der inleggers tot *f* 6.031,963, per hoofd gemiddeld tot *f* 156.98. Een kapitaal van bijna 5 millioen is voor ongeveer 70 pCt. belegd in Nederlandsche en Surinaamsche schuldbrieven en voor 30 pCt. in effecten. Van de inleggers waren 14680 Inlanders, tegen 22549 Europeanen en 1205 Vreemde Oosterlingen. Terwijl tot dusver een stijging van het percentage Europeesche en een daling van dat der Inlandsche inleggers viel waar te nemen, is in 1904 het tegenovergestelde verschijnsel het geval en bedraagt het aantal der laatste 38.19 pCt. tegen 37.77 in 1903. Intusschen is dat gering aantal Inlandsche inleggers altijd nog een grief, die door de Indische pers te berde wordt gebracht, o.a. in een hoofdartikel van de *Locomotief* van 23 Aug. jl. waartegen het *Alg. Handelsblad* van 19 Oct. jl. opkomt in een artikel: „Javanen en postspaarbank", waarin de ongeduldigen worden te woord gestaan, die van een boom, welke slechts langzaam groeien kan, dadelijk vruchten willen zien. Het verwijst naar zijn artikel van 16 Dec. 1904 (zie onze Revue Febr.-afl. bl. 258) toen het er op wees dat ook hier te lande de spaarbank slechts zeer langzaam ingang vond. Het *Hbl.* bespreekt verder de oorzaken, die den Inlander beletten te sparen, als het verbod van den Koran om geld op rente uit te zetten, de weinige zorg voor de toekomst die hij heeft, de lage rente, den economischen toestand en het nog onvoldoende vertrouwen in de instelling en dan vindt het de uitkomsten niet ongunstig. De bezwaren zullen gaandeweg wel verminderen en al dient de spaarbank in Indië thans hoofdzakelijk voor Europeanen, wat is er tegen, nu die instelling

zich zelf bedruipt. Intusschen is er misschien gelegenheid om den groei der instelling nog wat te bevorderen, door, zooals in de *Locomotief* werd aangeprezen op alle halten der spoorweg- en tramwegen de gelegenheid tot deelneming te openen en door de formaliteiten te verminderen. Voorts zouden zware boeten moeten worden opgelegd aan Europeesche postbeambten, die de inlanders-beleggers behandelen, zooals thans maar al te vaak geschiedt. Het *Hbl.* begrijpt best, dat een postbeambte een hekel aan de postspaarbank heeft en zegt dat wanneer er in Indië over ambtenaren van hooger en lageren rang wat meer controle werd uitgeoefend, misschien ook menige stille tegenwerking van heilzame Regeeringsmaatregelen zou ophouden! In den gewonen gedachtengang van dit blad tegenover ambtenaren is deze uiting zeer begrijpelijk. Dat het gros der postambtenaren zoo slecht de belangen van de postspaarbank behartigt, is geheel onbewezen en bestaat èr gevaar voor, dan zou het van meer belang zijn, om, als die instelling de schuld aan den lande heeft afbetaald, uit het overschot aan die gesmade ambtenaren voor hunne bemoeiing wat hooger vergoeding te geven. Dit zal beter helpen dan controle en zware boeten.

* * *

Minangkabau. In het *Algemeen Handelsblad* van 18 Oct. jl. wordt gesproken over het oneigenlijke van den naam Sumatra's Westkust, omdat het gouvernement van dien naam slechts het middelste gedeelte van die kust bevat, terwijl zich aan diezelfde zijde Benkoelen, Tapanoeli en Atjeh uitstrekken. Ook de *Sumatra Bode* is op deze tegenstrijdigheid gekomen. Zoolang Atjeh buiten onze bemoeiing viel en alles ten zuiden daarvan onder één bestuurder stond, kon de thans gebruikte benaming er mede door, doch nu wordt de algemeene benaming Minangkabau aanbevolen, waarmede de geheele Maleische bevolking ten zeerste ingenomen zou zijn en die tevens zou aanduiden dat de regeering in de plaats van het Pagarroejoengsche vorstenhuis is getreden. Volgens het *Hbl.* spreekt de inlander, ons gezag bedoelende, reeds van de „Kompeni Minangkabau".

Daar de uitdrukking Sumatra's Westkust nu eenmaal door het gebruik is geijkt en wij van de kust uit in het binnenland zijn doorgedrongen, schijnt ons een dergelijke naamsverwisseling van weinig nut en voor de continuïteit der geschiedenis zelfs belemmerend. Bovendien is het de vraag of de Padangsche Benedenlanden recht hebben op dien naam van Minangkabau, waar men bij den heer Kielstra, Sumatra's Westkust van 1819—1825 (*Bijdr. Taal-, Land- en Volkk.* Vde volgreeks IIde deel bl. 37) leest: „Het voornaamste en grootste gedeelte der achter Padang gelegen b o v e n l a n d e n had in vroegere tijden, onder één Vorst vereenigd, het Rijk van Minangkabau uitgemaakt"... Als men aan zulke weinig dringende hervormingen wil beginnen, dan zal de residentie Sumatra's Oostkust op gelijke gronden haar naam moeten verliezen en is een gouvernement Celebes en onderhoorigheden ook al niet correct.

* * *

Het boetestelsel in Atjeh. Het *Algemeen Handelsblad* van 20 Oct. jl. wijst er op hoe in Atjeh onder het bestuur van generaal Van Heutsz een ruim gebruik is gemaakt van het opleggen van boeten als straf voor verzet en

medeplichtigheid. Men zag daarin een beter „tuchtigings"-middel dan het vroeger zoo vaak toegepaste verbranden van kampongs. Wil dit stelsel echter doel treffen, dan moet het met voorzichtigheid worden toegepast. Het *Hbl.* verwijst hier naar de (in de *Ind. Gids* van 1903 I bl. 897 te vinden) voorschriften destijds door den Gouverneur van Atjeh uitgevaardigd. De boeten worden gestort in een z. g. boetenfonds, dat ten bate der bevolking gebruikt wordt voor den aanleg van wegen, de vestiging van markten, enz.

Intusschen acht het *Hbl* het gevaar niet denkbeeldig dat de goede bedoelingen, die aan het boetestelsel ten grondslag liggen in de practijk niet tot haar recht komen, het heeft daaromtrent van meer dan eene zijde waarschuwingen ontvangen. De toepassing van het stelsel berust meermalen bij bestuurders van nog onvoldoende ervaring, die zich als bijzonder flink meenen te doen kennen door *veel* en *zwaar* te straffen, ook van de nietigste overtredingen. Zulk eene weinig pedagogische en weinig humane opvatting past zeker *niet* in eene nauwelijks onderworpen landstreek, waar men volgens § 19 (t. a. p. bl. 899) alles moet doen om het vertrouwen der hoofden te winnen.

Volgens de zegslieden van het *Hbl.* worden bij de toepassing van het boetestelsel thans *niet* meer algemeen voorzichtigheid, rechtvaardigheid en doorzicht betracht, zoodat het wellicht in plaats van de pacificatie te bevorderen, die *tegenhoudt.* Wanneer er onrechtvaardig of te zwaar met boeten wordt gestraft, wanneer de Atjehers, die anders bereid zijn zich bij den bestaanden toestand neer te leggen, daardoor verarmen en verbitterd worden. dan behoeft er maar weinig bij te komen om hen weder aan de zijde van het verzet te brengen. Het moet wel de aandacht trekken dat in Pidië in de laatste twee jaren een paar duizend „kwaadwilligen" zijn neergeschoten, tallooze personen in onderwerping kwamen.... en toch nog steeds de noodige veiligheid ontbreekt. Er is alle reden te gelooven dat de rondzwervende benden aanvulling krijgen uit de bevolking, die zich onder ons te streng régime *niet* tevreden voelt. Het *Handelsblad* vraagt of het dan geen tijd wordt met het boetestelsel in Pidië en ook in Peusangan, waar het niet de minste uitwerking heeft, maar wel verbittering wekt, te breken. Waar de eerste voorwaarde is om vertrouwen te winnen dat alleen de schuldigen gestraft worden, moet het boetestelsel een noodmaatregel blijven, waar het gezag nog niet voldoende gevestigd is om op normale wijze de orde te hand haven; onze bestuurders moeten de volkshoofden tot zich trekken, niet van zich afstooten.

Vooral in verband met hetgeen in onze revue van de vorige maand op blz. 1714—'15 is medegedeeld, schijnen ons deze symptomen van averechtsch beheer in Atjeh wel de aandacht waardig.

* * *

Houtvesterijen contra exploitatie door aannemers. In de Aug. Sept.-aflevering van het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederl.-Indië* publiceert de heer A. E. H. Bruinsma eene officieele nota, door hem als hoofdinspecteur van het Boschwezen te zamen gesteld, om de stelling te ontzenuwen, door den heer H. W. A. van den Wall Bake in het *Indisch Genootschap* verdedigd (April-afl. blz. 619), dat de geldelijke uitkomsten van de staatsexploitatie der djatibosschen in de houtvesterijen achterstaan bij die, welke met exploitatie

door tusschenkomst van aannemers in de boschdistricten verkregen worden. De heer Br. treedt in eene berekening van de opbrengst der verschillende houtvesterijen en reduceert de winst vervolgens per jaar en per H.A. en per kub. M. verkregen timmerhout. Geeft een dergelijk vergelijken van geheel ongelijksoortige bosschen reeds aanleiding tot bedenking, nog meer bevreemdt het een leek hoe daarbij te werk wordt gegaan. Zoo worden de acht jaren exploitatie beschouwd van de Houtvesterij Noord-Kradenau en door aftrek van de uitgaven de batige saldo's van elk jaar opgemaakt, waarna dit over die jaren en oppervlakte verdeeld per H.A. *f* 5.85 zou geven. Nu is hier onder het saldo ook het onverkochte hout opgenomen; dit schijnt niet juist, want het is een bate eerst in volgende exploitatie-jaren te genieten, zoodat van het rendement *f* 5492 afgevoerd moet worden, waardoor dit in 8 jaar blijft *f* 136,486. Als men nu deelt door 8 × 4040 (en niet door 6 × 4040, zooals abusievelijk geschiedde), dan blijft er *f* 4.22 per H.A. in plaats van *f* 5.85.

Ook bij de andere houtvesterijen is het onverkochte hout als winst in rekening gebracht, waardoor de tot dusver verkregen resultaten te hoog zijn aangeslagen. Het is immers juist een bedenking tegen de houtvesterijen dat zij voorraden onverkoopbaar hout kunnen scheppen. In plaats van per jaar en per H.A. in de houtvesterijen Noord-Kradenan, Noordwest-Wirosari, Toeder en Balo de cijfers *f* 5.85, *f* 3.83, *f* 2.70 en *f* 1.— te krijgen, zouden daarvoor ten rechte *f* 4,39, *f* 3.47, *f* 2.70 en *f* 0.85 in de plaats moeten gesteld worden, terwijl Margasari waarvan het hout nog niet verkocht is, nog niet mede kan rekenen. Het middencijfer zou dan zijn *f* 2.85 in plaats van *f* 3.52. Minder duidelijk is nog de berekening van de geldelijke uitkomsten der boschdistricten. Hiervan worden er 19 behandeld met hunne uitgestrektheid, die in 1903 bijv. te zamen op 578,316 H.A. gesteld wordt. Legt men het verslag van het boschwezen over dat jaar er naast, dan blijkt dat daarin ook begrepen is de oppervlakte, die in later jaren herboscht is en verder dat lang niet die geheele oppervlakte op de een of andere wijze op contract voor aankap is uitgegeven. Bijlage E bevat een overzicht van de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor den aankap van hout in 's lands bosschen, met de oppervlakte der perceelen, die onder verschillende voorwaarden zijn uitgegeven. Men vindt genoemd leegkap-, afbakenings- en zuiveringsperceelen en combinaties daarvan. Telt men alle oppervlakken bijeen, dan loopen deze contracten over ruim 117.700 H.A., dus slechts over 20 pCt. van de oppervlakte der boschdistricten. Wanneer men nu de inkomsten uit die perceelen wil vergelijken met de houtvesterijen en daartoe alles per H.A. reduceert, dan is het voor een leek niet duidelijk, waarom de eerstgenoemde worden omgeslagen over een 5 maal grooter oppervlak, dan waarop zij verdiend zijn.

Het is echter mogelijk dat Bijl. E. onvolledig is, doch dan is het de vraag waarom de gegevens in het boschverslag zoo slecht kloppen. Telt men bijv. de per perceel verkregen houthoeveelheden bijeen, dan zouden deze voor elk boschdistrict moeten overeenstemmen met bijl. J. en nu blijkt zulks slechts het geval met een tiental, terwijl de andere cijfers meer of minder van elkaar afwijken.

Over het algemeen is het betoog dat de geldelijke uitkomsten der houtvesterijen per H.A. berekend 160 pCt. bedroegen van die der boschdistricten, door de becijferingen niet geleverd. De vergelijking is trouwens ook wel

niet mogelijk, wegens de ongelijksoortigheid der bosschen, waarvoor de uitkomsten gelden, en dan is het van weinig belang die berekeningen verder na te pluizen. Waar de exploitatie in eigen beheer voor een exporteerend houtland als Java door den heer Van den Wall Bake verworpen wordt mag volgens den heer Bruinsma het gemak dat de houthandelaars bij beschikking over groote perceelen hebben om bestelde sorteeringen te kappen, geen reden zijn om het algemeen welzijn daaraan op te offeren. Bovendien hoe belangrijk de uitvoer is (± 29000 M^3.), deze zal volgens hem wel altijd verre bij het binnenlandsch verbruik, dat nog voor groote ontwikkeling vatbaar is, blijven achterstaan. Dat men voor exporthout niet aan bepaalde afmetingen gebonden is, bewijst het hout van de houtvesterijen Oost-Grobogan en Ketangi, dat door koopers wordt uitgevoerd. Het voornaamste artikel op maat zijn de dwarsliggers, in 1903 tot een hoeveelheid van 10000, in 1904 van 15000 M^3. uitgevoerd. De eisch dat men bij de regeling van het boschbeheer niet den door wetenschap en ervaring als juist aangewezen weg zou volgen, alleen omdat het zoodoende niet goed mogelijk of althans moeilijk zou zijn jaarlijks zulk een hoeveelheid dwarsliggers uit te voeren, wordt door den schrijver met een krachtig „non possumus” afgewezen.

*
* *

De opleiding van Indische ambtenaren. Het *Alg. Handelsblad* van 19 Oct. jl. zegt dat uit de opmerkingen, die het zich af en toe omtrent den gang van zaken in Indië veroorloofde, ten onrechte door sommigen is afgeleid dat de Indische ambtenaren, inzonderheid die van B. B.. zich niet in een groote mate van sympathie van dat blad mochten verheugen. Het is zich niet bewust te hebben gegeneraliseerd, maar naast vele sieraden van hun corps meent het *Hbl.* dat het niet te ontkennen is dat er ook zijn, wien het aan initiatief, beleid en karakter mangelt. Het gehalte hangt voor een groot deel van de Regeering af. Als deze zich niet meer van de zaken aantrekt, dan voor het oogenblik noodig is, doen de ambtenaren dat ook. Voor een ander deel hangt volgens het blad het gehalte ook af van de opleiding. Deze is thans niet naar behooren verzekerd, de cursus te Batavia tot twee jaar teruggebracht, te Leiden voor het grootste deel „vakkweekelingen” of in duidelijker taal „schooljongens”. Intusschen is wat algemeene ontwikkeling betreft Leiden nog in het voordeel, en de commissie die de candidaat-ambtenaren uitzoekt nog een zeef, die in Indië ontbreekt. „Wie zal a priori beweren dat men er aldus op kan rekenen, goede ambtenaren te verkrijgen.” Intusschen was het heerschend gebrek tot dusver een aanleiding de quaestie te verschuiven. Nu dit gebrek weldra is bijgewerkt, wordt het tijd de zaak nader onder de oogen te zien. Het *Hbl.* is er voor het bestaande stelsel, mits veel verbeterd, te behouden. Die verbetering zou allereerst daarin moeten bestaan, dat de cursus weer drie in plaats van twee jaar duurt en verder in de vervanging van de opleiding te Batavia door studiebeurzen om Indische jongelieden in de gelegenheid te stellen in het moederland hunne studies voort te zetten. Dat personen, geroepen Nederland en het Nederlandsch gezag te vertegenwoordigen, nooit iets anders gezien hebben dan hunne onmiddellijke zeer beperkte Indische omgeving, schijnt in beginsel verkeerd. „Het Indische ambtenaarscorps moet een keurcorps wezen, maar de Regeering doet niet al wat in haar vermogen is,

zoolang zij zich tevreden toont met de tegenwoordige minimaal-opleiding. Onze ambtenaren in Indië moeten goed betaald worden, maar omdat hun taak dikwijls zeer moeilijk is, moeten zij", zoo besluit het *Hbl.*, „ook aan hooge eischen beantwoorden".

Verliest het hierbij niet te veel uit het oog dat onderwijs niet in het voornaamste voorzien kan en dat initiatief, beleid en karakter niet alleen door Indologische studiën verkregen worden, doch afhangen van de soort personen, die zich voor bepaalde vooruitzichten beschikbaar stellen en van de wijze hoe de ambtenaren in dienst behandeld worden, terwijl onder een stelsel van centraliseerende autocratie die deugden nu juist niet worden aangemoedigd.

* * *

Het middelbaar onderwijs in Indië wordt door hetzelfde blad besproken in het No. van 23 Oct., naar aanleiding van hetgeen aan het licht is gekomen omtrent de toegefelijkheid, waarmede in Indië de eindexamens der H. B. S. worden afgenomen. Tegen zulke onregelmatigheden en zwakheden moet worden opgetreden. „Men spreekt van hervorming van het middelbaar onderwijs," zegt het *Hbl.*, ... „wij meenen dat geenerlei maatregel doel kan treffen, wanneer niet bij alle ambtenaren — bovenal ook bij onderwijzers en examinatoren! — het *plichtbesef*, het *gevoel van verantwoordelijkheid* de boventoon voert en in de plaats treedt van zwakheid en kassian. Laat men toch niet telkens opmerken, dat het in Indië de de *schijn* was, die het meest gediend wordt. Dat is immers al lang genoeg de vloek van Indië geweest."

Tegen dit ongunstige oordeel kwam Dr. Onnen, de oud-directeur van het Gymn. W. III te Batavia, op in een ingezonden stuk in het *Hbl.* van 30 Oct. en waar dit zinspelingen op overeenkomstige zaken in Nederland terzijde schoof, wil het hem toeschijnen dat in het oordeel wel eenige parti-pris tegen het middelbaar onderwijs in Indië doorstraalt. Na gewezen te hebben op een artikel van Dr. J. Mijers in de *Vragen des Tijds* van 1898 en op het oordeel van nu wijlen den Inspecteur Van Eyck omtrent onregelmatigheden in Nederland, verklaart Dr. Onnen dat op de pl.m. 20 eindexamens die hij in Indië bijwoonde van zulk een manier van examineeren nooit iets door hem is gemerkt. Het is dan ook onbillijk om uit onregelmatigheden bij het examen van dat eene jaar zulk een algemeene conclusie te trekken. Dr. Onnen kan verzekeren dat voor zoover de candidaten leerlingen van het Gymn. Willem III waren, zij van hetzelfde gehalte waren als in vorige jaren en daar het percentage der geslaagden niet grooter is geweest dan vroeger, zou hij, ten spijt van alle „onthullingen" evengoed op de door hen verkregen einddiploma's durven vertrouwen, als op alle andere, die uitgereikt werden, hetzij in Nederland of in Indië.

* * *

Emigratie. In de *Nieuwe Courant* van 24 en 25 Oct. jl. wordt dit denkbeeld besproken met het doel om daardoor de buitenbezittingen tot ontwikkeling te brengen en gevreesd dat de droombeelden, die men zich daaromtrent schept, droombeelden zullen blijven. Kunstmatige landverhuizing heeft altijd getoond weinig kans van slagen te hebben, getuige het door den heer Fock zelf genoemde voorbeeld van een door de Engelsche regeering in 1889 onder-

nomen kolonisatie van Canada met landbouwers van Schotland. Wanneer ontwikkeling der buitenbezittingen op geen andere wijze te bereiken is, dan wordt gevraagd wat, nu behalve Zuid- en West Sumatra en een deel van Atjeh, die voor kolonisatie in aanmerking zijn gebracht, alle andere deelen van die buitenbezittingen daarvan verstoken zullen blijven, met al die rest gedaan moet worden. Voorts wordt met het voorbeeld der bestaande staatsondernemingen voor oogen aangetoond dat van staatswege te openen landbouwondernemingen in die buitenbezittingen niet zulke goede resultaten beloven, als oppervlakkig uit de cijfers wordt opgemaakt. Tegenover zulk een kostbaren en weinig succes belovenden maatregel als kolonisatie zijn er echter wel andere wegen om de buitenbezittingen tot welvaart te brengen en dan wordt verwezen naar de schets van den assistent-resident Engelenberg verleden winter in het *Indisch Genootschap* hoe men in Midden-Celebes zou moeten optreden en van den heer Van Eerde in de *Gids* over wat er van Lombok onder Nederlandsch bestuur is geworden. Het groote succes op Lombok is niet te danken aan kunstmiddeltjes als kolonisatie en dergelijke, maar aan beleidvol optreden, aan het verzekeren van orde en veiligheid aan, aanleg van wegen en waterwerken, aan het vertrouwen dat de daar geplaatste ambtenaren wisten in te boezemen, enz. Dit is de weg, dien men op moet en men kan den heer Van Eerde niet dankbaar genoeg zijn, dat hij ons daarop gewezen heeft. Als men het geld voor emigratie naar de Lampongs eens ging besteden aan verbetering van bestuur en politie, wegen en waterwerken, dan kan men iets zeer wezenlijks verrichten voor deze landen, hetgeen nooit door kolonisatie zou kunnen worden bereikt. Door wegneming van belemmeringen moeten de landen en volkeren uit eigen kracht tot ontwikkeling komen.

* * *

De Indische begrooting in de pers. Het is niet doenlijk al de opmerkingen en beschouwingen bij te houden, die over de Indische begrooting worden geleverd, doch daar wij een exemplaar ontvingen van het *Nieuws van den Dag* van 25—27 Oct. jl., waarin C. d. V. er een uitvoerig artikel aan wijdt is het misschien niet zonder belang enkele zijner opmerkingen te vermelden. Bij het beheer van gouvernements-ondernemingen wijst hij op het gemis aan stabiliteit, als deze niet langen tijd achtereen door een en dezelfden persoon bestuurd worden. Hij zou daarom voor de steenkolen, kina en gutta-percha directeuren en onderdirecteuren willen hebben, die slechts voor één bepaalde onderneming in dienst zijn. Verder bespreekt hij de mijningenieurs en betwijfelt of dit de meest geschikte personen zijn om met prospector-diensten te worden belast en daarom zou hij nog afzonderlijke prospectors willen hebben, wier persoonlijk belang bij het welslagen der onderzoekingen betrokken was. De schrijver schijnt te meenen dat er voor het vinden van delfstoffen een bijzondere flair kan bestaan, doch ziet over het hoofd dat men in den regel eerst achter rijke vindplaatsen komt als inlanders het geheim verklappen, zooals bijv. bij Redjang Lebong is gebeurd. (*Afd. tijdschr. N. I. van het Kon. Inst. v. Ing.* 1901—'02 bl. XVIII Eugen Kassel van Hadji Bahr Oedin).

Een ander punt is het uitvoeren van irrigatiewerken, waar de begrooting blijft beneden de verwachting van den schrijver. Waar gezegd wordt dat men niet beschikt over voldoende plannen, acht hij die tegenwerping weinig

aannemelijk als men let op de aanzienlijke bedragen, jaarlijksch aan irrigratie-opnemingen besteed. Inderdaad mocht het wel eens blijken hoe het staat met ontwerpen, waarvoor nu al jaren lang voorbereidingen worden getroffen. Wat het personeel betreft, mag de uitspraak dat dit niet op de meest practische wijze tewerk gesteld wordt, wel wat apodictisch worden genoemd. Ook met het voorgestelde op spoorweggebied is de schrijver niet tevreden en vraagt hij om meerdere voedingslijnen, zooals die door den heer Gerlings in het *Indisch Genootschap* bepleit zijn. Voorts vindt hij het landbouwcrediet een zaak van groot belang, waarbij het eenigermate teleurstellend is dat in 1906 niet meer zal worden gedaan dan in de bedoeling der Regeering ligt. Ook op het gebied demonstratievelden en zaadselectie zou er meer te doen zijn. Het wil ons echter voorkomen, dat deze zaken bezwaarlijk te forceeren zijn. Terwijl de begrooting over het geheel goede beloften voor de toekomst bevat, hoopt C. D. V. dat, als spoedig voorstellen voor leeningen zullen worden ingediend en aangenomen, krachtiger voortgang in de maatregelen tot verbetering van den economischen toestand zal worden gemaakt, enz. (den ideologen vrij spel?)

In het *Vaderland* van 30 Oct. wordt het voorloopig verslag over de Indische begrooting besproken, onderteekend door de rapporteurs Bos, Van Kol, De Waal Malefijt, Van Deventer en IJzerman en met dankbaarheid geconstateerd dat in ons parlement de koloniale politiek vrijwel buiten de groote politiek omgaat. Daartegenover staat echter dat, waar de belangstelling van het moederland in Nederlandsch-Indië onmisbaar is, deze allicht tot een lager peil daalt als de koloniale onderwerpen buiten den scherpen partijstrijd wel onaantastbaar hoog staan, maar aan de andere zijde te ver weg van kiezer en gekozene. Vervolgens wijst het blad op de volkomen continuiteit in de richting, waarin de koloniën zullen worden bestuurd vóór en na dat de stembus gesproken heeft. Wat de gunstige toestand der ingediende begrooting ten opzichte van het nadeelig verschil tusschen de gewone inkomsten en uitgaven betreft, deze is slechts betrekkelijk als men vele onderwerpen nagaat, destijds in het geschrift van Mr. Fock ter sprake gebracht en in deze begrootiug nauwelijks of in het geheel niet genoemd. Die zelfbeperking van den Minister moet eene ware zelfverloochening zijn geweest.

Wijzende op de ondervinding dat de cijfers eener Indische begrooting heel slecht kunnen dienen als prognose voor de latere uitkomsten van het dienstjaar, is dit vooral bij de militaire uitgaven het geval, die in 1904 de raming met $4^1/_2$ en in 1905 met 2 millioen overschreden. Nu wordt er in Indië meer gevochten dan vroeger in eenige jaren te zamen. Dit is volgens het blad iets fataals. „'t Is een gevolg van ons lafhartig uit den weggaan voor moeilijkheden in vroeger jaren. Nu is het zenden van een militaire expeditie voorzeker het doorhakken van een moeilijk te ontwarren knoop. Het is een methode die dikwijls snel tot het doel leidt, hoewel aan de andere zijde het in een minimum tijds neerleggen van eenige honderden slecht bewapende inlanders, zoo het al een oogenblikkelijk verzet breekt, toch wel het nadeel heeft, dat de nagelaten familiebetrekkingen iets gaan gevoelen voor bloedwraak. En zoo legt elke militaire expeditie weer de kiem voor het optreden van „kwaadwilligen" of „sloebers", vele jaren later. „Men zij daarom," zegt het

Vad. „hoogst zuinig met dit paardenmiddel, dat in alle geval een tweesnijdend zwaard is, en men vergete niet, dat kogels uit repeteergeweren ten slotte toch geen argumenten zijn". Het blad acht het menschelijkerwijze wel vast te berekenen dat de militaire uitgaven na afloop van het dienstjaar 1906 schrikbarend veel hooger zullen zijn dan de begrooting. Ten slotte wijdt het blad eenige beschouwingen aan het op den achtergrond plaatsen der irrigatie.

Het *Vaderland* van 2 Nov. jl. bespreekt o. a. de opmerking van het voorloopig verslag over het publiceeren van economische overzichten, zooals die in het Kol. Verslag 1891—'93 voorkwamen. Naar men meende waren ook in 1897 zulke overzichten gemaakt en sommige leden wenschten publicatie daarvan. Het blad vindt het opwarmen van zulke oude schoteltjes vrijwel nutteloos, vooral omdat de regeering over veel betere gegevens beschikt. De hoofden van gewestelijk bestuur dienen toch telken jare eén overzicht in over den economischen toestand van hun gewest. Intusschen moet dan uitgemaakt wat de te publiceeren overzichten zullen zijn. Die van 1891–'93 waren onderteekend en gaven dus het persoonlijk oordeel van het hoofd van gewestelijk bestuur. Waar die meening niet altijd aan de regeering welgevallig is, bestaat de mogelijkheid dat uit de verslagen gedeelten geschrapt worden, zooals indertijd volgens een onthulling van de *Telegraaf* het geval moet geweest zijn met dat van Pasoeroean, zonder den schrijver te raadplegen en met behoud van zijne onderteekening. Ook op dat van Besoeki was de censuur toegepast. Komt het dus wederom tot het publiceeren van economische verslagen, wat het blad ten zeerste zou toejuichen, dan dient vooraf uitgemaakt te worden of deze onderteekend zullen zijn of van de regeering zullen uitgaan. In het eerste geval kan overleg gepleegd worden met de schrijvers, maar mogen buiten hen om geen veranderingen aangebracht worden. Het zal een spoorslag voor de schrijvers zijn een goed verslag samen te stellen. In het omgekeerde geval verdwijnt het meest belangrijke, als de regeering in de verleiding komt weg te laten wat haar ongepast voorkomt.

Verder het V. V. doorbladerende meent het *Vad.* dat de vraag hoe de minister denkt over de opleiding van inlanders tot rechterlijke ambtenaren, afkomstig zal zijn van Mr. C. Th. van Deventer. Dit is een zaak van groot gewicht. Nu meer inlanders een opvoeding krijgen als de Europeesche, leidt een vooruitstrevende politiek er toe de zonen des lands in verschillende ambtenaarscorpsen tot zich te trekken. In die richting zoeke men, volgens het *Vad.* de evolutie van ons koloniaal beheer in de naaste toekomst.

In het *Vaderland* van 4 Nov. komt een derde artikel over de begrooting voor, waarin de Indische regeering als groot-industrieel wordt besproken. Hierin wordt de in het V. V. gevraagde commercieele boekhouding zeer noodzakelijk geacht. Het blad gaat zelfs verder en meent dat de exploitatiekosten bij den Staat worden berekend naar een valsch stelsel en dat bijv. bij de Staatsspoorwegen niets wordt afgeschreven op rollend materieel, bruggen, rails, enz. Het wil ons voorkomen dat de schrijver zich hierin vergist en dat door periodieke herstellingen en vernieuwingen, de waarde van den spoorweg steeds op een hoogte blijft en zelfs vermeerdert bij uitbreiding. Waar het de quaestie particulier- tegenover staatsbedrijf geldt, onlangs door

het *Alg. Hbl.* besproken (zie Nov.-afl. bl. 1690), wordt niet toegegeven, dat de laatste in het nadeel is door voortdurende persoonswisseling. Moge Billiton langdurig onder een zelfde leiding hebben gestaan, met vele andere particuliere ondernemingen is dit niet het geval, en de ingenieur-directeur der Ombilin-mijnen, A. H. van Lessen is reeds $8^1/_2$ jaar daar werkzaam zonder interruptie. Ten slotte worden de uitkomsten dier onderneming besproken, die volgens het V. V. in 1903 en 1904 verlies zou hebben opgeleverd en volgens de Jaarverslagen nog eenige tonnen winst.

In het slot-artikel in het *Vaderland* van 7 Nov. jl. wordt o. a. nog verder op de Ombilin-exploitatie ingegaan. Dank zij het eenhoofdig bestuur en de invoering van mechanisch-electrische hulpmiddelen zijn de zelfkosten, de steenkolen volgens het blad tot een behoorlijk peil gedaald, doch thans worden de vervoerkosten uit het binnenland nog ruineus genoemd. Daarbij worden de plannen van den hoofdingenieur W. de Jong Dzn. besproken en er wordt gehoopt dat het nieuwe kamerlid IJzerman daar een voorstander van zal zijn.

* * *

De positie van den Indischen officier wordt in *Onze Eeuw* van November besproken door den heer A. J. Gooszen, onder het opschrift: „Wettelijke waarborgen voor de positie van den Indischen officier". Hij gaat daarin na op welke gronden de regeling der positie van de Nederlandsche officieren plaats vond bij de wet, waarom dit niet met de Indische geschiedde en tracht ten slotte een betoog te leveren voor eene regeling bij de wet ook van hunne positie, waaraan behoefte bestaat. De schrijver wijst er o. a. op dat het Kon. besluit van 24 Nov. 1859, No. 69, regelende de bevordering, het ontslag en het op non-activiteit stellen van de Europeesche officieren der Landmacht in N. I. vijftien maal en No. 70, het militaire pensioens-reglement, zeven maal min of meer belangrijk gewijzigd zijn. Voorts moet eerstgenoemd besluit gewijzigd worden door de afkondiging van de zoogenaamde „Bevorderingswet" van 9 Juni 1902 (Stb. No. 89), die voorzag in eene leemte ten opzichte van officieren, die bij beide legers over en weer gedetacheerd worden. Dat men hiermede bezig is, blijkt uit het antwoord van den Minister van Koloniën bij de behandeling van de begrooting van N. I. voor 1904, die toen zeide dat de vraag of de rechtspositie der officieren van het Indische leger nader wettelijk zal zijn te regelen, moet blijven rusten, zoolang geen eindbelissing is genomen omtrent het vraagstuk van de samensmelting van de officierscorpsen en dat die vraag aan de orde zou komen bij de behandeling der aan het Indisch legerbestuur opgedragen herziening der regelen omtrent bevordering, ontslag, enz., nu de wet van St. 1851, No 128 was vervangen door St. 1902, No. 89.

In menig opzicht is het Kon. besl. van 24 Nov. 1859, No. 69, in strijd met art. 42 R. R., waarin alleen de G. G. de bevoegdheid tot het bevorderen en ontslaan der officieren in N. I. bezit.

Ten slotte wordt gewezen op de gelijke studie van en de gelijke eischen gesteld aan de Nederlandsche en de Indische officieren en hoe het in overweging nemen van de samensmelting der officierscorpsen, bewijst dat zij volkomen gelijk en evenwaardig worden geacht. De positie staat op één lijn en evenals de Nederlandsche heeft ook de Indische officier ten volle aanspraak

op een wet, als waarborg tegen verkorting van zijn rechten. Aangehaald wordt wat Dr. Wijnmalen reeds twintig jaar geleden in eene lezing in de Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap daaromtrent heeft gezegd.

„Waar de geest in een leger alles is, moet alles gedaan worden om dezen hoog te houden. Waar moreel geleden wordt, zonder dat tegenwoordig, zooals vroeger zoovele malen, geklaagd wordt, moet weggenomen worden, hetgeen de pijn veroorzaakt. De stille berusting van heden is geen bewijs van tevredenheid", zegt de schrijver. „Het is een ethisch motief, dat hier den doorslag moet geven, een motief, dat gevoeld en begrepen moet worden".

* * *

De nieuwe regeling der inkomsten van de officieren van het N. I. leger worden in het *Alg. Handelsblad* van 31 October besproken door A. B. C. en hij is er niet geheel mede ingenomen; de regeling geeft op verschillende punten tot onbillijkheden aanleiding. Vier kolonels krijgen nu *f* 40.— 's maands meer, waarvan de urgentie bezwaarlijk is aan te toonen. De luit.-kolonels en majoors der artillerie gaan in tractement *f* 50.— per maand achteruit, de reden is vermoedelijk gelijkstelling met de ranggenooten der infanterie. Of het commando van een bataljon infanterie gelijk te stellen is met het commandement der artillerie van een militaire afdeeling op Java, wordt in het midden gelaten, maar wel wordt de nieuwe regeling ten aanzien der hoofdofficieren van de genie bedenkelijk genoemd. Het geheele corps genie-officieren komt er bij de nieuwe regeling slecht af; in alle rangen, behalve dien van kolonel, worden hunne inkomsten verminderd. Bij de trage promotie is het de vraag wie onder cijfers zal brengen het verlies aan energie en lust voor den dienst, het verloop van het korps, opdrijving der pensioenlasten en kosten van aanvulling van het korps. De officieren van den generalen staf krijgen een ongemotiveerde verhooging, daarentegen wordt voor de intendance een verschil gemaakt. De kapitein-intendant, die eerst na jaren studie tot dien rang wordt benoemd, krijgt evenveel als een kapitein-kwartiermeester. Op die manier wordt de animo tot intendance-studiën niet opgewekt. Wat een slechte intendance beteekent, wordt met verwijzing naar Rusland gezegd. Een groote fout is ook de vermindering der inkomsten van de officieren van gezondheid, door hun de fourage-indemniteit te ontnemen. Er wordt bij het tekort aan deze officieren stil gestaan en dat het evenals bij de genie natuurlijk de knapsten zijn, die heengaan.

De afschaffing van die fourage, thans door tal van officieren genoten, is een belangrijk punt. De officieren — zooals de hoofdofficieren der artillerie en genie — die *minder* tractement, *minder* fourragegeld zullen ontvangen en voortaan bedrijfsbelasting moeten betalen, gaan dus in driedubbelen zin *achteruit.* Kan dat de bedoeling zijn? In abstracto moge die afschaffing van fourage rationeel zijn, in werkelijkheid is zij onbillijk, omdat zij de personen van inkomsten berooft en niet te rijmen is met de goede trouw. Hadden de officieren die inkomsten genoten onder den vorm van meer tractement, dan zou men zich wel bedacht hebben, alvorens dit te verminderen. Het geheele tarief draagt het karakter van middel tot verhooging van inkomsten en nu maakt men gebruik van den naam om die inkomsten met één pennestreek te schrappen. Gevraagd wordt of dit billijk is. Eene betere regeling der

inkomsten van de officieren was reeds lang aan de orde. Een paar jaar geleden was er een gereed, die de instemming van den landvoogd en den minister had, doch de uitvoering kostte geld en er moest gewacht worden tot de koloniale geldmiddelen dit toelieten. Laten die middelen de uitvoering van de nu aan de orde gestelde duurdere regeling toe? vraagt de schrijver en hij acht het gewenscht dat de Kamerleden overlegging van die vroegere regeling vragen. De thans voorgestelde eischt groote offers van de schatkist met niet daaraan geëvenredigde verbetering van positie van sommigen, benadeeling van velen.

In het *Vaderland* voor 10 Nov. jl. wordt door G. eveneens gewezen op de onbillijke behandeling van de genie bij deze regeling. Daar de officieren van dat wapen als executanten zich veel moeten verplaatsen en geldelijk risico loopen, was aan deze een dertigtal jaren geleden 2 à 3 pCt. der verwerkte bedragen toegekend als tegemoetkoming in hun transportkosten, meerdere uitgaven voor kleeding en risico. Omdat de bureau-officieren het met leede oogen aanzagen, dat hun collega's in de practijk werkzaam aldus meer inkomsten hadden, werd die toelage vervangen door een vasten bijslag over alle genie-officieren verdeeld. Daar men er den naam tractementsverhooging niet aan wilde geven, en de aangegeven bedragen toevallig overeenkwamen met die voor fourage-indemniteit aan andere officieren toegekend, verkreeg ook deze toelage dien naam. Verder wordt er in dit artikel op gewezen hoe de opleiding zwaarder, de promotiekansen minder zijn dan bij andere wapens en dat voor den genie-officier de majoorsrang als regel de hoogst bereikbare is. De maatregel zal zich wreken door moeilijke aanvulling van het corps en het veelvuldig verlaten van den dienst. Ten slotte wordt de onbillijkheid besproken van het ontbreken van een overgangsbepaling op het punt der fourage-indemniteiten, waardoor thans een majoor der genie bij promotie tot luit.-kolonel *f* 10.— in tractement achteruit zal gaan. Dat de positie der officieren niet bij de wet geregeld is en men met hen à bon plaisir kan handelen is bekend en met het oog daarop is de voorgestelde regeling te meer onbillijk, willekeurig en in strijd met de goede trouw.

* * *

Sumatra's onafhankelijke grenslanden. In het *Alg. Handelsblad* wordt met ingenomenheid gewezen op een artikel van den heer G. L. J. D. Kok in het September No. van het *Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur* en het beveelt de lezing daarvan aan de zich noemende „anti-imperialisten" aan, die de uitbreiding van ons gezag over streken in Indië waarmede wij ons tot nu toe weinig bemoeiden, zouden willen tegenhouden, — hoewel het steeds duidelijker is dat vooral het belang van de bevolkingen dier streken zoodanige uitbreiding dringend gebiedt. De heer Kok zegt dat, waar hij ook kwam, hij ten top gedreven anarchisme aantrof, overal roof, brandstichting, moord en oorlog. Hij beschrijft hoe het geen oogenblik rustig is in de dorpen en hoe er landschappen zijn die al jaren onzen bijstand inroepen. Het gevolg van ons talmen is dat zij zich wenden tot Maleische vorsten om inlijving en dan indirect onze onderdanen worden, doch wij hebben de bevolking dan gedwongen zich aan Mohammedaansche heerschers te onderwerpen, haar dus den islam

in de armen gevoerd, van welker godsdienst de Batakker van nature een afschuw heeft . . .

„Men zou aldus", zegt het *Hbl.*, „de zoo gezegende christelijke zending in de Bataklanden zoo krachtig mogelijk gaan tegenwerken! Het zou, kortweg gezegd, schandelijk zijn. En ook afgescheiden daarvan, wij besturen toch beter dan de Maleische vorsten ... wij hebben meer hart voor het volk".

Wat men ook spreken moge van imperialisme, het blad blijft beweren dat de vredelievende annexatiën op verzoek der bevolking zelve tot stand gebracht, Neerlands roem in het Verre Oosten belangrijk verhoogen, omdat zij der bevolking ten zegen zijn.

* * *

Het aantal geneesheeren in Ned.-Indië. In de varia van hetzelfde nummer van het *Tijdschr. v. h. B. B.* bespreekt v. A. de opmerking van het *Algemeen Handelsblad*, naar aanleiding van de „Jaarcijfers" (zie onze Aug.-afl. bl. 1240) dat er bijv. in Bantam op 800,000 zielen slechts één officier van gezondheid en vijf inlandsche geneeskundigen zijn. „Men stelle zich voor: 25 à 30 geneesheeren in ons geheele land of 4 alleen in Amsterdam, dit is ongeveer de verhouding"... De schrijver zegt dat de inlandsche bevolking, ten minste in de afd. Serang en vermoedelijk wel in geheel Bantam, daar geheel anders over denkt. Het begrip „dokter" vertoont voor de dessalieden aldaar een conglomeraat van schrikbeelden, dat zijne beste uitdrukking vindt in de termen „menschenslachter en giftmenger". Uit vrije beweging komt er van de 200,000 Serangers zeker niet één toe om zich onder behandeling van den geneesheer te stellen; alleen als de „doekoen" geen raad meer weet, neemt een enkele maal de inlandsche zieke zijn toevlucht tot den dokter, doch deze ziet den uitgeputten patient dan gewoonlijk bezwijken. Het is waar dat de Inlander in Bantam zoo goed als verstoken is van geneeskundige hulp volgens Europeesche begrippen, doch hij is voldoende voorzien van geneeskundige hulp volgens inlandsche opvattingen, welke hij zeer hoog schat. Er loopt daar veel hocus-pocus onder, doch deze heeft in laatste instantie suggestie ten doel, terwijl tal van inlandsche medicijnen in vele gevallen eene uitmuntende werking hebben. De schrijver acht zelf geen vergelijking mogelijk tusschen Europeeschen geneesheer en doekoen, doch acht het aanstellen van de eersten in dit gewest voorloopig volkomen nutteloos en opgedrongen even als de plaatsing van een menigte op Europeesche wijze opgeleide vroedvrouwen in de dessa. Hierbij is nog niet eens gesproken over de kosten, die de kampongman niet zou kunnen voldoen en die dus grootendeels ten laste der staatskas zouden komen, en over de strijd tusschen intellect en altruisme; de Europeesche geneesheer is een weldoener van het individu, een moordenaar van het ras.

* * *

Hoofdelijke belasting in Atjeh. In de *Nieuwe Courant* van 1 Nov. jl. wordt de in te voeren belasting in Groot-Atjeh besproken, waarvan de opbrengst op *f* 140,000 is geraamd. Er kan geen sprake van wezen de millioenen, in Atjeh besteed, op den duur van de bevolking terug te krijgen; de economische vrij zwakke Atjeher mag daarvoor niet zwaarder worden belast. Bij een belasting

als de hier voorgestelde heeft men slechts uit te gaan van het standpunt, dat het in alle opzichten wenschelijk is, dat bestuurden naar de mate hunner krachten in de kosten van het bestuur, waarvan zij de voordeelen genieten, bijdragen. Volgens het oordeel der regeering is de toestand zoodanig, dat hij belastingheffing toelaat. Toch voelt het blad zich hieromtrent niet op zijn gemak. Er staan zulke reusachtige belangen op het spel; door een enkele fout kan in een gebied — hetwelk, het gezag moge er dan voldoende geconsolideerd zijn, toch in nauw verband staat met andere waar dit niet het geval is — zooveel worden verkorven, dat eene jaarlijksche bate van *f* 140,000 geen voldoende reden lijkt om, zij het slechts een zeer geringe, ongunstige kans te trotseeren. Dat die er zijn wordt afgeleid uit een Atjeh-correspondentie in het blad, waarin de schrijver ondubbelzinnig zijn afkeuring te kennen geeft. Volgens hem is in het betrekkelijk kleine Groot-Atjeh geen gewapend verzet meer te vreezen, ook al wilde men het dubbele heffen, doch sedert wanneer mogen de heffingen gebaseerd worden op gedweeheid of onmacht tot verzet. Ieder ontevreden bewoner kan gemakkelijk uitwijken naar de alles behalve gepacificeerde streken der verre onderhoorigheden en naar de Gajoe- en Alaslanden. Waar in streken, waar de pacificatie het meest scheen ingetreden, de patrouilleerende troepen nu nog de verschrikkelijkste ervaringen opdeden, zal dit er stellig niet beter op worden, als uit het — door de verzetslieden nu afgeschreven — Groot-Atjeh militante helpers kwamen opdagen, hoog opgevend van onze vexaties. Een hoofdgeld van *f* 6.— vindt de schrijver veel te hoog en al ware die heffing vol te houden, daarmee is als een premie gesteld op het verzet in andere streken, een prikkel om tot het uiterste vol te houden, ten einde van directe belastingen verschoond te blijven. Hoewel de *N. Ct.* aarzelt, om het gezag van haar correspondent te stellen tegenover dat van een Van Heutsz, meent zij toch het aangehaalde zakelijke bezwaar onder de aandacht der Regeering te moeten brengen.

* * *

De „belangen" der Indische rechterlijke macht bespreekt het *Alg. Handelsblad* in zijn avondblad van 31 October. Het herinnert aan eene enkele maanden geleden in het *Weekblad van het Recht* afgedrukte rede, waarmede de advocaat-generaal den nieuw-benoemden voorzitter van het Hooggerechtshof te Batavia begroette en waarin gesproken werd van „aanslagen" tegen de „bedreigde belangen van de justitie en van de rechterlijke macht". Het blad wachtte tot de openbaarmaking van de Indische begrooting voor 1906 om daarin de zaak na te gaan en vond daarin de inkrimping van het Hooggerechtshof met één vice-president en één substituut-griffier. De regeering licht de mogelijkheid van die inkrimping toe en de Raad van Indië, waarin twee juristen zitten, beval haar aan. Bovendien werd de Raad van Justitie te Batavia met één lid vermeerderd. Hieruit blijkt volgens het blad dat men tegen vermeerdering van uitgaven niet op ziet, wanneer de goede rechtsbedeeling die vordert en dat men bezuinigt, als zulks volgens bevoegde en onpartijdige beoordeelaars mogelijk is.

Na het goed recht van de Regeering verdedigd te hebben om eene vacature onvervuld te laten, zegt het *Hbl.* dat het van zelf spreekt dat de promotiejagende gemeente zich steeds verzet tegen elke niet-aanvulling van eene

vacature, namelijk bij eigen corps. Chacun prêche pour sa paroisse. Maar dat doen ze dan ook, zou het blad haast zeggen, te pas en te onpas en het vraagt of het eigenlijk wel gepast was dat de advocaat-generaal over de vermindering van zijne promotiekansen kwam klagen bij gelegenheid der installatie van den president. Men heeft een dergelijke uiting een daad van moed genoemd, doch geen regeering zal 's mans vooruitzichten op hooger ambt vernietigen om eene minder gelukkige redevoering. Eerder zou het blad zeggen dat de hooggeplaatste rechterlijke ambtenaar zich *te* hoog geplaatst had moeten achten om aldus de belangen van het Openbaar Ministerie, de belangen eener goede rechtsbedeeling en de persoonlijke belangen der leden van de rechterlijke macht samen te verdedigen.

* * *

Eene onjuiste legende in wording. In het geïllustreerde weekblad *De Prins* van 4 Nov. jl. komt een welgelijkend portret voor van Prof. J. Kraus, den Minister van Waterstaat. In het bijgevoegde levensbericht leest men o. a. het volgende: „In 1898 werd hij benoemd tot hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft en een jaar *daarna* ontving hij van den Minister van Koloniën de vereerende opdracht, naar Java te vertrekken als lid van de Commissie, benoemd in zake de bevloeiïng van de Solo-vallei, eene onderneming, die reeds veel geld had gekost en nog ontzettende offers scheen te zullen vergen. De bedoeling van de zending was om alleszins betrouwbare voorlichting en adviezen te ontvangen, omtrent de wenschelijkheid van staking of voortzetting der werken. Het verslag, dat hij met betrekking tot het gehouden onderzoek en de resultaten samenstelde, draagt den stempel van grondige studie, van volkomen op de hoogte zijn van ingenieurswerkzaamheden, van buitengewone zaakkennis en scherp doorzicht. — Daardoor zijn schatten gespaard gebleven".

Als men nu weet dat het verslag door de vier leden der Commissie te zamen is samengesteld, waarvan er drie, waaronder de heer Kraus, *voor* de voortzetting waren, terwijl alleen het vierde lid die schatten heeft wenschen te besparen, dan schijnt deze lof niet geheel billijk.

* * *

Loon en ijver is het opschrift van een in het *Kol. Weekblad* van 26 Oct. jl. opgenomen ingezonden artikel van B......, waarin deze het heeft over de inkomsten der Indische ambtenaren en alles wat tegen het besnoeien daarvan werd ingebracht, als onwaardige oppositie brandmerkt. De schrijver is geen tegenstander van redelijk loon en zegt dat de arbeidende mensch ook aanspraak heeft op een menschwaardig bestaan. Juist krachtens dezen stelregel, zal volgens hem in onze Oost het loon moeten worden verhoogd van wie te schriel betaald mochten worden, maar ook moeten worden teruggenomen, van wie te zeer bevoorrecht werden. Hij vraagt naar aanleiding van eenige citaten uit artikelen van tegenstanders hoe te denken is over de plichtsopvatting, de ijver, de energie, de eer van den Indischen landsdienaar. Zijn die ambtenaren en officieren dan maar menschen, die slechts werken voor hun salaris, en hun plichtbesef daarnaar afmeten? Is de ambtelijke werkking in Indië, niets dan een loterij, waarin men zich alleen waagt, uit hoop op een hoog lot?... enz.

Het artikel van dezen Aristides, dat onder het mom van onpartijdigheid wel eenige afgunst schijnt te verbergen, doet bij de lezing onaangenaam aan. O, zeker! het plichtbesef van de ambtenaren wordt niet juist naar het salaris afgemeten, maar wanneer men als ambtenaar tegenover particulieren van gelijken stand en ontwikkeling, die een onbezorgd bestaan verkregen, steeds met geldzorgen te kampen heeft gehad, dan kan dit aan de opgewekte plichtsvervulling schade doen. Menschen van talent en gepasten zucht om zich in de maatschappij te verheffen, hebben wel degelijk oog op de vooruitzichten.

Die vooruitzichten zijn geen loterij en geen cocagne-mast, want menig bediller, die er over schrijft, krijgt vermoedelijk nooit een lot en niet ieders capaciteiten zijn voldoende om den top te bereiken. De Staat heeft behoefte aan uitnemende hoofdambtenaren en hoofdofficieren en die zijn met de benijde tractementen niet buitengewoon betaald. Het afschrikken van de eerste soort menschen van den staatsdienst, door ze steeds aan de kaak te stellen als te genieten van een onrechtmatige weelde, zal de kolonie meer kwaad doen, dan er nut met het aldus van de bezoldigingen afgeknibbelde geld kan worden gesticht.

B. wil de bezoldigingen in democratisch-redelijken zin reorganiseeren, doch verliest uit het oog, dat niet elk van de demos den gewenschten arbeid in die hoogere rangen kan leveren, en ook hier alle waar naar zijn geld is.

* *
*

Heerendiensten. Hoewel geen voorstander van heerendienst, bespreekt het *Algemeen Handelsblad* in zijn nummer van 27 Oct. jl. het geval van vele buitenbezittingen, waar in de meeste de vervanging door eene geldelijke belasting nog wel niet mogelijk is. Men zal er daar natuurlijk tegen moeten waken dat geen *onnoodige* heerendiensten gevorderd worden, doch noodig werk *in 't geheel niet* doen, is evenmin in het belang der bevolking. Het blad vindt het letterknechterij als art. 57 R. R. aldus wordt opgevat. Volgens een artikel van den heer Craandijk in het *Tijdschrift voor het Binn. B.* van Aug. 1905, wil de Indische regeering nergens uitbreiding van het aantal categorieën van diensten en nu wordt aangetoond hoe verkeerd dit beginsel werkt met betrekking tot Celebes, waar men geen diensten aan dammen en waterleidingen mag laten verrichten.

* *
*

De Deli-tabak en de dollar. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Courant* van 2 Nov. jl. vestigt een Oud-Deliaan de aandacht op de wenschelijkheid om den dollar uit onze Indische bezittingen te weren. Door toevallige omstandigheden werd den schrijver bekend dat de dollarkoers in Deli (Sumatra's Oostkust) op 31 October reeds 140 beliep. Toen deze nog slechts 124 à 125 was, stelden practische mannen reeds pogingen in het werk den zoo onbestemden dollar te ecarteeren of althans te „boycotten". Thans spreekt men er van dat de koers in de Straits wel tot 3 shillings of *f* 1.80 zou kunnen oploopen en de schrijver hoopt dat de oogen der regeering eindelijk open zullen gaan om aan dezen ridiculen toestand een einde te maken. Ook verwondert het velen met hem dat de directies van en de geinteresseerden bij tabaksmaatschappijen in Nederland daarover nog geen vaste opinie schijnen te hebben. Een zoo

belangrijk vraagstuk zou hier wellicht spoediger tot oplossing komen dan in Indië, waar buitendien finantieele specialiteiten vrij dun gezaaid zijn. De *Nieuwe Courant* stelt voor een bespreking dezer belangrijke zaak gaarne eenige ruimte beschikbaar.

Het wil ons voorkomen dat de hoofdzaak wel zal zijn dat de vreemde koelies gaarne in dollars betaald worden, die in hun land bekend zijn. Is de koers laag, dan kan daaraan gereedelijk worden voldaan, rijst deze, dan moeten de te betalen dollars duurder worden aangeschaft en zou men liever Nederlandsche munt geven. Wanneer bij een hoogeren dollarkoers het loon voor goed in Nederlandsche munt kon worden vastgesteld en vastgesteld blijven, dan ware zulks waarschijnlijk in het wezenlijk belang van beide partijen.

* * *

Het Chineezen-vraagstuk. In de *Locomotief* van 11 Sept. jl. is een Soerabaja'sche causerie overgenomen, geschreven door Mr. Van Andel, een der medewerkers van de *Java Bode*, waarin gesproken wordt over het opstel in eerstgenoemd blad van 12 Aug. betreffende het gevaar dat gelegen is in de vrijgevigheid van de bepalingen omtrent toelating van Chineezen in Ned. Indië, in verband met den vooruitstrevenden geest van het genoemde volk (zie onze revue Nov.-afl. bl. 1726). Al wordt niet ontkend dat er iets broeit onder de vreemde Oosterlingen, dat duidt op een driester optreden, deze schrijver gelooft niet dat daar al duidelijk gevaar uit moet worden afgeleid. Hij karakteriseert den Chinees liefst als volgt: „zijn heil zoekend in den handel, is hij van een kruiperige beleefdheid, welke, waar het te pas komt, geleidelijk overslaat tot brutaal, opdringerig vriendschapsbetoon; hij leeft in allerlei kleine en groote intriges, houdt er zijn handlangers en spionnen op na, weet met het meest ernstige gezicht de personen, met wie hij zaken doet, zoo noodig te bedriegen, bedient zich graag van allerlei lievege hulpmiddeltjes om bij dengeen, die hij exploiteeren wil in de gunst te komen; tracht met lachjes en geschenken de autoriteiten, die hem kwaad kunnen doen, tot vriend te maken, en ziet er weinig of niets in om op slinksche wijze van den dommen Javaan te halen, wat er van te halen valt".

Erg vleient is deze karakteristiek niet, doch al die karaktereigenschappen vormen bij de regelingen omtrent toelating en verblijf nog geen politiek gevaar.

Wel is het een bezwaar dat zooveel singkehs Ned.-Indië binnen stroomen, die daar niet voldoende aan de kost kunnen komen. De schrijver is er daarom ook voor de toelating van nieuwelingen te beperken door bijv. een soort waarborgsom van *ƒ* 200 à *ƒ* 250 te eischen, die alleen na een paar jaar terugbetaald wordt, als de man een voldoend middel van bestaan heeft.

Daarentegen blijft hij het een goeden maatregel noemen de tochten naar het binnenland van Chineezen, die ter beoordeeling van het gewestelijk bestuurshoofd een jaarpas inderdaad noodig hebben, niet meer door een verouderd passenstelsel te beperken. Waar de Javanen op de hoofdplaatsen al geleerd hebben zich niet meer door de Chineezen te laten bedotten, zal het ingaan van de dessa van gegoede handelaren den Javaan leeren uit zijn eigen oogen te kijken en is er meteen een motief voor den politieambtenaar om op zijn qui vive te zijn. Dat geeft een frissche emotie, die volgens Mr. v. Andel lang niet kwaad zal wezen.

De regeering is door tusschenkomst van haar ambtenaren met de bestaande bepalingen nog altijd in staat Chineezen, die voor de goede orde ook maar eenigszins gevaarlijk zijn, het mes zoo op de keel te zetten, dat de Oosterling in Indië nog altijd doodsbenauwd is voor ieder, die met autoritair gezag bekleed is. Het hangt dus geheel van de ambtenaren af, die hun zelfstandigheid moeten bewaren, zich niet door praatjes van bevriende Chineezen moeten laten influenceeren en geen excepties moeten maken. Dat de Chineezen zich gaandeweg op den voorgrond stellen, moet voornamelijk geweten worden aan het Europeesche publiek uit de handelswereld, dat dikwijls op misselijke joviale wijze omgaat met den singkeh-klant en zich beangst toont voor de hoofden van boycot-kongsies. Inderdaad zijn zulke bewegingen bewonderenswaard om de driestheid en brutaliteit, waarmede zij op touw worden gezet, doch dat beteekent op een chineesche bevolking van eenige honderdduizenden nog weinig of niets.

De heer Vierhout teekent hierbij aan, dat hij het „gevaar" niet zoozeer zag in de ontwikkeling der Chineesche maatschappij en hare aspiratiën, als wel in de omstandigheid dat dit alles zoo buiten onze regeering omgaat. Hij betwijfelt of deze wel genoeg aandacht schenkt aan wat er in het Oosten gebeurt en heeft getracht aan te toonen dat er onzekerheid heerscht en deze is het ergste.

* * *

De visscherij in Nederlandsch-Indië. Door de vereenigingen *Het Nederlandsch Zeewezen* en *Moederland en Koloniën* is een uitvoerig adres aan den Minister van Koloniën aangeboden omtrent de bevordering van de zee- en zoetwatervisscherij. Daarin wordt gewezen op den achteruitgang van de visscherij sedert de opheffing van de vischpacht, de artikelen van den heer Verloop in het *Ind. Tijdschr. voor Nijv. en Landb.* (zie *Ind. Gids* 1904 II bl. 1567) en op de artikelen van den heer Eekhout in het Tijdschr. van het *Ned. Zeewezen* van Jan. en Febr. 1905. Breedvoerig wordt de wenschelijkheid gemotiveerd van de oprichting van een college voor dit bedrijf, dat de zaak in studie kan nemen en als tusschenpersoon en adviseerend lichaam dienen. Tevens worden de volgende maatregelen aanbevolen:

1°. het geldelijk steunen van Europeesche industrieelen die de Europeesche hoogzeevisscherij in Indië willen trachten in te voeren.

2°. Het keuren van de Siameesche visch bij den invoer en het vernietigen van dat gedeelte er van 't welk voor de gezondheid schadelijk wordt geacht.

3°. Het goedkooper verkrijgbaar stellen van het zout voor de vischzouters en drogers, als dit mogelijk is zonder te dure of omslachtige maatregelen.

4°. Het goedkooper maken van de inlandsche visschersvaartuigen, c. q. het verstrekken daarvan aan vertrouwbare inlanders op afbetaling.

Met opzet wordt niet gewaagd van de oprichting van een zeevisscherijbank, tot het verleenen van krediet aan inlandsche visschers, wijl blijkens de Memorie van Toelichting op de Indische begrooting over 1905, bij het Indisch Bestuur te dezen opzichte een voorstel reeds in beraad is.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 11 Nov. jl. wordt de zeevisscherij op Java naar aanleiding van dit adres besproken. Terwijl de panacee van

den heer Homan van der Heide is: irrigeeren, zou deze nu vervangen moeten worden door: visschen. Het blad kan in wondermiddelen nog altijd niet onbepaald vertrouwen stellen, maar het vestigt er de aandacht op, dat in de aanhangige begrooting de visscherij slechts éénmaal wordt genoemd, in de 76ste onderafd. „semipermanent station van waarnemingen over de zee-fauna, in verband met visscherijaangelegenheden". Die waarnemingen hebben, naar uit het Kol. Verslag van 1904 blijkt, aan het licht gebracht, dat het tripangvisschen voor het bestaan der tripangsoorten niet nadeelig is. Ziedaar alles.

Intusschen wordt er in Indië wel het een en ander voorbereid, maar wat het blad, in den toestand waarin Java verkeert, onbegrijpelijk voorkomt, is de hardnekkige, om niet te zeggen stelselmatige, onverschilligheid, waarmede particulieren bejegend worden, die op eigen risico iets beginnen willen, waarmede, naast hun eigen belang, dat van land en volk gebaat kan worden. Zoo was de heer Verloop er in geslaagd het voor conserveeren van visch bestemde zout onbruikbaar te maken als voedingsmiddel, door eenzelfde mengsel als waarmede, naar hij verzekert, reeds gouvernements-zout op voordeelige conditiën in Demak verstrekt wordt. Een verzoek in dien zin om zout-verstrekking bleef onbeantwoord, omdat zijn mengsel eerst nog eens een „deskundig" onderzoek moet ondergaan. Het geheim van deze exceptie ligt, volgens den heer Verloop, hierin, dat de directeur van Landbouw een ambtenaar met verlof heeft opgedragen, in Nederland het vangen en bereiden van zeevisch te bestudeeren, daarna een paar ervaren visscherlieden te werven en met hen naar Indië terug te keeren teneinde te Batavia eene „regeeringsvisscherij en inzouterij" op te zetten. Daarom mogen particulieren de rijksonderneming niet voor zijn. Deze voorstelling kan eenzijdig zijn. Het blad kan zich moeilijk voorstellen dat de heer V. juist is ingelicht, doch in elk geval: wil de visscherij voor Java worden wat zij, naar wij thans op deugdelijke gegevens mogen aannemen, worden kan, dan zullen de gevoelens, waarmede het initiatief van den heer Verloop bejegend is, moeten plaats maken voor erkentelijkheid en voor den ernstigen wil om mede te werken tot het bereiken van een door hem het eerst aangewezen doel, dat meer en meer blijkt voor Java's toekomst van het hoogste belang te zijn.

* * *

Op wiens rekening? Het *Alg. Handelsblad* van 4 Nov. jl. bespreekt de vraag die bij de regeering in overweging is: of het niet billijk is de uitgaven, die wegens den Russisch-Japanschen oorlog ter handhaving onzer neutraliteit in Indië gedaan moesten worden, gedeeltelijk ten laste van het moederland te brengen. De meeningen waren hierover verdeeld; enkelen wilden alle kosten ten laste van het moederland brengen, anderen wilden ze gelijkelijk deelen en een derde partij wilde ze ten laste van Indië brengen omdat dit in 1870 toen Nederland belangrijke uitgaven voor de handhaving zijner neutraliteit moest doen, niets daaraan heeft bijgedragen. Deze laatste groep verliest met dit argument haar pleit, omdat Nederland in 1870 een som van meer dan 13 millioen uit Indië trok, zeker meer dan de bedoelde maatregel dat jaar kostten. Om niet bij dat eene jaar te blijven, herinnert het *Hbl.* aan de berekening van den heer De Waal in zijn werk over de Indische financiën (II bl. 69) betreffende de millioenen door Indië geleverd. Voorts

is in 1875—77 uitdrukkelijk voor den bouw van vestingwerken in Nederland over acht Indische millioenen beschikt. Het blad is voorts van oordeel dat, zoolang de rentepost van 38$^1/_2$ ton nog jaarlijks op de begrooting voorkomt, het moederland gelden aan zich trekt die Indië toekomen. De afrekening met Indië blijft volgens het *Hbl.* noodig, doch wil men die niet, laat men zich dan althans steeds herinneren wat Nederland uit financieel oogpunt aan Indie dankt, en op dien grond buitengewone uitgaven als de bovenbedoelde brengen ten laste van het moederland.

* * *

Suriname. In het *Vaderland* van 6 Nov. wordt een uitvoerig artikel aan deze kolonie gewijd. Zij gaat diep gebukt onder de cacao-crisis en de inkomsten slinken aanmerkelijk. In verband daarmede wordt eensdeels op bezuiniging aangedrongen, anderdeels op uitgaven ter bevordering der productiviteit. Volgens het Koloniaal Verslag over 1904 bestond de bevolking uit 79.186 zielen, waaronder slechts 904 Europeanen, buiten het garnizoen en de koopvaardijvloot. De administratie van dit handjevol kost meer dan 4 millioen, terwijl het moederland per Surinamer nog een tientje bijpast. Een goed voorbereide en radicale herziening van het administratief bestuur moet tot groote en duurzame bezuiniging leiden. Bij het bouwdepartement en dat der koloniale vaartuigen moeten de hooge uitgaven behoorlijk worden gecontroleerd. Het belasten van de begrooting met pensioenen voor ambtenaren, die een groot deel van hun dienst in Nederland verrichtten, geeft geen zuivere rekening. Met het aanstellen van nieuwe ambtenaren behoort men meer rekening te houden met de behoefte dan met de zucht van Surinaamsche jongelui om aan de staatsruif een bestaan te zoeken. Ook de buitenlandsche verloven eischen herziening. Bij de rechterlijke macht moet het personeel worden gezuiverd. Eindelijk wordt aangedrongen op de gewenschte afschaffing van de vrijwel waardelooze schutterij te Paramaribo.

Naast alles wat aldus te bezuinigen valt, zie men niet op tegen het geven van geld ter bevordering van de productiviteit der kolonie. Gouverneur Lely heeft dit, volgens het blad, zeer juist ingezien, al maakt bijwijlen zijn ijver in de goede richting een eer onstuimigen, dan beraden indruk. Wat bijv. de bevordering der bacoven-cultuur betreft, zal men zich voor alles te verzekeren hebben van een behoorlijk débouché. Zoo verdient ook de vraag overweging of het bouwen van eene centrale gouvernements suikerfabriek bij het groote gebrek aan goedkoope werkkrachten niet behoort achter te staan bij het concentreeren van alle krachten op den kleinen landbouw. Zoo mag ook ernstig worden overwogen of de voorgestelde rijks-modelhoeve niet overbodig is naast de modelhoeve der Hernhutters op Beekhuizen. Het plan tot kolonisatie van Nederlandsche boeren in Suriname, waartegen Mr. A. C. Wesenhagen nog in het jongste no. van de *Vragen des Tijds* argumenten verzamelde, laat het blad thans rusten en het hoopt ten slotte dat de Kamer geen bezwaren zal maken tegen het onderzoek van het Lawagebied en het doortrekken van den spoorweg wat verder dan Kadjoe.

Die modelhoeve wordt ook ontraden in een ingezonden stuk van *B.* in het *Alg. Handelsblad* van 9 Nov. jl. Het voorstel tot oprichting van die hoeve

is een uitvloeisel van het rapport der commissie, door Gouverneur Lely benoemd (16 Dec. 1903) om te adviseeren omtrent de verbetering van den veestapel en een daaraan toegevoegd verslag van den inspecteur van landbouw omtrent een bezoek aan een modelhoeve op Trinidad. Als grondslag is genomen dat de „government farm" aldaar in 1879 op bescheiden schaal begonnen, sedert 1881 met winst werkte, al is die ook in de laatste jaren onbeduidend geweest. Terwijl men echter in 1879 begon met te Trinidad voor *f* 4345 vee te koopen, wil men hier dadelijk *f* 9400 daarvoor besteden. Dan heeft Trinidad met 253000 inwoners en prachtige verkeerswegen allicht meer kans op afzet. Voorts wordt er ook in dit artikel op gewezen dat van particuliere zijde reeds in deze richting gewerkt wordt en er geen behoefte bestaat aan twee met elkaar concurreerende inrichtingen tot verbetering van den veestapel.

* * *

Het Regentschap Japara. In verband met hetgeen voeger geschreven is (zie Sept.-afl. bl. 1403) over het plan om het regentschap Japara onvervuld te laten, verneemt de *Nieuwe Courant* van 9 Nov. jl. met genoegen dat Raden Mas Pandji Sosro Boesono, wedono van Bandjaran en tweede zoon van wijlen den verdienstelijken Regent van Japara, benoemd is tot Regent van Ngawi, terwijl de Regent van Ngawi, Raden Mas Oetoyo te Japara komt. De aanspraken der met eere bekende familie van wijlen den Regent van Japara op opvolging in een regentschap zijn nu door eerstgenoemde benoeming erkend.

* * *

Een middeleeuwsch heksenproces noemt een verslaggever van de *Locomotief* van 18 en 19 Sept. het geding betreffende een moord gepleegd in de dessa Tjiroekem bij Koeningan. Het bleek dat de verslagene Wiralaksana, op grond van eene gevestigde overtuiging, dat hij op allerlei wijzen langs bovennatuurlijken weg aan zijn mede-dessagenooten onheil berokkende, door den inlander Rakiin om het leven was gebracht, door hem met het hoofd onder den modder in een sawah te houden tot hij stikte. Deze Rakiin was tot dien moord aangezocht door de belofte van een stuk sawah en een nieuw huis van de dessa te zullen krijgen, als hij de opdracht uitvoerde, waartoe het dessabestuur besloten had. Daar het dessahoofd ziek was, had de ngabehi Djajawinata de leiding en deze was in volle confessie. Hij vertelde hoe er in zijn dessa groote onrust was door de handelingen van Wiralaksana en dat hem van verschillende zijden verteld werd dat W. toovermiddelen bezat (pakeh sarat), waarmede hij ieder, die hem onaangenaam was, het grootste onheil kon toebrengen. Er waren reeds 35 personen door hem gedood en bovendien verscheidene blind gemaakt. Zelfs de broeder van W. was van oordeel dat deze van de aarde moest verdwijnen. Op een avond kwamen meer dan honderd dessalieden in de baleh-dessa bijeen en deden aan het dessa-bestuur het verzoek om W. uit den weg te ruimen. Dientengevolge werd aan Rakiin, die als sterk bekend stond, de opdracht gedaan. Merkwaardig is dat zelfs de koewoe, die ziek was, toen hem de zaak bericht werd, toegaf dat als de geheele dessa het wilde er niets tegen te zeggen was.

De uitslag van het geding dat zulk een eigenaardig licht werpt op dessatoestanden, was dat Rakiin en de gewezen ngabehi tot 12 jaar dwangarbeid in de ketting werden veroordeeld.

* *

Bestuur en opium. Het *Algemeen Handelsblad* van 9 Nov. jl. bespreekt een opstel van den heer Meerwaldt in het tijdschrift *De Rijnsche Zending* over een tocht langs den oostelijken oever van het Tobameer, waarin men op blz. 105 leest: „Het volk, dat tot de Westkust behoort is flinker en krachtiger dan dat hetwelk onder het bestuur der Oostkust staat. De oorzaak daarvan is het opium. *Men heeft mij verteld*, dat de regeering zelve het opiumrooken in de hand werkt, daar de van harentwege aangestelde hoofden hun traktement in opium ontvangen, en dit gedeeltelijk zelf gebruiken en gedeeltelijk met ± 100 pCt. winst aan hunne onderdanen verkoopen."

Uit de gecursiveerde woorden leidt het blad af, dat de schrijver het bericht vernomen heeft en gelooft dat het waar is. Ook het *Alg. Hbl.* meent iets dergelijks ergens te hebben gelezen en acht toelichting wenschelijk. Wanneer dergelijke regeling mocht bestaan, zal iedereen het er wel over eens zijn, dat daaraan onverwijld een eind moet worden gemaakt.

* * *

Kolenlevering door neutralen. In de *Tijdspiegel* van November komt een hoogst belangrijk artikel voor van Generaal Den Beer Poortugaal, over de kolenlevering door neutralen, waarvan de conclusies geheel in strijd zijn met die van Jhr. van Karnebeek in de Sept.-afl. van *Onze Eeuw*. (Zie de revue in onze Oct.-afl. blz. 1554). Daarin wordt uiteengezet hoe steenkolen tegenwoordig niet alleen dienen voor de voortbeweging, doch thans ook wel degelijk voor de behandeling der oorlogstuigen. De verstrekking is dus van karakter veranderd en de neutraliteitsregeling door de Engelschen afgekondigd, wordt in overeenstemming geacht met de nieuwere opvatting van het volkenrecht. Toen de oorlog was uitgebroken, werden in de *Javasche Courant* de voorschriften bekend gemaakt, welke voor de handhaving onzer neutraliteit in Oost-Indië zouden worden gevolgd. Daar de bepaling, welke daarin voorkwam omtrent de verstrekking van steenkolen, naar de meening van den Generaal, niet overeenkwam met de plichten, welke aan Nederland naar de algemeene rechtsbegrippen als onzijdigen staat door den aard van die positie waren opgelegd en ons aan ernstige gevaren kon blootstellen, rekende hij het zich tot plicht dat uiteen te zetten in een memorie, welke door hem op 11 Maart 1904 aan den Minister van Buitenlandsche Zaken werd ingezonden. Het lot van die memorie is den schrijver niet bekend, doch het feit dat de schrijver van het artikel in *Onze Eeuw* Commies is bij het Departement van Koloniën, geeft hem aanleiding diens meening te bestrijden. Hij geeft toe dat de staten, die zich niet tijdig van kolenstations hebben voorzien, in oorlogstijd hun schepen bezwaarlijk op grooten afstand kunnen zenden, doch al was dit het geval, in die omstandigheden zou toch geen oorlogsschip uit Nederland Indië kunnen bereiken, en onderweg reeds dadelijk zijn opgevangen. Als men de kracht van onze vloot in Indië vergelijkt met die der groote mogendheden, dan zoude zij deze zelfs niet bij tienvoudige vergrooting kunnen evenaren. Wij moeten onze kracht in oorlogstijd zoeken in onze stipte neutraliteit.

„Hoe meer", zegt de schrijver, „wij echter blijven in de lijn van het recht, hoe meer wij blijven vasthouden aan de groote en constante beginselen, welke voor het onderling verkeer der volken zijn aangenomen, hoe minder vat wij op ons geven en hoe minder aanleiding tot conflicten. Alle gevaar wordt daardoor wel niet bezworen, maar het wordt tot kleinere afmetingen teruggebracht, want de publieke opinie is ook eene macht waarmede rekening dient gehouden".

* * *

Dessaloemboengs. Wij ontvingen het door den Assistent Resident Ch. E. Bodemeijer samengestelde tweede jaarverslag van de Batangsche Hulp-, Spaar- en Credietbank eene instelling die over het geheel aan de behoefte schijnt te voldoen. Op één punt is hier de ervaring in strijd met wat elders zoo goed schijnt gelukt te zijn. Het geldt namelijk een proef van het vullen van eenige „dessaloemboengs" met door de Bank verstrekte padi van uitmuntende qualiteit. Deze heeft ten duidelijkste aangetoond, dat zij, die beweerden dat in de afdeeling Batang geen behoefte aan padi-crediet bestaat — althans voor zoover de proefdessa's betreft — volkomen gelijk hadden en, daar die dessa's met de meeste zorg uitgezocht waren, is er alle aanleiding te vermoeden dat die conclusie voor alle andere dessa's dezer afdeeling geldt. Van de 4 dessaloemboengs, gevuld met de meest gewilde padisoorten, door afgevaardigden uit de betrokken dessa's zelf uitgezocht, werd uit 2 volstrekt niets geleend, uit 1 loemboeng ongeveer $^1/_2$ van den voorraad en uit de vierde alles, doch bij onderzoek is gebleken dat bij laatstgenoemde pressie van wege het dessabestuur was uitgeoefend, omdat dit in de meening verkeerde zich daardoor verdienstelijk te maken. Er is voorts onderzocht of het niet leenen der door de Batangsche Bank beschikbaar gestelde padi ook wellicht aan tegenwerking van padihandelaars, woekeraars e. d. moest worden geweten, doch niets van dat al is aan het licht gekomen, zoodat de schrijver van het verslag dus wel moet aannemen, dat er in die dessa's werkelijk geen behoefte aan padicrediet bestaat.

Waarom die dessaloemboengs hier geen levensvatbaarheid schijnen te bezitten, terwijl dit bijv. in Cheribon en Grobogan wel het geval is, en dat niettegenstaande de kleine man het doel zeer goed begrijpt, ligt hoogstwaarschijnlijk daaraan, dat de toestanden in Batang anders zijn. In de meeste onderdistricten kan men zonder rentebetaling aan zaadpadi komen, daar door de groote waterrijkdom schier onafgebroken nu hier, dan daar padi wordt geoogst en de prijzen daardoor tamelijk stationnair blijven. Bepaalde schaarschte aan voedingsmiddelen komt niet voor en als de een of andere Inlander aan crediet moet worden geholpen, dan schijnen die enkele pikols padi geheel ontoereikend en geeft hij klaarblijkelijk de voorkeur aan contanten. Het padicrediet, dat ongetwijfeld op een lageren trap van economische ontwikkeling wijst en feitelijk niet meer dan een overgangsvorm wezen kan, schijnt voor deze afdeeling te hebben afgedaan en niet meer in de toestanden te passen. De in de pers geuite onderstelling dat de afstand tusschen ambtenaren en bevolking hier grooter zou zijn dan elders, wordt gelogenstraft door het feit dat diezelfde bevolking, die van de padi uit de dessaloemboengs niets weten wil, zich bij honderdtallen en tot zelfs uit de afgelegenste streken tot diezelfde

ambtenaren wendt om voor geldleening bij de Batangsche Bank in aanmerking te worden gebracht.

* * *

Sabang en onze handelsbetrekking met Britsch-Indië worden zeer uitvoerig behandeld in een artikel opgenomen in de Aug.-Sept. afl. van het *Tijdschr. voor Nijv. en Landb. in N.-I.*, geschreven door den heer J. H. Cohen Stuart te Calcutta. Hij begint zijn artikel met op de beteekenis van Sabang te wijzen, tegenover Penang. Al is die plaats nog niet wat zij wezen moet, waar er o. a. door den heer Martijn ongunstig over geoordeeld wordt, vestigt deze schrijver de aandacht op ons gebrek aan (nationaal) zelfvertrouwen, en hij stelt er een aardig feit tegenover. Op eene op 20 Maart jl. gehouden vergadering van de Mining Association zeide o. a. de heer H. M. Macleod (Bengal Coal Co.) na gewezen te hebben op den onbevredigenden toestand van de Britsch-Indische havens en in het bijzonder van de heerschende methode van steenkool-voorziening, dat in tegenstelling daarvan de kleine haven Sabang zich snel meester maakte van den handel, tot dusver binnen het bereik van Colombo en Singapore, en hij was daarbij vol lof over de ligplaats en de los- en laadgelegenheid der stoomschepen.

De oorzaken, die thans nog Sabang de mindere doen zijn, namelijk het achterland, de faciliteiten, de handel en de stoomvaartverbindingen, worden achtereenvolgens door den heer Cohen Stuart beschouwd en hij toont aan dat Penang thans vooral de markt is voor het Maleische schiereiland. Het achterland van Sabang moet dus ontwikkeld worden, want die haven is geheel op Sumatra aangewezen. Een belangrijke zaak is daarbij dat het verkeer van Penang met de Golf van Bengalen er heen kan getrokken worden, daar Sabang hiervoor even gunstig gelegen is. Met zeer veel zorg wordt nagegaan welk deel van den distributiehandel mettertijd derwaarts verplaatst kan worden. Bij deze beschouwingen wordt er echter tegen gewaarschuwd om de krachten op Noord-Sumatra niet te versnipperen en naast Sabang niet nog een haven in de Langsar-baai te willen hebben. Dit schijnt een hinken op twee gedachten en waar van andere zijde nog Lho Seumaweh genoemd wordt en Noord-Sumatra eerst in een stadium van opkomst verkeert, moet een keus worden gedaan. Zoolang Penang de groote vijand blijft, is er voor meer dan één handelscentrum geen plaats. Om dit handelscentrum van beteekenis te doen zijn, moet het even als Penang en Singapore een groote vloot van kleine, vlugge stoomers bezitten; een z. g. muskietenvloot, die over den geheelen Archipel zwermt en de goederen door de groote lijnen aangebracht verdeelt, of de producten voor deze verzamelt.

In verband met de handelsbelangen, die wij in Britsch-Indië hebben, wordt nu nagegaan hoe eene directe stoomvaartlijn zou moeten ingericht zijn. Het zou ten sterkste aanbeveling verdienen zoowel op de uit- als op de thuisreis Antwerpen te laten aandoen; België's handel met Britsch-Indië is viermaal de onze. Wel zal men dan in concurrentie komen met drie bestaande lijnen, doch als een regeeringssubsidie verstrekt wordt zal zulks niet onmogelijk zijn. De lijn zal Colombo en dan direct Calcutta moeten aandoen, Madras is van te weinig handelsbeteekenis. Te Calcutta wordt een groot deel der Europeesche lading gelost en ingenomen: goenizakken voor Sumatra

(via Sabang), Java en andere deelen van den Archipel, verder theezaad (vooral in Nov. en Dec.), opium en eenige andere producten als dat (split peas, tarwemeel, ghi (geklaarde boter), castormeel en -olie, oliekoek (veevoer). corianderzaad, jutetwijn (dit gaat o. a. nogal naar Deli), katoenen garens, touw, bindgaren, enz.

In Rangoon wordt de rest der Europeesche lading (hoofdzakelijk manufacturen) gelost en in de allereerste plaats rijst ingenomen. Na in Sabang-baai „gekoold" en de lading voor Sumatra gelost te hebben, gaat het regelrecht door de Straat van Malakka naar Batavia, Semarang en Soerabaja, hetwelk het eindpunt behoort te zijn. Daarmede komt men tot de eigenlijke „backbone" van den Nederlandsch-Britsch-Indischen handel: de Javaansche suikerexport. Aangetoond wordt hoe de suiker daar vaster voet krijgt. Britsch-Indië raffineert zelf, doch ook de supérieure ongeraffineerde Java-suiker vindt hoe langer hoe meer aftrek en daarom gelooft de schrijver aan de levensvatbaarheid eener door den heer Kraay voorgestane raffinaderij op Java. Thans is het de firma Turner Morrison & Co. die, als agenten van de Asiatic Steam Nav. Cy. en eigenaren van de eenige raffinaderij in Bengalen, te Cossipore, in 1903 een 6-wekelijkschen, nu maandelijkschen, dienst organiseerden tusschen Calcutta, Rangoon en de suikerhavens van Java. Wordt de suiker tegen lage vracht door de Nederlandsche lijn overgebracht, dan gelooft de schrijver dat dit aan die maatschappij wel zoo lief zal zijn als de 4 of 5 schepen van de Asiatic zelf te charteren.

Voor het aandoen van Makasser is wel iets te zeggen, om zich van den Singapoorschen commissionnair vrij te maken, doch daar dit de reizen zoo veel verlengt, zou het beter wezen als de Kon. Paketv. Mij. een harer bestaande diensten van den Oostelijken Archipel op Singapore naar Sabang doortrok.

De schrijver stelt zich den beschreven dienst vierwekelijks voor met op den terugweg, als er suikerladingen zijn, het aandoen van Cocanada en/of Cuddalore, waar raffinaderijen zijn.

Voorts wil hij vierwekelijks een dienst van Java via Sabang naar Colombo, Bombay, Karachi en de Perzische Golf. De terugreis gaat van de Perzische Golf en Bombay via Sabang en verder in den vorm van een vierwekelijkschen dienst naar Singapore, Hongkong, Shanghai, Kobe en Jokohama en vandaar terug naar Java, te vereenigen met de vaarbeurten der Java-China-Japanlijn.

Te Sabang zou aansluiting moeten plaats vinden met een vierwekelijksche lijn op Bombay/Karachi en wel op de heenreis, met de boot komende van Bombay en op de thuisreis met de boot gaande daarheen. Verder te Sabang aansluiting met de mailbooten van de „Nederland" op de uitreis, met een dienst op Calcutta via Rangoon en op Madras via Negapatam. Het doel is een geregeld 14-daagsch verkeer tusschen Sabang en alle havens van Voor-Indië, want van Penang bestaat nog vaker scheepsgelegenheid.

Wij moeten ons rekenschap geven van de weergaloos centrale ligging van onzen Archipel en er voor zorgen, dat ten minste de scheepvaart-betrekkingen van ons Indië met de buitenwereld *Nederlandsch* blijven. Daarbij is het wenschelijk dat alle ontworpen Sabanglijnen in handen komen van één kapitaalkrachtige maatschappij

De doodstraf in Ned.-Indië. In een drietal artikelen in het *Vaderland* van 9—11 November wordt door Sl. de ongelijkheid behandeld, die in de toepassing der doodstraf in Indië en in Nederland heerscht. Waar zij in Indië sinds 1872 feitelijk niet meer op Europeanen is toegepast, militairen uitgezonderd, zijn in dien tijd inlanders bij honderden opgeknoopt en nu is het wel waar, dat er zooveel meer inlanders zijn, doch daar staat tegenover, dat aangetoond kan worden, dat de criminaliteit bij Europeanen zooveel grooter is, en juist ten opzichte van inlanders is het gevaar van dwaling veel grooter dan voor Nederlanders, omdat over eerstgenoemde slechts één Nederlander oordeelt, geflankeerd en gemakkelijk overstemd door bijzitters, die het jus talionis nog in eere houden.

Verder wordt aangetoond dat in Nederland in de militaire rechtspleging de doodstraf behouden is als een uiterste middel, een „noodrecht", terwijl die in het burgerlijke is afgeschaft. In Indië is in het Nieuwe Strafwetboek de doodstraf behouden, doch het wordt een groote leemte geacht dat daarbij niet duidelijk uitkomt, dat dit een noodrecht is. In het doodstrafdebat in ons Parlement is het Militair Strafwetboek in Nederland verrijkt met een art. 9, luidende: „Bij schuldigverklaring aan een misdrijf, waarop bij dit Wetboek de doodstraf is gesteld, wordt die straf niet uitgesproken dan in geval de rechter oordeelt, dat de veiligheid van den Staat haar toepassing eischt".

Zoo de nieuwe strafwetgeving voor Indië onder het huidig Kabinet wordt ingevoerd, zouden die woorden ook daar volkomen toepasselijk en doeltreffend zijn. De schrijver doet echter thans het voorstel ze zelfs dadelijk in de bestaande wetgeving in te voeren. Want hij heeft iets hooren verluiden van plannen, die in de Regeeringsbureaux zouden bestaan, om de reeds bestaande ontwerpen „apart te zetten" en een geheel nieuwe Code, nu voor alle klassen der bevolking geldend, samen te stellen; eene manipulatie, die al het gedane werk zou wegvagen, en op nieuw de lang gebeide wetgeving, welke nu klaar ligt om ingevoerd te worden, zou verschuiven ad calendas graecas. In dat droevig vooruitzicht zou schrijver met dit voorstel zoo gaarne willen voorkomen, dat nog lange rijen van inlanders noodeloos ter galg worden verwezen. Ten slotte wordt er op attent gemaakt dat een nieuwe strafwetgeving voor militairen in Indië, op het voetspoor der nieuwe Nederlandsche, niet kan uitblijven en dat men bij het Indische leger de doodstraf alsdan het karakter van een „noodrecht" zou zien dragen, terwijl in het gemeene recht de doodstraf zonder de bedoelde begrenzing zou worden toegepast, wat ongerijmd is

* * *

De pacht der dobbelspelen. In het *Alg. Handelsblad* van 11 Nov. jl wordt er op gewezen, hoe onlangs in den Chineeschen Raad te Batavia een vooruitstrevend Chineesch officier voorstelde om afschaffing van de bestaande speelpachten te vragen. De pacht op de dobbelspelen brengt jaarlijks een millioen op, waarvan $2^1/_2$ ton van Java en de rest van de Buitenbezittingen. Met het oog op de nadeelen en omdat verpachting aanmoediging in zich sluit, is het de vraag of, waar in Europa de meeste speelbanken onder den druk der openbare meening bezweken zijn, de Regeering haar in een Nederlandsche kolonie ten behoeve der schatkist in stand mag houden. Waar men zal zeggen dat de pacht een millioen opbrengt en als men haar afschaft de

Indische kas dit bedrag minder ontvangt, doch er daarom niet minder zal worden gedobbeld, gevoelt het *Hbl.* bij de gebrekkige politiemiddelen wel iets voor dit bezwaar, doch daarmede is het pachtstelsel nog niet verdedigd. Men kan in ieder geval sommige speelplaatsen opheffen, en waar mogelijk het pachtstelsel door een licentie-stelsel vervangen. Het blad vreest echter dat thans Regeering en ambtenaren dobbelen en pachtstelsel nog niet genoeg veroordeelen. Hoe is het anders te verklaren, dat ook in streken, waar de geldelijke opbrengst geen gewicht in de schaal legt, de dobbelpacht gehandhaafd blijft? Genoemd worden Benkoelen, Timor, Bali, West-Borneo, met opbrengsten van *f* 264 tot *f* 960. Dat onze ambtenaren de ellende, die van het dobbelen het gevolg is, niet genoeg beseffen en dat de Regeering zich in dit oozicht onvoldoende laat gelden, wordt aangetoond uit de laatste jaarverslagen van de Billiton-maatschappij, waarin geklaagd wordt over de dobbelaars en zwendelaars die bij honderden van Singapore te Tandjong Pandan aankomen om de mijnwerkers hunne penningen afhandig te maken. Van een toezicht daarop overeenkomstig St. 1872 No. 40 werd weinig bemerkt en er wordt gevraagd of de Regeering, die deze verslagen ook kent, iets heeft gedaan om den bestuursambtenaar te nopen tot het nakomen van zijn plicht. Al wil het *Hbl.* de booze gedachte afschudden, alsof men vreesde de dobbelpacht op Billiton te benadeelen, er blijkt toch uit dat de autoriteiten aldaar en vermoedelijk ook elders hun plicht niet doen.

* * *

Oorlog en menschelijkheid is de titel van een opstel in de *Nieuwe Courant* van 11 Nov. jl., waarin wordt aangedrongen op het nemen van maatregelen dat bij gevechten met inlanders door den geneeskundigen dienst niet alleen de eigen gewonden, maar ook die van den vijand verpleegd worden. Zooals bijv. blijkt uit het rapport van Dr. Neeb omtrent den tocht door de Gajoelanden, gepubliceerd in het *Indische Mil. Tijdschr.*, gaat dit veelal, zooals toen, de krachten te boven. Tot dusver werd aan de verzorging slechts iets gedaan, wanneer de zorg van eigen gewonden het toeliet. Van een dergelijke omstandigheid mag volgens de *N. Ct.* het betrachten van dezen plicht, die op ons als beschaafde natie rust, niet langer afhankelijk zijn en het hoopt dat de aandacht der Kamer bij de aanstaande begrootingsdebatten ernstig op deze zoo hoogst gewichtige aangelegenheid gevestigd zal worden. Dat de G. G., die reeds zooveel gedaan heeft om de beginselen der menschelijkheid in onze Indische oorlogen hoog te houden, zijn medewerking niet zal onthouden, mag niet worden betwijfeld.

J. E. de M

KOLONIALE LITERATUUR.

Eenige maanden onder de Papoea's, door Mr. H. A. Lorentz. Leiden. E. J. Brill. 1905.

Dit werk is het populaire reisverhaal van de Nieuw-Guinea Expeditie van 1903, waarvan in dit tijdschrift in 1902, II bl. 1778 en 1904 I bl. 98, terloops is melding gemaakt. De Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën had reeds door hare Bulletins No. 41—47 de aandacht op de expeditie gevestigd [1]) en een groot wetenschappelijk werk over de uitkomsten is te wachten, doch in afwachting verschijnt dit levendig en rijk geïllustreerd verhaal, dat velen met belangstelling zullen ter hand nemen.

De schrijver begint dadelijk met de vestiging te Metu Débi in de Jotëfa- of binnenbaai der Humboldtbaai aan de Noordkust van Nieuw-Guinea en bespaart ons de reeds zoo menigmaal beschreven mailreis uit Nederland. Op 13 Maart 1903 werd de expeditie per Zeemeeuw daar afgezet om in de buurt tochten te ondernemen en op allerlei wetenschappelijk gebied waarnemingen te doen.

De expeditie bestond uit Prof. Dr. C. E. A. Wichmann, die het geologisch gedeelte voor zijn rekening had genomen, G. A. J. van der Sande, Officier van Gezondheid 1e klasse bij de K. N. M., die, behalve dat hij op anthropologisch en ethnographisch gebied zoude werkzaam zijn, voor de gezondheid van de leden der expeditie zou zorgen en van allen, die hem kwamen consulteeren. Voorts L. F. de Beaufort, die op zoölogisch gebied zoude werken, terwijl Mr. Lorentz hem daarbij behulpzaam zoude zijn. De expeditie had zich mede de hulp verzekerd van den heer J. M. Dumas, die reeds vroeger op Nieuw-Guinea was geweest en onder anderen van grooten dienst was geweest bij de opname van het Sentani-meer door H. M. Ceram (besproken in een voordracht van den luitenant t/zee 2e klasse H. E. Baron van Asbeck op 22 Oct. 1902). Hij was bekend met het leven in het oerbosch en vond zijn weerga niet in het bouwen van hutten met materialen onmiddellijk uit het bosch gehaald. Voor de botanie waren een mantri van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg, met name Mas Djipja, en een helper Atjip medegegaan. Verder waren vier bedienden voor de leden der expeditie en een Ternataan voor Dumas medegebracht, terwijl als jagers uit Ternate waren medegenomen Rassip en Maringi, die vroeger reeds op Nieuw-Guinea geweest waren om paradijsvogels te jagen. Ten slotte had men een 30-tal roeiers, die als Dajakkers uit Bandjermasin verzonden, een samenraapsel van verschillenden landaard bleken te zijn, waaronder zelfs een Arabier.

Behalve dit gezelschap herbergde het eiland ook den Controleur P. E.

---

[1]) In het Tijdschr. v. h. Kon. Ned. Aardr. Genootschap 1904 deel I, bl. 355 heeft de heer J. F. Niermeyer een kort overzicht der verkregen resultaten gegeven.

Moolenburgh met bediende en eenige oppassers en maakte de gezaghebber van de Zeemeeuw de meeste tochten mede. Op het eiland waren ook een tweetal toko's, waar men de door de Papoea's meest gewilde ruilmiddelen krijgen kon en een groote keus van eetwaren. Papoea's woonden er niet, doch wel op het vasteland rondom de baai, waarvan verschillende kampongs met name genoemd worden en inzonderheid Tobadi de aandacht verdient, omdat vooral met de bewoners daarvan de kennismaking meer intiem was en eenige Tobadiërs den tocht met de Zeemeeuw tot Ternate mede maakten. Omtrent hun karakter is schrijvers bevinding dat zij in menig opzicht met kinderen zijn te vergelijken. Zij zijn vroolijk van aard, bevattelijk voor een aardigheid en er is bij eene vriendelijke behandeling veel van hen gedaan te krijgen. Hoewel hun hebzucht zeer groot is, meent hij toch opgemerkt te hebben dat zij een soort van genegenheid voor de leden der expeditie hadden opgevat. Vooral Unai, wiens portret bl. 33 versiert, legde kinderlijke vreugde aan den dag bij het wederzien. Men heeft de expeditie-leden wel eens verweten, dat zij veel te familiaar met hen omgingen en hen vrijheden toelieten, die feitelijk niet te pas kwamen. Mr. Lorentz gelooft dat deze personen zich zeer vergissen en meer het oog hebben op den omgang tusschen Europeanen en Maleiers of Javanen. Men moet niet vergeten, dat de Papoea's zich geheel vrij en onafhankelijk gevoelen en zeer goed kunnen leven zonder ons. In hun hart erkennen zij dan ook onze heerschappij over hen niet.

In het tweede hoofdstuk wordt het Sentani-meer beschreven, dat ongeveer 16 K.M. lang zich van het Oosten naar het Westen uitstrekt en na circa één uur loopens van de Humboldt-baai bereikbaar is. Afbeeldingen en tekst geven ook hier veel merkwaardigs. De bewoners zijn schuchter en minder gesoigneerd, waardoor zij den lachlust der Tobadiërs opwekten. Bootjes van 5.50 M. lang, 18 cM. breed en 25 cM. diep zijn uit een boomstam vervaardigd, en de Sentaniers weten deze met behulp van één roeispaan op de handigste wijze voort te bewegen. Pagaai en voorsteven zijn sierlijk besneden en toch is dit kunstgewrocht uit één boomstam gemaakt met behulp van een steenen bijl en een keukenmes. Door deze en andere uitspraken voelt men de onbevooroordeelde waardeering van de inboorlingen, die het geheele boek tot zulk een frissche, boeiende lectuur maakt.

Het derde hoofdstuk beschrijft den mislukten tocht op de Tami-rivier, een stroom dicht bij de oostelijke grens, welke men nog verder wilde oproeien, dan Dumas reeds te voren was geweest. Door den sterken stroom en de ongeschiktheid van de medegebrachte koelies is dit evenwel mislukt. Over zee bracht men een bezoek aan de op Duitsch grondgebied gelegen kampong Oinăke. Toen de stroom wat minder was, werd de rivier nog een dagreis opgevaren, doch toen moest men terug.

Het materiaal, waaruit de steenen bijlen der Papoea's vervaardigd zijn, wordt Chloromelaniet genaamd en het geologisch belang aan de vindplaats daarvan verbonden, gaf aanleiding tot den in het vierde hoofdstuk beschreven tocht derwaarts, zijnde de landstreek Orúm ten westen van de Humboldt-baai. De reis over zee daar heen, de moeilijkheid om het gesteente te vinden, daar de Papoea's uit die buurt het geheim, als leveranciers der bijlen, ongaarne afstonden en de bezwaarlijke terugtocht zijn interessant om te vernemen. Tevens wordt een staaltje vermeld van het goede geheugen der

Papoea's, die zich bij het schijfschieten volstrekt niet over de geweren verwonderden, daar zij vroeger er mede kennis gemaakt hadden, toen er een groot zwart schip was geweest met drie masten en een stoompijp, hetwelk zij hadden willen plunderen en waarbij zij door eenige welgerichte salvo's gedwongen waren af te deinzen. Dit verhaal heeft mogelijk betrekking op het bezoek van de Challenger, het schip van de Engelsche diepzee-expeditie in 1874.

In het vijfde hoofdstuk wordt een tocht langs de kust beschreven met de Zeemeeuw naar de riviertjes Tawarin en Moaif, waar men steenkolenbeddingen meende te zullen aantreffen. Van dezen interessanten tocht zijn weder tal van illustraties gegeven. Men ontmoet lieden van den stam der Saweh's en begeeft zich stroomop van een zijrivier der Tawarin om ten slotte door het oerbosch een waterscheiding te bereiken en bij de bedding van een klein stroompje de Erisángra te komen, waardoor de kolenlaag voor een groot deel is blootgelegd. Na het kamp aan de Tawarin weder bereikt te hebben, werd voortdurend naar fossielen gezocht en men besloot de rivier op te roeien tot aan het vaste gesteente, waaruit deze door het water worden afgevoerd. Toen men met de schuitjes niet verder kon, besloten de heeren Van Nouhuys en Lorentz te voet vooruit te gaan. „Het was een hoogst interessante tocht", zoo schrijft (bl. 147) laatstgenoemde, „zoo met ons beiden in een geheel vreemd land, waar waarschijnlijk nog nooit te voren een Europeaan een voet had gezet. Het leek wel een verwezenlijking van een jongensdroom. De bekoring werd nog vergroot, toen wij af en toe sporen van bloote voeten in het zand zagen afgedrukt"... Intusschen slaagde men er niet in hier de Papoea's te ontmoeten.

Na den tocht naar de Tawarin werd met de Zeemeeuw Tarfia bezocht bij de Matterer baai, nadat men te voren van den korano van Kaptiau allerlei ethnographica gekocht had, vooral steenen bijlen en heilige fluiten, waarmede op het dek van de boot eene voorstelling werd gegeven, op bl. 152 en 153 afgebeeld. Een bewoner van Tarfia in feestdos versiert ook het titelblad en hier vindt men een van de roeiers getooid met een blauwe Duitsche cavaleriepet, die door de anderen „paai toea" genoemd werd en het gezelschap door zijn grappen dikwijls aan het lachen maakte. De rivier Moaif werd drie dagreizen opgevaren en, hoewel geen steenkolen werden aangetroffen, was de tocht in het land der Nimburans zeer interessant, terwijl dit zeer bevolkt bleek te zijn.

Het onontbeerlijke vaartuig, de Zeemeeuw, was wel waard om er het geheele zesde hoofdstuk aan te wijden en de afbeeldingen en beschrijving geven een getrouw beeld van het leven aan boord en van de bezoeken aan verschillende eilanden en kustplaatsen gebracht. De Kumamba-eilanden, het dorp Wari op het groote eiland Biak en Mios Kórwār werden aangedaan en eindelijk ook de Mapia-eilanden, waarvan de posthouder A. Laurensz aan boord kwam en waar zich twee zeevaarders hadden gevestigd, O'Keefe, een Amerikaan en P. Olsen, een Noor. Van deze interessante personen was alleen de laatste op het eiland. O'Keefe, die gehuwd was met een mestize van Jap, was op het eiland vertegenwoordigd door zijn vrouw en zijn zoon, Mr. Henry O'Keefe, die eenige beschaving had genoten op Ternate. O'Keefe Sr. was volgens hun verhaal met een schip vergaan, maar het werd waar-

schijnlijker geacht dat hij, naar zijn vaderland teruggekeerd, zich daar schuil hield, omdat hij door hardhandig optreden tegen eenige Duitsche politiedienaren op de Carolinen in conflict met de strafwet aldaar was gekomen. De beide zeevaarders hadden van Radja Marawidi den klapperoogst der eilanden voor de luttele som van vijftig dollars gepacht en om het contract nog hechter te maken had Olsen de dochter van den Radja getrouwd. Het bezoek in dezen kring is aardig beschreven.

Het zevende hoofdstuk handelt over de Geelvinkbaai, het bezoek bij den Assistent-resident te Manokwari en de kennismaking met de zendelingen Van Hasselt te Manaswari en van Balen te Wendèsi. Onder de vele afbeeldingen is zeker die van den „Adonis uit de Geelvinkbaai" tegenover bl. 210 het best geslaagd. Men vindt in dit hoofdstuk eensdeels tochten, gemaakt vòòr het vertrek naar de Humboldtbaai, zooals in Februari 1903 naar een kolenvindplaats bij het dorp Horna (in het land benoorden de Mac Cluergolf) en na terugkomst een tocht in het begin van Augustus van uit Kwatisoré om te trachten het Jamur-meer te bereiken. Een zestal matrozen van de Zeemeeuw hadden zich bereid verklaard het gebrek aan dragers te helpen vergoeden en ook de goede Tobadiërs waren van de partij. De beschrijving van het drassige terrein, dat men door moest, de vreeselijke muskietenplaag en andere ongemakken geven een duidelijk beeld van de bezwaren, waarmede zulke ontdekkingstochten gepaard gaan. In Herodotus (Muzen, uit het Grieksch door Ch. M. van Deventer. Boek II Euterpe 95) vond de schrijver een beschrijving van een muggenplaag die geheel op het tegenwoordige geval pastte. Hoewel hier de Uzamarivier volgende, de zuidkust niet meer op grooten afstand ligt, was men tot terugkeer genoodzaakt en op 15 Aug. weder aan boord. Men begaf zich vervolgens naar Ternate, waar de piek werd bestegen en een jachtpartij op Tidore werd gehouden.

Na Ternate te hebben verlaten, werd koers gezet naar de noord van Celebes. Een tocht over land van Likoepang naar Menado gaf gelegenheid kennis te maken met de Minahassa, het gedeelte van onzen archipel, waar het Christendom het meest ingang onder de bevolking heeft gevonden.

Op 16 September kwam men te Soerabaja voor anker en met het vertrek naar Nederland op 1 October 1903 eindigde deze reis.

Wat deze beschrijving ervan betreft, wordt gaarne ingestemd met den wensch van een beoordeelaar in het *Vaderland* van 1 November j.l., dat dit boek door ons volk nu eens veel gelezen en goed bekeken worde, om bij te dragen tot grootere belangstelling in den donkerkleurigen broeder daar ginds.

Verslag omtrent den staat van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg over het jaar 1904. Batavia, Landsdrukkerij. 1905.

Om de eigenaardigheid van dit verslag in het licht te stellen, beginnen wij met het slotwoord, waaruit blijkt dat het 't laatste als zoodanig zal wezen. De naam „'s Lands Plantentuin" is vervallen en de afdeelingen, die deze instelling te zamen vormden, zijn als zoodanig gaan ressorteeren onder het Departement van Landbouw. De publicaties tot dusver van den Plantentuin

uitgegaan waren zes in aantal. Drie er van richten zich in het bijzonder tot het publiek in de kolonie, te weten: de Jaarverslagen, de „Mededeelingen uit 's Lands Plantentuin," en de „Korte berichten uit 's Lands Plantentuin, uitgaande van den Directeur der Inrichting"; drie andere meer tot het algemeen wetenschappelijk publiek, namelijk: de „Annales du Jardin Botanique te Buitenzorg", de „Icones Bogorienses" en het „Bulletin de l'Institut Botanique de Buitenzorg". Van deze kunnen slechts twee, namelijk de „Annales" en de „Icones", als wetenschappelijke publicaties meer in het bijzonder uitgaande van de afdeelingen „Botanischen tuin en bergtuin" en „Herbarium en Museum voor systematische botanie", onder denzelfden titel het licht blijven zien. Voor de jaarverslagen is de nieuwe titel nog niet vastgesteld. De beide andere publicaties in het Nederlandsch zullen voortaan verschijnen als „Mededeelingen uit het Departement van Landbouw" en „Korte berichten uitgaande van het Departement van Landbouw", terwijl het „Bulletin" zal heeten: „Bulletin du Département de l'Agriculture aux Indes Néerlandaises".

Wanneer men den met een zestal afbeeldingen versierden tekst van het jaarverslag nagaat, dan blijkt dit over tal van verschillende onderwerpen mededeelingen te bevatten. Na het personeel, algemeene zaken en de publicaties behandeld te hebben, vindt men achtereenvolgens vermeld de 1e afdeeling der inrichting, Herbarium en Museum, de 2de, Botanische laboratoria, de 3de, Agricultuur-chemisch Laboratorium, Cultuurtuin en proeftuin, de 4de, Pharmacologisch Laboratorium, de 5de, Botanische tuin en bergtuin te Tjibodas, de 6de, Bureau, Bibliotheek en Photographisch Atelier, de 8ste, Laboratorium voor onderzoekingen over Deli-tabak, de 9de Proefstation voor koffie, de 10de, Landbouw Zoölogisch laboratorium en de 11de, Proefstation voor Thee.

Een afzonderlijk hoofdstuk is gewijd aan de onderzoekingen over Tabak der Vorstenlanden, ingesteld door den heer H. Jensen. Het volgende bespreekt de gouvernements Getah-pertja onderneming te Tjipetir, terwijl § XV handelt over de demonstratie-velden voor inlandsche cultures. Daar uit een practisch oogpunt deze laatste zeer de aandacht verdienen en er reeds vroeger in dit tijdschrift melding van gemaakt is. (*Ind. Gids* 1903. I. bl. 127), willen wij er hier even bij stil staan.

Tot de opheffing van het proefveld te Lembang[1]) is besloten, zoodat dit stilzwijgend voorbijgegaan kan worden. Het proefveld te Gombong liet zich in het begin van het verslagjaar zeer gunstig aanzien, alleen een klein deel was onbeduidend beschadigd door muizen. Ook de west-moesson aanplant van droge gewassen te Selokerto beloofde veel goeds. Het veld bracht 31 pikol natte padi per bouw op, hetgeen in vergelijking met de omliggende sawahs die niet meer dan 15 à 18 pikol produceeren, werkelijk een zeer goede oogst wordt genoemd. Het was hier moeilijk om volk te krijgen en de bevolking weigerde ook haar trekdieren te verhuren. Te Solokerto nam men een proef met droge kweekbedden. Bij het overplanten bleek dat voor een zelfde oppervlakte aanplant van deze omstreeks anderhalf maal zooveel noodig is als voor natte. Of dit aan een minder juiste wijze van uitzaaiing is te wijten, valt achteraf moeilijk uit te maken. Als men nu nog leest van verschillende ziekten in het gewas en plannen om op grond van

[1]) Zie *De Ind. Gids* 1905 I, bl. 429.

ondervonden bezwaren, het demonstratieveld naar een andere plaats in het regentschap over te brengen, dan blijkt uit alles dat men hier niet gelukkig was. Bij het proefveld te Setjang, waar men in 1901 al aan het sukkelen was, werd de verwachting, dat eenige in het vorige jaar getroffen maatregelen verbetering zouden brengen, niet bewaarheid. De padioogst was minder dan een vorig jaar en de opbrengst van polowidjo viel tegen.

Een nieuw proefveld te Pakis, district Tegalredjo, afd. Magelang, op 2000 voet hoogte, kwam in de plaats van dat te Lembang. Het is onbevloeibaar en ongeschikt voor sawah, zoodat het voor droge veld- en tuingewassen wordt gebezigd, waarmede men nog al succes belooft te hebben, vooral door het invoeren van bruine boonen, die door de bevolking zeer gewaardeerd worden en die door het groote garnizoen te Magelang wel aftrek zullen vinden.

Op het proefveld te Beton in Ponorogo werd uitsluitend padi sokonandi geplant. De oogst was 40 pikol per bouw, eenige pikols minder dan het vorige jaar. Hier wordt met voldoening geconstateerd dat langzamerhand de invloed van het veld zich begint uit te breiden, hetgeen voor een groot deel te danken is aan den Regent, die zijn eigen sawah's naar het voorbeeld van het demonstratie-veld laat bewerken en o.a. op een veld 45 pikol per bouw verkreeg.

Omtrent het veld bij Modjowarno (Kertoredjo) leest men weder van ziekte, muizenplaag, enz. Men verkreeg hier van een tengahan-varieteit 55 pikols per bouw en van padi dalem slechts 50 pikols. Men plantte hier een groot aantal polowidjo-soorten en schijnt over het algemeen tevreden over de resultaten. Ook het proefveld te Ngadisari, waar vooral groenten geteeld werden, schijnt aan de verwachting te voldoen, doch als algemeenen indruk van het verslag schijnt het alsof men in al die jaren, dat men met dezelfde demonstratievelden bezig is, nog niet veel verder is gekomen. De resultaten zijn misschien op sommige plaatsen niet onaardig, doch of zij wezenlijk iets tot de algemeene volkswelvaart zullen bijdragen, blijft nog steeds de vraag. Behalve enkele regenten en hoofden, schijnt de inlander nog niet veel voor de demonstratie te voelen.

Voor een leek is de indruk, welke deze directe aanraking met den practischen landbouw maakt, dat de leeraars zich nog niet heel hoog boven de leerlingen hebben weten te verheffen. Blijkbaar heeft de steller van het rapport wel eens- meer zulke twijfelingen en vragen op practisch terrein van niet deskundigen vernomen, want in zijn slotwoord, zegt hij het niet anders dan volkomen begrijpelijk te vinden dat die niet-deskundigen zich geen rekenschap kunnen geven hoe zuiver wetenschappelijk onderzoek de onmisbare basis vormt voor onderzoekingen ten bate der practijk. Hij toont aan dat waar instellingen als universiteiten en hoogescholen ontbreken, veel grondslagen voor het wetenschappelijk onderzoek hier zelf moeten worden gelegd. Onbillijker vindt hij nog de af en toe geuite bewering, dat 's Lands Plantentuin zich aan het toegepast onderzoek zelf, aan werkzaamheden ter bate der practijk, niet voldoende laat gelegen liggen. Hij meent dat een onpartijdig beoordeelaar alleen door het nagaan van de titels der gepubliceerde verhandelingen (welke in dit verslag geresumeerd zijn) tot een juistere appreciatie van de werkzaamheden van 's Lands Plantentuin op practisch gebied zal komen.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE STREMMING IN HET SUEZ-KANAAL EN DE AANDEELEN IN DIE ONDERNEMING.

Op den 5den September 1905 voer een met ontplofbare stoffen geladen boot van de „Peninsular and Oriental", de Chatham, groot ongeveer 4000 ton, onder bevel van kapitein Hill, bemand met 25 Europeanen, het Suez-kanaal binnen en omstreeks 8 uur 's avonds had een aanvaring plaats met het uit het Oosten komende stoomschip „Clan Cumming". Omtrent de oorzaak hiervan tast men nog in het duister. Beide schepen hadden hunne electrische lichten op, doch waarschijnlijk wegens de duisternis zag men elkander eerst toen eene botsing onvermijdelijk was geworden. De „Clan Cumming" trof de „Chatham" aan stuurboordzijde op slechts een paar voet afstand van een dynamietmagazijn. Men vreesde voor het in de lucht vliegen door den zwaren schok, doch toen eenige oogenblikken van angstige spanning voorbij waren gegaan, gebeurde dit wel is waar niet, doch weerklonk het brandalarm. In een oogenblik sloegen geweldige vlammen door de luiken, verspreidden zich over het geheele schip en hulden het geheele voordek in rook en vuur. Aanvankelijk waagde de kapitein nog eene poging tot blussching door middel van de stoompompen, doch toen deze weigerden, werd besloten het schip, ten minste gedurende den nacht te verlaten. Den volgenden morgen woedde de brand nog allerhevigst, het schip was een wrak, een ruïne geworden. Hoewel men door groote massa's water over de vlammen uit te storten, den brand nog meester trachtte te worden, de toestand der blusschers werd aan boord zoo gevaarlijk dat de Kanaal-autoriteiten om 10 uur in den morgen last gaven de „Chatham" te laten zinken. Dit geschiedde, doch zelfs toen voelde men zich in de buurt niet veilig en vele bewoners ontvluchtten hunne huizen uit vrees dat het dynamiet onder water toch nog zou ontploffen. Het vuur was ontstaan in een hut, grenzende aan het ruim, waarin zich het dynamiet bevond, die de lading van het schip uitmaakte. Het ongeluk gebeurde op 18 K.M. van Port-Said, de naaste gebouwen zijn twee spoorwegstations bij de kilometerpalen 14 en 24. Het wrak lag aan den Aziatischen oever en versperde den doorgang niet geheel, doch liet aan den Afrikaanschen kant een doortocht van 27 M. vrij. Deze werd over een tiental meters verbreed en dit was voldoende om de schepen tijdelijk te doen passeeren. Het voorbijvaren van het wrak bood niettemin veel gevaren aan, want al had men op dit punt ook de meest betrouwbare loods geposteerd, een schok kan altijd nog plaats hebben, de Chatham kon van zijn plaats raken. Een uitbarsting bleef steeds mogelijk. De Kanaalmaatschappij wendde zich tot de firma Nobel

te Glasgow, die een harer bekwaamste ingenieurs. den heer Harris, zond. Na den toestand te hebben opgenomen was hij van meening en deze werd door alle deskundigen gedeeld, dat men het wrak moest laten springen. Men had daarbij te rekenen op het gevaar dat de bronwaterleiding naar Port-Said, die op 20 M. afstand van den kanaaloever en op 90 M. van het wrak passeert, zoude loopen en deed deze vooraf omleggen. Ook op het afbreken van het verkeer langs den spoorweg was men voorbereid, en de maatschappij had zakken zand klaar liggen om de lijn dadelijk te kunnen herstellen.

Door middel van duikers werden den vorigen dag kisten dynamiet met ontstekingsmiddelen in het voorschip, waar de gevaarlijke lading geborgen was, geplaatst en op Donderdag 28 September had de ontploffing plaats. De aangebrachte dynamiet was door electrische geleidingen verbonden met een post die 11 K.M. van het schip verwijderd was. Om bij negenen waren de ladingen geplaatst en keerden de heer Harris en de duikers per sleepboot terug, waarop ten 9 u. 51 de ontploffing plaats vond. Op den afstand van 11 K.M. zag men een waterzuil die naar schatting 500 à 1000 meter hoog bleek te zijn. Deze hield 12 seconden aan; eerst toen vlogen de wrakstukken de lucht in. Stukken ijzer van tonnen zwaarte werden een kilometer ver weggeslingerd. Nog 35 seconden na het ontsteken van de lading vloog er wrakhout in de hoogte.

Volgens een opgave in de *N. Rott. Ct.* was het schip geladen met ijzer, cokes en superphosphaten en verder met 3000 kisten dynamiet (150.000 Eng. ponden), 600 kisten nitro-glycerine (30.000 Eng. ponden) en 112.000 Eng. ponden detonaters. De hoeveelheid, die tot ontploffing werd gebracht, was een der grootste, die tot dusver was voorgekomen. Er wordt aan herinnerd dat de spoorwagens die in 1896 bij Johannesburg ontploften met 56.000 K.G. dynamiet waren beladen. In 1893 sprong te Santander een schip met 27.000 K.G. aan boord, waarbij 600 gedood en 2000 gewond werden, doch dit schip lag ongelukkig midden in de haven en op de brug bevonden zich stalen rails, die overal weggeslingerd werden. De grootste hoeveelheid, die op eens tot ontploffing werd gebracht, was 137 ton bij gelegenheid der verruiming van het vaarwater langs de East River te New-York.

Na de ontploffing bleek aan den Afrikaanschen oever van het kanaal niets beschadigd te zijn, slechts eenige telegraafpalen waren omgerukt. De oostelijke oever is over een paar honderd meter weggeslagen ter breedte van 70 M. en over nog 400 meter loopen scheuren. Terwijl de achtersteven van het schip nog niet vernield was, waren de wrakstukken overigens grootendeels in een gat van 15 M. diepte verzonken, terwijl het kanaal zelf ter plaatse van 9 M. op 5 M. was verondiept. Duizenden visschen werden gedood.

Men werkte met kracht aan het wegruimen der wrakstukken en het weder op diepte brengen van het kanaal, dat eindelijk op 9 October weder werd opengesteld, zoodat de stremming nog een 12 dagen had geduurd. Met het doorlaten van de inmiddels aan weerskanten wachtende schepen, is de zaak beeindigd en de geleden schade waarschijnlijk niet van groot aanbelang. De zaken der Suez-Kanaal-maatschappij hebben tegenwoordig zulk een omvang genomen, dat een dergelijke schadepost geen groot gewicht in de schaal kan leggen en het is waarschijnlijk dat deze gebeurtenis de maatschappij niet zal weerhouden om met 1 Jan. a. s. de kanaalrechten te verlagen en ze te brengen van 8.50 francs per ton op 7.75 frs. De toe te laten diepgang voor de vaar-

tuigen die het kanaal passeeren wordt dan tegelijk verhoogd van 8 M. tot 8.23 M.

In *Les Annales politiques et litteraires* van 24 Sept. jl. kwam juist een beschouwing hierover voor en dit blad acht het gelukkig dat de maatschappij beide maatregelen heeft kunnen nemen, want zoowel bij de reederijen als bij de oorlogsmarine bestaat een neiging tot vergrooting van de tonnenmaat. Bij de eerste is dit om de algemeene kosten te verminderen, bij de oorlogsschepen wenscht men krachtige eenheden aan de tegenstanders over te stellen. De uitdieping van het kanaal zal er ongetwijfeld toe bijdragen om het verkeer te vermeerderen en daardoor den invloed van de vermindering der kanaalrechten op de totale inkomsten te compenseeren.

De uitkomsten van den dienst hebben de maatschappij veroorloofd 5 millioen als speciale reserve op zijde te leggen met het oog op de verlaging der rechten van 8.50 op 7.75 frs., terwijl zij niettemin een dividend van 141 frs. uitkeerde. Eerst wanneer de inkomsten van het loopende jaar dus 5 millioen beneden die van het vorige bleven, zou het noodig zijn die reserve aan te spreken om het dividend op peil te houden. Daar de inkomsten van de 8 eerste maanden van 1905 reeds een meerdere ontvangst van $3^1/_2$ millioen aanwijzen, wordt de beschikbare marge nu reeds $8^1/_2$ millioen. De détaxe van 75 centimes of 8.82 % van de tegenwoordige kanaalrechten zou, wanneer die in het vorige jaar was toegepast, een verschil in ontvangst hebben gegeven van iets beneden de $10^1/_2$ millioen. Men heeft dus slechts een verschil van 2 millioen in te halen, voor het geval dat het verkeer niet toeneemt. Het handhaven van een netto-dividend van 141 frs. is dus vrijwel verzekerd, zonder dat men zijn toevlucht behoeft te nemen tot de reserve en het is zeer waarschijnlijk dat door toeneming van het verkeer met het Verre Oosten na een paar jaar op een nog grooter dividend kan worden gerekend.

Naarmate het dividend stijgt kunnen de kanaalrechten verlaagd worden. Aangenomen dat de volgende verlaging weder 75 centimes bedraagt en dan telkens 50 centimes dan zouden deze plaats moeten hebben volgens de onderstaande schaal:

Dividenden.	Verlaging der kanaalrechten.
141 frs.	van 8.50 tot 7.75
160 „	„ 7.75 „ 7.—
175 „	„ 7.— „ 6.50
194 „	„ 6.50 „ 6.—
215 „	„ 6.— „ 5.50
240 „	„ 5.50 „ 5.—

Eene tweede verlaging zou dus eerst kunnen geschieden als het dividend per aandeel (van 500 frs.) geklommen is tot 160 frs. Daarentegen zou de maatschappij de rechten nog met 50 centimes kunnen verminderen en dus op 7.25 frs. brengen, als het dividend tot 153 frs. is gestegen.

Voorts wordt er op gewezen dat de toeneming van het verkeer niet de eenige factor is, die invloed heeft op de verhooging der dividenden. De aflossing der oude leeningen zal over eenige jaren een niet te versmaden invloed hebben. De obligaties der loterijleening (aangegaan in 1866—'68) zullen in 1918 afgelost zijn en de aflossing van de voor aanvankelijk onbetaalde coupons afgegeven schuldbrieven zal in 1922 beeindigd zijn. De jaarlijksche kosten

van de leeningen zullen dan met 7 millioen zijn afgenomen en niet meer dan 10 millioen bedragen. In 1930 zullen deze uitgaven dalen tot 7.400.000 frs. in 1940 tot 4.500,000 frs. in 1950 tot 2.500.000 frs.; alles wel te verstaan als de Maatschappij in dien tusschentijd niet genoodzaakt is nieuwe leeningen aan te gaan.

In elk geval hebben de aandeelen in het Suez-Kanaal nog een goede toekomst. Bij den tegenwoordigen koers geven zij ongeveer 3 % rente en als zoodanig zijn zij een goede belegging voor groote en middelmatige kapitalen.

Vergelijkt men met deze berichten den staat van zaken in 1899 en vroeger, zooals die o.a. beschreven is op bl. 149 e.v. van den jaargang 1902—1903 van het *Tijdschrift van het Kon. Instituut van Ingenieurs*, dan zijn de dividenden en de koers der aandeelen nog belangrijk vooruitgegaan, want in 1899 was het dividend 108 frs. per aandeel en de koers 3500 à 3700 frs.

HET EERSTE ITALIAANSCHE KOLONIALE CONGRES.

De Italiaansche koloniën zijn nog zeer jong. Wel worden reeds sedert eeuwen vele duizenden Italiaansche kolonisten aangetroffen aan de Noordkust van Afrika (vooral in Algiers, Tunis en Tripoli) en in de beide Amerika's, wel vestigde de bekende stoomvaart-maatschappij Rubatino in 1879 een maritiem station aan de baai van Assab (aan de Afrikaansche Kust, nabij straat Bab-el-Mandeb, welke baai met de omringende eilanden door haar reeds in 1869 van een inlandsch potentaat was gekocht) en werd dit station in 1882 door de Italiaansche regeering overgenomen, maar van eene eigentlijke *kolonie* kan eerst sprake zijn sedert Februari 1885, toen eene geheimzinnig uitgeruste Italiaansche expeditie met goedvinden van Engeland (en dus ook van Egypte) zich meester maakte van Massaoea bij Afrika's Oostkust in de Roode Zee. Meester maken, kon men het aanvankelijk niet noemen; het was slechts eene voorloopige vestiging. De Italiaansche vlag werd er gemoedelijk geplant naast de Egyptische, die er sedert 1866 de Turksche had vervangen; het garnizoen en de ambtenaren van den Khedive bleven er rustig, zelfs de douane verbleef in hunne handen. Nadat echter belangrijke troepenversterkingen waren aangekomen, enkele andere punten aan de kust waren bezet en eene overeenkomst was gesloten met den Negus van Abessynië, Johannes, waarbij deze Italië's recht van bezetting erkende, werd de voorloopige vestiging in eene duurzame veranderd. In December 1885 deed Italië Massaoea door de Egyptische troepen ontruimen en sedert waait haar vlag alleen op deze eerste koloniale bezitting.

Erg veel zaaks was in den beginne die kolonie nu wel niet. Het plaatsje Massaoea telde ongeveer 5000 inwoners, waaronder hoogstens 150 Europeanen en is gelegen op een klein eiland, verbonden door een dam van ± 500 M. lengte met het eilandje Taoelaut, dat wederom door een dam van ± 1200 M. met den vasten wal, de kust der Roode Zee, was vereenigd. En die eilanden en kusten der Roode Zee zijn, zooals menig Indisch mailreiziger zal hebben waargenomen, al zeer weinig herbergzaam. Door de hooge temperatuur — gemiddeld over een jaar 31.6° C., in Juni soms zelfs stijgende tot 50° — bijna

nimmer door wind afgekoeld en door de groote droogte — de jaarlijksche regenval is te Massaoea gemiddeld slechts 222, te Assab 61 m.m. — is de grond er ongeschikt voor eenige cultuur van beteekenis en het verblijf er ellendig voor Europeanen. Maar de haven is goed en gunstig gelegen terwijl evenwijdig aan de kust op ongeveer 50 K. M. afstands zich steil een heerlijk hoogland verheft tot eene hoogte van ± 2400 M. boven de zee. Daar is het klimaat voor Europeesche kolonisten zeer geschikt en vindt men vele gronden waarop, zooals de onderneming van den Baron Franchetti te Adi-Ugri heeft bewezen, verschillende graansoorten, de wijnstok, de olijfboom en andere vruchtboomen welig groeien en vruchten opleveren. [1]

De moeielijke gemeenschap met dat bizonder steile hoogland en de vrees voor tegenstand, dien men dacht van de bevolking aldaar te zullen ondervinden, waren echter redenen waarom de Italianen zich geruimen tijd slechts bepaalden tot eene bezetting van de ongezonde, dorre kuststrook. Eerst in Mei 1889 werd door hen Kéren op de hoogvlakte bezet en enkele maanden later Asmara, de tegenwoordige hoofdplaats der kolonie, gelegen op 2438 M. boven de zee.

Die zoo gunstige uitbreiding van hun koloniaal gebied kon toen zonder bezwaar geschieden omdat in Maart van dat jaar de Negus Johannes, die vreesde zijn invloed aan de kust geheel te verliezen en daarom niet tot meer concessies geneigd was, in een krijg tegen de Derwischen was gesneuveld en, kinderloos zijnde, als *Negus Negust*, „Koning der Koningen" van Ethiopië was opgevolgd door Menelik II, koning van Sjoa. Deze eerzuchtige vorst, naar hij beweerde een afstammeling van Menelik, zoon van Salomo en de bekende koningin van Seba, wenschte de medewerking van Italië om in die reeds lang door hem begeerde waardigheid bevestigd te worden en toonde zich daarom bereidwillig om de belangen van de kolonie te steunen. In Mei 1889 sloot hij te Ucciali een verdrag met de Italianen, waarbij deze groote voordeelen verkregen en o. m. Asmara en Halai op de hoogvlakte aan hen werden afgestaan. Zelfs zoude, volgens Italiaansche lezing, bij dat verdrag Abessynië zich onder het protectoraat van Italië hebben gesteld.

Geen wonder, dat men thans in Italië begon te gelooven aan eene schoone toekomst voor de kolonie, welke men dan ook den 1en Januari 1890 den klassieken naam gaf van *Erythrea*, naam eertijds door de Grieken aan het kustgebied der Roode Zee gegeven. [2]

Helaas zeer spoedig bleek het, dat men de beteekenis van het verdrag van Ucciali veel te hoog had aangeslagen. Bij de grensregeling maakte Menelik allerlei bezwaren en in September 1890 schreef hij als „Leeuw, die de stam van Juda heeft overwonnen, Menelik II, Uitverkorene van den Heer, Koning der koningen van Ethiopië" aan den koning van Italië een hooghartigen brief, waarin hij ontkende zich onder Italië's protectoraat te hebben geplaatst en verzocht om het onjuiste artikel in den Italiaanschen tekst van het verdrag te veranderen.

---

[1] Volgens den kapitein De la Jonquière in zijn werk *„Les Italiens en Erythrée"*, waaraan ook eenige andere détails zijn ontleend.

[2] *Mare Erythraeum:* Roode Zee. Erythrae heette ook een plaatsje aan de kust van Klein-Azië, tegenover het eiland Chios.

Onderhandelingen werden te vergeefs gevoerd. Italië moest voorloopig toegeven en daardoor afzien van het denkbeeld in den Negus een welwillend werktuig te vinden voor verdere koloniale uitbreiding. Toch trad deze nog niet als vijand op maar begon met kracht en beleid zijn legermacht te versterken en te verbeteren en zijn invloed in de aan zijn rijk grenzende landen uit te breiden en te bevestigen.

In de eerstvolgende jaren werd de kolonie echter nog belangrijk uitgebreid na het slagen van expeditiën naar Agarne en Tigre en tegen de Derwischen in Kassala. Bovendien verkregen de Italianen grooten invloed in Somali-land. Die gezagsuitbreiding vereischte echter krachtiger middelen voor de bezetting en verdediging dan waarover Erythrea kon beschikken en de regeering in het moederland genegen, of bij machte, was om te verleenen. Bovendien ontbraken, zoowel bij het gouvernement der kolonie als bij de regeering, een vast plan en stelselmatige leiding.

Tegen het einde van 1895 keerde voor de Italianen de krijgskans. Zij leden eenige verliezen in krijgsverrichtingen tegen inlandsche vorsten, die blijkbaar door Menelik werden gesteund en weldra trad deze zelf openlijk vijandig op. Aanzienlijke troepenversterkingen werden uit Italië gezonden, doch bleken onmachtig tegen de zoo talrijke legerscharen van Menelik. Den 1en Maart 1896 werd een troepenmacht van 16.000 man onder den gouverneur, generaal Baratieri, te Adoea bijna geheel vernietigd door de Abessiniërs. Slechts ± 4000 ontsnapten door de vlucht, de overigen werden gedood of gevangen genomen; al het materieel viel in 's vijands handen.

Deze ramp had groote gevolgen. Baratieri werd teruggeroepen om voor een krijgsraad te recht te staan; het ministerie Crispi, te voren zoo populair, viel en werd vervangen door het minder voor koloniale uitbreiding gezinde ministerie Di Rudini. Aan den nieuwen gouverneur, generaal Baldissera, werd opgedragen om zoodra mogelijk vrede te sluiten, doch met den meesten spoed werden hem tevens de middelen verschaft om dit op de meest eervolle wijze te kunnen doen.

Op den 1en April was het bezettingsleger weder op eene sterkte van ongeveer 30000 man gebracht. De krachtige houding van Baldissera en de handige wijze, waarop diens zendelingen optraden, deden Menelik van verder aanvallend optreden afzien. Reeds in Juni kon het grootste gedeelte der troepen, welke men niet langer dan noodig aan het ongunstige klimaat wilde blootstellen, worden teruggezonden. Toch duurde het nog tot October eer de vrede werd gesloten. Daarbij werd het verdrag van Ucciali vervallen verklaard, de grenslijn gewijzigd, de volstrekte onafhankelijkheid van Abessynië erkend en aan de krijgsgevangenen de vrijheid verleend, terwijl Italië eene vergoeding zou betalen voor hun onderhoud (als vermomde oorlogsschatting?)

Deze krijgsgevangenen, allen Italianen, hadden dus bijna 8 maanden in gevangenschap doorgebracht. Niettegenstaande herhaalde vertoogen, zelfs van Rusland en van den Paus, die daarvoor afgezanten naar den Negus hadden gezonden, had deze ze niet willen loslaten, begrijpende welk een machtig middel hij daardoor bezat tot verkrijging van gunstige vredes-voorwaarden. De inlandsche soldaten, die bij Adoea gevangen waren genomen, ten getale van ruim 1500, waren reeds een paar dagen na den slag door zijne *christelijke* majesteit veroordeeld om volgens gewone Abessinische wijze

te worden verminkt: men hakte hun de rechterhand en den linkervoet af. Slechts een 300 tal overleefden die gruwelijke operatie, welke zeker met weinig voorzorgen zal hebben plaats gehad, en konden in de Italiaansche hospitalen worden opgenomen.

Door de aangenomen grensregeling werd de kolonie belangrijk ingekrompen. Zij bestaat thans slechts uit het eigenlijke Erythrea met de hoofdplaats Asmara en uit het protectoraat over een deel van de Somalikust nl. van Kaap Guardafui tot de Juba-rivier, dat geadministreerd wordt door de Benadir-maatschappij, eene naamlooze vennootschap welke een jaarlijksche pacht betaalt aan den Sultan van Zanzibar.

In 1899 telde Erythrea 359.000 inwoners w. o. 2674 Italianen Het bezettingskorps is sterk 146 officieren en 4680 manschappen w. o. 690 Italianen. Volgens de begrooting van 1904 werd gerekend op 2.401000 lire aan ontvangsten en op 7.230800 lire subsidie van het moederland. In het jaar 1903 werd te Massaoea ingevoerd voor een totaal bedrag van 7.7 millioen lire en uitgevoerd voor 2.8 millioen.

Sedert 1887 zijn Massaoea en Assab, over Perim, telegraphisch met Europa verbonden. Een spoorweg van Massaoea over Saati naar Asmara is sedert eenige jaren in aanleg, doch nog slechts voor een deel in exploitatie.

Uit deze gegevens kan men afleiden, dat de kolonie, waarvan de vestiging aan Italië reeds zoovele offers heeft gekost, nog van betrekkelijk weinig beteekenis is. Zooals enkele ondernemingen reeds hebben bewezen, is het echter zeer goed mogelijk om haar tot grooter ontwikkeling te brengen. Aan werkkrachten ontbreekt het Italië waarlijk niet, nu er zoovele duizenden zijn die in het moederland zelf door arbeid geen behoorlijk bestaan kunnen vinden. De afgevaardigde Bodio verklaarde o.a. in eene zitting van het *Institut colonial international*, welke in April dezes jaars te Rome werd gehouden, dat jaarlijks een *half millioen* Italianen tijdelijk emigreert om in den vreemde werk te zoeken. De helft dier emigranten gaan naar andere landen van Europa om daar gedurende een deel van het jaar te werken aan spoorweg- en havenwerken of andere groote bouwwerken, de overigen, ongeveer 250000, trekken naar de beide Amerika's en voor een deel naar Fransch Afrika, waar zij een paar jaar blijven om daarna, zeer sober levende, terug te keeren met een aardig deel van hun verdiende arbeidsloon, indien ze dit niet reeds aan hun meestal achterblijvend gezin hebben toegezonden

Een groot deel van die emigranten zoude gemakkelijk naar Erythrea kunnen worden geleid, maar Italië beschikt helaas niet over voldoende kapitaal om groote ondernemingen aldaar te kunnen oprichten, althans niet om veel geld aan een onzeker succes te wagen.

Onlangs is echter een zeer practische maatregel genomen om door het verkrijgen van meer kennis van de hulpbronnen en behoeften der kolonie de ondernemingsgeest aan te moedigen en de ontwikkeling der kolonie te bevorderen.

In de Augustus-aflevering van het bekende tijdschrift *Nuova Antologia*, (dat reeds zijn 40en jaargang beleeft) worden uitvoerige mededeelingen gedaan over een eerste *Italiaansch koloniaal congres*, dat voor dat doel van 25 September tot 15 October dezes jaars zoude worden gehouden. Geen gewoon congres, in

een der groote steden van het rijk, waar deskundigen en niet-deskundigen, geleerde theoretische beschouwingen ten beste geven en feesten bijwonen, maar ten slotte weinig practische resultaten worden verkregen; neen, een buitengewoon congres, dat ongetwijfeld beter en sneller aan het doel zal beantwoorden.

Het congres wordt nl. te Asmara of liever in geheel Erythrea gehouden. Het aantal deelnemers is niet zeer groot genomen, om het verblijf en de excursies in de kolonie gemakkelijker en aangenaam te maken; bovendien begreep men, dat de resultaten van een congres lang niet altijd evenredig zijn aan de hoeveelheid zijner leden. Een 60-tal personen van beteekenis zullen zich daarvoor van Italië naar de kolonie begeven. Daaronder zijn profes-oren, leden van het Geographisch Instituut, van de Maatschappij voor antropologie en ethnographie, van de Kamers van Koophandel te Napels en Rome, directeuren van Banken, leeraren van de Hoogere Handelsschool te Venetië, vertegenwoordigers van de Algemeene Italiaansche Scheepvaartmaatschappij, een paar leden van de Senaat, eenige geneesheeren en scheikundigen.

In overleg met den gouverneur van Erythrea is een uitvoerig programma opgemaakt van onderwerpen, welke door het congres zullen worden behandeld en door deskundige adviseurs zijn die onderwerpen uitvoerig toegelicht. Ze hebben betrekking o. a. op emigratie, cultuur en industrie, handel en verkeerswezen, koloniaal crediet, hydrographie en topographie, koloniaal onderwijs zoowel in Italië als in de kolonie zelve, het rechtswezen voor kolonisten en inlanders de oprichting van een centraal koloniaal bureau enz.

In Asmara zal eene tentoonstelling worden gehouden van koloniale voortbrengselen, geschikt voor uitvoer naar Europa en van Europeesche artikelen, die noodig kunnen worden geacht voor de kolonie en de aangrenzende landen. Van Asmara uit zullen de leden van het congres, in groepen verdeeld, uitstappen maken naar verschillende plaatsen en ondernemingen in het binnenland en naar de goudmijnen van Medrizien. Zij zullen gedurende hun kort verblijf wel geen diepgaande studiën kunnen maken van de verschillende onderwerpen, maar de meesten hunner zijn voldoende voorbereid om een goed oordeel te kunnen vormen en menigeen zal door het waargenomene tot verdere bestudeering worden aangemoedigd.

Na afloop der excursies wordt hetgeen bezichtigd is, op de laatste congresvergaderingen besproken en daardoor zal het nut van die tochten aanmerkelijk worden vergroot, meer dan wanneer, zooals bij de meeste congressen gebruikelijk is, de vergaderingen aan de excursies voorafgaan.

Behalve de 60 afgevaardigden van het moederland zullen tal van personen uit de kolonie zelve aan het congres deelnemen: bestuursambtenaren, rechters, officieren, ingenieurs, industrieelen, kooplieden, agenten van scheepvaartmaatschappijen en handelshuizen, enz. Van hen kunnen de afgevaardigden gegevens en inlichtingen verkrijgen, noodig voor eene juiste kennis van de bevolking en hare behoeften, van het land en zijne hulpbronnen.

Het artikel der Nuova Antologia behandelt alleen de voorbereiding van het congres, welke blijkbaar met de meeste zorg is geschied en goede practische resultaten waarborgt. Van de handelingen van het congres zelf vonden wij tot nu toe nog weinig vermeld.

Slechts wordt in een der jongste nummers van *L'Illustrazione Italiana* eene teekening aangetroffen van eene troepen-revue, welke te Asmara voor

de congresleden werd gehouden [het soldatenspel is dus eene voorstelling, waarop niet meer uitsluitend vorstelijke bezoekers worden vergast] en een overzicht gegeven van de welsprekende redevoering, waarmede door den civiel-gouverneur Ferd. Martini het congres werd geopend. Deze zeide daarbij o. m. het volgende:

„Als mij hier eene beeldspraak is veroorloofd, dan zie ik dit ons Oosten van Afrika een schoone boom, die onmerkbaar maar naar zeer verre zijne wortels uitbreidt, wiens kruin zich verheft ten hemel en die daar sappige, gouden vruchten aan de zon te kussen biedt. Maar die vruchten, zij zijn slechts bestemd voor hen, die ze met kloeke, geoefende hand zal weten te plukken. *Noi li conglieremo! Wij* zullen ze plukken!

„Acht jaren van mijn leven — en waarlijk niet van mijne jeugd — heb ik reeds gewijd aan de veiligheid en den voorspoed van deze kolonie. Ik, de kolonisten en mijne geachte medewerkers, wij allen hebben nu en dan harde beproevingen gekend van twijfel en wanhoop. Maar heden wordt elke herinnering aan die moeielijke oogenblikken door ons uitgewischt. Moge Italië spoedig reden hebben om te handelen, zooals wij."

Wij komen wellicht later op dit onderwerp terug wanneer ons daartoe meer gegevens te dienste staan. Wij vonden het echter reeds nu der moeite waard om op dit eigenaardig congres de aandacht te vestigen. Misschien geeft het Italiaansche voorbeeld Nederland nog eens aanleiding om te *Batavia* een, op dergelijke wijze voorbereid en georganiseerd, koloniaal congres te doen houden tot onderzoek van de maatregelen, welke genomen zouden kunnen worden, zooal niet om Indië (Java) „voor verdere inzinking te behoeden", dan toch in het belang van eene krachtiger economische ontwikkeling van Nederlandsch-Indië.

J. S.

Vroegere Indische numismatiek,

DOOR

S. KALFF.

(Slot).

Sommige gouverneurs-generaal bekwamen rijkelijk hun portie aan eermetaal: drie penningen in plaats van een. Of, gelijk met anderen wel het geval was, in plaats van geen een.

Van Imhoff en v. d. Parra behoorden tot de eersten, Maetsuyker, Camphuis, Speelman, en zooveel anderen tot de laatsten. Zoo deze een penning kregen, 't was na hun dood. Nl. den begrafenispenning, die ter gedachtenis van hun uitvaart geslagen, en o. m. aan de slippedragers uitgereikt werd. Van Imhoff echter zag eerst een medaille slaan op zijne aanstelling, toen men naar aanleiding zijner *Consideratiën* in hem een hervormer van beteekenis zag, en bij zijn uitreis hem naar het schip, of het schip naar hem, „de Hersteller" noemde. (Toen later zoovele zijner hervormingen faliekant uitkwamen en zijne bestuursdaden hier en daar op koloniaal lapwerk begonnen te gelijken, verdoopte men den „Hersteller" in den „Versteller"). Een tweede penning werd op zijn vertrek naar Batavia geslagen, en een derde op zijn behouden aankomst aan de Kaap. Waar bleef de vierde, bij zijne intrede in het Bataviasch Kasteel?

Zoo hij altemet een liefhebber was van munten gelijk b.v. Coen, onder wiens nalatenschap zeven kistjes met „differente Indische munten" stonden beschreven, hier ware al dadelijk een aanwinst voor zijne verzameling geweest. (Zooal geen munten, een gouden lampet met kan en een zilveren servies met zijn wapen behoorden tot zijne nalatenschap).

Somtijds droegen zulke medailles de afbeelding van eenig nieuw „conquest" der E. Comp. Aldus die eene, welke aan Ryklof van Goens vereerd werd tijdens hij nog raad van Indië was, en in Ceylon en Voor-Indië de krijgsoperaties leidde tegen de Portugeezen en hunne inlandsche bondgenooten. Deze gouden medaille vertoonde de gravure van het door hem vermeesterde kasteel van Jafnapatnam en had eene waarde van duizend rijksdaalders; ze werd hem gegeven „tot een eeuwige gedachtenisse van zijn goede en gepresteerde diensten en vigilantie in 't conquesteren van verhaelde importante

plaetsen (Manaar en Jafnapatnam) op onsen algemeenen vyand den Portugees".

Van Goens zelf liet, tijdens hij Gouverneur van Ceylon was, ter gedachtenis aan het overlijden zijner tweede vrouw, Esther de Solemne, een begrafenispenning slaan, waarvan een exemplaar aanwezig is in het penningkabinet van het Bat. Museum. Aan zijn derde vrouw, Johanna van Ommeren, kon hij zulk een blijk van piëteit niet wijden, want zij overleefde hem, doch hij stichtte ter harer eer een klein monument op den Kaapschen Leeuwenberg. Valentijn verhaalt:

„Boven op dezen berg is in 't jaar 1682 de heer van der Stel (gouverneur van de Kaapkolonie) met de gemaalin van zijn Edelheid de heer Ryklof van Goens nevens eenige Kaapze Juffers vrolyk geweest, en zyn Ed. heeft daar ook een Pyramide ter eere van haar Edelheid Mevrouw Joanna van Ommeren doen opmetzelen, en op een frayen swarten steen dit geval doen uithouwen". Deze opmerkzaamheid werd echter van den kant der gebeneficeerde slecht vergolden. Mag men het *Journaal* van Constantyn Huygens den zoon gelooven, dan overkwam den strijdbaren landvoogd op de thuisreis een ernstig euvel: hij had, nog vóór dat de Kaap de Goede Hoop in 't zicht kwam, „een seer leelyck schurft over syn heel lyff gekregen," en zijn derde vrouw, die weigerde hem „met seker salf te strijken", liet hem aan deze halfwegstatie in den steek, en alleen zijn weg naar 't vaderland vervolgen. Valentyn zegt alleen dat hij bij zijn komst aan Afrika's Zuidpunt „daar het allergrootste genoegen niet vond, 't welk oorzaak was dat hij zijn reize na 't vaderland zo veel mogelyk was verhaastte"; verder dat hij, „hoewel oogenschynlyk fris, een verborgen hertzeer hadde". Toen Johanna van Ommeren een paar maanden na hem in 't vaderland kwam, vond zij hem reeds dood en begraven.

Van Goens was reeds vroeger, in 1655, door Heeren Zeventienen met eene „vereeringhe" bedacht, nl. met een gouden ketting ter waarde van *f* 600, doch dit was een gewoon douceur, hem in zijne kwaliteit van admiraal der retourvloot toegekend. Voor zijn eerste vrouw, Jacomina Roosegaard, die evenals de tweede te Colombo overleden was, had hij zulk een begrafenis- en gedachtenispenning naar 't schijnt niet over gehad, hoewel zij hem een vijftal kinderen had geschonken. Overigens was het geenszins uitzondering dat bij den dood van echtgenooten van hooggeplaatste Comp. dienaren zulke penningen geslagen werden. Dit was b.v. het geval bij 't

overlijden van G. Cristíen, weduwe van den raad van Indië en gouverneur der Molukken Jacob Hustaart, een man die zich onder Ryklof van Goens in Voor-Indië, o.m. bij het beleg van Cananore onderscheiden had en daarvoor in Jan de Marre's brommende verzen eervol herdacht werd:

> De groote Hustaart, een beroemd en dapper held,
> Ontzaglijk, onvermoeid, omzichtig, meer gedreven
> Door pligt dan eigen lof om tot 's Lands heil te leven,
> Min door de Maatschappij dan door zijn moed geprest,
> Rukt met de bloem des volks naar deze onwinbre Vest,
> Bestormt ze, maar vergeefs; enz.

Ook bij 't overlijden van Hillegonda Cranendonck, de vrouw van den gouverneur van Ambon, Adriaan v. d. Stel, werd in 1708 een gouden begrafenispenning vervaardigd. Valentyn verhaalt dat zij „zeer godvrugtig" haar einde tegemoet zag en haar lijk in een linggoa kist, in- en uitwendig met blauwe salampoeris bekleed, in de groote zaal van het kasteel Victoria werd gebracht, waarvan de muren met dezelfde stof behangen waren. In den lijkstoet (door dien auteur uitvoerig beschreven) compareerden onder de huisgenoten ook de kok, hofmeester en stalknecht; en ofschoon schuimspaan en bezem voor deze lieden als geëigende attributen konden gelden, thans droegen zij degen en snaphaan. Zoo 't aan rouwbetoon niet ontbrak, evenmin aan de ingredienten voor een stevigen begrafenismaaltijd, want de tafel der voornaamste Comp. dienaren was voorzien van een „schoon vet schaap, een ham, twee gansen, eenige hoenderen en zeer schoon ossenvleesch; in de Groote Zaal wierden allerley Koekjens, Krakelingen, Letters en verder Banket met silvere schotels rondgedeeld, en buytendien zeer rykelyk een glas Wyn geschonken". Voorts was er een tafel met allerlei spijs voor de dragers, en 20 of 30 kan arak voor de matrozen en oppassers, alles om van hunne emoties gedurende de lijkplechtigheid te bekomen.

Had de beroofde echtgenoot voor den gouden begrafenispenning gezorgd, de vroede predikant, Ds. Franciscus Valentinus zorgde voor het toepasselijk grafschrift. En hij deed het op rijm, hij kon het verzenmaken nu eenmaal niet laten, maar zijne muze was eene kortvleugelige, en die wel nooit van Hippokrene's heilige wateren genipt had. Het woord „kraan" als wortel van Kranendonk moest in dat vers zijn dichterlijk houvast worden; trouwens, op het rouwkleed waren, ook in verband met den naam der overledene, schilden gehecht waarop drie vliegende kraanvogels op een geel

veld waren afgebeeld. Maar wat zou een Bilderdijk wel van een vers als het volgende gezegd hebben:

Hier zonk de Lijkbus met het edele gebeent
Van Kranendonk, de lust van haar Gemaal en Kindren,
Die Vredegond, die noit sogt anderen te hindren,
Te ras van ons gerukt in 't Graf, doch zeer beweend.
Het Kranen-oog van haar Geloof te vast op God
Gevestigd, voerd de ziel van Hillegond na boven
Om daar den Heer met al de zaligen te loven.
Welzalig is zij, die den Heer heeft tot haar lot.

De gouverneur-generaal Joan Maetsuyker deed voor de nagedachtenis zijner eerste vrouw, Haasje Berckmans, iets meer dan 't stempelen van zoo'n penning: hij liet voor haar een graftombe oprichten in de Kasteelskerk. Dezelfde hulde als aan Hillegonda Cranendonck werd echter gebracht aan Margaretha de Witt, de vrouw van den raad van Indië en gouverneur van de Kaap Cornelis Quaelberg. (Hare zuster Françoise was de tweede vrouw van den gouv. generaal Carel Reyniersz). En hoezeer de oudvaderlandsche hebbelijkheid om bij alle gelegenheden steeds op doop- en familienamen te zinspelen ook in de koloniën was doorgedrongen, bleek mede uit haar grafschrift. De gelegenheidsdichter spitste er zijn vernuft op om de namen *de Witt* en *Quaelberg* in sylben te breken en die brokstukken in te vlechten bij de regels:

De *Witte* peerl verliet haar *Berg* en dook hier onder.
Dees *Quaal* die trof *Cornelis* ziel gelijk een donder.

Valentyn zelf had den maker van dit „brave grafschrift" niet kunnen overtreffen — in smakeloosheid.

Bij den dood van dezen Cornelis werd mede aanleiding gevonden tot het slaan van een gedenkpenning, waaraan het lofschrift, in metaal gegraveerd, niet ontbrak. Toch was er wel aanleiding geweest om de ruimte voor die panegyriek maar in blanco te laten, want de getuigenis zoowel van den tijdgenoot als van den geschiedschrijver over dezen kolonialen gouverneur was geenszins gunstig. Valentyn b.v. kwalificeerde hem, tijdens zijn bestier over Banda, als „een zeer korzelig man, wel een goed soldaat, doch een al te haastig en zeer ongemakkelijk Bestierder, die bijna overal, zoo aan de Kaap (van waar hij ter ordre der Heeren Zeventienen in 't jaar 1668, schoon daar Commandeur zijnde, afgezet en naar Batavia gezonden wiert) als op Malacka en daar hij gelegen heeft met de voorname Bedienden moejelykheden, en ze hier (op Banda) ook niet weinig met zijn Tweede Persoon, den Opperkoopman Maarten Roos gehad

heeft. Hij zette hem ook eenigen tijd gevangen en zond hem met zijn proces na Batavia".

Elders verhaalt dezelfde schrijver, welke hoogloopende geschillen Quaalberg als gouverneur van Malakka had met den predikant Hubertus Leidekker. Bij gelegenheid dat hij dezen laatsten op den weg tegenkwam, kreeg hij 't met hem zoo te kwaad dat hij een van de achter hem loopende oppassers beval om zijn eerwaarde onder den voet te schieten. Het musket werd ook aangelegd, maar de loop door een ander omhoog geslagen. En op zijn loopbaan als gouverneur van de Kaapkolonie valt een ongunstig licht wanneer men in M' Call Theal's *Chronicles of Cape Commanders* over hem leest:

„He was intensely selfish, harsh towards his dependents, cringing towards his superiors, a man who studied no one's happiness but his own. He was such a man as no one loves or respects or imitates, but who is nevertheless obeyed by reason of necessity. To the free burghers he was a tyrant, who acted on the principle that prosperous subjects are insolent subjects and therefore they should be kept poor".

Evenwel had hij zich onderscheiden als vlootvoogd, tijdens hij met dertien schepen ter hoogte van Mazulipatnam eene volkomen overwinning op eene britsche vloot behaalde. En 't zou in de rede gelegen hebben wanneer bij zijn dood, in 1687, de lofluiting op zijn gegraveerden begrafenispenning alleen den Comp. dienaar, niet den mensch gegolden had.

Evenals baron v. Imhoff kon ook de gouv. generaal P. A. v. d. Parra een drietal medailles toonen, hem ter eere. De eerste op zijn inhuldiging te Batavia, in 1761, toen hij 49 jaren oud was. De tweede bij gelegenheid van zijn zilveren bruiloft met Adriana Johanna Bake. De derde ter gedachtenis aan zijn tienjarig bestuur als gouv. generaal.

Deze laatste droeg aan de eene zijde 's mans beeltenis met omschrift van naam en titels, en aan de keerzijde de afbeelding van het koggeschip der Comp. waaronder de spreuk *Vincit Vim Prudentia.* (Voorzichtigheid overwint het geweld). De tweede medaille bestendigde de heugenis aan een ongewoon incident: een landvoogd die op zijn post zijn zilveren bruiloft vierde. V. d. Parra was een steunpilaar der Kerk, en zóó was zijn vrouw, „die godvruchtige Dorcas in Indiën", gelijk dankbare predikanten haar plachten te noemen. Aan iederen zieleherder, die naar een buitenpost vertrok,

schonk de kerksche landvoogd uit zijn eigen beurs tweehonderd rijksdaalders tot goedmaking van kosten, welke de regeering niet vergoedde. Somtijds voegde hij kleedingstoffen en brieven van aanbeveling daarbij. Hij zorgde voor het onderhoud van verweesde predikantskinderen, ijverde voor het houden van bidstonden en voor de verbreiding van „de ware gereformeerde religie". Zeventien jaren was zijn echt reeds kinderloos gebleven; had men zijn tweede vrouw, die reeds de weduwe was geweest van den equipagemeester Anthonie Guldenarm, voorzegd dat zij nog een zoon zou gewinnen, vermoedelijk zou zij gelijk de huisvrouw Abrahams uit de H. Schrift gezegd hebben:

„Zou ik ook waarlijk baren, nu ik oud geworden ben?"

Evenwel, de oudtestamentische Sara-boodschap werd aan haar vervuld. Aan het bejaarde echtpaar werd een zoon geboren, die naar zijn vader (Petrus Albertus) genoemd werd en ten jare 1768, toen zij hun zilveren bruiloft vierden, een achtjarige knaap was. Zoo heugelijk werd deze gebeurtenis geacht, en tevens zoo ongewoon, dat op de zilveren medaille dit kind hunner grijsheid werd voorgesteld de wapenschilden zijner ouders bekransende, en met de andere hand uit een offerschaal op een altaar plengende. Aan de keerzij het vers:

Na twee maal vijf en zeeven jaar,
In d'echt gezeegent doorgebragt,
Ontlook de spruit, die op 't altaar
Zijn dank hier wijdt aan d' Oppermagt.
Hij kroont zijn stam op 't zilver feest,
Terwijl der oudren blijde geest,
Vervult met warme dankbaarheid,
Roemt 's Heeren goedertierenheid.

De „spruit" zou echter nauwlijks een boom worden. Reeds op 23 jarigen leeftijd overleed deze zoon, nadat hij 't gebracht had tot lid in de bank van schepenen, en gehuwd was met een dochter van den directeur-generaal Breton.

Nadat Adriana Johanna Bake in 1775 weduwe was geworden, liet zij zich „douairière" noemen: een zeldzame titel in Indië. Op haar land *Weltevreden* had zij een eigen kerkje laten bouwen, waar bataviasche predikanten stichtelijke toespraken kwamen houden voor de bekeerlingen der vrome dame, voor hare gedoopte slaven en inlandsche kweekelingen. Toen zij eindelijk in 1787 het tijdelijke zegende, verheerlijkte ds. Vermeer deze gefortuneerde dienstmaagd des Heeren en riep aan haar graf den omstanders zalvend toe:

„Gij hebt haar alle dat regt gedaan dat zij haar geslagt tot roem, den Godsdienst ten cierade en u, hare Land- en Kerkgenooten, ten blinkenden voorbeelde strekte."

Voor Jacob Mossel, die tusschen v. Imhoff en v. d. Parra het landvoogdsambt bekleedde en als eene specialiteit in handelszaken gold, werd een zilveren penning geslagen op zijn vijftigsten verjaardag, en een tweede in 1760, kort voor zijn dood. Bij deze laatste gebeurtenis (1761) werd een groote, gegraveerde gouden begrafenispenning aan de slipdragers vereerd. Als hulde aan zijne verdiensten hadden deze eereblijken eenig recht van bestaan, want hij had zijn eigen inkomsten niet gespaard waar 't gold de zaken van cultuur en industrie te bevorderen. Ook de handel op China nam door zijne bemoeiïngen zeer toe, evenals het bedrijf der suikermolens in de Ommelanden. Een eigenaardige bestuursdaad was deze, dat hij hazen, patrijzen en musschen naar Java liet overbrengen. De laatste soort althans zou er gedijen; toen ettelijke jaren later de gouv. generaal Jeremias v. Riemsdijk aan zijn zoon mr. I. J. F. v. Riemsdijk te Haarlem, eene beschrijving zond van zijn huis op de Tijgersgracht te Batavia en onder de aanhoorigheden daarvan ook zijn vogelhuis voor verschillend pluimgedierte noemde, voegde hij daaraan toe: „waarby sig de assurante huysmussen, die hier net zijn als in 't vaderland, meede in menigte gevoegd hebben."

Had er in Indië echter een St. Hubertus-gilde bestaan, het zou allicht een eerepenning toegekend hebben aan een gouverneur generaal, die den rijken indischen wildstapel nog vermeerderde, en dan met zulke vaderlandsche lekkerbeetjes als hazen en patrijzen.

De landvoogd, wien tijdens zijn leven geen medaille was toegekend, ontving die als posthume hulde allicht bij zijn dood; maar Cornelis Speelman bekwam nog beide. Bij zijne aanstelling tot raad ordinair van Indië, in 1670, werd in de vergadering van bewindhebbers goedgevonden hem „tot een erkentenisse van gepresteerde diensten te vereeren met een goude kettingh en medaille daer onder aen hangende, ter waerdye van *f* 1500, om hem die te doen hebben in Indië soo hij daer blijft, of soo hij buyten hoop en verwachting soude mogen herwaerts komen, hier te lande."

Bewindhebbers meenden hem, door deze benoeming en deze schenking, gewis te beloonen voor zijne voorspoedige militaire exploiten tegen Makassar, waar hij de „haentjes van het Oosten" tot onderwerping had gebracht. Zijne evenzeer voorspoedige leiding

van den veldtocht in Oost Java viel eerst tien jaren later. Speelman ging zijn gouden medaille echter niet in Holland halen; hij bleef in Indië, waar hij in 1676 werd aangewezen voor de betrekking van directeur generaal, in 1780 tot die van gouverneur generaal. Het *Dagh-register* van het kasteel Batavia vermeldt over die medaille:

„11 July 1670 's naer den middaghs is in volle vergaderinge, d'heer Cornelis Speelman van den heer gouverneur generael om den hals gehangen een groote goude schakelkettingh.... strengen dick, waeronder was hangende een groote goude medalie, ter gedaghtenisse van syn Ed. bevogten victorie op de hoogmoedige Macassaren, en de gevoegde vrede articulen mette selve gemaeckt, in presentie van de respectieve fiscaels van India, de oppercooplieden deses casteels, den equipagiemeester, het opperhooft des soldy comptoirs, den doctor deses casteels met eenige schippers, die de toght van syn Ed. mede hadden bygewoont; waerna dan op 't goet succes van de gemelte vereeringhe en datse ten beste van de Comp. altyt magh gedyen, een glas wyn is gedroncken; en voorts op 't welvaren van onzen staet ende de generale O. I. Compagnie, naer 't welcke syn Ed. dan met de kettingh om den hals, onder 't geclanck van vier trompetten vooruyt, door den heer van Hoorn en gemelte gequalificeerden, daertoe gecommitteert, uyt de vergaderzaal naer syn huys is geleyt geworden."

Speelman was gescheiden van zijn vrouw, Petronella Wonderaer, ofschoon hij bij haar een zoon had, Johan Speelman, die later te Leiden studeerde en advokaat bij het Hof van Holland werd. Behalve dit schijnt er nog een ander kind geweest te zijn, waarvan het twijfelachtig is of het Speelman's wettige vrouw tot moeder had. In 1659, toen hij nog boekhouder generaal was, werd hem door de regeering vergund om „syn dochtertie oudt omtrent 2 jaren, nevens desselfs swarte amme ofte minne, naer 't patria te mogen senden."

Noch deze band tusschen de ouders, noch Speelmans verheffing tot de landvoogdij konden de gekrenkte dochter van den ontvanger generaal Sebald Wonderaer doen besluiten zich met haren man te hereenigen. Bij zijn dood in 1684 werd dan ook in de generaalswoning in het Kasteel „de condoleancie over syn Ed. afsterven gedaan aan de gestelde Juffrouwen Aletta Bax, Kornelia van Nieuwenroode en Katharina Kleyer, en vervolgens

na 't gebruik dezes lands de respective gemagtigden en 't gansche gezelschap op een collation van eeten en drinken, op diverze plaatsen in syn Edelheids wooninge toebereid, onthaald".

De uitvaart van dezen landvoogd was ongemeen statig, de kosten beliepen niet minder dan de som van 131.400 rijksd. Daaronder waren begrepen die voor de gouden en zilveren medailles, welke bij deze gelegenheid werden uitgedeeld. De afbeelding daarvan komt voor bij Valentyn; zij vertoonden aan de eene zijde zijn wapen: zilver en rood, doorsneden met een blauwe dwarsbalk beladen met een roode rechter- en linkerhand; van onderen met een zwarten kuipershamer met gouden steel. De keerzij droeg het opschrift: „Ter gedachtenis van D' Ed. Heer Cornelis Speelman, Gouverneur Generaal van het Nederlands India, Geboren te Rotterdam, den 3 Maart 1628. Overleden tot Batavia, den 11 Jan. 1684".

Op denzelfden dag als de gouverneur generaal stierf ook de directeur generaal, Balthazar Bort. Te voren had deze zich onderscheiden door de leiding van twee expedities tegen Coxinga, den chineeschen zeerooverskoning op wien de Comp. vergeefs het verloren Formosa trachtte te herwinnen. De begrafenispenning was een soortgelijke als die van Speelman; boven het helmteeken van het wapenschild kwam de vogel Fenix uit, symbool eener „geluck-salige verrijzenis".

Een dergelijke hamer als op de Speelman-medaille kwam ook voor op die van zijn opvolger, Joannes Camphuis, doch had eene bijzondere beteekenis. 't Was geen kuipers-, maar een zilversmids-hamer, en hield verband met het feit dat deze gouverneur-generaal in zijn jeugd zilversmidsknecht was geweest. Tot landvoogd opgeklommen schiep hij er behagen in den amsterdamschen baas, bij wien hij gewerkt had, door tusschenkomst van den predikant Petrus Schaak een zilveren tafelservies te bestellen; een vorstelijk dischsieraad, dat hij vorstelijk betaalde.

Camphuis had geene militaire exploiten verricht, welke hem tijdens zijn leven voor een eerepenning in aanmerking zouden hebben gebracht. In zijn ongehuwden staat verpoosde hij zich gaarne met de „gentillessen ende frayigheden" welke hij uit Japan had meegebracht, tijdens hij als Comp. opperhoofd de factory op Desima beheerde. Het lustte hem meer de oude indische archieven te doorsnuffelen en eene geschiedenis van Batavia's opkomst te schrijven, of met zijn blinden vriend Rumphius briefwisseling te houden over indische „zeehorentjes", dan aan vrouwen het hof

te maken. Na zijn vrijwillig aftreden woonde hij nog vier jaren in zijn „thuyn" aan den weg van Jacatra, bij zijn sterven alleen eene zuster nalatende, die met den koopman van Dilsen gehuwd was. Dien laatste had hij niet mogen lijden, en 't huwelijk had dan ook tegen zijn zin voortgang gehad; ofschoon bij zijn sterven zijn goed meest aan vreemden kwam, de zuster bekwam althans een daggeld van zes gulden en levenslang vrij logies op zijn buitenplaats. Aan degenen, die zijn lijk naar de Hollandsche Kerk ter uitvaart hadden gedragen, werd een gouden gedenkpenning ter waarde van *f* 66 uitgereikt; „hoewel", zegt Valentijn, „ik er een van 100 rijksd. gezien heb".

In zekeren zin was deze landvoogd auteur van zijn eigen grafschrift; het was althans volgens zijn begeerte dat, op de eene zijde van den penning, deze dichtregelen gegraveerd werden:

Mijn aertsche Camphuys was vergaen,
Mijn Tabernakel con nau staen,
dogh ik sagh op een vast gebou
dat eeuwigh sijn en duuren sou
een plaets door Jesus toegeseyt
en in syns Vaders huys bereyt
welzaligh is die mensch syn lodt
die heeft een Timmeringh by Godt.

Daarboven waren naam, titel, geboorte- en sterfdag vermeld, zoomede de afbeelding van zijn wapen aangebracht. De keerzijde vertoonde de figuur van het „Minnewigt" gezeten onder die van den snelvliegenden Tijd, en de versregels:

De tyt valt d'eene cort, en d'ander weder langh,
En onderwijlen gaet de tyt altyt haer gangh,
Wel hem die desen tyt op Aerden soo beleeft,
Dat hij niet voor het Eynd van synen tyt en beeft.

Onder Camphuis' opvolgers werd nog met een gedenkpenning geëerd de nagedachtenis van Hendrik Zwaardecroon, die evenals Camphuis op eigen verzoek en „met reputatie" van zijn ambt ontslagen was. Het landgoed *Kadoeang*, waar hij tot zijn dood bleef wonen, wordt afgeschilderd als „de fraeiste en kostelykste thuin buiten Batavia, en in dezelve alles wat men zeldzaam noemen kan." Het gebruik om gouden en zilveren begrafenispenningen te laten slaan zou sedert allengs buiten zwang geraken, ofschoon nog in 1844 zulk een penning vervaardigd werd bij den dood van den gouv. generaal J. v. d. Bosch. Echter niet in Indië, van waar hij reeds tien jaren te voren was teruggekeerd, maar in Nederland, waar hij op den huize *Boschlust* bij den Haag overleed.

Vaak schonk de Comp. een eerepenning aan verdienstelijke veldoversten en vlootvoogden, wanneer zij door hunne daden hare belangen grootelijks hadden bevorderd of eenig belangrijk wapenfeit verricht. Aldus aan den kommandeur Minne Willemsz Caertekoe, onder wiens bestier het voornaamste bolwerk der Portugezen in het Oosten, de sterke vesting Malakka ten val was gebracht. Op dezen gouden penning was een afbeelding van de veroverde stad gegraveerd, en aan de keerzij het wapen van de O. I. Comp. Voorts aan Johan v. d. Laen voor de victorie over Palembang. Ook hier zag men de veroverde stad met de vloot daarvóór afgebeeld; voorts met het onderschrift:

„De stad Palembang door den manhaften Jan van der Laen als commandeur veroverd en verdestrueerd, den 10, 11 en 14 Nov. a^0 1659".

De keerzij vertoonde een schip, en een loffelijk getuigschrift van wege bewindhebbers aan gebeneficeerde. De afbeelding van het vaartuig gold als gewoonlijk het schip *Argo*, dat als het zinnebeeld van de vloot der O. I. Compagnie gebezigd werd.

Een dergelijke medaille ter waarde van vijftienhonderd gulden werd toegekend aan Pieter de Bitter, die in 1665 in de haven van Bergen den aanval van een engelsch smaldeel afsloeg. Te samen met den bijbehoorenden gouden keten werd hem deze belooning toegekend „voor syne getoonde vaillandise en dapperheyt, mitsgaders beleyt in die rescontre gebruyckt".

De bevaren chirurgijn Wouter Schouten, die zich bij de vloot van de Bitter bevond, gaf in zijn *Reistogt naar en door Oostindiën* een omstandig verhaal van dezen scheepsstrijd, en de wijze waarop de britsche vice-admiraal Tiddyman de autoriteiten in deze neutrale haven op zijn kant trachtte te krijgen. Over den aanvang van den strijd leest men daar:

„Het was omtrent ses uuren des morgens, als dit verschriklyk gevegt begon. Een vijandelyke kanonschoot was het rampzalig sein of teken tot den aanval, die onmiddelijk door een generaale slaking van al het geschut, aan 's vijands bakboord liggende, gevolgd werd, waardoor het niet anders was dan of de hemel en de aarde dreunde; wijl weinig minder dan 400 stukken tegelijk losdonderden, die gedeeltelyk met schroot, ijzeren kneppels, bouten, of kogels geladen waren geweest, en welken als een hagelbui door onze schepen en rondom ons vlogen, zo dat alles kraakte en scheurde wat aan de schepen was. Deze verschriklyke slaking kostte egter, tot elks

verwondering, weinigen van de onzen het leven. Op ons schip werden slegts twee man daardoor geveld, waarvan de een genoegzaam door midden was geschoten door een kneppel; den anderen was het hoofd vermorseld. De Engelschen meenden ons hierdoor den moed te benemen en ons te doen bezwyken, dog zij vergisten zig, want nauwlyks was deze hagelbui op ons neergekomen, of wij losten ons zwanger geschut gelyklyk op den vijand; en daarop werd het donderen met het kanon algemeen, ladende en lossende elk van zyn kant zo ras mogelijk, zo dat het hier nu zo scherp toe ging als het by een gevegt te water kon geschieden, wyl men telkens met geheele laagen op malkanderen losbrandde... Schoon wy nu uit dit bedrijf (de witte vlag van het kasteel der stad) niet veel goeds voor ons voorspelden, gaven wy daarom geen krimp, vurende onophoudelijk voort, zo dat men niet dan vlamme en rook zag: de wind was steeds van ons af en naar den vyand, waardoor de rook van ons geschut altemaal in des vijands vloot sloeg, hetwelk hun zeer hinderlyk was wyl hun zulks belette het geschut behoorlyk te kunnen stellen, zo dat veelen van hunne kogels te hoog en over onze schepen gingen tot in de stad (Bergen) waardoor verscheidene huizen beschadigd, en ook eenige menschen gedood werden; wy daarentegen rigtten ons geschut zo wel dat wy telkens, en dikwyls met geheele laagen in hunne schepen boorden, en alzo wy eenige stukken hadden die 48, 36, 30 en 24 pond yzer schoten, kan men wel denken dat zulke kaatsballen juist niet zeer gemaklyk neerkwamen: doch de Engelschen bleven ons met hun geschut, dat niet minder zwaar was, ook niet schuldig. Kortom, het was geen slaan zo als gemeenlyk op zee geschied, maar het was veeleer malkander moorden, want alles scheen gestadig in vuur en vlam te staan, en de haven van Bergen het schouwtoneel van den vuurbrakenden afgrond te zijn".

Het eind van dezen heeten dag was, dat de britsche vloot met belangrijke avery en veel verlies aan volk moest aftrekken. Pieter de Bitter had zijn medaille, met een afbeelding van het gevecht (ook Wouter Schouten luisterde daarmee zijn verhaal op) alleszins verdiend. Het blijft alleen de vraag of hem niet liever ware geweest eene schenking van 8000 rijksdaalders, gelijk bewindhebbers toekenden aan de beide autoriteiten te Bergen, den generaal Alefelt en den kommandant Cicignon, ter zake van hunne aan de hollandsche vloot bewezen hulp. Hier was iets meer dan een medaille (welke zij bovendien bekwamen) met een vleiend opschrift, hier was *solid*

pudding against empty praise. Pieter de Bitter had eenige reden zijn penning te bekijken gelijk die hollandsche admiraal, die door den koning van Denemarken met de orde van den Olifant begiftigd was. Toen de vorst dezen vlootvoogd de vraag stelde: waarom hij zoo onafgewend zijne blikken op den beeldenaar van het ordeteeken gevestigd hield, antwoordde de ander:

„Sire, ik dacht: waarvan zoo'n groot beest wel eten moet....?"

De wenk werd begrepen, en eene toelage bij de ridderorde gevoegd. Feitelijk ging Pieter de Bitter denzelfden kant uit, want toen hij na zijne glorieuse verdediging te Bergen in de vergadering van Heeren Zeventienen verscheen, deed hij het verzoek om als raad extraordinair van Indië naar de koloniën te mogen terugkeeren, hetgeen van zelf eene verhooging van traktement meebracht. Zoo ver wilden de Heeren echter niet gaan, doch zij maakten hem „Equipagiemeester Generaal", in consideratie van de diensten, die hij op de thuys reyse, ende voornaementlyck gedurende het aenwezen van de retourvloot in Bergen de Comp. heeft bewesen". Met toezegging, dat er verder gunstig op zijn persoon en meriten zou gelet worden.

In die kwaliteit vertrok hij weer naar Indië. Behalve zijn gouden medaille voor zijn noorweegsch wapenfeit had hij nog een tweede ontvangen (juister: een gouden keten) ter waarde van *f* 500.— Doch dit geschenk beurde hij in zijne kwaliteit van kommandeur der retourvloot; het was de gebruikelijke „vereeringhe" na behouden terugkeer in 't vaderland. En de benoeming tot zoodanig kommando in Indië was eene kwestie van rang, niet eene kwestie van bekwaamheid. Ook aan Comp. dienaren, geheel vreemd aan de zaken van navigatie, werd zulk een bevel opgedragen, gelijk men indertijd een supercarga boven den schipper plaatste. Toen b.v. het lid in den raad van justitie mr. Aernout van Overbeke, de schrijver van de *Geestige en vermakelyke Reysbeschryving naer Oost Indiën*, weder naar 't vaderland terugkeerde, deed hij dat als admiraal der retourvloot, d. i. admiraal voor 'n enkele keer. De gouden medailles, aan zulke bevelvoerders vereerd, droegen gemeenlijk op de voorzijde naam en kwaliteit van den gebeneficeerde, aan de keerzijde het wapen der O. I. Comp. Somtijds ontvingen zij alleen den gouden ketting. Aldus Wollebrant Geleinz. de Jonge, die in 1648 terugkwam, gelijk eene groote schilderij te Alkmaar dien terugkeer veraanschouwelijkte. Zij was van de hand van Caesar v. Everdinge en stelde

de geankerde retourvloot van twaalf schepen voor, met het portret van den admiraal *ad interim.*

Destijds waren zulke schenkingen echter nog geen regel (met uitzonderingen.) Tusschen de jaren 1625 en 1677 werden slechts vier medailles aan kommandeurs van retourvloten uitgereikt. Nl. in het eerste jaar aan Frederik Houtman, gouverneur der Molukken, in 1670 aan den gewezen directeur van Bengalen Mattheus v. d. Broecke, in 1674 aan het gewezen opperhoofd in Siam Nicolaes de Roy en in 1677 aan Ysbrand Godsken, gewezen gouverneur van de Kaapkolonie. Bij uitzondering had de medaille met ketting van v. d. Broecke (wiens portret door Hoogstraten in het Rijksmuseum hangt) eene waarde van *f* 1500.– In den regel kostten ze slechts een derde van dat bedrag, maar daarvoor werden de schenkingen dan ook zooveel menigvuldiger. De titel was admiraal of commandeur naar mate van den rang dien de tijdelijke vlootvoogd bij de Comp. bekleedde, en hiermede hield ook verband de waarde van zijn „eermetaal". Zijne zending werd belangrijk genoeg geacht om daarvan tekst en uitleg te geven niet alleen aan Heeren Zeventienen, maar ook aan Hunne Hoogmogenden de Staten Generaal, en dit verslag vorderde nog vrij wat ceremonieel. Het geschiedde op de volgende wijze:

Eene commissie uit het college van bewindhebbers met de beide advokaten der Comp. en den bevelhebber der retourvloot, vertrokken uit Amsterdam naar den Haag, waar zij officieel bezoek aflegden bij den voorzitter der Staten Generaal. 's Anderen daags reed men in drie koetsen naar de vergadering, waar men in de Trèveskamer werd geleid en vervolgens in de groote vergaderzaal. Het rapport van den teruggekeerden bevelhebber werd hier aangeboden, waarna de eerste advokaat een kort overzicht gaf van de Indische zaken en den toestand der verschillende kantoren.

Daarna reed men terug naar het O.-I. logement tegenover de Koekamp, dat in 1690 door bewindhebbers voor de som van 26 mille van mevr. van Beuningen gekocht was, en hier werd des middags een maaltijd gehouden van ongeveer twintig couverts. 't Was als 't ware de tegenhanger van het bataviasche „scheymael" en evenals ginds, in Jacatra *olim*, volgden ook hier de toosten „vorschriftsmäszig" elkander op:

Het welvaren van de Republiek.
H. Hoog Mogenden, de gevers van het octrooi der Comp.
Het huis Oranje Nassau.
Enz.

Den bevelhebber werd nu een groote bokaal met wijn aangeboden, waarop de voorzitter hem met een kleinere dito gelukwenschte met het behouden overbrengen der retourvloot, en bedankte voor zijne goede diensten. Al de gasten deden dit op hun beurt, en dan stond de aangesprokene van zijn zetel op, bedankte voor de hem aangedane eer en dronk op het welvaren van de Comp. den grooten beker uit.

Zooveel omslag, en een *horrifique traict de vin* uit een Gargantuabeker zaten er nog vast aan die kwaliteit van kommandeur eener retourvloot. Het was als 't ware een servituut rustende op die gebruikelijke schenkagie van een gouden medaille, met of zonder ketting.

Dikwijls werden ook gouden of zilveren bekers geschonken om substantie te geven aan het denkbeeld: „dem Verdienste seine Krone". Op de Koloniale Tentoonstelling te Amsterdam van het jaar 1883 waren een viertal dezer Compagniesbekers van edel metaal aanwezig. Op een daarvan stond, in het deksel gegraveerd, het monogram der Comp., de dooreengeslingerde letters V. O. C. Op een andere was het figuurtje van een zeilend schip (het koggeschip der Comp.) aangebracht; inderdaad een passend embleem voor eene maatschap, welke hare winsten uit het grootluik moest ophalen. Een derde was blijkens het inschrift gestempeld als eigendom van de Societeit van Suriname. Een dergelijke „gulden cop" werd door bewindhebbers den admiraal van Neck vereerd, toen hij van Bantam kwam aanzetten met vier schepen vol specerijen. Die beker had den, voor een zeevaarder alleszins toepasselijken vorm van een aardkloot, waarop met juistheid (naar de kennis dier dagen) was aangegeven de ligging van landen en zeeën, en de geografische verdeelingen als op een globe. De sluiting van deksel op kop viel denkelijk eerder op poolcirkel dan op evenaar; want wie ledigde toen een half glas?

Aan den gouv. generaal Hendrik Zwaardecroon (aan wien Gerard Brandt zijne *Historie van 't leven van Hugo de Groot* opdroeg) werd in 1728 door bewindhebbers een gedreven beker van verguld zilver vereerd, met inscriptie op het deksel, ter zake van de diensten door hem bewezen met de invoering van zijdeworm- en koffiecultuur op Java. Op dezen beker, thans in het haagsche Mauritshuis, waren twee schilden aangebracht, een met het wapen van Batavia en een met het merk der Comp.; benevens een latijnsch opschrift. Op de „silvere schael of coppe", aan Frederik Houtman vereerd, waren de forten van Ambon, Loehoe en Cambello gegraveerd. Het zilveren

tafelservies ter waarde van *f* 15000, aan baron v. Imhoff geschonken, droeg het wapen der Comp. Eveneens de „goude kop" van *f* 150 waarde, in 1624 toegekend aan den schipper Jan Cornelisz Cunst voor buitengewone diensten en gevoerd kommando te Punto Gale (Ceylon).

Het tegenwoordig geslacht beperkt zich tot eervolle vermeldingen, of symbolische lauwerkransen, tot eeresabels of een onkostbaar lintje. Het huldigt het aloud gebruik slechts wanneer het een generaal v. Swieten met een gouden beker beschenkt, en dan nog om redenen waarbij de muze der geschiedenis zich het aangezicht bedekt. Zoo de vaderen al goedgeefs waren met hunne medailles en bekers, zij luidden althans de klok niet voordat de kerk uit, noch langden de premie voordat de karrewei verricht was.

Gedenkpenningen ter herinnering aan eene nationale stichting of merkwaardige instelling zouden, ook op koloniaal gebied, hun plaats vinden bij de kroniekschrijvers der numismatiek. Toen b.v. de Oostindische Compagnie in 1702 honderd jaren bestaan had, oordeelden de beschreven vaderen in het Oostindisch Huis dit feit zoo heugelijk en zoo gedenkwaardig, dat zij aanstonds gouden en zilveren gedachtenismedailles lieten slaan. Daarop was de E. Maatschappij voorgesteld als een vrouw zittende op een „voetstal" waarop het romeinsche cijfer C (de verloopen eeuw beteekenende) den voet op een schildpad als zinnebeeld van een lang leven, in de eene hand het verlengde octrooi houdende, in de andere het zwaard met den lauwerkrans. Op de eene zijde stond: *In altera secula pergo:* „Ik streef naar andere eeuwen", op de andere een zeilend schip behangen met de wapenschilden der bijzondere Kamers en stevenend voorbij de Zuilen van Herkules. Het omschrift luidde: *Invia nulla via, favente Deo*: „Onder Gods hulp is er geen weg ongebaand".

Het blijkt niet of dit eeuwfeest, onder het bestuur van Willem van Outhoorn, destijds ook te Batavia feestelijk herdacht werd, hetzij door een gedenkpenning, hetzij door officieel vreugdebetoon, gelijk dat b.v. op den gedenkdag van de stichting van Batavia in zwang was. Noch dat deze gebeurtenis (waarvan Valentijn niet rept) een indische dichtader aan 't vloeien bracht gelijk in later tijd, toen (in 1869) het 250-jarig bestaan der stad gevierd werd en aan den feestdisch mr. v. Gennep zijne ode aan Batavia voordroeg:

Vergeet uw afkomst niet, Bataven!
Noch staat den grond der vaad'ren af;
Hier liggen zij met eer begraven,
Wier fierheid u dit erfdeel gaf. Enz.

De Comp. zou haar tweede eeuwfeest niet beleven; ten jare 1802 was zij reeds bezweken aan verval van krachten. Doch hoezeer die eeuwpenning de eenige zou blijven, de geschiedenis der Comp., in 't algemeen de geschiedenis van Indië, blijft nauw verknocht aan al de medailles en eereteekens, waarvan meer dan een chronologische lijst bestaat. Echter ware het voor de kennis van het oude Indië een niet gering gewin geweest, wanneer de tijdrekenkundige opgave tevens tot een beschrijvende ware geworden en, bij de opnoeming, ook de afbeelding en de geschiedenis gevoegd. Indien er in Indië een navolger van mr. Gerard van Loon ware opgestaan, die den nazaat onderricht had omtrent de levensbijzonderheden dier mannen, welke hunne gouden ketens en medailles, hunne gegraveerde bekers, hunne zilveren tafelserviezen, ook wel hunne zakken dukaten uit handen der Edel Achtbaren ontvingen; omtrent de wapenfeiten waarvoor die „vereeringhen" de belooning waren, en de herinneringen welke er zich aan vastknoopten.

Moge in de naaste toekomst de apostel der „vorstelijke wetenschap" de indische letterkunde verrijken met eene studie op dat nog schaars ontgonnen veld van onderzoek, ons rondleiden in de „heerlyke galderye der vervlogen eeuwen" en de uitspraak doen beamen van den franschen geleerde: „que la numismatique est un des flambeaux de l'histoire".

Of ook de uitspraak van den hollandschen (mr. v. Loon):

„Want waartoe dienen anders zoo veele marmere grafsteeden der voor het Vaderland gesneuvelde Helden? Waartoe strekken de goude ketens en penningen waarmede de Vorstlyke Gezanten, naa 't wel verrichten hunner bezendingen, worden beschonken? Waartoe zijn de goude drinkkoppen aan deze en gene Staatspersonen, wegens zich ten beste des Lands loflyk gequeeten te hebben, vereerd? Ja, waartoe zoo veele Gedenk- en Legpenningen, op uytdrukkelyk bevel zoo der Staaten in 't algemeen als der Magistraaten in 't byzonder gemunt geworden, anders als om de aan 't Vaderland gedaane diensten te beloonen en andere tot diergelyke edelmoedige betrachtingen op te wakkeren"?

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Deli in woord en beeld. [Tekst van **A. W. Naudin ten Cate**]. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1905. fol. obl.

H. D. A. van der Hoeven: Een en ander over thee-bemesting. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1905. gr. 8°. Met afbeeldingen.

H. W. A. van den Wall Bake: De staatsexploitatie in de houtvesterijen. Antwoord aan den Heer A. E. J. BRUINSMA op zijn Artikel in de September afl. van het Tijdschr. voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië, enz. (Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1905). 8°.

Onderzoek naar de mindere welvaart der Inlandsche bevolking op Java en Madoera.

[I.] Overzicht van de uitkomsten der Gewestelijke onderzoekingen naar de **vischteelt** en **visscherij** en daaruit gemaakte gevolgtrekkingen. 1e. Deel, *Tekst.* 2e. Deel, *Bijlagen.*

[II.] Overzicht van de uitkomsten der gewestelijke onderzoekingen naar de **pluimveeteelt** en daaruit gemaakte gevolgtrekkingen.

[III.] Algemeene Toelichting (door den Voorzitter der Welvaart-commissie **H. E. Steinmetz**).

Batavia, Landsdrukkerij. 1905. 4 dln. fol.

Dr. Hendrik P. N. Muller: Door het land van Columbus. Een reisverhaal. (Vereenigde Staten. Mexico. Cuba. Costa-Rica. Columbia. Venezuela. Trinidad. **Curaçao. Suriname**). Haarlem, Erven F. Bohn. 1905. gr. 8°. Met portret en platen.

Verslag van het Mijnwezen over het 1e kwartaal 1905. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. gr. 8° [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant 20/10—1905. No. 84.]

Mr. J. G. Pott: Uitvoering van de Indische Mijnwet. Ontwerp eener Ordonnantie tot uitvoering van de Indische Mijnwet. Indisch Staatsblad 1899, No. 214). Eerste deel. *Ontwerp.* Tweede deel. *Toelichting.* Uitgegeven met machtiging der Regeering. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. 2 dln. gr. 8°.

C. F. H. Dumont: Het Javaansch in de kazerne. Verzameling van woorden en uitdrukkingen, die in den omgang met den Javaanschen militair te pas kunnen komen, ten dienste van officieren en kader. Weltevreden, VISSER & Co. 1905. 8°.

Kentongan: Het leven op een suikerfabriek in Indië. Ernstige waarschuwing aan ouders, die hunne zonen naar Indië laten gaan. Rotterdam, MASEREEUW & BOUTEN. 1905. 8°.

H. J. Lenderink: Het Blinden-Instituut en de werkinrichting voor blinde Inlanders te Bandoeng. (Ned. Oost-Indië). Amsterdam, 1905. 8°. Met platen en portretten.

A. H. Berkhout en **M. Greshoff:** Indische Cultuur-almanak voor 1906. 20e jaargang. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1905. kl. 8°. Met portret.

A. J. van Stockum: Een ontdekkingstocht in de binnenlanden van Suriname. Dagboek van de Saramacca-expeditie. Met afbeeldingen en kaarten. Amsterdam, G. P. TIEBE. 1905. gr. 8°.

Henri Borel: Wijsheid en Schoonheid uit Indië. Amsterdam, P. N. VAN KAMPEN & ZOON. (1905). 8°.

J. B. Ruzius: „Heilig Indië". Bussum, C. A. J. VAN DISHOECK. 1905. 2 dln. 8°.

T. J. Bezemer: Door Nederlandsch Oost-Indië. *Aflevering 2—3* [*Handelend over Sumatra*]. Groningen, J. B. WOLTERS. [1905]. gr. 8°. Met platen.

(**J. A. Loebèr Jr.**:) Ausstellung im Städt. Museum zu Elberfeld. 15 Okt.—Nov. 1905. Katalog der Ostindischen Gewebe, Batiks, u. kunstgewerbl. Gegenstände. (Elberfeld, A. MARTINI & GRÜTTEFIEN). 1905. 8°. Mit Tafeln und Illustrationen.

J. B. Leon: Recueil voor den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst in Nederlandsch-Indië. Batavia, F. B. SMITS. 1905. 8°.

Verrichtingen en bewegingen van Hr. Ms. Schepen en vaartuigen van Oorlog, behoorende tot het eskader in Ned.-Indië, gedurende het 2e kwartaal 1905. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant 13/10 1905. No. 82.]

Rupprecht Prinz von Bayern: Reise-Erinnerungen aus Ost-Azien. Mit 33 Abbildungen. München, O. BECK. 1906. gr. 8°. [*Bl. 15—95 behandelen Java*].

De groote cultures der wereld. Geschiedenis, teelt, voeding, nuttige toepassing. Belangwekkende wetenschap voor iedereen. Onder leiding en met een voorwoord van **Mr. J. E. van Someren Brand.** *Aflevering VIII en IX.* [*Tabak, Kina, Koffie*]. Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier". (1905). 4°. Met portretten en platen.

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. *15e jaarg. No. 11. November 1905.*
Op expeditie in Suriname, door G. VERSTEEG (*slot*) met afbeeldingen.

Vragen des Tijds. *32e jaarg. Afl. 2. November 1905.*
Nogmaals over kolonisatie tusschen de keerkringen, door Mr. A. C. WESENHAGEN.

Vragen van den Dag. *20e jaarg. Afl. 11. November 1905.*
Het Nederlandsch in Indië en zijn concurrenten, door F. P. H. PRICK VAN WELY.

Het Nederlandsche Zeewezen. *4e jaargang. 1 November 1905.*
Eene episode uit de 3e Boni-Expeditie. Landingen te Patiro en Badjowa II, door M. C. KONING. Met foto's van J. R. J. DE RAADT.
Id. 15 Nov. 1905. De zeevischvangst in Oost-Indië. Rekest. — Wijnkoopsbaai-exploratie-Maatschappij, door R. A. EEKHOUT (met afbeeldingen). — Korte aanteekeningen omtrent den toestand der zeevisscherij in Ned.-Indië en de middelen tot het aanbrengen van verbetering daarin, door H. — De zeevischvangst in de afdeeling Pasoeroean.

Eigen Haard. *31e jaargang. No. 43. 28 October 1905.*
Luitenant CHRISTOFFEL, door J. F. L. DE BALBIAN VERSTER (met portret en platen). Terugkeer van den Oud-Gouverneur C. LELY (met afb.)
Id. No. 44. *4 Nov. 1905.* De landing in Bone (Boni) (met afb.) — Nederlandsch-Oost-Indië (met kaartje). — Gouverneur IDENBURG (met portret en afb.)
Id. No. 45. *11 Nov. 1905.* Gouverneur IDENBURG op weg naar Suriname (met foto's) door V.

Weekblad voor Indië *2e jaarg. 1905/06. No. 21.*
De inwijding van de Molekwerken ten Zuiden van Malang, door M. VAN GEUNS (met afb. en kaartje).

Id. No. 22. De Zuid-Celebes-Expeditie (vervolg) (met afb.; *zie ook No. 24.*) Pastoor P. J. VAN SANTEN (met portret). — Een Javaan die Koning wilde zijn. (De Ratoe Soenda te Buitenzorg) (met plaat).

Id. No. 23. Makasser aan 't feestvieren (met afb.). — De feestelijke opening van de nieuwe Hoofdenschool te Tondano (17 Aug. 1905) (met afb.), door J. L. — In Memoriam: Dr. J. L. A. BRANDES (met portret).

Id. No. 24. Nieuwe vormen voor de rottan-industrie, door VAN BRUGGEN (met afb.).

Id. No. 25. De Soesoehoenan van Solo te Soerabaja (met portretten en afbeeldingen), door M. VAN GEUNS. — Tentoonstelling van Minangkabausche Nijverheid en Kunst te Fort de Kock (met afbeeldingen), door L. C. WESTENENK. — Ardjoenă, door HENRI BOREL.

De Ingenieur. *20e jaarg. No. 46, 13 November 1905.*
Pekalen-irrigatiewerken in de afdeeling Kraksaän der residentie Pasoeroean I, door A. G. LAMMINGA.

Indisch Militair Tijdschrift, *36e jaarg. 1905, No. 10.*
Boni. Eene historische dwaling, door G. NYPELS. — Antwoord, door J. VAN DER WEIJDEN. — Het geschut te velde voor het Nederl. Indische leger volgens A. J. GOOSZEN met naschrift, door J. C. PABST. — Groot Atjeh van 21 April tot 28 Juni 1896, door A. KRUISHEER (vervolg).

Onze Eeuw *5e jaarg. Afl. 11, November 1905.*
Wettelijke waarborgen voor de positie van den Indischen officier, door A. J. GOOSZEN.

Teysmannia, *16e jaarg. 1905, Afl. 9.*
Ziekteleer der planten (vervolg), door J. VAN BREDA DE HAAN. — Inheemsche en vreemde groentensoorten, door H. J. WIGMAN. — Gambir-cultuur, door W. R. TROMP DE HAAS. *Piper Methysticum.* Forst, door W. G. BOORSMA. — Mededeelingen betreffende de caoutchouc-cultuur XII. Oogstresultaten van eenige 11-jarige Hevea-boomen gegroeid op 2200 voeten boven de zee, door W. R. TROMP DE HAAS. — De cultuur van djeroeks in Dominica, door H. J. WIGMAN. — Katjang tanah als voedingstof enz.

Id. Afl. 10. Mededeelingen betreffende de caoutchouc-cultuur, XIII. Oogstresultaten met *Ficus elastica* bij één- en tweemalige aftapping, door W. R. TROMP DE HAAS. — Guayule caoutchouc, door id. — De cultuur van djeroeks in Dominica, door H. J. WIGMAN. — Nieuwe djeroek-hybriden in Amerika, door id. — Een en ander over het toppen, door J. VAN BREDA DE HAAN. — Is de Gambir-cultuur op Java mogelijk of niet? door L. MATTHIEU. — Iets over veevoedergewassen, door PIT. — Voorloopig verslag over het vinden van rijstkorrels op ketan en proeven daarover genomen, door J. P. MOQUETTE.

Cultura. Uitgave van de Vereeniging van Oud leerlingen der Rijks landbouwschool. *17e jaarg. No. 207. November 1905.*
De landbouw van Curaçao en zijne toekomst, door R. H. RIJKENS (vervolg en slot.)

De Indische Mercuur. *28e jaarg. No. 43. 24 October 1905.*
De mendong-cultuur op Java (Mededeeling van het Koloniaal Museum te Haarlem), door Dr. S. H. KOORDERS. — De vulkanen van Nederl. Indië (voordracht, door J. VAN BAREN.

Id. No. 44. Lantana, door Mr. J. F. DIJKSTRA. — Arbeidstoestanden op Java, door VICTOR S. CLARK. (Uit het Engelsch vertaald.) (Zie ook Nos. 44—45). — Kedirische Landbouw-Vereeniging. — Vereeniging ter bevordering der Katoen-cultuur in de Nederlandsche Koloniën.

Id. No. 45. Verslag omtrent den Staat van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg over het jaar 1904 (besproken), door VAN GORKOM. — De Staatsexploitatie in de houtvesterijen op Java, door A. H. B.

Id. No. 46. Suikerhoudend veevoeder, door F. J. POTTER. — Diefstal van te veld staand gewas, door G. P. G. HARLOFF, Enz.

Het Koloniaal Weekblad. *5e jaarg. 1905—06. No. 34.*
Nederl. Indische Kunstnijverheid in den vreemde, door J. A. LOEBÈR Jr. — Nederlandsche taal bij de Inlanders, door Z. D. B.

Id. No. 35. Kunnen de Buitenbezittingen zich zelf bedruipen of moet Java nog steeds bijspringen? I, door H. E. PRINS.
Id. No. 36. Bevordering van Indische Nijverheid, Huisvlijt en Kunst.

Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. *Deel LXV. 1905. Afl. 2.*
De rol der scheikunde bij het voedingsvraagstuk der toekomst. (Lezing, door H. C. PRINSEN GEERLIGS). — Vulkanische verschijnselen en aardbevingen in den Oost-Indischen Archipel, waargenomen gedurende het jaar 1904, verzameld door het Kon. Magnetisch en Meteorol. Observatorium te Batavia. — Waarnemingen over bijzondere meteoren in 1904.

Mededeelingen van wege het Nederlandsch Zendelinggenootschap. *Dl. 49. 1905. 3e stuk.*
Merkwaardige Karo-Bataksche woorden, door M. JOUSTRA. — Bijgeloovige gebruiken, die door de Javanen worden in acht genomen bij de verzorging en opvoeding hunner kinderen, door D. LOUWERIER. — Berichten en statistieke opgaven omtrent de zending in de Minahassa. — Spaarbank Minahassa.

Berichten uit Nederlandsch Oost-Indië van den Sint-Claverbond. *1905. No. 4.* [*Niet in den handel.*]
Vormreis van Z. D. H. Mgr. E. S. LUYPEN naar de Minahassa, Flores en Timor, door A. KORTENHORST. — Lahoeroes (Timor), door A. MATHIJSEN. — Reis naar Atjeh's Noord- en Oostkust, door VERBRAAK. — Het eerste halfjaar van mijn missionarisleven. Batavia, door TH. JANSEN. — Woereh Andonare, door A. VAN LEEUWENBERG. [*De meeste artikelen met platen*].

De Rijnsche Zending. *36e. jaarg. 1905. No. 3.*
Een stoomboottocht op het Toba-meer, door J. H. MEERWALDT.

Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging. *November 1905.*
De Chineezen en ons werk, door J. H. BLINDE. — Aan de viering van welke feesten behooren wij onze Inlandsche Christengemeenten te gewennen? door J. VERHOEVEN.

Maandbericht van het Nederl. Zendelinggenootschap. *November 1905.*
Delizending. Ressort Sibolangit, door J. H. NEUMANN. — Verwachtingen aangaande de Hoogvlakte, door E. J. VAN DEN BERG. — Verslagen van Segeran, Swaroe, Enz.

The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. *Vol. XXXV, 1905, Jan. to June.*
The dog-motive in Bornean art, bij E. B. HADDON, (with illustrations).

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 October—21 November 1905.

De houding van cultuurwaarden was gedurende de geheele verslagperiode over het algemeen vrij zwak, hetgeen voornamelijk te wijten was aan de hoogere raming van den bietsuikeroogst en daarmede gepaard gaande minimaal lage suikerprijzen.

Ook in tabaksaandeelen was de handel slechts gedurende enkele dagen van de laatste week van October van eenige beteekenis, doch overigens bleef dit deel der markt vrijwel verlaten, terwijl voor zoover nog handel plaats greep, de koersen steeds afbrokkelden.

Meer animo bestond er voor de aandeelen van petroleummaatschappijen en speciaal voor aandeelen „Koninklijke", waarin levendige handel gedreven werd op gunstige berichten aangaande productie en verhoogde uitkeering der Asiatic Petroleum Comp. In het laatste gedeelte der verslagperiode werd de belangstelling in dit deel der markt nog verhoogd door het bekend geraken van het bericht van de aanboring eener nieuwe bron in Perlak.

De meeste drukte heerschte ditmaal in den hoek der mijnwaarden. Hier kwamen sterke koerswisselingen voor en zoo zag men de Redjang Lebongs van hun hoogste punt 605, eerst vallen op 550, daarna op 510 om vervolgens weer te rijzen op 564 en de laatste week op 575.

Van de over het algemeen bijzonder gunstige stemming voor goudwaarden werd geprofiteerd voor het aanbieden van inschrijvingen op aandeelen der Palehleh Mijnbouw Maatschappij, opvolgster der Nederlandsch Indische Mijnbouw Maatschappij en op aandeelen der Mijnbouw Maatschappij Boekal.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Algemeene Consignatie Bank	$3\frac{1}{2}$ %
„	Java Bank	$1\frac{1}{4}$ „
„	Koloniale Bank	$\frac{3}{4}$ „
4 % Oblig.	Ned. Indische Handelsbank	$1\frac{1}{4}$ „
Aand.	Java Bosch Exploitatie Maatschappij	3 „
„	Ned.-Ind. Houtaankap Maats.	$4\frac{3}{4}$ „
„	West-Java Kina Cultuur Maatschappij	3 „
Cert.	Tabak-Maatschappij Arendsburg	$2\frac{1}{2}$ „
Aand.	Deli Batavia-Maatschappij	$5\frac{1}{2}$ „
Cert.	„ „ „	5 „
Aand. Serie A.	Langkat Tabak Maatschappij	$1\frac{1}{8}$ „
Aand.	Padang Tabak Maatschappij	$\frac{3}{4}$ „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	3 „
„ B.	Serdang Tabak Maatschappij	1 „

Aand.	Nederl.-Ind. Electriciteits Maatschappij	1 %
„	IJsfabr. in Ned.-Ind. Maatschappij tot expl. van. .	1/4 „
„	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	1 1/4 „
Aand. Koninkl.	West-Indische Maildienst.	1/4 „
Aand.	Rotterdamsche Lloyd.	2 3/8 „
„	Stoomvaart Maatschappij „Nederland".	1 15/16 „
Pref. Aand.	Dordt. Petrol. Industr. Mij.	4 „
4 1/2 % Oblig.	„ „ „ „	1 „
Pref. Aand.	Java Petroleum Maatschappij	1 „
Aand.	Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen. .	22 „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „ . .	24 1/4 „
Aand.	Petroleum Maatschappij Moesi Ilir	3 3/4 „
Cert.	Panolan Maatschappij	4 3/4 „
6 % Cum. pref. Aand. A	Perlak Petrol. Mij..	9 1/4 „
3 „ „ „ „ B	„ „ „	5 1/2 „
Aand.	Guyana Goud-Placer Maatschappij	5 „
Aand. 1e Serie.	Mindrineti Goud Expl. Maatsch.	1/4 „
Rev. v. Aand.	Maatschappij tot voortz. d. z. Linde & Teves . . .	1/4 „
Aand.	Deli Spoorweg Maatschappij	1/2 „
„	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	7 3/4 „
4 % Oblig.	„ „ „ „ No. 1—3000 . .	1/8 „
Aand.	Kediri Stoomtram Maatschappij	3 „
4 % Oblig.	„ „ „	1/4 „
5 % Oblig.	Madoera Stoomtram Mij.	1 7/8 „
Aand.	Malang Stoomtram Maatschappij.	3 „
Oblig.	„ „ „	1 3/8 „
Aand.	Probolinggo Stoomtram Maatsch..	2 „
„	Samarang Joana Stoomtr. Maatsch.	1 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cultuurm. der Vorstenlanden	1 13/16 %
Winst Aand.	„ „ „	1 5/16 „
Aand.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	5 5/8 „
„	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	4 „
Pref. Aand.	Koloniale Bank	2 1/2 „
Aand.	Nederlandsche Handelmaatschappij.	3/4 „
Cert.	„ „	5 9/16 „
Rescontre.	„ „	4 9/16 „
Aand.	Ned. Indische Handelsbank ƒ 1000	1 „
Oblig.	Ned. Ind. Landbouw Maatschappij	1/4 „
Aand.	Java Cultuur Mij	1 „
„	Cultuur Mij. „Kaliw. Plantaran"	1 „
„	Maatschappij tot expl. Suikero. Sentanen-Lor etc..	1 „
„	Amsterdam Deli Compagnie	10 „
Cert.	„ „ „	8 1/4 „
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	1 „
Pref. Aand.	„ „	2 „
Aand.	Asahan Tabaksbouw Maatschappij	3/8 „
„	Besoeki Tabak Maatschappij.	8 1/2 „
„	Deli Cultuur Maatschappij	1/4 „
Cert. v. Aand.	Deli Langkat Tabak Maatschappij	19 „
Aand.	Deli Maatschappij	3 1/2 „
Cert.	„ „	1 „
Aand.	„ Padang Maatschappij	1 „
„	Holland Sumatra Tabak Mij.	2 1/2 „
„	Medan Tabak Maatschappij.	7 „
„	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	7/8 „
„ B.	Padang Cultuur Mij.	1/4 „

„	Senembah Maatschappij	6 %
Cert.	„ „	5 „
Aand.	Soengei Bedjangkar	2 „
„	Sumatra Cultuur Mij.	$^1/_8$ „
„	Nederl. Gutta Percha Maatschappij	$3^3/_4$ „
„	Java-China-Japanlijn, 1e Serie	$^3/_8$ „
„ 2e Serie.	„ „ „	$^7/_8$ „
4 % Oblig. 1900.	Koninklijke West-Indische Maildienst	$2^{15}/_{16}$ „
4 % Oblig.	Rotterdamsche Lloyd	$^1/_4$ „
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim	$^3/_4$ „
Pref. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Bwool	$^1/_4$ „
Aand.	Expl. Mijnb. Maatsch. „Kwand. Soemalata".	$2^1/_2$ „
„	Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij	$9^1/_4$ „
Oblig.	„ „ „	$1^1/_2$ „
Cert. v. Aand.	„ „ „	2 „
Pref. Aand.	Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij.	1 „
Aand.	Oost Borneo Maatschappij	5 „
Pref. Aand.	„ „ „	$^7/_8$ „
Aand.	Pagoeat Expl. Syndicaat	1 „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	5 „
„	Mijnbouw Mij. „Soemalata"	$2^1/_4$ „
$3^1/_2$ % Oblig.	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij 4e–8e Serie	$^1/_8$ „
Pref. Aand.	Madoera Stoomtram Mij	$2^3/_8$ „
Cert. v. 4% Oblig.	Modjokerto Stoomtram Mij.	$^3/_4$ „
4 % Oblig.	Samarang-Joana Stoomtram Maatschappij	$^1/_2$ „
Oblig.	Semarang-Cheribon Stoomtram Maatsch.	$^1/_2$ „

DIVIDENDEN.

Maatsch. tot Voortzetting der zaken Van der Linde & Teves	8 %
Billiton Maatschappij	ƒ 85.–
Mij. tot Exploit. der Suikerfab. Sindang Laoet (interim)	5 „
Sumatra Cultuur Maatschappij	ƒ 100.–
Naamlooze Vennootschap Lodaja	12 „
Nederl. Indische Zee- en Brandassurantie Maatschappij	$7^1/_2$ „
Tweede Ned.-Indische Zee- en Brandassurantie Maatschappij	6 „
Maatschappij tot Exploit. der Suikerfab. Sindanglaut	5 „
Cultuur Maatschappij Perbawati	8 „
Assam Theeonderneming Malabar	10 „
„ „ Wanasoeka	5 „
Stoomvaart Maatschappij Holland interim. div.	ƒ 50.–
Deli Batavia Maatschappij	„ 100.–
Cultuur Maatschappij Pandji en Tandjoongsarie	15 „
Solosche Electriciteits Maatschappij	5 „
Cultuur Maatschappij Goalpara	10 „
Bouw Maatschappij Kepoetran	20 „
Ned. Indische Tramweg Maatschappij	8,8 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Landbouw Maatschappij Temoeloes	105 %
„	„ „ Bangak	35 „
„	Mij. van Handel, Landbouw en Nijverheid Boelongan	$88^1/_2$–84 „

$4^1/_2$ % Oblig.	Mij. voor Uitvoer- en Commissiehandel. . . .	96	%
Aand.	Moluksche Handels Vennootschap	131—135	„
„	Solosche Tramweg Mij..	60—$60^3/_4$	„
„	Bataviasche Zee- en Brandassurantie Mij. . .	65	„
„	Oost-Indische Zee- en Brandassurantie Mij.. .	$42^1/_2$	„
Opr. Aand.	Singkep Tin Maatschappij.	ƒ 40.—	
Pref. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	170—2[illegible]0	„
Pref. cum Aand.	Oost Borneo Maatschappij	82—$88^3/_4$	„
1ste „ „	„ „ „	145	„
Opr. bew.	Ned. Indische Mijnbouw Mij.	ƒ 60.—	
Aand.	Landbouw Maatschappij Getas	88	„
Winst Aand.	Cultuur Maatschappij Gending.	ƒ 100.—	
Opr. Aand.	Javasche Cultuur Maatschappij	ƒ 80—70	
Pref. Aand.	Oostersche Hypotheekbank	102—105	„
Aand.	Ned.-Indische Houtaankap Maatschappij . . .	34	„
Nieuwe Aand.	Pasoeroean Stoomtram Maatschappij.	59 - 60	„
Gew. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	170—178	„
Gew. Aand.	Oost Borneo Maatschappij.	42—45	„
Aand.	Oost-Indische Exploratie Mij.	1	„
Opr. bew.	Mij. tot Expl. der Suikerfabriek Waroe . . .	ƒ 50.—	
Aand.	Bataafsche Hypotheekbank	145	„
„	Mij. tot Exploit. van IJsfabr. in Ned.-Indië .	$54^1/_2$	„
„	Nederlandsche Scheepsbouw Maatschappij . .	140	„
Winst Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	ƒ 30.—	
Aand.	Koetei Explor. Maatschappij	16	„
Pref. Aand.	Ned. West-Indische Expl. en Mijnbouw Mij. .	$16^1/_2$	„
Opr. Aand.	Ned. Indisshe Landbouw Mij.	ƒ 58.—	
Pref. Aand.	Petrol. Mij. Rembang serie A	25	„
Aand.	Suikerfabriek Tjoekir.	$228^1/_2$	„
Opr. Aand.	Kon Paketvaart Mij.	ƒ 540.—	
„ „	Suikerfabriek Kalibagor	„ 120.—	
„ „	Oost Borneo Mij. serie B	„ 9.—	
„ Aand.	Explor. en Mijnb. Mij. Limba Kabila.	4	„
Pref. Aand.	Borneo Sumatra Mij..	80	„
4 % Oblig.	Ned. Indische Gas Mij.	101	„
Aand.	Ned. Indische Tramweg Mij.	150	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. November. 7	21
Kol. Suriname .... Obl. 3 pCt.	—	—
„ „ Immigratiefonds...... „ 3 „	—	—
Algemeene Consignatie Bank ...... Aand.	72	$75^1/_2$
Nederl.-Ind. Administratie Kantoor & Hulpbank Pandbrieven $4^1/_2$ pCt...	—	—
N. I. Hyp. Bank.................. Pbr. 4 pCt.	100	100
Oostersche Hypotheek Bank .... Pref. Aand.	$99^1/_2$	$99^1/_2$
Borneo Sumatra Maatschappij...... Aand.	—	—
Cultuurm. d. Vorstenl............. „	$97^{13}/_{16}$	96
„ „ „ „ .... Pref. Aand.	167	167
„ „ „ „ .... Winst- „	27	$25^{11}/_{16}$
Handelsv. „Amsterdam" .... Aand.	166	$160^3/_8$
„ „ .... Oblig. 5 pCt.	169	169
„ „ .... „ $4^1/_2$ „	—	—
„ „ '85 .... „ 4 „	$100^1/_2$	$100^1/_2$
„ „ '94 .... „ 4 „	101	101
„ „ 1905........	$100^1/_4$	$100^1/_4$
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd..... Aand.	137	133
Java Bank........................ Aand.	$179^3/_4$	181
„ „ .... Cert. v. Aand.	—	$181^5/_8$
Koloniale Bank .... Aand.	79	$79^3/_4$
„ „ .... Pref. Aand.	94	$92^1/_2$
„ „ .... Oblig. 5 pCt.	100	100
„ „ 1905.............. 4 „	$99^1/_2$	$99^1/_2$
Likw. Aand. Barge c. s............ Aand.	$85^3/_4$	85
Ned. Handelmaatschappij .... Aand.	$191^3/_8$	$186^3/_8$
„ „ .... Cert.	$191^9/_{16}$	186
„ „ .... Rescontre.	$190^1/_4$	$185^1/_{16}$
Ned.-Ind. Escompto Mij............ Aand.	136	136
„ „ „ .... Cert. v. Aand.	136	136
Ned.-Ind. Handelsbank .... Aand.	135	135
„ „ .... *f* 1000 „	133	132
„ „ .... Oblig. 4 pCt.	101	$102^1/_4$
Ned.-Ind. Landbouw Mij. .... „ 5 „	$106^1/_4$	106
Surinaamsche Bank .... Aand.	—	—
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas. Aand.	—	—
Crediet- en Handelsver. Banda ..... „	45	45
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	110	110
Java Bosch Expl.-Mij .... Aand.	93	96
„ „ „ „ .... Oblig. 5 pCt.	102	102
Java Cult. Mij.................... Aand.	118	117
„ „ „ 1e Hyp............. Oblig. 5 pCt.	102	100
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor. Aand.	—	—
„ „ „ „ „ „ .. Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tapah .... Aand.	30	30
„ „ Kali Tello............... „	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran". Aand.	123	122
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp...................... Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" ...... Aand.	—	—
Landbouw-Maatsch. Melattie........ „	36	36
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	—	$106^1/_2$
Ned.-Ind. Cultuur Mij .... Oblig. 5 pCt.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. November. 7	21
Ned.-Ind. Houtaankap Mij...........Aand.	35	$39^3/_4$
" " " " ....Oblig 5 pCt.	—	—
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.......Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo....... "	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... "	$17^5/_8$	$17^5/_8$
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij.t.E.Rec.v.H.04. Aand.	$100^1/_2$	$100^1/_2$
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... "	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga....... "	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	171	170
" " " " " " " Oblig. 5 pCt.	$102^3/_8$	$102^3/_8$
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	195	195
Cultuur-Mij. Soember Redjo. .... "	—	—
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... "	—	—
" " " ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh........ " 5 "	$100^1/_2$	$101^1/_2$
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij.Aand.	53	56
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. "	—	—
Amsterdam Deli Comp.............. "	664	654
" " " ....Cert.	$668^1/_4$	660
Amst. Langkat Co..................gew. Aand.	$55^3/_4$	$54^3/_4$
" " " ....Pref. "	103	101
Tabak-Maatschappij Arendsburg......Aand.	—	—
" " " ......Cert.	$537^1/_2$	540
Asahan Plantage Maatschappij.......Aand.	44	44
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... "	$5^7/_8$	$5^1/_2$
Besoeki Tabak Maatschappij.......... "	$106^1/_2$	98
Deli-Batavia Maatschappij............ "	$451^1/_2$	457
" " " ....Cert.	450	455
Deli-Cultuur-Maatschappij ....Aand.	$53^1/_4$	53
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	369	350
Deli-Maatschappij....................Aand.	$442^1/_2$	439
" " ....Cert.	445	444
Deli Padang Maatschappij............Aand.	53	52
Holl. Sum. Tab. Mij................ "	53	$50^1/_2$
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... "	—	—
Langkat Tabak Mij., Serie A......... "	$45^1/_2$	$46^5/_8$
" " " " B......... "	—	—
Langkat Mij....................... "	$4^1/_8$	$4^1/_8$
Medan-Tabak Maatschappij........... "	242	235
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... "	$150^7/_8$	150
Padang Cultuur Maatschappij.........Pref. Aand.	18	18
" " " B.......Aand.	7	$6^3/_4$
Padang Tabak-Maatschappij.......... "	$118^1/_4$	119
Rotterdam Deli-Maatschappij.......... "	269	272
Senembah-Maatschappij.............. "	357	351
" " ....Cert.	362	357
Serdang Tabak Maatschappij, A.......Aand.	160	160
" " " B...... "	61	62
Soengei Bedjangkar................. "	$57^1/_2$	$55^1/_2$
Sumatra Cultuur Maatschappij........ "	285	$284^7/_8$
Sumatra Plantage Maatschappij....... "	65	65
United Langkat Plantage.........Cert. v. g. Aand.	300	300
Ned. Gutta Percha Mij...............Aand.	60	$56^1/_4$
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Aand.	10	11

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. November. 7	21
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij...Oblig. 5 pCt.	85	85
Ned.-Ind. Gas Maatschappij ....Aand.	—	—
„ „ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	$101^{1}/_{8}$
Pharm. Handelsver. v/h. A. d'.Ailly en Zn en M. & G..................Aand.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van Aand.	$54^{3}/_{4}$	55
Java-China-Japanlijn, 1 Serie......... „	$118^{7}/_{8}$	$118^{1}/_{2}$
„ „ „ 2 „ .... „	$109^{7}/_{8}$	109
„ „ „ .... Oblig. 4 pCt.	$101^{1}/_{4}$	$101^{1}/_{4}$
Kon. Paketvaart-Mij..............Aand.	$162^{1}/_{2}$	$163^{3}/_{4}$
„ „ „ ....Oblig.	—	100
„ „ „ uitg. 1903...... „	103	103
Koninkl. West-Indische Maildienst..Aand.	107	$107^{1}/_{4}$
„ „ „ „ ..Oblig. 4 pCt.	—	100
„ „ „ „ 1900 Obl. 4 pCt.	$102^{15}/_{16}$	100
Rotterdamsche Lloyd .... Aand.	$117^{1}/_{2}$	$119^{7}/_{8}$
„ „ ....Oblig. 4 pCt.	$103^{1}/_{4}$	103
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	156	$157^{15}/_{16}$
„ „ Oblig. 4 pCt.	$104^{3}/_{4}$	$104^{3}/_{4}$
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	120	124
„ „ „ „ .... Oblig. $4^{1}/_{2}$ pCt.	101	102
„ „ „ „ 1903.Oblig. $4^{1}/_{2}$ pCt.	103	103
Gaboes Petr. Mij. ....Aand.	19	19
Java Petroleum Maatschappij ......Aand.	—	30
„ „ „ ......Pref. Aand.	44	45
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	$357^{1}/_{2}$	$379^{1}/_{2}$
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	$355^{1}/_{2}$	$379^{3}/_{4}$
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	$107^{1}/_{4}$	106
„ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	102	102
Petr. Mij. Moesi Ilir .... „	$35^{3}/_{4}$	$39^{1}/_{2}$
Panolan Mij. ....Cert. *f*	$345^{3}/_{4}$	$350^{1}/_{2}$
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	$127^{1}/_{2}$	$136^{3}/_{4}$
„ „ „ 3 „ „ ... „ „ B	84	$89^{1}/_{2}$
Sumatra Palembang Petroleum Mij.Aand.	61	61
Mijnbouw Mij. Bwool.............Pref. Aand.	$8^{3}/_{4}$	$8^{1}/_{2}$
Gross. Concessies.................Gew. Aand.	—	$17^{3}/_{4}$
„ „ ....Pref. „	37	37
Guyana Goud-Placer Maatschappij..Aand.	27	32
„ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata".Aand.	98	$95^{1}/_{2}$
Mindrineti Goud Expl. Maatsch. 1e serie A.	$6^{1}/_{2}$	$6^{3}/_{4}$
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	175	175
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	$11^{3}/_{4}$	$2^{1}/_{2}$
„ Oblig. 1e Hyp. 1901. 10 pCt...	94	$92^{1}/_{2}$
dito dito Cert. v. Aand.	$94^{1}/_{2}$	$92^{1}/_{2}$
Ned. W.-Ind. Expl. en Mijnb. Mij...Pref. Aand.	17	16
Noord Celebes Mijnbouw Mij....... „	$23^{1}/_{2}$	$23^{1}/_{2}$
Oost Borneo Maatschappij.......... „	45	40
„ „ „ ....Pref. Aand.	$84^{7}/_{8}$	84
Pagoeat Expl. Syndicaat...........Aand.	19	20
Redjang Lebong Mijnb.-Mij......... „	$567^{1}/_{2}$	$572^{1}/_{2}$
Singkep Tin Maatschappij.......... „	80	80
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	$82^{1}/_{4}$	80

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. November. 7	21
Suriname Mijnbouw Maatschappij...Aand.	—	—
Tjenako Steenk. Mij............... „	$3^5/_8$	$3^5/_8$
Handelsvereeniging Java .... „	88	88
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	$111^3/_4$	112
Droogdok Mij. Tandjong-Priok......Aand.	190	190
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel, $4^1/_2$ pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij........Aand.	$184^1/_2$	185
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	$102^1/_2$	$102^1/_2$
„ „ „ .... „ 4 „ 1902	$102^1/_2$	$102^1/_2$
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.............Aand.	210	$217^3/_4$
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	$103^1/_8$	$103^1/_4$
„ „ 4e-8e serie .. $3^1/_2$ pCt.	99	$98^7/_8$
„ „ 1896 ....Oblig. $2^1/_2$ pCt.	96	90
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	39	39
„ „ „ „ ...Oblig $4^1/_2$ pCt.	—	—
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	20	20
„ „ ....1e hyp. Obl. 5	$82^1/_2$	$82^1/_2$
Kediri Stoomtram Mij..............Aand.	114	117
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	101	$101^1/_4$
Madoera Stoomtram Mij...........Aand.	22	22
„ „ „ ..... Pref. Aand.	55	$52^5/_8$
„ „ „ ..... Oblig. 5	102	$103^7/_8$
Malang Stoomtram Mij.............Aand.	60	63
„ „ „ ....Oblig.	91	$92^3/_8$
Modjokerto „ „ ....Aand.	$32^3/_4$	$32^3/_4$
„ „ „ ....Cert. v. 4 pCt. Obl.	91	$90^1/_4$
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.............Aand.	—	150
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	100	100
Oost-Java Stoomtram Mij...........Aand.	77	77
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	100	100
Pasoeroean „ „ ....Aand	$9^1/_4$	$9^1/_4$
„ „ „ ....Obl. $4^1/_2$ pCt.	—	—
„ „ „ .... „ $4^1/_2$ „ 1901	—	—
„ „ „ ....Cert. v. dito	—	—
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	95	95
Probolinggo Stoomtr.-Mij...........Aand.	19	21
„ „ „ ....Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij.......Aand.	144	145
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	$102^1/_2$	102
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	$162^1/_2$	$162^1/_2$
„ „ „ „ ......Oblig.	$102^1/_2$	102
Serajoedal Stoomtram-Mij..........Aand.		—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	20 Sept.— 3 October.	4—17 October.
Javasche Bank	184	184
Certif Nederl. Handel-Mij	185—192	192½
N. I. Escompto Mij	131	130½
Ned. Ind. Handelsbank	141½—142½ 137—138	142½—143½ 139½
N. I. Effectenbank 4 pCt. pandbrieven	—	95
Koninklijke Paketvaart Mij	—	162½—164
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	138	—
Handels-Verg. „Amsterdam"	172	—
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	70	67½
Mij. Onderlinge Hulp	70	—
Ned. Ind. Tramweg Mij	—	160½
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	143	145—146½
Samarang-Cheribon „ „	—	161½—162½
Brand-Ass.-Mij. „de Merapi"	—	50
Brand-Ass. Mij. Veritas	—	105
Brand-Ass.-Mij. „Ardjoeno"	105	105
Bataviaasch Prauwenveer	155	—
Nieuw Prauwenveer te Batavia	177	—
Part. Prauwenveer te Soerabaja	—	153
Bagelen Thee- en Kina Mij	92½	—
Ned. Ind. Telefoon Mij	220—223	—
Telefoon Mij. der Vorstenlanden	—	130
Preanger Telofoon Mij	100	100
New. Sing. dist. Water Ice Fcy. Lmtd.	132	132
Bandoengsche Kinine Fabriek	143	—
N. I. Mijnb. Maatschappij (aandeelen)	10	11½—12½
„ „ „ (obligatiën)	70	70
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	132½	130—132½
„ „ „ (obligatiën)	137½—140	134
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	465—476	482½—512½
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	210—215	232½—250
„ „ „ (gew. aandeelen)	137½—140	146½—151½
Goud Explor. Mij. Simau (obligatiën)	265	325—360
„ „ „ „ (aandeelen)	—	375

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

MIJNBOUW MAATSCHAPPIJ „MADIOEN".

(*Javasche Courant van 29 September 1905, No. 78*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het aanvragen en/of overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen van concessies tot mijnontginging, en het exploiteeren daarvan, het aankoopen en overnemen van concessies, vergunningen, rechten, enz.

Kapitaal. *f* 54,000, verdeeld in 2 seriën, A. en B., groot *f* 18.000 in aandeelen à *f* 250, en *f* 36.000 in aandeelen van *f* 250, terwijl de aandeelen serie A geheel en van

serie B 72 stuks worden uitgereikt aan de heeren J. L. P. M. Karthaus, L. Kivit, B. Rijnders en A. H. Peoples, wegens den inbreng van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, terwijl de overige 72 aandeelen serie B worden volgestort.

Bestuur. 1 directeur de heer J. Campbell; 4 commissarissen de heeren Karthaus, S. E. Ramondt, C. J. Th. Smits en B. ter Kuile.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan den directeur, en ieder der commissarissen 2 pCt., terwijl de rest aan de aandeelhouders wordt uitgekeerd.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP HANDELSVEREENIGING HINDIA.

(Javasche Courant van 6 October 1905, No. 80).

Zetel. Buitenzorg.

Doel. Het exploiteeren van een of meer toko's in provisiën en dranken, het uitoefenen van daden van koophandel, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het gouvernement van Nederlandsch-Indië en van derden, en verder het pachten van alle middelen, het deelnemen in maatschappijen of vennootschappen met geheel of gedeeltelijk gelijk doel en het verrichten van alle handelingen die daarmede in verband staan.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 250, waarvan voor de helft reeds wordt deelgenomen.

Bestuur. 1 directeur, Thung Tjoen Ho, 1 waarnemend directeur, Thung Tjoen Pok, 2 commissarissen, Thung Tjoeng Joe en Thung Tjoen Hoei.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan den plaatsvervangenden directeur, 5 pCt. aan de commissarissen, van de overige 85 pCt. een gedeelte aan het reservefonds en de rest aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „DJAMINTORO".

(Javasche Courant van 10 October 1905, No. 81).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De overname en exploitatie van de erfpachtsperceelen Pasirian lor en Pasirian kidoel, het in cultuur brengen dier perceelen door beplanting met caoutchouc en andere gewassen.

Kapitaal. *f* 80.000, verdeeld in 160 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer C. Havenstroom voor 15 aandeelen, welke geacht worden te zijn volgefourneerd door den inbreng van het recht van erfpacht op de reeds genoemde twee perceelen Pasirian lor en Pasirian kidoel, en verder door de heeren P. de Haan, Th. F. L. Havenstroom, Jhr. N Trip, A. J. W. van Hoorn en A. E. Snouck Hurgronje elk voor 16 stuks.

Bestuur. Directeur de heer P. de Haan, 2 commissarissen de heeren A. J. W. van Hoorn en A. E. Snouck Hurgronje.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPIJ „LIEM WHAT".

(Javasche Courant van 10 October 1905, No. 81).

Zetel. Makassar.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als voor rekening van derden, zoowel te Makasser als elders.

Kapitaal. *f* 63.000, verdeeld in 63 aandeelen van *f* 1000, welke alle zijn volgefourneerd.

Bestuur. 3 directeuren Liem Go., E. Liem Tiong Pek en Liem Thiang In.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan den directeur-voorzitter, minstens 30 pCt. aan het reservefonds, de rest aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP HOTEL WILHELMINA.
(*Javasche Courant van 13 October 1905, No. 82*).

Zetel. Bandoeng.

Doel. De overname en verdere exploitatie van het thans te Bandoeng bestaande Hotel Wilhelmina, zooals dat op 1 Juli l.l. reilde en zeilde, met huurrechten op het huis, stalling, bijgebouwen, meubilair, rijtuigen, paarden, enz., de aanschaffing van alles wat noodig is tot het drijven van een logement, benevens handel in paarden, provisiën, dranken enz.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 500, waarvan worden uitgereikt 58 stuks aan den heer H. N. van der Beek voor den inbreng van genoemd hotel met baten en lasten, door de heeren A. H. Chamot en C. A. Jacobsz elk voor 1 aandeel.

Bestuur. 1 directrice-administratice Vrouwe S. E. L. van der Beek, 1 commissaris de heer H. N. van der Beek.

Winstverdeeling. In de eerste plaats 6 pCt. aan de aandeelhouders over hun kapitaal, van het resteerende 10 pCt. aan het reservefonds, terwijl de rest onder directeur, commissaris en aandeelhouders zal worden verdeeld.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP KOKOSAANPLANT „POELOE KILWIK"
(*Javasche Courant van 13 October 1905, No. 82*).

Zetel. Banda Neira.

Doel. De overname en verdere exploitatie van het met klapperboomen beplante erfpachtsperceel Kilwik, gelegen in de residentie Amboina, met alle daarop staande beplantingen, gebouwen, inventaris, goederen, materialen, het aanwezige product enz., voorts het verkrijgen van andere perceelen, hetzij in eigendom, hetzij in erfpacht, door aankoop, huur of op andere wijze.

Kapitaal. *f* 150.000, verdeeld in 150 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren H. Kühn en J. Weil ieder voor 56 stuks, welke worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van genoemd erfpachtsperceel, gelegen in de afdeeling Aroe, der residentie Amboina, terwijl de overige 38 aandeelen binnen 10 jaar geplaatst moeten zijn.

Bestuur. 1 directrice de Crediet- en Handelsvereeniging Banda, 2 commissarissen de heeren H. E. E. P. Schilling en G. F. Lans.

Winstverdeeling. Eerst 6 pCt. aan de aandeelhouders, van de rest 20 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan de commissarissen, 10 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan den administrateur, 50 pCt. aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN „GANG SCOTT".
(*Javasche Courant van 17 October 1905, No. 83*).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en exploitatie en het verhuren van eigendomsperceelen, zoomede den verkoop van één of meer dier perceelen.

Kapitaal. *f* 25.000, verdeeld in 25 aandeelen van *f* 1000, waarin door de heeren H. M. March, D. Maclaine Campbell, en J. W. H. Smissaert wordt deelgenomen voor resp. 1, 7 en 2 stuks.

Bestuur. 1 directeur, de heer H. M. March.

Winstverdeeling. De zuivere winst wordt onder de aandeelhouders verdeeld.

BOUW MAATSCHAPPIJ ZANDVELD.
(*Javasche Courant van 17 October 1905, No. 83*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De exploitatie en het bebouwen van de den heer A. Zandveld toebehoorende in de residentie Soerabaia gelegen perceelen, zoomede den verkoop van een of meer dezer.

Kapitaal. *f* 120.000, verdeeld in 120 aandeelen à *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren A. Zandveld en J. A. Zandveld voor 80 en 10 aandeelen; de 80 aandeelen van den heer A. Zandveld worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van 5 ter hoofdplaats Soerabaia gelegen perceelen.

Bestuur. 1 directeur de heer A. Zandveld, 1 plaatsvervangend directeur de heer J. A. Zandveld.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

MIJNBOUW MAATSCHAPPIJ PALELEH.
(Javasche Courant van 17 October 1905, No. 83).

Zetel. Batavia.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen, aankoopen en exploiteeren van mijnconcessiën en alle werkzaamheden, die daarmede in verband staan.

Kapitaal. *f* 5.000.000, verdeeld in 50.000 aandeelen van *f* 100, welke wederom verdeeld zijn in 29.000 preferente en 21.000 gewone aandeelen. De gewone aandeelen zijn alle en van de preferente aandeelen 20.000 stuks geplaatst.

Bestuur. 1 directeur, de heer J. Dinger, 6 commissarissen, de heeren P. Landberg, Mr. A. Maclaine Pont, J. J. W. H. van der Toorn, Mr. E. H. Winkelman, J. Gerritzen, R. von Hemert en J. H. F. Zimmerman.

Winstverdeeling. 7½ pCt. aan de houders der pref. aandeelen, van de rest 10 pCt. aan het reservefonds, 5 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan de commissarissen, 15 pCt. aan de houders van winstbewijzen, rest aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ „TJENG HIN".
(Javasche Courant van 20 October 1905, No. 84).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaken, tot dusverre onder het merk Tjeng Hin te Batavia gedreven, voorts het drijven van import- en exporthandel, het beleggen van gelden en andere fondsen, door aankoop van onroerende goederen en effecten, het in leen verstrekken van gelden, het koopen of op andere wijze verkrijgen van roerende- en onroerende goederen, het aangaan van en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en van derden, enz.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 2000, welke alle geplaatst zijn, doch hiervan worden 47 aandeelen geacht te zijn volgestort door den inbreng van de tot dusverre te Batavia gedreven wordende handelszaken.

Bestuur. 2 Directeuren Siauw A. Hien en Phoa Lien Tjay, 2 onderdirecteuren Siauw Phoe Tjay en Phoa Tek Tjhoe.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan het reservefonds, 10 pCt. aan de directeuren, 80 pCt. aan de aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ VOORHEEN „CHARLES MEELHUYSEN".
(Javasche Courant van 20 October 1905, No. 84).

Zetel. Batavia.

Doel. Het bouwen van huizen, fabrieken, bruggen en andere werken, het aannemen en uitvoeren van alle bouwwerken, het koopen en verkoopen, huren en verhuren van perceelen, huizen, bouwmaterialen, gereedschappen, het in leen verstrekken van gelden aan onder-aannemers enz.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, welke alle geplaatst zijn.

Bestuur. 1 Directeur de heer Ch. Meelhuysen.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

STOOMRIJSTPELLERIJ „TJIMANOEK".
(Javasche Courant van 24 October 1905, No. 85).

Zetel. Indramajoe.

Doel. Het inkoopen en weder verkoopen van producten, hoofdzakelijk het opkoopen en daarna ontbolsteren van padi, de afwerking van het provenu en den verkoop daarvan.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren M. A. C. Jacometti en H. P. W. Koster voor 39 en 1 stuks; de 39 door den heer Jacometti genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van een perceel, gelegen in de dessa Ketapang, residentie Cheribon.

Bestuur. 1 Directeur de heer H. P. W. Koster.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan het reservefonds, het resteerende aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ „HAP HOO".
(*Javasche Courant van 27 October 1905, No. 86*).

Zetel. Probolinggo.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, het pachten van boschperceelen enz.

Kapitaal. *f* 60.000, verdeeld in 240 aandeelen van *f* 250, waarvan reeds 160 aandeelen geplaatst zijn.

Bestuur. 1 Directeur Liem Kok Poo, 4 commissarissen The Ing Sik, Lie Gwan Aan, Kwee Djie Hoe en Yap Ing Hian.

Winstverdeeling. Ten eerste minstens 20 pCt. aan het reservefonds, van het resteerende 5 pCt. over het uitgegeven kapitaal, van het overblijvende 10 pCt. aan den directeur, 5 pCt. aan ieder der commissarissen, de rest aan de aandeelhouders.

BORNEO HANDELSVEREENIGING VOORHEEN WINS & CO.
(*Stauts-Courant van 14 November 1905, No. 267*).

Zetel. Amsterdam, met bijkantoren te Bandjermasin.

Doel. De aankoop en verkoop van alle soorten boschproducten, in hoofdzaak van het eiland Borneo, als rottan, gommen, elastiek, hoorns, kapok, coprah, copal, alsmede van huiden, enz. het aankoopen, doen bouwen, in de vaart brengen, uitrusten, exploiteeren, huren en verhuren van vaartuigen, bestemd voor het goederenvervoer.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 1000, waarvan reeds 100 stuks genomen zijn.

Bestuur. 1 Directeur de heer H. Wins Jr., 1 adjunct-directeur de heer H. C. Wins, 3 leden van den raad van commissarissen de heeren J. H. Fol, J. F. de Beaufort en C. A. Broms.

Winstverdeeling. 5 pCt. aan de aandeelhouders over het kapitaal, van de rest 10 pCt. aan het reservefonds, van het dan resteerende 20 pCt. aan den directeur, 10 pCt. aan den adjunct-directeur, 10 pCt. aan den raad van commissarissen, 15 pCt. aan de houders der uitgegeven oprichtersaandeelen, 45 pCt. aan de aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

Vergelijkend overzicht van het aantal door de kolon. spoorwegen in Suriname vervoerde passagiers en de hoeveelheid vrachtgoed, gedurende de zes maanden, verloopen sedert de opening van het spoorwegverkeer:

	Passagiers.	Vrachtgoed. Ton.	Opbrengst. Guldens.
September	15.573	221	3.942.53
Augustus	16.267	266	4.462.87
Juli	16.949	199	4.054.32½
Juni	15.508	311.5	4.194.87½
Mei	20.762	268.5	5.174.15½
April*)	21.982	114.5	6.122.42½

*) Hieronder ook begrepen 3 dagen in Maart.

(*O. W.*)

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Sept. 1905.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Reizigers, aantal (144.000)	*f*	53.000.—
Goederen, tonnen (65.000)	„	304.000.—
Verschillende ontvangsten	„	19.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	376.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	359.587.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	2.611.069.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	2.480.033.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	61.14
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	58.47
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	46.66
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	44.15

1950

Spoorweg Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers, aantal (106.000)	ƒ	38.000.—
Goederen, tonnen (13.000)	„	53.000.—
Verschillende ontvangsten	„	4.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	95.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	94.585.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	816.045.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	792.936.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	56 55
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	56.30
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	53.38
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	51.68

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.)

Reizigers, aantal (38.000)	ƒ	3.000.—
Goederen, tonnen (14.000)	„	20.000.—
Verschillende ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	23.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	22.204.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	118.793.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	111.063.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	33.62
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	32.18
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	18.92
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	17.62

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (76.000)	ƒ	11.000.—
Goederen, tonnen (5.000)	„	13.000.—
Verschillende ontvangsten	„	600.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	24.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	20.781.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	202.364.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	199.905.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	17.45
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	14.74
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	15.77
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.52

Stoomtramweg Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilom.)

Reizigers, aantal (23.000)	ƒ	5.000.—
Goederen, tonnen (5.000)	„	19.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	24.400.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	1.721.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	151.154.—†
„ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	16.189.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	21.98
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	5.73*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	16.32†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.91*

* Gemiddeld in exploitatie 10 K.M.

† „ „ „ 34 „

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (94.000)	*f*	26.000.—
Goederen, tonnen (24.000)	„	59.000.—
Verschillende ontvangsten	„	2.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	87.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	74.480.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	690.556.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	607.111.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	11.89
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	10.17
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	10.37
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	9.08

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand October 1905 *f* 29.000 tegen *f* 28.421 in 1904. Opbrengst sedert 1 Juli 1905 *f* 116.400 tegen *f* 111.277 in 1904.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Oct. 1905 *f* 8.500 tegen *f* 6.575. Sedert 1 Jan. *f* 77.969 tegen *f* 72.133. Per dagkm. *f* 7.13 tegen *f* 6.57.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Oct. 1905 *f* 9.500 tegen *f* 7.537. Sedert 1 Jan. *f* 100.728 tegen *f* 85.452; per dagkm. *f* 8.18 tegen *f* 7.—.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Oct. 1905 *f* 6.200 tegen *f* 7.043. Sedert 1 Jan. *f* 59.333 tegen *f* 61.896. Per dagkm. *f* 7.23 tegen *f* 7.52.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Oct. 1905 *f* 7.460 tegen *f* 9.912. Sedert 1 Jan. *f* 123.013 tegen *f* 114.596.

MADOERA STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Oct. 1905 *f* 38.000 (+ *f* 6000). Sedert 1 Januari *f* 347.500 (+ *f* 60.000).

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Oct. 1905 *f* 38.000 (voorl. opg.) tegen *f* 45.004. Sedert 1 Jan. *f* 336.479 (ten deele voorl. opg.) tegen *f* 303.024.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Oct. 1905 *f* 14.900 (voorl. opg.) tegen *f* 14.338. Sedert 1 Jan. *f* 181.432 (ten deele voorl. opg.) tegen *f* 141.649.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Oct. 1905	*f* 116.200	*f* 9.65	389
„ 1904	„ 107.200	„ 8.90	
Verschil meer	„ 9.000	„ 0.75	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Oct. 1905	„ 1.209.500	*f* 10.25	389
1904 „ 31 „ 1904	„ 1.190.100	„ 10.05	
Verschil meer	„ 19.400	„ 0.20	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Oct. 1905	*f* 20.300	*f* 17.70	37
„ 1904	„ 18.700	„ 16.30	
Verschil meer	„ 1.600	„ 1.40	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Oct. 1905	„ 186.200	„ 16.55	37
1904 „ 31 „ 1904	„ 174.100	„ 15.40	
Verschil meer	„ 12.100	„ 1.15	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Oct. 1905	*f* 10.100	*f* 7.95	41
„ 1904	„ 15.700	„ 12.35	
Verschil minder	„ 5.600	„ 4.40	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Oct. 1905	„ 186.200	„ 16.55	41
1904 „ 31 „ 1904	„ 174.100	„ 15.40	
Verschil meer	„ 12.100	„ 1.15	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Oct. 1905	*f* 21.400	*f* 7.60	91
„ 1904	„ 18.000	„ 6.40	
Verschil meer	„ 3.400	„ 1.20	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Oct. 1905	„ 349.700	„ 12.65	91
1904 „ 31 „ 1904	„ 325 400	„ 11.70	
Verschil meer	„ 24.300	„ 0.95	

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.			
Oct. 1905	*f* 96.800	*f* 11.40	274
„ 1904	„ 85.000	„ 10.—	
Verschil meer	„ 11.800	„ 1.40	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Oct. 1905	„ 1.137.000	„ 13.65	274
1904 „ 31 „ 1904	„ 1.129.200	„ 13.50	
Verschil meer	„ 7.800	„ 0.15	
Lijn Cheribon—Kadipaten.			
Oct. 1905	*f* 16.300	*f* 10.50	50
„ 1904	„ 9.300	„ 6.—	
Verschil meer	„ 7.000	„ 4.50	
Van 1⁰ Januari:			
1905 tot 31 Oct. 1905	„ 180.400	„ 11.85	50
1904 „ 31 „ 1904	„ 148.400	„ 9.75	
Verschil meer	„ 32.000	„ 2.10	

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1904.

Opbrengst Oct. 1905	*f* 112.000	tegen	*f* 108.441	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 93.03	„	„ 38.02	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 1.096.000	„	„ 1.116.745	„ 1904.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	136 K.M.	in 1904.
Opbrengst Oct. 1905	*f* 36.000	„	*f* 31.399	„ 1904.
„ per dagkilometer	„ 7.49	„	„ 7.44	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 347.000	„	„ 230.230	„ 1904.

REGISTER op den XXVII^{sten} Jaargang (1905).

A.

B.

C.

E.

F.

J.

N.

O.

P.

RUBRIEK.	REGISTER 1905.	DEEL.	BLADZ.
r.	Pan-Islamisme in onze Oost. (*N.R.Ct.*)	2	1710
v.	Panta noëta: Ter wille van wie zijn wij kolon. mogendheid?	1	557
r.	Pantserschepen. De waarde van —, d. Vice-Adm. Mac. Leod. (*N. v. d. D.*)	2	1696
kl.	Papoeas. Eenige mnd. o. d. —, d. Mr. H. A. Lorentz	2	1901
v.	Pasir (Z. en O. Borneo). Contract met —.	2	1523
r.	Patentrecht. Ongegronde klachten over het —. (*Hbl.*)	2	1540
v.	Patna. Aanteekening over —, n. a. v. afb. kerk in *E. H.*	1	702
r.	Paupers en kleine landbouw. (*Bat. Nbl.*)	1	747
r.	Pensioenen (Indische). (*Hbl.*, *Bat. Nbl.*, *Hand. S. G.*)	1	264
v.	—— bij Staats- en partic. spoorwegen op Java.	1	874
r.	Periodieken. Honderd acht en zeventig —. (*Tijdschr. B. B.*)	1	263
r.	Pers. Regeering, — en — bureau. (*Bat. Nbl.* en *Loc.*)	2	1544
r.	Persbureau. Een regeerings — in Ned.-Indië. (*Vad.*)	1	439
r.	—— De werking van het — in Indië.	2	1228
r.	Perzië in de Tweede Kamer. (*N. Ct.*)	1	255
w.i.	—— De irrigatie in Zuidwest —.	2	1435
w.i.	Pest. De — in Britsch-Indië.	2	1260
v.	Philippijnen. Wat de Amerikanen op de — tot stand brachten	1	406
r.	—— Alleyne Ireland over de —. (*N. Ct.*)	1	590
r.	—— Geneesk. dienst op de —. (*Lancet*, *N.R.Ct.*)	2	1091
w.i.	—— Statistiek betr. de —.	2	1434
*	—— Spoorwegen op de —, door Veha.	2	1500
r.	Phosphaat. Hoe het — van St. Barbara ons ontging. (*Hbl.*)	1	728
r.	—— De — quaestie op Aruba. (*Hbl.*)	1	728
w.i.	Pianofabriek. Een — op Java. (*Eig. Haard*)	1	465
kl.	Plantentuin. Verslag o. 's Lands — over 1904.	2	1904
r.	Poerwokerto. Het ontslag van den Regent van —. (*Jav.-B.*)	2	1076
r.	Politie. Reorganisatie der —, voorst. L. R. Priester. (*Loc.*)	1	260
*	—— Eenige besch. in verb. met het huidige — vraagstuk, door D. J. Ruitenbach.	2	985
r.	Politiek zonder hart; Mr. Brooshooft in de *Telegr.*	2	1733
w.i.	Portugeesche koloniën. Spoorwegen in — in Afrika.	2	1574
r.	Post. De — in Indië. (*Hbl.*)	2	1103
r.	Postpaarden. Bezuin. op — en reisindemniteiten. (*Sem. Ct.*)	1	257
r.	Postspaarbank. De Indische —. (*Hbl.*)	1	258, 455
r.	—— Het verslag der Ind. — over 1904	2	1874
kl.	PRICK VAN WELY (F. P. H.). Talks and tales about Java.	2	1255
w.i.	Prijsvraag Kol. Museum over Graph. Voorstellingen.	2	1751
r.	PRINS (H. E.). De oud.-res. — over belast. ter S. W. K. (*Kon. Wbl.*)	1	591
r.	PRINSEN GEERLIGS (H. C.). Crit. op het nijv. rapp. v. Mr. Abendanon	1	262
v.	Privaatrecht. Vroegere voorstellen inzake het — der inlanders	1	235
v.	—— Samenst. der Ned. Commissie tot herziening v. h. inl. —.	1	238
w.i.	Punta Arenas (*N.R.Ct.*)	2	1257

R.

r.	Raad van Indië (De) naar Buitenzorg. (*Hbl.*)	1	72
v.	RAI (LAJPAT). Levensschets.	2	1849
v.	Raja (S. O. K.). Verklaring.	2	1856
r.	Rakarias. Luit. —, door P. de Cock Buning. (*N. Ct.*)	1	272
r.	Rameh. Het *Hbl.* over de schoone —.	2	1240, 1552
r.	Reactionnair inzake dessa-verkiezingen. (*Hbl.*)	2	1401
r.	Recht. Artikel in de *Jav.-B.* over ,,snel —" te Palembang.	2	1096

S.

T.

REGISTER 1905.

U.

V.

W.

Z.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAPPEN.

Verbeteringen.

Deel I, blz.	266 r. 14 v. o.	staat:	respest,	lees: respect.
„	393 r. 16 v. b.	„	omvang,	„ omgang.
„	443 r. 8 v. b.	„	pseudoniem,	„ presidium.
Deel II, blz.	1110 r. 5 v. o.	„	Vooral,	„ Vooreerst.
„	1114 r. 18 v. b.	„	Boven dat verband,	„ Boven het bestudeeren van dat verband.
„	1204 r. 24 v. o.	„	waren,	„ tarwe.
„	1737 r. 10 v. o.	„	den goeden,	„ de goede.